Mujo Begić

GENOCID U PRIJEDORU – SVJEDOČENJA

Izdavači:
Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

Za izdavače:
dr. sc. Ante Nazor
dr. sc. Rasim Muratović

Urednik:
Ante Nazor

Recenzenti:
Prof. dr. Mujo Demirović
Doc. dr. Zlatko Hasanbegović
Doc. dr. Jakša Raguž

Suradnici / Saradnici:
Ante Beljo – Hrvatski informativni centar
(prikupljanje memoarskog gradiva)
Ana Holjevac Tuković – HMDCDR
(priprema memoarskog gradiva)

Lektor:
Emira Hrnjica, prof.

Dizajn korica:
Mirzet Mujadžić

Priprema i tisak:
Tiskara Rotim i Market

Naklada:
xxx primjeraka / copies

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 000899547.

ISBN 978-953-7439-60-6

Mujo Begić

GENOCID U PRIJEDORU – SVJEDOČENJA

Zagreb, Sarajevo, 2015.

Sadržaj

RIJEČ UREDNIKA

Knjiga *Genocid u Prijedoru – svjedočenja* zajednički je projekt Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata u Zagrebu (dalje HMDCDR) i Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. Sastoji se od znanstvene studije dr. sc. Muje Begića o srpskoj okupaciji i zločinima u Prijedoru 1992. (prvi dio knjige) i sjećanja žrtava Bošnjaka i Hrvata, uglavnom s područja Općine Prijedor u Bosni i Hercegovini (drugi dio knjige). Ta je sjećanja, najvećim dijelom od kraja 1992., te tijekom 1993. i 1994. snimio i transkribirao Hrvatski informativni centar (dalje: HIC), pod vodstvom gospodina Ante Belje, a za objavljivanje u knjizi ih je izdvojila i transkripte priredila dr. sc. Ana Holjevac Tuković. Prikupljeno memoarsko gradivo – 149 svjedočanstava o zločinima nad Bošnjacima i Hrvatima u Općini Prijedor, te u logorima Keraterm, Omarska, Trnopolje, Manjača, Batkovići, Krings i drugi, za objavljivanje je priredio dr. sc. Ante Nazor, a dr. sc. Mujo Begić je na kraju svoje znanstvene studije naveo imena svih osoba za koje se u svjedočanstvima žrtava objavljenim u ovoj knjizi navodi da su nakon zlostavljanja ubijene ili se vode kao nestale. Dakako, broj prikupljenih svjedočenja znatno je veći od broja svjedočenja objavljenih u ovoj knjizi. Među njima su i svjedočenja iz drugih općina BiH, od kojih se u drugom dijelu ove knjige, kao primjeri, navode samo pojedina svjedočanstva žrtava čije je prebivalište bilo u drugim općinama BiH (Kulen Vakuf, Bosanski Brod, Bosansko Grahovo, Foča, Teslić, Brčko, Bratunac, Bosanski Novi, Ključ, Sanski Most). Iskazi su davani u nazočnosti više osoba.

U prvom dijelu knjige autor svoje podatke temelji na izvorima, posebice na izvorima srpske provenijencije te na podacima iz sudskih presuda donesenih pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu ili u BiH. Zbog mogućeg odstupanja podataka koji su kao memoarsko gradivo izneseni u sudskom procesu, od podataka navedenih u primarnim izvorima, navode svjedoka u sudskim procesima koji nisu potvrđeni relevantnim izvorima treba uzeti s većim oprezom. No, dugogodišnji autorov rad na traženju nestalih osoba u BiH te njegovo sudjelovanje u istraživanju lokaliteta masovnih grobnica i ekshumacijama, kao i poznavanje događaja o kojima piše u ovoj knjizi, razlog su zbog kojeg je sadržaj i oblikovanje prvog dijela knjige prepušteno dr. sc. Muji Begiću i Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. Zbog toga je prvi dio knjige pisan na bosanskom jeziku i uz poštivanje načina pisanja bilježaka, koje su prošle lekturu lektorice iz BiH, kao i poštivanje izraza i načina govora svjedoka, bez intervencija u redoslijed riječi i stilskog „dotjerivanja“ rečenica. U sadržaj prvoga

dijela knjige, osim sugestijama recenzenata te pojedinim pitanjima i manjim intervencijama urednika knjige, HMDCDR se nije miješao.

Jednako tako, ni kolege iz Sarajeva i autor sadržaja prvog dijela knige, osim manjim, ali korisnim sugestijama, nisu se miješali u pripremu sadržaja svjedočanstava i koncepciju drugog dijela knjige, koji je pripremio Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata iz Zagreba. Naravno, prilikom objavljivanja svjedočanstava, poštivani su govor i jezik kojim su govorili ispitanici, a nacionalnost ispitanika navedena je prema njihovom tadašnjem izjašnjavanju – Muslimani i Hrvati.

Svjedoci u drugom dijelu knjige nisu navedeni imenom i prezimenom, nego kodnom oznakom, pod kojom su ga zaveli voditelji intervjua. Zbog mučnih opisa prizora zločina nad žrtvama i zbog obzira prema žrtvama, njihova imena i prezimena navedena su inicijalima kako bi se obitelji žrtava zaštitile od nove boli koja se ne može izbjeći prilikom čitanja ovako potresnih svjedočanstava, u kojima se spominju njihovi najmiliji. Jednako tako, ali zbog drugog razloga, inicijalima su navedena i imena i prezimena zločinaca; njihova imena poznata su međunarodnim i lokalnim sudovima, i uglavnom su navedena u studiji dr. sc. Muje Begića u prvom dijelu knjige.

Veličina i često ponavljanje podataka i događaja, razlog su zašto su izvorna svjedočanstva žrtava donekle skraćena, a nisu objavljene ni sve strahote koje su zatočenici logora proživjeli. Jednako tako, izostavljeni su i oni dijelovi svjedočenja žrtava u kojima se krivnja za počinjene zločine prebacuje na cijeli srpski narod i u kojima se poziva na osvetu. Također, izostavljeni su i dijelovi svjedočenja koji nisu bili razumljivi ili u kojima se svjedok ogradio, da događaj zapravo prepričava nakon što ga je čuo od drugih osoba. Zbog toga što su u prvom dijelu knjige navedeni na relevantnim izvorima utemeljeni podaci o ubijanju i patnjama žrtava, u drugom dijelu knjige, u svjedočanstvima žrtava ostavljeni su neki brojčani podaci, iako je primjetno da se razlikuju od podataka navedenih u prvom dijelu knjige, kao i od podataka koje o istom događaju spominju drugi svjedoci, što je uobičajeno kad se radi o memoarskom gradivu. Stoga brojeve navedene u ovdje objavljenim svjedočanstvima treba dodatno provjeriti.

Pojedina svjedočanstva toliko su mučna pa treba upozoriti čitatelje da je njihov sadržaj uznemirujući. Nakon zločina Holokausta, činilo se da ljudi više nikad neće moći činiti takvo zlo drugim ljudima, samo zato što su druge nacionalnosti ili vjere. No, zločin se ponovio 1991. u Hrvatskoj, a potom u Bosni i Hercegovini. Upravo na području Općine Prijedor dogodio se na najstrašniji način. Zato je odlučeno da se, uz znanstvenu studiju o događajima u Općini Prijedor, objave i sjećanja žrtava, kako bi se autentičnim svjedočanstvima o zvjerskom odnosu ljudi prema ljudima čitate-

ljima poslala snažna poruka, zapravo vapaj, da učine sve što je u njihovoj moći da se takvi zločini ne ponove.

S kolegom Mujom Begićem razgovori o suradnji započeli su već 2012. godine u Zagrebu, za vrijeme trajanja manifestacije „Dani bijele trake", koju u spomen na ubijene Bošnjake – muslimane i Hrvate u Općini Prijedor svake godine organizira Vijeće bošnjačke nacionalne manjine grada Zagreba. Kolega je tada upoznat s memoarskim gradivom žrtava zločina srpskih snaga u Prijedoru i okolici, a njegovo objavljivanje potaknuo je pronalazak više stotina žrtava („435 slučajeva") u masovnoj grobnici Tomašica kraj Prijedora u jesen 2013. i spoznaja o razmjerima zločina nad Bošnjacima i Hrvatima u Općini Prijedor, koje su srpske vlasti na tom području pokušale zataškati.

Sadržaj ove knjige podsjeća i upozorava na činjenicu da je velikosrpska politika uzrok raspada Jugoslavije i rata koji je 1991. započeo u Hrvatskoj i proširio se na Bosnu i Hercegovinu. Velikosrpsku agresiju na Hrvatsku, a potom i na Bosnu i Hercegovinu međunarodna zajednica ne samo da nije uspjela spriječiti, nego je uvođenjem embarga na oružje u zemlje bivše Jugoslavije, u rujnu 1991., onemogućila žrtvama uspješniju obranu. Na neki način „ohrabrena" (ne)djelovanjem, odnosno izostankom prave reakcije međunarodne zajednice na okupaciju gotovo trećine teritorija Republike Hrvatske, srpska vojna sila se nakon postignutog mirovnog sporazuma s Hrvatskom, potpisanog u Sarajevu 2. siječnja 1992., koji je predvidio dolazak snaga UN-a u Hrvatsku, mogla posvetiti osvajanju BiH. Cilj velikosrpskoga projekta - da „svi Srbi žive u jednoj državi", početkom1990-ih mogao se ostvariti samo vojnim putem, osvajanjem znatnih dijelova Hrvatske i gotovo cijele BiH, a zamisao o etnički čistim „srpskim područjima" mogla se provesti samo zločinima nad nesrpskim stanovništvom i njihovim protjerivanjem. Događaji na području Prijedora 1992. primjer su na koji način se početkom 1990-ih pokušala provesti ideja o „etnički homogenoj srpskoj državi".

Upravo takva formulacija i odgovornost vodstva tadašnje Srbije za pokušaj ostvarenja toga cilja, navedena je u članku 426 presude Međunarodnoga suda pravde u Haagu (od 3. veljače 2015.), u procesu u kojem je Republika Hrvatska 2. srpnja 1999. tužila Saveznu Republiku Jugoslaviju, a kasnije Srbiju, zbog povrede odredbi Konvencije UN-a iz 1948. o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida: „According to the ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), the leadership of Serbia and that of the Serbs in Croatia, *inter alia*, shared the objective of creating an ethnically homogeneous Serb State" (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Judgment – International Court of Justice, 3 February 2015). Međunarodni sud pravde u Haagu odbio je hrvatsku

tužbu protiv Srbije za genocid (uz obrazloženje da ubojstva pripadnika „zaštićene skupine", odnosno Hrvata, nisu bila takvih razmjera da „pridonose fizičkom ili biološkom uništenju grupe", odnosno da nije dokazana namjera – „mens rea" Srbije), kao što je svojedobno (2007.) odbio istu tužbu BiH protiv Srbije, iako je potvrdio postojanje genocida nad Bošnjacima - muslimanima u Srebrenici (BiH), za koji su odgovorne srpske vojne snage (za Srbiju je utvrđeno samo da je prekršila Konvenciju o genocidu jer nije spriječila masakr u Srebrenici). Jednako tako, u spomenutoj presudi od 3. veljače 2015. u slučaju Hrvatska protiv Srbije, Sud je potvrdio da su „JNA i srpske snage počinile veliki broj ubojstava na većem broju lokacija u Hrvatskoj (praktično na cijelom okupiranom području RH – istočna i zapadna Slavonija, Banovina, Kordun, Lika i Dalmacija), te da su ta ubojstva počinjena sustavno nad pripadnicima 'zaštićene grupe' i da je postojanje djela genocida - 'actus reus' iz čl. 2(a) Konvencije utvrđeno (pa čak i postojanje 'mens rea' genocida u nekim područjima, ali ne i odgovornost Srbije za genocid)". Činjenica da su Hrvatska i BiH tužile Srbiju za zločin genocida, jasno upućuje na zaključak čija je politika odgovorna za rat i stradanja u Hrvatskoj i BiH početkom 1990-ih.

Naslovnica knjige govori o tome kako su nakon okupacije Prijedora srpske vlasti postupale prema Bošnjacima i Hrvatima, koji su morali oko ruku nositi bijele trake, a na svoje kuće isticati bijele plahte, kako bi se jasno vidjelo tko nije Srbin i čija imovina nije srpska. Takvo rasističko ponašanje srpske okupacijske vlasti već su provodile u Hrvatskoj, u jesen 1991., posebice na području istočne Slavonije.

Svjedočanstva žrtava navedena u drugom dijelu knjige Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata u Zagrebu preuzeo je od Hrvatskog informativnog centra (dalje: HIC), uz odobrenje gospodina Ante Belje, koji je tijekom rata bio voditelj HIC-a. Sva svjedočanstva su snimljena kao zvučni zapisi, koji su pohranjeni i čuvaju se u audio formatu u Zbirci memoarskog gradiva Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, a dio svjedočanstava je i u pisanom obliku, potpisan od autora svjedočanstva te njegova ispitivača i svjedoka ispitivanja.

O zločinima nad nezakonito zatočenim žrtvama, te o silovanjima u logorima na području Općine Prijedor, govori i knjiga Jadranke Cigelj *Apartman 102* (Zagreb, 2002.).

Dio spomenutih svjedočanstava je već 1994. godine dostavljen Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju u Haagu (dalje: MKSJ), a Graham T. Blewitt, tada zamjenik glavnog tužitelja MKSJ-a Richarda J. Goldstonea, govoreći o njihovoj vrijednosti, ocijenio ih je kao „neprocjenjiv materijal" (pismo od 10. listopada 1994.

iz Ureda tužitelja, gospodinu Šimunu Penavi iz Centra za prikupljanje dokumentacije i obradu podataka o Domovinskom ratu, koji je bio Istraživački odjel Hrvatskog informativnog centra). Zbog sadržaja i osjetljivosti iznesenih podataka, G. T. Blewitt je prije toga u pismu HIC-u (12. srpnja 1994.) naglasio da će svjedočanstva biti tretirana kao „povjerljivi materijal zaštićen sigurnosnim mjerama usvojenim od strane Ureda (tužitelja, op. ur.)". Svjedočanstva su dio projekta HIC-a, koji se vodio pod nazivom „Studija o Općini Prijedor, općina u sjeverozapadnoj Bosni: navodi o genocidu i masovnim kršenjima elementarnih ljudskih prava". Projekt je pismeno (Bergen, 28. lipnja 1994.) pohvalila Ekspertna komisija UN-a, osnovana prema Rezoluciji 780 (1992.) Vijeća sigurnosti UN-a, naglasivši u dopisu da je „svim izjavama preživjelih rukovano po striktnim zahtjevima za povjerljivošću", a istoga se držalo i uredništvo ove knjige u njenom drugom dijelu, u kojem su objavljena svjedočanstva žrtava:

U ime Ekspertne komisije želim iskazati zahvalnost za značajan doprinos u radu na Projektu Prijedor gđi Jadranki Cigelj, g. Luki Gavranoviću i g. Andriji Pavičiću i ostalim djelatnicima Hrvatskog informativnog centra.

Unatoč nedostatku vremena i UN financiranja, Projekt Prijedor je napravljen iznad svih optimističkih očekivanja. Blizu 400 preživjelih u događajima u Općini Prijedor su bili intervjuirani u različitim zemljama i kontinentima. Uz to, Projekt Prijedor je usredotočen na izvještaje lokalnih srpskih medija o događajima i usmjeren je na istraživanje u kontekstu tih događaja.

Stotine osoba su prezentirali opise različitih dijelova događaja, te također i različite dimenzije tih događaja – međutim razlike su bile samo u detaljima. Gledano općenito, svi su svjedoci isto govorili. Također, dostupni izvještaji srpskih medija i izjave srpskih vođa stranim posjetiteljima u tim područjima – a među njima su bile i službene delegacije – mnogo češće potvrđuju opće ukupne informacije koje su dobivene od žrtava i svjedoka.

Izjave su bile izvađene i ubačene u poglavlja u određenom redu da bi se čitatelju olakšalo razumijevanje. Izjave svjedoka nisu bile redigirane ili prerađene (sačuvane za nebitne lingvističke korekcije). Neke izjave su bile prevedene na njihovu sadašnju verziju engleskog jezika. U takvom organiziranom obliku ove su izjave bile prezentirane Uredu tužitelja (Međunarodnog suda za zločine za bivšu Jugoslaviju) u kolekciji od 4 uvezana sveska na više od 900 stranica. Ustupanje izjava bilo je 2. svibnja 1994.

Svim izjavama preživjelih rukovano je po striktnim zahtjevima za povjerljivošću. Sve kopije izjava bilo papirnate ili elektroničke, bile su prenesene u Ured tužitelja ili uništene. Niti jedna kopija Projekta Prijedor nije uključena ni u jednu bazu podataka.

16. lipnja 1994. bile su dovršene dodatne analize, tj. zasebni svezak od 142 stranice koji će UN na vrijeme objaviti. Final Report of the Commission of Experts (Završni izvještaj Ekspertne komisije) sadrži pripadajuću kopiju kratkog sažetka analize.

Projekt Prijedor ne bi nikada mogao biti završen da nije bilo velikodušnosti vlada i individua koji su na poziv UN-a bezrezervno pridonijeli njegovoj izradi. Sve zajedno, nekoliko stotina osoba na različite je načine pridonijelo izradi Projekta Prijedor. Zahvaljujem i poštujem sve one koji su u njemu sudjelovali. Koristim ovu priliku da u moje ime zahvalite i svima onima koji su radili pod Vašim nadzorom.

Otkrića Projekta Prijedor povjerena su Uredu tužitelja i prezentirana od strane v. d. tužitelja Grahama T. Blewitta kojeg visoko poštujem, a Ured tužitelja toplo preporučujem za daljnju suradnju. Između ostalog, za kontinuitet Projekta Prijedor zaslužan je moj izvrsni prijašnji asistent Ekspertne komisije, Mr. Morten Bergsmo koji je sada zaposlen kao pravni savjetnik u Uredu tužitelja.

Originalne novine koje sam upravo primila od Vas, odnijet ću na čuvanje u Ured tužitelja koji ću posjetiti idući tjedan.

Iskreno zahvaljujem na Vašoj suradnji

Hanne Sophie Greve, član komisije

P.S. Zahvaljujući Jadranki Cigelj i Andriji Pavičiću, među ostalim, pišem sljedećih par redaka u Analizi u poglavljima o koncentracijskim logorima Omarska i Keraterm.

„Uglavnom stradanje svakog individualnog zatvorenika postaje teret za sve zatvorenike. Pod takvim okolnostima malo su što mogli učiniti jedan za drugog. Bilo je očito da je postojalo malo stvari koje je netko mogao učiniti da bi bile od neke pomoći. Ali kada se radi o životu i smrti, osobnom integritetu i dostojanstvu oni su svi bili bespomoćne žrtve. Ništa manju razliku ne pravi činjenica da su oni dijelili iste strahote i da su do određene mjere jedan drugog mogli podupirati. Također, vjerojatno je bilo važno za one koji su umirali i bili zlostavljani da su tamo postojali svjedoci njihovih patnji, ili u najmanju ruku svjedoci cjelokupne situacije.“

Želim Vam sve najbolje u vašem daljnjem radu

H. S. Greve

OFFICE DES NATIONS UNIES A GENEVE

UNITED NATIONS OFFICE AT GENEVA

Commission of Experts established pursuant to
Security Council Resolution 780 (1992)
TEL No: (41.22) 917 21 88/58
FAX No: (41.22) 917 00 97

Mrs. Jadranka Cigelj
Mr. Luka Gavranović
Mr. Andrija Pavičić
The Croatian Information Centre

Dear Jadranka Cigelj, Luka Gavranović and Andrija Pavičić,

Bergen, 28th June 1994

Subject: *The study of Opština Prijedor, a district in north-western Bosnia: alleged genocide and massive violations of the elementary dictates of humanity*

On behalf of the Commission of Experts I wish to express the Commission's gratitude for the most valuable contribution to the Prijedor Project as provided by the three of you and your good colleagues at the Croatian Information Centre.

Despite a shortage of time and United Nations funding, the Prijedor Project has materialized beyond the most optimistic expectations. Close to 400 survivors of the events in *Opština* Prijedor have been interviewed in different countries and on different continents. In addition the Prijedor Project has focused on local Serbian media reports of the events and aimed at research into the context of the events.

The hundreds of informants have presented descriptions of different parts of the events and also various versions of the events - this however, only as far as details are concerned. When it comes to the overall and general picture, the witnesses speak as if with one voice. More often than not, available Serbian media reports and statements made by Serbian leaders to foreign visitors to the area - official delegations among them - support the general overall information obtained from the victims and witnesses.

The statements have been broken up and inserted into chapters in a certain order to facilitate the reader's overall understanding. The witness statements have not been edited or rewritten (save for non-substantial linguistic corrections). Some statements have been translated into its present English language version. In this organized shape the statements have been presented to the Prosecutor's Office (of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia) in a collection of four bound volumes of more than 900 pages. The transfer of the statements took place on 2nd May 1994.

All the information gathered from survivors has been handled with the strictest demands to confidentiality. All copies - paper and electronic - of the statements have been transferred to the Prosecutor's Office or been destroyed. No copy of any statement received for the Prijedor Project has been included in any database.

On 16th June 1994, an additional analysis of the events was finalized, a separate volume of 142 pages. In due course this will be published by the United Nations. The *Final Report of the Commission of Experts* contains a short executive summary of the analysis, a copy of which is attached.

The Prijedor Project could never have materialized had it not been for the generosity of governments and individuals who contributed at no cost for the United Nations when called upon. All together there have been several hundred people contributing to the Prijedor Project in different capacities. To all of the participants I am most grateful, and I want to extend my expression of appreciation to

all of them. May I take this opportunity to ask you to share this with all those who contributed under your supervision.

At present the Prijedor findings have all been entrusted to the Prosecutor's Office. The latter as represented by Acting Deputy Prosecutor Graham T. Blewitt has my high esteem, and I fully recommend further cooperation with the Prosecutor's Office. For *inter alia* the continuity of the Prijedor Project my excellent former assistant, Assistant to the Commission of Experts, Mr. Morten Bergsmo is employed as a legal advisor in the Prosecutor's Office.

The original newspaper which I just received from you, I shall bring for safekeeping in the Prosecutor's Office which I will visit again next week.

Thanking you for your kind cooperation,

Yours sincerely,

Hanne Sophie

Hanne Sophie Greve
Commission Member

PS Thinking also of you, Jadranka Cigelj and Andrija Pavičić, I *inter alia* wrote the following few lines in the Analysis in the chapters about the concentration camps Omarska and Keraterm,

> In general the suffering of each individual prisoner became a burden for all the prisoners. There was so little they could do to assist one another under the circumstances. There were obviously some small practical things that one could do to be of some help. But when it really counted in matters of life and death and personal integrity and dignity, they were all powerless victims. It did nonetheless make a difference that they shared in the horrors and that they to some extent could console one another. It was probably also important for those dying and being abused, that there were witnesses to their suffering or at least to the general situation.

I wish you all the very best in your continued good work,

Hanne Sophie

UNITED NATIONS [illegible]

INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL
FOR THE FORMER YUGOSLAVIA
CHURCHILLPLEIN 1, P.O. BOX 13888
2501 EW THE HAGUE, NETHERLANDS
TELEPHONE: 31 70 344-5347
FAX: 31 70 344-5345

TRIBUNAL PÉNAL INTERNATIONAL
POUR L' EX-YOUGOSLAVIE
CHURCHILLPLEIN 1, B.P. 13888
2501 EW LA HAYE, PAYS-BAS
TÉLÉPHONE: 31 70 344-5347
FAX: 31 70 344-5345

OFFICE OF THE PROSECUTOR

BUREAU DU PROCUREUR

12 July 1994

Dear Mr. Luka Gavranovic,

The Office of the Prosecutor of the United Nations International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia recently received a study on the district of Prijedor in north-western Bosnia-Herzegovina prepared by the United Nations Commission of Experts. Attached to the study were statements by and interviews with refugees from the Prijedor area.

Forty-eight of these statements have been taken by the Croatian Information Centre. The code names of these statements are: *luka1ea, luka2ea, luka4ea, luka5ea, luka7ea, luka8ea, luka10ea, luka14ea, luka20ea, A Statement* (24 pages, no code), *jad1ea, and4ea, vje1ea, milj10a, milj8ea, milj5ea, milj4ea, mil4ea, mil2ea, mil1ea, jad13ea, jad12ea, jad6ea, jad5ea, jad4ea, and9ea, and7ea, and6ea, and5ea, and2ea, and1ea, PRIJ.-487, PRIJ.-1467, PRIJ.-1390, PRIJ.-1389, SIL-440, PRIJ.-1346, SIL.-1347, OMA.-1407, PRIJ-408, SIL-469, luka19ea, luka15ea, luka14ea, luka6ea, mil5e, mil3ea* and *jad2ea*.

My Office has now reached the stage where we need to know the identity and contact address of the persons who gave these statements to your Centre, as well as the identity of the persons anonymously referred to in some of the statements. I have been informed by Mr. Morten Bergsmo who worked on the Prijedor study for the Commission of Experts and is now employed by my Office, that your Centre has in its possession the information which we are seeking.

Croatian Information Centre
Mr. Luka Gavranović
Opatička 10
41000 Zagreb
Croatia

No approach will be made to any witness until we have been duly informed of possible conditions agreed to by each interviewee, and the appropriate procedures have been established and necessary arrangements made with the Croatian Information Centre and the Croatian Government.

I can assure you that nobody outside the Office of the Prosecutor of the International Criminal Tribunal will have access to this information. It will be treated as confidential material protected by the security measures which have been adopted by our Office.

If you agree, I would suggest that the material be forwarded to the Croatian Embassy in Bruxelles through your Ministry of Foreign Affairs, and then delivered in a secure way to me by a representative of that Embassy.

I look forward to your co-operation in this important undertaking.

Sincerely,

Graham T. Blewitt
Deputy Prosecutor

cc: Croatian Embassy in Bruxelles

PRIM

UVOD

Ubijanja, uništavanja i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nezaobilazni su pratilac čovječanstva kroz historiju. Vrhunac toga su masovni zločini u Prvom i Drugom svjetskom ratu u kojem su desetine miliona ljudi ubijeni. Umjesto ideja progresa, razvoja i humanizacije ljudskog društva, na kraju 20. stoljeća javlja se destrukcija u najgorem obliku, sila postaje dominirajući faktor u međunarodnim odnosima a genocid praksa u oružanim sukobima. Paradigma toga je postala velikosrpska agresija na Republiku Bosnu i Hecegovinu (dalje u tekstu R BiH) koja je pokazala svu veličinu zločina koje su počinile srpske vojne i policijske snage.[1] Velikosrpska politika imala je svoju osnovu u teritorijalnom ekspanzionizmu na račun susjeda.[2] Brojni su velikosrpski planovi i projekti koji imaju svoj kontinuitet blizu dvije stotine godina. U različitim vremenskim periodima srpski intelektualci, političari i vjerski autoriteti su promovirali i realizirali te velikodržavne projekte i programe. Pokušavajući u praksi provesti ovu velikodržavnu politiku na prostoru R BiH srpske vojne i policijske snage su počinile genocid. U dosadašnjim postupcima pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (dalje u tekstu MKSJ) potvrđeno je da su srpske snage počinile genocid u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica.

Prema definiciji genocid predstavlja planirano činjenje masovnih zločina, to nije pojedinačni incident; on je u suštini zločin širih razmjera, *zločin nad zločinima*, i za posljedicu ima masovnu povredu proklamiranih univerzalnih ljudskih prava. Genocid je zločin usmjeren protiv osnovnih načela humanizma, prava čovjeka i međunarodnog humanitarnog prava u cjelini. Za njega se može kazati da je "vrhunac čovječije nehumanosti prema čovjeku."[3]

---

[1] "Primjenjujući ono što je reklo žalbeno vijeće, jasno je, na osnovu dokaza pred Pretresnim vijećem, da je, od početka 1992. godine do 19. maja 1992. postojalo stanje međunarodnog oružanog sukoba barem na dijelu teritorije Bosne i Hercegovine. To je bio oružani sukob između snaga Republike Bosne i Hercegovine s jedne strane i snaga Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), odnosno JNA (kasnije VJ), koje su djelovale sa različitim paravojnim snagama i snagama bosanskih Srba, s druge. Mada su snage VJ ostale uključene u oružani sukob i nakon tog datuma, o prirodi odnosa između VJ i snaga bosanskih Srba od tog datuma, a otuda i o prirodi sukoba u područjima kojima se ovaj predmet bavi, raspravlja se prilikom razmatranja člana 2 Statuta. Za sada je dovoljno reći da je nivo intenziteta sukoba, uključujući učešće JNA ili VJ u sukobu, bio dovoljan da se ispune uslovi za postojanje međunarodnog oružanog sukoba prema odredbama Statuta." *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* (dalje u tekstu ICTY)*, Predmet br. IT-94-1-T, Tužilac protiv Duška Tadića, Presuda u predmetu Duško Tadić* (dalje u tekstu ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*), paragraf 569.

[2] Mujo Demirović, *Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici*, Ekonomski fakultet u Bihaću, Bihać, 1999, str. 131.

[3] Steven L. B. Jensen, *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007, str. 161.

Prijedor je općina koja je po veličini zločina i broju nestalih osoba, ali i po broju masovnih grobnica, među prvima u Bosni i Hercegovini. Ubijeno je više hiljada Bošnjaka i Hrvata, desetine hiljada ne-Srba bilo je nezakonito zatočeno, srušeno je više desetina vjerskih objekata, porušen je velik broj stambenih objekata, skoro cjelokupno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo je protjerano iz svojih domova. U dosadašnjm sudskim postupcima pred MKSJ za općinu Prijedor nije donesena pravosnažna presuda za genocid, ali nesporno je da su svi elementi genocida bili prisutni prilikom činjenja masovnih zločina.[4] U Prijedoru se u potpunosti provodila genocidna velikosrpska politika koja će po Bošnjake i Hrvate ostaviti nesagledive posljedice. Sve je počelo proglašenjem tzv. srpske opštine Prijedor 7. januara 1992. godine. Nastavljeno je nasilnim i protupravnim preuzimanjem vlasti u Prijedoru od strane SDS-a a uz pomoć i podršku jedinica JNA i srpske policije. Ovaj protustavni čin bio je uvod u naredne događaje.

Najteži zločini nad Bošnjacima i Hrvatima sa područja općine Prijedor trajali su kontinuirano u periodu maj-oktobar 1992. godine, a kasnije do kraja 1995. godine taj intenzitet je bio slabiji. Najmasovnija ubijanja dešavala su se od maja do kraja augusta 1992. godine. U Prijedoru je izvršen masovni zločin, masovno, namjerno, organizovano ubijanje i nasilno protjerivanje Bošnjaka i Hrvata. Ubijanje Bošnjaka i Hrvata u logorima trajalo je svakodnevno.

Prve deportacije i prisilno protjerivanje stanovništva nesrpske nacionalnosti počinje već početkom juna kada je iz logora Trnopolje protjerano više od 1.000 Bošnjaka i Hrvata. Po uhodanom scenariju, nasilna protjerivanja su trajala dok skoro cjelokupno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo sa područja općine Prijedor nije protjerano. Nasilni progoni praćeni su pljačkom novca, zlata i drugih vrijednosti.

U Prijedoru je izvršeno uništenje tragova kulture, duhovnosti, vjerskih obilježja Bošnjaka i Hrvata. U Prijedoru su srpske vojne i policijske snage, organizovano i namjerno izvršile uništavanje grada, čitava gradska i prigradska naselja u kojima su pretežno živjeli Bošnjaci i Hrvati potpuno su uništena a imovina opljačkana. Na mjestima na kojima su bili vrijedni spomenici bosanskohercegovačke kulture zločinci su napravili parkirališta i druge slične objekte. U Prijedoru je namjerno i organizovano izvršeno uništavanje bošnjačke i hrvatske odnosno bosanskohercegovačke kulture i tradicije. Uništene su i minirane sve džamije i katoličke crkve, uništena su mezarja i groblja.

U Prijedoru je izvršen masovni zločin namjernog i organizovanog mučenja u koncentracionim *logorima smrti*. U tri najpoznatija *logora smrti* Omarska, Trnopolje i Keraterm ubijeno je i mučeno više od 31.000 Bošnjaka i Hrvata (od toga je ubijeno njih blizu 1.000).

---

[4] Pred MKSJ se vodi sudski postupak u predmetima Radovan Karadžić i Ratko Mladić koji su optuženi između ostalog i za genocid u općini Prijedor.

Koncentracioni logori koje su Srbi formirali postala su najpoznatija mučilišta na tlu Europe od Drugog svjetskog rata.[5] Međutim, mučenja, ubijanja i nečovječna postupanja prema Bošnjacima i Hrvatima nisu samo karakteristična za Prijedor i Bosansku krajinu, već i za cijelo područje Bosne i Hercegovine. Poseban slučaj narušavanja mentalnog integriteta cijelih porodica je odvođenje u nepoznato i nestanak njihovih najmilijih. Za veliki broj porodica ovo narušavanje mentalnog integriteta traje i danas. Još uvijek jedan broj Prijedorčana ne zna ništa o svojim najmilijima. Tako su, primjerice, u porodici Bačić iz sela Zecovi za jedan dan zločinci ubili jedanaestero djece starosti od tri (3) do sedamnaest (17) godina čiji posmrtni ostaci ni do danas nisu pronađeni.

U općini Prijedor je organizirano izvršen zločin masovnog silovanja. Prema nekim procjenama silovano je više stotina Prijedorčanki. Silovanja su vršena sistematski kako u logorima tako u kućama i policijskim stanicama. Silovane su djevojčice od dvanaest godina i starice preko šezdeset godina starosti. Silovanja su vršena pojedinačno ili grupno. Prilikom izvođenja samog čina silovanja žrtvama su nanošene ozljede noževima, udarcima kundakom pušaka ili pesnica. Silovanja kao oblik mučenja i surovosti bila su smišljena kao mjera za etničko čišćenje. Ono je bilo instrument i metoda velikosrpske politike.

Kao posljedica agresije i provođenja genocidne politike ubijeno je preko 3.200 osoba oba pola i svih starosnih dobi. Prema podacima Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu INO BiH) na području općine Prijedor do danas je ekshumirano 69 masovnih grobnica, više stotina zajedničkih i pojedinačnih grobnica. Pored grobnica ekshumiranih na teritoriji općine Prijedor, posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor pronalaženi su u grobnicama u općinama Banja Luka, Bosanski Brod, Beograd, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Hrvatska Kostajnica, Oštra Luka, Sarajevo, Sanski Most, Skender-Vakuf. Među ekshumiranim, identifikovanim i nestalim je 102 djece i 263 žene od ukupnog broja ubijenih.[6]

Civili, bolesni, nezakonito zatočeni, medicinsko osoblje, ratni zarobljenici, vjersko osoblje i druge osobe koje su zaštićene po Ženevskim konvencijama, bili su mete srpskih vojnih i policijskih snaga. Posebno su ubijani intelektualci i ljudi koji su obavljali određene društvene funkcije na području općine Prijedor. U Prijedoru su zločinci najveći broj intelektualaca, Bošnjaka i Hrvata ubili ili raselili širom svijeta. Sa sigurnošću se može reći da Prijedor predstavlja paradigmu zločina nad Bošnjacima i Hrvatima na prostoru R BiH.

---

[5] Širom svijeta poznate su slike iz logora Omarska i Trnopolje. Logoraš Alić Fikret je primjer mučenja i tortura kroz koje su prolazili logoraši. Upravo zahvaljujući ovim snimcima i reakciji svjetske javnosti počelo je i zatvaranje ovih *logora smrti*.

[6] Arhiv Instituta za nestale osobe BiH-Područni ured Bihać (AINOBiHPUB), *Baza podataka*.

NOVI LIST

NOVI LIST JE UTEMELJIO FRANO SUPILO 2. SIJEČNJA 1900.

RIJEKA, 8. KOLOVOZA 1992 ● BROJ 216 ● CIJENA 75 HRD
50 SLT ● 1200 ITL ● 1,80 DEM

STRAVIČNA SVJEDOČENJA O POSTOJANJU SRPSKIH KONCENTRACIJSKIH LOGORA U BOSNI I HERCEGOVINI

SLIKE UŽASA OBIŠLE SVIJET

Tema dana na CNN-u, koja se pušta u eter nekoliko desetaka puta dnevno, reportaža je Iana Williamsa iz logora Omarska, gdje Srbi drže zatočene Muslimane ● Smaknuća – redovita pojava ● U srpskim koncentracijskim logorima zatočeno 97.000 ljudi, a broj ubijenih doseže preko 17.000 ● Sada je potvrđeno da su još prije mjesec dana visoki dužnosnici UN-a, Crvenog križa, EZ-a i SAD-a znali za logore, ali su o toj eksplozivnoj informaciji šutjeli (?!)

STRANICA 13.

JUČER U BUDIMPEŠTI

SPORAZUM O RAZMJENI SVIH ZAROBLJENIKA

Više od 1.500 ljudi vratit će se kućama, kako se očekuje, 14. kolovoza, izjavio je premijer Gregurić

BUDIMPEŠTA (Hina) – Predsjednik vlade Republike Hrvatske dr. **Franjo Gregurić** i premijer SR Jugoslavije **Milan Panić** potpisali su jučer u Budimpešti sporazum o razmjeni svih zarobljenika.

»Uskoro se nadam da će 14. kolovoz biti zapisan kao datum kada će preko 1.500 ljudi biti vraćeno svojim kućama. To je veliki zadatak i velika obaveza koje smo postigli«, izjavio je dr. Franjo Gregurić.

Milan Panić je posebno zahvalio Međunarodnom Crvenom križu na ulozi u postizanju ovog dogovora.

»CHEMO«, »RI-KEM« I »POLIKEM«

PRETVORBOM DO SUDA

STRANICA 15.

Fašizam je službena politika Srbije – trebaju li međunarodnoj javnosti novi dokazi o pogromima Muslimana i Hrvata

Na slici je logor Trnopolje (a ne Omarska kako piše u tekstu)

I DIO

PRIJEDOR UOČI AGRESIJE

I.1 Općina Prijedor - osnovne karakteristike

Općina Prijedor se nalazi na sjeverozapadu BiH i zauzima centralno mjesto na području Bosanske krajine. Površina ove općine je 834 km^2, nadmorska visina je 135 metara. Općina Prijedor je prema popisu stanovništva iz 1991. godine brojila ukupno 112.543 stanovnika, od kojih se 49.351 ili (43,9%) izjasnilo kao Bošnjaci; 47.581 ili (42,3%) izjasnilo se kao Srbi; 6.316 (5,6%) kao Hrvati, 6.459 ili (5,7%) kao Jugosloveni; 2.836 ili (2,5%) stanovnika se izjasnilo kao pripadnici drugih nacionalnosti.[7] Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u gradu Prijedoru je živjelo 34.635 stanovnika, a 77.908 je živjelo van gradskog područja. Općina Prijedor ima 77 naselja. Prema rezultatima popisa Bošnjaci su u općini Prijedor bili najbrojnija etnička zajednica. Prije agresije na R BiH većina Bošnjaka živjela je u naseljima Bišćani, Čarakovo, Čejreci, Ćela, Donja Ljubija, Donja Puharska, Hambarine, Kamičani, Kevljani, Kozarac, Kozaruša, Rakovčani, Rizvanovići, Trnopolje i Zecovi. Srbi su činili većinu u mjestima Božići, Brezičani, Busnovi, Cikote, Čirkin Polje, Donja Dragotinja, Donji Orlovci, Donji Volar, Gomjenica, Gornja Dragotinja, Gornji Jelovac, Gradina, Jutrogošta, Lamovita, Marićka, Miska Glava, Omarska, Orlovača, Petrov Gaj, Rakelići, Rasavci, Tukovi i Veliko Palančište. Najviše Hrvata živjelo je u Ljubiji, Donjoj Ljubiji, Gornjoj Ravskoj, Ljeskarama, Miskoj Glavi i Šurkovcu. U gradu Prijedoru nešto više živjelo je Srba u odnosu na Bošnjake i Hrvate.[8] Gradska naselja su bila mješovitog nacionalnog sastava sa podjednakim brojem Bošnjaka i Srba.

Nezadovoljni popisom stanovništva, čelnici Srpske demokratske stranke (dalje u tekstu SDS-a) Prijedora, političke stranke koja se predstavljala kao zastupnik srpskih nacionalnih interesa, tražili su od Republičkog sekretarijata za statistiku da se u općini Prijedor popis stanovništva ponovi.

Prije agresije na R BiH Prijedor je spadao u privredno razvijenije općine u BiH. Glavni nosioci razvoja bili su rudnik željezne rude *Ljubija sa svojim kopovima*, tvornica papira *Celpak*, fabrika keramičkih pločica *Keraterm*, fabrika vafla *Mira Cikota*, *Ciglana* i druga preduzeća.[9] Prijedor je imao izuzetnu prometnu povezanost željezničkom i putnom infrastrukturom što je bilo značajno za privredni razvoj ovog kraja. Općina Prijedor, upravo zbog velikog broja Bošnjaka, ekonomski moćnih i velikim brojem intelektualaca, smještena u srcu Bosanske krajine (koja je trebala bi-

---

[7] *Etnička obilježja stanovništva*, Zavod za statistiku R BiH, Sarajevo, 1993, str. 18.

[8] *Nacionalni sastav stanovništva*, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, Statistički bilten br. 234, Državni zavod za statistiku R BiH, Sarajevo, 1993, http://hr.wikipedia.org/wiki/Prijedor, ttp://www.prijedorgrad.org/programCir.aspx?programCode=33&Mjesne-zajednice.

[9] Rasim Musić, *Prijedor - sjećanje za nezaborav*, Udruženje logoraša Bihać, Bihać, 2001, str. 29.

ti jezgra buduće zapadne srpske države) bila je velika smetnja svim velikosrpskim planovima. Zbog svog geostrateškog položaja općina Prijedor se našla na putu realizacije ideje stvaranja velike Srbije, jer kako se navodi u Presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić: "Opština Prijedor bila je značajna za Srbe zbog toga što je predstavljala dio kopnenog koridora koji je spajao srpska područja u hrvatskoj Krajini na zapadu sa Srbijom i Crnom Gorom na istoku i jugu."[10]

Cilj Srbije, JNA i srpskih političkih stranaka, bilo je stvaranje zapadnog produžetka Srbije pod srpskom kontrolom, uzimajući dijelove Hrvatske i teritoriju Bosne i Hercegovine. Zajedno sa Srbijom, dvije autonomne pokrajine i Crnom Gorom, to bi činilo novu, manju Jugoslaviju sa većinskim srpskim stanovništvom.[11] Realizacija ovog projekta nije se mogla provesti bez napada na nesrpsko stanovništvo u R BiH. U realizaciji ove velikosrpske politike smetnja su bili Bošnjaci i Hrvati koji su činili većinu stanovništva BiH.

I.2. Političke prilike u Prijedoru prije agresije na R BiH

Kriza u Jugoslaviji zahvatila je sve segmente društva što je neminovno vodilo njenom raspadu. Dva glavna stuba na kojima je počivala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (dalje u tekstu SFRJ), Jugoslovenska narodna armija (dalje u tekstu JNA) i Savez komunista Jugoslavije (dalje u tekstu SKJ) proživljavaju krizu koja je vodila disoluciji SFRJ. Na 14. vanrednom kongresu u januaru 1990. SKJ doživljava potpuni raspad, a JNA se transformiše "iz vojske svih naroda u vojsku jednog naroda, otvorenim stavljanjem na stranu jednog (srpskog) naroda."[12] Definitivan raspad SKJ označio je početak raspada SFRJ i proces stvaranja novih država na ovom prostoru. Nakon raspada SKJ u Socijalističkoj republici Bosni i Hercegovini (dalje u tekstu SR BiH) pojačan je proces nazvan demokratizacijom političkog života. Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu CK SK BiH) donio je odluku o slobodi organiziranja političkih partija.

Profilacija političke scene je rezultirala pojavom nacionalnih stranaka. Na prostoru SR BiH izdiferencirale su se tri nacionalne stranke: muslimanska-Bošnjačka, Stranka demokratske akcije (dalje u tekstu SDA), Srpska demokratska stranka (dalje u tekstu SDS) i stranka Hrvata, Hrvatska demokratska zajednica (dalje u tekstu

---

[10] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 127.

[11] Isto, paragraf 84.

[12] Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001, str. 289.

HDZ), koje su i stranke pobjednice na prvim višestranačkim izborima. Sudbinu daljeg opstanka i funkcionisanja SR BiH jedan broj političkih partija vezivao je za opstanak u zajedničkoj saveznoj državi, a jedan dio govori o samostalnoj, suverenoj i ravnopravnoj republici sa drugim republikama i mogućoj vezi sa prethodno demokratiziranom Jugoslavijom.

Prvi višestranački izbori u općini Prijedor održani su 18. novembra 1990. godine. Na izborima tri nacionalne stranke SDA, SDS i HDZ osvojili su 60 poslaničkih mandata od ukupno 90 poslaničkih mjesta u Skupštini općine Prijedor. Preostale poslaničke mandate dobili su Savez komunista–Socijalistička demokratska partija, Savez reformskih snaga Jugoslavije, Demokratski socijalistički savez i Demokratski savez. Pobjedničke stranke SDA (osvojila 30 poslaničkih mjesta), SDS (28 poslaničkih mjesta) i HDZ (2 poslanička mandata) formirale su vlast u općini Prijedor.[13] Prema predizbornom međustranačkom dogovoru raspodijeljene su i funkcije u općinskoj administraciji. Na konstituirajućoj sjednici Skupštine općine Prijedor održanoj 4. januara 1991. godine za predsjednika Skupštine općine Prijedor izabran je profesor Muhamed Čehajić, za potpredsjednika Skupštine izabran je dr. Milomir Stakić, za predsjednika Izvršnog odbora Skupštine općine izabran je Milan Kovačević, a Dušan Baltić izabran je za sekretara Skupštine općine. Pored ovih općinskih funkcionera, izabrani su nosioci policijskih funkcija, direktori preduzeća, javnih ustanova i drugih organa vlasti općine.

Rat u R Sloveniji i R Hrvatskoj 1991. godine osjetio se u punom kapacitetu i na prostoru Bosne i Hercegovine. Agresija JNA i srpskih vojnih i policijskih jedinica na prostoru R Hrvatske svakodnevno se čuo u graničnim dijelovima, odlazak i dolazak jedinica JNA sa ratišta postalo je svakodnevnica o čemu su svjedočili stanovnici općine Prijedor. Propagandna mašinerija JNA imala je za cilj prikriti i opravdati agresiju na R Hrvatsku. U funkciji širenja propagande i širenja laži u augustu 1991. godine dobrovoljačka jedinica JNA *Vukovi s Vučijaka* zauzela je odašiljač na Kozari i onemogućila emitovanje programa TV-Sarajevo. Umjesto TV-Sarajevo emitovan je program TV-Beograd. Ovim je počeo medijski obračun sa svima onima koji su zagovarali nezavisnu BiH. Propagandna mašinerija imala je za cilj mobilizaciju srpskog stanovništva, sa jedne strane, i satanizaciju Bošnjaka i Hrvata, sa druge strane.[14] Podršku ovoj kampanji pružio je i list *Kozarski vjesnik*. O značaju koji je ovaj list imao u tom periodu svjedoči i navod iz Presude MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Opštinske novine *Kozarski vjesnik* počele su objavljivati navo-

[13] Republički zavod za statistiku, *Statistički bilten br. 223,* Sarajevo, 1991.
[14] Nusret Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, Bonik, Sarajevo, 1995, str. 53.

de kojima su ocrnjivale nesrbe. Srpska sredstva javnog informisanja propagirala su ideju da se Srbi moraju naoružati kako opet ne bi doživjeli situaciju u kojoj su se našli u Drugom svjetskom ratu kada je nad Srbima izvršen masakr. U štampi su se često kao sinonimi za nesrpsko stanovništvo koristili izrazi poput *ustaše, mudžahedini* i *Zelene beretke*. Radio Prijedor je širio propagandu govoreći o Hrvatima i Muslimanima na pogrdan način."[15]

Po uzoru na dešavanja u R Hrvatskoj SDS je otpočela sa aktivnostima naoružavanja srpskog stanovništva, stvaranje paralelnih organa vlasti, psihološko-propagandne aktivnosti, koje su za cilj imale homogenizaciju srpskog naroda i druge aktivnosti usmjerene na pripreme za predstojeće događaje.[16] Da politika koju je vodila SDS nije imala za cilj mirno rješavanje pitanja budućnosti SR BiH, najbolje ilustrira sjednica Skupštine SR BiH održana 15. oktobra 1991. godine, na kojoj je Radovan Karadžić rekao: ***"Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu, ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak. Jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovde."***[17] Ove izrečene prijetnje Radovan Karadžić je pokušao da ostvari u periodu 1992-1995. godine. Posljedice ove Karadžićeve politike su katastrofalne, ubijeno je više od stotinu hiljada građana R BiH, nasilno protjerano blizu 2.000.000 ljudi, nezakonito zatočeno preko 200.000 osoba, opljačkana i uništena privatna i društvena imovina, porušeni i opljačkani vjerski objekti i izvršeni drugi zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Nakon ovakvih poruka i svakodnevnih razmimoilaženja u ključnim političkim pitanjima neminovno su vodila u daljnja politička neslaganja. Napuštajući rad u

---

[15] ICTY, *Predmet IT-97-24-T, Tužilac protiv Milomira Stakića, Presuda u predmetu Milomir Stakić* (dalje u tekstu: *Presuda u predmetu Milomir Stakić*), paragraf 52, fusnote 44, 45 i 46.

[16] O pripremama SDS-a za preuzimanje apsolutne vlasti govori Izvještaj Patrik J. Treanora za potrebe suđenja pred MKSJ u predmetu *Krajišnik i Plavšić (IT-00-39&40)* gdje je navedeno: "Cijele 1991. godine rukovodstvo bosanskih Srba je vodilo politiku "regionalizacije", tj. kao zasebne regije organizovalo područja u kojima su Srbi predstavljali relativnu većinu iskorištavajući za taj cilj koncept zajednica opština. Inicirajući formiranje regionalnih organa vlasti širom BiH-a, SDS se dakle prilično rano počeo pripremati da na kraju *de facto* preuzme vlast na dijelovima teritorije BiH gdje žive Srbi. Mnoge od tih priprema vršene su konspirativno i u tajnosti." Patrik J. Treanor, *Rukovodstvo bosanskih Srba 1990-1992. - Izvještaj o istraživanju pripremljen za predmet Krajišnik i Plavšić (IT-00-39&40) objavljen u:* Sonja Biserko, *BiH - Jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006, str. 202.

[17] Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992 - Tematska zbirka dokumenata*, Fond za humanitarno pravo-Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2011, str. 22.

Skupštini SR BiH i formirajući paralelnu Skupštinu, srpski poslanici su poslali jasnu poruku. Ono što poslanici iz reda srpskog naroda nisu mogli postići u Skupštini SR BiH, to su radili na način da su nelegalno formirali paralelne organe vlasti. Poslanici SDS-a u Skupštini SR BiH osnovali su 24. oktobra 1991. godine Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (dalje u tekstu: Skupština Srpske Republike BiH) i izabrali Momčila Krajišnika za predsjednika Skupštine Srpske Republike BiH. Skupština Srpske Republike BiH je 9. januara 1992. godine proglasila Srpsku Republiku BiH, koja će 12. augusta 1992. godine, biti preimenovana u Republiku Srpsku (dalje u tekstu: RS). Ova samoproglašena paradržavna tvorevina sastojala se od tzv. srpskih autonomnih regija i oblasti, među kojima je bila i Autonomna regija Krajina (u dijelu izvora spominje se i kao Autonomna regija Bosanska Krajina).[18] Autonomna regija Krajina (dalje u tekstu ARK-a) je nastala iz Zajednice opština Bosanske krajine (dalje u tekstu ZOBK-a) koja je osnovana 10. aprila 1991. godine, u čiji sastav su ušle općine sa većinskim srpskim stanovništvom. Na 16. sjednici Skupštine ZOBK-a 16. septembra 1991. godine ZOBK-a je transformirana u ARK-u.[19] Novoformirana Skupština usvojila je odluku o plebiscitu srpskog naroda u BiH koja je trebala dati odgovor na pitanje ostanka BiH u Jugoslaviji. Na plebiscitu održanom 9. i 10. decembra 1991. godine velikom većinom glasova Srbi su odlučili da ostanu dio SFRJ. Istovremeno i na području općine Prijedor održan je plebiscit srpskog naroda. Kakvi su bili rezultati plebiscita u općini Prijedor navedeno je u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Učesnici plebiscita, koji je održan 9. i 10. novembra 1991, dobili su različite glasačke listiće ovisno o tome jesu li bili Srbi ili nisu. Prema pisanju nedjeljnika *Kozarski vjesnik*, u plebiscitu je učestvovalo 45.003 Srba prijavljenih u opštini Prijedor, kao i 2.035 ljudi svrstanih u kategoriju "nesrba". Za Bosnu i Hercegovinu u sastavu zajedničke jugoslavenske države glasalo je 99,9% Srba i 98,8% nesrba."[20]

Nedugo nakon formiranja vlasti u općini Prijedor došlo je do razmimoilaženja na političkom planu. Posebno su do izražaja došle razlike u pogledu budućeg statusa SR BiH unutar Jugoslavije. Kolike su bile političke razlike u općini Prijedor vidljivo je iz presude MKSJ u predmetu Duško Tadić: "Na političkom planu, posljednji sastanak Skupštine opštine Prijedor prije preuzimanja bio je vrlo buran. SDS je htjela ostati sa Srbijom kao dio Jugoslavije, naglašavajući da svi Srbi trebaju ostati u jednoj

---

[18] Mujo Begić, *U opsadi 1201 dan-sigurna zona UN-a Bihać*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2013, str. 69.

[19] Osnovana Zajednica opština Bosanske krajine, *Politika* br. 27841, 11. IV. 1991, str. 9.

[20] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 57.

državi. Zbog ovog neslaganja sa ne-Srbima, koji su željeli da se povuku iz federacije, SDS je predložila podjelu opštine Prijedor. Proglasila je 70% teritorije srpskom i objavila kartu na kojoj je opština podijeljena između Srba i Muslimana. Muslimanima su dodijeljena okolna sela i dio grada Prijedora u kojem su živjeli uglavnom Muslimani, dok je centralni dio grada Prijedora, uključujući sve institucije i skoro svu industriju, bio rezerviran za Srbe. Muslimani su se bunili, s tim da je predsjednik lokalnog SDA predložio da izvjesna područja, uključujući i sam grad Prijedor, ostanu neutralna, naglašavajući da bi stvarno provođenje takve podjele u svakom slučaju bilo veoma teško zbog velike izmiješanosti raznih etničkih grupa."[21] Konačni politički razlaz došao je nakon provedenog referenduma za nezavisnost Bosne i Hercegovine.[22] Nakon objavljivanja rezultata referenduma 3. marta 1992. godine, Bosna i Hercegovina je proglasila nezavisnost. Zemlje članice Europske zajednice, 6. aprila 1992. godine priznale su Bosnu i Hercegovinu kao suverenu a SAD i R Hrvatska 7. aprila 1992. godine. Njihovim putem krenule su i druge zemlje koje su priznale suverenitet R BiH.

Istovremeno, u Prijedoru je došlo do potpune polarizacije političkih prilika. Politika SDS-a u Prijedoru nije bila politika dobrih namjera, nego politika koja je za rezultat imala hiljade ubijenih. Od prvog dana dolaska na vlast nisu postojale iskrene namjere od strane takve politike.[23] U tom smislu razgovori i prijedlozi oko podjele teritorije općine, formiranje vlasti i druga pitanja imala su potpuno druge namjere.[24] U prvom redu htjeli su dobiti na vremenu i procijeniti stvarnu snagu Bošnjaka i Hrvata da se vojno suprotstave namjerama preuzimanja vlasti i potpune kontrole na prostoru općine Prijedor. Ova politika svoju potvrdnost je dobila nakon nezakonitog i neustavnog preuzimanja vlasti u općini Prijedor od strane SDS-a.

---

[21] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 136.

[22] "Od ukupnog broja glasača (3.253.847) na referendum je izašlo 2.073.568 građana (64,31%). Od ukupnog broja važećih glasačkih listića, 2.061.932 ih je bilo "ZA" (99,44%), a protiv je glasalo 6.037 glasača (0,29%)." Omer Ibrahimagić, *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, VKBI, Sarajevo, 1998, str. 45.

[23] R. Musić, nav. dj., str. 30.

[24] N. Sivac, nav. dj., str. 57.

I.3. Formiranje tzv. srpske opštine Prijedor

Proces derogiranja legalnih struktura vlasti u SR BiH počinje sa formiranjem srpskih paralelnih institucija vlasti na svim nivoima. Prva paralelna institucija srpskog naroda formirana je u proljeće 1991. godine. Prva pararegionalna zajednica koja je osnovana još 10. aprila 1991. na prostoru BiH bila je ZOBK-a. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Očekujući da će se Bosna i Hercegovina otcijepiti od Jugoslavije, rukovodstvo bosanskih Srba je već u aprilu 1991. godine oformilo Zajednicu opština Bosanske Krajine (ZOBK), koju su činili predstavnici opština s većinskim srpskim stanovništvom."[25] Ova zajednica općina je u septembru 1991. godine preimenovana u ARK-a. Glavni nosilac ovog projekta bila je SDS BiH. Glavni zadatak SDS-a bio je stvoriti regije i oblasti pod njihovom kontrolom na način da mjesta i općine u kojima su živjeli Srbi, i kao većinsko i kao manjinsko stanovništvo, poveže u regije i oblasti. Ovaj jednostrani, neustavni i nezakoniti čin jasno je slao poruku ostalim narodima u SR BiH. Cilj osnivanja paralelnih organa vlasti bio je da se ti prostori izdvoje kao posebne političko-upravne cjeline koje nisu pod kontrolom legalnih i legitimnih organa vlasti SR BiH. Ovim činom SDS je otpočela sa procesom stvaranja etničkih ekskluziviteta, odnosno etnički čiste srpske države.

Kakva je bila uloga SDS-a u stvaranju paralelnih, neustavnih institucija, najbolje se vidi iz izjava najviših funkcionera SDS-a. U Presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navodi se: "U julu 1991. Karadžić je iznio stav da je SDS u stanju, ako bude potrebno, da u veoma kratkom vremenu stvori paralelne državne strukture."[26] Cilj osnivanja ARK-a bio je njegovo ujedinjenje sa istim paradržavnim projektom u R Hrvatskoj. Jedan od velikodržavnih projekata pod nazivom *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*[27] zagovara projekat zajedničkog ujedinjenja tzv. Srpske autonomne oblasti Krajina (dalje u tekstu SAO Krajina), odnosno kasnije tzv. Republike Srpske Krajine (dalje u tekstu: RSK) u Hrvatskoj i ARK-a.[28] Ovaj elaborat urađen je decembra 1991. godine na Ekonomskom institutu u Banjoj Luci. Usvojen je na XI sjednici Skupštine ARK-a 8. januara 1992. godine. Velikodržavni projekat *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije* je elaborat kojim su precizirani ciljevi velikodržavne politike na prostoru Bosanske krajine i tzv. RSK na prostoru R Hrvatske.

---

[25] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 32.

[26] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, fusnote 136 i 137, paragraf 56.

[27] Arhiv muzeja Unsko-sanskog kantona (dalje AMUSK), Zbirka dokumenata, *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*, Ekonomski institut Ekonomskog fakulteta, Banja Luka, decembar 1991.

[28] *Deklaracija o ujedinjenju Zajednice opština Bosanske krajine i Srpske autonomne oblasti krajina broj 139/91-2 od 27. juna 1991. godine*, objavljeno u M. Begić, nav. dj., str. 71-72.

Prostor SFRJ po velikosrpskom projektu iz 1991. godine[29]

U navedenom elaboratu mogu se vidjeti ključna stajališta autora da će Bosanska krajina, zajedno sa RSK, činiti u geografskom pogledu zapadni dio nove Jugoslavije. Pozivajući se na logiku demografsko-historijskih i geopolitičkih kriterija smatraju da: "Bosanska krajina trebalo bi da se ujedini sa dijelovima Srpske Republike Krajine, Likom, Kordunom, Banijom i zapadnim dijelovima Slavonije, a Baranja i istočni dijelovi Slavonije prisajediniće se Vojvodini."[30] U tom kontekstu poduzimani su konkretni po-

[29] M. Begić, nav. dj., str. 79.

[30] AMUSK, Zbirka dokumenata, *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*, Ekonomski institut Ekonomskog fakulteta, Banja Luka, decembar 1991.; O tome je u svojoj knjizi *Velika Britanija i Balkan od 1991. do danas* (Detecta, Zagreb, 2001., str. 66) Carol Hodge napisala: „'Bosanska Krajina' imala se spojiti s 'Krajinom' u Hrvatskoj, zapadnom Slavonijom, Likom, Banovinom i Kordunom, a istočna Slavonija i Baranja s Vojvodinom, dok bi se Doboj uključio u 'bosansku Krajinu' i povezao s Bijeljinom, gradom na sjeveroistoku BiH, te s Beogradom. Zajedno, 'knin-

tezi rukovodstava ARK-a i RSK na ujedinjenju i zajedničkom djelovanju. Ugovorom o saradnji ZOBK-a i SAO Krajine od 27. juna 1991. godine predviđena je integracija ova dva paradržavna projekta. Na osnovu navedenog dokumenta na prostoru nekoliko općina poduzimane su aktivnosti na realizaciji navednih ciljeva iz dokumenta.

Nakon regionalnih paradržavnih projekata na lokalnom nivou trebalo je stvoriti paralelne institucije i na nivou općina. Plansko i organizirano formiranje tzv. srpskih opština otpočinje na osnovu detaljnih uputa sadržanih u Uputstvu o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima (dalje u tekstu: Uputstvo od 19. decembra 1991.) kojeg je donio Glavni odbor SDS-a 19. decembra 1991. godine a namijenjen je općinskim odborima SDS-a.[31] Formiranje i organizacija tzv. srpskih opština prema Uputstvu od 19. decembra 1991. predviđa se u dvije varijante:

1. ***Varijanta A*** predviđa da u općinama u kojima su Srbi većina treba derogirati zakone SR BiH i poštovati upute novoformiranih srpskih paradržavnih institucija,
2. ***Varijanta B*** predviđa da u općinama gdje su Srbi manjina treba izvršiti podjelu postojeće i stvaranje nove srpske općine u naseljima sa srpskom većinom.

Kako je SDS BiH bila nosilac ovog projekta, njeni najviši čelnici insistirali su na uvođenju paralelizma na nivou općina bez obzira na nacionalnu zastupljenost stanovništva u općinama. Radovan Karadžić je u govoru održanom u novembru 1991. godine, predstavnicima općina, članovima SDS-a, dao uputstvo da u svojim općinama, regijama i mjesnim zajednicama uvedu vlast koja će se u potpunosti sastojati od Srba. Skupština srpskog naroda u BiH izglasala je 11. decembra 1991. preporuku za osnivanje posebnih srpskih opština.[32] U preporuci o osnivanju *Skupština opština srpskog naroda* u Bosni i Hercegovini odbornicima SDS-a je predloženo da donesu odluku o osnivanju *Skupština opština srpskog naroda* koja će biti usklađena sa Odluka-

---

ska i bosanska Krajina' zauzimale bi 30.354 kvadratna kilometra, a na tome području, koje bi imalo izlaz na more južno od Zadra, živjelo bi 1,6 milijuna ljudi. Vođe bosanskoherecegovačkih Srba imali su političku i novčanu potporu Beograda te JNA pod srpskom kontrolom, a jamačno su dobro uočili i 'povoljno' međunarodno ozračje, uključujući mirenje međunarodne zajednice s uništavanjem Vukovara i s pokoljem vukovarskih civila, kao i činjenicu da je UN brzo i bez ikakvih pitanja prihvatio mirovni plan za Hrvatsku, izrađen u Beogradu. Nespremnost međunarodne zajednice da u Bosnu i Hercegovinu pošalje barem preventivne snage i njezino istodobno instistiranje na općem i sveobuhvatnom embargu na oružje, još je više uvjerilo Srbe u Beogradu i one na Palama da svoje ciljeve u Bosni i Hercegovini mogu postići prilično nekažnjeno."

[31] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 69.

[32] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 68.

ma o formiranju Skupštine srpskog naroda u BiH i statusu funkcionera, rukovodećih radnika i drugih radnika u republičkim državnim organima.[33] U prvom paragrafu te preporuke pozivaju se klubovi odbornika SDS-a u skupštinama općina da osnuju zasebne tzv. srpske skupštine u onim općinama u kojima ih nadglasavaju drugi članovi skupštine općine, usljed čega se većinom glasova donose odluke koje su suprotne interesima srpskog naroda. Odmah nakon donošenja ovih preporuka širom Bosanske krajine predstavnici SDS-a počeli su sa formiranjem tzv. srpskih opština. I prije donošenja ove preporuke počele su pripreme za stvaranje tzv. srpske opštine Bosanska Krupa. Radovan Karadžić je to najavio u septembru 1991. godine, govoreći o tome da će SDS preuzeti vlast u Bosanskoj Krupi. Postupajući po instrukcijama najviših organa SDS-a, i u Prijedoru je pokrenuta politika stvaranja paralelne tzv. srpske opštine. Predsjednik opštinskog odbora SDS-a Prijedor Simo Mišković je na sastanku opštinskog odbora SDS-a održanog 2. decembra 1991. godine predlagao 2 varijante *rješenja* budućeg statusa općine Prijedor. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navodi se: "Rezultati plebiscita su pokazali da 60% biračkog tijela čini srpski narod. To otvara dvije mogućnosti: 1) ponovni izbori na nivou opštine ili 2) rušenje vlasti i stvaranje samostalnih organa. Kasnije će se odlučiti koja će se mogućnost iskoristiti."[34] Iz navedenih prijedloga SDS-a jasno se može zaljučiti da oni nisu priznavali niti su bili zadovoljni rezultatima redovnih izbora i da su spremni da nedemokratski i nasilno preuzmu vlast. Ova namjera će biti i ostvarena 30. aprila 1992. godine. Sa sigurnošću se može reći da je općinski odbor SDS-a Prijedor bio nosilac politike nasilnog preuzimanja vlasti za što je dobivao jasne instrukcije i podršku iz vrha SDS-a BiH.[35] Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić: "U Prijedoru je SDS, prema uputama centralne SDS, potajno osnovala odvojenu srpsku skupštinu (…) kao i odvojenu miliciju i jedinicu službe bezbijednosti (...). To se dogodilo oko šest mjeseci prije preuzimanja grada Prijedora."[36] Na osnovu navedenih uputstava i smjernica najviši funcioneri SDS-a općine Prijedor krenuli su sa formiranjem tzv. srpske opštine Prijedor. Općinski odbor SDS-a Prijedor 7. januara 1992. godine donio je odluku o proglašenju *Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor*.[37] Na sjednici održanoj 7. januara 1992, dva dana prije proglašenja Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine, srpski odbornici u Skupštini opštine Prijedor i predsjednici mjesnih opštinskih odbora SDS-a sproveli su gore pomenutu odluku i proglasili tzv. Skupštinu srpskog naroda opštine

[33] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.1/92, str. 9.
[34] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 58.
[35] N. Sivac, nav. dj., str. 69.
[36] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 134.
[37] Vidi Prilog, *Odluka o proglašenju Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor,* dokument broj 1.

Prijedor. Odlučeno je da će u Skupštini biti 69 odbornika, 28 Srba iz Skupštine opštine Prijedor i 41 predsjednik mjesnih odbora SDS-a. Za predsjednika te Skupštine izabran je Milomir Stakić.[38] Ovaj paralelni organ formiran je jednostrano bez učešća predstavnika drugih naroda i drugih političkih stranaka u općini Prijedor.

На основу Одлуке Скупштине српског народа БиХ, српски одборници СО-е Приједор и предсједници мјесних одбора Српске демократске странке, на сједници одржаној 07.01. 1992. године, донијели су:

ОДЛУКУ

О ПРОГЛАШЕЊУ СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА
ОПШТИНЕ ПРИЈЕДОР

Члан 1.

Проглашава се Скупштина српског народа општине Приједор.

Члан 2.

Скупштина има 69, одборника а чине је одборници српског народа СО-е Приједор (28) и предсједници мјесних одбора СДС (41).

Члан 3.

Ова Одлука ступа на снагу одмах.

Број: 001/92
Датум: 08.01.1992.год.

ПРЕДСЈЕДНИК
СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА

Dokument br.1 Odluka o proglašenju Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor[39]

[38] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 61.

[39] Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (dalje AIIZ), inv. br. 2-4680, *Odluka o proglašenju Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor*, broj 001/92, od 8. I. 1992.

078-12-591

Скупштина Српског народа
општине Приједор
П Р И Ј Е Д О Р

Број 003/92.
Дана 17.01.1992. године

На основу пословника о раду Скупштине Српског народа општине Приједор, на сједници Скупштине одржаној 17.01.1992. године д о н е с и :

О Д Л У К У

О Припајању Аутономној регији Босанска крајина.

Члан 1.

Скупштина Српског народа општине Приједор једногласно донеси Одлуку о припајању Српских територија општине Приједор Аутономној регији Босанска крајина.

Члан 2.

Ова одлука ступа на снагу даном доношења на састанку Скупштине Српског народа општине Приједор.

Предсједник Скупштине Српског народа
општине Приједор
Станић др. Миломир

Dokument br.2 Odluka o pripajanju ARK-u[40]

[40] AIIZ, inv. br. 2-4679, Skupština srpskog naroda opštine Prijedor, *Odluka o pripajanju Autonomnoj regiji Bosanska krajina*, broj 003/92, od 17. I. 1992.

Odluke o pripajanju ARK-u, u općinama u kojima su Srbi bili u većini, donosili su samo općinski zastupnici srpske nacionalnosti, dok su zastupnici iz SDA i HDZ-a bili protiv te odluke. U općinama u kojima su Srbi bili u manjini, odluke o pripajanju ARK-u donesene su bez zakonom propisane većine glasova, ili su ih donosile Skupštine novoosnovanih srpskih općina. Delegati tzv. srpske opštine Prijedor su 17. januara 1992. godine jednoglasno usvojili odluku o pripajanju ARK-u.[41] U odluci koju je potpisao predsjednik Skupštine, dr. Milomir Stakić, Skupština prihvata pripajanje Srpskih teritorija opštine Prijedor Autonomnoj regiji Bosanska krajina.[42] Pripajanjem ARK-u počinje derogiranje legalnih organa SR BiH. Paralelizam koji su provodili predstavnici SDS-a Prijedor vršen je u svim segmentima vlasti, počevši od političkih, vojnih i ekonomskih. Finansijski tokovi su preusmjereni na novoformiranu Službu društvenog knjigovodstva ARK-a (dalje u tekstu: SDK-a ARK-a). Odlukom broj: 03-206/92 od 4. marta 1992. godine, Skupština ARK-a je imenovala Novaka Kondića za generalnog direktora SDK-a ARK-a.[43] Imenovanje kompletnog rukovodstva tzv. srpske opštine Prijedor izvršeno je na petoj sjednici Skupštine tzv. srpske opštine Prijedor održane 16. aprila 1992. godine. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: Uz ranije izabranog predsjednika Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor i predsjednika Izvršnog odbora srpske opštine Prijedor, dr. Milomira Stakića i dr. Milana Kovačevića, u prvo rukovodstvo ove opštine izabrane su, među ostalima, sljedeće osobe: Boško Mandić, potpredsjednik Izvršnog odbora, Ranko Travar, sekretar za privredu, Slavko Budimir, sekretar za narodnu odbranu, Milovan Dragić, direktor Komunalnog zavoda, Simo Drljača, načelnik Stanice javne bezbjednosti (SJB), Slobodan Kuruzović, komandant Opštinskog štaba TO-a."[44]

Zajedničko svim prethodno formiranim tzv. srpskim opštinama, kako je pomenuto u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić, bila je uspostava teritorije pod srpsko kontrolom. U presudi se naglašava: "Cilj konsolidovanja srpske kontrole u opštini Prijedor, u kojoj su većinsko stanovništvo bili Muslimani (opština koja ulazi u varijantu B) po prvi puta je artikulisan u Uputstvu koje je Glavni odbor Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine izdao 19. decembra 1991. U Uputstvu se iznosi plan za srpski narod u Bosni i Hercegovini da "živi u jedinstvenoj državi". Taj cilj prihvatio je Opštinski odbor SDS-a Prijedor, koji je započeo sa sprovođenjem prvog stepena priprema za opštine iz varijante B. Uspostavom samoproglaše-

[41] Vidi Prilog *Odluka o pripajanju ARK-a, dokument br. 2.*
[42] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 62.
[43] AIIZ, inv. br. 2-4678, Skupština ARK-a, *Odluka o imenovanju generalnog direktora SDK-a ARK-a*, broj 03-206/92, od 4. III. 1992.
[44] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 64.

ne Skupštine srpskog naroda u opštini Prijedor 7. januara 1992. plan je na opštinskoj razini poprimio vidljivi oblik. Odluka srpske skupštine od 17. januara 1992. o pripajanju Autonomnoj regiji Krajini (ARK) dodatno potkrepljuje pretpostavku da se htjelo na opštinskoj razini uspostaviti teritoriju pod srpskom dominacijom i kontrolom."[45]

Radovan Karadžić je na 16. sjednici Skupštine srpske BiH održane 12. maja 1992. godine u Banjoj Luci poslanicima i javnosti prezentirao šest strateških ciljeva srpskog naroda u BiH. U odluci o strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH broj 02-130/92 od 12. maja 1992. godine navedeni su strateški ciljevi: 1. državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice; 2. koridor između Semberije i Krajine; 3. uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država; 4. uspostavljanje granice na rekama Uni i Neretvi; 5. podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti; 6. izlaz republike Srpske na more.[46] Radovan Karadžić je naglasio "mi vjerujemo, nadamo se i u Boga, u pravdu i u naše snage da ćemo ostvariti ono što smo zacrtali, svih šest ovih strateških ciljeva, naravno prema hijerarhiji, i da ćemo konačno i definitivno završiti posao za borbu, za slobodu srpskog naroda. Taj posao nije završen. Ništa što se u istoriji ne završi kako treba ne umire, nego se ponovo vraća na dnevni red i ponovo sa mnogo više žrtava."[47]

Operativno provođenje odluka SDS-a i Radovana Karadžića vršeno je preko ARK-a. Čelnici ARK-a su bez zadrške provodili velikosrpsku politiku koja je imala za cilj nestanak Bošnjaka i Hrvata sa prostora Bosanske krajine. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić: "Odmah nakon osnivanja, Krizni štab ARK-a počeo je donositi odluke o postupanju sa ne-Srbima. Predsjednik Kriznog štaba ARK-a, Radoslav Brđanin, imao je ekstremna gledišta u pogledu velike Srbije i prihvatanja drugih nacionalnosti na toj teritoriji. Njegov stav, koji se neprekidno ponavljao u sredstvima javnog informisanja, ***bio je da se na teritoriji koja je imala biti Velika Srbija može prihvatiti najviše dva posto ne-Srba***. Da bi obezbijedio ovaj postotak on je na banjalučkom radiju zagovarao direktnu borbu, uključujući i ubijanje ne-Srba. Isto tako, Radislav Vukić, predsjednik opštinskog odbora SDS-a u Banja Luci i predsjednik regionalnog odbora SDS-a, kao i izabrani član glavnog odbora SDS-a za Bosnu i Hercegovinu, bio je, također, ekstremista koji je putem medija objavio svoju odluku da ne dozvoljava ženama ne-Srpkinjama da se porađaju u banjalučkoj

[45] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 470.
[46] Službeni glasnik Republike Srpske br. 2/93, str. 866.
[47] Isto, str. 9.

bolnici. Također je izjavio da sve mješovite brakove treba razvesti i poništiti, a da djeca iz mješovitih brakova valjaju samo za pravljenje sapuna."[48]

Postojanje jasnih ciljeva i planova za trajno uklanjanje Bošnjaka i Hrvata u R BiH uopće, a posebno na području općine Prijedor, utvrđeno je u više sudskih procesa. Potvrdnost postojanja ovakvog plana nalazimo u Presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin gdje je Pretresno vijeće utvrdilo: "Tokom druge polovine 1991. već je izgledalo malo vjerovatno da će SR BiH ostati u SFRJ. Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je tokom tog perioda rukovodstvo bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog odbora SDS-a kao i bosanske Srbe predstavnike oružanih snaga, zasnovalo plan da poveže područja u BiH sa srpskim stanovništvom, da nad tim područjima preuzme kontrolu i da stvori zasebnu državu bosanskih Srba iz koje će biti trajno uklonjena većina nesrba (dalje u tekstu: Strateški plan). Rukovodstvo bosanskih Srba znalo je da se Strateški plan može provesti samo uz pomoć sile i straha."[49] Da bi ostvarili zacrtane planove i projekte, političko rukovodstvo SDS-a je krenulo u formiranje paralelnih institucija vlasti, naoružavanje srpskog stanovništva, formiranje vojnih i policijskih snaga sačinjenih isključivo od srpskog stanovništva. Sve ovo je imalo za cilj stvaranje straha kod nesrpskog stanovništva kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Atmosfera nepovjerenja, straha i mržnje raspirivana je političkim napetostima u opštini od druge polovine 1991. godine pa do preuzimanja vlasti 30. aprila 1992. Zbog propagande koju je proizvodio SDS, nesrpsko stanovništvo opštine Prijedor živjelo je u stalnom strahu i neizvjesnosti."[50]

Formiranje paralelnih organa i nasilno preuzimanje vlasti od strane SDS-a predstavlja dio jedinstvenog projekta sadržanog u *Uputstvu o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima i Odluci o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.* Iz navedenog *Uputstva i Ciljeva* vidljivo je da su oni komplementarni i da je operativna razrada *Ciljeva* definirana kroz *Uputstvo.* Polazna osnova za formiranje paralelnih organa, a kasnije i nasilno preuzimanje vlasti u općini Prijedor, bili su ovi dokumenti SDS-a. Međutim, u nekim općinama Bosanske krajine ovaj proces je započeo i ranije.

---

[48] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 147.
[49] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 65.
[50] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 688.

I.4. Policijske snage na području općine Prijedor

Proces paralelnog formiranja srpskih policijskih jedinica u SR BiH krenuo je još 1991. godine. Cilj uspostave paralelnih policijskih struktura bio je nasilno preuzimanje vlasti od strane novoformiranih tzv. *srpskih opština*. Nosioci ovih aktivnosti bili su odani kadrovi SDS-a unutar policije. Nakon donošenja odluke o stavljanju rezervnih policijskih snaga na području SR BiH u funkciju, broj policajaca se znatno povećao. Ova odluka je bila idealna prilika SDS-u da instalira značajan broj svojih kadrova unutar policijskih struktura u SR BiH. U prvim mjesecima 1992. godine pripreme za uspostavu Srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova (dalje u tekstu MUP-a) obavili su čelnici SDS-a i odabrani srpski kadrovi iz MUP-a SR BiH. Sastanak srpskih funkcionera iz MUP-a SR BiH održan je 11. februara 1992. godine u Banjoj Luci i na tom sastanku je dogovoreno formiranje MUP-a RS. Dogovoreno je formiranje srpske policije na svim nivoima (općinskom, regionalnom i republičkom nivou).[51] Skupština Srpske Republike BiH je na sjednici održanoj 28. februara 1992. godine donijela Zakon o unutrašnjim poslovima.[52] "Dana 24. marta skupština bosanskih Srba naložila je Ministarskom savjetu da pripremi operativni plan "preuzimanja vlasti, odnosno uspostavljanja vlasti u Srpskoj Republici Bosni i Hercegovini u oblastima unutrašnjih poslova" i da ga 27. marta dostavi Skupštini."[53] Za ministra MUP-a imenovan je Mićo Stanišić. Momčilo Mandić je 31. marta proglasio formiranje MUP-a Srpske Republike BiH. Zakonom je predviđeno formiranje Ministarstva sa sjedištem u Sarajevu i pet Centara službi bezbjednosti (dalje u tekstu: CSB).

Unutar centara službi bezbjednosti za svaku općinu formirane su Stanice javne bezbjednosti (dalje u tekstu: SJB). Ovim neustavnim zakonom bilo je predviđeno da se danom stupanja na snagu istog ukidaju i prestaju sa radom sve policijske strukture MUP-a SR BiH na teritoriji samoproglašene Srpske Republike BiH. Istovremeno jedan broj policijskih kadrova nesrpske nacionalnosti koji se zatekao u novofomiranim policijskim strukturama je otpušten ili je od njih traženo da polože zakletvu Srpskoj Republici BiH. Skoro svi Bošnjaci i Hrvati su napustili MUP Srpske Republike BiH, a krajem juna 1992. godine u MUP-u Srpske Republike BiH ostalo je samo 6 osoba nesrpske nacionalnosti. Od samog osnivanja, MUP Srpske Republike

---

[51] ICTY, *Predmet br. IT -08-91-PT, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Druga izmijenjena i objedinjena optužnica Mićo Stanišić i Stojan Župljanin* (dalje u tekstu: ICTY, *Optužnica Mićo Stanišić i Stojan Župljanin*), paragraf 55.

[52] *Zakon o unutrašnjim poslovima* , Službeni glasnik Srpskog naroda u BiH br. 4, od 27. marta 1992, str. 74-88.

[53] ICTY, *Predmet: IT-00-39-T, Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, (dalje u tekstu: ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*), paragraf 236.

BiH je surađivao i imao pomoć od MUP-a Srbije. Navedeno je potvrđeno i u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik: "Na početku svog rada MUP bosanskih Srba sarađivao je sa snagama Republike Srbije, koje su mu i pomagale. Izvještaji savezne (jugoslovenske) Službe državne bezbjednosti u martu 1992. potvrdili su zvaničnu saradnju saveznog SUP-a u Beogradu i policije bosanskih Srba u preuzimanju i održavanju vlasti na područjima na koja su bosanski Srbi polagali pravo u Bosni i Hercegovini. Plan saradnje obuhvatao je raspoređivanje pripadnika MUP-a Srbije i saveznog SUP-a u Bosni i Hercegovini. Pored toga, u martu i aprilu 1992. savezni SUP je helikopterima JNA MUP-u bosanskih Srba na Palama i u Banjoj Luci slao oružje i vojnu opremu."[54] Na 11. sjednici Skupštine Srpske Republike BiH 18. marta 1992. godine Miroslav Vještica, poslanik iz Bosanske Krupe, govoreći o formiranju srpskog MUP-a i narodne odbrane izjavio je: "Moramo zauzeti sve svoje srpske teritorije, fizički, sa svojom teritorijalnom odbranom, svojom srpskom milicijom."[55]

Pripreme jedinica srpskog MUP-a za predstojeće borbene aktivnosti počele su opremanjem i naoružavanjem oružjem različitih kalibara uključujući oruđa za podršku (minobacači 120 mm), protuavionske topove, oklopna vozila, helikoptere. Na osnovu odluke Kriznog štaba ARK-a[56] u CSB-u Banja Luka formiran je Odred specijalne policije. Potpunu komandnu kontrolu nad jedinicama policije u sastavu CSB Banja Luka imao je Stojan Župljanin. Potvrdu navedenog imamo u Optužnici MKSJ u predmetu Mićo Stanišić i Stojan Župljanin.[57]

Organiziranje paralelnih policijskih struktura u Prijedoru dio je ukupnog projekta nasilnog preuzimanja vlasti. Ovaj proces je počeo daleko prije napada na bošnjačka i hrvatska naselja. Kako je tekao proces formiranja i ilegalnog naoružavanja policije tzv. srpske opštine Prijedor vidljivo je iz brojnih dokumenata i Izvještaja. Tako je u *Izvještaju o radu SJB Prijedor za posljednjih 9 mjeseci 1992. godine* nave-

---

[54] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 240.

[55] ICTY, *Predmet br. IT-99-36-T, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, (dalje u tekstu: ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin),* paragraf. 72, fusnota 134.

[56] "Prvi regionalni krizni štab ARK-a osnovan je u tajnosti 22. januara 1992. godine." ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin,* paragraf 188. Formalni čin osnivanja Kriznog štaba ARK-a urađen je donošenjem odluke od strane Izvršnog vijeća ARK-a na sjednici održanoj 5. maja 1992. godine. *Odluka o osnivanju Kriznog štaba Autonomne regije Krajina,* Službeni glasnik ARK-a, broj 2/92, od 05.06.1992, str. 2.

[57] "(...) b) izdavanjem naređenja, komandovanjem i upravljanjem nad pripadnicima i službenicima MUP-a RS koji su djelovali u koordinaciji s kriznim štabovima, VRS-om i drugim srpskim snagama na ostvarenju cilja UZP-a; c) učešćem u formiranju, finansiranju, snabdijevanju i pružanju podrške specijalnim jedinicama u opštinama u ARK-u koje su bile angažovane na provođenju cilja UZP-a ili koje su učestvovale u izvršenju zločina koji se navode u ovoj Optužnici." ICTY*, Optužnica Mićo Stanišić i Stojan Župljanin*, paragraf 12.

deno: “(...) obavljen je u strogoj ilegali i sa ograničenim brojem kadrova. Radilo se van prostorija Stanice a najčešće u društvenom domu Čirkin Polje. Težište rada bilo je na ilegalnom organiziranju i formiranju stanica milicije u sjeni, te naoružavanju i materijalno-tehničkom opremanju ljudstva. Na taj način formirano je 13 stanica milicije sa oko 1.500 pripadnika. Oružje, municija i ostala materijalno-tehnička sredstva su nabavljena iz raznih izvora a prvenstveno od armije te tajno, uglavnom noću preuzimana, transportovana, uskladištavana i dijeljena ljudstvu na kućno čuvanje i korištenje. Posebno je potrebno naglasiti da je broj angažiranih policajaca u SJB Prijedor koja je bila pod kontrolom tzv. srpske opštine Prijedor bio različit u vrijeme preuzimanja vlasti i nakon toga. Prema izvještaju Načelnika SJB Prijedor Sime Drljače broj angažiranih policajaca tokom 1992. godine bio je: “u aprilu 145 aktivnih, 308 rezervnih, ukupno 453; u maju 145 aktivnih, 1.447 rezervnih, ukupno 1.633; u junu 148 aktivnih, 1.607 rezervnih, ukupno 1.755; u julu 153 aktivnih, 1.459 rezervnih, ukupno 1.612; u augustu 171 aktivnih, 1.383 rezervnih, ukupno 1.554; u septembru 177 aktivnih, 1.396 rezervnih, ukupno 1.573; u oktobru 180 aktivnih, 995 rezervnih, ukupno 1.175; u novembru 185 aktivnih, 1.004 rezervnih, ukupno 1.199; u decembru 184 aktivnih, 950 rezervnih, ukupno 1.134.”[58] Iz navedenog pregleda angažiranih policajaca jasno se vidi da je broj policajaca u SJB Prijedor bio najveći u periodu maj-juli 1992. godine kada su počinjeni masovni zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Ključnu ulogu u izvršenju zločina nad Bošnjacima i Hrvatima u Prijedoru imala je policija SJB Prijedor. Naime do osnivanja tzv. Vojske republike Srpske (dalje u tekstu VRS) 12. maja 1992. MUP je bio jedina oružana snaga pod izričitom komandom vlasti Srpske Republike Bosne i Hercegovine. Policijske jedinice izvršile su brojne zločine ne samo u Prijedoru nego i prilikom pratnje konvoja nasilno protjeranih građana Prijedora. Kolika je bila stvarna uloga pripadnika policije u izvršenju zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Prijedoru najbolje ilustriraju zločini počinjeni u prijedorskim *logorima smrti*. Policija tzv. srpske opštine Prijedor je po svojoj brojnosti bila ekvivalenta jedne brigade. Ako se zna da su policijsku strukturu SJB Prijedor činili najsposobniji, najobučeniji i ideološki pripremljeni kadrovi, onda se može sa sigurnošću reći da su značajnu ulogu u kršenju međunarodnog humanitarnog prava imali pripadnici policije tzv. srpske opštine Prijedor. *Kozarski vjesnik* od 9. aprila 1993. u kojem se za Simu Drljaču kaže da je zamjenik ministra unutrašnjih poslova Republike Srpske, izvijestio je sljedeće: “Poslije pola godine ilegalnog rada u noći sa 29. na 30. maj 1992. tako je obavio posao da je u 13 stanica milicije 1.775 dobro naoružanih ljudi bilo spremno da odgovori teškim zada-

[58] AIIZ, inv. br. 2-4689, SJB Prijedor, *Izvještaj o radu SJB Prijedor za poslednjih 9 mj. 1992.*

cima u vremenima koja su dolazila." Drugi izvor pominje oko 1.587 policajaca."[59] O angažmanu pripadnika policije tzv. srpske opštine Prijedoru u direktnim napadima na bošnjačka i hrvatska naselja govore različiti Izvještaji načelnika SJB Prijedor Sime Drljače. U aktu broj: 11-12-2304 od 29.09.1992. godine koji je potpisao Simo Drljača, načelnik SJB Prijedor, govori se o broju angažiranih policajaca u borbenim dejstvima na području općine Prijedor. U izvještaju se navodi da je 521 policajac učestovao u napadima na Hambarine, Kozarac, Kozarušu, Kamičane, Trnopolje, Bišćane, Rakovčane, Rizvanoviće, Čarakovo, Zecove, Ćelu, Gomjenicu, Brezičane, Puharsku i Prijedor u vremenu od 19. maja 1992. godine.[60]

Uloga pripadnika policije SJB Prijedor bila je višestruka. Prije svega, preuzimanje vlasti na području općine Prijedor, razoružavanje nesrba, kontrola prostora, napadi na bošnjačka i hrvatska naselja, obezbjeđenje logora,[61] razne istražne radnje koje su rezultirale masovnim psihofizičkim torturama i ubistvima. Posebnu ulogu su imali u osnivanju i kontroli logora Omarska, Keraterm i Trnopolje. Kakva je bila uloga SJB Prijedor u odnosu na *logore smrti* vidi se iz *Izvještaju o radu SJB Prijedor za poslednjih 9 mj. 1992.* u kome stoji: "Na području naše opštine formirana su tri sabirna centra i to: Keraterm, Trnopolje i Omarska. Kroz te sabirne centre prošlo je više hiljada lica sa kojima je obavljeno oko 6.000 informativnih razgovora. Na poslovima neposrednog fizičkog obezbjeđenja ovih centara bilo je do 21.08.1992. god. angažovano 187 radnika milicije."[62] Pored ovih logora MUP Srpske Republike BiH je osnovao i druge brojne logore i mjesta nezakonitih zatočenja.

Jedan od zadataka pripadnika policije SJB Prijedor bila je pratnja konvoja sa nasilno i nezakonito protjeranim Bošnjacima i Hrvatima što je praćeno pljačkom, maltretiranjima, ubistvima.[63] Posebne zadatke imali su u prikupljanju posmrtnih ostataka žrtava, praćenju vozila sa posmrtnim ostacima i prikrivanju posmrtnih ostataka. Prilikom dokumentovanja određenih zločina nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor policijski službenici su planski i sistematski prikrivali određene događaje i činjenice. Pripadnici policije SJB Prijedor vršili su tzv. čišćenje terena pri čemu su ubili velik broj žena, djece, staraca, opljačkali i potpuno spalili čitava naselja, silovali

---

[59] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 66.

[60] AIIZ, inv. br. 2-4703, SJB Prijedor, *Dostava podataka CSB Banja Luka broj: 11-12-2304*, od 29. IX. 1992.

[61] Istražni centar ratnih zarobljenika u Omarskoj, kao i prolazni objekat Keraterm neposredno obezbeđuju radnici milicije u skladu sa odlukom Kriznog štaba. AIIZ, inv. br. 2-4688, SJB Prijedor, *Izvještaj i prihvatni centri na području opštine Prijedor.*

[62] AIIZ, inv. br. 2-4689, SJB Prijedor, *Izvještaj o radu SJB Prijedor za poslednjih 9 mj. 1992.*

[63] Policija je pratile konvoje sa nezakonito protjeranim Bošnjacima i Hrvatima u pravcu Skender-Vakuf, Bosanske Gradiške, Bugojna, Karlovca, Doboja i drugih mjesta

velik broj žena i djevojčica. Pripadnici policije zajedno sa najodgovornijim nosiocima vlasti imali su značajnu ulogu u nasilnom i nezakonitom protjerivanja više od 50.000 Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor. Pripadnici policije SJB Prijedor su kontrolirali i ograničavali kretanje bošnjačkog i hrvatskog stanovništva unutar općine Prijedor. Izdavali su odobrenja za kretanja koja je odobravao i potpisivao načelnik SJB Prijedor Simo Drljača. Posebnu ulogu u izvršenju zločina nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor imao je *Interventni vod* SJB Prijedor.

Interventni vod SJB Prijedor formiran je na osnovu *Naredbe Kriznog štaba opštine Prijedor broj 02-111-215/92 od 17.06.1992. godine*. Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor osnovan je 20. maja 1992. godine na osnovu odluke Skupštine tzv. srpske opštine Prijedor broj 01-023-24/92, a Rješenjem 01-023-25/92 imenovani su članovi Kriznog štaba.[64] Ovaj vod se sastojao od dva odjeljenja. Komandir voda bio je Miroslav Paraš, komandir I odjeljenja bio je Petar Čivčić. Ovaj vod je imao oko 45 pripadnika-policajaca.[65] Glavni zadaci ovog voda bili su nezakoniti pretresi bošnjačkih i hrvatskih kuća, prikupljanje naoružanja, pratnja konvoja, privođenja i nezakonita zatočenja nesrpskog stanovništva, prinudno iseljavanje stanovništva sa područja općine Prijedor i drugo. Pripadnici interventnog voda svakodnevno su patrolirali kroz Prijedor i tom prilikom vršili nezakonite radnje. Patrole su obično brojale 4-6 pripadnika *Interventnog voda.* Pripadnici Interventnog voda snose dio odgovornosti za ubijanje Bošnjaka i Hrvata, oduzimanje imovine (pljačku), nezakonita zatočenja i druga nečovječna djela. "(...) pripadnici *Interventnog voda* sudjelovali su u pratnji konvoja te da je ona podrazumijevala oduzimanje novca, nakita, satova i drugih vrijednih predmeta od ljudi u konvoju i da je tako prikupljen novac konačno dijeljen između pratilaca i vozača, jasnim se nameće zaključak da se radilo o organizovanoj/planskoj akciji i da su svi pratioci pojedinih vozila imali značajnu ulogu u provođenju akcija pljačke."[66] Protjerivanje Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor od strane srpskih civilnih, vojnih i policijskih organa bio je sistematičan i planiran poduhvat. Pratnja konvoja sa nasilno protjeranim stanovništvom bila je u nadležnosti srpske policije srpske opštine Prijedor. Da su pratnju konvoja vršili pripadnici policije SJB Prijedor nalazimo u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Konvoje su organizovali policija i vojska. Jedan takav konvoj se pominje u jednom izvještaju

[64] Službeni glasnik opštine Prijedor broj 2/92 od 25. juna 1992, str. 34-37.

[65] Pripadnici interventnog voda bili su Darko Mrđa, Zoran Babić, Milorad Škrbić, Milorad Radaković i Željko Stojnić, Damir Ivanković, Gordan Đurić, Ljubiša Četić i drugi. Vidi više u: Sud BiH, *Predmet: X-KR-08/549*, *Prvostepena presuda protiv Zorana Babića, Milorada Škrbića, Dušana Jankovića, Željka Stojnića i Milorada Radakovića (*dalje u tekstu: Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Babić i drugi).*

[66] Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Babić i drugi*, paragraf 320.

SJB-a upućenom banjalučkom CSB-u, a u kojem stoji da su organizatori konvoja od 5 autobusa sa ženama i djecom koji je 18. jula 1992. krenuo iz logora Trnopolje bili pukovnik Arsić iz prijedorskog garnizona i 122. brigada. U tom se izvještaju navodi da je obezbjeđenje konvoja vršilo jedno patrolno vozilo i policajci iz prijedorske SJB"[67] Svi konvoji koji su odlazili sa protjeranim Bošnjacima i Hrvatima usput su opljačkani. Prilikom pljačke konvoja pripadnici Interventnog voda koristili su različite vrste iznude za nezakonita pljačkanja. Ucjenjivali su, zastrašivali i psihofizički zlostavljali Bošnjake i Hrvate koje su pljačkali. Prijetili su ako ime se ne preda novac, nakit, satovi i druge vrijednosti da će pobiti ljude, da će im ubijati djecu. Brojna svjedočenja preživjelih potvrđuju navedeno. Opljačkani novac su predavali komandiru a ostale dragocjenosti su zadržavali za sebe. Ponekad bi kao nagradu dobili određenu sumu novca. Novac je uglavnom išao komandiru i načelniku Simi Drljači. U prvostepenoj presudi Suda BiH u predmetu Babić i drugi navodi se: "Sud je izvan svake razumne sumnje zaključio kako su optuženi Zoran Babić, Milorad Škrbić, Željko Stojnić i Dušan Janković, svaki na svoj način, u značajnoj mjeri doprinijeli realizaciji zajedničkog cilja koji je pored prinudnog preseljenja obuhvatao i pljačku putnika (bilo u svojstvu neposrednog izvršioca ili rukovodioca koji je najmanje dao prećutnu saglasnost) u konvoju od 21.08.1992. godine, te ih proglasio krivim za progon i zločin protiv čovječnosti (progon-pljačka).[68] Pripadnici policije SJB Prijedor imali su značajnu ulogu u prikrivanju posmrtnih ostataka ubijenih žrtva. Posmrtne ostatke logoraša, koje su ubili u prijedorskim logorima smrti, prikrivali su na različitim lokacijama. U više masovnih grobnica pronađeni su posmrtni ostaci ubijenih prijedorskih civila. U masovnim grobnicama, Tomašica, Stari Kevljani, Jakarina Kosa, Korićanske stijene pronađeni su posmrtni ostaci velikog broja ubijenih Bošnjaka i Hrvata.[69] Zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava koje su počinili pripadnici policije SJB Prijedor na području općine Prijedor detaljnije ćemo obraditi u nastavku teksta.

[67] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 699.
[68] Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Babić i drugi*, paragraf 343.
[69] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

I.5. Uloga JNA i srpskih policijskih i vojnih jedinica u pripremi agresije i napadu na Prijedor

U pripremama za realizaciju projekta naoružavanja srpskog stanovništva u R Hrvatskoj i SR BiH ključnu ulogu imala je JNA. Početak priprema treba posmatrati u kontekstu određenih mjera u reorganizaciji Teritorijalne odbrane SFRJ (dalje u tekstu TO SFRJ).[70] Ove "reforme" odbrambenih struktura SFRJ za cilj su imale smanjenje republičkih TO što je za posljedicu imalo slabljenje odbrambene snage unutar jugoslovenskih republika. Kroz proces "reforme" i reorganizacije TO značajan broj jedinica TO se ugasio i smanjio, što je rezultiralo viškom naoružanja u jedinicama i štabovima. Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu TO SR BiH) je do 16. maja 1990. godine, čuvala i skladištila naoružanje i vojnu opremu na 653 lokacije.[71] «Čuvano je 165.860 cijevi različitog naoružanja i 58.894.000 komada municije raznog kalibra do 14,5 mm. Ovi podaci ukazuju da je TO SR BiH bila dobro naoružana i opremljena i kao takva predstavljala je smetnju za realizaciju velikosrpskih planova. Radi potpune kontrole i oduzimanja naoružanja, koje je smanjenjem organizacijsko-formacijske strukture i gašenjem nekih jedinica ostalo u skladištima TO, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (dalje u tekstu SSNO) je 1. februara 1990. godine izdao naređenje svim republičkim i pokrajinskim štabovima TO o povlačenju, odnosno oduzimanju viškova naoružanja iz TO. Ovim su naređenjem precizirane sve radnje, mjesta i vrijeme povlačenja materijalno-tehničkih sredstava (dalje u tekstu MTS), naoružanja i municije iz jedinica i štabova TO po republikama i pokrajinama. Pri tome je Republički štab TO SR BiH trebao najviše da povuče MTS u odnosu na ostale republike i pokrajine, a najmanje Srbija."[72] Ovaj proces je otpočeo 1990. godine. "Tako je načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, general Blagoje Adžić 14. maja 1990. izdao Naređenje (str. pov. broj 19-1) o preuzimanju i obezbjeđenju naoružanja i municije subjekata ONO i DSZ u skladištima JNA. Sljedećeg da-

[70] U tom smislu već 1988-89. godine preduzete su mjere na reorganizaciji TO u organizacijsko-formacijskom smislu, ali i isključivanje republičkih rukovodstava iz sistema rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ. Ovim mjerama trebalo je koncentrirati svu moć odlučivanja i rukovođenja svim odbrambenim segmentima na prostoru SFRJ. Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu-planiranje, priprema i izvođenje*, knjiga I, Kult/B, Sarajevo, 2004, str. 87-117.

[71] U ovim magacinima čuvano je 269.356 cijevi streljačkog naoružanja, 18.240 minobacača (od 60 do120 mm), ručnih bacača i protivavionskih topova, 211 protivoklopnih i protivavionskih raketa, 84.724.089 komada metaka za streljačko naoružanje, 580 tona minsko-eksplozivnih sredstava i municije kalibra 15,4 mm i preko 2.000 komada radiostanica. Vrijednost naoružanja, municije i opreme iznosila je 600.000.000 USA dolara. Hasan Efendić, *Ko je branio Bosnu*, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1999, str. 107.

[72] M. Begić, nav. dj., str. 115.

na Komanda 1. vojne oblasti, u skladu sa navedenim naređenjem generala Adžića, a u cilju navodno "sigurnijeg smještaja i čuvanja naoružanja i municije Teritorijalne odbrane", izdala je Naređenje (Str.pov. br. 1-90) četvrtom (4.), petom (5.), dvanaestom (12.), sedamnaestom (17.), dvadeset četvrtom (24.) i trideset sedmom (37.) korpusu o preuzimanju, smještaju i čuvanju "kompletnog naoružanja i municije od teritorijalne odbrane, u magacinima JNA."[73] Ova naredba je provedena vrlo brzo i samo mali dio naoružanja i MTS-a nije predat u skladišta JNA. Jedan dio republičkih rukovodstava nije se slagao sa ovim naređenjem a argumentacija kojom je ovaj čin opravdavan ni u kom slučaju nije odgovarala činjenicama i stvarnim razlozima. General Kadijević je o ulozi JNA u Bosni i Hercegovini rekao: "*Jedinice i štabovi bivše JNA činili su kičmu vojske Srpske Republike (Republika Srpska), sa svim oružjem i opremom*."[74] Kao glavni realizator velikosrpskog projekta, JNA je već 1991. godine izvršila pripreme za zaokruživanje granice velike Srbije. U tom smislu Generalštab JNA je donio *Direktivu o upotrebi oružanih snaga u narednom periodu za pripremu i izvođenje borbenih dejstava* str. pov. broj: 2256-1 od 10. 12. 1991. godine koja kao krajnji cilj rata naglašava zaštitu srpskog stanovništva.[75] Ovakvo definiranje krajnjeg cilja rata definitivno je demaskiralo ulogu JNA u agresiji na R Hrvatsku a kasnije i R BiH. Potvrdnost navedenog nalazimo i u izjavama Veljka Kadijevića koji priznaje velikosrpske aspiracije JNA. "On za JNA kaže da od 1991. to više nije bila vojska sa kohezivnom državom koju treba da štiti; raspadala se država koju je po dužnosti trebalo da štiti, a kako su njeni redovi sada popunjeni Srbima, tako je njena uloga u neposrednoj budućnosti da svoje snage i opremu, razbacane širom bivše Jugoslavije, uključujući i republike koje su se otcjepljivale, pregrupiše u ono što je ostalo od države i da se koncentriše na zaštitu i odbranu onih Srba koji su se tokom tog raspada našli izvan Srbije i Crne Gore. Zamišljeno je da ovo na kraju dovede do stvaranja nove, većinski srpske Jugoslavije čije bi jezgro sačinjavale Srbija i Crna Gora, ali u koju bi spadali i dijelovi Bosne i Hercegovine i Hrvatske, uglavnom, ali ne i isključivo oni dijelovi u kojima se trenutno nalazi većinsko srpsko stanovništvo."[76]

Ključnu ulogu u organiziranju, opremanju i naoružavanju novoformiranih srpskih jedinica imala je SDS BiH. "Čelnici SDS-a i njeni aktivisti bili su spona između srbizirane JNA i naoružanog (srpskog) naroda a formirani krizni štabovi vojnoteritorijalne komande."[77] Proces stvaranja vojnih snaga SDS-a počinje sredinom

[73] S. Čekić, nav. dj., str. 123.
[74] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 116.
[75] M. Begić, nav. dj., str. 153.
[76] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 104.
[77] Senudin Jašarević, *Pečat odbrane*, Infografika, Ključ, 1999, str. 16.

1991. godine kada se formiraju prve srpske vojne jedinice. Ovaj proces je imao podršku JNA i već formiranih srpskih snaga u R Hrvatskoj. Glavni zadatak JNA bio je naoružavanje, opremanje i obučavanje srpskih vojnih jedinica u R BiH. Potvrdu navedenog nalazimo u brojnim dokumentima i drugim dokazima koji jasno ukazuju na ulogu JNA u ovom velikosrpskom projektu. Tako se u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik pominje jedno od svjedočenja: "Svjedok 636 naveo je jedan takav primjer. U martu 1991. tog svjedoka je angažovao SDS i on se priključio grupi od 60 do 80 ljudi čiji je zadatak bio prihvat, obezbjeđenje i podjela oružja JNA iz Hrvatske. Oružje je dovoženo kamionima, u pratnji pripadnika Stanice javne bezbjednosti (u daljem tekstu: SJB) Drvar, i pohranjeno je u staroj zgradi škole. Članovi te grupe čuvali su oružje 24 sata dnevno. Svjedok 636 lično je vidio Vinka Kondića iz Ključa, Dragana Ivanića iz Bosanskog Petrovca i Simu Drljaču iz SJB-a Prijedor kako u školu dolaze po oružje. Pored toga, čuo je da su u školu po oružje dolazili članovi SDS-a, Vlado Vrkeš, predsjednik SDS-a Sanski Most, i Nedeljko Rašula, predsjednik Skupštine opštine Sanski Most; zatim Miroslav Vještica, poslanik SDS-a iz Bosanske Krupe i kasnije predsjednik lokalnog Kriznog štaba, i Stojan Župljanin, SDS-ov načelnik SJB-a u Banjoj Luci. Te delegacije primao je predsjednik SDS-a u Drvaru Dragan Knežević. Srpski policajci iz SJB-a Drvar obezbjeđivali su zaštitu transporta oružja iz Drvara u druge opštine. Nenad Stevandić, koji je kasnije postao član Kriznog štaba ARK-a i bio vođa jedne paravojne grupe, rekao je jednom prilikom da je rukovodstvo SDS-a donijelo odluku da Drvar bude mjesto odakle će se oružje doprematі do drugih opština."[78] Potvrdu navedenog nalazimo i u pismu Načelnika bezbjednosti 10. Korpusa JNA Dušana Smiljanića koji opisuje na koji način je organizirano izvlačenje oružja i druge opreme iz skladišta JNA i podjela srpskom stanovništvu: "U mjesecu julu 1991. godine odlazim na prostor Novog Grada i Banja Luke gde se povezujem sa Župljanin Stojanom, Brđaninom i još nekim licima. U toku ovog meseca organizujem iz skladišta Skradnik dovoženje u SO Čelinac i Drvar preko 20.000 komada raznog naoružanja uključujući MB, bombe, zolje i sa dva b/k municije. Jedan od učesnika ove akcije je i pukovnik Škondrić Milan sada u RS. Sa napred navedenim licima iz RS organizira se tajna mobilizacija oko 600 pripadnika SDS, VES tenkisti, sa kojima je planirano da se ilegalno dovedu u skladište Čerkezovac, a potom bi se prebacili u Jastrebarsko, Zagreb i Dugo Selo (4. okbr i 140 meh. br) kako bi oklopna sredstava iz pomenutih jedinica izvukli na reku Kupu." [79]

---

[78] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 37.

[79] AIIZ, inv. br. 2-4691, *Pismo pukovnika Dušana Smiljanića Pomoćnika k-danta za bezbednosno obaveštajne poslove GŠ SVK GŠ VRS na -ličnost generalu R. Mladiću-,* S.p. br. 321-99, od 16. X. 1994.

Tadašnji vrh JNA je preko službe bezbjedosti, koju su u najvećem broju činili Srbi, vršio naoružavanje srpskog stanovništva. U tu svrhu odabirali su oficire iz službe bezbjednosti koji su bili spremni izvršavati ove *specijalne zadatke*.[80] Kako je JNA vršila podjelu naoružanja Srbima nalazimo u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnika gdje jedan od svjedoka na suđenju navodi: (...) kako je u septembru 1991. trideset sanduka vojničkih pušaka, mitraljeza i municije, proizvedenih u jednoj fabrici u Srbiji, zaplijenjeno nedaleko od Banje Luke, na jednom poljoprivrednom dobru u vlasništvu Veljka Milankovića, srpskog vođe jedne paravojne grupe koja je terorisala muslimansko stanovništvo. Milanković je rekao da mu je oružje dao 5. korpus JNA, stacioniran u Banjoj Luci, da ga razdijeli Srbima. Lokalne (srpske) vlasti pustile su Milankovića na slobodu bez pokretanja krivičnog postupka."[81] Da je JNA imala odlučujuću ulogu u naoružavanju srpskih vojnih i policijskih jedinica najbolje ilustrira izjava Milutina Kukanjca komandanta 2. Vojne oblasti. On naglašava: "Srbi u BiH dobili su gotovo celokupno naoružanje, municiju, minsko-eksplozivna sredstva, gorivo, rezervne delove, hranu i druga materijalna sredstva od JNA, koja je dekretom Predsjedništva SFRJ od 4. maja 1992. godine prestala da postoji. JNA je u BiH izmestila na sigurne prostore više od 90% naoružanja, ubojnih sredstava svih vrsta i druge opreme i sve je to predato Republici Srpskoj, koja je time naoružala svoju vojsku. (...) Mi ne samo da smo spasili sredstva JNA, već smo 'ispred nosa' uzeli oko 70% naoružanja, municije i druge opreme iz nadležnosti TO bivše BiH, koja bi bila upotrebljena za ubijanje Srba na tim prostorima. Neke akcije su sa malim brojem ljudi iz JNA i srpskim teritorijalcima izvedene briljantno. Iz skladišta Faletići, koje je obezbeđivalo 12 naših odabranih vojnika, na primer, uzeto je ogromno naoružanje - oko 30.000 cevi raznih oružja za gađanje ciljeva na zemlji, više oruđa protivvazdušne odbrane, minsko-eksplozivnih sredstava, sredstava veze, motornih vozila i druge opreme. Akcija je izvedena brzo, efektno i bez gubitaka. Gubitak tog skladišta bio je jedan od

[80] "Početkom augusta 1991. godine po zadatku UB (Uprava bezbjednosti prim. M.B), pod mojim rukovodstvom formira se operativni tim PROBOJ-2 sastavljen od OB svih vidova sa zadatkom: -dooružavanje srpskog stanovništva-težišni zadatak-pomoć i učešće u vojnom organizovanju uz dovođenje AVL (Aktivna vojna lica, prim. M.B) sa tih prostora -suprostavljanje hrvatskoj službi na prostoru Like, Banije i Korduna. Ovaj tim je radio do kraja 1991. godine, gde sam bio neposredno potčinjen UB, a po jedan primerak izveštaja dostavljao načelniku bezbednosti 2. VO i RVO i PVO. (...) U periodu august-oktobar 1991. godine, podelili smo, odnosno izvukli iz sadašnjih ustaških skladišta oko 20.000 raznog naoružanja, a učešće u vojnom organiziranju i kvalitetu izvršenja profesionalnih bezbedonosnih zadataka među ostalim dobro je poznato generalu Kelečeviću, što se može dokumentovati i izveštajima." AIIZ, inv. br. 2-4691, *Pismo pukovnika Dušana Smiljanića Pomoćnika k-danta za bezbednosno obaveštajne poslove GŠ SVK GŠ VRS na -ličnost generalu R. Mladiću-*, S.p. br. 321-99, od 16. X. 1994.

[81] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 38, fusnota 68.

najtežih udaraca muslimansko-ustaškoj koaliciji."[82] Sve navedeno ukazuje na ključnu ulogu JNA u pripremi i organiziranju srpskih vojnih snaga u agresiji na R BiH.

Podrška i pomoć u organiziranju i naoružavanju rađena je u najvećoj konspiraciji. Za te zadatke birani su odabrani i provjereni kadrovi SDS-a i JNA. Jedinice JNA su već 1991. godine započele pripreme za realizaciju velikosrpskih ciljeva na prostoru Bosne i Hercegovine. Nakon povlačenja jedinica JNA iz R Hrvatske, ove jedinice su praktično okupirale Bosnu i Hercegovinu. Ulazak mnogobrojnih jedinica JNA, koje su se povlačile iz R Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, unio je veliku zategnutost. Prema presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić navedeno je: "Početkom 1992. u Bosni i Hercegovini bilo je oko 100.000 vojnika JNA sa preko 700 tenkova, 1.000 oklopnih transportera, mnogo teškog naoružanja, 100 aviona i 500 helikoptera, sve pod komandom Generalštaba JNA u Beogradu."[83] Istovremeno prilagođeni su postojeći i urađeni novi vojni planovi. Pod izgovorom vojnih vježbi jedinice JNA su izvršile raspored i opkoljavanje velikih gradova.

Jedna od neposrednih posljedica pred najavljeno povlačenje JNA bilo je to da su Srbi preuzeli svu upravnu vlast u područjima pod svojom kontrolom. Dalje, između marta i maja 1992. JNA je napala i zauzela nekoliko područja koja su sačinjavala glavne ulazne tačke u Bosnu ili su se nalazila na glavnim logističkim i komunikacionim linijama, kao što su Doboj, Bijeljina, Kupres, Foča i Zvornik, Višegrad, Bosanski Šamac, Vlasenica, Stolac, istočni dio Mostara, Brčko i Prijedor. Prije povlačenja JNA iz Bosne i Hercegovine, 12. maja 1992. godine Skupština RS je donijela odluku o formiranju tzv.VRS. U odluci o formiranju tzv. VRS u članu 2. definirano je da se jedinice srpske TO preimenuju u komande i jedinice tzv. VRS. General Ratko Mladić je imenovan za komandanta Glavnog štaba VRS-a. VRS je zapravo bila proizvod raspada stare JNA i povlačenja njenih nebosanskih dijelova u Srbiju. Iako su tada formalno bili pripadnici VRS, a ne bivše JNA, nastavili su primati plaće od vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), a penzije od te vlade dobijali su i oni koji su s vremenom penzionisani.[84] Nakon formalnog povlačenja JNA iz R BiH najveći broj MTS-a i opreme JNA je ostavila tzv. VRS-u. Osim toga SRJ i Vojska Jugoslavije su pružale finansijsku i logističku podršku počevši od plaća i penzija oficirima i podoficirima do MTS, hrana i drugih sredstva. Tokom čitave agresije na R BiH iz Srbije su dopremana potrebna sredstva srpskim snagama.

---

[82] *Izjava generala Milutina Kukanjca*, Borba, 23. XI. 1993.; SFRJ je 27. aprila 1992. preimenovana u Saveznu Republiku Jugoslaviju, prim. M.B.

[83] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 124.

[84] Isto, paragraf 115.

Rat na području općine Prijedor mogao se osjetiti još 1991. godine jer su brojne jedinice JNA prolazile kroz Prijedor, bilo da idu ili se vraćaju sa ratišta u R Hrvatskoj. Stanovnici Prijedora mogli su čuti artiljerijske napade JNA na prostoru R Hrvatske. U Prijedoru je JNA otpočela sa mobilizacijom jedinica TO i popunu jedinica JNA koje su ratovale u R Hrvatskoj. U septembru 1991. godine mobilisana je prijedorska TO i Peta kozarska brigada koja je razmještena u zapadnu Slavoniju da učestvuje u ratu koji je JNA vodila protiv Hrvatske. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navodi se: "Skupština opštine je 7. novembra 1991. godine jednoglasno donijela odluku da se Peta kozarska brigada ponovo mobiliše i razmjesti u zapadnu Slavoniju."[85] Peta kozarska laka brigada Prijedor od septembra 1991. godine bila je u sastavu JNA. Formiranjem VRS ušla je u sastav 1. Krajiškog korpusa. Komandant brigade bio je pukovnik Pero Čolić.[86] Komanda brigade bila je u kasarni Benakovac na Kozari. Sve do marta 1992. godine bila je angažovana na ratištu u R Hrvatskoj. Premda su mobilizacija i razmještaj brigade izvršeni bez podrške SDA, mnogi Muslimani su se odazvali pozivu za mobilizaciju. Istovremeno, 17. septembra 1991., rezervisti pretežno muslimanske nacionalnosti okupili su se ispred zgrade opštine da prosvjeduju protiv mobilizacije u prijedorski TO.[87] Po povratku sa ratišta vojnici su donosili kući naoružanje i opremu. Pored toga po povratku sa ratišta pucali su iz vatrenog oružja što je dodatno unosilo strah kod Bošnjaka i Hrvata.

Odmah nakon formiranja tzv. VRS počeo je njen ustroj identičan organizacijskom ustroju JNA. Jedinice koje su prethodno formirane ušle su u sastav tzv. VRS tako da je u početnom periodu agresije tzv. VRS imala značajne vojne potencijale. "U junu 1992. u sastavu VRS-a bilo je 177.341 ljudi raspoređenih u pet korpusa, kao i nekoliko jedinica koje nisu bile vezane ni za jedan korpus, a svi su bili pod komandom Glavnog štaba vojske na čelu s Ratkom Mladićem. Tih pet korpusa bili su 1. Krajiški korpus (bivši 5. korpus JNA, kojim je od 17. marta 1992. komandovao Momir Talić), 2. krajiški korpus (bivši 10. korpus JNA), Istočnobosanski korpus (bivši 17. korpus JNA), Sarajevsko-romanijski korpus (bivši 4. korpus JNA), i Hercegovački korpus (bivši dio 9. korpusa JNA). U novembru 1992. Drinski korpus osnovan je na teritoriji koja je ranije bila u nadležnosti Istočnobosanskog korpusa i Sarajevsko-romanijskog korpusa."[88] Prema organizacijsko-formacijskom ustroju JNA, područje općine Prijedor i jedinice koje su formirane na tom prostoru ulazile su u

[85] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 56.

[86] Osman Selak-*Transkript sa suđenja Slobodanu Miloševiću*, Fond za humanitarno pravo Srbije, Beograd, 2003, str. 451.

[87] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 54.

[88] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 197.

sastav 5. korpus JNA a kasnije 1. korpus (banjalučki) tzv. VRS. 1. Krajiški korpus tzv. VRS nastao je transformacijom 5. K. JNA, za komandanta korpusa je postavljen general-potpukovnik Momir Talić. Ovaj korpus po broju vojnika i tehnike je bio najbrojniji korpus tzv. VRS.

Srpske vojne i policijske snage na području općine Prijedor imale su apsolutnu premoć u ljudstvu i tehnici u odnosu na malobrojne i slabo naoružane Bošnjake i Hrvate. Ta prednost se ogledala u brojnom stanju ljudstva i teškog naoružanja. Srpske vojne jedinice raspolagale su artiljerijskim oruđima svih kalibara, oklopno-mehanizovanim sredstvima, protuavionskim naoružanjem, sredstvima veze i drugo. Osim toga srpske snage su imale ratno iskustvo, uređen sistem rukovođenja i komandovanja i sigurne logističke izvore. Uz jasno definirane ratne ciljeve srpske vojne snage krenule su sa realizacijom napada na nesrpsko stanovništvo općine Prijedor. Neskrivene pripreme srpskih vojnih jedinica na prostoru R BiH otpočele su 16. aprila 1992. godine proglašenjem neposredne ratne opasnosti i donošenjem naredbe o opštoj javnoj mobilizaciji srpske TO. Ovaj proces je različito realiziran u pojedinim područjima R BiH. Dana 4. maja 1992. godine Sekretarijat za narodnu odbranu ARK-a naredio je opštu, javnu mobilizacija na cjelokupnoj teritoriji ARK-a.[89] Na području općine Prijedor također je donesena odluka o mobilizaciji i popuni srpskih vojnih jedinica. 343. motorizovana brigada JNA bila je u sastavu 5. korpusa JNA (Banjalučkog). Od 1991. godine bila je angažirana na ratištu u R Hrvatskoj (potez Nova Gradiška-Novska-Pakrac). Ova brigada je imala komandu u kasarni Žarko Zgonjanin u Prijedoru. Početkom 1992. godine brigada se vraća u Prijedor. Prvi komandant brigade bio je pukovnik Vladimir Arsić, a nakon njega Radmilo Zeljaja. Mobilizacijom Sekretarijat za narodnu odbranu tzv. srpske opštine Prijedor trebao je brojčano ojačati već formiranu 343. motorizovanu brigadu, 5. kozarsku i jedinice srpske TO. Kontrolu čitavog procesa vršio je Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor. Nakon nasilnog preuzimanja vlasti od strane SDS-a, vlasti tzv. srpske opštine Prijedor su vršile ubrzanu popunu i mobilizaciju ljudstva. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navedeno je: "Savjet za narodnu odbranu opštine Prijedor je 5. maja 1992. održao svoju drugu sjednicu na kojoj je raspravljao o nekoliko pitanja u vezi s mobilizacijom u opštini. Savjet je zaključio da Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu Slavka Budimira treba izvršiti popunu TO-a i 343. motorizovane brigade u skladu sa zahtjevima komandanata ovih jedinica. Zaključeno je da se naređenje za mobilizaciju ARK-a izvrši prema posebnom planu putem poziva Sekretarijata za narodnu odbra-

[89] AIIZ, inv. br. 2-4701, ARK-a, *Odluka o opštoj javnoj mobilizaciji na teritoriji ARK-a*, broj 01-1/92, od 4. V. 1992.

nu."[90] Realizacija zaključka Savjeta za narodnu odbranu tzv. srpske opštine Prijedor o mobilizaciji razmatrana je na sjednici Kriznog štaba tzv. srpske opštine Prijedor. Tako je na sjednici Kriznog štaba održanoj 22. maja 1992. godine usvojena "Odluka o izvršenju mobilizacije na području opštine Prijedor". U toj odluci se kaže: "da su svi vojni obveznici raspoređeni u devet ratnih jedinica, uključujući 343. motorizovanu brigadu, dužni odmah se javiti na dužnost, a za neodazivanje snosiće se odgovornost utvrđena zakonom."[91]

Posebno treba istaknuti da je tzv. srpska opština Prijedor 5. maja 1992. godine donijela odluku da se preda sve nelegalno naoružanje koje je u posjedu pojedinaca ili *paravojnih formacija.* Ovaj poziv je emitovan na Radio Prijedoru. Dana 16. maja održan je sastanak predstavnika SDA i SDS-a općine Prijedor na kojem je major Radmilo Zeljaja - načelnik štaba 343. brigade i zamjenik Vladimira Arsića - komandanta brigade dao ultimatum da svi koji posjeduju oružje isto predaju SJB Prijedor ili tzv. VRS. Istovremeno je tražio da se Bošnjaci i Hrvati odazovu na mobilizaciju u jedinice tzv. VRS u protivnom svi će biti *rigorozno kažnjeni*. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Najveći dio civilnog stanovništva udovoljio je tim zahtjevima i predao svoje lovačke puške i pištolje kao i svoje dozvole, vjerujući da će biti sigurni ako predaju oružje. Emitovane su i prijetnje onima koji tim zahtjevima ne udovolje."[92] Na četvrtoj sjednici općinskog Savjeta za narodnu odbranu održanoj 15. maja 1992. godine donesena je odluka o transformaciji Štabova TO i formiranju jedne komande koja će preuzeti rukovoditi i komandovati svim jedinicama na području tzv. srpske opštine Prijedor. Ova Komanda je trebala objediniti sve srpske vojne jedinice na prostoru općine Prijedor. Rukovođenje i komandovanje ovom Komandom preuzeo je pukovnik Arsić. Formalno provođenje ove odluke počinje kada je "komandant 343. motorizovane brigade, pukovnik Arsić, naredio 17. maja 1992. godine da se komandant Štaba Teritorijalne odbrane i starješine svih drugih jedinica TO-a, dobrovoljačkih i drugih jedinica, uključujući "naoružani srpski narod", stave pod komandu Regije."[93] Komandant 343. brigade Vladimir Arsić je bio ujedno i komandant Komande Regije. Kasneći u praćenju formiranja Komande Regije, Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor donio je Zaključak broj: 02-111-110/92 od 29. maja 1992. godine da TO tzv. srpske opštine Prijedor ulazi u sastav Regije.[94] Ovim je između 1.000 i 2.000 vojnika srpske TO ušlo u sastav Komande Regije. Istovremeno,

[90] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 110.
[91] Isto, paragraf 112.
[92] Isto, paragraf 122.
[93] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 114.
[94] Službeni glasnik opštine Prijedor, broj 2/92, str. 69.

u Čirkin Polju formirana je pozadinska/logistička baza sa zadatkom pozadinskog/logističkog snabdijevanja svih vojnih jedinica na području općine Prijedor. Potpuna mobilizacija i ustroj srpskih vojnih jedinica na području općine Prijedor završena je u drugoj polovini maja 1992. godine.

I.6. Nasilno preuzimanje vlasti u općini Prijedor 29/30. aprila 1992. godine

Općina Prijedor bila je značajna za realizaciju velikosrpskih projekata zbog toga što se nalazila na dijelu kopnenog koridora koji je spajao srpska područja u tzv. RSK na zapadu sa Srbijom i Crnom Gorom na istoku i jugu.

U podršci stvaranju velike Srbije, koja je iz teorije počela prelaziti u stvarnost nakon izbora 1990. godine, SDS je brzo počela osnivati zasebne strukture vlasti. U Prijedoru je SDS prema uputama centrale SDS-a, osnovala odvojenu tzv. srpsku skupštinu, čiji je prvi predsjednik bio zamjenik predsjednika zvanične skupštine opštine, kao i odvojenu miliciju i jedinicu službe bezbjednosti, koje su bile u bliskoj vezi sa srpskim funkcionerima izvan opštine. To se dogodilo nekoliko mjeseci prije preuzimanja grada Prijedora, a njihovo postojanje skrivano je od nesrpskog stanovništva. Planiranje nasilnog preuzimanja, koje je obuhvatalo i osnivanje srpskog Sekretarijata unutrašnjih poslova (SUP), odvijalo se u kasarni u Prijedoru uz učešće najvećeg broja zaposlenih Srba iz legitimnog SUP-a u Prijedoru.

Posebnu ulogu u propagandnoj pripremi za nasilno preuzimanje vlasti u općini Prijedor imali su lokalni mediji. Radio Prijedor i list *Kozarski vjesnik* su nakon proglašenja tzv. srpske opštine Prijedor svakodnevno bili u službi širenja ratne psihoze i pripreme za ono što će kasnije slijediti.[95]

Planirano preuzimanje vlasti nasilnim putem u općini Prijedor dogovoreno je prije 1. maja 1992. godine. Ovaj plan je dio ukupnih planova SDS-a o stvaranju tzv. srpskih opština širom BiH. U članku o preuzimanju vlasti od 28. aprila 1995. godine, *Kozarski vjesnik* piše da se SDS prvobitno odlučio za 1. maj 1992. Međutim, nadležni u SDS-u su smatrali da je dolazak depeše u centar veze SJB Prijedor koju je navodno poslao ministar unutrašnjih poslova R BiH Alija Delimustafić, a kojom se naređuje blokada JNA (kasarni, konvoja i transporta) u poslijepodnevnim satima

[95] Vidi više u N. Sivac, nav. dj., i Muharem Nezirević, Živi ništa ne znaju, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2000.

29. aprila 1992. dovoljan razlog da akciju započnu dan ranije.[96] Međutim, već ranije su ove pripreme počele o čemu svjedoče brojni dokumenti i utvrđene činjenice u sudskim procesima pred MKSJ i domaćim pravosudnim institucijama. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navodi se: "Sedmicu dana kasnije, 23. aprila 1992., prijedorski opštinski odbor SDS-a odlučio je, između ostalog, pojačati Krizni štab i potčiniti Kriznom štabu sve jedinice i rukovodni kadar, kao i to da se odmah počne raditi na preuzimanju vlasti bez obzira na koordinaciju sa JNA."[97]

Dogovori u SDS-u o nasilnom preuzimanju vlasti u Prijedoru intenzivirani su 29. aprila 1992. godine, u više sastanaka srpski politički, policijski i vojni zvaničnici donijeli su konačnu odluku da 30. aprila 1992. godine preuzimu apsolutnu vlast u Prijedoru. Nosioci projekta nasilnog preuzimanja vlasti za realizaciju ovog dogovora imali su adekvatne policijske i vojne jedinice. Da je sve bilo pripremljeno i da su bile organizirane srpske vojne i policijske jedinice potvrdio je Slobodan Kuruzović gostujući u radijskoj emisiji povodom sjećanja na dane nasilnog preuzimanja vlasti u općini Prijedor: "Jednostavno je naređena mobilizacija u 2 sata noću, da svi naoružani Srbi i u gradu i u prigradskim naseljima i selima zauzmu svoje položaje, ovaj, dogovorili smo se gdje, kako i na koji način, i da budu spremni u 4 sata ujutro, ako bude trebalo, striktno samo po mojoj naredbi samo da se uđe u grad. Tako je i bilo."[98] Oko 400 policajaca srpske nacionalnosti bilo je pripremljeno za ovaj čin. Policijske snage su okupljene u Čirkin Polju, nakon što su im precizirani zadaci podijeljeni su u grupe od dvadeset policajaca. Glavni zadaci su bili zauzimanje zgrade općine, Stanice javne bezbjednosti, zauzimanje Radio Prijedora, pošte, zgrade suda, banke. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navodi se dogovor o nasilnom preuzimanju vlasti gdje se potvrđuje: "(...) rekli su da su sastanku u kasarni održanom 29. aprila 1992. prisustvovali članovi Kriznog štaba SDS-a, među kojima su bili dr. Stakić, g. Kuruzović, g. Drljača, dr. Kovačević, g. Mišković i pukovnik Arsić. Dogovoreno je da će policija, vojska i naoružani Srbi izvršiti preuzimanje vlasti u gradu, te zauzeti određene vitalne objekte i funkcije u opštini. Snage policije, koje su se okupile u Domu u Čirkin Polju poslane su u 4:00 sata da izvrše preuzimanje vlasti."[99] Nasilno preuzimanje vlasti izvršeno je u ranim jutarnjim satima 30. april 1992. godine bez upotrebe vatrenog oružja. U presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navodi se: "U ranim jutarnjim satima 30. aprila 1992. snage JNA i srpske policije preuze-

---

[96] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 67.

[97] Isto, paragraf 65.

[98] AIIZ, inv. br. 2-4682, Slobodan Kuruzović, *Sjećanje na srpsko preuzimanje vlasti 29. aprila 1992*, Transkript emisije Radio Prijedor, od 29. IV. 1995.

[99] ICTY, Presuda *u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 83.

le su kontrolu nad gradom Prijedorom postavljanjem kontrolnih punktova i zauzimanjem najvažnijih objekata u gradu, čime su preuzele organe opštinske uprave i važna preduzeća."[100] Planiranje i operativna realizacija izvršena je po instrukcijama SDS-a Prijedor.[101] Srpsko rukovodstvo kasnije je priznalo da je preuzimanje unaprijed planirano i da je predstavljalo dio koordinirane akcije.[102] Svi novoimenovani srpski predstavnici uz policijsku i vojnu podršku već u 6:00 sati nasilno su zauzeli funkcije na koje nisu izabrani u legalnoj i zakonski predviđenoj proceduri.[103] Izvještaje o nasilnom preuzimanju vlasti u Prijedoru sačinila je Komanda Petog korpusa JNA i SJB Prijedor.[104] U Izvještaju Sime Drljače o prihvatnim centrima na području općine Prijedor navedeno je: "dana 29/30.04.1992. godine u Prijedoru SDS je sa svojim snagama preuzela vlast u svim organima i na teritoriji opštine. Na taj način opština Prijedor je i formalno pristupila Oblasti Krajina, odnosno Srpskoj Republici."[105] Potvrdu navedenog nalazimo i u Presudi MKSJ u predmetu Tadić gdje je navedeno: "Vojnici JNA, u raznolikim uniformama, zauzeli su sve najvažnije institucije, kao što su radiostanica, dom zdravlja i banka. Ušli su u zgrade, izjavili da su preuzeli vlast i objavili da mijenjaju naziv opštine Prijedor u Srpska opština Prijedor."[106]

Istovremeno po čitavom gradu vojne jedinice su postavile kontrolne punktove. Naoružani vojnici su kontrolirali čitav grad.[107] Ispred općine postavljena su mitraljeska gnijezda. Na krovovima zgrada postavljeni su snajperisti, uočen je znatno veći broj naoružanih vojnika na ulicama. Na svim zgradama postavljene su srpske zastave, tako da su ovim činom derogirani državni simboli R BiH. Nakon što su preuzeli sve ključne institucije u gradu Prijedoru, na lokalnom Radio Prijedoru čitav dan se

---

100 ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 470.

101 "Naposljetku, rano ujutro 30. aprila 1992. SDS je definitivno preuzeo vlast u Prijedoru. Središnje vlasti zamijenjene su članovima SDS-a ili kadrovima lojalnim SDS-u." ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 76.

102 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 135.

103 Predsjednik Skupštine tzv. srpske opštine Prijedor dr. Milomir Stakić, predsjednik Izvršnog odbora dr. Milan Kovačević, Slavko Budimir sekretar za narodnu odbranu, Slobodan Kuruzović komandant opštinskog štaba TO, Simo Drljača načelnik SJB.

104 U depeši broj: 11-12 od 30. aprila 1992. godine koju je potpisao Simo Drljača iz SJB-a Prijedor, a istu je poslao Centru službi bezbjednosti u Banjoj Luci i koja sadrži detaljan prikaz preuzimanja vlasti, kaže se: "izvršeno je u 4 časa preuzimanje vlasti na području Opštine zauzimanjem SJB i svih ostalih vitalnih objekata". ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 82.

105 AIIZ, inv. br. 2-4688, SJB Prijedor, *Izvještaj i prihvatni centri na području opštine Prijedor*.

106 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 137.

107 Kontrolu grada preuzele su policijske jedinice (pripadnici lokalne policije i specijalne policijske snage iz Banje Luke) i pripadnici 343. motorizovane brigade kojom je komandovao pukovnik Arsić. M. Nezirević, nav. dj., str. 26.

emitovao Proglas o preuzimanju vlasti u Prijedoru.[108] O načinu na koji je nasilno i nelegalno imenovani predsjednik Skupštine općine Prijedor Milomir Stakić objašnjavao ovaj čin svjedoči Muharem Nezirević koji navodi: "Nakon kratkih priprema, ulazi Stakić u studio i objašnjava razloge zbog čega su Srbi *bili prisiljeni* da preuzmu vlast u prijedorskoj općini."[109] Kao glavni razlog za nezakonito preuzimanje vlasti navedena je depeša od 29. aprila 1992. godine koju je navodno poslao ministar unutrašnjih poslova R BiH Alija Delimustafić i koja je stigla u prijedorsku policijsku stanicu.[110] Proglas, koji je emitiran na Radio Prijedoru, za cilj je imao da amnestira nasilni i nezakoniti čin preuzimanja vlasti od strane funcionera i kadrova SDS-a, da zastraši Bošnjake i Hrvate, da demonstrira vojnu silu i pošalje poruku da su Srbi apsolutni gospodari Prijedora. Policijskim i vojnim jedinicama prije nasilnog preuzimanja vlasti podijeljeni su spiskovi sa imenima Bošnjaka-izabranih predstavnika vlasti, kojima je zabranjen ulaz u nasilno preuzete institucije. Kako je navedeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Simo Drljača i drugi sastavili su spisak ljudi kojima će se zabraniti ulazak u zgrade Skupštine opštine, Sekretarijata unutrašnjih poslova (SUP), Suda i službe društvenog knjigovodstva. Na ovom spisku je bilo desetak imena, među kojima je bilo i ime profesora Čehajića, koji je na slobodnim izborima izabran za predsjednika Skupštine opštine Prijedor."[111] Na spisku su bili još Mirza Mujadžić, Silvio Sarić i drugi funkcioneri i članovi SDA i HDZ Prijedora.

Da je nezakonito i nasilno preuzeta vlast u općini Prijedor, utvrdio je i MKSJ u predmetu Stakić, gdje je navedeno da: "(...) je preuzimanje vlasti od strane SDS-a bio nezakoniti puč, koji je planiran i koordiniran mnogo ranije i čiji je krajnji cilj bio stvaranje čisto srpske opštine. Ti planovi se nikad nisu krili, a sprovedeni su koordiniranom akcijom policije, vojske i političara."[112] Potvrdnost planiranja nasilnog preuzimanja vlasti nalazimo i u *Izvještaju o radu SJB Prijedor za poslednjih 9 mj. 1992. g.* Sime Drljače: "U takvim uslovima i u vrijeme crtanja etničkih mapa po kojima je Prijedor trebao da pripadne Cazinskoj krajini otpočelo se sa aktivnostima na pripremi za preuzimanje vlasti nasilnim putem. Te aktivnosti su intenzivirane u aprilu a sam datum preuzimanja vlasti iznuđen je od strane Predsjedništva tadašnje SR BiH koje je izdalo naredbu o napadu na vojne objekte i kolone."[113]

---

[108] Proglas u Radio Prijedoru donio je samoproglašeni predsjednik Skupštine opštine Prijedor Milomir Stakić. vidi više u: M. Nezirević, nav. dj., str. 27.
[109] M. Nezirević, nav. dj., str. 27.
[110] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 68.
[111] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 70.
[112] Isto, paragraf 84.
[113] AIIZ, inv. br. 2-4689, SJB Prijedor, *Izvještaj o radu SJB Prijedor za poslednjih 9 mj. 1992.*

Sa preuzimanjem vlasti uvodi se policijski sat, donosi naredba o zabrani kretanja u vremenu od 22:00 do 06:00 sati. Ljudi su se mogli kretati samo uz pismene dozvole koje je izdavala SJB Prijedor. Ograničavan je odlazak ljekaru, u kupovinu namirnica i drugo. Istovremeno je upućen ultimatum o prikupljanju i predaji naoružanja u kasarnu Žarko Zgonjanin u Prijedoru. Preuzimanje vlasti od strane srpskih organa 30. aprila 1992. bilo je kulminacija planova koje je SDS kovao mjesecima. SDS je tada već sarađivao s policijom na tome da se, kao priprema za puč, ojačaju snage bezbjednosti u opštini.[114]

Cilj novouspostavljene srpske vlasti bio je da uspostavi potpunu kontrolu nad cjelokupnim područjem općine Prijedor, izvrši razoružavanje bošnjačkog i hrvatskog stanovništva, postavi kadrove SDS-a na rukovodeće pozicije u gradu i otpočne sa hapšenjima viđenijih ljudi iz Prijedora i okoline. Nezakonita otpuštanja i zabrane pristupa radnim mjestima ne-Srbima u Sudu, Općini, SJB Prijedor, preduzećima i drugim institucijama vlasti bili su u skladu sa proklamovanim ciljevima i zadacima ARK-a. Shodno uputama ARK-a i u Prijedoru je krajem juna 1992. godine došlo do uklanjanja najvećeg broja Bošnjaka i Hrvata sa rukovodnih pozicija.

Nakon nasilnog preuzimanja vlasti napetost na području općine Prijedor se znatno povećala, strah je bio prisutan među Bošnjacima i Hrvatima. Zabranom i onemogućavanjem obavljanja svojih dužnosti legalno izabranim dužnosnicima iz reda Bošnjaka i Hrvata poslata je jasna poruka ko je vlast u Prijedoru. Kao odgovor na vojnu i policijsku kontrolu grada, Bošnjaci i Hrvati su uspostavili kontrolne punktove u Hambarinama, Kozarcu i drugim mjestima. Po unaprijed pripremljenim spiskovima, dvadesetak dana od preuzimanja, vlasti počinju sa nezakonitim hapšenjima i zatvaranjem Bošnjaka i Hrvata. U prvom redu uhapšeni su članovi SDA i HDZ-a općine Prijedor.

[114] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 473.

II DIO

NAPADI SRPSKIH SNAGA NA PODRUČJU OPĆINE PRIJEDOR

II.1. Uvod u masovne zločine srpskih policijskih i vojnih jedinica na području općine Prijedor

Nakon nezakonitog preuzimanja vlasti u općini Prijedor došlo je do znatnog narušavanja sigurnosne situacije. Strah, napetost, nervoza i već vidljivi nagovještaji budućih događaja kod Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor pojačani su svakodnevnom propagandom Radio Prijedora i *Kozarskog vjesnika*. List *Kozarski vjesnik* je bio propagandno sredstvo za izražavanje stavova srpskih vlasti.[115] Stanovništvo je onemogućeno u primanju signala stanice TV-Sarajevo i moglo je gledati isključivo televizijski program iz Beograda ili Banje Luke. U govoru koji je prenio *Kozarski vjesnik*, dr. Stakić je izjavio: "Došli smo do stanja u kome Srbi sami crtaju granice svoje nove države."[116] Na ulicama Prijedora povećan je broj srpskih vojnika i policajaca koji su na kontrolnim punktovima kontrolirali kretanje građana Prijedora.[117] Nasuprot postavljenim kontrolnim punktovima u gradu, Bošnjaci i Hrvati postavili su kontrolne punktove u Kozarcu, Hambarinama, Rizvanovićima. Na ovim punktovima bili su pripadnici rezervnog sastava policije.[118] Istovremeno je počela opća mobilizacija srpskog stanovništva, podjela naoružanja onima kojima nije ranije podijeljeno i stvaranje jedinstvene komande nad svim srpskim jedinicama. Sredinom maja otpočinju i prva hapšenja Bošnjaka na području općine Prijedor. Tražio se samo razlog za otpočinjanje napada na naselja sa bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom. Kao odgovor na masovno naoružavanje i nasilno preuzimanje vlasti, Bošnjaci i Hrvati su organizirali jedinice TO BiH koje su se trebale suprotstaviti znatno jačim snagama.

Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor je provodio odluke Kriznog štaba ARK-a. Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor imao je višestruku ulogu što je potvrđeno i u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić gdje se navodi: "Pored restrikcija vezanih za život ne-Srba, (...). Štab je, također, bio zadužen za mobilizaciju, te su do sredine maja 1992. skoro svi Srbi mobilizirani ili u redovnu vojsku, ili u rezervu ili u miliciju. Istovremeno su upućivani i pozivi na predaju oružja, koji su, iako upućeni stanovništvu uopće, provođeni samo prema Muslimanima i Hrvatima, od kojih se većina odazvala iz straha od kazne. Istovremeno je mobilizacija Srba omogućavala distri-

[115] N. Sivac, nav. dj., str. 73.
[116] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 476.
[117] R. Musić, nav. dj., str. 33.
[118] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 129.

buciju oružja srpskom stanovništvu."[119] Sve ovo je bilo u funkciji planiranih napada i potpune uspostave vlasti tzv. srpske opštine Prijedor. Napad na Bošnjake i Hrvate dio je planiranog i sistematičnog poduhvata koje su naredile, planirale i provele srpske političke, vojne i policijske snage.

II.2. Napad na Hambarine

Nakon nasilnog preuzimanja vlasti u Prijedoru, patrole srpske vojske i policije svakodnevno su pucnjavom i drugim provokacijama nastojali zastrašiti Bošnjake i Hrvate.[120] Cilj ovih svakodnevnih demonstracija sile bilo je pokazivanje da je bilo kakav otpor srpskim vlastima uzaludan. Prema određenim dokumentima i svjedočenjima pred MKSJ srpske vojne i policijske snage brojale su 6.000-8.000 vojnika. U maju 1992. godine, JNA je pregrupirala dio snaga za podršku na području općine Prijedor kao dio planskih aktivnosti radi nasilnog preuzimanja vlasti i kontrole od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica. Tako su postojeće srpske jedinice na području Prijedora dobile jaka pojačanja početkom maja 1992. Konkretno, u redovnom borbenom izvještaju koji je komanda 5. korpusa uputila komandi 2. vojne oblasti 3. maja 1992. stoji: "U toku 02./03. maja izvršeno je premeštanje jedne hab /haubičke baterije/ 105 mm i jedne tpoab /topovske protivoklopne artiljerijske baterije/ iz 343. mtbr /motorizovane brigade/ u rejon Prijedora radi ojačavanja jedinica na širem rejonu Prijedor-Ljubija-Kozarac. Jedinice su posele rejon za upotrebu."[121]

Nakon okupacije Prijedora pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga su na svaki način nastojale isprovocirati incident koji bi bio povod za napade na bošnjačka i hrvatska naselja. Tako se 22. maja 1992. godine grupa od šest vojnika tzv. VRS dovezla na kontrolni punkt rezervnog sastava policije u Polju (Hambarine) i provocirala pripadnike rezervnog sastava policije. Na kontrolnom punktu od vojnika je traženo da predaju naoružanje ili da se vrate u kasarnu. Poslije verbalnih vrijeđenja od strane vojnika tzv. VRS došlo je do pucnjave na punktu.[122] Do incidenta

---

119 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 139.

120 N. Sivac, nav. dj., str. 97.

121 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 604.

122 "Kroz Hambarine su često prolazile pijane grupe srpskih vojnika koji su pucajući uznemirivale narod. Žalili smo se Vojnoj komandi, ali ništa od toga. Onda smo mi počeli dežurati i organizovali smo jedan punkt u Hambarinskom polju. Taj dan kad smo ih zaustavili, počeli su nas provocirati i repetirati oružje. Aziz Ališković im je rekao da odlože oružje ili da se vrate u kasarnu, na što su nam psovali majku balijsku i vrijeđali nas. 'I vi da nas kontrolišete!' govorili su. Onda je jedan od njih počeo po nama pucati i ranio mene (Ferida Sikirića) i još jednog momka. Mi smo na to uzvratili i to se dogodilo." http://www.mojprijedor.com/napad-na-hambarine-petak-22-maj-1992/.

na punktu došlo je oko 17:30 sati. Tom prilikom poginuli su vojnici tzv. VRS Rade Lukić i Rade Milojica a nekoliko ih je ranjeno. Tu su ranjeni Ferid Sikirić i još jedan rezervni policajac MUP-a R BiH. Ranjenim je ukazana ljekarska pomoć i oni su prebačeni u bolnicu u Prijedoru. O navedenom događaju postoje različita viđenja o tome ko je prvi pucao na punktu.[123] Sa jedne strane, vojnici tzv. VRS su tvrdili da su pripadnici rezervnog sastava prvi počeli pucati, a sa druge strane, pripadnici rezervnog sastava policije da su to učinili vojnici tzv. VRS. U Presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navedeno je da je napad već ranije isplaniran: "U slučaju Hambarina, jasno je da je to što su ljudi koji su bili angažovani na kontrolnom punktu zaustavili automobil sa nekoliko pripadnika srpskih oružanih snaga bio defenzivni čin, čiji je cilj bio da se spriječi opasnost koju bi oni mogli da predstavljaju po mještane. Na kraju krajeva, čak je nebitno ko je prvi pucao: navodna "reakcija" je već bila pripremljena, što se može zaključiti na osnovu položaja snaga koje su granatirale selo i broju angažovanih vojnika.[124] Međutim, ovaj događaj je bio izgovor za početak napada na bošnjačka i hrvatska naselja.[125] Ovo je naglašeno i u Presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić gdje je navedeno: "(...) a incident koji se tamo odigrao 22. maja 1992. godine poslužio je kao izgovor za napad srpskih snaga na to područje "[126] U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić identično je zaključeno: "Ovi incidenti, koji su poslužili kao osnova za reakciju srpskih političkih i vojnih vlasti, bili su samo izgovor za započinjanje etničkog čišćenja u područjima na kojima su se mahom nalazili bošnjački gradovi, sela i zaseoci, u kojima su kontrolni punktovi bili uspostavljeni iz straha da bi zbog sve intenzivnije propagande protiv nesrba moglo doći do takvih napada."[127]

Nakon što se desio ovaj incident u Polju, stanovništvo Hambarina je u strahu počelo napuštati svoje kuće i sklanjati se u skloništa.[128] Usljed straha Bošnjaci iz Tukova su počeli bježati na područje Brda.[129] Iz Hambarinskog polja stanovništvo je bježalo

[123] Radio Prijedor je 23. maja u jutarnjem programu objavio da je "juče oko 17.30 časova u Hambarinskom polju na muslimanskom punktu zaustavljeno vozilo marke Golf te prilikom kontrole bez ikakvog razloga ubijeni su vojnici Rade Lukić i Rade Milojica, a ranjeni su Siniša Mijatović, Mile Milojica, Nedeljko Antunović i Milenko Lulić. Ovo teško djelo izvršila je grupa "zelenih beretki" na čelu sa Azizom Ališkovićem." N. Sivac, nav. dj., str. 97.

[124] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 156.

[125] Jasmin Medić, *Genocid u Prijedoru*, Grafis, Sarajevo, 2013, str. 37.

[126] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 140.

[127] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 155.

[128] Ranije su mještani samoinicijativno uredili nekoliko podruma u pojedinim kućama koje su smatrali sigurnim. U tim podrumima od granata utočište je našao velik broj žena i djece. U podrumu Husnije Karagića je bilo jedno od skloništa. *Razgovor* sa M.K. 24. maj 2014.

[129] Područje Brda (Mataruško brdo) obuhvata više naselja pretežno naseljenih bošnjačkim stanovniš-

na Hambarine. Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor je ultimativno tražio izručivanje policajaca MUP-a R BiH srpskoj vojsci ili policiji. Kasnije te večeri izdat je ultimatum stanovnicima Hambarina. Od njih se tražilo da izruče nekoliko osoba koje su navodno učestvovale u incidentu, a posebno policajca Aziza Ališkovića, i sve naoružanje, ili će ih napasti.[130] Tokom noći na područje Hambarina ispaljena su tri artiljerijska projektila. Većina stanovništva Hambarina noć je provela u improvizovanim podrumskim skloništima. Prve ispaljene granate na Hambarine unijele su strah, to je bio prvi direktni susret sa ratom. Ovdje je bitno napomenuti da su artiljerijski projektili ispaljeni sa srpskih položaja i da su gađani civilni ciljevi.[131] Ispaljeni artiljerijski projektili su bili samo probni koji su poslužili za korekciju već ranije zauzetim elementima za gađanje.

Ujutro 23. maja Radio Prijedor je u intervalima ponavljao *ultimatum* Kriznog štaba tzv. srpske opštine Prijedor da se do 12.00 sati moraju predati ili izručiti Aziz Ališković i pripadnici rezervnog sastava policije koji su bili na punktu u Polju. Ako se ne predaju, granatirati će se Hambarine i vojno intervenisati. Ultimatum je odbijen jer je rezervna policija smatrala da su pucali u nužnoj samodbrani. Nakon što nije ispunjen *ultimatum,* Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor je naredio da se oko 12.30 sati počne sa granatiranjem Hambarina. O napadu na Hambarine navedeno je u Izvještaj načelnika SJB Prijedor Sime Drljače: "Krizni štab opštine Prijedor je odlučio da se u ovom selu vojno interveniše radi razoružavanja i hvatanja poznatih počinilaca zločina nad vojnicima. Vojska je intervenisala, ali nije pronašla napadače na vojnike, već je samo uspostavila komunikaciju Prijedor-Ljubija i stavila pod kontrolu selo Hambarine."[132] Da je Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor naredio napad na Hambarine, potvrđeno je i u Presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik gdje se navodi: "Dan nakon incidenta, na kontrolnom punktu u Hambarinama 22. maja 1992, (...), srpske snage su napale područje oko tog sela. Zbog toga što vlasti u Hambarinama nisu ispunile ultimatum Kriznog štaba i predale sve oružje i ljudstvo s kontrolnih punktova, Krizni štab je naredio granatiranje, koje je trajalo nekoliko sati."[133] Pored vojnih jedinica iz Prijedora, (343. motorizovane i 5. kozarske brigade) u napadu na Hambarine učestvovali su dijelovi 6. sanske brigade. U dokumentu koji

tvom. To su Zecovi, Rizvanovići, Čarakovo, Hambarine, Rakovčani i Bišćani.

130 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 131.

131 "Napadi na Hambarine, kao i napadi koji su uslijedili na širem području Brda, zajedno sa hapšenjima, zatočavanjem i deportacijom građana, koji su potom izvršeni, bili su prvenstveno usmjereni protiv nesrpskog civilnog stanovništva u opštini Prijedor." ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 627 i 629.

132 AIIZ, inv. br. 2-4688, SJB Prijedor, *Izvještaj i prihvatni centri na području opštine Prijedor*.

133 ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 475.

opisuje ratni put 6. sanske brigade na strani 10 navedeno je: "23.5.1992-25.5.1992. godine dio jedinica brigade, tj. Interventni vod *Crni Đorđe*, vod izviđača i vod policije zajedno sa prijedorskim brigadama učestvuje u čišćenju Hambarina, Kozaruše i Kozarca."[134] I ova činjenica upućuje na unaprijed planirani i organizirani napad. Da bi se angažirale vojne snage iz drugih jedinica, potrebne su određene pripreme i vrijeme za realizaciju. Jedinice iz sastava 6. sanske brigade tzv. VRS morale su prethodno biti upoznate sa zadatkom, biti pripremljene i prevezene u rejone borbenog rasporeda a onda uključene u borbena djelovanja.

Ranije posjednuti artiljerijski položaji oko Prijedora i zauzeti elementi za gađanje bili su dio plana za napad na rejon Brda.[135] Od posljedica granatiranja odmah je došlo do prvih pogibija civila. Artiljerijski projektili padali su po Hambarinama, Rakovčanima, Rizvanovićima, Bišćanima. Granatiranje je vršeno iz tri pravca, sa područja Karana, Urija i Topića brda. Granatiranje je neprekidno trajalo više sati. Negdje oko 15 sati prestalo je granatiranje, a počeo kombinovani napad pješadije i oklopno-mehanizovanih sredstava. Da su u napadu učestvovali i tenkovi potvrđeno je u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik u kojoj se navodi: "Na to područje je potom stiglo približno 1.000 srpskih vojnika, uz podršku tenkova i drugog naoružanja." [136] Tokom napada počele su gorjeti bošnjačke kuće, prvo u Polju, dio Tukova, a kasnije i na drugim mjestima.[137] Malobrojne snage sačinjene od pripadnika rezervnog sastava policije i TO BiH pokušali su zaustaviti prodor srpskih snaga i zaštiti civilno stanovništvo. Tom prilikom poginuo je Sušić Rizo.[138] Zbog malobrojnosti, nedovoljnog naoružanja, neobučenosti i bez rukovođenja i komandovanja, otpor branilaca Hambarina je slomljen. Nailaskom na prve bošnjačke kuće, srpski vojnici počeli su paljenje i pljačku. Istovremeno, počelo je ubijanje onih koji nisu uspjeli pobjeći.[139] Pred srpskim snagama stanovništvo je počelo bježati prema šumama Kureva, Ljubiji prema Rakovčanima, Rizvanovićima i Bišćanima. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navodi se: "Iz Hambarina je zbog napada u kojem su srpski vojnici ubijali, silovali žene i palili kuće izbjeglo oko 400 ljudi, mahom žena, djece i starijih osoba. Stoga je na šumu Kurevo usredsređena vojna operacija."[140] Otpor u Hambarinama je

---

[134] AIIZ, inv. br. 2-4702, *Ratni put 6. sanske brigade.*

[135] N. Sivac, nav. dj., str. 98.

[136] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 475.

[137] R. Music, nav. dj., str. 36.

[138] AINOBiHPUB, *Baza podataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

[139] "Pretresno vijeće se uvjerilo da su u napadu na Hambarine poginula najmanje tri civila." ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 401.

[140] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 133, fusnote 243 i 234.

slomljen, prije noći 23. maja, srpski vojnici su na zgradu Doma postavili srpsku zastavu. U Presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić navedeno je: "nakon nekoliko sati artiljerijskog granatiranja, srpske oružane snage ušle su u ovo područje uz podršku tenkova i drugog naoružanja, a nakon kratke sporadične borbe lokalne vođe sakupile su i predale većinu oružja."[141] U ostalim naseljima Brda dio Bošnjaka koji je imao naoružanje odlučio je da ga preda srpskim jedinicama. Prikupljeno naoružanje i druga vojna oprema je predata srpskim vojnim i policijskim jedinicama na kontrolnom punktu u Tukovima. Jedan dio mještana Brda nije želio predati naoružanje i otišli su u šumu Kurevo. Odluku o napadu na Hambarine donio je Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor o čemu postoje relevantni dokazi. *Kozarski vjesnik* od 29. maja 1992. godine objavio je obavještenje Kriznog štaba iz kojeg se vidi da je Krizni štab imao glavnu ulogu u naređivanju napada na Hambarine. Taj ultimatum, koji je u *Kozarskom vjesniku* objavljen kao saopštenje za štampu Kriznog štaba, u cijelosti je glasio ovako: "Borbena dejstva bila su upozoravajućeg karaktera i nisu bila usmjerena na rušenje naselja u kojem su se krili počinioci ovog zločina. Krizni štab upozorava da ubuduće neće biti upozoravajućih dejstava, nego će se direktno tući područje na kojem se kriju počinioci ovakvih djela i pripadnici paravojnih formacija. Krizni štab naređuje stanovništvu MZ Hambarine i drugih mjesnih zajednica sa tog područja, odnosno svim građanima muslimanske i drugih nacionalnosti, da danas, u subotu, 23. maja do 12 časova izruče Stanici javne bezbjednosti Prijedor. Ovim zločinom, svi rokovi i obećanja su iscrpljeni, te Krizni štab ne može i neće garantovati bezbjednost građana pomenutih sela sa ovog područja."[142]

Većina Bošnjaka Hambarina koji su bježali pred srpskim snagama preko Kureva i Briševa došla je u Ljubiju. Nadali su se da će tu naći spas. Međutim, srpske vojne i policijske snage izbjeglo civilno stanovništvo Hambarina je zatočilo na stadionu u Ljubiji. Tu je izvršen popis izbjeglih Bošnjaka. Onima koji su imali rodbinu u Ljubiji omogućeno je da se smjeste kod njih. Nakon 4 dana postignut je dogovor da izbjeglo stanovništvo sa stadiona u Ljubiji bude vraćeno na Brdo i da se smjeste kod rodbine. U desetak traktora izbjeglice su vraćene na Brdo. Većina ih se smjestila kod rodbine ili prijatelja zbog toga što se nije imala gdje vratiti jer su im kuće uništene.[143] Jedan broj stanovnika naposlijetku se vratio u Hambarine, tada već pod srpskom kontrolom, iako samo privremeno, jer je 20. jula 1992. godine došlo do posljednjeg većeg

---

[141] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 140, vidjeti i ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 132.

[142] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragrafi 136 i 607.

[143] "Na putu Hambarine-Prijedor srpske oružane snage oštetile su ili uništile najmanje 50 kuća." ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 291.

čišćenja opštine.[144] Nakon povratka iz Ljubije prisilno protjerani su mogli vidjeti da su njihove kuće u Polju spaljene i da se nemaju gdje vratiti. Već prvih dana napuštene kuće počeli su pljačkati srpski vojnici i policajci. Među pljačkašima je bilo i civila-Srba iz okolnih naselja. Istog dana počela su nezakonita hapšenja Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica. O nezakonitim hapšenjima postoji velik broj dokumenata koji ukazuju na osobe i načine na koje su nezakonito zatočene. Jedan broj nezakonito zatočenih kasnije je ubijen.

II.3. Napad na Kozarac

Kozarac po svom geografskom položaju ima velik značaj iz razloga što se nalazi na važnoj komunikaciji Banja Luka-Prijedor. U Kozarcu je živjelo blizu 24.000 stanovnika od toga apsolutnu većinu su činili Bošnjaci.[145] Nakon što su 30. aprila 1992. godine srpske vojne i policijske snage nasilno preuzele vlast na području grada Prijedora među nesrpskim stanovništvom došlo je do uznemirenosti. U cilju pružanja sigurnosti i zaštite, Bošnjaci i Hrvati organizirali su naoružane grupe (jedinice TO BiH). Ove grupe bile su, uglavnom, naoružane lovačkim naoružanjem, a malobrojni su imali puške iz arsenala JNA. Psihozu straha među bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom dodatno su pojačavali stalni pokreti srpske vojske, širenje propagande putem Radio Prijedora, zastrašivanja i drugo. Nakon preuzimanja grada Prijedora i prije napada na Kozarac, Srbi su preko policijskog radija neprekidno govorili o uništavanju džamija i svega što pripada "balijama", nazivajući Bošnjake tim pogrdnim nazivom, kao i o potrebi da se unište same balije.[146] *U početku su zajedničke policijske snage držale kontrolne punktove na više mjesta u Kozarcu, kasnije su Srbi počeli samostalno sa postavljanjem dodatnih punktova na mjestima* koje su sami odabirali. JNA i druge srpske vojne i policijske snage položaje na području Kozarca zauzele su još prije samog napada. Zauzimanje položaja oko Kozarca bio je dio plana JNA. Glavninu srpskih snaga planiranih za napad na Kozarac činile su snage 343. motorizovana brigada iz Prijedora. U Redovnom borbenom Izvještaju 1. krajiškog korpusa pov. br. 44-1/146 od 23. maja 1992. godine navodi se da 343. motorizovana brigada ima 5.806 oficira, podoficira i vojnika ili 114% od plana popune [147] U prilog ovome idu brojni dokumenti i utvrđene činjenice pred MKSJ. Tako se u presudi MKSJ u pred-

[144] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 141.
[145] J. Medić, nav. dj., str. 37.
[146] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 153.
[147] AIIZ, inv. br. 2-4700, *Redovni borbeni izvještaj Komande 1.KK, op. str. pov. br. 44-1/146*, od 23. V. 1992.

metu Milomir Stakić navodi: “Srpska vojska je već bila unaprijed raspoređena na položajima oko područja Kozarca, i (…) već su bile pripremljene nadmoćne srpske snage jačine oko 6.700 vojnika za suprotstavljanje muslimanskim snagama od 1.500 do 2.000 ljudi bez teškog naoružanja.”[148] Da je postojao unaprijed pripremljen plan za napad na Kozarac, vidljivo je i iz činjenice da je srpsko stanovništvo prije napada počelo napuštati Kozarac. Srbi su već 1. maja 1992. godine počeli odlaziti iz Kozarca.[149] U drugoj polovini mjeseca maja, dana 22. maja 1992. godine, isključeni su telefoni u Kozarcu i počela je potpuna blokada. Ulazak i izlazak iz Kozarca je bio skoro nemoguć.[150] Mještani Kozarca su 23. maja 1992. godine mogli čuti detonacije artiljerijskih projektila sa Brda i vidjeti kako gore Hambarine. Nakon napada na Hambarine, Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor izdao je ultimatum TO BiH Kozarac. Ultimatumom je traženo da se preda sve naoružanje, da se izrazi lojalnost i prizna nasilno uspostavljena vlast. Ultimatum je preko Radio Prijedora objavio Radmilo Zeljaja, načelnik štaba 343. motorizovane brigade, prijeteći da će sravniti Kozarac sa zemljom ukoliko stanovništvo ne ispuni zahtjeve.[151]

Napad na Kozarac je bio: “planirana i koordinirana vojna operacija izuzetnog intenziteta, u kojoj su pješadija i oklopna vozila, uz podršku artiljerije koja je bila grupisana na okolnim brdima, otvarali vatru ne samo na kuće u selima, nego i na nenaoružane civile koji su bježali ka obližnjim šumama. Vrijedi primijetiti da su u toj vojnoj operaciji korištene upravo one jedinice koje je komanda 5. korpusa JNA 3. maja 1992. premjestila na teritoriju općine Prijedor, što ukazuje na to da su za takve napade pripreme vršene unaprijed.[152]

U nadi da će izbjeći napad srpskih vojnih i policijskih jedinica, došlo je do pregovora između bošnjačkih i srpskih predstavnika. Pregovori su zapravo bili samo farsa jer su predstavnici srpskih vlasti znali da oni neće biti uspješni zbog toga što ih Bošnjaci nisu mogli ispuniti. Stojan Župljanin, koji je predvodio srpsku delegaciju, rekao je da će, ukoliko se ne ispune njegovi uslovi, vojska silom zauzeti Kozarac.[153]

Da bi isprovocirali napad na Kozarac, Krizni štab je tražio da se uklone punktovi i omogući prolazak vojnog konvoja putem Prijedor−BanjaLuka. Kada je vojni konvoj naišao kroz Kozarac, srpski vojnici su počeli provocirati i pucati po bošnjačkim kućama. Navodeći činjenice u presudi Milomiru Stakiću, MKSJ je utvrdio kako i sa

148 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 157.
149 Isto, paragraf 141.
150 N. Sivac, nav. dj., str. 100.
151 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 141.
152 Isto, paragraf 613.
153 Isto, paragraf 141.

koliko snaga je napadnut Kozarac od strane srpskih vojnih jedinica. U Presudi se navodi: "Međutim, kad su se ti konvoji približili Kozarcu, iz njih su otvorili vatru na kuće i kontrolne punktove, a istovremeno su sa brda ispaljivane granate. Pucalo se na stanovništvo koje je bježalo s tog područja. Granatiranje je bilo intenzivno i nije popuštalo; kako kaže jedan očevidac, svake sekunde je padala po jedna granata. U napadu je učestvovalo više od 5.000 vojnika i boraca, a navodno su među njima bili šešeljevci, arkanovci i jovićevci."[154] O napadu na Kozarac u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić navedeno je: "oko dva sata poslijepodne 24. maja 1992. godine, nakon što je u podne istekao ultimatum i nakon objave putem prijedorskog radija, napadnut je Kozarac. Napad je započeo teškim granatiranjem, nakon čega je uslijedio prodor tenkova i pješadije."[155] U Izvještaju komande 1. krajiškog korpusa o likvidaciji "zelenih beretki" u širem rejonu s. Kozarac op. str.pov.broj 44-1/150-1 RG b/d od 27. maja 1992. godine upućenog Glavnom štabu Vojske Srpske Republike BiH navedene su snage koje su napadale Kozarac. Tako se u Izvještaju navodi: "U oružanom sukobu s naše strane učestvovali delovi 343. mtbr /ojačani mtb/podržani sa dve baterije haubica 105 mm i vodom tenkova M-84. 3. (...) 4. Ukupni rezultati: od "zelenih beretki" u potpunosti oslobođen širi rejon sela Kozarci, odnosno površina sela Kozaruša, sela Trnopolje, sela Donji Jakupovci, sela Gornji Jakupovci, Benakovac, sela Ratkovac (...)."[156] Jedinice TO BiH i rezervna policija koje su branile Kozarac nisu po svom brojnom stanju i naoružanju mogli pružiti značajniji otpor.[157] Otpor branilaca Kozarca je slomljen kombiniranim napadom pješadije i tenkova. Nakon granatiranja srpska pješadija je ušla u Kozarac i počela paliti kuće jednu za drugom.[158] Prilikom napada na Kozarac od posljedica granatiranja poginuo je jedan broj civila a velik broj je ubijen od strane srpskih vojnika kod svojih kuća, u skloništima ili na ulicama. Kako je navedeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "(…) Fatima Šahorić (…) sa svojom porodicom i izvjesnim brojem komšija skrivala se u podrumu svoje kuće (u Kamičanima) 26. maja 1992. godine, kada je došla grupa vojnika i tražila da predaju oružje. Potom je jedan vojnik u podrum ispalio granatu iz ručnog bacača. Poginuli su svi, osim Fatime."[159] Samo u kući Fatime Šahorić ubijeni su Jusuf Forić, Lutvija Forić, Teufik Forić, Atif Jakupović, Džemila Mujanović, Ibrahim Mujkanović, Mehmed Šahurić, Šerifa Šahurić.[160] Prema Izvještajima srpskih snaga poginuo je

[154] Isto, paragraf 142.
[155] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 143.
[156] Vidi Prilog *Izvještaj o likvidaciji "zelenih beretki" u širem rejonu s. Kozarac,* dokument br. 3.
[157] N. Sivac, nav. dj., str. 100.
[158] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 143.
[159] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 253 i 254.
[160] *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012,

jedan broj "zelenih beretki" a jedan broj je zarobljen. U Izvještaju stoji: (...) na strani "Zelenih beretki" 80-100 poginulih i oko 1.500 zarobljenih; -deo "Zelenih beretki" (100-200 ljudi) u bekstvu na Kozari.[161] Prema drugim svjedočenjima pred MKSJ ovaj broj je višestruko veći. Posebno treba istaknuti svjedočenje komandanta pozadinske baze 1. krajiškog korpusa tzv. VRS pukovnika Osmana Selaka pred MKSJ u predmetu protiv Ratka Mladića. U svom svedočenju pukovnik Selak navodi da je u izvještaju o broju ubijenih u Kozarcu naveden broj deset puta manji od stvarnog. Pukovnik Selak je svjedočio: "Na tom sastanku, pukovnik Dragan Marčetić je rekao Taliću: 'Druže generale, danas je u Kozarcu ubijeno 800 ljudi i zarobljeno 1.200.' Talić je spontano pogledao prema meni, znajući da sam Musliman, kao i ubijeni, uvidio je da je pogriješio, pa se okrenuo i rekao Marčetiću: 'Dragane, valjda hoćeš da kažeš da je ubijeno 80 ljudi i tako obavijesti Glavni štab (GŠ).' Ta informacija je i otišla u GŠ."[162] Broj ubijenih u Kozarcu naveden je u Nedjeljnoj informaciji CSB Banja Luka. Između ostalog stoji: "Među stanovnicima ovih sela bilo je više stotina mrtvih i povrijeđenih lica."[163] Broj ubijenih Bošnjaka-civila u Kozarcu u prva dva dana napada je blizu 50 % od ukupnog broja ubijenih Kozarčana.[164] Kako su zločinci ubijali u Kozarcu može se vidjeti iz primjera kada je Duško Tadić ubio milicionere Osmana i Edina Bešića ispred srpske pravoslavne crkve u Kozarcu.[165] Ubijanje Bošnjaka koji su ostali u Kozarcu trajalo je svakodnevno. Velik broj ljudi ubijen je nakon ulaska srpskih vojnih i policijskih snaga u Kozarac. Ubijeni su svi oni koji u prvi mah nisu uspjeli pobjeći iz svojih kuća. Prilikom pljačke bošnjačke imovine srpski vojnici, policajci ali i civili ubijali su one koje su zatekli kod kuća. Pojedinci koji su preživjeli masovne zločine u Kozarcu svjedočili su o brutalnosti i veličini zločina. Tako se u jednom svjedočenju navodi: "Nakon 5 minuta začuli su se rafali iz automatskog oružja, a desetak minuta prije toga čuli su se rafali u susjednom selu. Krenuli su ka selu zvanom Javori, tu su pucali i palili. Mi smo se povukli u jednu šumu i gledali šta oni tu rade. To su bile naše komšije. Pljačkaši. Nakon toga došli su iz sela Balte takozvani četnici-naše komšije, a bilo ih je i maskiranih. Ujutro smo se vratili u selo kod A.H. i vidjeli kako leži Hasan Alić, njegova žena Zejna Alić i komšija Javor Smajić (star 80 godina, Smail Javor, prim. M.B). Oni su bili rasječeni rafalima. Mi smo ih zakopali iznad kuće i otišli

i AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

161 Vidi Prilog *Izvještaj o likvidaciji "zelenih beretki" u širem rejonu s. Kozarac,* dokument br. 3.

162 http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Selak-VRS-kod-Prijedora-ubila-najmanje-800-mjestana-160135.html.

163 AIIZ, inv. br. 2-4686, CSB Banja Luka, *Nedjeljne informacije za period od 18-25.05.1992. godine*, 26. V. 1992.

164 AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

165 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 397.

u susjedno selo zvano Heraci. Tamo smo našli mrtve: Alić Husejin, (star 80 godina), Alić Muharem (star 80 godina) i njegovog sina Alić Refika. I njih smo zakopali."[166]

Dana 26. maja 1992. godine po ulasku u Kozarac pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga naredili su da cjelokupno nesrpsko stanovništvo mora napustiti Kozarac. Odmah je počelo nezakonito zatočenje: "Za trideset sedam sati odveli su sve ljude u dva koncentraciona logora, Trnopolje i Omarska."[167] U pregovorima između predstavnika policije Kozarac i komande srpske vojske dogovoreni su uvjeti predaje, uvjete predaje civila definirao je Radmilo Zeljaja, komandant napada na Kozarac. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Prije dogovora o uslovima predaje niko nije mogao biti evakuiran iz Kozarca. Iako je bilo ranjenih kojima je trebala medicinska pomoć u bolnici u Prijedoru srpske snage to nisu dozvolile. Među ranjenim je bilo i djece. Jednim ambulantnim vozilom iz Kozarca su evakuirani ranjeni. Međutim, prije nego što je postignut ovaj dogovor, niko od ranjenih nije mogao izići iz Kozarca. Dr. Merdžanić je u svom svjedočenju rekao da je pokušao da organizuje evakuaciju dvoje ozlijeđene djece, od kojih su jednom noge bile u potpunosti smrskane, ali da nije dobio dozvolu i da mu je umjesto toga rečeno da sve "balije" tu treba da umru, jer će ih sve ionako pobiti."[168] U toku napada na Kozaraca civilno stanovništvo je neprekidno bilo izloženo artiljerijskoj i pješadijskoj vatri. Nakon što su srpski vojnici ušli u Kozarac, počeli su pretresi kuća, nasilno istjerivanje civila iz njihovih kuća i sakupljanje radi odvođenja u logore. "Za vrijeme napada civilno stanovništvo potražilo je zaklon na raznim mjestima, a sa ulaskom u Kozarac srpske pješadije, koja je tražila da ljudi napuste svoja skloništa, formirale su se duge kolone civila koji su odvođeni na mjesta gdje su sakupljani i razdvajani."[169] Velik broj civila, žena, djece i starijih se predao, a srpski vojnici su odvojili muškarce od žena i djece i iste uputili u logor Keraterm a kasnije u Omarsku.[170] Konvojem je velik broj žena i djece dovezen u Prijedor da bi autobusima bili vraćeni u logor Trnopolje. U Prijedoru su policajci iz *Interventnog voda* na razne načine maltretirali nasilno pro-

---

[166] Grupa autora, *Tiše ubijaju - svjedočenja o genocidu nad bosanskim Muslimanima u Kozaračkom i Prijedorskom kraju*, sveska br.10, Preporod, Zenica, 1992, str. 33.

[167] Sabina Sivac, *Svijet posmatrač genocida*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, Zbornik radova, Sarajevo, 1997, str. 488.

[168] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 146.

[169] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 143.

[170] "Veliki broj Muslimana na tim područjima, koji nije uspio pobjeći pred napadima, okupljen je, zarobljen i zatočen u jednom od tri logora." ICTY, *Predmet br. IT -98-30/1, Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Presuda protiv Miroslava Kvočke*, (dalje u tekstu: ICTY, *Presuda u predmetu Miroslav Kvočka*), paragraf 13.

tjerane žene i djecu.[171] Grupe Bošnjaka iz Kozarca su preko Kozare krenule u izvlačenje ka slobodnom području Republike Hrvatske. Vlasti bosanskih Srba su za to znale te su upozorile Zonski štab TO Zapadna Slavonije da se nakon što je tzv. VRS razbila obranu Kozarca dio "*Zelenih beretki ... (oko 7 stotina) izvukao iz okruženja prema planini Kozara. Postoji opasnost od pokušaja njihovog prebacivanja i spajanja sa snagama ZNG na području Hrvatske. Mogući pravac je s. Mlaka–s. Jablanac–s. Mokro polje–s. Bročice...*".[172] Kod Mlake su se zbilja naknadno pojavili Bošnjaci, ali samo grupica nenaoružanih civila koja se pokušala spasiti izvlačenjem u Novsku. Srpska milicija ih je uhapsila i zatvorila.[173]

Nakon ulaska 343. motorizovane brigade i drugih srpskih snaga u Kozarac počela je pljačka, paljenje i uništavanje kuća. Dio ovoga plijena je završio i s druge strane Save, u okupiranu zapadnu Slavoniju, ponajviše automobila, koje su jedinice 1. krajiškog korpusa tzv. VRS zadobile u napadima na Bošnjake i Hrvate. Tako je u maju 1992. iz Banja Luke Zonskom štabu TO Zapadne Slavonije poslala nekoliko vozila "*zaplenjena (...) u toku izvođenja borbenih dejstava u širem rejonu Kozarca, Prijedora (...)*."[174]

Jedan broj kuća u Kozarcu nije bio oštećen u toku ratnih dejstava i granatiranja nego su namjerno uništavane, spaljivane i sistematski rušene.[175] Putem Radio Prijedora neprekidno su emitirane laži koje su unosile paniku među stanovništvo Kozarca. Radio Prijedor je navodio da Bošnjaci i Hrvati sami pale svoje kuće, iznosio je netačne podatke o broju *zelenih beretki* i istovremeno je pozivao na predaju oružja kojeg nije bilo.[176] Pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga nisu dozvoljavali povratak nasilno protjeranog stanovništva. Većina muškaraca je završila u jednom od logora dok su žene i djeca nezakonito zatočeni u logoru Trnopolje. Bošnjaci iz Trnopolja u prvim danima napada na Kozarac ostali su u svojim kućama. Oni su mogli svjedočiti razmjerama granatiranja, paljenja i pljačke Kozarca. Iz Trnopolja su mogli

---

171 "Intervenisao je i interventni vod iz Prijedora, koji su predvodili Dado Mrđa, Zoran Babić i drugi, i počeli su da maltretiraju te žene i djecu." ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 143

172 Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje HMDCDR) Fond 26. ZnŠTO Z. Sl. Kut. 2. *Redovni operativni izveštaj ZnŠTO Zap. Slavonije. Pov. br: 51-15., od 29. V. 1992.*

173 HMDCDR. Fond 26. ZnŠTO Z. Sl. Kut. 2. *Redovni operativni izveštaj ZnŠTO Zap. Slavonije. Pov. br: 51-56., od 15. VII. 1992.*

174 HMDCDR. Fond 26. Zonski Štab TO Zapadne Slavonije. Kut. br. 2. *Naređenje VP 4022 o rasporedu zaplenjenih vozila. Pov.br: 20-72., od 4. V. 1992., Naredba ZnŠTO Zapadne Slavonije* o prijemu m/v u kasarni „Mladen Stojadinović" Banja Luka za potrebe ZnŠTO. Pov. br: 56-2., od 6. VI. 1992., *Redovni operativni izveštaj ZnŠTO Zapadna Slavonije. Pov. br: 51-26., od 9. VI. 1992., Zapisnik VP 8316 Prijedor o predaji vozila ZnŠTO Z. Sl., od 29. VI. 1992.*

175 J. Medić, nav. dj., str. 39.

176 M. Nezirević, nav. dj., str. 57.

vidjeti dim i plamen, ali osjetiti i miris paljevine. U napadima su uništene ili zapaljene Mutnička džamija,[177] *džamija u Kamičanima i sve ostale kozaračke džamije.*[178] Nakon nekoliko dana srpsko stanovništvo Kozarca se vratilo u neoštećene kuće.

Dio bošnjačkih kuća bio je sačuvan radi planiranog koloniziranja srpskog stanovništva. Naime srpske vlasti su namjeravale iseliti srpsko stanovništvo iz sela Bosanska Bojna, Gradina i Puzići u općini Velika Kladuša i naseliti ih u Kozarac. Vidi se to po tome što su u julu 1992. Srbi ovih sela dobili naredbu da se sa pokretnom imovinom isela na teritorij pod kontrolom Bosanskih Srba, gdje će im biti dodijeljene kuće i zemljišta u Kozarcu.[179] Jedan broj ovih porodica se i doselio na područje Kozarca.

Ako analiziramo događaje koji su prethodili napadima na Hambarine i Kozarac, možemo zaključiti da su oni dio planiranih aktivnosti i realizacija strateških ciljeva u Bosni i Hercegovini. "Ovi incidenti, koji su poslužili kao osnova za reakciju srpskih političkih i vojnih vlasti, bili su samo izgovor za započinjanje etničkog čišćenja u područjima na kojima su se mahom nalazili bošnjački gradovi, sela i zaseoci, u kojima su kontrolni punktovi bili uspostavljeni iz straha da bi zbog sve intenzivnije propagande protiv nesrba moglo doći do takvih napada."[180] Iz navedenog stava u Presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić potvrđuje se namjera za realizaciju navedenih ciljeva. Napadi na bošnjačka i hrvatska naselja desili bi se bez obzira na incidente. Zacrtani planovi jednostavno su se morali realizirati. Postoji veliki broj primjera u drugim općinama i mjestima gdje nije bilo nikakvog oružanog otpora a srpske snage su počinile brojne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Najbolji primjer je ubijanje i nasilni progon Bošnjaka i Hrvata iz Banje Luke, uništavanje imovine i vjerskih objekata. Tako da argumenti koje je iznosio Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor predstavlja samo još jednu u nizu laži. Potvrdnost navedenog nalazimo i u Presudi Milomiru Stakiću gdje se navodi: "srpske vlasti su incidente u Hambarinama i Kozarcu iskoristile kao izgovor za započinjanje sveobuhvatnog oružanog sukoba u toj opštini, usmjerenog protiv civilnog stanovništva i nesrpskih paravojnih snaga. To je bio povod koji je Srbima omogućio da upotrebe nadmoćnu vojnu silu kojom su raspolagali kako bi postigli prva dva strateška cilja srpskog naroda."[181] Svakako treba navesti i Izvještaj koji je Komanda 1. krajiškog korpusa 22. augusta 1992. godine poslala Komandi Operativne grupe Prijedor i u kojoj se kaže da su za nepotrebno pro-

[177] Teufik Hadžić, *Džamije i džemati Kozarca*, Grafis, Cazin, 2003, str. 38.

[178] Vehid Gunić, *Kozarac i Kozarčani*, Planjax, Sarajevo, 2000, str. 65.

[179] HMDCDR. Fond RSK. Kut. 1036/1. *Izveštaj pomoćnika načelnika Zonskog štaba TO Banija za obaveštajne poslove Obaveštajnom odelu Glavnog štava RSK – Knin. Str. pov. br: 282-2., od 13. VII. 1992.*

[180] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 155.

[181] Isto, paragraf 158.

sutu krv Muslimana odgovorne civilne i vojne vlasti u Prijedoru: "Sigurno je jedno: nepotrebno prosuta krv Muslimana već počinje da nam se sveti. Postoji informacija, *Muslimani su istjerani iz Prijedorske opštine* i oni koji su prebegli, a ranije nisu radili ništa protiv Srpske Republike, sada u Hrvatskoj prihvataju oružje i idu u rat protiv nas. Nekolicina takvih zarobljena je u Gradačcu. Osim toga, Muslimani *isterani ili pobegli* iz Prijedora u Hrvatskoj nasrću na sve što je srpsko i Srbi u Hrvatskoj u njima sada imaju fanatične neprijatelje, koje su im "darovali" prijedorski civilni i vojni organi."[182] O razmjerama genocida počinjenog u Prijedoru saznanja su imali predstavnici tzv. srpske opštine Prijedor i vojne jedinice. Iz navedenog Izvještaja jasno se vidi da su Bošnjaci i Hrvati ubijani bez razloga ali sa jasnim ciljem i porukom. Iako se naglašava da je nepotrebno prosuta krv Muslimana, ubijanja nisu prestala, niti su poduzete neke mjere da bi se zaštitili Bošnjaci i Hrvati sa područja općine Prijedor ili sudski kaznili počinioci zločina iz vojnih i policijskih jedinica. Ovaj dokument je zapravo pokušaj prebacivanja odgovornosti na lokalni nivo kako bi se amnestirali naredbodavci iz 1. krajiškog korpusa, CSB Banja Luka i Kriznog štaba ARK-a. Za *uspješno obavljen zadatak* komandant 1. krajiškog korpusa tzv. VRS je pohvalio 343. mtbr: "Jedinicama je poslata informacija o aktuelnim pitanjima političko-bezbedonosne situacije u zoni odgovornosti, a komandant korpusa pismeno je pohvalio sve borce i starešine 343. mtbr za pokazanu odlučnost, hrabrost i umešnost u borbama sa paravojnim formacijama u Hambarinama, Kozarcu i Prijedoru."[183] Pukovnik Osman Selak je u svom svjedočenju na suđenju 5. juna 1996. godine, na str. 1935 izjavio da je bilo prijedloga od srpskih vlasti da se Kozarac u čast Radmila Zeljaje preimenuje u Radmilovo. Iz navedenog se može vidjeti da zločinci uspjehom smatraju genocid i zločin nad nedužnim civilima. U nekoliko dana zločinci su u Kozarcu ubili blizu 800 civila.[184] Odmah nakon ulaska srpskih jedinica u Kozarac (26. maja 1992. godine) počelo je prikupljanje posmrtnih ostataka ubijenih i njihovo odvoženje na lokalitet masovne grobnice Tomašica. Iz svjedočenja pripadnika srpske vojske koji su učestvovali u sakupljanju i odvoženju posmrtnih ostataka žrtava u 3-4 dana iz Kozarca (sa različitih lokaliteta) u masovnu grobnicu Tomašicu odvezeno je nekoliko stotina posmrtnih ostataka ubijenih žena, djece, staraca. [185]

[182] Isto, paragraf 408.

[183] AIIZ, inv. br. 2-4685, Redovni borbeni izvještaj Komande 1.KK, op. str. pov. br. 44-1/155, od 31. V. 1992.

[184] J. Medić, nav. dj., str. 38.

[185] AINOBiHPUB, *Izvještaj sa terena, 29.03.2013.*

VOJNA TAJNA- ŠTROGO POVERLJIVO

KOMANDA 1.KRAJIŠKOG KORPUSA
Op.str.pov.broj ~~424-1~~ 44-1/150-1 26 B/...
27.o5.1992. god.
St.Gradiška

Likvidacija "zelenih beretki"
u širem rejonu s.Kozarac,
i z v e š t a j.-

GLAVNI ŠTAB VOJSKE SR BiH

U vezi sa likvidacijom "zelenih beretki" u širem rejonu s.Kozarac dostavljamo sledeći izveštaj:

1. Oružani sukob započeo 25.o5.1992. godine, a završio 27.o5. u 13,oo časova.

2. U oružanom sukobu sa naše strane učestvovali delovi 343.mtbr /ojačani mtb/ podržani sa 2 baterije haubica 105 mm i vodom tenkova M-84.

3. Snage "zelenih beretki" ukupne jačine 1.500 - 2.000 ljudi bez težeg naoružanja.

4. Ukupni rezultati:
- od "zelenih beretki" u potpunosti oslobodjen širi rejon s.Kozarci odnosno površina s.Kozaruša, s.Trnopolje, s.Donji Jakupovci, s.Gornji Jakupovci, Benkovac, s.Ratković /tt.830/;

- na strani "zelenih beretki" 80-100 poginulih i oko 1.500 zarobljenih;
- deo "zelenih beretki" /100-200 ljudi/ u begstvu na Kozari;
- sopstveni gubici su 5 poginulih i 20 ranjenih, i
- lakše oštećena (već popravljena) na hodnom delu 2 M-84.
Komunikacija B.Luka - Ivanjska - s.Kozarac - Prijedor - Bos. Novi i širi rejon s.Kozarca potpuno pod kontrolom 1.KK.

NAČELNIK O...
pukovnik
Marčetić ... Dragan

PRIMLJENO:	27.5. (dan i mesec)	21 (čas i minut)	(potpis)
(tajni naziv)	1694 (br. telegrama)	(br. grupa)	(hitnost)
OBRAĐENO:	(dan i mesec)	22 (čas i minut)	(potpis)
PREDATO:	(dan i mesec)	(čas i minut)	(potpis)

Dokument br. 3 Izvještaj o likvidaciji "zelenih beretki" u širem rejonu s. Kozarac[186]

[186] AIIZ, inv. br. 2-4649, Komanda 1.KK, *Izvještaj o likvidaciji "zelenih beretki" u širem rejonu s. Kozarac, op.str. pov. br. 44-1/150-1* od 27. V. 1992.

II.4. Napadi u gradu Prijedoru

Nakon nasilnog preuzimanja grada i napada na Hambarine i Kozarac pripadnici, TO R BiH (Kurevska četa) su pokušali da preuzmu kontrolu nad vitalnim objektima u gradu. Grupu od stotinjak slabo naoružanih pripadnika TO R BiH predvodio je inžinjer Slavko Ećimović i Izet Mešić.[187] U ranim jutarnjim satima 30. maja 1992. godine, u nekoliko grupa i pravaca pripadnici TO R BiH su napali srpske snage koje su kontrolirale grad. Nakon prelaska rijeke Sane borbe su vođene u Partizanskoj ulici, oko zgrade Radio-Prijedor, SUP-a, zgrade općine Prijedor, kod podvožnjaka. Ova mala grupa pripadnika TO R BiH nije imala nikakve šanse u odnosu na nekoliko hiljada pripadnika srpskih snaga koje su bile naoružane i u svom sastavu imale tenkove, topove, minobacače i druga oruđa.[188] Značajne vojne snage iz sastava 343. motorizovane brigade uz podršku tenkova i uz minimalne gubitke prisilili su pripadnike TO R BiH na povlačenje. Tokom prijepodneva napad je zaustavljen, a većina pripadnika TO R BiH je poginula, ranjena ili zarobljena, jedan broj se uspio povući natrag prema šumama Kureva. U toku borbi, tenkovi i minobacači su neprekidno gađali Stari Grad, Zagrad i druge gradske ulice u kojima su bili naseljeni Bošnjaci. Mnoge kuće počele su gorjeti: "Stari Grad je najstariji dio grada Prijedora i u njemu su prije rata živjeli pretežno Muslimani. Do razaranja od 30. maja 1992. došlo je dijelom ubrzo nakon što je grad Prijedor napala grupa Muslimana na čelu sa Slavkom Ećimovićem, na šta su Srbi krenuli u kontranapad. Nakon što su Srbi, koji su bili bolje naoružani od Muslimana, uspješno odbili napad, u ranim jutarnjim časovima počelo je (...) etničko čišćenje grada Prijedora."[189] Grupa pripadnika TO R BiH, koja je pokušala povratiti kontrolu nad gradom, odlučila se na ovaj očajnički čin iz razloga što su srpske vlasti preuzele potpunu kontrolu nad životom u Prijedoru. Iako su srpske vlasti ovu akciju označile kao ključni argument za napad na Bošnjake i Hrvate općine Prijedor, i njima samima bilo je jasno da ova mala grupa pripadnika TO R BiH nije imala nikakve šanse za neki značajniji uspjeh. U suđenjima pred MKSJ ovaj događaj je promatran u tom svjetlu. Mnogi stručnjaci koji se bave pitanjima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava počinjenih u R BiH istog su stajališta. "Po meni, najvažniji rezultat ove istrage bio je to što je utvrđeno da Srbima u okolini Prijedora nikad nije bilo prećeno, ili bar ne u značajnijoj meri, od nesrpskog dela populacije. Otpora jeste bilo, čak manjih borbi u okolini grada, ali pre kao rezultat odbrane nego kao akcija koja je inicirala dalje sukobe. Ono što se dogodilo bila je op-

187 J. Medić, nav. dj., str. 40.

188 N. Sivac, nav. dj., str. 113.

189 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 277.

šta i sistematska akcija policije, vojske i dela građana Prijedora protiv nesrpskog dela populacije, koja je rezultirala zatvaranjem u logore, prisilnom deportacijom skoro čitavog nesrpskog stanovništva."[190]

Stari Grad je granatiran sa svih strana. U napadu srpskih snaga na Stari Grad potpuno je izgorjelo više stotina uglavnom bošnjačkih kuća.[191] Od posljedica granatiranja poginuo je jedan broj civila-Bošnjaka. Oko podneva srpska vojska počinje sa paljenjem i pljačkom bošnjačke imovine. Istovremeno je zapaljena i uništena Čaršijska džamija.[192] Ulaskom srpskih snaga u Stari Grad počinje ubijanje civila. U Partizanskoj ulici, iz kuća, pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga nasilno izvode ljude i ubijaju ih. Tako je na raskrsnici kod teniskog igrališta ubijeno nekoliko osoba. Ubijeni su Čaušević Husein, Čaušević Samir, Čaušević Muharem, Pupovac Zdravko, Ibrahimović Rahman, Alijagić Suljo, Alijagić Fatima, Alijagić Ferid, Alijagić Ekrem, Zečić Mirsad, Zahirović Edhem, Zahirović Emir, Zahirović Enes i drugi. Ekshumirani su iz masovnih grobnica Tomašica i Jakarina kosa.[193] Prema postojećim podacima i činjenicama utvrđenim pred MKSJ i domaćim sudovima najviše ubijenih civila Bošnjaka i Hrvata izvršeno je u Partizanskoj, Rudničkoj ulici, ulici Muharema Suljanovića i Starom Gradu. Ubijanja su vršena pojedinačno ili grupno, u kućama, na ulici, na mjestima na koja su sakupljali ljude. Ubijani su bez razlike muškarci i žene, stariji i mlađi.

Tako su 30. maja 1992. godine ubijeni otac i sin, Cepić Mustafa i Sabahudin.[194] Ubijen je profesor Jakupović Hilmija koji je ukopan na gradskom groblju Pašinac. Kadić Šerif je ubijen a posmrtni ostaci su pronađeni u masovnoj grobnici Tomašica. Posmtni ostaci ubijenog Kadirić Vejsila ekshumirani su iz masovne grobnice Jakarina kosa. Džananović Kemal ubijen je a posmrtni ostaci su ekshumirani iz masovne grobnice Tomašica. Sarajlić Eniza srpski vojnici su ubili pred njegovom kućom dok je pokušavao da ugasi požar, ekshumiran je iz masovne grobnice Jakarina kosa. Ubijeni supružnici Cepić Uzeir i Zuhra i njihov sin Almir pronađeni su i ekshumirani iz masovne grobnice Jakarina kosa. Naherović Muharem je ubijen kod visećeg mosta na Bereku, ekshumiran je iz masovne grobnice Jakarina kosa. Oklopčić Idriz je ubi-

---

190 *Izjava Bob Reid na konferenciji Prijedor 1992: Van osnovane sumnje,* 24. juni 2006, Sava centar Beograd, Fond za humanitarno pravo Beograd, str. 4.

191 R. Musić, nav. dj., str. 39.

192 Isto, str. 122.

193 *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012, i AINOBiHPUB, *Baza podataka i zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka*.

194 Posmrtni ostaci ubijenih pronađeni su i ekshumirani iz masovne grobnice Jakarina kosa. AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka*.

jen a posmrtni ostaci su ekshumirani na gradskom groblju Pašinac. Ubijen je Edhem Zahirović i njegovi sinovi Emir i Enes, ekshumirani su iz masovne grobnice Jakarina kosa. Izetagić Muhamed i njegov sin Muamer ubijeni su 30. maja i još se vode kao nestale osobe. Mujagić Muharem ubijen je u staroj klaonici "Impra" kod malog podvožnjaka,[195] ekshumiran je iz masovne grobnice Jakarina kosa. Sejad Čehajić je ubijen zajedno sa Muharemom Mujagićem i još nije pronađen.[196] Na tržnici je ubijen Ismaili Ekrem, ekshumiran je iz masovne grobnice Jakarina kosa. Ispred Radio Prijedora ubijeni su braća Amir i Asim Medić, njihovi posmrtni ostaci pronađeni su u masovnoj grobnici Jakarina kosa. Handanagić Ekrem i njegov sin Dario ubijeni su 30. maja 1992. godine, njihovi posmrtni ostaci pronađeni su u masovnoj grobnici Jakarina kosa. Ispred Radio Prijedora ubijen je i Handanagić Mehmed, ekshumiran iz masovne grobnice Jakarina kosa. Čordić Adem je na istom mjestu ubijen, ekshumiran iz masovne grobnice Jakarina kosa. Grozdanić Muharem je ubijen a ekshumiran iz masovne grobnice Jakarina kosa. Ubijen je Crnkić Muhamed i njegovi sinovi Mirsad i Sadik, njihovi posmrtni ostaci još nisu pronađeni. Ramić Abdulah je ubijen u Rudničkoj ulici, a njegovi posmrtni ostaci su pronađeni u masovnoj grobnici Jakarina kosa. Kadirić Admir-Ado ubijen je uz ogradu Toplane. Musić Džemal je ubijen ispred *Plavog nebodera,* posmrtni ostaci su ekshumirani iz masovne grobnice Jakarina kosa. Profesor Kulenović Hidajet ubijen je na dječijem igralištu, između *Crvenog i Plavog nebodera*.[197] Posmrtni ostaci Hidajeta Kulenovića ekshumirani su iz masovne grobnice Jakarina kosa. Ekinović Fuad je ubijen ispred svoje kuće u ulici Muharema Suljanovića, ekshumiran je na gradskom groblju Pašinac. Čehić Mirsad ubijen je 30. maja 1992. godine, a njegovi posmrtni ostaci ekshumirani su iz masovne grobnice Jakarina kosa.[198]

Dana 13. juna 1992. godine zločinci su ubili cjelokupnu porodicu Slavka Ećimovića. Ubijeni su Marija i Toma, majka i otac Slavka Ećimovića, brat Nikola, snaha Katarina i supruga Cecilija. Svi su ekshumirani iz masovne grobnice Jakarina kosa.[199] O zločinima u gradu Prijedoru počinjenim od strane srpskih snaga, u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navode se razmjeri ubijanja: "Ubistva nesrpskih stanovnika opštine Prijedor bila su masovnih razmjera. Životi nesrpskih stanovnika značili su vrlo malo ili ništa srpskim počiniocima."[200] Lokalni Radio Prijedor je neprekidno

[195] N. Sivac, nav. dj., str. 139.
[196] R. Musić, nav. dj., str. 38-42.
[197] N. Sivac, nav. dj., str. 139-140.
[198] AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka*.
[199] AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka*.
[200] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 661.

emitovao poruke Kriznog štaba tzv. srpske opštine Prijedor da je počinjen oružani napad na grad Prijedor i na srpski narod i da se vode borbe sa ustaško-muslimanskim snagama.[201] Preživjeli su svjedočili o ovom događaju: "Rano ujutro uključujem program Radija-Prijedor i čujem dramatičan i preozbiljan glas Senije Džafić koja usporenim ritmom, jasno izgovarajući svaku riječ, čita saopćenje Kriznog štaba Srpske opštine Prijedor o napadu muslimanskih ekstremista na do sada naš mirni grad Prijedor (...). Satima se ponavljaju iste informacije."[202] Svakih 5 minuta upućivana su saopćenja koja su imala za cilj širenje laži, straha i prikrivanje prave istine o dešavanjima u Prijedoru i okolini. Radio Prijedor je pozivao sve građane koji su lojalni Republici srpskoj da na svojim kućama i stanovima izvjese bijele krpe te da se okupe ispred zgrade Radio Prijedora.[203]

Na suđenju pred MKSJ u predmetu protiv Milomira Stakića, Nusret Sivac je svjedočio o događajima od 30. maja 1992. godine.[204] Nakon što je dio kuća izgorio ili bio pogođen tenkovskim granatama, srpski vojnici su počeli sa sistematskim i temeljitim razaranjem Starog Grada. Uporedo je počeo nasilni progon i nezakonito zatočenje nesrpskog stanovništva. Bošnjaci iz Zagrada i Skele protjerani su iz svojih kuća. Srpske vlasti nisu dozvoljavale Bošnjacima iz dijelova grada koji je potpuno uništen da se usele kod rođaka i prijatelja. U tu svrhu izdali su naredbu broj: 02-111-145/92 od 6. juna 1992. godine u kojoj je naređeno SJB Prijedor da ne dozvoli useljavanje i smještaj i da one, koji su našli smještaj kod rođaka ili prijatelja, treba vratiti u njihova mjesta stanovanja.[205] Ovom naredbom Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor je želio izvršiti potpunu kontrolu nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor. Većina nasilno protjeranih je autobusima odvezena u logore Trnopolje, Keraterm i Omarsku. Kakav je bio odnos srpskih vlasti, policije i vojske vidi se iz presude MKSJ u predmetu Duško Tadić gdje se navodi da su Bošnjaci i Hrvati morali biti obilježeni: "Oni koji su ostali, morali su nositi bijele trake na rukavima kako bi se mogli razlikovati i stalno su bili izloženi maltretiranju, premlaćivanju i još gorim postupcima, a taktika zastrašivanja bila je uobičajena. Ne-Srbi u opštini Prijedor bili su podvrgnuti strahovitom zlostavljanju."[206] Brojni dokumenti o razaranju Starog Grada svjedoče na koji

---

[201] N. Sivac, nav. dj., str. 114.

[202] M. Nezirević, nav. dj., str. 62.

[203] N. Sivac, nav. dj., str. 114.

[204] "Skoro cijeli dan, do kasno poslepodne, upravo sa ovih pozicija ispred moje zgrade, same obale Berega, (Bereka, ispr. M.B) dugo je tenkovima, sa jednim tenkom i nekoliko onih minobacača, zasipan Stari grad. Stari grad je gorio odmah, od ranih jutarnjih sati." ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*. paragraf 277.

[205] Službeni glasnik općine Prijedor, broj 2/92 od 25. juna 1992. godine.

[206] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 466.

način je potpuno uništen ovaj dio grada. Tako u *Odluci o rušenju objekata oštećenih od ratnih dejstava* broj: 02-111-239/92 od 23. juna 1992. godine koju je donio Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor navedeni su objekti za rušenje u ulici M. Suljanovića, 25. novembra i M.Tita. Posebno je navedeno rušenje vjerskih objekata-džamija u ulici M. Suljanovića i M. Tita. Kuće kojima su bili vlasnici Bošnjaci i Hrvati obilježavane su za rušenje. "Ekipa na čelu sa Duškom Miljušem i Veljkom Hrgarom obilježavala je hrvatske i muslimanske kuće koje treba uništiti, pa čak i kuće koje su još uvijek bile u dobrom stanju. Noću su kuće rušene eksplozivom, a ujutro bi dolazio kamion da ukloni šut."[207] Nezakonito uhapšene civile bošnjačke i hrvatske nacionalnosti srpske snage su odvodile u zatočeničke logore. Neke od zatočenika su odmah ubijali na ulazu u logor. Na ulazu u logor Omarska ubijeni su Abdulah Muranović, Asaf Muranović i Abdulah Ramić.[208] Velik broj civila, Bošnjaka i Hrvata, ubijen je pred svojim kućama. Posmrtne ostake ubijenih sakupljali su na gradskom teniskom igralištu. Posmrtne ostatke su prikupljali od 30. maja do 10. juna 1992. godine. Prikupljena tijela su kamionima odvezena na lokalitet rudnika Tomašica u unaprijed pripremljenu masovnu grobnicu. Ubijanje Bošnjaka i Hrvata u gradu Prijedoru trajalo je tokom perioda 1992-1995. godine. Najveći intenzitet ubijanja nesrpskog stanovništva u gradu bio je u periodu maj-august 1992. godine. Ovdje želimo izdvojiti ubistvo Omera Karadžića u bolnici u Prijedoru. U Izvještaju SJB Prijedor o zločinima koje je počinio Zoran Žigić navedeno je: "Dana 24. jula 1992., oko 21:00 sat, u hodniku (...) bolnice u Prijedoru. (...) Žigić je prišao nosilima na kojima je ležao ranjeni Omer Kardžić (Karadžić, prim. M.B) i ubo ga nožem u srce, ubivši ga na licu mjesta."[209] Posmrtni ostaci ubijenog Omera Karadžića ekshumirani su 1999. godine sa gradskog groblja Pašinac.[210] Pojedinačni zločini nastavljeni su 1993., 1994. i 1995. godine. Najveći broj Bošnjaka i Hrvata ubijen je nakon povratka srpskih vojnika sa ratišta širom BiH ili nakon pogibije srpskih vojnika na raznim ratištima. Obično, nakon povratka sa ratišta pijani srpski vojnici su dolazili u noćnim satima i izvodili Bošnjake i Hrvate iz kuća i ubijali ih. Tako su u u noći 19./20. septembra 1995. godine iz župnog stana odveli svećenika prijedorskog župnika vlč. Tomislava Matanovića i njegove roditelje Josipa i Boženu i ubili ih a njihove posmrtne ostatke bacili u bunar u Rizvanovići-Biščani odakle su ekshumirani 2001. godine.[211]

[207] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*. paragraf 278.
[208] N. Sivac, nav. dj., str. 179.
[209] ICTY, *Presuda u predmetu Miroslav Kvočka idrugi*, paragraf 637.
[210] AINOBiHPUB, *Zapisnik o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka*.
[211] AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka*.

II.5. Napadi srpskih snaga na područje Brda

Opći napad na područje Brda (Bišćani, Rizvanovići, Rakovčani, Hambarine, Zecovi, Čarakovo) počeo je 20. jula 1992. godine. Srpske snage, uz podršku oklopnih vozila, počele su opći napad na Bišćane.[212] U sastavu tih snaga bili su pripadnici vojske i policije, a nosili su različite vojne uniforme. Nakon što su ušli u nebranjeno selo, pripadnici srpske vojske i policije su, kako je navedeno u Presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanina: „Bosanskim muslimanima, mještanima sela Bišćani, saopšteno je da se okupe na raznim sabirnim punktovima u selu."[213] Pripadnici srpske vojske, koji su izvršili napade na Bišćane, bili su Srbi iz susjednih sela. Među njima su bili srpski vojnici iz Ljeskara, Ljubije i drugih mjesta. Stanovnici Bišćana, još ranije su srpskim vlastima predali lovačko i naoružanje za koje su imali dozvole, tako da nisu bili nikakva prijetnja. Unatoč tome i dogovorima da neće biti nikakvih vojnih napada na ova naselja, otpočeo je opći vojni napad. Od jutra, 20. jula 1992. godine, pripadnici srpske vojske su počeli ubijati stanovnike Bišćana. Oko podne su bili u zaseoku Mrkalji i naredili da svi iziđu iz svojih kuća i stoje u dvorištima svojih kuća. Tu su počeli odvajati muškarce i odvoditi ih prema raskrsnici u Bišćanima. Nakon nekog vremena začula se pucnjava iz automatskog naoružanja. Muškarci koji su povedeni prema raskrsnici su ubijeni. Kako se navodi u Presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Srpske snage su u glinokopu u zaseoku Mrkalji puškama i teškim naoružanjem sa jednog oklopnog transportera ubili otprilike 30 do 40 ljudi."[214] U bašti Hašima Mrkalja, ubijeni su Medić Adem-Ado i Mrkalj Ibrahim. Malo dalje ubijen je ostatak grupe koja je povedena prema raskrsnici. Među ubijenima je i Mrkalj Fehim. Prema iskazima svjedoka skoro sva tijela bila su na jednoj gomili. Kada su žene i djeca vidjeli tijela ubijenih i prišli da prepoznaju svoje najmilije, srpski vojnici su zapucali na njih. Poslije nisu smjeli prilaziti mjestu gdje su ubijeni mještani zaseoka Mrkalji. Nakon nekoliko dana došli su vojni kamioni koji su odvezli posmrtne ostatke ubijenih. Utovar ubijenih vršila su petorica Bošnjaka (mještani zaseoka Čemernica) koje su srpski vojnici prisilili na to.[215] Iz kuća su ova petorica ljudi tražili deke kako bi umotali posmrtne ostatke ubijenih jer su se tijela već počela raspadati (prilikom ekshumacije na lokalitetu masovne grobnice Tomašica pronađeni su posmrtni ostaci

---

[212] Bišćani su selo i mjesna zajednica koja se sastojala od sljedećih zaselaka: Mrkalji, Hegići, Ravine, Duratovići, Kadići, Alagići i Čemernica. Srpske snage su ovo selo napale 20. jula 1992. ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 256.

[213] ICTY,*Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 407.

[214] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 256.

[215] Isto, paragraf 259.

koji su pripadali ubijenim a koji su bili umotani u deke).[216] Nakon ulaska u selo, pripadnici srpske vojske su jedan broj Bošnjaka uzeli kao živi štit. Ovi ljudi morali su ići ispred srpskih vojnika koji su iz kuća izvodili muškarce i vodili ih prema centru sela. Jedan broj ljudi ubili su pred njihovim kućama na očigled žena, djece, majki. Jedan broj mještana je doveden pred mjesnu trgovinu i tu je ubijen. Među ostalima, tu su ubijeni Kaltak Smail, Kaltak Bego, Kaltak Almir, Hajrudin Husein, Hajrudin Jasmin i drugi. Njihovi posmrtni ostaci su pronađeni 2013. godine u masovnoj grobnici Tomašica.[217] Muškarce, koje su odvajali, ubijali su pojedinačno i u grupama. Tako su iz kuće Kadirić Sauda izveli Đolić Besima, Kadirić Seada, Pašić Asima i Bašić Zlatana i ubili ih iza kuće.[218] Zločinci su u zaseoku Hegići, pred kućom Hegić Huseina, ubili Hegić Mesuda čije je posmrtne ostatke vidjela supruga. Zajedno sa Mesudom ubijeno je 11 članova iz porodice Hegić. Ubijeni su Hegić (Sakib) Muharem, Hegić (Sakib) Mirzet, Hegić (Ibro) Sakib, Hegić (Salih) Ismet, Hegić (Mehmed) Emir, Hegić (Mehmed) Esad, Hegić (Hasan) Mehmed, Hegić (Hasan) Šerif, Hegić (Husein) Ibro, Hegić (Ibro) Jasmin, Hegić (Osman) Husein.[219] Ovaj podatak je potvrđen i u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin gdje se navodi: "U jednom voćnjaku u selu Hegići postrojeno je i iz vatrenog oružja ubijeno 12 lica. Otprilike 20 lica ubijeno je na autobuskoj stanici između sela Alagići i Čemernica. Kad je pokolj završen, nekoliko muškaraca, bosanskih Muslimana, moralo je pod nadzorom pripadnika vojske bosanskih Srba pokupiti leševe sa puteva."[220] U zaseoku Hegići, na njivi, u blizini kuće Hegić Abdulaha ubijeni su Abdulah Hegić i njegovih pet sinova. Tu je ubijen i Hegić Ragib. Njihovi posmrtni ostaci su pronađeni u masovnoj grobnici Tomašica.[221] Habibović Emir ubijen je pred kućom svoje sestre Samire. Mrkalj Hašim je ubijen pred svojom kućom kao i Kadirić Rasim i to naočigled svoje majke. U Bišćanima, u zaseoku Ravine, ubijen je Medić Idriz. Hegić Mirsad ubijen je stotinjak metara od svoje kuće. Pred svojim kućama u Bišćanima ubijeni su Hegić Vejsil, Ramulić Kemal, Ramulić Vahid, Duratović Mehmed, Duratović Zemira (ubijena u kući). Duratović Đula ubijena kod kuće pred bunarom, a muž Duratović Husnija u voćnjaku iza kuće. U Bišćanima kod mlina ubijeni su Kaltak Dedo, Ejupović Nedžad i drugi. U Bišća-

---

216 Prilikom ekshumacije na lokalitetu masovne grobnice Tomašica pronađeni su posmrtni ostaci koji su pripadali ubijenima a koji su bili umotani u deke. Autor ove knjige je sa dvojicom istražitelja INO BiH učestvovao u ekshumaciji i uvjerio se u navedeno.

217 AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

218 Njihovi posmrtni ostaci ekshumirani su 2013. godine iz masovne grobnice Tomašica. AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

219 *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

220 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 409.

221 AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

nima, na lokalitetu Hegići-Trzno ubijeno je više Bošnjaka, među njima Hegić Mujo, Hegić Sulejman, Hegić Husref, Hegić Elvedin i drugi. Prema izjavama svjedoka, Hegić Bujazid je ubijen na jednoj njivi na način da mu je jedan zločinac prišao sa leđa i pucao u glavu.[222] Na ovom mjestu je ubijeno više ljudi kojima su nakon pucanja u tijelo prilazili i pucali u glavu. U Bišćanima je ubijeno oko 260 ljudi[223] (muškaraca, žena i djece) u toku napada srpskih snaga i u prijedorskim *logorima smrti* u koje su nezakonito zatočili ljude iz Bišćana. Do sada su posmrtni ostaci ubijenih mještana naselja Bišćani pronađeni na 20 lokacija.[224] Jedan broj u masovnim, a jedan u pojedinačnim i zajedničkim grobnicama.

Scenario ubijanja se odvijao na način da su grupe muškaraca odvodili malo dalje od njihovih kuća a onda ih ubijali. Ubijali su u grupama po desetak ljudi. Nakon ubijanja išli su dalje, a tijela ubijenih su ležala na mjestima ubijanja. Ubijanje su zločinci izvršavali na način da su najčešće žrtvama pucali u leđa. Bilo je slučajeva da su žrtvama naređivali da legnu na zemlju a onda bi im pucali u glavu ili leđa. Prilikom pljačke srpski vojnici su muškarce prisiljavali da tovare opljačkane stvari a nakon toga su ih ubijali. Navedeno je potvrđeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Sutradan ujutro su se vojnici vratili u manjim grupama i počeli da pljačkaju kuće. Odnosili su televizore, zlato i druge dragocjenosti, takođe iz kuće tasta svjedoka S. Tog dana su vojnici odveli dvojicu muškaraca, Husniju Hadžića i Haru Pelaka,[225] da pomognu u prikupljanju tijela. Nakon toga više nisu viđeni. Svjedok S je saznao da su tog dana srpski vojnici ubili njegovog oca u njegovoj kući u Hegićima."[226]

Istovremeno sa napadom na Bišćane, pripadnici 343. motorizovane brigade napali su i Rizvanoviće. Isti scenario ubijanja i odvođenja Bošnjaka u logore odvijao se i u Rizvanovićima. Uz podršku oklopnog transportera ujutro su ušli u Rizvanoviće. Ljudi su istjerivani iz svojih kuća, odvajani su muškarci od žena i djece i odvođeni na strijeljanje ili u logore. U selu Rizvanovići su, između ostalih, ubijeni Munib Dedić, Sefer Dedić, Sejfo Dedić, Karanfil Kadić, Hasan Kamenac, Dedo Karagić, Rasim Rizvanović i Vehbija Taić. U štali Kadić Hajdera ubijen je Karagić Samir, kojeg je pronašla majka Halida i iznijela ga iz štale ali ga nije mogla sahraniti. Dana 23. jula 1992. godine tijelo je odvezeno vojnim kamionom. Posmrtni ostaci Karagić Samira pro-

---

[222] AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

[223] *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

[224] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

[225] Posmrtni ostaci ove dvojice ubijenih pronađeni su na lokalitetu masovne grobnice Jakarina kosa. AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

[226] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 258.

nađeni su u masovnoj grobnici Jakarina kosa.[227] Ispred kuće Kadirić Vahide ubijeno je nekoliko muškaraca, među njima Vahidin sin Nihad i Rizvanović Hamid. Srpski vojnici su ispred kuće ubili Karagić Šefika i njegove sinove Salku i Fikreta. Prema izjavama preživjelih, zločinci su im pucali u predio genitalija, tako da su žrtve umirale satima, a nitko im nije mogao pružiti pomoć. Njihova tijela su ležala 4-5 dana ispred porodične kuće, niko nije vidio ko je pokupio i odvezao tijela. Ekshumirani su iz masovne grobnice Tomašica. Kadirić Salih je zajedno sa unukom Kadirić Samirom odveden pred kuću Duratović Džemala gdje su mučeni i ubijeni. Salih je dugo mučen, a onda natjeran da uđe u šaht za vodu. zločinci su poklopili poklopac šahta i gazili po njemu sve dok poklopac nije poravnat. Supruga je pronašla Saliha, pokušala ga je izvući ali nije mogla, bio je doslovce smrskan, glava mu je bila skoro smrskana. U Rizvanovićima, kod pržionice kafe, ubijeni su Sadić Sajid, Karagić Munib, Duratović Nail, Duratović Faruk i još peterica Bošnjaka.[228] Nakon ubistva ovih ljudi, jedan od srpskih vojnika je došao do supruge ubijenog Karagić Muniba koja ga je molila da ode do tijela ubijenih i da sa mrtvog Muniba uzme novčanik, burmu i sat. Istovremeno je molila srpskog vojnika kojeg je poznavala da joj dozvoli da ukopa ubijenog muža, što joj nije dozvoljeno. Posmrtni ostaci ubijenog Karagić Muniba pronađeni su u masovnoj grobnici Tomašica.[229] Najviše Bošnjaka iz Rizvanovića ubijeno je kod prodavnice i kafane (oko 40 muškaraca). Tu su ubijeni Alagić Fikret, Kadirić Ermin, Kadirić Edhem, Kadirić Avdo, Habibović Derviš, Karagić Hamza i drugi. Istog dana u večernjim satima, majka Vahida je vidjela ubijenog sina Ermina na navedenom lokalitetu.[230] Čaušević Hikmet je ubijen oštrim predmetom (zaklan) kod kuće Kadirić Suada; ubijenog sina vidjela je njegova majka. **Čaušević Muharem i Muhamed** izvedeni su iz kuće Kadirić Abdulaha i strijeljani. Zajedno sa još šesnaest muškaraca, Kadirić Emdžad strijeljan je oko 200 metara od kuće.[231]

Jedan broj ljudi iz Rizvanovića, Bišćana i drugih mjesta, koje su pripadnici srpske vojske odveli iz svojih kuća, autobusima su odvezeni u logore. Na putu za Prijedor na lokalitetu Šljunkare-Crne jaruge iz autobusa je izvedena grupa od trinaest Bošnjaka i tu strijeljana. Među ubijenim su Kekić Nurija, Kekić Halid i drugi. Na lokalitetu Tukovi-Kratelj iz autobusa je izvedeno i ubijeno više Bošnjaka. Među ubijenim

227 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

228 AINOBiHPUB, *Baza podataka i Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

229 AINOBiHPUB, *Zapisnik o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

230 Ovaj lokalitet se u narodu zove Duratovića kahve.

231 AINOBiHPUB, *Zapisnik o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

su Kadirić Enes, Karagić Samir i drugi.[232] Pripadnici tzv. VRS, koji su napali civilno stanovništvo Bišćana, Rizvanovića, Rakovčana, ubili su nekoliko stotina muškaraca i žena. U više slučajeva srpski vojnici su prisiljavali preživjele da pokopaju posmrtne ostatke ubijenih, to su radile i žene i muškarci. Tako je u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navedeno da su mještani morali ukopavati ubijene: "Komandant je tražio od njega da kopa grobove. Odveli su ga iza kuće Smaila Karagića gdje su se nalazila dva tijela, a u njihovoj blizini još šest njih, od kojih su neka bila ženska. Iskopao je raku."[233] Pored ubijanja, pripadnici srpske vojske su pljačkali, mučili i tukli nezakonito zarobljene. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navedeni su postupci pripadnika srpske vojske: "Svjedok X i njegov otac su učinili kako je naređeno. Dok su bili u tom kafiću, vidio je kako vojnici čiste i pljačkaju selo, muče i tuku zarobljenike, a neke i ubijaju."[234]

Nakon što su ubili jedan broj ljudi, oni koji su imali sreću da prežive 20. juli, odvedeni su u logore Keraterm i Trnopolje. Odmah po ulasku u selo srpski vojnici počeli su pljačku, otimajući novac, zlato i druge vrijedne stvari. Fizičkom maltretiranju bili su izloženi muškarci prilikom vođenja na mjesta ubijanja ili do logora. Nakon ulaska pripadnika srpske vojske u navedena naselja na području Brda, jedan broj žena, djevojaka i djevojčica je silovan. Prema brojnim iskazima žrtava najveći broj silovanja desio se nakon ubijanja i odvođenja muškaraca u logore. Primjeri silovanja i seksualnih zlostavljanja pojedinih žena i djevojčica dio su svjedočenja žrtava koja se nalaze u prilogu knjige. U logor Keraterm iz Bišćana, Rizvanovića, Rakovčana, Hambarina i Čarakova poslije 20. jula 1992. godine odvedeno je nekoliko stotina muškaraca. Najveći broj ubijenih u prostoriji broj 3, u logoru Keraterm, bili su mještani naselja Rakovčani. U pokušajima da izbjegnu sigurnu smrt, jedan broj muškaraca iz Rizvanovića, Rakovčana pokušao je doći do Bihaća. Međutim, ta grupa je otkrivena i zarobljena. Zarobljeno je 117 muškaraca koji su zatvoreni u Dom u Miskoj Glavi, a onda u logoru na stadionu u Ljubiji. Na stadionu je ubijen jedan broj muškaraca, a jedan dio odveden na lokalitet Redak u rudniku Ljubija. Na lokalitetu Redak ekshumirane su dvije masovne grobnice. Svjedok tog strašnog zločina, koji je pobjegao sa strijeljanja, pred MKSJ je svjedočio u više predmeta.[235]

Nekoliko dana nakon zločina preostalim stanovnicima Bišćana, Rizvanovića, Rakovčana naređeno je da napuste svoje kuće i da idu prema naselju Tukovi. U Tukove su stigli djeca, žene, starci koji su odvezeni u logor Trnopolje. Nakon progona

[232] AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*
[233] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 850.
[234] Isto, paragraf 861.
[235] Svjedočenje Nermina Karagića , ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 828-858.

stanovnika sa Brda počela je asanacija terena odnosno uklanjanje posmrtnih ostataka ubijenih. Za to su srpski vojnici angažirali preživjele Bošnjake. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navodi se: "Dana 23. jula 1992. svjedoku S i još desetini muškaraca naređeno je da pomognu u prikupljanju tijela na području mjesne zajednice Bišćani. Ovaj zadatak organizovali su dvojica srpskih vojnika, Ranko Došen i Slavko Petrović, koji su tim povodom tog jutra došli u Čemernicu sa dva kamiona. Ta dvojica vojnika i drugi koji su bili s njima bili su naoružani i odjeveni u maskirne uniforme. Svjedok S je opisao kojim su putem kamioni išli i gdje su sve pokupili leševe. Nisu dobili nikakvu opremu (na primjer rukavice ili maske) za posao s leševima, a smrad tijela koja su se raspadala bio je nesnosan. Stoga su tijela umotavali u deke, od kojih su neke bile marke "ambasador". Svjedok S je rekao Pretresnom vijeću koliko su tijela sakupili i sa kojih lokacija, i naveo je imena izvjesnog broja mrtvih. Kamione su punili leševima i odvozili ih da ih isprazne. Ni svjedok S, kao ni drugi Muslimani, nije išao kamionima do krajnjeg odredišta."[236]

Nakon napada na Bišćane, Rizvanoviće i Rakovčane, srpske vojne snage 23. jula 1992. godine napale su nebranjena naselja Čarakovi i Zecove. Jedan broj muškaraca, znajući šta se sprema, uspio je da se sakrije i da izbjegne sigurnu smrt. Po uhodanom scenariju i sa istim snagama, rano ujutro počeo je napad srpskih snaga. Pucajući iz automatskog oružja i uz podršku oklopnog transportera, počeli su odvajati muškarce od žena i djece i odvoditi ih prema putu Prijedor-Sanski Most. Jedan broj muškaraca je ubijen odmah kod svojih kuća, a jedan broj je odveden na lokalitet Poljski Put. Posebno treba istaći ubijanje mještana Čarakova kod džamije. Grupa srpskih vojnika je iz kuća izvela dvanaest muškaraca i zajedno sa imamom Sulejmanom ef. Dizdarevićem odvela ih pred džamiju gdje su ih strijeljali. Nakon ubijanja na njih su nabacali tepihe iz džamije i zapalili posmrtne ostatke ubijenih. Ubijeni su Sulejman f. Dizdarević, Husein Sušić, Rasim Sušić, Kemal Kahteran, Zekir Musić, Avdo Mujdžić, Hasib Musić, Husein Kljajić, Emir Čaušević i Redžep Mujdžić.[237] Dvojica preživjelih su Sead i Ibrahim Sušić. Preživjeli svjedok ovog događaja navodi detalje ovog zločina: "Izveli su nas iz kuća, poredali u red, a nakon toga postrojili ispred džamije i strijeljali. To je bilo prije 11 sati. (...) 'Bilo nas je 12. Preživjeli smo ja i amidža. Otac i

[236] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 259.

[237] Prvostepeno vijeće Suda BiH je 27. marta 2013. godine izreklo prvostepenu osuđujuću presudu za Dragomira Soldata i Velemira Đurića čime su osuđeni na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od po 21 godinu. U odnosu na optuženog Zorana Babića utvrđena je kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 21 godinu, dok je ranije utvrđena kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 22 godine izrečena pravosnažnom presudom Suda BiH od 15. februara 2013. godine, pa mu je izričena jedinstvena kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 35 godina. *Sud BiH, Prvostepena presuda u predmetu br. S1 1 K 011967 13 KrI Dragomir Soldat i drugi.*

drugi amidža su ubijeni. Rafal je presjekao amidžu. Otac je bio mrtav na licu mjesta, dok je hodža još davao znake života. Izbijena mu je bila gornja vilica. '(...) 'Pucali su iz automata. Metak je prošao kroz strica i završio u džamiji. Ja sam ranjen u butinu i pao u nesvijest. Nakon strijeljanja sakrio sam se kod mezara Ekrema Mujdžića. Sa moje lijeve strane bili su kukuruzi i čempresi visine oko metar. Sakrio sam se i gledao kako se na strijeljanje vode moje komšije', priča Sead i pokazuje mjesto koje mu je tog jula bilo utočište i jedini spas."[238]

Zločinci su nakon ulaska u Čarakovo počeli paliti kuće ljudi koji su pobjegli pred njima. One koje su pronašli kod kuća bili su fizički maltretirani, izloženi prijetnjama i raznim ucjenama, a neke žene su silovali pripadnici srpskih snaga. Pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga su muškarce odvodili od kuća i ubijali. Postoji jedan broj svjedoka ovih zločina koji su preživjeli i ispričali na koje su načine ubijani Bošnjaci Čarakova: "Četnici su istjerali sve stanovništvo i natjerali nas da se krećemo prema autobusnoj stanici. Tu se nalazila i kafana "Sidro". (...) Kod kuće Omanović Ibrahima vidio sam poubijanih sedam ljudi. Mještane nisam prepoznao. Kod kuće Bačić Azima vidio sam šest ljudi, naslaganih jedan preko drugog. Kod kuće Džananović Šefika vidio sam, također, par ubijenih ljudi. Svi ovi ljudi poubijani su dok smo se mi skupljali prema sabirnom punktu autobusna stanica."[239] Ovdje želimo navesti samo nekoliko slučajeva zločina u Čarakovu. Tako su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga privedene muškarce odvodili po dvojicu u štalu Šabana Redžića i ubijali ih. Tu je ubijen Hopovac Rasim. Na Poljskom putu ispred kuće Redžić Zijada ubijeno je više Bošnjaka među njima Redžić Mustafa. Iza Zikine kafane, u ljetnoj kuhinji, ubijeni su Musić Edin, Mujdžić Rasim i Razim, Redžić Irfan. Na različite načine zločinci su ubijali Bošnjake Čarakova. Na Poljskom Putu pored rijeke Sane, srpski vojnici su naredili Brakić Ademu da skoči u rijeku Sanu i da pliva. Adem je rekao da ne zna plivati. Jedan od srpskih vojnika je gurnuo Adema u rijeku Sanu i odmah ispucao rafal iz automatske puške u Adema. Behlić Enesa zločinci su natjerali da sakuplja posmrtne ostatke ubijenih po Čarakovu da bi i njega kasnije ubili. Posmrtni ostaci ubijenog Behlić Enesa ekshumirani su iz masovne grobnice Tomašica.[240]

Istog dana srpski vojnici su napali i naselje Zecovi. Na isti način zločinci su postupali i u Zecovima. Dolazili bi pred kuće i odvodili muškarce i ubijali ih. Tako su odveli Muharema Tatarevića i njegove sinove Senada, Sejada, Nihada, Zilhada, Zi-

---

[238] http://brzevijesti.ba/clanak/18208/sead-susic-prezivjeli-svjedok-strijeljanja-kod-dzamije-u-carakovu-efendija-dizdarevic-je-davao-znakove-zivota

[239] Grupa autora, *Tiše ubijaju - svjedočenja o genocidu nad bosanskim Muslimanima u Kozaračkom i Prijedorskom kraju,* Preporod, Zenica, 1992, str. 75.

[240] AINOBiHPUB, *Zapisnik o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

jada i Nishada i nedaleko od kuće zajedno sa još nekoliko muškaraca ubili.[241] Njih su od kuća odveli komšije koje su prepoznale mnoge žene. Ubijeni su na raskrsnici makadamskog puta, nedaleko od svoje kuće. Svi su ubijeni vatrenim oružjem. Omanović Alu od kuće su odvele komšije i pronađen je u masovnoj grobnici Tomašica. Među nezakonito uhapšenim u Zecovima bili su i članovi porodice Hopovac. Hopovac Huseina i njegovog brata Jasima zločinci su izdvojili iz grupe nezakonito zatočenih muškaraca i strijeljali ih kod betonskog mosta koji prelazi rijeku Sanu na Žegeru kod sela Čarakovo.[242]

Ono što posebno želimo istaknuti su zločini nad članovima porodice Bačić. Nekoliko porodica Bačić živjelo je u Zecovima, naselje Gradina. U naselju Gradina pripadnici tzv. VRS su 25. jula 1992. godine ubili 31 civila, među kojima 15 djece: Bačić Šehrija (1940), Bačić Minka (1959), Bačić Enisa (1960), Bačić Asima (1969), Bačić Erna (1970), Bačić Šida (1946), Bačić Šaha (1928), Bačić Đula (1957), Bačić Ziba (1930), Horozović Hašija (1933), Horozović Ramiza (1960), Behlić Raza (1962), Seferović Gopa (1928), Kahteran Fatima (1938), Bačić Refik (1967), Bačić Ibrahim (1927), Bačić Nermin (1979), Bačić Nermina (1986), Bačić Jasmin (1984), Bačić Semir (1987), Bačić Refika (1987), Bačić Ernest (1989), Bačić Zikret (1976), Bačić Sabahudin (1979), Bačić Zikreta (1982), Bačić Ferida (1979), Bačić Elvisa (1981), Horozović Nermina (1976), Horozović Nermin (1981), Behlić Senadin (1983) i Behlić Aladin (1980). Troje djece je preživjelo strijeljanje. Preživjeli svjedok ovog događaja bio je Zijad Bačić, dječak od petnaest godina. Prenosimo dio sjećanja ovog preživjelog svjedoka:[243] "Svi smo bili u jednoj prostoriji. U jednom momentu se čula pucnjava te glas ispred kuće koji je rekao da svi izađemo vani, (...), njegova strina je izašla i rekla da se u kući nalaze samo žene i djeca ali uprkos tome vojnici su rekli da svi izađu vani. Vani su stajali vojnici sa maskama, nastavio je Bačić priču o danu kada je nestao 31 stanovnik Zecova. Žene i djeca su izlazili, a ja sam, od Boga je to dato, zadnji izlazio i dok sam oblačio cipele oni su već počeli paljbu. Čula se vriska žena i djece. Uzeo sam cipele i protrčao u kuću koja se nalazila u blizini, sakrio sam se (...). Pucali su dok nisu vidjeli da svi leže na zemlji. Poslije sam vidio kako vojnik pištoljem puca u one za koje je mislio da su živi, pojasnio je Bačić."[244] Zločinci su kasnije posmrtne ostake žrtava sakrili i do danas nisu pronađeni. Najmlađa žrtva bio je dje-

[241] AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

[242] AINOBiHPUB, *Zapisnik o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

[243] Autor lično poznaje Zijada Bačića i u nekoliko navrata je razgovarao o ovom događaju i uzeo pismenu izjavu koja se nalazi kod autora.

[244] http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/ispovijest-jedinog-prezivjelog-u-masakru-kod-prijedora-zijada-bacica-osjetio-sam-kako-mi-meci-dizu-zemlju-pod-nogama.

čak Bačić Ernest. U naselju Zecovi rijetki su preživjeli, zločinci su ubijali djecu, žene, starce. Jedna od preživjelih djevojčica navodi: "Ranili su me u stomak i obje ruke, a moga brata u desnu nogu i lijevu ruku. Čula sam da pitaju ima li ko živ. Mi nismo ništa rekli. Oni su još jednom zapucali u nas. Potom su izišli van i naredili da se zapali kuća. Ja i ranjeni brat smo otišli u drugu sobu. Prenoćili smo u kući. U toku noći smo čuli pucanje. Ujutro smo čistili krv sa sebe i kada sam pošla da se umijem vidjela sam svoje roditelje mrtve."[245]

Napad srpskih snaga na području Ljubije odvija se po istom scenariju kao i u ostalim djelovima općine Prijedor. Odvođenje muškaraca u logore, ubijanje pred kućama, na ulici provodili su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga. Na putu Hambarine-Ljubija ubijeno je više desetina Bošnjaka i Hrvata. Najveći broj njih je ubijen uz cestu gdje su dio i ukopali ili bacili u bunare i septičke jame. Do sada je uz put Hambarine-Ljubija pronađeno i ekshumirano više masovnih, zajedničkih i pojedinačnih grobnica.[246]

Iz svjedočenja preživjelih žrtava sa područja Brda i Ljubije mogu se vidjeti razmjeri i strahote zločina koje su počinili pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga. Ova svjedočenja u prilogu predstavljaju veoma važan i značajan dokaz postojanja namjere za potpuni ili djelimi**čni nestanak Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor.**

II.6. Napad na Briševo

U ovom dijelu obradit ćemo napade srpskih snaga na nekoliko naselja koja su bila naseljena hrvatskim stanovništvom, u prvom redu na naselja Briševo, Stara Rijeka, Raljaš. Međutim, akcenat ćemo dati na Briševo jer u ovom naselju je najviše ubijenih Hrvata. U naselju Briševo prema popisu iz 1991. godine živjelo je 406 stanovnika. Prema nacionalnoj zastupljenosti u Briševu je živjelo 370 Hrvata, 16 Jugoslovena, 7 Srba, 1 Bošnjak i 11 ostalih.[247] U selu Briševo bilo je otprilike 120 kuća.[248] Prvi put su mještani Briševa bili u prilici vidjeti ratne strahote kada su Bošnjaci Hambarina pred napadom srpskih snaga napustili svoja ognjišta i spas potražili u šumama

---

245 Grupa autora, *Tiše ubijaju - svjedočenja o genocidu nad bosanskim Muslimanima u Kozaračkom i Prijedorskom kraju,* nav. dj., str. 75.

246 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

247 *Nacionalni sastav stanovništva*, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, Statistički bilten br. 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993.

248 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 284.

Kureva. Većina nasilno protjeranih mještana Hambarina prošla je kroz Briševo, a pojedine hrvatske porodice su pružile utočište izbjeglim (neki su ostali više dana u Briševu). Poslije Hambarina i Kozarca na udaru srpske artiljerije našlo se i naselje Briševo. Kao i u ostalim dijelovima općine Prijedor napad je otpočeo krajem maja kada je ovo naselje granatirano. Tom prilikom nije bilo poginulih ni povrijeđenih. Navedeni događaj potvrđen je u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: "Dana 27. maja 1992. selo je napadnuto minobacačima iz pravca Rasavaca i Oštre Luke, dva sela istočno od Briševa u kojima su bosanski Srbi bili u većini. Prije granatiranja vlasti bosanskih Srba na tom području zahtijevale su od mještana da im predaju sve oružje. Iako se radilo samo o lovačkim puškama i pištoljima u zakonitom posjedu, oružje je predato bosanskim Srbima u Rasavcima."[249] Ovim napadom srpske snage su pokazale da nijedno naselje u kojem žive ne-Srbi neće biti pošteđeno napada. U junu 1992. godine počinju nezakonita hapšenja i zatočenja mještana Briševa i Stare Rijeke. Nezakonita zatočenja vršena su u logorima Krings, Keraterm, Omarska, Manjača i Batković. U logoru Omarska ubijeni su Jozo Buzuk, Joso Barišić,Vladimir Barišić, Miroslav Šolaja-Miro i Slavko Mlinar. Mlinar Slavko ekshumiran je 2004. godine iz masovne grobnice Stari Kevljani, a iz masovne grobnice Kevljani 1999. godine ekshumirani su Jozo Buzuk, Joso Barišić, Vladimir Barišić i Miroslav Šolaja. U logor Krings u Sanskom Mostu odveden je Matanović Vinko, koji je ubijen na putu za Manjaču. Ekshumiran je iz masovne grobnice Ušće na Dabru 2001. godine.[250] Nakon sveopćeg napada na područje Brda koji je krenuo 20. jula 1992. godine na red je došlo i naselje Briševo. Napadom na Briševo srpske vojne snage konačno su potpuno zauzeli nebranjena naselja na lijevoj obali Sane. Napad srpskih snaga na Briševo otpočeo je 24. jula 1992. godine u ranim jutarnjim satima. "(...), srpske snage su napale većinsko hrvatsko selo Briševo, i to nakon što su mještani postupili po naređenju da predaju oružje. Premda nije pružen oružani otpor, u tom napadu je ubijeno šezdeset i osam seljana, među kojima četrnaest žena, dva dječaka i četiri invalida."[251] Minobacački napad je trajao cijeli dan i bio je uvod za napad srpske pješadije. Od posljedica granatiranja poginule su Lucija Ivandić i Mara Mlinar.[252] Napad na Briševo bio je dio koordiniranog plana 6. sanske i 5. kozaračke brigade tzv. VRS. Jedinice iz sastava ovih brigada prethodno su izvršile potpuno opkoljavanje ovog prostora, a onda iz više pravaca otpočele napad. U napadu na Briševo učestvovala je 6. sanska brigada sa većinom svojih snaga. Potvrdu navedenog nalazimo u dokumentu koji

---

[249] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 411.

[250] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

[251] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik,* paragraf 482.

[252] *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

opisuje ratni put brigade: "U vremenu od 23-25.7.1992. godine izvedena je akcija na čišćenju terena Briševo-Kurevo-Stara Rijeka-Stari Majdan, između komunikacija Sanski Most-Prijedor i Sanski Most-Ljubija. U ovoj akciji učestvovale su sve jedinice brigade koje nisu bile na ratištu na Koridoru. Ista je uspješno izvedena i bez gubitaka na našoj strani, (...)."[253] U ovom napadu na nebranjena naselja Briševa i Stare Rijeke učestvovale su snage tri bataljona iz sastava 6. sanske brigade. Inače u sastavu 6. krajiške brigade (V.P. 6797/6) su tokom maja, juna i jula 1992. borbeno djelovali, na prostoru općina Prijedor i Sanski most, i Srbi s okupiranog područja Banovine, tj. općine Hrv. Kostajnica.[254]

Mještani Briševa nisu pružali nikakav oružani otpor. Većina se skrivala u podrumima svojih kuća čekajući šta će biti sa njima. Neki su pokušali pobjeći iz Briševa, ali su se vratili jer je selo bilo u potpunoj opsadi. Tokom 24. jula, granate su padale po čitavom Briševu da bi predveče prestalo granatiranje. Prema iskazima preživjelih, na selo su padali minobacački projektili od 120 mm. Granatiranje je vršeno sa položaja tzv. VRS sa pravca Stanara iz Batkovaca, položaja sa Redka iz pravca Rasavaca i sa brda zvanog Dragišića Glavica. Nakon cjelodnevnog granatiranja počeo je pješadijski napad. Jedinice 6. sanske i 5. kozarske brigade tzv. VRS između 17.00 i 18.00 sati počele su sa ulaskom u selo i ubijanjem. Iz pravca Sanskog Mosta (Stare Rijeke) napadale su jedinice iz sastava 6. sanske brigade a iz pravca Ljubije jedinice 5. kozarske brigade tzv. VRS. Prilikom ulaska u selo srpski vojnici iz sastava 6. sanske brigade tzv. VRS su ubijali sve one koje su zatekli. Na tom pravcu su ubili Stipu Dimača, Maru Marijan, Franju Marijan, Luku Mlinara, Ivicu Mlinara, Jerku Ivandića, Milana Ivandića, Stipu Ivandića, Peju Ivandić, Josu Lovrića, Ivicu Buzuka, Matu Buzuka, Milana Buzuka, Ivu Lovrića, Sreću Buzuka, Miroslava Buzuka, Vladu Buzuka i Iliju Atliju.[255] Na drugom pravcu napada 5. kozarska brigada isto je postupala prema civilnom stanovništvu Briševa. Ubijeni su Marko Buzuk, Srećo Ivandić, Danica Ivandić, Ivandić Miro, Stipo Ivandić, Mara Ivandić, Milka Marijan Zvonko Marijan, Luka Komljen, Kaja Komljen, Ivo Komljen, Ante Komljen i Kaja Komljen rođ. Barišić, Mara Matanović, Ervin Matanović, Luka Mlinar i Mirsad Švraka.[256] Uveče 25. jula 1992.

---

253 U dokumentu koji opisuje ratni put 6. sanske brigade na strani 12. navedeno je angažiranje ove brigade u "čišćenju terena" u vremenu 23-25.07.1992. godine. AIIZ, inv. br. 2-4702, *Ratni put 6. sanske brigade.*

254 Arhiv Policijske uprave Sisačko-moslavačke. Spis za konvalidaciju protiv Poznanović Đorđe–*Sl. zabilješka SJB Kostajnica o inf. razgovoru s osumnjičenim Poznanović Đorđem od 22. VII. 1992. i Sl. bilješka SM Dubica o inf. razgovoru s Vlaisavljević Lazarom iz Uštice na okolnosti nestanka Kovačević Mile, od 7. VI. 1992.*

255 *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

256 *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

pješadija vojske bosanskih Srba ušla je u Briševo. Vojnici su nosili uniforme JNA sa crvenim trakama oko ruke ili šljema. Neki su imali četnička obilježja i šubare.[257]

U Briševu i Staroj Rijeci su u dva dana ubijene kompletne porodice Matanović, Atlija, Dimač, Barišić. Najmlađa žrtva bio je Ervin Matanović (14), a najstarija Stipo Dimač (81). Odmah po ulasku u selo počeli su paliti kuće i štale (kada je noć pala vidjelo se da je selo u plamenu). U više slučajeva u presudama MKSJ navedene su iznesene činjenice. Tako se u predmetu Milomir Stakić navodi broj zapaljenih kuća: "Tokom napada je od požara djelimično ili potpuno uništeno 68 kuća. Vojnici su, uz to, iz kuća odnosili razne stvari kao što su televizori, videorekorderi, radioaparati i izvjesni komadi namještaja."[258] Dana 29. jula 1992. godine uništena je katolička crkva u Briševu. Prvo su zločinci zapalili crkvu a nakon toga došlo je do urušavanja krovišta; zvonik crkve je oštećen protuoklopnim projektilima.[259] Prema knjizi "Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini" uz filijalnu crkvu u Briševu (župa je u selu Stara Rijeka) su spaljeni i svećenički stan i vjeronaučna dvorana, od pripadnika 6. krajiške brigade s područje općine Sanski Most.[260]

Broj ubijenih Hrvata u Briševu naveden je u presudi MKSJ u predmetima protiv Milomira Stakića, Radoslava Brđanina i Momčila Krajišnika, kao i u optužnicama protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića: "U periodu od 24. do 26. jula 1992. godine u selu je ubijeno 77 Hrvata, od kojih je troje ubijeno na kukuruzištu, a četvoro na kraju šume u blizini Briševa."[261] Posebno je bila izražena brutalnost prilikom ubijanja civila. Na različite načine su ubijane žene, djeca, starci. Veliki broj žena i djevojaka je silovan od strane zločinaca. Opisujući načine ubijanja, svjedoci pred MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navode kako su srpski vojnici: "Peru Dimača, jednog starijeg bosanskog Hrvata, pripadnici vojske bosanskih Srba prisilili su da se svuče, potom su ga udarali Biblijom i na kraju ga ubili pucajući mu u glavu."[262] Ubijanje hrvatskog stanovništva Briševa i Stare Rijeke izvršeno je na više mjesta.[263]

Nakon ulaska u selo srpski vojnici su preko stotinu mještana Briševa i Stare Rijeke odveli i nezakonito zatočili u logor Krings u Sanskom Mostu. Među zatočenim

---

[257] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 411, 412.

[258] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 284.

[259] Franjo Marić, Anto Orlovac, *Banjalučka biskupija u slici i riječi od 1881. do 2006*, Biskupski ordinarijat, Banja Luka, 2006, str. 126.

[260] *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini – uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, gl. urednik Ilija Živković, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997, str. 126.

[261] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 269.

[262] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 412.

[263] AINOBiHPUB*, Baza podataka*.

je bio i župnik župe Stara Rijeka vlč. Iljo Arlović koji se od posljedica mučenja liječio godinama. Navedeno je potvrđeno i u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik: "U zatočenički centar u hali "Krings" u Sanskom Mostu dovedeno je trideset i šest muškaraca iz tog sela."[264] Preživjeli stanovnici Briševa dali su brojna potresna svjedočenja o zločinima pripadnika srpskih vojnih jedinica. Ubijanja su se događala isključivo danju, ubijali su na licu mjesta, pa je velik broj masovnih grobnica koje su žrtve čak same kopale. Nerijetko su zajedno zakapani i životinje i ljudi. Preživjeli svjedoci tvrde da su poubijane Hrvate Srbi tukli do iznemoglosti, da su im noževima presijecali tetive na rukama i nogama, da su im odsijecali meso s tijela, klali ih, ubadali noževima po tijelu, odsijecali noseve, uši, spolne organe, parali trbuhe, lomili rebra, ubijali ih drvenim toljagama i krampovima.[265] O tome kako su vršena ubijanja i drugi zločini postoje brojnia svjedočenja: "U velikom broju slučajeva Srbi su primoravali majke, supruge i djecu da promatraju brutalnosti nad muškarcima. Gotovo sve mlađe žene i djevojke silovane su. Stječe se dojam da su se zločinci naprosto takmičili tko će izvršiti najmonstruoznije zlodjelo."[266]

Brojna svjedočenja o navedenim nalaze se kao sastavni dio ove knjige. Iz tih svjedočenja može se spoznati sva dubina zločina počinjena nad Hrvatima sela Briševa.

II.7. Zločin na Korićanskim stijenama

Zločin pripadnika srpskih policijskih snaga nad Bošnjacima i Hrvatima počinjen na području Korićanskih stijena bio je unaprijed pripremljen i isplaniran. Da je ovaj zločin nad civilima bio dio unaprijed pripremljenog plana potvrdili su brojni svjedoci na suđenjima pred MKSJ i Sudom BiH. Kampanja prisilnog protjerivanja Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor dio je Strateškog plana političkog rukovodstva tzv. srpske opštine Prijedor. U tom smjeru predstavnici srpske vlasti, pripadnici vojnih i policijskih snaga poduzimali su mjere i radnje kojima su nametani takvi uvjeti života u Prijedoru da su Bošnjaci i Hrvati bili prisiljeni napuštati svoja ognjišta. Srpske vlasti su u tu svrhu organizirali konvoje kojima su ljude deportirali u pravcu Travnika, Bosanske Gradiške, Doboja, Karlovca i drugih mjesta. U toku transporta nasilno protjeranih Bošnjaka i Hrvata pratnju su činili policajci iz *Interventnog voda* SJB Prijedor. Nasilno protjerivanje Bošnjaka i Hrvata sa područ-

---

[264] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 482.

[265] http://brisevo-prijedor.webs.com/

[266] http://www.klix.ba/vijesti/bih/obiljezena-20-godisnjica-zlocina-nad-hrvatima-u-brisevu/120726021.

ja tzv. srpske opštine Prijedor imalo je za cilj da ovo područje potpuno *etnički očisti*. O prisilnim protjerivanjima Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor pred Sudom BiH u Prvostepenoj presudi u predmetu Zoran Babić i drugi, zaključeno je da je krajnji cilj bio potpuni nestanak Bošnjaka i Hrvata sa ovog područja. U ovom predmetu se navodi: "Polazeći od svih prethodnih ključnih utvrđenja, Sud je izvan svake razumne sumnje, zaključio da je u kritično vrijeme došlo do prinudnog preseljenja stanovništva sa područja opštine Prijedor i da je preseljenje bilo cilj udruženog zločinačkog poduhvata čiji su pripadnici, između ostalih, bili optuženi Zoran Babić, Milorad Škrbić, Željko Stojnić i Dušan Janković,[267] te da su oni, svaki svojim radnjama (kako je prethodno opisano), u značajnoj mjeri doprinijeli realizaciji zajedničkog zločinačkog plana prinudnog iseljavanja nesrpskog stanovništva sa područja opštine Prijedor, putem konvoja od 21.08.1992. godine.[268]

Nasilno protjerivanje je vršeno na različite načine i različitim transportnim sredstvima. U svrhu nasilnog protjerivanja kao prevozna sredstava korišteni su autobusi, kamioni, kamioni sa prikolicama, vozovi. Oni koji su bili prisiljeni napustiti svoja ognjišta ostavljali su cjelokupnu imovinu. Sa sobom su nosili samo najnužnije stvari. Prije samog progona, Bošnjaci i Hrvati su bili prinuđeni potpisivati izjave-dokumente kojima se odriču svoje imovine u korist tzv. RS, platiti sve račune i drugo što su vlasti tzv. srpske opštine Prijedor nametale kao uvjet za odlazak.[269] Prilikom nasilnih protjerivanja policajci iz srpske SJB Prijedor vršili su psihofizičke torture, zastrašivanja, pljačku, silovanja i ubijanja.

Glavni razlog zbog čega su Bošnjaci i Hrvati morali napustiti svoja ognjišta su uvjeti koje je nametnula i provodila vlast tzv. srpske opštine Prijedor. U toku ljeta 1992. godine konvoji kojima su Bošnjaci i Hrvati prisilno napuštali Prijedor prvobitno su se kretali pravcem Prijedor - Banja Luka - Skender-Vakuf – Vitovlje – Gostilj - Turbe da bi kasnije bili preusmjereni na pravac Prijedor - Banja Luka - Skender-Vakuf - Korićani – Vlašić - Turbe. Prilikom transporta nasilno protjeranih Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor uvjeti su bili užasni. Ljudi su transportovani u vozilima koja su bila pretrpana, u konvojima je bio i veliki broj male djece, žena i starih osoba. Ova putovanja trajala su dugo uz namjerna zaustavljanja konvoja na mjestima na kojima nije bilo nikakve zaštite od sunca. Kako je bilo ljeto, zbog velikih vrućina, nedostatka vode, velik broj protjeranih je dehidrirao i bio u teškom zdravstvenom

---

[267] Navedene osobe su pravomoćno osuđene na zatvorske kazne. *Sud BiH, Predmet: X-KR-08/549 Babić i drugi, Drugostepena presuda (dalje u tekstu Sud BiH, Drugostepena presuda u predmetu Zoran Babić i drugi).*

[268] *Prvostepena presuda u predmetu Zoran Babić i drugi*, paragraf 284.

[269] R. Music, nav. dj., str. 113.

stanju. Tokom kretanja konvoja, najčešće pratioci nisu dozvoljavali da se uz put sipa voda. Nije dozvoljavano vršenje fizioloških potreba. Uz put su konvoji stajali u naseljima gdje su civili i vojnici srpske nacionalnosti ulazili u vozila vršili zastrašivanja, pljačkanje, fizička i psihička maltretiranja, bilo je slučajeva da su pojedine žene ili djevojke nasilno izvođene i silovane. Pljačka nasilno protjeranih Bošnjaka i Hrvata bila je uobičajeni obrazac. Uz prijetnje, oduzimali su novac, zlato i druge dragocjenosti. U toku putovanja po nekoliko puta vršene su pljačke. Pljačku novca i ostalih dragocjenosti vršili su direktno srpski policajci ili su vozači i ljudi iz vozila u njihovo ime morali sakupljati novac, zlato, satove i drugo.[270] Policajci iz Interventnog voda su svjedočili o pljačkanju ljudi iz konvoja: "Ljude koje smo obezbjeđivali pljačkali smo mi iz interventnog voda. To je neko odozgo naredio komandiru Miroslavu Parašu i tim je najčešće rukovodio Dado Mrđa. Njega su se svi bojali. Ljudima bi se davale kese i onda bi se sve to njemu predavalo. Kasnije, nekada bi nam poslali oko 100 maraka, ali ostalo je sve završavalo kod načelnika Sime Drljače."[271] Ukoliko nisu bili zadovoljni sa novčanim iznosima ili drugim, tražili su još. Često su prijetili tako što bi izveli nekog iz vozila prislanjajući mu pištolj na glavu i prijeteći da će ga ubiti ili da će mu ubiti dijete ako ne sakupi što više novca, zlata. Ono što je obilježilo zločin nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor prilikom nasilnih progona jeste zločin srpskih policajaca Interventnog voda SJB Prijedor na lokalitetu Korićanskih stijena. Pripadnici Interventnog voda koji su učestvovali u zločinu na Korićanskim stijenama a koji su pravosnažno osuđeni pred Sudom BiH su Zoran Babić, Milorad Škrbić, Dušan Janković, Željko Stojnić, Damir Ivanković, Gordan Đurić, Ljubiša Četić, Saša Zečević, Radoslav Knežević i Marinko Ljepoja. MKSJ je pravosnažno osudio i Darka Mrđu.

U brojnim svjedočenjima pred MKSJ i Sudom BiH utvrđeno je da je postojao plan ubijanja velikog broja zatočenika iz logora Trnopolje prilikom njihove deportacije za Travnik. Plan je bio da se na Vlašiću iz kolone izdvoje muškarci a onda ubiju i njihovi posmrtni ostaci prikriju. Pojedini svjedoci čuli su razgovore srpskih policajaca koji govore o *dogovoru* radi ubijanja logoraša iz logora Trnopolje: "Navodi svih prethodno nabrojanih svjedoka su u potpunosti saglasni i sa navodima Svjedoka KO-18 koji je naveo da je još u Trnopolju čuo kako *plavci* između sebe komentarišu: 'Radimo sada, kako smo se dogovorili'!"[272] Ovo je samo potvrda o postojanju namjere počinjenja ovog udruženog zločinačkog poduhvata. Potvrdnost navedenog

[270] Izjava S.R. svjedoka data autoru 20. februara 2014. godine.

[271] Irena Antić, *Korak između života i smrti*, Helsinška povelja br. 171-172 januar-februar 2013, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2013, str. 49.

[272] Isto, paragraf 407.

nalazimo u prvostepenoj Presudi Suda BiH u predmetu Babić i drugi: "Dakle, imajući u vidu sve prethodno navedene dokaze, Sud je zaključio da je još prije polaska konvoja postojao plan da se izvrši ubijanje određenog broja ljudi. (...), imajući u vidu navode svih prethodno nabrojanih svjedoka koji čine logičnu cjelinu, Sud je izvan svake razumne sumnje zaključio da su pojedini pratioci još prije polaska konvoja iz Tukova znali da će doći do likvidacije i da je kad je počelo razdvajanje kod rijeke Ilomske, postalo očigledno da se ti ljudi razdvajaju radi ubijanja."[273] Pojedini pripadnici srpske policije ili civili znajući šta se sprema onima koji budu deportovani iz logora Trnopolje, pokušali su upozoriti članove pojedinih porodica ili direktno nezakonito zatočene osobe. Bilo je slučajeva da su pojedini Srbi upozoravali neke ljude prije kretanja konvoja ali i prilikom samog razdvajanja što se navodi u prvostepenoj Presudi Suda BiH u predmetu Babić i drugi: "Na kraju, pored svih navedenih svjedoka, a posebno u kontekstu izjave svjedoka KO-18, treba se prisjetiti i iskaza (...), koja je potvrdila kako joj je, dan ili dva prije, Dragoljub Gligić sugerisao da prenese bratu i ocu da ne kreću konvojem od 21.08.1992. godine, jer se svašta sprema i da je *sve to dogovoreno*."[274]

Od početka juna Bošnjaci i Hrvati su prisiljavani napuštati svoja ognjišta. U nekoliko konvoja velik broj je napustio Prijedor i spas tražio na teritoriji pod kontrolom A R BiH, HVO ili u R Hrvatskoj. Oni koji su bili prisiljeni napustiti svoj grad konvojima su kretali sa više lokacija. Tako je Radio Prijedor obavijestio da 21. augusta 1992. godine iz naselja Tukovi kreće konvoj za Travnik i da oni koji hoće napustiti Prijedor trebaju doći na navedeni lokalitet. U pokušajima traženja spasa velik broj ljudi je u Tukovima čekao da se ukrca u konvoj. Pratnju konvoju, kao i obično, činili su pripadnici Interventnog voda SJB Prijedor. Koliko je u konvoju bilo osoba navodi i jedan od pratilaca konvoja: "Mi iz interventnog voda smo se javili u krugu policije i u nekoliko tura su nas prebacili do mjesta Tukovi. Tamo je bio jako veliki broj ljudi, Bošnjaka, Hrvata, čak i Srba, koji su se pozdravljali (...). Vidio sam da je došao Dule Janković u policijskom golfu, a komandir Paraš nam je rekao da se rasporedimo, svako da uzme jedan autobus ili šleper. Ljudi su ulazili u stare gradske kamione i autobuse, njih je možda bilo 14 ili 15. Ma, mislim da je 1.500 ljudi tamo bilo, sigurno."[275]

Istovremeno, u logoru Trnopolje počele su pripreme za transport nezakonito zatočenih Bošnjaka i Hrvata. U četiri autobusa preduzeća *Autotransport Prijedor* ukr-

[273] Isto, paragrafi 409 i 420.
[274] Isto, paragraf 408.
[275] http://www.justice-report.com/en/articles/korićanske-stijene-ispovijest-o-zločinu, pristupljeno 13. jula 2014. godine.

cani su zatočenici. U logoru Trnopolje, u tom trenutku, boravili su isključivo muškarci jer su žene već bile transportovane. Na raskrsnici, u Kozarcu autobusima iz Trnopolja pridružili su se autobusi, kamioni i kamioni sa prikolicama sa Bošnjacima i Hrvatima koji su ukrcani u Tukovima. Tu je formirana kolona od osam autobusa i osam kamiona. Odmah u Kozarcu počela je pljačka; tu su srpski policajci oduzeli novac, nakit i drugih vrijednih stvari. Oduzimanje se nastavilo i tokom puta prema Kneževu, tako da su dragocjenosti u vozilu u kome je bio svjedok oduzimane u četiri navrata, te bi mu davali kesu i naredili da se u istu sakupe novac, zlato, satovi i drugi vrijedni predmeti. Da je pljačka putnika bila redovna i planirana pojava, potvrđuju svjedoci Vlado Beban i Svjedok KS-2, koji su bili vozači u konvoju od 21.08.1992. godine, te sudionici više konvoja.[276] U toku vožnje prema Travniku, nekoliko puta konvoj je stajao. Prvi put je stao u Karanovcu. Iz svjedočenja pripadnika Interventnog voda na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Babić i drugi potvrđeno je pljačkanje nasilno protjeranih i iz ovog konvoja. U Presudi se navodi: " Nakon toga, stali smo još par puta. Jako je vruće bilo pa smo stajali i dizali ceradu na kamionu da putnici mogu da dišu. Kada smo nakon Karanovca stali, izišao sam i prišao mi je Mrđa i dao vreću da se izvrši pljačka. Ja sam ubacio kesu nazad, ali je nikada nisam tražio nazad. To je Mrđa uradio na zadnjem stajanju i pobjesnio je kada je vidio kako malo novca u njoj ima."[277]

Kada je zadnji put konvoj zaustavljen na makadamskom putu kod rječice Ilomske na Vlašiću, počelo je odvajanje muškaraca od žena i djece. Muškarcima je naređeno da izađu iz autobusa, šlepera, kamiona i kamiona sa prikolicom i da se postroje. Pokazujući prstom u mlađe muškarce počelo je odvajanje i selekcija. Tu je izdvojeno oko 200 muškaraca. Preživjeli svjedoci navode kako su muškarci odvajani za ubijanje: "Stali smo jer je moj kamion bio među zadnjim. I došao je Mrđa, izveo me i uzeo kesu. Nakon toga, pokazao je na neke ljude, kao 'ti, ti, ti...', i oni su morali izaći iz mog kamiona i ući u autobus. Ja sam odmah znao da nešto nije u redu jer se to nikada ranije nije dešavalo, da se izdvajaju neki muškarci."[278] Tu je srpskim policajcima podijeljena municija kako bi mogli izvršiti dio plana. Jedan od preživjelih svjedoka navodi: "Kolonu su zaustavila četiri vojnika i naređuju nam da izađemo. Kažu, ne nositi stvari, neka stoje unutra (...). Morali smo da stanemo u kolonu dva po dva. Prislonili su nas uz put i prebrojavali mlade ljude. Pošto su stariji ostali u autobusu i ja sam pošao, ali mi je neko rekao da se vratim nazad. Oficir koji je stajao sa kokar-

[276] Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Babić i drugi*, paragrafi 292 i 304.

[277] http://www.justice-report.com/en/articles/koričanske-stijene-ispovijest-o-zločinu, pristupljeno 13. jula 2014. godine.

[278] Isto

dom na čelu tražio je od ovoga što nas je postrojio tačan broj. (...) Tada su nam naredili da sjedamo svi u tri autobusa. Čak su nas i puškama nabijali unutra. Po trojica ili četvorica na sjedištima."[279] Osuđeni pripadnik Interventnog voda koji je priznao krivnju navodi imena učesnika u zločinu: "Mrđa je naredio da svi uđemo u autobuse. Ljudi su se već unutra trpali, u svakom je bilo možda 80 ljudi, i govorili su im da je razmjena, ali bilo je jasno da nema ništa od toga. Instinkt proradi u tim situacijama, i znao sam da ih nema više. Sa mnom su u kamion ušli Mrđa, Paraš, Babić i Četić."[280] Nakon petnaestak minuta vožnje, autobusi su stigli na lokalitet Korićanskih stijena u blizini naselja Korićani na planini Vlašić. Jedan autobus je stao na jednoj krivini i bio je udaljen od drugog oko 100 metara.

Pripadnici Interventnog voda počeli su izvoditi ljude iz autobusa u grupama 2-3 i ubijati odmah u neposrednoj blizini. Zaštićeni svjedok iz pratnje konvoja navodi način na koji su ubijani Bošnjaci i Hrvati na Korićanskim stijenama: "Poslije zaustavljanja, svjedok KS-2 krenuo je prema jednoj krivini i tom prilikom je vidio kako iz njegovog (prvog) autobusa pratioci izvode dva po dva muškarca i ubijaju ih."[281] Preživjeli sa strijeljanja na Korićanskim stijenama opisuje kako bi bila izvedena dvojica ili trojica, potom bi se začula pucnjava i sve tako dok nije došao red na njega.[282] Iz svjedočenja preživjelih može se rekonstruirati način na koji su ljudi ubijani. Većina preživjelih govori o pucanju žrtvama u predio leđa i glave: "Kad je svjedok osjetio cijev na leđima, rečeno mu je da izađe. Izašao je sa još dvojicom civila. Vidio je pet *plavaca* kako stoje. Od te petorice, kod provalije su stojala trojica. Išli su prema njemu, kad su im okrenuli leđa, svjedok je čuo psovke potom je osjetio metak u leđima. Bio je pogođen u predio ramena ali je uspio preživjeti zahvaljujući činjenici što je prilikom pada naletio na jelke."[283] Ubijeni su padali u provaliju ili su ih bacali. Pucali su u njih iz neposredne blizine iz automatskih pušaka i pištolja. A na tijela ubijenih i ranjenih koji su pali u provaliju bacali su ručne bombe ili pucali na tijela ubijenih i ranjenih. Ovo ubijanje je trajalo petnestak minuta.

Iz drugog autobusa, koji je stao nešto niže izveli su ljude. Nakon izvođenja iz autobusa Darko Mrđa i Miroslav Paraš su se kratko dogovorili kako ubijati ljude. Ljudima koji su bili postrojeni u dvije kolone naređeno je da priđu bliže ivici provalije i da

[279] http://www.justice-report.com/en/articles/moja-priča-bijeg-od-smrti, pristupljeno 13. jula 2014. godine.

[280] http://www.justice-report.com/en/articles/korićanske-stijene-ispovijest-o-zločinu, pristupljeno 13. jula 2014. godine.

[281] Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Babić i drugi*, paragraf 368.

[282] Isto, paragraf 369.

[283] Isto, paragraf 370.

kleknu. U optužnici MKSJ u predmetu Darko Mrđa navedeno je: "Zatvorenicima je naređeno da izađu iz autobusa pognute glave i da kleknu na rub strmine. Darko Mrđa je rekao: Ovdje ćemo obaviti razmjenu, žive za žive, mrtve za mrtve."[284] Muškarci iz autobusa su u koloni dovedeni do ruba klisure, a onda im je naređeno da kleknu. Odgovorni policajac je rekao: 'Ovdje mi mijenjamo mrtve za mrtve, žive za žive.' Tada je započela pucnjava. Leševi su padali u ponor ili su ih ostali bosanski Muslimani u njega gurnuli prije nego što su i sami bili smaknuti. U ponor su bačene granate kako ne bi bilo sumnje da će neko preživjeti. Cijela operacija nije trajala duže od pola sata.[285] Na Korićanskim stijenama strijeljanje je preživjelo 12 zatočenika. Među preživjelim su Sulejman Kahrimanović, Husein Jakupović, Emsud Garibović, Bahrija Jakupović, Sanemir Kljajić, Mehmed Sivac, Midhad Mujkanović i drugi. Jedan od preživjelih navodi: "Kad smo došli na Korićanske stijene, na onu provaliju, autobus je stao. Tu je pala komanda: 'Izlazi jedan po jedan!' Iz našeg autobusa je izašao Darko Mrđa prvi, a ja za njim. U provaliji ima leševa koliko hoćeš i ne možeš disati od smrada. Haljina ima svukuda. Rečeno nam je da stanemo u kolonu dva po dva. Naređeno nam je da napravimo tri koraka naprijed i kad smo to uradili, prvi red muškaraca je bio na samoj provaliji. Rekli su nam da kleknemo i izvadimo novac i satove. Mladić kraj mene imao je zlatni prsten koji nije mogao skinuti. Tada neki vojnik reče da mu odsjeku prst, što oni zaista i učiniše. Kad su sve pregledali i pokupili šta je u koga bilo, rekli su: 'Po kratkom postupku, pali!' Njih je bilo jedno sedam do osam iza nas. Stajao sam u drugom redu i odmah se bacio u provaliju, bez razmišljanja. Metak me okrznuo na glavi, ali to nije bilo opasno.Uhvatio sam se za jedno drvo i sakrio pod panj. Tu je bila stara trava koja je narasla preko tog drveta tako da je izgledala kao neko sklonište. Čuje se kako pucaju, plač i jauci. Ljude koji nisu pali u provaliju gurali su nogama. Nakon što sam čuo da neko govori da ispod litice visi čovjek pomisilo sam da su mene ugledali. Došao je neki sa puškom i počeo pucati. Vidim, nije me pogodio, skakao bih dole dalje, ali ne mogu -visoko! Odozdo se samo čuje plač, jeka, zapomažu: 'Brate, pomozi'. (...) Tada su otišli na drugu stranu i pucali. Vratiše se nakon sat i počeše ponovo da bacaju bombe i pucaju po leševima."[286] Zločinci, koji su priznali krivicu, svjedočili su o načinu na koji su ljudi ubijani: "Ja sam ispucao jedan rafal, ali ne do kraja. Kretao sam se postrane da ne bih pogodio pripadnike interventnog voda. Nisam ubacio rezervno punjenje. Nije bilo potrebe. (...) Nestajali

[284] ICTY, *Predmet br. IT-02-59-S, Tužilac protiv Darka Mrđe, Izmijenjena optužnica* (dalje u tekstu: ICTY, *Optužnica u predmetu Darko Mrđa)*, paragraf 13.

[285] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 459.

[286] http://www.justice-report.com/en/articles/moja-priča-bijeg-od-smrti, pristupljeno 10. jula 2014. godine.

su ljudi."[287] Jedan broj ljudi se bacio u provaliju i na taj način pokušavao izbjeći smrt. Mnogi nisu preživjeli ili su teško povrijeđeni zbog pada sa visine i kamene podloge. Polomili su ekstremitete, kičmu. Nakon što su izvršili zločin, Darko Mrđa je naredio da se siđe u provaliju i provjeri da li ima neko živ i da se ubiju oni koji su preživjeli. Jedan od pripadnika Interventnog voda na suđenju je izjavio: "Vidio sam dole neke polomljene ljude. Jednog sam i prepoznao, malog Sušića. Molio me je da ga ubijem, ali ja nisam mogao. Samo sam mu dao pištolj da se ubije i otišao sam."[288] Nakon izvršenja zločina, zločinci su napustili Korićanske stijene i otišli u jednu kafanu u Skender-Vakufu gdje su *slavili uspjeh*.

O ovome zločinu su obaviješteni najviši vojni i politički rukovodioci tzv. RS. Nakon ovog događaja na lokalitet je došao komandant 22. lake pješadijske brigade (lpbr) iz Skender-Vakufa o čemu je *vanrednim izvještajem op. br. 21/08 od 21.08.1992. godine* obavijestio Komandu 1. krajiškog korpusa. "Istoga dana, lokalna pješadijska jedinica VRS-a prijavila je taj događaj Komandi 1. krajiškog korpusa, navodeći da je policija Prijedora i Sanskog Mosta počinila "genocid" nad 154 civila muslimanske nacionalnosti i zatražila da se provede istraga. Dana 22. avgusta, Komanda 1. krajiškog korpusa dvaput je izvijestila Glavni štab VRS-a o tom događaju, navodeći da je stradalo oko stotinu civila. Dana 23. ili 24. avgusta, policijska jedinica iz Prijedora se, zajedno s Drljačom i Župljaninom, vratila na Korićanske stijene i uklonila tijela. Taj događaj se ponovo pominje u izvještaju 1. krajiškog korpusa Glavnom štabu VRS-a od 3. septembra 1992."[289] U svjedočenju pred Sudom BiH komandant 22. lpbr je izjavio da: "te noći niko nije spavao, a u cik zore poveo sam izviđački vod kako bi potražili preživjele, i vratio se na lice mjesta. Tamo sam vidio stravičnu sliku, za koju nisam mogao pretpostaviti da se mogla desiti. U provaliji su se nalazili razbacani leševi na dva lokaliteta. U prvoj jami bio je veći broj tijela, oko stotinu njih, dok je u drugoj bilo oko pedesetak."[290] Iz provalije su izvučena šestorica preživjelih koji su prebačeni u bolnicu u Banjoj Luci. I drugi koji su posjetili ovaj lokalitet a svjedočili su pred Sudom BiH zatekli su stravičan prizor: "Tamo sam vidio sliku užasa, jednostavno to se samo tako može opisati. S desne strane se nalazio usjek u provaliji, i tamo su bile hrpe ljudi, jedni preko drugih. Ljudi su visili po stijenama i granama. To je bila strašna slika i odmah sam otišao."[291]

[287] http://www.justice-report.com/en/articles/korićanske-stijene-ispovijest-o-zločinu, pristupljeno 13. jula 2014. godine.

[288] Isto.

[289] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 494.

[290] http://www.justice-report.com/en/articles/korićanske-stijene-slike-užasa, pristupljeno 13. jula 2014. godine.

[291] Isto.

Posebno su dojmljiva svjedočenja preživjelih sa ovog lokaliteta. Jedan od preživjelih govori kako je izišao iz provalije u koju je pao nakon strijeljanja: "Kada su kamioni otišli, polako sam izašao na cestu, izuo se i puzeći prešao na drugu stranu puta. Već je pala noć. Ja sam legao na travu i odspavao. Naredno jutro krenem dalje i izađem na neku njivu gdje me spazi vojnik sa puškom na leđima. Dođe još ljudi. Ispitivali su me odakle sam i kako sam tu došao. Donijeli su mi da jedem i onda mi je taj vojnik rekao da me moraju povesti u komandu. Tamo su me ispitivali i rekli da moram u glavnu komandu u Skender-Vakuf. Kad smo došli u Skender-Vakuf na kapiji nekog hotela predali su me vojniku. On me odvede u podrum u sobu u kojoj su plafon i zidovi već bili krvavi. Iz te sobe izvodili su jednog po jednog da damo izjave kod majora. Rekoše da su kriminalistička služba iz Banje Luke i da njihova vojska drži cijeli Vlašić. Obavijestili su nas da će nas petoricu voziti u bolnicu u Banja Luku."[292]

Potresna su svjedočenja ljudi koji su preživjeli strijeljanje i izvlačili se sa mjesta pada u provaliji: "Otac svjedoka X, koji je klečao pored njega, gurnuo ga je u provaliju kad je otvorena vatra. Onesvijestio se, a kad se povratio, vidio je veliki broj leševa uokolo po stijeni i nekoliko ljudi u uniformi kako iz neposredne blizine pucaju u one koji su još živi. Ne može da objasni kako to da njega nisu ubili. U svakom slučaju, bio je u lošem stanju jer je slomio gležanj i nije mogao da hoda. Drugi preživjeli, na kojeg je naišao nešto kasnije, pokušao mu je pomoći da hoda skačući na jednoj nozi, ali je bio veoma slab i nije mogao. Kad je ostao sam, pokušao je puzeći da pređe rijeku pošto je voda bila tako niska da nije mogla da ga odnese nizvodno. U tom očajnom stanju je pokušao da ode što dalje od mjesta pogubljenja. To je trajalo čitavu subotu i nedjelju. Prenoćio je u jednoj staroj vodenici gdje su ga pronašli vojnici u sivomaslinastim uniformama koji su mu pomogli i odveli ga u Skender-Vakuf gdje mu je pružena prva pomoć. Zatim je prebačen u bolnicu u Banjoj Luci gdje su mu amputirali nogu na 15 cm ispod koljena, kao zarobljenik je bio podvrgnut premlaćivanju i mučenju."[293]

Preživjeli sa Korićanskih stijena po dolasku u bolnicu u Banjoj Luci bili su izloženi teškim psihofizičkim torturama od strane pojedinih policajaca ali i pojedinog medicinskog osoblja. Svakodnevno su tučeni, zastrašivani, uskraćivana im je adekvatna pomoć, hrana i voda. Jedan broj ljudi je ubijen u bolnici u Banjoj Luci. Svjedoci postupaka pojedinih stražara i medicinskog osoblja u Banjoj Luci navode njihova nečovječna i nehumana postupanja: "Prvo smo odvedeni u bolnicu uho-grlo-nos

292 http://www.justice-report.com/en/articles/moja-priča-bijeg-od-smrti, pristupljeno 10. jula 2014. godine.

293 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragrafi 865 i 866.

gdje su nas odmah na ulazu počeli tući. (...) Iste večeri došlo je njih šestoro i baseball palicama su nas pretukli. Bili smo krvavi. Ujutro nismo mogli raspoznati jedan drugog. Naredno jutro su nas odveli za bolnicu "Paprikovac" u Banja Luci. I tamo su nas postrojili uza zid i tukli. Neki mladić je došao i rekao im da prestanu, nakon čega su nas uveli u bolnicu. Bio sam u sobi gdje je bilo 10 ljudi, četiri Hrvata i šest muslimana. Tukli su nas svaku noć. Donosili su kabl na čijem kraju su bile olovne kugle i tim nas tukli. U toj mojoj sobi, gdje sam bio 22 dana, ubijeno je pet ljudi. Svaku noć dolaze, ulaze unutra i tuku nas. Onda nas tjeraju da tučemo jedni druge. Kada je bilo vrijeme za hranu, moraš kod vrata stati mirno, podići tri prsta i pozdraviti. U bolnici nismo dobivali vodu. Tjerali su nas da pijemo tuđu mokraću. Ne daj bože nikome da ono proživi, niko živ. U međuvremenu je tu u bolnicu doveden i Sanamir Kljajić. On je 15 dana ležao među tim mrtvim na Korićanskim stijenama. Našao ga jedan pravoslavac i javio vojsci. Jednog jutra dođoše dva civila i rekoše nam da njima pripadamo. Odveli su nas u komandu i nakon kratkog vremena rekoše da smo slobodni građani. Odvedoše nas, mislim, u džamiju Ferhadija u Banja Luci. Tu smo se skrivali 16 dana. Kasnije su nam neki ljudi pomogli da pređemo u Bosanski Novi, pa u Karlovac, u Hrvatsku, odakle sam otišao u Norvešku."[294] Oni koji su preživjeli Korićanske stijene još jednom su preživljavali teške psihofizičke torture u bolnici u Banjoj Luci. Preživjeli Sulejman Kahrimanović navodi kroz šta su prolazili u banjalučkoj bolnici: "Strašeći nas, Sanemiru Kljajiću su počeli parati one njegove ožiljke. Gasili su nam cigarete na ruci. Živo tijelo su nam pržili. (...) Pod pritiskom te njihove vojske morali smo piti urin jedan od drugog u WC-u."[295]

Nakon izvršenog zločina, u roku 2-3 dana na lokalitet su došli najviši vojni i policijski prestavnici CSB Banja Luka radi dogovora o asanaciji terena i uklanjanju tijela. Pokušaj prikrivanja posmrtnih ostataka žrtava rađen je na način da su pomoću dizalice pokušali izvlačiti tijela iz provalije. Nakon što su izvučena 4 tijela dizalica se pokvarila.[296] Pripadnici civilne zaštite nedaleko od ovog lokalitet (oko 1,5 km) ukopali su posmrtne ostatke. Posmrtni ostaci ove četiri osobe su pronađeni, ekshumirani i utvrđen je identitet žrtava. Ekshumacija žrtava izvršena je 2003. godine a identitet putem DNK je utvrđen za Vehabović Seida, Fazlić Edina, Kauković Elvina i Krkić Ahmeta.[297]

[294] http://www.justice-report.com/en/articles/moja-priča-bijeg-od-smrti, pristupljeno 10. jula 2014. godine.

[295] Sulejman Kahrimanović, *Preživio strijeljanje*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo 1997, str. 486.

[296] http://www.justice-report.com/en/articles/kori%C4%87anske-stijene-slike-iz-provalije, pristupljeno, 10. juli 2014. godine.

[297] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

Najodgovorniji predstavnici policijskih i vojnih snaga tzv. RS bili su upoznati sa ovim događajem. Čak je Mićo Stanišić naredio provođenje istrage o ovom zločinu, ali ona nije urađena. Na zahtjev Miće Stanišića, ministra unutrašnjih poslova, da provede istragu o tome, Drljača je 14. septembra odgovorio da se istraga ne može provesti zato što su službena lica koja su učestvovala u sprovođenju kolone trenutno raspoređena na ratište.[298] Sa zločinom nad Bošnjacima i Hrvatima, koje su počinili pripadnici *Interventnog voda* SJB Prijedor na lokalitetu Korićanskih stijena, bila je upoznata čitava vojna struktura tzv. VRS. U prilog tome ide i Izvještaj Komande Operativne grupe Doboj 2. U nepotpisanom izvještaju s pečatom Komanda Operativne grupe Doboj 2, od 22. avgusta 1992., upućenom Operativnoj grupi Prijedor stoji: "sada svi peru ruke od logora i prihvatnih centara, pokušavajući da odgovornost prebace na nekog drugog za izdavanje naređenja za masovne likvidacije civila u logorima i centrima. Ovo je posebno izraženo posle posjete stranih novinara Prijedoru, odnosno Omarskoj i Trnopolju. Čak su pojave izrade lažne dokumentacije (antidatirane) o svemu ovome. (...) Sigurno je jedno: nepotrebno prosuta krv Muslimana već počinje da nam se sveti."[299] Nakon određenog vremenskog perioda pripadnici Interventnog voda SJB Prijedor su došli na mjesto zločina radi prikrivanja posmrtnih ostataka. Posmrtne ostatke žrtava su sakrili na lokalitetu gdje su žrtve padale a nakon toga su velikim količinama kamena prikrili posmrtne ostatke koji do danas nisu pronađeni.

Ekshumacija posmrtnih ostataka žrtava vršena je u nekoliko navrata. Prva ekshumacija je izvršena 15-19. maja 2003. godine kada su na lokalitetu Korićanske stijene pronađeni samo sitni skeletni ostaci. Drugi put je 3. oktobra 2003. godine rađena ekshumacija na lokalitetu Korićani I, gdje su pronađeni kompletni posmrtni ostaci 4 žrtve. Ekshumacije su vršene i 2009. godine kada su pronađeni posmrtni ostaci 64 ubijena Bošnjaka i Hrvata. U 2011. godini, također je vršena ekshumacija i pronađeni su sitni skeletni ostaci. U procesu utvrđivanja identiteta putem DNK metode utvrđen je identitet za 119 osoba.[300] Žrtve pronađene na lokalitetu gdje je izvršen zločin iz prvog autobusa su ekshumirane i pronađeno je najviše kompletnih posmrtnih ostataka. Ekshumacijom je pronađen dio sitnih kostiju (zubi, dijelovi lubanje i drugo) koje su u procesu izolovanja DNA uništene tako da imamo identitet osobe, ali nemamo posmrtnih ostataka.

---

[298] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 494.
[299] Isto, paragraf 495.
[300] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

S R P S K A R E P U B L I K A
MINISTARSTVO ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
BANJA LUKA

Broj: SZ/O-431.
Dana: 8.9.1992.godine

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

Sastavljena dana 8.9.1992.godine u prostorijama CSB Banja Luka u vezi obavljenog informativnog razgovora sa GARIBOVIĆ EMSUDOM, sin Abdulaha i Zumre rodjene Mujkanović, rodjen 29.9.1962.godine u Trnopolju, opština Prijedor, sa prebivalištem u Trnopolju 172., stolar, oženjen, dvoje djece, Musliman.

Informativni razgovor je obavljen dana 25.8.1992.godine u SJB Skender Vakuf na okolnosti njegovog putovanja konvojem od Prijedora prema Travniku.

U informativnom razgovoru Garibović Emsud je naveo slijedeće:

U prihvatnom centru u Trnopolju boravio tri mjeseca. Supruga sa djecom je otišla u [redacted] još prije 6. mjeseci. Namjeravao je da se pridruži porodici pa je izrazio želju da putuje sa konvojem koji je išao prema Travniku. Nije dobio nikakva dokumenta za iseljenje niti ih je tražio.Kada je 21.8.1992.godine u prijepodnevnim satima krenuo konvoj Trnopolja nalazio se u jednom autobusu gdje je morao kao i svi drugi držati sagnutu glavu. Putovali su oko četiri sata kada su se zaustavili kraj nekog izvora. Tu su izdvojili mladje muškarce i smjestili ih u dva autobusa na kraju kolone. Ostala vozila su otišla. Rekli su im da će ih razmijeniti sa Travnikom. Postrojili su ih u dvije vrste blizu jedne provalije. Ljudi koji su ih postrojavali i rukovodili imali su milicijske uniforme na sebi. Zatim su im rekli da kleknu okrenuti prema provaliji poslije čega je začuo pucnjavu. Nije osjetio da je pogodjen, ali su ga ljudi iz zadnje vrste gurnuli prema naprijed tako da je pao u provaliju. Dolje je vidio puno stradalih i Jakupović Bahriju živog, koga inače poznaje zajedno sa Bahrijom je pobjegao odatle i lutao kroz šumu sve dok nisu vidjeli vojnike kojima su se obratili za pomoć. Nije imao novaca niti vrijednih predmeta za vrijeme putovanja, a navodi da su još dok se formirao konvoj u Kozarcu ljudi iz konvoja bili pozvani od milicije da predaju vrijedne predmete jer će im to svakako oduzeti u Travniku

Dovršeno!

OVLAŠTENO SLUŽBENO LICE
Dragomir Marković

Dokument br.4 Službena zabilješka CSB Banja Luka[301]

[301] AIIZ, inv. br.2-4681, CSB Banja Luka, *Službena zabilješka, broj SZ/O-43*, od 8. IX. 1992.

SJB PRIJEDOR
Depeša broj:11-12-2267
Dana:14. 9.1992. god.

DI- šifrovano

CENTRU SLUŽBI BEZBJEDNOSTI BANJA LUKA-NAČELNIKU
Veza: Vaša depeša broj 11-1/02-2-345 od 11. 09. 1992. god.

Na osnovu Vaše depeše broj i datum veze obavještavamo Vas da nismo u mogućnosti sprovesti istragu u vezi navodnog stradanja više lica muslimanske narodnosti na području Korićanske stijene iz razloga što se svi milicionari koji su vršili pratnju konvoja za Travnik [illegible] 08. 1992..godine, od 09. 09. 1992. godine nalaze na ratištu u Han Pijesku.

Pored toga nismo u mogućnosti ni da Vam dostavimo spiskove svih gradjana koji su putovali konvojima na toj relaciji iz razloga što ova Stanica javne bezbjednosti nije bila organizator tih konvoja, već je samo davala odredjen broj milicionara ta fizičko obezbjedjenje po ispostavljenom zahtjevu vojske i Crvenog krsta.

NAČELNIK SJB
Simo Drljača

Dokument br.5 Depeša SJB Depeše broj: 11-12-2267, od 14. IX. 1992.[302]

[302] AIIZ, inv. br. 2-4684, SJB Prijedor, *Depeše broj: 11-12-2267*, od 14. IX. 1992.

III DIO

LOGORI I DRUGA MJESTA ZATOČENJA U PRIJEDORU

III.1. Logori na području općine Prijedor i druga mjesta nezakonitih zatočenja

Logore i druga mjesta nezakonitih zatočenja Bošnjaka i Hrvata na području općine Prijedor uspostavio je Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor. "Logori su uglavnom osnivani i vođeni ili po direktivama srpskih kriznih štabova ili u saradnji sa njima, oružanim snagama i policijom."[303] Iz brojnih dokumenata i dokaza koji su prikupljeni za potrebe suđenja pred MKSJ i sudovima u BiH nedvojbeno je utvrđeno da je Krizni štab naredio, organizirao i rukovodio logorima i drugim mjestima nezakonitih zatočenja. Krizni štab je preko vojnih i policijskih struktura uspostavio potpunu kontrolu i nadzor nad *logorima smrti* Omarska, Keraterm, Trnopolje i drugim mjestima nezakonitih zatočenja. Logori i druga mjesta nezakonitih zatočenja na području općine Prijedor uspostavljeni su isključivo za Bošnjake i Hrvate i građane drugih nacionalnosti koji nisu podržavali velikosrpsku politiku. I MKSJ je u predmetu Milomir Stakić utvrdio: "da su osnivanje tih logora i upravljanje njima, što je zahtijevalo saradnju civilne policije i vojnih vlasti, predstavljali radnje kojima su ugroženi životi hiljade ljudi, gotovo isključivo nesrpske nacionalnosti, koji su bili zatočeni u njima."[304] Na području općine Prijedor bilo je 58 logora i drugih mjesta nezakonitih zatočenja što je utvrđeno pred MKSJ.[305] Od 58 mjesta nezakonitih zatočenja u općini Prijedor, srpske vlasti su uspostavile tri logora za duže zatočenje a to su Omarska, Keraterm i Trnopolje u kojima je ujedno nezakonito zatočen najveći broj logoraša. Prema utvrđenim činjenicama pred MKSJ kroz prijedorske logore je prošlo oko 31.000 ne-Srba. Na području općine Prijedor pripadnici srpske vojske i policije vršili su nezakonita zatočenja Bošnjaka i Hrvata koja su imala za cilj masovne i prisilne progone. U presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić naglašeno je da su nezakonita zatočenja bila dio velikosrpskog plana: "Osnivanje ovih logora bilo je dio velikosrpskog plana da se ne-Srbi protjeraju sa opštine Prijedor. Logori su uglavnom osnivani i vođeni ili po direktivama srpskih kriznih štabova ili u saradnji sa njima, oružanim snagama i policijom. Tokom zatočenja, žene i muškarci zatvorenici podvrgavani su teškom zlostavljanju, između ostalog premlaćivanju, seksualnom zlostavljanju, mučenju i pogubljenjima. Podvrgavani su ponižavajućem psihološkom zlostavljanju tako što su prisiljavani da pljuju na muslimansku zastavu, pjevaju srpske nacionalističke pjesme ili dižu tri prsta u znak srpskog pozdrava. Zatvorenike su čuvali vojnici,

[303] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 154.
[304] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 596.
[305] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 483.

milicija, lokalne jedinice srpske vojske ili TO, ili mješovite grupe njihovih pripadnika koji su nosili uniforme i obično bili naoružani automatskim puškama i drugim ličnim naoružanjem."[306]

Jedan od načina da bi Bošnjaci i Hrvati ubrzano i prisilno napustili općinu Prijedor bila su nezakonita zatočenja kojima su srpske vlasti nametale takve uvjete života nesrpskom stanovništvu da su oni morali napustiti svoje domove. Potvrdnost navedenog imamo u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić gdje najviši zvaničnik Kriznog štaba ARK-a ističe da je krajnji cilj skoro potpuno prisilno protjerivanje Bošnjaka i Hrvata sa prostora Bosanske krajine: "Radoslav Brđanin, predsjednik Kriznog štaba Srpske Autonomne Oblasti za područje Banja Luke, izjavio je 1992. ***da se može prihvatiti prisustvo najviše dva posto svih ne-Srba na tom području.*** Brđanin je zastupao tri faze čišćenja područja od ne-Srba: (1) stvaranje nemogućih uslova zbog kojih bi sami otišli sa tog područja, uključujući taktiku pritisaka i zastrašivanja); (2) protjerivanje i izgnanstvo i; (3) likvidiranje preostalih koji se ne bi uklapali u njegov koncept ovog područja."[307]

Po nasilnom preuzimanju vlasti u Prijedoru pripadnici srpske vojske i policije počeli su sa hapšenjima muškaraca, njihovo privođenje i zatvaranje u zgradu SJB Prijedor. Prvi koraci koje je Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor preuzeo prema Bošnjacima i Hrvatima na području općine Prijedor bilo je nezakonito hapšenje političkih i drugih rukovodilaca. Među prvim uhapšenim bio je Predsjednik Skupštine općine Prijedor prof. Muhamed Čehajić, predsjednik Opštinskog suda, javni tužilac, direktor lokalnog rudnika, sekretar za urbanizam i direktor opštinske uprave prihoda. Nakon zadržavanja u zgradi SJB Prijedor nezakonito zatočeni su prebacivani u logor Keraterm.[308] Po unaprijed utvrđenim kriterijima odmah nakon nezakonitih hapšenja Bošnjaka i Hrvata počele je njihova selekcija. Tako se u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navodi: "Prema riječima jednog policajca, prijedorske zatočenike ispitivala je srpska vojna ili civilna policija i svrstavala ih u jednu od sljedeće tri kategorije: u grupi "A" bili su zatočenici koji "nisu bili krivi ni za šta"; grupu "B" su činili zatočenici koji su pružali podršku SDA ili navodnom muslimanskom "napadu" na Prijedor; a u grupi "C" bili su članovi SDA koji su učestvovali u navodnom "napadu" na Prijedor ili ga finansirali. Policijske starješine su policajcima dostavljale spiskove istaknutih Muslimana iz Prijedora koje je

306 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 154.
307 Isto, paragraf 89.
308 N. Sivac, nav. dj., str. 107.

trebalo uhapsiti i o njima provesti istragu."[309] Velik broj prijedorskih intelektualaca je nezakonito zatočen i ubijen u prijedorskim *logorima smrti*. Među ubijenima su dr. Esad Sadiković, dr. Osman Mahmuljin, dr. Eniz Begić, dr. Rufad Suljanović, dr. Željko Sikora, prof. Hidajet Kulenović, prof. Muhamed Čehajić, prof. Abdulah Puškar, prof. Ilijas Musić, prof. Fikret Mujakić, prof. Uzeir Crnić, prof. Aziz Crnić, prof. Husein Crnić, prof. Latif Benić, prof. Idriz Jakupović, mr. Mehmedalija Sarajlić, predsjednik suda Esad Mehmedagić, prof. Mehmedalija Kapetanović, velik broj Bošnjaka i Hrvata sa visokim obrazovanjem, pravnici, ekonomisti, inženjeri i drugi.[310]

Nakon napada na Kozarac i ulaska srpskih jedinica, velik broj žena, djece i muškaraca je u koloni krenuo prema Prijedoru. Na srpskom punktu u kozarskom naselju Sušići, kolona je zaustavljena i počelo je odvajanje žena, djece i staraca od muškaraca. Muškarci koji su odvojeni na ovom punktu, odvedeni su u logor Keraterm. Žene i djeca su odvedeni u logor Trnopolje.[311] Nezakonita hapšenja i odvođenja civilnog stanovništva nesrpske nacionalnosti u samom gradu Prijedoru počela su nakon napada 30. maja 1992. godine. Srpski vojnici su u dijelovima grada u kojima su stanovali Bošnjaci i Hrvati ulazili u kuće i stanove istjeravajući ih na ulice i odvodili prema centru grada. Kako je u grad pristigao velik broj nasilno protjeranih građana Kozarca koji su bili smješteni kod rodbine, i oni su morali ići po naredbi srpske vojske. Tokom čitavog mjeseca juna srpski policajci iz SJB Prijedor upadali su u stanove i kuće u Prijedoru i po unaprijed pripremljenim spiskovima odvodili prvenstveno muškarce ali i žene.[312] Pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga su svakodnevno vršili nezakonita hapšenja i odvođenja civila u logore Keraterm, Omarska ili Trnopolje.[313] Nezakonito uhapšeni od prvog trenutka hapšenja bili su podvrgnuti raznim psihofizičkim torturama i mučenjima. Potvrdnost navedenog nalazimo i u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik: "Zatočenici su, posebno u centrima za duže zatočenje u Keratermu, Trnopolju i Omarskoj, bili podvrgnuti teškom zlostavljanju, uključujući psihičko zlostavljanje, premlaćivanje, seksualno nasilje, silovanja i mučenja, koja su često dovodila do smrti. U ta tri logora je ukupno u zatočeništvu držano i ispitano više od 5.500 osoba. U više navrata vršena su i pogubljenja. Negdje od 24. do 26. jula, u jednoj od prostorija logora Keraterm, 150 do 200 zatočenika

---

309 ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 484.
310 *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.
311 Hase Ičić, *Moj put kroz logore smrti*, BKZ Preporod, Doboj Istok, 2009, str. 10.
312 N.Sivac, nav. dj., str. 149.
313 M. Nezirević, nav. dj., str. 92.

muslimanske i hrvatske nacionalnosti ubijeno je mitraljeskom vatrom."[314] Prema podacima i činjenicama koje su utvrđene pred MKSJ i Sudom BiH velik broj građana općine Prijedor je nezakonito zatočen.[315] Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik: "Ta tri logora su čuvali vojnici, policijske snage, jedinice TO-a ili kombinacija navedenih snaga. Vršila su se pogubljenja i teška zlostavljanja zatočenika, koja su uključivala psihičko zlostavljanje, premlaćivanje, seksualno nasilje i mučenje. Zatočenici su prisiljavani da pljuju na muslimansku zastavu, pjevaju srpske nacionalističke pjesme ili dižu tri prsta u znak srpskog pozdrava. Pripadnicima paravojnih formacija i lokalnim Srbima redovno je dozvoljavan pristup u logore da zlostavljaju, tuku i ubijaju zatvorenike. U periodu do zatvaranja logora Omarska i Keraterm 21. avgusta 1992, na stražarskoj dužnosti u tim logorima bilo je angažovano ukupno 187 radnika policije. Sabirni centar Trnopolje bio je u funkciji do novembra 1992. godine. U ta tri logora bilo je zatočeno i ispitivano sve u svemu više od 5.500 osoba."[316] U prijedorskim *logorima smrti* među nezakonito uhapšenim bilo je žena, djece, muškaraca, starijih osoba, invalidnih osoba i kroničnih bolesnika, što nije bilo limitirajuće za odvođenje u logore. U prijedorskim logorima, u velikom broju slučajeva, zajedno su bili zatočeni očevi i njihovi sinovi, bilo je slučajeva da su zajedno u logoru bili zatočeni otac, majka i djeca, brat i sestra. Uvjeti u logorima bili su užasni tako da su ti "uslovi sračunati da dovedu do fizičkog uništenja, navodi se da su surovi i nehumani uslovi u logorima i zatočeničkim objektima uključivali (…) neadekvatnu ishranu (često jedva dovoljnu za puko preživljavanje), zagađenu vodu, nedovoljnu ili nikakvu ljekarsku njegu, nezadovoljavajuće higijenske uslove i nedostatak prostora."[317] Poseban primjer je ubijanje logoraša u logorima Omarska, Keraterm, Trnopolje, ubijanje logoraša u rejonu Korićanske stijene (općina Skender-Vakuf), gdje je 21. augusta 1992. godine ubijeno više od stopedeset, a vjerojatno i oko dvije stotine logoraša, koji su trebali biti transportirani u Travnik. Ubijanje nezakonito zatočenih nastavljeno je i na prostoru Ljubije. Tako su nezakonito zatočene iz doma u Miskoj Glavi, koje su dovezli na stadion u Ljubiji, ubijali na prostoru rudnika željezne rude Ljubija (lokacija zvana Redak).[318]

---

[314] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 499.

[315] "Hiljade građana opštine Prijedor prošle su kroz barem jedan od tri glavna zatočenička logora, Omarsku, Keraterm i Trnopolje, koji su osnovani u Omarskoj, Prijedoru, odnosno Trnopolju." ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 630.

[316] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 487.

[317] ICTY*, Presuda u predmetu Radoslav Brđanin,* paragraf 904.

[318] Na navedenoj lokaciji ekshumirane su 2 masovne grobnice: Redak (posmrtni ostaci 74 žrtve i Redak-depo 15 žrtava). AINOBiHPUB*, Baza podataka.*

Prijedorski *logori smrti* su uspostavljeni i kontrolirani u potpunoj koordinaciji civilnih, vojnih i policijskih struktura tzv. srpske opštine Prijedor. Navedeno je utvrđeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Između Kriznog štaba, kasnije Ratnog predsjedništva, i pripadnika policije i vojske postojala je koordinirana saradnja u upravljanju logorima. Uloga Kriznog štaba sastojala se u nadgledanju bezbjednosti u logorima, donošenju odluka o produženju pritvora građanima Prijedora, obezbjeđivanju prijevoza (i potrebnog goriva) za premještanje zatvorenika iz logora u logor ili van teritorije pod srpskom kontrolom, te koordiniranju dostave hrane za zatočenike."[319] Iz navedenih razloga pomenuti snose jednaku odgovornost prema počinjenim zločinima u prijedorskim *logorima smrti*.

III.2. Logor Omarska

Logor Omarska nalazio se u mjestu Omarska, tačnije na lokalitetu kompleksa rudnika Omarska, udaljen 2 km od sela Omarska, a dvadesetak kilometara od Prijedora. Nakon nasilnog preuzimanja vlasti u Prijedoru Srbi su preuzeli kontrolu i nad rudnikom Omarska i time imali mogućnost da nesmetano pristupe formiranju koncentracionog logora. U selu Omarska formirano je stanično odjeljenje SJB Prijedor da bi kasnije to odjeljenje preraslo u policijsku stanicu Omarska, što je imalo veoma važnu ulogu u formiranju ovog logora. Ovaj lokalitet je izabran iz razloga što je okolno stanovništvo bilo srpske nacionalnosti i bila je lakša kontrola pristupu i nemogućnost neprimijećenog bijega. Prvi logoraši u logoru Omarska su nezakonito zatočeni u noći 27. i 28. maja 1992. godine, a posljednji zatočenici iz logora su odvedeni oko 21. avgusta 1992. godine.[320] Nadzor i obezbjeđenje logora bilo je u nadležnosti pripadnika srpske policije SJB Prijedor i pripadnika tzv. VRS. Pripadnici tzv. VRS obezbjeđivali su okolinu logora, dok su pripadnici SJB Prijedor vršili unutrašnje obezbjeđenje.[321]

Ključnu ulogu u formiranju *logora smrti* Omarska imao je Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor. Izvještaj Načelnika srpske SJB Prijedor pokazuje na koji način je formiran koncentracioni logor Omarska: "Krizni štab opštine Prijedor je odlučio da se svi zarobljenici iz objekta Keraterm u Prijedoru premjeste u prostorije upravne zgrade i radionice RŽR u Omarskoj, gdje bi mješoviti timovi operativnih

---

[319] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 488.
[320] Vidi više u ICTY, *Presude u predmetu Brđanin, Stakić, Tadić i Sud BiH, Presuda u predmetu Mejakić i drugi*.
[321] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 160.

radnika nastavili započetu obradu, radi čega je ovaj objekat i dobio radni naziv Istražni centar ratnih zarobljenika Omarska. Istom odlukom objekat je stavljen pod nadzor milicije i vojske, tako da je milicija dobila zadatak neposrednog fizičkog obezbjeđenja a vojska je preuzela dubinsko obezbjeđenje u vidu dva prstena i miniranja mogućih pravaca bjekstva zarobljenika.“ O istom je Komisija CSB-a Banja Luka u svom izvještaju navela: “Međutim, oružani sukobi na području opštine su se brzo proširili na veći dio naselja pa se naglo povećao i broj zarobljenih lica, tako da kapacitet ovog objekta nije mogao zadovoljiti narasle potrebe niti uslove za rad sa zarobljenicima. Istovremeno je Krizni štab opštine Prijedor procijenio da bi i zbog bezbjednosnih razloga bilo uputno zarobljenike premjestiti na drugo mjesto i odlučio se za objekat upravne zgrade i radionica RŽR Omarska. Istom odlukom je regulisano da se objekat “Keraterma” u Prijedoru koristi isključivo kao prolazni, te da se u njemu vrši samo prihvat dovedenih lica radi transporta u objekat u Omarskoj, odnosno u Trnopolje, obzirom da to nije izvodljivo u SJB Prijedor zbog malog prostora.”[322]

Prva veća grupa logoraša koji su nezakonito zatočeni u logoru Omarska prebačeni su iz logora Keraterm. Oko 1.000 nezakonito zatočenih Bošnjaka i Hrvata, u pratnji srpske vojske, sa više od 20 autobusa *Autotransporta* dovezeno je u logor Omarska. U presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navodi se: “Krizni štab u Prijedoru je već 27. maja 1992. naredio da se zatočenici iz Keraterma prebace u Omarsku. Prema izvještaju SJB-a Prijedor iz avgusta 1992. upućenom CSB-u Banja Luka, velika većina prebačenih muškaraca bila je stara između 18 i 60 godina. Narednih dana u Omarsku su prebačeni i muškarci Muslimani uhapšeni u Kozarcu. Uprkos tome, načelnik SJB-a Prijedor Simo Drljača je tek 31. maja izdao službeno naređenje za osnivanje logora Omarska, u skladu s odlukom Kriznog štaba. (...) To naređenje je izvršio Drljača u saradnji s CSB-om Banja Luka.”[323] Komandant logora Omarska bio je Željko Mejakić, komandir policijske stanice Omarska. Zamjenik ko-

---

[322] AIIZ, inv. br. 2-4674, CSB Banja Luka, *Izvještaj o zatečenom stanju i pitanjima u vezi sa zarobljenicima, sabirnim centrima, iseljavanju i ulozi SJB u vezi s ovim aktivnostima.*

[323] “U cilju rješavanja nastalog problema - zarobljavanje velikog broja pripadnika neprijateljskih formacija i drugih lica koja su se zatekla u zonama oružanih sukoba i lica koja su zatražila pomoć i zaštitu - *Krizni štab opštine Prijedor* je odlučio da u naselju Trnopolje organizuje prihvat i smještaj za lica koja traže zaštitu, a da se ratni zarobljenici, radi obrade zadržavaju u objektu RO “Keraterm” u Prijedoru, odnosno u upravnoj zgradi i radionici RŽR (rudnika željezne rude) u Omarskoj.” AIIZ, inv. br. 2-4674, CSB Banja Luka, *Izvještaj o zatečenom stanju i pitanjima u vezi sa zarobljenicima, sabirnim centrima, iseljavanju i ulozi SJB u vezi s ovim aktivnostima.*

mandanta logora bio je najprije Miroslav Kvočka, a poslije njega Drago Prcać, dok je Mlađo Radić zvani "Krkan" bio jedan od stražara.[324]

Dolaskom prvih grupa nezakonito zatočenih civila logor je već bio skoro pun pa neki zatočenici nisu imali mjesta za smještaj u hangaru nego su morali ostati na pisti, prostoru između dvije zgrade.

Logor se sastojao od dvije velike zgrade, hangara, upravne zgrade i dvije manje zgrade poznate kao *bijela kuća i crvena kuća*.[325] Hangar je bio velika pravougaona zgrada, čiji je prizemni dio bio namijenjen za održavanje teških kamiona i strojeva, koji su se koristili u rudniku željezne rude. Na zapadnoj strani hangara nalazila su se dva sprata prostorija, koje su zauzimale manje od polovine ukupne širine hangara. Najveći broj zatočenika boravio je u hangaru.[326] Upravna zgrada bio je prostor gdje su zatočenici jeli i gdje su bile smještene žene koje su nezakonito zatočene. Na spratu su bile prostorije za isljeđivanja. Zatočenice su bile smještene odvojeno i bile su prisiljene raditi u restoranu, spavale su u prostoriji u kojoj su bila isljeđivanja muškaraca. U logoru Omarska nezakonito je zatočeno 37 žena. Ove zatočenice su bile svjedoci ubijanja, mučenja, silovanja, odvoženja posmrtnih ostataka ubijenih.[327] Jedna zatočenica je boravila zajedno sa muškarcima. Svakodnevno su zatočenice tu prostoriju prvo morale počistiti od ostataka krvi, ostataka ljudskog mesa a onda tu spavati. Od žena koje su bile nezakonito zatočene ubijene su Edna Dautović, Sadeta Medunjanin, Mugbila Beširević, Velida Mahmuljin i Hajra Hadžić. Posmrtni ostaci ubijenih Edne Dautović i Sadete Medunjanin pronađeni su i ekshumirani iz masovne grobnice jama Lisac (općina Bosanska Krupa). Mugbila Beširević, Velida Mahmuljin i Hajra Hadžić pronađene su i ekshumirane iz grobnice Kevljani-Hadžići.[328]

---

324 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin,* paragraf 837.

325 U logoru Aušvic također su postojale *crvena i bijela kuća* koje su bile plinske komore, što svakako ima simboliku sa logorom Omarska s obzirom na patnje kroz koje su prolazili zatočenici ovog logora.

326 Vidi više u: ICTY, *Presude u predmetu Stakić, Tadić i Kvočka*.

327 Tesma Elezović, *Ponos ranjene duše*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo, 1997, str. 480.

328 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

Kompleks zgrada logora Omarska[329]

Nedaleko od hangara, na zapadnoj strani livade nalazila se *bijela kuća*, mala pravougaona prizemna zgrada sa hodnikom u sredini, dvije prostorije sa svake strane i jednom malom prostorijom na kraju koja nije bila šira od samog hodnika.[330] *Bijela kuća*, služila je za posebno surovo postupanje prema odabranim zatočenicima. *Crvena kuća*, nalazila se na istoj strani kao i bijela kuća. U logor Omarska iz drugih logora i mjesta nezakonitih zatočenja svakodnevno su dovođeni novi zatočenici. Tako su prema navodima iz presude MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin u logor Omarska dovedeni nezakonito zatočeni iz kasarne tzv. VRS Benakovac: “Negdje oko 29. maja 1992. u logor su prebačeni zatočenici iz kasarne u Benakovcu. Po dolasku je otprilike 120 lica strpano u jednu garažu na nekoliko dana. Dva mladića su se ugušila zbog uslova u garaži.”[331] Mjesto Benakovac se nalazi na Kozari i udaljeno je oko 20 kilometara od Prijedora.

---

[329] Fotografija je iz lične arhive autora, koju je lično fotografirao.
[330] ICTY, *Presuda u predmetu Tadić*, paragraf 156.
[331] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 444.

Bijela kuća u logoru Omarska[332]

Odmah po dolasku prvih zatočenika uspostavljena je potpuna kontrola i obezbjeđenje logora od strane srpske policije SJB Prijedor i postavljene su protivpješadijske mine kako bi onemogućili bilo kakakv bijeg zatočenika.[333]

Po dovoženju nezakonito zatočenih Bošnjaka i Hrvata i građana Prijedora drugih nacionalnosti koji se nisu slagali sa velikosrpskom politikom logorski čuvari su vršili popis zatočenika i njihovu klasifikaciju. Ta klasifikacija je vršena u tri kategorije: "Prva kategorija se sastojala od intelektualaca i političkih vođa iz zajednica u kojima su živjeli bosanski Muslimani i bosanski Hrvati, obilježeni za likvidaciju. Lica koja su se družila sa onima iz prve kategorije stavljana su u drugu kategoriju, a u trećoj kategoriji su bili zatočenici koji su, prema mišljenju vlasti bosanskih Srba, bili najma-

[332] Fotografija je iz lične arhive autora, koju je lično fotografirao.

[333] U tačci 9. naređenje o formiranju logora naređeno je miniranje prostora oko logora. "Nadležni predstavnici vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine će hitno izvršiti postavljanje minskog polja, u skladu s propisima o miniranju, što podrazumijeva izradu sheme minskog polja, pravilno obilježavanje i dr." Vidi prilog dokument br.6, *Naredba o formiranju logora Omarska.*

nje “krivi” i stoga na kraju pušteni na slobodu. Međutim, u praksi su u logoru bili zatočeni ljudi iz sve tri kategorije.”[334] Prema klasifikaciji CSB ARK-a, odnosno Stojana Župljanina nezakonito zatočeni su dijeljeni u tri kategorije: “Prva je obuhvatala osobe za koje se sumnjalo da su izvršile krivična djela. U drugoj kategoriji bile su osobe za koje se sumnjalo da su pomagale i podržavale one iz prve kategorije. U trećoj kategoriji bili su odrasli muškarci za koje služba nije, do sada, prikupila bilo kakve bezbjedonosno interesantne (podatke) radi čega se isti mogu tretirati kao taoci.”[335]

Broj nezakonito zatočenih civila nesrpske nacionalnosti u logoru Omarska je bio promjenjiv. Postoje određeni podaci da je kroz logor Omarska prošlo 3.000-5.000 zatočenika. O broju nezakonito zatočenih u *logoru smrti* Omarska načelnik SJB Prijedor Simo Drljača navodi sljedeće podatke: “Prema raspoloživim dokumentima i evidencijama koje su vođene u Omarskoj od dana 27. maja 1992. godine do dana 16. augusta 1992. godine, u ovaj istražni centar je dovedeno ukupno 3.334 lica od čega: Muslimana 3.197, Hrvata 125, Srba 11, ostalih 1, lica ispod 18 godina 28, lica iznad 60 godina 68, lica između 18 i 60 g. 2.920, muškaraca 3.297, žena 37. (...) Od dana 27.05.1992. do dana 16.08.1992. godine u Centru je kriminalistički obrađeno 3.334 lica od kojih je premješteno u Trnopolje 1.773, premješteno u vojni logor na Manjači 1.331. Trenutno se na obradi u SC Omarska nalazi 179 lica.”[336] Broj logoraša se mijenjao svakodnevno iz razloga stalnog nezakonitog hapšenja i zatočenja civila nesrpske nacionalnosti i svakodnevnih ubijanja zatočenika. U presudi MKSJ u predmetu Miroslav Kvočka i drugi govori se o maloljetnim zatočenicima u logoru Omarska: “U prvim danima logora mogli su se vidjeti i dječaci od samo 15 godina, kao i neki stariji ljudi. Među zatočenicima logora bilo je i mentalno hendikepiranih pojedinaca.”[337] Jedan broj zatočenika nikako nije evidentiran od strane čuvara u logoru. Uprava i čuvari u logoru pokušavali su prikriti pravu istinu o broju i stanju logoraša. Prikrivanje je vršeno na način da je bio ograničen ili zabranjen pristup televizijskim i novinskim izvještačima. Samo mali dio logora su posjetili novinari, a najveći dio logora je ostao zatvoren i daleko od novinara i snimateljskih kamera.

Uvjeti u logoru su bili užasni. Preživjeli svedoci i novinari, koji su posjetili ovaj logor smrti, mogli su se uvjeriti u uvjete koji su vladali u logoru. Prostorije u kojima su bili smješteni nezakonito zatočeni nisu pružale ni minimum uvjeta za boravak. Prije ulaska u logor Omarska, logoraši bi bili detaljno pretraženi, oduzimali su im

---

334 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 443.

335 Isto, paragraf 249.

336 AIIZ, inv. br. 2-4688, SJB Prijedor, *Izvještaj i prihvatni centri na području opštine Prijedor.*

337 ICTY, *Presuda u predmetu Kvočka i drugi*, paragraf 21 i *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 842.

novac, satove i druge vrijednosti. Veliki broj zatočenika držan je u veoma skučenim prostorima, tako da su jedva imali gdje da sjede ili spavaju. Prema svedočenjima preživjelih, u prostoriji zvanoj *garaža* bilo je smješteno oko 200 ljudi. Ljudi su bili jedan uz drugog. Uvjeti su bili užasni, nedostatak zraka, vrućina, težak miris, velika vlaga usljed znojenja. Vrata garaže su bila najčešće zatvorena, jedan prozor zakovan, a drugi zatvoren.[338] Iz brojnih svjedočenja pred MKSJ i Sudom BiH potvrđeno je navedeno. Jedan od svjedoka pred Sudom BiH je: "naveo da su vrata bila zatvorena, da je bilo za neizdržati jer su zatočenici bili strpani jedan na drugog, a stražari su, otežavajući još više već teške uvjete, ubacili kantu punu fekalija i rekli 'Evo pijte', dok su puštanje zraka u prostoriju uslovljavali time hoće li im neko od zatočenika dati novac i cigarete."[339] Dešavalo se da oko 200 ljudi boravi u prostoru od 50-tak kvadratnih metara; a u jednoj maloj prostoriji bilo je zatvoreno 300 ljudi. Na spratu hangara nalazilo se više prostorija. Tako je u prostoriji 26 kako su je zvali zatočenici, boravilo 300-400 zatočenika. Ta prostorija je bila pokrivena limom i vladala je velika vrućina zbog velikih temperatura i pretrpanosti što je stvaralo nepodnošljive uvjete zatočenim. Isto je bilo i sa uvjetima u prostoriji 15. U njoj je bilo smješteno oko 300-350 ljudi, bilo je prenatrpano i nije se moglo sjediti ni ležati; temperatura je bila do 50°C, vrućine su bile nepodnošljive.

Ostali zatočenici bili su zbijeni po toaletima, često su morali ležati usred izmeta. Veliki broj zatočenika morao je potrbuške ležati napolju, na pisti, poneki neprekidno danima i noćima bez obzira na vremenske prilike. U tzv. *Mujinoj sobi* broj zatočenika se kretao i do 600. Fekalije su se izlile u prostoriju jer su oba toaleta bila začepljena, tako da je sadržaj izlazio iz wc-*šolja i zatočenici su spavali po tim fekalijama. U sobi se širio užasan miris.* Kakvi su uvjeti bili u logoru Omarska nalazimo i u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik: "Gotovo 600 zatočenika držali su na betoniranoj površini na otvorenom, u svim vremenskim uslovima. Higijenski uslovi su bili vrlo loši i zatočenici su patili od kožnih i drugih bolesti. Bilo je vrlo malo hrane i vode, a neki zatočenici, posebno oni koji su bili teško premlaćeni, nisu mogli otići do mjesta gdje se dijelila hrana. Velik broj zatočenika je umro usljed premlaćivanja. Jedna od grupa koje su zlostavljale zatočenike u Omarskoj bio je specijalni odred MUP-a stavljen pod komandu CSB-a Banja Luka. Najteža premlaćivanja odvijala su se u *bijeloj kući* i *crvenoj kući*, u koju su zatočenike odvodili, zlostavljali i ubijali. Zatočenici su premlaćivani i tokom noći, kada su dolazili civili i vojnici kojima je bio dozvoljen ulazak u logor."[340] Betonska pista na kojoj su bili smješteni nezakonito zatočeni bila je

[338] N. Sivac. nav. dj., str. 172.
[339] Sud BiH, *Presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 77.
[340] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 490.

mjesto na kojoj su na poseban način vršene psihofizičke torture logoraša. Zatočenici su morali biti na otvorenom, bez bilo kakve zaštite od različitih vremenskih uvjeta. Kako se radilo o ljetnjem periodu, temperature su bile visoke. Zagrijana betonska podloga dostizala je temperaturu preko 40° C. Zatočenici su morali ležati potrbuške na pisti ili sjediti. Oni koji bi pokušali ustati, bili bi fizički zlostavljani. Bez vode, izloženi visokim temperaturama jedan broj zatočenika je imao halucinacije, teške opekline, najveći broj je dehidrirao što je dodatno pogoršavalo psihofizičko stanje zatočenika.[341]

Uvjeti u *bijeloj kući* po svedočenjima preživjelih zatočenika bili su najgori u čitavom logoru. U nekoliko prostorija u kojima su nezakonito zatočeni bio je pravi pakao. U jednoj prostoriji veličine oko 2,5 X 2,5 m bilo je smješteno preko 50 zatočenika. Zatočenici su sjedili jedni preko drugih, padali u nesvjest zbog nedostatka zraka, vrućine, zagušljivosti. U *bijeloj kući* čuvari su zatočenike premlaćivali do smrti. Zidovi i plafoni su bili crveni od krvi pretučenih zatočenika. Zatočenici su vršili nuždu u prostorijama. Užasan miris se širio od znoja, krvi i fekalija. U ćošku je stajao kanister koji je služio za vršenje nužde što je dodatno otežavalo boravak u *bijeloj kući*.[342] Zatočenike su tukli nogama, šakama, kundacima, drvenim i metalnim palicama. Kad su nekog htjeli pretući nasmrt, stražari su mahom udarali u predjelu bubrega i srca.

Nemoguće uvjete u logoru dodatno je otežavalo sistemsko izgladnjivanje, uskraćivanje vode, nemogućnost održavanja lične higijene, uskraćivanje medicinske njege. Nezakonito zatočeni Bošnjaci i Hrvati u logoru Omarska dobijali su jedan obrok dnevno.[343] Taj obrok se sastojao od tanjira čorbe i tanke kriške kruha. Najčešće je to bila neka supa od nekoliko listova kupusa ili graha (20 zatočenika je dijelilo jedan kilogram kruha). Ovaj obrok po količini i kvalitetu nije mogao zadovoljiti ni minimum ljudskih potreba za hranom. O sistematskom izgladnjivanju nezakonito zatočenih navedeno je u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Zatočenici su dobivali hranu lošeg kvaliteta koja je često bila pokvarena ili nejestiva uslijed visokih temperatura i povremenih nestanaka struje tokom ljeta 1992. godine. Količina hrane bila je više nego nedostatna."[344]

---

341 Isto, paragraf 490.

342 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 249.

343 "Zatočenici u Omarskoj dobivali su jedan obrok na dan." ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 168, vidjeti također *Presuda u predmetu Miroslav Kvočka i drugi*, paragraf 51 i *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 160.

344 ICTY, *Presuda u predmet Miroslav Kvočka i drugi*, paragraf 55, i *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 168.

Hranu su logoraši morali pojesti za minut ili dva bez obzira da li je ta hrana bila vruća.[345] Oni koji bi nastavili jesti nakon znaka za prekid jela, bili bi pretučeni. Zatočenike su srpski policajci tukli i za vrijeme jela, za vrijeme dolaska ili odlaska iz prostora za objedovanje. Jedan broj nezakonito zatočenih u *bijeloj kući* nije dobijao hranu za vrijeme boravka u istoj.[346] Oni koji su imali teške povrede od premlaćivanja nisu ni išli na objed iz straha od novog fizičkog zlostavljanja. Zbog malih količina hrane koje su dnevno pripremane za zatočenike, jedan broj ponekad nije nikako dobijao hranu. Najveći broj zatočenika za vrijeme nezakonitog zatočenja izgubio je dvadeset i više kilograma. Bilo je slučajeva da su neki izgubili oko pedeset kilograma. Britanski novinar Edward Vulliamy je posvjedočio da je prilikom obilaska logora vidio da su zatočenici u veoma lošem fizičkom stanju. Vidio ih je kako jedu po tanjir supe i nešto kruha i rekao je da je stekao utisak da odavno nisu ništa jeli. Djelovali su prestrašeno. Voda koju su zatočenici dobijali nije bila za piće. Najčešće je i voda uskraćivana. Visoke temperature i nedostatak vode pogoršavale su užasne uvjete u logoru. Pitke vode u logoru nije bilo a zatočenici su bili prisiljeni piti industrijsku vodu. Stražari su logoraše primoravali da pjevaju četničke pjesme kako bi dobili malo vode. U presudi Suda BiH u predmetu Mejakić i drugi opisan je način na koji su stražari zatočenicima najčešće davali vodu: "Naime, na molbe zatočenika da im stražari daju vodu za piće, stražari bi rekli: 'Pjevajte pjesme, daćemo vam vodu', nakon čega su im bacali flaše vode, koje nije bilo dovoljno ni za deset ljudi."[347] Voda za piće nije bila zdravstveno ispravna i za posljedicu je imala dizenteriju kod velikog broja zatočenika. Higijenski uvjeti u logoru bili su ispod svakog nivoa. Zatočenici nisu mogli koristiti toalete, nisu mogli održavati ličnu higijenu, više mjeseci su bili u odjeći u kojoj su dovedeni u logor. Nije bilo mogućnosti za pranje, tako da su muškarci i njihova odjeća ubrzo bili prljavi. Kožna oboljenja bila su česta, kao i akutni prolivi i dizenterija.[348] Fiziološke potrebe zatočenici su obavljali u prostorijama u kojima su bili zatočeni. Izlazak iz prostorija u kojima su bili zatočeni radi obavljanja fizioloških potreba, ovisila je od dobre volje čuvara. Satima su zatočenici čekali da obave ove potrebe. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Miroslav Kvočka i drugi: "U zgradi u kojoj je bio hangar nalazila su se dva nužnika koja je koristilo više od hiljadu zatočenika. (…) Na drugim mjestima, kao što je *garaža* u upravnoj zgradi, uopšte nije bilo nužnika."[349] Oni koji bi noću tražili od čuvara izlazak van prostorije radi vršenja

[345] N. Sivac, nav. dj., str. 175.
[346] M. Nezirević, nav. dj., str. 144.
[347] Vidi više u: Sud BiH, *Presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 80.
[348] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 161, vidi ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 934.
[349] ICTY, *Presuda u predmetu Miroslav Kvočka i drugi*, paragraf 58.

fizioloških potreba, bili bi fizički maltretirani a neki i ubijeni. U logoru su zatočenici bili prisiljeni boraviti zajedno sa onim koji su umrli od posljedica teških fizičkih premlaćivanja. Bilo je slučajeva da umrli čitavu noć budu zajedno sa zatočenicima.

Zatočenici se za čitavo vrijeme boravka u logoru nisu kupali. Jednom su čuvari šmrkovima polijevali zatočenike nazivajući to *kupanjem*. Čuvari su naredili zatočenicima da iziđu van prostorija, da se skinu goli i počeli su ih prskati vodom. Mlaz vode je bio toliko jak da su zatočenici padali od udara vode. Preživjeli svjedoci navode: "Jednom su se tako stražari jako dobro zabavljali kada su natjerali logoraše da se skinu goli i da ih kupaju velikim šmrkovima kojima se kamioni peru, rudnički, teška mašinerija u stvari. Postavili su ih na pistu i prskali ih tih šmrkom od koga su oni padali, neki u nesvijest, neki od iscrpljenosti i među njima su natjerali jednu jedinu ženu koja nikad nije mogla biti s nama ženama nego je bila izolirana u *bijeloj kući*, Hajra Hadžić, nju su skinuli golu, tako da su orgijali u logoru. Nažalost, ni Hajra nije nikada pronađena, likvidirana je negdje, u nekoj je od masovnih grobnica."[350]

Zatočenici su nakon dolaska u logor redovito bili ispitivani. Logorski čuvari su dolazili sa spiskovima i prozivali zatočenike koje su odvodili u upravnu zgradu na ispitivanja. Zatočenici su odvođeni na ispitivanja uglavnom nakon nekoliko dana provedenih u logoru. Srpski policajci su prilikom odvođenje zatočenika u upravnu zgradu, udarali zatočenike nogama, rukama, puškama. Ispitivanja u upravnoj zgradi vršili su zajedno vojni policajci, policijski inspektori i službenici državne i javne bezbjednosti. Policijski inspektori iz SJB Prijedor zajedno sa vojnim policajcima iz 1. Krajiškog korpusa i službenici državne bezbjednosti po šablonu su vršili ispitivanje zatočenih. Prilikom ispitivanja srpski policajci su fizički zlostavljali zatočenike. Skoro svi koji su ispitivani pretrpjeli su određene fizičke torture. Iz presuda MKSJ u više predmeta utvrđeno je bez sumnje da je najveći broj nezakonito zatočenih bio izložen teškim zlostavljanjima od strane logorskih čuvara. Neki zatočenici su teško pretučeni za vrijeme ispitivanja.[351] Zbog tog teškog maltretiranja ljudi su bili u neprestanom strahu. Svake noći je prozivano od troje do desetoro ljudi, od kojih neki više nisu viđeni.[352] Fizičke torture i ubijanja zatočenih Bošnjaka i Hrvata vršena su svakodnevno. Ove zločine su činili srpski policajci koji su bili obezbjeđenje logora ili policijski istražitelji ali i osobe srpske nacionalnosti koji nisu bili dio logorskog sistema. Nakon isljeđivanja logoraši su često morali potpisati lažne izjave o svom učestvovanju u navodnim zločinima protiv Srba.[353]

[350] *Izjava Nusrete Sivac na konferenciji: Prijedor 1992: Van osnovane sumnje,* 24. juni 2006, Sava centar Beograd, Fond za humanitarno pravo Beograd, str. 9.

[351] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 163 i *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 230.

[352] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 231.

[353] N. Sivac, nav. dj., str. 177.

Ubistva su činjena u prisustvu ostalih zatočenika. Ovim činom srpski policajci su željeli poslati poruke koje su imale za cilj zastrašivanje i u konačnici prisiliti nesrpsko stanovništvo za prisilno napuštanje općine Prijedor. Kako su vršena ubijanja utvrdio je i MKSJ u više presuda. U jednoj od presuda se navodi: "Mnoga ubistva u logoru Omarska izvršena su u zgradi poznatoj pod nazivom *bijela kuća*. Zatočenici koji su u nju dovođeni sjećaju se da su vidjeli kako uokolo na raznim mjestima leže leševi, dok je unutrašnjost *bijele kuće* bila isprskana krvlju. I u *crvenoj kući* je bilo ubistava. Zatočenici su na razne načine lišavani života. Mnogi su bili toliko surovo pretučeni da su umrli od zadobijenih ozljeda. Drugi su bili izrešetani mecima, umrli su zbog toga što su na njih skakali stražari ili su ih zadavili. Veliki broj zatočenika je prozvan da izađe iz prostorija u kojima su bili zatočeni i nikad se poslije nisu vratili. Ako bi im bilo rečeno da ponesu svoje stvari sa sobom, to je značilo da se neće vratiti i da će najvjerovatnije biti ubijeni."[354]

Ubijanje nezakonito zatočenih u logoru Omarska počelo je odmah po pristizanju prve grupe zatočenika. Ubistva su se dešavala odmah po izlasku iz autobusa.[355] Najviše ubijanja i mučenja zatočenika dešavala su se u večernjim satima. Svjedoci koji su preživjeli *logor smrti* Omarska sjećaju se da su vidjeli veliki broj tijela ubijenih zatočenika. Svjedočeći pred Sudom BiH u predmetu Željko Mejakić i drugi, svjedoci navode: "Nisam samo jednom vidio tijela na travi, na tom mjestu je često bilo. Noću se ubijalo i mučilo. Ujutro oko 4 pola 5 sati dolazio je žuti 'tamić' i odvozio tijela. (...) Natovarili smo ih na kamion, žuti TAM, koji je obično odvozio tijela. Taj kamion sam vidio često da dolazi i odlazi. (...) Taj dan vidio sam da su tovarili mrtve na žuću (žuti kamion), bilo je deset tijela. (...) Svjedokinja K027, koja je imala dobar pregled iz prostora restorana prema prostoru oko *bijele kuće* gdje su odlagana tijela, navela je da su zatočenice između sebe pitale jedna drugu koliko su tijela izbrojale to jutro. Ova svjedokinja je navela da su bila rijetka jutra kada nije bilo tijela, nekad 20, nekad 30, te da je dolazio žuti „tamić" u koji bi se tijela kupila i koji bi odvozio ista."[356] U sudskim procesima pred MKSJ i Sudom BiH utvrđeno je da "jedan žuti kamion je često dolazio da odveze leševe. Vozilo bi se vraćalo prazno nakon otprilike 30-45 minuta. Zatočenici su često dobivali naređenja da pomognu pri utovaru. Neki leševi su bili osakaćeni."[357]

---

354 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 442.

355 N. Sivac, nav. dj., str.177.

356 Sud BiH, Predmet *broj X-KR/06/200, Prvostepena presuda u predmetu* Željko *Mejakić, Momčilo Gruban i Duško Knežević (*dalje u tekstu Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu* Željko *Mejakić i drugi)*, str. 88.

357 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 447.

Prva žrtva u logoru Omarska bio je Ahil Dedić. Srpski policajci su Ahila Dedića ubili u noći 27/28. maja 1992. godine iz vatrenog oružja.[358] Prilikom dolaska nove grupe zatočenika i njihovog izlaska iz autobusa, 30. maja 1992. godine ubijeni su zajedno Avdo i Asaf Muranović. Posmrtni ostaci ubijenih pronađeni su u masovnoj grobnici Jakarina kosa.[359] Prilikom objedovanja, 10. juna 1992. godine ubijen je Mehmedalija Nasić. Sud je na nesumnjiv način utvrdio i navode iz optužnice Tužiteljstva BiH da je 10. juna 1992. godine ili oko tog datuma stražar u logoru Milan Pavlić iz vatrenog oružja ubio Mehmedaliju Nasića.[360] Od posljedica teških fizičkih povreda 10. juna 1992. godine, u logoru je umro Slavko Ećimović.[361] Prethodno je pretučen od strane Duška Kneževića i Zorana Žigića. Posmrtni ostaci ubijenog ekshumirani su iz masovne grobnice Jakarina kosa. Ovdje je bitno istaknuti da je jedan broj posmrtnih ostataka ubijenih zatočenika bio odvezen na lokalitet masovne grobnice Tomašica a kasnije su posmrtni ostaci izmješteni u sekundarnu grobnicu Jakarina kosa. Iz navedenog je jasno da je lokalitet masovne grobnice Tomašica bio predviđen za prikrivanje svih žrtava koje su ubile srpske vojne i policijske jedinice.

U drugoj polovini jula 1992. godine (oko 20. jula 1992. godine) od posljedica teških tortura ubijeni su prof. Abdulah Puškar i Silvije Sarić, predsjednik HDZ-a općine Prijedor. Silvije Sarić je jedne noći prozvan i nakon što je teško premlaćen (po povratku sa premlaćivanja nije bio u stanju da hoda), vraćen je u prostoriju gdje je umro.[362] Na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Mejakić i drugi, svjedok navodi kako je ubijen i profesor Puškar: "Jedan od svjedoka je rekao da je čuo kada je Abdulah Puškar odveden iz prostorije zvane „garderoba", kada ga je posljednji put i vidio, a po njegovom sjećanju, to desilo iza 20. jula 1992. godine. Prema navodima ovog svjedoka, on je čuo razgovor između dva lica, kojom prilikom je jedan od njih rekao: Dok ga ne ubijem, neću prestati."[363]

358 J. Medić, nav. dj., str. 52.
359 N. Sivac, nav. dj., str. 179 i AINOBiHPUB*, Baza podataka.*
360 Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 92.
361 N. Sivac, nav. dj. str. 182.
362 Isto, str. 182.
363 Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 90.

Ispred *bijele kuće* ubijen je Emir Ramić-Hankin, prvo je udaren palicom po glavi, a nakon što je pao zločinac mu je pucao u glavu.[364] Safet Ramadanović-Čifut umro je od posljedica teškog fizičkog zlostavljanja od strane srpskih policajaca.[365] U logor Omarska često su dolazili srpski policajci i vojnici koji nisu bili na dužnostima u logoru a koji su vršili teška zlostavljanja ili ubijanja pojedinih zatočenika. Bećir Medunjanin je umro usljed povreda koje su mu nanesene premlaćivanjem palicama, metalnom stolicom, metalnim šipkama i drškom pištolja. Svjedoci koji su vidjeli Bećira Medunjanina u *bijeloj kući*, navode da je bio pretučen i crn, te da mu je košulja bila krvava do te mjere da se nije vidjelo platno od krvi.[366] Način na koji je ubijen Bećir Medunjanin opisao je svjedok na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Mejakić i drugi: "Opisujući ovaj događaj, svjedok K022 je naveo da je stekao dojam da je tokom drugog premlaćivanja Duća u logor došao sa odlukom da premlati Medunjanina do smrti, a prema navodima ovog svjedoka, tukao ga je željeznim šipkama, nogama i drškom pištolja. Tijelo Bećira Medunjanina cijeli je dan bilo kraj *bijele kuće*."[367] Od posljedica teških fizičkih tortura u junu 1992. godine, u logoru Omarska umro je Hrnić Dalija. Posmrtni ostaci ubijenog Hrnić Dalije ekshumirani su u maju 1999. godine iz masovne grobnice Kevljani.[368] U logoru Omarska prema preživjelim svjedocima ubijeno je 12 muškaraca sa prezimenom Garibović: "(...) jedne noći je naređeno da iz „garaže" izađu svi zatvorenici sa prezimenom Garibović, (...) nakon toga su se *čuli udarci, jauci i vriska,* (...) nakon toga došao kamion na koji su navedena lica natovarena od strane ostalih zatvorenika i odvezena."[369] Mehmedalija Sarajlić je umro od posljedica premlaćivanja 25-26. juna 1992. godine. Velida Badnjevića je ubio logorski čuvar u momentu kada se nalazio između *bijele kuće* i restorana. Posmrtni ostaci ubijenog Badnjević Velida ekshumirani su u maju 1999. godine iz masovne grobnice Kevljani.[370]

Amir Cerić je ubijen sredinom juna 1992. godine u *bijeloj kući*.[371] Svjedoci ovog događaja govore "(...) Duško Knežević i Zoran Žigić, kritične prilike su došli u *bijelu kuću i počeli tući sve odreda, nakon čega su teško premlaćene zatočenike počeli slagati*

---

364 Isto, str. 91.

365 R. Musić, nav. dj., str. 45.

366 Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 94.

367 Isto, str. 93.

368 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

369 Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi,* str. 93.

370 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

371 Posmrtni ostaci Amira Cerića, Huseina Avdića, Emira Ramića i Šefika Malojčića pronađeni su u masovnoj grobnici Kamičani–mezarje i ekshumirani 23. novembra 2010. godine. AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

na gomilu jedan preko drugog. Potom je svjedok čuo riječi: ‹Vidi ovaj se još mrda, kreće se›, nakon čega je čuo dva-tri pucnja, a kada su drugi logoraši došli da sa gomile skidaju tijela, svjedok je vidio da su ostala dva tijela i to Amira Cerića iz Prijedora i Avdića sa Brda, a potom i da su ta dva tijela iznesena desno kod *bijele kuće*, gdje su odlagani mrtvi."[372] Mirsad Crnalić je pokušao da iziđe iz *bijele kuće* kroz prozor a jedan od stražara ga je ubio pucajući iz vatrenog oružja.[373]

Kakav je odnos srpskih policajaca i vojnika bio u odnosu na nezakonito zatočene Bošnjake i Hrvate, najbolje se može pokazati na primjeru teškog fizičkog premlaćivanja Huseina Crnkića. "Husein Crnkić je jedne prilike spustio košulju kako bi pokazao svoje povrede koje je zadobio i obje svjedokinje su vidjele povrede u predjelu ključnih kostiju, odnosno lopatica. (...) obje ključne kosti bile slomljene, da su mu visile ruke i da je sve bilo zagnojeno, ... između lopatica na leđima imenovanog vidjela se rupa, koja je bila toliko velika da je u istu mogla stati cijela šaka."[374] Posmrtni ostaci ubijenog Huseina Crnkića pronađeni su i ekshumirani iz masovne grobnice Kevljani. Da bi logorski stražari nekog pretukli na smrt, bila je dovoljna i jedna izgovorena riječ koja im se nije sviđala. Zbog toga što je rekao srpskim policajcima *bujrum* na smrt je pretučen Rizah Hadžalić-Rizo. Posmrtni ostaci ubijenog Rizaha Hadžalić-Rize ekshumirani su u maju 1999. godine iz masovne grobnice Kevljani.[375] U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navedeno je kako je ubijen Rizo Hadžalić: "U junu ili julu 1992., jedan stražar, bosanski Srbin u logoru Omarska u maskirnoj uniformi tukao je Rizu Hadžalića teškim vojničkim čizmama i kundakom puške. Stražar je skakao po tijelu Rize Hadžalića dok ga nije usmrtio. Taj incident su vidjeli ostali zatočenici logora. Još jedan zatočenik, koji se prezivao Sulić, usmrćen je batinanjem usred dana ispred logorskog restorana."[376]

Okrutna i nečovječna postupanja prema zatočenima vršena su na različite načine. Čuvari u logoru su 18. juna, prvo teško pretukli Jasmina Hrnića, Emira Karabašića i braću Envera i Ekrema Alića. Onda su zatvorski čuvari naredili jednom zatočeniku da odgrize testise Emiru Karabašiću i Jasminu Hrniću. Svjedoci ovog događaja čuli su "užasne krike, koji su djelovali kao krici ljudi koji umiru, da bi, kako ovaj svjedok navodi, sve trajalo 35 minuta, nakon čega je nastala tišina. (...), navodeći da je osobno čuo više glasova i udaraca, da je bilo više ljudi koji su učestvovali u muče-

---

[372] Vidi više u: Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 97.

[373] N. Sivac, nav. dj., str. 183, posmrtni ostaci ubijenog Crnalić Mirsada ekshumirani su u maju 1999. godine iz masovne grobnice Kevljani. AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

[374] Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 98.

[375] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

[376] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 506.

nju, te da je jedan od njih bio Tadić, koji je izdavao naređenja „grizi", a koji je naređivao da lice po prezimenu Jakupović odgrize testise Emiru i Jasminu. Ovaj svjedok je istakao da nikada nije čuo takve krike, da je trajalo duže vremena i da je bilo nepodnošljivo slušati, a kasnije je čuo da se radi o Jasminu Hrniću i Emiru Karabašiću."[377] U logoru je od posljedica premlaćivanja umro Miroslav Šolaja. Miroslav Šolaja je izvođen nekoliko puta i teško premlaćivan, a od posljednjeg premlaćivanja (treći put) je umro.[378] Polovinom jula 1992. godine u *bijeloj kući* ubijeni su Azur Jakupović i Edvin Dautović. Svjedoci ovog događaja su utovarili posmrtne ostatke ubijenih u kombi. Posmrtni ostaci ubijenih Azura Jakupovića i Edvina Dautovića ekshumirani su u maju 1999. godine iz masovne grobnice Kevljani.[379] Vršena su ubijanja i više desetina ljudi, a ne samo pojedinačna. "Jedna od grupa koja je dovedena iz Keraterma čekala je ispred Bijele kuće da tu bude smještena, ali u njoj više nije bilo mjesta jer je bila prepuna. Poveli su ih samo desetak metara u stranu - gdje su ostavljeni ubijeni logoraši i onda ih rafalima sasjekli. Stražari koji su ih pobili, glasno su tada govorili: 'Ove više nemamo gdje smjestiti.' U grupi koja je tada ubijena bilo je 39 logoraša."[380] Svjedokinje, nezakonito zatočene žene, mogle su svakodnevno gledati i brojati ubijene. Ove žene su poznavale velik broj ubijenih. "I svaki put bi onako potanko jedna drugoj šaptale koliko si ti izbrojala, nekad do 30, nekad 25, kako kada."[381] Prozivanja nezakonito zatočenih koja su vršena noću obično su završavala ubijanjem prozvanih. U presudi Suda BiH u predmetu Mejakić i drugi navedeno je ubijanje više zatočenika u julu 1992. godine: "Emsud Baltić i nekoliko muškaraca sa prezimenom Mešić odvedeni u jednoj grupi 24-25. jula 1992. godine. (...) kada je Emsud Baltić prozvan i kada su, zajedno sa njim, oko 20-21 sat uveče prozvani i odvedeni Hadžić Mesud, Alija Čomić, te Mešić i njegova tri sina."[382] U masovnoj grobnici Stari Kevljani pronađeni su posmrtni ostaci ubijenog Mešić Adema i njegovih sinova Emira, Midheta i Irfana.[383]

U prijedorskom *logoru smrti* Omarska ubijen je velik broj prijedorskih intelektualaca, Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor. Profesor Muhamed Čehajić uhapšen je popodne 23. maja 1992. godine. Nakon hapšenja, ispitivan je i psihofizički maltretiran u zgradi SJB Prijedor, a nakon nekoliko dana prebačen u logor Keraterm. Iz Kerater-

---

[377] Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 99.
[378] N. Sivac, nav. dj., str. 182.
[379] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
[380] N. Sivac, nav. dj., str.211.
[381] *Izjava Nusrete Sivac na konferenciji: Prijedor 1992: Van osnovane sumnje,* 24. juni 2006, Sava centar Beograd, Fond za humanitarno pravo Beograd, str. 9.
[382] Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 105.
[383] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

ma je prebačen u Banju Luku i na kraju u logor Omarska. U noći 27. ili 28. jula 1992. godine srpski policajci su prozvali i odveli profesora Čehajića. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin potvrđeno je da je profesor Čehajić izveden: "Dana 27. jula 1992. prozvali su ga da izađe iz prostorije u kojoj je bio zatočen i odveli iz logora. Muhamed Čehajić se nije vratio i više nikad nije viđen. (...).[384] Posmrtni ostaci ubijenog profesora Čehajića pronađeni su u masovnoj grobnici Stari Kevljani (Prijedor). Posmrtni ostaci su ukopani na mezarju Greda u Sanskom Mostu.[385] U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se ubijanje prijedorskih intelektualaca: "Krajem jula 1992. počelo je ubijanje zatočenika određenih zanimanja. Jedne noći su žrtve bili advokati, a poslije su za ubistvo bili određeni policajci i ljekari."[386] Krajem jula 1992. godine, grupa intelektualaca, među kojima su bili dr. Jusuf Pašić, dr. Osman Mahmuljun, dr. Eniz Begić, Zijad Mahmuljin, Ago Sadiković, Esad Mehmedagić - općinski pravobranilac, predsjednik suda u Prijedoru Nedžad Šerić, Mujo Crnalić i drugi odvedeni su prema *crvenoj kući*. "*Crvena kuća* bila je druga mala zgrada u koju su zatvorenici odvođeni radi premlaćivanja i ubijanja."[387] Nijaz Badnjević i Burhaudin Kapetanovića-Burho ekshumirani su iz masovne grobnice Stari Kevljani.[388] Goran Kardum je umro od posljedica premlaćivanja od strane srpskih policajaca. Umro je u hangaru 2-3 dana nakon teškog premlaćivanja.[389] Kako je odveden i ubijen dr. Eso Sadiković navodi se u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: "Jedne noći pojavio se jedan čuvar logora i rekao: 'Doktor Eso Sadiković neka iziđe i sa sobom ponese svoje stvari.' Ostali zatočenici su znali da to znači da se neće vratiti. Svi su ustali i pozdravili se s njim."[390] Svakodnevna odvođenja nezakonito zatočenih logoraša rezultirala su njihovim ubijanjem.

Ubijanje nezakonito zatočenih vršeno je i van općine Prijedor. U više navrata iz logora Omarska autobusima su odvoženi zatočenici i ubijani. U dva autobusa iz logora su odvezeni logoraši i ubijeni na području općine Sanski Most. Ovaj događaj se pominje u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Rano ujutro 5. augusta 1992, Radovan Vokić, vozač Sime Drljače, rekao je stražarima da do autobusa dovedu zatočenike iz Keraterma, koji su prethodnog dana dovedeni iz Prijedora, u Omarsku. Kod sebe je imao spisak zatočenika, koji je uredno sastavio, ovjerio i potpisao Simo

[384] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 445.
[385] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
[386] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin,* paragraf 446.
[387] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragrafi 167 i 156, *Presude u predmetu Radoslav Brđanin,* paragraf 442.
[388] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
[389] N. Sivac, nav. dj., str. 187.
[390] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 445.

Drljača. Prozvano je najmanje 120 ljudi, među kojima su bili Anto Gavranović, Juro Matanović, Refik Pelak, Ismet Avdić, Alija Alibegović, Esad Islamović i Razim Musić. Postrojeni su i ukrcani u dva autobusa koji su pod pratnjom otišli ka Kozarcu. To su bili obični autobusi javnog prijevoza iz Prijedora. Svjedok E je sastavio spisak 60 osoba koje je lično poznavao, a koje su odvezene tim autobusima i potom ubijene. Leševi nekih od osoba koje su odvezene tim autobusima kasnije su pronađeni i identifikovani u Hrastovoj Glavici. Na toj lokaciji, tridesetak kilometara od Prijedora, pronađen je velik broj tijela (126). Forenzički stručnjaci su utvrdili da su uzrok smrti u 121 slučaju bile rane od vatrenog oružja."[391] U drugom slučaju, krajem jula 1992. godine iz logora Omarska je izvedena veća grupa ljudi i ukrcana u autobus. Rečeno im je da idu ka Bosanskoj Krupi na razmjenu. Više nisu viđeni.[392] Ubijeni su na putu Bosanska Krupa-Sanski Most a njihovi posmrtni ostaci bačeni u jamu Lisac. Tokom ekshumacija u jami Lisac pronađena su 54 tijela. Uzrok smrti za većinu su bile rane iz vatrenog oružja. U masovnoj grobnici jama Lisac pronađeni su posmrtni ostaci ubijenih Sadete Medunjanin i Edne Dautović.[393]

Nakon napada na područje Brda u 12 autobusa dovezeni su civili i zatočeni u logor Omarska. Tokom noći ubijen je velik broj nezakonito zatočenih Bošnjaka iz Hambarina, Čarakova, Rizvanovića, Bišćana, Rakovčana i drugih naselja.[394] Prema svjedočenjima preživjelih, tu noć je ubijeno između 200-300 ljudi. Svjedoci su čuli "jauke, lupu, viku stražara, premlaćivanje, pucnjevu, (...) *čuli krici i jauci uz riječi* ‹nemojte, nisam ja ništa kriv' (...), je čuo kada je utovarivač tijela utovario na žuti kamion koji je bio napunjen do vrha, da su tijela odvožena u dvije ture i to puna dva šlepera. (...) vidjela tijela ispred *bijele kuće*, uz procjenu da je bilo preko 240 tijela. (...) da je bilo oko 200 leševa koji su bili poredani i da se sve dobro moglo vidjeti, a po procjeni ovog svjedoka prevezene su 3-4 ture kamiona sa mrtvim tijelima (...), jer je vidio da niz kamion curi krv, što navodi na zaključak da se radi o ljudskim leševima, tim prije što je svjedok prethodno vidio na utovarivaču ukočene ljudske ruke i noge."[395]

U logoru Omarska nad nezakonito zatočenim osobama vršeno je seksualno zlostavljanje. Zatočene žene su silovane, *a muškarci izloženi raznim oblicima seksualnog* nasilja.[396] Seksualno nasilje ogledalo se najčešće u silovanju mada je bilo i drugih

[391] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragrafi 211 i 212.

[392] Mejra Dautović, *Krvava istina Prijedora*, Planjax, Tešanj, 2004, str. 53.

[393] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

[394] N. Sivac, nav. dj., str. 205.

[395] Vidi više u: Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 106.

[396] Seksualne torture, seksualno nasilje podrazumijeva nezakonite radnje kao što su, seksualna ucjena, prisilno svlačenje, silovanje, bludne radnje, prinudna prostitucija, kao i razne oblike seksualne

oblika seksualnog zlostavljanja. Silovanja su vrlo često bila masovna i trajala su do odlaska iz logora ili smrti zatočenica. Ovakvoj vrsti torture najčešće su bile izložene mlade žene, mada nije rijetka pojava da su silovane starije osobe i maloljetnice. Posebno su bile traumatične ucjene prema ženama da će im ubiti djecu, odvesti djecu od njih, da će im silovati kćerku. U više sudskih procesa pred MKSJ utvrđeno je da su u logorima srpski vojnici i policajci vršili silovanja nezakonito zatočenih Bošnjakinja i Hrvatica: "Pretresno vijeće zaključuje da su silovanja i seksualna zlostavljanja bila opšta mjesta u logorima na području Prijedora. Vijeće se uvjerilo da su muški počinioci u svim tim slučajevima imali za cilj diskriminirati te žene zato što su Muslimanke."[397] Srpski vojnici i policajci-čuvari u logoru silovali su zatočene žene više puta.[398] Jedna od zatočenica svjedoči da je: "po dovođenju u logor Omarska često izvođena od strane stražara, koji bi je svaki put silovao, uz određenje da se to desilo oko sedam puta noću i dva puta danju."[399] Silovanja su se dešavala najčešće noću tako što bi pojedini čuvari dolazili iza ponoći i odvodili zatočenice najčešće u sobu na kraju hodnika zgrade u kojoj su boravile. Nezakonito zatočene žene su silovane više sati od strane više logorskih čuvara ali i drugih srpskih vojnika i policajaca koji su dolazili u logor. Bilo je često silovanja i danju. Svjedokinja[400] ovih zločina "ističe, dva puta silovao danju, kojom prilikom je bio sam, tako što bi došao po nju u restoran i odveo je u prostoriju koja se nalazila u prizemlju."[401] Dešavalo se da tokom noći više žena bude izvedeno i silovano. Osim čuvara u logoru (srpskih policajaca i vojnika), nezakonito zatočeni Bošnjaci su bili prisiljeni da siluju zatočenice. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: "Dana 26. juna 1992. stražari u logoru Omarska pokušali su prisiliti Mehmedaliju Sarajlića, starijeg bosanskog Muslimana, da siluje jednu zatočenicu. Preklinjao ih je: 'Nemojte, molim vas. Ona bi mi mogla biti dijete. Ja sam čovjek u godinama. 'Stražari su se nasmijali i rekli: 'Pokušaj

prinude. Seksualne torture mogu biti direktan seksualni čin prema žrtvi i fizičke povrede polnih organa (odsijecanje, probadanje, paljenje spolnih organa, nanošenje povreda različitim tupim i oštrim predmetima i dr.), Zvonimir Tomić, *Krivično pravo II,* Pravni fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2007, str. 111-127.

397 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 518.

398 Vidi više u: Jadranka Cigelj, *Apartman 102*, Agencija za komercijalne djelatnosti, Zagreb, 2002.

399 Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 120.

400 Gotovo svi iskazi žena koje su se našle u logorima svjedoče o seksualnom nasilju, bez obzira na to da li su i same bile žrtve nasilja ili ne. Pitanje seksualnog zlostavljanja žena u logorima u Bosni i Hercegovini još uvijek nije dovoljno istraženo. Bezbroj je razloga za to. Mnoge od njih se plaše i suočavanja sa socijalnim okruženjem, nebriga državnih institucija za žrtve, nedovoljna stručna pomoć žrtvama u prevazilaženju trauma, strah od zločinaca koji nisu sudski kažnjeni za počinjena djela i niz drugih razloga.

401 Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 120.

prstom.' Začuo se vrisak i zvukovi batina, a potom je sve utihnulo. Stražari su ubili tog čovjeka. Pretresno vijeće je većinom glasova zaključilo da je prijetnja silovanjem predstavljala seksualno zlostavljanje te zatočenice."[402]

Osim silovanja, žene koje su bile nezakonito zatočene bile su izložene i drugim oblicima seksualnog zlostavljanja: "Nepoznatog datuma poslije maja 1992. jedan naoružan čovjek je ušao u restoran logora Omarska u kojem su jeli zatočenici. Otkrio je dojku jedne zatočenice, izvukao nož i nekoliko minuta ga povlačio preko njezine dojke. Ostali zatočenici su suspregnuli dah jer su mislili da će joj svakog trenutka odrezati dojku. Logorski stražari koji su stajali sa strane smijali su se i očito uživali posmatrajući taj događaj."[403]

Teški oblici fizičkih tortura u logoru Omarska pored ubijanja imali su za posljedicu trajna fizička i duševna oštećenja. Nezakonito zatočeni bili su izloženi teškim psihofizičkim torturama. Preživjeli svjedoci ovih tortura i danas osjećaju teške posljedice. Različiti oblici mučenja i poniženja zatočenih najbolje su opisana u sudskim procesima pred MKSJ, Sudom BiH ali i u sjećanjima logoraša u raznim publikacijama. Jedno od takvih sjećanja na ubijanje izneseno je u knjizi Hase Ičića *"Moj put kroz logore smrti"*. U knjizi se svjedoči o teškim fizičkim zlostavljanjima: "Nisam ni stigao do kraja dovršiti pozdrav, a jedan od njih mi nabaci uže na vrat, poteže tako jako da izgubih ravnotežu i padoh pored starih nosila. Još dok sam padao počeše me tući svim i svačim. Cijelo vrijeme uže mi je sve više stezalo vrat, tako da sam se počeo gušiti. Dugo su me mučili i tukli. (...) Čim bih se počeo gušiti i gubiti svijest, popuštao bi uže da uhvatim zraka i da tako ponovo počnem osjećati nesnosnu bol od udaraca." Uz teška fizička zlostavljanja zatočenici su bili izloženi i vjerskom nasilju. Autor se prisjeća: „Morali smo im pokazati kako se pravoslavci mole Bogu. Dok smo ležali, ušlo ih je još nekoliko. Poput razjarenog čopora zvijeri urlali su i skakali po nama udarajući nas nogama i kundacima pušaka. Jedan je sasvim poludio, izvukao je veliki nož i počeo nam parati odjeću praveći krstove na našoj koži i govoreći kako nas krsti. Nije se obazirao na to što se, zaparavši većinu poprskao našom krvlju. Naprotiv, imao se utisak da mu je to davalo još veći elan i još mu više budilo ubilački nagon." Navedeni autor opisuje način na koji su odveženi posmrtni ostaci ubijenih zatočenika: „Ubrzo su doveli grupu logoraša koja je iznosila mrtve i onesviještene, te ih utovarila u neko vozilo koje je brujalo pred našim vratima.' (...) Svako ko bi nekog utovario, po pravilu biva naredni za likvidaciju."[404] Nusret Sivac opisuje svoje sjećanje

---

[402] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 516.
[403] Isto, paragraf 517.
[404] Hase Ičić, *Moj put kroz logore smrti*, BKZ Preporod, Doboj Istok, 2009, str. 36-42.

riječima: "Uvijek kada pričam o tom svom iskustvu, ne mogu zaboraviti jedan trenutak, kada je došao jedan pijani stražar sa kokardom i kada je jednoj mojoj koleginici urezao krst na licu. To je bila jedna starija žena, vrlo ugledna žena, ona je samo mirno sjedila, preživjela je tada, ali poslije su je odveli i do danas nije nigdje pronađena, ni u jednoj masovnoj grobnici."[405]

Prilikom proslave srpskog vjerskog praznika Petrovdana zatočenici su bili izloženi užasnim torturama. Jedan svjedok navodi da su: "(...) tokom noći čuli krici i pjesma, da je bila zapaljena velika vatra ispred *bijele kuće*, da je bio crn dim i da su paljene gume. (...) neke zatvorenike gurali u vatru, (...). Krici i jauci, koje su svjedoci čuli tu noć, potvrđuju njihove tvrdnje o tome da su zatočenici teško premlaćivani i tjerani da hodaju oko vatre. (...) sutradan vidio zatočenike Muju i Burhu kako vode da operu mladića koji je na sebi imao majicu FK „Rudar" i koji je bio crn od gareži. (...), on je vidio kada je Durat došao sav crn i pretučen, nakon čega su ga prali dok je plakao."[406] Brojni su načini na koje su zatočenike teško zlostavljali. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin izdvojen je jedan od načina: "jednog zatočenika su prisilili da udara glavom o zid. Drugi je morao lizati vlastitu krv. Jednoga je stražar sa bičem tjerao da nag hoda po *pisti*. Fizički i mentalno hendikepirani zatočenici također su bili ponižavani, a neki su na kraju ubijeni. Zatočenicima su redovno prijetili smrću, ne izuzimajući ni žene. Zatočenike su vrijeđali na nacionalnoj osnovi."[407]

O postojanju logora Omarska saznanja su imali najviši vojni i politički predstavnici ne samo u općini Prijedor nego i u tzv. ARK-i i RS-u. Iz različitih Izvještaja SJB Prijedor i Izvještaja Komisije CSB-a Banja Luka o zatečenom stanju i pitanjima u vezi sa zarobljenicima, sabirnim centrima, iseljavanju i ulozi SJB u vezi s ovim aktivnostima jasno se vidi da su imali saznanja o logoru, uvjetima i postupanju sa nezakonito zatočenim Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanina navodi se: "U julu 1992. optuženi je, zajedno s više drugih lica među kojima su bili Radoslav Vukić, Stojan Župljanin i Predrag Radić, posjetio logor Omarska. Zatočene muškarce postrojili su, prisilili da pjevaju srpske pjesme i pozdravljaju srpskim pozdravnom sa tri prsta."[408] Najviši civilni policijski zvaničnici tzv. ARK-a dolazili su u logor: "Dana 17. jula 1992. ili približno tog datuma, Omarsku su posjetili načelnik CSB-a Banja Luka Stojan Župljanin, član Kriznog štaba ARK-a Radislav Vukić, predsjednik Kriznog štaba ARK-a Radoslav Brđanin i tadašnji član

[405] *Izjava Nusrete Sivac na konferenciji: Prijedor 1992: Van osnovane sumnje,* 24. juni 2006, Sava centar Beograd, Fond za humanitarno pravo Beograd, str. 9.
[406] Sud BiH, *Prvostepena presuda u predmetu Mejakić i drugi*, str. 118.
[407] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 845.
[408] Isto, paragraf 839.

Glavnog odbora SDS-a i Kriznog štaba ARK-a Predrag Radić. Vidjeli su civile nesrbe zatočene u nehumanim uslovima, njihovo vrijeđanje i ponižavanje. Radić je o svom neodobravanju obavijestio Župljanina i kancelariju Crvenog krsta u Banjoj Luci. (...) Početkom avgusta 1992. ili približno u to vrijeme, srpskim i stranim novinarima dozvoljeno je da uđu u logor Omarska. Zatočenici su upozoreni da se ne žale na uslove zatočenja."[409]

Prvo masovno odvođenje logoraša iz logora Omarska desilo se početkom augusta 1992. godine, nakon posjete stranih novinara, kada je veliki broj zatočenika premješten u logore Trnopolje i Manjača. O tome se govori u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: "Strane novinare u Omarskoj su primila sljedeća službena lica: Simo Drljača, Milomir Stakić, Kovačević i Nada Balaban. Zatočenici su morali ukloniti tragove premlaćivanja i ubijanja. Uslovi u logoru Omarska popravili su se za preostalih 150 zatočenika: dobili su madrace i pokrivače, a poboljšala se i hrana. Omarska je zatvorena 16. avgusta 1992. godine."[410] Svjedoci na suđenju pred MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navode kako su iz logora Omarska dovezeni u logor Manjača: "Kada je logor Omarska zatvoren, zatočenici iz tog logora su prevezeni u logor Manjača. Jedan prevoz zatočenika izvršen je 6. avgusta 1992. Put je trajao cijeli dan. Po dolasku u logor Manjača zatočenici su morali cijelu noć provesti u zaključanom autobusu. Pretresno vijeće smatra da su te noći policajci, bosanski Srbi, koji su bili u pratnji autobusa prozvali tri muškarca da izađu. Sljedećeg dana viđeni su leševi te trojice muškaraca. Prije nego što je zatvorenicima dozvoljeno da uđu u logor, jedan policajac je jednog od njih ubo nožem, a drugom prisutnom je naredio da felgom traktora udara po njegovom lešu."[411] Preživjeli svjedoci opisuju kako je prije ulaska u logora Manjača počelo ubijanje. U svojoj knjizi *Deseta vrata pakla* Rezak Hukanović navodi: "Ja sam - javi se Nezir, ne želeći da ovaj krvnik i ispuni svoju prijeteću nakanu. 'Izlazi napolje, majku ti ustašku! I otac ti je bio ustaša. Neće iver daleko od klade.' (...) Skinuli su ga do gola i tukli, psujući mu ustašku majku. Parali su ga noževima, ucrtavali mu slovo "U" na čelu. Na kraju ga je jedan od njih nabio, odozdo, na pravi pravcati mač. Izmučeno tijelo se samo zgrči. To potraja nekoliko trenutaka, a onda se pusti uz jezivo krkljanje. Otvorili su jedan od boksova namijenjenih za prtljag putnika u autobusu i tu ga, kao vreću ubacili, a onda, kao da se ništa nije dogodilo, poskakali u svoje transportere i krenuli dalje. (...) Dedo Crnalić, je li u ovom autobusu? - čulo se dozivanje u prvom redu do Đeminog. Tražili su Dedu, uglednog sportskog i javnog radnika, vlasnika jednog od najljepših prijedorskih restorana *Dedo*. Dok je izlazio,

---

409 ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 491.

410 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin,* paragraf 935.

411 Isto, paragraf 453.

jedan od krvnika mu reče: 'E, sad ću ja od tebe praviti ćevapčiće' i povuče svoju oštru kamu preko Dedinog vrata, odmah tu, na vratima autobusa. Krv poprska i one koji su ležali sklupčani pored vrata. Užasan zvuk kloparanja krvi, krkljanja i grčenja tijela, a onda tajac. Potraja to nekoliko trenutaka, a onda su pozvali trojicu da Dedino, već mrtvo tijelo, unesu u autobus. Niko se nije javio. Jedan od njih ušao je i izbacio napolje prvu trojicu do vrata. Ukočenih vilica od straha unijeli su okrvavljeno i beživotno tijelo i stavili ga na jedno sjedište, kako im je i naredio ovaj zlikovac. Oni napolju su cičali i skičali kao razjarene zvijeri kad namirišu svježu krv. Životinjska požuda navirala je iz očiju ovih mašina za ubijanje."[412] Posmrtni ostaci Krak Nezira i Crnalić Dede pronađeni su na novom groblju u Banjoj Luci.[413]

Ubijanja nezakonito zatočenih Bošnjaka i Hrvata u logoru Omarska čelnici tzv. srpske opštine Prijedor i srpske policije pokušali su prikazati kao da se radi o prirodnoj smrti. Tako Milomir Stakić u intervju za britanski *Channel 4* govori: "Bilo je slučajeva, jer me upoznalo, upoznao šef službe kojoj, pod čijim se rukovodstvom sve odvijalo, smrtnih slučajeva koji su, imaju dokumentaciju ljekarsku o smrti, a ne o ubistvu."[414] Upravo ova izjava pokazuje odsustvo kajanja i dužnog pijeteta prema nevinim žrtvama genocida. U informaciji Komande 1. krajiškog korpusa od 22. augusta 1992. pominju se masovne likvidacije civila u logorima i centrima. U njoj se navodi da su svi pokušavali da prebace odgovornost za izdavanje naređenja na nekog drugog.[415] Na koji način su ubijeni logoraši govori se u presudi MKSJ u predmetu Miroslav Kvočka i drugi: "U grobnici na lokalitetu Kevljani, koja se nalazi na livadi, otkriveno je 25 grobova, od kojih je 10 bilo opljačkano prije ekshumacije. Ekipa koja je radila na ekshumacijama zabilježila je 72 tijela i neke raskomadane dijelove tijela. Devedeset i tri posto (93%) tijela imalo je prave *ante mortem* povrede, kao što su frakture kostiju i rane prouzrokovane vatrenim oružjem, a najčešća uočena povreda bila je prijelom rebara (u 86% slučajeva). Izvještaji s obdukcije dokumentiraju okrutnost kojoj su te osobe bile izložene prije smrti. Bilo je i dokaza koji povezuju ta tijela s logorom Omarska, kao što su uzorci željezne rude i šljake otkriveni u četiri groba koji odgovaraju onima koji se nalaze u blizini "zgrade hangara" u logoru. U grobnici na lokalitetu Donji Dubovik-Jama Lisac, ekipa koja je radila na ekshumacijama pronašla je ostatke najmanje 51 osobe (...), a utvrđeno je da su dva tijela pripadala ženama, dok su ostala tijela pripadala muškarcima. Kasnije su ove dvije žene identifikovane kao Edna Dautović i Sadeta Medunjanin, bivše zatvorenice logora Omar-

412 Rezak Hukanović, *Deseta vrata pakla*, Baybook, Sarajevo, 2013, str. 160.

413 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

414 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 597.

415 Isto, paragraf 222.

ska. Devedeset posto (90%) svih tijela pronađenih na tom lokalitetu imalo je rane od vatrenog oružja. Ostaci, su također, pokazivali znakove da su žrtvama nanesene traumatske povrede udarcima tupim predmetom."[416] Ubijanje nezakonito zatočenih civila nesrpske nacionalnosti u logoru Omarska vršeno je kontinuirano od uspostave pa do zatvaranja logora. Posmrtni ostaci ubijenih pronađeni su u više masovnih i pojedinačnih grobnica. Najveći broj ubijenih pronađen je u masovnoj grobnici Stari Kevljani (456 slučajeva) a do danas je utvrđeno više od 340 identiteta žrtava. Posmrtni ostaci pronađeni su još u masovnim grobnicama Kevljani, Hrastova glavica, jama Lisac, Tomašica, odnosno Jakarina kosa, Kamičanima, Kevljani-Hadžići, na Pašincu, na mezarju Pećani, na novom groblju u Banjoj Luci.[417]

Masovna grobnica Stari Kevljani[418]

[416] ICTY, *Presuda u predmetu Miroslav Kvočka i drugi*, fusnota 228, paragraf 90.
[417] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
[418] AINOBiHPUB, *Fotografije sa ekshumacije.*

Srpska Republika Bosna i Hercegovina
MINISTARSTVO ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
BANJA LUKA
STANICA JAVNE BEZBJEDNOSTI
P R I J E D O R

STR. POV. Broj: 11-12-20
Dana: 31.5.1992. godine

Radi što bržeg i efikasnijeg uspostavljanja mira na području opštine Prijedor, a u skladu sa Odlukom Kriznog štaba, naredjujem slijedeće:

1. Kao privremeno sabiralište za lica koja se zarobe u borbi ili budu lišena slobode na osnovu operativnih saznanja službi bezbjednosti, odredjuje se prostor industrijskog kruga površinskog kopa rudnika "Omarska".

2. Lica lišena slobode se uz odgovarajuću dokumentaciju biti sprovedena i predana rukovodiocu obezbjedjenja koji je dužan, u saradnji sa koordinatorima službe nacionalne, javne i vojne bezbjednosti, ista smjestiti u jednu od 5 prostorija odredjenih za smještaj uhapšenih.

3. Dalji rad i selekciju uhapšenih lica nastavlja mješovita grupa islednika nacionalne, javne i vojne bezbjednosti, koji se moraju organizovati po istom, mješovitom principu, a za njihov rad su odgovorni Ješić Mirko, Mijić Ranko i p.pukovnik Majstorović.

4. Rad sa uhapšenim licima mora biti primjeren situaciji što znači da se radnici odredjeni za obradu moraju angažovati non-stop tj. od oo - 24 časova. To podrazumijeva njihov stalni boravak u sabiralištu iz kojeg mogu odsustvovati samo izuzetno po odobrenju nadležnog starješine i uz znanje načelnika SJB Prijedor.

5. Operativno obradjena lica treba uz krivičnu prijavu odnosno službenu zabilješku propratiti u Istražni zatvor Banja Luke ili Staru Gradišku na dalju kriv. obradu.

6. Službu obezbjedjenja sabirališta obezbjedit će Stanica milicije Omarska sa potrebnim brojem milicionera koji su dužni stalno ovi boraviti u sabiralištu i organizovati red stražarske službe po sistemu služba, pripravnost, odmor.

7. Uprava Rudnika je dužna organizovati prehranu za islednike, stražu i uhapšena lica po normativima koje će usaglasiti sa vojnom intendantskom službom. Isto tako, Uprava Rudnika je dužna organizovati redovno održavanje čistoće, vodovodnih, električnih i drugih instalacija i sa stručnim radnicima u vidu radne obaveze organizovati i drugo pozadinsko obezbjedjenje za rad i boravak datog broja lica u navedenom objektu.

8. Uprava je dužna h i t n o čitav kompleks upravne zgrade ogradit bodljikavom žicom i postaviti rampu na putu za Omarsku, te izvešati pitku vodu, a stražarske službe će onemogućiti pristup i ulazak svim nepozvanim licima na prostor sabirališta uz primjenu pravila stražarske službe.

9. Nadležni predstavnici vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine će hitno izvršiti postavljanje minskog polja u skladu sa propisima o miniranju što podrazumijeva izradu šeme minskog polja, pravilno obilježavanje i dr.

10. Ukoliko se za to ukaže potreba, Uprava Rudnika će u saradnji sa rukovodiocem obezbjedjenja i koordinatorima službi bezbjednosti organizovati stavljenje u funkciju prostora servisne radionice i kancelarije za još efikasnije izvršavanje poslova.

11. Koordinatori službi bezbjednosti su dužni svaki dan u 12,00 časova načelniku SJB Prijedor dostaviti izvještaj o radu za prethodna 24 časa, a o dogadjajima koji ne trpe odlaganje odmah.

12. Rukovodilac obezbjedjenja je dužan postupiti na isti način u vezi sa funkcionisanjem službe obezbjedjenja i eventualnim bezbjednosnim problemima.

13. Sva ovlaštena službena lica koja su angažovana na izvršenju zadataka u ovom sabiralištu ili u vezi sa istim su dužna da se pridržavaju pozitivnih zakonskih propisa i pravila službe, a naročito su dužna čuvati službenu tajnu i imovinu koja im je stavljena na raspolaganje.

14. Rukovodstvo i Uprava Rudnika je dužna za izvršavanje zadataka u okviru sabirališta odabrati provjerene i kvalifikovane radnike za rad na poslovima koji se od njih zahtijevaju i ne može ih mijenjati bez prijeke potrebe i saglasnosti Stanice javne bezbjednosti. Spisak svih angažovanih radnika Uprava je dužna hitno dostaviti SJB Prijedor.

- 3 -

15. Najstrožije zabranjujem davanje informacija bilo koje vrste u vezi sa funkcionisanjem ovog sabirališta, a sva službena pismena moraju biti u sabiralištu i iz istog mogu biti iznešena ili uništena samo po odobrenju načelnika SJB Prijedor, o čemu će starati radnici na obezbjedjenju.

16. Najenergičnije zahtijevam od svih angažovanih radnika, a naročito ovlaštenih službenih lica da se strogo pridržavaju ovih upustava jer će se za nepoštivanje istih prema svima primjeniti najenergičnije disciplinske i druge mjere.

17. Kontrolu izvršenja ove Naredbe organizovat će načelnik milicije Janković Dušan u saradnji sa CSB Banja Luka i uz angažovanje nadležnih rukovodnih radnika.

DOSTAVLJENO:

1. Kriznom štabu
2. Koordinatorima slžbi bezbjednosti (Mijić, Ješić i p.pukovnik Majstorović)
3. CSB Banja Luka
4. Načelniku milicije
5. Rukovodiocu obezbjedjenja
6. Direktoru RŽR "Ljubija"
7. Arhiva.

NAČELNIK
SLUŽBE BEZBJEDNOSTI
Drljača

PRIMIO za direk., RŽR
i obezbjedj.
1. [potpis]
2. [potpis]

Dokument br.6 Naredba o formiranju logora Omarska[419]

[419] AIIZ, inv. br. 2-4676, SJB Prijedor, *Naredba str. pov. broj: 11-12-20*, od 31. V. 1992.

III.3. Logor Keraterm

Logor Keraterm se nalazio u tvornici keramičkih pločica u predgrađu Prijedora, u neposrednoj blizini putne komunikacije Prijedor-Banja Luka. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Predrag Banović: "Logor Keraterm počeo je da funkcioniše 23. maja 1992., a u njemu se nalazilo i do 1.500 zatočenika. Od 20. juna do 6. augusta 1992. Predrag Banović je redovno vršio dužnosti stražara u logoru Keraterm. Duško Sikirica je bio komandant logora. Stražarsko osoblje u logoru Keraterm uključivalo je rezerviste policije, a bilo je organizovano u smjene od 10 do 15 stražara, koje su nadgledali Dragan Kolundžija, Damir Došen i Dušan Fuštar, svi komandiri smjena stražara."[420]

Logor Keraterm[421]

Ovaj logor su osnovale civilne vlasti općine Prijedor. Na kojoj osnovi i ko je formirao ovaj logor vidi se iz Izvještaja Komisije CSB Banja Luka gdje stoji: "Na osnovu odluke Kriznog štaba opštine Prijedor u ovaj objekat je Vojska privela ratne zarobljenike, a Stanica javne bezbjednosti je imala zadatak da objekat obezbjedi radnicima

[420] ICTY, *Predmet br. IT-02-65/1-S, Tužilac protiv Predraga Banovića, Presuda o kazni u predmetu Predrag Banović* (dalje u tekstu: ICTY, *Presuda u predmetu Predrag Banović*), paragraf 23.

[421] Fotografija je iz lične arhive autora, koju je lično fotografirao.

milicije aktivnog i rezervnog sastava. O zarobljavanju lica obavješten je CSB Banja Luka i Komanda Banjalučkog korpusa."[422] U logoru Keraterm obezbjeđenje i isljeđivanja vršili su policajci SJB-a Prijedor i pripadnici vojne policije iz Prijedora. Kao i u Omarskoj, ispitivanja su vršili službenici CSB-a Banja Luka i pripadnici Banjalučkog korpusa. Da su rukovođenje i obezbjeđenje logora Keraterm vršili srpski policajci vidi se iz presude MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin gdje se navode imena komandanta i stražara: "Komandant logora bio je Sikirica. Među stražarima su bili Nenad Banović zvani Čupo i Zoran Žigić. Jedan od komandira smjena bio je Damir Došen zvani Kajin. Simo Drljača, načelnik SUP-a Prijedor, posjetio je logor nekoliko dana prije masakra u sobi br. 3."[423]

Nezakonito zatočene pripadnici SJB Prijedor smještali su u četiri prostorije koje su bile u prizemlju ove tvornice. Prostorija broj 2 bila je najveća, a prostorija broj 3 najmanja. "Četiri prostorije u logoru Keraterm naknadno su prozvane prostorijom 1, 2, 3 i 4. Dotične prostorije bile su smještene na istoj strani zgrade. Prostorije 1 i 2 bile su susjedne sobe, baš kao i prostorije 3 i 4. Dio zgrade u kojem su se nalazile prostorije 3 i 4 nalazio se nekoliko metara dalje od dijela u kojem su bile prostorije 1 i 2. Udaljenost između prostorije 2 i prostorije 3 bila je između 15 do 20 metara. Udaljenost između prostorije 1 i prostora ispred prostorije 3 bila je otprilike 60 metara, ili možda manja. Ispred prostorija su se nalazila mitraljeska gnijezda. Nekih 20 dana prije zatvaranja logora i prije masakra u prostoriji br. 3, u logor su postavljeni reflektori. U logoru je bilo i rasvjetnih stupova koji su osvjetljavali prostor kada je bilo struje.»[424] Prvi nezakonito zatočeni dovezeni su u logor 24/25. maja 1992. godine, kada je u prostoriju br. 1 zatvoreno prvih 7 civila sa područja općine Prijedor i ovaj dan se smatra danom otvaranja logora Keraterm. Među prvim nezakonito zatočenim Bošnjacima u logoru Keratem bio je i Predsjednik Skupštine općine Prijedor prof. Muhamed Čehajić.[425] Nasuprot logora Keraterm nalazilo se preduzeće *Kozaraputevi*, u koji se po osnivanju logora Keraterm, smjestila Komanda 343. motorizovane brigade i Vojna policija. Krajem juna 1992. godine u logoru je bilo nezakonito zatočeno oko 1.500 ljudi. Ljudi su svakodnevno dovođeni i odvođeni iz logora. Njihov broj je značajno narastao do kraja jula. Ovaj logor je, također, kao i sva prijedorska mjesta nezakonitih zatočenja, formiran na osnovu odluke Kriznog štaba tzv. srpske

[422] AIIZ, inv. br. 2-4674, CSB Banja Luka, *Izvještaj o zatečenom stanju i pitanjima u vezi sa zarobljenicima, sabirnim centrima, iseljavanju i ulozi SJB u vezi s ovim aktivnostima.*

[423] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 849.

[424] ICTY, *Predmet br. IT-95-8-S, Tužilac protiv Duška Sikirice i drugih, Presuda o kazni u predmetu Duško Sikirica i drugi*, (dalje u tekstu: ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*), paragraf 53.

[425] J. Medić, nav. dj., str. 65.

opštine Prijedor. Simo Drljača u svom Izvještaju od 16. augusta 1992. godine između ostalog o logorima piše sljedeće: "U takvoj situaciji, Krizni štab opštine Prijedor je odlučio da se za smještaj zarobljenih lica iskoriste prostorije RO Keraterm u Prijedoru pod nadzorom radnika SJB i vojne policije."[426] Iz navedenog Izvještaja jasno i nedvosmisleno proizilazi da je Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor imao ključnu ulogu u uspostavi, kontroli i nadzoru nad logorima i drugim mjestima nezakonitih zatočenja Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor. Neposrednu kontrolu i nadzor nad logorima Krizni štab je imao preko SJB Prijedor; pripadnici SJB Prijedor vršili su nezakonita zatočenja, obezbjeđivanje logora, ispitivanja, psihofizičke torture, ubijanja, silovanja, druge degradirajuće i ponižavajuće postupke prema nezakonito zatočenim. Pored policajaca iz SJB Prijedor u navedenim radnjama učestvovali su pripadnici CSB Banja Luka i pripadnici vojne policije i vojne bezbjednosti 1. krajiškog korpusa. U Izvještaju SJB Prijedor piše: "CSB Banja Luka i Komanda Banjalučkog korpusa su se aktivno uključili u rješavanje nastale situacije, uputili su u Prijedor veći broj iskusnih radnika nakon čega su formirani mješoviti timovi od pripadnika nacionalne, javne i vojne bezbjednosti, sa zadatkom da izvrše operativnu obradu zarobljenih lica i za svakog pojedinačno utvrde stepen lične odgovornosti u oružanoj pobuni. Operativna obrada je započeta u objektu Keraterm u Prijedoru u koji je vojska na početku sukoba privela oko 600 lica."[427]

Procjenjuje se da je u logor Keraterm privedeno i nezakonito zatočeno oko 4.000 Bošnjaka i Hrvata i građana drugih nacionalnosti koji nisu podržavali velikosrpsku politiku. Prema do sada utvrđenim podacima u logoru Keraterm je ubijeno ili se vode kao nestali 371 logoraš.[428] Logor Keraterm je rasformiran 5. augusta 1992. godine po dolasku novinara iz država zapadne Evrope na područje općine Prijedor. O postojanju ovog logora i broju nezakonito zatočenih navedeno je i u Izveštaju Vlade tzv. srpske BiH: "Međutim, kroz ovaj objekat prošlo je oko 4.000 lica, u istražnom postupku gdje se vršila selekcija u cilju utvrđivanja pojedinačne odgovornosti i ovi su zarobljenici raspoređeni s obzirom na odgovornost u prihvatni centar u Trnopolje, odnosno vojni logor na Manjači, postupak je završen do 5. augusta 1992. godine."[429]

Masovna zatočenja počela su 26. maja 1992. godine kada su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga općine Prijedor nezakonito zatočili preko 200 muškaraca

---

[426] AIIZ, inv. br. 2-4688, SJB Prijedor, *Izvještaj i prihvatni centri na području opštine Prijedor.*

[427] Isto.

[428] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

[429] AIIZ, inv. br. 2-4687, Srpska Republika BiH, Komisija za obilazak sabirnih centara i drugih objekata za zarobljenike u Srpskoj Republici BiH, *Izvještaj komisije o obilasku sabirnih centara i drugih objekata za zarobljenike u Autonomnoj regiji Krajina*, 17. VII. 1992.

sa područja Kozarca i okolnih sela, te sa područja grada Prijedora. Prema iskazima nezakonito zatočenih osoba prosječno je u logoru bilo zatočeno oko 1.200 logoraša. Svakodnevno odvođenje u logor Omarska i dovođenje novih zatočenika u logor bila je ustaljena praksa.

Odmah po dovođenju u logor srpski policajci su vršili pretrese nezakonito zatočenih osoba, oduzimali im lične dokumente, novac. Većina nezakonito zatočenih odmah po dovođenju je bila izložena fizičkim torturama. Srpski policajci su logoraše tukli drvenim i metalnim palicama, kundacima pušaka, nogama, rukama.[430] Kao izgovor za teška zlostavljanja logoraša, isljednici su ih optuživali da su oni ili članovi njihovih porodica ubijali Srbe u Drugom svjetskom ratu. Potvrdnost navedenog imamo u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: "U logoru Keraterm, zatočenike su tukli prilikom dolaska. Jednog starijeg muškarca srpski vojnici su na ulazu u logor pretukli optužujući ga da je ubijao Srbe 1942. godine: u premlaćivanju tom je čovjeku slomljen nos. Premlaćivanja su se vršila danju i noću. Ljude su tukli drvenim toljagama, palicama za bejzbol, električnim kablovima i pendrecima. Nenad Banović, zvani Čupo, pucao je u noge zatočenika koji su se odmarali tako da ih je ranjavao. Zatočenike su ponižavali i mučili. Neki zatočenici bili su na udaru posebno teških zlostavljanja, mada nije jasno na osnovu čega su birani. Dva bivša policajca Muslimana pretučeni su lancima i metalnim šipkama. Jedan od Albanaca preminuo je od posljedica premlaćivanja nakon nekoliko dana, kao i jedan zatočeni Srbin i jedan zatočenik miješanog, hrvatsko-srpskog porijekla."[431]

Uvjeti u logoru su bili užasni; zatočenici su spavali na drvenim paletama koje su služile za transport robe, ili na golom betonu u velikom skladištu.[432] Prostorije su bile prenatrpane i ljudi su često morali spavati jedan preko drugog. U prostoriji 1, koja je bila oko 100 m^2 u junu 1992. godine bilo je smješteno 320 ljudi, i još ih je pristizalo. U presudi MKSJ u predmetu Duško Sikirica i drugi navodi se: "Prema riječima bivših zatočenika, prostorija 1 bila je široka nekih 6 do 10 metara i dugačka 15 do 20 metara, a strop je bio visok 3 do 4 metra. Prostorija 1 imala je željezna vrata koja su kasnije zamijenjena vratima sa željeznim rešetkama kroz koja su zatočenici mogli da gledaju napolje i koja su omogućavala bolje zračenje prostorije. (...) zatočenici nisu imali dovoljno mjesta da sjednu, pa su često morali da stoje. Prema procjeni većine svjedoka, u prostoriji 1 u prosjeku je boravilo između 200 i 350 osoba."[433] Uvjeti u logoru Keraterm bili su ispod svake civilizacijske norme. Zatočenici su bili natrpani u prostori-

[430] Vidi više u ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 57.

[431] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 850.

[432] Muhidin Šarić, *Keraterm,* Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2004, str. 6.

[433] ICTY*, Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 62.

je, do 570 zatvorenika u jednoj prostoriji, s tim da su jedva imali mjesta da legnu na betonski pod. Kakvi su bili uvjeti u logoru utvrđeno je i u presudi MKSJ u predmetu Duško Sikirica i drugi: "Pod u prostoriji 2 bio je od betona i uvijek hladan. Bilo je i kartona, koji su zatočenici u početku međusobno dijelili, kada ih još nije bilo toliko mnogo. Pretresno vijeće je saslušalo svjedočenje da je u prostoriji bilo prevruće, da nije bilo svjetlosti i da je strašno zaudaralo. Kao i u prostoriji 1, zbog pretrpanosti neki logoraši su naizmjence stajali. Većina svjedoka je ocijenila da je u prostoriji 2 bilo između 250 i 500 osoba, a najviše ih je bilo tokom mjeseca jula, kada je došlo do priliva zatočenika u prostoriju 2 uslijed premještanja ljudi iz prostorije 3. Hajrudin Zubović je posvjedočio da je prebrojavanjem ljudi na dan 27. ili 28. jula 1992. otkriveno da u prostoriji 2 ima 570 ljudi (...). U prostoriji 3 zatočenici su mogli da gledaju napolje kroz vrata, ali nisu mogli da gledaju kroz prozore. (...) Uslovi u prostoriji 3 opisani su kao veoma loši odnosno "tragični" i u njoj je vladala velika vrućina. (...) I prostorija 4 bila je prepuna ljudi, čiji broj je najprije porastao na 280, a kasnije i 400 do 500 ljudi."[434] Hrana koju su nezakonito zatočeni dobijali nije svojim kvalitetom ni kvantitetom[435] zadovoljavala ni minimum potreba zatočenih. Hrana, koja je dovožena spolja, služena je tokom poslijepodneva, između 15:00 i 18:00 sati, ispred prostorija 1 i 2. Radilo se o vrućoj vodi u kojoj je ponekad bio list kupusa, malo krompira ili pasulja, ili neke kosti, i dvije vrlo tanke kriške hljeba. Kako se povećavao broj zatočenika, tako se smanjivala količina hrane koju su zatočenici primali. Nikada nije bilo dovoljno hrane za sve, a zatočenici koji su bili u posljednjoj prostoriji kojoj se posluživala hrana, ne bi dobili ništa.[436] Velik broj porodica svakodnevno je dolazio do logora i donosio hranu, cigarete, odjeću ali rijetko su mogli da je dostave do onih kojima je bila namijenjena. Srpski policajci su uzimali odjeću i hranu na ulazu i rijetko je davali nezakonito zatočenima. Čak su prodavali hranu, cigarete i odjeću. Velik broj zatočenih je vidio svoje porodice kako dolaze pred logor i ostavljaju pakete koji nikada nisu došli u njihove ruke.

Logoraši su imali ograničen pristup vodi. Pitke vode u logoru nije bilo, ona je dovožena cisternama. U prvim danima svog postojanja, logor se putem šmrka snab-

---

[434] Isto, paragrafi 63, 64 i 65.

[435] Dnevne energetske potrebe kod odraslih osoba u uvjetima mirovanja iznose oko 6.400 kJ, a logoraši su dobijali komadić kruha i malo čorbe što nije zadovoljavalo ni polovinu energetskih potreba. U tim uvjetima dolazilo je do drastičnog gubitka tjelesne težine. Gubitak tjelesne mase do 25% prouzrokuje ozbiljne poremećaje, a gubitak preko 50% izaziva smrtne posljedice. U logorima je usljed izgladnjivanja bilo slučajeva umiranja ili teških zdravstvenih komplikacija. Jedan od zatočenika koji je u logor Omarska doveden sa 105 kg, po izlasku iz logora Batković 4. marta 1993. godine imao je 59 kg, što znači da je izgubio 46 kg za vrijeme boravka u logorima Omarska, Manjača i Batković.

[436] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 70.

dijevao vodom za industrijsku upotrebu koja nije bila za piće i od koje su se razbolijevali. Zatočenici s područja Brda nisu mogli do vode tokom prvih dana zatočeništva u prostoriji 3. Povremeno su, međutim, zatočenici imali pristup vodi za piće koja se dovozila kamionom.[437]

U logoru nije bilo dovoljno toaleta ili nisu bili u funkciji, pa su zatočenici bili prisiljeni vršiti fiziološke potrebe u metalno bure ili kese. U velikom broju slučajeva zatočenicima nije bio dozvoljen pristup toaletima koji su i onako bili u užasnom stanju. Osim toga, kako je već rečeno, zatočenicima nije omogućeno održavanje lične higijene, pranje ili kupanje. Poslije određenog vremena nezakonito zatočeni su bili užasno prljavi, zaudarali su i većina je dobila vaške. Samo jedanput je izvršena dezinfekcija i zatočenicima je dat prašak za naprašivanje protiv vaški.[438]

Ispitivanja nezakonito zatočenih vršena su tokom dana. Ispitivali su ih vojni i policijski istražitelji. Ta ispitivanja su trajala od 15 minuta do sat vremena. Nakon ispitivanja policajci su vršili kategorizaciju nezakonito zatočenih. Na osnovu te kategorizacije logoraši su premještani u logor Omarska ili su ostajali u logoru Keraterm. Ova kategorizacija nezakonito zatočenih služila je i za fizičke torture zatočenih. Isljeđivanja su se odvijala uz premlaćivanje. Neke zatočenike su ispitivali o novcu, te ih odvodili kućama i tjerali da traže novac koji su, ukoliko bi ga našli, morali dati stražarima.[439] U presudi MKSJ u predmetu Duško Sikirica i drugi navodi se kako su birani nezakonito zatočeni za zlostavljanja: "Na osnovu dokaza se može zaključiti da su zatočenici, zavisno od kategorije u koju su raspoređeni, bili izabrani za zlostavljanje ili za premještaj u logor Omarska."[440]

Premlaćivanja su bila veoma česta, zatočenici su prozivani, udarani motkama i palicama i tjerani da jedan drugog tuku. Zatočenici su prozivani i premlaćivani noću, a oni koji bi se vraćali bili su krvavi i puni modrica.[441] Neki od čuvara u logoru su na suđenju pred MKSJ priznali da su teško fizički premlaćivali nezakonito zatočene. U presudi MKSJ u predmetu Predrag Banović optuženi je priznao navedene zločine koji su mu stavljeni na teret. U presudi se navodi: "Uz to, Predrag Banović prihvata da je odgovoran za premlaćivanja dvadeset i pet zatočenika i pucanje u još dvojicu, odnosno za premlaćivanje Ramadana Bahonjića, Mehe Kapetanovića, Faruka Hrnčića, Envera Modronje, Adiba Bajrića, Uzeira Čauševića zvanog Zejro, Šabana Elezovi-

---

437 Isto, paragraf 73.

438 Isto, paragrafi 67, 68, 69.

439 "Ne dobivši novac, četnici Šabanu polomiše rebra, ruku i nogu i ostaviše ga da krvari ispred prostorije skupa sa povećom grupom koju su te noći izveli i premlatili." H. Ičić, nav. dj., str. 29.

440 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 83.

441 M. Šarić, nav. dj., str. 9.

ća, Edina Ganića; premlaćivanje tri brata s prezimenom Ališić, Armina, Ede i trećeg brata čije je ime nepoznato; premlaćivanje Ismeta Garibovića, Vasifa Mujkanovića, Muje Sivca, Sulejmana Sivca, Mirsada Karagića, Esada Islamovića, zatvorenika s prezimenom Mešić, Jasmina Ramadanovića zvanog Sengin, Suada Halvadžića, Besima Fazlića, Mehmeda Avdića, Muharema Sivca, Mirsada Crljenkovića, Ismeta Bajića; za pucanje u zatočenika zvanog Smail, te u jednog neidentifikovanog zatočenika."[442] Od posljedica teških fizičkih zlostavljanja neki su podlegli povredama. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Duško Sikirica i drugi: Fikreta Avdića čuvari su u noći između 18. i 20. jula 1992. godine pretukli, donijeli su ga natrag pred prostoriju i umro je slijedeće jutro. "Salko Saldumović je bio na putu do nužnika kad je vidio Sikiricu kako razgovara s nekim mladićem. Na povratku, deset minuta kasnije, vidio je Sikiricu kako ispaljuje metak u glavu tog čovjeka. (...) Stražari bi takođe tjerali zatočenike da pjevaju "četničke" pjesme. Ponekad bi stražari stavili neko mrtvo tijelo u tačke i zatim prisilili zatvorenika da maršira gurajući ih pred sobom."[443] Preživjeli svjedoci opisivali su načine na koje su logoraši psihofizički zlostavljani: "Bože Jedini, šta li im sve ne pada na pamet! Izvode logoraše na pistu logora, muče ih na stotinu načina, gase im cigarete na ušnim školjkama, urezuju im krstove na licu, čelu ili grudima, tjeraju da pjevaju četničke pjesme, probadaju nam ruke bajonetama, tjeraju da jedni druge tučemo. Kad ponekad i dobijemo nekakav obrok, komanduju trk u spavaone i pucaju za nama u noge. A ranjeni nisu smjeli ni pomisliti da traže ljekarsku pomoć. Mnogi su umirali u najvećim mukama. Njih dvojica su pred nama svima ubili jednog momka, dana 2. augusta, starog 23 godine. (...) Strahovit pucanj spržio je tišinu. Spavaonica se potresla. Oni oko vrata su zalegli. Mladić je klonuo. Još jedan pucanj dokrajčio ga je. Ubrzano krkljanje je prestalo, i ponovo je zavladao muk. On je obrisao pištolj, i stavio ga u futrolu."[444] Pred MKSJ jedan od čuvara u logoru Keraterm Predrag Banović priznao je ubistvo pet zatočenika: "Predrag Banović prihvata da je odgovoran za učestvovanje u pet ubistava. (...) Imena žrtava pročitana su na javnoj sjednici tokom pretresa o odmjeravanju kazne, a to su: Jovo Radočaj, Drago Tokmadžić, Jasmin zvani Zvjezdaš, Dževad Karabegović i Džemal Mešić."[445] U logoru Keraterm od posljedica teških fizičkih premlaćivanja od strane srpskih policajaca umrli su Emsud Bahonjić i Sead Jusufagić. Kako je ubijen Emsud Bahonjić navodi se u presudi MKSJ u predmetu Miroslav Kvočka i drugi: "Emsuda Bahonjića, po naređenju jednog oficira srpske vojske, odveli su u bolnicu. Nakon što se vratio u logor, Emsud Bahonjić je

[442] ICTY, *Presuda u predmetu Predrag Banović*, paragraf 30.
[443] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragrafi 120 i 88.
[444] M. Šarić, nav. dj., str. 102.
[445] ICTY, *Presuda u predmetu Predrag Banović*, paragraf 29.

svjedoku N rekao da su ga Žigić i drugi nastavili zlostavljati i u bolnici. Na čelu su mu nacrtali krst i 'bio je još uvijek pri svijesti, ali je izgledao strašno. Slabine su mu bile prekrivene modricama, kao i leđa, a lice mu je bilo izubijano. Jedva je hodao.' Prema iskazu svjedoka N, Emsud Bahonjić je umro 19. juna 1992., desetak dana nakon batinanja. To je potvrdio i svjedok AE, koji je izjavio da je Emsud Bahonjić umro od svakodnevnog batinanja od strane Žigića i drugih: 'To je trajalo iz dana u dan nekih sedam dana. Na kraju se jednostavno moglo vidjeti da on zaista neće dugo poživjeti, da je već polumrtav. Dvojica njegovih amidža su molila stražare da mu daju vode i da ga operu jer je zaudarao, od njega se širio strašan zadah. Samo par sati nakon što su ga oprali umro je.' Rekao je svjedok."[446] Od posljedica teških fizičkih povreda umro je i Sead Jusufagić-Car. U presudi MKSJ u predmetu Kvočka i drugi svjedoci su potvrdili "(...) Žigić se u nekoliko navrata vraćao, udarao ga nogom i govorio: 'Jesi li još živ, balijo? Poslije toga su ga ostavili da leži na tom mjestu i sljedećeg dana Car je umro. Iznijeli su ga napolje i ostavili kod kontejnera."[447] Drago Tokmadžić je umro od posljedica premlaćivanja 24. juna 1992. godine, ekshumiran je 2. novembra 2007. godine na gradskom groblju Pašinac.[448] Jedini Srbin, Jovo Radočaj je bio nezakonito zatočen u logoru Keraterm. Od posljedica teškog fizičkog zlostavljanja preminuo je u logoru. Prilikom teškog fizičkog premlaćivanja stražari su vikali: 'Ovako mi kažnjavamo srpske izdajice.' (...) Kad su ga vratili u prostoriju, Jovo Radočaj je bio obliven krvlju i prekriven tragovima od udaraca i modricama; umro je rano ujutro."[449]

Neki, koji su prozvani, nikad se nisu vratili i zatočenici su pretpostavljali da su umrli od posljedica premlaćivanja. Dana 23. jula 1992. godine oko 20:30 u logoru Keraterm logorski čuvari su željeznom šipkom ubili dva zatočenika - Nihada Hodžića iz sela Zecovi i Besima Hergića.[450] Jedan broj nezakonito zatočenih Bošnjaka i Hrvata koji je prozvan, izvođen je van logora i bili su prisiljeni prikupljati tijela ubijenih Bošnjaka i Hrvata na različitim mjestima. Zatočenici su nakon prikupljanja posmrtnih ostataka zajedno sa tijelima voženi na lokalitet rudnika Tomašica i tu bi nakon istovara posmrtnih ostataka bili ubijeni. Nakon ekshumacije posmrtnih ostataka iz masovne grobnice Tomašica identifikovani su posmrtni ostaci jednog broja zatočenika logora Keraterm.[451] Teška fizička zlostavljanja zatočenika pored logorskih čuvara često puta su činili i civili van logora. Da je to mogao činiti svako, navedeno je u

[446] ICTY, *Presuda o kazni u predmetu Miroslav Kvočka i drugi*, paragraf 622.
[447] Isto, paragraf 619.
[448] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
[449] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 92.
[450] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
[451] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

presudi MKSJ u predmetu Duško Sikirica i drugi: "Zlostavljanje je započelo tri do sedam dana nakon osnivanja logora i bilo je svakodnevna pojava. Ko god je želio da tuče zatočenike, mogao je to činiti po vlastitom nahođenju. Premlaćivanja su se uglavnom odvijala noću, u prostorijama i van njih, u blizini smetlišta ili u prostoriji koja je bila posebno namijenjena premlaćivanju. Zatočenike je obično prozivao stražar. Neke bi premlatili i vratili ih u prostorije. Druge bi ubili i njihova tijela vratili u prostoriju u kojoj su boravili, ili ostavili na smetlištu i zatim odnijeli sljedećeg dana. Premlaćivanja su vršili logorski stražari i posjetioci logora, pojedinačno ili zajedno."[452]

Brojna svjedočenja preživjelih logoraša pred MKSJ i domaćim sudovima ukazuju na različite načine nanošenja teških psihofizičkih povreda nezakonito zatočenim logorašima. Tako se u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navodi svjedočenje: "Pretresno vijeće je saslušalo iskaze svjedoka nesrba koji su u logoru bili podvrgnuti teškom maltretiranju. Jedan stražar je svjedoku K, kad se jednom vraćao iz klozeta, naredio da udara glavom u tanki metalni zid. Potom su ga ščepala dvojica stražara i udarala mu glavom o zid. Svjedok K se onesvijestio, ali je uspio da se vrati u svoju prostoriju. Jedne noći je tokom smjene Čupe Banovića iz Eleza stiglo pedesetak muškaraca, od kojih su neki bili veoma stari ljudi, i svjedok K je vidio i čuo kako ih čitave noći tuku. Svjedok C je posvjedočio da su ljudi zatočeni u prostoriji u koju je on odveden nakon jednog premlaćivanja bili u užasnom stanju: bili su žestoko premlaćeni, a mnogo ih je ječalo i plakalo. Nekad je bilo teško prepoznati ih."[453] Jedna od preživjelih svjedokinja iz logora Keraterm svjedočila je pred MKSJ o teškim fizičkim torturama: "Dok sam ja tu sjedila, Zoran Žigić i Banović Nedjeljko zvani Čupo otišli su do hangara. Mrak je već bio, izveli su dvojicu i tukli ih da su ljudi bili svi krvavi od tuče da im nisam prepoznala lik, u tom momentu su se uhvatili noža i počeli ih bodat. Žigić Zoran je odsjekao jednom uho i nos i počeo ga bodat kroz mišiće, tako je radio i Nedjeljko Banović zvani Čupo. Od muke ja sam počela povraćat."[454] Mučenje i okrutno postupanje je bilo svakodnevno, tako su Fejzi Mujkanoviću nanosili teške fizičke i psihičke patnje i bol: "Zatim je tukao Fejzu Mujkanovića i nožem mu napravio rez preko vrata. Zatim su doveli ženu i dijete Fejze Mujkanovića i Dušan Knežević je zaprijetio da će ih ubiti ako Fejzo Mujkanović odbije da mu odgovori."[455] Brojni su primjeri nanošenja teških tjelesnih povreda nezakonito zatočenim u logoru Keraterm. U presudi MKSJ u predmetu Miroslav Kvočka i drugi navodi se: "Među njima

---

[452] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 84.
[453] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 238.
[454] *Torture u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata 1992-1995*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003, str. 176.
[455] ICTY, *Presuda u predmetu Miroslav Kvočka i drugi*, paragraf 639.

je bio i Zijad Krivdić i kad se vratio, Žigić mu je naredio da klekne pred njim, nakon čega ga je Žigić udario svojim pištoljem. Svjedok AD je izjavio da je pištolj opalio i da je metak pogodio Zijada Krivdića u glavu, nanijevši mu tešku povredu. Žigić je naredio svjedoku V da ukloni pramen kose koji se zalijepio za pištolj. Zatim je tom svjedoku naredio da mu poljubi cipelu, a potom ga udario nogom među oči."[456]

U logoru Keraterm pored muškaraca bile su nezakonito zatočene i žene. Ove žene su bile silovane od strane srpskih policajaca-čuvara u logoru. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić opisuje se silovanje: "I u logoru Keraterm su se dešavala silovanja. Svjedokinju H je jedan stražar, čije je ime navela, odveo u jednu prostoriju na prvom spratu. Taj stražar ju je potom silovao, 'i tad je krenula jedna ceremonija'. Ostavio ju je da leži na stolu, a onda su u sobu ušli drugi muškarci. Žrtva nije znala koliko ju je ljudi silovalo, ni kako se oni zovu, a nekoliko puta se onesvijestila. Kad se sutradan probudila, bila je sva u krvi i mislila je da će umrijeti. Kasnije je odvedena u logor Omarska."[457] U drugom svjedočenju silovana žena je rekla: "svjedokinji K da ju je u jednoj kancelariji u Keratermu silovao Nedeljko Timarac, a zatim i drugi muškarci redom, cijelu noć. Potom su je izveli napolje i rekli joj da sjedi na kamenu."[458] Iz brojnih primjera silovanja na području općine Prijedor posebno su upečatljiva silovanja u logorima. Svjedočeći o silovanjima preživjeli logoraši su između ostalog izjavili: "U junu ili julu 1992., nekoliko drugih stražara u logoru Keraterm silovalo je jednu zatvorenicu na stolu u mračnoj prostoriji sve dok ona nije izgubila svijest. Sljedećeg jutra probudila se u lokvi krvi. U ovom logoru silovane su i druge žene."[459] Postoje određeni dokazi da su u logoru Keraterm i muškarci bili izloženi seksualnom zlostavljanju. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić sudsko vijeće je: "(...) saslušalo uvjerljive iskaze o događaju koji se odigrao krajem jula, kada je svjedok B napolju vidio ljude s područja Brda zatočene u prostoriji 3. Polovina njih je stajala bez donjih dijelova odjeće, a pola ih je klečalo. Kako kaže svjedok B: *Bili su u takvom položaju kao da polno opšte*."[460]

Pored čuvara, koji su svakodnevno vršili razne fizičke torture, u logor su dolazili srpski policajci koji nisu obavljali dužnost u logoru ili civili koji su nesmeteno vršili teška premlaćivanja. Svjedočeći pred MKSJ jedan od preživjelih logoraša navodi načine na koji su ljudi fizički zlostavljani: "Jednog dana je došao Knežević i rekao da mu je poginuo brat ili bratić. Naredio je svima iz Kozarca da izađu napolje. Izašlo je oko 22 ljudi koji su poredani po pisti ispred prostorija 1 i 2, rečeno im je da kleknu

[456] Isto, paragraf 650.
[457] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 240.
[458] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 99.
[459] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 512.
[460] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 241.

i da u tom položaju nekoliko puta pužu prema baraci i natrag. Pošto je tlo bilo prekriveno šljunkom, raskrvavili su koljena i dlanove ruku. Nakon toga im je naređeno da se poredaju u dva reda jedan nasuprot drugom i da kleknu. Žigić ih je željeznom šipkom udarao po leđima, dok ih je drugi vojnik redom udarao u lice ili u vrat. Tada im je Žigić rekao da ustanu i da se svako bori sa osobom koja mu stoji nasuprot, jer će inače dobiti batina."[461] Posebnu surovost prema nezakonito zatočenim stražari i uprava logora pokazivali su kroz premlaćivanja do smrti. Prema iskazima preživjelih zatočenika u logor je jednog dana: "Došao je Duća i traži Fejzu iz Kozarca. Izvedoše ga vani. Optužiše ga da je ubio Dućinog brata. Četiri četnika napraviše krug i počeše ga tući. Vrata su širom otvorena i mogao se vidjeti svaki udarac. Tukli su ga palicama, kundacima, čizmama. Oborih glavu, ne mogu da gledam taj zločin. Napokon ubice odstupiše, Fejzo je ležao nepomičan."[462]

Zločine u logoru Keraterm obilježilo je masovno ubijanje 24. jula 1992. godine kada su logorski čuvari počeli pucati iz automatskog oružja po prostoriji br. 3 i zatočenicima koji su bili u njoj. Prije masakra, zatočenike koji su bili u prostoriji broj 3 premjestili su u drugu prostoriju, a u prostoriji broj 3 doveli su nezakonito zatočene iz Hambarina, Rakovčana, Bišćana iz Ljubije. Ovim je jasno da je postojala namjera da se ubiju ljudi sa područja Brda. Istovremeno, pred prostorijom je postavljen mitraljez na jedan sto i okrenut prema prostoriji broj 3. Iz ponašanja čuvara i priprema koje su prethodno preduzeli jasno se može zaključiti da je postojao plan i namjera da se počini ovaj zločin. Kako se desio ovaj zločin opisano je u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Te noći su se iz pravca prostorije broj 3 čuli rafali i jauci. Jedan čovjek u prostoriji br. 1 ranjen je zalutalim metkom. Otvorena je vatra iz mitraljeza. Sutradan ujutro je na zidovima prostorije br. 3 bilo krvi. Tijela mrtvih i ranjenih ljudi bila su na gomilama. Stražari su otvorili vrata i rekli: 'Vidi budala balija - pobiše se.' Neki zatočenici su vidjeli tijela izbačena na travnatu površinu ispred prostorije br. 3, a prostor ispred prostorije br. 3 bio je sav okrvavljen. Stigao je jedan kamion i jedan čovjek iz prostorije br. 1 se ponudio da pomogne pri utovaru tijela. Ubrzo je kamion pun tijela otišao iz kruga logora. Dobrovoljac iz prostorije br. 1 je rekao da je u kamionu bilo 128 tijela. Kad je kamion krenuo, vidjelo se kako iz njega curi krv. Kasnije tog dana, stigla su vatrogasna kola da očiste prostoriju br. 3 i prostor oko nje."[463]

Na suđenjima pred MKSJ u nekoliko predmeta utvrđeno je na koji način i koliko je nezakonito zatočenih logoraša ubijeno. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Sta-

---

[461] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 97.

[462] Suvad Ćehić, *Samo mrtvi istinu znaju*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, CID, Sarajevo, 2003, str. 26.

[463] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 207.

kić navodi se: “Sljedećeg jutra je ispred prostorije broj 3 bila gomila leševa, a cijeli taj prostor bio je pun krvi. Stigao je kamion da odveze leševe. Kada je kamion krenuo, iz njega je kapala krv. Na kraju su tragovi pokolja u prostoriji broj 3 i okolnom prostoru očišćeni šmrkom s vatrogasnih kola. Tačan broj poginulih u prostoriji broj 3 nije ustanovljen, niti će, po svemu sudeći, ikad biti. Imajući to u vidu, Pretresno vijeće zaključuje, na osnovu broja lica zatočenih u prostoriji broj 3, da je ubijeno najmanje 190 ljudi.”[464] Na suđenju pred MKSJ u predmetu Duško Sikirica i drugi, svjedoci navode: “Nekoliko ljudi ispred svjedoka N, koji je bio blizu vrata u prostoriji 3, pogođeno je mecima i troje ili četvero njih palo je na njega. Kao što je svjedok N rekao: ‘To je bila moja sreća u nesreći, jer su ti meci – oni su primali metke koji su napolju bili ispaljeni. Skakali su od metaka koji su ih pogađali. Bilo je stravično. Kao u paklu, noć u paklu.’ - ovo je na suđenju pred MKSJ izjavio jedan od preživjelih.”[465] U jutarnjim satima pred prostoriju br. 3 dovezen je kamion (šleper FAP 1620, vlasništvo poduzeća *Autotransport* iz Prijedora) i u njega su utovarena tijela mrtvih i ranjenih zatočenika iz prostorije br. 3.[466] Svjedoci koji su bili natjerani da utovare tijela ubijenih i ranjenih izjavili su: “Bilo je ljudi bez ruku, bez pola leđa, s malom rupom sprijeda, a otraga bez leđa. Mislim da je tu bilo oko 120 ljudi. Bilo je ljudi na kojima se nisu vidjele rane, ali su se ugušili kad su pali, jer su padali jedni na druge.”[467] Svjedočenja o broju ubijenih iznesena su u knjizi Muhidina Šarića: “Brojao sam do devedeset i osam! Teško je tačno reći! Neki su samo komadi mesa! Mnogo je ranjenih! Sve smo ih skupa potovarili! Ni njima nema spasa!”[468] O užasima masakra u prostoriji broj 3 svjedočili su preživjeli: “Uz jaku vatru, raspala su se vrata od lima, debljine dva milimetra. Bošnjaci pokušavaju da nađu spas u bjekstvu, dočekali su ih rafalima smrti. Unakrsna vatra dopirala je u svaki dio ćelije. Jedan kuršum ubijao je nekoliko logoraša. Nakon rafalne paljbe, čuli su se pojedinačni pucnji.”[469] Prema riječima jednog od zatočenika, koje su logorski čuvari prisilili da stavljaju tijela mrtvih i ranjenih na prikolicu kamiona, utovareno je oko 147 mrtvih tijela i 67 ranjenih osoba.

Dana 5. augusta 1992. godine iz logora Keraterm sa dva autobusa odvezena su 124 logoraša (među kojima: Asim Elkez, sin Ramizov; Ante Gavranović, Fikret Mahić, Juro Matanović, Nedžad Mujkanović, Senad Rešić i drugi). Odvezeni su najprije u logor Omarska, a zatim u selo Podvidača (općina Sanski Most) gdje su ubijeni. Po-

[464] Isto, paragraf 206.
[465] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Sikirica i drugi*, paragraf 102.
[466] M. Šarić, nav. dj., str. 172.
[467] ICTY, *Presuda u predmetu Miroslav Kvočka i drugi,* paragraf 635.
[468] M. Šarić, nav. dj., str. 173.
[469] S. Ćehić, nav. dj., str. 225.

smrtni ostaci su ekshumirani iz masovne grobnice Hrastova glavica. Među ekshumiranim su Ante Gavranović, Jure Matanović, Ermin Mujdžić i dr.[470]

Ovaj logor je rasformiran zbog pritiska svjetske javnosti nakon saznanja o zločinima koji su tu počinjeni. Logor Keraterm uz Omarsku predstavlja paradigmu mučenja i nehumanog ponašanja prema zatočenicima. U tom logoru prekršene su sve Ženevske konvencije, pravila i običaji rata. MKSJ u predmetu Predrag Banović okarakterisao je ovaj zločin kao udruženi zločinački poduhvat: "Otvaranje, između ostalih, logora Keraterm i Omarska predstavljalo je jednu od ključnih karakteristika udruženog zločinačkog poduhvata, čiji je cilj bilo trajno uklanjanje nesrpskog stanovništva s teritorije planirane srpske države unutar Bosne i Hercegovine. Logori Keraterm i Omarska bili su vođeni na način sračunat na zlostavljanje i progon nesrba iz Prijedora i s drugih područja, sa ciljem da se nesrbi uklone sa te teritorije ili da se podjarme oni koji ostanu. Zatočavanje nesrba u logore bilo je uvertira u njihovo ubijanje ili premještanje na nesrpska područja."[471]

III.4. Logor Trnopolje

Logor Trnopolje formirale su vlasti tzv. srpske opštine Prijedor. Ovaj logor je bio u naselju Trnopolje. Krajem maja, dio većinski muslimanskog sela Trnopolje u općini Prijedor, pretvoren je u logor, u prvom redu za ne-srpske žene, djecu i starije osobe.[472] Nezakonito zatočeni logoraši bili su smješteni u zgradi osnovne škole, zgradi Doma kulture i nekoliko privatnih kuća u neposrednoj blizini logora te na otvorenom prostoru pod improvizovanim zaklonima. Ovaj logor je formiran neposredno nakon napada na Kozarac (24. maja 1992. godine). Upravnik logora bio je Slobodan Kuruzović. U Izvještaju komisije vlade tzv. RS stoji: "U naseljenom mjestu Trnopolje kod Prijedora u prostorijama osnovne škole, Doma kulture i jednog broja privatnih kuća, kao i na otvorenom prostoru oko tih objekata pod šatorima, smješteno je oko 3.000 lica, starosne strukture od 18 do 60 godina. Svi stanovnici su muškarci, osim nekoliko žena. Nekoliko muškaraca je starije od 60 godina."[473] O postojanju ovog logora navedeno je i u Izvještaju Komisije CSB Banja Luka: "Otvoreni prihvatni centar

---

470 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

471 ICTY, *Presuda u predmetu Predrag Banović*, paragraf 22.

472 http://unconqueredbosnia.tripod.com/TrnopoljeHelsinki.html, *Trnopolje detention camp: Helsinki watch report, october 1992-february 1993,* pristupljeno 03.09.2014. godine.

473 AIIZ, inv. br. 2-4687, Srpska Republika BiH, Komisija za obilazak sabirnih centara i drugih objekata za zarobljenike u Srpskoj Republici BiH, *Izvještaj komisije o obilasku sabirnih centara i drugih objekata za zarobljenike u Autonomnoj regiji Krajina*, 17. VII. 1992.

Trnopolje nalazi se u naseljenom mjestu Trnopolje a kao smještajni objekti za lica koja u istom borave iskorištene su prostorije osnovne škole, doma, skladišta, privatne kuće u blizini ovih objekata i otvoreni dvorišni prostor istih. Od 24.05.1992. godine u Centru je zatražilo zaštitu velik broj građana muslimanske nacionalnosti oba pola i svih uzrasta."[474] U svom Izvještaju o logoru Trnopolje načelnik SJB Prijedor Simo Drljača je naveo: "U toku same akcije vojska je ostavila slobodan koridor za sve građane koji bi htjeli da se udalje i sklone iz zona oružanih sukoba, odnosno za sve koji nisu htjeli da učestvuju u oružanoj borbi protiv vojske Srpske Republike. U mjestu Trnopolje u prostorijama osnovne škole, doma, skladišta i okolnih kuća vojska je organizovala prihvat tih građana i njihovo obezbjeđenje od ekstremista pa je tako i nastao Otvoreni prihvatni centar Trnopolje koji je i sada u funkciji."[475] Zahvaljujući novinarima ITN 5. augusta 1992. godine, svijet je saznao postojanje ovog logora. Čitav svijet je bio u prilici vidjeti *sliku užasa* na kojoj iza bodljikave žice stoji logoraš Fikret Alić. U toku suđenja pred MKSJ utvrđen je veliki broj činjenica koje se odnose na postojanje, funkcioniranje, uvjete u logoru, ubijanja nezakonito zatočenih logoraša, silovanja, nanošenje teških psihofizičkih povreda i druga krivična djela. U navedenim izvještajima tadašnje vojne i policijske strukture nastojale su prikriti i negirati postojanje logora i kršenje međunarodnog humanitarnog prava.

Logor Trnopolje je bio ograđen žicom a jednim dijelom i zidom.[476] Logor su obezbjeđivali naoružani vojnici u vojnim uniformama i oko cijelog logora bili su raspoređeni pripadnici tzv. VRS. U neposrednom okruženju logora Trnopolje bili su postavljeni punktovi na kojima su bili naoružani vojnici koji su kontrolirali prilaze logoru Trnopolje. Oko logora su bila postavljena mitraljeska gnijezda.[477] Vlasti tzv. srpske opštine Prijedor i pripadnici tzv. VRS ovaj logor su predstavljali kao mjesto za "*spas*" Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor. "Srpski vojnici su zatočenicima u Trnopolju isprva govorili da ih drže zatočene radi njihove bezbjednosti, kako bi ih zaštitili od muslimanskih ekstremista. Taj logor je kasnije postao punkt na kojem su srpski vojnici okupljali civile, među kojima je bilo muškaraca, žena i djece, radi deportacije u druge dijelove Bosne i Hercegovine i drugdje."[478]

---

474 AIIZ, inv. br. 2-4674, CSB Banja Luka, *Izvještaj o zatečenom stanju i pitanjima u vezi sa zarobljenicima, sabirnim centrima, iseljavanju i ulozi SJB u vezi s ovim aktivnostima.*

475 AIIZ, inv. br. 2-4688, SJB Prijedor, *Izvještaj i prihvatni centri na području opštine Prijedor.*

476 Suvad Ćehić, *Trnopolje*, Bosanska gradina, Gradačac, 1996, str. 15.

477 "Međutim, da je bila samo nacrtana jedna crta, ne bi smio niko preći jer je oko cijelog logora stražarila vojska. Bilo je dobro naoružanih punktova i mitraljeza čije su cijevi bile uperene prema logoru." ICTY, *Presuda u predmetu Stakić*, paragraf 187.

478 ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 492.

Logor Trnopolje[479]

Uvjeti u logoru Trnopolje bili su užasni. Veliki broj žena, djece i staraca boravio je na malom prostoru. Najveći broj nezakonito zatočenih boravio je na otvorenom. Ljudi su boravili pod improvizovanim zaklonima. Ti zakloni bili su komadi najlona ili deke koje su služile za zaštitu od kiše. Zbog nedostatka hrane nezakonito zatočeni su gladovali. Hranu u logoru su pripremali sami zatočenici od namirnica koje bi im donosile porodice ili su sami izlazili i sakupljali hranu po baštama. Izlazak van logora u potrazi za hranom predstavljalo je opasnost, jer su često nailazili na srpske vojnike i naoružane civile koji su pljačkali bošnjačku imovinu, a jedan broj zatočenika je tako i ubijen. Vode za piće nije bilo dovoljno. Prema presudama MKSJ ovaj logor je imao posebnu ulogu, zapravo: "Trnopolje je u suštini bio tranzitni logor, čija je glavna svrha bilo prisilno premještanje bosanskih Muslimana, naročito žena, djece i starijih."[480]

Nezakonito zatočeni bili su tučeni od strane srpskih vojnika palicama za bejzbol, željeznim šipkama, kundacima, policijskim palicama, rukama, nogama i drugim predmetima. U logoru nije bilo sistematskog ispitivanja, ali je bilo slučajeva da su određeni ljudi vođeni na ispitivanja. Obično nakon toga, oni koji bi se vratili bili su pretučeni, krvavi i imali tjelesne povrede. Kako se navodi u presudi MKSJ u pred-

---

[479] Slika logora Trnopolje preuzeta iz dokaznog materijala u suđenjima pred MKSJ.

[480] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 855.

metu Radoslav Brđanin: “Zatočene muškarce ispitivali su i tukli drvenim motkama i noževima, neke dok ne bi izgubili svijest. Pod i zid sobe za ispitivanje bili su poprskani krvlju. Zatočenike su tukli pred drugim zatočenicima. U logoru Trnopolju silovane su žene, a u silovanjima je učestvovao i Kuruzović, komandant logora.”[481] Zatočenike su izvodili i van logora i tamo ih fizički zlostavljali. Jedan svjedok opisuju načine teških zlostavljanja: “Prvi dan smo bili tučeni u Kozarcu preko puta pilane kod limara. Tukli su nas puškama i ostalim oštrim materijalom, onda su nas onakve krvave prisilili da se skinemo i da po onim ranama trljamo sol, tako da bi nas ugrizlo. A onda smo morali puzati oko kuće i roktiti. Meni su lično sasuli tekućinu za pranje suđa i kada nisam gutao gurnuli su mi šlauf od vode u usta sa mlazom vode. (...) Tada sam dobio još veće ozljede udarcem lopate po leđima, a jedan vojnik viknu: ‘Udri ga, majku mu tursku, hoće da bježi!’, a drugi se zakoči pa me ujede za vrat i reče: ‘Fuj, nisam znao da ovako tursko meso smrdi!’”[482]

Teška fizička zlostavljanja zatočenika u logoru Trnopolje[483]

Užasni uvjeti u logoru, neadekvatna medicinska njega, velike vrućine, uzrokovale su stomačna oboljenja. Higijenski uvjeti su bili vrlo loši i većina zatočenika je u logoru dobila dizenteriju ili šugu. Zbog nedostatka hrane i loših sanitarnih uvjeta u logoru, većina zatočenika, prema nekim procjenama čak 95%, patila je od dizenterije. Tekuće vode uopšte nije bilo, a toaleta samo u ograničenom broju. Vode za piće skoro da nije ni bilo jer je bila samo jedna pumpa na cijeli logor. Uši i šuga bili su također rasprostranjeni.[484]

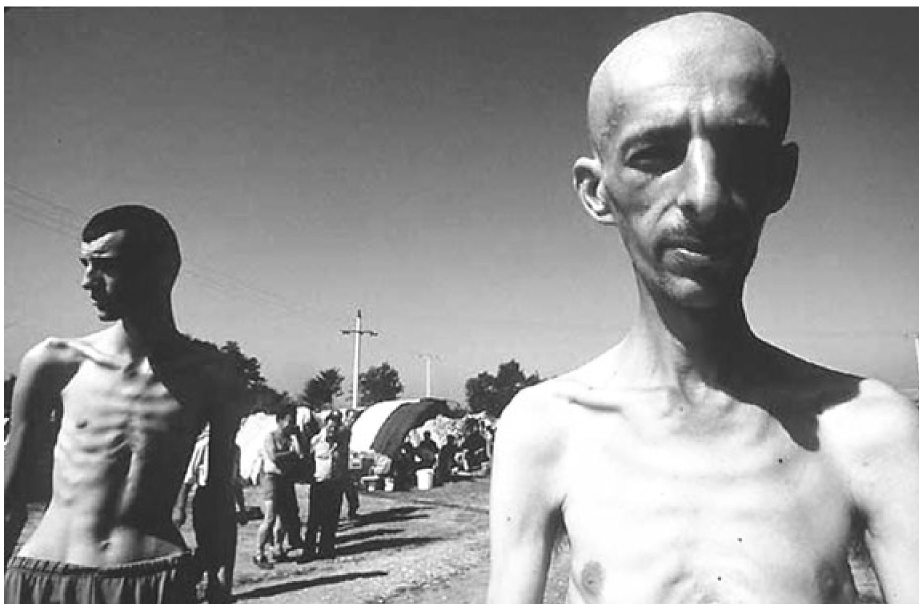
---

481 Isto, paragraf 856.

482 *Torture u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata 1992-1995*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003, str. 95.

483 Slika logora Trnopolje preuzeta iz dokaznog materijala u suđenjima pred MKSJ.

484 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 177.

Zatočenici u logoru Trnopolje[485]

U logoru je bila uspostavljena improvizovana ambulanta u kojoj je pružana medicinska pomoć, ali bez dovoljne količine lijekova. Ovu medicinsku pomoć pružali su zatočeni Bošnjaci-ljekari i drugo medicinsko osoblje. Jedan doktor, srpske nacionalnosti povremeno bi dolazio u logor. Ljekari su bili svjedoci teških premlaćivanja zatočenika i povreda nanesenih djevojčicama i djevojkama koje su bile žrtve silovanja. U svjedočenjima pred MKSJ svjedoci su navodili: "Osobe koje su odvođene na ispitivanje često su se vraćale modre ili povrijeđene. Prema riječima dr. Merdžanića, koji je tokom zatočenja radio u improvizovanoj ambulanti u Trnopolju, zatočenici su često odvođeni na ispitivanje u prostoriju koja je ranije služila kao laboratorija. Dr. Merdžanić je čuo zvuke premlaćivanja i vrijeđanje. Neke žrtve su dovedene u ambulantu da im se previju rane. Teško ozlijeđeni zatočenici su krišom fotografisani.[486] Poznata fotografija teško pretučenog zatočenika najbolji je pokazatelj brutalnosti logorskih čuvara.

Nakon objave vijesti o logoru Trnopolje, sredinom augusta 1992. godine, u logor je stigao Međunarodni Crveni križ, odnosno Međunarodni komitet Crvenog križa (dalje u tekstu: MKCK). Nakon toga su logoraši evidentirani, registrirani kod MKCK-a. Od tada su uvjeti u logoru malo poboljšani u pogledu hrane, lijekova i

[485] Autor fotografije: Ron Haviv; slika preuzeta sa: httpwww.ronhaviv.comindex.php#mi=2&pt=1&pi=10000&s=23&p=1&a=3&at=0, pristupljeno 31. oktobra 2014. godine

[486] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 242.

sanitetske opreme. Prema raspoloživim podacima u logoru i u neposrednoj blizini logora vršena su ubijanja. Ubijanja su vršena na način da su srpski vojnici iz logora izvodili pojedine zatočenike i ubijali ih u neposrednoj blizini logora. Zatočenike su ubijali i prilikom transporta iz logora. Prilikom ukrcavanja u voz radi deportacije srpski vojnici su ubili Cerić Eminu i Hasana. Njihovi posmrtni ostaci pronađeni su na lokalitetu Bešlagića mlin.[487] Potvrdnost navoda nalazimo i u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik gdje se navodi: "(...) a srpski vojnici su povremeno tukli i ubijali zatočene osobe muslimanske i hrvatske nacionalnosti. Jednom takvom prilikom, srpski vojnici su odveli jedanaest zatočenika na polje kukuruza i ubili ih iz vatrenog oružja."[488] O istom se navodi i u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Jednom prilikom je iz pravca Kozarca došlo nekoliko vojnika. Među njima je bio čovjek kojeg su zvali Tupe Topala, imao je nož i vikao je: 'Gdje ste, balije, da vas koljem.' Vojnici su vikali i psovali. Kasnije su iz logora odveli jedanaest muškaraca – išli su pognutih glava, s rukama na glavama. Vojnici su odveli te muškarce u jedno kukuruzište iza kuće u kojoj je boravila svjedok Q. Potom je začula pucnje i jauke.[489] Ova grupa zatočenika je pronađena i ekshumirana iz masovne grobnice Trnopolje-Redžići. Iz ove grobnice ekshumirani su posmrtni ostaci ubijenih Duračak Fadila, Gutić Esada, Elezović Amira, Pjanić Mustafe, Elezović Edhema, Žerić Muharema, Elezović Halila, Mujagić Esada, Poljak Ilijaza, Duračak Đemala i Elezović Samira.[490] Svjedoci ubijanja su često puta i sahranjivali ubijene: "Ja sam lično ukopao Antu Murgića i njegovog sina Zorana iz Kozarca. Vjerovali ili ne, i dan-danas kada o tome pričam uhvati me jeza. Kroz njihov jezik je bila provučena žica, smotana kao šestica. (...) Isto veče, šest Korića (Forića, prim. M.B), dva brata i dva amidžića su ubijeni."[491] Posmrtni ostaci šestorice muškaraca prezimena Forić (Jasmin, Asim, Zilhad, Zijad, Sakib i Besim) pronađeni su i ekshumirani na lokalitetu Trnopolje-Bešlagića mlin. Dana 12. oktobra 2010. godine izvršena je ekshumacija a 13. jula 2011. godine izvršena je identifikacija posmrtnih ostataka ubijenih.[492] Ubistva u logoru Trnopolje i odvođenje nezakonito zatočenih a nakon toga njihovo ubijanje, može se vezati za više masovnih i pojedinačnih grobnica koje su do sada pronađene i ekshumirane. Najmlađa žrtva koja je ubijena u logoru Trnopolje je petogodišnja djevojčica Mulalić Emira.[493]

---

[487] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.
[488] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 493.
[489] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 222.
[490] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.
[491] Sulejman Kahrimanović, *Preživio strijeljanje*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo, 1997, str. 487.
[492] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.
[493] *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

Logor Trnopolje bio je mjesto u kojem su vršena svakodnevna silovanja. Prema podacima sa suđenja pred MKSJ u predmetu Stakić utvrđeno je da je kroz logor prošlo oko 23.000 zatočenika.[494] Najveći broj su činile žene, djeca i starije osobe. O broju djece u logoru na dan 8. oktobra 1992. godine, u Izvještaju Crvenog krsta općine Prijedor naveden je podatak da: "Od broja 3.500 u Prihvatnom centru Trnopolje nalazi se oko 50% djece od jedne do dvanaest godina."[495] Kako je u logoru bio velik broj žena, djevojaka i djevojčica, stoga su bile svakodnevno izložene silovanju. Silovanja su vršili logorski čuvari, vojnici koji su dolazili samo radi silovanja i upravnik logora. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić svjedoci potvrđuju navode: "I svjedokinja F i svjedokinja I su čule da su žene silovane u logoru Trnopolje. Nekoliko drugih svjedoka su posvjedočili da su srpski vojnici noću izvodili zatočenice logora Trnopolje, te ih silovali ili seksualno zlostavljali. Dr. Idriz Merdžanić je posvjedočio da je nekoliko žena zatražilo pomoć u klinici. Dr. Merdžanić je za neke od njih uspio da organizuje ginekološki pregled u prijedorskoj bolnici kako bi se ustanovilo da se radi o silovanju. Dr. Duško Ivić, ljekar srpske nacionalnosti, utvrdio je da su sve žene koje su pregledane bile silovane, iako sam dr. Merdžanić nije vidio rezultate tih liječničkih pretraga. Međutim, Pretresno vijeće je saslušalo svjedočenje jedne osobe koja je i sama u logoru bila žrtva silovanja i koja je potvrdila da je u logoru silovano ili s tim ciljem noću izvedeno nekoliko žena i djevojaka, od kojih je jednoj bilo 13 godina."[496] Iz brojnih svjedočenja pred MKSJ utvrđeno je da su u logoru Trnopolje vršena sistematska silovanja i to najčešće maloljetnih djevojčica i djevojaka. Silovanja su vršena i van logora a ljekarsku pomoć žrtvama silovanja pružao je ljekar u logoru Trnopolje. Jedna od žrtva silovanja je ljekaru "ispričala da su je vojnici uhvatili u selu dok je nosila dijete i odveli na punkt Orlovci, gdje su je nekoliko dana silovali, dok nije, noseći bebu, pobjegla kroz prozor."[497]

U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi: "U avgustu 1992. Slobodan Kuruzović, komandant logora Trnopolje, lično je organizovao da se jedna bosanska Muslimanka zatoči u istoj kući u kojoj je bila njegova kancelarija. Prve noći je Kuruzović ušao u njenu sobu naoružan pištoljem i nožem. Svukao se i rekao joj da želi da vidi 'kako se Muslimanke jebu'. Ona je odgovorila: 'De me ubij.' Kada je počela da vrišti, Kuruzović je rekao: 'Džabe samo vrištiš, ovdje tebi niko ne može pomoći.' Počeo je da je siluje, a kada je ona počela da vrišti, Kuruzović ju je upozorio: 'Ćuti.

---

[494] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 326.

[495] AIIZ, inv. br. 2-4683, *Izvještaj o radu u prihvatnom centru Trnopolje broj 406/92*, od 8. X. 1992.

[496] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 244.

[497] *http://www.sense-agency.com/tribunal_mksj/silovanja u trnopolju potvrdili i srpski ljekari*, pristupljeno 03. septembra 2014. godine.

Jesi vidjela šta ima vojske tamo napolju? Svi će se poredati na tebi.' Otišao je rekavši: 'Vidimo se sutra opet.' Žena je krvarila i cijelu noć provela plačući i razmišljajući o tome da se ubije. Kuruzović je tu ženu silovao gotovo cijeli mjesec dana, skoro svake noći. U dvije prilike nožem ju je ubo u rame i nogu jer se opirala silovanju."[498]

Postojanje logora Trnopolje na svaki način vlasti tzv. srpske opštine Prijedor su pokušale negirati i osporiti njegovu pravu ulogu. U javnim nastupima čelnici tzv. srpske opštine Prijedor su negirali da je Trnopolje logor, govorili su da je to mjesto u kome se pruža zaštita civilima od muslimanskih ekstremista. Istovremeno, u službenim izvještajima su navodili da se radi o otvorenom centru za zaštitu Muslimana. Tako se u jednom od Izvještaja navodi: "Broj lica u ovom centru je promjenljiv, ne vodi se posebna evidencija obzirom da građani isti mogu napuštati prema vlastitom nahođenju i pravcu koji sami odrede. Posebnu pogodnost u tom pravcu predstavlja blizina željezničke stanice Trnopolje i činjenica da su vozovi u pravcu Banjaluke i Bos. Novog nesmetano saobraćali u vrijeme najtežih oružanih sukoba na području opštine."[499] Iz navedenog dijela Izvještaja vidljivo je negiranje i prikrivanje činjenica o postojanju logora Trnopolje. Apsurdnost ovog dijela Izvještaja očituje se u navodima da su Bošnjaci i Hrvati mogli slobodno putovati vozom na relaciji prema Banjoj Luci i Bosanskom Novom. Istina je potpuno drugačija. Od prvih napada na bošnjačka i hrvatska naselja Bošnjaci i Hrvati su morali nositi bijele trake kao obilježje pripadnosti i njihove kuće su bile obilježene isticanjem bijelih zastava, čaršafa kao znak raspoznavanja. Ograničavanje slobode kretanja bilo je od prvog dana tako da se ne može govoriti o slobodi kretanja. Srpske vlasti općine Prijedor izdavale su dozvole za kretanje unutar općine Prijedor i time ograničavale nesmetano i slobodno kretanje. Tokom postojanja ovog logora srpske vlasti organizirale su konvoje kojima su transportovali hiljade zatočenika. Zatočenici su transportovani u različita mjesta pod kontrolom A R BiH, HVO-a ili prema R Hrvatskoj. Zadnji konvoj kojim su transportirani zatočenici iz logora Trnopolje bio je u oktobru 1992. godine. Uvjet za odlazak bio je da nezakonito zatočeni potpišu izjavu da se odriču svih svojih materijalnih dobara. Da je logor Trnopolje imao posve drugu ulogu u nasilnom progonu Bošnjaka i Hrvata potvrđeno je u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić: "Tako je logor Trnopolje predstavljao vrhunac kampanje etničkog čišćenja, jer su oni Muslimani i Hrvati, koji nisu ubijeni u logorima u Omarskoj ili Keratermu otuda deportovani iz Bosne i Hercegovine."[500]

---

[498] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 513.

[499] AIIZ, inv. br. 2-4674, CSB Banja Luka, *Izvještaj o zatečenom stanju i pitanjima u vezi sa zarobljenicima, sabirnim centrima, iseljavanju i ulozi SJB u vezi s ovim aktivnostima.*

[500] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 178.

III.5. Ostali logori i mjesta nezakonitih zatočenja na području općine Prijedor

Pored koncentracionih logora Omarska, Keraterm i Trnopolje u Prijedoru su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga nezakonito vršili zatočenja i na drugim mjestima. Ta mjesta nezakonitih zatočenja bila su širom općine Prijedor. Svakako treba istaknuti činjenicu da su u tim logorima i mjestima zatočenja bili zajedno nezakonito zatočene žene, muškarci, djeca i starije osobe. Ovdje ne želimo detaljno opisivati i navoditi mjesta nezakonitih zatočenja, želimo navesti samo nekoliko tih mjesta. Jedno od mjesta nezakonitog zatočenja u koje su dovedeni prvi nezakonito zatočeni građani nesrpske nacionalnosti bila je zgrada srpske SJB Prijedor. Da su nezakonito zatočeni fizički zlostavljani potvrđeno je u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: "Bosanske Muslimane i Hrvate držali su u zatočenju u SUP-u Prijedor, a među zatočenicima su bili jedna žena i jedan maloljetni mladić. Zatočenike su metalnim predmetima tukli pripadnici interventnog voda koji su činili ljudi iz Prijedora. Jednom zatočeniku slomili su sljepoočnu kost prilikom premlaćivanja. Posebno surovo tukli su dr. Mahmuljina. Dado Mrđa i Zoran Babić optužili su ga da ubija srpsku djecu, na to navedeni navodima koje je u okviru propagandne kampanje emitovao Radio Prijedor. Slomili su mu ruku na nekoliko mjesta i ostavili ga da leži u nesvijesti. Zatočenike su tukli i za vrijeme ispitivanja i ponižavali ih. Zatočenike su vrijeđali na nacionalnoj osnovi. Zatočenike iz SUP-a Prijedor policajci su zatim premjestili u logor Omarska. Prije polaska, prisilili su ih da protrče kroz špalir policajaca."[501]

Također, kasarna Žarko Zgonjanin bila je jedno od mjesta nezakonitih zatočenja. Nakon nasilnog preuzimanja vlasti od strane SDS-a u ovoj kasarni je nezakonito zatočeno oko 30 logoraša. U ovoj kasarni srpski vojnici su bili čuvari a vojna policija i pripadnici vojne bezbjednosti su vršili razna ispitivanja i fizičke torture nad nezakonito zatočenim. I ostale kasarne i objekti koje je koristila JNA i tzv. VRS služile su za nezakonita zatočenja Bošnjaka i Hrvata. Isto i kasarna Benakovac na Kozari bila je mjesto nezakonitog zatočenja. U ovim vojnim objektima zatočenici su boravili od jednog dana do višesedmičnog zatočenja. Srpski vojnici su bez sumnje u ovim objektima vršili različite torture nad zatočenicima, vršili su ubistva i druga kaznena djela. Jedan broj zatočenika iz kasarne Benakovac završio je u logorima Omarska, Keraterm ili Trnopolje. Kako je navedeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "(...) u kasarni u Benakovcu, Pretresno vijeće konstatuje da se tamo

---

501 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragrafi 862 i 863.

odigralo bar jedno ubistvo. On se sjeća da je zatočenik Alić bio tako pretučen da više nije mogao podnijeti bolove te je preklinjao da ga ubiju. Čuo se pucanj i više se ništa nije čulo."[502]

Jedno od mjesta nezakonitih zatočenja bio je Dom u Miskoj glavi. Kako je navedeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: „Muškarci odjeveni u uniforme JNA i rezervne policije zarobili su u šumi nadomak Kalajeva stotinjak muškaraca i odveli ih u dom u Miskoj Glavi (dom kulture). Sve zajedno su ih zatočili u jednoj maloj prostoriji. Tu su proveli tri dana i dvije noći i za to vrijeme su dobili samo jedan hljeb i malo vode za piće. Ovaj centar van razumne sumnje spada u zatočeničke objekte."[503] U Domu mjesne zajednice u Miskoj Glavi nalazio se kafić u koji su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga nezakonito zatočile preko 100 osoba nesrpske nacionalnosti. Čuvari su bili pripadnici tzv. VRS. U ovom malom prostoru nezakonito zatočeni su bili prisiljeni sjediti na koljenima. Bez vode, hrane i uz stalna fizička premlaćivanja, zatočenici su bili izloženi velikim patnjama. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navedeno je: "U Miskoj Glavi, zatočenike su srpski vojnici tokom ispitivanja tukli šakama i kundacima. Posljedice tih premlaćivanja bili su na primjer potres mozga, krvarenje i teški hematomi. Premlaćivanja su se vršila u prisustvu drugih zatočenika."[504] Kako je bilo užasno vruće zatočenici su dehidrirali. Kada bi tražili vodu od čuvara, morali su pjevati srpske pjesme kako bi istu dobili. U ovom mjestu zatočenja bilo je ubijanja zatočenika. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Neke od ljudi koji su bježali od čišćenja Bišćana srpski vojnici su zarobili i odveli ih na komandno mjesto u Miskoj Glavi. Popisao ih je oficir po imenu Zoran Popović. Sutradan ujutru su prozvani, ispitani i premlaćeni. To je potrajalo sljedećih četiri ili pet dana. Vojnici su izveli nekoliko muškaraca iz sela Rizvanovići koji nakon toga više nisu viđeni."[505] U suđenju pred MKSJ u predmetu Milomir Stakić navodi se ubijanje osoba nesrpske nacionalnosti u ovom zatočeničkom objektu: "Došao je čovjek čiji je sin navodno ubijen u Rizvanovićima. Tražio je deset dobrovoljaca. Jedan čovjek u sivomaslinastoj uniformi i crnim rukavicama izveo je trojicu muškaraca. Imao je nož i, kad se vratio, nož i rukavice su mu bili umrljani krvlju. Kad je taj čovjek došao i tražio deset dobrovoljaca, Nermin Karagić je ustao, jer je mislio da je bolje da završi sa svim tim. Naređeno mu je da sjedne. Kad su ta desetorica izišli, čulo se kako je jedan od njih ubijen odmah pred vratima – zvučalo je kao da su mu zdrobili glavu. Iz prostorije je, zapravo, izašlo dvanaest muškaraca,

[502] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 202.
[503] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 198.
[504] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragrafi 858 i 859.
[505] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 197.

još jedan iz Cazina i jedan iz Višegrada. (...) Niko od njih se nije vratio."[506] Nakon boravka od nekoliko dana u ovom zatočeničkom objektu nezakonito zatočeni Bošnjaci premješteni su na nogometni stadion u Ljubiji.

Svakako, jedno od mjesta koja treba pomenuti kao mjesto nezakonitog zatočenja i ubijanja Bošnjaka i Hrvata od strane srpskih policajaca i vojnika jeste nogometni stadion u Ljubiji. Najviše ubijenih je iz Bišćana i Rakovčana. U ovom zatočeničkom objektu ubijeno je više nezakonito zatočenih što je potvrđeno u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: "U julu 1992., Muslimane zatočene u Miskoj Glavi premjestili su na fudbalski stadion u Gornjoj Ljubiji. Primorali su ih da protrče kroz špalir i pritom tukli. Na stadionu je već bio zatvoren veliki broj civila, pod stražama srpskih policajaca i pripadnika jednog interventnog voda. Jedan zatočenik bio je očevidac smrti svog rođaka i vidio je kako su njegovom lešu odsjekli glavu. Drugim zatočenicima bilo je naređeno da uklone leševe, koji su bili osakaćeni."[507] Na stadionu u Ljubiji srpski vojnici su nanosili teške povrede zatočenicima i ubijali ih. Preživjeli svjedoci svjedočili su o strašnim torturama i ubijanjima na stadionu, okolo stadiona i na lokalitetu rudnika Ljubija gdje su zatočenike odveli sa stadiona radi ubijanja. Na stadionu su nezakonito zatočene ubijali na način da su ih klali, ubijali tupim predmetima i vatrenim oružjem. Potvrdnost navedenog nalazimo u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Ti ljudi su izdvojeni i odvedeni s druge strane ograde. Drugim zarobljenicima je naređeno da ne gledaju, ali je Nermin Karagić vidio kako je onaj čovjek s bijelim opasačem ispalio tri metka u jednog od ljudi iz te grupe. *Vojvoda* mu je rekao da više ne puca da ne bi uznemiravao komšiluk."[508]

Strašne scene ubijanja nevinih ljudi kod preživjelih je ostavilo trajne posljedice. U presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić navedeno je: "Kasnije je nosio obezglavljeno tijelo tog čovjeka. Misli da je u pitanju bio njegov otac jer je na njemu prepoznao svijetloplavi džemper, ali do danas nije sasvim siguran jer je njegov otac možda nekome dao taj džemper."[509] Teška fizička premlaćivanja rezultirala su jednim brojem ubijenih zatočenika. Nakon ubijanja zatočenika, preživjelima je naređeno da posmrtne ostake ubijenih unesu u autobus i smjeste u zadnji dio autobusa. A nakon toga da uđu u autobus u kojem su bili ubijeni. Prilikom ulaska u autobus ubijen je jedan zatočenik jer nije pognuo glavu. Autobus sa mrtvim i živim zatočenicima odvezen je u rudnik Ljubija na lokalitet Redak. Tu su zaustavljeni. Zatočenicima je

[506] Isto, paragraf 840.
[507] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragrafi 860 i 861.
[508] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 843.
[509] Isto, paragraf 845.

naređeno da iznesu tijela ubijenih, a onda su počeli izvoditi zatočenike iz autobusa i ubijati. Preživjeli svjedok kaže: "Tražili su da trojica dobrovoljaca iziđu. Oni su, vjerovatno, iznosili mrtve. Zatim su se čuli rafali i rečeno im je da po trojica izađu iz autobusa. Autobus je bio pun, uključujući prolaz između sjedišta. Sjedišta je bilo 50. Na kraju je ostalo samo pet ili šest zarobljenika. Jedan prozor je bio razbijen; jedan čovjek je iskočio kroz njega i bio ubijen. Nermin Karagić je iskočio dok je stražar mijenjao okvir. Potrčao je i poslije 50 do 100 metara upao u neku rupu. Još dvojica su protrčala pored njega. To su bili ljudi iz posljednje grupe od njih pet ili šest. Izvukao se iz rupe i počeo trčati."[510] Na ovom mjestu ubijanja pronađene su dvije masovne grobice. U masovnoj grobnici Redak pronađeni su posmrtni ostaci 15 ubijenih a iz masovne grobnice Redak I do sada je identifikovano 59 ubijenih.[511]

O zločinima na stadionu u Ljubiji svjedočio je E.K: "Poslije toga su nas potrpali u autobuse i odvezli u Ljubiju. Dovezli su nas na stadion NK "Ljubija". Poredali su nas u dva reda. Tu su odmah ubili dva čovjeka. Jednome od njih su raznijeli mozak. Pola mozga je palo dva metra meni do nogu. Jako sam se uplašio. Počeli su nas ponovno tući. Tukli su nas šipkama. Bile su okrugle, zašiljene na vrhu. Time su probijali ljude. D.T, M.Ž, Z.K i Z.J su to radili. To su sve tu komšije iz Volara, Miske Glave i Tukova. Onda je bio i jedan po nadimku Babin, zatim B. T. To su ljudi od 30 do 40 godina. To su ranije sve bili civili, a nosili su maskirne uniforme, neki sa srpskim zastavama, a neki sa kokardama. Bilo nas je stotinjak pod tim zidom na stadionu. Njih je bilo oko 100 ili 120 koji su se na nas obrušili. Esmira Kadirića su natjerali da poliže krv od onih ubijenih. On je to radio i pritom su ga udarali. Naredili su da se jave maloljetnici. Mi smo se javili. Bilo nas je 16. Izdvojili su još 15 ljudi. Tad su nas prebacili u zatvor, tj. u svlačionu. Najmlađi je bio Sanel Musić iz Čarakova. Imao je 13 godina. Ostale su odvezli autobusom na rudnik-kop. Tu su ih izvodili po dvojicu iz autobusa i streljali. Pola su izveli i onda je izbila pobuna u autobusu. Izbili su stakla. Koliko znam, uspio je pobjeći samo Nermin Karagić. Svi ostali su pobijeni. Svi. (...) Njih je otprilike bilo 70. (...) Pokapani su tamo gdje su i strijeljani. U rudniku više Ljubije. Nermin Karagić se nalazi ovdje u kampu. On je jedini preživjeli svjedok. Nas koji smo ostali na stadionu u svlačionici svakih su pola sata izvodili, tukli i ispitivali. Pitali su za ove naše što su se krili po šumi. Pitali su i za učesnike napada na Prijedor. Tada su oni njih tražili. I mene su tukli. Obori te, tuče, ispituje. Tuku čizmama, kundakom. Prilikom tog ispitivanja uvodili su nas u jednu prostoriju, posjedali na stolicu. Kad pita, ako ne znaš, kaže: 'Lažeš, znaš,' i tuku. To su oni isti koji su tukli napolju.

510 Isto, paragraf 847.
511 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

Rezervisti iz okolnih sela. Najviše iz Ljubije i Miske Glave. Poslije toga su popisali nas maloljetne, potrpali u kombi i odvezli u logor Trnopolje."[512]

U ovih nekoliko primjera postupanja sa nezakonito zatočenima u nekoliko mjesta zatočenja u općini Prijedor željeli smo pokazati obrazac postupanja sa nezakonito zatočenima civilima nesrpske nacionalnosti. Osim logora i drugih mjesta zatočenja Bošnjaci i Hrvati općine Prijedor bili su zatočeni u koncentracionim logorima Stara Gradiška, Manjača, Batković, logor Kula, logor Tunjice i drugim mjestima zatočenja širom R BiH.

U dijelu knjige "Svjedočenja žrtava" nalaze se iskazi žrtava koji su preživjeli neke od logora i drugih mjesta zatočenja i u kojima su detaljno opisane strahote kroz koje su prošli nezakonito zatočeni Bošnjaci i Hrvati. Iz tih potresnih svjedočenja mogu se sagledati namjere i postupci srpskih vojnih i policijskih snaga na području općine Prijedor. Užasi kojima su žrtve bile izložene najbolje govore o počinjenom genocidu na području općine Prijedor.

---

512 Svjedočenje preživjelog K.E, svjedočenje u poglavlju *Svjedočenja žrtava genocida*.

IV DIO

MASOVNI PROGONI BOŠNJAKA I HRVATA SA PODRUČJA OPĆINE PRIJEDOR

IV.1. Masovni progoni Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor

Nasilno protjerivanje Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor vršeno je planski i sistematski. Napuštanje općine Prijedor od strane nesrpskog stanovništva počelo je već 1991. godine. Gledajući svakodnevno ratne slike iz susjedne R Hrvatske na koju su JNA i srpske vojne i policijske jedinice izvršile agresiju, jedan broj Bošnjaka i Hrvata je napustio općinu Prijedor i spas potražio kod rodbine u zemljama zapadne Europe. Nakon nasilnog preuzimanja vlasti od strane SDS-a i JNA, još jedan broj građana nesrpske nacionalnosti spas od nadolazećeg rata je tražio u napuštanju Prijedora. U konvojima autobusa i privatnim automobilima, dok se još moglo preći u R Hrvatsku, jedan broj Bošnjaka i Hrvata je izišao iz Prijedora.[513]

Nakon vojnog zauzimanja općine Prijedor srpske civilne, vojne i policijske snage počele su sa *provođenjem odluke o ostanku samo 2% ne-Srba na području općine Prijedor*. U organizaciji tzv. srpske opštine Prijedor, vojnih jedinica sa područja općine Prijedor, SJB Prijedor i Crvenog krsta Prijedor vršeno je prisilno deportovanje Bošnjaka i Hrvata iz općine Prijedor.[514] Prisilna deportacija podrazumijeva da određene osobe budu raseljene mimo svoje volje ili izbora a kao posljedica je trajno ili privremeno napuštanje određenog prostora. Prisilna raseljavanja i deportacije na području općine Prijedor praćene su nasiljem, raznim prinudama, nezakonitim zatočenjima, psihičkim pritiscima od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica i civilne vlasti tzv. srpske opštine Prijedor. Zapravo, u Prijedoru je srpska vlast stvarala takve prilike i atmosferu u kojoj nije bilo alternative osim odlaska nesrpskog stanovništva sa ovih prostora. Potvrdu navedenog nalazimo u razgovoru Birte Weiss sa Radoslavom Brđaninom u zatvoru Nyborg u Danskoj. Brđanin je izjavio: "Ponašali su se kao divlji psi, pljačkali i bezobzirno ubijali. Te paravojne skupine su širile strah i užas oko sebe, tako da je narod želio otići."[515] Ovdje se ne može govoriti o želji za odlaskom nego se radi o nasilnim odlascima koji su bili prouzrokovani strahom za vlastiti život i život svojih najbližih. Nasilno protjerani su bili svjedoci ubijanja, silovanja, odvođenja u logore i sve je to samo ubrzalo nasilne progone. Deportacije su vršene konvojima

---

[513] N. Sivac, nav. dj., str. 82.

[514] Prisilno premještanje i deportacija definirano je Statutom MKSJ. U predmetu MKSJ protiv Momčila Krajišnika bliže se opisuje ovo krivično djelo. "*I deportacija i prisilno premještanje podrazumijevaju prisilno raseljavanje osoba s područja na kojem se one zakonito nalaze, bez osnova dopuštenih međunarodnim pravom. Uslov za zločin deportacije jeste da žrtve budu raseljene preko državne granice de jure ili, u određenim situacijama, granice de facto. Prisilno premještanje uključuje raseljavanje osoba unutar državnih granica.*" ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik,* paragraf 723.

[515] Birte Weiss, *Nasljednici rata,* Vrijeme, Zenica, 2010, str. 79.

u različitim pravcima. Najčešće su konvoji išli pravcem Prijedor – Skender-Vakuf – Travnik, Prijedor – Bosanska Gradiška – R Hrvatska, Prijedor – Doboj.[516] Nasilno protjerane osobe su najčešće transportirane kamionima i autobusima, ali bilo je transporta i vozovima. Sa željezničke stanice u Trnopolju vozovima su Bošnjaci i Hrvati transportovani u pravcu Doboja. Spiskovi i odobrenja za deportacije radila je SJB Prijedor kao i pratnju konvoja. Najveći broj Bošnjaka i Hrvata nasilno je protjeran u ljeto 1992. godine, i to u periodu juni-septembar 1992. godine: "Vijeće zaključuje da se u periodu od početka sukoba u aprilu do avgusta 1992. iz opštine Prijedor, iz straha ili zbog neizdržljivih okolnosti, odselilo više od 30.000 njenih stanovnika muslimanske i hrvatske nacionalnosti."[517]

Poslije napada na Hambarine, Kozarac i druga mjesta na području općine Prijedor počinju masovni progoni bošnjačkog i hrvatskog stanovništva na području cijele općine. Napadi srpskih vojnih jedinica na civilne ciljeve imali su za rezultat istjerivanje Bošnjaka i Hrvata iz svojih domova i mjesta življenja. Nasilno napuštanje svojih domova nije bila posljedica tih napada nego cilj tih napada. U strahu od masovnih ubijanja i deportacija u logore, dio Bošnjaka i Hrvata je bježao iz svojih kuća krijući se po šumama. Istovremeno su Bošnjaci i Hrvati pred srpskom vojskom i policijom bježali u susjedna sela koja do tada nisu napadana.[518] Uporedo je trajalo bezobzirno razaranje kuća Bošnjaka i Hrvata sve sa ciljem ubrzanja progona sa svojih ognjišta. Progon stanovništva se odvijao na brutalan, prisilan način i uz uvjet da svako ko napušta općinu Prijedor, svoju nepokretnu imovinu pokloni i prepiše novoformiranim paradržavnim srpskim vlastima.[519] Napuštanje imanja se odvijalo uz strogu kontrolu srpskih vlasti. Od imovine, prognani Bošnjaci i Hrvati su mogli ponijeti samo lične stvari i dio odjeće u zavežljaju. Pri ulasku na šlepere, autobuse i druga prevozna sredstva, tokom transporta i na kraju puta nadomak Vlašića i Travnika ili drugih mjesta progona, po uhodanom planu, bili su opljačkani od strane srpske vojske i policije. U Travnik su prognani dolazili nakon pješačenja oko petnaest kilometara, goli i bosi. Cilj prisilnog raseljavanja bilo je *etničko čišćenje* a jedini izbor za spas bilo je napuštanje Prijedora od strane Bošnjaka i Hrvata.[520] Oni koji su ostajali bili su svakodnevno u opasnosti da budu ubijeni.

Na suđenju pred MKSJ u predmetu Milomir Stakić zaključeno je: "(...) da su razna krivična djela poput ubistva, mučenja, fizičkog nasilja, silovanja i seksualnog zlostav-

[516] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 815.
[517] ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 499.
[518] N. Sivac, nav. dj., str. 98.
[519] R. Musić, nav. dj., str. 113.
[520] N. Sivac, nav. dj., str. 221

ljanja počinjena od strane neposrednih izvršilaca s namjerom diskriminacije. Ono što je ključno jeste da su ta krivična djela činila dio kampanje progona koju je, pored ostalih, predvodio dr. Stakić kao (sa)izvršilac koji je stajao iza neposrednih izvršilaca."[521] Posebno upečatljivo je bilo naređenje o obilježavanju Bošnjaka i Hrvata i njihove imovine na način da su morali nositi bijele trake oko ruke a na kuće istaknuti bijele zastave. Kako je MKSJ u presudi Dušku Tadiću naveo: "Oni koji su ostali morali su nositi bijele trake na rukavima kako bi se mogli razlikovati i stalno su bili izloženi maltretiranju, premlaćivanju i još gorim postupcima, a taktika zastrašivanja bila je uobičajena. Ne-Srbi u opštini Prijedor bili su podvrgnuti strahovitom zlostavljanju."[522] Srpske vlasti u Prijedoru su omogućile i odobravale uspostavu nemogućih uvjeta života kao dio plana za prisilno napuštanje Prijedora od strane Bošnjaka i Hrvata. Onemogućavanje i ograničavanje kretanja nesrpskog stanovništva izvan općine bilo je strogo ograničeno policijskim satom i blokadama.[523] Svakodnevno su putem Radio Prijedora emitovane poruke koje su trebale unijeti strah, paniku i osjećaj bespomoćnosti kako bi se ubrzalo napušanje svojih ognjišta od strane nesrpskog stanovništva.[524]

Svakodnevno se pljačkala imovina Bošnjaka i Hrvata koji su prethodno nasilno protjerani. Pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga su upadali i svakodnevno vršili pretrese kuća i stanova. Upadi u kuće Bošnjaka i Hrvata praćeni su masovnim hapšenjima i odvođenjima u logore. MKSJ je u postupcima za zločine počinjene nad nesrpskim stanovništvom u Prijedoru zaključio: "da je postojala kampanja progona zasnovana na namjeri da se diskriminišu svi nesrbi, odnosno oni koji se nisu slagali s gore pomenutim planom za konsolidovanje srpske kontrole i dominacije u opštini Prijedor. Dokazi podastrijeti ovom Pretresnom vijeću nedvojbeno pokazuju da su žrtve tih gore navedenih zločina bile nesrbi ili oni koji su ih simpatisali ili se s njima družili."[525] Nasilni progoni Bošnjaka i Hrvata bili su dio smišljene i planirane kampanje nametanja takvih uvjeta života da su mnogi pristajali na sve uvjete srpskih vlasti općine Prijedor samo da bi napustali ovaj prostor. Na ovaj način, zapravo, su provođeni *strateški ciljevi* tzv. RS. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: "(...) postojala smislena, dosljedna strategija etničkog čišćenja koju je sprovodila policija bosanskih Srba i druge vlasti bosanskih Srba protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Ova politika

---

521 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 818.

522 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 466.

523 Isto, paragrafi 150 i 465.

524 "Nakon preuzimanja grada Prijedora i prije napada na Kozarac, Srbi su preko policijskog radija neprekidno govorili o uništavanju džamija i svega što pripada "balijama", nazivajući Muslimane tim pogrdnim nazivom, kao i o potrebi da se unište same "balije". ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 153.

525 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 819.

prisilnog premještanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata sa tog područja provodila se raznim sredstvima po cijelom ARK-u."[526] Kampanja progona nesrpskog stanovništva sa područja općine Prijedor počela je prije ratnih djelovanja. U suđenju pred MKSJ za zločine počinjene u Prijedoru u predmetu protiv Milomira Stakića: "pretresno vijeće smatra da je ta kampanja započela 7. januara 1992. osnivanjem samoproglašene Skupštine srpskog naroda u opštini Prijedor. Odlukom srpske skupštine od 17. januara 1992. o pristupanju Autonomnoj regiji Krajina (ARK) podržan je plan za osnivanje teritorije pod srpskom dominacijom i kontrolom na nivou opštine."[527]

Konvoji koje je organizovala srpska vlast općine Prijedor kretali su sa različitih mjesta i u različito vrijeme. Najčešće su konvoji kretali iz logora Trnopolje i sa stadiona u Tukovima. Ova kampanja nasilnog progona kontinuirano je trajala tokom 1992. i 1993. godine. Crveni križ općine Prijedor je sačinjavao spiskove za iseljenje a odobrenje je davala policija tzv. srpske opštine Prijedor. Logor Trnopolje je bilo mjesto za masovno i nasilno protjerivanje nesrpskog stanovništva. Iz logora Trnopolje prema podacima općinskog crvenog križa Prijedor protjerano je 23.000 građana nesrpske nacionalnosti. Ovaj broj je potvrđen u suđenju pred MKSJ: "Kroz prihvatni centar Trnopolje našlo je smještaj 23.000 lica, a od tog broja smo sa Međunarodnim Crvenim krstom otpremili u prihvatni centar Karlovac 1.561 lice. Dana 29. septembra 1992. godine uz prisustvo evropskih promatrača ispraćen je konvoj za Karlovac."[528] Iz logora Trnopolje svakodnevno su odlazili konvoji sa Bošnjacima i Hrvatima. Najviše konvoja je išlo prema Travniku. Prema svjedočenju: "Edwarda Vulliamyja, britanskog novinara koji se 17. augusta 1992. pridružio jednom velikom konvoju automobila, autobusa i kamiona u kojima su bili ukrcani nesrbi, koji se preko Banje Luke i Skender-Vakufa zaputio u Travnik. Konvoj je pratila naoružana policija, a dok su se vozili kroz brda, atmosfera je postajala sve više ispunjena nasiljem. On je izjavio: 'Posvuda su bili kamioni i ljudi koji su našem konvoju upućivali srpski pozdrav, te su ga pljuvali i vikali. A kad smo stigli u mjesto zvano Vitovlje, sjećam se da sam vidio ljude kako trče preko polja i bašti u tom selu i izvikuju nešto što znači (kako su mi rekli): 'Kolji ih, kolji ih'. Koristili su riječ, ja ne znam, jer ne poznajem jezik (…) koja se koristi za životinje, a ne za ljude."[529] U pojedinim konvojima je nasilno protjerivano više stotina Bošnjaka i Hrvata. U Obavijesti Crvenog krsta tzv. srpske opštine Prijedor broj 552/92 od 12. decembra 1992. godine obavještavaju se nadležne vlasti "da omoguće prolaz dole navedenim licima na relaciji: Bos. Gradiška-zona UNPRO-

[526] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 548.

[527] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 819.

[528] Isto, paragraf 326.

[529] Isto, paragraf 815.

FOR-a do Novske, a preko Bos. Dubice."[530] Ovim konvojem 453 Bošnjaka i Hrvata su prisilno napustili općinu Prijedor i izbjegli u R Hrvatsku. Konvoji su kontinuirano iz Prijedora prevozili prisilno protjerane sve do 1996. godine. Ovi prisilni progoni pokazuju na kontinuitet u etničkom čišćenju ovog prostora od nesrpskog stanovništva. Od 1993. do 1996. godine u manjim grupama su Bošnjaci i Hrvati napuštali Prijedor. Odlasci iz Prijedora bili su u organizaciji Službe traženja Međunarodnog komiteta Crvenog Križa i UNHCR-a. Za prolaza tih grupa Centar službe bezbjednosti Banja Luka i organizatori (MKCK i dr.) su od MUP-a RSK i SUP-a Okučani tražili dozvole za tranzit preko starogradiškog mosta i zapadne Slavonije. Izbjeglice su za prelaz morale imati dozvole lokalnih vojnih i policijskih vlasti RS-a i RSK-a.[531] Sve koji nisu imali te dozvole bi se s mosta vraćalo natrag u Bosnu.[532]

U organizaciji MKCK, UNHCR-a i IOM-a (Međunarodna organizacija za migracije stanovništva) 23. jula 1993. je prošao konvoj od 50 Bošnjaka iz Ključa. Bili su to članovi obitelji bivših logoraša s Manjače koji su pušteni iz logora 1992. godine i otišli u inozemstvo, a sada su ovi članovi njihovih obitelji išli ka njima u inozemstvo, na spajanje obitelji.[533] Isti takav konvoj s istim ciljem od 24 osobe iz Prijedora i 13 Bošnjaka iz Sanskog mosta je prošao 26. augusta 1993.[534] Isti takav konvoj s istim ciljem od 36 osobe iz Prijedora je prošao 29. augusta 1993.[535] Isti takav konvoj s istim

---

530 AIIZ, inv. br. 2-4699, *Obavijest Crvenog krsta opštine Prijedor o prolazu konvoja, broj 552/92*, od 12. XII. 1992.

531 HMDCDR. Fond SUP Okučani. Kut. Miješana građa. Obavještenje MKCK o tranzitu 9 osoba iz Prijedora u Karlovac, od 17. VIII. 1993., Depeša CSB Banja Luka SUP-u Okučani za saglasnost za prelaz 3 osobe iz Prijedora za Karlovac u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-591/93., od 25. VIII. 1993., Depeša CSB Banja Luka SUP-u Okučani za saglasnost za prelaz 17 osoba iz Prijedora za Karlovac u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-630., od 2. IX. 1993., Depeša CSB Banja Luka SUP-u Okučani za saglasnost za prelaz 19 osoba iz Prijedora za Gašince u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-686/93., od 21. IX. 1993., Depeša CSB Banja Luka SUP-u Okučani za saglasnost za prelaz 20 osoba iz Prijedora i B. Gradiške za Gašince u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-724., od 28. IX. 1993., Depeša CSB Banja Luka SUP-u Okučani za saglasnost za prelaz 17 osoba iz Prijedora i Bos. krajine za Zagreb u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-738., od 3. X. 1993., Depeša CSB Banja Luka SUP-u Okučani za saglasnost za prelaz 16 osoba iz Prijedora za Zagreb u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-1022., od 20. XI. 1993.

532 HMDCDR. Fond SUP Okučani. Kut. Miješana građa. Sl. zabilješka SMON Okučani o pokušaju prelaza Suada Hubije iz G. Lipovače/B. Gradiška preko mosta na Savi, od 4. VI. 1993.

533 HMDCDR. Fond SUP Okučani. Kut. Miješana građa. Dopis MKCK o transferu 50 osoba iz Ključa. Br: 93/160., od 13. VII. 1993., Depeša CSB Banja Luka SUP-u RSK za saglasnost za prelaz 50 osoba iz Ključa za Novsku u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-420., od 21. VII. 1993.

534 HMDCDR. Fond SUP Okučani. Kut. Miješana građa. Dopis MKCK o transferu 24 osobe iz Prijedora i Sanskog mosta. Br: 93/226., od 18. VIII. 1993.

535 HMDCDR. Fond SUP Okučani. Kut. Miješana građa. Depeša CSB Banja Luka SUP-u Okučani za saglasnost za prelaz 36 osoba iz Prijedora do Novske u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-443/93.,

ciljem od 6 osoba iz Prijedora je prošao 23. novembra 1993.[536]

U zagrebačkom "Večernjem listu" stoji da je preko Crvenog križa 6. jula 1993. u Dragalić kod Nove Gradiške došlo 166 civila Hrvata i Bošnjaka iz Banja Luke, B. Gradiške i Prijedora, žena, djece i staraca.[537]

O razaranju i protjerivanju sa područja Prijedora govori se i u Redovnom borbenom izvještaju komande 1. krajiškog korpusa: "Pojedini vojni obveznici muslimanske narodnosti traže da napuste jedinice poslije dejstava u Kozarcu, Ključu i Sanskom Mostu. Oni izražavaju nezadovoljstvo velikim razaranjima u njihovim mjestima. Na moral boraca najnepovoljnije utiče što se u jedinicu nerado prihvataju muslimani i Hrvati koji su se odazvali mobilizaciji, kao i v/o srpske nacionalnosti koji su ranije izbjegavali vojnu obavezu. Ovome doprinose i javni istupi nekih čelnika SDS-a AR Bosanske Krajine koji preko sredstava informisanja zagovaraju iseljavanje i protjerivanje svih muslimana i hrvata sa ovih područja."[538]

Koliko su srpske vlasti nastojale na sve načine trajno protjerati nesrpsko stanovništvo, najbolje se vidi iz raznih nelegalnih akata koji su imali diskriminatorski karakter.[539] U cilju onemogućavanja povratka izbjeglih i prisilno raseljenih lica sa teritorije pod kontrolom srpskih vlasti donesena je odluka broj *03/507 od 2. juna 1992. godine*, a objavljena u Službenom Glasniku srpskog naroda u BiH br. 8 od 8. juna 1992. godine. U odluci se u članu 1. kaže da su sva lica koja su iselila sa prostora Srpske Republike BiH dužna da se vrate do 20. maja 1992. godine i jave kriznim štabovima opština koja su pod kontrolom srpskih vlasti. U članu 2. se govori da pravo povratka imaju ona lica koja nisu djelovala suprotno interesima Srpske Republike BiH. Iz ovog se jasno vide namjere da se trajno onemogući povratak nesrpskom stanovništvu iz razloga što je onemogućen povratak onim koji nisu radili u interesu Srpske Republike BiH. U ovoj odluci nigdje nema koji su to interesi Srpske Republike BiH, ko je taj ko utvrđuje šta je to interes Srpske Republike BiH i ovim je data mogućnost kriznim štabovima da mogu nesmetano provoditi politiku trajnog nestanka nesrpskog stanovništva sa prostora koji oni kontrolišu. Članom 4. iste odluke predviđeno je da

---

od 27. VII. 1993.

536 HMDCDR. Fond SUP Okučani. Kut. Miješana građa. Depeša CSB Banja Luka SUP-u Okučani za saglasnost za prelaz 6 osoba iz Prijedora za Novsku u organizaciji MKCK. Br: 11-1/01-1041/93., od 23. XI. 1993.

537 „Nastavlja se etničko čišćenje", *Večernji list*, (Zagreb) br: 10.728., od 8. VII. 1993., str. 8.

538 AIIZ, inv. br. 2-4685, *Redovni borbeni izvještaj Komande 1.KK, op. str. pov. br. 44-1/155,* od 31. V. 1992.

539 Mujo Begić, *Genocid u Ključu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2012, str. 175.

svi oni koji do 20. maja 1992. godine ne obrazlože, odnosno ne opravdaju svoj povratak kriznom štabu, nemaju pravo na državljanstvo Srpske Republike BiH. Izbjeglim osobama istom odlukom oduzima se pravo na zdravstveno i penziono osiguranje, a privatna imovina ovih osoba koristiće se za potrebe odbrane Srpske Republike BiH. Krizni štabovi ovom odlukom su nadležni za korištenje i upotrebu imovine. Ova odluka je u svojoj osnovi diskriminatorska, suprotna međunarodnim konvencijama i drugim pravnim aktima. Ovim se ograničavaju i onemogućavaju prava na raspolaganje privatnom imovinom, neograničeno i slobodno kretanje i pravo na slobodan izbor mjesta življenja.[540]

Rukovodstvo tzv. srpske opštine Prijedor je donoseći diskriminatorske odluke nastojalo ubrzati prisilno napuštanje Prijedora od strane Bošnjaka i Hrvata. Već početkom maja 1992. godine počinje otpuštanje Bošnjaka i Hrvati iz javnih institucija i preduzeća. Bošnjaci i Hrvati koji nisu potpisali izjavu o lojalnosti srpskoj državi, otpušteni su s rukovodećih položaja u društvenim ustanovama i preduzećima.[541] Sve ove aktivnosti koje su preduzimale srpske vlasti imale su za cilj ubrzano napuštanje općine Prijedor od nesrpskog stanovništva. U svojim Izvještajima SJB Prijedor je izvještavao CSB Banja Luka o broju Bošnjaka i Hrvata koji su ostali u Prijedoru. Tokom 1993. godine obavljen je interni popis iz kojeg se vidi broj građana nesrpske nacionalnosti koji su ostali u Prijedoru. *Kozarski vjesnik* je 2. jula 1993. objavio članak pod naslovom *"Ko smo i koliko nas je"*, u kojem su navedeni nezvanični rezultati popisa stanovništva za općinu Prijedor, koji je izvršen nešto prije toga u sklopu popisa stanovništva u općinama tzv. Republike Srpske. U tom članku se navodi "da su od 65.551 stanovnika u opštini, njih 53.637 pravoslavci, 6.124 muslimani, a 3.169 katolici. Pretresno vijeće je mišljenja da gore navedeni brojevi, koje odbrana nije osporila, pokazuju kako je užasavajuće efikasna bila kampanja deportacije nesrpskog stanovništva koju je potaknuo SDS. Ne samo da je ukupni broj stanovnika u opštini smanjen za gotovo 60%, nego su i muslimanska i hrvatska nacionalna grupa desetkovane, i to za 87,6% odnosno 49,8%. Novi popis stanovništva je pokazao da je opština Prijedor transformisana u praktično čisto srpsku opštinu sa 96,3% srpskog stanovništva. Zajednički cilj stvaranja srpske opštine konačno je ostvaren."[542] Bošnjaci i Hrvati koji su prisilno morali napustiti općinu Prijedor prethodno su morali odjaviti boravište u Prijedoru. Prema podacima SJB Prijedor broj prijava za odjavu prebivališta bio je različit i svakim danom sve više Bošnjaka i Hrvata je podnosilo zahtjeve.

---

[540] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH br. 8.

[541] *Rješenjem broj 02-111-148/92 od 8. juna 1992. godine dužnosti je razriješen direktor Kozaraputeva Husein Redžić*. Službeni glasnik opštine Prijedor br. 2/92, str. 61.

[542] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 706.

“Trenutno, na dan 16.08.1992. godine SJB Prijedor je na zahtjev građana odjavila prebivalište za 13.180 građana koji su to zahtjevali u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima.”[543] Prema podacima iz *Izvještaja o radu SJB Prijedor za posljednjih devet mjeseci 1992. godine* 17.167 osoba je odjavilo prebivalište radi iseljenja.[544]

U suđenjima pred MKSJ a posebno u predmetu MKSJ protiv Radoslava Brđanina, utvrđeno je, van razumne sumnje: “(...) da je isključiva namjera vlasti bosanskih Srba pri prisilnom premještanju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata unutar ARK-a i van ARK-a bila da osiguraju trajan odlazak tih stanovnika. Na to ukazuje činjenica da su njihovi domovi, radnje i vjerski objekti razoreni, a njihova imovina konfiskovana ili bez naknade predata u posjed Srpskoj Republici BiH. Nema sumnje da su vlasti bosanskih Srba smatrale da će etničko čišćenje biti uspješno samo ako se bosanski Muslimani i bosanski Hrvati *trajno* uklone.”[545] O broju osoba koje su prisilno napustile općinu Prijedor u ljeto 1992. godine u Izvještaju SJB Prijedor navedeno je: “Od početka oružanih sukoba na području opštine Prijedor pa do 16. augusta 1992., prema nedovoljno provjerenim podacima, opštinu Prijedor *je napustilo oko dvadeset hiljada građana uglavnom muslimanske i hrvatske,* ali i srpske nacionalnosti, svih starosnih doba oba pola. (...) O ovoj grupaciji građana SJB ne posjeduje nikakve evidencije jer (...) nisu koristili zakonom propisani postupak za odjavu prebivališta građana. Na dan 16. augusta 1992. godine (kao u tekstu) SJB je zaprimila i pozitivno riješila 13.180 zahtjeva za odjavu prebivališta građana uglavnom muslimanske nacionalnosti, koji su izrazili volju za odlazak u Republiku Sloveniju ili druge zemlje zapadne Evrope.”[546] Najprecizniji podatak o broju prisilno iseljenih Bošnjaka i Hrvata nalazimo u Izvještaju SJB Prijedor: “(...) U izvještaju MUP-a iz 1993. se navodi da se iz opštine Prijedor iselilo 42.000 Muslimana i 2.000 Hrvata, a doselilo približno 14.000 Srba.”[547]

Skoro potpuno nasilno protjerivanje Bošnjaka i Hrvata iz općine Prijedor okončano je krajem 1995. godine kada su nasilno protjerani skoro svi oni koji su bili u Prijedoru u periodu 1992-1995. godine. Veoma mali broj Bošnjaka i Hrvata je ostao na području općine Prijedor 1996. godine. U konačnici se može zaključiti da su srpske vlasti općine Prijedor u potpunosti provele strateški cilj o 2% građana nesrpske nacionalnosti u općini Prijedor. Nakon agresije na područje općine Prijedor procjena je da se trajno vratilo i živi oko 15.000 Bošnjaka i Hrvata.

---

543 AIIZ, inv. br. 2-4688, SJB Prijedor, *Izvještaj i prihvatni centri na području opštine Prijedor.*

544 AIIZ, inv. br. 2-4689, *Izvještaj o radu SJB Prijedor za poslednjih 9 mj. 1992.*

545 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 555.

546 AIIZ, inv. br. 2-4688, SJB Prijedor, *Izvještaj i prihvatni centri na području opštine Prijedor.*

547 AIIZ, inv. br. 2-4692, CSB Banja Luka, *Pregled odseljenih i doseljenih građana sa područja koji pokriva ovaj sektor*, Banja Luka, maj 1993.

V DIO

UNIŠTAVANJE ISLAMSKIH I KATOLIČKIH VJERSKIH OBJEKATA

V.1. Uništavanje džamija na području općine Prijedor

Karakteristika ratova koji su vođeni na prostoru bivše Jugoslavije, između ostalog bilo je masovno uništavanje kulturno-historijskih i vjerskih objekata.[548] Kada je u pitanju agresija na R BiH, sa sigurnošću možemo reći da je u R BiH porušeno najviše vjerskih objekata. Prema podacima Islamske zajednice u BiH uništeno je 614 džamija, 557 mesdžida, 954 mekteba, 15 tekija, 90 turbeta, te 1.425 vakufskih objekata. Prema podacima Katoličke crkve u BiH potpuno su uništene ili oštećene 353 crkve, 227 kapela, 30 samostana i 164 groblja.[549] Mnogi od oštećenih ili srušenih objekata bili su kulturno-historijski spomenici, pa je teško i procijeniti kolika je šteta učinjena njihovim uništavanjem.[550] Postavlja se pitanje zašto su uništavani vjerski objekti muslimana i katolika. Odgovor je jasan, trebalo je uništavajući vjerske objekte i druge spomenike koji se identificiraju sa Bošnjacima i Hrvatima i drugim nesrbima, uništiti svjedočanstvo o postojanju primarno Bošnjaka-muslimana i Hrvata-katolika na ovim prostorima. Uništavajući zaštićene objekte, nije uništavana bošnjačka i hrvatska kultura kao pojedinačna, nego je uništavana svjetska baština, jer su one dio svjetske kulture. Na prostoru Bosanske krajine nastojali su se ukloniti svi materijalni dokazi o postojanju drugih naroda, izuzev srpskog. Sistematično su paljeni, minirani ili rušeni i uklanjani vjerski i kulturno-historijski spomenici nesrba. Počinioci

---

[548] Pitanje zaštite kulturnih dobara u oružanim sukobima regulirano je *Konvencijom za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba* (dalje u tekstu Konvencija) iz 1954. godine. U članu 1. Konvencije pod kulturnim dobrima smatra se: a) pokretna i nepokretna dobra, koja su od velikog značaja za kulturnu baštinu naroda, kao: spomenici arhitekture, umjetnosti ili historije, vjerski ili lajički, arheološka mjesta, skup građevina, koje su kao cjelina od historijskog ili arheološkog interesa, umjetnička djela, rukopisi, knjige i drugi predmeti umjetničkog, historijskog ili arheološkog interesa, kao i naučne kolekcije i važne kolekcije knjiga, arhiva ili reprodukcija naprijed navedenih dobara; b) zgrade, čija je glavna i efektivna namjena da čuvaju ili da izlažu pokretna kulturna dobra navedena u alineji a), kao: muzeji, velike biblioteke, arheološka skladišta, kao i skladišta određena za sklapanje pokretnih kulturnih dobara navedenih u alineji a) u slučaju oružanih sukoba; c) centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara, koja su navedena u alinejama a) i b), takozvani centri u kojima su sakupljeni kulturni spomenici. Zbirka propisa, *Međunarodne Konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979, str. 252.

[549] Vidi više u Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima*, El-Kalem, Sarajevo, 1999, i *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini – uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, gl. urednik Ilija Živković, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997.

[550] Neprocjenjiva šteta je nanesena uništavanjem ili oštećenjem Gazi Husrev-begove džamije, Careve džamije, Ali-pašine džamije, džamije Magribije, Aladža i Careve džamije u Foči, Fethije, Karadžoz-begove džamija, Ferhadije i Arnaudije u Banjoj Luci, Emin Turhan-begove džamije u Ustikolini, katoličkih crkava u Banjoj Luci, Sasini, Šurkovcu i drugim mjestima u kojima su živjeli Hrvati-katolici.

i naredbodavci rušenja vjerskih objekata često su se izjašnjavali kao vjernici. Rušeći vjerske objekte pokazali su se i kao bogohulnici i kao barbari a ne vjernici. Značajnu ulogu u stvaranju mržnje prema islamu i muslimanima odigrali su srpski intelektualci koji su nastojali da stvore krive predodžbe o muslimanima kao stranom, tuđem, inferiornom i prijetećem faktoru. U pripremnoj fazi se odigralo stvaranje antiislamske atmosfere koja je omogućila potonje skliznuće u genocid nakon što je izbio otvoreni sukob aprila 1992. godine u Bosni i Hercegovini.[551] Prema podacima iz vjerskih zajednica samo na području banjalučkog i bihaćkog muftijstva srušeno je 205 džamija.[552] Prema knjizi "Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini" na području Banjalučke biskupije su stradala 204 katolička objekta. Potpuno je uništeno 56 katoličkih crkava, kapela, samostana, župnih kuća i ostalih župnih objekata, 65 ih je teško oštećeno, a 83 manje oštećeno. Ukupno je oštećeno ili uništeno 98 % crkava i kapela te 33 % drugih crkvenih zgrada, samostana i župnih pastoralnih centara. Dio crkvene nepokretne i pokretne nasilno je otet.[553]

Uništavanje islamskih i katoličkih vjerskih objekata na području općine Prijedor te ubijanje vjerskih službenika dio je namjere da se sa ovog područja potpuno ili djelimično uklone. Na području općine Prijedor 1992. godine bile su 32 džamije, 17 mesdžida, 32 imamske kuće ili stana, 30 gusulhana, 28 abdesthana, 6 poslovnih prostora i 36 pomoćnih (dvorišnih objekata). Tri odbora IZ-e, Kozarac (16 džemata), Prijedor (15 džemata) i Ljubija (1 džemat).[554] Većina ovih objekata je potpuno uništena ili oštećena sa većim ili manjim stepenom oštećenja. Istodobno, na području općine Prijedor svi pravoslavni vjerski objekti su ostali neoštećeni. Uništavanje islamskih i katoličkih vjerskih objekata bilo je planirano i organizirano. U većini slučajeva, uništavanje i devastacija ovih vjerskih objekata izvršena je od strane pripadnika vojnih ili policijskih jedinica, paljenjem, miniranjem ili na druge načine. Nadležne institucije (policija i sudovi) ni u jednom slučaju nisu otkrile niti kaznile počinioce ovih kaznenih djela. Iako su vjerski i kulturno-historijski objekti zaštićeni od ratnih djelovanja, oni su ipak najčešće bili direktni ili indirektni ciljevi agresivnih

---

551 Norman Cigar, *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad Muslimanima Balkana*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 23.

552 Vidi više u Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.

553 *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini – uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, gl. urednik Ilija Živković, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997, str. 105, 164.

554 Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992.-1995.)*, Rijaset islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1999, str. 109-114.

djelovanja. Posljedice takve velikosrpske politike su velika razaranja vjerskih, kulturno-historijskih objekata i objekata infrastrukture i stanovanja muslimana i katolika na prostoru općine Prijedor. U procjeni bezbjedonosne situacije na području općine Prijedor koju je uradila SJB Prijedor navedeno je uništavanje muslimanskih vjerskih objekata: "Došlo je do nekontrolisanog razvlačenja i uništavanja imovine, pljački, zloupotreba, paljevina, miniranja privatnih objekata te vjerskih objekata drugih konfesija. Na osnovu svega toga može se konstatovati da na području opštine Prijedor trenutno ne postoji ni jedan muslimanski vjerski objekat, a da je preko 80% stambenih objekata ove populacije stanovništva razoreno, opljačkano i uništeno."[555] Sistematski i planski uništavajući sve ono što je građeno stoljećima, nanesena je neprocjenjiva šteta vjerskom i kulturnom naslijeđu muslimana i katolika. U suđenjima pred MKSJ za zločine počinjene na području općine Prijedor utvrđeno je da: "razaranje odnosno nanošenje štete vjerskim objektima, na primjer označavanje muslimanskih i hrvatskih kuća za rušenje, razaranje vjerskih objekata nesrba i zaravnavanje terena na tom mjestu, te korišćenje toga mjesta zatim kao parkirališta, pokazuju da su te radnje vršene s namjerom diskriminacije na rasnoj, vjerskoj ili političkoj osnovi."[556] Prilikom napada na Kozarac pazilo se da se ne nanese šteta srpskoj imovini. U presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić navodi se: "(...) za razliku od džamije, srpska pravoslavna crkva je preživjela napad i kasnije uništavanje."[557] Rušenjem vjerskih objekata na području općine Prijedor od strane srpskih snaga trebala se poslati jasna poruka da nesrpsko stanovništvo ne može i nema mjesta za život u zajedništvu. Rušenjem džamija i crkava kao vjerskih objekata nije samo pokušano uništenje vjerske tradicije i prakse, rušenjem se pokušalo pokazati da suživot, tolerancija i zajednički život na ovim prostorima nije moguć. Rušenjem vjerskih objekata od strane onih koji su na ratišta ispraćani uz vjerske blagoslove predstavlja apsurd. Mi se pitamo, zar vjernici bilo koje konfesije mogu rušiti mjesta gdje se podstiče vjera, ljubav, tolerancija. Očigledno je na primjerima rušenja vjerskih objekata na području općine Prijedor od strane srpskih vojnika da istinske i prave vjere nema u srcima onih koji su to činili. Rušenjem džamija i crkava i nasilnim progonom vjernika iz njihovih domova nastojalo se da džamije i crkve nikad više ne budu podignute, a nasilno protjerani da se nikada ne vrate u svoje domove. Pored džamija i katoličkih crkava uništeni su mesdžidi, kapelice, imamske i kuće sveštenika. Devastacije nisu bila pošteđena ni mezarja i katolička groblja. Mezarja u Rizvanovićima, Kozaruši, Čarakovu i u dru-

---

555 AIIZ, inv. br. 2-4675, SJB Prijedor, *Procjena bezbjedonosne situacije*, septembar 1993.
556 ICTY, *Presuda u predmetu Brđanin*, paragraf 1024.
557 ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 144.

gim mjestima skoro da su potpuno uništena ili oštećena. Među onima koji su prvi bili ubijani su vjerski službenici.[558] Ubijena su petorica imama i 2 katolička svećenika. U Čarakovu, pred džamijom, 23. jula 1992. godine, zajedno sa svojih devet džematlijama ubijen je Sulejman ef. Dizdarević. Njegovi posmrtni ostaci pronađeni su u masovnoj grobnici Tomašica. Hasan ef. Bešlija imam iz Ljubije odveden je 5. juna u kasarnu u Prijedoru, da bi 25. juna 1992. bio odveden u logor Omarska i još se vodi kao nestala osoba. Ćeman ef. Rasim imam iz Zecova 23. juna 1992. odveden je u logor „Keraterm", a 5. augusta nezakonito zatočen u logor Omarska odakle je odveden na lokalitet jame Hrastova glavica i ubijen zajedno sa 124 nezakonito zatočena logoraša iz logora Omarska. Đogić ef. Safet imam u džematu Garibi u Kozarcu odveden od strane srpskih vojnika krajem maja 1992. i vodi se kao nestala osoba.[559] **Softić ef. Hamid**, imam u džematu Kamičani zarobljen je na Kozari od srpskih vojnika krajem maja 1992. i nezakonito zatočen u logor Omarska gdje je mučen, a zatim ubijen 15. juna 1992. godine. Njegovi posmrtni ostaci pronađeni su u masovnim grobnicama Tomašica i Jakarina kosa.[560]

[558] U periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu ukupno su ubijene 102 osobe iz Islamske zajednice Bosne i Hercegovine i to: 6 glavnih imama, 61 imam, jedna mualima, 4 profesora, 1 studentica FIN (Fakultet islamskih nauka), 15 učenika Gazi Husrev-begove medrese, jedan mujezin, 3 svršenika Gazi Husrev-begove medrese, 5 penzionisanih imama, 5 službenika zaposlenih pri IZ Bosne i Hercegovine. Vidi više u: Muharem Omerdić, *Imami šehidi*, Udruženje Ilmije, Sarajevo, 2005. Tokom agresije na prostoru Bosanske krajine ubijena su šestorica svećenika (Ivan Grgić, Petar Jurendić, Marko Šalić, Filip Lukenda, fra Alojzije Atlija, mr. Tomislav Matanović) i jedna časna sestra (Cecilija Grgić). Ubijeni su, odnosno umrli nakon teških zlostavljanja, a svećenik Ratko Grgić odveden je iz svog župnog stana jula 1992. godine i do sada nije pronađen. http://www.bkbih.ba/info.php?id=36

[559] M. Omerdić, nav. dj. str. 321-336.

[560] Muharem Omerdić, *Ubijeni i zatočeni imami na području Bosanske krajine (1992-1995),* Zbornik radova, Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na R BiH 1991-1995, Sarajevo, 2011, str. 762-792 i *Podaci INO BiH-Područni ured Bihać.*

Tabela 1. Porušene džamije, mesdžidi, imamske kuće i poslovni prostori na području općine Prijedor[561]

r/b	Džamija	mesdžid	Imamska kuća/ stan	Poslovni prostor
1.	-	Alići-Forići	-	-
2.	-	Alići-Softići	1	-
3.	Ališići	-	-	-
4.	Bastasi	-	-	-
5.	Bišćani	-	1	-
6.	Brđani	-	1	-
7.	Brezičani	-	1	-
8.	Čarakovo	-	1	-
9.	Čaršijska džamija u Prijedoru	-	1	1
10.	Čaršijska džamija u Kozarcu			
11.	Čejreci	-	1	-
12.	Ćela	-	1	
13.	Dera	1	1	-
14.	Donja Puharska	-	1	-
15.	Duračci	-	1	-
16.	-	Garibi	1	-
17.	Džamija u Starom gradu-Prijedor	-	-	-
18.	-	Grozdanići	-	-
19.	-	Gomjenica	1	-
20.	Gornji Jakupovići	-	1	-
21.	Gornja Puharska	-	1	-
22.	Hadžići-džamija	1	1	-
23.	Hambarine-nova džamija	-	1	-
24.	Hambarine-stara džamija			
25.	-	Hegići	-	-
26.	Hrnići	-	1	-
27.	-	Hrustići	-	-
28.	-	Srednji Jakupovići	1	-
29.	Kalata	-	1	-
30.	Kamičani	-	1	-
31.	-	Kararići	-	-
32.	-	Kenjari	-	-
33.	Kevljani	-	1	-
34.	Kozaruša	-	1	-
35.	Ljubija	-	1	1

[561] Medžlis IZ Prijedor, *Informacija o imovini IZ-e na području općine Prijedor*, oktobar 2000.

36.	-	Mahmuljini	-	-
37.	-	Matrići	-	-
38.	Mujkanovići	-	1	.
39.	Mutnička džamija	-	1	1
40.	Rakovčani	-	1	-
41.	Rizvanovići	-	1	-
42.	-	Sivci	-	-
43.	-	Suhi brod	-	-
44.	Trnopolje	-	1	-
45.	Zagrad	-	1	1
46.	Zecovi	-	1	-

Džamiju u Ališićima su zapalili i minirali 10. augusta 1992. godine srpski vojnici. Pretpjela je teška oštećenja.

Porušena i oštećena džamija u Ališićima[562]

Staru drvenu džamiju u Bastasima srpski policajci su nekoliko puta zapalili. Jednom se sama ugasila a drugi put su je ugasili mještani koji nisu bili protjerani. Konačno, septembra 1994. godine džamija je uništena paljenjem i miniranjem.[563]

[562] Fotografije porušenih džamija na području općine Prijedor su iz arhiva Medžlisa IZ Prijedor i Kozarac i uz njihovu saglasnost se objavljuju.
[563] M. Omerdić, nav. dj. str. 112.

Mjesto zapaljene i porušene džamije u Bastasima

Tokom napada srpskih snaga na Bišćane 20. jula 1992. godine zapaljena je džamija, a kasnije je miniran i porušen minaret. Ovo je potvrđeno i u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Dana 23. jula 1992. ili približno tog datuma, svjedok S je izvršio pregled oštećenja džamije u Bišćanima. Izjavio je da je ostala bez krova i minareta. Na džamiji su se vidjeli i tragovi paljenja."[564]

Porušena i oštećena džamija u Bišćanima

[564] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 302.

Krajem maja 1992. godine miniran je minaret i potpuno oštećena džamija u Brđanima.

Porušena i oštećena džamija u Brđanima

Džamija u Brezičanima je zapaljena i minirana 1992. godine. Naknadno je uklonjen ostatak džamije, a prostor poravnat.

Mjesto zapaljene i porušene džamije u Brezičanima

Džamija u Čarakovu je zapaljena 23. jula 1992. godine. Pred džamijom je ubijen imam Sulejman ef. Dizdarević zajedno sa svojim džematlijama, a posmrtne ostatke su pokušali spaliti.

Porušena i oštećena džamija u Čarakovu

Čaršijsku džamiju u Prijedoru srpski vojnici zapalili su 30. maja 1992. godine. U potpunosti je izgorjela zajedno sa džamijskim inventarom. Nakon toga zločinci su uklonili i odvezli ostatke srušene džamije, porušili su nišane i uništili mezarje.

Mjesto zapaljene i porušene Čaršijske džamije u Prijedoru

Džamija u Čejrecima je prvo granatirana 31. maja 1992. godine i tom prilikom krov i minaret su oštećeni. Nakon toga je miniran i porušen minaret usljed čega je došlo do teškog oštećenja i uništavanja džamije.

Porušena i oštećena džamija u Čejrecima

Džamija u Ćeli je nekoliko puta paljenja od strane zločinaca, u oktobru 1992. godine ponovo je zapaljena ali uvijek se gasila. Konačno su srpski vojnici 15. januara 1993. godine minirali minaret, a kasnije i džamiju, koja je potpuno uništena.

Porušena džamija u Ćeli

Džamija u Deri-Kozarac prvo je zapaljena, a nakon toga je potpuno srušena eksplozivom. Dio materijala od džamije je odvezen, a dio je ostao na mjestu rušenja.

Mjesto zapaljene i porušene džamije u Deri

Džamija u Donjoj Puharskoj je minirana 31. augusta 1992. godine. Prilikom pada minareta na kuću Osmana ef. Kusurana poginuli su Zikrija Kusuran i njegova supruga Kamila. Džamija je potpuno porušena, a materijal uklonjen.

Mjesto porušene džamije u Donjoj Puharskoj

Džamija u Duračcima je prvo zapaljena, a kasnije je miniran i porušen minaret.

Zapaljena i oštećena džamija u Duračcima

Mesdžid u Gomjenici je zapaljen 1992. godine i pretrpio je znatna oštećenja.

Zapaljeni mesdžid u Gomjenici

Kao i ostale kozaračke džamije i džamija u Gornjim Jakupovićima je zapaljena, a kasnije minirana i uništena.

Zapaljena i oštećena džamija u Gornjim Jakupovićima

Džamija u Gornjoj Puharskoj je zapaljena 1992. godine, minirana je i porušena u januaru (uoči pravoslavnog Božića) 1993. godine.

Zapaljena i oštećena džamija u Gornjoj Puharskoj

Čaršijska džamija u Kozarcu je zapaljena 27. maja 1992. godine, nakon toga je minirana i potpuno uništena. S njom je uništen i kompleks nišana koji su bili uz nju.

Zapaljena i minirana Čaršijska džamija u Kozarcu

Džamija u Hadžićima, koja nije bila dovršena, znatno je oštećena a dio građevinskog materijala je opljačkan.

Oštećena i opljačkana džamija u Hadžićima

Džamija u Hambarinama je granatirana prilikom napada srpskih snaga 22. maja 1992. godine i znatno oštećena, a kasnije u ljeto 1992. godine miniran je i porušen minaret. Ostatak džamije je miniran i porušen 1996. godine.

Ostaci zapaljene i minirane džamije u Hambarinama

Stara džamija u Hambarinama zapaljena je 20. jula 1992. godine i potpuno uništena.

Zapaljena stara džamija u Hambarinama

U naselju Hrnići srpski vojnici su minirali minaret; usljed pada oštećena i uništena je kompletna džamija.

Minirana džamija u Hrnićima

Džamija u Kalati zapaljena je prilikom napada na Kozarac, a kasnije je minirana. Usljed rušenja minareta potpuno je uništena džamija.

Zapaljena i porušena džamija u Kalati

Džamija u Kamičanima je kao i sve kozaračke džamije zapaljena nakon ulaska srpske vojske u Kozarac. Nakon što je izgorjela, zločinci su minirali minaret. Zidovi su urušeni nakon pada minareta. Džamija je potpuno uništena.

Zapaljena i minirana džamija u Kamičanima

U naselju Kevljani džamija je zapaljena, a kasnije minirana i porušena.

Zapaljena i minirana džamija u Kevljanima

Džamija u Kozaruši zapaljena je prilikom napada na Kozarac, a kasnije je minirana.

Zapaljena i minirana džamija u Kozaruši

Džamija u Ljubiji je zapaljena, da bi 14. marta 1993. godine u ranim jutarnjim satima bila minirana i porušena.

Zapaljena i uništena džamija u Ljubiji

Džamija u Mujkanovićima je minirana i potpuno uništena. Usljed pada minareta došlo je do oštećenja zidova džamije.

Zapaljena i minirana džamija u Mujkanovićima

Mutnička džamija u Kozarcu je prije agresije na R BiH bila nacionalni spomenik (pod zaštitom države). Zločinci su je zapalili, a minaret su minirali i porušili. Džamija je pretrpjela velika oštećenja, ostali su samo zidovi džamije.[565]

Zapaljena i minirana Mutnička džamija u Kozarcu

---

[565] T. Hadžić, nav. dj., str. 36.

Džamija u Rakovčanima je zapaljena prilikom napada na ovo naselje, a potom su srpski vojnici porušili minaret i potpuno uništili džamiju.

Zapaljena i uništena džamija u Rakovčanima

Džamiju u Rizvanovićima srpski vojnici su 20. jula 1992. godine pokušali porušiti gađajući je projektilima iz ručnih bacača, a nakon toga su je zapalili. Nešto kasnije minaret je miniran i porušen, a 1996. godine i džamija je minirana i potpuno porušena.

Ostaci zapaljene i porušene džamije u Rizvanovićima

U naselju Sivci srpski vojnici su spalili mekteb.

Ostaci spaljenog mekteba u Sivcima

Džamija u Starom gradu zapaljena je i do temelja porušena. Nakon rušenja, materijal je odvezen na različite lokacije van grada. Na lokalitetu džamije ostali su temelji i sedam polomljenih nišana.

Mjesto porušene džamije u Starom gradu

U naselju Trnopolje zločinci su zapalili džamiju i nakon toga su je minirali. Džamija je potpuno uništena.

Zapaljena i minirana džamija u Trnopolju

Džamiju u Zagradu (Zagradska džamija) srpski vojnici zapalili su 30. maja 1992. godine. Minirana je 1. juna 1992. godine i nakon toga uklonjen je sav materijal. Porušeni su nišani i odvezeni zajedno sa materijalom od džamije.

Mjesto porušene džamije u Zagradu

Džamija u Zecovima je zapaljena, a nakon toga je miniran i porušen minaret.

Ostaci spaljene i minirane džamije u Zecovima

V.2. Uništavanje katoličkih crkava na području općine Prijedor

Srpske vojne i policijske snage su na području općine Prijedor potpuno ili djelomično uništile sve katoličke crkve, kapelice i župne kuće. "Rušenje crkava i bogomolja različitih vjerskih zajednica trebalo je biti i dokaz kako one u ovoj zemlji više ne mogu postojati jedne pored drugih. I prije, u povijesti, i drugdje u svijetu rušene su i uništavane bogomolje da bi se poslala određena poruka. Teško je, međutim, naći primjer s kojim bi se, po jačini svoje poruke i razornosti činjenica ovog rušenja, dala usporediti. Tako su srušene crkve, protiv volje Crkve, postale jedna od karika u lancu poruka mržnje i isključivosti, što poput bauka kruži ovom zemljom ostavljajući pustoš u ljudskim dušama."[566]

Pored rušenja katoličkih crkava na području općine Prijedor ubijani su katolički svećenici. Katolički svećenici Tomislav Matanović i Ivan Grgić ubijeni su u općini Prijedor. Velečasni Ivan Grgić župnik župe Ravska je 8. novembra 1992. godine odveden iz župnog dvora i ubijen u Gornjoj Ravskoj, a njegovi posmrtni ostaci su pronađeni i ekshumirani u rejonu rudnika Ljubija-Kipe. Župnik Prijedora Tomislav Matanović je, zajedno sa svojim roditeljima, odveden 19. septembra 1995. godine od strane srpske policije SJB Prijedor i ubijen u Bišćanima. Njegovi posmrtni ostaci su pronađeni u bunaru i ekshumirani 5. septembra 2001. godine.[567]

Mjesto pronalaska posmrtnih ostataka ubijenog svećenika Tomislava Matanovića - grobnica Bunar-Bišćani[568]

[566] *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini – uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, gl. urednik Ilija Živković, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997, str. 104-105.

[567] Isto, str. 104-105.

[568] AINOBiHPUB, *Fotografije sa ekshumacije*.

Slika: Rudnik Ljubija (Kipe), mjesto gdje je ubijen svećenik Ivan Grgić[569]

Tabela 2. Srušene i oštećene crkve, kapelice i ostali crkveni objekti na području općine Prijedor

r/b	Župne i filijalne crkve	kapelice	Župne kuće/stan/dvorana
1.	Šurkovac	-	1
2.	-	Kapelica sv. Ante u Gornjem Volaru	-
3.	-	Kapelica na groblju sv.Roka u Gornjem Volaru	-
4.	Ljubija	-	1
5.	Donja Ravska	-	-
6.			Gornja Ravska
7.	-	Kapelica na groblju Jabučice	-
8.	Prijedor	-	1
9.	Briševo		1
10.	Tomašica		
11.	Kozarac	-	-

Župnu crkvu u Prijedoru je minirali su srpski vojnici. Nakon što je eksplozijom srušena, zločinci su potpuno uklonili ostatke i poravnali prostor. Kako je porušena ova crkva utvrđeno je pred MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Pretresno vijeće konstatuje da je katolička crkva u Prijedoru dignuta u vazduh 28. augusta 1992. u ranim jutarnjim satima. Prije nego što je uništena, policija i vojska su u toj crkvi u više na-

[569] *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini–uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, gl. urednik Ilija Živković, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997, str. 128.

vrata sproveli pretres. Vojnici su uporno tvrdili da se u njenom zvoniku nalazi snajperista. Dana 28. augusta 1992., otprilike u 01:00 sati, grupa vojnika i policajaca je digla crkvu u vazduh. Čula se jaka eksplozija i kroz vazduh su poletjeli komadi šuta."[570] U crkvenom dvorištu je bila vjeronaučna dvorana koju su zločinci krajem septembra 1995. godine opljačkali, a nakon toga porušili.

Ostaci porušene crkve u Prijedoru[571]

Župna crkva i župna kuća u Šurkovcu su temeljito opljačkane i devastirane, a 3. marta 1993. godine zločinci su minirali i potpuno porušili dva crkvena tornja, te glavni dio crkve uništili eksplozijom. Uništeno je i groblje u Šurkovcu.

---

570 ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić,* paragraf 304.

571 Franjo Marić, Anto Orlovac, *Banjalučka biskupija u slici i riječi od 1881. do 2006*., Biskupski ordinarijat, Banja Luka, 2006, str. 129.

Ostaci minirane crkve u Šurkovcu[572]

Nakon što su srpski vojnici izvršili zločine nad Hrvatima Briševa, 29. jula 1992. godine uništena je katolička crkva u Briševu. Prvo su zločinci zapalili crkvu, nakon čega je došlo do urušavanja krovišta, a zvonik crkve je oštećen protuoklopnim projektilima.

Ostaci porušene crkve u Briševu[573]

572 Slika preuzeta sa: http://www.biskupija-banjaluka.org/dekanati_/bi_surkovac.html, pristupljeno 25. oktobra 2014. godina.

573 F. Marić, A. Orlovac, nav. dj., str. 126.

Katolička crkva u Donjoj Ravskoj je zapaljena krajem jula 1992. godine a potom uništena. Tokom jula 1992. godine katoličku crkvu u Ljubiji zločinci su opljačkali, opustošili, oštetili i zapalili i ona je djelimično izgorjela. Izgorjeo je crkveni inventar u unutrašnjosti crkve. Pastoralni centar su oštetili i opljačkali u julu i augustu 1992. U selu Tomašica u novembru 1992. srpski vojnici srušili su filijalnu crkvu. Filijalna crkva u Kozarcu teško je oštećena u junu 1992.

Zločinci su pored katoličkih crkava uništili i opljačkali nekoliko kapelica i groblja. U Gornjem Volaru kapela je potpuno opljačkana a interijer uništen. U istom selu je oštećena i opljačkana i grobljanska kapela sv. Roka. U Gornjoj Ravskoj, gdje je sjedište župe, srpski ekstremisti su devastirali i opljačkali župnu kuću. Grobljanska kapelica na groblju Jabučica je teško oštećena.

Ostaci porušene crkve u Donjoj Ravskoj[574]

[574] Isto, str. 217.

VI DIO

UNIŠTAVANJE MATERIJALNIH DOBARA BOŠNJAKA I HRVATA NA PODRUČJU OPĆINE PRIJEDOR

VI.1. Uništavanje i pljačka materijalnih dobara Bošnjaka i Hrvata na području općine Prijedor

Jedna od karakteristika agresije na R BiH jeste razaranje infrastrukturnih, privrednih i vjerskih objekata, te objekata za kolektivno i individualno stanovanje, kao i drugih objekata. Posljedice ovih destruktivnih radnji su velike materijalne štete, bilo da se radi o direktnim štetama (uništavanje, rušenje, paljenje, pljačka), bilo da se radi o indirektnim (gubici tržišta, prestanak rada, zaostajanje u tehnološkom razvoju i drugo).[575] U općini Prijedor su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga izvršili protupravno i bezobzirno razaranje i oduzimanje imovine Bošnjacima i Hrvatima velikih razmjera koje nije bilo opravdano vojnom nuždom. Iako su bili svjesni da su ove radnje zabranjene međunarodnim humanitarnim pravom, srpske snage su to činile sa namjerom da trajno spriječe život nesrpskog stanovništva na ovim prostorima. Komandovanje vojnim i policijskim snagama na području općine Prijedor činili su oficiri koji su kroz svoje školovanje bili upoznati sa Ženevskim konvencijama i time je njihova odgovornost veća.[576] Za vrijeme napada na bošnjačka i hrvatska naselja srpske snage nisu isključivale civilne objekte. Upotrebom artiljerije, tenkova, protuavionskih topova i drugih oruđa i oružja razorene su stambene zgrade, privatni objekti, školski objekti, poslovne zgrade, električne mreže, putne komunikacije i drugo. Po uhodanom scenariju, iz agresije na R Hrvatsku pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga su poslije granatiranja ulazile u nebranjena bošnjačka i hrvatska naselja pljačkali te palili stanove, kuće i poslovne prostore u vlasništvu Bošnjaka i Hrvata s ciljem izazivanje straha i stvaranja takve atmosfere da nesrpsko stanovniš-

575 Svaki rat koji ima ekspanzionističke ciljeve u sebi nosi i ekonomske motive. “To je lahko argumentirati imajući na umu slijedeće momente: a) svaki osvajački rat, po definiciji, za primarni dugoročni cilj ima zauzimanje tuđih prostora, kao nezamjenjivog fizičko-materijalnog resursnog faktora opstanka, b) Nasilno osvajanje tuđih prostora predstavlja najkraći put namicanja bogatstva pripadnicima vlastitog naroda. Zbog toga se pokreće agresija i postiže jedan od najučinkovitijih metoda podizanja morala, c) Pljačkom ljudskim radom stvorenih životnih dobara i zaposjedanje prirodnih resursa kojim je do agresije raspolagala žrtva, vrlo brzo i racionalno se ojačava logistika agresorskih snaga, na jednoj strani, i slabi odbrambena moć žrtava agresije, na drugoj strani, d) Uništavanje i /ili onesposobljavanje ekonomskih, posebno proizvodnih, potencijala kod žrtava agresije (čak bez ikakave sopstvene koristi) ostavlja dugoročne razorne posljedice po stvarne izglede žrtava agresije da saniraju i /ili konsolidiraju oslobodilačku logistiku nakon eventualne kapitulacije agresora.” Meho Bašić, *BH ekonomija u kliničkoj smrti,* UG Hijatus, Planjax, Sarajevo, 1999, str. 8.

576 U članu 53. IV Ženevske konvencije objašnjava se zaštita imovine na okupiranoj teritoriji: “Okupirajućoj sili je zabranjeno da uništava pokretna i nepokretna dobra koja pojedinačno ili zajednički pripadaju privatnim osobama, državi ili javnim tijelima, društvenim organizacijama ili zadrugama, izuzev u slučajevima u kojima bi ta uništenja bila apsolutno nužna radi izvođenja vojnih dejstava.” Zbirka propisa, *Međunarodne Konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979, str. 156.

tvo općine Prijedor trajno napusti svoje kuće i imanja. Devastacija materijalnih resursa ne može se samo posmatrati kroz nepokretnu imovinu nego i kroz pokretnu, bilo da se radi o privatnoj ili društvenoj-državnoj. Procjena ratnih razaranja i ratnih šteta na privatnoj imovini Bošnjaka i Hrvata na području općine Prijedor nije izvršena, niti ima podataka o visini istih. Oštećenja i devastacije stambenog fonda u vlasništvu nesrpskog stanovništva u Prijedoru bila su ogromna.

Porušena i devastirana kuća - Dera-Kozarac[577]

Potpuno su uništena i opljačkana čitava naselja sa stotinama stambenih objekata. Infrastrukturni objekti pretrpjeli su ogromna razaranja. Oštećena je putna infrastruktura usljed posljedica granatiranja, miniranja ili zbog neodržavanja. Ovdje se ni u kom slučaju ne može govoriti o nekontroliranim, stihijskim i neorganiziranim postupcima pojedinaca već o sistematskim, organiziranim i planiranim aktivnostima civilnih, vojnih i policijskih struktura tzv. srpske opštine Prijedor. Sa sigurnošću se može tvrditi, a što je utvrdio i MKSJ, da su ove radnje bile dio opšteg napada na nesrpsko stanovništvo na području općine Prijedor: "Pretresno vijeće uvjerilo se da je pljačka sela u kojima su živjeli bosanski Muslimani i bosanski Hrvati bila organizovana. U stvari, mještani koji su bili prisiljeni da napuste to područje morali su da prepišu svoju imovinu ARK-u ili Srpskoj Republici BiH. Protivpravno oduzimanje nekretnina počelo je poslije napada na Prijedor, Kozarac i Hambarine. Na početku su se izdavale potvrde o nekretninama kako bi se opravdalo oduzimanje imovine. Kasni-

[577] AINOBiHPUB, *Fotografije sa ekshumacija.*

je se potvrde nisu izdavale. S druge strane, imovina bosanskih Srba nije oduzimana. Pretresno vijeće, također, se uvjerilo da su pripadnici vojske bosanskih Srba u opštini Prijedor pretraživali kuće u kojima su stanovali bosanski Muslimani pod izgovorom da traže oružje. Potom su iz kuća odnosili dragocjenosti i hranu. Kuće bosanskih Srba nisu pretraživali. Uniformisani pripadnici vojske bosanskih Srba naoružani automatskim puškama došli su u selo Čarakovo i silom oduzeli gorivo, vozila, životinje, novac i druge vrijedne stvari. Opljačkane su kuće u Ljubiji i Rakovčanima."[578]

Prva materijalna razaranja, paljevine i pljačka bošnjačke imovine počela je napadom na Hambarine. Nailaskom na prve bošnjačke kuće (u Polju) srpski vojnici su počeli paljenje i pljačku. Vojnicima su se u pljačkanju pridružili i civili-Srbi. Pljačkali su sve od kućanskih stvari i namještaja, stoke, traktora, automobila. Nastavak pljačke, razaranja i uništavanja kuća i pratećih objekata u Hambarinama desio se nakon ulaska srpske vojske u ovo naselje. Kuće su gađane nasumično. Tenkovi su prolazili kroz selo i granatirali kuće, zbog čega je bilo civilnih žrtava. Kuće su opljačkane i zapaljene.[579]

Provodeći strateške ciljeve srpskog naroda u R BiH, isti scenario bezobzirnog postupanja prema civilnim objektima nastavljen je i u Kozarcu. U napadu na civilne objekte u Kozarcu, u dva dana, veliki broj stambenih objekata je oštećen. Nakon 26. maja 1992. godine kada su srpske snage ušle u Kozarac počelo je sistematsko paljenje i pljačka bošnjačke i hrvatske imovine. Nakon napada veliki broj kuća je potpuno srušen. Bošnjačke i hrvatske kuće su bile mete napada, a srpske su pošteđene. Srpske kuće su označavane (srpska kuća - ne diraj!) i na taj način pošteđene. U nekoliko dana polovina Kozarca je potpuno uništena. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Objavljeno je da je do 28. maja 1992. godine uništeno oko 50% Kozarca, dok je preostala šteta nastala u razdoblju između juna i avgusta 1992. godine."[580] Pojedini dijelovi Kozarca razoreni su u cijelosti.[581] Uz putnu komunikaciju Prijedor–Banja Luka u mjestu Kozarac skoro da nije bilo ni jedne bošnjačke i hrvatske kuće koja nije bila zapaljena i temeljito opljačkana. Prije samog paljenja Srbi iz Kozarca označavali su kuće koje je trebalo zapaliti i uništiti. Tako su na bošnjačkim i hrvatskim kućama bile različite oznake (križ, oznaka u obliku slova x i drugo), a na srpskim kućama ili kućama koje su Srbi rezervirali za sebe bile su istaknute srpske zastave. Ovo je u svom svjedočenju pred MKSJ potvrdio Edward Vulliamy: "Pored toga, Edward Vulliamy, koji je prošao kroz Kozarac 5. augusta 1992., posvjedočio je

[578] ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin,* paragrafi 629. i 630.

[579] Isto, paragraf 626.

[580] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 287.

[581] "Selo Kozaruša, naseljeno pretežno Muslimanima, uništeno je i u njemu su samo srpske kuće ostale većim dijelom netaknute." ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 289.

Porušena kuća u Rizvanovićima

da mu je major Milutinović rekao da kuće koje su ostale cijele pripadaju Srbima i da je 40.000 Muslimana napustilo to područje."[582] U Kozarcu su opljačkane i sve privatne radnje čiji su vlasnici bili Bošnjaci i Hrvati.

Opljačkana i uništena kuća u naselju Žeger

[582] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 288.

Posebno temeljito razaranje, pljačku i devastaciju doživio je dio Prijedora koji se zove Stari Grad. Kuće, poslovni prostori koji su bili u vlasništvu Bošnjaka i Hrvata sistematski su uništeni. Kako navodi Nusret Sivac: "Od tri stotine i dvadeset kuća, koliko ih je bilo u Starom Gradu, ostavljena je čitava samo kuća Đemala Abdurahmanovića-Đoginog (...) i stara kuća porodice Čirkinagić u kojoj se nalazio restoran Lovački rog (...)."[583] U granatiranju ovog dijela grada velik broj objekata je u značajnoj mjeri oštećen, da bi kasnije potpuno bio porušen. Prije samog rušenja kuća, iste su obilježavane što je vidljivo iz svjedočenja pred MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Uz to, nakon ovog prvog razaranja došlo je do usredsređenijeg gađanja kuća koje su pripadale Hrvatima i Muslimanima. Ekipa na čelu sa Duškom Miljušem i Veljkom Hrgarom obilježavala je hrvatske i muslimanske kuće koje treba uništiti, pa čak i kuće koje su 'još uvijek bile u dobrom stanju'. Noću su kuće rušene eksplozivom a ujutro bi dolazio kamion da ukloni šut."[584] Vlasti tzv. srpske opštine Prijedor su naređivale potpuno uništavanje ovog dijela grada. Pod izgovorom da ruše oštećene objekte usljed ratnih razaranja porušen je velik broj objekata koji su se mogli sanirati. Na osnovu Odluka koje je donosio Krizni štab tzv. srpske opštine Prijedor, davana je saglasnost opštinskom sekreterijatu za urbanizam i komunalne poslove da ruši bošnjačku imovinu. Ovim činom Krizni štab je želio legalizirati nezakonite radnje. Krizni štab je donio Odluke o rušenju objekata u ulicama M. Suljanovića, Partizanskoj, M. Cikote, M. Tita, ul. 25. novembra i drugim ulicama. U odluci broj 02-111-239/92 od 23. juna 1992. godine Krizni štab je naložio rušenje vjerskih objekata-džamija u ul. M. Suljanovića i M. Tita. U potpisu pomenute odluke je Milan Kovačević, predsjedavajući Kriznog štaba. Ova Odluka je objavljena u Službenom glasniku srpske opštine Prijedor broj 2/92 na strani 52.[585]

O razmjerama razaranja i pljačke privatne imovine građana nesrpske nacionalnosti znali su najviši organi vlasti i policija iz SJB Prijedor. U pismu načelnika SJB-a Prijedor Sime Drljače od 4. augusta 1992. upućenom CSB-u Banja Luka spominje se rasprostranjeno pljačkanje kuća Bošnjaka i Hrvata na području općine Prijedor: "(...). Ipak, treba istaći pojavu masovnih pljački imovine napuštenih muslimanskih kuća gdje se odnosi sve, a kuće često pale. Ova pojava je poprimila takve razmjere da ju je i pored *sinhronizovanih djelovanja vojne policije i milicije* vrlo teško spriječiti."[586] Sva naselja u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati nakon prisilnog protjerivanja su spaljena i opljačkana. Naselje Briševo, u kome su živjeli Hrvati, imalo je oko 120

[583] " N. Sivac, nav. dj., str. 116.
[584] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 278.
[585] Službeni glasnik opštine Prijedor br. 2/92.
[586] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 294.

Ostaci porušene kuće – Dera-Kozarac

kuća i u toku napada od podmetnutih požara je djelimično ili potpuno uništeno 68 kuća. Nakon što bi opljačkali određene stvari kao što su namještaj, televizori i druge stvari, srpski vojnici su palili te kuće. Sva kozaračka naselja su potpuno uništena i spaljena. Čitava naselja na Brdu su spaljena i uništena. Uništeni, opljačkani i spaljeni su Bišćani, Rizvanovići, Rakovčani, Hambarine, Čarakovo, Zecovi, uništena je bošnjačka imovina u Ljubiji, Brezičanima. Uništene i opljačkane su bošnjačke kuće u Ćeli, Gomjenici, Puharskoj, u gradu Prijedoru. Pljačkani su stanovi u stambenim zgradama u Prijedoru. U procjeni bezbjednosne situacije koju je u septembru 1993. sastavio Bogdan Delić, koji je došao na mjesto Sime Drljače, piše da je u Prijedoru uništeno i opljačkano 80% objekata čiji su vlasnici bili Muslimani: "U toku borbenih dejstava, a i kasnije, mnoge stvari su se odvijale mimo zvaničnih stavova i opredjeljenja. Došlo je do nekontrolisanog razvlačenja i uništavanja imovine, pljački, zloupotreba, paljevina, miniranja privatnih objekata te vjerskih objekata drugih konfesija. Na osnovu svega toga, može se konstatovati da *na području opštine Prijedor trenutno ne postoji nijedan muslimanski vjerski objekat, a da je preko 80% stambenih objekata ove populacije stanovništva opljačkano, razoreno i uništeno*."[587]

[587] AIIZ, inv. Br. 2-4753, SJB Prijedor, Procjena bezbjednosne situacije, septembar 1993.

VII DIO

MASOVNE GROBNICE

VII.1. Masovne grobnice na području općine Prijedor

Tokom agresije na R BiH, kao rezultat genocida nad Bošnjacima i Hrvatima, do sada je pronađen veliki broj masovnih grobnica sa posmrtnim ostacima nevinih žrtava. Rezultat i pokazatelj zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava su masovne grobnice koje su pronalažene širom BiH a jedan broj masovnih grobnica ni danas nije pronađen. Jedna od karakteristika zločina su pokušaji prikrivanja tragova zločina, odnosno prikrivanje masovnih grobnica. Izvršioci i naredbodavci masovnih zločina nad civilnim stanovništvom nastojali su posmrtne ostatke žrtava ukloniti, prikriti i onemogućiti njihovo nalaženje sa ciljem prikrivanja materijalnih dokaza, koji bi bili jedan od elemenata kaznenog progona izvršitelja. Zločinci su zločine najčešće pokušavali skrivati u prirodnim jamama, bezdanama, napuštenim rudnicima, smetlištima i drugim mjestima. Za ovu tvrdnju postoji bezbroj primjera koji to potvrđuju počevši od rudnika Ljubija, Tomašice, Bezdane, Tihotine, jama u istočnoj Bosni, jama u Hercegovini, do raznih drugih mjesta masovnih zločina širom Bosne i Hercegovine. Sam pojam masovna grobnica ima različita pojmovna određenja i veliki broj različitih značenja. Masovna grobnica definiran je i općeprihvatljiv pojam za mjesta masovnog stradavanja ljudi, bilo kao posljedica ratnih djelovanja, bilo prirodnih katastrofa. Postoji veliki broj definicija koji ovaj pojam definiraju, međutim, nas u konkretnom interesuju one koje se odnose na mjesta masovnog zločina kao posljedica rata i agresije. Hrvatski enciklopedijski rječnik pod masovnom grobnicom podrazumijeva "mjesto gdje je sahranjeno mnogo mrtvih pod jednim obilježjem ili bez obilježja."[588] Pojmovno prihvatljiva definicija masovne grobnice jeste da "(...) masovna grobnica nastala je kao rezultat genocida, kako bi se istrijebila (potpuno ili djelimično) određena nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, kao takva, odnosi se na grobno mjesto koje ne pripada uobičajenim mjestima na kojima se vrše ukopi i sahrane, već su to mjesta na kojima se svjesno, planski, organizirano, ciljano i s namjerom ubijene osobe odbacuju (ne sahranjuju) da bi se prikrili (izvršeni) zločini genocida. (...) kojima je život nasilno prekinut i koji su bačeni u grobnicu, tako da od oblika izvršenja zločina (ubijanja), pa preko formiranja masovne grobnice, nije poštovan pijetet žrtve. Analogno tome, evidentno je da masovne grobnice nastaju kao produkt masovnih ubistava, karakterističnih za zločin genocida."[589] Postoje i druge definicije koje kažu "masovna grobnica - zajednička improvizirana jama u kojoj su

---

[588] *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb, 2004, knjiga IV, str. 24.

[589] Smail Čekić, Meldijana Arnaut-Haseljić, Bećir Macić, *Masovne grobnice u BiH - sigurna zona UN-a Srebrenica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010, str. 58.

pokopane nevine žrtve. Agresori na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine, u ovakvim stratištima nemilosrdno su bacali ubijene žrtve kako bi prikrili svoje zločine."[590]

Kada analiziramo navedene definicije, možemo sa sigurnošću zaključiti da iste imaju određenih manjkavosti, odnosno ograničenja. Ove manjkavosti se odnose na širinu definicije i potpunost objašnjenja. Prije svega ovo se odnosi na ograničavanje na jamu ili mjesto ukopa ubijenih. Iz dosadašnjih iskustava u lociranju, otkrivanju i ekshumaciji[591] posmrtnih ostataka različita su mjesta masovnih grobnica (kuće, otvoreni prostori, napušteni rudnici, tuneli, prirodne jame i pećine, rijeke, jezera i drugo) tako da nisu samo jame mjesta masovnih grobnica. Drugi nedostatak odnosi se na sahranjivanje i obilježavanje masovnih grobnica, jer se ovdje ni u kom slučaju ne može govoriti o sahranjivanju i obilježavanju.[592] Do sada otkrivene masovne grobnice niti su obilježene, niti su žrtve sahranjivane. Zabilježen je velik broj slučajeva spaljivanja tijela tako da je pronađen vrlo mali broj posmrtnih ostataka.[593] Mnoga tijela ubijenih nisu čak ni zakopavana nego su ostavljena da divlje životinje razvlače kosti ubijenih. Zbog toga su navedene definicije manjkave i potrebno ih je dopuniti, proširiti kako bi u pojmovno-metodološkom smislu bile cjelovite. Masovne grobnice mogu biti:

- masovne grobnice kao posljedica ratnih zločina,
- masovne grobnice uslijed prirodnih katastrofa.

Masovne grobnice usljed ratnih zločina su posljedica organizovanih i masovnih ubijanja ljudi. U Bosni i Hercegovini pronađeno je na stotine masovnih grobnica, a svakodnevno se otkopavaju nove. Najpoznatije se nalaze na području općina Srebrenica, Prijedor, Zvornik, Ključ, Sanski Most. Samo na teritoriji općine Prijedor ekshumirano je 69 masovnih grobnica u kojima su pronađeni posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka i Hrvata. Moguće je izvršiti podjelu masovnih grobnica po broju pronađenih žrtava:

---

[590] Ahmet Kasumović, Ćamil Huseinbašić, *Enciklopedijski rječnik odbrane Bosne i Hercegovine*, Sejtarija, Sarajevo, 2000, str. 206.

[591] Proces ekshumacije tijela podrazumijeva otkopavanje žrtava iz grobnice i pripremu za njihovu identifikaciju.

[592] Ako pod sahranjivanjem podrazumijevamo ukop žrtve na propisani vjerski ili drugi način, ni u jednom slučaju masovnih grobnica u Bosni i Hercegovini žrtve nisu sahranjivane u skladu sa tradicijskim, vjerskim ili običajnim načinom.

[593] Poznati su slučajevi spaljivanja ubijenih, ali i živih. Dana 23. septembra 1992. godine u Duljcima, općina Bihać, spaljeno je preko 30 ubijenih civila koji su bili na prisilnom radu; spaljivanje u selu Botonjići, općina Ključ; spaljivanje u selima Čarakovo, Forići i Zecovi, općina Prijedor, i drugim mjestima širom Bosanske krajine. AINOBiHPUB*, Baza podataka.*

1. masovne (5 i više posmrtnih ostataka),
2. zajedničke (2-4 posmrtna ostatka),
3. pojedinačne (posmrtni ostaci jedne žrtve).[594]

U procesu ekshumacija masovnih grobica na prostoru Bosne i Hercegovine uočena je potreba za novom klasifikacijom masovnih grobnica na: *primarne, sekundarne i tercijarne*. Ovakva klasifikacija je potrebna iz razloga što su posmrtni ostaci žrtava premještani više puta i na više različitih lokacija. Naime, na mnogim mjestima na kojima su vršena masovna ubijanja tokom agresije na R BiH, pored primarnih grobnica u kojima su prvobitno bila zakopana tijela žrtava zločina, nastale su i sekundarne, čak i tercijarne grobnice kako bi se prikrio zločin, tako što su tijela iz primarnih grobnica prebacivana i skrivana u nove grobnice. Ova praksa je bila planirana, organizirana i izvođena od strane vojnih, policijskih i civilnih vlasti, a posebno je bilo izraženo na prostoru Srebrenice i Prijedora ali i na još nekim lokacijama u zapadnoj i istočnoj Bosni, gdje su srpske vlasti pokušavale prikriti tragove masovnih zločina i genocida. Masovne grobnice nastale kao posljedice prirodnih katastrofa (kao npr. cunami, potres ili oluja) se kopaju da bi se spriječila epidemija tokom nepogoda. Često se nakon nekog vremena tijela mrtvih prekopavaju. Mi ćemo se u ovom dijelu baviti masovnim grobnicama pronađenim na području općine Prijedor, koje su rezultat genocida nad Bošnjacima i Hrvatima u ljeto 1992. godine. Mete napada udruženih srpskih vojnih i policijskih snaga isključivo su bili civili.

U Presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić je naglašeno da je napad na civile bošnjačke i hrvatske nacionalnosti dio ukupnog plana: "Pretresno vijeće je uvjereno da događaji koji su se desili u opštini Prijedor u periodu od 30. aprila do 30. septembra 1992. predstavljaju napad usmjeren protiv civilnog stanovništva."[595] Taj plan je postojao mnogo prije napada srpskih snaga na području općine Prijedor. Navedeno je potvrđeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: "Vijeće je uvjereno da je napad usmjeren protiv civilnog stanovništva pripreman od 7. januara 1992., kada je osnovana Skupština srpskog naroda u Prijedoru. Plan za odstranjivanje nesrba i drugih koji nisu bili lojalni srpskim vlastima iz opštine Prijedor aktiviran je 30. aprila 1992. preuzimanjem vlasti od strane Srba. Nakon toga se, u skladu s planom, pojačanim intenzitetom krenulo u napad usmjeren protiv civilnog stanovništva, što je kulminiralo napadima na Hambarine i Kozarac krajem maja 1992. Uslijedili su napadi na pretežno muslimanska područja, među kojima je bilo i Brdo, pri čemu su ubijene

[594] Ova klasifikacija je prihvaćena u INO BiH i na osnovu nje se vrši klasifikacija grobnica.
[595] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragraf 627.

stotine nesrba, a srpske vlasti su još mnogo više njih uhapsile i zatočile, pored ostalih mjesta, i u objektima za zatočenje."[596]

Pripadnici vojnih i policijskih jedinica ubijale su Bošnjake i Hrvate na području cijele općine Prijedor. Od prvih dana napada na bošnjačka i hrvatske naselja počinje prikrivanje posmrtnih ostataka žrtava u masovne grobnice. Iz dosadašnjih ekshumacija na području općine Prijedor može se pratiti čitav proces ubijanja Bošnjaka i Hrvata od strane srpskih vojnih i policijskih snaga. Nakon zločina počinjenih na području Kozarca srpske vlasti su organizirale prikupljanje i skrivanje posmrtnih ostataka žrtava. Srpske vlasti općine Prijedor su lokalitet rudnika Tomašica odredili kao jedno od centralnih mjesta za prikrivanje posmrtnih ostataka žrtava. Lokalitet Tomašice je unaprijed određen za dovoženje posmrtnih ostataka ubijenih Prijedorčana. Posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka i Hrvata iz Kozarca, iz grada Prijedora i iz ostalih naselja sistemski su prikupljani nakon ubijanja. Često su same žrtve bile prisiljene da utovaraju posmrtne ostatke ubijenih i da ih dovoze na lokacije masovnih grobnica da bi nakon toga i sami bili ubijeni. U Prijedorskim *logorima smrti* Omarska, Keraterm i Trnopolje vršena su svakodnevna ubijanja nezakonito zatočenih a posmrtni ostaci odvoženi na lokalitete masovnih grobnica. Nezakonito zatočeni logoraši iz logora Omarska koji su ubijeni unutar logora ili su izvedeni van logora i ubijeni na drugim lokacijama pronađeni su u masovnim grobnicama Tomašica, Jakarina kosa, Kevljani, Stari Kevljani, jama Lisac, jama Hrastova glavica. Posmrtni ostaci ubijenih logoraša iz logora Keraterm pronađeni su u masovnoj grobnici Tomašica, Dizdarev potok, Stari Kevljani.[597] Masovne grobnice koje se mogu vezati za logor Trnopolje su Korićanske stijene, Trnopolje-Hrnići, Trnopolje-Matrići, Trnopolje-Redžići, Trnopolje-Bešlagića mlin. Posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka i Hrvata koji su bili nezakonito zatočeni u logoru na stadionu Ljubija pronađeni su u masovnim grobnicama Redak i Redak I. Moramo, također, napomenuti, da su do sada posmrtni ostaci prijedorskih Bošnjaka i Hrvata pronađeni na više od 450 mjesta. Najmlađa žrtva je tromjesečna beba, a najstarija 95-godišnja starica. Sa sigurnošću možemo reći da je Prijedor mjesto sa najviše grobnica u BiH.[598]

---

[596] Isto, paragraf 629.
[597] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
[598] AINOBiHPUB, *Baza podataka*

Pregled 1. Masovne grobnice iz kojih su ekshumirani Bošnjaci i Hrvati općine Prijedor[599]

Naziv grobnice	Mjesto	Općina	Broj ekshumiranih	Broj identifikovanih
Bišćani-Ravine	Bišćani	Prijedor	5	4
Bišćani-Kadići	Bišćani	Prijedor	7	6
Bišćani-Sredice	Bišćani	Prijedor	9	4
Bok-Jankovac	Bok-Jankovac	Bosanska Gradiška	7	6
Budimlić Japra	Budimlić Japra	Oštra Luka	11	11
Bukovica-Podgradci	Podgradci	Bosanska Gradiška	9	9
Čujelo	Čujelo	Sanski Most	10	2
Čarakovo	Čarakovo	Prijedor	7	7
Čarakovo-Žeger	Čarakovo	Prijedor	6	6
Čejreci-mezarje	Čejreci	Prijedor	7	7
Dera-Mačkovac	Dera	Prijedor	5	5
Dizdarev potok	Ljubija	Prijedor	10	10
Gornja Mahala-Brda	Čarakovo	Prijedor	5	4
Hambarine-Luščani	Hambarine	Prijedor	5	5
Hambarine-Ćopići	Hambarine	Prijedor	5	5
Hambarine-Ćopići-septička jama	Hambarine	Prijedor	6	6
Hambarine-G. Mahala	Hambarine	Prijedor	5	2
Hambarine-livada	Hambarine	Prijedor	7	7
Hambarine-Šiljak	Hambarine	Prijedor	6	6
Hrastova glavica	Podvidača	Sanski Most	126	118
Huskići	Kozarac	Prijedor	7	7
Jakarina kosa	Ljubija	Prijedor	373	241
Jama Lisac	Dubovik	Bosanska Krupa	54	50
Kamičani	Kamičani	Prijedor	8	8
Kenjari-Menkovići	Kenjari	Prijedor	7	7
Kevljani	Kevljani	Prijedor	143	74
Korićanske stijene	Korićani	Skender-Vakuf	48	48
Korićanske stijene I	Korićani	Skender-Vakuf	66	66
Kozarac-Brđani	Kozarac	Prijedor	6	6
Kozarac-Čirkini	Kozarac	Prijedor	6	6
Kozarac-Garavci	Kozarac	Prijedor	9	8
Kozaruša-Poljanak	Kozarauša	Prijedor	7	7
Kozaruša II-Čauševića put	Kozaruša	Prijedor	5	5
Kozaruša-Hušići	Kozaruša	Prijedor	7	2
Kozaruša-II-Sušići	Kozaruša	Prijedor	7	6

[599] Podaci o mjestima, broju ekshumiranih i identifikovanih preuzeti iz: AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

Naziv grobnice	Mjesto	Općina	Broj eks-humiranih	Broj identi-fikovanih
Kozaruša-Strmac	Kozaruša	Prijedor	6	6
Kozaruša-Patrija	Kozaruša	Prijedor	5	2
Kozaruša-Patrija IV	Kozaruša	Prijedor	6	6
Šuma Kurevo I	Kurevo	Prijedor	7	7
Kurevo-ledeni bunar	Kurevo	Prijedor	7	6
Mlječanica I	Mlječanica	Bosanska Dubica	8	8
Oštra Luka-Budimlić Japra	Budimlić Japra	Oštra Luka	5	5
Patrija IV	Kozarac	Prijedor	5	5
Pašinac	Prijedor	Prijedor	7	7
Pašinac I	Prijedor	Prijedor	5	4
Rakovčani	Rakovčani	Prijedor	6	6
Redak	Ljubija	Prijedor	74	60
Redak I	Ljubija	Prijedor	15	13
Rizvanovići II	Rizvanovići	Prijedor	5	5
Rizvanovići-krčevine	Rizvanovići	Prijedor	6	5
Sivci-mekteb	Trnopolje	Prijedor	8	8
Sredice I	Bišćani	Prijedor	6	6
Sredice II	Bišćani	Prijedor	7	7
Stari Kevljani	Kevljani	Prijedor	456	350
Tomašica I	Tomašica	Prijedor	24	13
Tomašica II	Tomašica	Prijedor	10	3
Tomašica IV	Tomašica	Prijedor	435	273
Trnopolje-Bešlagića mlin	Trnopolje	Prijedor	6	6
Trnopolje-Hrnići	Trnopolje	Prijedor	9	9
Trnopolje-Matrići I	Trnopolje	Prijedor	6	5
Trnopolje-Redžići	Trnopolje	Prijedor	11	11
Tukovi-Šljunkara	Tukovi	Prijedor	5	5
Turjak	Turjak	Bosanska Gradiška	10	10
Volarić I	Ljubija	Prijedor	9	9
Volarić II	Ljubija	Prijedor	12	11
Zecovi-poljski put-Bunar	Zecovi	Prijedor	5	5
Zecovi-poljski put I-u pijesku	Zecovi	Prijedor	8	3
Zecovi-Redak	Zecovi	Prijedor	9	9
Zecovi kosa I-Točak	Zecovi	Prijedor	5	5
Ukupno			2.207	1.679

Pregled 2. Broj ekshumiranih iz masovnih grobnica po veličini grobnice[600]

r/b	Broj žrtava u grobnici	Broj grobnica	Broj ekshumiranih žrtava
1.	5-10 žrtava	54	364
2.	10-20 žrtava	5	49
3.	20-100 žrtava	5	266
4.	Preko 100 žrtava	5	1.533
Ukupno		69	2.207

Iz navedenog Pregleda vidljivo je da je najviše žrtava ekshumirano iz grobnica sa preko 100 žrtava a najmanje iz grobnica do 20 žrtava. Samo iz 5 masovnih grobnica ekshumirani su posmrtni ostaci 1.533 žrtve. U 55 masovnih grobnica u kojima su pronađeni posmrtni ostaci do 10 žrtava ekshumirane su 364 žrtve ali i najviše ih je identifikovano.

Od ukupnog broja ekshumiranih oko 70 % je identifikovanih. Ovaj odnos između broja ekshumiranih i identifikovanih je u granicama normalnih procenata identifikacije, ali u odnosu na druge općine Bosanske krajine ovaj odnos je nizak. Razloga za ovo je više, ali glavni razlozi su izmještanje primarnih grobnica na druge lokacije; nedostatak srodnika radi uzimanja krvi za DNA analizu i nemogućnost uzimanja kvalitetnih uzoraka zbog oštećenja skeletnih ostataka i drugo.

Kada je riječ o spolnoj i starosnoj strukturi, moramo naglasiti razliku u odnosu na broj ubijenih muškaraca i žena koji su pronađeni u masovnim grobnicama. Međutim, velik broj žena je ekshumiran iz zajedničkih i pojedinačnih grobnica. Ovi pokazatelji govore o namjerama zločinaca da se muškarci izoliraju i da se izvrše masovna ubijanja. Kada govorimo o prosjeku godina starosti identifikovanih po grobnicama, on iznosi 37,5 godina starosti.[601] Moramo naglasiti da su ubijanja vršena bez obzira na godine starosti, tako da imamo ubijenu djecu, odrasle i starije osobe. Kada je riječ o zločinima nad Bošnjacima i Hrvatima u Prijedoru, moramo naglasiti da su oni najveći na prostoru Bosanske krajine, da su srpske vlasti općine Prijedor sistematski i planski provodile kampanju masovnog ubijanja s ciljem uništenja Bošnjaka i Hrvata odnosno da su počinile genocid. Počinjena su masovna silovanja, deportacije, masovna zatvaranja Bošnjaka, neviđene fizičke i psihičke torture nad civilnim stanovništvom, uništavanje i devastacija kulturno-historijskih znamenitosti i privatne imovine čime su prekršene sve Ženevske konvencije, pravila i običaji ratovanja. Cilj ovih zločina bio je potpuno uništiti Bošnjake i Hrvate i zatrti tragove njihova

[600] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
[601] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

postojanja na ovim prostorima. U ovom dijelu želimo kroz nekoliko podataka i fotografija pokazati neke od masovnih grobnica u kojima su pronađeni posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka i Hrvata.

Jedna od najvećih do sada ekshumiranih primarnih grobnica na području općine Prijedor jeste masovna grobnica Stari Kevljani. Ova grobnica je ekshumirana 2004. godine i u njoj je ekshumirano 456 slučajeva. Do sada su kompletirane 363 žrtve, a identifikovano je 350 žrtava (331 Bošnjak i 19 Hrvata). Žrtve u ovoj grobnici su nezakonito zatočeni iz logora Omarska i Keraterm. Najstarija žrtva je Jusuf Garibović (73 godine).[602]

Posmrtni ostaci iz masovne grobnice Stari Kevljani[603]

[602] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.
[603] AINOBiHPUB, *Fotografije sa ekshumacije.*

Jakarina kosa je najveća sekundarna grobica ekshumirana na području općine Prijedor. Ekshumirana je 2001. godine, u njoj su pronađena 373 slučaja posmrtnih ostataka ubijenih. Do sada je utvrđen identitet za 305 osoba.[604] Većina pronađenih posmrtnih ostataka su nekompletni. Posmrtni ostaci u ovu sekundarnu grobnicu premješteni su iz primarne masovne grobnice Tomašica.

Ekshumacija na lokalitetu masovne grobnice Jakarina Kosa[605]

---

[604] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

[605] Fotografije masovne grobnice Jakarina kosa, preuzeti od Elwire-Ewe Klonovsky.

Masovna grobnica Koričanske stijene na planini Vlašić, pronađena je na mjestu gdje su srpski policajci, pripadnici *Interventnog voda* SJB Prijedor 21. augusta 1992. godine strijeljali oko 200 zatočenika logora Trnopolje. U više navrata na ovom lokalitetu vršene su ekshumacije. Do sada je utvrđen identitet za 119 ubijenih Bošnjaka i Hrvata. Većina posmrtnih ostataka žrtava su nekompletni.[606]

Ekshumacija na lokalitetu masovne grobnice Koričanske stijene[607]

---

[606] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

[607] AINOBiHPUB, *Fotografije sa ekshumacije.*

Jama Hrastova glavica pronađena je u općini Sanski Most i u njoj su pronađeni posmrtni ostaci 126 osoba.[608] U ovoj masovnoj grobnici pronađeni su posmrtni ostaci ubijenih zatočenika logora Omarska. Dana 5. augusta 1992. godine iz logora Omarska, u dva autobusa odvezeni su nezakonito zatočeni Bošnjaci i Hrvati i na navedenom lokalitetu su ubijeni i bačeni u prirodnu jamu duboku 20 metara. Sa ovog mjesta zločina jedini koji je uspio pobjeći je Ibrahim Ferhatović iz Hambarina. On je tu ranjen, ali uspio je doći do šuma Kurevo gdje je ispričao šta je preživio. Nažalost, kasnije je ubijen.

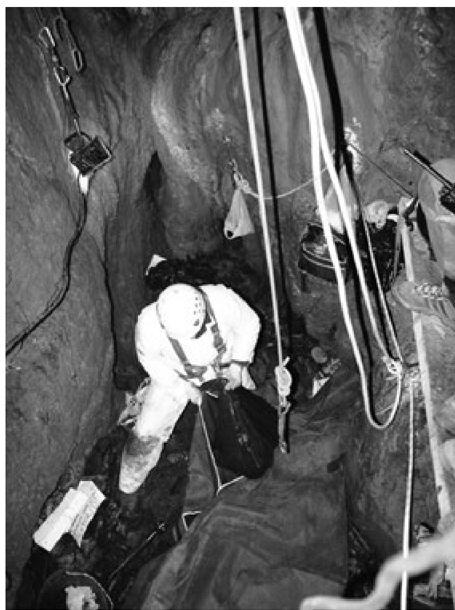
Ekshumacija na lokalitetu masovne grobnice jama Hrastova glavica[609]

Na lokalitetu rudnika Ljubija na mjestu Redak pronađene su dvije masovne grobnice Redak i Redak I iz kojih su ekshumirni posmrtni ostaci 89 žrtava. U ovim masovnim grobnicama pronađeni su posmrtni ostaci ubijenih zatočenika iz logora u Miskoj Glavi koji su premješteni u logor na stadionu u Ljubiji. Na ovom lokalitetu nezakonito zatočeni su ubijani ali tu su i žrtve koje su ubijene na stadionu a onda u autobusu zajedno sa živim logorašima dovezeni na ovaj lokalitet. Do sada su sa ovog lokaliteta identificirane 73 žrtve.[610]

[608] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.
[609] Autor fotografije Samir Sinanović.
[610] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

Masovna grobnica jama Lisac pronađena je u općini Bosanska Krupa. U ovoj grobnici pronađeni su posmrtni ostaci ubijenih logoraša iz logora Omarska. Ova prirodna jama dubine oko 50 metara skrivala je posmrtne ostatke 54 ubijena Bošnjaka i Hrvata. Do sada su identifikovani posmrtni ostaci 50 osoba. Među njima su pronađeni posmrtni ostaci ubijenih žena Medunjanin Sadete i Dautović Edne.[611]

Ekshumacija masovne grobnice jama Lisac[612]

[611] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.
[612] Autor fotografija Muhamed Mujkić, Institut za nestale osobe BiH.

VII.2. Masovna grobnica Tomašica

Masovna grobnica Tomašica otkrivena je na lokalitetu rudnika Tomašica udaljenog 20 kilometara od centra Prijedora. To je najveća do sada otkrivena primarna grobnica u BiH i šire. Ova grobnica je nastala u periodu maj-august 1992. godine kao rezultat provođenja genocidne politike srpske vojske i policije nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor.

Lokalitet masovne grobnice Tomašica[613]

Dio posmrtnih ostataka iz ove grobnice je izmješten i srpske vlasti općine Prijedor pokušale su ih sakriti u rudniku Ljubija, tačnije na lokalitet Jakarina kosa. Na lokalitetu Jakarina kosa 2001. godine ekshumirana su 373 slučaja, a do sada imamo utvrđen identitet 305 osoba sa tog lokaliteta. Ono što izdvaja masovnu grobnicu Tomašicu jeste veličina prostora na kojem su pronađeni posmrtni ostaci i ogromne količine zemlje koje su zločinci dovezli da bi prikrili posmrtne ostatke nevino ubijenih. Posebnost ove grobnice jeste velik broj angažovanih ljudi i mašina za ukopavanje, prikrivanje i premještanje. Radi ilustracije samo u dva dana 20-23. jula 1992. godine u više naselja i sela sa lijeve obale Sane ubijeno je više stotina žrtava. Uz žrtve su pronađeni određeni identifikacioni dokumenti koji govore da se radi o žrtvama iz Rizvanovića, Sredica, Bišćana, Zecova, Čarakova i dio logoraša iz logora Keraterm.

---

[613] AINOBiHPUB, *Fotografije sa ekshumacije.*

U ovoj grobnici pronađeni su posmrtni ostaci i ubijenog imama iz Čarakova Sulejmana ef. Dizdarevića. Pronađene žrtve su različite dobne starosti, različitog pola i iz različitih mjesta sa područja općine Prijedor.[614] Ovaj lokalitet za masovnu grobicu ranije je odabran i pripremljen. Pripadnici tzv. VRS bili su angažirani čitavo vrijeme na dovoženju i prikrivanju posmrtnih ostataka žrtava.

Početak ekshumacije masovne grobnice Tomašica

U Prijedoru se znalo da su srpske vojne i policijske snage posmrtne ostatke ubijenih Bošnjaka i Hrvata dovozile na ovaj lokalitet. Međutim, većina bošnjačkog i hrvatskog stanovništva nije znala mikrolokaciju. Nakon pretraga terena u neposrednoj blizini masovne grobnice, **u više navrata vršena su kopanja kako bi se** ona locirala, no ta kopanja nisu rezultirala pronalaskom posmrtnih ostataka. Tokom 2012. i 2013. godine istražitelji Instituta za nestale osobe došli su do relevantnih i pouzdanih informacija o mogućim sudionicima ubijanja, sakupljanja posmrtnih ostataka i dovoženja na Tomašicu. Prema informacijama bivšeg pripadnika tzv. VRS[615] lociran je mikrolokalitet sa posmrtnim ostacima nevino ubijenih. Prema saznanjima do kojih se došlo u procesu traganja za lokacijom ove grobnice posmrtni ostaci ubijenih sakupljani su nekoliko dana poslije počinjenja ratnog zločina. Vojni kamioni su sva-

---

614 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

615 Informacije koje su od pripadnika tzv. VRS dobili istražitelji Instituta za nestale osobe BiH pokazuju da je u kasarni Žarko Zgonjanin bilo formirano 6 timova (ekipa) za sakupljanje posmrtnih ostataka i njihovo odvoženje na Tomašicu. U timu je bilo od 3-5 srpskih vojnika. Posmrtni ostaci ubijenih voženi su vojnim kamionima JNA.

kodnevno sakupljali tijela ubijenih i odvozili na Tomašicu. Na lokalitetu Rudnika Tomašica stalno je bila prisutna rudnička mašina koja je vršila iskopavanje grobnice i njeno zatrpavanje. Kako je bio ljetni period, velik broj posmrtnih ostataka već je bio u fazi truljenja i raspadanja tkiva. Iz kamiona se često čuo neugodan miris, a pojedini svjedoci događaja u više slučajeva vidjeli su da iz kamiona, koji su vozili žrtve kaplje krv po asfaltnom putu.

Masovna grobnica-dio ekshumirane grobnice

U masovnu grobnicu Tomašica prvi posmrtni ostaci nevinih žrtava dovezeni su sa područja Kozarca. Nakon 26. maja 1992. godine kada su srpske snage okupirale Kozarac i ubile preko 700 Bošnjaka počinje sakupljanje posmrtnih ostataka i odvoženje na Tomašicu. Prema svjedočenjima preživjelih i onih koji su učestvovali u prikrivanju zločina posmrtni ostaci su sakupljani sa područja cijelog Kozarca. U masovnim grobnicama Tomašica i Jakarina kosa pronađeni su posmrtni ostaci ubijenih iz ovog perioda što potvrđuje navode svjedoka. U Kozarcu su ubijani muškarci, žene, djeca, starci. Žrtve su ubijane u toku samog napada ali najveći broj je ubijen nakon ulaska srpskih vojnih i policijskih jedinica u Kozarac. Ubijanja su vršena u kućama, u dvorištima, na ulici, na svim mjestima. Prema dosad utvrđenim identitetima sa područja Kozarca iz masovnih grobnica Tomašica i Jakarina kosa ekshumirani su posmrtni ostaci više stotina ubijenih.[616] Sa vojnim kamionima tipa TAM 110 i TAM 150 prevoženi su posmrtni ostaci ubijenih. Bilo je slučajeva da se prilikom prevože-

[616] AINOBiHPUB, *baza podataka*

nja vide dijelovi posmrtnih ostataka van kamiona. Nakon što bi posmrtne ostatke dovezli na lokalitet masovne grobnice Tomašica, srpski vojnici koji su sakupljali posmrtne ostatke i bili u pratnji kamiona, ručno su bacali posmrtne ostatke u unaprijed pripremljenu grobnicu. Nakon što bi napunili iskopane rupe, bager bi zatrpavao iste. Drugi dio posmrtnih ostataka ubijenih Bošnjaka i Hrvata na lokalitet rudnika Tomašica dovožen je sa područja grada.[617] Kako je masovna grobnica Tomašica unaprijed određena kao centralno mjesto prikrivanja posmrtnih ostataka, tako su ubijeni sa cijelog područja općine Prijedor dovoženi na Tomašicu. Prvi nezakonito zatočeni u logoru smrti Omarska koji su ubijeni do 20. juna 1992. godine dovoženi su u Tomašicu.[618] Također, posmrtni ostaci ubijenih zatočenika u logoru Keraterm dovezeni su u Tomašicu. Prema svjedočenjima preživjelih iz logora Keraterm jedan broj nezakonito zatočenih Bošnjaka iz logor Keraterm odveden je živ, a njihovi posmrtni ostaci pronađeni su u masovnoj grobnici Tomašica. Iz ovoga je nedvojbeno da su zločinci ubijali i na lokalitetu masovne grobnice Tomašica. U prilog ovoj tvrdnji idu i pronađeni ostaci zrna i čahura na mjestu zločina.

U tri navrata su vršene ekshumacije na Tomašici. Prvi put ekshumacija na lokalitetu rudnika Tomašica rađena je u periodu 14-30. juna 2004. godine i tom prilikom ekshumirani su posmrtni ostaci 24 nestale osobe. Do sada je putem DNK utvrđen identitet 13 nestalih osoba. Prilikom ove ekshumacije pronađen je dio kompletnih tijela u stanju saponifikacije i dio nekompletnih tijela. Druga ekshumacija je rađena 16-30. juna 2006. godine i pronađeni su posmrtni ostaci 10 **žrtava**, od kojih su do sada tri (3) osobe identificirane. Treća ekshumacija na lokalitetu Tomašice počela je 3. septembra 2013. godine, a završila 25. decembra 2013. godine (435 slučajeva, od toga 275 kompletnih posmrtnih ostataka žrtava).[619] Kada sve ove žrtve zbrojimo, onda je to najveća primarna grobnica u BiH. Na osnovu novih informacija do kojih su došli istražitelji Instituta za nestale osobe BiH u maju 2013. godine rađeno je probno istraživanje terena kada su pronađeni dijelovi posmrtnih ostataka. Prikupljene informacije i otkrivanje dijela posmrtnih ostataka bio je razlog da se od Tužilaštva i Suda BiH u maju 2013. godine od strane Instituta za nestale osobe BiH zatraži naredba za ekshumaciju. Dana 3. septembra 2013. godine počela je ekshumacija na lokalitetu Tomašice.

Već prvog dana ekshumacije pronađeni su dijelovi posmrtnih ostataka, dijelovi odjeće i obuće. Kašika bagera je drugog dana ekshumacije zakačila žensku pletenicu.

---

617 Posmrtni ostaci ubijenih nakon 30. maja 1992. godine sakupljani su na teniskom igralištu, a onda kamionima prevoženi na Tomašicu.

618 Među ubijenim zatočenicima, čiji su posmrtni ostaci dovezeni na Tomašicu, bio je Slavko Ećimović. Slavko Ećimović ubijen je u logoru Omarska 10. juna 1992. godine.

619 AINOBiHPUB*, baza podataka.*

Ovo je bila potvrda da su u ovoj grobnici posmrtni ostaci više ubijenih žena, djece i muškaraca. U prvih nekoliko dana ekshumacije vršeno je uklanjanje naslaga zemlje i utvrđivanje granica grobnice. Ono što je značajno napomenuti jeste da su zločinci nakon prikrivanja posmrtnih ostataka i zatvaranja ove masovne grobnice čitav lokalitet prekrili slojem zemlje visine i do 7 metara. Ovim su željeli prikriti tragove izvršenog zločina, ali i spriječiti širenje neugodnog mirisa. Dovoženje posmrtnih ostataka, zakopavanje i prikrivanje tragova zločina vršeno je više mjeseci.

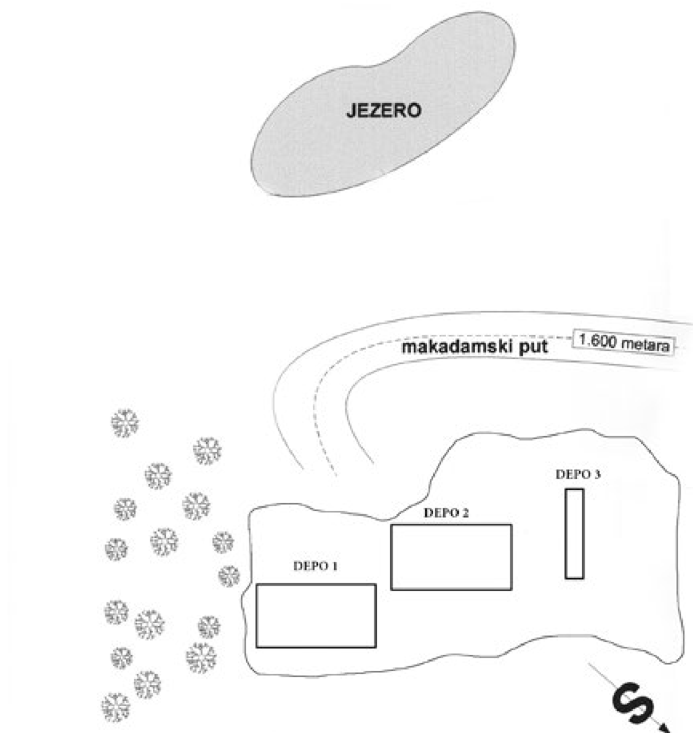
Nailazak na prve kompletne posmrtne ostatke

Posmrtni ostaci žrtava

Čitavo vrijeme na ukopavanju i prikrivanju tragova zločina radili su uposlenici rudnika Omarska. Čitavim projektom prikrivanja zločina na lokalitetu Tomašice rukovodili su ljudi iz rudnika Omarska. Svjedočenja ljudi koji su bili uključeni u ovaj zločin potvrđuju da je velik broj pripadnika srpske vojske, policije i uposlenika rudnika bio angažiran na prikrivanju posmrtnih ostataka na Tomašici. Osim toga lokalno stanovništvo iz Tomašice, Busnova i drugih naselja naseljenim srpskim stanovništvom znao je za postojanje ove grobnice. Na udaljenosti stotinjak metara zračne linije od lokaliteta grobnice nalaze se kuće čiji su vlasnici Srbi. Iz njihovih kuća jasno se može vidjeti ovaj lokalitet. Više od tri mjeseca, skoro svakodnevno, na ovaj lokalitet su dovoženi posmrtni ostaci nevino ubijenih Bošnjaka i Hrvata. Na lokalitetu Tomašice pronađena su tri depoa sa posmrtnim ostacima žrtava. Prema identitetima koji su utvrđeni putem DNK jasno se vidi kako i sa kojih dijelova općine Prijedor su dovoženi posmrtni ostaci.

Raspored depoa sa posmrtnim ostacima

Raspored masovne grobnice sa posmrtnim ostacima

U depou 1. bili su prikriveni posmrtni ostaci najvećeg broja žrtava iz Kozarca, grada Prijedora, iz logora Omarska i Keratem. U depou 2. pronađeni su posmrtni ostaci nevino ubijenih žrtava sa područja Mataruškog brda (Bišćani, Rizvanovići, Rakovčani, Hambarine, Zecovi, Čarakovo) i zatočenici iz logora Keraterm. U depou 3. pronađeni su posmrtni ostaci 4 osobe.[620]

Posmrtni ostaci žrtava iz depoa 1 izmješteni su na lokalitet Jakarine kose u periodu 1-12. juli 1993. godine. Dio posmrtnih ostataka iz depoa 1, koje zločinci nisu izmjestili ekshumirani su 2004. i 2006. godine. Tom prilikom pronađeni su posmrtni ostaci 16 do sada identifikovanih žrtava.[621] Prema ratnom dnevniku Ratka Mladića namjera srpskih vojnih, policijskih i civilnih vlasti bila je izmještanje ove primarne masovne grobnice i uništavanje posmrtnih ostataka žrtava. “Pre četiri-pet dana došao je Simo Drljača, raniji načelnik SUP-a Prijedor, uputio ga je Ministar MUP RS-a, a došao je u vezi rudnika Tomašica kod Prijedora, gdje su oni ranije zatrpali 5.000 muslimanskih leševa. Drljača je došao da to utrapi nama, a oni bi da se toga reše (spaljivanjem, mljevenjem ili na neki drugi način). Tu ima svakakvih leševa, a u to su uvukli Subotića. U timu je Drljača, on je bio nosioc dok se to radilo, tu je na sastanku bio general Subotić, Arsić, Drljača, ja i Mile Matijević iz SUP-a Banje Luke. Molim vas za vaš stav oko toga. - Pukovnik Bogojević.”[622]

Posmrtni ostaci žrtve

620 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

621 Isto.

622 Dana 27. maja 1993. godine na sastanku sa komandom 1. krajiškog korpusa pukovnik Stevo Bogojević, načelnik bezbjednosti 1. krajiškog korpusa, tražio je od generala Ratka Mladića “rješavanje 5.000 muslimanskih leševa.” Dnevnik Ratka Mladića je dokazni predmet u suđenju pred MKSJ. Prijepis dnevnika objavljen na http://www.jugiliks.com/images/Pdf/hag/md2/P01483transcript.pdf, pristupljen 30. oktobra 2014. godine.

Tokom ekshumacije i identifikacije žrtava iz masovne grobnice Tomašica do sada je identifikovano 289 osoba. Prosjek godina starosti ubijenih je 36,3 godine.[623]

Ubijeni po godinama starosti[624]

r/b	Do 20 godina	20-30 godina	30-40 godina	40-50 godina	50-60 godina	Preko 60 godina
1.	20	90	52	24	28	

Broj identifikovanih iz masovne grobnica Tomašica po naseljima 2014. godine[625]

Bišćani	Hambarine	Rizvanovići	Čarakovo	Zecovi	Rakovčani	Ostala mjesta
65	34	51	39	35	9	40

Posmrtni ostaci žrtve

Tokom kampanje masovnog ubijanja Bošnjaka i Hrvata od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica na području općine Prijedor ubijene su čitave porodice. Iz pojedinih porodica ubijeni su svi muški članovi. Iz porodice Tatarević, majci Havi, ubijeno je šest sinova i muž. Ubijeni su Senad (1961), Sejad (1963), Nihad (1968), Zi-

623 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
624 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*
625 AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

lhad (1969), Zijad (1972), Nishad (1974) i njihov otac Muharem (1939) Tatarević.[626] Ubijeni su 23. jula 1992. godine od strane pripadnika tzv. VRS. Prethodno su sve muškarce iz naselja Zecovi srpski vojnici pokupili i odveli ih prema putu Sanski Most - Prijedor. Na udaljenosti od nekoliko stotina metara od njihovih kuća, na lokalnom putu, srpski vojnici ubili su više Bošnjaka iz naselja Zecovi. U traženju posmrtnih ostataka majka Hava Tatarević je provela skoro 22 godine dok konačno njena djeca i muž nisu pronađeni u masovnoj grobnici Tomašica. "Pero Rivić mi je rekao da je vidio da su oni pobijeni dolje kod smeća, uz ovu stranu. Vidio je ubijenog mog muža i jednog sina. Možda ih je vidio sve, ali neće da kaže. Da mi je naći njihove kosti, da ih metnem u mezar i da šta proučim."[627] Prilikom ekshumacije iz masovne grobnice Tomašica, na lokalitetu koji je označen kao depo 2, posmrtni ostaci braće Tatarević i njihovog oca pronađeni su na samom dnu grobnice. Pronađeni su jedan pored drugog. Iz ovoga se zaključuje da su njihove posmrtne ostatke zločinci dovezli među prvima. Ovo nam ukazuje i na redosljed prikupljanja posmrtnih ostataka ubijenih u periodu 20-23. jula 1992. godine na području Brda.

Posmrtni ostaci žrtve

Osim braće Tatarević i njihovog oca u Tomašici su pronađeni posmrtni ostaci peterice braće Hegić i njihovog oca Abdulaha. Ubijeni su braća: Asuf (1967), Velid (1964), Vehid (1960), Ragib (1955), Vejsil (1953) i njihov otac Abdulah (1932) He-

626 AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

627 http://bosnjaci.wordpress.com/2014/01/08/hava-tatarevic-majka-kojoj-su-cetnici-ubili-muza-i-sestericu-sinova/, pristupljeno 8. oktobra 2014. godine.

gić.[628] Pored njih ubijeno je pet braće i otac iz porodice Ibrahimagić. Posmrtni ostaci ubijene braće Ibrahimagić i njihovog oca pronađeni su i u Tomašici i u sekundarnoj grobnici Jakarina kosa. Tu su pronađeni posmrtni ostaci braće Kasima (1961), Huseina (1963), Samira (1971), Safeta (1971), Hasana (1973), Muhameda (1974) i njihovog oca Himze (1935).[629] Bježeći iz Gornjih Agića porodica Ibrahimagić došla je u prijedorsko naselje Bišćani i smjestila se u kuću prijatelja. Dana 20. jula 1992. godine srpska vojska je opkolila Bišćane i počela izdvajati muškarce i odvoditi u logore ili odmah ubijati. Kada su zločinci došli pred kuću u kojoj su živjeli Ibrahimagići, odmah pred kućom su ubili Kasima Ibrahimagića, a ostale su ubili u bašči Hasana Hegića. Zločinci su pred kućom "prepoznali traktor i kazali: 'Evo, ovdje je Himzo, mi njega ćeramo.' Poskidali su im sve vrijedne stvari, onda ih tukli kundacima po cijelom tijelu. Kasima je pred kućom ubio jedan od Tintora odnijevši mu puškom pola glave. Ostali su pobijeni s leđa na livadi Hasana Hegića. Umirali su u strašnim mukama, rukama su u hropcu čupali travu i zemlju."[630] Majka Halima je vidjela ubijanje svoje djece i muža.

Posmrtni ostaci žrtve

---

[628] AINOBiHPUB, *Zapisnici o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

[629] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

[630] http://www.avaz.ba/clanak/133126/majka-halima-mogla-je-popoditi-put-pogacama-koje-je-ispekla-komsijama-srbima-a-komsije-joj-zauzvrat-pobile-petoricu-sinova, pristupljeno 8. oktobra 2014. godine.

VII.3. Zločini nad ženama na području općine Prijedor

U agresiji na R BiH civili su bili najčešće mete pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga. Na području općine Prijedor mete pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga bili su Bošnjaci i Hrvati ali i ostali građani nesepske nacionalnosti koji nisu podržavali velikosrpsku politiku. U kampanji masovnih zločina nad civilnim stanovništvom nisu bile pošteđene žene i djevojčice. Žene su bile izložene ubijanju i strašnim psihofizičkim torturama a posebno sistematskim silovanjima i drugim oblicima seksualnog zlostavljanja. Od nasilnog zauzimanja vlasti u Prijedoru od strane SDS-a pa do nasilnog protjerivanja nesrpskog stanovništva (preko 50.000 građana nesrpske nacionalnosti), žene su bile izložene ubijanjima. U Prijedoru su ubijene 263 žene i djevojčice. Najveći broj ubijenih su Bošnjakinje i Hrvatice. U Prijedoru je ubijeno 234 Bošnjakinja i 29 Hrvatica.[631] Žene bošnjačke i hrvatske nacionalnosti u Prijedoru su ubijane u periodu 1992-1995. godine, ali najveći broj njih je ubijen u maju, junu i julu 1992. godine. Među ubijenim ženama je 10 djevojčica. Zločinci su ubijali žene svih starosnih dobi. Najveći broj ubijenih žena je starije životne dobi (oko 50% svih ubijenih). Žene su ubijane u Kozarcu, gradu Prijedoru, u Briševu, Zecovima, Čarakovu, Kamičanima, Hambarinama, Trnopolju, u logorima Omarska, Keraterm i Trnoplje, ubijane su na prostoru čitave općine Prijedor.

Tabela 1. Broj identifikovanih/ekshumiranih i nestalih žena bošnjačke nacionalnosti[632]

Bošnjakinje	Identifikovano/ekshumirano	nestalo
	118	115

Tabela 2. Godine starosti ubijenih žena bošnjačke nacionalnosti[633]

Godine starosti	Do 18	18-30	30-40	40-50	50-60	Preko 60
	10	16	20	24	46	118

Tabela 1. Broj identifikovanih/ekshumiranih i nestalih žena hrvatske nacionalnosti[634]

Hrvatice	Identifikovano	nestalo
	24	5

[631] AINOBiHPUB, *Baza podataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki Izvor, Prijedor, 2012.

[632] Isto.

[633] Isto.

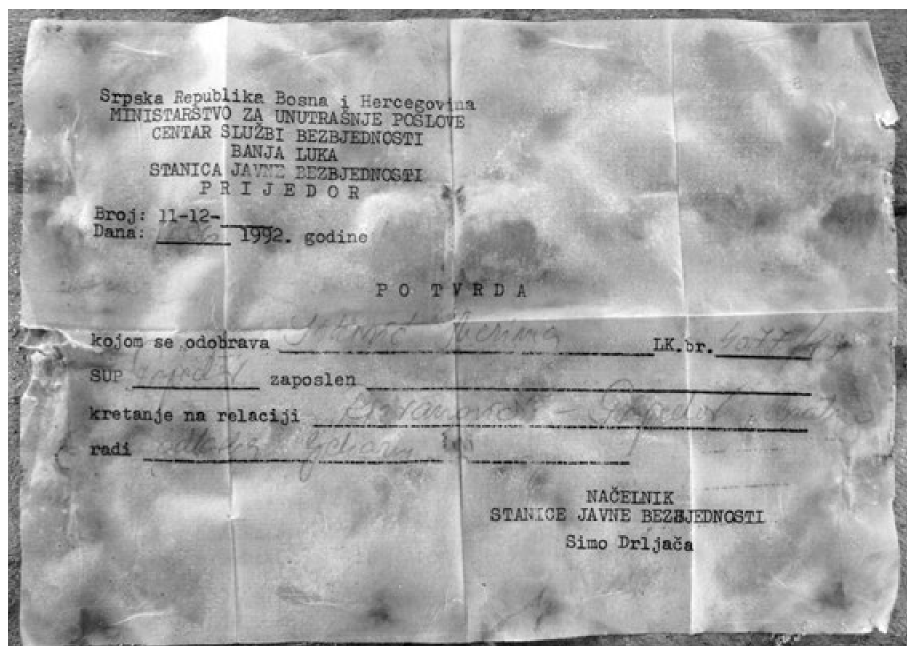
[634] Isto.

Tabela 2. Godine starosti ubijenih žena hrvatske nacionalnosti[635]

Godine starosti	Do 18	18-30	30-40	40-50	50-60	Preko 60
	0	0	5	5	9	10

U ovom dijelu ne želimo na sveobuhvatan i detaljan način opisivati različite oblike zločina počinjenih nad ženama u općini Prijedor, ali želimo naglasiti nekoliko bitnih činjenica.

Od nasilnog i nezakonitog preuzimanja vlasti u općini Prijedor od strane SDS-a i uz pomoć srpskih vojnih i policijskih snaga počinje diskriminatorski odnos prema ženama. Već po uspostavi srpske kontrole nad općinskim institucijama počinje zabrana dolaska i rada u tim institucijama. Skoro sve Bošnjakinje i Hrvatice su otpuštene sa posla i na njihova mjesta postavljeni su kadrovi srpske nacionalnosti. Istovremeno je ograničavano i kontrolirano slobodno kretanje. U toku istraživanja prikupljen je određen broj dokumenata/dozvola za kretanje koji upravo govore o ograničavanju slobode kretanja na području općine Prijedor.

Srpska Republika Bosna i Hercegovina
MINISTARSTVO ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
BANJA LUKA
STANICA JAVNE BEZBJEDNOSTI
P R I J E D O R
Broj: 11-12-
Dana: ______ 1992. godine

P O T V R D A

kojom se odobrava ______________ LK.br. ______
SUP ______ zaposlen ______________
kretanje na relaciji ______________
radi ______________

NAČELNIK
STANICE JAVNE BEZBJEDNOSTI
Simo Drljača

Potvrda/odobrenje SJB Prijedor o kretanju na relaciji Rizvanovići-Prijedor[636]

---

[635] Isto.

[636] AINOBiHPUB, *Fotografije sa ekshumacije.*

Ograničavanja i diskriminatorski odnos srpskih vlasti u Prijedoru bio je izražen u svim segmentima života. Srpske vlasti su nastojale stvoriti takve uvjete života za Bošnjake i Hrvate kojima će ih natjerati na napuštanje svojih domova i općine Prijedor. Uskraćivanje ili diskriminatorski odnos prilikom kretanja, pružanja medicinske pomoći, kupovine osnovnih životnih namirnica bio je dio plana. "(...) Nesrbima se u bolnicama nije posvećivala jednaka pažnja i ljekarska njega kao bosanskim Srbima..."[637] "Pristup zdravstvenim ustanovama je bio veoma otežan. Naročito su patile trudnice i porodilje. Nosile su trudnoću i rađale u ekstremnim uslovima. S.K. iz prigradskog prijedorskog naselja Gomjenica uspjela je doći do bolnice u Prijedoru i tamo se poroditi. „Rodila sam u strahu i za sebe i za bebu. Neki medicinski radnici su mi pristupali veoma neprijateljski, bojala sam se da će me odvojiti od djeteta. Ostali pacijenti su saznali da sam muslimanka i vrijeđali su me. Bojala sam se zaspati. Niko me nije štitio od uvreda i prijetnji koje su mi upućivali."[638] Ovakav odnos srpskih vlasti je bio dominirajući prema Bošnjacima i Hrvatima. Međutim, mora se istaknuti činjenica da je bilo slučajeva gdje su pojedini Srbi nastojali zaštititi svoje sugrađane Bošnjake i Hrvate. Posebnim traumama bile su izložene Bošnjakinje i Hrvatice koje su bile svjedoci ubijanja njihove djece, muževa ili drugih članova porodice i komšija. Većina žena koja je preživjela zločine pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica u Kozarcu, Bišćanima, Čarakovu, Zecovima, Briševu, u gradu Prijedoru i drugim mjestima općine Prijedor bila je svjedok određenih ubijanja. Zločinci su pred očima majki, supruga, kćerki, sestara ubijali muškarce. Majke su bile svjedoci ubijanja više sinova (braća Ibrahimagić, Hegić, Kadirić), odvođenja i strašnih psihofizičkih tortura. "M.K. iz prijedorskog zaseoka Sredice kazuje: „Ubijali su ih oko naše kuće. Svaki put kada ubiju jednog, traže da im iznesemo vode. Moje dvije maloljetne kćerke i ja smo sve gledale sa prozora. Branila sam im i tjerala ih od prozora ali su one gledale. Poslije smo na tri mjesta ukopavale tijela naših komšija i rođaka. Mi same, moje kćerke i ja.""[639] Svjedokinje strašnih zločina, tortura, zastrašivanja, ponižavanja, silovanja doživjele su teške traume i posljedice po zdravlje. Veliki broj žena danas ima psihičke posljedice po zdravlje, upravo zbog onog što su preživjele kao žrtve i svjedoci određenih događaja.

Ubijanje i pokušaji ubistva Bošnjakinja i Hrvatica na području općine Prijedor trajalo je kontinuirano od 1992. do 1995. godine. Ubijanje žena dešavalo se kod njihovih kuća, na ulicama, u logorima, na putu prema logorima i drugim mjestima. Po-

---

637 ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin,* paragraf 86.

638 Edin Ramulić, *Izvještaj o stradanju žena u dolini Sane 1992-2012*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012, str. 7.

639 Isto, str. 10.

red 263 ubijene Bošnjakinje i Hrvatice velik broj žena preživio je i pokušaje ubistva. Svjedokinje koje su preživjele pokušaje ubijanja (i ubijanje njihovih članova porodica) nose duboke traume. Jedna od preživjelih sjeća se: "13. juna 1992. godine došli su srpski vojnici pred našu kuću. Bila sam sa kćerkom i još četiri žene iz komšiluka. Psovali su nas, maltretirali, tražili novac i rekli da će nas zapaliti. Onda su nas natjerali da uđemo u štalu. Zatvorili su nas i na vrata i okolo štale su naslagali komušu od kukuruza i sijeno. Zapalili su i otišli."[640] Iz razgovora sa preživjelim ženama mogu se čuti strašna svjedočenja o zločinima pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica.

Jedan od najtraumatičnijih doživljaja za žene bila su silovanja. U jednom broju slučajeva Bošnjakinje i Hrvatice su nakon silovanja ubijene. Takvi slučajevi su se uglavnom dešavali u prijedorskim *logorima smrti*. Žene koje su bile nezakonito zatočene u logorima i drugim mjestima zatočenja bile su sistematski silovane. Pored toga što su same bile izložene silovanjima, žene su stalno bile izložene strahu da će im zločinci silovati kćerke. U jednom broju slučajeva silovanja, majke su bile prisiljene gledati silovanje svojih kćerki od kojih su najveći broj njih bile maloljetnice. Bilo je slučajeva da su zajedno bile silovane majke i kćerke. Silovanja žena bila su kako pojedinačna, tako i grupna. Jednu ženu je u velikom broju slučajeva silovalo više zločinaca. Bilo je slučajeva da je jednu ženu silovalo preko 10 muškaraca. Svjedoci silovanja govore: "Kaja Komljen, supruga Ante Komljena, je praktično bila silovana do smrti. Odgrizali su joj komade mesa, mučili na sve načine koliko su mogli. Umrla je od toga. Nije bilo tragova ni noža ni metka nego samo otkidanja. Grižena je. Grudi su joj odgrižene. Mogli su se prepoznati tragovi ljudskih zubi kako su je ujedali, grizli. Pronašli smo je potpuno golu i bačenu na njivi gdje su je i zlostavljali. Tu smo je i pokopali. Mara Matanović je ubijena metkom."[641]

Žene su u mnogo slučajeva bile ucijenjene od strane zločinaca da će im ubiti djecu ako ne pristanu na seksualni odnos. «Najčešće su se silovanja dešavala u vrijeme neposredno nakon napada na civilna naselja. Muškarci bi bili odvedeni u logore ili bi izbjegli u okolne šume, a žene su postajale žrtvama silovanja od strane vojnika i policajaca. „Jedan vojnik mi je naredio da se popnem na sprat kuće i došao za mnom. Moja kćerka je ostala dole sa svekrvom. Molila sam ga da me pusti, plakala. Pitao me gdje mi je muž a ja sam mu rekla da ne znam. Silovao me je i ostavio. Ležala sam tu neko vrijeme a onda ustala, popravila odjeću i sišla da vidim šta se dogodilo sa mojom kćerkom. Jedna žena koja je kod nas bila došla malo prije nego što je došla

---

640 Isto, str. 11.

641 http://brisevo-prijedor.webs.com/svjedocanstvoopokolju.htm, pristupljeno 23. oktobra 2014. godine.

vojska ispričala nam je da su je silovali kod njene kuće, a onda su je opet silovali tu kod nas gdje se zadesila. Bila je mlada, nije imala ni djece a muž je bio u logoru. Ne znam šta se s njom dogodilo kasnije“ - opis silovanja u Hrnićima, Kozarac, opština Prijedor.”[642] Zločin silovanja za žene predstavlja najužasniji čin. Prilikom izvođenja samog čina silovanja, prema svjedočenjima žrtava, riječi zločinaca najčešće su bile: “Gdje ti je sad Alija?”, “rodićeš malog četnika”, “vidjet ćeš k...o kako Srbin j..e” i drugo. Silovanje kao oblik zločina nije samo namijenjen žrtvi već i članovima porodice koje su često bile prisiljene da tome i prisustvuju. Silovanje kao oblik zločina potiče iz mržnje prema žrtvi, ne po imenu i prezimenu nego po etničkoj pripadnosti. Jedan broj žena, koje su silovane u Prijedoru, nikad nisu progovorile o tome. Kako je navedeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: “Za ženu je silovanje daleko najteže krivično djelo, ponekad čak gore i od smrti, zato što je izlaže sramoti. Ispričati tako nešto nepoznatim ljudima, kao što su sudije, zastupnici obiju strana i svi ostali prisutni u sudnici, nesumnjivo je teško i potresno.”[643]

Posebno su zločinci prema ženama imali ucjenjivački odnos u slučajevima pljačke. Često su ženama prijetili ako im ne predaju novac, zlato i druge dragocjenosti da će im ubiti djecu ili muža. Žene su zajedno sa muškacima bile nezakonito zatočene u logorima i drugim mjestima zatočenja. U logoru Trnopolje, žene i djevojčice su činile najveći broja nezakonito zatočenih od ukupno 23.000 žrtva koje su prošle kroz ovaj logor. Prema tome, žene su bile i najviše izložene nezakonitim postupcima srpske vojske i policije. Prema određenim procjenama skoro 15.000 žena bilo je nezakonito zatočeno u logoru Trnopolje.

Iz navedenog se može zaključiti da su srpske vojne i policijske snage, a u jednom broju slučajeva i civili-Srbi, počinili strašne zločine nad Bošnjakinjama i Hrvaticama. Pored ubijanja bile su izložene i drugim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Nad ženama je počinjeno strašno nasilje koje je ostavilo teške posljedice po njihovo psihofizičko zdravlje. Jedna od najbolnijih trauma su silovanja i prisilni nestanci najbližih članova porodica a posebno djece. Danas nakon dvadeset i dvije godine i dalje traju teške traume majki, sestara, kćerki zbog nemogućnosti pronalaska posmrtnih ostataka svojih najbližih.

[642] E. Ramulić, nav. dj., str. 18.
[643] ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragrafi 803 i 804.

Spisak ubijenih i nestalih žena na području općine Prijedor[644]

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
1.	Ahmetčehajić (Redžo) Hima	1922.	Kozarac	Barakovac-Kozara
2.	Alagić (Bego) Aiša	1920.	Trnopolje	Jakarina kosa
3.	Alagić (Hasan) Halida	1942.	Donji Agići	Alagići-Jugovci
4.	Alajbegović (Muharem) Mensura	1946.	Prijedor	Prijedor
5.	Alić (Ahmet) Badema	1927.	Prijedor	Prijedor-
6.	Alić (Redžo) Fata	1927.	Čarakovo	Čarakovo-Žeger
7.	Alić (Ibro) Hajrija	1945.	Kamičani	nestala
8.	Alić (Agan) Hanka	1899.	Bišćani	Blaževići -Dera
9.	Alić (Pašo) Rasma	1932	Kamičani	Kamičani
10.	Alić (Hasan) Zejneba	1934.	Trnopolje	Alići-Urije
11.	Alihodžić (Osman) Draguna	1916.	Trnopolje	Kozarac-Jusufagići
12.	Ališić (Ahmet) Mediha	1960.	Stari Majdan	Ališići
13.	Ališić (Avdija) Razija	1939.	Busovača	Ališići
14.	Alukić (Ibrahim) Adila	1927.	Kozarac	Barakovac-Kozara
15.	Arifagić (Hase) Jasminka	1965.	Brđani	nestala
16.	Arifagić (Huso) Razija	1922.	Kozarac	Pašinac
17.	Avdagić (Salko) Hatidža	1921.	Ališići	nestala
18.	Avdić (Muho) Zuhra	1925.	Čarakovo	Čarakovo
19.	Bačić (Mehmed) Asima	1969.	Zecovi	nestala
20.	Bačić (Dedo) Đula	1957.	Okreč-S. Most	nestala
21.	Bačić (Ferid) Elvisa	1981.	Ljubljana	nestala
22.	Bačić (Husein) Enisa	1960.	Čarakovo	nestala
23.	Bačić (Eniz) Erna	1970.	Zecovi	nestala
24.	Bačić (Ferid) Ferida	1979.	Ljubljana	nestala
25.	Bačić (Idriz) Minka	1959.	Čarakovo	nestala
26.	Bačić (Fikret) Nermina	1986.	Prijedor	nestala
27.	Bačić (Refik) Refika	1987.	Prijedor	nestala
28.	Bačić (Salih) Šaha	1928.	Hambarine	nestala
29.	Bačić (Abid) Šehrija	1940.	Vrhpolje	nestala
30.	Bačić (Latif) Šida	1946.	Zecovi	nestala
31.	Bačić (Šemso) Ziba	1930.	Zecovi	nestala
32.	Bačić (Salko) Zikreta	1982.	Zecovi	nestala
33.	Badžek (Marko) Ana	1920.	Ćela	Miljakovci
34.	Bahonjić (Jusuf) Zuhra	1911.	Kozarac	nestala
35.	Balić (Ibrahim) Fehima	1925.	Kozarac-Brđani	nestala
36.	Bašić (Ibrahim) Maida	1981.	Kozarac-Dera	Bešića poljana

644 AINOBiHPUB, *Baza podataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
37.	Bašić (Ibrahim) Mirsada	1972.	Kozarac-Dera	Bešića poljana
38.	Bašić (Ibrahim) Šefika	1922.	Kevljani	Huskići
39.	Batić (Bejdo) Draguna	1910.	Kozaruša	nestala
40.	Behlić (Smail) Rasima	1926.	Došci-S. Most	Gomjenica-šljunkara
41.	Behlić (Ibrahim) Raza	1962.	Zecovi	nestala
42.	Behlić (Munib) Zerina	1969.	Hambarine	Čarakovo-G. Mahala
43.	Bešić (Maho) Ćama	1906.	Ćela	Kozarac-Dera
44.	Bešić (Tahir) Draguna	1900.	Trnopolje	nestala
45.	Bešić (Juso) Hajrija	1925.	Prijedor	Dera-Bešići
46.	Bešić (Hasan) Hanifa	1930.	Kozarac	Strmac-Ravine
47.	Bešić (Šaban) Nura	1927.	Brđani	nestala
48.	Bešić (Muharem) Safija	1905.	Kozarac	Dera-Bešići
49.	Bešić (Alija) Senija	1934.	D. Kamengrad	Donja Puharska
50.	Bešić (Arif) Vahida	1955.	Kozaruša	nestala
51.	Bešić (Džemal) Zumra	1961.	Kozarac	nestala
52.	Beširević (Salih) Mugbila	1938.	Čejreci	Kevljani-Hadžići
53.	Bešlagić (Hašim) Hasnija	1931.	Kevljani	nestala
54.	Bilajac (Ramo) Zejna	1920.	Rizvanovići	nestala
55.	Bilal (Bego) Kadira	1924.	Kozarac	Tomašica
56.	Blažević (Murat) Fehima	1931.	Kozarac	Dera-š. Čeleginac
57.	Blažević (Hasan) Rahima	1934.	Čejreci	G. Puharska
58.	Blažević (Ramo) Zuhra	1904.	Kozarac-Dera	Dera-Blaževići
59.	Blažević (Mujo) Zumra	1929.	Kozarac-Brđani	nestala
60.	Brakić (Salih) Mevla	1928.	Čarakovo	Žeger
61.	Brkić (Mahmut) Ziba	1915.	Kozarac-Jakupovići	nestala
62.	Bujadilović (Ivo) Katarina	1943.	Muštanica	Stara Rijeka
63.	Butković (Franjo) Julinka	1938.	Prijedor	nestala
64.	Buzuk (Ive) Marija	1929.	Prijedor-Tisovo	Grošića groblje
65.	Cepić (Adem) Zuhra	1934.	Donji Garevci	Jakarina kosa
66.	Cerić (Salih) Emina	1935.	Sanski Most	Bešlagića mlin
67.	Čanić (Ibrahim) Samka	1942.	Kamičak	Putićevo-Travnik
68.	Čanić (Kadir) Zlate	1933.	Kevljani	Prijedor-Puharska
69.	Čaušević (Smajo) Đemka	1947.	Bišćani	Rizvanovići II
70.	Čaušević (Agan) Haša	1939.	Budimlić Japra	Hambarine-livada
71.	Čaušević (Rizvan) Hatka	1910.	Rizvanovići	nestala
72.	Čaušević (Osman) Mevla	1912.	Hambarine	Hambarine-Brđani
73.	Čaušević (Šaban) Mina	1932.	Bišćani	Rakovčani
74.	Čaušević (Hasan) Šefka	1946.	Okreč-S. Most	Rizvanovići II
75.	Čaušević (Sejdo) Vasvija	1930.	Hambarine	nestala
76.	Čirkin (Hase) Sevlija	1944.	Hambarine	nestala

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
77.	Čirkin (Smail) Zlatka	1946.	Kozaruša	nestala
78.	Čulić (Maše) Enisa	1947.	Prijedor	Bosanski Novi
79.	Čustić (Mehmed) Senka	1950.	B. Dubica	Bišćani-Sredice
80.	Ćustić (Ramo) Siba	1936.	Brđani	nestala
81.	Dautović (Uzeir) Edna	1969.	Brčko	Jama Lisac
82.	Delić (Bego) Fatima	1916.	Rizvanovići	Rizvanovići
83.	Delić (Salko) Rasima	1913.	Sanski Most	Ališići
84.	Demirović (Redžo) Fatima	1943.	Čarakovo	Čarakovo-G. Mahala
85.	Deumić (Karanfil) Nira	1926.	Kozarac-Dera	nestala
86.	Dizdarević (Adem) Hata	1935.	Sanski Most	nestala
87.	Dolić (Ivan) Danica	1947.	Kalajevo	Čarakovo-Pašinac
88.	Dračić (Bešir) Arifa	1941.	Bihać-Vinica	nestala
89.	Dračić (Hasan) Meliha	1973.	Prijedor	Brezičani
90.	Draganović (Šaban) Fatima	1928.	Čarakovo	Ljubija
91.	Duratović (Ibrišim) Đula	1924.	Bišćani	Tomašica
92.	Duratović (Rešid) Zemira	1965.	Prijedor	Tomašica
93.	Dželatić (Edhem) Zulfija	1909.	Miljakovci-Prijedor	Prijedor-Čejreci
94.	Dženanović (Latif) Azema	1932.	Zecovi	Pašinac
95.	Dženanović (Hasan) Hajra	1940.	Zecovi	nestala
96.	Dženanović (Esad) Maida	1975.	Prijedor	nestala
97.	Dženanović (Mahmut) Nasiha	1962.	Prijedor	nestala
98.	Dženanović (Derviš) Zlata	1930.	Donji Kamengrad	Prijedor-Pećani
99.	Džolić (Salko) Naila	1938.	Hambarine	nestala
100.	Ećimović (Jozo) Cecilija	1953.	Briševo	Jakarina kosa
101.	Ećimović (Josip) Katarina	1959.	Ljubija	Jakarina kosa
102.	Ećimović (Nikola) Marija	1933.	Čarakovo	Jakarina kosa
103.	Ejupović (Husnija) Aziza	1948.	Hambarine	Hambarine-Čelikovka
104.	Fazlić (Derviš) Mina	1923.	Kozaruša	nestala
105.	Ferizović (Ibro) Fehima	1908.	Zecovi	nestala
106.	Fikić (Muho) Fata	1919.	Crljeni-Ključ	Pašinac
107.	Forić (Ibrahim) Đula	1914.	Kozaruša	nestala
108.	Forić (Murat) Hanifa	1944.	Trnopolje-Hrnići	Kamičani-Džonlagići
109.	Forić (Zaim) Hatidža	1923.	Trnopolje	nestala
110.	Forić (Ibrahim) Lutvija	1913.	Kamičani	Kamičani
111.	Garibović (Tahir) Azema	1925.	Kozarac	Trnopolje
112.	Garibović (Dedo) Rujka	1914.	Trnopolje	nestala
113.	Garibović (Husnija) Sabiha	1967.	Prijedor	Pašinac
114.	Garibović (Kasim) Senija	1935.	Kamičani	nestala
115.	Garibović (Ibro) Šerifa	1912.	Trnopolje	Garibi
116.	Gavranović (Marko) Manda	1927.	Volar	Volar

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
117.	Grabić (Mujo) Mina	1937.	Kozarac	Kozaruša-Dera
118.	Gredelj (Samir) Enisa	1969.	Sanski Most	Čejreci
119.	Grozdanić (Derviš) Besima	1927.	Kozaruša	nestala
120.	Grozdanić (Smail) Samka	1944.	Šehovci-S. Most	Prijedor-Pećani
121.	Gutić (Ibro) Muharema	1935.	Kozarac-Dera	Trnopolje-Hrnići
122.	Habibović (Alija) Zulkifa	1939.	Ključ	Prijedor-Pećani
123.	Hadžić (Dedo) Fatima	1906.	Kevljani	nestala
124.	Hadžić (Bejdo) Hajra	1955.	Kamičani	Kevljani-Hadžići
125.	Hadžić (Bejdo) Himka	1961.	Kamičani	Turjak
126.	Hadžić (Mujo) Šefka	1921.	D. Kamengrad	Prijedor-Pećani
127.	Hadžić (Ibro) Unka	1913.	Kozarac	Trnopolje-Hrnići
128.	Halilović (Sakib) Muharema	1960.	Bišćani	Rizvanovići-Švrake
129.	Halilović (Hamid) Zumra	1934.	Kozarac	nestala
130.	Hamulić (Hamdija) Hamida	1951.	Rakovčai	Hambarine-Jurišići
131.	Hamulić (Derviš) Mejra	1920.	Kozaruša	Čarakovo-Kljajići
132.	Hamulić (Sejdo) Vasva	1920.	Hamabarine	Muhići-Čelikovka
133.	Hergić (Salih) Fatima	1928.	Prijedor	nestala
134.	Hodžić (Hasan) Azema	1937.	Kamičani	Trnopolje-Hrnići
135.	Hodžić (Derviš) Bisera	1938.	Kozarac	nestala
136.	Hodžić (Hase) Džehva	1927.	Sanski Most	nestala
137.	Hodžić (Mustafa) Fatima	1928.	Čarakovo	Pašinac
138.	Hodžić (Mustafa) Habiba	1917.	Kozarac	nestala
139.	Hodžić (Hasan) Hasnija	1925.	Čarakovo	Hambarine-Šiljak
140.	Hodžić (Muho) Razija	1937.	Kamičani	Trnopolje-Hrnići
141.	Hopovac (Ibrahim) Ajša	1934.	Zecovi	Zecovi-kosa
142.	Hopovac (Ibrahim) Hajra	1962.	Prijedor	Zecovi-kosa
143.	Hopovac (Mujo) Hima	1916.	Rakovčani	nestala
144.	Horozović (Muharem) Hašija	1933.	Zecovi	nestala
145.	Horozović (Mesud) Nermina	1976.	Tetovo	nestala
146.	Horozović (Ibrahim) Ramiza	1960.	Zecovi	nestala
147.	Hrnić (Himzo) Zlata	1977.	Prijedor	nestala
148.	Hukić (Muho) Ajša	1924.	Kozarac	Kozarac-Brđani
149.	Hukić (Derviš) Sabrija	1921.	Kozarac	Jakarina kosa
150.	Huseinović (Bajro) Siba	1913.	Kozarac	nestala
151.	Huseinović (Arif) Zuhra	1912.	Kamičani	nestala
152.	Huskić (Hase) Emina	1928.	Hadžići-Kevljani	Huskići
153.	Huskić (Abid) Šuhra	1930.	Trnopolje	Huskići
154.	Hušić (Jasim) Rahima	1950.	Kozaruša	nestala
155.	Imširević (Mehmed) Munira	1935.	Kozaruša	nestala
156.	Ivandić (Marko) Danica	1936.	Rasavci	Zecovi

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
157.	Ivandić (Pejo) Lucija	1960.	Tomašica	Rasavci
158.	Ivandić (Marko) Mara	1933.	Rasavci	Zecovi
159.	Jakupović (Ibro) Ajša	1914.	Ćela	Tomašica
160.	Jakupović (Dževad) Ifeta	1955.	Trnopolje	nestala
161.	Jakupović (Sulejman) Kadira	1927.	Bihać	nestala
162.	Jakupović (Osman) Nura	1910.	Bronzani Majdan	Srednji Jakupovići
163.	Jakupović (Dedo) Paša	1947.	Kozarac	nestala
164.	Jakupović (Adem) Reska	1933.	Glamoč	Jakupovići
165.	Jakupović (Husein) Sadija	1955.	Kozarac	nestala
166.	Jakupović (Ale) Zlata	1930.	Kamičani	nestala
167.	Jujić (Redžep) Emina	1925.	Vukovine-Prijedor	Pašinac
168.	Jujić (Hasan) Rasema	1946.	Bišćani	nestala
169.	Jurić (Franjo) Anđa	1928.	Rasavci	Rasavci
170.	Jurić (Mirko) Danica	1936.	Volar	Volar
171.	Kadić (Ahmet) Razija	1940.	Bišćani	nestala
172.	Kadunić (Ibro) Hate	1922.	Kozarac	nestala
173.	Kahrimanović (Muho) Fate	1924.	Kamičani	nestala
174.	Kahrimanović (Nedžib) Zineta	1965.	Prijedor	nestala
175.	Kahteran (Emin) Fatima	1938.	Ljubija	nestala
176.	Kapetanović (Jusuf) Mina	1924.	Kozarac	nestala
177.	Karabašić (Suljo) Kadira	1922.	Kozarac	nestala
178.	Karupović (Hase) Gopa	1929.	Čarakovo	Čarakovo-Karupovići
179.	Kavazović (Smajo) Fatima	1921.	Gradačac	nestala
180.	Kenjar (Murat) Halida	1967.	Kamičani	Kenjari-Menkovići
181.	Kenjar (Omer) Safija	1930.	Kamičani	Kamičani
182.	Kešić (Huse) Tima	1910.	Kozarac	nestala
183.	Komljen (Mato) Kata	1930.	Rasavci	Raljaš
184.	Komljen (Željko) Kata	1960.	Rasavci	Rasavci
185.	Krkić (Omer) Zlate	1898.	Trnopolje-Hrnići	nestala
186.	Kukavica (Anto) Mara	1939.	Ravska	nestala
187.	Kulašić (Hase) Hasiba	1914.	Ćela	nestala
188.	Kurtović (Mustafa) Muharema	1941.	Ćela	nestala
189.	Kurtović (Mustafa) Radifa	1910.	Kozarac	Kozarac-Barakovac
190.	Kusuran (Hašim) Kemila	1958.	Prijedor	Puharska
191.	Mahmuljin (Mehmed) Asima	1969.	Kozaruša	Kozaruša-Hušići
192.	Mahmuljin (Husein) Fadila	1941.	Kozarac	Pašinac
193.	Mahmuljin (Sulejman) Sevlija	1926.	Kamičani	nestala
194.	Mahmuljin (Fehim) Velida	1948.	Prijedor	Kevljani-Hadžići
195.	Malih-Ziaqat (Omer) Nevzeta	1957.	Banja Luka	D. Puharska
196.	Marijan (Joso) Danica	1954.	Briševo	Briševo

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
197.	Marijan (Joso) Lucija	1944.	Rasavci	Rasavci
198.	Marijan (Lovro) Mara	1936.	Briševo	Briševo
199.	Marijan (Mato) Milka	1922.	Stara Rijeka	Rasavci
200.	Matanović (Franjo) Božena	1922.	Prijedor	Bišćani bunar
201.	Matanović (Nedeljko) Mara	1943.	Briševo	Rasavci
202.	Medunjanin (Hasan) Sadeta	1944.	Banja Luka	Jama Lisac
203.	Mehanović (Osme) Mina	1929.	Kozarac-Huskići	nestala
204.	Mehmedagić (Adem) Adevija	1920.	Kozarac	nestala
205.	Memić (Omer) Raifa	1939.	Kozarac	Kozarac-Barakovac
206.	Milinković (Mato) Kata	1951.	Dvor na Uni	nestala
207.	Mlinar (Matija) Kata	1930.	Briševo	Raljaš
208.	Mlinar (Pejo) Mara	1916.	Briševo	Briševo
209.	Muhić (Edhem) Halima	1946.	Rizvanovići	nestala
210.	Muhić (Hase) Halima	1919.	Rakovčani	nestala
211.	Muhić (Hasan) Sema	1911.	Rizvanovići	Rizvanovići I
212.	Mujadžić (Huse) Mina	1927.	Kozarac	D. Puharska
213.	Mujagić (Smajo) Hata	1910.	Sanski Most	nestala
214.	Mujanović (Adem) Džemila	1920.	Kozaruša	Kamičani
215.	Mujdžić (Dedo) Hate	1907.	Rizvanovići	Čarakovo-Centar
216.	Mujkanović (Hasan) Fata	1913.	Kozarac	Kozaruša-Grabići
217.	Mujkanović (Osman) Fatima	1923.	Sanski Most	nestala
218.	Mulalić (Emir) Emira	1987.	Prijedor	nestala
219.	Murić (Teufik) Zehida	1955.	Kevljani	Pašinac
220.	Musić (Ibro) Badema	1942.	Zecovi	Čarakovo-Alića šuma
221.	Nesimi (Alija) Rubija	1932.	G. Puharska	G. Puharska
222.	Novkinić (Osman) Zehra	1913.	Bišćani	Trnopolje-stara džamija
223.	Nukić (Salih) Hatemina	1937.	Trnopolje	Trnopolje-Hrnići
224.	Okanović (Jasmin) Emina	1951.	Prijedor	nestala
225.	Omerbašić (Murat) Tidža	1926.	Kozaruša	Kozaruša-Deumići
226.	Palislamović (Fehim) Hatidža	1938.	Banja Luka	Kozarac-Kalata
227.	Pjanić (Mustafa) Rabija	1938.	Kozarac	Jakarina kosa
228.	Poljak (Osme) Badema	1920.	Ljubija	nestala
229.	Poljak (Hamzalija) Mensurka	1961.	Kamičani	Turjak
230.	Radočaj (Stjepan) Zdenka	1932.	Zavidovići	nestala
231.	Redžić (Arif) Ajka	1917.	Čarakovo	Čarakovo-G. Mahala
232.	Redžić (Hasan) Mevla	1911.	Kamičani	nestala
233.	Redžić (Vejsil) Najila	1955.	Zecovi	Pašinac
234.	Redžić (Ibro) Rabija	1936.	Čejreci	nestala
235.	Redžić (Hase) Senija	1922.	Kamičani	Trnopolje-Redžići
236.	Rizvić (Hasan) Devla	1924.	Gacko	Pećani

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
237.	Rizvić (Husein) Refika	1938.	Kozarac-Brđani	Pećani
238.	Seferović (Okan) Gope	1928.	Zecovi	nestala
239.	Siječić (Redžep) Hata	1921.	Tukovi	nestala
240.	Sikirić (Derviš) Razija	1936.	Čejreci	Mezarje Čejreci
241.	Sivac (Sulejman) Azemina	1925.	Trnopolje	Trnopolje Garibi
242.	Slijepčević (Šaćir) Besima	1921.	Kamičani	Kamičani II-Hrustići
243.	Softić (Mujo) Fatka	1920.	Trnopolje	nestala
244.	Softić (Edhem) Halida	1974.	Kozarac	Kamičani-Džonlagići
245.	Softić (Huse) Šerifa	1932.	Kamičani	nestala
246.	Suhonjić (Hamdija) Mirzeta	1960.	Prijedor	D. Puharska
247.	Suhonjić (Muharem) Safija	1923.	Sanski Most	D. Puharska
248.	Sušić (Tahir) Safija	1905.	Kozarac	Kozaruša-Sušići
249.	Šabanović (Hasan) Rasema	1946.	Bišćani	Bišćani-Sredice polje
250.	Šahurić (Derviš) Fatima	1951.	Trnopolje	nestala
251.	Šahurić (Mujo) Šerifa	1936.	Kamičani	Kamičani
252.	Šolaja (Jure) Ana	1918.	Volar	D. Volar
253.	Talundžić (Adem) Derviša	1923.	Ključ	Jakarina kosa
254.	Tomić (Ivo) Ankica	1932.	Raljaš	Raljaš
255.	Trnjanin (Šerif) Emka	1921.	Rizvanovići	Kozarac-Dera-podrum
256.	Velić (Dedo) Derviša	1917.	Kozarac	nestala
257.	Zahirović (Redžo) Fata	1928.	Prijedor	nestala
258.	Zulić (Hase) Đulka	1924.	Kamičani	Jakarina kosa
259.	Zulić (Šaban) Hajrija	1949.	Trnopolje-Hrnići	Jakarina kosa
260.	Zulić (Meho) Maida	1954.	Kozarac	Turjak
261.	Zulić (Meho) Zilha	1933.	Kozarac	Kozarac
262.	Žerić (Mujo) Mevla	1915.	Kozaruša	nestala
263.	Žerić (Maše) Tima	1924.	Kamičani	nestala

VII.4. Zločini nad djecom u općini Prijedor

Tokom ratnih dešavanja djeca, kao najranjivija kategorija stanovništva, bila su direktno ili indirektno izložena ratnim djelovanjima. Direktne posljedice su ubijanja i ranjavanja, a indirektne posljedice su ratne traume usljed različitih faktora, prije svega gubitak roditelja ili najbližih članova porodice, silovanja, fizička maltretiranja, nezakonita zatočenja, nedostaci hrane, vode, adekvatne medicinske brige, strah i drugi faktori. U knjizi *Zločini nad psihičkim integritetom djece* autora Muhameda Šestanovića navodi se broj ranjene djece: "Prema podacima Republičkog štaba za zdravstvo od decembra 1994. godine na slobodnim prostorima Bosne i Hercegovine ranjeno je 34.351 dijete, od čega u Sarajevu 14.834. Od navedenog broja teško je ranjeno 8.360, od čega u Sarajevu 3.361 dijete."[645]

Međunarodno humanitarno pravo pored općih Konvencija i Deklaracija kojim reguliše prava zaštićenih osoba u ratu, reguliše i zaštitu djece za vrijeme oružanih sukoba. Posebno su prava djece definirana Konvencijom o pravima djeteta iz 1989. godine (u daljnjem tekstu Konvencija).[646] Upravo njome su priznata prava i zabranjeni nehumani odnosi prema djeci. Konvencija u članu 6. eksplicitno govori o pravu djeteta na život i obavezi država da omogući opstanak i razvoj djeteta. Nadalje, u članovima 34 i 37 obavezuju se države na zaštitu djece od svih oblika seksualnog izrabljivanja i iskorištavanja, zatim svih oblika mučenja ili drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kazni. Naglašeno je da nijedno dijete ne može biti lišeno slobode nezakonito ili samovoljno. Uprkos navedenim zabranama i pravima djeteta, masovno je kršena Konvencija, bilo da se radi o ubijanjima, ranjavanjima, seksualnim iskorištavanjima, zatvaranjem u logore, protjerivanjima, nanošenjem patnje, ponižavajućeg i okrutnog postupanja. "Oružane snage Srbije i Crne Gore (Savezna republika Jugoslavija) i njihovi kvislinzi i saradnici su, i pored Konvencije o pravima djeteta (1989) i Svjetske deklaracije o preživljavanju, zaštiti i razvoju djece (1990), na kraju XX stoljeća u Republici Bosni i Hercegovini, posebno u Sarajevu u opsadi, i protiv djece sprovodili koordiniranu, dugotrajnu, rasprostranjenu i snažnu kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja, od čega su, pored brojnih civila i

[645] Muhamed Šestanović, *Zločini nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000, str. 5.

[646] Pored ove Konvencije, zaštitu prava djece reguliraju Ženevska deklaracija o pravima djeteta iz 1924. godine, Deklaracija o pravima djeteta donesena od strane UN-a iz 1959. godine i priznata u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (posebno u članu 10). Navedene Deklaracije predstavljale su osnovu za donošenje Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine.

civilnog stanovništva, mnoga djeca ubijena i ranjena."[647] Djeca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti na području općine Prijedor bila su izložena masovnim zločinima bez ograničenja. Nakon ubijanja, njihove posmrtne ostatke zločinci su pokušali prikriti na raznim mjestima. Posmrtni ostaci ubijene djece pronalaženi su u masovnim, zajedničkim i pojedinačnim grobnicama širom Bosanske krajine. Ubijena djeca pronađena su u masovnim grobnicama Tomašica, Jakarina kosa, Redak, Bezdana, Prhovo, Kevljani, Lanište I, Lanište II, Hrustovo i drugim masovnim grobnicama.[648] U Prijedoru su pripadnici srpskih vojnih i policijskih jedinica ubili 102 djece različite starosne dobi, pola i nacionalnosti. U Prijedoru je ubijeno 10 djevojčica i 92 dječaka.[649] Djeca su ubijana širom općine Prijedor od Kozaraca, Bišćana, Rizvanovića, Hambarina, Čarakova, Briševa, Volara, Zecova, logora Trnopolje, šuma Kureva i Kozare. Jedan broj ubijenih djevojčica i dječaka je pronađen, ekshumiran i pokopan, a jedan broj se još uvijek vodi kao nestali.[650] U ovom dijelu želimo samo iznijeti podatke o ubijenoj djeci bez ulaženja u detaljnije analize.

Tabela 1. Broj identifikovane/ekshumirane i nestale djece po polnoj strukturi[651]

Pol	Djevojčice	dječaci
Ukupno	10	92

Tabela 2. Broj identifikovane/ekshumirane i nestale djece bošnjačke nacionalnosti[652]

Bošnjaci	Identifikovano/ekshumirano	nestalo
94	53	41

Tabela 3. Godine starosti ubijene i nestale djece bošnjačke nacionalnosti[653]

Godine starosti	do 3	3-5	5-10	10-13	13-16	16-18
	3	4	10	7	36	34

[647] Smail Čekić i drugi, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010, str. 113.

[648] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

[649] AINOBiHPUB, *Baza podataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

[650] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

[651] AINOBiHPUB, *Baza podataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

[652] Isto.

[653] Isto.

Tabela 4. Broj identifikovane/ekshumirane i nestale djece hrvatske nacionalnosti[654]

Hrvati	Identifikovano	nestalo
8	6	2

Tabela 5. Godine starosti ubijene i nestale djece hrvatske nacionalnosti[655]

Godine starosti	do 3	3-5	5-10	10-13	13-16	16-18
	0	0	0	1	3	4

U toku istraživanja zločina nad djecom Prijedora došli smo do strašnih saznanja o odnosu srpskih vojnih i policijskih snaga prema djeci. Djeca, a posebno djevojčice su bile izložene silovanjima i seksualnim zlostavljanjima, a jedan broj njih je ubijen nakon tih radnji od strane pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica. Zajedno sa odraslima veliki broj djece je ubijen. Kao posebnost treba navesti primjer ubijanja djece u Zecovima iz porodice Bačić. Zajedno sa njihovim majkama i rođacima ubijeno je dvanaestero djece sa prezimenom Bačić. Srpski vojnici su opkolili selo Zecove i došli u naselje Gradina gdje je živjelo više članova porodice Bačić. Svi su se krili u jednoj kući (preko 30 članova porodice Bačić, uglavnom žena i djece). Kada su zločinci došli pred kuću, tražili su da iziđu svi iz kuće. Srpski vojnici su počeli ubijati odmah pred kućom. Jedan od preživjelih, tada 15-godišnji dječak, sjeća se tog zločina: "Pošto je prestala pucnjava iz automatskog naoružanja vidio sam ruku vojnika kako drži pištolj i ubija one koji su davali vjerovatno znakove života. Tada sam čuo glasove ubijenih lica kao da su hrkali. Tom prilikom sam vidio svog brata da leži kraj šljive, bio je u žutoj majici na sebi. Vidio sam da ga pogađa u predjelu ramena prilikom pucanja iz pištolja. Ostao sam neko vrijeme pod konstrukcijom dok nisu otišli. Tijelima ubijenih nisam prilazio već sam se udaljio odatle." O stravičnom zločinu svjedoči još jedan preživjeli dječak. "U tom momentu je jedan vojnik ušao u kuću kojem je nana rekla ovdje su samo žene i djeca i da ne pucaju, a on je počeo pucati rafalnom paljbom po nama. Osjetio sam bol po ruci i nozi. Tada je vojnik pitao ima li ko živ. Nisam se smio javiti. Taj vojnik je rekao drugom koji je bio napolju da pali kuću. Ćutio sam. Vojnik je zapalio čaršaf, ali se brzo ugasio jer je na njemu bila odložena pšenica. Pozvao sam majku. Pošto mi se niko nije javljao, pozivao sam je nekoliko puta. Javila mi se sestra i rekla da ćutim. Ležali smo duže vrijeme, a potom smo prešli u drugu sobu i previli se obadvoje, jer je i ona bila ranjena u desnu ruku i stomak. Tu smo noćili i ujutro, kad smo se vratili u prvu sobu, vidio sam da svi leže mrtvi."[656]

[654] Isto.
[655] Isto.
[656] E. Ramulić. nav. dj., str. 24.

Spisak ekshumirane i nestale djece sa područja općine Prijedor[657]

r/b	Ime i Prezime	Rođeni	Mjesto rođenja	Nestali/ekshumirani
1.	Alagić Sulejman	21.07.1974.	Prijedor-Rizvanovići	nestao
2.	Ališić Anel	1978.	Prijedor	Travnik
3.	Avdić Muhamed	28.05.1975.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
4.	Avdić Nihad	06.06.1976.	Prijedor-Čarakovo	nestao
5.	Bačić Elvisa	24.11.1981.	Ljubljana	nestala
6.	Bačić Ernest	31.10.1989.	Prijedor	nestao
7.	Bačić Ferida	22.05.1979.	Ljubljana	nestala
8.	Bačić Jasmin	28.02.1984.	Prijedor-Zecovi	nestao
9.	Bačić Nermin	01.05.1979.	Prijedor-Zecovi	nestao
10.	Bačić Nermina	12.05.1986.	Prijedor-Zecovi	nestala
11.	Bačić Sabahudin	24.04.1979.	Prijedor-Zecovi	nestao
12.	Bačić Semir	16.12.1987.	Prijedor-Zecovi	nestao
13.	Bačić Sudbin	02.02.1975.	Prijedor-Zecovi	nestao
14.	Bačić Refika	23.01.1987.	Prijedor-Zecovi	nestala
15.	Bačić Zikret	17.01.1976.	Prijedor-Zecovi	nestao
16.	Bačić Zikreta	27.06.1982.	Prijedor-Zecovi	nestala
17.	Bašić Maida	25.03.1981.	Kozarac-Dera	Bešića poljana
18.	Bašić Enver	25.01.1978.	Prijedor-Kozarac-Dera	nestao
19.	Behlić Aladin	19.01.1980.	Prijedor-Čarakovo	nestao
20.	Behlić Anel	05.09.1990.	Prijedor-Čarakovo	nestao
21.	Behlić Ermin	05.01.1976.	Prijedor-Čarakovo	Čarakovo-G. Mahala I
22.	Behlić Senadin	17.03.1983.	Prijedor-Čarakovo	nestao
23.	Bešić Edin	13.08.1976.	Kozarac	nestao
24.	Bešić Kemal	01.02.1977.	Kozarac	Tomašica
25.	Blažević Suad	1974.	Kozarac	nestao
26.	Brdar Emsud	07.02.1976.	Prijedor-Čarakovo	Šuma-Kurevo I
27.	Brdar Jasmin	26.02.1976.	Prijedor-Čarakovo	Šuma-Kurevo I
28.	Brdar Samir	01.08.1976.	Prijedor-Čarakovo	Šuma-Kurevo I
29.	Čaušević Edin	09.09.1975.	Prijedor-Hambarine	Rizvanovići II
30.	Čaušević Emir	27.09.1976.	Prijedor-Tukovi	Rakovčani
31.	Dedić Damir	13.11.1975.	Prijedor-Rizvanovići	Jakarina kosa
32.	Denić Elvis	18.11.1974.	Kozarac	Kozarac-Suhi Brod
33.	Dolić Vjekoslav	21.05.1975.	Prijedor-Čarakovo	Nestao
34.	Duračak Đemal	29.08.1975.	Prijedor-Garevci	Trnopolje-Redžićii
35.	Duratović Enes	16.01.1975.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
36.	Duratović Halid	12.05.1977.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
37.	Dženanović Ajdin	25.12.1983.	Prijedor-D. Garevci	nestao

[657] AINOBiHPUB, *Baza podataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

r/b	Ime i Prezime	Rođeni	Mjesto rođenja	Nestali/ekshumirani
38.	Dženanović Alen	13.08.1987.	Prijedor-D. Garevci	nestao
39.	Dženanović Idriz	12.09.1976.	Prijedor-Hambarine	nestao
40.	Dženanović Maida	07.05.1975.	Prijedor	nestala
41.	Đonlagić Fehim	12.09.1975.	Kozarac-Kamičani	Jakarina kosa
42.	Ejupović Edis	03.10.1975.	Prijedor-Hambarine	nestao
43.	Forić Amir	01.07.1980.	Prijedor-Kozarac	Kamičani-Đonlagići
44.	Forić Mirsad	22.09.1974.	Kozarac-Kozaruša	nestao
45.	Habibović Almir	05.02.1975.	Prijedor-Hambarine	Čarakovo-džamija
46.	Hadžić Jasmin	13.08.1974.	Prijedor-Bišćani	Jakarina kosa
47.	Hajrudin Jasmin	29.09.1975.	Prijedor-Hambarine	Tomašica
48.	Harca Miroslav	01.07.1975.	Sisak	nestao
49.	Hegić Fahrudin	30.08.1976.	Prijedor	nestao
50.	Hegić Fikret	28.12.1974.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
51.	Hodžić Alija	27.07.1974.	Kozarac	Kozarac-Softići II
52.	Hopovac Adis	22.09.1986.	Prijedor-Zecovi	Zecovi-Kosa
53.	Hopovac Ibrahim	08.11.1984.	Prijedor-Zecovi	Zecovi-Kosa
54.	Horozović Nermin	28.01.1980.	Tetovo	nestao
55.	Horozović Nermina	28.08.1976.	Tetovo	nestala
56.	Hrnić Zlata	25.02.1977.	Kozarac	Jakeš-Staro džamište
57.	Jakupović Armin	20.06.1977.	Kozarac-Dera	nestao
58.	Kadić Dževdet	26.10.1974.	Prijedor-Bišćani	Bišćani-Kadići
59.	Kadić Edin	14.01.1975.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
60.	Kadić Edin	27.09.1974.	Prijedor-Bišćani	Prijedor-Ljeskare
61.	Kadić Elvis	15.01.1977.	Prijedor-Bišćani	Redak
62.	Kadirić Admir	10.08.1974.	Prijedor-Rizvanovići	Tomašica
63.	Kadirić Fahrudin	20.01.1976.	Prijedor-Bišćani	Podvidača-Čujelo
64.	Kadirić Nedžad	10.01.1976.	Prijedor-Rizvanovići	Tomašica
65.	Kadirić Sanel	13.01.1978.	Prijedor-Bišćani	nestao
66.	Kadirić Suad	22.02.1975.	Prijedor-Bišćani	Sredice
67.	Kaltak Almir	14.12.1975.	Kopar	Jakarina kosa
68.	Karagić Amir	12.07.1976.	Prijedor-Rizvanovići	Jakarina kosa
69.	Karagić Jasmin	18.05.1977.	Prijedor	nestao
70.	Karagić Samir	09.09.1974.	Prijedor-Rizvanovići	Tomašica
71.	Kararić Elvir	01.03.1976	Prijedor-Trnopolje	Korićanske stijene
72.	Kenjar Muhamed	29.05.1981	Prijedor	nestao
73.	Mahmuljin Faruk	17.02.1975.	Kozarac	Kozaruša-Patrija III
74.	Mahmuljin Midhat	11.09.1975.	Prijedor	Pašinac
75.	Marošlić Almir	18.09.1976.	Prijedor	Jakarina kosa
76.	Matanović Ervin	29.03.1976.	Minhen	Grošića groblje
77.	Matanović Goran	11.08.1977.	Prijedor-Rasavci	nestao
78.	Matanović Zoran	25.04.1975.	Stara Rijeka	Grošića groblje

r/b	Ime i Prezime	Rođeni	Mjesto rođenja	Nestali/ekshumirani
79.	Matanović Predrag	18.08.1974.	Stara Rijeka	Grošića groblje
80.	Mešić Elvedin	06.06.1975.	Prijedor	nestao
81.	Mlinar Luka	1976.	Briševo	R Hrvatska
82.	Muhić Nedžad	24.02.195.	Prijedor-Hambarine	nestao
83.	Mulalić Emira	19.04.1987.	Prijedor	nestala
84.	Pašić Sakib	18.01.1976.	Prijedor-Hambarine	Stari Kevljani
85.	Poljak Ilijaz	28.05.1975.	Prijedor-Trnopolje	Trnopolje-Redžići
86.	Pranjić Krešimir	1979.	Prijedor	Prijedor
87.	Ramulić Kemal	05.11.1974.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
88.	Redžić Almir	12.10.1977.	Prijedor-Čarakovo	Čarakovo-Baćuša-Dolići
89.	Redžić Namir	08.01.1989.	Prijedor-Čarakovo	Pašinac
90.	Redžić Vahid	18.03.1984.	Prijedor-Čarakovo	Pašinac
91.	Salihović Midhet	01.06.1977.	Prijedor-Čarakovo	G.Mahala-Brda
92.	Selimović Elvir	04.07.1975.	Prijedor-Hambarine	nestao
93.	Siječić Edin	05.08.1974.	Geteborg	Redak I
94.	Softić Velid	02.03.1992.	Prijedor	nestao
95.	Šarčević Elvis	19.01.1979.	Prijedor	Tomašica
96.	Švraka Mirsad	12.02.1975.	Prijedor	Briševo
97.	Talundžić Almir	07.08.1975.	Prijedor-Kozarac	nestao
98.	Tatarević Amir	28.11.1974.	Prijedor-Zecovi	Zecovi-Redak
99.	Tukerić Stipo	1978.	Prijedor-Volar	Volar
100.	Vojniković Sanel	20.04.1977.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
101.	Zulić Admir	29.04.1975.	Prijedor-Trnopolje	Jakarina kosa
102.	Žerić Armin	29.10.1974.	Kozarac	nestao

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Brojni zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava počinjeni od strane pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor predstavljaju paradigmu zločina na prostoru Bosanske krajine. Oni su planirani, organizirani i izvršeni sa ciljem nestanka Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor. U općini Prijedor, Bošnjaci i Hrvati našli su se na putu realizacije velikosrpske nacionalističke ideologije i prakse i zbog toga su bili na meti pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga. Srpska nacionalistička ideologija i praksa oličena kroz strateške ciljeve srpskog naroda u BiH, prostor Bosanske krajine stavljala je visoko u svojim prioritetima. Geostrateški značaj općine Prijedor, velik broj Bošnjaka i Hrvata jedna su od smetnji u realizaciji navedenih ciljeva. Područje općine Prijedor nalazilo se na kopnenom koridoru koji je spajao Srbiju i Crnu Goru sa tzv. SAO Krajinom na prostoru R Hrvatske i zbog toga su Bošnjaci i Hrvati općine Prijedor bili smetnja u realizaciji velikosrpskih projekata.

Brojne sudski utvrđene činjenice, prikupljeni podaci i relevantna saznanja u cijelosti i nedvojbeno potvrđuju da su civili i civilno stanovništvo općine Prijedor bili mete srpskih vojnih i policijskih jedinica kao dio planirane, organizirane i sistematične kampanje potpunog ili djelimičnog uklanjanja Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor. Karakteristike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad civilima bošnjačke i hrvatske nacionalnosti su masovnost, bezobzirnost, nehumanost, brutalnost i druga nehumana, degradirajuća i ponižavajuća postupanja pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica.

Pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga bili su podrška u nasilnom i nezakonitom preuzimanju vlasti u općini Prijedor od strane rukovodstva SDS-a općine Prijedor. Napadi srpskih vojnih i policijskih jedinica na području općine Prijedor dio su ukupnih vojnih planova JNA i srpskih vojnih i policijskih jedinica sa prostora BiH.

Napadajući nebranjena mjesta u općini Prijedor u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati srpske vojne i policijske snage nasilno su zauzele ovaj prostor i počinili genocid i druge zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U periodu maj-august 1992. godine sva naselja i mjesta na području općine Prijedor u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati su okupirana, u velikoj mjeri razorena i opljačkana, stanovništvo protjerano ili nezakonito zatočeno, a velik broj civila je ubijen. Krajnji cilj srpskih vojnih i policijskih jedinica bio je nestanak Bošnjaka i Hrvata sa ovog područja.

U nekoliko mjeseci (maj, juni, juli, august 1992. godine) srpske vojne i policijske snage ubile su hiljade civila, muškaraca, žena, djevojčica i dječaka, desetine hiljada prijedorskih Bošnjaka i Hrvata nezakonito su zatočili, mučili, brutalno psihofizički zlostavljali, podvrgavali raznim oblicima tortura, brutalno silovali i seksualno zlostavljali stotine žena, djevojčica i muškaraca, nasilno protjerali skoro sve Bošnjake i Hrvate.

Ubijene Bošnjake i Hrvate bacali su u pojedinačne, zajedničke i masovne grobnice. Do sada su posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka i Hrvata pronađeni u nekoliko stotina primarnih i sekundarnih grobnica. Unaprijed pripremljena mjesta za zakopavanje i prikrivanje posmrtnih ostataka žrtava, pažljivi odabir lokaliteta masovnih grobnica, veliki broj angažiranih resursa (materijalnih i ljudskih) nedvojbeno ukazuju da su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga i vlasti tzv. srpske opštine Prijedor bile uključene u planiranje, organiziranje, izvršenje i prikrivanja genocida nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor. Žrtve su ubijane bez razlike, žene i muškarci, djevojčice i dječaci, ubijani su u kućama, na ulicama, u dvorištima, u logorima, ubijani su u svim mjestima u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati. Prema dosadašnjim utvrđenim uzrocima smrti, žrtve su ubijane vatrenim oružjem, tupim predmetima, vršena su klanja i drugi načini ubijanja. U jednom broju grobnica pronađeni su ostaci poveza za ruke i noge što potvrđuje da se radi o civilima a ne o borcima ubijenim tokom borbenih djelovanja. U velikom broju slučajeva pri ekshumaciji uz žrtve ili u neposrednoj blizini pronađene su čahure i zrna što ukazuje na likvidacije nad samom grobnicom. Uz punu uključenost političkih predstavnika tzv. srpske opštine Prijedor, pripadnici srpskih vojnih i policijskih jedinica su premještali posmrtne ostatke žrtava. Prilikom premještaja posmrtnih ostataka žrtava, ista su raskomadana rudničkim mašinama ili eksplozivom, što je dodatni zločin nad žrtvama. Na području općine Prijedor pronađena je najveća primarna masovna grobnica u BiH (Tomašica). Samo za nekoliko dana, u julu 1992. godine na potezu od nekoliko sela naseljenih Bošnjacima i Hrvatima ubijeno je više od hiljadu ljudi. Ubijanje Bošnjaka i Hrvata, nezakonito zatočenje, prisilne deportacije imalo je za cilj fizički nestanak sa područja općine Prijedor.

Masovna i nezakonita zatočenja civila u prijedorskim *logorima smrti* bila su u funkciji ostvarenja genocidne namjere i dio su velikosrpskog plana da se nesrpsko stanovništvo protjera sa područja općine Prijedor. Logori su uglavnom osnivani i vođeni ili po direktivama srpskih kriznih štabova ili u saradnji sa njima, uz podršku pripadnika vojnih i policijskih snaga. Tokom zatočenja, žene, djeca, starci i muškarci, bili su ubijani, mučeni, teško zlostavljani, premlaćivani, silovani i seksualno zlostavljani, nanošene su im teške psihofizičke povrede sa trajnim posljedicama po život i

zdravlje. U prijedorskim *logorima smrti* ubijeno je blizu 1.000 nezakonito zatočenih žena, djece i muškaraca. Navedeno potvrđuju dosadašnja naučna i druga istraživanja i rezultati tih istraživanja, presude MKSJ i presude Sudova u BiH. Poduzimajući vojne i policijske akcije u ljeto 1992. godine skoro 50.000 Bošnjaka i Hrvata nasilno je protjerano sa prostora općine Prijedor. Kampanja masovnog progona bila je zasnovana na namjeri diskriminacije Bošnjaka i Hrvata i bila je dio smišljene i planirane kampanje nametanja takvih uvjeta života da su mnogi pristajali na sve uvjete srpskih vlasti općine Prijedor samo da bi napustali ovaj prostor i spasili svoje i živote svojih porodica. Cilj masovnih, nasilnih protjerivanja bio je fizički nestanak Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor.

Pljačka, paljenje i razaranje stambenih, kulturnih i vjerskih objekata (džamija i katoličkih crkava) dio su smišljene i organizirane kampanje koje su provodile civilne, policijske i vojne vlasti sa namjerom da se trajno onemogući život na ovim prostorima i unište tragovi postojanja Bošnjaka i Hrvata. Razaranjem odnosno nanošenjem štete vjerskim objektima od strane srpskih snaga, trebala se poslati jasna poruka da nesrpsko stanovništvo ne može i nema mjesta za život na području općine Prijedor.

Potresna svjedočenja žrtava u prilogu knjige jasno ukazuju na dubinu i obim počinjenih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Ovaj samo mali broj svjedočenja žrtava, jasno i nedvojbeno pokazuje da su civili i civilno stanovništvo bili mete srpskih vojnih i policijskih jedinica. Potresna svjedočenja preživjelih sa strijeljanja, nezakonito zatočenih, žrtava silovanja, logoraša podvrgnutih brutalnim psihofizičkim torturama, slikovito opisuju odnos srpskih vlasti tzv. opštine Prijedor i pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga. Bez obzira što do sada nema presude za genocid počinjen na području općine Prijedor, iz brojnih prikupljenih činjenica, dokaza, rezultata dosadašnjih naučnih istraživanja i relevantnih saznanja, može se tvrditi da su ispunjeni svi elementi o počinjenju genocida na području općine Prijedor.

IZVORI I LITERATURA

A) IZVORI

- Arhiv Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, više fondova;
- Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu;
- Arhiv Muzeja Unsko-sanskog kantona, Zbirka dokumenata, Bosanska krajina 1991-1995;
- Arhiv Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine-Područni ured Bihać;
- Udruženje žena Prijedorčanki "Izvor", Prijedor;
- Medžlis IZ Prijedor i Kozarac;
- ICTY, Predmet: Br. IT-98-30/1, Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Dragoljuba Prcaća, Milojice Kosa, Mlađe Radića i Zorana Žigića, Optužnica, Den Haag, 13. februar 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-02-65, Tužilac protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana, Duška Kneževića i Dušana Fuštara, Optužnica, Den Haag, 13. februar 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-95-8, Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije, Optužnica, Den Haag, 21. juli 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-02-65/1, Tužilac protiv Nenada Banovića i Predraga Banovića, Optužnica, Den Haag, 21. juli 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-95-5/18, Tužilac protiv Radovana Karadžića, Optužnica, Den Haag, 24. juli 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-09-92, Tužilac protiv Ratka Mladića, Optužnica, Den Haag, 24. juli 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-97-24, Tužilac protiv Sime Drljače i Milana Kovačevića, Optužnica, Den Haag, 13. mart 1997;
- ICTY, Predmet: Br. IT-97-24, Tužilac protiv Milomira Stakića, Optužnica, Den Haag, 13. mart 1997;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Duška Tadića, Predmet: IT-94-1, Den Haag, 16. juli 1997;
- ICTY, Predmet: Br. IT-99-36, Tužilac protiv Radoslava Brđanina i Momira Talića, Optužnica, Den Haag, 12. mart 1999;
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Duška Tadića, Predmet: Br. IT-94-1, Den Haag, 15. juli 1999;

- ICTY, Predmet: Br. IT-08-91, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Optužnica, Den Haag, 16. decembar 1999;
- ICTY, Predmet: Br. IT-00-39, Tužilac protiv Momčila Krajišnika i Biljane Plavšić, Optužnica, Den Haag, 7. april 2000;
- ICTY, Predmet: Br. IT-02-54, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, Optužnica, Den Haag, 1. januar 2001;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Miroslava Kvočke, Drage Prcača, Mlađe Radića, Milojice Kosa i Zorana Žigića, Predmet: IT-98-30/1, Den Haag, 2. novembar 2001;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Drage Kolundžije, Predmet: IT-95-8, Den Haag, 13. novembar 2001;
- ICTY, Predmet: Br. IT-02-59, Tužilac protiv Darka Mrđe, Optužnica, Den Haag, 16. april 2002;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Biljane Plavšić, Predmet: IT-00-39, Den Haag, 27. februar 2003;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Milomira Stakića, Predmet: IT-97-24, Den Haag, 31. juli 2003;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Predraga Banovića, Predmet: IT-02-65/1, Den Haag, 28. oktobar 2003;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Darka Mrđe, Predmet: IT-02-59, Den Haag, 31. mart 2004;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Radoslava Brđanina, Predmet: IT-99-36, Den Haag, 1. septembar 2004;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Momčila Krajišnika, Predmet: IT-00-39, Den Haag, 27. septembar 2006;
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Milomira Stakića, Predmet: IT-97-24, Den Haag, 22. mart 2006;
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Radoslava Brđanina, Den Haag, 3. april 2007;
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Momčila Krajišnika, Predmet: IT-00-39, Den Haag, 17.mart 2009;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Predmet: IT-08-91, Den Haag, 27. mart 2013;
- Nacionalni sastav stanovništva, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, Statistički bilten br. 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993;

- Republički zavod za statistiku, *Statistički bilten br.223,* Sarajevo, 1991;
- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.1/92;
- Službeni glasnik Srpskog naroda u BiH br. 4;
- Službeni glasnik ARK-a, broj 2 od 05.06.1992. godine;
- Službeni glasnik opštine Prijedor broj 2/92 od 25. juna 1992;
- Sud Bosne i Hercegovine, Presuda protiv Dušana Fuštara, Sarajevo, Predmet: X-KR-06/200-1, 22. april 2008;
- Sud Bosne i Hercegovine, Prvostepena presuda protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana i Duška Kneževića, Predmet: X-KR-06/200, Sarajevo, 30. maj 2008;
- Sud Bosne i Hercegovine, Drugostepena presuda protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana i Duška Kneževića, Predmet: X-KR-06/200, Sarajevo, 16. februar 2009;
- Sud Bosne i Hercegovine, Presuda protiv Damira Ivankovića, Predmet: X-KR-08/549-1, Sarajevo, 2. juli 2009;
- Sud Bosne i Hercegovine, Presuda protiv Gordana Đurića, Predmet: X-KR-08/549-2, Sarajevo, 10. septembar 2009;
- Sud Bosne i Hercegovine, Prvostepena presuda protiv Zorana Babića, Milorada Škrbića, Dušana Jankovića, Željka Stojnića i Milorada Radakovića, Predmet: X-KR-08/549, Sarajevo, 21. decembar 2010;
- Sud Bosne i Hercegovine, Presuda protiv Ljubiše Četića, Premet: X-R-08/549-3, Sarajevo, 18. mart 2010;
- Sud Bosne i Hercegovine, Drugostepena presuda protiv Zorana Babića, Milorada Škrbića, Dušana Jankovića i Željka Stojnića, Predmet: X-KR-08/549, Sarajevo, 15. februar 2013;

B) KNJIGE

1. Ahmet Kasumović, Ćamil Huseinbašić, *Enciklopedijski rječnik odbrane Bosne i Hercegovine*, Sejtarija, Sarajevo, 2000.
2. Birte Weiss, *Nasljednici rata*, Vrijeme, Zenica, 2010.
3. Edin Ramulić, *Izvještaj o stradanju žena u dolini Sane 1992-2012*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.
4. Franjo Marić, Anto Orlovac, *Banjalučka biskupija u slici i riječi od 1881. do 2006.*, Biskupski ordinarijat, Banja Luka, 2006.
5. Grupa autora, *Tiše ubijaju-svjedočenja o genocidu nad bosanskim Muslimanima u Kozaračkom i Prijedorskom kraju,* Preporod, Zenica, *1992.*
6. Gutman Roy, *Svjedok genocida,* VKBI, Sarajevo, 1995.
7. Hasan Efendić, *Ko je branio Bosnu*, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1999.
8. Hase Ičić, *Moj put kroz logore smrti*, BKZ Preporod, Doboj Istok, 2009.
9. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb, 2004.
10. Irena Antić, *Korak između života i smrti*, Helsinška povelja br. 171-172, januar-februar 2013., Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2013.
11. Izudin Saračević, Anatomija jedne autonomije, Grafičar, Bihać, 2014.
12. Jadranka Cigelj, *Apartman 102*, Agencija za komercijalne djelatnosti, Zagreb, 2002.
13. Jasmin Medić, *Genocid u Prijedoru*, Grafis, Sarajevo, 2013.
14. *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki Izvor, Prijedor, 2012.
15. Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992 - Tematska zbirka dokumenata*, Fonda za humanitarno pravo-Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2011.
16. Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001.
17. Meho Bašić, *BH ekonomija u kliničkoj smrti,* UG Hijatus, Planjax , Sarajevo, 1999.
18. Mejra Dautović, *Krvava istina Prijedora*, Planjax, Tešanj, 2004.
19. Miljenko Aničić, *Stradanje Banjalučke biskupije*, objavljeno u *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo 1997.
20. Muhamed Šestanović, *Zločini nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000.

21. Muharem Nezirević, Živi ništa ne znaju, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2000.
22. Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.
23. Muharem Omerdić, *Ubijeni i zatočeni imami na području Bosanske krajine (1992-1995),* Zbornik radova - Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na R BiH 1991-1995, Sarajevo, 2011.
24. Muhidin Šarić, *Keraterm,* Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2004.
25. Mujo Begić, *Genocid u Ključu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2012.
26. Mujo Begić, *U opsadi 1.201 dan - sigurna zona UN-a Bihać*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2013.
27. Mujo Demirović, *Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici*, Ekonomski fakultet u Bihaću, Bihać, 1999.
28. Norman Cigar, *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad Muslimanima Balkana*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo, 2000.
29. Nusret Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, BONIK, Sarajevo, 1995.
30. Omer Ibrahimagić, *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, VKBI, Sarajevo, 1998.
31. Rasim Musić, *Prijedor-sjećanje za nezaborav*, Udruženje logoraša Bihać, Bihać, 2001.
32. *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini – uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, gl. urednik Ilija Živković, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997.
33. Rezak Hukanović, *Deseta vrata pakla*, Baybook, Sarajevo, 2013.
34. Sabina Sivac, *Svijet posmatrač genocida*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo 1997.
35. Senudin Jašarević, *Pečat odbrane*, Infografika, Ključ, 1999.
36. Smail Čekić i drugi, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010.
37. Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu-planiranje, priprema i izvođenje*, knjiga I, Kult/B, Sarajevo, 2004.
38. Smail Čekić, Meldijana Arnaut-Haseljić, Bećir Macić, *Masovne grobnice u BiH-sigurna zona UN-a Srebrenica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010.

39. Sonja Biserko, *BiH - Jezgro velikosrpskog projekta,* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.
40. Steven L. B. Jensen, *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007.
41. Sulejman Kahrimanović, *Preživio strijeljanje*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo, 1997.
42. Suvad Ćehić, *Samo mrtvi istinu znaju*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003.
43. Suvad Ćehić, *Trnopolje*, Bosanska gradina, Gradačac, 1996.
44. Tesma Elezović, *Ponos ranjene duše*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo 1997.
45. Teufik Hadžić, *Džamije i džemati Kozarca*, Grafis, Cazin, 2003.
46. *Torture u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata 1992-1995*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003.
47. Vehid Gunić, *Kozarac i Kozarčani*, Planjax, Sarajevo, 2000.
48. Vojislav Šešelj, *Aktuelni politički izazovi*, Beograd, ABC Glas, 1993.
49. Vojislav Šešelj, Jasna Olujić, *Srpski četnički pokret*, Srpska radikalna stranka, Beograd, 2003.
50. Zbirka propisa, *Međunarodne Konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979.
51. Zvonimir Tomić, *Krivično pravo II,* Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2007.

C) PERIODIKA

- *Politika* br. 27841, 11. IV. 1991;.
- Osman Selak-*Transkript sa suđenja Slobodanu Miloševiću*, Fond za humanitarno pravo Srbije, Beograd, 2003.

Spisak imena ubijenih ili nestalih koja su navedena u svjedočenjima žrtava[658]

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
1.	Ađemović	Adem	Elvis	1968.	Dera
2.	Ađemović	Adem	Fadil	1963.	Dera
3.	Alagić	Meho	Nijaz	1951.	Jakarina kosa
4.	Alagić	Uzejir	Halid	1963.	Jakarina kosa
5.	Alagić	Hasan	Halida	1920.	Jakarina kosa
6.	Alagić	Meho	Uzeir	1942.	Jakarina kosa
7.	Alagić	Jasim	Muhamed	1948.	Jakarina kosa
8.	Alagić	Jasim	Ale	1952.	Jakarina kosa
9.	Alagić	Jasim	Džemal	1954.	Tomašica
10.	Alagić	Jasim	Derviš	1965.	Jakarina kosa
11.	Alagić	Rasim	Ferid	1960.	Jakarina kosa
12.	Alagić	Rasim	Vejsil	1957.	Jakarina kosa
13.	Alagić	Rasim	Fikret	1968.	Jakarina kosa
14.	Alagić	Meho	Hasan	1936.	Jakarina kosa
15.	Alagić	Husein	Zijad	1951.	Jakarina kosa
16.	Alagić	Ibrahim	Muharem	1941.	Jakarina kosa
17.	Alagić	Ale	Jasim	1923.	Jakarina kosa
18.	Alagić	Ibrahim	Bego	1941.	Bišćani
19.	Alić	Salko	Idriz	1925.	Pećani
20.	Alić	Ahmet	Badema	1927.	Pećani
21.	Ališić	Mehmed	Jasmin	1962.	Nestala osoba
22.	Ališić	Šefik	Said	1955.	Nestala osoba
23.	Arifagić	Arif	Hamdija	1960.	Stari Kevljani
24.	Atlija	Lovro	Ilija	1929.	Briševo
25.	Avdić	Ahmet	Ešef	1963.	Nestala osoba
26.	Avdić	Muho	Mehmed	1936.	Stari Kevljani
27.	Bahonjić	Jakup	Islam	1951.	Kevljani
28.	Bahonjić	Safet	Emsud	1962.	Pašinac
29.	Bašić	Avdo	Adem	1946.	Nestala osoba
30.	Bazuk	Mate	Miroslav	1960.	Briševo
31.	Bazuk	Franjo	Srećko	1947.	Briševo
32.	Bazuk	Marko	Milan	1963.	Briševo
33.	Bazuk	Mate	Vlatko	1965.	Briševo
34.	Bazuk	Vinko	Mato	1930.	Briševo
35.	Bazuk	Ivo	Marija	1929.	Briševo
36.	Bazuk	Franjo	Marko	1937.	Briševo
37.	Bazuk	Franjo	Ivo	1931.	Briševo

[658] Podaci o mjestu ekshumacije ili nestanku navedenih žrtava preuzeti su od: AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
38.	Begić	Emin	Eniz	1950.	Stari Kevljani
39.	Bešić	Meho	Nihad	1971.	Nestala osoba
40.	Crnalić	Derviš	Dedo	1926.	Banja Luka
41.	Crnalić	Zijad	Mirsad	1957.	Kevljani
42.	Crnkić	Ramo	Ešef	1949.	Stari Kevljani
43.	Čaušević	Kasim	Emir	1956.	Jakarina kosa
44.	Čehajić	Osman	Muhamed	1938.	Stari Kevljani
45.	Čolić	Muho	Hamdija	1961.	Nestala osoba
46.	Ćehić	Hasan	Rasim	1934.	Donja Ljubija
47.	Dautović	Uzeir	Edna	1969.	Jama Lisac
48.	Dautović	Uzeir	Edvin	1965.	Kevljani
49.	Denić	Safet	Ibrahim	1950.	Jakarina kosa
50.	Didović	Jusuf	Osme	1961.	Nestala osoba
51.	Dimač	Juro	Pero	1927.	Briševo
52.	Dizdarević	Ibrahim	Sulejman	1962.	Tomašica
53.	Dračić	Edhem	Armin	1968.	Brezičani
54.	Dračić	Hasan	Meliha	1973.	Brezičani
55.	Dračić	Uzeir	Fehim	1925.	Brezičani
56.	Duračak	Ešef	Idriz	1954.	Kozarac
57.	Duratović	Ibrahim	Ismet	1938.	Nestala osoba
58.	Duratović	Hašim	Derviš	1933.	Stari Kevljani
59.	Duratović	Derviš	Sead	1966.	Stari Kevljani
60.	Duratović	Derviš	Senad	1968.	Jakarina kosa
61.	Duratović	Hilmija	Emin	1956.	Jakarina kosa
62.	Džafić	Ibrahim	Sulejman	1949.	Jakarina kosa
63.	Ećimović	Tomislav	Slavko	1955.	Jakarina kosa
64.	Ećimović	Jozo	Cecilija	1953.	Jakarina kosa
65.	Ećimović	Josip	Katarina	1959.	Jakarina kosa
66.	Ećimović	Toma	Nikola	1957.	Jakarina kosa
67.	Ećimović	Mijo	Toma	1930.	Jakarina kosa
68.	Ećimović	Nikola	Marija	1933.	Jakarina kosa
69.	Ejupović	Husnija	Aziza	1948.	Hambarine
70.	Ekinović	Idriz	Omer	1937.	Stari Kevljani
71.	Ekinović	Omer	Adnan	1962.	Kevljani
72.	Elkaz	Rasim	Asim	1954.	Hrastova glavica
73.	Ferhatović	Omer	Ramo	1938.	Volarić
74.	Gavranović	Ivo	Ante	1956.	Hrastova glavica
75.	Gavranović	Ivo	Juro	1955.	Kevljani
76.	Grgić	Mara	Juro	1957.	Stari Kevljani
77.	Grgić	Blaž	Tomo	1945.	Stari Kevljani
78.	Grozdanić	Idriz	Senad	1959.	Kozaruša
79.	Habibović	Derviš	Adem	1958.	Jakarina kosa

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
80.	Habibović	Sulejman	Fikret	1940.	Prijedor
81.	Habibović	Alija	Zulkifa	1939.	Prijedor
82.	Hadžalić	Hajrudin	Rizah	1952.	Kevljani
83.	Hadžić	Bejdo	Hajra	1955.	Hadžići-Kevljani
84.	Hadžić	Dedo	Husnija	1927.	Jakarina kosa
85.	Hadžić	Smail	Ilijaz	1955.	Kozaruša
86.	Hamzić	Osman	Mersud	1947.	Pašinac
87.	Harambašić	Hamed	Fikret	1962.	Kevljani
88.	Hegić	Salko	Salih	1928.	Nestala osoba
89.	Hergić	Salih	Fatima	1928.	Nestala osoba
90.	Hergić	Mahmut	Šefik	1929.	Nestala osoba
91.	Hergić	Ahmet	Besim	1954.	Stari Kevljani
92.	Hodžić	Sulejman	Zilhad	1956.	Jakarina kosa
93.	Hopovac	Samed	Said	1960.	Čarakovo
94.	Hopovac	Samed	Ismet	1964.	Tomašica
95.	Hrnić	Mehmed	Jasmin	1963.	Kevljani
96.	Huskić	Osman	Ibro	1934.	Stari Kevljani
97.	Huskić	Ibro	Idriz	1966.	Tomašica
98.	Huskić	Ibro	Muhamed	1958.	Tomašica
99.	Ibrahimi	Idajet	Imer	1945.	Bišćani
100.	Ibrahimi	Sabidin	Jasmin	1972.	Pašinac
101.	Ibrahimi	Idajet	Sabidin	1950.	Jakarina kosa
102.	Ikanović	Junuz	Hakija	1935.	Donja Ljubija
103.	Ikanović	Hakija	Bahrija	1964.	Donja Ljubija
104.	Ikanović	Habib	Smail	1936.	Ljubija
105.	Ikanović	Smail	Senad	1965.	Stari Kevljani
106.	Ikanović	Junuz	Hakija	1935.	Donja Ljubija
107.	Islamović	Meho	Esad	1952.	Hrastova glavica
108.	Ivandić	Marko	Stipo	1931.	Zecovi
109.	Ivandić	Ivo	Stipo	1959.	Briševo
110.	Ivandić	Marko	Srećko	1936.	Zecovi
111.	Ivandić	Ivo	Pejo	1954.	Briševo
112.	Ivandić	Ivo	Milan	1963.	Briševo
113.	Ivandić	Marko	Mara	1933.	Zecovi
114.	Ivandić	Pejo	Lucija	1960.	Briševo
115.	Ivandić	Mato	Jerko	1957.	Briševo
116.	Ivandić	Srećko	Darko	1970.	Zecovi
117.	Ivandić	Marko	Danica	1936.	Zecovi
118.	Jakara	Anto	Jozo	1927.	Briševo
119.	Jakupović	Mujo	Besim	1950.	Jakarina kosa
120.	Javor	Ale	Alija	1952.	Jaskići
121.	Jujić	Hasan	Rasema	1946.	Nestala osoba

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
122.	Jurić	Lovro	Mirko	1936.	Volar
123.	Jurić	Mirko	Anto	1957.	Nestala osoba
124.	Jurić	Mirko	Danica	1936.	Volar
125.	Jurić	Marko	Ilija	1922.	Volar
126.	Kadić	Mujo	Sead	1960.	Bišćani
127.	Kadić	Ferid	Elvis	1977.	Redak
128.	Kadić	Huse	Bego	1952.	Sredice
129.	Kadić	Huse	Hazim	1956.	Sredice
130.	Kadić	Omer	Hamzalija	1939.	Sredice
131.	Kadić	Omer	Sulejman	1949.	Sredice
132.	Kadić	Husein	Hazim	1956.	Sredice
133.	Kadić	Mehmed	Husein	1920.	Sredice
134.	Kadić	Omer	Ferid	1953.	Sredice
135.	Kadić	Latif	Mehmed	1944.	Nestala osoba
136.	Kadić	Mehmed	Amir	1968.	Nestala osoba
137.	Kadić	Agan	Mujo	1915.	Nestala osoba
138.	Kadić	Mujo	Mujaga	1952.	Sredice
139.	Kadić	Rizah	Sead	1959.	Šurkovac
140.	Kadirić	Derviš	Rasim	1951.	Tomašica
141.	Kadirić	Šaban	Šaban	1956.	Sredice
142.	Kadirić	Esad	Esmir	1971.	Redak
143.	Kadirić	Ferid	Fahrudin	1976.	Čujelo
144.	Kadirić	Abdulah	Jasmin	1973.	Redak
145.	Kadirić	Redžep	Sabahudin	1972.	Redak
146.	Kadirić	Safet	Enes	1965.	Sredice
147.	Kadirić	Smail	Emsud	1962.	Rakovčani
148.	Kadirić	Redžo	Safet	1930.	Sredice
149.	Kadirić	Emsud	Suad	1975.	Sredice
150.	Kadirić	Dževad	Emdžad	1973.	Sredice
151.	Kadirić	Dedo	Omer	1930.	Sredice
152.	Kadirić	Šerif	Hasan	1939.	Sredice
153.	Kadirić	Šaban	Izet	1961.	Redak
154.	Kadirić	Idriz	Mirsad	1952.	Sredice
155.	Kadirić	Ibrahim	Šerif	1947.	Sredice
156.	Kadirić	Huse	Husein	1952.	Sredice
157.	Kadirić	Safet	Emsud	1954.	Sredice
158.	Kadirić	Safet	Dževad	1951.	Stari Kevljani
159.	Kahteran	Muharem	Hase	1924.	Čarakovo
160.	Kahteran	Hase	Kemal	1952.	Jakarina kosa
161.	Kaltak	Fadil	Admir	1963.	Sredice
162.	Kapetanović	Halid	Asaf	1955.	Stari Kevljani
163.	Karabašić	Derviš	Osman	1943.	Korićanske stijene

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
164.	Karabašić	Osman	Derviš	1970.	Korićanske stijene
165.	Karabašić	Hamdija	Emir	1961.	Kevljani
166.	Karagić	Husein	Amir	1976.	Jakarina kosa
167.	Karagić	Hamzalija	Samir	1972.	Jakarina kosa
168.	Karagić	Sulejman	Mirsad	1961.	Nestala osoba
169.	Karagić	Munib	Suad	1970.	Tomašica
170.	Karagić	Hasan	Sulejman	1937.	Stari Kevljani
171.	Karagić	Munib	Suad	1970.	Tomašica
172.	Kardum	Zdravko	Gordan	1958.	Stari Kevljani
173.	Kljajić	Šaban	Husein	1936.	Čarakovo
174.	Kljajić	Husein	Velid	1962.	Stari Kevljani
175.	Kljajić	Meho	Mehmed	1943.	Stari Kevljani
176.	Kljajić	Mehmed	Asmir	1972.	Nestala osoba
177.	Komljen	Luka	Ivo	1954.	Rasavci
178.	Komljen	Luka	Ante	1956.	Rasavci
179.	Komljen	Željko	Kata	1960.	Rasavci
180.	Komljen	Ivo	Luka	1926.	Rasavci
181.	Komljen	Mato	Kaja	1930.	Rasavci
182.	Komljenović	Drago	Marinko	1963.	Žune
183.	Komljenović	Ivo	Zlatko	1962.	Žune
184.	Krak	Mustafa	Nezir	1950.	Banja Luka
185.	Krupić	Husnija	Smail	1952.	Jakarina kosa
186.	Mahić	Jusuf	Fikret	1948.	Hrastova glavica
187.	Mahmuljin	Idriz	Zijad	1939.	StariKevljani
188.	Mahmuljin	Husein	Osman	1944.	Stari Kevljani
189.	Mahmuljin	Fehim	Velida	1948.	Kevljani-Hadžići
190.	Maračić	Šimo	Jozo	1950.	Stari Kevljani
191.	Marijan	Mato	Milka	1922.	Rasavci
192.	Marijan	Joso	Joso	1952.	Rasavci
193.	Matanović	Ivo	Jure	1952.	Hrastova glavica
194.	Matanović	Srećko	Zlatko	1951.	Stari Kevljani
195.	Matanović	Nedeljko	Mara	1943.	Rasavci
196.	Matanović	Stipo	Goran	1977.	Rasavci
197.	Matanović	Jose	Anto	1935.	Briševo
198.	Medunjanin	Hajro	Bećir	1943.	Kevljani
199.	Mehanović	Asim	Haris	1972.	Čarakovo
200.	Mehmedagić	Mehmed	Esad	1938.	Stari Kevljani
201.	Mešić	Mustafa	Đemal	1950.	Pašinac
202.	Mlinar	Ivo	Ivo	1930.	Briševo
203.	Mlinar	Anto	Luka	1943.	Briševo
204.	Mlinar	Mato	Luka	1976.	Briševo
205.	Mlinar	Pejo	Mara	1917.	Briševo

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
206.	Mrkalj	Kasim	Mirhad	1958.	Rizvanovići-Krčevine
207.	Mujdžić	Husein	Ibrahim	1941.	Čarakovo
208.	Mujdžić	Ibrahim	Mehmed	1965.	Čarakovo
209.	Mujdžić	Ibrahim	Samir	1966.	Čarakovo
210.	Mujdžić	Hase	Đemal	1954.	Čarakovo
211.	Mujdžić	Hase	Esad	1958.	Čarakovo
212.	Mujdžić	Omer	Rahim	1938.	Čarakovo
213.	Mujdžić	Rahim	Razim	1960.	Tomašica
214.	Mujdžić	Šerif	Fikret	1954.	Kevljani
215.	Mujkanović	Bejdo	Nedžad	1961.	Hrastova glavica
216.	Mujkanović	Hajder	Faiz	1958.	Nestala osoba
217.	Mujkanović	Hamdija	Senad	1956.	Jakarina kosa
218.	Muranović	Bećir	Abdulah	1937.	Jakarina kosa
219.	Muranović	Abdulah	Asaf	1969.	Jakarina kosa
220.	Murgić	Ante	Ante	1935.	Nestala osoba
221.	Murgić	Ante	Zoran	1969.	Nestala osoba
222.	Musić	Redžo	Hasib	1935.	Čarakovo
223.	Musić	Vejsil	Zekir	1947.	Čarakovo
224.	Musić	Ahmet	Hilmo	1934.	Žeger
225.	Musić	Hilmo	Fahrudin	1967.	Žeger
226.	Musić	Mehmed	Mirzan	1961.	Musići
227.	Musić	Mujo	Šaban	1924.	Musići
228.	Musić	Šerif	Feriz	1952.	Musići
229.	Musić	Kasim	Razim	1947.	Nestala osoba
230.	Mustafi	Afi	Efrazimi	1957.	Jakarina kosa
231.	Nadarević	Feriz	Ekrem	1959.	Jakarina kosa
232.	Nasić	Mujo	Dijaz	1952.	Stari Kevljani
233.	Nasić	Mujo	Zijad	1948.	Stari Kevljani
234.	Nasić	Vahid	Mehmed	1961.	Stari Kevljani
235.	Nekić	Mate	Šime	1939.	Kozarac-Garevci
236.	Nekić	Šimo	Mirko	1963.	Kozarac-Garevci
237.	Omanović	Ibrahim	Almir	1962.	Jakarina kosa
238.	Omerović	Suljo	Asim	1966.	Jakarina kosa
239.	Osmanović	Nazif	Sevdalija	1961.	Gradačac
240.	Pašić	Ćamil	Jusuf	1935.	Stari Kevljani
241.	Paunović	Omer	Ibrahim	1947.	Kevljani
242.	Petrović	Vilim	Drago	1955.	Stari Kevljani
243.	Prozor	Ibro	Mustafa	1929.	Volarić
244.	Puškar	Derviš	Abdulah	1946.	Stari Kevljani
245.	Ramadanović	Hajrudin	Safet	1929.	Nestala osoba
246.	Ramić	Avdija	Abdulah	1924.	Jakarina kosa
247.	Ramić	Abdulah	Emir	1954.	Kamičani

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
248.	Redžić	Meho	Mujo	1952.	Čarakovo
249.	Redžić	Šaban	Ibrahim	1936.	Tomašica
250.	Rešić	Husein	Senad	1955.	Hrastova glavica
251.	Rešić	Idriz	Samir	1963.	Jama Lisac
252.	Rizvić	Hasan	Faruk	1932.	Pećani
253.	Rizvić	Hasan	Delva	1926.	Pećani
254.	Sadiković	Ahmet	Ago	1950.	Stari Kevljani
255.	Sadiković	Hasib	Esad	1948.	Hrastova glavica
256.	Sarajlić	Aziz	Mehmedalija	1942.	Kevljani
257.	Sarajlić	Ibrahim	Eniz	1940.	Jakarina kosa
258.	Sarajlić	Husnija	Fikret	1952.	Stari Kevljani
259.	Selimović	Mujo	Emir	1972.	Stari Kevljani
260.	Siječić	Mehmed	Hašim	1934.	Čarakovo
261.	Sinanović	Meho	Darmin	1966.	Volarić
262.	Sinanović	Bahto	Džemal	1958.	Volarić
263.	Sinanović	Bahto	Sadik	1930.	Volarić
264.	Sivac	Munib	Nedžad	1971.	Koraćanske stijene
265.	Sivac	Munib	Edin	1966.	Koraćanske stijene
266.	Sivac	Ibrahim	Merzuk	1961.	Koraćanske stijene
267.	Sivac	Refik	Senad	1968.	Kevljani
268.	Sivac	Rašid	Šefik	1949.	Kevljani
269.	Suljanović	Vejsil	Rufad	1961.	Stari Kevljani
270.	Sušić	Mustafa	Rasim	1934.	Jakarina kosa
271.	Sušić	Mustafa	Husein	1925.	Jakarina kosa
272.	Šerić	Halid	Nedžad	1936.	Stari Kevljani
273.	Šolaja	Mato	Miroslav	1936.	Kevljani
274.	Šolaja	Jure	Ana	1918.	Volar
275.	Švraka	Omer	Mirsad	1975.	Briševo
276.	Tadžić	Ibrahim	Mustafa	1945.	Stari Kevljani
277.	Tajić	Mustafa	Agan	1941.	Nestala osoba
278.	Tokmadžić	Ivo	Drago	1954.	Pašinac
279.	Topalović	Pilip	Vinko	1945.	Stari Kevljani
280.	Trnjanin	Mehmed	Safet	1928.	Brezičani
281.	Turkanović	Adem	Fikret	1959.	Jakarina kosa
282.	Turšić	Hamed	Mehmed	1953.	Stari Kevljani
283.	Vuković	Ivo	Ivo	1945.	Mlječnica
284.	Zahirović	Mujo	Smail	1938.	Stari Kevljani
285.	Zenkić	Husein	Mursija	1940.	Stari Kevljani
286.	Zgog	Šaćir	Bajram	1954.	Stari Kevljani

SVJEDOČENJA ŽRTAVA U OPĆINI PRIJEDOR, BOSNA I HERCEGOVINA

UVOD

Prvi višestranački izbori u BiH u studenom 1990. godine, samoproglašenje Republike Srpske (9. siječnja 1992.) i referendum o neovisnosti BiH (29. veljače i 1. ožujka 1992.), važniji su događaji koji s prethodili velikosrpskoj agresiji na BiH (koja je zapravo počela već napadom srpskih snaga na općinu Ravno 1. listopada 1991. godine, a intenzivirala se od travnja 1992.). Strašan rat, ispunjen monstruoznim zločinima, završio je Daytonskim sporazumom krajem 1995. godine, kojim je BiH podijeljena u dva entiteta (Federacija BiH 51% i Republika Srpska 49%), uz obilnu nagradu zla i nepravde nanesene žrtvama. To je „finale" XX. stoljeća, razdoblja tehničkog i informativnog napretka, ali i civilizacijskih padova i zločina, koji kvantitativno nadmašuju zbroj zločina od više prethodnih stoljeća. Razlika između stvarnosti i „proklamiranih znanstvenih dostignuća" nikada u povijesti nije bila veća. Možda najočitiji primjer za to su događanja na području sjeverozapadne Bosne, u kojoj su već sredinom 1992. godine počinjeni masovni zločini i „etničko čišćenje", zapravo genocid nad Bošnjacima – muslimanima i Hrvatima, s ciljem stvaranja etnički čistog srpskog područja. Od travnja 1992. godine do Daytonskog sporazuma u studenom 1995. godine, od oko 290.000 Bošnjaka - muslimana, Hrvata i ostalih nesrba koji su živjeli na tom području, pobijeno je ili protjerano njih oko 200.000 na očigled čitavog svijeta, a da za te zločine još uvijek nisu odgovarali svi koji su ih planirali i proveli (*Srpski zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosanskoj Posavini i sjeverozapadnoj Bosni 1991.-1995.*, Zagreb, Orašje, Mostar, Sarajevo, 1999., 13). Presuda Međunarodnog suda pravde u Haagu iz 2007., vezana uz tužbu BiH protiv Srbije za genocid, ove zločine nad mirnim pučanstvom na području na kome nije bilo nikakvih vojnih operacija nije nazvala genocidom, a isto se dogodilo i u slučaju s tužbom Hrvatske iz 1999., protiv tadašnje SR Jugoslavije, kasnije Republike Srbije (suđenje održano 2014., a presuda donesena 3. veljače 2015. godine).

Učili smo, i to u zapadnim demokratskim državama, da rezultati zločina i agresije ne smiju biti priznati i njihovi nositelji nagrađeni! A sve to se dogodilo u sjeverozapadnoj Bosni. Rečeno je da je prag onoga što se definira genocidom „podignut na višu razinu", zapravo na razinu gdje se više nikakva zločinačka događanja ne mogu okarakterizirati kao genocid. Postoji bojazan da će lozinka „nikada više" iz 1948., kao i definicija genocida koja je tada usvojena, mutirati u svoju suprotnost, na način da se nikada više monstruozni zločini ne nazovu genocidom i ostanu ne samo nekažnjeni, nego i nagrađeni. Jesu li za počinjene zločine sukrivci i sve zemlje članice UN-a koje su bile svjedocima tih strašnih događaja u Hrvatskoj i u BiH, a nisu ih

spriječile? Oni tu krivnju ne žele preuzeti unatoč priznavanju rezultata agresije njenim počiniteljima, čime su žrtve ponižene.

O dokumentaciji i svjedočenjima od 1992. do 1994. godine Centar za dokumentaciju HIC-a prikupio je veliki broj svjedočanstava koja su proslijeđena najprije Bassionovoj komisiji u Chicagu, a poslije osnivanja Haškog suda za bivšu Jugoslaviju, tom sudu. Sud je pokrenuo istragu i sam obavio razgovore sa žrtvama, ali nisu mogli pristupiti ekshumacijama na području pod kontrolom srpskih snaga. Napravili su to odmah poslije potpisanog Daytonskog sporazuma. Ali već potpisanog Daytonskog sporazuma sa svim njegovim zloćudnostima!

Dio onoga što je otkriveno na terenu opisao je gospodin Jasmin Odobašić u svojoj knjizi *Sjaj i bijeda ekshumacija* (SAK trade, Sarajevo, 2010.), a uskoro izdaje knjigu *1131 masovna grobnica s 4016 žrtava*. Ekshumacije koje su obavljene od strane Haaškog suda za bivšu Jugoslaviju, obavljene su i na osnovu svjedočenja prikupljenih od 1992. do 1995. godine, između ostaloga, i onih koji je prikupio Hrvatski informativni centar - Centar za dokumentaciju, čija je knjiga *Bosna i Hercegovina - Ethnic Cleansing in NW Bosnia* (Zagreb, 1993.) objavljena na engleskom, njemačkom i francuskom jeziku, a sadrži mnoga svjedočanstva preživjelih. Najveći broj ekshumacija, više od 400, uradila je Državna/federalna komisija, odnosno INO BiH.

O stradanju Bošnjaka-muslimana i Hrvata u sjeverozapadnoj Bosni govori i knjiga *Srpski zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosanskoj Posavini i sjeverozapadnoj Bosni 1991.-1995.*, u čijem predgovoru je istaknuto (str. 5): *Ono što povezuje Sjeverozapadnu Bosnu i Bosansku Posavinu jest činjenica da u ovim predjelima nije bilo sukoba između Hrvata i Muslimana, da su stradali (ubijeni, protjerani) i jedni i drugi, njih oko 410.000 (oko 165.000 Hrvata i 245.000 Muslimana) i da su po Daytonskom sporazumu pripali „Republici Srpskoj", srpskom entitetu u Bosni i Hercegovini. Time su Srbi, koji su u prijeratnom sastavu pučanstva BiH imali udio 31 posto, nagrađeni za agresiju i „etničko čišćenje" s 49 posto teritorija Bosne i Hercegovine. (…) Većinu počinjenih zlodjela počinitelji su proveli s krajnjom brutalnošću i neviđenom okrutnošću, na način koji je hrvatskom i muslimanskom pučanstvu ulijevao neopisivi strah, ubijajući im svaku nadu za opstanak i ostavljajući im tek težnju za spašavanje golog života.*

O razmjerima zločina svjedoči i velika masovna grobnica Tomašica kod Prijedora, koju je predsjednik Haškog suda za bivšu Jugoslaviju Theodor Meron osobno posjetio 25. studenoga 2013. godine.

Ako vjerujemo u to da će nas istina osloboditi i ako znamo da nema mira bez pravednog mira, a da su se silnici kroz povijest prečesto zacrvenili pred krikovima

bespomoćnih žrtava, nadamo se da će i ova knjiga, kao i mnoge prije nje i one koje će uslijediti, dati bar malo svjetla na zločine s kraja krvavog XX. stoljeća i bar malo više nade za zaštitu žrtava u XXI. stoljeću.

Mlada američka novinarka Samantha Power koja je bila novinarka u Hrvatskoj i BiH od 1993. do 1996., napisala je 2002. u New Yorku knjigu *A problem from Hell* (*Problem iz pakla*), s podnaslovom *America and the Age of Genocide*, u kojoj je opisala svu bijedu velikih svjetskih sila i okrutna stradanja žrtava, da bi se sva njihova „zalaganja" na kraju svela na beskonačna lažna davanja nade žrtvi i isto toliko beskonačna ohrabrivanja agresoru, da za svoje čine neće odgovarati. Knjiga je dobila veliki broj prestižnih nagrada iz cijelog svijeta, kao i Pulitzerovu nagradu. U spomenutoj knjizi o događajima u sjeverozapadnoj Bosni napisala je:

Srpska praksa napada na civile i zauzimanje teritorija od nesrba nazvano je dvosmisleno, a zapravo ublaženo - etničko čišćenje ili „ethnic cleansing", po frazi koja podsjeća na nacističko čišćenje („sauberung") ili „cleansing" Židova. Povjesničar Holokausta Raul Hilberg, rekao je o nacističkoj izvedenici: „Ključ cijele operacije s psihološkog stanovišta je bio nikada ne upotrijebiti pravu riječ za ono što se događa. Ne reći ništa, odrađivati posao, i ne opisivati ga." (…) Srpski nacionalisti su činili isto. Fraza „etničko čišćenje" je imala različita značenja u raznim prigodama i na različitim mjestima (str. 249. i 250.).

Nekada je Muslimanima i Hrvatima rečeno da imaju četrdeset osam sati, da spreme svoje vrećice, ali u većini slučajeva oni nisu dobivali nikakvo upozorenje. Vatra iz strojnice ili miris benzina, na brzinu prolivenog, bili su prvi znakovi upozorenja stanovništvu. Ni u kom slučaju to nije bilo dobrovoljno napuštanje. Pošto su prognanici u velikom broju navaljivali u susjedne države, stvarala se predodžba da su oni kolateralne žrtve u ratnim sukobima, ali ta „navala" nesrba je bila ne samo posljedica ratne zadaće srpskih nacionalista; bio je to njihov primaran cilj. Srpski napadači su znali da njihovo nasilno protjerivanje i kampanja ubijanja neće biti dovoljni za potpuni uspjeh etničkog čišćenja. Naoružani pljačkaši su znali da njihovo nasilno protjerivanje i kampanja ubijanja neće biti dovoljni da osiguraju trajno održanje rezultata etničkog čišćenja. Naoružani pljačkaši su nastojali osigurati i trajno prekinuti vezu između ljudi i njihove zemlje. Da bi to postigli prisiljavali su očeve da kastriraju svoje sinove ili siluju svoje kćeri; maltretirali su i silovali (često s namjerom da ostanu trudne) mlade žene. Njihova planirana destrukcija i degradacija: destrukcija s neprijateljskom namjerom da im uništi domove u koje bi se mogli vratiti; degradacija da se njihovi bivši stanari nikada više ne usprave, da to nikada više ne pokušaju, na području koje drže Srbi (str. 250. – 251.).

Iako je analogija s Holokaustom bila često upotrebljavana u ovome razdoblju, pitanje mogu li se ova događanja zvati genocidom ili ne, bilo je upitno kao i uvijek. Ubojstva, silovanja, mučenja, logori i protjerivanja su uvjerila Helsinški odbor (Helsinki Watch) da upotrijebi upravo taj termin. Srbi su planirali uništenje bosanskog muslimanskog pučanstva, pa iako nisu eliminirali svaku osobu, oni su muslimansku zajednicu htjeli uništiti na način da se ona nikada više ne oporavi.

Bushova administracija je ustrajno izbjegavala taj naziv. „Genocid" su izbjegavali, jer genocidni čini povlače moralni imperativ da ih se spriječi. Dan poslije prikazane ITN-ove emisije o Keratermu, Bush je izjavio na konferenciji za tisak: „Znamo za horor u ovim sabirnim logorima, ali iskreno govoreći, ne mogu utvrditi da se tamo događaju i genocidni procesi." Politički čimbenici („Policymakers") su bili skloniji frazi etničko čišćenje. Scowcroft (Brent Scowcroft, savjetnik za nacionalnu sigurnost) *je vjerovao da bi genocid tražio od Sjedinjenih Američkih Država odgovor, a „etničko čišćenje" koje bi označavalo ono što se događa u Bosni na to ne obvezuje* (str. 288). (...)

Najbliže je došla Bushova administracija u priznavanju genocida 18. prosinca 1992., kada su se SAD pridružile donošenju rezolucije Generalne skupštine UN-a. Rezolucijom se srpske i crnogorske snage smatraju odgovornim za agresiju i otvorene činove „etničkog čišćenja", koji je forma genocida. Kada se tajnik Eagleburger (Lawrence Eagleburger, državni tajnik) *vratio* (poslije blagdana, op. prev.) *rekao je konačno da se i on s tim složio, ali je rekao da bi bilo neprimjereno za Bushovu administraciju izdati očitovanje o genocidu, u vrijeme kada iduća administracija preuzima vlast. Na zadnji dan Bushove administracije, 19. siječnja 1993., Patricida Diaz Dennis, pomoćna državna tajnica za ljudska i humanitarna prava, neodređeno i nejasno je izjavila: „U Bosni naše izvješće opisuje raširenost sistematskih zločina, uključujući silovanje i ubijanje civilnih žrtava do te mjere da graniče s genocidom. Mi još nismo odlučili o predmetu njegove legalnosti. Zaključak je da se u Bosni radi o genocidu, ali činjenica je da su zlostavljanja koja su se tamo događala kroz prošlu godinu, kao što sam rekla, na granici navedenog pravnog termina"* (str. 292. – 293.).

Usprkos odlukama međunarodnih sudova i neodlučnosti velikih sila, žrtve će i dalje ustrajati u traženju odgovornosti za svoje patnje i stradanja.

Ante Beljo

U Zagrebu, 8. veljače 2015.

SVJEDOČENJA

- jad1

GODINA ROĐENJA: 1948.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvatica

Da počnem sa danom okupacije, ja to nazivam prijedorskom okupacijom, 29.04.1992. pojavio se na ulici na svim punktovima sa vojskom i sa naoružanjem. Nakon 29.04.1992. bio je mir u gradu, počela su hapšenja lagana, tiha, odvođenja ljudi za koje nismo znali u kom pravcu ih odvode. To smo saznali sredinom svibnja mjeseca da se formirao logor u Omarskoj. Prvi ljudi koji su uhapšeni su predsjednik općine M. Ć., predsjednik suda Š. N., predsjednik Općinskog Odbora HDZ-a S. Š., zatim iz Merhameta S. R. Karitas u Prijedoru nije nikada niti imao neku značajnu funkciju jer se oslanjao na Karitas iz Banja Luke. To tiho hapšenje i ostalih ljudi viđenijih u gradu, intelektualci su pretežno bili, trajalo je do 29. svibnja, kada je isceniran napad na Prijedor, pod navodnicima napad. Nakon sukoba u Kozarcu, sukob u Kozarcu je iscenirala vojska, iz Kozarca nije bilo nikakve odbrane (...) i tada su počele, nakon tog sukoba u Kozarcu, počele su represalije nad muslimanskim i hrvatskim življem (...), prije svega hoću da naglasim nad hrvatskim življem više radi toga što smo procentualno manje zastupljeni 5,6 nas je posto. Sad nas je u Prijedoru možda 2 posto. Tada smo vidjeli da se ljudi koji su odvođeni u logor u Omarsku, a oformljen je i logor u samom gradu Keraterm to je u samom gradu, i u Trnopolje, ne vraćaju. I počeli smo očekivati obzirom da su mahom hapsili članove SDP-a, reformskih snaga, liberala, SDA i HDZ-a, počeli smo očekivati kada je red na kojeg od nas da dođe. Dana 12.6. uhapšen je jedan dopresjednik HDZ-a J. M. O tome me je obavijestila njegova supruga. Istoga dana, 12.6., uhapšen je i član općinskog Odbora HDZ-a A. P., također me je obavijestila njegova supruga, a 14.6. došli su po mene. Našli su me u stanu, upravo sam čistila bila, došla su dva naoružana policajca sa automatima, sa bombama, sa svim onim što je uobičajeno za njih i karakteristično, bajunetama. Dozvolili su mi da se presvučem. Na upit kud idem rekli su mi da me vode na informativni razgovor, odnosno na obradu u Omarsku. Omarsku svi nazivaju koncentracionim logorom, međutim njen zvanični naziv je Vojni istražni centar, a ja sam kao i ostali ljudi bila ratni vojni zarobljenik. Napominjem, da niti jedan od uhapšenih ljudi nije nosio uniformu, svi smo bili civili.

Znači, 14.6. ja sam dovedena u Sekretarijat unutrašnjih poslova u Prijedoru, gdje sam provela cijeli dan u jednoj maloj prostoriji sa blindiranim vratima koja je već bila pošpricana krvlju mojih prethodnika koji su hapšeni od 29.5. pa do 14.6. i koji su vjerovatno tu ili pretučeni ili na mjestu ubijeni. Ubijalo se nije sa vatrenim oružjem, ubijalo se sa batinama. U toj prostoriji našla sam prijedorskoga advokata Š. P. koji mi je pokazao samo znakom da šutim i da ništa mu ne kažem. On nije bio član koliko znam niti jedne stranke i njegov grijeh je koliko sam poslije saznala samo zato što je bio intelektualac. Nakon dva sata provedenog u toj prostoriji, doveli su još dva muškarca kojima imena ne znam. Nakon slijedeća dva sata doveli su dvije žene, jedna je E. D. član Patriotske lige, druga je J. P. član Ogranka HDZ-a Prijedor. E. D. je nakon mjesec dana provedenih u logoru razmijenjena za Bihać, i koliko sam obaviještena živa je i u uniformi je. J. P. nalazi se u Prijedoru i o njoj ću malo poslije da kažem otvoreno. Znači bilo nas je već šest. Oko pola šest pozvali su nas van, stavili u „maricu" i poveli po cesti koja je vodila prečicom prema Omarskoj, tad još nismo znali, ali pošto poznajem teren shvatila sam da se ne nalazimo na glavnoj saobraćajnici, nego na seoskoj a to je selo Marićka, gdje su „maricu" zaustavili četnici, jer nisu bili vojnici nego su bili četnici, i tražili su da se K. van puste da ih oni likvidiraju odmah, i to da ih pokolju kako su rekli. Milicija je odbranila „maricu", pucali su i uspjeli su krenuti dalje. Stigli smo do Omarske, stali smo, to je pretpostavka bila naša da je Omarska jer smo ponovo stali jer iz „marice" se nije vidjelo van i tada su otvorili vrata i potjerali nas van. Napolju su nas čekali uniformirani ljudi sa oznakama na kapama sa četiri „S", bio je jedan i s kokardom, a bilo ih je nekoliko i sa oznakama srpske vojske sa njihovim trobojnicama na kapama. Potjerali su nas uza zid, rekli nam da dignemo ruke na potiljak, a zatim da ispraznimo džepove. U tom trenutku vjerojatno obrambeni mehanizam je proradio i ja sam se počela smijati jer mi je bilo komično to, još nisam bila svjesna kako to nimalo nije komično ali, netko plače a netko se smije. Tada su se počeli i oni smijati i razdvojili su nas tri žene od ova tri muškarca i poslali su nas u zgradu, a zgrada je prethodno služila kao restoran društvene ishrane radnika, a na katu se nalaze kancelarije. Bile smo odvedene u kancelariju broj 102, a poslije smo mi u šali nazivale to, koliko smo se mogli šaliti, da je to apartman 102. Na tom katu nalazila se i kancelarija u kojoj su bili dežurni milicioneri, kao i kancelarija komandira logora Ž. M. i njegovog zamjenika D. K. Taj dan našla sam žene koje su prije mene odvedene, to su Z. R. iz Kozarca, ona je uhapšena radi toga što se nalazila u mješovitoj teritorijalnoj odbrani, bila je aktivna, zatim M. T. sudija općinskog suda iz Prijedora, M. B. koja je dovedena kad i ja, al' u jutro, znači prije mene. Mislila sam tog trenutka kad sam vidjela N. T., mislila sam da je to vjerovatno vezano za referendum jer mi smo učestvovali aktivno u provođenju referenduma. Rekla sam joj u šali

da vjerojatno će doći još dvije naše kolegice, to je zamjenik javnog pravobranioca J. H. i sudija općinskog suda također E. N., što se stvarno i obistinilo kad je pola sata nakon mene dovedena i J. H. U prostoriju u koju su me uveli nalazila se i V. M. koja je inače odbornik Skupštine Bosne i Hercegovine SDA i kojoj se gubi svaki trag nakon Omarske. To veče čak su nam donijeli bili i pečenu jagnjetinu, znači ja sam mislila da to i jest neki informativni razgovor i vjerojatno će me nakon toga pustiti.

Dana 15.6. ujutro odveli su nas iz te sobe u restoran koji se nalazi u prizemlju i sav je u staklu. Tu smo morali sjediti za stolom i biti mirne, rekli su nam do navečer, pošto je preko dana kancelarija u kojoj smo trebali da spavamo služila kao kancelarija istražiteljima. Taj dan sam vidjela oko dva sata popodne na ručku predsjednika općinskog odbora HDZ-a S. Š., prvi i nažalost zadnji puta živog i zdravog. Dan je protekao, bila sam zbunjena posmatrajući način na koji su ulazili ljudi na ručak. Uvođeni su po njih 30 u grupi, oko njih su bili stražari sa palicama, imali su i naoružanje. Te palice su spuštali na njihova leđa svako toliko, ručak je trajao ravno minutu, ukoliko nije uspio da jede, ovaj, to je bila njegova nesreća. Za ručak se dobila polovica šerflje one ubičajene što je u svakom domaćinstvu nekih splačina i osmina kruha. Ljudi su prolazili pokraj nas smrdljivi, jer su mnogi već proveli preko mjesec dana u logoru bez kupanja. Smrdljivi, pretučeni i jednog sam vidjela napola je bio zaklan, kažem napola radi toga što su mu samo prerezali kožu ispod vrata, a nakon par dana je bio potpuno zaklan. U 7 sati navečer došao je stražar po nas žene i odveo nas je ponovo u sobu gdje smo trebale spavati, u tu sobu 102. Soba je bila sva pošpricana krvlju, nije bila kao prethodne večeri čista. Čak su i zidovi bili pošpricani krvlju, a na stolu su stajale raspadnute batine, to je posebno kuvana batina od bukovine kojom se tuče čovjek dok god se ne raspadne u trešće. I volojska žila, odnosno tri volojske žile spletene u pletenicu, to je poseban opet instrument za mučenje jer ona siječe meso do kosti. Bile su još i neke igle za koje odmah nismo znali za što služe. To je kao slučajno zaboravljeno u toj kancelariji, u stvari poslije smo shvatile da je to prijetnja nama da moramo biti dobre.

Oko pol 10 čula sam u hodniku, pošto je kancelarija od milicije odmah bila „vizavi", da kažu dovedite S. Š. i J. M. J. M. je dopredsjednik jedan, a ja sam drugi dopredsjednik općinskog odbora. I počeo me hvatati strah jer sam znala da ako njih dva dovode da nešto nije u redu, da vjerovatno će i nas. Međutim za J. su rekli nemojte ga danas, jučer je sređen, pustite ga malo, a tada su doveli S. S. Kroz vrata su se odmah čuli strašni udarci, kao da netko cijepa namještaj. On nije plakao, on nije kukao, vjerovatno se trenutačno bio onesvijestio. Zatim su vikali, psovali, pogrdne izraze govorili, čula su se vrata, otvaraju se, zatvaraju se, a kada su otvorili u jednom

momentu vrata na našoj kancelariji rekli su da izađe van i ona njegova ustaška kurva. Pošto smo bile dvije, oba dvje smo imenjakinje, mi nismo znale na koju se odnosi, a onda je ušao stražar zgrabio mene jer sam spavala do vrata. Doveo me u prostoriju gdje je S. ležao u krvi, krv mu je išla iz usta, na nos i na uši. Iskidane odjeće, i bio je pri svijesti i gledao me, pri svijesti koliko sam mogla shvatiti, odgovorio nije ništa. Tada su mene počeli da tuku, dobila sam udarac kundakom u kuk, pala sam, pa sam se digla ponovo nekako, prema meni su bili blaži, uzeli su pendrek, i po leđima sam dobila, branila sam se rukama, bila sam zbunjena, nisam stigla niti plakati, niti vikati. Onda su me pustili, pa su nastavili na njemu se iživljavati sa batinom i sa ovom volojskom žilom, vidjela sam kako ga kidaju taktički tom volojskom žilom. Zatim sam se onesvijestila ne od boli nego od straha, i od užasa od onog što sam vidjela. Kad sam došla sebi, S. je bio u nesvijesti, a mene su nastavili tuć, tad sam dobila kundacima u leđa, od čijih posljedica imam polomljena rebra i deformiran prsni koš. Onesvijestila sam se, i došla sam sebi negdje oko pola 5 ujutro, sat je bio na zidu, i vidjela sam da S. leži potpuno okrvavljen, i tad su prišli njemu pa su ga vukli van, za noge su ga vukli van, a za njim je ostajao krvavi trag. Onda su doveli profesora P., on je muslimanske nacionalnosti, to su ga doveli njegovi učenici. Na taj način i znam imena stražara, prezimena na žalost ne znam. (...) Komandir smjene, te milicije kako je oni nazivaju, je bio čovjek po nadimku K. Oni su svi iz Omarske, svi su Omaršćani, nijedan nije Prijedorčanin, samo Ž. N. ima stan u Prijedoru. Znači kad su izvukli S. van, onda su ponovo se počeli obračunavati sa mnom, do pola 7. U pola 7 su me vratili u sobu u kojoj su žene spavale. Krvi na meni nije bilo, pošto sam se jako pazila zato sam i dobila palicom. Kundak nije uspio raniti kožu, bili su strahoviti naboji, ja sam se više uvukla nego što sam uspjela ući unutra, zaprijetili su mi ukoliko kažem ženama što se je dogodilo da ću u tom slučaju biti zaklana. Ja sam ćutala, međutim, žene su znale što se dogodilo jer to se i čulo, i udarci su se čuli, poslije su mi rekli da se cijelo vrijeme čulo što je unutra bilo, kao da cijepaju namještaj, a ne da nas tuku. Uspjela sam nekako i da se dovučem jer u 7 smo morali biti ponovo u restoranu. Uspjela sam se dovući nekako do tog restorana, tu sam sjedila, a onda su rekli da žene ne treba da sjede, nego da idu prati suđe. Poslali su i mene da perem suđe, za vrijeme ručka, suđe se je pralo u hladnoj vodi bez detrdženta. Hranu su dovozili za tzv. separacije rudnika već kuhanu u onim posudama za prevoz hrane u društvenoj ishrani. Taj dan kada sam prala suđe, došla je žena, ova V. M. Pod strahom ja nisam shvatila odmah što je, međutim nosila je lonac sa kipućom vodom, kao ugrijali su nam vodu za suđe. Tu kipuću vodu prolila je po mojoj lijevoj ruci, pala je koža i meso dole, ja sam mislila da je to nehotice. Poslije mi je ona te večeri rekla da to nije nehotice, da je to bilo pod prijetnjom oružjem. Na ruci i sad imam trag, to je zaraslo, ali trag je ostao. Ta-

da je zamjenik komandira logora, (...) kad je vidio što se dogodilo sa mojom rukom, pokazao je na jedan način humanost i zvao je telefonom vojnog liječnika iz vojnog logora koji je nedaleko bio od Omarske. Došli su nakon jedno dva sata i pružili su mi pomoć na taj način da mi je na ruku stavljena sterilna gaza. Rekli su da nemaju nikakva druga sredstva i dao mi je analgin protiv bolova da mogu da bolove izdržim. Međutim ja bolove toliko nisam osjećala. Ja sam bila u stanju šoka, nisam osjećala niti tjelesne bolove od prethodne noći i posmatrala sam sa užasom ljude koji su prolazili kraj stakla, i pitala se cijelo vrijeme gdje to čine. Ljudi su odlazili na dvije noge, a odjedanput sam vidjela da se vuku četveronoge svi u krvi. To su dolazili sa istrage iz prostorija u kojima smo mi preko noći spavali. Tada sam vidjela kako izgleda taj logor iza restorana društvene ishrane koji je u staklu, zato smo i mogli mi žene vidjeti. Nalazio se veliki hangar u kojem su u normalnim prilikama ranije bili parkirani demperi, a izmedju hangara i tog staklenog restorana je tzv. pista (...) koja je bila puna zatočenika koji su sjedili. A bilo je hladno tih dana, kiša je padala, S desne strane se nalazila jedna mala bijela kuća, koju su oni zvali Bijeli Dvori, a logoraši su je zvali Šokara, radi toga što se u toj kući vršila likvidacija sa batinama - ekstrema kako su ih nazivali, a ti „ekstremi" bili su sačinjeni mahom od inteligencije muslimanske i hrvatske. To su ljudi koji su bili istaknutiji ranije na društveno političkim funkcijama. I taj dan je prošao, mene više nisu dirali. Predsjednika nisam vidjela.

Došao je 16., meni su žene tokom noći stavljale obloge. Toga dana su doveli još tri žene, sve tri su radile u pogonu Josipa Kraša i bile su uski saradnici direktora tvornice M. S. To su S. D., tajnik direktora M. C., A. M. predsjednik sindikalne organizacije, i M. M. glavni financijski knjigovođa. Njihova optužnica je bila da su prosljeđivali financijska sredstva u Zagreb isto kao i M. S., i da su pomagali u nabavci oružja za Hrvatsku. Ja svoju optužnicu još nisam bila znala, napominjem da nisam uopće ispitivana još bila. Nakon četiri dana provedena u Omarskoj, ja sam pitala da li bi mi rekli radi čega sam ja tu uopće. Tu nema pitanja hrabrosti pa da netko radi toga izdrži. Padnete u jedno stanje ravnodušnosti i jedva čekate ili da vas smaknu ili da vas puste, sredine nema. U ta četiri dana slušala sam urlike iz kancelarija. To nisu bili ljudski krici, to su bili zvjerski krici koji su nadjačavani sa razglasom, puštao se radio. Često puta su znali i Radio Zagreb da puste, pa kad shvate da su navili pogrešnu stanicu, naglo prekinu ako čuju tišinu među zatvorenicima kad su vijesti, onda naglo prekinu. I u tim prekidima čujete te urlike. To su bila tzv. njihova ispitivanja. Istražitelji su dolazili iz Banja Luke i iz Prijedora. Iz Prijedora nekim istražiteljima znam imena, to su D. R., inače je bio nastavnik likovnog vaspitanja, zatim profesor Z. sa elektro škole iz Prijedora, R. M. iz Prijedora, ne znam gdje radi. Iz Banja Luke me je ispitivao filmski režiser, 5. dan po dovođenju u Omarsku, koji je radio u Jadran filmu u Zagrebu, prije 10

godina je napustio Zagreb. Postiplomski je dao u Švicarskoj, i sad je stalno nastanjen u Banja Luci, on je vojni policajac. Zatim iz Banja Luke je dolazio isljednik, ne znam njegovo ime, isljednici nama nisu govorili imena. Iz Banja Luke je dolazio isljednik, da li je to ime njegovo, prezime zapravo ili njegov nadimak P., to je diplomirani pravnik koji je iz Pakraca. Po njegovom pričanju, on je meni prišao pukim slučajem, i bio je vrlo učtiv. Rekao je da smo kolege, on je diplomirani pravnik, i da mu je u Pakracu imanje uništila ustaška vojska, ali da on nema namjeru da se sveti, niti u njemu postoji revanšizam pa će nastojati biti objektivan. Da je čuo da sam ja Hrvatica, da sam rođena Zagrepčanka, i ako bi željela on bi mi omogućio da kod njega bude istraga, radi toga što se kod njega nisu zatvorenici tukli, što je i istina, ali je podnosio takve izvještaje da niti jedan logoraš koji je kod njega bio na istrazi nije izašao poslije toga živ. Presude nakon istraživanja donosili su, normalno, bez prisustva logoraša, ali sam ih vidjela kad su prolazili: redovni sudija do tad D. Ž. bio je krivičar u Općinskom Sudu u Prijedoru, diplomirani pravnik je, javni tužilac koji je nažalost po majci Hrvat Srbin D. Z. koji je došao iz Zagreba u Prijedor, a branitelj po službenoj dužnosti se zvao S. B. i ima svoju odvjetničku kancelariju otvorenu i sad u Prijedoru.

Što su oni zaključivali iz naših iskaza, a što nisu, ja ne znam. Moja optužnica je bila da sam član prelazne vlade koja još nije bila funkcionirala, tek je 29.5. predložena bila od strane lijevog bloka, i ja sam bila predložena kao podpredsjednik te prelazne vlade. Ja nisam čak o tome bila niti obaviještena nije bilo niti vremena da me se obavijesti. To je u onoj fazi još uvijek kad su bili rekli da su Srbi vrlo liberalni i da učestvuju kompletan lijevi blok u vladi po preuzimanju, jer je to sve bio period od mjesec dana od okupacije pa do dana isceniranja napada na Prijedor. Ukoliko je bio napad, moje osobno mišljenje je da je to bio pokušaj oslobođenja šačice ljudi, ja sam ih vidjela sa prozora mog stana, pošto stanujem u centru, i stvarno su nosili oznake Patriotske lige, odnosno ljiljane, njih dvoje koje sam vidjela. Međutim oni nisu ni otkud došli. To su bili ljudi koji su čekali u pripravnosti da kada se probije fronta preko Bosanske Krupe da tek tad mogu djelovati. Ali su izdani i otkriveni, evo malo sad izlazim iz okvira Omarske (...)

Da se vratim na Omarsku. Peti dan sam uspjela da dođem do svojih istražitelja gdje sam saznala moju optužnicu. Nisam nikakav iskaz potpisala. Mene su teretili samo s tim da sam nekom zaslugom došla na spisak te prelazne vlade, zaslugama da sam vrlo interesantna ličnost. Na moj upit da li je moja krivnja što sam član HDZ-a ili što imam funkciju u HDZ-u, rekli su da to nije kažnjivo, to je legalna stranka. To je pohvalno bilo s njihove strane. Pitali su me da li pretpostavljam zašto sam tu, pa sam rekla da li je to radi toga što sam aktivno učestvovala u provođenju referenduma. Re-

kli su mi da ni to nije moja optužnica. Tada su mi pokazali spisak od 17 ljudi i pitali me da li poznajem te ljude. Rekla sam im da neke poznajem, neke poznajem iz viđenja, neke osobno, ali da ne znam što predstavlja taj spisak. Tada mi je rečeno da taj spisak dobro pogledam pa da vidim koja je moja funkcija na njemu. Ja sam pogledala i vidjela sam da stoji podpredsjednik, ali nisam znala čega. Tada mi je rečeno da je to spisak prijelazne vlade općine Prijedor. Kao predsjednik je doktorica S., to je trebala biti nadstranačka vlada. Na spisku je bio M. T., R. E. i ja, S. Š., M. Ć. dotadašnji predsjednik općine, M. M. predsjednik SDA, S. H. novinar općinskog lista *Kozarski vjesnik*, i još neki ljudi kojih se ne mogu sjetiti baš zato što ih nisam poznavala. Rekla sam da ja ne znam za tu moju predloženu funkciju, a oni su rekli da oni znaju i to je bio materijal koji su navodno u općini pronašli u kabinetu predsjednika općine, i da je interesantan podatak na koji način sam ja došla i svi ti ostali i koje su naše zasluge, vjerojatno neke zasluge jesu kad smo na tom spisku. Ja sam rekla da je to vjerovatno kvalitet u našem radu, struka, nacionalna struktura, pomnost ili nešto tome slično jer ja sam bila jedina žena na tom spisku. Bili su vrlo učtivi za vrijeme mog ispitivanja koje je trajalo 4 i pol sata, mene nisu maltretirali, pitali su me da li sam maltretirana bila, ja sam rekla da nisam jer nisam smjela reći da jesam, tad bi bilo gotovo. Pustili su me i kada sam se vratila natrag dole kuda je restoran, tada sam vidjela da su taj dan doveli i jednog gardistu. Bio je u uniformi. Od kud su ga doveli i gdje su ga našli ja ne znam, ja ne znam niti njegovo ime, samo znam da je imao obilježja Hrvatske vojske, nije pripadao HVO-u, bio je pripadnik kako on kaže ZNG-a. (...) Njega su odveli na dve noge i izveli su ga golog, bio je samo u gaćama, bio je iskidan, vidjela sam ispod koljena njegove tetive i živo meso van, šikljala je krv sa svih strana. Oči su mu bile otečene, van očnih duplji, vodili su ga bili, kako je poslije toga prošao kad je prošao pokraj tog restorana ja ne znam, voljela bih da znam. Ali, taj njegov prolazak je bio uobičajen za sve nas, makar smo proveli tu par dana radi toga što su takvi svi dolazili s ispitivanja. Neki su odvođeni u prostorije, u taj hangar, ili pak gdje je taj restoran bila je jedna takozvana sala i garaža, kako su zvali gdje su bili muškarci. Spavalo se je na golom podu, na dvadesetpet kvadrata je bilo petsto, šesto ljudi stisnuto. Sad u kom položaju su oni bili da bi mogli uopće spavati na tako malom prostoru, to vam ja ne bih znala reći. Znam da mi je dr. S., koji je bio u toj takozvanoj sali, rekao, ali ne tad, on je četrnaest dana proveo prethodno u Bijelim Dvorima takozvanim, odnosno Šokari kako smo mi govorili, da su ljudi postajali vukovi jedan drugome jer su se borili za bolje mjesto i za zrak. U tu Šokaru smo gledale sve i bile koncentrirane na nju jer smo vidjele pošto su niski prozori, a ona je jedno petnaestak metara udaljena od tog našeg restorana, da kako tko dolazi od vojnika ili od stražara tako kundakom kroz prozor tuče naslijepo, bez obzira koga unutra tuče.

Ja sam posmatrala, taj peti dan sam upoznala tog dr. S., jer mi je ruka se dala jako na zlo, a ne mogu reći da su svi stražari bili isti, bilo ih je i koji su htjeli na neki način da pokažu sebe u drugom svjetlu. Ti su po danu bili pristojni, a po noći su se pretvarali u zvijeri, jer po noći se normalno ne vidi tko šta radi i tko šta čini. I dr. S. mi je tad rekao da S. S. koji je pretučen 15.-og uveče, kao što sam rekla, nije više u Bijeloj kući nego je izveden u neku drugu prostoriju, ali da je živ. Sa nama je sjedila i žena, M. S. se zove, čiji su muž i sin bili u toj Bijeloj kući. Muž njen je optužen da je učestvovao u oružanoj pobuni i okršaju na Kozarcu iz tog razloga što je on inače bio načelnik sekretarijata za općenarodnu odbranu pri općini Prijedor i nazvali su ga ekstremom. Ona mi je pričala jedan dio njihovih događaja, kada je vojska napala Kozarac, granatirala ga je. Kažu da su na tisuće granata pale, narod je bio naoružan i počeo je veliki zbjeg u Kozaru. Njoj je sin poginuo u Kozari, diplomirani inženjer građevine, završio je u Zagrebu građevinu. Dobio je metak u leđa. Oni su ga pokopali svojim rukama kao uginulu zvijer u šumi, zatim su odlučili radi drugog sina da se predaju, da ne bježe dalje nego da prvoj jedinici vojske, srpske vojske, priđu. Prišli su, tada su pucali po njima. Drugi sin je dobio metak u leđa, u plućnom krilu mu se zaglavio, muž i ona nisu bili ranjeni, ali su ih sve troje odveli u logor Omarska. Prvo u kasarnu u Prijedoru, a zatim iz kasarne u logor Omarska. Ona je provela dva dana u toj Bijeloj kući, izdvojena od ostalih žena. Doveli su je u sobu kad i mene ustvari, u logor, tad su i nju prebacili iz muškog tog odjela k nama ženama. Ruke su joj bile spaljene čikovima, ona je skrivala nije htjela nam pokazati iz istog razloga iz kojih sam i ja to sve ćutala i svaka druga žena koja je prošla tako. (...) Pokazala mi je lijevu ruku, na lijevoj ruci je imala kroz kožu čudne ožiljke i ja sam je pitala kakvi su. Pucali su joj iz revolvera u ruku na par mjesta, tako da prođe kroz kožu taj metak. Ona mi je pričala način na koji su mučili njih troje. Ona je morala tući svog muža i svog ranjenog sina u toj Bijeloj kući sa batinom i sa tom volujskom žilom, a zatim su njih dva morali jedan drugoga tući, zatim su sinu sol u tu ranu stavljali, rekli su da je to radi dezinfekcije, a poslije toga toga mi je ovaj dr. S. koji je ostao s njima pričao užase daljnje.

Dana 14. 06. kad sam ja dovedena, ja sam dovedena navečer u logor, a ujutro je doveden čovjek M. S. se je zvao i dovedena je H. H., djevojka član Patriotske lige. Oni su tjerali jedne druge da siluju i muškarci između sebe i muškarci žene. M. S. nije htio da siluje H. H. niti je mogao, normalno niti je htio, odbio je, tad je bio malo priklan, poslije par dana ponovilo se to, on je odbio, a tada su mu prvo odrezali testise, a zatim su ga zaklali, a H. su silovali tada drugi logoraši koje su doveli. Pod prijetnjom smrti su je silovali i ona je cijelo vrijeme koliko sam ja provela u logoru, 56 dana provela s muškarcima i dijelila njihovu sudbinu, svakodnevno dobijala batine i bivala silovana, ona nije silovana od stražara nego su tjerali logoraše da je siluju,

da bi bila kazna da su to pripadnici njenog naroda. Mene su pustili nakon toga jedno vrijeme na miru. Nakon jedno deset dana, tu negdje oko 25-og, da, 25-og sam saznala od direktora uprave prihoda M. T. koji je isto bio u logoru jer su uhvaćeni svi funkcioneri, da je S. S. umro. Umro je u zatvorenoj prostoriji, kao životinja zatvoren, dijagnoza mu je bila, kako mi je dr. S. nakon toga rekao, odbijeni bubrezi i razbijena pluća, a on nije nikako sebi dolazio. Međutim na njegovu nesreću imao je jako srce, pa je živio tih 10 dana. Umro je 25.6. u pola jedan popodne. Reći ćete kako to da su mi govorili. Mi nismo imali zabranjen kontakt, međutim pošto su žene radile u kuhinji prilikom predaje suđa, to se strahovitom brzinom razgovaralo. Osim toga, ako ste bili diplomata, a pošto su stražari bili mladi, mogli ste im prilaziti, ja sam im prilazila, to je ono ili tražiti cigaretu, jer vam nisu smjeli dati, cigaretu su davali krišom jer onaj stražar koji bi nam pomogao bi bio po kazni poslan na frontu. Znači tu negdje oko 25.6. odjedanput nam je rečeno bilo da moramo biti dobri. Muškarci su vježbali pjevati pjesme one od Topole do Ravne Gore i bilo je rečeno da dolazi B. u posjetu u Omarsku. Nas žene nisu pustili van i poštedili su nas toga da pjevamo. Međutim ja sam posmatrala svoje kolege i prijatelje iz općinskog odbora HDZ-a kako napolju stoje postrojeni i moraju držati tri prsta i stvarno je došao B. Prvo su došla policijska oklopna kola, zatim je došao jedan manji, da li je to tenk pošto se ne razumijem, nešto slično je tenku, a iza toga su došli osobni automobili. Iz jednog je izašao B. sa svojom pratnjom i tad je bila smotra na toj pisti što sam je unaprijed opisala, zatvorenika koji su pjevali i vikali življela velika Srbija i dizali ta tri prsta. B. je tad prošao, nadlijetao je helikopter bio, ljudi su se čak što više obradovali radi toga što je helihopter bio pola bijel i pola plav pa su se ponadali da to nisu slučajno od UNPROFOR-a helihopteri. Nisu bili, nisu imali nikakve oznake, ali iza njega je došao bio i helikopter sa vojnim oznakama, pa se vidjelo mislim da su baš oni. Što su oni razgovarali to vam ne bih znala reći jer su bili sa komandirom logora, i sa bratijom njihovom iz Prijedora. Nakon toga, kad su otišli, su počele još veće represalije nad ljudima.

Unaprijed vam nisam rekla da prije nego što ću ja da dođem u Omarsku, u Omarsku je dovedeno cirka 11.800 ljudi. Oni nisu vođeni nigdje, a kada sam ja došla, znači logor je osnovan početkom svibnja mjeseca, kada sam ja došla 14.6. ja sam našla 2.736 ljudi u logoru. Broj se znao pošto smo mi žene znale po broju obroka koje smo sipali i po broju tanjura jer su uvođene grupe po 30. Onda smo si bilježile, naše taške smo imale, nisu nam oduzeli taške. Pa smo bilježile crtice po 30 to se nije smjelo pisati to se moralo krišom činiti da se ne vidi i zatim smo na kraju sabrali koliko ljudi je u stvari tu. Stražara je bilo 30 u svakoj smjeni, znači ukupno 60 jer u dvije smjene se radilo: 15 je bilo unutar logora a 15 je bilo vanjske straže. To su bili mahom ljudi mještani, nije ih bilo iz regularne vojske, međutim tu i tamo se pojavljivao kakav oficir od njihove

tzv. regularne srpske vojske. Logor je inače čuvala milicija i logor se kao što sam rekla zvao Vojni istražni centar, a Manjača se zvao Viši vojni istražni centar. Trnopolje je bio lakši logor, u Trnopolju su bile izbjeglice ne po svojoj volji, nego su ih natjerali tu da budu. U Omarskoj su bili starosne dobi uzrasta od 14 godina na više, a u Trnopolju su bili bebe od 2 mjeseca i od 15 dana što sam poslije saznala kad sam i ja stigla na pročišćavanje u Trnopolje. Saopšteno nam je bilo, ja sam razgovarala sa komandirom logora, rekao je da divi se Hrvatima kao da mi je laskao, jer nas je vrlo malo, međutim da smo im mi jako tajanstveni koliko je učešće u svemu tome u Prijedoru u sukobu oružanom, da li smo mi naoružavali i tako, slijedeća pozornost je nama posvećena. Saopšteno je bilo da se nama dive radi toga što mi koji smo dobili batine koje smo uspjeli preživjeti, a od općinskog odbora preživjelo nas je troje, da se držimo ponosno i dalje. Čujte, nije to ponos, to vam se javlja nešto što vas drži tako. Već su vas ubili faktički na jedan način ako me itko razimije. Postanete biće bez emocija, tako i ja danas kad bih vidjela raskomadanog čovjeka, ubijenog, mrtvog na bilo koji način to bi meni bilo normalno, to na mene ne djeluje uopće. Tada su postali bili na jedan način blaži prema nama i to ih je držalo par dana. Ubijanja i likvidacije su i dalje bile. Mrtve nisu sklanjali odmah, nego kako je tko, ili podlegao od batina pa par dana nakon batina umro ili kako je tko odmah ubijen jer nije mogao izdržati batine. Streljalo se uopće nije, pucalo se u zrak ali u ljude ne, izuzev prilikom po njihovom tzv. pokušaja bijega kad natjeraju određenu grupu ljudi da bježe, tad pucaju u njih, ali ne da bi ih ubili nego da ih rane, a onda ih na poseban način muče. Mrtve su bacali u travu između te Bijele kuće te Šokare i restorana i tu su kao što je i naš predsjednik S. ležao, po 48 sati ležali. Špricali su ih sa aparatima za gašenje požara, da bi ih potom kad se skupi dovoljno, skupljali viljuškarima i utovarivali na kamione. To su nastojali skriti od zatvorenika, međutim mi žene pošto smo bile na katu smo mogle vidjeti kroz prozore, nisu nas mogli skroz kontrolirati po noći i ujutro rano. Kamioni su bili prepuni leševa, gdje su ih transportovali to mi nismo znali. To je bilo grozno za vidjeti u početku, a poslije vam je to postalo kao da drva voze. Upravo smo tako i mi otupjele bile.

Polako tih dana se skupilo 33 žene u logor iako je rečeno da nikad nije bilo niti jedne: 33 nas je bilo, četiri su u logoru ostale, 29 nas je pušteno. Međutim u logoru na moju veliku žalost bila je i moja imenjakinja J. P. Tada sam saznala bila, valjda u nastupu iskrenosti da je ona kompletan općinski odbor i članove pojedinih općinskih odbora i šireg članstva dovela u logor. Naime mi smo uništili matičnu evidenciju čim su Srbi preuzeli vlast, upravo iz straha da nas ne bi maltretirali (...) Ona je prije nas svih dovežena jedanputa bila u Omarsku. Da li iz straha, a ja vjerujem i čvrsto se nadam ipak jer mi je žao, i rekla sva imena upravo tom isljedniku P. iz Banja Luke. Tako smo mi poslije svi i hapšeni. Ona je išla na sastanke sa predsjednikom na Široki

Brijeg i Livno. U strahu to je pripisala meni, iskoristila je upravo to što imamo ista imena. Dala je i podatke koji nisu točni, teretila je bila i predsjednika da je učestvovao u naoružavanju Muslimana i Hrvata u Prijedoru. Faktički u prijevodu kada bi govorila srpskim rječnikom, bila je izdajnik.

Mi nismo imale dovoljno jesti, nismo imale kruha, i ono kruha što smo imale nastojale smo dostaviti muškarcima jer su bili u još težem položaju nego mi žene. Bar smo imali gdje spavati, imale smo strunjače, a oni nisu imali ni to pa smo smatrali da bi trebalo bar da im damo jesti koliko možemo. A tu i tamo neki stražar kao što sam rekla, je bio čovjek pa je uspio doturiti i cigarete ili po noći jedan sendvič koji se dijelio. U mojoj sobi je bilo 17 žena, u drugoj sobi 16, znači u mojoj sobi se jedan sendvić dijelio na 17 jednakih dijelova. Ona je izašla svježe ofarbane kose van iz logora. Ja sam otišla pješke kući, a nju je dovezao komandir logora u mercedesu kući. Ona nema nikakvih prijetnji, ali nastoji doći u Hrvatsku. Ja ne znam koliko je to dobro, ali to ostavljam njenoj savjesti. (...) Bilo me je sram. Mlađe žene po noći su izlazile dobrovoljno, pod strahom i optuživale stražarima, znate na koji način. Mene su nakon tog perioda mira prvo večer prozvali van. Bilo je 1 i 15, a pustili su, imao je oznake kapetana, 4 zvjezdice je nosio, po tome sam vidjela da je trebao biti neki kapetan, imao je civilne cipele, a vojničko odjelo. Poslije sam saznala da je to rezervni kapetan, mještanin iz Omarske po imenu G. N. Tada me je pozvao u kancelariju kod komandira. Rekli su mi da me zovu da kuvam im kavu. Pustili su me bili, zaboravila sam napomenuti, kod starješine jer sam jedina Hrvatica u sobi bila, pa pošto su bile pristalice ustaša kako oni kažu neka im tad ustaša komanduje u sobi. Kad sam došla da im kuvam kavu, prvo mi je, po ratnom rasporedu i po ratnoj radnoj obvezi, direktor rudnika, B. se preziva, ime mu nažalost ne znam, ja sam ga znala od ranije iz viđenja tada rekao da treba da budem svjesna i pametna i poslušna jer se nalazim na spisku druge kategorije, a prva kategorija su ekstremi koji se likvidiraju odmah po dolasku u logor na postupak na koji sam opisala. Druga su kategorija oni o kojima se razmišlja da jesu li predviđeni za likvidaciju, ali da li će ići na vojni sud pa potom biti strijeljani ili će biti likvidirani na Manjači ako nas odvezu gore ili negdje drugdje, to će već odlučiti. A da postoji mogućnost da me i razmijene za Travnik, da me ponude za razmjenu. Zatim ovaj kapetan koji me je izveo van, nazovimo ga taj G. N., pitao me da li sam toliko poštena zato što radim u pošti. Ja nisam obratila pažnju odmah na to, bila sam odrvenila jer sam jedanputa već to njihovo noćno ispitivanje prošla pa sam mislila da je ponovo. Nisam mu odgovorila, nego sam stavila vodu za kavu. Komandir logora je sjedio, taj Ž. M. tu, prisutan je bio i jedan od stražara koji mi je inače pomogao dosta bio, Ž. se zvao ali prezime mu ne znam. On je prema logorašima bio užasan, međutim na neki način se vezao za mene. Da li je to bila potreba za

majkom, možda je nema, nije me zlostavljao niti jedanputa niti na bilo koji način. On mi je pokazao da budem mirna, dok mi je ovaj uvrede govorio, uvrede su bile ne samo skaradne riječi, nego na nacionalnoj osnovi, prijetnje. A onda u jednom momentu je nestalo svjetla. I on me je zgrabio za ruku i izvukao van na hodnik. Dok je agregat proradio on je mene strpao u kupatilo, tu me je prvo lupio drškom od revolvera po glavi, razbio mi je kožu na glavi. Zatim je zgrabio pušku s ramena pa me je kundakom počeo da tuče, a onda je pokušao da me siluje. Pokušao ja kažem, a mene je fizički ukoliko se to naziva silovanjem, silovao me je, ali nije uspio, ja tu prisutna nisam bila. Zatim me vratio natrag na kuvanje kave. Malo sam vukla nogu jer mi je kundakom povrijedio kuk. Desni kuk me ni danas baš najbolje ne služi, kad ga rashodam onda i mogu da hodam, ne primijeti se, ne šepam, ali nije razbijen nego unutra su krvne ozljede u zglobu, pa me malo smetaju. Rebra su isto zarasla na divlje tokom vremena u logoru, da se meni nije poslije moglo ništa učiniti. Posljedice su da prilikom iskašljavanja tu i tamo znam i krv da iskašljem, ili povratim, valjda pritisak mi rebra čine na pluća. Imala sam, nervozna sam, normalno posljedice...

A vratili su me tad poslije te kave, ponudili su mi da i ja pijem kavu, ja sam rekla da bi ja išla natrag u sobu, pustili su me u sobu. Drugo veče ponovilo se. Ponovo su me zvali, ponovo pol 2 je bilo, skuhali su mi čaj pošto su primijetili da sam prehlađena. Ponovo su bile batine, pa sam dobila čaj, pa su me vratili u sobu. Treću veče ponovo. Četvrtu veče kažu žene u sobi da sam se ja mehančki primila za glavu, kad su me već izvodili van jer mislila sam da više neću izdržati. Već sam strahovito bila smršala, tad su bile same kosti, mesa nije ni bilo, nisam nikad naročito niti debela bila ali ovo je bilo stravično, mršava sam bila. Međutim to su bili samo šamari, to je bio taj blaži oblik kazne, ponovo silovanje, fizičko, mentalno je bilo mnogo gore silovanje nego fizičko. Nije bilo nikoga, samo je bio taj kapetan, samo su mi njega dovodili, valjda je on predstavljao nekog predstavnika kaznenog odreda. A onda peti dan po tim događajima zvao me je komandir logora da bi me pitao tko me je silovao, da li me je silovao, tko me je zlostavljao, da ja njemu kažem ime i prezime ljudi koji su to činili ili koji je to činio ako je jedan kao da uopće nije bio prisutan ono prvo veče, a on je i doveo tog čovjeka. Taj čovjek je izvana to sam poslije saznala, teritorijalac je bio i njima je bio zabranjen pristup u logor zvanično. Nezvanično su ih dovodili po noći. Po noći su inače prozivke po izjavama muškaraca vršili na slijepo. Ukoliko se netko prije 20-30 godina zamjerio, ako je bio ozbiljniji čovjek, nekome od članova porodice ili pak nekom stražaru, prozivali su ih po noći, izvodili van na pistu, mi žene smo to slušale. To je bila dreka paklena, urlikanje pa koliko je taj čovjek mogao podnijeti, toliko dugo je i bio mučen. Ako je imao sreće preživio je. (...) Ujutro su se vidjeli samo mrtvi u travi da leže gdje su ih bacali. Mi smo na taj način i vidjeli tko manjka od kojih ljudi. (...)

Prva razmjena 28.7. za Bihać je izvršena. U razmjeni su upravo i dvije žene bile, ta jedna, unaprijed sam je spomenula, član Patriotske lige, onda S. M. supruga tog ubijenog M. i prozvan je, vani smo slušali iz kupatila, predsjednik suda za razmjenu koji je bio tako dva puta pretučen i za kojeg smo mi znali da više nije živ. On je negdje oko 22.7., to je Š. N., on je pretučen, on je iz SDP-a bio, međutim ono kad je bila odluka da se moraju odlučiti svi iz sudstva i iz nutarnjih poslova da nema stranačke pripadnosti, on je sebe isključio iz bilo koje društvene političke organizacije, ostao je samo predsjednik suda. Međutim njega su ubili, ali su ga po noći prozvali da je prozvan za razmjenu za Bihać. Tada je već bio ubijen i predsjednik općine M. Ć., čija supruga se nalazi tu u Zagrebu, ubijen je bio i direktor uprave prihoda M. T., ubijeni su profesor P., profesor C., zatim jedan profesor iz gimnazije koji je imao nadimak Š. Znači dosta ljudi i to viđenijih ljudi je već ubijeno ili premlaćeno. Svi imućniji ljudi, također su bili u logoru. Koji su uspjeli izdržati batine su izdržali, koji nisu ti su podlegli. Da bi negdje pred kraj sedmog mjeseca počelo nešto da se događa. Počela su manje da bivaju ta ubojstva kao da su stavili ih pod kontrolu. Počelo je ubjeđivanje nas preživjelih logoraša da rat to je takvo stanje, da se na neki način mora, da su ekstremi ubijeni, bilo je greški, oni to znaju ali ljudi su dolazili sa ratišta, oni nisu mogli djelovati na njih, potrešeni, izgubljenih živaca sa Dervente najviše, u to vrijeme je Derventa bila aktuelna, i da su upadali bez znanja legalnih vlasti u logor. Napomena još. U logor je dolazio jedanputa dnevno osobni automobil jednog od članova Crvenog Križa iz Prijedora koji je dovozio tehničar bez ruke, zvao se M. Vozio je liječnika I. prezimenom, ime mu neznam. Oni su dolazili od Crvenog Križa Prijedorskog, međutim na isti način su učestvovali u likvidaciji u logoru kao i ostali stražari. U logoru su muškarci ležali potrbuške na suncu, to je poslije ručka radi rekreacije, a ako je neko dovožen „maricom" tada pogotovo su morali potrbuške da leže, a po njima se hodalo. I normalno tuklo ih se, kako se koga stiglo. Tu nije bilo izbora nekog, nego tko je imao tu nesreću da dođe pod udarac kundaka ili batine je bio tučen. Nas žene preko dana nisu tukli i nisu dozvoljavali da muškarci vide da nas tuku. Lica nam nisu dirali isto tako, osim jednoj a to je slučaj za sebe to ću ispričati. Četnik joj je, upravo pravi četnik sa bradom, sa svim oznakama, sa kokardom, zarezao lice. Prvo joj je rekao da će da je zakolje međutim se smilovao i pred nama ostalim ženama i samo joj je zarezao lice nožem u restoranu. Zato kažem da fizička maltretiranja i nisu tako stravična koliko onaj osjećaj bezizlaznosti, nemoćnosti, zatim ne znate kad ste na redu i na koji način ste na redu.

Počeli su se znači pravdati pred nama za ono što su učinili i to je trajalo negdje do 3.8. Po rasporedu radne dužnosti je bila moja soba na redu. Taj dan sam zamolila bila da izađem van, i dozvolili su mi prvi puta da izađem van kroz prozor, ne izlazi se kroz vrata iz tog restorana. Jedan stražar mi je u prolazu rekao da dolazi UNPROFOR. A

nama su prije toga dali nalog i dali su nam pastu onu za ruke prat da očistimo prozore, i sve da mora da blista da bude čisto, i ništa drugo nam nisu rekli samo da mora biti jako čisto sve.A ja sam mislila da se on šali kad je rekao UNPROFOR jer je bio jedan logoraš koji je bio zadužen na održavanju vodovoda i nosio je bijelu kacigu na kojoj je stajalo UN flomasterom napisano. Jer čini mi se da su oni prije nego što ću ja da dođem u logor, dali bili izvještaj da su dolazili iz Ujedinjenih Nacija i da nisu našli logor, a mi smo našli dosta tih rudarskih kaciga na kojima je stajalo flomasterom UN napisano. Sad pošto struje nisam imala, na televiziji koji su gledali kažu da su vidjeli ljude sa kacigama. Ja nisam vidjela. I mi smo tog logoraša zvali Unproforac. Ajde, dolazi UNPROFOR, ja sam pogledala okolo i očekivala sam tog Unproforca, tog logoraša, jer on je obično znao donijeti i kakvu cigaretu nama ženama pošto je imao slobodu kretanja po krugu. I vidim drugu ženu koja je iznijela smeće i mene zove rukom da priđem kontejneru. Ta S. D. što je radnik bila u Krašu, i pokaže mi prstom iza zgrade, a zgrada vam je od fasadne cigle onaj dio koji nije u staklu. Oni su prali zid. Normalno da su prali zid i to logoraši radi toga što zid je bio od krvi i od mozga, od ljudskog mozga i od ljudske krvi. I prali su ga bili izvana grozničavo. I u tom momentu zovu mene natrag unutra i ovu ženu i ostale žene i kaže zamjenik komandira logora, to je taj D. P. koji je došao negdje sredinom sedmog mjeseca za zamjenika jer prethodnik njegov nije bio dovoljno grub, on je suspendiran. Zvali su nas unutra i rekli uzmite svoje stvari, a stvari su vam se sastojale ono što ste uspjeli poslije toga dobiti od porodice, to su stražari pod strašnom prijetnjom donosili, ili pak je koji od isljednika donio ako mu je plaćeno bilo za presvući donji veš i eventualno vata ili bilo što drugo, samo što se može obući, hranu nismo smjeli dobiti iz vana. Prozvao je i tad je rekao da 29 žena ide kući, četiri žene ne idu kući. I sad zadnje psihičko mučenje čita po redu kojih je to 29 žena. Naglo su nas, brzo su nas upravo strpali u autobus i odvezli iz logora. Tek kad smo stigle u Trnopolje mi smo vidjele da smo stigle u drugi logor, samo taj je blaži. Trnopolje je blaži logor radi toga što vam mogu izvana donositi hranu. Tog dana je faktički počelo rasformiranje logora Omarska. Poslije smo saznali od logoraša koji su prispjeli, tad smo smjeli imati i kontakt s njima koji su prispjeli u logor Trnopolje 4.8. iz Omarske i to su autobusi i autobusi dolazili. Tad smo saznali da je 19 autobusa sa logorašima, bez obzira na kategoriju - 1., 2. ili 3., treća bi trebala biti kao čista bez odgovornosti, više nisu na kategoriju obraćali pažnju, upućena je na Manjaču, 19 autobusa. (...)

Ja sam bila pet dana u Trnopolju i tad su nas pustili kući. Taj dio za vas nije toliko zanimljiv.

U Zagrebu, 3. listopada 1992.

- jad2

GODINA ROĐENJA: 1938.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

(...) U vrijeme vršenja zločina, a to znači od takozvanog "napada na Prijedor" muslimanskih i hrvatskih snaga koji se dogodio 30. svibnja 1992. godine u 4:30 sati, zbog velikog i učestalog puškaranja koje je probudilo mene i moju suprugu, nalazio sam se u svom stanu, odnosno u zgradi pod nazivom "crveni neboder", a koji je poznat i po tome što se u njegovom prizemlju nalazi lokalna radio-stanica i radne prostorije tjednika "Kozarski vijesnik", a koji je radi strategijskog značenja bio jedna od glavnih točaka "napada". Tog jutra nisam bio svjestan tko koga napada, odakle se napada. S obzirom da je SDS na nezakonit način uzurpirala vlast mjesec dana prije toga (oko 30. travnja, 1992. godine), a prethodno je naoružala svoj "narod", oduzevši oružje TO iz vojnih magazina kasarne "Žarko Zgonjanin" Prijedor. Tako su naoružane srpske porodice i u mojem neboderu, dok Muslimani i Hrvati nisu imali oružja. Od tog vremena postupno raste napetost i intenzitet nacionalnih suprotnosti, jer SDS ili "službena vlada" općine Prijedor zahtjeva razoružanje pripadnika ostalih naroda i vraćanje legalno nabavljenog ili legalno kupljenog vatrenog oružja i municije.

Prvi incidenti započeli su 23. svibnja, 1992. godine improviziranim sukobom s muslimanskom TO stražom na ulasku u selo Hambarine, gdje su navodno poginula dvojica pripadnika takozvane "srpske vojske-milicije" (poslije se to pokazalo kao notorna laž), namjerno izazivanje incidenata. Tada započinje artiljerijsko bombardiranje sela Hambarine i sistematsko rušenje i paljenje stambenih i gospodarskih objekata, od čega nije pošteđena ni škola, ni ambulanta i sakralni objekti (džamija). Kasnije sam od očevidaca saznao da se stanovništvo povlači prema rudniku Ljubija i tamo je bilo smješteno u fiskulturne sale dvije osnovne škole. Dakle, stanovništvo pretežno Muslimani, bježe pred silom. Već 24. svibnja, 1992. godine, upućuju se radio poruke za razoružanje Kozarca i određenog dijela muslimanskih sela oko njega, a metoda napada se ponavlja. Dok stanovništvo Hambarina i svih ostalih sela zapadno od grada Prijedora nije pružalo otpor, Kozarac je to odbio i započinje tragedija za taj gradić od 5000 stanovnika i sva sela i zaseoke, kao i naselja uz regionalnu cestu Prijedor - Banja Luka, u kojima je živjelo oko 25.000 stanovnika. Puni 1,5 mjesec su gorila ta sela, sistematski paljena, bombardirana i pljačkana, muškarci su ubijani, žene i djeca odvoženi u logore, najprije u dvoranu SC "Mladost" u Prijedoru, a poslije okolo osnovne škole "Bratstvo" u Trnopolju, gdje se kasnije nalazio takozvani sabir-

ni logor “Crvenog krsta” u mjestu Trnopolje, koji je bio sve prije nego to. Time je započelo strahovito genocidno stradanje, prvo muslimanskog, a kasnije i hrvatskog naroda. Na rečenom prostoru danas nema žive duše... crvenog krova... kuća, škola, gospodarskih objekata, sakralnih objekata, nema više nikoga, to su pusti “mjesečevi krateri”, a narod koji je u korijenu zatrven, što sam se kasnije osvjedočio gledajući i slušajući stradanja i o stradanju tih ljudi po koncentracionim logorima Keraterm, Trnopolje i najzloglasnijeg Omarska i vojno-zloglasne Manjače.

Da je veoma ozbiljna politička situacija, da prijeti genocid i ratne strahote, da počinju krvava stradanja, paljevine, pljačke, ubijanja, mučenja i druge prateće radnje nacionalnog čišćenja je i dokaz, što se nasumce prekida školska godina u čitavoj banjalučkoj regiji i 20. svibnja 1992. godine su prestale sve škole i vrtići s radom, jer su režiseri grozota pripremali svoje krvave planove, za koje nitko nije znao, nije očekivao, nije bio svjestan da će se dogoditi i na teritoriji općine Prijedor, na kojoj se barem prema vanjskom dojmu zajednički živjelo...

Pa, i kada je počeo obračun s okolnim, pretežno muslimanskim selima, vjerovalo se da će poslije takozvanog “čišćenja” od takozvanih “paravojnih formacija” i “zelenih beretki” i vojske Alije Izetbegovića, doći do smirivanja, da se to neće prenijeti na grad Prijedor i njegova prigradska naselja koja su se odazvala pozivu takozvane “srpske vlade grada” da predaju naoružanje, uniforme i drugo. Ali, kako je vrijeme prolazilo, situacija je bila sve napetija, a sredstva javnog informiranja započinju “velikosrpsku” politiku optužbi na sve i svakog koji su se navodno “urotili” i žele novu 1941. godinu, protiv srpskog naroda koji će to spriječiti i neće dozvoliti.

I tada se odigrava “krvava bajka” - tipična krvava osveta” sa svim svojim pratećim strahotama. Smatram da režiseri te “krvave bajke” nisu iz općine Prijedor već s Pala, iz Banja Luke ili još dalje, iz Miloševićevog štaba. Svi oni koji su provodili to u djelo, bili su naše “komšije”, “suseljani”, “kolege” s posla, kafića, itd. I u tome je strahota iracionalnog, i u tome je nezapamćeno zlo kojeg na jednom malom prostoru povijest nije zapamtila. (...) Tako da se realizira pakleni plan genocidnog čišćenja i etničke “čistoće” Podkozarja, kojem prema političkim prognozama i srbočetničkom planu u obliku najgoreg fašizma, može ostati samo 10% ostalih naroda i to pretežno nereproduktivnog starijeg stanovništva. Mislim, da veliki dio pratećih pokazatelja, radnji, metoda, strahota etničkog čišćenja, tjeranja s radnih mjesta, iz kuća, stanova hrvatskog i muslimanskog stanovništva, nije još poznata velikom dijelu javnosti na teritoriji država bivše Jugoslavije, posebno ne u Hrvatskoj, a ni 10% podataka nije prodrlo u svjetsku javnost. Tome je u prvom redu razlog jedna strašna informativna i PTT blokada, ali u stoprocentnom obliku. Prijedor je već od 30. svibnja, 1992. godine od-

sječen od svijeta, ostalih jugoslavenskih država, a veliki broj odigravanja tragedije, telefonske i druge blokade dogodio se i u samom gradu, selima i okolini. Moja je procjena, da preko 98% stanovništva susjedne Banja Luke, udaljene samo 53 km od Prijedora, nije znalo ništa, pa čak i neka srpska sela u prijedorskoj općini. A da apsurd bude veći, čak u prvim danima čišćenja i genocida u samom gradu, pojedini dijelovi grada nisu znali što se događa na drugom dijelu grada, čak nisu vjerovali očevicima strahota. Sve je to bilo sračunato, zato i svjetska javnost još uvijek šuti, zato su se laži koje su prosipali Karadžić (Radovan, ratni „predsjednik Republike Srpske", optužen za genocid), Koljević (Nikola, „potpredsjednik Republike Srpske") i Plavšić (Biljana, predsjednica Republike Srpske 1996.-1998.", osuđena za ratni zločin), održale sve do danas. Jer i ono malo što je saznao Međunarodni crveni križ, UNHCR i dr., je prava lakrdija, to je razočaranje svih onih žrtava (...)

Dana 30. i 31. svibnja 1992. godine, započinje sistematsko "čišćenje" u Prijedoru: paljenje kuća, streljanja, rušenja cijelih stambenih naselja kao što je "Stari grad" - ruše se kuće, odnosi materijal, pale gradske džamije u centru i to 30. svibnja u 22:00 sata, granatiraju i pale još tri gradske džamije u periodu između 30. i 2. lipnja 1992. godine. Oko nebodera u kojem stanujem ubijeno je oko šestoro ljudi, vidio sam kad su trojicu strijeljali, a trojica su ubijena u svojim stanovima. U Partizanskoj ulici (na desnoj obali Sane) prema svjedočenjima samih pripadnika takozvane srpske vojske, ubijeno je 42 osobe. Procjena je da je za njihovih 16 poginulih ubijeno u tri dana (30. svibnja, 31. svibnja i 1. lipnja 1992.) oko 1600 osoba. A sve se to nastavlja do 19. rujna 1992. godine, kada u 24:45 miniraju katoličku crkvu i nekoliko minuta kasnije posljednju džamiju u gradu. Crkva u centru grada, a džamija u naselju Puharska. Želim da se saznaju sve strahote jednog građanskog, etničkog i genocidnog rata, u kojem stradaju svi koji nisu srpske nacionalnosti, pa čak i "nelojalni ili neopredijeljeni Srbi", jer moram istaknuti da Prijedor ne napuštaju samo Muslimani i Hrvati, već i veliki dio srpskih intelektualaca. Jedan mlađi srpski oficir mi je rekao: "Srbi se neće oprati narednih 200 godina za sve ovo što su radili na teritoriju općine Prijedor i šire..."

Dana 2. lipnja 1992. godine sam prvi put uhapšen i pod pratnjom vojnih srpskih specijalaca i civilne policije u 14:00 odveden ulicama Prijedora na takozvani "informativni" razgovor u SUP Prijedor, gdje sam proveo čitavo poslijepodne, ali nisam bio maltretiran i zatvaran, a ponašanje tkzv. inspektora-ispitivača je bilo veoma korektno. Obradu-ispitivanje vršila su dva inspektora, neki M. i žena M. J., kriminalisti u ulozi političkih inspektora. Cilj ispitivanja, koje je inače trajalo oko 65 minuta, svodilo se na to da se dokaže da sam pripadnik stranke HDZ-a ili pomagajući-podupirući član, moje veze s predsjednikom S. S. Išlo se toliko daleko da su pretresana

pitanja prošlosti mojih roditelja, moje braće, vjenčanja moje kćerke za mladića srpske nacionalnosti, pitanja mog pedagoškog rada, pa čak i teorije povijesti, u čemu ispitivači nisu bili kvalificirani - posebno po pitanjima falsifikata povijesti - posebno iz NOB-a, način mojih predavanja, shvaćanja događaja, prenošenja učenicima itd. Potenciranje moje nacionalne pripadnosti, moje takozvano "jugoslovensko" opredjeljenje. Poslije toga sam morao sačekati razgovor s načelnikom SJB S. D., s kojim sam se veoma dobro poznavao jer je u vrijeme mojeg direktorstva u RO Centru za osnovno obrazovanje bio moj sekretar, inače diplomirani pravnik. O njegovim ljudskim i političkim kvalitetama ne bih... jer sam bio njegova direktna žrtva osvete. Upitao sam ga čemu sve ovo što se sa mnom događa, odgovorio je da je "optužba stigla u pismenoj formi od mojih kolega" koji me optužuju za HDZ-erstvo, a to znači "za ustaštvo". Napominjao mi je više puta da me je mogao poslati u Omarsku, ali eto nije, i da ovo ne smatram osvetom za naše neslaganje u vrijeme našeg zajedničkog profesionalnog rada. Prilikom mojeg puštanja iz SUP-a, bilo je povuci-potegni i uz pismene izjave navedenih inspektora o mojoj "nedužnosti", dato mi je pismeno uvjerenje o slobodnom kretanju na području općine Prijedor, ali bez prava napuštanja iste, radi moguće daljnje obrade inspektora. Oko 19:00 sati sam pušten bez straže kući, što je zabezeknulo stražu na ulazu u moju zgradu koja je inače bila pod velikim obezbjeđenjem, pa čak su se iznenadili i mnogi drugi "kako to da sam pušten"... Ali intimno sam znao da se neće na tome završiti. I bilo je točno. Već 17. lipnja, 1992. godine u 5:30 naređeno je moje drugo hapšenje, koje su izvršili po nalogu načelnika SUP-a S. D. tri civilna policajca uz šofera i policijski auto "maricu", koji su me prvo odveli u SUP, a zatim u gradski logor KERATERM koji se nalazio udaljen od "stare ciglane" svega 50 metara. Ovo zbog toga jer su u "Staroj ciglani" u vrijeme njemačke okupacije i NDH navodno bili zatočeni Srbi. Dakle, osveta je bila na taj način potpuna, toga sam bio svjestan.

KERATERM je tvornica keramičkih pločica i termičkih proizvoda, čije su proizvodne hale koje nikad nisu stavljene u pogon, kao i magazini, pretvoreni u zloglasni logor opasan žicom, stražom, mitraljeskim gnijezdima i velikim rovokopačem, koji su kao sablasti prijetili zatočenima. Dnevni promet ljudstva "kretao" se od 850 do oko 1000 zatvorenika, zavisno od "čišćenja" grada i okoline. Hale su bile prenatrpane ljudima, a bilo ih je od 14 do 75 godina starosti, pretežno iz grada i prigradskih naselja: Puharska, Čejreci, Hambarine, Tukovi, Ćela, Gomjenica, te posebno hala III s ljudima i dječacima iz Kozarca i okolnih sela, koji su bili pod posebnim tretmanom radi svojih "zlodjela". Uslovi smještaja, higijene i drugog bili su nemogući, hrana 200 grama i komadić kruha u 24 sata, voda dozirana za preživljavanje, a WC: 4 pisoara i čučavca na 1000 ljudi, predstavljalo je pravo umijeće u korištenju i preživljavanju od urinskih para, fekalija i smrada koji su izjedali oči, nos i pluća. Isti su koristili prema

redu i to do 21:00 uvečer, a onda tek iza 6:00 sati ujutro, noću nikako. Ležajevi - paleta daska predstavlja pravi luksuz, a pretežno na betonu - karton ili slučajno deka tko je mogao dobiti.

Već prvog dana sam se susreo s ostacima prošle krvave noći, jer su oni šmrkovima ispirali krv ispred određenih prostorija, a na zidovima hala bili su vidljivi tragovi krvi, ostaci kose i kože, izranjavani i prebijeni ljudi modrih lica, podbuhlih od udaraca i noćnih mučenja. Osjećaj izolacije, osjećaj da si ništica i "Alijino smeće", da su te ponizili na nivo prijedorskog ološa koga su isto doveli u logor radi šverca cigaretama i duhanom - stražari u tijesnoj vezi sa švercom uz ogromne zarade, saznanje o mučenjima i iživljavanjima pijanih "ratnika" koje su predvodili dvojica kriminalaca i zločinaca Z. Ž. i neki D. zvani "D." i "D.", ime mu ne znam, pritisnulo me kao mora...

Saznanje da sam upao u žrvanj nacionalističkog iživljavanja samo zbog toga što sam hrvatski intelektualac, saznanje o vlastitoj apolitizaciji (u posljednje vrijeme) djelovalo je strašno deprimirajuće. "Hrana" - ako je to bila, nisam je mogao uzimati, a spoznaja da ću završiti na nekom smeću ili u nepoznatoj zajedničkoj jami, bez imalo ljudskog dostojanstva, najprije izaziva strah, onda apatiju, a zatim psihičku pripremu za smrt. Sve to treba doživjeti i svako pisanje ili verbalno redanje događaja, muka i umiranja, a pravi doživljaji ostaju duboko u nama kao dio naših umnih i duhovnih stradanja i rastrojenosti, koji se ničim ne mogu vratiti, koji se nikada neće izbrisati... U Keratermu i odjelu zatvorske bolnice bio sam 53 dana. Gledao sam batinjanja i umiranja, "liječio" prebijene i ubijene, i pokušao štititi maloljetne dječake, te kruhom utažiti tešku glad koja je razdirala njihove želuce. Dječak od 14 godina, A. V. i njegov otac bili su tako fizički maltretirani da će tragovi na njihovim glavama ostati trajni, kao i braća J. koji su jedan drugog morali silovati, ubojstvo trgovca iz Kozarca B., ili još gore: smrt Srbina J. R. iz sela Ljeskara, kojeg ubijaju noću 22. lipnja, 1992. godine, kao "izdajicu srpskog naroda" jer je navodno glasao za Aliju Izetbegovića i njegovu sliku držao u kući. Umirao je od 23:00 sata do 4:20 sati ujutro od posljedica krvarenja iz bubrega i gušenja u 120 litrenom plastičnom buretu. Tragovi 16 mm željeznih šipki, cijevi centralnog grijanja, policijskih palica, čizama, noževa, udaranja glavom u zid, pijanim iživljavanjem uz glazbu s tranzistora, sisanjem tuđih spolovila, nabijanjem policijske palice u rektalni otvor, sjedanjem na razbijene pivske boce, samo su dio muka koje su podnosili logoraši iz noći u noć, čekajući koga će prozvati naredne večeri. Sam nisam bio fizički maltretiran, ali ne znam što je bilo gore, čekati egzekuciju ili istu podnijeti. I o čemu razmišljaš? Više ne misliš na mile i drage, na život, budućnost i ostalo, već kako najlakše umrijeti, kako izazvati mučitelja da upotrijebi vatreno oružje, jer je takva smrt bila najveći "luksuz". Ali to se teško događalo

i žrtva je umirala polako i u najvećim mukama. Najveća lakrdija je bila kad su dovodili liječnika... Stetoskopom se utvrđuje smrt... infarkt... ili drugo. Tada se žrtva nosi na paleti na smetlište, dok ne dođu posebna kola koja je odvoze u nepoznato i valjda u zajedničku grobnicu...

Imao sam nekakvu ludu sreću u toj tragediji, da sam kronični bolesnik pankreatitisa i hiperbilirubinemije, koji su na sve to reagirali povišenom temperaturom, te sam onemoćao ležao, riješen da makar tako umrem. Valjda iz nekih osobnih ili možda ljudskih motiva, dva pripadnika "srpske vojne policije" jednostavno su me "ukrala" iz logora i u dogovoru s vojnim zapovjednikom bolnice - doktorom kirurgom, sakrili su me na drugom katu koji je bio određen u Prijedorskoj bolnici za "kažnjenike"... Počelo je vidno pogoršanje, tako da je bila neophodna infuzija, i dobio sam je u dva navrata - 12 flaša glukoze i soli, izvršili pregled, i počeo sam se popravljati...

Ali ni tu nisam ostao neotkriven. Naime, stizala je preko tih mojih "spasitelja" optužba za optužbom, na njihov i na moj račun. Optužbe su bile sljedeće:

1. da sam HDZ-ovac,
2. da sam idejni vođa tajne profesorske organizacije srednjoškolskih profesora, uperene protiv srpske vlasti i naroda,
3. da sam prepoznat na slici s Fikretom Abdićem na svečanom prijemu u restauraciji "Ruža" prilikom promocije stranke SDA,
4. da sam kao profesor povijesti pred gimnazijskim učenicima umanjivao žrtve Jasenovca, itd...

U bolnici su me maltretirali, nisam ostao pošteđen, i to: "specijalci" iz takozvanog Interventnog voda i ranjeni pripadnici tzv. "srpske vojske" koji su se oporavljali na drugim odjelima iste bolnice, a koji su vršili noćne obilaske u potrazi za "zelenim beretkama"... Usput su ubijali druge ranjene zatočenike, nasmrt su pretukli S. S. iz sela Kamičani, H. S. iz Hambarina, B. H. iz Prijedora, ranjenu djecu - brata i sestru H., D. S. starog 70 godina iz Gornje Sanice... Ili su teško ranjeni (u njihovim "čišćenjima") odvođeni neizliječeni u logore... Ne znam kako sam preživio bolnički "tretman".

Prebačen sam u logor Trnopolje, gdje sam morao potpisati "dobrovoljno" iseljavanje i ostavljanje sveukupne imovine. Primio sam i rješenje o prestanku radnog odnosa s obrazloženjem... a tada sam proveo dva mjeseca svojevrsnog kućnog zatočeništva, čekajući slobodu ili smrt...

Izašao sam iz okupiranog grada i došao u Zagreb. U Prijedoru sam ostavio stan, namještaj, kola, garažu, devizne račune u "Jugobanci" i PBS... treba početi sve iznova s 54 godine života.

Od odgovornih aktera ove drame ističem:

1. čitavu općinsku "vladu" - predsjednik općine M. S., liječnik;
2. Služba javne bezbjednosti - načelnik S. D., dipl. pravnik i glavni komandir Ž. J.;
3. vođa SDS stranke penzionirani policajac iz doba komunizma, koji je zamjenio vođu stranke S. S., sada predsjednika "Crveni krst" Prijedor, S. M.;
4. od vojnih predstavnika pukovnik A. (već povučen u Banja Luku na novu funkciju) koji je inače vodio brigadu u ratnim razaranjima Pakraca i drugih slavonskih i banijskih mjesta, i koji je od prvih dana uključen u cjelokupna događanja i izdavao osobna naređenja, i praktično s "majorom" R. Z. kontrolirao kompletna događanja do danas, tako se Kozarac u čast Z. danas zove Radmilovo - kao novo ime razorenom i uništenom gradu. Uz njih stoji čitava plejada neposrednih izvršitelja njihovih krvavih naredbi, mučenja, ubojstava, paljevina, tzv. čišćenja terena, tjeranja u logore, logorskih mučenja na najzvjerskiji način i puštanja zatočenika na milost i nemilost pijanim, razjarenim i razularenim povratnicima s fronta, koji traže osvetu i krv.

Spaljena sela i gradići, ubijeno i rastjerano stanovništvo, upropaštena privreda, blokiran čitav život. Prema tome, osnovni motiv mojeg iskaza je zahtjev civiliziranom svijetu da hitno prekine ove ludosti, i da sve odgovorne za zločine izvede pred sud javnosti, to su moji humani i nacionalni motivi.

U Zagrebu, 5. studenog 1992.

- jad3

GODINA ROĐENJA: 1931.
PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Musliman

Poslije okupacije Kozarca dospio sam 27. svibnja 1992. godine u prvi zatvor u Ciglane kod Prijedora. Tu sam proveo dva dana i tri noći. Onda sam bio premješten u logor KEMOTERM i poslije tri dana, šest dana u logoru Omarska. Zadnji logor u kojem sam bio bilo je Trnopolje. Sve ukupno u raznim logorima bio sam mjesec i dvadeset dana. Čuli smo da su ženama otimali djecu i da se nisu vraćala. Sve žene i muškarci bili su razdvajani. Spavalo se na betonu ispod streha ciglane. Nužda se vršila na jednom mjestu deset metara udaljenom od drugih ljudi. Tu su bili ljudi iz Kozarca, okolice Prijedora i čak iz Bosanskog Novog.

Uhvatili su nas tako što su stavili oznake Crvenog krsta i u megafon vikali: "Predajte se, čeka vas Crveni krst i bit ćete zaštićeni". Na cesti je bio 21 autobus i tu su razdvajali žene i djecu. U autobusu morali smo sagnuti glavu. Neki su autobusi odmah kroz šumu išli u Trnopolje, a ostali u Ciglane. U Ciglane su odvodili ljude po noći. Čuo se rafal i čovjek se više nije vraćao. Vidio sam kako su jednom rezervnom milicioneru iz Kozarca polomili kosti, stavili krpu u usta, polili benzinom i zapalili.

U Omarskoj su tukli i ispitivali. Mislim da mi je glavu spasilo to što sam uporno tvrdio da nemam ni braće ni djece. Nikog nisam izdao da je u borbi ili da ima oružje. Logor je na pruzi Banja Luka - Bosanski Novi. Tu je rudnik i tornjevi za separaciju rude 20 metara visoki. Unutar tornjeva bili su boksovi 10x6m u kojima je bilo po 300 ljudi. To su etažne prostorije za separaciju rude. Svaka je imala četiri sprata i u šest separacija bilo je … ljudi. Nije se moglo spavati osim zadrijemati na ramenu nekoga. Nije bilo svjetla. Dobili smo jedan hljeb na šest ljudi tek nakon tri dana. Unutra se vršila nužda. Moja dva brata su bila tamo i jedan je umro u drugoj etaži. Nisam ga smio ni pogledati, niti sam znao šta je sa njim. Kasnije, kada sam došao u Trnopolje drugi ljudi su mi to rekli. Za šest dana 35-40 ljudi je umrlo. Svaki treći dan dobijali smo hljeb i kasnije po par zrna graha. Oni dođu do vrata i mi bismo u krug uzimali hranu u karton ili tetrapak koji smo našli. Vode su nam davali svaki dan toliko koliko se moglo uhvatiti u karton. Par puta su pružili crijevo kroz mrežastu platformu kakve su inače dijelile svaku etažu. Logor je bio podijeljen u tri dijela: A, B, C. Iz C dijela nije bilo preživjelih, jer u Trnopolje kasnije iz C niko nije došao. Trojica iz Kozarca su izvršili samoubojstvo. Dvojica su iskočila kroz odvodnu cijev i stražari napolju su ih dokrajčili. Osim u ovakvim tornjevima bilo je logoraša i u zgradi skladišta. Bilo je u logoru samo 30 žena. Ispitivanja su bila svake noći. Meni su puščanu cijev gurnuli u usta i tako sam ukupno izgubio sedam zuba. Mnogi se poslije ispitivanja nisu vraćali. Istražitelji su bili obrazovani Srbi. Znam trojicu: … - naš komšija, … - nastavnik, a u logoru su obadvojica bili neki komandiri. Nosili su kokarde. I sami su tukli i udarali logoraše. Govorili su nam da će za svakog ubijenog Srbina ubiti 300 Muslimana.

Ja sam bio jedini iz C odjeljenja kada su napunili autobus sa 45 ljudi, uglavnom starijih. Dolazili su u logor mlađi, a stariji su odlazili. Dječacima i mladićima obično nije bilo spasa.

U Trnopolje logor smo dovezeni u 5 sati predveče. Kao da smo došli u slobodu. Bili smo sretni da se može ležati na betonu. Kada sam ja došao bilo je oko 4500 ljudi u centralnom ograđenom dijelu oko kojeg su straže. Cijelo selo Trnopolje bilo je

logor… Nekim ženama je bilo dozvoljeno da u pratnji četnika idu kući i spremaju hranu. S jedne strane logora je autoput, a s druge strane pruga gdje su se u vagone za stoku ubacivali ljudi. Sve je to radi etničkog čišćenja. Iz prostorije bioskopa u kojoj sam proveo prvu noć izveden je B. M. Svaku noć su ulazili i uzimali ljude bez spiska ili neke optužbe nego redom. Dječake su nogama gazili u barama, na makadamskoj cesti. Ipak manje se umiralo nego u Omarskoj jer je bilo nešto hrane. U cijelom centralnom dijelu mjesta bio je jedan školski i jedan poljski WC. Vodu za piće dobijali smo, a i A. V. nam je dodavao crijevo preko ograde. Jednom kada sam dobio dozvolu od komandanta da odem kući nakon 2,5 km straža nas je uhvatila i utovarila u kombi sedam po sedam ljudi jednih na druge poprijeko kao cjepanice i opet vratili u logor. U ambulanti su nas postrojili i vidio sam i zarobljene Muslimane doktore. Tu sam vidio kako su ispred ambulante S. K. (31 god.), krupnom čovjeku, na grudima četnici napravili krst sa četiri slova C (ćirilićki S) i onda su mu na nogama presjekli tetive. Jednog drugog su oborili i nožem mu presjekli kičmu tako da su mu se noge odmah oduzele. To su radili četnici “ramboi” koji su imali razne dodatke na sebi, kao mrežaste maske na licu, crne rukavice s golim prstima i crne trake oko glave. Nisu bili bosanski Srbi jer su govorili ekavski i “bre”.

Kroz otvoren prozor čuo sam iz daljine od 20 metara plač žena. Jedna je plačući govorila: “Ljudi, ja sam prije mjesec dana operisana.” “Imaš li mamu?”, pitali su i doveli i mamu i tatu te djevojke. Silovali su joj majku pred njenim i očevim očima. Jedan dan su pet djevojčica od trinaest godina odveli u M. kuću i sutra ih vratili u takvom stanju da je doktorica P. S. dvije uspjela zašiti, a tri su morale biti otpremljene za bolnicu u Prijedoru, gdje su navodno i odvedene. Deset žena su silovali ispod topole. Bilo je oko trideset četnika koji su se smjenjivali na straži. Dr. P. mi je pričao kako su masakrirali Čeha S. Ž. iz Prijedora. I on je bio doktor u bolnici. Odsjekli su mu spolni organ i vadili oči pod optužbom da je prije rata kastrirao 300 srpske djece.

Poslije mjesec i dvadeset dana u logorima otišao sam iz Bosne sa konvojem izgnanika.

U Zagrebu, 31. srpnja 1992.

- jad4

PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Musliman

Mladić kojeg je početkom kolovoza u logoru Trnopolje snimio CNN nalazio se ispred mene. U grupi bivših logoraša bilo je lako odmah primijetiti F. Upoznao sam ih sa istraživanjima o logorima koje vrši naša grupa i zamolio za razgovor. Moja molba nije odbijena od strane ovih divnih momaka, ali svejedno osjećao sam se neprijatno jer sam znao da će se iscrpiti govoreći mi ono što pitam. Obratio sam se prvo F. (a u razgovoru je sudjelovao i N.).

U KERATERM sam došao 14. lipnja. Uhvaćen sam u selu Sivcima poslije ulaska četnika, okruženja i bombardovanja. To su bila predana sela. Mi koji smo bili gore iz drugih sela, probali smo neko organizovanje i u tome nismo uspjeli. Govorili su nam siđite dole, nastavite živjeti i nikome se neće ništa desiti. Mi smo dole sišli, onda su nas dole opkolili, počeli hvatati i ubijati. Kako su iz kuća izvodili, tako su počeli i ubijati. Koga god su odveli iza kuće odmah su i ubili.

Spominje se da je ubijeno 120 ljudi. Ja sam siguran za 45. Oni su ubijeni prilikom kupljenja, odmah po izvođenju iz kuća. To je bilo 14. lipnja.

Ja vam samo mogu reći da su nas kupili neki sa kokardama i bradama. To je bilo tako da nisi smio dignuti glavu. To je bilo samo "majku vam j... izlazi, ovdje ste se našli kriti, sve ću vas pobiti." Ne mogu tačno reć'. Bilo je i vojske u vojnim uniformama ali i sa kokardama. Jedan sa kokardom me je odmah bacio na zemlju i počeo tući kundakom.

Ljudi u tom selu Sivcima su ranije predali oružje u Trnopolju. Oni su tada popisali ko je predao oružje. Ljudi su ranije imali oružje. Neko je prodao kravu pa uzeo sebi oružje, neko ko je bio bogatiji u markama je platio i imao je automatsku ili poluautomatsku pušku, 800 maraka je bila automatska puška. Ljudi su prethodno predali oružje dole u Trnopolje. Onda kada su nas pokupili u logor u KERATERM i u Omarsku, onda su po tom spisku tražili "e imo' si naoružanje" i te su ubijali.

U selu se krio i "M.". Njega su tražili. Bio je limar i malo bogatiji. On je diverzantsku grupu jednu gradio. U tom traženju ubili su mi i kolegu, ne može biti boljeg nego što jest. Nije imao ni punih 17 godina. Ubili su ga kao pseto na krvnički način. Odveli su ga iza kuće i samo su mu rekli bježi. On je potrčao, a oni su mu pucali u glavu. Sve i jedan leš što je nađen samo je glava iskidana. Ja imam u Sivcima nanu preko puta čije kuće su mezarluci. Tu su ih zakopavali. Tu je zakopan i A. J., komšija moj. Tu su ih zakopavali, četir'-pet ljudi u jednoj rupi.

N.: Imaju gore u Hrnići isto mezarluci. Kopali su i po njivama. Kako su koje nalazili, stariji ljudi i žene su zakopavali, i djeca.

F: Najveća masovna groblja se mogu naći u Omarskoj. U Trnopolju… Govorili su da je to prihvatni centar, a i tamo su ubijali i ukopavali. Poslije onog snimka ja sam se u mišju rupu morao kriti. Od 5. kolovoza kako je mene snimio CNN, a snimio me je kada sam došao dole iz Omarske, ubijeno je devet ljudi na krvnički način, a po sto ljudi je odvođeno u nepoznatom pravcu i nisu se više vraćali.

Kad sam došao u KERATERM, oko 360 ljudi iz Poharske je već 15 dana bilo tu. Nas, što nas je pokupilo u Sivcima oko 500. Kasnije je dolazilo iz Čarakova, Hambarina, Prijedora, svaku noć po 10-15 ljudi. Svaku noć su se opijali, mučili i ubijali masu ljudi. Zadnji autobus iz naše grupe koju su odveli već 14. lipnja izdvojili su na pistu i cijelu noć se iživljavali nad ljudima iz Mujkanovića, Haremića, Suhog Broda. Nas, koji smo prije stigli taj dan, samo su popisali, ali zadnji autobus!? Samo su rekli "E, danas smo imali dobar plijen. Ovi neka se sad odmore, a ove što će pred noć stići, e njih ćemo tući. Lomili su im i noge i ruke. Tih dana je kompletirano oko 1515 ljudi u logoru. Dovodili su nove ljude da nadopune broj onih koji su ubijani.

Kad bi se računalo, dnevno je ubijeno najmanje deset ljudi, postojali su dani kada je ubijeno i 200 ljudi, 27. srpnja ubijeno je 145 ljudi, a 45 ranjeno. Tako pobijene i krvave držali su cijelo jutro na pisti. Onda su ih sve potovarili kao vreće za cement i mrtve i ranjene zajedno odvezli u nepoznatom pravcu i nijedan se od ranjenih nije vratio. Odvodili su i ljude kao u radnu jedinicu, a da se nikad ne vrate. U te jedinice dnevno je vođeno najmanje po 20 ljudi. Nikad se niko nije vratio. Vjerojatno su sahranjivali mrtve, a onda i oni ubijani tako da ne bi bilo svjedoka. To znamo jer su sve naše komšije pobijene.

Shvataš, to ubijanje ne možeš opisati. Imali su tri smjene: K. i K. smjena su ono što se kaže bile dobre, ali kad je bila G. smjena, on je nabavljao te koji su dolazili ubijati. On je bio "P.". Mene je tukao moj komšija Ž. Z. lično. (…) Bilo ih je dosta iz Prijedora odakle je bio i Č. Koristio je sve načine mučenja i ubijanja: željezne šipke, pištolj, skalpele. Jednog B. je izveo i kroz butine probadao nožem. Muhe su mu kasnije dolazile na ucrvanu ranu. Ja sam mu dao svoje hlače zbog čega sam se morao sakrivati. Niko mu nije smio pomagati. Samo navečer smo jedni drugima pomagali. Mi koji smo bili malo zdraviji davali smo svoju vodu ranjenima. Bile su četiri prostorije sa logorašima: kec, dvojka, trojka i četvorka. Trojka je najveći užas preživjela. Na njima su se najviše iživljavali.

Kada su čuli da će dolaziti televizija našli su palete od dasaka i natjerali nas da ih iznesemo i operemo. Izvršili su dezinfekciju. Probrali su sve koji su bili loše ili bole-

sni i potrpali ih u kamione i više se nisu vratili. Nas 25 odveli su u bolnicu u Prijedoru da nam stave zavoje, da nam se ne vide krvave rane. Rane su doktori sjekli i čistili na živo. Nas kao i druge iz KERATERMA prebacili su u Omarsku i Trnopolje kada su čuli da će novinari doći. KERATERM uopće nije snimljen. Sigurno znam da je za Omarsku otišlo 120 i to onih u najgorem stanju, a za Trnopolje oko deset autobusa. Ujutro su odveli i 25 ljudi kao "radnu jedinicu" i nikada se nisu vratili niti stigli ni u jedan logor, ni Omarsku, ni Trnopolje, ni KERATERM. Što da kažem. Od 1500 nas nije preživilo više od 1000, a i od toga ne znamo ništa šta je s mnogima. Od 120 koji su prebačeni u Omarsku 9 je zaklano u autobusu do Omarske, polovina je pobijena, a polovina prebačena u Manjaču.

Transport … iz KERATERMA bio je 5. kolovoza. Na Manjači smo se raspitivali za onih 120 koji su išli prvo u Omarsku. Nije ih došlo ni deset, uopće te cifre su nepoznate. Manjača je punjena i s ljudima iz Omarske i KERATERMA. Stalno su u KERATERMU ispitivali po dvadeset ljudi i u roku od tri dana mnoge od tih vodili u Omarsku. U Omarskoj su mnoge ubili za koje su tvrdili da su lagali na ispitivanju u KERATERMU. Naprimjer od 25 samo su tri preživjela. Svi iz KERATERMA smo prebačeni ili u Trnopolje ili u Omarsku.

N.: 18 autobusa je 6. kolovoza stiglo iz Omarske na Manjaču. To nema broja. Samo vidiš koga nema. Prosjek od familije do familije sigurno neće biti ni trećina svake familije. Tako su pokupili i komandira naše spavaonice, F., s ranjenicima kao da idu na branje voća i nisu ga vratili. On je pregovarao s njima za ove malo slabije, da dobiju malo više hrane. Nikad mu ništa nisu dali. Samo su dotjerali posebno hranu jer su znali da će doći televizija i da će snimat'. Tu su nam hranu dijelili i govorili: Ovako imaju svaki dan". Mi smo to imali samo kad su nas stranci dolazili snimati.

F.: Gledaj, ja sam snimljen na brzinu. Čim smo došli iz KERATERMA u Trnopolje istovarili su nas u taj krug ograđen žicom. Logoraši domaći iz Trnopolja su bili na drugom kraju. Htjeli su da sakriju žice, ali su se pojavili strani novinari i počeli nas snimati. Uhvatili su mene prvog kraj one žice i ja sam počeo pričati, a kad onaj iza leđa (stranaca) kaže: "Pišite im sve imena da ih pobijemo ko šta govori.» Ja sam nešto sasvim malo rekao da sam bio gladan i iscrpljen. Nisam smio puno reći. Sve kojima su popisali imena tražili su tu noć da nas pobiju. Locirati mjesta gdje su sahranjivali ubijene u svim logorima, to niko ne može znat. To brate znaju ovi naši sa Kozare što su stigli. Kudgod su prolazili nailazili su na kosti. Raznorazne kosti.

Dana 13. kolovoza smo krenuli iz Trnopolja u konvoju i 14.-og stigli u bolnicu u Travnik. Taj Međunarodni crveni križ je branio da se dio logoraša uopće vozi. Tražili su da se cijeli logor ukine. Trebalo je da svih 5000 ljudi krene u pratnji UNPROFO-

RA. Mi smo htjeli da idemo pješke samo da nas UNPROFOR prati. Taj Međunarodni crveni križ i CNN su se vratili u logor. Tražili su da se taj logor ukine. Oni i novinari su mi spasili život. Oni su stalno ulazili u spavaonicu da provjere da li sam ja živ. Ja sam se od četnika krio na sve moguće načine. Presvlačio sam se u raznorazne uniforme i odijela da se sakrijem. Novinari su samo uspjevali "uletiti", uslikat me i opet "izletiti", a da se ne otkrije gdje sam. Dvojica braće su me stalno krili. Nisu mi nikako mogli ući u trag. Trebali su me ubiti, kažem ti, preživio sam sav onaj pakao i sad da me ubiju? Braća su mi krenula 21.-og konvojem, bili su izvedeni na Vlašić, imali sreću, kažem ti. Pobjegli su.

U našem konvoju prema Travniku, dok smo prolazili kroz srpsku zonu, to je užas. U autobusu su tražili novac. Prvo zaustavljanje bilo je u Kozarcu. Tu su nas istjerali napolje i nisu nam dali dići glavu da ne vidimo šta je od Kozarca ostalo. Tu smo sačekali konvoj iz Prijedora. U kamionima su došli žene i djeca koji nisu uopće iz logora nego iz kuća. Ukupno je tu bilo 14 autobusa i 9 šlepera, od čega je iz logora Trnopolje bilo samo 7 autobusa. U Verćima kod Banja Luke pukla je guma autobusu i to je bila druga stanica. Tu je naišao Međunarodni crveni križ i tražili su da uđu u autobuse i da snime. Pitali su i "Kud idete". Rekli su: "Nama uopće nije javljeno da ste vi krenuli." Četnici su u njih uperili puške i prijetili da ih sve pobiju. I mi smo htjeli da izađemo, da se napijemo vode, ali tada su povikali: "Ulazi, majku vam j..., hoćete da vas snimaju!" Onda smo krenuli dalje prema Travniku. To je neopisivo. To je kaos bio. Ti ćeš morati pitati nekoga svjesnijeg. Mene su u logoru puno tukli. Taj komšija Z., po glavi po bubrezima, tako da sam ja taj put proveo skoro ne znajući za sebe.

N.: Ja sam sjedio na početku autobusa dole na podu. Stražar koji je držao uperenu automatsku pušku naredio mi je da ustanem i da pokupim od žena i ljudi novac. Rekao je: "Vi ste sada kod Alije i taj vam novac nije potreban." Ljudi su vadili pare i davali. Bilo je maraka, franaka i srpskih para. Dao sam mu u ruke i opet sjeo pored njega na pod. Ženi sa lijeve strane autobusa rekao je da skine minđuše. Molila je da joj ne uzima uspomenu od muža. Kaže: "Ništa, ništa, skinite." Žena je skinula minđuše i dala. Poslije pola sata opet je naredio meni da idem i da skupljam pare. Molio sam ljude ko' prosjak da daju pare u strahu šta će biti sa mnom. Davali su lančiće i prstenje. Do Banja Luke svi ljudi su bili potpuno opljačkani. Tako je bilo u svim autobusima i kamionim.

N.: Naš konvoj od 13. kolovoza zaustavili su zadnji put na Vlašiću. Tamo su tražili omladinu da izađe iz autobusa. U konvoju koji je išao 21. kolovoza dva su autobusa muških ljudi ostavili. Posebno su izdvajali i muškarce iz drugih autobusa. Dvojica koja su odatle kasnije pobjegla u Travnik rekli su da su sve te ljude pobili i poklali. To

je oko 15 kilometara prije mjesta Turbete. Tu smo od naših prihvaćeni i autobusima prevezeni do Travnika. Dobili smo da jedemo, ali stomak nije bio u redu. Prebacili su nas u bolnicu. Tu smo dobivali infuziju i proveli 10 dana u bolnici. Evo imam papire kakav sam bio.

(Čita bolničku otpusnicu.) Da sam imao krvi i sluzi u stolici, slabo pokretan, sa blijedom sluznicom usne šupljine. Slabo sam odgovarao na pitanja i sporo reagovao.

U Zagrebu, studeni 1992.

- jad5

GODINA ROĐENJA: 1937.
PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Musliman

U Kozarcu je rat počeo 24. svibnja 1992. godine kada su bombardovali, onda su selo opkolili banjalučki i prijedorski korpus. Ušli su u grad, pokupili stanovništvo i odveli u logor. Pri tome su imali spisak po kojem su tražili vjerske službenike i milicionere i druge za koje su bili posebno zainteresovani. One koje su našli po tom spisku odmah su ubijali, dok su ostale kasnije odvodili u logor. Odvezeni smo u logor KERATERM. Tamo su nas tukli, pri tome psovali predsjednika. Bili smo smješteni u nekakvim garažama. Bilo je oko 3000 ljudi, uglavnom muškaraca. Žene su odveli u pozorište u Prijedor.

Prvih dana nisu ubijali. Poslije dva dana smo prebačeni u Omarsku. (…) Sljedećih mjesec dana dešavala su se maltretiranja. Odvodili su nas svaki sat na ispitivanje pri čemu su nas tukli. Mnogi se nisu vraćali sa saslušavanja. Prozivanja su bila poimenična. Prepoznao sam dosta komšija među stražarima i ispitivačima. Među njima je bio i major K. iz sela Ćele koji se isticao u mučenju. Ostalih se ne sjećam. Nakon mjesec dana prebačeni smo u Trnopolje, jedan pun autobus. Prvih dana bilo je mnogo bolje nego u Omarskoj. Dosta ljudi su odvodili na rad kao što je vađenje krompira, ali se obično po deset ljudi nije vraćalo. Pošto se nije moglo pobjeći, znali smo da su bili ubijeni. Od početka su mnogo teži uslovi bili za vojno sposobne ljude. Nakon 70 dana uspio sam pobjeći iz logora.

Dvadeset dana nakon dolaska u logor bio sam svjedok silovanja djevojčice od 13 godina. Jedne noći su oko 20 djevojčica odveli iz Trnopolja prema Kozarcu. Ja sam s njima do tada bio u školi. Oni su došli po njih oko 12 sati noću, zašli su po prostoriji,

osvjetljavali lampom, odvodili djevojčice. Pola tih djevojčica se vratilo izmrcvareno, razderane odjeće i one su nam ispričale da su silovane. Plakale su i pričale svojim majkama, rekle su da su četnici ubijali one koje su se opirale. O sudbini onih koje se nisu vratile ne znam ništa. Neke od preživjelih su se teško razboljele od posljedica. Rekle su da su ih silovali Srbi iz Srbije.

Kad sam se odlučio za bijeg, bilo je to 2:30 ujutro. Zvao sam još šestoricu, ali nitko nije smio krenuti. Stražari su bili pijani, spavali su. Prošao sam kroz logor, preskočio ogradu i pobjegao iz Trnopolja u pravcu Omarske. Upao sam među četnike, ali pošto nisam bio obrijan, govorili su mi: "Gdje si, brate Srbine". Pitali su me gdje ti je puška, rekao sam im da su mi je oteli Muslimani. Do Ivanjske sam došao pješke, u Ivanjskoj sam se ukrcao u stočne vagone pune žena. U kompoziciji je bilo 27 vagona punih žena i djece koje su Srbi istjerali prema Doboju. Malo prije Doboja su nas četnici istjerali iz voza i rekli nam da idemo prema Gračanici koja je udaljena oko 30 km. Prije toga su jednu nepokretnu ženu bacili u potok. Iza tunela smo naišli na našu vojsku.

U Zagrebu, studeni 1992.

- jad6

GODINA ROĐENJA: 1965.
PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Musliman

Napomena: Svjedočenje jednog od dvojice preživjelih logoraša masakra kod rijeke Ugar, H. Č. Razgovor je vodio novinar iz Jajca u bolnici u Jajcu.

Bilo je to 24. (05.), tada je počeo napad na Kozarac, odvodili su nas od žena, djece, roditelja. Držali su nas 90 dana. Oko 20. kolovoza, smo krenuli kao na razmjenu. U mjestu Skender Vakuf smo stali, kao da je autobus u kvaru, ali nije bila istina... sigurni smo. Bilo nas je puno, uglavnom iz Kozarca i okoline Prijedora. Stali smo da se odmorimo pored položaja četnika, a oni su tražili zlato, devize od žena. Morali smo ih slušati, a kada smo se odvojili od žena "uveli su ih". Rekli su da će ići na razmjenu. Rastavili su nas od žena, jedan autobus žene, a dva autobusa muškarci, psovali su nam majku muslimansku i ustašku, obećavali su nam zamjenu pa smo čekali dok nije prošao konvoj kamiona, autobusi žena. Zatim su u autobus ušli njih dva-tri i rekli:

“Streljamo vas”. Brojali su: “jedan, dva, tri...” Izveli su nas na obalu, provaliju, kanjon mislim rijeke Ugar. Tu je svega bilo. Vjerovatno su i prije tu streljali. Kako smo padali doli, bilo nas je oko 300, ne znam kako sam se spasio, ljudi su padali niz padinu, vidio sam prijatelje, poznanike koji su streljani, fali im pola glave, mozak i sl. Ne bih ih imenovao, pucali su...

Za drugim autobusom kojeg su streljali bacali su bombe, ne znam kako sam se spasao. Za nama nisu bacali bombe kad su nas streljali. Pogodili su me u rame, kad sam pao doli još su me pogodili u nogu, prebili je. Išao sam tom rijekom na rukama, nisam mogao hodat’. Izvukao se još jedan, a bilo nas je oko 300.

Rane koje sada imam učinili su domaći četnici iz Prijedora i okolice, bivši policajci iz Prijedora, naši Srbi. Probio sam se tako što sam išao sa čovjekom koji se spasio, stariji, sedam dana sam išao. Ništa nisam jeo sedam dana, jedan put sam pio vode. Rekao sam ovom što me pratio da ide on da se spasi, on je nastavio. Za tri dana prešao sam samo 10 metara. Peti dan je ovaj prijatelj uspio da naiđe na naše u mjestu Melne i došli su po mene. Bio sam u nesvijesti.

Kozarac je potpuno očišćen, … sve je očišćeno što nije srpsko. Prosto smo natjerani da odemo, spasimo se. Imam 27 godina, imam porodicu i ništa ne znam o njima.

Ovdje sam primljen stvarno dobro. Vidio sam razliku između ljudi i neljudi. Ovdje u Jajcu sam dobro primljen, ono tamo su zvijeri, ne znam kako da ih zovem - neljudi, a do jučer smo bili skupa. Danas je veliki broj ljudi iz Kozarca završio u logorima KERATERM, Omarska, Trnopolje. Ovaj posljednji je pravi nacistički logor, dosta ih je ubijeno. Oni su Trnopolje zvali sabirni centar, ali to je bila maska. Kad bi ljudi došli iz Omarske ili KERATERMA, nisu mogli hodati kako su bili izgladnjeli, izmoreni.

(Na pitanje - koga još imate od familije - čovjek ne može govoriti. Plače.)

U Jajcu, lipanj 1992.

- jad7

GODINA ROĐENJA: 1976.
PREBIVALIŠTE: Rizvanovići
NACIONALNOST: Muslimanka

Nakon napada na moje selo, masakriranje civila koje sam vidjela svojim očima doživjela sam kao najveću tragediju. Tad još nisam znala da me čeka nešto mnogo gore i od same smrti. Moja sestra E. rodila je bebu u podrumu gdje smo se krili za vrijeme granatiranja sela. Nakon pada Rizvanovića, pošto su četnici ušli u selo, vidjela sam nedaleko kuće mrtvu djecu između tri i osam godina starosti. Vidjela sam razorenu džamiju, muškarce koje su odvodili. Neke uglednije ljude izdvajali su iz kolone. Ubijali su ih nedaleko, pucnjem u glavu. Oni su padali kao pokošeni, a tijela su ležala u grotesknim položajima. Vladao je kaos, panika i smrt. Mojeg su D. optužili da je ubio jednog Srbina, a potom su ga pred nama ubili na samom kućnom pragu. U selu je ostao izvjestan broj žena i djece i svi smo se krili po podrumima razorenih kuća. Naša je kuća ostala cijela. Tog dana došla je nekolicina četnika. Tražili su vrijedne stvari i podatke o muškarcima koji su se krili u šumi. Jedan od njih, star oko 30 godina, naredio je da pođem s njim u kuću. Morala sam poći. Užasno sam se bojala, ali nisam slutila što me čeka. Znala sam da bi svojim otporom, ugrozila živote svoje porodice.

Kad smo ušli u kuću, tražio je novac, nakit i druge vrijedne stvari. Sve mu je bilo na raspolaganju. Udario me šakom. Pala sam. Zatim je legao na mene. Uradio mi je ono. Plakala sam, grčila se, krvarila. Bila sam nevina. Naredio mi je da ustanem. Htjela sam pokupiti svoje stvari da njima sakrijem svoju golotinju i unakaženo tijelo. Rekao mi je da ih ne diram. Naredio mi je da stojim i čekam. Rekao mi je da pazim što radim, jer o meni ovisi sudbina moje porodice. Izišao je iz kuće. Osvrnuo se da li ga netko vidi i pozvao dvojicu četnika da uđu u kuću. Plakala sam. Ponovilo se isto i s ovom dvojicom. Bila sam izgubljena. Nisam osjetila kad su otišli niti koliko sam dugo ležala na podu, sama. Ušla je mama i zatekla me tako ležeći. Taj susret s njom, u tako ponižavajućem stanju, bilo je gore od svega što se dogodilo. Istina me udarila posred lica, da sam uništena, silovana, unakažena. Ali moja majka koja je pretpostavljala što se događalo sa mnom taj je trenutak doživjela kao najveću tugu našeg života. Plakale smo obje, vrištale. Obukla me. Zajedno smo otišle u podrum. Sve ostalo što se događalo sa mnom bilo je poput magle i sna. Transport do Trnopolja, odlazak do Travnika do kojeg smo pješačili preko Vlašića 30 km. Tek sam u Travniku izišla iz tog stanja sna i konfuzije. Zatičem se da ne vjerujem da mi se to dogodilo. Baš meni.

Majka mi je mnogo pomogla. I ja jednog dana želim biti majka. Ali kako? Muškarci u mojem svijetu predstavljaju užasnu sliku nasilja i boli. Svjesna sam da nisu svi takvi, ali taj je osjećaj jači od mene. Tu si ne mogu pomoći.

Zagreb, prosinac, 1992.

- jad12

GODINA ROĐENJA: 1941.
PREBIVALIšTE: Kozaruša
NACIONALNOST: Musliman

Dana 24. svibnja 1992. JNA, uz pomoć srpskih paravojnih formacija - "Beli orlovi" i Šešeljovci, inscenirali su da su ih napale muslimansko-hrvatske grupe, a iz smjera Kamičani, odnosno okrivili su "zelene beretke" da su napale jedinicu JNA na putu Prijedor - Banja Luka. To je u stvari bio izgovor da počnu s borbenim djelovanjem u muslimanskim naseljima Kamičani, Kozaruša, Trnopolje i Kozarac, sa svim ostalim muslimanskim zaseocima. Djelovali su teškom artiljerijom, a naročito tenkovima. Tog dana kad je počeo napad, nalazio sam se na putu Kozaruša - Prijedor u nastojanju da se javim na posao. (…) U to vrijeme već su uveliko trajale mjere ratnog stanja, jer su srpske jedinice već djelovale po muslimanskim selima u pravcu Ljubija - Prijedor.

Dok sam ispred kiše granata koja je zasipala cijelo područje pokušavao zajedno s mnogim drugim da se dokopam sigurnog mjesta, vojska je pozivala na predaju. Napominjem da nitko nije pružao nikakav otpor. Mještani su u jednom kaosu i cijelo vrijeme pod vatrom iz svih oružja nastojali stići do obronaka planine, misleći da je tamo najsigurnije. Vrlo malo ih je u tome uspjelo. Ja sam se zajedno s ostalima predao vojnoj jedinici misleći da je to najsigurnije. Počeli su nas sve - i muškarce i žene - trpati u kamione i autobuse. Bilo je stravično jer su pri tome tukli koga su stigli, a žene i djeca su jaukali. Na ulasku u Prijedor počeli su nas razdvajati. Žene i djeca na jedan kraj, a nas muškarce su potjerali prema Keratermu, tvornici koja se nalazi na ulasku u sam grad preko puta stare ciglane.

Kako je u Keratermu bilo četiri grupe zatvorenika to su nas potrpali po skladišnim i proizvodnim halama. Bio sam u hali s još oko 1000 ljudi. Bio je mrak, a beton na kojem smo ležali ili sjedili stalno su polijevali šmrkovima. Na otprilike šest ili sedam metara visine nalazio se krov kroz čije propuste je dolazio zrak. Slabiji i bolesniji

su ubrzo počeli oboljevati još više. Hrana koju smo dobijali jedanput na dan sastojala se od šnite kruha i male paštete, a nekad ni to. Vodu smo isto tako dobijali jednom dnevno. Zahoda nije bilo, odnosno nismo mogli stići do njega. Svakodnevno su stražari ulazili i batinali strujnim trožilnim kablovima, vrećama ispunjenim pijeskom i volujskim žilama, ili bilo kakvim drugim tvrdim predmetom. Noć je bila užasna. Nismo znali koga će i kada prozvati, jer te koje su izvodili više najčešće nismo ni vidjeli, ili su pak bili dovođeni u užasnom stanju, isprebijani do besvijesti.

Svaki dan je bar jedan čovjek umirao od posljedica batinjanja. U Keratermu su vršena ispitivanja zatvorenika. Ispitivanja su bila prava mučenja. Tu su čovjeka najčešće batinali do smrti. (…) Kako su ljude izvodili tako su se čuli jauci, zatim pucanje i tišina, a onda zvuk kamiona. Po tome smo zaključivali da su mrtve negdje odvozili. Negdje u sedmom mjesecu, ne sjećam se točno datuma, jedan mršavi mladić pokušao se na vrhu hale provući kroz jedan mali prozor. Stražari su ga uhvatili, a nakon toga, kad je svanulo, izveli su nas zatvorenike napolje i morali smo gledati kako mu sjekirom tešu glavu. Počeli su od ušiju. To su radili sve dok nije umro.

Ubili su i jednog Srbina. Razlog je bio taj da je navodno bio u Stranci demokratske akcije i glasao za Aliju Izetbegovića. Umro je od strašnih batina, a i gušili su ga u nekom buretu.

Sredinom sedmog mjeseca izveli su iz hale III oko 150 ljudi i na najzvjerskiji način ih pobili. Drugi dan su šmrkovima prali krv s betona, a kamione s leševima odvezli su ne znam gdje.

U početku su hranu mogli donositi ljudi sa strane. To su bili mještani čiji rođaci su bili zatvoreni. Međutim, to je trajalo vrlo kratko. Ubrzo su ih tjerali, a nakon kratkog vremena su im zabranili da dolaze. (…)

Nakon Keraterma sam 3. kolovoza 1992. prebačen u Trnopolje. Tu je bilo nešto bolje, ali su se isto događale jezive stvari. Dana 4. kolovoza 1992. došao je ozloglašeni Ž. s namjerom da napravi pokolj. Međutim, čudno, ali stražari su ga u tome spriječili. Nakon tri mjeseca provedena u logoru Keraterm i Trnopolje, uspio sam se spasiti i prebaciti u Republiku Hrvatsku. Ne mogu vam opisati sve strahote koje sam vidio, to što se tamo događalo više je nego užasno.

U Čazmi, 12. prosinca 1992.

- jad13

PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Muslimanka

Napomena: Svjedokinja je poslala svoj iskaz iz mjesta u kojem trenutno privremeno boravi.

(...) Radila sam normalno u smjenama sve do 30. travnja 1992. godine kad su preko noći zauzeli vlast. Došla sam u drugu smjenu i hodajući kroz grad samo sam vidjela uniformirana i naoružana lica. Ništa mi nije bilo jasno. Nisam bila svjesna svih tih zbivanja. Na poslu sam pitala što se to dešava i rekli su mi da samo šutim i radim. Isti dan je uveden policijski sat. Zbog teških materijalnih uslova bila sam prinuđena i dalje raditi. Na radnom mjestu je bilo toliko provociranja i izigravanja s oružjem, ali se sve izdržalo i pomislila sam proći će. Tu sam slušala razgovore da će sve Hrvate i Muslimane poklati i poubijati, ali ja u to nikad nisam vjerovala. Često su me pitali jesam li ja mali ustaša i oslovljavali me tim nadimkom. Sve je to bilo za mene takoreći normalno dok nisu došli po mene. Prvo su mi govorili da će mi sve zapaliti, da to sve treba goriti pošto je muslimansko, da bi me poslije svega tog provociranja odveli u zatvor. Do SUP-a su me koji put ošamarili i vikali na mene i tražili su srpsku zastavu da mi je nabiju na glavu. Čak su govorili da će mi je urezati na čelu. U zatvoru sam prenoćila, a ujutro sam odvezena u logor u Omarskoj. Na putu do Omarske je isto bilo užasno. Provocirali su me i koji put udarili, govorili su mi da se više nikad neću vratiti u Prijedor, te da oni hoće etnički čistu Veliku Srbiju. Vozili su me kroz Kozarac. Na svakom njihovom punktu bi stali i izvodili me s namjerom da me odmah tu strijeljaju. Govorili su mi da pogledam dobro Kozarac kojeg više nema i neće ga ni biti. Nisam imala što vidjeti osim razrušenih i zapaljenih kuća. Rekli su mi da to više nije Kozarac, nego da je to sad Radmilovo. U tom autu u pratnji su mi išla dva milicionera. Jedan se zove B. K., a drugi J. Na tom putu su obadva uzela neke tablete. Kad sam stigla u Omarsku, za vrijeme primopredaje su rekli da dobro paze na mene, te da sam ja ekstremni slučaj. Gore su mi prvo oduzeli sve pare i izvrnuli džepove, zatim su mi po leđima par puta "prošetali" automatom i dva puta me udarili palicom. Potom su me uveli u prostoriju za ispitivanje. Pitali su me i usput su mi gasili cigarete na nozi zbog toga što im nisam ništa konkretno odgovorila. Od toga sam zadobila dvije otvorene rane. Nakon tog ispitivanja odveli su me kod ostalih žena. Tu sam imala priliku vidjeti Prijedor u malom. Svi ti ljudi koji su prije imali sve, sad su bili tako bijedni i jadni. Svaki dan smo gledali što sve rade od tih ljudi. Po cijeli dan na suncu bi morali ležati na stomaku, da bi vojska po njima igrala. Noći su mi bile

užasne. Često su dolazili i izvodili me i silovali. Ujutro bi me komandir Ž. M. zvao da bi me pitao kako sam provela noć i jesam li dobro i mirno spavala. Ništa nisam smjela reći jer su me još nekoliko puta udarili šamarom ili kundakom za opomenu da šutim. Taj isti komandir je znao što se zbiva jer je i on bio jedan od njih. Svaki dan sam brojala i gledala kud idu ljudi s ispitivanja, ili će u neku prostoriju ili ga nose u među. Kad bi ga odnijeli u među znalo se da je još jedan manje. Svakog jutra i večeri bi te iz međe odvozili kamionom. Čak su dolazili i bagerom da ih kupe. U tijeku dana bi me često vodili da očistim te kancelarije od krvi. Kad bih tamo ušla govorili bi mi čija je to krv i kako su ga tukli.

Jednog dana čistila sam krv A. K. i na povratku do moje prostorije vidjela sam da na ispitivanje ide I. J. Udarali su ga i vikali, bacili su ga od zida i nekako mu prebili ruku. Sav taj prizor i sve te slike uvijek su mi pred očima. Ova dvojica nisu više među živima, ali oni nisu jedini. M. Č., A. P., N. Š., Z. M., O. M., A. B. i još mnogi drugi ubijani su na moje oči. Ubijali su ljude tako što bi ih tukli do te mjere da ne bi mogli ustati, nego bi se onako ležeći počeli crvati. Samo bi ih izbacili van i puštali da čekaju smrt. Ovo mi je užasno teško pisati, jer svaki sat proveden u tom logoru je živa rana po kojoj sad kopam. I ovo je samo površinsko pisanje. U tom logoru sam provela 56 dana. Svake večeri bih slušala kako ljudi plaču i jauču, mole i kume da prestanu, da oni nisu ništa krivi. Bili su krivi zbog toga što su bili Hrvati ili Muslimani. To je bila njihova glavna optužnica. Onda su počeli dolaziti i ljudi s mojeg brda (Bišćani). I njih su tukli i ubijali. Baš su se tad zatekli oni iz srpskog Crvenog krsta i među njima je bio M. iz medicinskog centra. On je bez ruke, ali je sposoban da ubija i da tuče. Tad je pretučen i na kraju ubijen R. K. koji je bio šofer u medicinskom centru. Isti Z. zvan Z. koji je bio na podjeli te uskisle i jadne hrane je bio za ubijanje, te K. koji je nosio produžni kabel, te K., D. K., M., D., Ž. koji nam je oduzimao kruh, Č. koji je s oduševljenjem gledao sve te prizore i još mnogi drugi kojima ne znam ni imena. Nakon 56 dana sam sprovedena u Trnopolje s još 28 žena. Tu sam ostala tri dana i onda sam puštena. Bila sam u gradu, jer na kući na selo nisam mogla. Za svoju porodicu nisam ništa znala. Moje selo je bilo iseljeno i poubijano. U gradu sam ostala dva tjedna i onda sam krenula konvojem za Travnik. Dok smo krenuli, odmah nakon par kilometara su počeli s pljačkom. Svakih par kilometara bi stali i tražili pare, marke, zlato i sve ostalo, dok su uzimali i razne privjeske, noktarice, olovke, upaljače i sve ostalo. Ponekad bi uzeli nečije dijete i rekli da će, ako ne skupimo određenu cifru DEM (njemačke valute), dijete zaklati. Pred kraj su nas čak skidali i pretresali tražeći da što nije ostalo skriveno. Tako su nas opljačkali do gole kože da bi na kraju na Vlašiću izveli 250 ljudi, mlađih i jačih muškaraca i poubijali ih. Iz kamiona u kojem sam ja bila izvedeno ih je petnaest.

U Travniku sam se nakon tri mjeseca sastala s roditeljima. Oni su mi ispričali što se sve dešavalo kod njih. Za brata koji ima sedamnaest godina ništa ne znam. Nakon par dana sam dobila garantno pismo iz Njemačke i zajedno s roditeljima otišla za Zagreb. Tu sam ostala par dana i obavila jedan liječnički pregled. To je bio ginekološki pregled, pošto sam od kolegice koja je isto bila u logoru i koja je jedina znala za sva ta zbivanja sa mnom dobila broj telefona na koji sam se mogla obratiti. Moje rane na nozi su bile sve gore. Zbog nikakvih higijenskih uvjeta je došlo do infekcije tako da sam i zbog toga morala ići doktoru. Zbog sveg tog straha doktoru nisam rekla što je u pitanju. Nakon mjesec i po dana, moje rane na nozi su zarasle, ali i sad imam dva ožiljka. Nakon par dana provedenih u Zagrebu, moj stric je došao po mene i porodicu. Odmah poslije pozdrava je rekao da bi me najradije sad on ubio. Zbog svega tog nekorektnog ponašanja i njega i žene, nisam im ništa ispričala kroz što sam sve prošla. Sigurno bi bilo još više provociranja. Nakon dvadeset dana su me s roditeljima istjerali. Dok sam prošla kroz sve te procedure izborila sam se za sobu od socijalnog. To je soba od 13m^2, ali se mojem stricu ni to nije dopalo pa me je htio i odatle protjerati. Strina mi je Njemica, tako da su ljudi iz socijalnog vjerovali više njoj nego meni, ali nakon svih tih problema, eto još sam tu. Sad imam psihičke probleme i ponekad se sama pitam što da radim. Posao još nisam našla, a i ne znam što bih radila jer se još bojim velikog kontakta s ljudima. Nekad poželim da radim bilo što da nemam vremena za razmišljanje. To je onako sve u kraćim crtama, ali sam sve to preživjela i evo moram još uvijek živjeti.

U (inozemstvu), prosinac 1992.

- jad15

GODINA ROĐENJA: 1945.
PREBIVALIŠTE: Bišćani
NACIONALNOST: Muslimanka

(…) U Prijedor sam pošla 30. aprila (1992.) i tad je sve počelo. Čula sam od komšija da je Prijedor pao, ali ja u to nisam vjerovala. Na ulazu u Prijedor sam naišla na njihov prvi punkt i tad sam imala s njima prvi susret. Imam bolesnog čovjeka kojem sam pošla po lijekove. Tu su me pitali kud sam pošla i šta trebam iz grada. Kad sam rekla da moram u apoteku po lijekove za bolesnog čovjeka, rekli su da ne trebam lijekove, da će oni doći i ubiti ga. Bez obzira na te riječi otišla sam, ali u apoteci nisam dobila lijekove jer sam Muslimanka. Vratila sam se kući bez lijekova i to pješke jer su nam odmah ukinuli autobuse, vodu i struju. Moje komšije i komšinice su odmah do-

bili otkaz u firmama jer više nije bilo mjesta za Hrvate i Muslimane. Sve smo tako živjeli do 22. maja kad su napadnute Hambarine. Izmislili su da je tamo ubijen vojnik i da su oni to morali uraditi. Počeli su s ubijanjem, protjerivanjem i pljačkom, i onda bi sve to što je još ostalo zapalili. Kad su sve to obavili postavili su vojsku da čuva Hambarine. K. je zajedno s D. H. pljačkao i klao po Hambarinama i krčmio je po selu.

Trebalo im je dva dana da dođu u Kozarac. To isto i još gore desilo se Kozarcu, a mi smo se uvijek nadali da nas neće. Naše vođe iz sela su išli na pregovore u Volar i obećano im je da će nas Srbi iz Volara braniti.(...) Kod nas je sve to počelo 20. jula. Prije toga su nam naše vođe pokupile sve oružje i po nekom dogovoru predali radi bezbjednosti sela. Od oružja je sve predano, čak i lovačke puške i privatni pištolji. Pokupili su sve bolje aute i odvezli ih navodno za potrebe vojske, kasnije su pokupili i motore i bicikle. Kupili su sve zalihe po kućama izgovarajući se da je to za vojsku. Onda su naredili ko pristaje na lojalnost neka objesi bijeli čaršaf na kuću. To su neki uradili, čak je i na džamiji visio jedan. To je bilo naređeno na kurban bajram, a za to vrijeme mi smo spavali po skloništima jer su nas granatirali. Poslali su vojnike u Rizvanoviće da gone stoku i kupe pšenicu, pa pošto se nisu mogli dogovoriti oko plijena, pucali su jedan u drugog i onda rekli da su to uradili Muslimani. Sutradan je najavljen pretres. Rečeno je da se ne bježi od kuća jer ‘ko ne bude imao oružje da neće imati problema. Nisam imala oružje i mislila sam da će sve biti u redu. Bila sam u kući s čovjekom i maloljetnim sinom. Sin se bojao i želio je bježati u šumu, ali mu nismo dali jer smo im vjerovali. Tad se čula galama, vika i pucnji. Pred moju kuću su došla tri vojnika. Pozdrav im je bio: “Pomoz’ Bog u srpskoj kući.” Odgovorila sam: “Pomoz’ bog.” tad su mi opsovali majku, zar ni to ne znam. Ti su mi odveli sina, drugi su došli po čovjeka. Treći su došli da traže pare, marke, zlato. Uzeli su nešto para što sam imala i izvukli su mi minđuše. Uvijek su dolazili u grupama po 2-3. Kad su sljedeći došli opet su tražili isto, a pošto nisam imala silovali su me. Poslije toga su me udarili u glavu i otišli. Bila sam onesviještena. Kad sam došla sebi, pošla sam vani. Vidjela sam milicionera u srpskoj uniformi gdje vodi dvoje djece. Naredio im je da potrbuške legnu na asfalt i pucao im je u leđa. Djeca su ostala ležati, a on je otišao. Pored moje kuće ubijeno je još deset ljudi. U kuću su ulazili kao u stanicu i uzimali što se kome sviđalo, a sve im je bilo dobro. Jedan je otišao u garažu i vidio stari automobil. Psovao je Aliju zar nam nije mogao kupiti bolji auto. Na jednoj raskrsnici su skupili veliku gomilu ljudi i naredili im da legnu. Gazili su po njima i udarali ih nogama, puškama, palicama. Neke su mučili. Gledala sam M. M., natjerali su ga da liže asfalt. Tad je počelo ubijanje. Taj dan je ubijeno preko 150 ljudi. Mojeg sina su potjerali u logor s autobusom i na pola puta zaustavili su autobus i izveli dvadeset ljudi. Među njima je bio i moj sin. Tu je bilo dosta ubijenih, ali mojeg sina nisu vidjeli.

U 18:00 sati, 20. jula, došla su dvojica i natjerali me da sklanjam te ljude. Pitala sam kud ću s njima. Rekli su: "Đubre u đubre.» Tako sam i uradila s još tri žene. Ujutro sam s još nekoliko žena htjela te pokopati, ali je došao srpski milicioner i rekao da to ne radimo jer će oni to kupiti. Ušla sam u kuću, spakovala sebi malo garderobe i krenula bratu u Tukove. Kad sam stigla, moj brat je ležao mrtav u svojoj sobi. Tu sam ostala četiri dana. Pokopali smo mojeg brata u istu rupu s još pet ljudi. Mi smo nosili mojeg brata iz kuće, a za nama vojska nosi njegove stvari. Ujutro je došao vojnik i naredio nam da za dvadeset minuta moramo napustiti kuću i otići na njihov punkt. Pokupili su nas s ostalim svijetom u autobuse i odvezli za Trnopolje. Tu u logoru sam našla čovjeka, dok sina nije bilo. Tek kad sam stigla u Travnik, saznala sam da mi je sin izveden i sigurno je tu ubijen. Prošlo je već pet mjeseci, a on se ne javlja.

U Zagrebu, siječanj 1993.

- jad16

GODINA ROĐENJA: 1955.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Muslimanka

Iz zajedničkih patnji rađa se zajednička snaga da se izdrži ova teška mora što se nadvila nad hrvatska i muslimanska sela i gradove da joj se suprotstavimo jakim duhom, kako bi sutra nad lijepom našom domovinom vladao mir i razum. Potresne priče ljudi koji su morali napustiti ognjišta govore sve, baš kao i prestravljene dječje oči. Suočeni sa surovom istinom četničkih razaranja, svjedoci smo svakodnevnog pristizanja velikog broja izbjeglica s kriznih područja. Mnogi su pred prijetnjama smrću morali uzmaknuti, napustiti svoje domove te s nužnim stvarima, a neki i bez njih, krenuti u neizvjesnost. Kakva se drama odvija u tim ljudima teško je ovo sve opisati, no istina je, ogorčeni će reći pravu istinu o Srbima, o ovom što se u Prijedoru i okolici, kao i u cijeloj Bosni i Hercegovini desilo Hrvatima i Muslimanima. Politika R. K. kojem je cilj protjerati Hrvate i Muslimane s njihovih područja kako bi ostvarili Veliku Srbiju. Uzeli su toliko maha da se … još uvijek iživljavaju nad Hrvatima i Muslimanima, protjeruju, ubijaju, masakriraju, siluju žene i maloljetne. (…)

U Prijedoru i okolici sve je popaljeno i opljačkano a Hrvati i Muslimani su u zbjegovima. Jedni su našli utočište u Herceg Bosni, a drugi u Zagrebu. U Zagrebu se nalaze izbjeglice iz svih krajeva Bosne i Hercegovine. Ti ljudi su izbezumljeni od straha

i suludih divljačkih nasrtaja terorista. Zagreb nam je jedina nada koja nam spašava naše gole živote. Jer, četnici su nam opljačkali sve. U nama je ostala samo jedna velika trauma i sjećanje puno tuge i bola. (…) Nećemo im oprostiti dok smo živi, jer su nam oduzeli naše najdraže. U izvješćima nas koji smo bili na području Prijedora govori se o ubijanju, silovanju, uhićenjima i batinjanju. Vjerojatno su mislili da nitko nikad neće saznati koliko su zločina učinili. Ali, jasno je da četnici nikog ne štede. I naši pretpostavljeni su mislili da kod nas neće izbiti rat i katastrofalni sukob poput onog u Hrvatskoj. U istim se izvješćima dokazuje koji ljudi dolaze iz logora, što se dogodilo, govori se o ubojstvima Hrvata i Muslimana koji čine većinu stanovništva u Prijedoru. (…) Srpski ekstremisti uništili su sve katoličke crkve i muslimanske džamije na prijedorskom prostoru. Četnici nastoje etnički očistiti sva sela oko Prijedora i sam Prijedor. Mislim da je ovaj rat nešto stravično. Malo tko nije ovo doživio i prošao kroz logore i zbjegove pred četničkim cijevima i njihovima terorom. Muslimani, osvijestite se jer jedino se u zajedništvu s Hrvatima možemo obraniti od zajedničkog neprijatelja. (…)

Ovo je prvi put da sam koncentrirano progovorila i zapisala izvješće o logoru Omarska, kroz što smo mi žene tamo prošle. Sad se nalazimo na slobodi, nakon par mjeseci … No život mora teći dalje. Mi koji smo preživjeli moramo reći pravu istinu. Molim vas, žene, uzdignite se svojim duhom nad rat i ispričajte tragediju koju smo sve skupa doživjele u logoru Omarska. Mi svi tražimo pravo koje će nas odvesti u bolju budućnost. Ne dopustimo da nemili događaji koji su se odvijali nad nama budu samo uvod u još goru tragediju. Zajednički ćemo ih lakše riješiti. Svjedočit ćemo o četničkim zločinima u četničkim koncentracionim logorima "Keraterm" i Omarska. (…) U logoru Omarska bilo je zatočenih Hrvatica kao i Muslimanki, za koje svjetska javnost nije znala. Sad je međutim i ta užasna istina izbila na vidjelo. Ne radi se o pojedinačnim slučajevima jer brojka od 36 žena koje su se nalazile u Omarskoj to opovrgava. Žene su nasilno odvođene prvo u SUP i u "Keraterm", pa u logor Omarska gdje su zatvorene da bi poslužile četničkom zlostavljanju i ponižavanju. Mi preživjele nesretnice pričat ćemo o četničkim zločinima koji su počinjeni nad nama ženama i ljudima logorašima, o grubom maltretiranju i smrti. Nakon što su iskorištavane neko vrijeme, te žene su bile duševno i tjelesno potpuno uništene. Neke od nas četnici su pustili u takvom lošem stanju, a neke od nas su ostavili za likvidaciju. Ali mi smo preživjele i svjedočit ćemo o logoru Omarska. Žene su još uvijek pod traumom uvjeta u kojima su živjele i onog što su preživjele. Teško mi je govoriti o tome što sam prošla od dana kad su me uhitili. Nije mi bilo jasno ništa što se oko mene događalo kad su me uhitili, niti sam bila svjesna svih zbivanja… S. mi je prilikom vožnje govorio da nas sve treba pobiti, i Hrvate i Muslimane, zato što nismo htjeli s njima u

borbu. Dovezli su me do SUP-a i zatvorili u samicu. Nakon pola sata ušao je jedan zamaskirani srpski vojnik i opalio mi par šamara. Dobila sam palicom preko leđa. Poslije dva sata su me prebacili u "Keraterm" gdje se nalazilo nekoliko hiljada ljudi. Tu su mi se nalazili brat i sestrić, kao i ostali poznanici. Bila sam s njima sve dok se nije počeo spuštati sumrak. Tad je došao jedan stražar i odveo me na glavnu kapiju. Tu sam zatekla kako Ž. tuče dvojicu kojima nisam prepoznala lika. Ž. je na posljetku izvadio nož iza opasača i odrezao jednom uho, a drugom je prerezao nožni mišić. Tako ih je ostavio i otišao izvesti druge ljude da ih tuče. Čula sam samo krikove tih ljudi. Uto je stigla "marica" kojom je upravljao B. Naredio mi je da uđem. Odveo me u Omarsku. Kad sam stigla u Omarsku vidjela sam samo bijedne i jadne ljude kako sjede na pisti. Ja sam ih pozdravila i u tom momentu sam dobila palicom preko leđa. Naredili su nam svima da legnemo potrbuške. U međuvremenu je došao Č. i odveo me u prostoriju za ispitivanje. U toj prostoriji se nalazio Ž. M. koji je samo od komandira uzeo moje podatke i rekao mi: "Sad će te preuzeti najveća ustašica." Ušla sam u sobu u kojoj se nalazilo još žena.

Svaki dan smo gledale što rade od tih ljudi, kako ih tuku, polijevaju vodom, kako moraju po čitav dan ležati na suncu dok stražari hodaju po njima. Prebijali su ljude do te mjere da nisu mogli ustati, a pojedini su se počeli crvati, pa su ih iznosili van gdje su dočekivali smrt. Svake večeri smo slušali jauke i kako mole da ih prestanu tući. U međuvremenu su kamionima odvozili mrtve, a za utovar su upotrebljavali utovarivač. Svi ovi prizori još su mi uvijek pred očima. Teško mi je pisati o detaljima jer mi je na srcu rana koju mi je ostavilo sjećanje na Omarsku. Ipak, opisat ću sve o paklu koji smo proživjeli u logoru Omarska. U logoru Omarska provela sam oko dva mjeseca, a to je bio logor smrti i vječna tragedija. Par dana poslije mojeg dolaska otišla sam kod komandira M. i zamolila ga da odem do "Bijele Kuće" da posjetim brata od tetke. On mi je dozvolio. Kad sam ušla u "Bijelu Kuću", to je bio pakao. Ljudi su ležali pretučeni i masakrirani, a i jedna žena se nalazila među njima. Tu sam potražila M. H., ali ga nisam mogla prepoznati. Doktor E. S. koji je bio među njima rekao mi je da su tu i S. S. i I. H. Njih trojica bili su izobličeni. Ostali su mi rekli da ih tuku i prisiljavaju da siluju H. H. Ni ostale žene nisu bolje prolazile od pojedinih stražara. Samo jedan od primjera je ono što su činili J. C. Došli bi, prozvali je i odveli poslije 22:00 sata, a vratila bi se pred zoru sva uplakana i iscrpljena. Prvo bi je tukli, a onda bi je silovali. (…)

Danima smo razmišljali što će biti s nama u tom paklu. U ovim našim teškim trenucima koliko smo bili u Omarskoj, doktor E. S. je dobio dozvolu za slobodno kretanje tako da je pomagao pojedinim ljudima i ženama. Pošto smo imali dvije ra-

njene žene, on im je šivao rane običnim koncem i iglom. Pošto su mu žene dale makazice, pincetu, iglu i konac, on je pomagao pojedinim ljudima barem na taj način da im je zašio rane. Povremeno je donosio da mu opkuhamo pribor. To mu je bio sav pribor. Doktor E. S. je stvarno mnogo pomagao ljudima i ženama. Stražari su ga navečer izvodili i tukli. J. C. se obraćala komandirima i tražila od njih da nabave što je ženama trebalo i oni su ponekad nabavljali. Ali su je zato navečer izvodili. Mi žene smo imale obvaveze, morale smo prati suđe, dijeliti hranu i čistiti prostorije natopljene krvlju mučenih ljudi. Bila sam prisutna kad su ispitivali I. J. Ja i S. smo čistile kad su inspektori i stražari tukli I. J. i F. H. Vidjela sam da su obojica bili obliveni krvlju, da je I. bila prebita ruka, a F. odozada zarezan vrat. U tom smo se momentu grozno osjećale. Prišao nam je stražar i odveo nas dolje u restoran. Rekao nam je da je bolje za nas da šutimo. Poslije dva tjedna dovezli su ljude iz Bišćana i Čarakova. Među njima je bila jedna žena. Ž. M. je došao do mene i rekao mi da idem i dovedem je. Kad sam izišla vidjela sam kako tuku te ljude kolcima, palicama, raznim kablovima, nogama. (…) Te iste ljude su natjerali da dignu tri prsta i da viču "Živjela Velika Srbija". Ovi nabrojeni komandiri i stražari su danima i noćima vršili teror nad ljudima samo zato što smo bili Hrvati i Muslimani. Dan za danom su tukli ljude kad bi odlazili na ručak i kad bi se vraćali morali bi trčati. Ljudi su sve te dane doživljavali kao veliku tragediju i očekivali smrt. A ja i ostale žene smo isto čekale smrt. Ja sam odlučila s doktorom E. S. da razgovaram o tome da sebi oduzmem život i tako se oslobodim srpskog terora. Ja sam zatražila od M. komandira da odem do doktora jer mi navodno nije dobro. Komandir mi je dozvolio. Otišla sam do doktora i on je izašao iz sale i samo me upitao što se desilo. Rekla sam mu: "Hoću s vama doktore da razgovaram." Istog momenta došao je s druge strane stražar i odmah je doktora i mene počeo tući palicom preko leđa i natjerao nas da stanemo uza zid i stavimo ruke na potiljak. Na oboje je uperio cijev puške i zaprijetio da će nas pobiti, da nam majku ustašku, tko nam je dozvolio razgovor. Ja sam mu odgovorila da nam je komandir M. dozvolio i da mi je doktor E. brat od tetke. Kad sam mu rekla da mi je E. brat od tetke ostavio nas je na miru da razgovaramo pola sata.

Kad sam se vratila u sobu nikom nisam rekla što se desilo, samo me uhvatio veliki strah. Poslije par dana naredili su nam da moramo generalno očistiti restoran. Kad smo počele čistiti došao je D. P., komandir, i naredio da svi dođemo na okup. Rekao nam je da idemo kući. Nisam se radovala jer je 28 žena išlo kući, a pet ih je ostalo. Mislila sam da smo za razmjenu ili likvidaciju pošto dotad nitko nije izašao iz logora Omarska živ. Nisam vjerovala dok nismo stigli u logor Trnopolje. Tu smo se zadržali pet dana, ali ipak nam je bilo bolje nego u Omarskoj. Higijenski uslovi bili su bolji u Trnopolju, a i porodica nas je mogla obići i donijeti hrane i garderobe da se pre-

svučemo. U Trnopolju sam se susrela s bratom i sestrićem i ostalim poznanicima iz "Keraterma". Rekli su mi: Da li je moguće da ste izašle žive, koje su priče bile o vama i sve smo znali što su činili od vas." Najveće mi je bilo bogatstvo kad sam vidjela da su mi brat i sestrić živi, i kad smo se svi opet našli na okupu. Poslije pet dana pustili su nas kući i tad smo bile najsretnije što smo žive. Nas četiri smo krenule kući pječice, 12 kilometara od Prijedora. Radosno smo to podnijele. Ako nas je netko od poznanika vidio i pitao odakle idete, ja sam odgovorila da smo išle u posjetu. Nikom nismo rekle da smo došle iz logora Omarska. Kad sam stigla kući bila sam sva iscrpljena i psihički nesposobna.

Deset dana nakon mojeg izlaska otišla sam kupiti cigarete i vidjela pet vozača iz ATP-a. Razgovarali su i jedan od njih je pričao - jeste li vidjeli što smo učinili od Čarakova i Bišćana, ali sam ih sredio sa svojim ljudima kao što smo pobili i porodicu S. E. Tad je M. K. odgovorio da sve Hrvate i Muslimane treba pobiti, da su sve to ustaše. A M. K. iz Jelovca je odgovorio da ih prvo treba mučiti neka osjete Hrvati i Muslimani što je Srbin i kako će sve ovo biti Velika Srbija. Poslije nisam smjela hodati nikud kad sam čula što pričaju. (…)

Poslije logora sam bila kod J. roditelja, ali kad sam god sama izašla vani, bila sam u pratnji Dž. pošto mnogi nisu znali da je on Hrvat, već su mislili da je Srbin, ali poslije logora su me tri puta vodili u SUP i ispitivali gdje mi je brat, da li je otišao u bosansku vojsku da nas tuče. A i za J. C. su me pitali gdje se nalazi u Zagrebu, što radi. Ja sam im rekla da nemam pojma i da se uopće ne čujemo. Svaki put su me tukli u SUP-u palicom preko leđa i pokoji šamar i rekli mi da je to samo opomena da šutim.

Zadnji put kad su me priveli prosuli su mi vrelu vodu po lijevom kuku. Bilo mi je grozno, imala sam grozne bolove. Nikad u Prijedoru nije bilo toliko zločina i tako strašnih zločina kao 1992. godine. Najveći teret su ponijeli Hrvati koji su teško stradali od istih zlikovaca koji još uvijek ubijaju Hrvate i Muslimane i razaraju gospodarstvo.

Ovo mi je bilo teško opisati jer su slika logora Omarska i traume koje još nosim u srcu poslije Omarske još uvijek živi u meni. Vječno će ostati sjećanja na pakao gdje smo bili. Ovo što se desilo u logoru Omarska neće se moći izbrisati iz sjećanja… Mi preživjeli govorit ćemo pravu istinu. (…)

U Zagrebu, 3. ožujka, 1993.

DODATAK

Šestog su došli po mene u zgradu. Uhapsio me je jedan milicioner zvani S. Jednostavno mi je rekao - morate poći sa mnom u SUP. Krenula sam. Pitala sam «Možete li da sačekate da se obučem?» Rekao je: «Nije vam potrebno, idete sa mnom do SUP-a i odmah se vraćate.» Priveli su me u SUP. Odmah su me pitali gdje su mi brat i mali od sestre. Ja sam rekla: «Kod kuće su», jer tad nisam znala da su ih priveli u «Keraterm». (…) U «Keraterm» su me doveli pred par hiljada zatočenih ljudi. Tu su tukli i maltretirali ljude. Ja sam uspjela vidjeti brata. Pitala sam ga: «Jesi li šta rekao?» Rekao je: «Nisam, nemam pojma zašto su me tu doveli.» Došli su nakon sat vremena i rekli da moramo na kapiju, napuštati muškarce. Mene su odveli na kapiju. Na kapiji su me ponovno tukla dva vojna policajca. (…)

Ušla sam u maricu gdje je sjedilo još pet ljudi. Rekla sam: "Kud vi idete?" Odgovorili su: "Kud i vi idete." Jednostavno, ja sam osjetila da krećemo prema Omarskoj. Rekla sam: "Ljudi, ovi nas vode prema Omarskoj, nama povrtka nema." Jedan je rekao: "Smiri se, valjda će nas pustiti." Kad smo došli u Omarsku pustili su nas iz 'marice', kad su nas pustili, a kako smo ugledali kako onoliki narod sjedi, pošto je bilo poznanika, ja sam u istom momentu pozdravila jednog poznanika, a on je mene u istom momentu palicom ošinuo preko leđa i rekao mi da legnem. Kad smo svi polijegali, ošinuo me još jednom i naredio da ustanemo, da stanemo uza zid, da raširimo noge, da ruke dignemo uvis. Nakon deset minuta oni su mene odveli gore, a tek par ljudi što je došlo sa mnom ostavili su vani. Gore sam dobila još dva šamara kako bih rekla što sam ja radila. Rekla sam: "Ja, ljudi, pojma nemam, jednostavno mi došli pred zgradu, pa me pokupili." Pitali su me zbog čega su me doveli. Odgovorila sam: "Nisu mi rekli." Tu su mi udarili još dva šamara, upisali podatke... (…)

Vratila sam se u sobu. Nisam nikome htjela reći što sam vidjela, što sam preživjela, samo sam gutala u sebi. Radili smo dolje u kuhinji. Kad su nas izvodili gore na ispitivanje, tu sam opet bila bijena. Pitali su me za pojedine ljude. Rekla sam im: "Kako da ne poznajem te ljude, petnaest godina radim u toj firmi u Prijedoru, pa da ne poznajem te ljude. Naravno da ih poznajem. A šta su radili ti ljudi, ja to ne znam, jer nisam kontaktirala s tim ljudima, niti bih željela znati." Prisiljavali su me na sve moguće načine, udarali me o zid i tukli me dok nisam pala sa stolice, stavljali mi puščane cijevi na čelo, pitali da li znam što me čeka. Odgovarala sam da znam, metak u čelo. (…)

U međuvremenu nam se jedna žena razbolila i otišla u Prijedor. Kad se vratila došao je Ž. M. i pozvao me. Rekao mi je da izađem i uvedem jednu koja je došla. Ja sam izašla, dotjerali su pun autobus zatočenika i poredali ih uz jedan zid. Tu mi je bio

i drugi brat od tetke. Bilo je još mojih poznanika. Tu je bilo i stražara koje sam poznavala… Oni su ih tukli. Jedan koji je prije par godina ležao u zatvoru u Bihaću…, on je uzeo tog brata od tetke i udarao mu glavu o jedan ćošak betona. Bratu je pukla glava, ispale su mu oči, mozak, a on ga je nastavio tući nogama. Šutali su ljude, tukli vrškom peglama, palicama, kolcima, tukli su i masakrirali ljude. Ja sam uvela ovu ženu, nisam ništa htjela reći drugim ženama, ali su one čule krikove tih ljudi. Pojedine su žene prišle zidu i slušale. Ja sam bila van zida i vidjela sam što su radili. (…)

Nakon par dana odveli su me gore da me po drugi put ispituju. Opet su me tukli. Zatim su me pustili na miru. Vodili su me gore da čistim. Kad god sam čistila gore su bili ljudi na ispitivanju. Gore su ispitivali ljude tako da sam ja po tim prostorijama koje sam čistila često nalazila palice, željezne šipke i noge od stolica kojima su tukli ljude. Prostorije su bile krvave. To sam sve morala čistiti. Našli smo kolčeve. Taj prvi dan kad sam čistila dovodili su na ispitivanje I. J., direktora Centra socijalnog rada. Mene i malu S. odveli su na čišćenje, a njega su ispitivači iz Prijedora koje sam ja znala ispitivali i tukli pred našim očima. Tad sam vidjela kad je I. pukla glava, lijevo mu je oko ispalo, desna mu je ruka prebijena, imao je otvoreni prijelom. Pretukli su ga. Mi smo to sve gledale, samo smo se uhvatile jedna za drugu i promatrale što se radi. Nije bilo večeri kad nije bilo jauka i krikova. Gledale smo kako izvode i tuku ljude, kako ih skidaju gole (po dvadeset ljudi) i šlaufom (mlazom) kupaju u garderobi i onda ih natjeraju da legnu. Ubijaju ih. Kad dovode ljude iz autobusa pred “Šokaru”, ljudi moraju dignuti tri prsta u zrak i pozdravljati srpski narod. Kad ih dovedu pred “Šokaru”, tu je po desetak srpskih vojnih lica koji ih tuku nogama, kolcima, željezom, masakriraju ljude, nose te ljude iza “Bijele Kuće” u ćebadima ili ih uzimaju za ruke i za noge i vuku ih do živice. Znali su utovarivati te ljude s utovarivačom. Ljudima su znale otpadati glave i ruke. Sve sam to gledala. Ljude su po onim kamionima vozili kao drva, kao smeće. S kamiona je tekla krv. Na slavu, Petrovdan, masakrirali su ljude koje su ubijali i bacali ih na utrinu. Vidjela sam to kad sam išla na WC. Bili su pijani. Tamo je bila jedna žena s kojom sam uspjela kontaktirati. Natjerali su sve da se redaju na njoj - na toj H. H. Svi su se redali na njoj. Tjerali su je da, nakon što su primorali zatvorenike da se skinu, stavlja njihove genitalije u usta. Tukli su je. Tjerali su ljude da je siluju. Bila je gola, pretučena, sva krvava. Sve je to ona podnosila. Što je sad s njom ne znam. Ostala je iza nas. Ne samo ona, ostale su još dvije žene – M. B. i V. Što je s njima, to ne znam.

Poslije toga, sve smo to preživljavali, grozili se, nijedna nije drugoj govorila o tome. Kad su izvodili J., bile su to grozote, jer su nju najviše maltretirali. Sve su nas silovali i tukli, ali nju su najviše izvodili, maltretirali i provocirali. Znali su je odve-

sti u 22:00 sata i vratiti je ponekad u 24:00, ponekad u 02:00, a ponekad u 03:00 ili 04:00. Sve su nas provocirali, ali J. najviše, par noći zaredom. Jedne večeri su je izveli, pa su je natjerali da se vrati po mene. Ja jednostavno nisam htjela izaći. Rizikovala sam - život ili smrt. Druge večeri, kad su je izveli, došao je Ž. M. prozivati na vrata. Ona je morala ustati, svi su morali ustati. Ustala je i otišla. Došla je uplakana. Pitala sam je: “Što je?” Rekla je: “Nije ništa, šuti, da ostale žene ne primijete.” Druge večeri je došao N. G. i prozivao. Budući da je bila još jedna J. koja se nalazila u drugoj sobi, ja sam rekla: “Druga soba.” On je rekao: “Ne ta, nego ova…” Ona je izašla i zatvorila vrata. Kad je izašla, ja sam ustala i zatvorila vrata da čujem kud je vode i što je s njom. Otvorila sam vrata i čula kad su je odveli niz hodnik, prva vrata desno. Tad sam čula njene jauke, krikove, kako su je tukli, kako je vikala: “Nemojte me, molim vas.” Par njih je bilo unutra.

Drugog dana, taj isti čovjek koji ju je silovao pozvao je mene na kafu u restoran. Htjela ne htjela, morala sam otići s njim. Pričao mi je što se dogodilo s J. Jedan mi je pričao, rekao mi je: “Zašto nisi ti izašla? Zbog tebe je jadnica nastradala. Silovali smo je i tukli, a da si izašla, samo bi popili kafu i pričali.” Ja sam ga samo pogledala. Nisam mu mogla ništa reći. (…)

Nisam imala nade da ću ikad izaći iz Omarske. Kad su nas prozvali, krenule smo, oprostile se. Kad smo krenule, apsolutno nisam smatrala da idem kući, jer sam mislila da smo za likvidaciju. Čula sam naime da smo mi žene sve za likvidaciju. Kad smo posjedale u autobus, krenuli smo prijeko, a ne prema Prijedoru (dobro sam poznavala pravac), nisam znala da nas voze u Trnopolje, ja sam samo pogledala žene. Kad smo došle u Trnopolje (dovezli su nas poprijeko), smjestili su nas tu. Isti taj dan dovezli su i par autobusa ljudi koji su dolazili iz Omarske. Drugi dan su dovozili ljude iz “Keraterma” gdje mi je bio brat i porodica od sestre. U Trnopolju smo provele pet dana. S obzirom na ono što smo preživjele, uvijek kažemo da je Trnopolje bilo “A kategorija” u odnosu na to koje smo strahote doživjeli u Omarskoj. Stvarno su nas lijepo dočekali i primili. Svi su bili radosni što su se sastali s porodicom. Tu nam se moglo i doći, donosili su nam hrane i odjeće, tako da smo se mogli presvući - jer biti dva mjeseca u jednoj garderobi... Tu sam vidjela sestrinog malog kad su počeli dovoziti iz “Keraterma”, brata nisam vidjela. Bila sam u šoku. Mislila sam da su mi ubili brata. J., mala S. i Z. su bile sa mnom, smirivale me. Kad sam došla k sebi, došao mi je jedan stričević i rekao da mi je brat tamo. Bila sam presretna kad sam ga vidjela. Pustili su nas kući. Brat je ostao još dva dana u Trnopolju.

Nas smo četiri krenule pješice. Nismo mogli dočekati ni voza ni autobusa, ni prijevoza. Krenuli smo. Na jednom su nas punktu pitali, pošto sam poznavala te mom-

ke: “Gdje ste bili?” Odgovorila sam: “Bila sam u posjeti kod brata.” Nisam smjela reći da smo bile u logoru. Pošto su me svi oni poznavali, a ostale su išle sa mnom, i kako nismo ništa nosile sa sobom, prošle smo. Na drugom punktu, isto, kad smo stigli pitali su nas gdje smo bile. Rekla sam: “U posjeti.” Pošto je bio jedan poznanik, rekla sam da smo bile u posjeti kod brata. Kad smo došle u Donju Orlovaču, tu mi je bio vjenčani kum (Srbin), pozdravila sam ga i pitala da li možemo dobiti vode i možemo li se javiti telefonom. Rekao je da može, nema problema. Odmah je htio da skuha kafu, da jedemo. Kad smo mu rekle da smo bile u Omarskoj, u logoru, on me samo iznenađeno pogledao, suze su mu došle na oči: “Pa kuma, zar i tebi?” Rekla sam: “A odveli me kume, šta ja sad mogu.” Tu smo se poslužile telefonom, dao nam je vode, htio nam je kafu skuhati, ali nismo htjele. Tad je J. nazvala svoje. Došli smo u Prijedor. Kad smo došli, stan mi je već bio provaljen. Odnijeli su mi vrijednije stvari: video, kameru. Nakon par dana pustili su i brata. Meni nisu dali kontaktirati s bratom, nisu mi dali da idem bratu na selo. Morala sam tražiti propusnicu ako sam htjela ići gore. Morala sam najaviti koliko ću sati biti gore. (…)

U Varaždinu, travanj 1993.

- jad17

GODINA ROĐENJA: 1942.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvatica

Dana 31. svibnja 1992. godine moj muž je bio u posjeti svojoj nepokretnoj majci. U 15:30 poslijepodne naredili su svim Muslimanima i Hrvatima u ulici da izađu iz svojih kuća. Ispraznili su cijelu ulicu. Autobusi su već bili pripremljeni. Lutala sam i tražila kamo su odvezli mojeg muža, kamo su otišli. Saznala sam da je već tog istog dana odveden u Omarsku. Moj muž je inače bio rukovodilac, direktor socijalnog u Prijedoru. Neposredno nakon što su njega odveli došao je S. Mislila sam da će bar mene poštedjeti tih gluposti jer imam dva maloljetna sina. Oko 22. srpnja 1992. godine u stan su došla dvojica milicionera iz prijedorskog SUP-a i rekla da moram otići u SUP dati neke informacije. Rekla sam im da mi je muž u logoru i zamolila ih da bar mene ostave s djecom, jer su mi sinovi stari dvanaest i šesnaest godina. Rekli su mi da se ne moram spremati, već da idem samo na informativni razgovor i da ću se brzo vratiti kući. Otišla sam u prijedorski SUP i zatekla tamo jednu zubarku koja se

zove B. Pitala sam je: "Što ćemo mi ovdje?" Rekla je: "Ne znam." Hodnikom u kojem smo čekale da vidimo što će biti od nas naišao je načelnik prijedorskog SUP-a kojeg ja dobro znam – S. D. Rekla sam: "Molim te, S., imaš sitnu djecu kod kuće, kao i ja, daj da se vratim kući i da onda dam izjavu koju ste od mene tražili dok mi se muž ne vrati." On je rekao da će vidjeti i onda smo se povukli u jednu prostoriju gdje smo bile cijeli dan i cijelu noć. Sjedile smo za jednim stolom. Ni vode nam nisu dali, ništa. Stalno smo bile u nekom iščekivanju. Drugi dan, negdje oko pola četiri došao je taj S. i rekao nam da krenemo. Potrpali su nas u "maricu" i odvezli u Omarsku. Kad smo došle u Omarsku i vidjele sav taj narod. Bilo je grozno.

Po struci sam diplomirani inženjer metalurgije, a inače sam radila na poslovima višeg stručnog savjetnika za kreditiranje, tako da sam znala strašno puno privrednika iz cijele općine Prijedor. U isto vrijeme sam predavala kao profesor na Tehničkoj školi. Sedam i po godina sam radila fabriku KERATERM, tako da sam znala puno tog naroda. Stekla sam utisak da u Prijedoru nijedan Hrvat ili Musliman koji je bio na rukovodećem položaju i koji je iole nešto značio za taj Prijedor i prijedorsku općinu nije ostao u Prijedoru. Broj zatvorenika se uvijek kretao oko 2700 i 2800 (pratile smo jer smo radile u kuhinji). U cijeloj sali za ručavanje bilo je samo osam stolova za ručavanje i 32 plastična tanjura tako da je bilo lako izračunati svaki dan koliko je ljudi ubijeno, koliko je ljudi bilo prisutno na ručku i koliko je nestalih. Poseban utisak, barem moj, je bio da se jedan takav obrok koji se sastojao od osmine kruha i jedne šeflje hrane - sav taj ručak, sva ta ishrana - odvijao u tri minute. To znači - trebalo je ući, pojesti i izaći za tri minute. To je mogao samo onaj koji je imao dovoljno snage. Ljudi su svaki put pri ulasku u tu društvenu ishranu bili tučeni, stražari su čak znali i proliti vode po podu tako da se ljudima klizalo, te su padali jedni po drugima. Znali su na nas bacati te tanjure. Svi, i muški i ženski, pili smo industrijsku vodu. Mokrili smo skroz krv. Nisu nam dali nikakve antibiotike, nikakva sredstva, ništa nisu dali ni nama ženama kad smo dobile menstruaciju. U čemu smo došle, u tome smo bile preko dva mjeseca.

Svakog su tukli. Tukli su uglavnom navečer kasno, naoružani, sve ljude koje su poznavali, naročito žene koje su poznavali. Za nas je najveća kazna bila gledati autobuse i "marice" kako dolaze, gledati kako ih tuku bez ikakvog ispitivanja, najprimitivnijim sredstvima: palicama, nogama, rukama, udaranjem glave u zid, tako da je strašno puno ljudi upropašteno, osobito prijedorski Muslimani i Hrvati koji tamo čine većinsko stanovništvo. Što je imao više kapitala, što je imao više para - sve su uzimali. Počev od sata, pa do ucjene koliko kod kuće ima para, da kad ode ispitivačka grupa da im žena da te pare, do izluđivanja hranom. Tako da su ti ljudi jednostav-

no svaki dan propadali, dobivali proljeve, nisu se mogli obrijati, nisu imali šta jesti. Uglavnom, svi su gubili na tjelesnoj težini od 20 do 30 kilograma. Jednostavno to ti je kao jedan ringišpil, prati te, gleda te i ti ljudi jednostavno nestaju.

Žene su bile strašno izluđene svim maltretiranjem. Bile smo svjesne da će nas - zato što nam nisu branili da gledamo - prve pobiti, da nećemo preživjeti. Ali, eto, dogodilo se čudo. Međunarodna javnost je napravila na njih pritisak i pomogla nam. Ipak, mi smo mnogo više očekivali od te međunarodne zajednice, očekivali smo da će više pomoći u Bosni, da će spriječiti ovo što se događa. Zato smo svi tako duboko razočarani i ne vjerujemo u intervenciju međunarodne zajednice. Mogli su bar zaštititi narod da ne bude ovako poubijan. Bosni nitko nije pomogao - samo su dozvolili da se taj narod totalno upropasti. Ne razumijem radi kakvih je to viših ciljeva učinjeno, ali narod je totalno upropašten.

Iz Omarske smo pušteni 3. kolovoza 1992. godine. Otišla sam u Trnopolje, pa iz Trnopolja kući. Kod kuće je bilo grozno - od 3. kolovoza 1992. godine pa sve do 20. siječnja 1993. godine sve sam vrijeme bila u kući. To su bile takve presije na mene, djecu i muža, to je bio takav strah i takva neimaština, da se to nije moglo izdržati. Eto, slučajno imam svugdje prijatelja, pa tako i u Hrvatskoj i u Zagrebu, u čitavom svijetu. Nisu nama pomogli da se izvučemo niti međunarodna zajednica, ni Međunarodni crveni križ, nego lični prijatelji i familija.

Dana 20. siječnja, 1993. godine smo otišli iz Prijedora. Prije toga smo morali platiti sve režije u Prijedoru - vodu, struju, smeće - da bismo na kraju dobili papir da možemo napustiti "Srpsku republiku" bez ičega. Usput smo doživjeli toliko prijetnji, toliko su nas maltretirali - sve je to u redu, već smo i navikli na to, ali kad su u pitanju maloljetna djeca - djeca zbog tog imaju grozne traume. Strašno su se malo kretali, nisu uopće izlazili van. Kad bi i izašli, prijetili bi im, govorili im da smo ekstremisti i da oni tu ne mogu živjeti. Obojicu su mi htjeli zaklati. Dolazili su kod nas u Omarsku, ulazili u garažu i htjeli uzeti auto. Nitko im od prijatelja nije smio doći u stan jer su se bojali.

U travnju prošle godine svi Muslimani i Hrvati otpušteni su sa svojih radnih mjesta. Nitko nije radio. Nismo smjeli otići. Nismo imali nikakvih primanja. Onaj ko je htio pomoći, bio je u istoj situaciji kao i mi. Bilo je neopisivo teško. Došli smo ovamo bez ikakvih prava, bez ikakvih financijskih sredstava, bez igdje ičega. I sad se opet snalazimo kako tko zna.

U Varaždinu, 10. ožujka, 1993.

- jad19

GODINA ROĐENJA: 1960.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

Bio sam mobiliziran kao pripadnik rezervnog sastava policije 1991. godine, i od trećeg mjeseca 1992. godine. Bilo nas je 25. Pred referendum o suverenoj Bosni i Hercegovini počele su užurbane pripreme Srba za preuzimanje vlasti i za rat. No, SDA je u Prijedoru mirnim putem 30. travnja, 1992. predala vlast SDS-u. Noću 1. svibnja 1992. SDS je i u Ljubiji nasilno preuzeo vlast. U Stanici policije Prijedor naše momke Hrvate i Muslimane su razoružali i oni su se vratili. Mjesec dana su od nas tražili da potpišemo 'lojalnost' njihovoj stanici milicije, no mi to nismo ni na koji način htjeli učiniti.

Dana 22. svibnja 1992. godine došlo je do incidenta na jednom punktu gdje su dvojica bila ubijena, a dvojica ranjena. Navečer je kao upozorenje palo tri do pet granata. Dat nam je ultimatum da im do 23. svibnja 1992. godine do 12:00 sati izručimo A. A., a pošto Muslimani to nisu prihvatili, u 12:20. počelo je granatiranje sela. Tada je počeo napad. Granatiranje je trajalo šest sati. Muslimani su počeli bježati i bacati oružje. Prema selu je krenuo jedan tenk. Skoro su svi pobjegli, samo se nas par vratilo da pokušamo spasiti što se spasiti moglo. No, čini se da su Srbi dobili zapovijed da ne ulaze. Tenk se vratio u Ljeskare gdje su Srbi slavili žestoko pucajući. Sam taj napad, to granatiranje, svi kažu - i žene i djeca i ljudi - bilo je strašno. Mi smo se zbijali po kućama, nas više zajedno - da ne bi došlo do masovnog klanja, a svjedoka nema.

Došao sam kući ujutro oko 9:00 sati s K. Samo što sam skinuo uniformu i odložio oružje, te počeo ručavati došlo je deset specijalaca u pancirkama. Njih je vodio P. M., Srbin. Kao taoca su uveli dvadesetogodišnjeg sina mog ujaka, držali su ga na nišanu, a kuću su opkolili. Ja sam u toj kući ručao. Došli su po oružje i zaprijetili da ako im ne predam oružje - da će sve pobiti. Bio sam prisiljen predati automatsku pušku i 150 metaka. Pretresli su cijelu kuću. Da su našli člansku iskaznicu HDZ-a i Statut HDZ-a - ubili bi me na mjestu. Tada, 23. svibnja, 1992. godine, uhitili su i I. Hrvata, S. T. i D. T., i odveli ih na saslušanje. Vraćeni su i S. i D., a I. nije. Nije se ništa znalo za I. dok nisam došao u Omarsku.

Nisam smio izlaziti u grad. Inače, bili smo skroz odsječeni i nismo bili upoznati što se događa u Prijedoru do dana 30. svibnja 1992. godine. Jednog jutra kad smo držali stražu, iako su nam pokupili oružje, vidio sam jednu skupinu Muslimana koja je

prošla. Vjerojatno je tu bio i S. E., o kojem su se čule priče da je ubijen, ili da je negdje sklonjen i da ga čuvaju za razmjenu. On je bio član Predsjedništva HDZ-a. Pričalo se da pokušava organizirati neki pokret otpora, da ima svoju grupu, da su imali obuku. U biti, svako selo je bilo organizirano za sebe. Držale su se straže s lovačkim puškama, karabinima - što je tko imao. (…)

Uhapšen sam 10. lipnja 1992. godine u Kalajevu, u svojoj kući. Vojna policija me je ucijenila da se moram predati inače će pobiti sve ukućane. Kao razlog su naveli da moram ići na informativni razgovor i dati izjavu. Po mene su došla trojica pripadnika srpske vojne policije. Došli su kombijem, a putem me nisu maltretirali.

Bili smo smješteni u Ljubiji na stadionu u svlačionicama. Bilo je šest ljudi - četiri iz Kalajeva. Jedan je bio Musliman iz Agića – A. A., a ostali su bili: Z. B., P. B., M. i Z. i ja. To je bilo pet dana maltretiranja, udaranja, svakodnevnog ispitivanja i provociranja. Jednom me je S. M. poveo na strijeljanje. Tada je B. K. spustio automat. Poveo je samo mene zato što smo se znali - išli smo zajedno u školu. Ostale je ostavio. Kao razlog za strijeljanje naveo je da sam navodno uperio oružje na njega na punktu. Ja sam dvanaest godina pripadnik rezervnog sastava policije (ne vojne, nego civilne).

Poslije pet dana provedenih u Ljubiji došao sam u Omarsku. Do tamo su nas vozili kombijem - ruke na leđa, glava dolje. Dobro se sjećam da mi Š. D. nije dao da ponesem deku sa sobom - ostala je. Maltretirali su nas putem, vrijeđali i psovali nam ‘ustašku mater’. Kad smo došli u Omarsku postupak prema nama bio je najgori mogući. Iz kombija su nas izveli sa uperenim oružjem. Kad su me izveli - jedan M. (tako su ga zvali) nišanio je lovačkom puškom sa krupnom sačmom da nam puca u noge. No, prilikom izvođenja nisu nas tukli. Tada je bila K. smjena na straži. Maltretiranja nije bilo do sutradan, do ispitivanja.

Dana 15. lipnja 1992. dovezeni smo u Omarsku. Odmah su me uveli u garažu. Poslije ih je još došlo još pet i bilo nas je 66. Od Hrvata sam bio samo ja. Ispitivanja su bila strašna. Bio je neki M. koji je bio ranjen.

P. P. je prozvao mene. Odmah su me počeli udarati palicama. Mene su Kozarčani upozorili da na ispitivanju tuku, tako da kad je ovaj zamahnuo nogom da me udari u slabinu - ja sam napravio blokadu. Tek onda su me dobro dohvatili: “Gle, ustaše, još se brani!” - rekli su. Poslije toga smo ušli u treću sobu i tamo smo morali stalno klečati, a stalno su nas udarali nekim limenim predmetima po leđima. Onda su uzeli kočeve i počeli nas udarati kao stoku. Za to nije bilo nikakvog razloga, samo su nas udarali i udarali. Brzo sam pao u nesvijest, a onda su nas polijevali šmrkom. To je bilo najgore - kao da te režu nožem. I onda opet ispitivanje i opet nazad gore

i udaranje. Ispitivao me je neki stari čovjek kojem ne znam ime. On i neki policajci s hodnika su me udarali većinom nogama. Ispitivali su me da li sam član Hrvatske Demokratske Zajednice - na šta sam ja rekao da jesam, taman da glava ide dolje, to ću uvijek reći. Zanimalo ih je koje sam oružje imao, što sam radio, koliko sam imao svojih ljudi. Ispitivali su me jednom dva sata, pa onda opet. O meni su došli materijali iz Ljeskara i iz Ljubije tako da sam tretiran skoro kao ratni zločinac. Optužnica je bila na dva lista A4 formata s njihove strane. Nisu mi pročitali optužnicu, samo su me udarali, udarali. Po dva sata. Jednom kad su najavili da će biti doručak prestali su me udarati i poveli su me u 'jedinicu'. Tada me je jedan bacio niz stepenice i ja sam zadnjim atomom snage uspio da se spasim i ne padnem kroz prozor, kroz staklo. Još me je jednom bacio, a onda me je pustio. Jedva sam se dovukao do garaže. Sve mi je bilo crno pred očima i kad sam ušao u garažu pao sam u nesvijest. Kozarčani su me dobro pazili - naročito neki S., kasnije ubijen u 'Crnoj kući', koji mi je svaki čas natapao majicu vodom.

Tada u garaži nisam vidio da je itko ubijen. Jednu noć došli su spiskovi. Pročitali su 44 čovjeka, izveli ih iz garaze i više se nikad nisu vratili. Rekli su da ih vode na razmjenu negdje prema Bihaću. To je bilo negdje krajem srpnja mjeseca (ne znam točan datum). I inače su prozivali svaku noć. Tu noć odveden je i D. (sin N.) M. Ne znam što se sa svim tim ljudima desilo. Otišli su na razmjenu, ali od te razmjene nikad ništa nije bilo - vjerojatno su zaklani.

Hrana je bila nikakva, užasna. Bila je kisela i morala se jesti na brzinu. Najduže se jelo tri minute. Bilo je maltretiranja u pokretu tj. prilikom trčanja ako netko zaostane dobije palicu po leđima.

Kad sam bio u Omarskoj, po mojoj gruboj procjeni bilo je negdje oko 3000 ljudi, a među njima i žena. Žene su bile silovane - čuli su se krici po noći. Po danu su bile u restoranu.

Kad su dovodili nove zatvorenike udarali su ih maltretirali ih, gazili, tukli nogama, kundacima. Ljudi su bili okrvavljeni, svakakvi. To sam sve osobno vidio. Po mojoj osobnoj procjeni ubijeno je minimalno 3000 ljudi. Najviše su bili ubijani batinama, ali i strijeljanjem. (…) Što se zatvorenika tiče - poznavao sam Hrvate i ponekog Muslimana (imao sam dosta prijatelja dok sam radio).

Tih dana u Omarskoj krvničkim batinama podlegao je D. T. Kako se pričalo, ubili su ga stari dužnici, lopovi L. i Ž. Ubijen je i predsjednik HDZ-a S. S., zatim, članovi HDZ-a D. P., J. M. Inače, moram reći da su članovi HDZ-a bili više mučeni no oni koji to nisu bili. Kada smo otišli na Manjaču u Omarskoj je ostalo 180 logoraša.

Među njima je ostao M. T. - stari i neki F. M. sam zadnji put vidio 6. kolovoza 1992. godine. Je li još živ - ne znam.

Logor sam napustio 6. kolovoza 1992. godine i otišao na Manjaču. Tada su došli autobusi i čitav dan su se čitali spiskovi. Zadnja tri dana bili smo u 'Bijeloj kući'. Svako veče' su tukli sve u "Bijeloj kući" negdje do 3:00 ili 4:00 sata ujutro - po čitavu noć. Dana 5. kolovoza 1992. godine vidjeli smo dva mrtvaca koji su podlegli batinanju. Autobusi kojima smo transportirani imali su sva stakla zatvorena, temperatura je bila visoka, morali smo sagnuti glave dolje, a ruke staviti na leđa. U samom transportu do Manjače pobijeno je osamnaest ljudi, a dok još nismo ušli u logor još dvanaest, tako da je to sve skupa trideset ubijenih. Pobijeni su batinama. Bilo je četrnaest autobusa. U pratnji je bilo 'martićevaca' i stražara… Putem su nas maltretirali, ali nitko nije ubijen. Na Manjači su nas čekali policajci. Počela je prozivka. Postroji se po 100 ljudi pa stoji. Kad su otišli njihovi zapovjednici, onda su nam ovi koji su ostali izdali naredbu: "Klanjaj! Podne je!" Mislili su da smo svi Muslimani, Turci. Čitav dan tako do 3:00 sata poslijepodne. Ide, prolazi pored tebe i naredi: "Dupe dole!" pa udara po leđima. Kad su došli do mene kažu: "Dupe dole! Znaš kako se klanja u džamiji!" Rekoh: "Ne znam! Ja sam Hrvat!" Tad su me prebili, naročito kundacima po nogama tako da nisam mogao hodati. Inače, tamo je tretman prema Hrvatima bio gori. Ne. Najgori. Na Manjači nisu mogli smisliti Hrvate - nikako. I tu je hrana bila nikakva - dobiješ malu, malu, vrlo tanku šnitu. Jedan kruh išao je na 44 dijela. Tako je bilo dok nije došao Međunarodni crveni križ koji je preuzeo brigu o nama. To je bilo 13. kolovoza 1992. godine i tad smo registrirani i dobili smo kartice. Kad su oni vidjeli u kako očajnom smo mi stanju - potrudili su se da nas malo vrate u život. Počeli smo dobivati po dva obroka na dan na Manjači - doručak i ručak.

Na Manjači se nije desilo više ni jedno ubojstavo zato što smo dobili kartice i bili evidentirani. Ali smo svi bili tučeni ponekad. Kad smo se malo oporavili tjerali su nas na rad u šumariji i putevima. Smještaj smo imali u štalama. Bila su dva logora. Zapovjednik je bio Š. Inače, zvali su se međusobno nadimcima. Onda je za zapovjednika došao neki stari potpukovnik u penziji.

Ništa nam nisu govorili do kad ćemo biti na Manjači ni što će sa nama biti. Samo su jedan dan došli i rekli da se svi Hrvati samo potpišu. Tad smo krenuli na razmjenu. Čitavo vrijeme puta bili smo maltretirani i udarani. Tjerali su nas trideset da pojedemo jedan kilogram soli, a vodu su nam oduzeli, vratili su je u karnistere i smijali su nam se. Ismijavali su nas: "Ustaše, jeste li žedne? Ima li tko žedan od vas?" Kad smo došli dolje i kad su nas vidjeli oni iz HVO-a, ljudima su suze udarile na oči, u kakvom smo mi jadnom bili stanju. Neokupani, nikakvi. Nismo se nikako kupali po-

slije Omarske - nikako više. Razmjena nije uspjela i odvedeni smo u Knin u Martićev zatvor. U zatvoru su nas udarali čitavo vrijeme bez prestanka od pola osam do negdje 4:00 sata ujutru. Čak su i civili sa ulice dolazili i udarali nas. Najviše batina su dobili D. D. i I. F. Prenoćili smo u Kninu i sutradan krenuli prema Manjači. Tada je tu bio i njihov ministar M. M. Iz Knina su nas vraćali po trideset u autobusu, a bilo nas je 118. Falila su trojica: V. U., T. Ž. i ovaj jedan. Radi toga ni razmjena nije uspjela. Kada smo se vraćali na Manjaču - dok je bio M. M. - bilo je dobro. Čim je on u Čadžavici prešao u drugi autobus, odmah je bilo: "Glave dolje! ruke na leđa!" Sprovodili su nas banjalučki specijalci. Na jednoj uniformi sam primijetio oznaku bijelog orla. Udarali su nas kundacima - bez riječi - po vratu i po leđima. Dok nam oni ne dozvole nismo smjeli dizati glavu. Put od Knina do Manjače trajao je šest sati. Tu smo čekali dok ne stignu svi autobusi. Nakon prozivke opet su nas smjestili u logor. To je bilo 19. rujna (ili kolovoza, op. ur.) 1992. godine, a 20. rujna 1992. godine smo se vratili. Momčilo Mandić nam je tada rekao da mi Hrvati ne možemo izići nikako drugačije nego pomoću razmjene. Ponovno sam bio na Manjači četiri mjeseca. Deportacija u Karlovac trebala je biti na sv. Luciju, 13. prosinca 1992. godine. Tog dana došao je njihov glavni magistar sa spiskom. Prozvao nas je i rekao da svi Hrvati iziđu i ponesu svoje stvari. Zajedno s Muslimanima nas je bilo 523, poredani u tri grupe: prva od 130 Muslimana, pa onda mi Hrvati i treća opet Muslimani.

Tad su napravili spektakl. Ispitivali su nas s harmonikom, što je snimala neka strana televizija - govorili su engleski da nas šalju na razmjenu. Stigli su i iz Međunarodnog crvenog križa i bili su zapanjeni tom viješću da mi odosmo, a da oni nisu bili o tomu izviješćeni. No, umjesto da budemo razmijenjeni, mi smo tada bili 'samo' premješteni u logor u Batkovićima kod Bijeljine. Potpukovnik je izjavio: "Neka vam to bude iznenađenje gdje ćete otići". Išli smo preko Klašnica, Dervente, Brčkog, do Bijeljine. Nitko nas usput nije dirao. Pred Banja Lukom pucali su preko autobusa - rečeno nam je: "Glavu dolje!" Kad smo prošli Banja Luku digli smo glave gore. Svuda okolo bilo je srpske vojske. U Bijeljini su nas prihvatili mještani na neko poljoprivredno dobro. To su bili hangari. Imali smo takoreći, malo bolji smještaj nego ranije, jer smo već sutradan dobili bale od slame. Imali smo po dvije deke. Peti dan (18. prosinca 1992.) došli su i predstavnici Međunarodnog crvenog križa koji su se zapanjili kad su nas vidjeli tamo. Tada smo dobili po još dvije deke od Crvenog križa. Prepoznali su nas po kapicama koje su nam oni dali na Manjači. Srbi su im rekli da je tu centar za razmjenu, a to vam sliči na glavni kolodvor. Čuvali su nas mještani u uniformama sa SMB oznakama i nikog nisu dirali, čak su nam i Božić čestitali. Dobivali smo po tri obroka. U toj prostoriji, u metalnom hangaru bilo nas je oko 500 - nas 53 iz Manjače, 80 iz Šamca, 63 Kotorvarošana... Nisu nam branili međusobno

razgovarati, čak smo i pjevušili, ali tiho da ne čuju. Oni iz Šamca su se bojali. Rekli su nam da su im u Šamcu vadili zube kombinirkama. Među njima bio je i jedan manji broj Muslimana, jer su oni tamo manjina isto kao što smo to mi bili u općini Prijedor. Svi su bili (što stariji, što mlađi) civili. Saznali smo da idemo u Hrvatsku 6. siječnja 1993. godine.

Dana 6. siječnja 1993. putovali smo u Šamac na razmjenu. Autobusom smo negdje u 2:00 sata ujutro stigli u Šamac. Tu nas je primio jedan policajac koji nam je rekao da je bio po hrvatskim logorima. Pričao je da će se vratiti u Zagreb, jer je tamo i prije radio, a kad je rat počeo onda je pobjegao. Ujutro oko 10:00 sati došao je autobus. Tada su nas mještani iz Šamca ispratili sa suzama u očima. Išli smo u Zagreb. Svo vrijeme puta nitko nas nije dirao sve dok nismo došli u Bosansku Gradišku. Tada su ušli policajci te tzv. Srpske republike. Odmah sa vrata počelo je provociranje - izvikivali su: “Ustaše!” Istjerali su nas s prtljagom i tražili da istresemo sve na pod. Oduzeli su nam sve što je bilo vrijednije - nove čizme, nove cipele, konzerve. Izmaltretirali su nas pošteno i onda smo krenuli. Bili su tu i UNPROFOR-ci, pa Martićevci, pa opet UNPROFOR-ci, pa tek onda naši. To je bilo na auto-putu Dragalovci - Tuzla. Tu smo bili razmijenjeni. To mi je bio najsretniji dan u životu. Sada sam smješten u Pojata Senjak, na Vrapču u Centru za profesionalnu rehabilitaciju vojnika.

U Zagrebu, 10. svibnja, 1993.

- jad21

GODINA ROĐENJA: 1951.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvatica

Ja sam svjedok smrti moje sestre i njenih ukućana. (...) S njom su, uz muža, živjeli svekar, svekrva, djever i jetrva. Noću između petog i šestog svibnja 1992. dva milicajca su mi doveli na vrata sestru i njeno dvoje djece. To je bilo noću, ali se ne sjećam u koliko sati. Pitali su da li mogu ući u kuću da naprave zapisnik sa sestrom. Nisu je htjeli voditi u stanicu milicije. Ušli su s njom u drugu sobu, a djeca su ostala sa mnom i sa mužem. Kad je razgovor završen, Cecilija mi je ispričala što se događa u Tukovima. Rekla mi je da su došli uhapsiti njenog muža, ali da je on uspio pobjeći iz kuće. Ni ona sama ne zna kako mu je to uspjelo. Rekla je da se dole vodi pravi rat. Oni su uzeli moju sestru, djecu, babu i dedu te ih izveli pred kuću i zvali muža da se

javi. Rekli su da će ih pobiti, ako se on ne javi i ne preda. Sestra kaže da je čula da se muž javio i da je rekao: 'Ako se mojima nešto dogodi, ni vas neće biti.' Onda je počela pucnjava. Nju su strpali s djecom u transporter i doveli pred SUP. Tu su ih premjestili u auto i dovezli ih pred moj stan. Rekla mi je da su je pitali, usput, da li ima koga, kako je ne bi vodili s djecom u SUP. Ti koji su je privodili su bili muževi prijatelji. Svi ih poznaju vrlo dobro jer ih je muž hranio i pojio. Tako su došli na moja vrata. Rekli su joj da ujutro može nazvati SUP da joj kažu kakva je situacija kod kuće, da li se može vratiti ili ne. Kad su s njom obavili razgovor, otišli su.

Ostali smo razgovarajući. Djeca su legla na spavanje. Nakon sat ili dva doveli su i roditelje od muža. Roditelji su rekli SUP-ovcima da žele ići tamo gdje se nalazi snaha s djecom. Tako su ih doveli kod mene. Ujutro oko pet sati sam otišla sa sestrom u radio-stanicu da nazove SUP i da vidi kakva je situacija. Taj s kojim je razgovarala je rekao da se oni slobodno mogu vratiti kući, da se nikoga ne moraju bojati, a da mužu poruči da mu je bolje da se preda, da mu neće biti ništa, da će možda platiti neku kaznu ili malo odležati u zatvoru. Rekao joj je da oni svi jako dobro znaju njenog muža i da znaju da on nije takav kao što govori. Vratile smo se nakon tog razgovora u kuću, nazvale smo taksi, baba i deda su otišli taksijem kući. Rekla sam joj da ostane s djecom da se naspavaju i da budu tu dok se ne vratimo s posla. Zamolila me da nazovem njihovog susjeda, da dođe po nju i djecu. Otišla sam na posao. Nazvala sam njezinog susjeda. Pitala sam ga kakva je situacija u Tukovima, što se događa. Rekao mi je da ne zna ništa, da je po noći bilo pucnjave, da se nije usudio ni svjetlo upaliti, niti se javiti. Rekla sam mu da je sestra s djecom kod mene, a da su se baba i deda vratili kući i da ga je sestra zamolila da dođe po njih. Rekao je da će odmah doći. Objasnila sam mu gdje stanujem. Tada sam i ja odlučila da odem kući. Sreli smo se pred zgradom. Ušli smo. Cecilija je obukla djecu i otišla s njim. Ja se nisam vraćala na posao. Poslije sam otišla kod susjede na telefon da nazovem sestru. Javila se njena svekrva na telefon. Nisam se htjela predstaviti već sam samo tražila sestru. Ona mi je odgovorila da je ona otišla s djecom brati koprive. Sjetila sam se da je sigurno negdje otišla.

Dalje smo nastavili raditi normalno i ja i suprug. Sestrina jetrva je radila sa mnom. Preko nje sam saznala da je sestra u Čarakovu. Jetrva je odlazila gore kod nje. Sestrin muž je dolazio kući u Tukove po hranu koju je nosio gore. Poslije sam čula da je sestra otišla s djecom kod naše mame, na Briševo. Čula sam da su padale granate po Briševu. Tada sam nazvala J. I. On mi je rekao da nije dobro, da su sestra i djeca tamo, da su bježali u neke rovove, da su granate tukle, da su poslije išli na neki dogovor, ali da oni traže nemoguće od njih. Rekao je da traže ono što oni nemaju. Tako sam saznala da se sestra nalazi na Briševu. Ne znam koliko je dana točno prošlo,

kad se ona vratila ponovno u Tukove. Ne sjećam se da li je njena jetrva tada još radila. Znam da mi je njena susjeda javila da se Cecilija vratila s djecom kući. Tri, četiri dana nakon toga, bila je nedjelja 14. lipnja, ujutro u sedam sati, doveli su djecu. Muž je otvorio vrata. Pitali su ga da li je on tetak od djece. Pozvali su ga da izađe na hodnik. Odmah sam ih pitala što mi je sa sestrom. Rekli su mi da su ih sve likvidirali. U takvim trenutcima čovjek nije svjestan što se događa. To je šok. Djeca su bila vesela. N. je 1985. godište, a I. 1987. Moj sin L. je 1984. Djeca su u prvi tren bila sretna sve dok N. nije rekao: 'L., moji su svi ubijeni.' Rekla sam mu da ne govori tako, da to nije točno, da se odu u sobu igrati. Tu dvojicu policajaca, koji su doveli djecu, nisam poznavala. Zatvorili smo vrata.

Nismo znali što da napravimo. Oko naše zgrade je bilo obezbjeđenje. Sve su kontrolirali. Otišla sam kupiti kruh. Nakon toga sam napravila doručak. Djeca su mi rekla da su doručkovali kod susjede. Oni su kod nje došli u devet sati i trideset minuta navečer, potpuno krvavi. Došli su pred njenu kuću. Rekla sam im da ipak malo pojedu s Lukom. Tada kod nas nije bilo struje, nisam mogla kuhati na štednjak. Otišla sam kod susjede. Ona stanuje u kući i ima štednjak na drva. Zamolila sam je da kod nje skuham. To je bilo između 11 i 12 sati. Dok sam pravila ručak kod nje, vidjela sam milicijski automobil kako se zaustavlja pred našom zgradom. Zamolila sam ju da mi pripazi na ručak, a ja sam krenula prema autu. Čula sam kako pitaju da li tu stanuje A. J. Jedna susjeda je rekla: 'Nije ona J., ona je M.' Tada sam prišla i rekla: 'Ja sam. Izvolite. Što trebate.' Rekli su da su došli da naprave zapisnik. Pitali su me da li su djeca kod mene. Ušli smo u stan. Od tih koji su došli praviti zapisnik prepoznala sam milicionera N., kojeg sam poznavala od prije preko sestre i njenog muža. Znao je navraćati kod njih. Osim njega tu je bio još glavni istražni sudac i još njih petorica. Pitali su me da li sam razgovarala već sa djecom. Rekla sam da nisam ni pokušala da ih pitam, niti sam im dozvolila da bilo što pričaju, jer je moje dijete bilo prisutno. Otišli su u sobu s djecom. Prije toga su me pitali da li ja želim prisustvovati razgovoru. Rekla sam im da ja to ne mogu slušati. Napravli su zapisnik. Što su pitali djecu i što su im djeca rekla, ne znam jer nisam tražila zapisnik. Taj je ostao razgovarati s mojim suprugom. Moj suprug je prije bio u rezervnom sastavu milicije, ali je razdužen zbog starosti. Rekao nam je da se ništa ne bojimo, ali da djeca ne mogu ostati kod nas. Djeca su im rekla da imaju baku i dedu na selu. Oni su izrazili želju da ostanu kod mene, ali to nije bilo moguće. Kod nas je stvarno bila teška situacija. Nismo imali struje, vode, hrane... Snalazili smo se kako smo znali i umjeli. Kod bake i dede na selu su ipak bili bolji uvjeti za djecu. Oni imaju i kokoši i piliće i mlijeko, već je bilo i povrća u vrtu. Bilo je bolje da djeca budu kod bake i dede dok mi nekako ne uspostavimo vezu sa Slovenijom. U Sloveniji imam

dva brata i sestru. Sestra je dugo u braku, a nema svoje djece. Oni su nam prvi poslali garantno pismo. Čuli su što se događa, ali nisu vjerovali da je to tako. Milicajci su rekli da će nabaviti auto i doći po djecu. Tako je i bilo. Valjda su stupili u kontakt sa stanicom milicije u Ljubiji.

U 17 sati došao je M. Č. po djecu. Odveo je djecu kod dede i bake. Navečer mi se otac javio telefonom od susjeda J. I. On nije mogao da vjeruje da je to istina. Rekla sam mu da je to sve istina, da ću ja doći kod njega čim budem mogla i da ću pokušati donijeti dječje garderobe. Djeca su tada imala za obući samo nešto stvari koje sam im ja dala od moga sina. Dok su ti isljednici bili kod nas u stanu, pričao mi je N. kako su ih našli. Rekao je da je sestra sjedila u fotelji, da je nagela glavu na lijevu stranu i da joj je metak prošao kroz vrat. Jetrvu su zatekli kako leži potrbuške na podu, a glava joj je sva raznesena. Tako isto i njen muž. Baba i deda su ubijeni u toj kući u kojoj su živjeli, a sestra, jetrva i djever su ubijeni u kući u kojoj su jetrva i djever stanovali kao podstanari. To je kuća Srbina M. V. Te dvije kuće su jedna do druge. Baba i deda su isto tako pogođeni u glavu. (...) Pitao me je da li bi ja mogla ići s njima da vidim sestru, ali ja nisam mogla. Djeca su bila prisutna za vrijeme tih ubojstava. Djeca su bila sva krvava. Mali N. kaže da je netko pozvonio, da je nakon toga čiča ustao, sišao niz stepenice i otvorio vrata. Došla su dvojica (jednom je rekao da su bili u uniformi, a drugi put je rekao da nisu). Jedan od njih dvojice je imao brkove. Taj s brkovima je tražio mitraljez od čiče. Čiča je rekao da nema. On je onda ubio čiču. Onda je ubio strinu. A nakon toga mamu. Taj im je rekao: 'Hajte vi tamo kod komšinice. Svoju mamu nemojte tražiti, jer vi nikad više svoje mame nećete imati.' Djeca su preko vrta otišli kod te susjede.

Ona mi se poslije javila i rekla da dođem i iznesem iz kuće sestrine i dječje stvari. Ja nisam mogla. Zamolila sam je: 'Molim te, ako možeš i ako smiješ ići u tu kuću, samo mi dječju garderobu iznesi.' Znala sam da imaju dovoljno garderobe. Ona je donjela nešto garderobe. Jednom je pozvala mene i jednu njenu rođaku koja stanuje isto u mojoj zgradi, da dođemo kod nje. Tada sam otišla dole. Ispričala mi je kako su djeca izgledala kada su došla kod nje. Ona i muž su bili sami u kući. Zgrabili su djecu i odveli ih u podrum. Tamo su proveli cijelu noć. Nisu znali što se događa. Onda su im djeca rekla: 'Mama je ubijena. Čiča i strina isto. Sigurno su ubili babu i dedu jer su otišli prema našoj kući.' Rekla je da je oprala djecu, presvukla ih, zamotala i uspavala. Ujutro, kad je prošao policijski sat, njen suprug je otišao do prvog punkta da javi što se dogodilo. Tada su došli milicajci, uzeli djecu i odveli ih k meni. Nisam znala kako da se prebacim do Briševa. Jednom sam pred zgradom vidjela R. B. Pitala sam ga da li bi mi mogao pomoći da majku i djecu prebacim u Hrvatsku. Rekla sam

mu da imam braću i sestru u Sloveniji, pa da bi htjela da oni nekako prođu do tamo. Rekao mi je da će učiniti sve što bude mogao. Još mi je rekao da me može prebaciti do Briševa da vidim mamu, tatu i djecu i da im odnesem stvari.

Zaboravila sam prije reći sljedeće. Dana 14. su odveli djecu od mene. Od tada na dalje sam imala samo, povremeno, telefonsku vezu sa tatom i mamom preko susjeda. Garderobu sam znala poslati preko vozača iz Ljubije kada bi neki od njih došao pred zgradu. Onda bi ih zamolila da ponesu nešto hrane i garderobe do jedne žene u Ljubiji. Ona bi onda javila tati da dođe po to u Ljubiju. Dana 23. je počelo 'čišćenje' Briševa. Navodno su oni najavili, četiri dana ranije, da se stanovništvo mora iseliti. Ljudi kao ljudi. Znali su da nisu ništa krivi i nisu htjeli nikuda ići od svojih kuća. Poslije mi je mama pričala da su bili u kući sve dok nisu vidjeli da kuće gore iznad Oštre Luke. To je granica između Briševa, Oštre Luke, Rasavaca i Zecova. Kad su vidjeli da gore kuće, krenuli su za Ljubiju. Došli su na pola puta do Ljubije. Tada se tata okrenuo i nije htio ići dalje. Mami je rekao: 'Milka, ti idi s djecom u Ljubiju i skloni se kod moga brata F., a ja ću se vratiti kući i biti ću kod kuće.'

Dana 24.07. su ubili i tatu. To je bila subota. (...) Ubili su ga pred kućom. Moj djever (mužev brat) i muž od tatine sestre su ga išli pokopati. Pokopali su ga ispod prozora, pokraj kuće. Našli su ga kako leži potrbuške. Bio je sav izrešetan rafalima. Njemu je bilo 67 godina. Čula sam da mi je otac ubijen kad sam razgovarala sa sinom od moga djevera, koji radi u Austriji. Ja sam preko njega održavala vezu sa Zagrebom, zbog papaira za izlazak. Taj dan mi je rekao da mi je i otac ubijen. Nisam mu htjela dati do znanja da ja to ne znam. Rekla sam mu: 'Ilija, mi smo samo 20 km udaljeni od Briševa, a ništa ne znamo što se tamo događa. Iz Ljubije su došli jedni ljudi koji su inače bili na Briševu, a sad su došli kod djece u Prijedor. Otišla sam da ih upitam da li znaju što o mojim roditeljima i djeci, kao i o rodbini moga muža. Taj mi je čovjek izjavio saučešće. Mislila sam da se to odnosi na sestru. Malo smo razgovarali o tome što se dogodilo. Onda je došla jedna susjeda da ih obiđe. Tada je ta žena, ona je meni prija, rekla: 'Hajmo nas dvije u sobu, neka muž s njom razgovara.' Onda mi je ona ispričala što se sve dogodilo na Briševu. Rekla mi je da je moj otac ubijen. Da su ga pokopali. Rekla je da su još dva čovjeka ubijena, osim mog oca, iz vatrenog oružja. Procjenjuje se da je ubijeno još 80 ljudi, žena i djece. Oni su svi ubijani motikama, sjekirama, koljem... Žene su gledale što su im radili od sinova i muževa. Prvo su si morali iskopati grobnice. Ostavili su ih nepotrpane. Rekla je da je to učinila 6. krajiška iz Sanskog Mosta.

Razmišljala sam kako da dođem do majke i djece. Nisam ih smjela dovesti kod sebe u zgradu. To su mi rekli u SUP-u. Nazvala sam Krizni štab Ljubije. Ne znam tko

mi se javio. Rekla sam da me interesira majka i djeca iz Briševa, da sam čula da mi je otac ubijen i da me zanima gdje se nalazi majka s djecom. Rekao mi je da ako me interesiraju neka dođem i neka ih vodim sebi jer da ih oni ne mogu držati i hraniti. Nakon tih riječi je spustio slušalicu. Poslije sam čula da su ti svi ljudi vraćeni natrag u Briševo. Da im je osigurana nekakva sigurnost. Premda se zna kako je to osigurano. Tada se i moja majka vratila u kuću. Bila je sama u kući sve dok opet nisu počele noćne pucnjave po selu. Počelo je paljenje kuća. Tada je počela odlaziti s djecom na noćenje kod tatine sestre, a ujutro bi došla kući. U tom periodu sam ja srela R. B. i on mi je obećao da će mi pomoći. Rekao mi je da on skriva ... dvije, tri porodice Muslimana (11 ili 13 ljudi) i da traži mogućnost da ih nekako pošalje dalje. Rekla sam mu da mi je otac ubijen. Poslije sam, kad me je odvezao na Briševo i vratio, ja to sve povezala i došla do zaključka da je on sve znao. Kad me odvezao u Briševo, sjedila sam pred kućom s majkom, a djeca su se igrala. On je stajao s vozačem i razgovarao. Obilazili su crkvu koja se nalazila odmah nasuprot naše kuće. Bila je razrušena i spaljena, bez krova, samo su zidine ostale. Čula sam kako govore: 'Sve je dobro, što je ovako napravljeno.' Dok su išli putem pričali su. Tada sam povezala sve i shvatila da oni sve znaju što je bilo i kako je bilo. Tko je kriv, to sada nije bitno. Bitno je da više nema tih ljudi. Kad smo išli s Briševa na Svodnicu, preko kopa od centralnih rudišta, vidjela sam da gledaju dole, na desnu stranu. Vidjela sam da je svježa zemlja, naslage. U jednom trenutku sam čula kako kaže: 'U pizdu materinu, zar to još nisu pokrili.' Još je govorio koliko je autobusa tu dovezeno, ubijeno. Morala sam slušati i šutjeti.

Poslije sam uspostavila vezu sa Zagrebom. Rekla sam ovom malom od djevera koji radi u Austriji da nazove moju kćer koja je udata u Zagrebu. Rekla sam mu da joj kaže da uzme telefonski imenik i da traži prezime E. Ja nisam poznavala nikoga od njihove porodice. Rekla sam da ih mora naći i reći im što se dogodilo, ako ne znaju. Za sestrinog muža nismo isto ništa znali osim onoga što smo čuli. Tog dana kad je bio napad, rekli su da je uhapšen. Da li je to istina, ni dan danas ne znamo. Imala sam zapisnik od SUP-a. Trebao mi je da bih izvadila smrtovnicu za sestru i da bih dobila papire u Centru za socijalni rad, koji su mi bili potrebni da bih mogla poslati djecu i mamu dalje. Morala sam napraviti starateljstvo nad djecom jer su malodobna i ne mogu nikuda putovati sama. Trebala su mi dva mjeseca da izvadim sve te papire. U zapisniku je navedeno ime doktora koji je bio na uviđaju. U zapisniku je pisalo da je smrt prouzrokovana vatrenim oružjem. To je pisalo za svih petero. Pisalo je da je izvršioc nepoznat i da se za njima traga. Možda su mi htjeli reći da su to Muslimani napravili. Ja sam samo brinula kako da majku i tu djecu izvučem, jer su imali mogućnost da žive dalje. Za sebe, supruga i djecu nisam uopće tada brinula, jedino nam je bilo važno da njih izbavimo. Nismo mislili da bi se nama nešto moglo dogoditi. Kad

sam izvadila papire, obećali su mi u Crvenom križu da će ih poslati prvim konvojem koji bude išao preko Karlovca.

Prvi konvoj je išao iz Trnopolja, ali njih nisu uključili u taj konvoj. Ja sam čula da se taj konvoj sprema pa sam išla pitati, ali su mi rekli da to nije istina. Onda sam javila kćerki (preko Austrije) da traži E. po Zagrebu i da im kaže da učine što mogu da se ta djeca izbave. Istu večer je zvala gospođa T., kćerka od strica od sestrina muža. Rekla sam joj koji papiri trebaju. Ja sam već prije pitala u Crvenom križu koji točno papiri trebaju. Ona se javila i rekla da kažem što trebam i kako trebam i da će sve biti napravljeno. Ispitivala me. Nisam se usudila ništa govoriti preko telefona. Odgovarala sam samo sa da i ne. Ona je uspjela shvatiit. Dala mi je broj telefona. Sljedeće večeri me opet zvala i dala mi je broj telefona od doktora iz Banja Luke, iz Karitasa. (Ona je zvala preko satelitskih veza, preko Mađarske.) Rekla mi je da nazovem doktora. Zvala sam ga, ali je bio na putu do subote. U subotu sam uspjela s njim stupiti u kontakt. Rekao mi je koje papire trebam imati. Odgovorila sam mu da ja to sve imam. Rekao mi je da konvoj, najvjerojatnije, ide u ponedjeljak ujutro u devet sati, preko Karitasa. Rekla sam mu da je meni problem kako da dođem sa majkom i djecom do Banja Luke. Rekao je da će mi on još točno javiti kada konvoj kreće. Rekla sam mu da mi javi najkasnije u četvrtak ili petak ujutro jer sam još trebala otići po majku i djecu na selo. U četvrtak navečer nazvala me časna sestra i rekla da imam poruku od doktora da trebam doći u ponedjeljak u devet sati pred banjalučku biskupiju. Otišla sam kod D. M. Rekla sam mu da mi treba auto da odem po majku i djecu jer da ih u ponedjeljak vodim za Banja Luku. Otišla sam po majku i djecu i dovela ih kod sebe. Subotu i nedjelju su bili kod mene. Okupala sam ih i spremila im garderobu koju će nositi. Odlučila sam da idemo autobusom u 6 sati ujutro. (...) Zamolila sam jednog prijatelja da nas prebaci autom do Banja Luke. Izašli smo ujutro u šest sati i trideset minuta iz mog stana, a u Banja Luku smo stigli u 14 sati i 30 min. Konvoj je trebao krenuti u devet sati ujutro. Mi smo usput stajali dva puta i zvali doktora i molili ih da nas čekaju, da konvoj ne krene. Svašta se događalo usput, ali ja sam bila uporna, morala sam ih prebaciti u Banja Luku. Došli smo u Banja Luku u 14 sati i 30 min. Na kraju se sve dobro završilo.

U Zagrebu, 11. svibnja 1993.

- jad22

GODINA ROĐENJA: 1958.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

(...) Do 8. srpnja 1992. godine stalno sam bio nastanjen u Ljubiji, a od tog datuma sam bio u zarobljeništvu srpske vojske. Dana 15. lipnja 1993. sam razmjenjen iz logora u Batkovićima na slobodnom teritoriju Bosanske Posavine, u Orašju. Od 23. lipnja 1993. nalazim se na teritoriju Republike Hrvatske, a od 24. lipnja sam u Sisku. Nalazim se kod rodbine, odnosno kod sestre, koja tu živi od prije. Moja porodica je izašla iz okupiranog dijela Bosne i Hercegovine u prosincu 1992. Tada su zajedno s mojom porodicom izašli i moji roditelji, kao i roditelji moje žene. Izašli su konvojem preko Novske. Tu su prijavljeni kao izbjeglice do dana današnjeg.

U Ljubiji je srpska vlast uspostavljena nasilno 23. svibnja 1992. nakon neuspješnih pregovora između lokalnih, mjesnih vlasti Ljubije i susjednih Mjesnih zajednica i već prije uspostavljene srpske općine Prijedor. Ta je općina Prijedor također nasilno uspostavljena, u jednom danu. Do tada je, na neki način, normalno funkcionirala redovna vlast Bosne i Hercegovine, koliko je to bilo moguće. Naime, svi organi Republike su funkcionirali. Srpska vlast, koja je uspostavljena u Banja Luci, nije pravila smetnje, nije pravila takve teritorijalne zahtjeve, kao što ni srpska općina Prijedor, od 30. travnja na dalje, bar na onim pregovorima, koliko je meni poznato, nije inzistirala da se ustroje srpske postrojbe na teritoriju Ljubije i okolnih mjesta koja su gravitirala policijskoj stanici u Ljubiji. Uglavnom su išli na to da vlast na tom teritoriju mora u cijelosti da odgovara za red i mir. Tijekom svibnja, predstavnici Mjesnih zajednica: Šurkovac, Hambarine, Ljubija i ostalih (ukupno šest Mjesnih zajednica) odlazili su u više navrata u Prijedor na pregovore. Pregovarali su sa samom srpskom Općinom, a dijelom i sa vojnim predstavnicima u kasarni. U to vrijeme organizirani su i mirovni sastanci proširenog sastava Mjesne zajednice Ljubija i ostalih Mjesnih zajednica sa nestranački opredijeljenim ljudima u Ljubiji. Među njima sam bio i ja. Nisam bio do tada član niti jedne stranke. Mene osobno ne privlači rad koji traži, da tako kažem, prazne riječi i sastančenja. Nemam strpljenja za to i nisam želio da me to odvlači. Zanimao me je konkretan rad. Prije kad su bile konkretne akcije, npr. u Savezu omladine, radio sam, a nisam htio biti rob institucija i praznih riječi. Takvo je bilo moje opredjeljenje. Tako da se ni pri formiranju višestranačkog života nisam opredijelio ni za jednu stranku. Rad i suradnja na području Ljubije i okolnih sela nije ni mogla biti vezana (samo) s našim ljudima Hrvatima, s kojima sam živio i radio.

Postojala su prijateljstva i sa Srbima i sa Muslimanina. Tako se na našem području živjelo. Na poslu sam se više družio sa Srbima nego sa Hrvatima jer ih je bilo više. Moji osobni prijatelji su bili rukovodioci stranaka, tj ogranaka u Gornjoj Ravskoj, Žunama, Šurkovcu i Ljubiji. Tako da je moje porodično i prijateljsko kretanje bilo u tom krugu. Kada sam nešto mogao pomoći, napravio sam to. Ali, ne u smislu političkog opredjeljenja ili članstva. Sudjelovao sam na tim sastancima. Dva su bila zvanična. Bio je još jedan ili dva sastanka samo za Mjesnu zajednicu Ljubija. Vjerovatno sam se svojim prisustvom eksponirao, a upao sam im u oči i prije, u tijeku organiziranja referenduma za nezavisnost BiH. To je bio posao koji sam smatrao ispravnim i radio sam ga bez obzira što nisam bio član stranke. Nisam ništa želio kriti. Da li je to bilo presudno za moje uhićenje, ne znam. Ja nisam bio u radnoj grupi koja je predložila elaborat o ljubijskoj općini. Nešto smo razgovarali o tome, ali točne informacije o tome nisam imao. To je bilo aktualno u to vrijeme.

Kad su me priveli, 8. srpnja 1992., u prvom kontaktu sa zamjenikom načelnika srpske milicije u Ljubiji, rečeno je da sam učesnik pisanja Deklaracije HDZ-a. Meni tada nije bilo jasno iz tih njegovih riječi na što je to vezano. Sutradan kad smo privedeni u Omarsku, shvatio sam da je ta njihova optužnica temeljena na onom što smo pokušali napisati, ispred hrvatskog naroda i ispred leglano izabranih predstavnika Mjesne zajednice i Općine Prijedor, na mirovnom sastanku u Ljubiji. Tada smo pokušali da damo jedan stav o ne učešću u vršenju srpske vlasti, a o, na neki način, pokoravanju i porobljavanju zbog sigurnosti naroda. Čelnici stranke i ljudi koji su bili aktivni u vojnom pogledu, tj. u organiziranju obrane zajedno sa muslimanskim selima i Prijedorom, odlučili su predati oružje da ne bi bilo vojne intervencije. Da ne bi bilo nasilja po selima. Bio je dogovor da se treba ići na rješavanje problema mirnim putem. Tada je dana takva izjava. To je dakle bila izjava legalno izabranih predstavnika mjesne vlasti i nas ostalih koji smo učestvovali u mirovnim razgovorima. Poslije je to ispao glavni adut moje optužnice, premda su me za to pitali samo jednom i nikad više.

Bila je srijeda popodne oko pet sati. Vratio sam se sa sela gdje sam obrađivao vrt. Supruga mi je rekla da moram ići u stanicu milicije dati izjavu. Otišao sam u njihovu stanicu milicije koja je bila izmještena na drugom mjestu. Čekao sam dva i pol sata. Nakon toga sam imao razgovor u trajanju od niti pet minuta sa zamjenikom načelnika te stanice milicije. On se zove S. Slijedećih sat vremena sam proveo u jednoj prostoriji čekajući. Tu su sa mnom bila još trojica ili četvorica. Onda su doveli mog (sada pokojnog) prijatelja D. P. On je bio predsjednik ogranka HDZ-a za Gornju Ravsku. S njim su doveli još trojicu ili četvoricu ljudi. Tako da nas je bilo sveukupno 10. Oko 10 sati (ili 10 i 30 min) odvezli su nas desetoricu kombijem u 'Keraterm'. Do tada nas

nisu maltretirali. Dok smo čekali u Ljubiji, bio je među nama i jedan S. Prije je po činu bio potporučnik u teritorijalnoj obrani. On je iz Donje Ljubije. Njega je jedan od stražara provocirao, ali bez nekog fizičkog maltretiranja. Od drugih sam poslije čuo da su bili tučeni u Ljubiji, ali ta moja grupa nije. Meni je zamjenik načelnika, za vrijeme razgovora, rekao: 'Šta ću se ja s tobom natezati, znaju oni sve u Omarskoj...'. Htio bih još naglasiti da sam osjećao potrebu da ne odem odatle (prije privođenja), premda sam znao da smo u okruženju, tj. da smo na neki način svi u logoru. Nisam želio da supruga i djeca odu. Nismo htjeli ostaviti roditelje, premda su oni inzistirali da mi izvedemo djecu. Ja sam tu ipak proveo 34 godine i bez obzira na to što sam vidio i shvatio što se radi, nisam vjerovao, ni očekivao da sve i jedan čovjek može biti 'zaražen' na taj način. Nisam očekivao da će se to dogoditi. Dok su bila zbivanja u Hrvatskoj, sestra mi je bila godinu dana izbjeglica s prve borbene linije u Sisku. Pratio sam i znao sam što se događa. Znajući za sva nedjela i zločine kojekakvih grupa i gledajući ponašanje rezervista koji su dolazili u naše krajeve i poslije se opet vraćali na ratište, nisam ipak mogao vjerovati da je to neko kolektivno ludilo. To sam poslije zaključio o Srbima iz tih naših krajeva. To ludilo nije zaobišlo ni najsitnije dijete, a ni najstariju babu.

Bio je određeni broj Srba koji nisu išli na ratište u Hrvatskoj. Oni se uglavnom nisu nigdje kretali. Tijekom te zime 1991. na 1992. i proljeća 1992. u razgovoru su tvrdili da nisu oni za rat, da ne smatraju ispravnim to što se radi u Hrvatskoj i da su takoreć miroljubivi. Međutim onog dana kada su bombardirane Hambarine, odnosno u nedjelju nakon toga, na punktu kod ljubijskog Doma zdravlja bio je jedan od tih momaka, koji do tada nije nikako išao na ratište, u šarenoj, izviđačkoj uniformi. Tek tada sam vidio da je istinita priča koja je kružila da se jedna grupa od desetak ljudi specijalno obučava i priprema. To su sve bili domaći, mlađi ljudi od 30 do 35 godina starosti. Oni su se pripremali upravo za taj čin da se u Ljubiji uspostavi vlast. Uglavnom su bili domaći ljudi. Posebnih ljudi sa strane nisam primjetio. Bilo ih je iz okolice Ljubije, iz srpskog sela Miske Glave. Ljudi iz tog sela su držali komandu takozvane vojne policije u Ljubiji. Komandu njihove 'redovne' srpske vojske koja se nalazila u upravi bivših centralnih rudišta rudnika Ljubije vodio je S. T. Tijekom mirovnih pregovora on je sudjelovao kao predsjednik SDS-a, premda u Ljubiji nije ni bila formirana ta stranka. On je imao neki oficirski čin u bivšoj JNA. Bio je na ratištu jedno vrijeme pa je povučen po zadatku. Vjerojatno je bio na ratištu u području Pakraca jer je to područje pokrivala '5. Kozaračka brigada' u kojoj su bili ljudi iz Prijedora. Prije sam i ja bio u toj brigadi pa znam da su je sačinjavala dva bataljona iz Prijedora i jedan iz Gradiške. To se odnosi na teritorijalnu obranu, a redovni rezervni sasatva JNA koji je bio na području Prijedora je isto išao na ratište prema Pakracu. Kada je

uspostavljena srpska vlast u Ljubiji izdana je zapovijed od strane vojne komande da svi koji se nisu 'obukli' u njihovu vojsku moraju vratiti uniforme.

Dana 8. srpnja 1992., navečer, grupa od nas deset dovedena je u Keraterm. Bili smo oko pola sata na prijavnici. Komandir smjene (visoki, plavi dečko) je uzeo dokumente od nas. Ostali zarobljenici, tj. logoraši bili su zatvoreni unutra u skladištima (ili garažama) od Keraterma. Na ulazu su bila metalna vrata i ulazilo se u četiri boksa. Svi su bili zaključani tako da straža nije imala posla. Kad smo mi stigli to im je bila prilika za 'razonodu'. Bilo ih je oko 20. Započeli su nas 'obrađivati'. Kako smo predali dokumente, jedan od tih vojnika nas je upisivao. S njim je bio i komandir smjene. Ostali su nas rasporedili u vrstu tako da ima mjesta između nas (kao na fiskulturi kada se odruči). Tada su nas počeli tući cokulama, kundacima, pendrecima... Da li su još šta imali u rukama nisam stigao primjetiti. Bio sam deseti, tj. na kraju vrste. Dok smo se izmicali došao sam do parkiranog motora koji je bio od... On je mali rastom, crn, ima dugu kosu, do ramena. Jako je nizak tako da mi je bio do brade. Do mene je stajao susjed iz Ljubije, I. B. koji je još za glavu viši od mene (ja sam visok metar i 80 cm.). Drugi su ga počeli zafrkavati da ga ne može dohvatiti po glavi pendrekom. U trenutku dok smo se raspoređivali on je bio na lijevom krilu vrste tako da nisam mogao vidjeti što je radio. Odjednom sam osjetio jak udarac s leđa, nogom ili nečim drugim. U padu sam se izvio da ne bih pao na motor, ali sam zato pao na betonirani, strmi, kolni ulaz. Kad sam pao, dočekali su me i udarili još jednom tako da sam na trenutak izgubio svijest. Ali u toj sveopćoj galami: 'Diži se! Skači! Ustaj!', ne znam ni sam kako, uspio sam se dići i ponovo stati u red. Udarali su me pendrekom po glavi. Jednom su me ose izujedale po glavi. Gdje god su me udarili pendrekom po glavi osjećao sam bol sličan ujedu od pčela. To je bio sitan bol u odnosu na onaj koji sam osjećao po tijelu, od udaraca koje sam zadobio od pendreka, kundaka i svega ostalog. Trajalo je oko pola sata dok je ovaj u prijavnici pisao naše podatke. Nakon toga su nam vratili dokumente. Komandir je inzistirao da nas sprovedu unutra u hangare jer smo tu trebali samo prenoćiti. Međutim niti jedan od tih stražara ga nije slušao. Stalno su nešto zanovijetali i udarali nas. Jedan me je u jednom trenutku pitao: 'Hoćeš li da ti odsiječem uho?' (držao je mali nožić u ruci). I slične gluposti. Ja sam to doživio kao da oni sami sebe hrabre riječima da bi što više zla pokazali jedni pred drugim. Tako da više nisam ni obraćao pažnju na ono što govore. Komandir je morao potegnuti pištolj da bi ih rastjerao. Odredio je dvojicu da nas rasporede u hangare da prespavamo. Išli smo prema hangarima oko 20 metara ravno i još 30 metara bočnom cestom prema hangaru broj 4 kamo sam ja raspoređen sa još četvoricom. Putem su nas opet tukli. Dok su nas tukli, jedan od nas je imao raskrvavljen nos, stražar je umočio krpu u mokraću i krenuo prema njemu da ga obriše.

Kad smo ušli u 'četvorku' bio je mrak, jedva sam se provukao do slobodnog mjesta. To je bila noga na nozi. Sa mnom je bio D. P. koji je već prije proveo 14 dana u 'Keratermu'. Pustili su ga kući premlaćenog. Jedva je bio malo prizdravio kad su ga opet, tog dana, priveli. On mi je govorio da moramo ići što dalje od vrata. Nakon pola sata slušali smo kako jednog bivšeg milicionera mlate. Izveli su ga na rešetku i kroz rešetku ga tukli jer im komandir nije dozvolio da ga izvedu. To su bili privatni okršaji. Čuli smo kako mu postavljaju pitanja: 'Znaš li koliko si kaznu naplatio... Sjećaš li se kako si me naganjao...' To je bila privatna osveta. Zbog neke sitne zamjerke ta dvojica su ga došla izbatinati. Ujutro kad smo ustali vidio sam da je to prenapučeno. Mi smo tu bili od 22:30 (navečer) do jutra. Cijelo vrijeme sam čučao. Osjećao sam bolove. Našao sam tu V. A. Bio je jako slab.

Tek smo sutradan u Omarskoj dobili, što smo dobili. U Keratermu nas nisu ništa ispitivali. Ujutro je nova smjena straže. Prepoznali su P. koji je već prije bio zatvoren pa su se na njegov račun iživljavali. Tjerali su nas da se međusobno šamaramo i slične gluposti. To se sve zbivalo jako rano ujutro, oko 6 ili 7 sati. Nakon toga su nas vratili u hangar. Oko 10 sati došli su autobusom specijalci u plavim i šarenim uniformama. Mislim da su to bili policajci koji su radili u Omarskoj. Prozvali su grupu od oko 60 ljudi. Tu je bilo dosta ljudi iz Ljubije i sa Hambarina, možda je bio i netko iz Prijedora, ali se ne sjećam više dobro. Znam da je bio jedan čovjek iz Kozarca. Bilo je tu puno ljudi iz Ljubije koji su privedeni dan prije mene i tijekom dana kad sam ja priveden. Nas desetoricu koji smo po noći dovedeni još su jednom popisali. Popisivao nas je brat od moje kolegice s posla. On se preziva G. (ne sjećam mu se imena). Otac mu je R. Sestra mu je D. Imao sam grozan osjećaj jer mi je uputio pogled i pitao me kako se zovem. Sve to kao da me ne poznaje, a poznavali smo se. U pogledu sam mu vidio da se pita: 'Zar sam se ja s takvim čovjekom družio?' Prije su znali govoriti da će oni samo ekstreme maknuti i valjda su svi ljudi u tom smjeru bili zaluđeni. Tko god je bio doveden u logor promatrali su ga kao da je, u najmanju ruku, pobio pola Srba iz Prijedora. Svih 60 su nas stavili u isti autobus. Dok su nas popisivali i dok su iz drugih skladišta izvodili ljude koji su bili na popisu, dio stražara nas je maltretirao. Izveli su iz autobusa i tukli P., još jednog dečka N. K. i još jednog kojem ne znam ime. Tukli su ih zato što su ih od prije poznavali. P. su znali od prije, kad je bio u Keratermu. Vodili su ih iza autobusa, da mi ne vidimo, ali se čulo kako ih tuku. Poslije kad su sjedali u autobus ušlo je nekoliko stražara da ih 'isprate' i opet su njih trojicu tukli čime su stigli. Prošli smo glavnom cestom Prijedor - Banja Luka prema Omarskoj. Mislim da smo i tad išli svi pognute glave, kako su nas i inače sprovodili. Ne mogu se sjetiti da li je to bilo tada ili poslije kad su nas sprovodili u logor Manjaču. Uglavnom vozili su nas natraške okrenute i glave skroz na sicevima tako da nismo mogli gledati put kojim prolazimo.

Ja uopće nisam registrirao kuda smo prolazili, možda je to bila posljedica šoka od tih batina koje sam dobio i gledanja kako tuku njih trojicu pri polasku u Omarsku.

Međutim, to sve nije bilo ništa u odnosu na ono što nas je dočekalo taj dan i navečer u Omarskoj. Znao sam poslije reći u razgovoru da u životu nisam dobio batina (što sam se sa nekim potukao dok sam bio dijete ili od roditelja) kao te večeri u 'Keratermu', ali to je bilo ništa spram onoga u Omarskoj, što sam ja osobno dobio. Kad smo stigli, autobus se parkirao na ulazu ispred 'Bijele kuće'. U toj kući je bila prostorija za presvlačenje, u vrijeme dok je rudnik radio. Po sredini je bio hodnik, a sa strana su bile dvije male bočne sobice veličine 5x2 metra. Na vrhu hodnika je bila samica veličine 2x3 tri metra. Na stranu od tog hodnika i samice nalazile su se po dvije velike sobe veličine 5x6 metara. Od autobusa do toga ima oko 20 metara. 'Bijela kuća' je nasuprot hangara. Od asfalta do ulaza je betonirano. Tu na asfaltu je stao autobus. Komandir smjene, koja nas je dočekala, je M. (prezime ne znam) zvani 'K.'. Njega znam od prije jer je bio zet od mojih dobrih prijatelja. Susretali smo se na nekim svadbama. Napravili su špalir kroz koji smo morali proći. On je stajao na ulazu u autobus kod vozača i gledao nas jednog po jednog kako smo izlazili. Poslije su mi rekli ljudi da kad bi on namignuo ili rekao ovoga ne, taj bi prošao kroz špalir bez batina. Bilo je 20-ak i više ljudi s obje strane u špaliru sa: drvenim palicama, debelim kablovima, metalnim štangama, kundacima i pendrecima. Svaki od nas je trčao kroz taj špalir u 'Bijelu kuću'. Nakon toga smo ulazili desno, u veliku sobu. Ja sam je zvao 'krvava soba' jer je jedini prozor, četverokrilac, bio ofarban tamno crvenom bojom, koja je meni više ličila na krv nego na farbu. Bilo je izgrebano par rupica kroz koje se moglo vidjeti van. Vrata su bila metalna, ostakljena, tako da je svjetlost iz hodnika ulazila u prostoriju. Tu su počela orgijanja. Ja sam bio trideseti koji je izlazio iz autobusa. U toj sobi su nas polegli potrbuške, kao sardine, sa rukama ispod glave. Ja u tom trenutku nisam osjećao potrebu da gledam okolo. Gledao sam u pod i molio se. Drugo mi ništa nije preostajalo. Nakon što sam iskusio one batine prethodne noći, znao sam da sam u takvoj poziciji da se ne želim braniti. Kad sam već došao do te točke u životu da budem zarobljenik i logoraš, kad sam već dopustio da me uhvate, odlučio sam trpjeti i podnijeti to bez riječi i bez jauka ako uspijem izdržati tj. bez bilo kakvog odgovaranja bilo fizički bilo riječima. Kad su nas sve poredali, počeli su hodati po nama. Išli su odjednom po dvojica, trojica ili četvorica po nama, gazili nas, udarali kundacima. Stao bi na glavu pa tražio mjesto gdje bolje može stati, pa se vrti na tom mjestu, pa poskoči dok ti stoji na leđima. U jednom trenutku su naredili da svi moramo kleknuti kao da klanjamo u džamiji. Kleknuli smo i povili se skroz glavom prema dole. Onda su opet počeli po nama hodati. To je trajalo 2 ili 3 sata. Već je bilo poslijepodne.

U međuvremenu su odvodili jednog po jednog na saslušanje u upravnu zgradu. Odvedeno je možda pola grupe. Tako sam i ja došao na red. Vodio me jedan dečko. Malo imena sam uspio zapamtiti. Bio je visok oko metar i 70, nabijen, atletski građen, kratko ošišan. Imao je šarenu uniformu. (Bilo je nešto starijih stražara u SMB uniformama. Dosta ih je nosilo policijske uniforme i šarene, maskirne uniforme.) Proveo me gore bez ijednog udarca. Niti jedan stražar nije reagirao. Na ulasku u upravnu zgradu, u hodniku su bili poredani metalni ormari, tako da je bilo jako usko za proći, oko 80 cm. Kad smo skrenuli prema stubištu susreo sam se sa Ž Poslije sam saznao da je on upravnik logora. Prezime mu nisam zapamtio. Nosi naočale. Kosa mu je svijetlo smeđa, malo kovrčava. Kad sam ga sreo imao sam osjećaj da ga poznajem od nekuda. Taj me osjećaj i poslije progonio. Takav je bio i njegov pogled kad smo se sreli. Zastao je i rekao: 'O, zdravo!' Pošao mi je pružiti ruku, ali me je u tom trenu jedan stražar 'potkačio' u rebra, s lijeve strane. On se osmijehnuo i produžio, nije ništa pokušao da me zaštiti. Ja sam i prije službeno dolazio u Omarsku. Radio sam u pravnoj službi. Vodio sam često disciplinske predmete. Bojao sam se da će me netko prepoznati, u negativnom smislu, i u prolazu me udariti iz privatnog inata. Poslije kad smo bili već u žici, u hangaru, jedan dečko koji je bio na straži, mada tad nisu kontaktirali s nama pa nije bilo bojazni od prepoznavanja, me je prepoznao. Za bilo kakvu sitnicu bili su u stanju konstruirati priču i tući toga koga smatraju krivim. Moja kolegica, sestra od onoga koji me je prepoznao u logoru 'Keraterm', radila je na otkupu zemlje u Omarskoj. Stanovnici sela Omarska su svi bili kivni na rudnik jer ih je rudnik upropastio. Premda je sve izgrađeno od rudničkih novaca. Isplate za oduzetu zemlju su se vukle nekoliko godina. Taj dečko je često dolazio u kancelariju u kojoj sam ja sjedio s tom kolegicom koja je radila na isplatama za zemlju. On je znao svih nas petoro koji smo radili s njom premda nismo radili direktno na otkupu. On je bio ljut na rudnik zbog zemlje tako da je bilo logično da on kaže: 'Ti si onaj koji je tamo radio.' Tako da sam strahovao od tog prepoznavanja. Međutim tada kad sam sreo Ž., nisam se nikako mogao sjetiti od kuda ga znam. Kad sam izašao gore na hodnik ovaj je razgovarao sa mnom. Pitao me je o mobilizaciji. Gdje su me našli? Da li sam imao pušku? Čisto je ljubazno razgovarao sa mnom. Razgovarao je sa mnom da bi prošlo vrijeme dok čekamo da inspektor bude slobodan. U jednom trenutku mi je naredio da priđem bliže zidu i da stavim ruke na zid. Kad sam prišao zidu udario me je na ono isto mjesto kao i onaj vojnik dolje u hodniku. U rebra s lijeve strane, bliže srcu. Udarac je bio toliko jak da sam se na trenutak izgubio. Shvatio sam da idem natrag prema stubištu. On mi je viknuo: 'Šta je. Kuda ćeš. Vrati se.' Ostao sam bez daha. Nisam mogao ni progovoriti. Više me nije udarao. Pokušao je opet pričati sa mnom. U tom je izašao inspektor iz te prve lijeve sobe i pozvao me unutra. Bio je premlad,

izgledom. Ličio mi je na jednog poznanika od mojih kolega iz Ljubije. Ali koliko se ja sjećam taj je bio Musliman, a ovaj nije. A i dosta je mlađi. Bio je jako visok. Imao je svijetliju kosu. Da li je imao neki čin, ne znam. Bio je u običnoj uniformi. Za vrijeme razgovora izlazio je van pa sam vidio da je jako visok. Držao je neki papirić veličine četvrt A4 formata. Ono što je u Ljubiji zamjenik komandira imao. To je ta famozna optužnica. Pitao me je razne stvari: Zašto se nisam javio na mobilizaciju koju su oni proglasili nakon što je Prijedor okupiran? Zašto se prije nisam javljao na mobilizaciju dok je bio rat u Hrvatskoj? Pitao me je o oružju koje je imao HDZ u Ljubiji, a koje je predano. Pitao me je o toj deklaraciji. Rekao sam mu da ne postoji takav rad. Da su to bili mirovni pregovori. Nisam mogao i nisam htio kriti da sam sa članovima mjesnog savjeta i ljubijske skupštine i sa predstavnicima HDZ-a okolnih sela koja su nastanjena Hrvatima planirao za vrijeme mirovnih pregovora kako će funkcionirati vlast na području Ljubije, odnosno na području policijske stanice Ljubije. Za to vrijeme je bila vlast srpskih oružanih snaga u Prijedoru, a mi smo htijeli da ovamo ostane redovna vlast BiH. Taj je papir čak bio službeni dokument koji je nakon tih mirovnih pregovora nošen u Prijedor na razgovore. Međutim stekao sam dojam da njemu ništa nije jasno i da ne zna što bi s tim učinio. Kad sam mu rekao da znam za oružje, pitao me je kako je to bilo. Rekao sam mu da je to bilo na radiju. Radio Prijedor je tada već bio u njihovim rukama.

Ja nisam bio među dečkima koji su se organizirali za odbranu u Ljubiji i u selima. Bila je organizirana obrana u našim selima i u samoj Ljubiji gdje su bili Muslimani. Donja Ljubija je bila dobro organizirana i Hambarine. Kozarac je isto bio dobro organiziran. Međutim kako se to raspalo, to je druga priča. Bilo je oružja, ali sve je predano radi nekog mira. Mislim da sam na saslušavanju proveo 5 ili 10 minuta, s tim da je on bio izašao van neko vrijeme. Vraćen sam natrag u 'Bijelu kuću' u drugu prostoriju. Jednog sam poznavao po glasu, uvijek je tražio novce. Stalno su govorili da smo ustaše i slično, kao neku nabrajalicu, potpuno bez razmišljanja. On je donio papir i olovku jednom mom susjedu iz Ljubije da popiše tko još ima novaca i da nam se neće ništa dogoditi. Ljudi su već prvog dana dali sve što su imali. Skidali su prstenje i lančiće. Zato smo rekli da nemamo, a on mu je rekao da napiše tko nema, a tko ima. Tako je napravljen spisak nas koji smo bili u toj sobi. To nije bio spisak zbog novca i vrijednosti, već kad je došla sljedeća smjena u 19:00 sati, onda su oko 20:30 (već je bio mrak) pitali po tom spisku. Pitali su da li su svi saslušani u toj sobi. Već smo se bili malo odmorili. Ljudi iz one dvije male sobice, koji su ranije bili dovedeni, donosili su vodu sa cisterne tako da smo i malo vode popili. Ja nisam ništa ni jeo ni pio od onoga dana u Ljubiji kad sam krenuo u stanicu milicije. Do tada nitko još nije bio u kritičnom stanju. P. i ovi drugi koje su tukli pri polasku iz 'Keraterma' bili su

jako premlačeni. To je tada izgledalo grozno, ali u odnosu na sve ono što sam poslije vidio nije to bilo tako jako. Ja sam nakon nekih pet ili šest dana dobio velike batine, ni zbog čega, a nije me ni smetalo. Tada kada je došla ta nova straža pitali su nas da li smo saslušani. Počeli su prozivati po onom spisku. Prvo su prozvali tog susjeda koji je pisao spisak. On se zove F. V., stanovao je kod 'Keramike'. Njegov sin je isto tada bio priveden i on je podlegao. Odveli su ga u samicu. Čuli smo kako je jeknuo jednom ili dva puta, a nakon toga su se čuli samo mukli udarci. Kao da tuku po vreći. Poslije, kad su odveli jednog jačeg čovjeka to je trajalo duže i jače, ušli su novi stražari. Ne znam tko je vodio tu smjenu. Prva smjena, kad smo stigli, bila je 'K.', a ovi su došli nakon njih. Jednu smjenu su zvali 'Kvočkina' smjena (dok smo još bili u žici). Taj 'K' je mladić, visok, bio je školski kolega od mog susjeda iz Ljubije, Z. M.

Te noći, kad sam je došao na red, od jednog udarca sam pao na pod. Razmakli su mi ruke i noge široko. Nabacili su mi neki kabal (kao oni starinski od uzemljenja) oko vrata i preko leđa, tako da se može zategnuti. Imali su batinu, napravljenu kao 'baseball' palicu, s kojom su me udarali po leđima. Udarali su sistematski od vrata do dna kralježnice, a naročito po bubrezima. Nakon tri ili četiri udarca sam jeknuo. Onda su mi stegli žicu i ja sam se onesvijestio. Poslije sam se osvijestio u jednom trenutku i čuo sam samo onaj mukli udarac koji sam prije slušao iz sobe. Samo sam čuo te mukle udarce, a nisam ih osjećao. Samo sam osjećao milinu. Raznježio sam se kao da nešto najljepše osjećam. Nakon toga sam opet pao u nesvijest. Probudio sam se kad su me iz samice prenosili i spustili me na metalni ring. Kad sam kralježnicom udario u to došao sam svijesti i čuo kako govore: ‹Ne tu.› Mislim da su me prenosili zatvorenici koji su bili pokretni. Poslije sam čuo da su neke premlačivali i ako ne bi pali u nesvijest tjerali bi ih da sami idu natrag u sobu. Oni su se sami vraćali u onu krvavu sobu i redali. Nakon toga sam opet pao u nesvijest. Kad sam došao k svijesti bio sam naslonjen na jednog krupnog čovjeka iz Briševa ili iz Stare Rijeke. On je te noći isto podlegao. Zvao se N. B. Zvao sam M., moga susjeda. Bio je u kutu sobe. Odvukao sam se do njega. Kako sam uspio nije mi jasno. Rebra i sve je mučkalo u meni. Cijelu noć i sutradan sam imao osjećaj da se ne mogu okrenuti, ali sam ipak uspio. Najviše sam ležao potrbuške. Oni koji su ležali na leđima, sve im se upalilo, jer su nas najviše tukli po leđima. Ta mi je noć trajala vječno. Na trenutak bih zaspao, a onda bi se opet probudio. Vrata i prozori su bili potpuno zatvoreni tako da je bilo zagušljivo. Znoj je curio po nama. Uglavnom smo preživjeli. Podlegao je taj A. V. Kad sam ja došao svijesti vidio sam njegovog oca kako u krilu drži sinovu glavu, a on je već bio mrtav. Tada je i B. već bio mrtav. Nekoliko ljudi je tad podleglo. Sljedećeg jutra kad smo izlazili na umivanje vidio sam, ja mislim šestoricu, kako su izvučeni na hrpu van, bačeni, prema žici.

Kasnije, slijedeća tri ili četiri dana podlegao je još Gavranović i još trojica ili četvorica. Bili su previše pretučeni. Imali su sigurno unutarnjih povreda. Od vanjskih povreda, što je bilo vidljivo, imali smo svi podjednako. Leđa su nam bila crna od batina, poneko je imao udarce i sprijeda i po glavi. Jedan dečko, kojeg smo zvali 'Č.', on je sin od S. Č. iz Gornje Ravske, je podlegao tek kasnije kad smo prešli u žicu. Nije se pazio, ležao je na mokrom betonu, pa je valjda dobio i upalu pluća. Ležao je na leđima pa su mu se leđa već, takorekuć, počela raspadati. Drugi neki su već imali iskrastana leđa od batina, kako je to sve popucalo, ali su se uspjeli izvući. Jedan moj susjed iz Ljubije, D. D., je isto tako imao ispucana leđa, ali je uspio preživjeti. Malo tko je ubijen iz vatrenog oružja, uglavnom su podlegli batinama. Ponekad su pucali, pa su nam drugi pričali, koji su bili bliže, da je netko pokušao bježati iz 'Bijele kuće' pa da je za njim pucano.

Kad je naša grupa privedena govorili su: 'Ajde, koji će na strijeljanje.' Tada se jedan mlađi dečko, mršavi, iz Žuna javio. On mu je odgvorio da je šteta na njega trošiti metak. Tako su se otprilike ponašali. Ja nisam vidio da je niti jedan metak potrošen za ubiti čovjeka. Da li su oni vodili nekoga na strijeljanje, ne znam. Znalo se čuti puškaranje, ali ja osobno nisam vidio. Znam za te ljude da su umrli od batina te noći i narednih par dana.

Kad smo već bili u žici, ujutro bi znali od nas odabrati četvoricu ili petoricu jačih da prenose mrtve iz 'Crvene kuće', koju smo mi zvali 'klanica'. Prenosili su ih do žice. Neki od tih ljudi koji su iznosili mrtve, pričali su nam o toj 'klanici'. Tu su oni klali stoku koju bi ulovili da luta naokolo, za hranu. Ispod se nalazila bivša praonica dempera. Dole su odvodili ljude iz soba u kojima smo bili. Od tuda se nisu vraćali. Jedan iz Kozarca s kojim sam ležao na Manjači 3 i pol mjeseca pod jednom dekom (bio je na jakom mjestu po vojnim pitanjima, za rezervu, pa je bio zadužen za opskrbu kad je Kozarac spremao obranu) N. T., zvani 'N.', bio je poveden u tu 'klanicu'. Slučajno ga je jedan stražar vratio u jednu od prostorija.

Kad smo išli na pišanje dvojicu mojih poznanika i još trojicu ili četvoricu ljudi, ostavili su vani da tovare mrtve. Među mrtvima su prepoznali A. Č. On je imao grill - kamp kućicu. Prije je bio radnik u Omarskoj. Dvojicu ili trojicu zarobljenika su natjerali da obuku radna odijela, pa su išli popravljati nešto u elektroradionici. Kad su njega poveli on je mislio da ga vode da nešto radi. Međutim on je bio radnik Omarske. Njega su prepoznali. Navečer su ih odveli. Nisu se vratili. To je bilo druge ili treće večeri, nakon što su nas preselili u halu. Tako navečer su izveli i jednog mog susjeda, koji je bio po njihovom 'pripadnik ekstremne, naoružane grupe iz Žuna'. Izveden je zato što se javio jednom Srbinu iz Ljubije, koji je došao u posjetu. Taj Srbin se pre-

ziva Ć. Zvali smo ga 'K.'. Mlađi je. Radio je u centralnim rudištima. Bio je u njihovoj policiji. Čak je bio i jedan od organizatora. Jedno vrijeme je čak preprodavao oružje Muslimanima i možda pokojem Hrvatu, a poslije je bio jedan od najaktivnijih u privođenju. Dolazio je u Omarsku u posjetu. Tada smo bili u hali. Bilo nas je 700. Moj jedan susjed je bio u toj grupi za odstrel. Zvali su ih grupa A. Imali su sakrivene puške pa su napali stražare na brani i oteli im puške i jednog ranili. Tad su već bili u hali. Preživjeli su. Postojala je mogućnost da se izvuku. Tad se jedan javio: 'Hej, evo K.!' Krivi mu je odgovorio: 'Zar si ti još živ?' Prišao je stražaru i nešto mu govorio. Stražar je nešto zapisao na papirić. Navečer su ga izveli. To je bio Z. K. Nekoliko večeri kasnije izveli su još i malog K. To je onaj kojeg su tukli zajedno s P. kad smo odlazili iz 'Keraterma'.

Koliko smo mi logoraši među sobom pričali, niti jedan od stražara nije bio 'sjajan'. Neki su znali prepoznati svoga školskog prijatelja, pa mu donijeti komad kruha i malo mesa. A nakon pola sata bi opet došao i pitao ga da kaže gdje je zakopao novce. Ja uglavnom nisam želio da pričam o tome ružnom što smo doživjeli i odvraćao sam ostale od podsjećanja na to jer od toga čovjek može poluditi. Ja sam čak i podsvijesno nastojao da to sve zaboravim. Dok sam bio u 'Bijeloj kući' zavlačio sam se u kut da me nitko ne vidi. Kad sam vođen u samicu da me premlate, Ž. je bio tu. Uputio mi je opet pogled kao da me poznaje i rekao: 'O, to je taj.' Ja opet nisam znao od kuda ga znam. Skinuo sam jaknu. Počeli su me tući. Prvo udarac u leđa. Pao sam potrbuške. Nakon nekoliko udaraca sam izgubio svijest. Od tada ga nisam viđao, osim u daljini. Drugi su pričali da je on upravnik logora. Za onog malog čupavog koji je tukao u 'Keratermu' su mi rekli da se preziva B. Taj koji je stalno tražio novce, prvog dana u Omarskoj, mi je ostao u sjećanju. Podsjećao me na indijanskog vrača koji pleše ratnički ples. Visok je. Ima neku čudnu facu. Ima glatku, smeđu kosu. Nisam saznao kako se zove.

Dan prije prelaska u veliku halu dobio sam batine po drugi put. Nisu nas puštali da vršimo veliku nuždu. Navčer su odredili Č. da bude sobni starješina. (Njega sam spominjao da je umro u žici. On je imao sva leđa izranjavljena.) Neki su se počeli buniti. Govorili su da im je dosta njih, da ne mora sad i on galamiti. Rekao je da dok on bude glalamio, nitko neće ulaziti. Tako je i bilo. Kad je bilo oko 23:30 (spavao sam u međuvremenu), više nisam mogao trpiti pa sam ga molio da zove stražara. Rekao mi je da je bolje da ne zove stražara, da probam trpiti. Bio sam u klečećem položaju pored vrata, a on je stajao pored vrata. Tada sam zapazio jednog širokog, plečatog. Ličio je onome koji me vodio na saslušanje, ali nije taj isti. Mislim da nisu iz iste smjene. Bio je s njim jedan jak, krupan, plav. Jedno vrijeme je nosio vojničku šapku sa crve-

nom trakom, mada nije imao oficirske oznake. Kad su ušli pitali su što ja hoću. Rekao sam mu da čekam da pitam da li mogu ići vršiti nuždu. Tad je ovj niži dreknuo: 'Šta bi ti? Usro si se.' - i počeo me tući po leđima kablom. Udario me je više puta. Nakon toga je sve iz mene izašlo.

Poslije toga sam bio sedam dana u žici. Imao sam groznicu. Jedva sam preživio. Dok smo bili u žici, čuvao nas je jedan mali D. Imao je oko 17 godina. Nosio je policijsku uniformu. Jedno vrijeme je bio između hangara i 'Bijele kuće'. Njega su poslali da me vodi van da se operem i obrišem. Poslije toga me odveo u halu u WC. Tamo su bila trojica ili četvorica. Među njima je bio jedan 'K.'. Nosio je policijsku uniformu. Visok je. Ima povijen nos. Jedino što je kod njega bilo u redu je to što je nas logoraše držao u redu. Nije dao da se WC zaštopa. A druge smjene za to nisu brinule. Bilo je i nas logoraša svakakvih. Sami smo sebi nered pravili. Dok sam se prao vidio sam da ima pendrek. Non-stop je udarao pendrekom i usput ispitivao. Ali s druge strane je puno učinio za logoraše time što se držao red jer je bilo slučajeva dizenterije. Osim njega bio je jedan plavokosi, malo niži od mene. Imao je dugu kosu. Bio je još jedan krupni kojeg nisam dobro zapazio. Oni su me dočekali i tukli. Govorili su kako sam se usro. 'K.' me uveo u kupaonu da se operem. Morao sam oprati hlače. Dok sam prao tukao me, ali tada nisam osjećao ništa od tih batina. Mali me otpratio natrag. I on me nekoliko puta udario pred njima, tako da se pokaže. Legao sam gol. Drugi su me pokrili kaputom. Preležao sam tako do sutra. Hlače su mi se osušile. Išao sam na ručak u njima. Tek navečer me uhvatilo. Tada su nas prebacivali u halu. Jedva sam hodao. Groznica me tresla nekoliko dana. Opet sam imao problema sa stolicom. Bio sam se uneredio. Kad su me vodili na pranje F. Č. mi je došao pomoći. On je bio prije negdje na pisti, pa je s ostalima prebačen u halu. Kad smo prebačeni na Manjaču pričao mi je da mi je pomagao da se perem, ali ja sam bio tada toliko loše da nisam znao. Bio sam svjestan, ali sam mješao događaje.

Kad smo vođeni na Manjaču prvo su nas poredali u redove u hali. Moralo je sve biti lijepo uređeno. Ljudi su imali i deke i druge stvari. Nakon toga je bila smotra neke visoke delegacije iz Banja Luke. Dalo se primjetiti da se nešto zbiva. Kružile su priče da nas spremaju za razmjenu. Postojale su grupe. Prebrojavali su nas, tko je u kojoj grupi. To je izazvalo strahove. U jednom danu je odvojena jedna grupa za Trnopolje. Nama su rekli da ih vode na razmjenu. To je bilo 6. kolovoza 1992. Kad smo vidjeli koliko autobusa ide i da skrećemo za Banja Luku, još uvijek smo se nadali da idemo na razmjenu u Topolu ili na Novsku, ali smo sumnjali u to. Mislili smo da ćemo u logor u Topolu. Kad smo prošli Banja Luku prema Jajcu mislili smo da ćemo u Jajce na razmjenu. Virili smo potajno jer smo bili pogrbljeni na podu. Ja sam se nalazio u

zadnjem dijelu autobusa. Vozili su nas gradskim autobusima tako da sam bio na zadnjoj platformi. Bilo nas je tu puno nabijenih. Među nama su bila i dvojica ranjenih. U 'Bijeloj kući' je bila posebna sobica u kojoj su držali ranjenike. Njih dvojica su imali noge u gipsu. Tu je bila tolika gužva da nisu ni vrata mogli otvoriti, tako da nas nisu mogli ni maltretirati. U prednjem dijelu autobusa je bilo maltretiranja. Naročito noć prije nego ćemo ući u žicu. (Tu noć smo prenoćili u autobusima.) Kad smo skrenuli za Manjaču postali smo svjesni što nas čeka. Znali smo što je Manjača. Tada sam osjetio veliki strah očekujući batine i znajući što su radili gore, zarobljenim hrvatskim vojnicima iz Kostajnice. Jedna kolegica s posla mi je prije pričala što se radi na Manjači jer je ona osobno poznavala N. M. On je stražar na Manjači. Iz Prijedora je. Hvalio se što je sve radio tim zarobljenim hrvatskim vojnicima. Parkirali su sve autobuse ispred žice. Stražari koji su nas doveli iz Omarske rekli su da će nas zaštititi, da nas ovi neće smjeti dirati. Kao da su oni dobri, a ovi aždaje. Tražili su opet novce, satove ... U drugim autobusima su se i gore stvari događale. Na platformi autobusa, gdje sam se ja nalazio bili su ranjenici tako da smo ostali pošteđeni. Naprijed je nekoliko ljudi dobilo batine. Kad nas je nadzornik logora prozivao morali smo svi izaći iz autobusa na jednu poljanu. Sjedili smo. Stražari su obilazili okolo i vadili van koga su htjeli. Tada su izveli jednog Muslimana iz Prijedora, kojeg su zvali 'B.'. Odveli su ga. Ovi koji su bili bliže kažu da su ga preklali. On je bio u toj grupi ljudi koji nisu ušli u logor Manjaču. Tada je prozvano otprilike 13 ljudi koji su bili na popisu da su krenuli iz Omarske, a nisu ušli u Manjaču. Poslije su ljudi pričali da su tijekom noći odvođeni iz autobusa, kako bi netko bio prepoznat. Tada je opet bilo iživljavanja. To su uglavnom radili naši stražari iz Omarske koji su nas dopratili i možda dio vojnih policajaca iz Banja Luke koji su tada dežurali. Grupa po sto ljudi je prozivana. Grupa po grupa je išla na makadamski put. Tamo se u klečečem položaju čekalo da dođe sljedeća grupa. Onda bi se pomakli 20 metara naprijed. Nakon toga se opet čekalo u klečećem položaju. Morali smo klanjati, kao u džamiji. Sunce je pržilo. Vodu nismo pili od prethodnog dana kada su nas prozvali u Omarskoj. Tek kad smo ušli u žicu dobili smo vodu.

Sljedećeg dana smo dobili hranu. Tog jutra kad nas je nadzornik prozivao taj 'Babin' je bio tu, a kasnije ga više nije bilo u žici. J. T. je umro. On je rodom iz Kalajeva, a živio je u Donjoj Ljubiji. Bio je bolestan već u Omarskoj. On je bio preplašen. Jedno vrijeme sam ležao kraj njega u žici (u Omarskoj) dok nisam prebačen u sobu. On je sam sebe uništio tim razmišljanjima da će umrijeti. Nije dozvolio da ga ohrabrujem kroz razgovor. U autobusu je umro. Koliko mi je poznato nije bio tučen tada tijekom transporta. Ovih 13 je nestalo. Iz mog autobusa nije nitko izvađen. Ulazili su više puta i tražili neke. To su radili stražari iz Omarske. One kojih su se htjeli riješiti, izveli su van i ti nisu preživjeli. Ja sam vidio kad su tog 'B.' odvojili, a ljudi kažu da su još

petoricu odvojili za vrijeme prozivanja. Uglavnom ti ljudi nisu ušli u logor. Kad smo ušli u logor, u te štale, bilo je već popodne. Ja sam bio u sedmoj grupi. Mi smo došli u 'Sanski paviljon'. Tu je bilo oko šesto ljudi od prije. Oni su već pripremili logor. Bilo je natočene vode u cisternama. Pripremili su vojničku kuhinju. Dvije štale su bile za nas Prijedorčane, koji smo dovedeni iz Omarske. Mislim da nas je bilo oko 1300. Dva dana prije nego što su nas prevezli na Manjaču TV ekipe su bile u Omarskoj. Vjerojatno su nas zbog toga preselili u Manjaču. Jedna grupa logoraša je ostala u Omarskoj. Nakon 15 dana su i njih dovezli na Manjaču. Pričali su da su im u Omarskoj servirali dva jela na dan. Imali su stolnjake na stolovima. Krevete su ima nabavili. Tako kad je nakon dva dana došla ekipa iz Crvenog križa sa novinarima i TV ekipama, sve je izgledalo dobro.

Za vrijeme mog boravka u Omarskoj nikad nisam dobio liječničku pomoć. Postojalo je nekoliko liječnika među nama logorašima. Kad sam ja ležao bolestan dečki su išli tražiti tablete od njih. Nije mi poznato da je neko od bolesnih išao u upravnu zgradu. Čak ni nakon dvadesetak dana, kad je bilo mirnije, nisam primjetio ili čuo da je liječnik dolazio među nas. Kad smo mi preseljeni iz 'Bijele kuće', tog dana je bila neka visoka delegacija iz Banja Luke, ali to je bilo za srpske novine. Možda je tada bila i njihova televizija. Uglavnom znam da je tada bio neki visoki predstavnik njihove vlade. Od tada nije bilo drugih pedstavnika novina ili televizije u Omarskoj, sve do onog dana početkom kolovoza. Pričali su nam ljudi koje smo zatekli na Manjači da su dva, tri dana prije rasturanja Omarske bili novinari SKY-NEWS-a u Manjači. Vodili su ih da vide samo određene dijelove logora. Ljudi su nam rekli da je veliki broj stražara bio skriven gore po sobama. Jedan od novinara je valjda uspio tu ući i vidjeti ih. Možda je to bio početak razotkrivanja Omarske. Uglavnom nakon dva, tri dana Omarska je rasturena.

Čim smo ušli u u žicu na Manjači rekli su nam da nam je sad glava sigurna jer je Crveni križ već ušao pa da tu ne smije biti ubijanja. Prije nekoliko dana Međunarodni crveni križ je registrirao sve njih koji su od prije bili u Manjači, s time da su po prvi put ušli u Manjaču dva tjedna prije toga. Nakon 15 dana opet su došli njihovi predstavnici. Do kraja kolovoza Crveni križ je preuzeo kompletnu ishranu. Dovozili su hranu za nas. Više od pola je ostajalo u vojničkom hangaru, ali i mi smo dobili ostatak. Jedan dio hrane je prije dolazio iz Banjalučkog Merhameta dok to nije preuzeo Crveni križ. Kad su oni preuzeli brigu, svaka tri dana je kruh dolazio iz Zagreba. Dobivali smo i povrće i sve ostalo što nam je bilo potrebno. Tamo je hrana bila dobra. U odnosu na Omarsku to je bilo daleko bolje. Dobivali smo dva obroka na dan. Doručak je bio od 7 do 8 ujutro, a ručak od 14:30 ili 15, pa do 15:30 ili 16 sati. Bila je

puno bolja i kvalitetnija hrana. Međutim mi smo tada bili gladniji nego u Omarskoj. U Omarskoj smo bili svi pretučeni, a sad nam je organizam počeo tražiti hranu. Ja u Omarskoj nisam nikada osjećao glad tako da nekada nisam pojeo ni ono što su nam davali premda je to bilo skoro ništa. Dok sam na Manjači tražio više hrane. Crveni križ je nastojao da se raspuste ti logori. Prvo je grupa od oko 80 neuhranjenih logoraša prebačena u Englesku.

Dana 15.11. je izvršena deportacija starijih ljudi (iznad 1951. godišta). Tada je već bilo sve više hrane. Nije se oskudijevalo. Prvih dana se išlo na dohranu. Ovi logoraši koje smo zatekli u Manjači su tu dovedeni iz mjesta gdje su bili, da tako kažem, u izolaciji tj. gdje su mogli dobiti od kuće hranu, tako da nisu bili izmučeni glađu kao mi koji smo došli iz Omarske. Crveni križ nam je donio vitaminske tablete. Dolazili su nam liječnici i predstavnici humanitarnih organizacija. Svake srijede nam je dolazila malo jača ekipa u posjetu. Kad su počeli sa dohranom, žena iz Švicarske, nas je mjerila. Kuhali su nam naši ljudi koji su se prije bavili ugostiteljstvom i sličnim. Kuhalo se na pokretnim, vojničkim kuhinjama. Poslije su nam donosili svježe voće i povrće, vitaminske čokoladice i slično. Također su nam donosili lijekove. Bilo je dosta slučajeva dizenterije. Tko je trebao ići na liječnički, morao se prijaviti u komandu. To je bilo van žice. Tamo je radio vojni liječnik i logoraši-liječnici koji su surađivali. Ja nisam izlazio van već sam tražio od našeg internog liječnika, što mi je trebalo. Na Manjači nas nisu tukli osim onoga što je bilo na 'dočeku'. Tada su se stražari iživljavali, ali to nije bilo puno. Kada smo ušli u žicu bili smo na miru. Tko je poštivao pravila, prolazio je bez batina. Ja sam dobio batine zbog afere oko preprodaje cipela. Oni logoraši koji su prije imali neki čin u rezervi, postavljeni su da budu komandiri, zapovjednici štale ili dijela štale. To su ljudi koji su od prije naučili raditi takve stvari. Bili su samovoljni u ponašanju tako da su rađe podilazili vlastima kada bi nastao neki problem, nego da pokušaju to među nama riješiti. Ja ne znam da li je netko ubijen. U drugu žicu su dovođeni zarobljenici koji su uhvaćeni na položajima ili zarobljeni ranjenici. Na Manjači me nisu ispitivali. Poneki ljudi su bili ispitivani. Nije bilo sistematskog ispitivanja. Iz moje žice su vođeni na ispitivanje maloljetnici i starci prije nego su pušteni kućama. Možda su i neki važniji, utjecajniji ljudi ispitivani. U drugoj žici je bilo drugačije. Njih su i tukli i vodili su ih na saslušavanje.

Prvo je najavljeno da će biti velika razmjena. Govorili su da se ne zna da li će uspjeti. Tada je bila aktuelna deportacija za sabirni centar u Karlovcu. Prema dogovoru su trebali ići svi. Nismo znali da li se radi o toj deportaciji ili o razmjeni. 13.12.1992. ujutro su ušli u hangare. Među njima je bio jedan kojeg su zvali 'magistar', uvijek je bio u vojničkoj uniformi. Imao je viši čin. On je rekao da svi Hrvati

ustanu, uzmu svoje stvari, izađu i postroje se. Nakon toga su pročitali još jednu grupu od 132 Muslimana. Zatim još jednu grupu od 250 Muslimana. To je trajalo oko 2 sata. Dok su se te tri grupe postrojavale, izvan žice, pojavila se i televizija. Potpukovnik je tražio da jedan Musliman svira harmoniku. Čestitao nam je. Održao nam je govor. Rekao je da se slučajno ne pojavimo drugi put na liniji fronte jer bi mogli dobiti metak u čelo. Poželio nam je svima da se sretno nađemo sa porodicama. Strani reporteri su mislili da idemo u razmjenu. Čak su i intervjuirali ponekoga od nas. Kad su već neki ušli u autobuse, vozač im je rekao da idu za Bijeljinu. Sa mnom je bilo nekoliko mojih zemljaka u autobusu. Bio je J., J. M., I. ... Zaključili smo da idemo prema Beogradu. Mislili smo da nas vode u Sremsku Mitrovicu. Bila je već pala noć kad smo stigli do Bijeljine. Padala je kiša. U jednom trenu smo shvatili da opet idemo prema zapadu. Ponadali smo se da ipak idemo na razmjenu. Kad smo stali vidjeli smo da je tu prijavnica, hangari i žica. Mi smo iznenada dovedeni u taj logor, tako da su se i oni nas bojali. To je bio radni logor, ne kao Omarska i Manjača. Unutra su bili zarobljeni samo civili koje su držali kao radnu snagu. Borce koje bi zarobili dovodili su u taj logor samo na dan prije razmjene. Stražari su bili stariji ljudi, rezervisti, koji nisu išli na ratište. Oni su nas sa strahom dočekali jer smo najavljeni kao 'ljuti borci - krajišnici'. Pretresli su nam stvari i smjestili nas u hangar. U njemu je bilo dovoljno prostora da se smjesti 700 ljudi. U jednom kutu je bilo stotinjak zarobljenika iz Bosanskog Šamca. Nas 530 se postrojilo. Jedan koji je bio prosvjetni radnik nam je održao govor. Kad su zatvorili vrata i otišli, Šamčani su nam donijeli hranu, koliko su imali. Tad smo čuli da imaju tri obroka na dan i da im je od večere ostalo hrane. To je bilo bolje od onoga što smo mi u Manjači imali. Nakon par dana nas je Crveni križi otkrio. Registrirali su nas. Ponovno smo mogli pisati poruke porodicama.

Počele su i razmjene. Počeli su neke od nas uključivati u rad. U drugom hangaru su bili zarobljenici iz istočne Bosne. Oni su radili u skladištu prehrambenih artikala, gdje ide promet na veliko. Nabavljali su hranu i slično. Tu je bio normalniji odnos prema nama. Major Ž. T. koji je s nama doveden s Manjače, izdvojen je i odveden u samicu, u kasarnu, na dva ili tri mjeseca. Kad su preuredili logor, odvojili su radnike od onih kojima će suditi. Tada je i on vraćen u taj hangar koji je bio zatvor. O. Š. – N. je isto bio u tom hangaru. On je ostao nakon moga odlaska. Na njemu su se znali iživljavati. On slabo govori naš jezik pa su tražili jednog logoraša da prevodi. Poslije je vojna policija počela čuvati logor. To je bilo polovicom trećeg mjeseca. Krajem trećeg mjeseca je bila posljednja razmjena na koju su išli samo Muslimani. Odnos između zarobljenih Muslimana i Hrvata je bio različit. Mi koji smo došli s Manjače smo zajedno propatili i to nas je vezalo. Bilo je sitnih podvala, ali to je čisto ljudski. Nije bilo nacionalne netrpeljivosti. Bili smo kompaktni u razmišljanjima čak i kad

su počeli sukobi Muslimana i Hrvata. Srbi kod kojih smo išli raditi su nas se bojali. Stajali bi s puškom 'na gotovs', na pet metara udaljenosti. Naš nivo kulture je drugačiji, bilo da se radi o čovjeku sa sela ili o čovjeku iz grada, u odnosu na njih tamo. Bez uvrede bilo kome. Kalesija, Vlasenica i okolica je gorštački kraj i tamo je drugačiji mentalitet. Grublji su u ophođenju, čak i sa najbližima. Znali su govoriti: 'Zašto nam to Hrvati rade?' Ne razmišljajući da smo mi daleko i od Hrvata i od Muslimana i da smo u takovoj situaciji da nemamo što politički razmišljati. U trećem mjesecu je počelo razdvajanje i to poslije jedne deportacije kada je odvedeno 60 ljudi uz znanje Crvenog križa. Navečer su prvo pročitali kojih 60 ljudi ide u razmjenu, da bi malo nakon toga rekli da razmjene nema. Ujutro smo otišli na rad. Kad smo došli natrag saznali smo da je ipak odvedeno 60 ljudi. Oni su deportirani preko Crvenog križa.

Slijedeća razmjena je bila u petom mjesecu, zatim jedna mala posredstvom Crvenog križa. Ja sam bio u trećoj razmjeni. To je bilo 15.06.1993. Deset dana prije toga je bila razmjena Crvenog križa. Tada je razmjenjen jedan umno poremećeni, dvojica ili trojica ranjenika... Razmjena u petom mjesecu je bila mješovita. Razmjenjeni su i Muslimani i Hrvati. Među njima je bio jedan s protezom na ruci. On je pripadnik HVO-a. Zarobljen je negdje na drugom mjestu, ali je tu doveden na razmjenu. Nakon tih razmjena krenula su suđenja. Rekli su da su došli papiri iz Omarske i Manjače, te da oni nisu ni znali s kim imaju posla. To je bio pokušaj da se nama digne cijena jer su oni vršili pregovore sa HVO-om o razmjeni boraca. To su bili koljači koje HVO nije htio dati. Kad su vidjeli da ne ide pokušali su napraviti to suđenje nama da bi nam podigli cijenu. Nekima su odredili pritvor od mjesec dana i smrtnu kaznu. Bilo je oko 180 ljudi koje su pritvorili u drugi hangar. Prošlo je tri mjeseca. Nakon toga su krenule te sitnije razmjene. Tjedan dana prije moje razmjene upravnik logora mi je govorio o usmenim pregovorima sa Muslimanima iz Tuzle. Rekao je da su se regije Semberija i Majevica dogovorile o puštanju svi za sve, ali da bude deportacija razmjenjenih ljudi. Rekao je da je i Međunarodni crveni križ sudjelovao u tim pregovorima i da će se razmjena obaviti za tjedan dana. Nakon tjedan dana sam otišao u razmjenu tako da ne znam da li je to realizirano.

Spominjalo se postojanje tajnih logora. Dok smo bili u Batkovićima znali su dovesti zarobljenike. Tako su dovedeni iz Knina ljudi koji su zarobljeni u području Cazina. Bilo ih je 9 ili 11. Oni su proveli godinu dana u nekom malom zatvoru, pa su prebačeni u Knin. Neki su isto bili u radnim logorima kao što je taj u Batkovićima. Zbog dvojice ili trojice koji su bili u vojno istražnom zatvoru nije uspjela razmjena u Kninu, na koju su vođeni svi Hrvati. To je bilo u devetom mjesecu 1992. D. G. je tražen tada kad smo išli na razmjenu u Knin.

Na razmjenu u Knin smo krenuli 18. ili 19. rujna 1992. Ujutro su nas prozvali. Tjedan dana prije toga su napravili popis i tada su svi Hrvati posebno popisani. Potrpali su nas u autobuse. Čim smo izašli iz žice počeli su nas vrijeđati, govoriti nam da smo ustaše. Zanimljivo je to da su to oni isti vojni policajci. Oni imaju bazu u Banja Luci i dolaze na smjenu stražariti na Manjaču. Kad smo tek stigli na Manjaču stražarili su civilni policajci iz Sanskog Mosta, a vojna policija je bila samo unutar logora. Kad nas je preuzeo Crveni križ svi stražari su bili iz vojne policije. To je vjerojatno ista ekipa ljudi koja je bila prije na Manjači dok su privođeni ljudi iz Ključa i Sanskog Mosta. Oni su se iživljavali na logorašima isto kao i stražri u Omarskoj nad nama. Zbog prisustva Crvenog križa nisu se više smjeli iživljavati nad logorašima u logoru, tako da im je odlazak na razmjenu bio prava prilika za to. Tako je bilo i kad smo vođeni iz Batkovića u Šamac. Kad smo noćili u Šamcu bili smo ničiji tj. oni koji su nas čuvali nisu oni koji nas vode na razmjenu tako da su iskoristili priliku da se iživljavaju nad nama. Za razmjenu smo išli u 3 ili 4, možda 5 autobusa. Još nisu svi ni ušli u autobuse a već su nas počeli maltretirati. Udarali su nas nogama i kundacima. Jedan u mom autobusu nas je udarao šupljom metalnom cijevi. Išli smo preko Bosanskog Petrovca i Drvara na Knin. Dozvolili su nam da ponesemo kanistere od 5 litara vode. Te kanistre smo dobili od Crvenog križa.

Čim smo malo odmakli od logora odlučili su napraviti pauzu. To je bilo prije nego što se izađe na asfaltiranu cestu. Stali smo kod jedne gostionice da oni odu popiti piće. Kad su se vratili donijeli su sa sobom sol. Oduzeli su nam kanistere s vodom i stavili ih naprijed. Ujutro smo bili dobili po dvije konzerve ribe i komad kruha umjesto doručka. To su nam isto oduzeli. Možda je i bilo bolje što su nam vodu oduzeli jer oni koji su uspjeli popiti malo više vode su imali problema zbog mokrenja. Ja sam izdržao. Popio sam samo jedan ili dva gutljaja vode. Dali su nam pune šake soli i to smo morali polizati, tj. pojesti. Malo tko se uspio sakriti jer su njih četvorica bila u prolazu. Ja sam pojeo punu šaku. Nešto malo je uspjelo pasti na pod da oni ne vide. Stajao je pokraj, gledao i požurivao me. Tek kad smo stali u Žitniću popio sam jedan ili dva gutljaja vode. Navečer kad smo otišli u Knin onda sam opet malo popio. Cijelim putem su nas udarali. Netko je dobio više netko manje batina. Ja sam dobio udarce u bubrege i iza vrata. Jednom iz Ljubije je naredio da stavi ruku na naslon i udarao po njoj. Nije mu slomio ruku, ali je nakon toga sva bila natečena tri ili četiri tjedna. Kad nije uspjela razmjena, naši predstavnici su dolazili na liniju i u autobuse i govorili nam da se još malo strpimo. Bio je prisutan UNPROFOR i promatrači EZ. Tako je to trajalo do pred mrak. Rekli su da nema ništa od razmjene, da će možda sutra biti izvršena.

Odvezli su nas u Knin. Držali su nas u staroj bolnici u centru grada. Iživljavali su se nad nama i maltretirali nas isto kao u Omarskoj. Nakon toga smo išli u jednu sobicu veličine 5x5 metara i dvije poprečne prostorije. Ti koji su bili u sobici su bili malo pošteđeni do jutra. U glavnoj prostoriji smo se skupili jedan do drugoga tako da oni imaju mjesta za proći. Sjedili smo na podu. Tko bi im se svidio taj je morao ustati i onda bi s njim 'igrali tenis'. Tu je najgore prošao D. D. iz Raljaša i jedan J. iz Kotor Varoši, visok, plav, '71. godište. Izveli su još neke tada. To je trajalo do pola 3 noću. To je u centru grada. Dolazili su civili, neki pijani, odabrali bi nekoga i tukli ga. Dovodili su i djecu da nas tuku kao da vide da li dijete zna dobro udariti. Nakon što su nas neko vrijeme tukli rekli su da je vrijeme za pišanje. Pitali su tko treba. Vodili su po trojicu na hodnik. Bilo je 15 metara do WC-a. Usput su opet tukli. Ja sam malo batina dobio. Tada nitko nije podlegao. Neki su imali trajne uboje. Neki su bili jako nagnječeni. Posljedice su se dugo osjećale. U 2:30 su nas pustili na miru jedno sat vremena. Onda su nas potjerali u dvorište. Postrojavali su nas. Dijelili su doručak. Znali su glumiti finoću. Rekli su da sjednemo i da pojedemo ako imamo što. Poneko je uspio sakriti konzervu. To smo podijelili. Čekali smo do 10 sati. Vratili su se vojni predstavnici. Rekli su da više nema ništa od dogovora. Spakirali smo se i krenuli. Opet su neki dobilil batine. Vratili su nas natrag u Manjaču.

Tada su me pitali za D. G. Nisam sto posto siguran da sam ga vidio u stacionaru na Manjači. Mislim da je on bio u Vojno istražnom zatvoru u Banja Luci u to vrijeme dok smo mi išli na razmjenu. Tamo je bio i I. K. kojeg su doveli na razmjenu. On je poslije ležao sa nama u štali dok ga nisu vratili. Taj vojno istražni zatvor se nalazi negdje u gradu. Osim njih dvojice spominje se da su tamo bili Ž. T. i V. U., rodom iz Splita. Oni su bili na visokom položaju za Srednju Bosnu ili za Hercegovinu. Traženi su za zamjenu, ali tada nisu dovedeni. Međutim garantirano je da su živi. Njih dvojica su bili poslije u Batkovićima. T. je bio jedno vrijeme u zatvoru. K. je svjedočio da je u vojno istražnom zatvoru u Banja Luci. U Banja Luci se spominju još dva mjesta: 'Tunjica' i 'Mali Logor'. Što se tiče 'Malog logora', ako je na Manjači onda je možda kod kasarne, a ne gore kod poljoprivrednog dobra gdje smo mi bili. Oni koji su ranije bili na Manjači, ljudi iz Ključa i Sanskog Mosta su pričali da dole u kasarni drže zarobljene pripadnike Hrvatske vojske zarobljene kod Kostajnice, a koji su osuđeni na zatvorske kazne. Da li je to istina ne znam.

Ja nisam čuo da je bilo žena na Manjači. Znam da H. iz Kozarce nije htjela da se odvoji sa ženama. Tako su rekli njeni saborci s kojima je bila u maloj sobici u 'Bijeloj kući' i kasnije u žici s nama. Ona je ostala u Omarskoj u onoj grupi od oko 180 ljudi koji su ostali kad smo mi odvedeni u Manjaču. Ta grupa je ostavljena da bi prikazala

Omarsku u drugom svjetlu, kao da je to prolazni centar. Što je bilo dalje s njom to ni ovi koji su kasnije došli ne znaju. Tako se ne zna ni za M. T., staroga. Još je bio aktuelan radni logor u Topoli. To su bile priče među nama, a da li su bile istinite ne znam. Moj jedan rođak M. je tako otišao u Topolu u taj radni logor. Više nisam čuo o njemu. Gradiška kao mogućnost se nije spominjala. Sve su to bila nagađanja.

Prije rata sam imao društveni stan, 56 kvadrata u koji sam puno uložio. Imao sam onoliko koliko je prosječan čovjek mogao imati. Kad sam priveden bio sam na čekanju. Unatrag dvije godine smo nekada radili, a nekada bili na plaćenom dopustu. Sa 22.05.1992. mi je zaključen radni odnos tj. dan prije nego što su napadnute Hambarine.

U Zagrebu, 10. srpnja 1993.

- jad51

GODINA ROĐENJA: 1936.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Na bolovanju sam bio 18.06. dvadeset dana. Tog dana ušli su u stan dvojica naoružanih policajaca i tražili su da idem s njima u policijsku stanicu. Tada sam im rekao da sam na bolovanju i pokazao im nalaze. Oni su to grubo odbili i rekli da moram poći s njima u policijsku stanicu. Kad smo došli u policijsku stanicu ovaj mi je uzeo podatke. Taj što mi je uzimao podatke imao je plavu košulju, plave hlače, remen i pištolj. Kad je izvadio jedan karton, rekao je da mu dam "ličnu" i da skinem remen iz hlača. Iz te policijske stanice priveli su me do neke male sobice, kroz dvorište, desno. U toj sobici su se nalazili samo ležajevi. Ta sobica je bila 2x2. Tu sam vidio dosta sugrađana iz Prijedora. ... Kad su me vidjeli pitali su: "Zar' i ti!?" Ja sam i njih upitao: "Odkud vi!?" U drugoj prostoriji nasuprot nama čule su se pjesme i osjećao se miris alkohola. U tom periodu morao sam uzeti lijek jer sam imao slabo srce i povišen tlak kad su visoke temperature. Tada sam ih zamolio da nazovem porodicu da mi donesu lijekove. Nisu mi dali da nazovem, ali su uzeli broj telefona. Lijekove nisam ni dobio. Nakon sat vremena ušli su unutra i rekli da se postrojimo i da jedan po jedan iziđemo. Kad smo izišli iz policijskog kruga, lijevo i desno su se nalazili mladići sa raznim uniformama i obilježjima. Na ulici ispred policijske stanice nalazio se jedan autobus rudnika željezne rude Ljubija. Ušli smo u autobus, a pored policajca stajao je jedan

policajac sa neobičnom puškom. Ta puška je imala jako široku cijev. Ovaj što je stajao pored vozača imao je brkove. Pojavio se tu prije dvije godine, često je stajao pored hotela Balkan kao pozornik u Prijedoru. On je inače bio iz Beograda.

Kad smo popunili sjedala u autobusu, pošli smo. Išli smo ulicom pored gimnazije i ušli u Partizansku ulicu. Iz autobusa sam vidio granatirana pročelja zgrada. Iz te ulice provezli su nas kroz naselje Gomljenica. U Gomljenici je pretežno srpsko stanovništvo, a u tom naselju nisu bile porušene zgrade. Iz Gomljenice prolazili smo putevima preko Tomašice i došli u Omarsku. Kad se zaustavio autobus naređeno nam je da iziđemo van. Kad smo izišli rekli su nam da stanemo ispred zida i okrenemo lice prema zidu. Tada sam shvatio da sam došao na mjesto koje mi je bilo poznato iz mirnodobskih perioda, rudnik Omarska.

Kad sam se okrenuo vidio sam ljude koji leže na pisti, na asfaltu, a bili su goli do pojasa. Od jakog sunca su pocrnili, a bili su i iscrpljeni. Ležali su potrbuške neki su bili prislonjeni uz "saksije". Naredili su nam da jedan po jedan idemo za vodičem. On nas odveo u jednu prizemnu kuću. Ulaz od te kuće bio je na sredini. Nalazila se bliže prema servisnoj radioni, a udaljena od piste 20 do 30 metara. Ovima na pisti je bilo naređeno da se okrenu prema zidu servisne radione. Pojedinci su gledali i prepoznavali nas. Čuo sam kad je netko od logoraša glasnije rekao moje ime. Uvedeni smo u tu bijelu zgradu. Kad smo ušli, lijevo i desno su bile manje prostorije. Druga vrata lijevo je bila veća prostorija. U toj prostoriji već je bilo dosta logoraša. Mi smo morali ući. Ta soba u koju smo ušli smrdila je na mokraću.

Najstrašniji su mi bili mladići od 20 do 25 godina. Oni su djelovali jako iscrpljeno i uplašeno. Kad smo došli, njihovi pogledi su bili uprti prema nama. Kad smo ušli u tu prostoriju, tiho su nas počeli pitati: Odakle smo? Gdje smo? Kako je u Prijedoru?... Tada nas je stražar upozorio da ne smijemo pričati.

Nasuprot našoj prostoriji bila je još jedna, takođe puna logoraša. U toj prostoriji proveo sam oko 15 dana. U ove dvije manje prostorije bili su mladići, bez gornje odjeće. Ta mlada tijela imala su po sebi crne modrice. Te modrice su vjerojatno bile od udaraca. Noću se čulo tupo udaranje i njihovo jecanje. Kod nas je bilo dosta mladića koji su imali po sebi modrice. Najgore je bilo noću, ulazili bi između nas i tražili neke vrijednosti, npr. sat. Skidalo se sve, čak i pojedini dijelovi odjeće ako su bili kvalitetni. To udaranje je bilo skoro svake noći. Neshvatljivo je bilo to što čovjek čovjeku može napraviti.

Događaji oko mene stvarali su sliku kao da se nalazim negdje na dnu, gdje život prestaje. Strašno je bilo to što smo doživljavali u jutarnjim satima od jednog stražara

koji je imao francusku kapu i podšišanu kosu. Mislim da je on bio patološki tip koji se iživljavao. Otvorio bi vrata naše prostorije i prostorije preko i stao kao dirigent. Tražio je od nas intonaciju, a on je određivao kao zbor. Pošto su tu pretežno bili Muslimani tražio je od nas da pjevamo pjesme protiv Muslimana. Kasnije bi prešao u drugu sobu i tražio da isto pijevaju. Nakon toga bi rekao: "Oni koje ja ocijenim da dobro pjevaju neće biti tučeni, a oni koje ocijenim da dobro ne pjevaju bit će tučeni." To je bila svakodnevna igra života i smrti. Jako teško mi je bilo gledati te mladiće.

Stražari nam nisu dozvoljavali da otvorimo jedini prozor koji je bio tu, iako je bio lipanj, srpanj. Ta zgrada nije imala sanitarni čvor. Ako bi htjeli vršiti nuždu morali smo pitati stražara da idemo u drugu zgradu. Odlazili smo u servisno-pogonsku radionu. Tu su bili umivaonici koje su prije koristili radnici rudnika Omarska. Tu je bilo pet WC mijesta. Morali smo trčeći ići da obavimo nuždu. To je bilo strašno jer smo imali dizenteriju. Ako stražar ne bi dao da iziđemo izvršiti nuždu, vršili smo je u odjeću koju smo imali.

Nakon određenog vremene donijeli su nam kantu i jedan lavor. U tu kantu smo vršili nuždu koja se jako brzo punila. Fekalije su curile po podu. Nismo mogli izlaziti iz prostorije u prostoriju.

U manjoj prostoriji bio je sin O. E., a O. je bio u prostoriji gdje i ja. Otac je znao za sina. Mladić koji je radio u toj manjoj prostoriji iznosio je lavor i kantu. Taj lavor često je bio pun fekalija i krvi. Kad bi slučajno išli u WC O. bi vidio sina. Pričao mi je kako mu sin ima jednu veliku modricu ispod lijevog oka, a lice mu je bilo otečeno od batina kao da su ga pčele izgrizle. Kasnije bi nalazili po komadić papira koji bi O. dobacivao do sina. To bi radili kad bi stražar izlazio van na zrak, jer je unutra bilo toliko zagušljivo. Tada sam vidio kolika je ljubav oca prema sinu. Otac je i komadić kruha koji je dobivao davao sinu. O. je bio stasit, jako lijep, visok, kovrčave kose. Uvjek je našao snage da nas sve u toj prostoriji hrabri.

Možda je ta O. snaga nama pomogla da dobijemo neku nevidljivu energiju. Udarce koje smo dobivali nismo ih osjećali iako su bili jaki. Udarali su nas pendrecima, drvenim štapovima, a udarali su po leđima, genitalijama, kako su koga stigli udariti. Oni su pretežno ulazili noću dok smo spavali. Imali smo osjećaj da nitko o nama ne vodi računa. Tko je imao djecu i suprugu snažio se sa mišlju: Da mi je vidjeti još rođeno dijete. U toj prostoriji u kojoj sam bio bilo je: intelektualaca, mladića, radnika svih profesija. Tu je bio i profesor matematike C. On je bio veoma plemenita duša koja je cijenila svoj poziv. On je pojedinačno vođen iz te prostorije, a kad je vraćan bio je sav izudaran. Pomagali smo mu stavljajući mokre krpe na njegova leđa i trbuh. Kod njega je sve bilo crno, a krv mu se podlila ispod kože. Njegova najveća želja bila

je da vidi ženu i kćerku. Čuo sam da je E. S. spašen i da je negdje u Njemačkoj. S. optičar je također spašen, on je u Hrvatskoj.

S ljudima u četvrtoj prostoriji nismo mogli komunicirati. Koliko sam mogao vidjeti kroz staklo od vrata, ti mladići su mi bili nepoznati. Prvih pet ili šest dana nisam odlazio jesti. Kasnije su mi pojedini mladići donosili po 1/4 kruha, ali taj kruh sam samo držao. Sjećam se prvog komada kad mi je jedan mladić donio i rekao: "Hajde stari jedi, jer treba živjeti." Uzeo sam taj komad kruha i držao ga kao da je kamen. U podsvjesti sam htio da okončam ovozemaljski život. Nisam mogao shvatiti da se čovjek može naći u takvoj situaciji. Osjećao sam potrebu da imam lijek, ali ga nisam imao. Držeći taj komad kruha nisam ni osjetio da su se svi mladići okupili oko mene i gledali taj komadić kruha. Jedan iz grupe me pitao: "Mogu li dobiti komadić?" Počeo sam mu pružati cijelu četvrtinu. Tada sam vidio pred sobom cijeli snop ruku i čuo samo: "Daj meni! Daj meni!" Uzeo sam taj kruh i nastojao da dobije svak po komadić. Od tog stravičnog prizora vjerovatno sam doživio šok koji je jako na mene dijelovao. Bio sam blokiran jedno vrijeme. Vjerovatno su kolege logoraši primjetili da nešto nije u redu sa mnom. Odatle su me prebacili na neki stol u kutu. Oni su se solidarizirali da nitko od njih moje mjesto ne iskorištava. I dalje sam sve više i više osjećao nemoć.

Kolega O. me hrabrio: "Ne daj se! Ići ćeš ti između nas dvojice na ručak." To je bio moj prvi posjet u restoran. Bio je to moj prvi izlazak preko piste. Pošto je sunce jako sjalo mutilo mi se. Kad sam ušao u restoran bilo je jezivo. U jednom kutu bile su žene za jednim stolom, kad se uđe lijevo. U jednom glasu su rekle: "Evo i M.!" To su bile gospođa Z. C. i gospođa M. B. One su bile moje radne kolegice. Išao sam automatski na traku. Kad sam uzimao tanjur prepoznao sam J. C. iako nije moja radna kolegica. Poznavao sam njenog oca i majku. Kad su svi počeli da uzimaju hranu uzeo sam i ja tanjur te "vode" i komad kruha. Tek što sam sjeo stražar je naredio: "Diži se!" I dalje sam sjedio, a ovi moji su počeli govoriti: "Diži se! Diži se!" Tada mi je bilo jasno, ustao sam i pošao. Pošto je jedan stražar bio tu rekao je: "Vrati se dok nisi dobio! Ponesi taj tanjur nije ovo hotel!" Vratio sam se po tanjur i ostavio ga gdje i drugi. Na izlasku sam bio na začelju, a ovih trideset već je počelo da ulaze trčeći. To trčanje u restoran i ostalo, za mene je bilo kao da se nalazim u nekom polusnu. Kad sam trčao prema izlasku nisam imao snage u nogama, ali sam osjetio da me neko pridržava i hrabri: "Trči! Trči!" Taj što me hrabrio bio je O. Dodao mi je komad kruha i rekao: "Hajde jedi! Svaki dan ovako treba." Tada sam naučio jedno pravilo, a to je: Ako hoćeš ostati u životu moraš jesti bilo šta. Tako su dani prolazili, a dizenterija je ostavljala tragove na nama. Hlače su mi visile jer nisam imao remen. Često sam ih uvrtao da

mi ne spadnu. Sve na meni je bilo prljavo, od cipela đon se otrcao. To je bilo ubijanje ega u čovjeku. Odrvenili smo na sve što se događalo oko nas.

Pošto je bilo vruće u meni se sve poremetilo. Jednog dana sam se počeo gušiti. U podsvjesti sam se radovao smrti. Dvojica mlađih logoraša izišla su van i tražila od stražara da me iznesu van na zrak. Iznjeli su me na travu. Tada mi je prišao jedan mladić profinjenog izgleda. To je bio doktor E. S. Izvukao mi je jezik i masirao grudni koš. Dok me masirao šapnuo mi je: "Ne daj se, jer za mrijeti ima vremena." Zahvaljujući tom doktoru povratio sam se. Tada sam se osjećao kao da nisam u logoru. Iza mene pojavio se lik mog brata. Tada mi je rekao: "Pa brate, ja sam." Pogledao sam i mislio da sam opet pao u neku komu. Do tada nisam znao da je on tu. Kad me on dirnuo vidio sam da je on doista tu. Malo smo popričali. Kasnije je došao stražar i naredio razlaz. Kad su razgovarala dvojica stražara čuo sam kako govore: "Pusti ga neka crkne!" Nakon toga sjeo sam na travu. Stražari su bili ispred "bijele zgrade".

Logoraši su mogli izlaziti samo da izvrše nuždu. Tu sam razmišljao dal' da se dignem i da potrčim da mi rafalom okončaju život. U tom trenutku sjetio sam se da imam ženu i djete. Tada sam se sjetio profesora C. Ta želja me vratila. Otišao sam do stražara i pitao: "Mogu li se vratiti?" Rekao je: "Možeš!" Kad sam se vratio svi su gledali u mene i dodirivali me govoreći: "Ne daj se! Ne daj se, svi smo mi u istom loncu." Ovi što su sa mnom došli svi su prozivani i odvođeni na saslušanje u grupama. U tom periodu mene niko nije prozivao. Najteži rastanak je bio sa kolegama iz djetinjstva. Otišao je: S., E., Z. sin od urara u Prijedoru.

Tu je bio i Z. zvani "Z.", bio je visok. Majka mu je bila pravoslavka, a otac Musliman. Hrabrio nas je svojim duhovitim dosjetkama. Tako smo mogli osjetiti okorjeli osmjeh na taj humor. Jedne noći su ušli i rekli: "Večeras vas nećemo tući." Tražili su od nas da se razmaknemo a na sredini napravimo nešto kao pravokutnik. Kad smo to napravili rekli su: "Večeras ćemo gledati boks meč." Odabrali su jednog mladića i "Z." i odveli u taj prostor. To me podsjećalo na borbu života i smrti. Jedan stražar je rekao "Z.": "Iz sve snage treba da udariš ovog. Ako ga ne udariš tebe će drugi. Ako nas ne zadovoljite sa boks mečom dobit ćete!" "Z." je gledao u mladića, a mladić u njega. Tada je stražar rekao: "Meč počinje!" "Z." je digao ruku i udario tog mladića koji je pao. Stražar je prišao "Zlaji" i rekao: "Dobar si! Večeras vas niko neće dirati." Kad su ovi izišli "Z." je sagnuo glavu. Došli smo do tog mladića i udarali ga po licu da dođe sebi. "Z." je prišao stisnutih zubiju i rekao: "Oprosti brate!" Nakon par dana "Z." je dobio groznicu i dizenteriju i počeo je slabiti. Da li je to bio uzrok boks meča teško je bilo odrediti. Jedan dan su došli po "Z." i rekli da ga vode u drugu sobu. Taj dan je bilo prohladno. Zamolio me da mu dam jaknu. Dao sam mu tako da sam ostao u košulji i džemperu.

Stalno smo govorili kad komisija prestane s radom da ćemo biti pušteni. Svi moji poznati su odlazili tako da sam se pitao: Što mene ne prozivaju? Jednog dana došao je jedan stražar i pitao: "Ima li još iko da nije vođen na saslušanje?" Nas četiri ili pet je diglo ruke tada je ovaj rekao: "U potiljak! Za mnom!"

Išli smo preko piste. Ušli smo na ulaz za restoran, ali smo skrenuli desno, a ne lijevo za restoran. Pošli smo uz stepenice. Provodili su jednog po jednog. Svako od nas je imao po jednog stražara. Sa lijeve i desne strane stajali su stražari koji su držali pendreke u rukama. Kad smo prolazili pored njih pitali su: "Hoćemo li ovog?" Vojnik koji nas provodio rekao je: "Pustite ih neka prođu;" Kad sam došao, prva vrata s lijeve strane sam prošao, prošao sam i druga. Kad sam došao do trećih ovaj mi je rekao da stanem i okrenem se prema zidu. On je ušao unutra i nakon određenog vremena izišao i rekao: "Možeš ući unutra!" Kad sam ušao, u toj prostoriji su bila dva nepoznata vojna lica s bijelim bradama. Imali su činove pukovnika ili potpukovnika. Jedan od njih je rekao: "Izvolite sjesti na stolicu." Desno od njega sam vidio nešto kao bolnički ležaj. Tada su me upitali osnovne podatke. Pitali su: "Da li ste učestvovali u oružanoj pobuni? Imate li oružje?" Rekao sam: "Nisam učestvovao u pobuni, a oružje sam zadnji put imao u ruci kad sam služio vojsku." Tad sam smogao snage da im kažem: "Ovo oružje što imaju vaši vojnici, da mi ga sad date ne bih znao s njim rukovati." Ispitivači što su me tada pitali u tim uvjetima bili su korektni. Kad se ispitivanje završilo ušao je onaj koji me vodio. Tada me upitao jedan od ispitivača: "U kojoj si prostoriji bio?" Rekao sam: "Od kada sam doveden bio sam u bijeloj zgradi." Tada je ovaj rekao: "Ne morate ići sad tamo, sad ćete biti na pisti." Silazio sam niz stepenice, a ovaj što me pratio pitao je da li imam kakvih stvari. Rekao sam da nemam ništa.

Idući prema tijelima koja su bila na pisti. Vidio sam samo poluishranjene organizme, bili su bradati, prljavi. Tada sam osjetio da me neko zove. Okrenuo sam se i vidio brata. Dok se obrok dijelio od 8:30 do 19:00 brat je napustio pistu. Ovih 30 što su ulazili unutra, drugi bi izlazili. Oni su formirali 25 grupa po 30 logoraša. Točan broj se mogao dobiti po djeljenju obroka. Od ulaska u restoran pa do izlaska prolazilo je oko 3 ili 4 minute.

Znali smo jesti i travu iz "saksija" koje su se nalazile na pisti. Netko od logoraša je rekao da je dobro sisati sok iz listova. Kad sam sisao te listove dobivao sam utisak da me to osvježava. Mi što smo ostajali na pisti, u sitnim satima bi nas odveli do restorana, otvorili bi prozor i vrata i rekli: "Ulazite unutra!" Spavali smo po stolovima, ispod stolova, na pločicama. Kad bi se napunio restoran zatvorili bi prozore i vrata. Nitko od njih kasnije nije ulazio unutra. Stariji logoraši su govorili da su stražari zna-

li pucati na te prostorije. Jedni drugima smo govorili da ne pričaju jer su stražari bili okolo i ložili vatru. Otvorili su poklopac da nam svjež zrak ulazi unutra.

Bilo je noći kad sam ostajao. Kad bi ostao na pisti vodili bi nas uz stepenice ne prvi kat. Na ulazu je stajalo oko 4 ili 5 stražara koji su nas udarali kad bi ulazili unutra. Dok bi nas udarali govorili bi: "Brže! Brže!" Kad smo se penjali uz stepenice također je bilo stražara koji su nas udarali. Na prvom katu, gurali su nas u prostorije u kojima su već bili logoraši. Ta prostorija se nalazila desno. Trčali smo do kraja hodnika do jedne prostorije. Tu je ušao dio, a ostali su raspoređivani po drugim sobama.

Tu je vrijedio sistem oduzimanja vrijednosti od pridošlih logoraša. Vojnici bi dolazili naveče i ubacivali plastični, žuti šljem. Tada bi stražar rekao: "U roku od 15 minuta hoću da u ovom šljemu bude 500 DM, bez dinara. Ako to ne bude bit ćete bijeni." Poneki logoraši bi imali kod sebe nešto novca. Neki su ubacivali i dinare misleći da će se ovaj zadovoljiti. Točno nakon 15 minuta ulazio bi ovaj. Psovao bi nam majku i izvodio jednog između nas. Kad bi se ovaj logoraš vratio rekao bi: "Rekao je stražar, ako za tri minute ne date još, ja ću biti tučen." Između sebe bi govorili: "Hajde, dajte ljudi!" On bi odnosio taj šljem i izlazio. Nakon određenog vremena dvojica srpskih stražara bi ga ubacivala unutra. On je ječao, a mi smo nastojali da ga smirimo.

Jedne noći dok smo bili u tim prostorijama ušlo je oko osam srpskih stražara i naredili da legnemo potrbuške, licem prema pločicama, s rukama na potiljku. Bilo nas je toliko da nismo mogli svi leći potrbuške. Tko je ležao na boku udarali bi ga i govorili da legne potrbuške. Pošto smo svi legli potrbuške hodali su po nama. Jedan je stao iznad meme i ljuljao se čekajući da ga zamolim da siđe. Stisnuo sam zube da ne bih od bola jauknuo. Dok su tako hodali pjevali su neke pjesme sa refrenom: "Sve od Ravne gore pa do Topole, sve su straže đenerala Draže." Pjevali su pogrdnih pjesama, naročito protiv Muslimana. Poslije toga skidali su tenisice, smijući se. Govorili su da igraju nogomet u Omarskoj, a da nemaju trenirke. Po njihovoj procjeni skidali su trenirke sa pojedinaca. Bilo je par mladića koji su imali hrabrosti da pitaju: "Hoćete li nam to vratiti? Pa ne možemo ovakvi na pistu." Oni su se samo nasmijali i izišli. Kasnije su dvojica donijeli starih papuča i cipela i rekli: "Evo onima koji su ostali bez obuće i odjeće. To je moderno!" Zalupili su vrata i otišli.

Nama koji smo bili na pisti rekli su da više nećemo spavati ni u restoranu, ni na katu. Nasuprot servisne pogonske radione, gdje su ulazili demperi, otvorili su vrata i naredili da ulazimo. Ušli smo u taj prostor. Bio je omeđen bodljikavom žicom. Tu je bilo sklisko jer su prije nego smo došli "čistili" taj prostor, ali su samo natopili tu ilovaču i glinu. Kad smo ušli, postrojili su nas u potiljak. Naredili su nam da sjednemo i nakon toga: "Lezi!" Legli smo u to blato. Tu su bili ostaci ulja i maziva tako da je

toliko smrdilo. Cijelu noć smo preležali na tom vlažnom i prljavom betonu. Kasnije smo osjećali bolove u nogama i leđima. Noću su odvodili pojedince i grupice ljudi, a dovođeni su novi. Mogli smo izlaziti samo u restoran i to uz zid servisno pogonske radione pa preko piste. Nakon ručka smo se vraćali nazad. Jedino smo odatle mogli vidjeti golubove kojima smo se divili jer su imali slobodu.

Oko nas su bile stravične scene jer su ljudi umirali od neishranjenosti. Bilo je tu i osoba koje su nam ulijevale snagu. Jedan od njih je bio Hrvat, Z. Bio je stasit, visok mladić. Išao bi između nas i govorio: "Ne dajte se! Ne dajte se ljudi, kucaju nam spiskove. Idemo za dva ili tri dana." Tako je bilo od ponedjeljka do ponedjeljka, od petka do petka. Kasnije su logoraši pitali: "Šta je Z.? Gdje su spiskovi?" Na to bi on rekao: "Nisu još završeni. Pa, nema struje za električne pisaće mašine."

Tu je bio i liječnik kardiolog P. Požalio sam se jednom koji je ležao do mene da mi je loše oko srca. On me savjetovao da odem do sjede, inteligentne osobe koja sjedi na dnu prostora naslonjena na neku žicu. Do njega je sjedio jedan učitelj iz Kozarca A. Njih dvojica su bili prijatelji. Tu su našli malu garnituru šaha i igrali. Prišao sam tom kardiologu, predstavio se i rekao da mi je srce loše. On mi je rekao: "Tebi sada lijekovi ne trebaju." Pitao sam: "Kako?" Na to mi je odgovorio: "Toliko si smršao da si rasteretio svoj krvotok. Tebi srce sada radi normalno. Nemoj piti vodu sa česme, ni sa hidrantnog toka." Voda iz česme je bila jako klorisana, a iz hidratantnog toka je bila prljava. Tu nismo dobivali nikakva sanitarna sredstva. Bilo je dana kad nam nisu dali da idemo na veliku niti na malu nuždu, a vode također nismo dobili. Iz tog prostora smo prljavih ruku odlazili u restoran i uzimali komad kruha.

Hrabrile su nas te divne mještanke jer su se držale dostojanstveno. Njihovu sudbinu nismo znali, a nismo znali ni gdje spavaju. Kad bi izlazili one bi stisnule zube i rekle: "Ne dajte se!" To je bilo nešto najjače za samopouzdanje. Sjećam se B. i J. Donijele bi hranu nama starijima i iznemoglima, očima bi pokazivale da ne uzimamo tanjur. Iz one juhe zagrabile bi nešto gustiša i usule u tanjur. Taj gustiš bi stavljali u kruh, a juhu bi odmah popili. Ispod košulje bi stavili taj komad kruha i na pisti dijelili sa ostalima. Jednom me gospođa J. pozvala, dala 1/4 kruha i rekla: "Daj pola Z. i pola tebi." Z. nisam vidio jer nije bio u mojoj prostoriji. Čuvao sam tu polovicu, ali kad sam zaspao netko mi je uzeo. Na slobodi sam sreo Z. Kad smo se zagrlili rekao je: "Duguješ mi 1/4 kruha." Z. je prošao sve logore i ostao živ. Kad sam ga pitao gdje je bilo najgore rekao je: "Svi ostali logori su bili hoteli u odnosu na Omarsku."

Jednog jutra smo prozvani i izvedeni na pistu. Tu su nas rasporedili za logor Manjača ili za Trnopolje. Tu je došlo oko 20 autobusa. Ispred i iza autobusa bile su dvije samohodke na kojima je pisalo "MILICIJA". U svakom autobusu bila su po dva

stražara sa palicama, tamnim naočalama i rukavicama bez prstiju. Kad su počeli da izlaze logoraši vidio sam da nas ima mnogo. U svakom autobusu je bilo po 60 logoraša. Kad su popunili autobuse ubacivali su po 15 logoraša, pa opet po 15, pa po 10. U manjim autobusima čulo se tupo udaranje i psovke stražara: “Lezi! Lezi, nitko ne smije viriti iz autobusa.” Svi logoraši su molili samo da odu iz Omarske. Za mene je to ostalo najcrnje mjesto na zemaljskoj kugli. Kad su otišli svi autobusi, tek predveče je došao autobus iz Prijedora po nas. Izišli smo iz Omarske i pošli nekim sporednim putem, preko zaselaka. Na kućama su bile bijele zastave, a krovovi kuća probijeni.

U logor su nam donosili kutije keksa koje su prodavali po jako visokim cijenama. Neki od logoraša bi kupovali te kutije keksa i djelili sa ostalima. Kad im je nestalo novca i ostalih vrijednosti, došao je jedan stražar i donio pet kutija keksa da se prodaju. Pošto se nisu prodale, bacio ih je na pod i rekao: “Eto, počastite se!” Tada su svi logoraši pošli prema tim kutijama keksa. On je gledao i rekao: “Dosta! Neka se digne ‘ko je uzeo kekse.” Kad su se ovi ustali rekao je: “Sad mi dajte novac!” Mladići su samo govorili: “Ljudi, pa ja nemam novaca.” Pošto nisu imali novaca ovi su ih izveli.

Kad smo izlazili, izlazili bi jedan po jedan. Na jednom prostoru osjećao se smrad fekalija. Kad smo došli do četiri stola naredili su nam da stanemo. Za svakim stolom sjedio je po jedan pisar. Tu su nam uzeli podatke i rekli: “Idite!” Ušao sam u tu masu ljudi. Sjeo sam na travu i grickao je. Pomislio sam: Da li je moj brat došao? Pošto taj dan nismo imali ništa za jesti imao sam osjećaj da gledam loše namotan film. Likovi u koje sam gledao počeli su mi se gubiti. Tada sam osjetio dodir na ramenu.

Do mene su sjedila tri Muslimana prekriženih nogu. Njihove žene su im servirale kruh, rajčicu i papriku. Tada sam prvi put u 1992. godini vidio povrće. To je bilo 06.08.1992. Jedan od njih otkinuo je komad kruha, komad mesa i jednu rajčicu i pružio mi. Tog čovjeka nikad nisam vidio, ali znam po izgovoru da je islamske vjeroispovjesti. Pružajući to rekao mi je: “Bujrum!” Odbijao sam jer me bilo sram uzeti njegov zalogaj. On me samo gurkao rukom i rekao: “Uzmi bolan! Prezalogaji!” Taj kontakt i taj zalogaj, mislim, da nikad neću zaboraviti.

Pošto je noć padala, prišla su mi dva čovjeka i pitala: “Imaš li gdje spavati?” Rekao sam: “Ne znam ništa.” Tada su me upitali: “Odakle si?” Rekao sam: “Iz Omarske.” Na to mi je ovaj rekao: “Ne smije se ostati na travi, niti kretati. Moraš se sakriti do ujutro. Hajde s nama!” Odveli su me na jedno mjesto gdje je bio nekakav štednjak na ugalj. Izgledalo mi je kao da sam došao na neku drugu planetu. Iako mi je to tako izgledalo, čuo sam žamor i smijeh. Sve to mi je ličilo na neki vašar. Doveli su me do neke vreće ispod koje je bila suha trava. Tada mi je ovaj rekao: “Ovdje večeras prespavaj, a sutra ćeš se nekako snaći. Tako smo i svi mi.” Te ljude nisam poznavao. Kad sam

legao na tu travu jedan mladić do mene je ječao. Kasnije me pitao odakle sam i kad sam mu rekao odakle sam, on je rekao da je s Hambarina i da je tu već mjesec dana. Rekao mi je da mu otac radi u Njemačkoj, da su imali kuću u Hambarinama i da su mu dva brata strijeljana pred njim. Majka mu je ostala sama. Jedina želja mu je bila da se izvuče odavde i ode u Njemačku. Ako bi spasio majku i našao oca da se nikad ne bi ovdje vratio. Zaspao je i u snu je ječao tako da mi nije dao da zaspem. Sjeo sam i gledao nebo iznad Trnopolja. Gledao sam zvijezde i pitao se: Gdje sam?

Sutradan sam našao brata i jednog poštara. Dao mi je juhe u konzervi. Od hrane sam osjećao strahovitu nemoć. Bratu sam rekao: “Hajde sa mnom, da vidimo postoji li ikakva mogućnost da se prebacim do Prijedora i da tamo umrem?” Tada sam vidio jednog koji je imao crveni križ oko ruke. Kad sam došao do njega pitao sam: “Oprostite, doktore!” Okrenuo se i pitao: “Šta trebate?” Rekao sam: “Teškog sam zdravstvenog stanja, znam da neću dugo živjeti. Ako mi možete pomoći kao čovjek čovjeku da pođem kući?” On je razmišljao i rekao: “Hajde, dođi ovamo!” Napravio je potvrdu da idem kući. Oni nisu imali nikakvih uvjeta niti kreveta za bolesne. Rekao je da će on gledati za mnom. Možda je znao tko sam i što sam.

Uspio sam da se prebacim do Prijedora. Kad sam pokucao, otvorila je moja supruga i rekla: “Izvolite, šta vi tražite?” Samo sam uspio otvoriti usta i ona me prepoznala po osmjehu. To je bilo 07.08.1992. godine. Od 07.08.1992. pa do 10.12.1992. bio sam u sobi. Gledao sam svoj rodni grad kroz prozor. Najteže mi je bilo to što nitko od susjeda Srba nije organizirano protestirao da nas zaštiti.

U Zagrebu, 23. ožujka 1994.

- jad55

GODINA ROĐENJA: 1974.
PREBIVALIŠTE: Kozarac

Dana 23.07.1992. bio je napad na Čarakovo. Taj dan sam bila kod susjede. Nisam smjela sama biti u svojoj kući jer mi je muž bio u planini. Vidjela sam da sjedi sa dvije gospođe u fotelji. S. i N. su pošle u grad i svratile jer su vidjele da je vojska na mostu. To je bila srpska vojska. Imali su crvene trake oko ruke, kokarde i vojničke šljemove. Pošto je H. bio u kući rekle su mu: “H. ako ne želiš da ti se šta desi, bolje je da ideš od kuće.” Kad sam mu i ja rekla da ide otišao je. On je otišao oko 7:30, a ja sam ostala sama u kući.

Pošto nisam smjela ostati sama u kući otišla sam kod susjede. Ta susjeda se zvala S. M., a kod nje su bile izbjeglice iz Hambarina. Dan prije smo saznali da će biti samo pretres, bez ikakvih problema. Rekli su da u torbama ne smije biti nikakva roba i da će sve biti u redu. Oni će samo pogledati ima li naoružanja.

U onom što sam imala na sebi otišla sam do te susjede. Kod susjede bilo je nas sedam žena i jedan M. iz Hambarina. Tu je bila i M. kćerka koja je imala 13 godina, a najstarija žena je imala oko 60 godina. Pošto nismo smjeli da budemo u kući, jer su stalno bombardirali, bili smo vani.

Kad su oni došli na oko 20 metara od nas pitali su: "Gdje su vam ljudi? Ima li tko na tavanu? Imate li naoružanje?" Susjeda (domaćica) im je rekla: "Tu nema nikoga!" Oni su došli do nas.

Jedan od njih je bio iz Kozarca. On je išao u školu sa mojom sestrom…. Otac mu je radio kao konobar u Prijedoru. Sa P. je bio i jedan plavi vojnik.

Jedan od njih mi kaže: "Vodi nas na tavan! Vidjet ćemo šta ima gore." Ustala sam i povela ih. Drugi mi naredio: "Hajde, vrati se!" Kasnije je uzeo S. S., bila je modna krojačica. Odvela ih na tavan. Ovi ostali su bacali po kući i sve rušili. Pošto sam držala sklopljene ruke jedan od njih mi kaže: "Majku ti jebem! Nosi te ruke! Znaš li tko tako sklapa ruke?" Pošto sam samo šutila ovaj je nastavio: "Gledaj me u oči! Hoću da mi kažeš tko tako sklapa ruke!?" Rekla sam: "Ne znam!" Tada mi on kaže: "Samo kurve tako sklapaju ruke." Kad su sve pregledali tražili su i oko kuće. Pošto su se vratili pitali su: "Gdje su vam ljudi?" Ova jedna im je rekla: "Muž mi je u Dubici, a sin je poginuo." Tada je pitao pokazujući rukom na S.: "A, tko vam je ovo?" Ona je rekla: "To mi je snaha." Tada je on rekao: "Pa, majku ti jebem!" udario je S. tako da se pomakla jedan metar od mjesta gdje je sjedila, rekao je: "Misliš ti, da bi ona bila kod tebe od toliko godina. Što nam lažeš!? Zar' smiješ da nam lažeš?"

Opet su počeli da pitaju za S., za njegovu vojsku i njegovo naoružanje i odkud im to sve. Pitali su za M. M. Odatle su nas utjerali u kuću. Odveli su nas u kuhinju, rekli su nam da ne smjemo izići iz kuhinje. To je bilo užasno! Bilo je pucnjave, lupetanja, galame,... Sada me najviše muči ta buka.

Nakon pola sata opet su došli. Prva riječ im je bila: "Majku vam ustašku jebem! Izlazite!" To je bilo oko 8:00 ujutro. Tada su bila trojica. Jedan od njih bio je švercer blagom. Drugi je imao 17 godina, a bio je iz Tukova i treći je bio, mislim, iz Tukova. Kad su došli bile su riječi kao i kod prvih. Kasnije su nas opet utjerali u kuću. To je bilo oko 10:00 sati. Polije toga nismo izlazili vanka sve do 16:00 sati.

Kad su dolazili, ovi prvi, jedan od njih je otišao sa S. na tavan, a ovaj drugi je pitao od M. podatke. M. mu je dao svoje podatke. Tada mu ovaj kaže: "Imao si sreću

što se ne prezivaš M." Ne znam zašto ali ovaj je uzeo automat i udario ga. Tada mu je rekao: "Ovo ti je samo opomena da znaš šta te čeka. Marš! Ispred mene!" Od tada ne znamo za njega.

Bili smo u toj kuhinji kad sam čula pucanje stakla i prozora, a kasnije sam osjetila dim. Tada sm rekla: "Ovo je moja kuća!" Pošto nisam smjela izići jer su meci fijukali sa svih strana, otišla sam gore uz stepenice. Kroz jedan mali prozorčić sam vidjela da je to moja kuća. Gorila je kuća od jednog E., od R. iz Derviša. Njihova kuća je isti dan oko 16:00 spaljena. Pošto nisam smjela da budem u haljini uzela sam od S. trenirku.

Taj dan, kasnije, došlo ih je 30-ak. Mi smo bile u kući. Tada nam jedan od njih kaže: "Izlazite!" Kad smo izišle S. i mene su odvojili, a ove ostale su ispitivali. Nas su izveli kod jedne kuhinje na strijeljanje. Ne znam šta me sačuvalo taj dan. Na to strijeljanje su nas izvela dvojica. Jednostavno, ne znam kako sam imala snage da stojim kad je ovaj potegao okidač. Tada sam samo pogledala S. koju je znoj probijao. Mislila sam da je gotovo.

Jedan što je stražario na mostu je rekao: "Dovedi ih ovamo!" Kad su nas doveli rekao je: "Pričaj!" Pošto sam samo šutila rekao je: "Pričaj! Majku ti jebem! Zašto ne pričaš?" Tada sam upitala: "Šta da vam pričam?" Udario me po glavi i rekao: "Pa vidi je, još mi kaže šta da pričam?" Tada se smijao i kasnije mi opet kaže: "Pričaj! Gdje ti je muž? Jebem vam majku! Kako ste znali da će ovo biti... Idite i kopajte one svoje mrtve. Od sada, su vam svi mrtvi. Još su gospoda imala snagu da bježe. Znaju oni kako im je bilo kad su pobjegli."

Kad su rekli da kopamo mrtve, pomislila sam da je gotovo i da je H. mrtav. Odmah sam molila Boga da i mene ubiju. Oni su zarobili oko 28 ljudi i nakon ispitivanja su ih pustili. Kad smo ih pitali šta je bilo, rekli su da su ih pitali samo ono najosnovnije. Jedna Čandrljka koja je bila u šumi rekla je: "Vidjela sam tvog H., M. i rekla sam mu da se i on preda." H. se predao 26.07.1992. Dok smo bili skupa govorio je: "Neću im u ruke. Radije ću poginut." Mislim, da se tada bojao pa se predao. Nikako ne znam zašto je to učinio.

Ljudi koji su bili u šumi od nekog su doznali da će konvoj iz Travnika doći 13.08.1992. Tada je došao i moj brat. Kad smo se vidjeli rekao je: "Bio sam četiri dana u Trnopolju u logoru. Jednostavno sam riskirao, ulazeći u taj autobus iako nisam prozvan. Evo, sad sam ovdje."

Na kacigama su imali zvijezde. Kad smo D. i ja došli do njih. D. je imao oko 12 godina. Ovaj vojnik mu kaže: "Pljuni na svoju porodicu i svoju vjeru. Čiji si ti i za koga ćeš raditi?" Tada mu mali kaže: "Za vas!" Ovaj mu na to kaže: "Jebem ti majku! Što lažeš da ćeš za nas raditi? Ali kad odrasteš, pljuni na svoju vjeru."

Kad su me drugi put izvodili na strijeljanje, prvo su me ispitivali. Pitali su: "Kako se prezivaš?" Tada im ovaj najstariji kaže: "Nemamo vremena!" Rekli su mi tada: "Marš u kuću!" Prije nego su pošli u dvorištu su zapalili sjeno. Mislila sam da je gotovo, da će se i kuća u kojoj smo bili zapaliti. Oko 17:00 su se stalno vozali okolo.

Oko 20:00 sati došla je jedna ženska i rekla da su prvo iznjeli stvari iz moje kuće. Pošto nisam htjela više biti u toj kući odlučila sam otići u Žeger. Žeger se nalazio na lijevoj strani od te kuće. Od muža porodica je tamo živila. Nisam znala kako da dođem dolje da budemo malo bliže. Oko 18:00 pošla sam cestom dolje. Kad sam došla zagrlila sam suprugovu majku. Tu sam se onesvjestila. Oni su me umivali, kad sam došla sebi pitala sam: "Mama, što da radim? Kuća mi je izgorjela, ništa nemam od hrane." Ona mi samo kaže: "Sve je u redu."

Vjerovatno im je bila smjena četvrtak na petak. Petak, subota, nedjelja, ponedjeljak su počeli. Oni su najavljivali kako će biti čišćenje šuma i da ljudi koji su bili u šumama iziđu. Rekli su da im je bolje da iziđu, ako žele ostati živi. Poslije toga nije bilo čišćenje, a ovi su se predavali. U tom selu su ostale samo žene. Nikog od muškaraca nije bilo.

To su počeli od 27.07.1992. Od tada, jednostavno, ne mogu sebe zamisliti da postojim. Oni su dolazili svaki dan, od majke su tražili zlato, izvodili na strijeljanje. U kući od moje svekrve bilo je oko 60 osoba. Željela sam otići gore, da vidim svoju kuću. Kad sam došla do svog vrta prišla sam bliže i vidjela da je sve izgorjelo. Vratila sam se i rekla im da dolje više ne idem. Dok smo bili tu, za četiri dana, na hrpi su ležala četiri mrtva čovjeka. Jedan je ležao u garaži, dvojica kod moje kuće. Nismo smjeli nikud ići, niti da pokopamo te ljude. Tek kasnije smo dobili naređenje da žene pokopaju svoju porodicu. Ovaj što je bio u garaži bio je od S. žene H. brat.

Jednog dana, dok smo bili svi na okupu, došli su crvenom Ladom. U toj Ladi su bila trojica koja su imala kokarde i crvene trake oko ruke. U toj kući je bilo starijih žena, malih beba. Jedan od njih je razdvojio žene na jednu, a djecu na drugu stranu. Pošto su odvojili djecu od žena, djeca su vrištala i plakala. Bili smo u kuhinji u kojoj smo spremali jelo. U toj kuhinji su bila dva štednjaka. Pošto je bio kolovoz bilo je jako vruće. Taj dan je bilo oko 12 žena, a ostale su vjerovatno otišle u posjet.

Jedan od njih je bio kod djece, drugi kod nas, a treći je bio u dvorištu. Kad su nas počeli ispitivati prvo su pitali za njemačke marke. Žene su im govorile: "Nemamo! Dale smo! Nemamo više!" Tada im ovaj kaže: "Da li više volite da vam djecu pobijem?" Uzeo je jednog dečka i rekao: "Da li volite dati zlato i marke ili da gledate kako koljem ovo djete." Jedna žena je odmah zaplakala i rekla: "Pustite, to je moje djete! " On je udario tako po ruci da joj je ruka ostala crvena. Tada joj kaže: "Majku ti jebem!

Hoćeš da prvo njega pa da ti gledaš šta se radi?" U toj kuhinji su žene skidali do gola, da vide imaju li kod sebe novaca. Od mog muža snaha je stajala. On je udario po glavi i rekao: "Šta stojiš? Što se ne skidaš?" Ona i jedna žena su polako skidale dimije. Kad je on to vidio rasparao ih je. Moja svekrva je tada dala 50 DM, a ja sam dala prsten. Ostale žene su davale prstenje ili lančiće. Stalno su pitali: "Gdje je M.? Gdje je S.? Znate li šta je S. radio i koliko je naših pobio u napadu na Prijedor? Za sve to će znati njegova porodica." Tada im jedna žena kaže: "Pa, ljudi mi ne znamo ništa." Jedan od njih je udari i kaže: "Nemaš pravo da pričaš dok ti ja ne kažem!" Tražili su 3000 DM i rekli: "Večeras dolazimo u 17:00. Ako to ne nebavite poklati ćemo vam svu djecu. Poslije toga ćemo se na vama iživljavati i onda vas nećemo ubiti nego zaklati." Kad su nam to rekli mi nismo znali gdje da idemo. Imali smo 10 metara drva. Oni su vidjeli koliko nas tu ima, a da struje i vode nemamo. Jedino što smo imali su ta drva koja su kasnije odvezli.

Drugi dan došao je jedan i ispalio dva rafala u zrak i pitao: "Tko je ovdje domaćin?" Kad se svekrva javila rekao je da donese konop. Svezao je kozu i odveo je.

Treći dan, došao je jedan vojnik, stavio je prst na usne i rekao: "Pokušajte otići na punkt i javiti da vam je nešto nestalo!" Jedna žena kojoj su odveli kravu otišla je na punkt i rekla da su joj odveli kravu. Ovaj se samo nasmijao i rekao: "Pa, vi ste stvarno naivni. Šta je vama? Mi to radimo i ne krijemo." Poslali su jednog sa punkta i tako provjeravali kako bi mi reagirali.

Pošto su dolazili svaki dan, bilo nam je sve teže i teže. Najteže mi je bilo kad je svekrva počela plakati i vrištati. Ona nije znala za svoja tri sina. Moja jetrva je išla u Prijedor da vidi da li ima itko živ. Tamo je doznala da joj je muž ubijen u Keratermu.

Do 11.08.1992. sam bila jaka i nadala se zbog svog H. Do tada još nisam znala šta me čeka. Oko 16:00 čula sam auto kako staje ispred naše kuće. Ušao je jedan vojnik visok, imao je sunčane naočale, a druga dvojica su bila u autu. Tada je ovaj rekao: "Majku vam jebem! Tražimo, djevojku i tele. Imamo jednu svadbu i trebamo nešto da proslavimo. Ima li ovdje muškaraca?" Rekle smo da nema.

Jedan dečko što je bio iz Hambarina znao je sve o meni. Bio je kod susjeda i tada se pojavio tu. Pošto je vidio tog dečka, ovaj vojnik je rekao: "Majku vam jebem! Kažete da tu nema muškaraca. Pa, vidite da ima. Dođi dečko, ovamo!" Uzao je pištolj i gurao mu u usta i nos govoreći: "Tražim tele!" Tada mu ovaj dečko kaže: "Pa, nemamo više!" Tada mu ovaj kaže: "Kako mi smiješ kazati da nema?"

Svaki dan su odvozili kamione namještaja, stoke... Sve to su uzimali pred našim očima. Ovaj vojnik mu kaže: "Niko ne zna da tu postojite. Ljudi su vam ubijeni ili su

po našim logorima. Jednostavno, patit ćete, umrijet ćete od gladi. Vi ste za nas kao i pile. Niko o vama neće voditi računa, niko neće provjeravati." Taj mali se zvao E. Pitao me: "M. šta da radim?» Rekla sam: «Ne znam!» Kad sam vidjela da će nešto biti, došla sam u zamjenu. Tada mi ovaj kaže, «Ne, ne ti se vrati!» Vratila sam se ali me kasniije opet pozvao. Kad sam došla rekao je: "Ti ili ovaj momak. Tko će od vas da mi traži tele?" Pošto sam šutila pitao je: "Što šutiš?" Rekao je: "Dobro šuti, ali ima vremena ti ćeš nam pričati." Kad je to rekao znala sam što me čeka. Prije toga, tri djevojke koje su bile u kupaoni su ubijene. Jednu djevojku koja je bila na tuširanju su silovali pred ženama i ubili. Stajala sam pored njega i tada se toga sjetila. Pošto su žene bile gore, rekao je: "Vodi me kod žena!" Malom E. su rekli da u roku od pola sata dovede tele. Dok smo bili gore galamili su i tražili marke i zlato. Najgore je bilo kad su pitali: "Gdje je M. M?"

Kad sam se odvojila od njih, ovaj me uzeo za ruku i odveo do auta. Tada sam mislila da ih nikad više neću vidjeti. Kad sam sjela u auto vidjela sam ovog iz Kozarca. Bio je visok, crn, imao je bradu stavio mi je automat na noge. Odmah je počeo da trga majicu na meni. Rekao mi je: "Ako nam ne budeš pričala ono što od tebe budemo tražili, nikad više nećeš vidjeti svoje ustaše. U autu su me pitali: "Kako se prezivaš?" Rekla sam: "M." Jedan me ošamario i rekao: "Majku ti jebem! Što lažeš? Znaš li tko je M. M.?" Rekla sam: "Ne znam!" Tada me upitao: "Da li znaš šta sam ti rekao minutu prije? Što nam ne budeš rekla, više nećeš postojati." Jedan me pitao: "Gdje ti je muž?" -"Odveli su ga." -"Tko ga odveo?" -"Vojska." -"Koja vojska?" Pošto sam tada šutila, pitao je: "Što šutiš? Ljudi nisu "četnici". Mi smo dobri ljudi. Vi ustašice ste navikle da se od 12 godina udajete. Kažeš da si udana!? Lažeš, majku ti jebem! Sad ćemo mi to vidjeti." Kad je rekao "sad ćemo mi to vidjeti" odmah sam znala šta me čeka. To je bilo u autu, dok smo se vozili. Izvadio je nož. Vidjela sam da je taj nož krvav. Do tada sam dala svu svoju snagu jer sam se nadala H. Imala sam još želju da budem s njim i samo je od mene zavisilo.

Ispitivali su me o nekoj grupi u kojoj su bili: E., M. i jedna ženska. Tada su mi rekli: "Govori!" Nisam znala šta da im odgovorim jer ništa nisam znala o tim ljudima. Ovaj iz Crne Gore mi kaže: "Te su mi ustaše najviše nanijele zla. Poubijali su moju porodicu." Bili smo u autu i došli do neke vikendice. Kad smo izišli iz auta, odveli su me u šumu. Ova dvojica su iznjela automate i držala ih u rukama. (…) Kasnije su rekli da se skinem. Skinula sam se i molila Boga: hoću li preživiti!? Ovaj Crnogorac je najviše u tome učestvovao. Rekao mi je: "Puši!" Pošto sam šutila pitao je: "Jesi li čula što sam ti rekao?" i udario me šamarom. Rekla sam mu: "Ne mogu!" Kad sam počela, rekao je: "Pa, ti ne znaš što radiš!" Šutila sam. Na to mi je rekao: "Joj, pa mo-

raš! Od jutros pa do sad ti si mi šesta i ni jedna nije znala da me zadovolji. Hoću, da me ti zadovoljiš." Morala sam to da radim. Tada sam morala svoj trojici da radim. To sam morala usnama da radim. Kasnije mi ovaj Crnogorac rekao da legnem. Kad sam legla, kladili su se u paket metaka. Koji će dobiti taj paket metaka ako budem nevina. Nisu mi vjerovali da sam udana. Kasnije su se predomislili. Crnogorac je sjeo na zemlju, a ja sam mu morala sjesti na noge. Uzeo je nož i igrao se nožem po mom tijelu. Rekao mi je: "Nećemo još, imamo vremena."

Doveli su ono tele (koje je bilo muško) rekli su da moram njemu da pušim. Ako ne uspijem da mu dignem "onu stvar" da će me ubiti. Tada sam mu rekla: "Zašto mi to radite?" Jedan od njih je došao do mene i ošamario me. Tada je rekao: "Niko te ništa nije pitao. Šuti!" Počela sam plakati. Kasnije je uzeo pištolj i stavio mi u usta govoreći: "Udahni, gotova si!" Pošto sam prestala plakati, rekao je: "Idi i izvrši ono što smo ti rekli!" -"Ubijte me, ali ne mogu to napraviti." Nakon toga su mi rekli da svežem tele. Svezala sam ga, a ovaj što ga poznajem je rekao da mora da svrši. To su bile takve muke jer sam morala to raditi sat vremena. Začuđivalo me kako sam samo tako mogla to napraviti. Tada sam odlučila da moram sve to izdržati.

Ovom iz Crne Gore sam morala to raditi usnama. Kad je prvi došao do mene rekao je ako ne mogne da svrši da će me ubiti. Pošto sam uspjela, došao je drugi koji je isto to rekao. Ovaj iz Crne Gore nikako nije mogao da svrši. Radila sam mu to na sve moguće načine. Najteže mi je bilo kad su stavljali u analni otvor. Tada, ne samo da sam plakala nego sam vrištala od bola, a oni su se samo smijali. Tek kad su vidjeli da sam počela krvariti, prestali su. Pošto su vidjeli da sam žena, a ne djevojka sva trojica su rekli da moraju svršiti.

Kako sam imala patnje sa onim iz Crne Gore samo se njemu želim osvetiti. On me najviše tjerao da moram teletu da dignem "onu stvar". To sam i uradila. Oni su svezali teletu noge. To je trajalo oko pola sata. Ova dvojica su otišla u auto, a ovaj iz Crne Gore je ostao. Dao mi je pištolj u ruke i rekao da moram pištoljem da diram cijelo tijelo. On je samo stajao i gledao.

Najteže mi je bilo kad je rekao da moram sama sebe zadovoljit. Uradila sam i to ali ni tim nije bio zadovoljan. Dok sam to radila oni su gledali i zadovoljavali sebe. Kasnije je uzeo pištolj i pucao oko mene. Pitao me: "Zašto si se udala? Mislili smo da si nevina zato smo te i doveli ovamo." Opet me natjerao da mu "pušim". Dok smo bili tu došla su ova dvojica i pitala: "Da li je gotovo?" Ovaj im je rekao: "Nije!" Tada je počeo da me tuče i pitao: "Zašto ne mogu da svršim?" Bilo mu je krivo jer su mu se ova dvojica smijala. Govorio je: "Sad ćemo te odvesti do onih žena i ti ćeš morati da izabereš od njih. Bit će mi ljepše kad vas ima više, nego kad si sama." Stajao je, a

ja sam opet morala da ga zadovoljim. Opet mi je naredio da legnem jer je htio normalno da svrši. Vidio je da ne može da svrši i počeo da me udara. Pitao je: “Zašto ne mogu da svršim!?” Počela sam da plačem jer je bilo sve gore i gore. Da sam ostala tu još par minuta ne znam šta bi bilo sa mnom. Možda bi me i ubili. Opet sam radila što mi je kazao. Na kraju je ipak svršio u meni. Tada sam mislila da ću ostati trudna.

Kad su sve završili počeli su da me ispituju. Pitali su za S., za njegovu vojsku. Vidjeli su da ne mogu da stojim. Htjeli su da priznam da se prezivam M. Govorili su: “Morat ćeš drugi put... Morat ćemo da svršimo. Gdje ti je grupa? Moraš da nam kažeš! Moramo da ih nađemo!” Psovali su mi mater, pitali su za S., za oca, brata... Nisam znala šta da im kažem.

Kasnije su naredili da se obučem. Kad sam se obukla rekli su da se skinem. Kad sam se skinula, jedan je uzeo pištolj, a drugi nož pa su se igrali po mom tijelu. Okretali su nož i pucali iznad moje glave. Kasnije je jedan rekao: “Hajde momci, da joj damo zadatak!” Rekli su: “Sutra dolazimo po tebe i hoćemo da nam budeš kao nova! Po tebe dolazimo oko 22:00 i hoćemo da nam nađeš još dvije djevojke. Ići ćemo pored Sane, bit će nam ljepše, ali ti ne mogu garantirati za život.” Kad je to rekao tek tada sam došla sebi.

Ne znam kako su me unijeli u auto. Kad sam sjela u auto jedan me udario i rekao: “Šta se praviš!? Majku ti jebem!” Rekli su da to ponovim, kad sam ponovila ovaj jedan je rekao: “Marš! Izlazi napolje!” Kad sam izišla rekao je: “Napravi tu kosu!” Stajala sam. Tada je ponovio: “Napravi tu kosu!” Malo sam popravila kosu. Kad je to vidio rekao je: “Kad uđeš tamo, reci da se ništa nije dogodilo i ne govori šta sam ti rekao.”

Kad sam ušla pala sam, ovi u kući su znali šta se dogodilo iako im ništa nisam smjela reći. Kad sam došla sebi bilo je oko 23:00, a odveli su me oko 17:00. Tada sam im rekla: “Sutra, sada pakirajte se i idemo. Ako nećete, mene ovdje više nema.” Nisam smjela ostati, pošli smo oko 9:00 ujutro. Ne znam da li su dolazili naveče.

U Varaždinu, 27. travnja 1993.

- jad61

GODINA ROĐENJA: 1944.
PREBIVALIŠTE: Čejreci
NACIONALNOST: Muslimanka

Napad u Prijedoru je bio 30.05.1992. ujutro. U kući smo bili muž i ja. Pošto je pucnjava počela oko 5:00, otišli smo kod susjeda u podrum. Oni su imali veliki podrum tako da smo se skrivali kod njih. Sina su mi zarobili u Prijedoru 30.05.1992. Odveli su ga u vojarnu, a kasnije u logor Omarska. Odatle su ih odvezli autobusom u nepoznatom pravcu. Od tada za njega ništa ne znamo.

Mi smo napustili Prijedor 21.08.1992. Išli smo sa onim konvojom koji je pošao iz Tukova sa stadiona. Bilo je užasno! Potrpali su nas u šlepere. U tim šleperima nas je bilo oko 300. Iako nas je bilo 300 nitko nije pričao, niti su djeca plakala. Kad smo došli do prvog punkta kod Omarske zaustavili su kolonu. Našli su dvojicu mladića iz logora. Jednog su stavili naprijed, a drugog pozadi. Njima su dali po jednu vrećicu da od nas pokupe novce i zlato od nas. Tada sam mislila da je gotovo. Kad smo došli na sljedeći punkt opet su nas zaustavili i tražili novac i zlato. Mome mužu su skinuli sat koji je dobio za 25 godina radnog staža. Tako su napravili ne samo njemu, nego svima. Ne znam koliko su nas puta kasnije zaustavili. Pošto je bio kolovoz bilo je jako vruće. Ti šleperi su bili puni prašine.

Kasnije su nas zaustavili i rekli: "Dajte nam 15 mladića da iziđu." Govorili su da imaju nekakav kvar i da im pomognu nešto otklonit. Svi su se sagnuli jer nitko nije htio izići. Svi su se bojali. Tada je ovaj opet ponovio: "Rekao sam 15 mladića da iziđe!" Ovaj što je to govorio nismo ga mogli vidjeti samo se čuo glas. Treći put je pokazao prstom i izveli su ih petoro. Opet je pokazivao prstom tako da su ih izveli oko 15. Poslije toga nismo ništa čuli za te mladiće. Govorili su da će ubiti onu dvojicu što su skupljali zlato i novce ako im ne skupimo još 5000 DM. Kad bi skupili nešto novca dali bi im vrećice, ali bi oni te vrećice vraćali i govorili da nije dovoljno.

Kad smo došli na Vlašić dočekali su nas neki nepoznati sa bradom "četnici". Sa Vlašića smo pošli pješice. Dvojica, koja su bila prva, nosila su jednu torbu. Tada im ovaj kaže: "Ostavite tu torbu i idite!" Oni su im rekli: "To je naša torba." Tada im ovaj kaže: "Nema veze, sad je naša. Produžite!"

Pošto smo sve išli pješice imala sam žuljeve na nogama. Hodali smo tako dugo da smo tek oko 2:00 došli u Travnik. Kad smo došli do Turbeta bacali su granate i pucali na nas sa Vlašića.

Bili smo u Rijeci kod rođaka pet mjeseci. Dok smo bili u Rijeci teško nam je bilo jer smo bili na teretu, iako smo kod rođaka stanovali. Sve novca što smo imali morali smo im dati, tako da nismo imali za kartu do Rijeke. Mijesec dana smo bili u Zagrebu u Resniku, a kasnije smo prebačeni u Gašince.

U Gašincima, 17. travnja 1994.

- jad63

GODINA ROĐENJA: 1964.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

Sam rat u Ljubiji i okolici Prijedora započeo je napadom na Hambarine. To je sve bilo pod nekim sumnjivim okolnostima - došlo je do protjerivanja ljudi sa tog područja, rušenja, masovnog ubijanja i slijevanja većeg broja ljudi sa tog područja (koji su uspjeli preživjeti) baš u Ljubiju. U Ljubiju se uvlači psihoza već nekih budućih događanja poslije toga samim tim što su ljudi iz Hambarina otjerani. Po pričama tih ljudi, koji su bili svjedoci tamo - dosta ih je tamo poubijano, došlo je do totalne blokade između Ljubije i Prijedora gdje je komunikacija bila svakodnevna i telefonska i putna i svaka druga moguća. Dolazi do totalnog zastoja, dolazi do preuzimanja vlasti od strane takozvane srpske općine Prijedor. I samim tim dolazi do nekih čudnih mjera, uvođenja policijskog sata itd. U toku tih događaja većinu vremena provodim povučen i zvaučen u kuću i očekujem daljnji slijed događaja, kao i većina ljudi u Ljubiji, jer se nije znalo da li je dat ikakav otpor. Ustvari otpora u Ljubiji praktički nije ni bilo, niti ga je tko pripremao niti ga je tko pružio jer nije ni pripreman, niti se išta organiziralo. (...)

Poslije tih njihovih napada na Kozarac, preko Radio-Prijedora, koji je tad emitirao poseban program za te namjene, objavljeno je da je došlo do napada na Prijedor od strane (kako su to tamošnje vlasti nazvale) nekih "fundamentalista" i oružanih snaga HOS-a iz područja Ljubije i hrvatskih sela okolo Ljubije: Šurkovca itd. (npr. Šurkovac je bio spominjan na radiju). Poslije tog napada na Prijedor polako već počinje i odvođenje ljudi iz Ljubije - prvo po grupama, tijekom noći - pročuje se da su ljudi odvedeni. (...)

Što se tiče mog hapšenja, ono me zatiče u stanu u Ljubiji - nije bilo u noći - došlo je ujutro negdje oko 8 - 9 sati. Došla su tri policajca po mene i tražili su kao neke

zapisnike sa nekakvih sastanaka (tražili su nešto neodređeno), zatim od mene traže da se spremim i odveli su me u tamošnju policijsku stanicu u Ljubiji. Tu provodim od tog prvog dana od 8 sati ujutro pa sve do druge noći, ostavili su me da tu provedem skoro jedan cijeli dan. Taj dan bio je ispunjen nekakvim ispitivanjem. Ispitivao me neki (ne znam mu točno ime). S vremena na vrijeme pozivao me je u neki ured i ispitivao me. On je bio bivši policajac u Ljubiji, a tada je, po nekoj novoj strukturi, bio vraćen iz penzije. To njegovo ispitivanje sastojalo se od toga da me je s vremena na vrijeme pozivao iz jedne prostorije u njegov ured ili je sam dolazio u prostoriju gdje sam ja bio pod prismotrom jednog policajca. Samo njegovo ispitivanje započelo je time što me optužio da sam izvršni sekretar Hrvatske demokratske zajednice za Ljubiju i da oni imaju takve podatke o meni i kao takav bih im trebao prezentirati određene podatke o određenim ljudima. Navodio me u priči da mu dam konkretna imena, spomenuo mi je V. L. i svećenika S. Š. - pitao me da li znam nešto o njemu, uglavnom, najviše me pitao za V. L. Pokušavao je od mene izvući da li sam se sastajao sa nekim ljudima, da li sam bio sa njima nekad, da li sam upetljan u kojekakve kupovine i podjele oružja i tome slično. Sam nisam o tome znao ništa reći jer nisam ni raspolagao nikakvim informacijama o tome. Jednostavno to se ispitivanje svodi na to kad sam bio s V. L., što sam sa njim pričao, o čemu sam pričao i tako. To ispitivanje je trajalo tu, pa su me vodili u neku drugu policijsku stanicu, pa dođe s vremena na vrijeme, pa me pita da li sam se čega sjetio i tako to u tom smislu. Sve je bilo ustvari da su bile neke priče rekla-kazala o meni i ja sam to sad trebao potvrditi. Poslije mi je podmetnut neki iskaz mog susjeda iz zgrade J. D. - kao da je on, za vrijeme ispitivanja u Keratermu (jer je on odveden prije mene) izjavio da smo on i ja imali neke lovačke puške, pa smo trebali zajedno pucati tim puškama sa naše zgrade gdje smo stanovali. To se vjerojatno poklopilo sa nekim pričama, jer onu noć kad se čulo za taj napad na Hambarine, s tim istim D. sam ušao u zgradu i možda je vjerojatno netko povezo neku priču sa nekom puškom. Uglavnom, sve se svodilo na to da priznam taj neki njegov iskaz, da je to tako, da nije, da se malo ohladim, da malo dođem sebi, uglavnom još nije bilo nekog fizičkog maltretiranja.

Došla je noć i oni su me odveli u neki podrum (u toj istoj zgradi) i vezali me lisicama. Tu sam prenoćio, opet bez nekog maltretiranja. Ujutru su me opet pozvali na neko ispitivanje - da se nisam u međuvremenu nečeg sjetio. Kao usput je nabačeno da sam se nekad negdje smijao srpskoj televiziji (negdje gdje sam javno gledao televizor) i tako. Uglavnom, još nije bilo maltretiranja. U toku tog jutra u istu tu stanicu u Ljubiji dovode još neke koje su uhitili - iz Ljubije četiri dečka - tri mlađa momka i jednog čovjeka. Ispitivali su ih vjerojatno isto kao i mene, vratili su ih skupa s nama. Oko podneva drugog dana dolazi policija iz Prijedora kombijem. Tu nas uvode i

usput pri ulasku nas tuku - ne mnogo, kao usput i odvode nas u taj kombi i voze nas do iza SUP-a Prijedor gdje nas opet izvode iza zgrade, pa nas uz neke "blaže" batine prozivaju. Tu su čitani neki iskazi, vjerojatno uz čitanje toga što nam je napisao taj naš ispitivač u Ljubiji. U tom trenutku saznajem da mi je nešto "nabačeno" kao neko oružje, kao neka optužba. To sam shvatio kroz te prozivke policajaca. Poslije nas odvoze u Keraterm. Tu dobivamo neke "blaže" batine i tu zatičem veći broj ljudi iz Ljubije koji su odvođeni prije mene i priličan broj ljudi iz okolice Prijedora, Tukova i samog grada Prijedora. Toliko sam mogao poznati jer sam određene ljude znao od ranije ili iz viđenja ili osobno. U Keratermu ostajem samo jedan dan. Uhapšen sam 02.07.1992., a 02./03.07.1992. prespavao sam u stanici u Ljubiji.

Dana 03./04.07.1992. bio sam u Keratermu. Već 04.07.1992. traži se da se napravi popis svih zatvorenika iz Ljubije. Tad nas je bilo negdje oko 90-tak, još je dodano negdje oko 10-tak ljudi iz Prijedora i napravljen je popis od jedno 100 ljudi i autobusima smo prebačeni u Omarsku. Na samom ulazu, pred ispitivanje, došli smo vikendom, a kao subotom na nedjelju ovi kao nisu radili, ti njihovi isljednici. Tako da smo subotu i nedjelju nas jedno 70 proveli u nekoj maloj garaži. Veličina joj je bila za parkiranje jednog malo boljeg, luksuznog auta. Tu, po toj vrućini, u toj maloj prostoriji provodili smo vrijeme isprepadani i istučeni usput i u iščekivanju daljeg tijeka događaja. Tu smo prošli uglavnom bez ikakvih maltretiranja do ponedjeljka, kad je došao prvi radni dan i kad smo trebali ići na ispitivanje bez ikakvog znanja prozivani su ljudi po 5, po 10 i odlazili u te prostorije gdje su se vršila ispitivanja, u određene urede. Mislim, odlazilo je prvo 5, pa 10, a nitko se nije vraćao tako da se nije znalo ni kud idu ni kojim povodom. Kad je došao red na mene, odveli su nas pred neke urede upravne zgrade u Omarskoj, stavljaju nas na neke klupe, okreću nas glavom prema zidu, udaraju nas malo, čitaju opet nekakve (sad - je li to iz njihovih glava ili su to pročitali iz nekih popratnih dokumenata koji su poslani zajedno sa nama), tako, malo nas ... eto u smislu da nas malo isprepadaju da bismo nešto progovorili.

Uglavnom, prilično dobro sam prošao u odnosu na one kojima su od batinanja izbijeni zubi, meni je bio izbijen jedan zub i vilica mi je bila napukla - ona što sam imao umjetnu protezu. Na samom ispitivanju u Omarskoj bio sam ponovno konkretno ispitivan što o bivšem komandiru milicije u Ljubiji M. B. - kakav je on bio kadar, da li je bio kadar orijentiran komunističkoj partiji ili je više bio priklonjen nama Hrvatima kao pripadnik svoga naroda. Ispitivan sam bio za svog susjeda R. V., koji je također bio aktivist HDZ-a, a za njega se to već znalo jer je on bio angažiran i u jeku predizborne kampanje. Postavljali su mi određena pitanja i u vezi s njim - kakav je, kakav je on čovjek, da li je posjedovao oružje, što je on radio, da li je on nekad o tome

pričao i tako... Njihovo ispitivanje se uglavnom svodilo na traženje ovih informacija koje smo nekad mogli dobiti u razgovoru s tim ljudima. Pitan sam još za S. E, - da li sam ga poznavao, da li je dolazio u Ljubiju da kao organiziramo zajednički otpor u Ljubiji - Ljubija i Kozarac, i da izvršimo kao zajednički napad na grad Prijedor. Ja o tome nisam ništa znao i nisam mogao reći ništa određeno, uglavnom, to ispitivanje je prošlo bez nekih fizičkih maltretiranja i završeno je. S tim što sam još bio maltretiran u tom smislu da kažem u kakvom smo kontaktu bili ja i moj polubrat koji je bio ispitan prije mene i koji je bio jako pretučen i koji je poslije toga i podlegao u Omarskoj - jedno 20-tak dana poslije.

S nama u logoru bio je i treći brat od tetke koji je bio još pola Srbin - po ocu Srbin, a po majci Hrvat. On je sve to vrijeme bio u logoru s nama. On je bio sve do kraja tamo. To se ispitivanje svodilo na brata zato što je on imao kao neki grijeh u Prijedoru - tako da su me pitali kad sam zadnji put dolazio tamo, tko je sve tu navraćao, s kim sam se sastajaao i o čemu smo razgovarali i što smo planirali. Sam moj odgovor na ta pitanja mogao je biti neodređen ili negativan jer stvarno nikad o takvim pitanjima nit smo što razgovarali, a njihovo se ispitivanje svodilo samo na to. Pitali su me da li sam član stranke, da li poznajem svećenika u Ljubiji tog S. Š., da li sam se kad sastajao s njim u vezi sa tim oružjem - i to ispitivanje je bilo u tom smislu. Poslije tog ispitivanja vraćeni smo među ostale logoraše i onda smo tu vidjeli i druge ljude iz Prijedora, iz Ljubije, Kozarca i iz ostalih okolnih mjesta koji su svi bili slani u logor u Omarskoj. Za vrijeme daljnjeg boravka u logoru u Omarskoj više me nitko nije ispitivao niti pozivao, nije me nitko optuživao ovako javno kao što su stražari prozivali druge ljude. Od posljedica “malog” udaranja, od onda kao posljedicu imam stalne prehlade koje su izazvane kupanjem tamo nekim crijevom ledenom vodome - vrući ljudi, i još nekih problema u ustima, napukla mi je ta umjetna proteza i onda mi je to još više otežalo stanje i samo sam gledao kako da preživim. Bio sam se već pomirio s tim da ako ovo duže potraje da tu života nema i da će se to teško izdržati. Doživljavana su razna šikaniranja i maltretiranja u odlasku na ručak i u povratku sa ručka, ako bi iznemogli ljudi zaostali u nekoj koloni, u nekom trku - dobivali su redovno batine.

U toku boravka u prostorijama, u tom logoru Omarska razni ljudi su prozivani i tako odvođeni negdje odakle se neki nisu više nikad ni vratili. Mogu navesti slučajeve nekih određenih ljudi koji su tamo bili. To znam iako nisam bio direktno u njihovoj spavaonici, ali se odjek dobro čuje. Moj školski kolega M. B., koji radi u Omarskoj, koji je bio jedan sasvim običan čovjek, koji je živio od svog rada i koji je znao samo za svoj posao i kuću, tj. obitelj - on mi je često u pameti - bio je pozvan jednu večer i njemu se od tada svaki trag gubi i evo poslije izlaska iz logora, poslije premi-

ještanja logoraša iz Manjače i iz svih drugih logora, o tom se dečku ne zna ništa. Bio sam svjedok izvođenja J. M. koji je izveden iz iste spavaone gdje sam ja bio i gdje se poslije više nikad nije vratio. U toku odlaska na ručak, bilo je viđeno njegovo nepomično tijelo kako leži na travi, vjerojatno je bio mrtav. Bio sam svjedok smrti mog polubrata u logoru u Omarskoj koji je uz sve to ispitivanje dobio strašne batine i dok smo bili skupa, dok je još mogao govoriti, preživljavajući tih dvadeset dana poslije tog ispitivanja, saznao sam neke detalje o njegovom ispitivanju koliko smo to mogli reći onako tješeći jedan drugog i ispričati i prepričati one događaje otprije.

U Zagrebu, 2. travnja 1993.

- jad64

GODINA ROĐENJA: 1963.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Uhapsili su me 26.05.1992. u dvorani "Mladost" kao trenera. Došla su njih sedmorica i uhapsili nas. Razdvojili su Muslimane na jednu, Srbe na drugu i Hrvate na treću stranu. J. D. zvani S. je bio trener "Celpaka" - karate kluba. Ja sam imao s N. B. svoj klub "Sportinent". Odatle su nas prevezli njihovim policijskim kombijem. Od njih sam prepoznao trojicu. Jedan je bio džudista P., a ostao je u kao njihov komandir na Urijama u Prijedoru. Prepoznao sam još dvojicu Prijedorčana. Kad smo došli gore smjestili su me u desni hangar - prizemlje. Tu nas nije bilo jako puno. Odveli su me na kat i ispitivali.

Tu je bilo ljudi iz Kozarca, bio je jedan Ć. – R. T. To je bilo 26.05.1992. Njega je tukao D. – D. K. koji je trenirao kod mene i to je sad iskorištavao. D. T. je došao na motoru i on je tukao Ć.

Osobno poznajem D. T. On je prvo dolazio u civilnoj jakni, a kasnije je dolazio u uniformi. Tada je D. T. samo navratio i pitao: "Koga ste nam sad doveli? Ima li koji za mene?"

Tu noć je D. T. tražio mene. To je bilo 26.05.1992. Oni nisu znali da sam ja taj. On je pretežno tražio ljude koji su se bavili sportom. Najžalosnije je to što je on poznavao sve te ljude.

Jednom prilikom je mene izbacio iz svoje kavane u Kozarcu, zbog toga što sam Musliman.

Oni nisu znali tko sam i što sam. Nakon ispitvanja, kad su pitali kako me nisu angažirale zelene beretke SDA? Ispitivao me jedan stariji čovjek. Prepoznao sam jednog koji je radio u Zagrebu kao policajac. Njega sam poznao jer je nosio dvije zvjezdice i bio poručnik. Kasnije je došao jedan koji je sa mnom bio u VP, a bio je sa mnom i u srednjoj školi. Zvao se D. ili R. M. Došao je i pitao: "Koga ste to doveli?" On me čak dva puta, kad su pratili konvoje za Vlašić, molio da idem. Rekao je: "Moji ljudi te prate..." Kad je on ušao pitao je: "Odkud ti tu?" Kad sam mu rekao, rekao mi je: "Nema problema, izvedite ga dolje." Sišao sam dolje gdje su male željezne stepenice. Bio sam ispod tih stepenica. On je došao i prebacio me u Prijedor.

Na ispitivanju su najviše inzistirali, kako sam ja J., da im pričam šta su J. pripremali. Međutim, njima je bilo važno šta su J. pripremali. Ja nisam rođeni Prijedorčanin, rođen sam u Hrvatskoj kao i moj otac. Kad sam im to rekao, jednostavno su se začudili. Najviše su me pitali kako me nije tražila SDA da im obučavam ljude. Kasnije su me pitali za HDZ, a nakon toga su pitali je li me tražio itko iz SDS-a. Nisu me maltretirali. Tada je došao taj kolega i popričao s njima. Nakon toga sam se vratio s njim kući.

Dana, 31.05.1992. kad je bilo čišćenje, pokupili su nas sve. Ja sam imao trening sa djecom na otvorenom stadionu. Imao sam trening od 12:00 do 14:00. Oko 11:00 otišao sam od kuće. Tada sam čuo par granata u Čejrecima, a nisam znao šta je. Kad sam došao kući već je počelo čišćenje. Jednostavno, došao je jedan u uniformi i rekao: "Svi muškarci od 18 do 60 godina, neka iziđu na glavnu cestu. Idu u vojarnu na ispitivanje i nakon toga bit će vraćeni kućama." Ljudi su jednostavno izlazili. Nas trojica smo izišli: otac mi, brat mlađi od mene 9 godina i ja. Kad smo izišli čulo se pucanje stakla, jauci. Išla su dva tenka, oklopni transporter i autobus. Kad su nas kupili bilo ih je oko 27, a zvali su se "suha rebra". Oni su inače sa Pakraca i Lipika.

Jednog od njih sam prepoznao, kasnije sam s njim i pričao. On je provalio u kuću od A. B. - policajca. Zove se B. B. On je ranjen u Kozarcu, sjedio je pred kućom pred kojom su ubijena dvojica braće Dž. Kad smo izišli brat, otac i ja, rekli su nam: "Ruke za vrat!" Došli smo do mjesta gdje su stajali ljudi okrenuti. Naredili su nam da se okrenemo i gledamo na njive. Kasnije su išli i tukli puškom, palicom... Pred nama su ubijena dva brata i moj susjed. Prvi je ubijen S. Dž. - K. Njega je prvo jedan žuti duge kose maltretirao, nožem po licu. Njih trojica braće su stajali jedna pored drugog. Kasnije ga je odveo u dvorište iza kuće. To je bilo par metara od mene. Nakon njihova odlaska čuo se samo jauk i netko od njih je povikao: "Ubiše S.!" Poslije toga se čuo rafal.

Pošto je tu bio jedan sokak, S. mlađi brat je potrčao. Međutim, jedan sa transportera ga je pogodio snajperom. Kasnije je jedan dotrčao sa sabljom, koju je skinuo sa

zida od mog susjeda koji je to držao kao ukras. Kad je došao do S. brata, isjekao ga je tom sabljom, iako su ga vać ranili u nogu. Kad sam izišao iz zatvora moji susjedi su pričali da ga je ovaj cijelog isjekao jer je to bila stara turska sablja.

Ubili su A. O. - momak od 22 godine. Kasnije je njegova majka pričala da ga je ubio jedan kolega što je radio s njim u tvornici. Govorila je da je A. bio izboden nožem.

Malo niže ubijena su dvojica isto taj dan kod zemunica koje smo kopali.

Pošto je moj brat išao prvi, jedan je došao do njega i odmah ga počeo tući. Taj što ga je tukao bio je krupan. Meni je prišao jedan sa kokardom i imao je crnu traku, a nosio je puškomitraljez 84-orku. Spustio ga je pred kuću od S. D. - Muslimana koji je bio u njihovoj vojsci. On je bio potporučnik, a ubijen je na Gradačcu. Kad je S. ubijen, obukao se njegov otac. Međutim, i on je kasnije ubijen.

Ovaj je spustio taj puškomitraljez i uzeo pušku od B. Rekao je mom bratu da legne u kanal. Kad je ovaj to rekao ja sam ga samo pogledao. Na toj pušci je imao dodatak - bacač bombi. S tim me udario pet puta i pitao: “Zašto ne padaš?” Kasnije me udario tri puta, kako je bio pijan ispala mu je puška. Nije me prestao tući, dok mi nije krv počela teći. Kad mi se to razbilo rekao je: “Sad si isti kao Gorbačov, sad možeš biti kao naš.”

Kad sam pogledao u brata vidio sam da je ovaj repetirao pušku i opalio. Opalio je kao da ne puca u čovjeka nego u neku igračku. Tada sam mislio da mi je brat mrtav. Međutim, ovaj mu je pucao u uho i spalio mu uho. Treći je zagrlio mog oca i rekao: “Ne boj se čiča, ne tražimo mi takve kao ti. Ti si star, mi tražimo ovakve mlade ekstreme.”

Stajao je S. O. otac od A. O. kojeg su ubili. S. je uzeo cigarete koje su mu ponudili, ne znajući da mu je možda taj isti ubio sina. Nakon toga je došao njihov glavni zapovjednik Z. N. Kad su rekli da on dolazi, sve je prestalo. Čak su nam davali vodu i sok. Prestali su jer on nije dao ubijanje. Kasnije sam njega osobno upoznao.

Poslije toga su nas potrpali u autobus. U taj gradski plavi autobus su ugurali nas oko 71. Odatle smo otišli za vojarnu. Dva sata, a možda i više nam nisu dali izići van jer nisu zali gdje i kako će s nama. Jednostavno su rekli: “Iziđite!” Mi smo izišli, već tada je počela provokacija i tuče. Govorili su: “Daj ti meni ovoga.” -”Pusti... Daj mi toga” itd. Sve to smo mi gledali.

Nakon 3 ili više sati rekli su da ulazimo u autobuse. Odatle smo pošli za Omarsku preko Tomašice. Bio sam u trećem autobusu. Sve se vidjelo jer smo polako išli. Na raskrsnici pored pekare bio je rasturen jedan kamion. Tu je ležalo dvoje ljudi. Vidjeli

smo dosta leševa, a bili su: bez cipela, bez dijela noge... Prema bivšoj gostionici “Obala” ležao je jedan leš. Na raskršću prema “crvenom soliteru”, gdje je bio radio Prijedor. Jedan je jednostavno iz izloga koji su bili porazbijani uzeo soka i keksa. Kasnije je dijelio po autobusu. To je uradio jer je vidio kakvi smo. Možda dva čovjeka su bila, a da nisu bila krvava. Svi mlađi su dobili batine.

Kad smo se popeli do Ćelina brijega vidjeli smo Kozarac, tu je bio kaos. Redom sve kuće su gorile. Oni su namjerno vozili polako tako da su nas ovi vrijeđali. Tako smo došli u Omarsku. Toliko nas je bilo da nas nisu mogli strpati u hale. Koliko sam uspio doznati od jednog koji mi je rekao: “Ima vas preko 4000.”

Kad su izišli ljudi iz prvog autobusa, rekli su im: “Iziđite, stanite uz autobus, raširite ruke i noge!” Kad su izišli iz jednog autobusa, neke među njima sam prepoznao. Jedan od njih je rekao: “Nema više mjesta. Gdje ćemo s njima?” Jedni su govorili: “Pobij ih!” Ponovo je bio ulaz u autobus. Kad su nas ubacili, ubacili su još trojicu iz jednog kamiona. Njih trojicu su uhvatili u jednoj šumi. Među njima je bio K. J. Kad su ubacili njih trojicu rekli su: “Vozite ih dolje!” Istim putem su nas vratili u Prijedor.

Prošli smo pored par autobusa i došli smo pred SUP. Opet su pitali: “Šta ćemo s njima?” i tada su nam dobacivali. Kasnije su rekli: “Vozite ih u Keraterm!” Kad smo došli u Keraterm već je bila noć. Odmah je bio izlazak. Izlazilo nas je po 10 iz autobusa, a njih je čekalo 30. Slijedio je popis, provjera, pretres, udaranje i u prostorije. Ja sam bio u prvoj spavaoni. Nas je bilo oko 760. Približno sam znao koliko ljudi ima jer sam dijelio kruh, a imao sam jedan spisak.

Mi Puharčani smo bili sami, navečer je počela tučnjava. Tu prvu noć su doveli njih devetoricu. Bili su toliko pretučeni da se nije moglo prepoznati ni tko je, ni šta je. Svi oni su bili natečeni, krvavi, zamotani... Došao je Z. Ž. i D. K. – D., tražili su J. Njega nije bilo pa su rekli: “Sad ustanite svi i da vas gledam i vidim poznajem li koga. Koga poznam da je gdje bio osobno ću ga ubiti.” Napravili smo četiri reda leđima okrenuti. Prošao je jednom i nikog nije prepoznao. Kad je prošao drugi put prepoznao je Safeta Mujkanović iz Kozaruše. Rekao je: “Ti si davao stražu, u Kozaruši na ulazu. Ti si svoje odstražario!” Taj čovjek je zaista bio na punktu. Kako je tada izveo S., nikad se nije vratio. Kasnije je ugasio svjetlo i izišao. Uz put je bilo šamaranja.

Sutradan je bila prozivka i novo dovođenje ljudi. Rekli su nam: “Počinje ispitivanje!” Nakon toga su tražili da se popišu prvo od 60 do 50 godina, od 50 do 40 godina, od 40 do 30 i od 30 pa ovamo. Mi smo napravili spiskove.

Došla su dva kao inspektora za ispitivanje. Nakon tog ispitivanja sve starce su pustili da idu. Navečer, ponovo haos, dolazak njih pijanih. Svjetlo nam nisu palili, nisu

nam dali jesti. Odlazak u WC je bio po petorica iz spavaone. Ko je koga poznavao iz dobrog, možda mu je i pomogao. Tko je koga poznavao iz lošeg taj je loše i prošao.

Prilikom mog odlaska u WC, jedan je rekao: “Tu si šverceru!” Rekao sam: “Sigurmo ste me zamijenili. Ja se nikad švercom nisam bavio.” Pitao je: “Odakle si?” Rekao sam: “Iz Puharske.” Rekao je: “Tebe tražimo!” Otišao sam u WC i bilo mi se nesigurno vratiti. Nisam znao o čemu se radi, mislio sam, da nije došlo do zabune. Pustio sam jednu grupu da ode. Sačekao sam da dođe druga. Tada sam jednom rekao: “Ti sačekaj, a ja idem s ovom grupom.” Kad sam prolazio onoga nije bilo. Ušao sam u spavaonu i nisam izlazio.

Kad su naši doznali da smo mi tu, pokušali su hranu donositi. Šesti dan su nam počeli donositi hranu. Najgore je bilo navečer. Nevečer su dolazili ljudi pijani i oni koje ja poznajem. Sve to su ljudi od kojih sam se nadao da bi mi pomogli. Međutim, oni su mi odmogli, a oni kojih sam se bojao oni su mi izišli u susret.

Među ovom devetoricom koju su doveli bio je jedan kapetan u ZNG-ama i u borbi na Pakracu i Lipiku. Tražili su njega, a tukli su ga Ž. i D. Tražili su J., a kasnije su izveli njih devet. Kad su ih izveli prvo su oni morali pjevati. Pjevanje je bila najlakša kazna, a ako se ne čuje dobro, bilo je batinjanje. U zadnjoj grupi su pustili mog oca. Kasnije su postavili rešetke i počeli nas zaključavati. Kako su nas počeli zaključavati počela su i ubojstva.

Dana, 14.06.1992. dotjerali su Kozarac. Oni su izvršili čišćenje Kozarca. Pošto smo tu bili 15 dana imali smo bradu. U prvoj spavaoni su bili pretežno Puharčani. Drugu spavaonu su ispraznili da bi njih ubacili unutra. Tada su otvorili i treću spavaonu.

Navečer je počelo... Izveli su oko 80 ljudi i dali im željezne kockaste šipke 2 cm puta 2 cm. To su im dali da se tuku između sebe i gledali tko će više izdržati. Npr., ako netko nekog ne udari jako, ovaj bi uzeo i reko: “Ovako se udara!” On bi tada udarao. Naredili su im da broje udarce i da vide koliko će tko izdržati. Tada je bilo jauka...

Ne znam da li je itko ubijen tu noć. Znam samo da sutradan kad sam dijelio kruh, njih je više od polovine bilo zavijeno, razbijeno. Prva žrtva u Keratermu je bio S. J. zvani C. Navodno, njega su uhvatili s puškomitraljezom na Hambarinama i sa 500 metaka. Dali su mu puškomitraljez, prazan, morao je trčati cijeli dan oko piste i pjevati njihove pjesme. Kad bi usporio oni bi ga tukli. Kasnije je počela padati kiša, a tada su ga tukli njih desetorica. Nakon te tuče jednostavno, se dovukao polugol do vrata i na vratima je umro. Noge su mu bile vani, a glava unutra.

Poslije su ubili jednog policajca iz Kozarca, podlegao je ranama. Zvao se S. B., igrao je nogomet. Ima ženu i troje dijece. On je bio drugi koji je podlegao.

Nad tim S. se svašta radilo. Kad se išlo u WC morali su se krstiti nad njim, klanjati i moliti se Bogu. Morali su mokriti na njegovo mrtvo tijelo. Sve to su govorili da radimo, a govorili su: “On je taj vaš! On vas je ukopao! Vi ste zbog njega tu. Dva dana je tu ležao, a kasnije su njih dvojicu bacili na deponij smeća. Drugi dan je došao kombi i pokupio ih. Poslije takvog maltretiranja, to je bilo sve malo. Kad su dotjerali ljude iz Čarakova, Rizvanovića, Hambarina...

Grozno je bilo kad je poginuo J. Ć. - K. Tada je poginulo njihovih 11 ljudi.

Kad su dotjerali ljude s Brda, oni su očistili i ispraznili treću spavaonu i ostavili je za ove s Brda. Neke su odmah na vagi tukli i odvajali tko je koga poznavao. Njih su strpali u jedan mali plavi kamion TAM i odvezli. Ostale su potrpali u treću spavaonu u kojoj nije bilo zraka. Prozori su bili visoki, a vrata su bila mala. Ta prostorija je bila najzagušljivija. Ta prostorija je bila 10 puta 15, a govorili su da ih je bilo oko 360. Tek peti ili šesti dan su rekli da odnesemo ostatak kruha. Međutim, nikad nije ostalo više od tri gajbe kruha. U početku sam im dijelio, tako što bi otvorio samo malo vrata i dijelio im po jednu šnitu kruha. Kad bih došao da im dijelim, napravili bi haos. Oni su se već počeli svađati između sebe. Počele su priče da su im tu noć bacili suzavac u sobu.

Poslije toga je došla ta noć kad su ih sve... To se već prije znalo, sve je planirano, nikad više vozila nije došlo kao te noći, imali su šator na ulazu. Već je bilo pečenje, piće, pjesma, Izvodili su po 10 momaka koji su im pjevali. Tu je bilo i naših ljudi koji su s njima surađivali, a bilo je i njihovih ljudi koje su oni ubacivali k nama. Ubacivali su ih da vide kakvo mi imamo mišljenje o njima.

Jedan puškomitraljez je bio na livadi pored trojke, a oni su postavili još jedan s novim puškomitraljezom. Pošto je kruh dolazio oko 11:00, ja sam izlazio čuvati da ga kao ptice ne jedu. Međutim, to je bila njihova taktika, da se taj kruh što više stvrdne. Tako da je ručak počimao oko 16:00 ili 17:00. Kad su postavili taj puškomitraljez i pucanje je počelo oko 10:00 ili 11:00. Prvo su pucali u vis. Od oko 12:30 počelo je pucanje i tada se čuo jauk. Prilikom tih par rafala, nekoliko zrna je uletilo u našu spavaonu.

Do nas je dotrčao autoprijevoznik D. zvani K. K. Dotrčao je do nas i rekao: “Ljudi silazite s paleta i gurajte na vrata! Pobit će vas sve!” To je rekao i obratio se njima: “Ljudi, nemojte ovdje tući! Ovo su Puharičani, ovdje su već tri mijeseca.” Od oko 12:30 do oko 4:30 pucanje. Kasnije se čulo samo: “Pusti onog još malo...” “Vidi onog

kako šepa...” “Idi onog dovedi nije mu ništa...” Pošto je došlo vrijeme da nam otvore ćeliju i da idemo u WC. Došao je jedan moj prijatelj, koji je bio kao vođa smjene. Kad je došao rekao je: “Trebaju mi četiri momka. Treba biti neki posao.” Tada su se javili: Z. Ž., E. A., još jedan i ja. Kad sam se ja javio, on mi je rekao da ja ne idem. Ja sam htio ići da vidim šta su oni napravili. Kad smo izišli rekli su nam da uzmemo neke majice. Uzeo sam svoju crvenu majicu, ovi su uzeli još neke stvari i izišli smo. To je bilo grozno vidjeti! To što sam tada vidio, ne bih volio vidjeti ponovo, a ne vjerujem da ću ikada više i vidjeti. To je bilo nešto nemoguće! Inače ne mogu podnijeti takvo nešto, ali tada sam htio vidjeti. Već tada mi se počelo magliti pred očima. To je bio leš na lešu, to su bila tijela raskomadana: bez glave, ruke, noge, utrobe, mozga... Vani ih je bilo oko 100, a možda i više. Oni koji su bili ranjeni, pokušali su bježati. Međutim, to je bilo “pusti onog neka odmakne što više”. Dok su ih ubijali čuo sam kako govore: “Hajde za kutiju cigareta, ‘ko će prvi onog pogoditi.” Vrata su bila cijela izbijena od metaka. Dojnji dio lima je bio odvrnut, kako su oni izlazili.

Rekli su nam da uzmemo japaner koji je bio za smeće. Rekli su nam da stavimo jednu dasku na taj japaner i da ih slažemo od deponije smeća, od kraja te zgrade prema glavnoj zgradi i prema pisti. Tada su svi bili plavi. Imali su nekakve kvržice, kao lješnjaci, po tijelu. To sam kasnije doznao da je to jednostavno nasilna smrt. Kad su ubili mog profesora B. H., tada sam vidio kako te kvržice iskaču.

Ja nisam mogao trpati, nego sam vozio kolica. Tu su mogla stati po četvorica. Jednostavno, kao vreće su samo ubacivali. Jednog smo stavili na početak, a drugog na kraj daske tako da održava ravnotežu. U toj prostoriji je bilo krvi do koljena. Pošto je ta prostorija bila za odlaganje gline, kako ovaj rovokopač zahvati tako napravi rupu. Sve to je bilo poravnano krvlju.

Dok smo kupili te mrtve, pao sam u nesvijest. Kasnije sam otišao u WC, malo se osvježio i vratio se nazad. Ovaj mi kaže: “Nemoj to jer će trebati još nešto. Idi unutra.” Nisam htio jer me to interesiralo. Kad mi je drugi put bilo zlo, otišao sam u WC i povratio. Oni su ostali i kupili. Kad su te pokupili, bilo ih je mrtvih oko 147. Bilo je i ranjenih. Tko je mogao izić, izišao je. Tko nije mogao izići, iznosili su ga. Ja sam sjedio i gledao. Njih je bilo 64 ili 62. Kad su oni izišli, tko je mogao stajati stajao je, pretežno su sjedili.

Tu je bio jedan maloljetnik koji je bio ranjen u leđa. On im se nije htio javiti nego je prilikom odlaska u WC ostao u našoj spavaoni. Njega sam vidio i poznao sam dosta mrtvih koje sam poznavao. To su: braća Ž. – S. i S., vidio sam prijatelje koji su sa mnom išli u srednju školu, otac i dva sina iz Tukova.

Nakon toga, došao je šleper i dvije cisterne. Rekli su nam: “Vi se odmorite. Sad nam dajte 20 svježih ljudi, nije bitno iz koje spavaone!” Tada se javio brat od Ć., N. i još 19 momaka... Jednostavno, bacali su ih na kamion. Kasnije su ih samo malo posložili. Kad su vidjeli da ne može toliko stati, bacali su ih do pola kamiona. Kad su ovog jednog bacali, čuo sam da je nešto puklo. Pogledao sam i vidio da je ovom jednom mozak ispao i ostao na travi. Tu su strpali i ranjnike. Kad su ovi momci počeli silaziti s kamiona rekli su: “Neka vas, idete i vi da ih zakopate i vraćate se.” Međutim, nikad nitko nije vraćen. Kamion je išao prvi, a za njim je išla cisterna i prala krv koja se slijevala sa strane. Odatle su pošli prema Kozarcu. Druga cisterna je išla iza i potpuno sve čistila. Što je otišlo u tom kamionu, bio je najveći pokolj. Sutradan je isto bilo.

Kad sam kasnije dobio radnu obavezu, doznao sam ime čovjeka. Išli smo na Mrakovce po drva. On je počeo pričati od punkta Orlovaca prema gore. Išli smo preko Kozarca, na Kozaru nositi drva. Ne znajući da sam Musliman, počeli su priču on i B. K. – B. direktor koji je ostao u Prijedoru. On je u M. kući. Jedan od njih je njemu par puta htio kazati. Međutim, ja sam sjedio između njih i počimo sam priču. Vozač se zove P. K. - L. On je pričao i tada je rekao pred mojim bratom i još jednim Muslimanom. Na toj radnoj akciji smo bila nas trojica Muslimana i njih dvojica. On je rekao: “Ja, ono što sam otjerao iz Keraterma, bilo je najgore u mom životu.” To se i po njemu vidjelo. Nije mogao istjerati kamion u rikverc, kad je počeo tu priču. Pričao je: “Ja sam te ljude odvezao u rudnik Tomašicu, a oni su završili kao ona prašina crvena što je tamo.” -”Kako ti to znaš?” Rekao je: “Kako neću znati, kad sam ja taj kamion vozio.” Tada sam ja malo izletio kad sam rekao: “Znam i ja sam bio u Keratermu.” Na to je on rekao: “Ja sam samo prikolicu otkačio i ostavio je!?” Čim je on rekao da su oni završili kao prašina, vjerojatno su svi završili u drobilici.

Sutradan navečer, ubijeno je oko 24 ili 26 ljudi na isti način. Bilo je i nekoliko ranjenih koji su također’ odvezeni u nepoznatom pravcu. Za njih nitko ništa ne zna. To je bilo krajem sedmog mjeseca. Kad su čuli da je Trnopolje kao sabirni centar, svaku priliku su iskorištavali da se što više iživaljvaju. U Keraterm su dovezene i žene, a nakon toga su poslane u Omarsku.

Dana, 05.08.1992. dovezeni smo u Trnopolje. Tu sam ostao 8 dana. Osmi dan sam izišao na osnovu zakona o iseljenju, na osnovu materijalnog stanja. Kad sam otišao u vojni odsjek da se odjavim, nisu mi dali. Tako sam ostao kod kuće.

Kad je došla 1993. u svibnju su otvorili ponovo Keraterm i tamo sam opet bio 17 dana. Tada je bilo gore nego ova tri mijeseca. Tada sam doživio ono što nisam prije. To je bilo 6. ili 7. svibnja 1993. Tada su pokupili sve poznatije Prijedorčane koji su

ostali. Pokupili su Abaza - mesara. Od nekog su jednostavno imali šta tražiti. Mene su pokupili ispred jedne kavane, kao otkud ja imam novce da budem u kavani. Drugog su doveli za ribu, kao zašto kradu ribu. Neke su pokupili sa poljane, kao zašto slave što je Bosna i Hercegovina priznata.

Ispitivao me običan vojnik koji je nosio kapu. Jednostavno kao njihov gardista. Bio sam u zadnjoj spavaoni, a tada je ispitivala i kupila njihova VP. Garažna vrata su se dizala, dok sam se sagnuo da uđem, tada je palo na desetine udaraca. Normalno, tada nisam ni ušao, tu su me pretukli. Kasnije sam samo čuo kako govore: "Evo još jednog!" Ovi su me malo umili, tako da sam došao sebi. Tu ih je bilo 12, a ja sam bio trinaesti. Tu je bio: T., A. - mesar... Izvodili su jednog po jednog, kako je kome na um palo.

Sutradan, prilikom odlaska u WC zaustavio me jedan i pitao za moj motor i da li bi mu ga htio dati da ga on čuva. Rekao sam mu: "Moj motor je otišao dok sam prošle godine bio ovdje na istom mijestu, samo druga spavaona." Navečer je opet bilo maltretiranje, tuča. Navečer je dolazila civilna policija i tu sam osjetio šta je tuča. Meni su govorili: "Da vidimo hoćeš sad tući Srbe!? Rukavice više nikad nećeš na ruke navući!" Jednostavno, tjerali su me da ih mrzim. Nisu nam dali da budemo u istim prostorijama. (...)

Nas 13 je bilo u jednoj garaži. Pošto sam bio dobar sa odvjetnikom M. – M. D. (njega poznajem iz Zagreba, kod njega sam i spavao), zahvaljujući njemu ja sam sad na slobodi. Nisam 21 noć smio noćiti kod kuće. Sve to zahvaljujući našim Muslimanima.

Iz Prijedora sam izišao 22.12.1993. zahvaljujući ovoj ženi koja je otišla za Englesku.

To mi je pričao susjed M. V. Već tada se nagovještavalo kako oni zovu 100% čišćenje Prijedora. U mojoj ulici su bile 42 muslimanske kuće, a ostalo je oko 17 kuća u kojima su ljudi ostali. Kasnije su počele dolaziti izbjeglice koje oni nisu dirali. Zahvaljujući tim ljudima ja sam morao napustiti svoju kuću.

Prvi put sam pretučen oko 4:00. Prvo su pretukli mog brata. Njih 7 je došlo kombijem oko 12:00. Već tada se počelo pričati o radnoj obavezi. Govorili su da se treba prijaviti sve nesrpsko stanovništvo, da bi se dobila kartica za kretanje. Kasnije smo na tu karticu pisali radnu obavezu.

Odveli su mog brata kombijem i istukli. Pokupili su nam sve iz kuće. Nakon mjesec dana došla su trojica policajaca po mene. Svezali su me za drvo i tukli oko sat vremena. Četiri dana nisam mogao ustati. M. M. je otvorio "tekvando" u školi u dvo-

rani. Pošto sam od ranije radio sa djecom pitao me da ih ja treniram. Rekao sam: "M. ja sam svoje ovdje u Prijedoru, izgleda završio." On je htio da mi pomogne, govorio je da će mi dati potvrdu. Kad mi je dao potvrdu počeli su problemi. Patrola je dolazila i pitala: "Tko si ti? Odkud tebi to? itd. Kad su me istukli, šutio sam i ništa nisam o tome govorio.

Dana, 01.12. istukli su mog oca i brata, nazvali su me i rekli da dođem oko 1:00. Tada su rekli da se sa svim oprostim jer se neću vratiti. Nakon toga nisam više htio ni ići u SUP. Otišao sam do M. i sve mu ispričao. Kad je on vidio mog oca, a njegova žena je radila u domu zdravlja kao medicinska sestra, otišli smo kod načelnika SUP-a i ispričao sam sve što je bilo. Tada sam riješio na sve i ništa. Kod svojih susjeda Srba sam išao spavati. To me spasilo, bježao sam im, a oni su me tražili. Skakao sam i sa terase pa bježao. Tako su došli oko 4:00 kad se nisam nadao i pretukli me. Tražili su da se javljam svaki drugi ili treći dan, a ja to nisam htio. Mislim da sam odradio i previše za njih.

Moja tetka je izišla 28.12. U njihovom „Srpskom glasu" izišla je potjernica s mojom slikom. Tražili su me živog ili mrtvog, a ucjena je bila na 7000 DEM. Njihov odvjetnik mi je pomagao i zahvaljujući njemu izišao sam 22.12.1993.

U Gašincima, 01. srpnja 1994.

- jad65

GODINA ROĐENJA: 1929.
PREBIVALIŠTE: Donja Puharska
NACIONALNOST: Musliman

Taj dan kad se to dogodilo bio je ponedjeljak navečer, 14.03.1994. Tu večer sjedili smo do oko 23:00 u mojoj kući. Kako je kod susjeda pas zalajao žena mi je rekla: "Iziđi i vidi..." Na to sam ja izišao i nikog nisam vidio. Kako sam ja pogledao na prozor netko je zalupao i zapucao. Pucalo je sa tri strane kuće. Ona je ušla kod mene u sobu i rekla: "Zovi telefonom!" Otišao sam do telefona, čuo sam kako je žena povikala: "O, D.!" Taj D. je bio naš susjed Srbin. Nakon toga on je sasuo rafal u nju i rekao: "Hajde sad zaviči o D.!" Kasnije sam čuo kako je ona jeknula. Nakon toga je nisam više čuo. Tada sam se ja vratio iz sobe, vikao sam, ali nisam smio paliti svjetlo. On je pucao iz vana i ubio je. Kad sam upalio svjetlo vidio sam da je ona već mrtva. Ležala je na leđima, a ne znam s kojeg prozora je ubijena jer su obadva prozora razbijena. Mislim, da

ih je najmanje bilo četvorica oko kuće. Po tom pucanju najmanje ih je bilo četvorica. Kad sam ja počeo dozivati susjede netko je sasuo rafal u kuću S. A.

Nakon toga došla je policija (srpska) i vidjela da je ona mrtva. Vratili su se i rekli: "Imamo još ovakva dva slučaja!" Tada su otišli odatle. Kad su oni otišli stavili smo je na krevet, a ja sam otišao kod susjeda da prenoćim. Nisam smio noćiti u kući jer su svi prozori bili polupani. Oko 5:00 došla je njihova neka sudska komisija. Međutim, vidio sam da od toga nema ništa. Oni su jednostavno obavljali samo svoje formalnosti. Moju suprugu su okupale žene. Odatle smo je odvezli u Puharsku i pokopali. Kako nismo smjeli ništa imati, samo smo je pokopali. Odatle smo se morali sklanjati i vraćati kući.

Kad sam došao kući došli su iz UNHCR-a. Oni su me malo ispitali i ostavili mi broj telefona. Rekli su mi: "Nazovi nas u ponedjeljak i pitaj kad ćemo te evakuirati." Kako sam spavao kod brata, od njega sam ih nazvao. Isti dan sam iselio iz kuće jer je L. T. odmah došao pred moju kuću i tražio da se iselim. On je iz Jaruga kod Kozarca. Prije toga nazvala je E., ali je on već bio pred kućom. E. mi je rekla: "Ima jedan fin čovjek koji bi uselio u tvoju kuću. Slažeš li se ti?" Rekao sam: "Šta ću ja, kuća je već prazna. Ja ništa ne mogu komandirati, da sam mogao ja ne bih bio ovdje." Tada mi je ona rekla: "On je fin čovjek..." Rekao sam joj: "Neka on samo useljava. Ne smetam nikome." Na to mi je ona rekla: "Dođi ti sutra da ga upoznaš."

Sutradan sam otišao da ga pitam bi li dozvolio da dam B. - mesaru sijeno. Sa B. sam se dogovorio da mu dam moje dvije krave i sijeno. Došao sam ujutro, dočekao me sa bagerom i E. Tada mi je rekla: "Ovo je taj čovjek koji je uselio u tvoju kuću." Rekao sam: "Neka je." Tada sam mu pokazao šta se nalazi tu. Rekao sam mu i koliko ima zemlje. Tada sam mu rekao: "Ako hoćeš radi, a ako nećeš to je tvoja stvar." Nakon toga sam ga upitao da li mogu odvesti sijeno. Rekao mi je: "Možeš odvesti, samo mi ostavio malo da ja mogu hraniti konje." Sve što je ostalo u mojoj kući robe, sve do zadnje krpice su odnijeli. To su iznijeli u vrt i zapalili. Mislio sam: kad su mi ubili ženu i sve razbili, svejedno mi je. Nakon toga on mi je rekao: "Ovo je tebi netko uradio za 50 DEM. Znam da ti je žao kuće, dođi ti..." Tada sam mu rekao: "Pa, on je planirao da i mene ubije!?" Rekao mi je: "Da, sigurno." Na to sam mu rekao: "Pa, kako ću ja doći do moje kuće, može me i iza moje kuće ubiti." Poslije toga sam išao do jedne susjede koja je bila blizu moje kuće.

Nazvao sam ove iz UNHCR-a, tada su mi rekli: "Sutra će doći naš predstavnik u Prijedor, a ti se s njim sporazumi." Kad su oni pošli rekli su mi: "Nazvat ćemo te za 10 dana." Oni su dolazili u prostorije srpskog Crvenog križa jer je bila "gužva" u Prijedoru kad su dovezli srpske vojnike.

Kad su došli ovi iz UNHCR-a pitali su me: "Znaš li ti za to pismo?" Rekao sam da ne znam, rekao sam šta se sa mnom dogodilo. Tada su mi rekli: "Mi smo se dogovorili da te izvučemo 31.05.1994." Kasnije su me nazvali u ponedjeljak, za utorak. Više puta su me vraćali sa Orlovaca, jer je srpska policija tražila potvrdu kome sam dao kuću. Odatle su vratili mene i predstavnike UNHCR-a nazad u SUP. Morao sam ostaviti kuću izbjeglici, a ne domaćem čovjeku. Odatle su me vraćali i kući. Rekao sam im da slobodno idu u moju kuću, ali da nema ovog stanara. Tada su se oni dogovorili da mi daju potvrdu, a da će oni odnijeti i potpisati to sutra. To je bilo 31.05.1994. Predstavnici UNHCR-a nisu mogli ništa jer im ovi nisu dali proći. Od predstavnika UNHCR-a znam samo jednu koju zovu J. Ona je prevodilac.

U Gašincima, 1. srpnja 1994.

- jad66

GODINA ROĐENJA: 1971.
PREBIVALIŠTE: Brezičani
NACIONALNOST: Musliman

Kad je bio napad na Prijedor bio sam u Starom Raškovcu. Bio sam kod brata A. Oko 18:00 sati naišla je srpska vojska. Oni su išli redom od kuće do kuće i govorili: "Izlazi!" Kad su došli do nas četvorice, poredali su nas ispred kuće. Tada su nas jedni htjeli klati... Kasnije su rekli: "Idete u Prijedorski SUP samo na ispitivanje. Ne brinite!" Sve su strpali u autobus i pošli smo. Došli smo u SUP i nismo ušli u prostorije, nego smo izišli na neko parkiralište. Odmah tu je bio pretres. Tu je počela tuča kundacima, cipelama... U tom dvorištu smo se zadržali oko 45 ili 60 minuta. Tu su nam rekli da uzmemo svoje stvari i odatle nas odvezli za Omarsku.

U toj akciji čišćenja su predvodili Prijedorčani i iz Bosanskog Novog koji su se zvali "suha rebra". Iz SUP-a znam jednog Z. kojeg zovu V., a znam i Z. Ž. U Omarsku su nas vozili preko Ćele na Marićku. Kad smo izišli u Omarsku na pistu vidjeli smo krv. Tu su nas pretresli. Na pisti smo bili cijelu noć. Ujutro oko 9:00 ili 10:00 došao je Đ. na motoru i tražio nekog Hodžu. Stražar mu je rekao da taj nije tu. Kasnije je otišao tamo gdje su bili Kozarčani. Tada je ispalio jedan rafal iz mitraljeza, vidjeli smo dvojicu ranjenih, jednog mrtvog, a četvrtog je odveo niz put iz logora. Tamo je bilo svega i svačega.

Drugi dan, pred mrak išli smo na jelo. Odveli su nas u prostoriju gdje su se presvlačili radnici, a gore, na katu, su ispitivali. U početku su se svi nadali da ćemo za dva ili tri dana biti pušteni. Tako smo se nadali, dok Ž. nije izveo: K., S. F., B. i A. Rekao je kao: "Došao sam da vas posjetim!" Nakon sat vremena vratio ih je na nosilima jer su bili tako prebijeni. Drugi put je došao N. J. (sin M. J.) i izveo B. On je pretukao B. Dolazili su ti Prijedorčani kao izvlačiti svoje prijatelje, a zapravo su ih ubijali. M. T. – M., nije preživio taj logor jer je ubijen. (...)

Najteži dan u Omarskoj mi je bio kad sam trebao ići na ispitivanje. To je bilo 26.06.1992. Ostalo je oko 68 nas neispitanih. Odveli su nas u jednu garažu u kojoj je bilo još 30 Kozarčana. Malo je falilo da ne padnem u nesvijest od smrada. Tu je bilo oko 168 ljudi. Tu sam bio oko 3 sata dok nisam došao na red. Stražar bi samo došo' i izvodio po redu. Dok bi išao' gore, čuo sam kako tuku ljude na ispitivanju. Mene je ispitivao jedan mlađi čovjek iz Banja Luke. Imao je do 35 godina. Na ispitivanju sam bio oko pola sata. Kao znao je da sam ja bio učesnik u napadu na Prijedor. Pitao je kako sam ja tu bio, kako je to bilo... Govorio je kako sam ja bio organizator i kako sam pušku i odijelo bacio u neku živicu i kako sam pobjegao kući. Uvjeravao sam ga da ja to nisam. Rekao sam mu: "Možete me ubiti, ali ja to nisam bio." Pitao me jesam li švercao devizama, rekao sam: "Nisam nikad u životu." Nakon toga on i ja smo se smirili. Pričali smo o glazbi, o životu. Nakon toga mi je rekao: "Ti si bio u napadu na Prijedor! Koliko si Srba ubio?" Rekao sam da nisam ni jednog. Pitao me jesam li kažnjavan prije rata, rekao sam da nisam. Tada mi je rekao: "Ako si bio kakav lopov, ubit ću te! Ako nisi vidjet ćemo." Otišao je tamo i vratio se sa mojom "ličnom kartom", dao mi je "ličnu kartu" i rekao: "Dobro je, neću te sad ubit!" Napisao je izjavu koju sam ja dao, tada je rekao: "Hajde borac dobrovoljac, slobodan si!" Izišao sam van i vidio 5 ili 6 stražara kako tuku ove koji su išli na ispitivnje. Došao sam do tih stražara, a tada je izišao ovaj što me ispitivao i rekao im: "Pustite ga! Neka ide, nemate od toga ništa!" Ovaj jedan je pitao: "Da ga ubijem ili pošaljem na razmjenu!?" Na to je ovaj rekao: "Ne vrijedi on za jednog Srbina, pusti ga..." Kad sam sišao u tu garažu gdje sam i prije bio, ljudi su me tako gledali da sam jednostavno poblijedio.

U toj prostoriji sam ostao do kraja. Vidio sam masu pretučenih ljudi, koji su umirali. Jednostavno bi ga tukli dok ne vide da će umrijet. Kasnije bi ga donijeli do nas da živi među nama još oko 20 minuta i tu umre. Oni koji su na takav način umrli su: T. M. – M., E. ... Zaista je bilo dosta ljudi. Pojavila se i dizenterija, a lijekove protiv dizenterije nismo dobivali. Poslije 22:00 izvodili su ljude koji se nisu više vraćali. To su radili na njihov poznat način. Govorili su: "Hajde ovamo, neće ti ništa biti, trebaš nešto da potpišeš!" Nekad bi govorili: "Treba te kolega!" Kad bi odvodili te ljude, nikad se više ne bi vratili. Jednostavno, to je bilo ubijanje.

Jedan stražar nam je priznao. Govorio je: “Nama ti inspektori ostave spisak koga treba likvidirati.” Nas logoraše su podjelili u tri grupe “A”, “B”, “C”. Rekao je da su grupu “A” totalno očistili. Grupa “B” je trebala za razmjenu, a “C” je išla u Trnopolje u tzv. “sabirni centar”.

Kad su pljačkali, izveli bi logoraša do vrata i rekli: “Hoćemo za 20 minuta 500 DEM!” Kasnije bi rekli: “Ako ne nađete 500 DEM... Ubit ćemo ga!” Netko je zašivao u odjeću novce i ljudi su davali tko je šta imao. Jedno vrijeme su tražili samo satove i to “SEIKO”. Neke ljude koji su bili bogatiji odvodili su i kućama iz logora da im nađu ili otkopaju novce, zlato i sl. Znam da su od: D. C., K., A. i R. tražili novce. Kako sam čuo od njih su tražili i po 100 tisuća DEM, oni su im i davali svoju garanciju da će ih pustiti iz logora.

Ja sam bio u prostoriji u kojoj je bio i gradonačelnik M. Č. Oni su imali isti tretman prema Č. kao i prema nama, a možda i gori. Oko 23:00 prozvali su ga i rekli: “Č., odi ovamo!” Kako je imao sako, htio ga je uzeti ali ovaj stražar mu je rekao: “Ne treba! Ne treba, vratit ćeš se odmah!” Poslije te noći nitko ga više nije ni vidio.

Profesora A. P. prozvali su oko 22:00. Odveli su ga na kat gdje ga je inspektor ispitivao. Tukli su ga do oko 4:00, a kasnije ga vratili. To je bilo 15. na 16.06.1992. Čuli smo jauke i kako ga tuku.

Profesor T. mi je pričao kako su njega vodili četvrti put. Rekao je da su ga odveli tamo gdje su klali krave i: “Kad sam tu ušao vidio sam čovjeka kako leži, a u glavu mu zabodena sjekira.” Rekao je da je mislio da će i njega ubiti. Međutim oni su uzeli kolce i samo su htjeli da mu prebiju ruke i noge. Kasnije su ga donijeli poslije premlaćivanja (četvrti put). Ne znam kako je taj čovjek mogao ikako da živi.

I. J. su isto jednu noć izveli. On se nikad nije vratio.

Na ručak smo mogli ići oko 9:00 ili navečer oko 20:00 sati. Tamo se nikad ništa nije znalo. A znalo se dogoditi da nikako ne jedeš. Dobivali smo nekakvu vodenu “čorbu”, kako smo je mi zvali - smiku. To smo dobivali jednom na dan. Imali smo vode, ali ta voda nije bila dobra za piti. To su nam čak i stražari rekli. Stražari su s nekog izvora donosili i prodavali vodu. Tko je imao novaca, mogao je kupiti vodu koja je koštala jednu milijardu njihovih dinara. U zatvoru sam bio do 06.08.1992. Odatle su neke odvezli za Manjaču, a nas oko 730 dovezli su za Trnopolje. U Trnopolju sam bio 11 dana.

Iz Trnopolja sam izišao sa potvrdom. Mogao sam izići samo ako sam otišao u SUP i izvadio rješenje za iseljenje. Jedino tako sam mogao izići. Jednostavno, odjavio sam se da više ne živim u toj općini.

Kad sam došao kući, moji susjedi Srbi su se iznenadili. Svi oni su mislili da sam ja mrtav. Jedni su pričali: "Naša vojska ne tuče. Oni su prava vojska." Ništa im nisam smio reći iako su me ispitivali. Neki su mi čak gledali zube jer su čuli da oni tamo tuku. Kod kuće sam bio oko mjesec dana, a kasnije sam morao i kuću napustiti jer su je zapalili. Kuću su mi zapalili Brezičani, a zapalili su je 19.09.1992. Iz kuće sam izišao dan prije jer nisam mogao više izdržati. Tu večer kad mi je kuća zapaljena poginulo je 6 ljudi. Ljudi koji su izgorili su: A. D., B. D., M. D., B. D., Dž. H., S. T. Četvero D. su izgorili u kućama. Opkolili su ih i zapalili kuću benzinom. Dž. su namamili iz kuće, ubili i zapalili na sijenu. S. su tjerali i na kraju ubili u nekim njivama.

Nakon toga sam živio u Raškovcu, a živio sam kao u kućnom pritvoru. Jednostavno, nigdje nisam ni izlazio jer nisam ni smio. To je bila jedna vrsta logora jer svaku noć čekaš hoće li netko doći da te ubije.

Sada su u Prijedoru izmislili i radnu obavezu za Muslimane od 18 do 55 godina. Radnu obavezu su uveli 07.09.1993. Oni su preko radio Prijedora dali obavijest, a bili su i plakati. Na tim palakatima pisalo je da se nesrpsko stanovništvo mora javiti u taj "vojni odsjek".

Kao i svi ostali morao sam se prijaviti. Prvi put sam pozvan na tu radnu obavezu 20.12.1993. Ta radna obaveza sastojala se u tome što sam morao ići u Brčko na ratište. Bili smo u civilnom odjelu. Oni su nam nudili odijela, međutim ta odijela nismo smjeli oblačiti jer bi nas oni s druge strane pogodili metkom. Pravili smo im rovove, kopali kanale. Tu sam bio oko 50 dana. Gore nisi imao nikakva prava. Tu je bio haos jer se pucalo. Njihova crta je bilo oko 30 metara od naše. Ljudi s druge crte su znali tko smo mi i zbog toga nisu pucali. Tu se moglo prijeći, samo što bi oni ubili moje roditelje ili ove koji su bili tu sa mnom. Ljude iz Prijedora vodili su na Gradačac, a neki su išli i na Teševo. To je prisilni rad, ljudi moraju ići na prvu crtu. U Prijedoru ima ljudi koji su poginuli na Gradačcu, a ima i ranjenih. Gore gdje sam ja bio na radnoj obvezi, bilo je ljudi koji su bili u Omarskoj. Prvo što im je bilo kad smo došli gore pitali su: "Je li itko bio u logoru?" Gore smo bili samo nas dvojica iz logora pa smo se dogovorili da kažemo da nismo bili u logoru. Kad su ih sve ispitali, jedan vojnik je rekao: "Ma, pusti te ljude oni su lojalni našoj vlasti. Oni nisu nigdje privođeni." Jedan me čak prepoznao i nagađao tko sam. Htio je da mu nešto kažem, čak je rekao da je on bio u Keratermu. Međutim, ja mu nisam htio ništa reći. On je bio u Omarskoj, a ne u Keratermu i on me tukao. Imao je naočale, bijelu majicu, krupniji. Prije nego ćemo poći od tuda, rekli su nam: "Vi morate ovdje opet doći. Vi ste sada mobilizirani u radni vod."

Kad sam došao kući roditelji su mi rekli da sam dobio neke papire (vizu i sl.) i rekli su mi da su mi izvadili potvrde koje se vade u Prijedoru. Kasnije su mi rekli da

samo čekam konvoj. To je bilo 14.02.1994., a čekao sam sve do 03.05.1994. kad sam jedva uspio izići.

Dana, 29.03.1994. na prvoj crti u Bihaću nestalo je osam prijedorskih policajaca. Kad su dovezli šestoricu policajaca u Prijedor svim Muslimanima su isključili telefone. Odmah smo znali da će se nešto dogoditi. Toga je bilo i prije jer su ljudi preko noći nestajali. Ta "ofenziva" na Muslimane trajala je tri noći. Tu su se čule bombe, detonacije, eksplozije, pucnjava... Po cijelu noć nisi spavao, nikog nisi mogao zamoliti za pomoć. Bilo je preko 20 žrtava. Kad su predstavnici Međunarodnog crvenog križa dolazili, oni im nisu dali da slikaju to, slali bi ih na krivu adresu, lagali su ih... Kasnije su im jednostavno zabranili ulaz.

Kad se digla kampanja protiv njih, govorili su: "Neće biti radne obaveze, ići ćete i ako hoćete možete napustiti to." Čak je njihov predsjednik Karadžić potpisao na Palama, za evakulaciju Muslimana iz Prijedora. Međutim, to je odjednom stalo. Najniže, i najprljavije poslove u Prijedoru radili su Muslimani: čišćenje ulica, rad na poljoprivrednim dobrima, pošumljavanje, pokapanje njihovih mrtvih... To je nešto najgore! Čuo sam da su u Novom gradu mobilizirali i žene koje rade kao i muškarci.

Dana 29.03. ubili su T. H., a njenog muža Š. su ubili drugu noć. Prvo su im provalili vrata i ubacili bombu. Nju je ranilo i iskrvarila je. Odvezli su je u bolnicu, ali kako su joj ranu samo previli ona je do jutra umrla. Drugu noć su se vratili i ubili joj muža. Vjerojatno je zaspao. Dobio je metak u čelo. Stradala je i obitelj F. R., njih troje... (izostavljen je mučan opis stanja u kojem su pronađene žrtve, op. ur.) Više se ne zna tko je, a tko nije poginuo. Svako jutro samo čuješ - poginuli ovdje, poginuli tamo. Za predsjednika općine došao je K. iz Busnova. Svaku večer se pije po kavanama i kafićima. Nakon toga ga kroz grad voze u kolicima tako pijanog. (...) Vidio sam i bivše logoraše da oblače "četničku" uniformu. Obukao se jedan Z. koji je sa mnom bio u Omarskoj u logoru. Njemu su tamo slomili tri rebra. Jednostavno, cijeli je bio prebijen. Jedan brat mu je poginuo sa onih 19 u Batkovićima u logoru. Jedan je otišao s Manjače u London, a on je ostao tu i obukao se. Dobio je pušku koju nosi sa sobom u grad.

Kad se dogodio ovaj zadnji pokolj došli su predstavnici Međunarodnog crvenog križa, a prevodila im je na njemački jedna Srpkinja iz Banja Luke. Što god su ljudi govorili ta Srpkinja je sve prevodila suprotno. Sreća je u tome jer je tu bila jedna S. koja je znala njemački. Kad je to S. čula počela je galamiti i rekla predstavnicima Međunarodnog crvenog križa da ona ne govori ono što taj čovjek govori. Tada im je ona rekla šta se tu dogodilo. Nakon toga oni su nas pokušavali izvući na sve moguće načine. Čak su, javno, preko radio Prijedora govorili da su dobili suglasnost od Srba... Međutim to su bila samo srpska obećanja.

Predstavnici Međunarodnog crvenog križa vodili su neke ljude na spajanje porodica. Ljudi iz Međunarodnog crvenog križa su dosta ljudi izvukli na spajanje obitelji. Od ovih koje poznajem imenom su: S. S. - zubar, B. D. - načelnik SUP-a, K. - predsjednik, R. Z. - pukovnik. Z. je sad na Gradačcu. Tamo je bio jedan Srbin od 20 godina koji je iz Omarske i koji mi je htio pomoći. Doselio je u moju ulicu jer njihovi borci dobivaju tu kuće. Kad je bilo najgore došao je do mene i rekao: "Čujem da će biti svega u Prijedoru." Svi oni su znali kad su doveli tih šest (od osam nestalih, op. ur.) policajaca da će biti masakr po Prijedoru. Rekao mi je: "Ako se bojiš, dođi kod mene i spavaj. Ja imam pušku u kući i ako tko dođe na vrata ubit ću ga!" Nisam mu vjerovao jer je mlad i obolio je na živce, a iz Omarske je. Rekao sam mu: "Šta bude, bude spavat ću u svojoj kući i neću nigdje ići." Bilo je maltretiranja ljudi i žena na ulici. Muslimani i Hrvati koji su ostali tamo moraju prodavati namještaj iz kuće. Ako bi netko prodavao mlijeko na tržnici, oni bi im prosipali. Privodili bi ih u SUP i pitali - Imaš li dozvolu za ovo ili ono. Npr., policajac te zaustavi, vidi da si Musliman i opali ti par šamara. Sreća je bila da ti opali par šamara, a da te ne odvede u SUP, svima je bilo poznato šta se radi u SUP-u.

U Crnoj Dolini gdje se vadi bijela glina, jedan čovjek mi je pričao da su prošle godine ljude izvodili iz kuće. Izvodili bi ih po noći u pidžamama i nikad više ih ne bi dovodili.

Kad bi policija uhvatila nekoga, odvodili bi ih na Bukovu Kosu, a gore su ih ubijali. Tu je stradao jedan koji je bio sa mnom u Omarskoj. To je I. P., svirao je po gradu i bio nastavnik glazbenog. Njega su tukli i urezali mu šahovnicu na leđima.

U Prijedor su se naselili Srbi iz Bugojna, Travnika, Zenice, Kladuše, Tuzle, Gline, Topuskog...

Kad su me zarobili imao sam 80 kg, a kad sam izišao iz Omarske imao sam oko 61. U Omarskoj sam bio od 30.05. do 06.08.1992. Osjećam da me desni bubreg boli i koljena me najviše bole.

U Gašincima, 4. svibnja 1994.

- jad69

GODINA ROĐENJA: 1975.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Dana 30.05.1992. bio sam u kući jer mene nisu odmah odveli u Keraterm. Oni su išli po kućama i čistili iz Jelovca. Meni ni jedan nije bio poznat. U kuću je ušao jedan čovjek s bradom i pitao: "Ima te li oružje?" Mi smo rekli da nemamo, iako smo to rekli on je tražio po kući. Kasnije je izmaknuo jedan krevet i rekao da mu pokažemo dokumente. Ja sam mu pokazao i tada je rekao: "U redu!" Prije nego je izišao rekao mi je: "Nemoj da se krećeš!"

Dana 20.07.1992. došli su bijelim kombijem po mene, a vozili su mene i trojicu susjeda. Ti susjedi koji su bili sa mnom su: A. M. ... Potrpali su nas u taj bijeli kombi i odvezli za Keraterm. Nisu nam rekli kud nas voze, samo su nam rekli: "Izlazite i ulazite u kombi!" Kad smo došli pred Keraterm izveli su nas ispred parkirališta i uveli nas u sobu br. 2. U toj prostoriji je bilo oko 80 ljudi. Nakon 5 dana izvedeni smo na ispitivanje. Od nas četvorice prvo su prozvali mene. Do prostorije se ide nakakvim stepenicama i uđe se unutra. U toj prostoriji su bila trojica: jedan je uvijek sjedio na prozoru, drugi na kraju drugog stola, a treći je bio u sredini i hodao. Ni jednog od njih nisam poznavao. Odmah čim sam ušao govorili su mi: "Ti si imao oružje!" Jednostavno, uvjeravali su ljude da su imali oružje i da su se borili. Za svaki moj odgovor "Nisam" dobivao sam udarac. Udarali bi: pendrekom, nekad rukom, nogom... Udarao me taj treći. Oni su nas ispitivali unakrsno da bi zabunili ljude jer ako bi ih zbunili bilo bi gotovo. Govorili su mi da sam bio na Hambarinama, da sam imao oružje, da su me oni vidjeli, da sam ubio nekoliko Srba... Kako ništa nisu mogli izvući od mene, rekao mi je: "Hajde sad iziđi!" U Keratermu je bilo kao i u Omarskoj, stajali su na stepenicama, dočekivali i udarali. Odatle su nas vratili u prostoriju gdje smo spavali na nekakvim paletama. Najgore je bilo kad se pojavio Ž. Znam nekoliko susjeda, za jednog znam da je kriv za ubojstvo mog brata: O. G., M. G. i M. G. To su bili moj prvi susjedi. Njih sam prepoznao kad su dolazili kamionom. Oni su vidjeli mog brata E. M. koji je imao 22 godine. To mi je bio rođeni brat jer sam ja uzeo od oca prezime, a on od majke.

Kad se Ž. pojavljivao svakog je bilo strah. Najgore je bilo kad su ovi išli na ratište na Gradačac. Oni su se Ž. plašili kad su čuli šta je radio po Kozarcu i Trnopolju. Jednostavno, bojali su ga se. Tog čovjeka prije nisam poznavao, tu sam ga upoznao i viđao. On dođe raspoložen i izvede pet ljudi s kojima bi popričao. Donio bi šteku ciga-

reta, bacio svima i rekao: “Pušite!” Kad bi ljudi zapalili cigaretu, on bi kasnije izvadio pendrek i udarao. Dok ih je udarao govorio je: “Bježite napolje! Tko vas je zvao!?” Ne znam da li bi to noramalan čovjek napravio.

U Keraterm su uvjek dovozili nove i odvozili mrtve ljude. Najviše su prozivali po noći, koga bi prozvali taj se više nije vraćao. Neki ljudi se nisu smjeli ni odazivati jer su znali šta ih čeka.

Onu noć kad su pucali po sobama ranili su jednog mog susjeda S. u trbuh. Oni su pucali po sobi br. 3, tada su se čuli jauci... To je bilo pet ili šest dana nakon mog dolaska u Keraterm. Kad su oni ušli u tu prostoriju, čula se galama i tupi udarci. Odjednom, nakon tih udaraca počeli su rafali. Tada sam vidio susjeda S., držao se za trbuh i govorio: “Ja ću u bolnicu... Bit će bolje.” Pored njega su stajala još četvorica. Kasnije je došao jedan vojnik koji je rekao: “Vi ćete ići u bolnicu.” Kako su tada otišli, za njih se više nije nikad čulo. Po veličini, soba br. 3 bila je manja od dvojke. Vjerojatno je bilo i manje ljudi. Pretežno ljudi iz te trojke su bili iz Čejreka jer su tada doveženi. Tu noć je ubijeno oko 50 ili 60 ljudi. Nisamo ih mogli vidjeti jer kako su bila vrata oni nikom nisu dali da priđe vratima i da gleda. Kupili su ih i odnosili. Koliko se čula buka bilo je dosta mrtvih. Čuo se kamion, a i vidio sam ga. Vidio sam kamion od svog susjeda, dolazio je svaku noć, taj kamion ne mogu ni sada zaboraviti.

Čuo sam da su po Kozarcu ubijali i tim kamionom da su odvozili mrtve. Pored zgrade u Keratermu, bila je jedna nadstrešnica i četiri reda cigle okolo. Tu su izvodili po pet ljudi, izveli bi ih i tukli. Nitko nije vidio kako ih tuku jer su se oni skrivali. Tu su uvijek tukli, a bilo je tu i nekakvo smeće. Iz tog smeća su se vidjele ruke, noge i neki dijelovi tijela. Ne znam što su kasnije radili od toga, uglavnom, sklonili su ih.

Najgore je bilo kad su išli na ratište. Oni bi ulazili i psovali majku muslimansku... Tada je nestajalo ljudi..! Ako njihovih nekoliko pogine na Gradačču, oni odmah izvedu toliko ljudi i ubiju ih.

Najčešće su ljudi dolazili prebijeni sa ispitivanja, dolazili bi u sobu i umirali. Jednostavno, gledaš u njega kako umire, a ne možeš mu pomoći. Malo ljudi je ubijeno vatrenim oružjem, pretežno su ljudi umirali od tuča ili klanja. Izvodili su ljude i po danu, ali ti ljudi su išli tovariti mrtve ili nešto drugo. Uglavnom, ti ljudi su se vraćali.

Nekad bi nam dolazili prodavati cigarete, ulazili bi i rekli cijenu cigareta koje smo morali kupiti. Bez obzira što nisi imao novaca, morao si sakupiti da kupiš te cigarete. Jednom je došao jedan stražar i rekao: “Nađite mi 500 DEM za sat vremena!” Tada je izveo jednog čovjeka i rekao: “Ako ne nađete, on će pokazati rukom koga će ubiti!” Kako on nije mogao naći novce, prvo je pokazao na mog susjeda A. A. se izmaknuo

i pokazao na nekog čovjeka. Kasnije je on izveo tog čovjeka i pitao: "Zašto niste našli..?" Ovaj čovjek mu je rekao: "Nemamo!" Kako su tada izveli tog čovjeka, više se nije ni vratio. Kasnije je nestao i ovaj koji je pokazao prstom.

Ubijali su i iz osvete. Dolazili su navečer i prozivali one koje su imali na piku, kasnije bi taj čovjek nestajao. Odvodili su one koji su bili nešto u Prijedoru, tko je bio nekakav "mangup", one koji su tukli ili tko je bio nekakav predstavnik. Ove koji nisu ništa posebno bili, izvodili su i tukli. Tukli su i mene na istrazi.

Kako smo ležali na paletama, moglo se proći kroz sredinu. Ovi koji su dolazili s ratišta ulazili su unutra i tukli koga stignu. Tada sam dobio udarac kundakom u glavu. Oni su nas udarali: kundacima, nogama, rukama... Govorili su: "Sad idete na Gradačac, ako se vratite gotovi ste!"

Dana 05.08.1992. Keraterm je raspušten, tada smo izišli na pistu. Kad smo izišli prozivali su tko će ići za Trnopolje, a tko za Omarsku. Oko 10 autobusa otišlo je za Omarsku, a ostali za Trnopolje.

Spavali smo po dvojica ili trojica na paletama. Od hrane, nekad smo dobivali doručak, ručak ili večeru, a nekad nismo jeli i po 3 dana. Jedno vrijeme nam nisu dali vode niti hrane. Najviše pet dana što nam nisu dali hrane. Uglavnom, nisu nam davali po cijeli obrok: ručak ili večeru. Dobivali smo neku vodu u koju je ubačeno par makarona, komad ili 1/4 kruha. Kad smo išli na ručak obavezno je slijedila tuča. Poslije pet dana ljudi su bili iznemogli, oni ga udare, a on padne. Imao si oko jednu minutu za jelo. Na brzinu pojedeš i odmah se vraćaš. Kad smo išli u WC bila je ista stvar. Tko iziđe van, zna što ga čeka. Tu nismo imali ni kantu jer nam ništa nisu dali. Bilo je grozno! Nitko od nas nije mogao izvršiti do kraja nuždu jer su nam govorili: "Vraćajte se odmah! Brže!" Za sve smo imali određeno vrijeme.

Neki ljudi su pokušavali da preko nekog poznatog nabave hranu. Taj donese, a kasnije dođu stražari i kažu: "Tko ti je to donio?" Tada bi istukli tog čovjeka. Govorili su nam i: "Znaš da je zabranjeno! Za Keraterm se ne zna..." Nitko u Keraterm nije smio dolaziti. Kad su nas prozvali za Trnopolje podijelili su nas u dvije grupe: prva i druga. Prvo su prozivali grupu za Omarsku, kasnije smo mi nagađali šta je to. Ovi koji su bili pretučeniji, znalo se da će za Omarsku. Susjed i ja smo se zajedno vratili, a od susjeda zet Z. odveden je za Omarsku i za njega se ne zna. (...)

Pretežno su bili stražari iz Jelovca i okolnih mijesta. Tamo je bio i jedan moj profesor P. (predavao mi je matematiku) dolazio je tamo, ne znam da li je tukao, a s njim je bio M. J. koji mi je predavao povijest. P. je bio poznat u Prijedoru, a bio je alkoholičar. U Keraterm su dolazili naši susjedi: G. i jedan njihov zet Z. M. je bio vojni po-

licajac koji je dolazio u uniformi, M. je bio mesar i dolazio je u civilu, a O. G. je bio stariji čovjek, imo je oko 60 godina, a dolazio je u civilu kamionom ili plavom ladom.

Liječnička pomoć nije dolazila u sobu br. 2, a Crveni križ je samo navraćao. Međutim, ovi iz Crvenog križa nisu nas pitali ni kako nam je. Uglavnom vidio sam auto Crvenog križa ali oni su pričali sa stražarima. Čuo sam da je bilo i žena u Keratermu. Te žene nisam nikad vidio.

Dana 05.08.1992. doveden sam u Trnopolje. Prvo smo bili u jednom prostoru okruženom žicom. Vjerojatno su u Trnopolje trebali doći predstavnici Međunarodnog crvenog križa pa su oni skinuli žicu. Rekli su nam: "Vi sad možete ići, hodajte slobodno!" Susjedi i ja smo bili zajedno, govorili su nam da je Ž. dolazio u Trnopolje. Tamo je bilo hrane i svega ali kad je Ž. dolazio... Dok smo bili tamo vojnici su išli navečer po šatorima. Tada su tražili novac i ostalo. Jednom susjedu i meni su ušli u šator i rekli: "Da ste mi našli 100 DEM, za pet minuta ja dolazim! Ubit ću vas ako ne nađete!" Kako nismo imali morali smo preći u drugi šator. On je nas tražio ali nas nije mogao naći.

U Trnopolju sam bio oko 6 dana. Nakon toga je došla moja majka i donijela potvrde za iseljavanje. To je potvrda da smo platili sve račune i potvrda za iseljenje. Nakon toga je došao jedan moj susjed (Srbin) i odvezao me kući. Dana 11.08.1992. došao sam u Prijedor. G. je bilo čudno kako sam ostao živ. Od I. i E. M. otac je ubijen. Njega su ubili u svađi, zbog jednog drveta. To drvo je bilo pola na njihovom imanju, a pola na G. L. (I. otac) je odsjekao to drvo jer nije bilo drva. Prije dva dana prošao je jedan auto dolje. Kasnije se čuo rafal. Znam da se stalno pucalo i kad se začuo taj rafal pošao sam dolje. Kako je moja majka bila kod susjede, vratila se i utrčala u kuću. Kad je utrčala rekla mi je: "Ubijen je L.!" L. je imao ženu i dvoje dijece koji su ostali tu oko 5 ili 6 dana. Vjerojatno su dobili vizu pa su izišli. Nakon izlazka bili su u Karlovcu, a kasnije su otišli za Australiju. Poslije L. ubojstva i isljenja njegove obitelji, oni (G.) su srušli ogradu koja ih dijelila. Kasnije su se proširili i pošli na nas. Prvo su ispalili rafal po kući. Kako je ispred moje kuće bila jedna stara kuća gdje je moja majka prije živila, vidjele su se rupe po prozoru. Nakon toga počeli su pucati i po K. kući. Vidjeli su da nitko ne izlazi i uvjek su počimali priču kao: "Ovo je srpska država, a ne muslimanska!"

A. i ja nismo smjeli zajedno nigdje jer su nas nazvali "zelenim beretkama". Nigdje nismo smjeli zajedno ići. Npr., on prvi ode na ulicu, a ja idem sat ili pola sata iza njega. Nakon toga su bacili bombu na moju kuću. Sreća je bila jer nisu mogli prebaciti kuću pa je pala u staru. Tu staru kuću je raznijelo... Poslije toga su stalno dolazili i govorili: "Otvarajte policija!" Majka nije smjela otvoriti pa je rekla: "Šta hoćete? Ni-

samo vas zvali..." Rekao je: "Jeste! Zvali ste! Otvorite!" Svaku noć se nešto događalo, bilo je nemoguće!

Dana 06.04.1993. izišli smo iz Prijedora. Tamo smo sve ostavili, K. je ostao iza nas. Kasnije smo čuli da je K. ubijen ali to je bila laž. Vjerojatno su oni htjeli da ga odvedu, tada je došao jedan susjed M. M. i rekao: "Šta vi radite tu?" Tada su ga oni vratili nazad.

Jednom hodži iz naše ulice bacili su dinamit na kuću. Sreća je bila jer su svi preživjeli. Njega su jednom premlatili. Ušli su u njegovu kuću i rekli: "500 DEM ili ćemo te ubiti!" On je rekao da nema, a ovi su ga počeli tući. Tukli su ga sve dok jedan Srbin nije rekao: "Šta vi radite tu!?" Ovi su sjeli u auto i pobjegli. Uglavnom, dolazili su s jednim MERCEDES-om (Dizel). Ti s MERCEDES-om su uvijek dolazili kod G. Dolazio je i onaj MERCEDES na kojem je pisalo "Vojvoda". (...)

U Gašincima, svibanj 1994.

- jad70

GODINA ROĐENJA: 1964.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Muslimanka

Radila sam kod brata u kafiću u samom centru Prijedora. Doživljavala sam sudbinu tih ljudi. Međutim, najteže mi je bilo kad sam izgubila brata. To je bilo 26.06.1992. Izišao je pred zgradu da nađe cigaretu jer cigareta nije bilo. Uhvatili su ga "četnici" i pred džamijom je morao jesti travu. Zvali su ga svinjom muslimanskom. Kad je došao u kuću doživio je stres, odveli smo ga u bolnicu (...) Moj brat je imao 29 godina. On je bio inžinjer brodogradnje. Oni su najviše tukli intelektualce u Prijedoru, a kasnije su obične ljude. … Njega su htjeli odvesti u logor, bio je u SUP-u, tada se pojavio jedan Srbin koji je rekao da smo on i ja bili pod prismotrom tri mjeseca i rekli da mi nismo ni u što upetljani. Uopće ne znam tko je u šta upetljan u Prijedoru. U SUP-u se znalo kad i u koliko sati su mu dolazili u stan. Međutim, pojavio se taj momak i izvukao ga, a dan poslije toga... Kako smo živili u samom centru grada poznavali smo i imali dosta prijatelja u Prijedoru. Poznavali smo sve momke koji su iz centra grada jer smo imali taj kafić, a poznavali smo ih i iz škole. Kad se on vratio u kuću pitali smo ga da li poznaje te ljude, rekao nam je da ih ne poznaje. Kako je u Prijedoru bio haos dolazilo je ljudi sa sela. Pošto je bio policijski sat uopće nismo imali pristupa u

bolnicu. Mog brata je odvezao susjed A. B. Kad smo ga odveli u bolnicu rekli su nam da će mu biti bolje poslije treće injekcije. Međutim, on je poslije treće injekcije umro. A. otac je musliman, a majka N. srpkinja. Pustili su nas da ga sahranimo.

Kad sam lijepila osmrtnice, oni su išli za mnom i trgali. Tada sam bila u strašnoj depresiji. Ljudi su mi govorili da ne stavljam te osmrtnice jer se nije znalo šta se s Muslimanima događa. Međutim, ja sam ih lijepila od bijesa, bola... Moj brat je odvezen 25.06.1992. ujutro, a 26. ujutro je umro. Brat je imao dijagnozu gnojna angina. Kad je brat došao kući poslije prve injekcije, cijelu noć je bio u komi od te injekcije. Cijelu noć se polijevao vodom i buncao. Kako je bio policijski sat, odmah ujutro oko 5:00 zamolila sam susjeda da ga odveze. Ponovo smo odvezli brata u bolnicu. Primila nas je jedna doktorica koja je bila jako ljubazna. Pitala nas je što smo čekali. Rekla sam joj da on ima dijagnozu, da je pod terapijom i da ima gnojnu anginu. Ona mu je pogledala grlo i vidjela je da to nije gnojna angina. Tada je brat ostao u bolnici. Kad smo došli kući stalno smo zvali bolnicu. Sutradan, 26.06. otac je otišao u bolnicu gdje su mu rekli da je brat umro, nisu mu mogli pomoći. To se nije dogodilo samo s njim... (…)

Leševi od šest Srba koji su razmjenjeni za 12 Muslimana dovezeni su 29.03.1994. oko 16:00. Tada su svim Muslimanima isključeni telefoni. Ti srpski leševi dovezeni su pred SUP. Stavili su ih tako da bi to “četnici” mogli vidjeti. Leševi su dovezeni iz Bihaća. To je bilo organizirano jer su svi načelnici znali da oni idu u pokolj. Ti “četnici” su pošli navečer ispred SUP-a u Raškovcu, Puškarcu, Komljenici...

U Prijedoru, kad te ubije iz metka to je bila svetinja. Međutim, nož je najbitniji rekvizit kod “četnika”, ili bi bacili bombu u čovjeka tako da ga raznese. Ulazili su u stanove i kuće. Pretežno su išli iz stanice policije…

Mi nismo znali za taj pokolj, zbog toga što nismo znali šta se događa. Mama je otišla na tržnicu i čula za troje R. i troje Č. Oni su zaklani u kući u Raškovcu. To su muž, žena i kćerka, a R. su F. R., žena mu i sestra. Njegovu sestru ubio je jedan Đ., a kad ju je ubijao rekao je da je “balinkuša” koja je samo u bolnici primala balinkuše, a nije htjela primiti njegovu mamu. F. je odsječena glava, njegova žena je prepolovljena na pola preko trbuha, sestra mu je bila preko grudi... Oni su zvali pomoć iako je bilo dosta Srba oko njih, nitko im nije htio pomoći.

Od Hrvata koje su ubili, jedno dijete se uspjelo spasiti. Krvavo je trčalo do SUPa i tražilo pomoć. Međutim, oni su ga istjerali i smijali se. Govorili su: “Jebo’ im ti mater!” Oni su stanovali u Ćeli, njih je bilo troje. To je obitelj B.

U ovom razdoblju ubijeni su F. A. i njegova žena. Oni su došli u F. stan i htjeli ga istjerat. On je otišao i tužio ih. Kako je F. dobio da ostane u tom stanu, oni su došli,

zaklali njega i ženu mu. H. K. i ženu mu ubili su jer su čuli da je on prodao kuću za 50.000 DEM. Oni su kasnije došli do njihove kuće i zaklali ih.

Dok smo bili tamo nismo smjeli izlaziti iz kuće, živjeli smo što moramo živjeti. Oni su oko sat vremena otključavali vrata od našeg stana. Kako smo bili preplašeni stavljali smo ormariće i sl. stvari do vrata. Od oko 4:00 do 5:00 su otvarali vrata od našeg stana. Međutim, uspjeli smo nekako izvući glavu.

Najgore je bilo ljudima u kućama. Njima bi bacili bombu, otvorili vrata i radili što su htijeli. U zadnje vrijeme, rušili su kuće bombama. Dok smo bili tamo morali smo stavljati bijele zastave, a kad smo izlazili u grad trebali smo imati bijele trake oko ruke. U Prijedoru mi je još ostala tetka.

Ja sam došla u organizaciji Međunarodnog crvenog križa 3.05.1994. Kad je bio ovaj pokolj, sredstva javnog informiranja javila su da će se svi Muslimani i Hrvati iseliti iz Prijedora. Govorili su da je došao kraj i da se to ne može trpjeti. Muslimani su prodavali kuće za 100 DEM da bi platili obaveze i dobili dokumente za izlazak iz Prijedora. Ovi koji su ostali u Prijedoru su bez kuća i nemaju gdje spavati. Nemaju više gdje leći niti čim se pokriti. U Prijedoru je grozno! Ljudi koji su ostali, kad svane, sretni su što su živi.

Kad smo se otac i ja vratili sa bratove sahrane, bila je puštena muzika preko razglasa. Pjevali su, bilo im je drago što njega nema. Nismo smjeli otići u podrum jer nikad nitko nije bio siguran hoće li koji "četnik" sići. Nikakvih prava nismo imali. Nismo se mogli ni vlakom voziti. Na vlaku je pisalo: "Muslimanima, Hrvatima i psima zabranjen ulaz!"

Mogli smo ulaziti u trgovine, oni su živili od nas jer su htjeli njemačke marke. Uvjek su se čudili otkud nam novci. Nama su slale izbjeglice koje su otišle. Oni su nam zavidjeli ako nešto dobro skuhamo. Ni jedan od njih nije nam izišao u susret, da bi nam pomogao u hrani. Nas je spasio CARITAS i Merhamet.

U Gašincima 4. svibnja 1994.

- jad71

GODINA ROĐENJA: 1961.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Pored toga što sam se skrivao, neki Srbi koje sam poznavao, izdali su da sam u Prijedoru i da sam živ. Dobio sam poziv za radnu obvezu. Međutim, to nije radna obveza nego prisilni rad. Dobio sam poziv da idem na Brčko. Otišao sam 15.12.1993., a kući sam se vratio 15.01.1994. Radili smo rovove ispred srpskih boraca, odnosno "četnika". Kopali smo tranšeje po najvećoj kiši i snijegu. Sve to smo radili uz maltretiranje i nanošenje tjelesnih povreda ljudima. Svakih sedam dana sam dobivao poziv. Kad sam drugi put otišao rekao sam da nikad neću više ići jer ću bježati. Drugi put sam išao na rad 22.01.1994. i bio sam 22 dana. Svi ljudi koji su tamo bili, bili su maltretirani. Jednostavno, pokušavali su bježati. Svi su imali jednog zaduženog koji će ga maltretirati i ako treba tući.

Sa prisilnog rada na Gradačcu vraćena su tri mrtva civila, a četvrti je došao ranjen, bio je pogođen u kralježnicu i bio je nepokretan. Taj je bio u bolnici u Brčkom, prebačen je u Laktaše na oporavak. Tako nepokretnog su ga tukli. Preko banjalučkog Merhameta i uz pomoć Međunarodnog crvenog križa uspjeli su ga izvući. Vjerojatno ga djelatnici Međunarodnog crvenog križa pokušavaju prebaciti na slobodni teritorij. Taj što je ranjen je D. P., a peti je F. K. F je teško ranjen na Brčkom. Od poginulih znam S.O., koji je prvi poginuo.

Svi koji su ostali u Prijedoru, a posebno od 16 do 60 godina su u velikoj opasnosti. Pred moj odlazak svi su pokupljeni i odvezeni na Gradačac, Brčko, Tešanj... Svi ti ljudi pokušavaju izići na bilo koji način, nikom nije stalo do imovine. (…)

Svi oni bi rado izišli. Nema ni jednog Muslimana ili Hrvata da kaže da bi ostao tamo. Sve kuće naseljavaju izbjeglice iz Travnika, Bugojna, sve to su srpske izbjeglice koje sistematski naseljavaju Prijedor.

Nitko ne smije imati novce. Ako netko od Srba sazna da ima npr. 100 DEM odmah ga ubije. Ulaze u kuću, nikad ne dolazi jedan ili dva. Uvjek kuću opkoli od 8 do 10 ljudi i obavezno provaljuju unutra. Uglavnom moraju ući jer tu ne funkcionira policija. Svaki srpski vojnik je vlast. On je vojna i civilna policija. … Kakve se grozote događaju u Prijedoru!

To nema nigdje u svijetu! Jednostavno molim sve humanitarne organizacije da se ti ljudi izvuku… U Gašince sam stigao 04.05.1994.

U Gašincima, 7. svibnja 1994.

- jad72

GODINA ROĐENJA: 1948.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

U Prijedoru sam operiran, a operirao me B. J. To je bilo 26.12.1993. Amputacija je izvršena oko 4. siječnja 1994. Imao sam teške prostrjelne rane, oštećenja vitalnih vena, tako da su mi morali amputirati nogu.

Moj zet i sestra su imali problema u braku. Jedna susjeda je javila da se događaju neke nenormalne stvari, da je vjerojatno tuče. Moj zet je "prolupao" kad je izgubio sina, a malo i od alkohola. On je po nacionalnosti Musliman. Žena i ja smo otišli tamo da vidimo šta se događa, jer to nije prvi put. Međutim, on je imao skriven pištolj, a za to se gubila glava od strane Srba.

Kad smo došli počeo je pucati na mene. Poslije trećeg ispaljenog metka dobio sam prostrjelnu ranu u predjelu noge, tako da sam odmah pao. Međutim, on je prišao, i iz blizine od 1 metar, ispalio jedan šaržer u mene. Tada sam imao u sebi oko 8 metaka. Izgubio sam dosta krvi i tada su me prebacili u bolnicu. U bolnici mi je izvršena operacija trbuha. Bio sam sedam dana u šok sobi. Poslije sedam dana su me prebacili na kirurgiju na oporavak. Tada su mi uslijed tih rana morali odsjeći nogu. Tamo sam se dobro oporavio.

U bolnici sam imao problema sa "četnicima". Njih je bilo dosta ranjenih i operiranih, a bilo je i onih koji su trebali biti operirani. Oni su imali tamo kazetofon koji su stalno upaljivali. Imali su "četničke" kazete i pjevali su pjesme. Tako je bilo iz dana u dan do oko 2:00 ili 3:00 ujutro. Medicinsko osoblje skupa sa kirurgom J. bilo je dobro. Oni su bili nezadovoljni plaćama i samim odnosom između sebe. Bilo je problema sa alkoholom od strane pacijanata "četnika". Ti pacijenti su puno pili, puno pjevali, vrijeđali... Neki od pacijenata Srba imali su oružje. Oni su se slobodno kretali za razliku od nas koji smo druge vjeroispovijesti.

Sa mnom je bio i cimer koji je bio od Dvora na Uni. Rekao mi je da je došao jedan Srbin izboden nožem. Taj njihov Srbin je poznat kao član iz porodice "suha rebra". Oni su bili poznati i u civilu, odnosno prije rata, bili su problematični članovi društva. Sada su bili jedni od glavnih koljača na terenu Bosanski Novi - Prijedor. Najvjerojatnije da ga je izbo jedan Srbin jer su to bili kafanski tipovi, koji puno piju i između sebe se kasnije obračunavaju. Vjerojatno je to bilo uslijed njihovog kompromisa: Zašto sam ja na fronti, a onaj nije? Zašto ti imaš više pokradenog namještaja?... Pretežno su na taj način sređivali svoje račune.

U bolnicu su mi svakodnevno dolazili žena, prijateljica i prijatelj (Srbi). Moja žena je mogla dolaziti i sama, samo što je jedno vrijeme morala imati propusnicu da bih mogao dobiti domaću hranu. U toj bolnici nije bilo kvalitetne hrane kakvu sam trebao jesti. Lijekova nije bilo, ono što su imali lijekova pretežno su krali iz Merhameta. Iz Merhameta bi odnosili lijekove, tako da mi u gradu nismo imali kvalitetne lijekove za ljude koji su bili bolesni i kojima su neki lijekovi potrebni. U početku nisam mogao dobiti transfuziju, zbog toga što oni to nisu imali. Uz pomoć nekih mojih prijatelja Srba dobio sam relativno dovoljno krvi. Tu mi je najviše pomogao B. K. i prijatelji koji su bili kod njega u radionici. Ti ostali prijatelji su Muslimani.

Stanje u gradu je bilo kao i u svim gradovima okupiranim od strane Srba. Nemogućnost izlaska, s posla smo bili odmah otpušteni... U početku sam bio na nekom popisu plaćenih ljudi, a to je bilo 01.05.1992. Danom okupacije Prijedora odmah sam udaljen s posla. Kretanja i novčanih nadležnosti od strane firme nije bilo. Moja žena je prestala raditi na isti način kao i ja. Imali smo nešto ušteđevine, tako da smo mogli nekako preživljavati. Djeca su išla u školu, samo što su i oni nekad imali problema od strane svojih kolega u razredu, od strane profesora. Vjeronauk je bio uveden za pravoslavce, a Muslimani su takođe učili pravoslavlje. To predavanje vjeroispovijesti bilo je obavezno, jer sve to utiče na kompletnu ocjenu.

Dok sam se mogao kretati, bio sam u gradu sa I. S. On je bio moj susjed i veliki prijatelj. Poslije rastanka s njim pošao sam kući i svratio do gostione "Kod Brace". Tu sam sreo nekoliko prijatelja i pozdravio se s njima. Kako jednog od njih nisam poznavao, upoznao sam se s njim i rekao da se zovem E. Na to mi je on rekao: "A, Turčin!" Tu su počeli problemi i provokacije. Nisam mogao ništa govoriti. Kao i uvjek oni su vrijeđali naciju, govorili da smo balije, da smo Turci, da smo ljudi koji se tu ne trebaju nalaziti... Na to mu nisam ništa odgovorio jer mislim da je čovjek koji je učinio dosta zla. Tada je rekao vlasnici lokala da pozove policiju. Vjerojatno je mislio na vojnu policiju koja je tada bila stacionirana u Keratermu. Međutim, ona je zvala civilnu policiju. ... Sreća je bila što je došla ta civilna policija. Kad dođe vojna, oni odmah šalju u Keraterm gdje prebijaju kosti, rebra, ruke i sl. Najnovije im je to što prikopčavaju ljude na struju. E. O. su bili odveli i tukli sabljom, izbrojao je 15 udaraca nakon kojih je izgubio svijest. Kad je došao svijesti prikopčali su ga na struju. Pitao sam ga kad sam ga susreo: "Šta se dogodilo i kako to izgleda?" Rekao mi je: "To je užas! Kad te prikopčavaju na struju, imaš osjećaj da ti noge dođu iznad ušiju!" Nakon toga sam ga samo gledao i sažaljevao. Policija je došla u lokal i pitala: "Šta se dogodilo? Zašto? Kako?" Ništa nisam govorio, samo je vlasnica objasnila da me taj Srbin vrijeđao, napao, da mi je prijetio da će me odvesti u Keraterm i prikopčati na struju.

Nakon toga policija je odvela ovog Srbina. Tako nisam došao u situaciju da isprobam kako izgleda kad čovjeka prikopčaju na struju. To je bilo 20.08.1993. Od tog datuma se nisam kretao po gradu. Cijelo vrijeme sam bio u kući. Žena je obavljala kupovinu hrane. Dosta puta preko telefona smo slušali razne uvrede i prjetnje. Pretežno su pitali: zašto smo tu, zašto ne idemo, da će doći i istjerati nas...

Kako sam čuo dosta priča od strane sugrađana nisam se osjećao najbolje. Kako imam žensku djecu i žena mi je bila tu, bio sam jedini među njima koji bi ih mogao zaštititi. Kako nisam imao oružja, nisam imao nikakvih mogućnosti da ih obranim jedino da dignem ruke. Čuo sam da su muževi prebijani, a žene silovane u prisustvu cijele obitelji. Tako da su te traume možda i danas prisutne. Međutim, u odnosu na to moja obitelj je zdrava. Oni su u odnosu na neke druge obitelji jako dobro to podnijeli. Ovdje u Gašincima se mnogo bolje osjećam, siguran. Ovdje ne čujem zvuk oružja, nema noževa,...

Dana 30.05.1992. u vrijeme napada na grad i čišćenja grada, moj zet je izgubio sina. To je bio momak koji nikad nikog nije uvrijedio. Zvao se A. K., a bio je star 33 godine. Imao je obitelj i sina od dvije godine. U vrijeme čišćenja bio je kod moje tetke. To je bilo kod "Bosna Montaže", udaljeno od njegove kuće oko 300 do 400 metara. Oni su izdvojili nekoliko ljudi u tom čišćenju, a iz te grupe on je izdvojen i na mjestu presječen rafalom. Najvjerojatnije iz kalašnjikova. ... Poslije tog ubojstva na tako brutalan način, do njega se nije moglo doći. Ležao je na cesti četiri dana, tek taj četvrti dan je mogao biti pokopan. Nisam smio ići na pogreb, što bih rado učinio jer mi je član uže obitelji. Ni dan, danas nisam išao posjetiti njegov mezar. Sahranjen je na Urijama u Prijedoru, na novom groblju. Nakon toga moj zet je doživio šok. Međutim, ni taj šok nije uticao na njegovo ponašanje. On je i ranije bio pijan, a taj događaj mu je dao još veći poticaj da pije, da ide po kafanama. U tim slučajevima mozak se oštećuje i čovjek se nepravilno ponaša prema društvu, prema prijateljima.

Nikad u životu nisam vidio te ljude. Znam da je "beretka" francuska kapa i vidio sam kako srpski vojnici nose crvene beretke. Najvjerojatnije su to "uvozni" Srbi: Arkanovci, Šešeljevci, itd. To sve su ljudi koji nikad nisu prošli Prijedorom, osim tada kad su vršili čišćenje. Oni su radili zločine, klanje i sl. Preko radio Prijedora su javili da raspolažu popisom 35 tisuća ljudi. To je nevjerojatno, a oni sami su tako nešto izjavili. (...) U ovom trenutku u Prijedoru ima oko 1500 do 2000 Muslimana i oko 100 Hrvata.

Stanovao sam u ulici gdje je bila željeznička i autobusna stanica u Prijedoru. U samom "napadu" na Prijedor od strane "zelenih beretki" borbe su se vodile po nekom scenariju u blizini stanice. Tako sam vidio te "crvene beretke" - ljude koji nisu

nikad bili u Prijedoru. Pucnjava se čula iz pravca stanice. Međutim, s druge strane, od strane “Keksare” srpska vojska je pretrčavala ispod prozora. Vidio sam njih oko 100 koji su tuda pretrčavali. Dok su pretrčavali gledali su prozore jer su mislili da možda ima koja “zelena beretka” na nekom od tih prozora. U tom trenutku nisu pucali jer se borba između “zelenih beretki” i srpske vojska događala na udaljenosti od oko 300 metara od mog stana. Nekoliko dana poslije išao sam tim pravcem, nisam vidio ništa što bi me podsjetilo na te borbe. Vidio sam stvari koje se događaju sada. Vidio sam: razbijene izloge, namještaj izbačen iz lokala, ali od puščanih zrna nije bilo ni rupice. Međutim, u takvim borbama moralo bi biti oštećenja po zgradama, lokalima, na samom raslinju. Mislim da je to samo scena koju su oni izveli.

Poslije tog napada muslimanske kuće su bile pretresane i paljene, a Muslimani odvođeni u logore. Logori su bili: Keraterm, Trnopolje, Omarska i Manjača. Između ostalog ljudi su odvođeni i u vojarnu. Pored ovih poznatih logora i vojarna je imala svoju ulogu u tome. Neki od tih odvedenih ljudi su se vratili. Ne znam koliko su se zadržavali u tom logoru, neki Srbi su izvlačili svoje prijatelje Muslimane. Međutim, tko od njih nije imao prijatelja taj je ostajao u logorima i transportiran dalje. Čuo sam da je bilo i transporta željeznicom, u vagonima koji su odgovarali stočnim vagonima. Pretežno su govorili da smo Turci, njihovi neprijatelji koji jedva čekaju da ubiju Srbina. Govorili su da je to srpska zemlja i da mi nemamo pravo da tu živimo, da nemamo pravo kretanja, rada, slobode, školovanja i ostalog.

Nitko nije pričao šta se događalo u logoru ali se čulo. Ovdje u Gašincima sam imao prijatelja. To je čovjek koji ima oko 50 godina, a ima 2 sina. Oni su bili u Omarskoj. Po povratku iz Omarske bili su kući i radili su za Srbe. Oni su imali konje i kola pa su za srpske porodice vozili drva, radili su u šumi itd. Sve to su radili besplatno jer kod Srba ni jedan Musliman ili Hrvat nije bio plaćen. To je bilo sad u ovom razdoblju. Jednom su ih uhvatili, odveli u policijsku stanicu na Urijama i tamo prebili. Žena od mog prijatelja je opisala kako su izgledali. Glava im je bila velika kao tikva, ruke natečene, zubi izbijeni i bili su krvavi. Iz kuće su im odnosili stvari bez pitanja. Što im se svidjelo to su i uzimali. Taj moj prijatelj izbjegao je u Hrvatsku i došao u Gašince, gdje sam ga i našao. U tom druženju i on mi je ispričao tu isto što mi je i njegova žena rekla. Sada se nalazi u Engleskoj. On se zove E. J., njegovi sinovi su N. i S.

U Gašincima, 5. svibnja 1994.

- jad73

GODINA ROĐENJA: 1947.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Rat nas je dočekao u mom mjestu 30.05.1992. u poslijepodnevnim satima. Ujutro smo u Prijedoru čuli puškaranje. Govorili su da je napad na Prijedor. Nismo imali pouzdane podatke. Mi smo bili u garaži sa svojim susjedima. Ujutro je bilo netko zatišje. Preko radija samo čuli: "Muslimani ovo ili ono... Predajte se! Istaknite bijele zastave, tako da ste lojalni srpskoj vlasti!" Kao i svi preko telefona smo se dozivali i pitali što ćemo. Prije oko 10 dana TO je predao oružje jer smo bili u strahu što će oni napraviti. Otišao sam na terasu, a kako se pucalo bojao sam se da me ne pogode. Otišao sam i zavezao jednu bijelu plahtu na krov. Kasnije smo opet slušali radio. Ovi su govorili da su se iz pravca Prijedora prema Raškovcu čuli tenkovi. Nakon određenog vremena netko je dotrčao i rekao: "Eto vojske, eto tenkova!" Kako samo znali da nismo krivi, samo smo čekali što će se dogoditi. Bila je panika i svi uznemireni. Iz moje ulice vidjelo se u sporedne ulice. Vidio sam samo paniku: ljude, djecu, torbe...

Rekao sam S. T.: "Hajde pogledaj i ti da vidimo što se radi. Ako je neka naredba, da vidimo što je." Otišao je do kanala i dozvao je M. O. Pitao je: "Šta je to?" Rekla mu je: "Naredili su nam da se iseljavamo i da idemo na Skelu jer pale Raškovac!" Ja sam rekao da neću ići. Napravio sam jedan šaht ispred kuće. Kad se počelo pucati ozidao sam taj šaht i stavio jednu kožnu bundu, ako bi zatrebalo. Stavio sam jednu limenu ploču koja je bila debela oko 14 milimetara. Na par mjesta napravio sam propuste da ima zraka. Napravio sam da se zaključava ispod. Mislio sam - dobro je za spasiti glavu meni ili nekom drugom. Otišao sam tamo i vidio da se moja žena sprema, ljudi se spremaju... Netko me kasnije pozvao. Rekao sam: "Šta je?" -"Hajde!" Rekao sam: "Neću ja ići!" -"Nemoj ubit će te! Ako te nađu, reći će da si bio umiješan u nešto." Izišao sam, a oni su govorili nemojte zaključavati kuće. Međutim, ja sam zaključao i ponio ključ. Išli smo prema glavnoj cesti, a tenk je stajao ispred trgovine. Vojska je kupila ljude lijevo i desno. Ja sam se uputio sa stražarom. Čuo se pucanj, a oni su nam rekli da moramo na Skelu kod kožare. Ta Skela se nalazi u ulici Muharema Seljanovića. Tu sam našao dvojicu vojnika, a jedan od njih je radio kao željezničar i tu je održavao red. Tu je bio i jedan B. koji je bio visok i trenirao je karate sa mojim sinom. Oni su imali vojnu uniformu, oružje, B. je imao i toki-voki. Kako je znao dosta ljudi pričao je s njima.

Tako su se sakupljali sa svih strana. Kasnije je došao ovaj željezničar i pitao: "Od kud ti ovdje!?" Ovaj mu je rekao: "Daj pusti nas." Tada im je ovaj vojnik rekao: "Tre-

bate ići na ispitivanje na par dana." - "Daj pusti nas mi smo kolege, da idemo kući!" Tada je ovaj željezničar zvao i govorio: "Imam ovdje svojih kolega sa željeznice. Ja bi ih pustio kući, ako smijem. Znam da su čisti ljudi." Tada mu je ovaj rekao: "Ne! Ni slučajno!" Tako da su i oni ostali s nama.

Jedan kožar je pokušao pobjeći, a ovaj B. je rekao: "Hej, gdje ćeš ti!?" Tada je otrčao za njim, pripremio oružje na gotovs. Upitao ga: "Gdje ćeš?" Ovaj mu je rekao: "Htio sam da se napijem vode." Tada mu je B. rekao: "Ne! Vraćaj se nazad!" Vratio se nazad i otišao je u Omarsku sa nama.

U tom periodu su odvezli dva autobusa žena i dijece. Kasnije smo saznali da su ih odvezli za Trnopolje. Nakon toga odvezen je jedan, drugi, a u trećem sam bio ja. Mislio sam - neću da budem prvi. Pri ulasku u autobus bio je pregled. Sa mnom je sjedio S. T. Pošli smo. Već je bila skoro noć. Prolazili smo pored Zikine gostionice koja je bila renovirana i sad zapaljena. Po njihovoj procjeni palili su jednu, pa preskoči dvije, drugu, itd. Uglavnom tako su palili. Došli smo pred SUP. Naredili su nam: "Hajde! Izlazite!" Kako smo počeli izlaziti netko je zavikao: "Hej, vrati nazad!" Tada su nas vratili nazad. Kasnije sam u Omarskoj saznao od ljudi da su prolazili kroz špalire vojnika koji su ih tukli, uzimali novac,...

Kad je ponovo ušao njihvo vođa rekao je: "Glave dolje!" Bili smo okrenuti prema Urijama. Tada je krenuo autobus, zatvorili su vrata. Vidio sam kako skreću desno prema pijaci. Kasnije sam vidio da skreću desno prema "Kanafi". Kako je bilo svjetlo od autobusa vidio sam kako je tu strogi nered. Išli smo i svijetla su bila uperena prema Kanafinoj zgradi. Tamo sam vidio leševa, ljudi. Nakon toga smo skrenuli lijevo.

Kad smo skrenuli lijevo pratio sam dok smo išli kroz Gornju Ćelu, preko Marićke u Omarsku. Došli smo gore i stali pred samu njihovu upravu. Tu smo bili neko vrijeme. Kasnije je došao jedan i rekao: "Pet po pet polako izlazite!" Kako sam bio prvi na redu, išli smo ja, pa S. ... Odmah lijevo pred samim ulaznim vratima ima jedan betonski zid. Rekli su nam da moramo staviti ruke na zid i raširiti noge. Oni su psovali, vikali... Tada me udarao i pregledao i na kraju rekao: "Marš unutra!" Samo mi je pokazao rukom. Ja sam ušao unutra i vidio u hodniku nekakve ormare. Vidio sam da su to ormari od rudara. Iz tog hodnika su me odveli u jednu sobu. Po rubovima je bilo nekoliko ljudi koji su ranije dovedeni. Kasnije sam saznao da su to Kozarčani. Za kratko vrijeme se napunilo dosta ljudi. Nakon negog vremena netko je počeo govoriti kako je zagušljivo. Uvijek je netko nešto tražio.

Nešto kasnije je došao vojnik i rekao: "Hajde svi napolje!" Opet smo išli van na pistu. Tu je već bilo ljudi, nitko od nas se nije smio okrenuti. Svaki njihov pokret bio

je s oružjem tako da se nisi smio maknuti. U tom trenutku nikog nisam prepoznao jer sam bio u šoku. Sjeli samo na taj beton. Oni su počeli vikati: "Ja bi jeo..!" Tada je jedan izišao i rekao: "Djeca mlađa od 18 godina i stariji ljudi će imati večeru! Ovi ostali, ništa!" Ovi koji su smjeli upadali su u te redove... Moj svak Z. - obrtnik otišao je u toj grupi.

Ispred same zgrade, ispred ulaza namještali su puškomitraljez. Desno odatle je bio krov pa betonski podest i jedan betonski zub, tu je bio taj puškomitraljez. Tada sam pomislio da će nas sve pobiti iz mitraljeza. Nakon nekog vremena zavikali su: "Idemo unutra!" Ulazili smo jedan po jedan. Sve je bilo strogo zatvorski. Kad sam ušao vidio sam H. B. cijeli je bio krvav i natečen. Došao sam i pitao: "Đe' si H., šta je s tobom?" Rekao mi je: "Ma, šuti! Ubili su me u SUP-u." -"Kako su SUP-u?" -"Zar' niste išli u SUP?" Rekao sam: "Došli smo pred SUP, ali je jedan zavikao: Ne ovamo! Vozi dalje!" - "Sreća je jer niste prošli kroz taj špalir vojske." Svi do nas su prošli taj špalir. Vidio sam i jednog S. S., tada mi kaže: "Znaš da je ubijen Š.!?" -"Koji?" -"Š. K." Š. je radio u nabavci u GIK-u. Ubijen je pored kuće. Tražili su mu ključeve od auta i kako nije odmah dao ubili su ga. Bilo je još onih koji su ubijeni.

Vrijeme je polazilo u nagađanju: Šta ćemo? Kako ćemo? Koliko ćemo ovdje biti?... Sutradan je došao jedan stražar i rekao: "Kozarčani na ispitivanje!" Iz Kozarca je bio jedan O. F., stariji čovjek, vozač. Svi oni su se nabili bliže vrata jer su mislili da će ih ispitati i pustiti kući. Počeli su se gurati između sebe i govoriti: "Šta ćeš ti, ti si došao kasnije!" Svi Kozarčani su izišli, ali se ni jedan nije vratio. Cijelo vrijeme dok sam bio tu do 06.08.1992. ni jedan se nije vratio. Doznao sam da netko ima u hangaru i garažama jer sam čuo navečer lupu i sl. Stalno sam se pitao gdje je taj i taj, ali ni za jednog nisam saznao. U sjećanju mi je ostao taj F., ni dan danas ne znam za njega. Svaki dan su dovodili ljude. Samo bi ljude ubacivali i rekli: "To je ekstrem!" Kasnije su dovodili ljude s Hambarina. Tada je počelo ispitivanje, hranu smo dobivali jednom na dan. Moje ispitivanje je bilo nakon mjesec dana. Svi koji su išli na ispitivnje, sa ispitivnja su dolazili pretučeni. M. C., pošto je volio komunicirati s narodom i volio je dosta pričati izabran je za sobnog starješinu. U početku su ljude izvodili po imenima. Kasnije su govorili: "Idemo po redu!" Pošto mi je tu bio brat M. K. koji je od mene mlađi dvije godine, jednom su i njega odveli na ispitivnje. Kako se nitko do njih nije vratio s ispitivnja, pitao sam gdje je. Rekli su mi: "Eno ga na pisti." Svi koji su išli iz te sobe, išli su u hangar, a iznad hangara su bile sobe.

Nakon 15 dana jedan limar, on je bio moj učenik. Rekao mi je: "Đe si, dođi ovamo!" Došao sam do njega i mi smo zapalili cigaretu. Međutim, došao je drugi i odveo me u "Bijelu kuću". Kad me doveo udario me jednomu trbuh. Kako je bilo još njih

tu, drugi me udario šakom i oborio me. Još par minuta sam bio pri svijesti. Kasnije su me počeli udarati jedan iza drugog. To je bilo lijevo kad se ulazi u tu kuću. Kad sam došao svijesti vidio sam da sam ispred te kuće, bio sam mokar. Osjetio sam da me sve boli. Nakon toga sam vidio da nemam 5 zuba. Kako me vidio jedan vojnik upitao me: "Odakle si? Šta si? Šta ćeš ti ovdje?" Rekao sam mu: "Tamo sam bio." Tada on kaže: "Tko te odveo?" Rekao sam: "Jedan vaš kolega." Tada mi je rekao: "Hajde sa mnom!" Kad smo ušli objašnjavao sam mu, a možda je i on taj bio. Tada je rekao: "Hajde!" Otišao sam dolje.

Imao sam šestero braće i ja sedmi. Nas četvorica smo bili u logoru i dalje sam bio s M. Kako su bile betonske ploče sve se čulo kako su ljude tukli. Čuli smo: "Nemoj! Nisam..!" Oko 50% smo čuli što ljudi govore. Rekao sam M. da nađe nekog čovjeka da mu platimo samo da ne tuku mene i brata. Tada mi je M. rekao: «Dobro! Nemojte žuriti!» Nakon nekog vremena, trebali su voditi brata, tada mu je ovaj M. rekao: «Hajde M.!» Tada je moj brat otišao na ispitivnje. Kad se vratio pitao sam ga: «Šta je?» Rekao mi je: «Dobro je šuti! Jednom dugom letvom je udario preko stola dva ili tri puta, a uz put me ispitivao!» Nisam odmah išao iza njega nego sam išao peti ili šesti. Tada je M. C. rekao: «Kume, Hajde!» Došao je jedan vojnik po mene. Ispred njega sam išao stepenicama, lijevo pa gore. Vidio sam da je hodnik dugačak. Ljudi je bilo lijevo i desno. Stajali su uniformirani ljudi i oni koji su išli na ispitivanje. Tada su zavikali: «Drži ga!» Kako su ovi zavikali, tako su me počeli udarati.

Ne znam koliko sam otišao uz hodnik i stao pred jedna vrata. Tamo me jedan udario kundakom i rekao: "Šta ćeš ti ovdje?" Rekao sam: "Pa, gdje ću!?" Rekao je: "Dolje!" Kako sam išao dolje, tako su me tukli. Došao sam do vrata, drhtao sam. Mislio sam: "Gotovo je!" Nakon 5 ili 6 minuta izišao je jedan čovjek koji je bio jako preplašen. Vidio sam da je uplakan, znači da je bio tučen.

Kasnije je jedan žuti izišao i rekao: "Upadaj ti!" Uveo me jedan što je bio uz ispitivače. Taj što me uveo bio je žut, tukao je palicom, nogom, a bio je visok. Bio je pomoćnik tim ispitivačima.

Ušli smo u jednu veliku sobu. Tu je bio jedan dugački stol. Bila su postavljena dva ili tri stola. Desno je stajao jedan iz Hambarina pekar - Albanac. I njega su ispitivali. Sjedio je na stolici, a ovi su ga pitali: "Gdje je to? Šta je to?.." Nakon toga bi ga ovaj udarao palicom.

Tada mi je jedan mlađi ispitivač rekao: "Sjedi!" On je bio niži rastom, imao je oko 30 godina, znao sam ga iz viđenja. Odmah me počeo pitati: "Odakle si? Šta si? Gdje ti je puška?" Rekao sam: "Nemam je." Tada je rekao: "Hajde prvo nam priznaj gdje ti

je oružje i gdje si bio?" Sva pitanja koja su oni postavljali bila su nepovezana. Dok je ovaj mene ispitivao Ž. je stajao iza mene i rekao: "Takvi su ubili moga brata!"

Prije par dana on je pravio šou po tim prostorijama. Tako je tukao! Uglavnom stalno je meni prijetio. Imao je palicu u ruci, a automat je bio obješen. Stalno sam očekivao tuču, kao što su i ovi prije mene. Kasnije mi je brat rekao: "Dao sam 100 DEM za nas." To je dao da bi me sproveo gore i na ispitivanju da me ovaj ne bi tukao. Međutim, to je bilo lažno, iako je moj brat dao novce.

Uglavnom pitao je: "Šta radiš?" Rekao sam: "Vozač u GIK-u." Tada mi je rekao: "Pa, kako nemaš oružje!" Rekao sam: "Oženio sam se nedavno i imam dvoje djece." Kasnije sam rekao: "Radije bi' kupio kuću, nego da kupujem oružje, nije meni do toga! Oružje mi nije trebalo, a niti mi treba danas." -"Šta si radio u firmi?" Rekao sam: "Bio sam jedno vrijeme vozač autobusa." -"Šta? Ti bio vozač autobusa!? Ustani!" Ustao sam, a kasnije su ušli neki. Tada je ovaj što me ispitivao rekao: "E, pogledajte vozača autobusa!?" Ovi su se počeli smijati. Tada je meni rekao: "Sjedi!" Nakon toga je izišao van. Na njegovo mjesto sjeo je Žućo. Uzeo je automat, uperio u mene i rekao: "Znaš ti da je moj brat ubijen prije par dana na Gradačcu!" Na to sam samo šutio. Tu me zezao i provocirao. Kasnije je govorio: "Šta misliš da ja tebe ubijem!" Uglavnom sam šutio.

Nešto kasnije se ovaj vratio. On me pitao razna pitanja i podpitanja. Uglavnom sam odgovarao sa "Nisam" i "Ne znam". Pitao me za neke ljude, za ovo ili ono. Bilo je pitanja za koja nisam mogao reći ni "da" ni "ne". Uglavnom, kad je ispitivnje završilo dobio sam samo jednu palicu. To je bilo kao da nisam dobio. Ovaj mi je otvorio vrata i rekao: "Izlazi!" Izišao sam van, ispred svake sobe je bio po stražar. Opet je počela tuča. Kad bih počeo trčati ovaj je govorio: "Stani!" Kad sam došao do stepenica, stajala su dvojica koja su me tukla i udarala. O nešto sam se spotakao, tako da sam naglavačke pao niz stepenice. Zaustavio sam se pored portira. Kad sam ustajao on me pitao: "Šta ti je?" Nisam ništa smio reći. Tada mi je on rekao: "Idi napolje!" Pošao sam istim putem odakle sam došao, a on me pitao: "Hej, gdje ćeš!? Vrati se! Napolje!" Vratio sam se i izišao van. Kako je vani bilo dosta ljudi svi su me pitali: "Šta je bilo?" Rekao sam im: "Ma, ništa." -"Jesi li bio bijen?" Rekao sam: "Ma, nisam!" Nikom nisam smio priznati. Tu sam sjedio dok nisam došao sebi. Sjedio sam s njima i netko mi je dao cigaretu. Nakon sat vremena M. (moj kum) je izišao. Znao je da sam izišao ali mi odmah nije htio prići. Došao je do mene i rekao: "Kume šta je? Kako je bilo? Jesi bio bijen?" Rekao sam: "Dobro! Jesam malo dobio." Nešto kasnije je otišao. Svi koji su bili tu su ispitani pa je svak od njih imao neki događaj. Taj događaj su pamtili po batinama ili po pitanjima.

Kasnije sam vidio da tamo stoji kum. Kako nisam smio galamiti jer su neki oko mene spavali, mahnuo sam mu rukom da dođe do mene. Rekao sam mu: “Kume čupaj me odavde, da idem u svoje mjesto unutra!” Rekao mi je: “Pogledat ću. Inače ne daju da idete ovamo.” On je otišao tamo, ne znam koga je pitao samo je rekao: “hajde!” Ustao sam onako prebijen i nemoćan ali koristio sam zadnje snage da dođem do tamo. Ušao sam unutra i čekao kad će doći dan da idem kući. Išao sam na ručak. Već na leđima sam doživio kako koju smjenu. Smjenu od jednog Č. zapamtio sam kao dobru smjenu. U njegovoj smjeni si mogao izići navečer, bila su korita u kojima si se mogao umiti, mogao si prošetati i slobodnije otići u WC. Međutim, smjena u kojoj je bio jedan P. ... Bila je jedna smjena u kojoj su bila dva brata R. i Ž. M. Jedan od njih je bio “prgav”, a drugi je bio mehaničar. Kad ih pogledaš nisi ih mogao razlikovati jer su bili skoro isti. Međutim, do zadnjeg nisam s njima komunicirao. Bio je i jedan P., a uz njega je dolazio jedan koji je trežio satove, novce... Jednostavno bi došli i rekli: “Hajde mi nađi 5 “SEIKO” satova!”

Jednom prilikom su maltretirali jednog N. koji se zadržao u jugo-vojsci. On je preprodavao njihovo oružje. Njega su tjerali po prostorijama. On je trčao preko nas i preko cijele prostorije. Kako je tu bio jedan prozor koji se otvarao na “iskipavanje”, htio je iskočiti i pobjeći. Kako je udario glavom samo se objesio. Za njim je dotrčao P. Nakon par dana N. je ubijen. Prije nego su ga ubili skrivao se po ormarima. Vidjeli smo kako ga tuku. Vjerojatno nije više izdržao. Stalno je držao nekakvu “čakiju” pored sebe i spavao na ormarima. Oni su bili toliko “hrabri” da mu nisu smjeli prići pa su govorili: “Baci čakiju!” Bili su toliki “heroji” da mu ni jedan nije smio prići iako su imali automate, a on samo “čakiju”. Jednom ga je jedan zamolio da siđe i da ga pregledaju. Rekli su mu da sjedne pored korita. Tamo su ga počeli tući i tada su bili svi “heroji” jer ih je bilo 10, a on sam. Tako su ga pretukli da je pao od batina.

Na takav način je maltretiran jedan trener “Rudara”, a bio je Albanac. Na isti način je maltretiran i tučen jer je bio u mojoj prostoriji. Na isti takav način je i završio. Oni su iz velike sobe ispraznili sve ormare i stavili ih u četiri kupaone koje su tu bile.

H. je jedne noći rekao: “Aj, ljudi vidite kako nas pobiše!” Imao je jedan štap i s tim je htio razbiti staklo. Tada su skočili ovi iz sobe i rekli: “Nemoj, pobit će nas sve!” Istrčao je napolje i počeo bježati. Stražar je pucao na njega i pogodio ga u ruku. Kasnije su ga odveli u bolnicu. Tada smo svi molili Boga da tako rane sve da bi otišli kući. Ranjeni su bili i moj zet i pašanac. Pričao mi je pašanac kako je njih oko 150 bilo u redu. Kako je jedan metak zalutao i pogodio ga. On je odveden u bolnicu. Nakon toga je i on pušten. To je bilo kad su oni čekali ručak. Jedan dan je bio ručak pa onda ga nema par dana. Čak znam da jednom nisam jeo pet dana. Kad bi išli na ručak to je bila

prava tuča. Taj dan nisam htio ići, kad su se svi izredali, morali smo ići jesti. Nosili bi te, ali si morao ići jesti. Jedan dan sam mogao ići normalno. Prozivali su nas koji smo mogli ići. Mislim da je tada bio M. M. je izveden 25.07.1992. i nije se više vratio. Izlazili smo na vanjska vrata. Jedno vrijeme se išlo kroz hodnik, a kasnije su zatvorili ta vrata tako da smo morali ići van i poredati se uza zid, koji je zidan ciglom. Kad smo došli pred kuhinju bio sam 16. Tada me jedan uhvatio i udario. Nisam smio ništa, samo sam šutio. Tada je rekao: "Ovo je onaj iz Kozarca, koji se penjao na tenk..!" Nakon toga me pustio i nastavio sam dalje.

Međutim, taj ručak je bio ništa. Morali smo ga na brzinu jesti. Morali smo pojesti za 3 minute. Utrčali bi i uzimali dio, ako ima kruha stavljali smo ga u džep. Uzimao si tanjur, usuli bi nam hranu i tako bi otrčali da pojedemo. Meni do ručka nije bilo jer kako sam ušao trebao sam se vratiti. Ovaj me prepoznao pa me bilo strah. Navodno da sam ja skakao na tenk u Kozarcu.

Međutim, to nije istina jer sam u zadnjih mjesec dana uzeo neplaćeno. Tada sam se krio da ne bi otišao na vježbu. Kasnije je prva grupa već otišla na vježbu u Novi Varoš, Pakrac. Jednostavno, nisam htio ići.

Vratio sam se nazad. Kad smo izlazili vidio sam gdje je on. Svi smo se morali vraćati u koloni u tu kuću. Kad sam sjeo pitali su me: "Što te udari?" Rekao sam: "Ne znam! Rekao je da sam ja bio u Kozarcu na nekom tenku. Ja mjesec dana prije nisam izišao iz dvorišta, a kamo li da sam bio u Kozarcu." Samo sam čekao da me pozove. Kasnije je ovaj vojnik došao i pitao: "Gdje je onaj!?" Nitko nije ništa rekao. Tada je on ponovio: "Gdje je onaj što se u Kozarcu penjao na tenk!?" Kako smo svi šutili mislio sam: Ako budem šutio bit će gore za mene. Tada sam rekao: "Evo mene!" Rekao mi je: "Dođi ovamo!" Tada sam bio od hangara oko 5 ili 6 redova ali sam bio bliže "Bijeloj kući". Prišao sam njemu, a on me pitao: "Šta si ti radio u Kozarcu?" Tada mi je rekao nekakav datum. Kako sam očekivao da će me voditi u "Bijelu kuću" pošao sam. Tada mi je on nešto opsova i rekao: "Ma, kud ćeš tamo!?" Tu me počeo šamarati i tući palicom. Tukao me sve dok nisam pao. Sjećam se još samo da me jednom udario nogom i od tada ne znam ništa. Opet se ponovilo isto kao i prije. Kad sam se probudio bio sam vani, osjećao sam da sam mokar. Kasnije sam vidio da nemam još nekoliko zubi. Kasnije sam otišao unutra, braća su me počela tješiti. Pitali su me: "Šta je bilo? Pričaj!" To je bilo polovicom srpnja 1992. Zapisao sam samo dva dana, kad je izveden M. C. 25.07.1992. i dva dana kasnije kad je izveden B. K. - B.

K. je izvođen tri puta. Ovaj što ga odvodio skomponirao mu je pjesmu i rekao: "Hajde K. pjevaj i idemo!" Kako je K. bio blizu nas rekao je: "Evo ga majku mu jebem! Došao je da me ubije." K. su izvodili tri puta navečer i dva puta po danu.

S. Č. su izvodili par puta, a on je i podlegao. Njegova dva šurjaka E. i još jedan su ga nosili, a on je izdahnuo pred našim očima. Jedan P., jedan iz Raškovca S. D. i njegov sin. Njega su izveli jednu večer i tri dana za njega nisamo znali. Tražili smo ga, a kasnije su nam rekli: "Eno ga tamo u jednom ćošku!" On je bio cijeli isječen i spaljen. Drugi su ga donijeli pa smo ga oprali. Oko 15 dana nije mogao ustati. Ostali su mu rezovi po cijelom tijelu.

Maltretiranja i tuče bilo je do iznemoglosti. Jedan dan ga izvedu i nakon par tuča vidimo da ga nema. Ako bi izdržao maltretiranje, oni bi došli i rekli: "Hajde dvojica da ga donesete!" Ako se ne pojavi, onda se nikad više neće vratiti.

Jednu večer jedan Srbin i jedan Hrvat su pobjegli. Uglavnom Hrvat je uspio pobjeći. Tamo je bio i jedan 'polutan'. Majka mu je bila Srpkinja, a otac Hrvat. Bio je u zatvoru par dana, dok nisu doznali da mu je majka Srpkinja. U zatvoru su pretežno bili Hrvati jer je njih najviše u Ljubiji. Oni su svaki dan pozivali i stvarali neke grupe za razmjenu. Međutim, od toga nije bilo ništa. Uglavnom, doznali smo da imaju tri grupe. Prva grupa je bila u garaži i u "Bijeloj kući", druga grupa su oni za koje su rekli da će ići na Manjaču, a treća će ići kući.

Dana, 06.08.1992. bilo je prozivki, nekih je bilo vani, a neki su bili u hangaru. Ja sam uvijek ostajao u svojoj sobi. Između ostalih prozvali su mene. Kako je moj brat bio u toj velikoj sobi, a ja sam spavao u kupaoni na ormaru dotrčao je do mene i rekao: "Trči! Proziva te, a ti idu kući." On je bio jako sretan. Ja sam odmah otišao. Tamo su me pitali datum rođenja i ime oca. Kako je bilo dosta istih imena i prezimena, tražili su ime, prezme, ime oca i godište. Nekad su pitali gdje radiš i sl. Tog 06.08.1992. ponovno sam se rodio.

Ujutro oko 9:00 dva autobusa su pošla ispred "Bijele kuće" i otišla negdje. Kad sam brojao kasnije bilo je oko 18 autobusa. To su sve ljudi iz "Bijele kuće", garaža i hangara. Kako sam bio na pisti imao sam pregled tih autobusa. Dok su ovi zatvorenici ulazili oni su ih tukli dugačkim drvetom. Kad su napunili jedan autobus, jedan od njih je ušao, hodao po njima i psovao. U svakom autobusu nije bilo ispod 60 ljudi, a reklo bi se da je prazan. Onaj tko bi htio vidjeti da su ljudi unutra morao bi se podignuti u nivou prozora. Jednostavno "sprešali" su ih.

Nismo znali što je i kako je, uvijek smo pitali: "Kud? Šta?" Tada je naišao Č. koji je prema meni uvijek imao dobar odnos. Jedan ga je pitao: "Šta je Č. Mi prozvani, svi odoše, a mi smo ostali." Na to je on rekao: "Šuti! Budite sretni što ste tu!" -"Što?" -"Vas koliko je ostalo ovdje do noći može jedan autobus prebaciti u Trnopolje." Tada nam je bilo jasno da ovi nisu odvedeni u Trnopolje.

Moj jedan brat i bratić otišli su sa ovih 18 autobusa. Oni su donekle imali evidenciju svih koje su odvezli. U mojoj sobi je bilo oko 540 ljudi. Bila je jedna soba gdje je bio H. i dr. S. i H. ... Nekad kad je bila tuča svi bi bili na oko pola sobe, a drugo pola je bilo prazno.

Jedan dan je došao P. i ovaj njegov kolega. Njih dvojica su stalno bili zajedno. Ušao je P. i došao do mog stričevića S. K., koji se skrio pod stol, a P. je opet udarao po njemu. Kasnije je udario i O. K. Kad je skočio udario ga je po nogama. Njemu je naredio: "Hajde traži 20 tisuća!" Tada sam ja po nesreći stavio kapu jer sam mislio: Ako me udari manje će me boljeti. Tada je P. rekao: "Ti u kapi! Diži se!" Polako sam se počeo dizati, a on je prišao meni. Tu je bila jedna plastična kanta u koju smo vršili nuždu. On je uzeo tu kantu i sve prosuo po meni. Rekao je: "Marš! Za pet minuta nađi mi 10 tisuća!" Tada sam ja počeo hodati po sobi lijevo, desno i govoriti: "Dajte braćo, ubit će me!" Međutim, nitko nije davao. U međuvremenu P. je izišao van. Tada mi je moj brat rekao: "Dođi ovamo!" Izvadio je oko 5000 dinara i rekao: "Evo ti." Tada sam pošao opet tražiti, a on mi je rekao: "Nemoj da tražiš, vidiš da ljudi nemaju." Tada je jedan ušao i zavikao: "Svi napolje!" Svi smo se poredali u stroj. Tamo na pisti sjedio je jedan čovjek. Tada nam je stražar rekao: "Jedan po jedan trčati oko ovog čovjeka! Opet svi na isto mjesto! Stoj!" Kad smo se svi izredali, rekao nam je da trebamo prepoznati tog čovjeka. Neki od nas su znali tko je taj čovjek. Nakon toga smo se vratili unutra. Mislio sam da će taj stražar to zaboraviti jer su oni pretežno bili u pijanom stanju. Tada je ušao taj stražar i pitao: "Đe je onaj moj jaro!" Rekao sam: "Evo me!" i dao mu novce. Tada je on upitao: "Koliko sam ja rekao?" Rekao sam mu: "5000!" Toliko sam rekao jer je bio pijan. Uzeo je to i potapšao me po ramenu.

Dana 06.08.1992. otišao sam u Trnopolje. U tom autobusu u kojem sam ja bio, bilo nam je naređeno da pjevamo. Svaki od autobusa je imao svog vođu. Tako je bilo u dolasku u Omarsku i pri odlasku u Trnopolje. Naš nadređeni sjeo je pored vozača i rekao: "Hajde svi pjevajte: Jebo' ja svoju mater!" Tako smo morali govoriti sve do Trnopolja. Tamo smo došli pred kapiju od doma. Rekli su nam: "Jedan po jedan trčeći!" Tamo sam vidio da ima dosta ljudi. Pored trave je sjedio jedan čovjek koji je imao jednu bilježnicu i zapisivao svakog od nas. Svi su tražili hranu, tako sam i ja pošao za njima.

Moj stričević je izišao tri dana prije. Tada sam mogao i ja izići ali nisam znao gdje idu. Moja majka je čula da sam poginuo. Ovi koji su došli prije sve su pratili. Tada me vidio moj stričević i rekao: "Hajde ovamo! Buraz hajde ovamo." Došao sam do njega i rekao sam: "Daj mi jesti!" Njegovi su čuli za njega i poslali mu hrane. Odrezao je komadić mesa i dao mi. Tada sam ga pitao: "Pa, kome će to?" Rekao je: "Tebi!"

Kad sam vidio koliki mi je komadić dao htio sam se sa njim posvađati. Tada je rekao: “Govorim ti iz svog iskustva, vidiš šta se sa mnom događa... Nedam!” On je bio moj stričević, a bio je mlađi od mene godinu dana. To je govorio za moje dobro. Tada sam pošao dalje, vidio sam da neki jednu juhu. Pitao sam: “Ima li šta jesti?” Rekli su mi: “Ima, juhe.” Ta juha nije bila po mom ukusu, ali iako je bila takva najeo sam se. Išao sam i jeo sve dok me trbuh nije zabolio. Pet ili šest dana sam se mučio sa stolicom.

Bio sam težak oko 66 ili 67 kg kad sam zarobljen. U Trnopolju sam imao oko 43 kg. Kad smo došli u Trnopolje svi smo se izmjerili, a u jednom krugu je bila decimalna vaga. Kako nisu imali gdje spavati I. L., R. i njegov brat i R. sin spavali su pored vage. Tu su ležali dan ili dva.

U Gašincima, 7. svibnja 1994.

- jad74

GODINA ROĐENJA: 1953.
PREBIVALIŠTE: Prijedor

Čišćenje je bilo 06.06.1992., došla su dva transportera vojske. Rekli su nam da svi izlazimo od starijih do najmlađih, da pustimo stoku, ostavimo otvorene kuće i da se evakuiramo. Svi kolektivno smo izlazili, došli smo na jednu poljanu i tu su nas sakupili. Muškarce su odvojili od nas. To je bilo na poljani pored tržnice, u ulici Muharema Suljanovića. Odvojili su muškarce od 16 do 60 i nešto evakuirali autobusima. Za one koji nisu imali prijevoz rekli su: «Sad, starije majke i majke sa dijecom do 15, 16 godina neka se odvoje na stranu!» Međutim, odvojili smo se, za ruke sam uzela obodvoje djece i nisam dala da idemo. Moj muž je već bio na strani, među muškarcima. Pošto je moj sin bio maloljetan i trčao je za ocem, ja mu nisam dala.

U trenutku sam vidjela sinovog trenera. On je bio vođa te vojske. Mislim da mu je ime Z. Zamolila sam ga i rekla: “Molim te Z. pusti mi sina, znaš da nemam nego njega!” Taj Z. ima oko 23 godine. On je samo mahnuo rukom. Igrom slučaja sin mi je ostao i nije otišao za logor. Kasnije smo se vratili kućama, a grupirali smo se po 20 ili 30 osoba. Išli smo u stabilnije kuće, prenoćili smo jedan dan. Sutradan je naišla vojska i rekla da nema problema i da nikom ništa neće biti. Rekli su nam da možemo ostati u svojim kućama. Tada sam otišla kući, a djeca su mi ostala u susjedstvu.

Oko 20 metara od kuće naišla su dva “golfa”, zaškripali su i stali ispred moje kuće. Kad su me vidjeli rekli su: “Vidi ono, sunce ti ljubim! Dolazi ovamo!” Kako nisam

znala gdje ću ni što ću, rekla sam im: “Joj, oprostite!” Bacila sam im ključeve i rekla: “Evo vam ključeve, razumijem vlast. Radite što hoćete.” Na to su mi rekli: “Dolazi ovamo!” Kad sam im prišla, rekli su mi da im otvorim kuću. Bila su njih četvorica. Ušla sam u kuću i sve im otvorila: kat, garažu, ljetnju kuhinju... Bili su to M. ili M. P. koji je i danas na dežurstvu u Prijedoru, a drugi je bio B. D. iz Dragotinje. To su mi rekli susjedi koji su B. dobro poznavali. Taj čovjek mi je nanio takvu bol i ne znam da li ću je ikad zaboraviti.

Dvojica su pregledavala kuću i kupila sve vrijedne, tehničke stvari. Ta dvojica su kupili one stvari koje su im trebale. Dvojica su ostala i pitala me da li bi htjela skuhati kavu. Tada mi je prišao ovaj mladi P. i rekao: “Znate šta gospođo ja sam iz Livna. Nisam odnos sa ženom imao od šestog mjeseca. Ja moram da se iživim! Hajde lijepo da se dogovorimo. Uđi u spavaću sobu i skini se!” Ja sam kleknula pred njega i rekla: “Nemoj ljubim te! Ti bi mi mogao biti dijete!” U životu nisam ni s kim imala odnos nego sa svojim mužem. Imala sam jedan fin i pošten brak. Rekla sam im: “Radije me ubijte, ne mogu to podnijeti!” Nije me prisiljavao nego je rekao: “Jebao ja svoje dijete, ako te itko pipne osim mene! Ulazi u sobu!” Pod silom sam pristala i otišla. On je imao odnos sa mnom. Tada sam imala jako visoku temperaturu i nisam znala što da radim. Međutim, ušao je taj B. koji je imao oko 60 godina. Bio je u pijanom stanju. Kad je ušao tako bolno me pritisnuo za dojke da nisam mogla izdržati. Tada je rekao: “Vi Muslimanke ste tako temperamentne i vruće. Uvijek sam imao želju da imam s Muslimankom odnos, a sad mi se pružila prilika!” Toliko me mučio i patio jer je bio pijan. Ništa mi nije mogao, stalno je govorio: “Boga ti jebem ali ostavit ću ti bilo koji znak. Kad dođe ustaša da vidi da mu je ‘četnik’ harao!” Toliko me ispritiskao po grudima da su mi bile crne i cijelu me isisao da sam imala šest ili sedam biljega. Tada je ušao treći koji je bio mlad. Imao je crne naočale i crne rukavice, rekao je: “Izlazi ti sad sam ja na redu!” On mi je prišao. Odveo me u dnevnu sobu i prevrnuo me na stol. Prišao mi je prema ustima. Rekla sam: “To nikad nisam radila, slobodno me ubij! Strijeljaj, ali neću!” Pokušao je silom, ali je vidio da ne može jer sam ja jednostavno vrištala i trgala se. Međutim, on se samo iživio i pustio me.

Dok su ovi ostali kupili stvari ja sam se samo šokirala. Nisu gledali jedan drugoga, nego su dolazili jedan po jedan. Drugi su vršili pretres. U tom šoku sam bosa istrčala i otišla do jedne susjede. Svi moji susjedi su bili vani i vidjeli su da je u mojoj kući pretres i da se nešto događa. Kad sam se pojavila na vrata, vidjeli su da sva drhtim, haljina mi je bila potrgana. Tada mi je ona rekla: “Ulazi u kupaonu i šuti.” Ušla sam i istuširala se, tu sam sjedila i popila kavu. Mislila sam što da radim, bila sam u tolikom strahu i mislila da će doći i ubiti me. Nikom ništa nisam htjela reći. U tim trenucima sam mislila da to skrijem. Zavezala sam maramu i otišla u kuću.

Djeca su vidjela da sam uplakana i nikakva. Pitali su me: "Šta je mama? Šta ti je bilo?" Rekla sam: "Nije ništa." Tada sam bila jaka i mislila sam: Rat je, mora se nešto podnositi. Kad pomislim da mi je tu punoljetna djevojka, ipak ja sam starija i majka sam. Gledajući na nju lako sam sve podnosila. Uvijek sam sebi govorila neka se to odrazilo na meni rađe nego na njoj.

Sutradan sam otišla u svoju kuću uzeti neke stvari. Vidjela sam kako je jedan vojnik repetirao pušku prma meni. Opet sam vidjela da se nešto događa. Okrenula sam se na drugu stranu i tamo je drugi repetirao pušku. Vidjela sam da su me došli ubiti. Preskočila sam ogradu i pretrčala kod susjede. Prelazila sam preko nekog potoka i došla u neku šupu. Tu sam sjela i mislila: Joj, što ću došli su me ubiti!

Žena koja je tu stanovala došla je do mene, tada sam joj se javila i rekla: «Tu sam!» Plakala sam! Rekla sam: «Tu sam skrivena!» Ona je ušla zaprepaštena i rekla: «Šta? Što...» Tada sam odvezala maramu i rekla: «Joj Diko, vidi šta su juče od mene napravili!?» Tu je bio jedan moj kum koji nije otišao za logor. Došao je i rekao: «Boga im jebem! Što da mi svakom šutimo, a oni da rade i haraju kako hoće? Ako je vlast, vlast poštujemo to sve ali tražit ćemo neku zaštitu.»

Oni su me prisilno odveli u neku kuću da nazovem SUP. Sve sam im ispričala od početka do kraja. Ovi iz SUP-a bili su ljubazni i u roku od 5 minuta su došli. Pitali su me sve što je bilo. Tada sam im sve detaljno ispričala. Otišli su do moje kuće i vidjeli sve što se događa. Pitali su me: "Da li ti poznaješ nekog od njih?" Tog trenutka im nisam htjela reći da poznajem. Samo sam im rekla: "Molim vas, ako je moguće da budem zaštićena. Ja sam izgubljena žena, ovo mi je drugi šok. Ne znam što govorim ni što radim. Jednostavno, dosta mi je svega." Uzeli su moj broj telefona, zapisali moju adresu i rekli: "Sigurno vas nitko više neće maltretirati, niti doći kući. Vi ste sad pod zaštitom. Ukoliko budete imali problema, samo zovite SUP odmah će netko doći." Nakon toga nitko me više nije taknu cijelo vrijeme, dok je moj muž bio u logoru.

Moj muž je 06.06.1992. odveden u logor, a mene su napali 08.06.1992. Moj muž je u Omarskoj bio dva mjeseca i nešto dana. Nakon toga su ih odveli u Trnopolje. U Trnopolje sam mu svaki dan nosila hranu. To je oko 15 km udaljeno od Prijedora. Išla sam pješke, prugom prema Banja Luci, a kasnije smo išli biciklima. Kasnije su nam oteli bicikle, neki iz šume. Njih par bi izišlo iz šume i zaustavljali nas. Novije bicikle su odvajali na stranu. Tako da smo išli vlakom.

Kad sam odlazila tamo svi oni su bili u šoku. Nitko do njih nije mogao da se izvuče. Kući se nisu mogli izvući dok nismo otišli u SUP i napravili "iseljenicu". Za te podatke sam išla dva ili tri dana. Kad je izišao bio je sav iscrpljen, izmučen, bez ijednog zuba, sa 43 kg.

Pored svog šoka, posvećivala sam samo njemu pažnju. Međutim, ostao je do daljenjeg jer nismo imali papire za izlazak. Nitko nam nije mogao poslati papire. Kasnije su se oni (sin i suprug) uspjeli upisati među onih deset koji su trebali izići van. Pošto se nisam mogla upisati, bila sam prisiljena ostati. Kad su oni trebali ići, čula sam od jednog prijatelja da oni pitaju za mene i kao što ja ne idem. Tog trenutka me bilo strah zašto se oni raspituju za mene. Ostala sam do daljnjeg. Stalno sam mislila da će oni dobiti neku slobodu i da će se oni vratiti.

Četiri mjeseca nakon izlaska sina mi i supruga, spavala sam u kući sve dok mi nisu bacili bombu. Kad su ubacili bombu, bio je to znak da se i ja iseljavam. Bombu su bacili ispod prozora u dvorište, odmah su sva stakla porazbijana. Sutradan sam otišla kod jednog staklara koji mi je stavio stakla na prozore. Preko dana sam bila u kući, a na spavanje sam išla kod majke.

Nakon 15 dana, došla sam kući, a svi prozori su bili otvoreni. U kuću mi je provaljeno. Opet su pokupili stvari. Tada sam vidjela krv na stepenicama, na ulazu. Na svakoj česmi bila je krv. Vidjela sam da se netko od njih ozljedio. Odlučila sam napustiti kuću i preći kod mame.

Nakon toga otišla sam u SUP, ovaj što je bio na dežurstvu lijepo me prihvatio. Ušla su dvojica kojima je rekao: "Imate nalog, gospođa je došla, noćas je imala provalu. Idite na uviđaj." Oni su mene zapitali: "Koja je to ulica?" Rekla sam: "Rahima Bajramovića." Rekao mi je: "Ta ulica ne postoji." Rekla sam: "Nisam čula da je promijenjena, znam samo kako se prije zvala." Nakon toga se uopće nisu odazvali. Obraćala sam se patroli ali ni oni nisu došli. Tada sam vidjela da se nemam kome obratiti. Tražila sam da mi netko pošalje papire za izlazak. Međutim, nitko mi to nije mogao poslati. Tako da sam provela oko 20 mjeseci šuteći u tom Prijedoru. Tamo sam jela i pila kod roditelja. Oni su imali jednu kravu, a dobivali smo nešto hrane od Merhameta.

Nakon mjesec dana ponovo su mi provalili u kuću. Tada su ušli u dnevnu sobu sve pokupili, čak su skinuli i luster. Uzeli su moju kazetu na kojoj su svi moji prijatelji i susjedi.

Nakon mjesec dana čula sam da je ta kazeta kod jednog V. iz Omarske. Jedna ženska je slučajno ušla i vidjela mene na kazeti. Znači da su ti pljačkaši bili oni domaći. Kasnije sam sve saznala tko je što napravio. Međutim, to me nije zanimalo samo sam htjela otići.

Nisam saznala tko mi je pokrao stvari iz kuće. Imala sam jako dobrog prijatelja iz Banja Luke. Zvao se Ž., a uzeo je kuću od moje snahe. Na kraju sam saznala da je on tu igrao jako veliku ulogu. Dva puta sam mijenjala stakla na kući, a on je došao u

petak kad je bio pazarni dan i ponovo mi razbio stakla. Tada mi je rekla jedna izbjeglica S. iz Kaknja. Kad sam se vratila pitala sam je: "Tko mi je razbio prozore?" Rekla je: "Neki Ž." -"Pa, što je tražio?" Rekla je: "Došao je i pitao gdje si ti. Tada sam mu rekla da si kod majke ili na pijaci. Tada mi je rekao: Jebem joj Boga balijskog zar' još nije otišla!" Tada mi je sve bilo jasno. Mislim, da je to on napravio i njegovo društvo. On je znao sve moje podatke, a bili smo kuća uz kuću. Pred sam izlazak o njemu sam čula sve najlošije. Čak ga je i policija hapsila. Nisam znala gdje da idem, otišla sam u Crveni križ i zaplakala. Tamo je bila kolegica A. i kolega Z. Kad sam zaplakala dala sam izjavu. Tada sam im rekla: "Ima li ikakve pomoći? Ovdje se prvi put obraćam, ne znam što da radim. Nemam papire, toliko me pljačkaju i maltretiraju, došlo mi je da se sama uništim. Ima li ikakve šanse da iziđem, novci nisu u pitanju!?" Jedan od njih mi je rekao: "Možeš samo ići na Travnik, ne možemo ti pomoći." Odatle sam otišla kući.

Dva mjeseca nakon toga, u petak, kad je bio pazarni dan odnijela sam mlijeko, grah i kukuruz na prodaju. To sam mogla odnijeti jer su mi roditelji bili poljoprivrednici. Prodala sam još neki stvari tako da sam imala oko 180 DEM u torbi. Biciklom sam se vratila svojoj kući. Kad sam došla čekala su me dvojica na kapiji. Nikad ih nisam vidjela. Rekli su mi: "Dobar dan, gospođo." -"Dobar dan!" Rekli su mi: "Mi smo došli ovamo, vidite nama treba kuća." Rekla sam im: "Nema problema! Ja ću kuću dati samo što ja nemam papira." -"Možemo li ljudski popričati?" -"Zašto ne!?" -"Možemo li ući u kuću?" -"Možemo i ovdje popričati." -"Kakve ima veze možemo u kući." Kako su pošli u kuću otključala sam i oni su ušli. Bio je isti slučaj kao i prije. Tražili su mi novce i uzeli torbu koju su pretresli. Pitali su me: "Koliko imaš maraka?" Rekla sam: "To mi je sve." Tada su mi rekli: "Hajde da se dogovorimo. Zašto ti ne ideš? Šta ti glumiš? Što si ostala? Jel' ti znaš da je tvoj muž logoraš i da ovdje nikad nema povratka, a mi tebe tu gledamo danima. Ima da se skineš naga!" Jednostavno sam bila izgubljena i šokirana. Nisam znala što da kažem. Rekla sam: "Ubij te me! Bila bih najsretnija da me ubijete. Ovo mi je drugi put da mi se isto događa!" Na to su mi rekli: "Šta će ti biti, neće ti ništa. Vidiš koliko si jaka i temperamentna žena. Šta ima veze, kao pala muha na medvjeda." Bila sam prisiljena, opet sam morala istu stvar učiniti. Tada sam rekla sebi: Ni živa, ni mrtva ovdje neću da se nalazim! Nakon toga su mi rekli: "U roku od 25 dana da se čistiš iz Prijedora ili će te pojesti noć!"

Nisam smjela to reći roditeljima jer mi je majci preko 70 godina. Otišla sam svojoj najboljoj prijateljici i sve joj ispričala, iako nikad to nisam nikom pričala. Tada sam joj rekla: "Bila sam toliki optimista, da dočekam tu neki kraj, da vidim sve što se događa. Međutim, moj se kraj završio ili ću se uništit ili moram bilo kakav izlaz naći.

Ne mogu ovo više podnijeti!" Rekla mi je: "Idi u Crveni križ." Rekla sam joj: "Jebem ti Crveni križ! Išla sam i ništa." Došla sam jer nisam znala kud ću i kako ću.

Našla sam kolegu N. koji je radio kao prevodilac u Merhametu. Rekla sam mu: "Nedin molim te. Ja imam tako težak slučaj da ne znam što bih od sebe. Čula sam da si radio po tom pitanju! Ima li ijedan čovjek da možemo razgovarati u četiri oka. Novci nisu bitni, brat ima novaca, samo da uđem u Hrvatsku! Sa mnom se nenormalno događa, ja to tajim i krijem. Jednostavno svu tugu sa sobom dijelim. Da li je ikako moguće da prijeđem u Hrvatsku!" Rekao mi je: "Evo ti broj od Crvenog križa u Banja Luci. Zovi J., ona spaja obitelji. Inzistiraj i traži osobno nju!"

Vratila sam se kući, nazvala je i sve joj ispričala. Rekla mi je: "Sačekaj trenutak da vidim da li se tvoj muž nalazi na popisu." Kad je pogledala rekla je: "Vaš muž nije registriran, nemamo njegovog broja." Rekla sam joj: "Ja znam i jamčim životom da je bio u logoru u Omarskoj. U sabirnom centru je bio u Karlovcu, iz Karlovca je prešao u Gašince. Mislim, ako hoćete možete provjeriti." Rekla mi je: "Gospođo, mi samo vršimo spajanja. Ako vaš muž ode u treću zemlju, onda ćemo doći pred vašu kuću i izbaviti vas do muža." Opet, nisam znala što da učinim.

Otišla sam kući i pitala: "Tko radi u Merhametu?" U Crveni križ se nisam imala potrebu obraćati jer me nitko nije primio. Kasnije sam otišla u Merhamet i našla A. koji je radio za Merhamet. Kad sam došla do njega rekla sam: "Imam tolike probleme i toliki šok, želim s tobom razgovarati u četiri oka. Ako možeš pomoći, pomozi ja ne znam što da radim, uništit ću se." Rekao mi je: "Dođi po podne mojoj kući i sve mi ispričaj." Došla sam do njega i sve mu ispričala. Tada mi je rekao: "Pošto delegacija iz Banja Luke dolazi u utorak, ti dođi i daj im izjavu. Pričaj sve otvoreno s njima, oni će ti sigurno izići u susret."

Došla sam u utorak, njih dvoje su bili jako ljubazni prema meni. On se zove Z., a ona S. Ispričala sam im sve. Tada mi je ona prišla i rekla: "Budi jaka, za dva tjedna ćeš biti prebačena." Uzela je sve moje podatke i broj telefona od sestre. Mjesec dana se nisu javljali.

Kad su vidjeli moji susjedi (izbjeglice) da kući nikako ne prilazim, počeli su dolaziti. Dolazili su i pitali: "Treba nam kuća, mi smo izbjeglice. Daj nam kuću." To sve su bili Srbi. Rekla sam im: "Vi mene prebacite do Hrvatske. Nađite mi čovjeka koji može da mi nabavi papir iz Hrvatske i evo vam sve što imam. Ja dok sam živa ne vraćam se u Prijedor, iako sam tu rođena i rasla." Jedan mi je rekao: "Ne znam i mene su isto protjerali, a mene osobno ne interesira vaš problem. Znate da su neku noć otišle tri glave zbog kuće. Pošto imate tu majku, vi nama dajte ključeve!" Rekla sam: "Ne

dam ključeve dok sam ja tu! Ionako nemam ništa od života! Ako treba ubij me! Ne dam ključeve dok ja ne pođem odavdje! Nikom ne dam kuću dok sam tu. Kad iziđem odnijet ću ključeve u Crveni križ ili u općinu!" Nakon tri dan oni su opet došli. Otac me prisiljavao da im dam ključeve. Međutim, nisam im htjela dati.

Nakon toga sam otišla kod odvjetnika po savjet. Otišla sam kod B. koji je radio kod Đ. Pitala sam: "Da li tebam dati ključeve ili ne?" Rekao mi je: "To nije ništa! Ugovor nije ništa! Pristani, vidiš da te prisiljavaju, daj im kuću."

Odatle sam otišla u općinu, sve sam im ispričala. One službenice su rekle da me nema pravo nitko istjerati jer to nije bio društveni stan nego moje vlasništvo. Tada mi je jedna rekla: "Ali gospođo, izbjeglice su toliko kriminalne da nikom ne možemo stati u kraj. Svega i svašta se tu događa, vi gledajte da iziđete. Najbolje je da iziđete!" Tada sam im rekla: "Ja bih rado izišla ali nemam papira i ne mogu izići bez papira!"

Opet sam zvala Banja Luku, A. mi je rekao: "Nemaš im potrebe dosađivati. Uzeta si kao zaštitni slučaj, sigurno ćeš otići čim budeš na redu." Dosađivala sam im svaki dan.

Nakon dva mjeseca, kolega Z. mi je jedno jutro rekao: "Vi ste prihvaćeni, a vaš put je 29.03.1993. budite spremni pred Crvenim križom oko 10:00 sati." Tako sam i izišla, u putu sam dobro prošla nitko me nije dirao niti maltretirao. Oni koji su me silovali bili su u uniformama Vojne policije. Dvojica su imala bijele remene, a dvojica su bila u tamno plavim uniformama. Jedan od dvojice, koja su kasnije dolazila, je bio u civilu, a drugi je imao maskirnu uniformu.

Drugi put su me silovali 27.01.1993. Ta dva mjeseca sam poludjela. Naredili su mi da moram izići u roku od mjesec dana. Na kraju mi je jedan poznanik M. rekao na tržnici: "Viđam te ja ovdje često, a loše ti se piše! Nešto će se događati..! Svi koji imaju nešto prema tebi i koji imaju izjavu u SUP-u, sigurno će biti likvidirani. Ja ti preporučujem, nestani!"

Noć poslije mog izlaska bio je masakr. Znači da sam i ja bila na tom popisu jer je sve rađeno po popisu. Znači da sam imala sreću što sam izišla.

U Gašincima, 7. svibnja 1994.

- jad75

GODINA ROĐENJA 1954.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Uoči napada radio sam u firmi "Žitopromet". Kad sam izišao s posla otišao sam kod punca. Tu sam prenoćio. Ujutro se već počelo pucati. To je bila subota 30.05.1992.

U nedjelju sam otišao, žena je inzistirala da idemo do svoje kuće pošto su govorili da se može hodati sa bijelom trakom na desnoj ruci. Vjerojatno im je to bio znak raspoznavanja onih koji su nesrpske nacionalnosti. Došao sam do Privredne banke u Prijedoru. Ta banka se nalazi preko puta doma zdravlja u Prijedoru. Oni su mi rekli da mi ne garantiraju za život. To mi je rekao jedan srpski policajac. Na moje inzistiranje da idem vidjeti ženu i šta je s njima, pustio me. Rekao mi je da se javim kad se budem vraćao. Kad sam došao do kuće vidio sam da još gori. Međutim, nije samo moja kuća gorila, nego od 40 kuća koje su bile tu samo četiri nisu gorile. Tu smo se zadržali samo da vidimo. Kad smo se vraćali zaustavio me isti onaj policajac i pitao je: "Šta je?" Rekao sam da mi je kuća izgorila, na to mi je on rekao: "Ma, nek' je živa glava." Kod hotela "Balkan" ženu i mene zaustavila su četiri srpska policajca koja su nas pretresla.

Pošto je moja šogorica imala stan, a ona je bila kod muža u Umagu, otišli smo u taj stan. Nakon tri dana došla je srpska policija i rekla da sam u taj stan provalio i da ga moram napustiti. Ja sam napustio taj stan, a oni su mi rekli da ujutro moram otići u SUP. Bojao sam se otići u SUP jer sam čuo da se u SUP-u tuče, maltretira i ubija. Međutim, iako sam to čuo otišao sam u SUP. Kad sam došao tamo nitko me nije legitimirao. Sačekao sam oko 20 minuta, tada je došao policajac koji me istjerao iz tog stana. Uzeo je moju "ličnu kartu" i rekao da idem za njim do kombija. Tada sam počeo nagađati da će me odvesti negdje u logor. U Keraterm sam došao 11.06.1992.

U tom kombiju sam bio sam, kasnije su doveli još njih desetak. Mislim da je i bolje što su mene samog dovezli. Da sam sačekao u SUP-u ne znam što bi sa mnom bilo.

Tu sam zatekao skoro cijelu Donju i Gornju Puharsku. Smjestili su me u spavaonu br. 2. Kad sam došao vidio sam D. M. kako sjedi na klupi. Vjerojatno je ona došla dan ili dva prije mene. Bilo me strah pa nisam smio nikog ni pitati ništa. Odmah su mi rekli da moram bježati do kraja spavaone i da ne budem do vrata jer bi onda dobio batine. Nitko me nije dirao oko par dana dok me Ž. nije prepoznao. Tada mi je rekao: "Je li Z. tu?"

Kasnije, oko 12:00 ili 11:30 prozvao me B. i pitao gdje su mi od brata novci. Rekao sam mu da ne znam. Tada me udario bejzbol palicom preko oka i rekao: “Znat ćeš sve!” Rekao sam mu: “Ti možeš mene ubiti, a ja ne znam uopće o čemu ti pričaš.” Tada je naišao neki luksuzni auto, a on mi je rekao: “Bježi u spavaonu! Razgovarat ćemo drugi dan!” Otišao sam unutra i nisam oko 15 ili 20 dana mogao gledati na oko. Sada oko 3% ne vidim na ovo oko. Poslije toga nitko me nije tražio niti zvao. Zvali su me samo da im dam izjavu. Tu su me ispitivali jedan M. i jedan mali crni koji je imao ruku u gipsu. Pitali su me gdje sam bio u vrijeme napada, koga sam prebacivao i sl. Nitko od njih me nije znao po imenu i prezimenu. Svi su me zvali Z. K. Kasnije me pitao gdje su mi braća. Rekao sam im da ne znam, samo sam znao da su pobijeni. Kasnije sam saznao sve. Kad me ispitao rekao je: “Sve ćemo se raspitati, ako ne bude ovako kako si rekao gotov si!” Tada sam mu rekao: “Ja stojim iza svega tog što sam rekao.” Međutim, da je znao da sam bio u HOS-u cijelo vrijeme sa A., E. i ostalima... Stari grad ne bi pao da mi nismo bili izdani, jedan naš nas je izdao. Nikad Stari grad ne bi pao da mi nismo bili izdani. (...)

Zamišljao sam da ćemo svi mi biti pobijeni od one noći kad je oko 140 njih pobijeno, i oko 100 ranjenih je bilo. Nitko ne zna gdje su oni zakopani i kao ni za ostale. To je bilo između 20. i 25.07.1992., a bila je F. smjena. Kad su oni to napravili rekli su: “To je sve po K. naređenju.” Taj čovjek je bio uvjek uz nas i nije dao da se zatvorenici maltretiraju. Kad je bila njegova smjena mi smo mogli izići van, sve je bilo kako treba. U druge dvije smjene bilo je batina za ručak i u sobama. Kad je oko 560 ljudi za 12 minuta moralo jesti, mislim da je to dovoljno...

Kad su tu noć povezli njih 147 (ubijenih) u pratnji je bio mali Č. koji sigurno zna gdje su ti ljudi odvezeni. Drugu noć su izveli još oko 40 ljudi koje su strijeljali ispred spavaone. Ujutro je došao jedan mali kamion, tada nisam imao snage da vidim tko je išao u pratnji. Mislim da su i njih samo ubacili u rupu i ne znam da li su ih zatrpali ili nisu. Tada sam za jednu noć posijedio. Cijela brada mi je posijedila tu noć. Tada sam mislio da će nas sve pobiti. Ne znam da li je to sreća ili nešto drugo jer je došao auto Međunarodnog crvenog križa. Kad su oni prolazili mi smo svi zagalamili, tako da je taj auto stao. Nakon toga su produžili. Vjerojatno su produžili jer su mislili da će oni pucati na njih. Nakon 10 dana rekli su nam: “Neki će za Omarsku, jedni za Manjaču, a ostali za Trnopolje.”

Dana, 3. (8.1992.) ujutro oko 5:15 sati došli su i rekli da mora biti stroga tišina. Koga budu prozvali ti moraju izići van. Tada su počeli prozivati cijelu treću spavaonu. Kako od ovih ljudi koji su bili u trećoj spavaoni nisu imali popise njih su samo izveli van. Kasnije su počeli prozivati: Prijedorčane, Puharčane,... Tada je otišao A.,

Z. koji je radio na benzijskoj crpki, otišao je i jedan Š. koji je spavao iznad mene. Tada sam mislio: oni odlaze za Manjaču ili Omarsku, a s nama vjerojatno nešto planiraju. Oko 19:00 ili 19:30 su nas prozivali, prozvali su jednog koji je bio ranjen u nogu pa sam ga morao izvući van. Svi su se bojali. (...)

Kad su otišla ta dva autobusa prema Omarskoj, onda su počeli pristizati drugi autobusi. Tada su nam rekli: "Samo da čujemo kakvu gužvu ili bilo kakav glas neće vam valjati! Jedan po jedan uzmi svoje stvari i u autobuse!" Dok smo ulazili u autobuse brojali su nas jer nikad nisu znali koliko nas ima. Oni nikad nisu znali pravi broj, milion puta su pisali neke papire. Uvjek su te papire bacali jer su se bojali da nekom ne padnu u ruke. Kad smo došli u Trnopolje saznao sam za dosta ljudi koji su nestali u Trnopolju i tamo ubijeni. Saznao sam za: L., E., i još dosta Prijedorčana za koje su oni smatrali da imaju dosta novca i sve ih likvidirali. U Trnopolju sam bio oko 12 dana. (...)

Kasnije sam opet došao u Trnopolje, tada mi je S. rekao da ostanem i da kuham za njih i vojsku. Kad sam počeo kuhati opet smo počeli ići na ribnjak. Tako da smo on i ja dosta pričali ali nikad nismo pričali o politici. Samo jednom me upitao: "Z., ako dođe do preokreta da li bi stao ispred mog sina? Nemoj odmah da odgovoriš, sačekaj 5 ili 6 dana pa mi onda odgovori." Najvjerojatnije se on bojao nekog preokreta. On je izgubio jedno dijete pa se bojao za tog sina kojeg je imao. Rekao mi je: "To danas zaboravi, pa mi odgovori drugi put." Tada sam mislio: Pa, šta on mene to ima pitati? On se prema meni pokazao kao čovjek. Dok su se trebale izvaditi potvrde iz Trnopolja bilo mi je jako čudno zašto mu netko daje otpakiranu kutiju cigareta? Ja sam skuhao kavu i išao sam okolo, tada je ušao jedan i rekao: "S., evo ti kutija cigareta i zapali." tada je bacio otvorenu kutiju cigareta na stol. To mi je bilo jako čudno zašto je ta kutija otvorena. Tada sam prošao iza njega, a on je samo otvorio kutiju i vratio je u džep. U toj kutiji sam vidio novac, vidio sam oko 500 DEM. Taj posao je koštao od 500 DEM do 1000 DEM. Tada mu je S. rekao: "Sačekaj me vani, samo da popijem kavu. Izići ćemo V. i ja." Te potvrde je V. pravila, a on je potpisivao. Tada sam vidio kako se te potvrde daju. U njegovoj pratnji su bili braća B. Kasnije su mi oni sve rekli. Reki su mi i: "Z., pamet u glavu. Što si vidio, nisi vidio! Nemoj to pričati, koštat će te glave. Vidiš da i nama dvojici visi o glavi. Mi s njim nismo dobrovoljno. Samo šuti i gledaj svoga posla. što si vidio nisi vidio, što ti je rekao, nije ti rekao. Samo šuti, ima vremena, sve ćeš reći."

Prošlo je 5 ili 6 dana, zaboravio sam šta je on mene i pitao. Nakon toga smo opet otišli u ribolov. Tada me on opet pitao: "Jesli li razmišljao o onome što sam ti rekao?" Rekao sam mu: "Jesam!" -"Da li bi stao..?" Rekao sam: "Stao bih jer dijete ništa nije

krivo." Odmah je mogao skužiti što sam mu rekao. On je možda pomogao meni i još nekolicini ljudi, a šta je s onim ljudima kojih nema. Kad je on u Trnopolju, nikom ništa ne smije biti. Međutim, kad on ode ubiju četvoricu ili petoricu. Ujutro bi ljudi htjeli izići van iz Trnopolja. Dosta toga sam čuo ali sam se pretvarao da ništa ne čujem. Sto puta mi je na um palo da mu onaj kazan saspem. Međutim, nisam mogao jer su mi žena, brat, bratova žena i ostali bili tamo. Da sam to napravio sve bi ih poubijali, to što bi mene ubili ne bi bilo važno. Onda bi sve zaklali. Iako bi se to dogodilo sto puta sam razmišljao da im stavim nešto u taj kazan i da ih sve otrujem. Kad se počelo u Trnopolju govoriti da nitko neće ići van tada mi je S. rekao: "Z., spremi svoje stvari jer nitko neće izići van." Tada smo trebali svi izići van, a bilo nas je oko 3000. Kad su zadnji put došli predstavnici Međunarodnog crvenog križa rekli su nam da se spremimo jer će sljedeći put doći autobusi po nas. Tada je trebalo doći dosta autobusa da nas sve prebace do Karlovca. Tada je došao hodža i rekao: "Imaju svi mjesta u Ćeli." Tada su se dogovorili da oni dovoze hranu u Ćelu. Govorili su da će nam nabaviti i peći i sl. Međutim, to je sve bila samo varka. Da samo tada izišli, oni od te pomoći ne bi ništa vidjeli. I sada kad se daje ta pomoć oko 70% se njima daje, a 30 % se dijeli nama.

Poslije svega radio sam u Merhametu, kad sam vidio kako oni tamo rade rekao sam im da neću više da radim. (...)

Ne znam kako će izići ovi ljudi koji su ostali u Prijedoru. Sada sam čuo da traže oko 2000 DEM po osobi, a tko će im toliko dati. Ljudi tamo gube glave i za 100 DEM, a kamo li za 2000 DEM.

U nedjelju sam otišao po kruh u "Žitopromet". Kad sam došao na pola puta, gdje je tenis, vidio sam: M., S., E. oca i brata... Oni su ležali u jednoj dolini. Tada mi je jedan susjed S. (Srbin) rekao: "Pogledaj, šta ste uradili!" Meni nije bilo jasno šta sam učinio. Jedna žena mi je rekla: "Nemoj ići dalje ubit će i tebe!" Tada mi je jedna Muslimanka rekla: "Hajde, uđi u kuću." Ja sam ušao, a ona mi je rekla: "Svi su pobijeni. Što je bilo muškaraca svi su pobijeni: M., S., tvoj zet..." Međutim, ja zeta nisam vidio. Pred pekarom sam vidio H., H. sina i sestrića. Tamo u jednom sokaku sam vidio dosta mrtvih, vidio sam i R. (L. sina). Kad sam sjeo razmišljao sam o onome šta sam vidio. Odatle sam se vratio kući. Tada je počela kružiti priča po Prijedoru: K. su svi pobijeni, govorili su da su u H. našli popis Srba koji su bili po Partizanskoj... To im je bio samo izgovor što su ih pobili. (...)

Kojeg god Srbina bi vidio, govorio bi: "Ja sam bio prvi na spisku kod toga!", "Ja sam bio prvi na spisku kod ovog!" Ispadalo je da su svi bili prvi kod nekog na popisu. Zbog toga mi je bilo sve smiješno. S. G. (koji je kao "čaršijska fukara") obukao je

uniformu i govorio da je on bio prvi na popisu kod H. - mesara. Komandir straže koji je bio u Trnopolju, rekao je da je i on bio kod H. prvi na popisu, a preziva se Š. Sada je on otvorio kafić na kraju ulice. Svi oni su tamo sad šefovi. On je meni govorio: "Ja ću uzeti S. pekaru, pa ću joj vratiti." S. pekarna nije bila srušena jer je on imao ženu Srpkinju. Čudno mi je bilo otkud je Š. tu stražar kad je bio električar. Tada nam je rekao: "Nemojte pokušavati bježati jer je moja ekipa pobila sve ljude u Keratermu, koji su planirali bjekstvo!"

Ja sam bio u Keratermu, ali ne znam da je itko planirao bjekstvo. Oko 350 ljudi je utrpano u oko 35 kvadrata. Nisu ti dali vode 5 dana, nisu dali jesti 5 dana, ljudi su bili zatvoreni. Ljudi su se počeli gušiti. Oni su navalili na vrata da dobiju zraka, a tada su oni počeli pucati po njima. Oko 16:00 sati su počeli pripremati mitraljeska gnijezda, mitraljeze i sve ostalo oko te spavaone. Sve to se počelo planirati oko 16:00. To je značilo da su oni dobili naređenje da se ti ljudi moraju pobiti. Meni je bilo neshvatljivo da od 350 ljudi može ostati samo 50. Tek nakon osam dana dozvolili su nam da iziđemo van i u WC. Kad sam išao u WC došao je jedan vozač s Hambarina. Tada sam ga upitao: "M. djede, koliko vas je ostalo?" Rekao mi je: "Nismo se brojali ali nema nas više od 50. Sutra ću ti reći." Međutim od tada ga nisam više vidio. Možda nije smio doći u WC, a možda se i bojao. Uglavnom, od tada ga više nisam vidio. Nisam ga vidio ni u Trnopolju, a ni kasnije. On je otišao sa ta dva autobusa, ne znam gdje su ih odvezli.

Ne razumijem zbog čega su ti ljudi morali biti pobijeni. Kad su oni dovezeni, dolazio je jedan kamion, tada bi oni govorili: "Treba nam 15 ili 20 dobrovoljaca u taj kamion!" Taj kamion je dolazio svaki dan po 3 ili 4 puta. Kad se K. napio došao je na vrata i rekao: "Nemojte se više javljati dobrovoljci jer oni koji su otišli ni jedan se vratiti neće! To vam mora biti jasno! Nemoj slučajno da izlazite kad kamion naiđe!" Od tada kamion više nije dolazio. To nam je rekao kad se napio, vjerojatno je i njemu bili preko glave svega. On je bio komandir tog logora i znao je da se i njemu radi o glavi. Buldožer je bio uvijek tamo i svaki dan se palio. Tada mi je H. rekao: "Taj buldožder je spreman da iskopa i da svi budemo pobijeni!" Kasnije mi je i Š. to rekao. (...)

U Gašincima, 1. srpnja 1994.

- jad79

GODINA ROĐENJA: 1933.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Jedina dobra stvar u Prijedoru je što su Hrvati i Muslimani skupa jer su imali iste probleme. Oni su iz Briševa, Šurkovca i Ljubije oko 50% Hrvata pobili. Prešao sam u stan od jedne susjede pa sam imao pogled na Biščane, Rakovčane, Rizvanoviće, Hambarine, Čarakovo i Zecove. Preko radija sam slušao kad su rekli da Muslimani predaju oružje. Kako Muslimani u tom periodu do 10:00 sati nisu predali oružje, oni su nekoliko granata ispalili na brdo. Slušao sam na radiju kako oni opominju i gledao šta oni topovima rade. Kasnije su Muslimani natovarili, u kamion sa bijelom zastavom, privatno oružje koje su imali. To je bilo 23.05.1992.

Kad su otjerali, topovima su tukli sve redom. Tu je bilo 8 ili 9 džamija. Sve to je otišlo. Kad su topništvom to uništili, poslali su iz vojarne svoju vojsku. (…)

Oko 20% je pošlo transportom prema Travniku. Oni su ih tamo odveli i onda ih tamo uništavali kod Skender Vakufa. To mi je pričao G. R. Govorio je da su ih tukli, uzimali novce i da je veliki broj tog preostalog stanovništva stradao kod Skender Vakufa. I G. R. koji je radio u policiji se gadilo što je činjeno. Čak su neke bacali u neku rupu s neke stijene dolje 100 metara u bezdan. (…) Uništili su 31 džamiju. Kako sam radio na geodetskoj upravi znao sam koliko ima džamija. Ni jedna džamija nije ostala. Hrvatske crkve su uništili od Prijedora, Šurkovca... Sve su srušili. Oni nisu htjeli da ostane išta muslimansko i hrvatsko.

Brdo su očistili da ni jednog Muslimana nema tamo. Brdo je komplet sela: Biščani, Rakovčani, Rizvanovići, Hambarine Čarakovo i Zecovi. Tu je bilo oko 17 tisuća Muslimana, a živjelo je oko 18 do 20 tisuća ljudi. Ovamo su uništili sve: Kozarušu, Kozarac, Kamičane, Trnopolje i Kevljane. Tamo su sve etnički očistili i sve muslimanske kuće srušili. Tu je živilo oko 25 tisuća ljudi, a ostatak je u Prijedoru živio. Znači da je oko 62 tisuće protjerano. Sada u Prijedoru ima oko 2000 Hrvata i Muslimana.

Oni su osvojili Prijedor bez ijednog metka. Kad je jedna mala grupica od 150 do 200 ljudi napala Prijedor. Odmah su počeli iznositi sanduke municije iz stanova. Tako da je svaki srpski stan bio naoružan oružjem, bombama, mitraljezima i sl. Sve to je bilo u njihovim stanovima, a da mi uopće to nismo znali. Najvjerojatnije da su oni to dovlačili po noći.

Dana 30.05.1992. kad je bio napad na Prijedor, iz stana sam vidio kako oni idu tenkovima ulicom prema Partizanskoj ulici. Tukli su tako da je najviše stradala ta

Partizanska ulica. Svi Muslimani u Partizanskoj ulici su pobijeni, a mali ostatak su odveli u logor. Tako da je ta ulica danas etnički očišćena od Muslimana. Sve kuće su porušene tenkovskim projektilima. Kasnije su se vratili ulicom Muharema Suljanovića i rušili muslimanske kuće.

Nakon nekoliko dana ušli su u Stari grad gdje je 100% bilo muslimansko stanovništvo. Tamo su srušili sve do jednu kuću, do temelja. Taj dan ni jednu drugu vojsku nisam vidio, osim srpske. Vidio sam kako su ljude iz Raškovca doveli pred srednji neboder. Postrojili su ih u stroj i odveli u nekom pravcu. Kasnije sam saznao da su svi oni završili u logoru.

Kako sam gledao kroz prozor, pored glave mi je prošao metak i udario u strop. Prozor od primaće sobe je 10 metara od minareta. Vidio sam kako su neki ušli u minaret i ubacili neku tekućinu. Kako je taj minaret napravljen od drveta, bojali smo se da ne bi palo po neboderu pa smo javili policiji. Međutim, oni su samo rekli: "Jebo' im ti mater, neka im gori!" Nitko nije pokušavao pogasiti vatru u džamiji. Nakon toga su odvodili intelektualce: inžinjere, liječnike, predstavnike stranaka bilo koje narodnosti... Kasnije su došli do nekih popisa, tko je bio član koje stranke. Te ljude su pobili ili odveli u logor. Nakon toga su prešli ubijati niži stalež. Nije bilo noći da netko nije ubijen. Tako je bilo iz dana u noć. Sve dok nisu napravili veći pokolj tome se nije pridavala velika pažnja jer je to bilo jedno, dvoje ili troje. Međutim, netko je morao biti ubijen.

Kasnije su "uvezli" Srbe sa strane, iz Zenice, Vakufa, Livna, sa Banije... Skoro svi stanovi su bili popljačkani, a ovi Srbi su htjeli živjeti u namještenim stanovima. Kasnije su oni nastavili sa pljačkama, ubijajući i useljavajući u njihove stanove.

Mi smo imali stan od 52 kvadrata. Mi smo bili zadovoljni. Mi smo i u socijalističkom društvu smatrani građanima drugog reda. Ni u socijalističkom društvu nismo uživali povlastice koje smo trebali uživati. Uvjek su Hrvati i Muslimani za njih bili ustaše.

Čuo sam da su na tržnici sve zanatlije (Albance) pobili. Čuo sam da su tada ubili I. A. i sina mu A. I. A.je bio sportaš, a kasnije je otvorio kafić. To je bilo 30. i 31.05.

Za ove ljude koje su odveli u logoru govorili su da su neprijatelji srpskog naroda i da smo se kao mi spremali da njih uništimo. U onom društvu Musliman ili Hrvat nije mogao dobiti pištolj na upotrebu. (…)

Svi leševi su dovezeni na tenisko igralište u Prijedoru, a odatle su ih vozili za Tomašicu. Ne znam da li su ih palili ili sahranjivali. Najvjerojatnije su ih palili da bi uništili tragove. (…)

U Gašincima 4. svibnja 1994.

- jad83

GODINA ROĐENJA: 1946.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Živio sam i radio u Prijedoru 25 godina. Konkretno, poslije preuzimanja vlasti mi Muslimani i Hrvati smo dobili otkaz. Bilo je nešto na čekanju, uglavnom to su bili otkazi. Pojedine Muslimane i Hrvate je vratilo, ali iz mješovitih brakova, oko 99% ih se nije vratilo na posao, da bi krajem 11. mjeseca 1992. dobili svi otkaz. Faktički rješenja nitko nije dobio, mi smo dobili obrazloženje. Jesu, moje kolege koji su bili u logoru, oni su dobili obrazloženje da su sudjelovali u neprijateljskoj aktivnosti. (…)

Većinom je upadano u kuće, bacali su bombe, klali. Konkretno znam dole sa S. H.oni su ubijeni, onda obućar A., za H. sam čuo, ali nisam vidio. … Ubijena je obitelj R. … on, žena mu i svastika. To isto je urađeno i sa H. K. i koga oni imaju još. Gore sa ovim Ć. Hrvatima njih troje: baka, unuka i djeda. (…) Sad u 1994. svi su počeli govoriti ekavski. Konkretno ja nisam primjetio Srba iz Srbije. (…) U zadnje vrijeme nije bilo proglasa. Bilo je da se Muslimani i Hrvati moraju javit u NO, oni su to zvali "Ministarstvo". Dobili su one kartone o kretanju. Kad sam pito' prijatelje Srbe: "Jel' ja moram to?" Oni mi kažu: "Moraš, to je radi kretanja."

Međutim, kasnije to nije bilo, nego su oni najviše to izdavali radi evidencije, da bi se ljudi kasnije mogli pozivati na radne obaveze i tako. Ja nisam išo' na te radne obaveze, opet zahvaljujući nekom Srbinu. On je radio, bili smo onako prijatelji. On je imao stan na Pećanima, ja sam imo kuću, pa on je dolazio kod mene. Ovo dok su bila mirnija vremena, on opere kola, popijemo kafu. On mi je napravio da nisam išo' na rad. (…)

Međutim, kasnije … su njihovi vojnici (Srbi) osuđivali taj genocid, neko kaže: (…) Šta ćemo mi sad tamo radit' kad me na frontu uhvati Musliman ili Hrvat? Oderat će mi kožu radi naših budala milicionera." Bila jesu osuđivanja. (…)

Ovi domaći Srbi s kojima sam razgovaro su govorili: "Sad bi radije otišo' da mogu. Znam da će me vratit' s granice. Prvo, moji će me vratit'. Drugo, gdje bi se god pojavio čim bi pogledali da sam iz Prijedora, ja ne bi mogao opstati, tu bi strada'. Iako bi rado to." Razlog za to su navodili: životni uslovi. U zadnje vrijeme, npr., njihova vojska, njih trojica su djelili konzervu u rovu. To su pričali njihovi vojnici (dezerteri).

Puni zatvori su bili njih i gore u Keratermu. Mog kolegu Srbina pito' sam: "Pa gdje si ti bio?" Rekao mi je: "Vodio one svoje da peru burad. Ganjaju ih, neće da idu na ratište." Vodili su ih u zatvor, da ne kažem gore na Manjači i ostalim zatvorima.

Oni su faktički, doslovno, svoje ljude ganjali, lovili. Svaki dan moreš vidjet na pijaci, ja sam ono jedno vrjeme bio na pijaci (1992. godine), samo ih pokupe. Ljudi neće da idu. Prvo ne znaju zašto se bore, a drugo nemaju uslova. (…)

Ne znam da li su vršili oduzimanje hrane, kod mene nisu oduzimali. Ne znam kod njihovih ljudi, a čuo sam da je bilo po stubištima, da su dolazili jednostavno, bez obzira čiji je stan hrvatski ili muslimanski i pitali: "Hajde da se da za vojsku?" Ne bi ni ja volio, ali moro' si dat'. (…)

Kad se mene tiče, dijelili su korektno. Ja sam bio majstor, postrojenja razna, da bi mi nešto učinili, nisu. Non stop sam bio u čaršiji jer je kod mene bio takav poso'. Gradsko stanovništvo koje sam ja poznavo, ponašali su se korektno. Međutim, seljaci iz Omarske, Jelićke, Marićke... i plus doseljenici.

O logorima, konkretno Srbi nisu govorili, a čulo se već za Ljubiju… Govorili su za privatne neke logore po Omarskoj, Jelićkoj, po Krajašu. Čuo sam jedno vrijeme da ima i na Karanu. To su većinom bili privatni.

Većinom ljudi, naročito čiji su bliži otišli u te logore, oni se nadaju da su živi i da su smješteni tu. Po onim što se kasnije čulo, većina da bi ih moglo bit u Srbiji u tim "Aleksinačkim rudnicima" i tamo kod Drvara u "Kamenici". To je po priči, kako je 'ko dobivao informacije.

O umorstvima i nestalim iz logora, ja konkretno nisam ulazio u razgovor o tim stvarima. To je više iz straha, ne mogu ja sada pitat', može on meni biti prijatelj, bez obzira vjerojatno mi ne bi ni reko'. Ne bi mi reko' sigurno, iako bi nešto znao.

Ovako nisu krili, da su nezadovoljni u vojsci, da nisu ni imali plaće, da su gladni, da dezertiraju. To nisu krili bar preda mnom. (…)

U Varaždinu, 22. rujna 1994.

- jad92

GODINA ROĐENJA: 1938.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvatica (Islamske vjeroispovjesti)

Nisu mu nikakvo obrazloženje dali, izašli su i rekli... Vratio se kući, taj mjesec dana, ono protekao je u nekom čekanju... Nisu se predstavljali, nisu se legitimisali... došli su da pretresu stan, da nema oružja... Iako se znalo da nismo mogli imat', ali eto

došli su i pregledali... Normalno, kako nisu ništa našli onda su njemu rekli... Tad su ga odveli u Keraterm. … Nadala sam se da će to bit dan ili dva, da će se spoznat'. Da on jednostavno, šta je kriv, zašto je kriv?

U Keratermu sam se još i vidjela s njim... Koliko je tu ljudi bilo, još su davali civilima pristup da donesu hranu i mi smo tako, stotina ljudi je tu ne možeš prić'... Okolica, onako rov... Nosi hranu svoju, pa onda da drugom kolica. Onda ga ovaj policajac prozove, onda ovaj vozi prazna kolica, sastaje se minut, dva s tobom da se vidi i da uzme tu hranu. Ta mi jedna slika ostala u sjećanju. To je naš zadnji susret.

Sutradan ja vidim, pitam... "Na čem' spavate?" Veli: "Na paletama." Onda ja do onog stražara tamo, reko: "Može li se deka donjet'?" Kaže: "Može." Onda smo poslali brzo... Pripremili, deketine računamo ima ljudi, dobro je da može dati da nije on sam. Znam da on ne bi ni čašu vode popio sam...

Pa, drugi ide isto poznanik neki, veli: "Pa, nije braco tu, odveden je." On je još jednom kod portira, dotle mi čekamo zvanično, sa tog spiska čekali na red da on dođe...

Kasnije sam povremeno čula da je živ... Odjednom nema više nikog, ni prijatelja, gdje god sam se obratila. Ako me, eventualno slušo' reko' bi: "Javit ću ti ja." Nije se javljo.

On je odveden 2., a 8. su već počele dolaziti nekakve komisije za stan, vojnici neki, od podne do podne. Niko puno ne komentariše šte će se desit', ali: "Velik vam je stan, vi ste sami..." Svi nešto pitaju... Danima tako trajalo, da bi jedno popodne došla njih trojica... Kontam, da mi je negdje se smjestit', ali da me niko ne dira.

On je na kraju i uselio u taj stan, nudio mi sve moguće usluge, da me preko Beograda... Trebalo je doć' do tog stana, trebalo je da ja njemu potpišem jer je njemu to trebalo za trajnije rješenje. (…) Mislim, od tih priča i gadosti koje je čovjek čuo, najradije ih se i ne sjećam. "Pihvatam" reko, "Dobro ja ću vama podpisat zamjenu stana."

Samo da bi dobila neku vijest... Kaže: "Vama je najbolje da idete iz Prijedora. Vodio bi vas preko Beograda, kao da ste moja supruga ili kao moja majka, ja bi' vas zaštitio."

Njemu je samo da uđe u moj stan, njega ne interesiraju moje stvari, samo da što prije iselim... Na kraju je počeo i prijetit'. Jedan dan dođe fino kao sa mnom da kao me savjetuje, a drugi dan... Kaže: "Dobro vas nisu i do sada otjerali, da nije mene bilo..." Di ćemo, vidite transport preko Travnika, oni...

U Zagrebu, 19. listopada 1994.

- jad94

GODINA ROĐENJA: 1932.
PREBIVALIŠTE: Kevljani
NACIONALNOST: Musliman

Dana 24.05.1992. napali su nas oko 14:00 sati u nedilju... Oni su pokupili pred školu u Kevljanima i onda su nam rekli: "Idite kući, ništa nam niste..." Onda su došli, dotrali tenkove kod škole i kamione. Žene i djeca su išli za Trnopolje, a mlađi za Omarsku. Oni su bili u uniformama, a oružje je bilo vojno i teško. Oni su imali ona šarena odjela. Većinom su bili iz naše okolice, oni su se smjestili uz ribnjak. Oni su došli tu i navečer nas u 21:00 dotrali u Trnopolje u školu, u onaj dom. Tu smo proveli 25 dana.

Ja sam bio u gipsu 8 mjeseci, uhvate me za noge, ja u šćulama i mećali u kamion, a ove gonili pred sobom pješice. U mojoj kući, kad sam morao napustiti, bila su dva sina, dvije snahe i sin jedan koji je imao troje djece u Švedskoj i njih je pokupilo za Omarsku. Mene, ženu i snahe je otralo za Trnopolje. Smješteni smo u onaj dom dole. To je bilo 26.05.1992. naveče', utorak. Nemaš đe' metnut, po podu nemoreš proći, ako hoš' doći naveče', to je hala bila ko' do zgrade. Po podu, ako đe' moš' metnut dijete, poredano po podu đe' 'ko more. Tako su nas tude držali i dogonilo. Ovo su odvezli i više se ne vraća, ili su u Omarsku ili... ne znam.

Po noći su izvodili muškarce. Dođe s baterijom, jednog starog ošinuli naveče' ovde... On je bio tvrd na ušima i udari ga cipelom vojnom ovde, kad ga je udarilo onda kaže: "Šta ti ležiš među ženama!?" On nije čuo, ima 75, 80 godina. Onda ga udarilo kundakom ovde i otjerat je za Prijedor u bolnicu. Udario ga u oko, koje mu se kasnije povratilo, bio je 10 dana u bolnici.

Jedino kad smo ostali kašnje', nas je protjeralo, 900 nas je protjeralo u teretnim vagonima. To je bilo početkom šestog mjeseca. Došli oni i pokupilo nas. Oni su spremili devet teretnih vagona što se stoka goni i pokupili su... U mome vagonu je bilo 130, što djece, samo četiri starca.

Kad su upalili lokomotivu iz Trnopolja, gonili su do Doboja, nisu stajali. Pred Dobojom, ustavili su, kiša pada, zemlju diže. Kaže, ovdje nesmimo ulaziti i ugasi se lokomotiva. Kaže: "Nemoj da bi 'ko izlazio!" Negdje oko 19:00 kaže: "Dajte pokupite novce, ako ne pokupite neda nam neprijatelj unić u Doboj."

Nesmi' niko izić, da je izišo sporazumio bi se s njima. Izišo, pokupi novce. Do ujutro smo tu bili, djeca fećaju kišu, žene daju djeci šećera. Odatle smo u Doboj, od

Doboja su tu dali djeci čajeve. Onda smo o'šli 'vamo prema Gračanici. Kad smo došli 'vamo u Gračanicu, čekali smo autobus, pojdemo otale 3 kilometra, kaže napali "četnici" moramo noćit', 10 autobusa.

Pošli smo prema Brodu i tude smo noćili. Sutradan je krenito, pratila nas je policija i vojska, u autobusu po 3, 4 vojnika i dvoja kola policija i nas pratili do Broda. Tude smo noćili, u Brodu nam dali hranu, lijekove kome je šta trebalo. Sutradan je brzi voz išo' do Vinkovaca. Tek, peti dan, subotu navečer, smo došli na kolodvor. (…)

U Kevljanima, niko se nije nadao, neko je imao pušku, neko pištolj na dozvolu. Nismo se mi nadali da je to ispalo, to je bilo po danu. Niko nije imo pojma o tome. Nisu nas ni upozorili prije nego su počeli. Narod je radio, kopo' žito i radio. U nedjelju, 24., oko 14:00 počelo granatirat' i tuklo cijelu noć. Kad su nas odvodili iz sela nisu nam nikakvo obrazloženje dali. Samo su rekli da se skupimo kod škole, šta ima, 'ko je imo dozvolu ili nemo', to oružje da se donese i njima da se preda. Tako je bilo. Kad se oružje predalo rekli su: "Sad, možete ići kući." Poslije opet su rekli: "Hajde sakupite se kod škole." (…)

U Zagrebu, 7. studenog 1994.

- jad96

GODINA ROĐENJA: 1931.
PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Hrvatica

Ja sam radila sam u bašti i prolazile su izbjeglice, 25. prolazile su izbjeglice kraj moje kuće. Ja nisam vjerovala de se to zaratilo, a nije bilo veze sa Prijedorom dva dana nisam se mogla ćut' ni sa kim. Naveče oko 20:30 došao mi je S. s kolima sa nekim čovjekom, ni dan danas ne znam koji je to čovjek bio. Samo mi je rekao: "Mama, pod hitno izlazi iz kuće imaš još 10 minuta vremena!" Onda sam otišla u Prijedor navečer, kod moje… Bila sam tu do sutra ujutro, već je počelo na Hambarine granatiranje. Sutra je počelo u Kozarcu. Ja nikad nisam bila svjesna da je to počeo rat u Kozarcu dok nisam vidjela da gori Kozarac. Tu sam kod S. bila 21 dan. (...)

Onda je navečer došao policajac, njihov taj milicioner sa zelenim kolima i rekli su da moramo ić' od S. Mi smo provedeni, tada smo išli u logor u Trnopolje. U Trnopolju su nas smjestili u jednu školu i tu smo ostali dva mjeseca. Tu smo bili, oni su nas maltretirali i tražili su od nas novce. Ja sam bila dobro sakrila 10.000 DEM. (...)

Nakon skoro dva mjeseca strpali su nas u kamione i odveli su nas pred Kozaračku raskrsnicu. Tu su nas sve opljačkali. Mene su izveli ..., samo mene su prozvali, kaže: “S.!” Ja nisam znala da je to mene, ja sam samo sjedila na prvom sjedištu i on meni kaže: “Vi! Vi, salazi baba dole!” Ja kažem: “Izvolite, šta trebate?” -”Izađi van.” Dž. je moj plako.

Kad sam izašla oni su mene tukli, ošinili su me tri puta ovda i ovda. Ovde je ‘vako imo’ nekakav čuperak, ovde taj maldić i imo je naušnicu jednu. Kad sam izešla onda je tu bila jedna žena, kratko ošišana, isto u uniformi. Ona meni rekla: “Daj novac!” Ja sam rekla da nemam. Onda je ona meni rekla da se ja snimim.

Kako sam ja te batine dobila, a stvarno sam imala 10 tisuća maraka, pošto sam zaljepila to u trenerku. Ona meni kad je skinula trenerku još jedanput me udarila pleskom po obrazu i kaže: “Vidiš da imaš!” Sve mi je uzela novce, na Kozaračkom punktu je to bilo.

Ja sam onda unišla u autobus, kako sam imala sakriveno, još ovako sam zamotala tih novaca u džepu. Ja koliko sam se bojala, ja sam uporna bila pa davala tom stražaru. Bojala sam se jer je on meni reko: “Ako ja nađem još nešto u tebe u džepu ja ću te zaklat’!”

Kako sam ja ušla unutra, ja sam sjela na prvo sjedalo i ‘vako sam imala zlatnu narukvicu na ruci. Ovako sam se sagela i narukvica se ovako ukazala, kaže on meni: “O gospođa ima i narukvicu!” Ja nisam znala da meni govori, kaže: “Ti! Ti imaš narukvicu!” Ja kažem: “Pa, imam.” Kaže: “Snimi!” Ja sam nju snimila i on je ovako otvorio džep i stavio unutra u džep.

Tad smo krenuli prema Banja Luci i došli smo do Skendera. U Skenderu, krenuli smo prema Vlašiću, u Vlašić smo onda išli tim kamionom i došli smo do neke raskrsnice. Ja sam pitala ovog šofera, nekako mi je bio poznat čovjek ali ne mogu ni danas reći ‘ko je. Rekli su mi da je on Ukrajinac, ali mora da je iz Kozarca ili nešto. Ja sam njemu rekla: “Kud ćemo sad?” Kaže: “Sad ćete sić’ na ovoj raskrsnici i sad će vas vaši dočekat.” Ja sam pitala: “Pa, ko su naši?” Kaže: “Vaše balije.”

Tad smo mi izišli iz autobusa i išli smo 24 kilometra pod pucnjavom i granatom, ja sam bolesnog muža vodila, sve sam bacila što sam ponjela. Oni su pucali iz karaule, na nas su pucali. Oni ne da su pucali u nas, nego su pucali preko nas kao neko zastrašujuće. Krenuli smo prema Travniku i došli smo, 24 kilometra smo išli, došli smo do neke raskrsnice. Tu su nas dočekala tri vojnika, niko nije smio ić’ prema njima, ja sam išla prva.

Ja sam stajala pred kolonom i rekla sam njima: “Ja idem sad da vidim ‘ko su ti ljudi.” Oni su mi rekli: “Ne idi, molim te, ubit će te!” Ja sam ostavila muža i krenula

sam, na jedno 10 metara od njih sam vikala: “Ej molim vas ‘ko ste.” Kaže: “Mi smo vaši.” Ja sam odma’ krenula prema njima.

Muž mi je toliko plako’ da su ga tješili oni oko njega. Ja sam kazala ili smrt ili život. To je bilo nešto oko 2:00 po ponoći. Ja sam prišla njima, ti ljudi su bili u civilu, bio je jedan Z., M.i H. Ja kad sam prišla njima ja sam njih zagrlila, i kažem: “Kad ste naši...” Onaj meni kaže: “Mi vas čekamo.” Ja kažem njima: “Mi idemo prema vama i gdje ćemo sad?” Ja sam njih onda zagrlila i poljubila sve trojicu. Kad sam ja rekla pozdrav, prvo sam rekla: “Dobro veče’! Aksam hajrua!” Nisam znala ‘ko je. Meni je Z. izgovorio i jedno i drugo. Zagrlio me i rekao: “Majka, jesi hrabra idite sad polako.” Ja sam njih pitala: “Je li ovo sad slobodna zona?” On je rekao: “Ne, sad tek ulazite u ratnu zonu. Idite sa puta.”

Mi smo krenuli lijevo, putom kako smo god pitali koga smo vidjeli. Pošto su bile neke male kućice, žene su nam iznosile vode jer oni su svaku noć dočekivali izbjeglice. Ja sam pitala: “Koliko još ima kilometara?” Ona mi je rekla: “Imate još 500 metara.” To je bilo do ujutro do 4:00 i došli smo pred jednu školu, tu su nas dočekali i Hrvati i Muslimani, vojska njihova. Ja sam vidjela da viču: “M.! M.!” Kad sam ja došla do nje, ona je imala torbicu sa crvenim križom. Reko: “M., ja vidim da vas zovu M., molim vas, pomozite mi vodim muža on uopće ne može ić’ više.” Kaže ona: “Mi vam ništa ne možemo pomoći, pošto je sad ova škola ovde. Oni granatiraju tu školu kad osjete da su tu izbjeglice. Molim vas idite pješice.” Moj je muž pao u pjesak. Ona je rekla: “Vi hajdete između dvije štale.”

Mi smo sjeli između dvije štale, ja sam njemu dala neke lijekove … i da se ne pokazujemo pošto će nas vidjeti i granatirati. Rekli su da će njega sanitarna kola, da će ići po ove koji su ostali. Pošto su neki ostali još, ranjeni ili su bolesni. Otišli su prema toj cesti i pokupili te ranjenike i te.

Nisu smjeli Dž. uzeti radi toga što bi ja njega izgubila. Onda je meni opet došla ta M., ona je mene često obilazila, a puca se puca. Ona meni kaže: “Čekajte, doći će sad čovjek iz Travnika sa malim pontoncom. Jedan čovjek se dragovoljno javio da vas dođe pokupit’.”

On je nas uzo’, došo’ je negdje oko 17:00, smjestio nas i odvezo’ nas, bez svjetla je išo’ kroz šumu i dovezo’ nas u školu i tu u toj školi smo bili do ujutro. Ujutru je došo Crveni križ pa nas popiso’. Tu su nas dočekala tri vojnika, tako sam ja otišla mojoj kćerki u Busovaču. Ja sam kamion stopirala i otišli smo kod moje kćerke u Busovaču. Tamo smo fino živili, javila sam se odma’ kod CARITAS-a u crkvu i tu sam malo pomagala za ove naše izbjeglice.

Onda sam vidjela da tu meni nema ostanka. Zet mi na ratištu, kćerka mi inžinjer prestala raditi. Onda sam ja zamolila od K. i dobila sam prolaz u Hrvatsku. Lično sam kod njega i njegove I. bila, pošto se moja kćerka pazila s I. Ja sam onda nakon dva dana krenila u Hrvatsku i došla sam ovdje u Hrvatsku. Strašno sam se napatila dok se nisam smjestila.

Onda sam se javila kod jednog prijatelja i radila sam 5 mjeseci na peglanju u jednoj kemijskoj čistioni. Nisam mogla, dobila sam napade žući i nisam mogla dolaziť. Tad mi je S. došo' iz logora, on je otišo' u Pulu, ja sam ostala. (…)

U Zagrebu, 15. prosinca 1994.

- jad100

GODINA ROĐENJA: 1973.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Kad je ovo počelo u Prijedoru nalazio sam se u kući. Baš smo kod jednog prijatelja bili. Napravili su čišćenje, rekli su od 16 godina do 60, jedan tenk nas je čekao. Onda kad smo krenuli, neko je otišao, jedan "četnik" je otišao u šumu, u Gaj, Puškara Gaj je bio. On je uzeo pušku i streso je rafal prema kućama našim, onda su ovi misli da su to "zelene beretke", da pucaju na nas. Onda su mene i mog prijatelja Z., da idemo ispred njih, kao da ih štitimo. Onda smo otišli u Gaj, tad su tog Z. ... On je pokojni isto. (...) Nađene su bile zemunice na tom Puškara Gaju, onda su oni njega ispitivali u vezi toga, mi smo izišli ništa nismo znali. Kasnije smo se vratili, otišli smo u autobus odvelo nas je za Omarsku. Tamo nas je vratilo pošto više tamo nije bilo mjesta. Vratili su, uglavnom su rekli da ne možemo tu ostat jer nema mjesta. Onda su nas prebacili za Keraterm. Od ovih koji su nas prevozili, inače sam ih znao dosta. To su sve bili domaći, inače su bili Prijedorčani, a bilo ih je i sa strane. Bilo ih je dosta iz Sanskog Mosta (...), ima još neki iz Ključa. Uglavnom ih ima dosta ali ono Prijedorčani su tu. Imali su one "četničke" uniforme i kokarde.

Kad su nas pokupili i doveli u Keraterm ja baš za ovoga Z. ništa nisam znao. To je bilo 30.05. bila je nedjelja kad smo krenuli. Ja sam bio 6 dana tamo, kad sam se vratio tog su Z. našli masakriranog skroz. Noga mu je ovamo. Kako je bila ona zemunica, njemu su tijelo našli unutra u zemunici, a noge su mu bile vani, ruke ovamo, svega su ga iskomadali.

Onda u Keratermu, dok sam bio prva dva dana nismo dobili vode ni ništa jest. Niko nas nije tuko do treći dan. Treći dan, kad smo ustali onda je D. K., ne znam mu baš ime ali znam da ga zovu D. Onda je ušo unutra, prvo kolima, vozio je "LADU", htio je da uđe da nas sviju zgazi, onda je bacio pušku, uzeo je nož i pendrek. Tako reći neki "pendrek" sa federima i neka kugla je bila, krenuo je redom tući. Pošto sam bio prvi mene nije. Ja sam bio pored vrata najmlađi, ja sam ono bio radi zraka nisam mogo biti gore jel' stvarno ono... Mene je udario nekom kantom iz koje smo pili vodu, onda je krenuo redom tući, došo je do mog brata sa kojim je, ono, odrasto, sve su živo prošli u životu. Njega je tuko'. Brat ima sad 26 godina. Onda je njega istuko jer su nama našli neku pušku u kući i zbog toga valjda.

Onda sutradan, svaki dan, Ž. kad dođe na stražu... Braća B. čekaju kad će se zamjenit da se mjenjaju, ono ne mogu jedni druge dočekat kad će uć' neko unutra. Samo čekaju, bejzbol palice su tu, uđu unutra tuku. Bio je jedan kapetan iz Kozarca, on je Hrvat po nacionalnosti, ne znam kako se zove. On je uhvaćen sa svojim nekim ljudima, možda desetak ljudi. Onda je redovno svaku noć bilo: "Kapetane izađi! Postroj vojsku!" Onda, od 12:00 do ujutro ne možeš spavati od urlika, tuče i od svega.

Taj četvrti dan kad smo bili, D. je sutradan došo, to je najgori po meni dan bio. Kad je ušo i kad je redom krenuo tuć, postrojio nas je uza zid i reko da će nas sve pobit. Ja sam bio najmlađi i meni je Ž. reko: "Hajde sedi ovamo, malo." Ja sam zapalio cigaru i popio sam vode malo, ono od straha. Onda je izišo. Našo je valjda D. iz Kozarca nekog momka i izveo ga napolje i ja kad sam vidio kako ga je zaklo, ja sam povratio od straha. Samo je prišo, uhvatio ga za glavu i bajonet onaj veliki, samo mu probo kroz vrat i momak je pao dole. Ja sam sjedio tu, gledao i samo od muke povratio. To je bio jedan mladić iz Kozarca, sad ne znam kako mu je ime, a mlad je, imao je oko 25 godina.

Valjda je tom D. K. brat ubijen, pa je on ljut, agresivan, pijan, nadrogiran ne znam ni ja šta je bio, onda je krenuo redom da tuče. Pa je valjda mislio da ga je taj ubio, izveo ga je i zaklo pred svima. To je bila ona prva prostorija i bilo nas je oko 125 ljudi.

Četvrti, peti dan isto redovno svaku noć, tuča non stop, od ujutro do naveče. Gdje smo mi bili, ta prostorija je bila široka možda 5 metara, dužina isto možda desetak metara, mislim, prostorija je bila i duža. Ali desetak metara gdje su tukli, to je sve bilo krvavo. Ja sam spavo' na krvi, imo' sam samo jaknu, nisam imo' našto i tu smo spavali.

Šesti dan je Ž. došo›, onda je valjda trebalo ići, koji su maloljetni bili. Ja nisam bio maloljetan, imo' sam 19 godina. Pošto sam bio najmlađi rekli su da će me pustit i ljude preko 60 godina. Onda su pustili ljude od 60 godina ali su nas ostavili. Onda je Ž. isto došo' jedan dan, mene i ovog momka i reko: "Momci, vi idete isto kući, pošto ste najmlađi."

Bio je tu neki kombi, ja sam se stvarno prepo' jer sam mislio da će me negdje odvest i ubit, što je normalno kod njih. Ali eto, sjeli smo taj momak i ja u kombi i otjerani tamo prema magistrali, tu sam izišo', to je bio zadnji dan kad sam izišo' iz Keraterma. Ostalo, brat što je bio isto. To je ludnica tamo bila! Ne znam šta da kažem o tome...

Dok sam ja tamo bio ubili su njih dosta, pa onda ovaj jedan F. iz Kozarca, njega je Ž. isto, nije ga zaklo nego mu je rezo vrat, pa je 'nako ono ostalo, pa mu je samo dao neku košulju da pocjepa da sebi zamota. To sam isto gledo'. Onda Dž. mali, tako su ga zvali, njemu je Ž. nož "Rambo nož" kroz donji nožni mišić probio skroz i rezo i pito ga: "Što si klao četnike po Kozarcu?" To je bilo pred 125 ljudi, to je svako gledo' kad je to radio. (...)

Kad sam ja došo u Omarsku bilo je sve puno, pa čak i napolju je bilo oko 400 do 500 ljudi koji su sjedili nisu imali više mjesta. Naši autobusi kad smo došli tamo, onda su rekli: "Nema više mjesta, vi idete nazad." Došli smo nazad i onda su nas odvezli tamo za Keraterm.

Ovi vojnici koje sam vidio, svi su imali uniforme i kokarde. Na ispitivanju u Keratermu ja kad sam bio, bilo je OK. Ispitivali su: da li imamo oružje, gdje ga krijemo? Tražio je od mene informacije neke da kažemo, gdje i kad su ovi naši išli na Hambarine, gdje? Jer su oni znali da su oni prošli kroz našu ulicu dolje. Oni su to mene ispitivali. Ja sam najviše bio ispitivan pošto sam bio najmlađi, onda je on mene ispitivao, mislio je da ću mu ja nešto reći u vezi toga. jedno sat i po vremena ja sam bio gore. On je mene ispitivao najviše u vezi toga, ne bi li ja reko' koliko je ljudi išlo gore, koliko je ljudi prošlo jer sam sve znao. Onda su me pustili, dobio sam neku potvrdu kasnije da idem kući. To je neka dozvola za kretanje, nemam pojma ni šta je to. (...)

Tog 30.05. došli su jednostavno, naši su bili ušli u grad ali ga nisu uspjeli zadržat, morali su se povuć. (...) Tog 30.05. su sve pokupili, čitavu Puharsku, Čejreke... Sve je bilo, čišćenje totalno, sve su nas pokupili i sve za Omarsku je išlo. Jedino ta tri zadnja autobusa od nas što su išli nisu nas mogli strpat u Omarsku nego su nas odveli u Keraterm.

U Prijedor sam došao ovim konvojem, sa ovim tranzit vizama preko Novske. Došao sam 12. siječnja (1993.). Stanje u Prijedoru je svaki put sve lošije i lošije, non stop provokacije. Svaku noć tu je ubijen jedan, ondje dva, ondje pet... Baš je meni rođak, E. K. Oni su mu tražili novac, on je izišo' i nije imo. On je penzioner čovjek. Pištoljem, tukli su ga, šta ja znam, pa su ga onda ubili, pa su ga nožem isjekli svega. Tako su ga našli ujutro komšije pa su vidli šta je bilo. Nisi smio izać', nije bilo struje. Hodat ne smješ non stop neko provocira.

U Prijedoru sam ostavio veliko imanje, ostavio sam kuću, ostavio sam sve... Kuća je na tri sprata, to je novogradnja. Sve je voćnjak, bilo je nešto više zemlje tu. Kad smo morali krenut, morali smo to ostavit. Srbin nam je ušo u kuću. Taj Srbin je iz Zagreba.

Moj brat je ostao poslije mene u Keratermu, a kasnije je išao na oporavak u Trnopolje. (...)

Dana 15.06. poslije napada je sve bilo čišćenje, tog dana je bilo čišćenje u Čarakovu. Ali tamo nije bilo nikakve pucnjave, samo je bio teški masakr, da su ljudi sve bili poklani. Samo 'ko je uspio otić' do grada preživio je. Čuo sam da je oko 10 ljudi preživilo u Čarakovu, da su ostalo sve ljude palili, motali u tepisone, klali... Uglavnom nisu ubijali metkom.

Jedan je momak iz naše ulice, on je baš došao dole, a imo' je sestru dole udatu. On je uzeo vreću krompira i krenuo je kao da će u grad. Kad su ga zaustavili pitali su ga: "Gdje ideš?" Rekao je: "Idem na pijacu prodavat krompir." On je tako pobjego sa malim sinom. On je došo' i nama pričao šta je to. Pričao nam je nešto nenormalno tamo! Kako su palili, klali, baš najbolji prijatelj mi je tamo ubijen (Z.), da su ga masakrirali. Z. je rođen 1973., 19 godina je tad imo. (...)

Meni iz moje glavne porodice nije niko ubijen, a sa strane dosta ih je ubijeno. Ubijen mi je tetak, ubijen mi je brat. Onda gore u Sanskom Mostu sam imo rodbine, gore mi je ubijena tetka i troje djece. Oni su ubijeni isto kad je bilo čišćenje i paljenje kuća, oni su nađeni u kući. Imo' sam još jednu tetku, ona je bila u gorenjem Kanogradu, čuo sam da je i ona ubijena. Ona je imala jednog sina, ja sam čuo da joj je taj sin bio u logoru, ali da je preživio. Bio je u logoru u gornjem Kanogradu.

Kad je bilo čišćenje u Rizvanovićima, tad je od mog najboljeg prijatelja ubijen otac i tri brata i od najstarijeg brata je dijete ubijeno. Kad su gore upali čistit sve su ih pobili. (...)

Ja sam bio poslje toga tamo, vidim samo je fudament ostao i ništa više. Sve je to pocrnilo. Mati od tog M. je gledala kad su ih ubili. Prvo su ubili F. (njegovog brata). Kad su F. ubili onda je M. potrčo pa su i njega ubili na cesti, a N., ta mati njegova i S. bili su nemoćni, ništa nisu tako reći smjeli (...)

Djete koje su ubili, to je bilo djete od najstarijeg M. brata, zvao se S. i imao je 2 godine. Mali je bio stvarno fin i njega su isto ubili. Tri brata i tog M. i njihovog oca, sve su ih pobili. Ta mati M. nije ništa mogla samo je našla neku posteljinu i pokrila M. onako kako je ležo' na asfaltu. (...)

U Zagrebu, 23. travnja 1993.

- jad101

GODINA ROĐENJA: 1970.
PREBIVALIŠTE: Prijedor

Kad je počeo rat u Prijedoru, ja sam prije jedno par dana otišla kod svoje kolegice, na žalost ona je poginula, svi. U Jajce sam došla u maju, pa sve do februara sam bila po Jajcu. Ujedno sam, ono, mislim kod njih, bio je isto počeo rat. Meni je na neki način bilo sve to čudno, bilo je kao neki film. Bila sam kod nje, njeni su roditelji isto, na žalost, svi pobijeni. Prijateljica se zvala Ema. Kad se to desilo njeni roditelji su ubijeni u sedmom mjesecu. Od petog do sedmog mjeseca sam bila u njenoj kući. Nije bila u centru grada nego vako, kao u Zagrebu, van malo iz Zagreba. Ona je došla po mene, mislim, ja sam krenula, a ona je došla po mene. Ja sam rodom iz Ključa, a živm u Prijedoru. (...)

Kad se to desilo ja sam se i ona sakrivale po šumama. Krili smo se od sedmog mjeseca sve do pada Jajca, svukuda. Koristili smo što je bilo trave i to hrane i ovo što se ovako nekad desilo. Prije nego će past Jajce, možda desetak dana, ona je bila ranjena. Tad su mi bili najteži dani, više nego ono u logoru, nisam se znala orjentirat nikako. (...)

Ondak jednostavno ležali smo na travi, bila je iza nas šuma. Tu smo ležali ja sam je stavila na leđa, a ja sam legla na stomak. Tu me je udarilo, ja sam misla da su neki naši borci i tako. Iz sna su me probudili. Ja sam samo rekla: “Šta ste došli po mene? Dobro da ste došli, treba njoj više pomoć nego meni. Ondak jednostavno kad sam se okrenula, kad su me tu davili, tu su mi izbili zub. Mislim, sad je to sve dobro kako je bilo.

Ondak jednostavno, vidila sam, bili su maskirani, brade... Užas! Bilo ih je jedno 15. Ono zamagljen si i nesvjestan, po tome su predpostavili da sam neki ilegalac, da sam povezana s nekim našim ljudima. Jednostavno, za taj toliki rat ja nisam vidila naše vojske, niti su oni mene. Onda sam se bojala svake vojske. Kad sa sviju strana puca, ne znaš gdje ćeš prić. Da je barem ona bila onako pri sebi, to se ne bi možda ni desilo.

Ondak jednostavno, kad je ovaj pošo na mene ja sam se branila, otimala... Onda su me udarili jako u stomak. Radi tog, jednostavno, ne mogu ni jest ni pit, želudac me... Već puno pijem kafu i pušim, to... na taj način smirivam svoje živce. (...) Evo kad me pogledaš, ništa mi ne fali, samo su mi puno živci otišli i tako.

Mislim, kad je palo (Jajce) oni su mene i nju našli nakon dan, dva i doveli su u taj logor. Jedino mi je krivo što se taj narod, niko nije znao, ‘ko god je bio tu nije znao...

U toj jednoj prostoriji, bila je jedna soba. Vani sam tek izlazila, vodili kad su me, isto sam bila svezana.

U samici sam bila skoro mjesec i još nešto dana. Sama soba, sama ja zidovi tako... Bilo je do 10 tako žena, pod mojoj predstavi samo su bile tu žene do 60 godina. Pretežno sve su bile Muslimanke. Ne znam kako se zove taj logor (...)

Od hrane, to je pretežno bilo na vodi grah, riža, šta ja znam, komad kruha. Nisam jednostavno, bila sam kao prisiljena, nisam htjela ni jest. Jednostavno, kad su me tukli, najviše bolovi su mi bili u stomaku. Vezali su me, nema šta nisu radili, silovali... Silovanje je bilo užas! Ne znam kako da to opišem. Jednostavno mrzila sam ljude na neki način, mrzila sam sebe, mrzila sam one ljude što je to moralo bit, što je to sa mnom bilo. To je pred drugima rađeno, koliko nas je bilo u sobi. Prvo su htjeli nju silovat', tuć' maltretirat to sam ja preskočila. Tako isto na jedno djete su htjeli pa sam ja spasila tu curicu. Ovako izgleda kao muško ali je curica. Onda su me vezali za zid, mučili su me, puno sam krvarila.

Prvi put kad se to (silovanje) desilo bila su dvojica. Oslovljavali su se kao npr. da vi mene oslovljavate sa crna, plava, mlađi i tako u tom stilu. Jednostavno, to je tako bilo, ta dvojica kad su me bili silovali nisam ih mogla prepoznat', to je bilo maskirano, samo žive oči i ništa više. Prvo su htjeli tu prijateljicu mi (silovat), ona je još bila i ranjena. Izgubile su snagu, sve i to djete, bila je još jedna žena, onako ko' moja mama godina, ona me je spasila. Sačuvala mi je lančić, otkinula sam ga za vrijeme tog hodanja po šumama i to. Strpato u hlačama i ona je to još našla dok sam došla u logor. Bilo joj je žao, kao: "Šta radite to sa djetetom uzmite mene?!" Ja nisam dopustila, možda, da nisam takva bila možda ne bi dobila toliko udaraca.

Samo znam kad je bio prošle godine Božić, tad mi je bilo najteže. Ja mislim da ih je bilo jedno 10, onako kad ti uđe ne znaš ništa šte će bit, 'ko će bit. Ili će te tuć', svezat. Najgore mi je bilo kad me je na zid svezao kao Isusa i tuče, tu ne možeš da se braniš. Branila sam se sve dok ne dođe do zida, dalje ne možeš. Jedan tuče po licu, nogama, drugi tuče u stomak...

Jednom kad sam tražila vode, nisu mi dali. Bila sam sva krvava, mislim, dole nisam znala kad imam menstruaciju kad nemam. Nije to samo nad menom nego nad svima. Mene je više boljelo što oni dobiju, hajd' nek ja dobijem. Kad sam tražila, donjeli su kao neku kantu, možda par litara i prosuli sve na mene.

Jednom isto, jednostavno kad nisam mogla izdržati taj bol, po 24 sata su me znali stavit uza zid, bez hrane i vode. Ili ako šta donesu ja neću da taknem. Znali su mi govorit da govorim većinom srpske riječi. Ja nisam, ja sam govorila svoje.

Ne, nisam ostala u drugom stanju. Bila sam kod doktora i sve, nije samo što su mi otišli živci, mislim, noge mi nekad. Šta ja znam ne mogu nosit petu, štiklu, ne mogu u jednoj obući dugo biti, ne mogu dugo hodat.

Sad sam se napatila, doveo me taj dečko. On je isto bio u Omarskoj i u Trnopolju. On je pobjego iz Trnopolja. U logoru sam bila od 10. mjeseca do tamo 1., 2. januara. Pustili su me na razmjeni koja je izvršena u Novskoj.

Kad su nas izvodili, par tih ženski: ja, ta cura i još jedna žena, par žena. Kad su nas izvodili, onda su meni opet svezali, mislim nije bila obična marama. Izgledalo je kao da je stavito nešto, što ti peče oči. Jednostavno sam počela... ne mogu dugo čitat ni knjigu ni roman, ni bilo šta da mi date. Ove novine, mogu pročitat naslov i par riječi i ne mogu više. Ja ne znam šta bi to moglo bit, crno je bilo i peklo me to unutra. Tako jednostavno, cijelo to vrijeme sam bila, i jednostavno možda se desilo prije jedno sat vremena kad je ta moja kolegica umrla tad su mi skinuli taj povez.

Moja prijateljica je umrla prije razmjene (...).

Ne znam jednostavno, žao mi je što ne znam barem ni jednog. Nije to bilo u mom kraju, da znam da bi mogla prepoznati, kad je pretežno to bilo maskirano. To me boli, kad sam tu došla niko nije mogo vjerovati da sam živa.

Htjela sam se vratit' na ratište. Prvo mi nisu htjeli dozvoliti doktori pa sve one ustanove u kojima sam tražila, nisu mi dali. Bila sam kod doktora u Karlovcu. Sad sam u Karlovcu u sabirnom centru smještena. Tu odma druga ulica.

Vojnici koji su bili u logoru, bili su obučeni kao bivše Jugoslovenske vojske. To sam mogla vidjeti od svjetla kad uđu unutra. (...)

Jednostavno, kad sam došla u Karlovac nisam znala ni koja je godina, samo sam vidjela da mi je zima po nogama. Nisu nam rekli da idemo na razmjenu, samo su me izveli. Prije toga, možda, nego što sam izišla, su nas odvajali. Nisam znala koja sam grupa, jednostavno oni su mene htjeli tad da ubiju. Ondak je ovaj jedan reko kao, već sam bila svezata kad sam, tako da ja nisam ni vidjela, kao: "Ona meni jako treba, ona je meni jako potrebna."

Mislim, kroz moju užu glavu je tada sve prošlo: ili će bit silovanja ili nešto tako, negdje će me odvest' na posebno mjesto ili ću na razmjenu, streljanje. Pitaj Boga gdje ću? Tek kad sam došla ovamo, vidjela sam šta je bilo... Strpali su nas u kamion kao stoku. Samo su išle tri žene iz toga mjesta... ona je umrla i nas dvije. Tu žrtvu nikad nisam vidjela, došla je možda prije par dana. Djeca, curice od 6 i 7 godina koje su bile tamo i njih su dirali. Tu u toj sobi gdje sam ja bila bilo je jedno djete, pokušali su je silovati, bila je jedna što je isto pokušala odbraniti i nju su ubili, mene su odgurnuli i svezali. Tu ženu su ubili pištoljem pred nama.

U toj prostoriji gdje smo mi bile nije bilo muškaraca (zatvorenika). Kada su ubili tu ženu, silovali su tu djevojčicu koja je imala od 8 do 10 godina. Ona je na neki način preživjela to silovanje, više nije nego je. Nije ništa znala, skupljena je bila, odvedena je negdje ne znam ni ja gdje, poslije toga. Ti ljudi koji su vršili silovanje bili su između mojih godina pa na dalje. Poneki od njih su bili trijezni, a poneki nisu. Nikad nisu bili gori...

Mrtvu sam vidjela ovu ženu koju su ubili i ovu moju kolegicu. Onda su došli jedan dan i izveli nas bez da su rekli kud nas vode. To meni ni dan danas nije sve jasno... Ništa nisu govorili kad su nas izveli, samo to da smo im trebali i tako... Ne znam da li je ovaj koji je govorio silovao jer ja nisam vidjela.

Kad su nas popeli na kamion, mislim da je to bilo predveče kad su nas vozili i zaustavljali smo se par puta. Ovdje smo došli tek sutradan navečer jer znam da je bio mrak kad sam izišla. Onda je bilo prepucavanje između njih. Oni su jednostavno pitali za ovu drugu, oni su rekli da su je zakopali negdje. Ja sam rekla da lažu i tako... bilo mi je teško sve mi je došlo pred sliku. (...)

Kad je razmjena vršena skinuli su mi povez s očiju. Tad nas je razmjenjeno samo nas dvije. Nije bilo više ljudi. S druge strane je oko 6, 7 ljudi zamjenjeno, nije bilo ženski, sve muški. U logoru sam bila dva i nešto mjeseci, a to je bilo kao da je 20 godina. Hrvatska vojska mi je platila kartu do ovamo, tako sam ja navečer došla tamo. (...)

Po narječju ljudi koji su me silovali bili su iz Bosne i od nekud drugdje. Prvi put kad su me silovali, rekli su mi kao da imam odnos sa Srbima, da ću biti Srpkinja, ja sam govorila da neću. Vezali su me jednostavno lancima, da bi to mogli izvršit i tako. Ja sam suprostavila, onda su mi mećali krpu u usta i tako. To je bilo prvi put tako. Kad nisu me silovali, kad su me maltretirali, bolje da su me tukli nego što sam stajala 24 sata, tad su mi isto to govorili, da ja kažem da sam Srpkinja. Ja nisam htjela i tako...

Ovoj djevojci koja je bila ranjena nisu pomagali, jesu joj jednom zavili to. Kad su je ubacili u kamion povratila joj se rana, ništa nije to šivano... Ona je umrla u kamionu kad su nas vozili na razmjenu. Tako ranjenu, su je silovali prvi put. Nisu mi dali da joj pogledam ranu. (...)

Tu zgradu u kojoj smo bili mogu zaključiti samo po prostoriji u kojoj smo bili, a bila je 4 sa 4. Mislim, jednostavno kad sam izlazila bio je dugi hodnik. Može biti kao škola ili kao ustanova. Ne znam da li je to u samom gradu ili izvan jer su mi vani bili svezane oči. Po danu me nisu puštali, koga su odveli po danu taj se više nije vratio. Iz moje sobe je samo odvedena ta što su je ubili i dve još ženske i nisu se vratile. Možda su odvedene u drugu prostoriju ili... ne znam.

Moji roditelji su u Prijedoru u gradu. Mislim, od centra grada ima par minuta hodanja. Završila sam kemijsku školu i položila sam razliku medicinske. Iz sabirnog centra u Karlovcu željela bi da idem za Ameriku. Sad sam u prostorijama gdje je bila bolnica u Karlovcu.

U Karlovcu, 23. travnja 1993.

- jad102

GODINA ROĐENJA: 1954.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

Uhapšen sam 8.07. negdje oko tri sata poslije podne, i to sam odveden iz kuće, iz kreveta. Toga dana je došlo pet srpskih policajaca, opkolili kuću i to sve komšije, prijatelji. (…) Odveli su me, u stvari, strpali su me u neki kombi, a taj kombi je u Ljubiji bio poznat po tom kupljenju i mi smo se tog kombija bojali. Odveli su me.

S. P. mi je iznio neku optužnicu. Prvo me pito jesam li vozio oružje za HDZ, rekao sam da nisam, al' da uopće ne znam ko' je član HDZ-a. Drugo što je bilo pito' je jesam li rođak S. E., mi jesmo neki rođaci, moja mama i njegov punac. Ja sam reko' da nisam, ja sam njega jedva i poznavao. Onda mi je reko' da iziđem i da sačekam. Ja sam otišo u drugu prostoriju. Nas je tad bilo pet zarobljenih: D. I., I. G., I. (ne znam kako se preziva, on je bio srpski zet) i još ne mogu se sjetit ovog petog. Tu smo bili negdje do oko 21:30, onda su dotrali još pet iz Gornje Raske.

Pošto nije bilo svjetla svjetlili su baterijom, izveli su nas van s rukama na leđima kao da smo neki kriminalci. Onda su nas strpali u kombi i odveli su nas za Keraterm. To je bilo prvi put poslije onoga da sam išo' za Prijedor. Onako u mraku sam vidio šta je porušeno, poslije napada na Prijedor. U Keraterm smo došli negdje oko 22:00 ili 22:30. Čim smo došli na ravno, tu je bila vaga neka, za vaganje tereta. Tu su nas odmah počeli tući. Njih je bilo 9, a nas 10. Tukli su nas svačim. Prvo su htjeli da sjeku uho D. I. On je plako i viko: "Nemojte!" Onda su pitali mene: "Da tebi odsječemo?" Ja sam ćutio, nisam znao šta da kažem. Prošli su kraj mene, uboli su jednog momka (Musliman iz Ljubije), uboli su ga nožom u bubrege. Tu su nas tukli možda jedno sat vremena, svačim živim. (…) Onda su nas smjestili oko ponoći u sobu br. 4.

Svega mi, ujutro su nas prozvali, tu grupu što je došla iz Ljubije, onda smo morali da pravimo sklekove, da pužemo... Još smo morali jedan drugom... Onda su izveli još

jednu grupu od 10 ljudi, mi smo trebali da se tučemo protiv njih do smrti. Onda je stigo' neki kombi, ne znam odakle, onda su nas utjerali unutra. Kad smo ušli unutra ovaj jedan kolega mi kaže: "Spašeni ste, više vas neće tući." Pitao sam ga: "Kako neće tući?" Tada mi on kaže: "Kad god neko novi dođe onda je ova grupa slobodna." Tako da mi je nekako bilo lakše, mada mi nije bilo lako. Onda negdje oko 13:00, 13:30 stigao je autobus i pročitali su sve koji su iz Ljubije i okolice Ljubije da izađu. Tu je bilo odma udaranja, onim letvama drvenim, palicama, čizmama, tukli su od reda sve. Mi smo ulazili u autobus, taj autobus je išo' oko 3 sata do Omarske. U autobusu su tukli, mislim, nisu sviju ali su tukli. Mislim, nije bilo vremena da dođemo svi na red.

U autobusu je bilo 4 stražara, onda su nas doveli u Omarsku i autobus je stao tačno ispred "bijele kuće". Tu je bilo negdje oko 15, 20 stražara iz Omaske i ovi što su nas doveli. Napravili su špalir od vrata autobusa do "bijele kuće". Onda je bio vođa smjene moj komšija u Ljubiji. Redom je čitao i kad je pročitao moje ime pito' je odakle ja tu. Ja sam reko': "Ne znam! Jučer došli kući po mene, odveli me." On je reko: "Ovog momka nemoj da i'ko dira!"

Ja sam mislio da me niko neće dirati pošto stvarno nisam ništa kriv, jedino što sam Hrvat. I stvarno dva momka su me prva pustila, ali poslije je bio pakao! Tu su počeli tući sa svih strana, puškama i nogama. Onda sam ja nekako ušao u "bijelu kuću". Pošto oni nisu dali da se uđe, morao si uć' ali oni nisu dali, nisi mogao proć' kroz njih. Kad smo ušli unutra bilo nas negdje oko tridesetak. Onda smo svi legli na pločice u toj "bijeloj kući", onda su oni gazili po nama. Tražili su novce, tražili satove, ko' je imo' bolje cipele, skinuli su cipele odmah, udaralo svačim živim, gazalo je i po glavi, mislim, uopšte nisu birali. To je trajalo možda jedno sat vremena. Onda su nas prestali tuć', al' je počelo ispitivanje. Išli smo redom, mislim, kako su oni imali neki spisak. Ko je god išo na ispitivnje, usput su ga, zavisi koliko je 'ko dobio, tukli su...

Ja imam baš ružna iskustva, mene su dva puta izvodili na ispitivanje. Prvi put su me tukli na pisti, nisu dali da uđem u tu zgradu gdje se vršilo ispitivanje. Onda poslje nisu mi dali izać', onda su me tukli ponovo do "bijele kuće". Baš ovaj jedan me zvao da sjednem, neki stol je bio u krugu, van. Odveli su me u "bijelu kuću" i tamo isto tako za vrijeme ispitivanja kako ko uđe tako udari nekoga, bilo koga, ko je bliže vratima.

U "bijeloj kući" smo bili u zadnjoj desnoj prostoriji. Onda je mene ponovo prozvalo na ispitivanje. Pitao me jesam li imo' šahovnicu, reko' sam da nisam imao. Onda je reko' da sam pušto' ustašku muziku. Ja sam pito': "Kakvu ustašku muziku..?" Kaže: "Pušto si Mišu Kovača on je ustaša!" Reko: "Ja prvi puta čujem od vas..." Pito' me znam li ikoga ko je imo' oružje. Reko' sam da znam, reko' sam: "M. R." Mislim, on je Srbin i znam da ima pištolj. Onda me taj ispitivač malo poprijeko pogleda.

Onda kad sam izišao na hodnik htio sam da siđem na stepenice, pošto je to bilo na spratu. Oni mi nisu dali da siđem, nego su me prislonili na neki zid, moro sam dignut ruke, onda su me tukli nekom letvom, ja sam pao, da izvinete, usro sam se. Onda sam stavio ruku na bubrege, a oni kažu: "A, vidi brani se!" Onda su me tukli po toj ruci. Nisam mogo' 6 mjeseci tom rukom radit', jer su mi bili oštećeni neki živci. Onda su me izveli van ali na izlazu, nekom sajlom su me u'vatili za vrat, nekim kablom. Onda me udarali nekim otiračom i željezom po leđima. Ja sam nekako tu sajlu šćupo s vrata, ne znam ni ja kako. Znam da je ovaj psovo' ustašku majku. Ja sam krenuo prema "bijeloj kući", onda mi nisu ponovo dali da idem u "bijelu kuću". Opet su me tukli po pisti, tako da sam jedva došo do te "bijele kuće". Tako da sam lego među ove ostale.

Onda negdje pred noć ušo' je neki M., on je ušo' unutra i reko' da napravimo spisak, ko ima koliko para i ko ima koliko zlata. Pošto od nas niko ništa nije imo' mi smo napravili samo spisak. Mislim, te stvari što su oni tražili mi nismo ni imali. Onda su nas po tom spisku, negdje od ponoći izvodili. Prije toga prebacili su nas u zadnju lijevu prostoriju. Po tom spisku su nas prozivali, ja sam bio 11. po redu, prozivali su one što su bili ispitani.

Odvodili su u jednu malu prostoriju, koja se nalazi odma' na ulazu u "bijelu kuću" ravno. U toj prostoriji ima jedan željezni krevet i jedan lavabo. Pun lavabo je bio ovih lični karti, pasoša, satova i ne znam ni ja. Rekli su nam da se moramo prekrstit' kao Srbi kad uđemo u tu prostoriju. Ja sam bio 11. po redu, kad je došo red na mene, onda su napravili pauzu. Ja sam mislio da će to prestat'.

Međutim, neđe oko 3:10, onda sam ja ušo u tu prostoriju i reko' kako su oni rekli: "Pomoz' Bog braćo Srbi!" i prekrstio se kao oni. Oni su pitali: "Šta si ti?" Ja sam rekao: "Moji su porjeklom Česi." Nije bilo bitno ko si, ja sam počeo skidati sako i džemper. Počeo sam skidati košulju, oni su rekli: "Ne treba košulja i onako je više nećeš imat'!"

Onda sam lego na taj krevet i stavili su mi sajlu oko vrata, bacili su prvo, sajla je pala u usta. Onda su me počeli tući, ja sam počeo jaukat. To nisu bile palice, to su bili neki drveni štapovi. Onda je reko': "Ma, daj to kvačilo namjesti kako treba." Onda je on bacio na vrat. U tom momentu ja nisam osjetio ništa. Zadnje u tom momentu što sam vidio, je kao da vidim u kinu na platnu lik s hrvanja.

Kad su završili sa mnom ja sam samo čuo kako neko viče: "Ustaj!" Ja sam osjetio kao da ronim negdje u vodi, ko' da gledam. Uopće nisam znao gdje sam. Onda sam se pridigo i vidio sam gdje sam i ovaj jedan mi kaže da uzmen kaput, ja sam reko:

“Neću!” Kako sam ja reko da neću, onda su me ćapili na brzinu, pokušao da me nabije nogom u glavu, tako sam nekako uspio, nije me udario. Onda je reko’: “Marš!” Ja sam istrčo iz te prostorije.

Oni su imali običaj kad nekog istuku da izvade kvaku iz vrata, tako kad dođeš do vrata, nemaš s čim otvorit. Onda te dočeka još njih 4, 5 u hodniku. Ja sam imao tu sreću da je ta kvaka bila u vratima, tako sam uletio unutra, jednom me samo nabio u dupe i reko› da mi jebe ustašku majku. Ja sam skino tu košulju i lego golim leđima na pločice. Onda je jedan po jedan za mnom ulazio.

Kad sam ušo’ unutra već je jedan B. iz Ljubije bio mrtav. U stvari dvojica, jedan Musliman i taj B., onda su ubacivali jednog po jednog u toj “bijeloj kući”. Mislim, ljudi nisu mogli hodat’, nego su ih oni ubacivali. Mi smo ostali tako ležeći do ujutro, onda ujutro, niti je tko mogo ustat’ niti se okrenut. To je sve bilo od bolova, razbitih glava. Kad su krenuli s tom tučom mi smo krenuli brojat te udarce, niko nije prošao ispod 30 do 50 udaraca po leđima. Samo što su ove neke udarali glavom o zid, zaljevali vrućom vodom, pa tukli palicama i štapovima.

Onda su nas ujutro izveli iz “bijele kuće”, u stvari, tu noć je ubijano iza “bijele kuće”. Dobro se sjećam da su tražili profesora Š. Ja nisam mogao nikako da se sjetim ko je, onda sam saznao da je to M. Mislim Ljubijanac, od Prijedora je bio. Ubili su njega, mislim još je nekih ljudi bilo ubačeno u tu “bijelu kuću”, tako da je unutra bio smrad, a nama nisu dali da otvorimo prozor. Ujutro je bilo jedno 8 mrtvih. Nismo mogli vidjeti kako su ubijeni, ali smo čuli udaranje. Ovoga profesora M. Vjerovatno je ubio neki njegov učenik. Znam da ga je pitao: “Što si mi dao jedinicu? Što si me oborio? Što me nisi pustio?”

Onda su nas negdje sutradan ujutro izveli na kupanje, kao da se moramo kupat’. Ja se nisam moga’ skinut’ ni ustat’, iznjeli su me van. Onda, ja ne znam ko mi je pomogo’ pa sam se skinuo. Kupali su nas gole sa onim vatrogasnim crijevom. To me odmah oborilo, mislim, nisam imo’ snage. Tu je baš jedan kolega što je bio sa mnom, ja sam bio dva metra od njega kad je izdahnuo.

Mislim, ljudi je još umrlo od tih batina poslije. Onda su kupali čitavi logor, oni muškarci su se skidali. Onda sam prvi put vidio ko je živ ko nije. Pošto smo mi čistili “bijelu kuću” od one krvi i svega, nema šta nije bilo. Onda su nam dali jednu kantu da u nju pišamo (mokrimo) i kad je napunimo, onda prospemo mokraću i nalijemo vode pa iz toga pijemo vodu.

Onda je došo’ naveče’ jedan vođa smjene, zvali su ga K., ja ne znam kako se zove. Onda je on mene prozvo’, ja sam izašo’ van. Čuo sam od ovih drugi da on ne bije.

Međutim ja kad sam izišo' van bio je samo K.. On me pito': "Što ćeš ti ovdje?" Pošto ni ja nisam znao, ja nisam mogo' s njim, ja sam reko: "Ne znam!" Na to me on upitao: "Bi li volio ić' među one druge?" Rekao sam: "Bi." Kaže: "Uzmi svoje stvari i otiđi." - "Okolo, sad će doći B. po tebe i ovaj rođak mu N."

Oni su njega nagovorili da me izvuče, jer da sam ostao u "bijeloj kući" ne bih ostao živ sigurno. On kaže: "Ako te ko bude pitao, tko te prebacio, ne znam!?" ja sam reko: "Dobro!"

Onda sam bio ispod te upravne zgrade, to je prije bila rudnička garderoba, gdje su se ljudi presvlačili. Tu sam bio dva dana, nisam htio ić' jesti, nisam mogo ni ustat'. Onda ovaj rođak kaže: "Moraš ić' jesti! Moraš!" Tu sam osto' do ovog nekog, do tog odlaska na ovu Manjaču. Svaku noć je bila prozivka ljudi. Mislim, 'ko je bio prozvan taj se više nikad nije vratio. Za neke sam sazno' da su ubijeni, a za neke da su odveženi autobusom. Autobusom kad su nas doveli iz Keraterma u Omarsku, ima nas još sedam živih, a bilo nas oko 30. Ovi neki su umrli odma', a neki su poslije od ovih posljedica.

U Omarskoj sam bio do 6.07., pa sam prebačen na Manjaču. Ja sam mogo' preć' u grupu koja je išla za Trnopolje, ali nisam znao koja je to grupa. Ja sam bio u toj tamo grupi, ne znam nekog sam ja tražio (I. M.), radi neki tableta. Kad sam došao 'vamo nisam znao gdje su ih. Prvo smo mislili da će nas vozit' za Travnik, da će nas pustit negdje gore ili će nas pobit'. Znam dobro da je ovaj jedan što je radio u rudniku brat od tog, on je isto bio u sastavu milicije. Bio sam dobar nekad s njim. On mi je reko': "Ne boj se, svi ćete ostati živi." -"A gdje idemo?" -"To je tajna." Onda mi nekako opet, mislim, drugačije sam se osjećao. Onda su nas potrpali u autobus, u početku je bilo prozivka, onda su poslje samo utrpavali.

Kad su nas doveli na Manjaču, autobusi su išli sporo jer smo došli u noć. Usput su se autobusi kvarili. Ja sam se bojao Manjače pošto sam znao da je to "četničko" leglo odvajkada bilo. Onda smo došli naveče', nisu nam dali ni vode, nisu nam dali usput, mislim, mislim mi smo jeli ako se može jest onda smo jeli. Čitavu noć smo bili u autobusima. (...) Onda je tu ubilo, ja mislim desetak ili dvanaest ljudi da je prozivalo: D. C., V.... Onda je bilo ljudi koji su umrli u putu pošto je bilo jako vruće, a prozori su bili zatvoreni, inače su bili iscrpeljni svi. Onda smo ujutro kad je osvanulo, istjerali su nas van prije ulaska u logor. Tu su čitali ime oca i ime i prezime. Po 10 je moralo da na putu kleče. Tako su se redali jedni za drugima po nekim grupama njihovim. (...)

Onda su nas prozivali, baš se sjećam, ležo' sam na putu, a tuklo je I. H. Neki vojnik udaro' ga puškom u leđa. Pito' ga prvo: "Kako se zoveš?" Kaže on: "I. H." On ga

udaro’ u leđa puškom i: “Jesi imo’ oružje?” On je govorio: “Nisam.” Opet: “Jesi imo’ oružje?” -”Nisam.” On je njemu u jednom momentu reko’: “Jesam, imo’ oružje.” On je njemu rekao: “Vidi, jebem mu majku ustašku imo’ je oružje!” Pa opet po njemu.

Ja sam bio dva reda ispred njega. Onda je pito: “Ima li još i’ko od Hrvata?” Ja sam ćutio. Došo’ je do mene i pito: “Šta si ti?” Reko sam: “I.” Kaže on: “Jebo’ ti Alija majku!” I prošo’ kraj mene, tako sam ja tu uspio, mislim, izvukao sam se nekako. Ali smo klečali na tom putu jedno 4, 5 sati, tako su mi noge otrnule, nije bilo vode za piće. Onda su nas uveli u logor. Kad sam došo’ u logor unutra u žicu, onda nam je neki ili je podpukovnik ili pukovnik reko’: “Momci, sad ste spašeni. Sad vas niko’ ne smije dirati.”

Onda su neki tražili da jedu, ja sam viko’: “Dajte vode.” Ako nam dadnu hranu, mislim, ako nam budu htjeli dat’, onda će nam dat’. Dali su nam samo vode, oni su donosili vode, mi smo popili jedno četiri cisterne vode. Ko’ da se to samo pilo, zaljevalo se. Onda su nas pretresali. Ja sam imo’ nekakav ceker koji sam nosio’, imo sam nešto onih malih marmeladica, pa smo to razvlačili. Nas 3, 4 onu jednu namažemo malo na kruh, pa sam imo’ toga, imo’ sam i dvi’ fete kruha. Kad smo ušli tu na pretres morali smo glavu i ruke na leđima da držimo. To je bio zakon na Manjači i kad se hoda i kad bilo šta radiš...

Onda smo ulazili, ušli smo unutra, po 10 nas ulazilo. Bio je tamo neki doktor, imo’ je neki bijeli mantil. On je bio doktor, on je pregledao poslije kad smo se mi skidali u gaćice. Ja tad nisam imo’ pošto sam ih bio opro kad sam kreno’, pa sam se skino’ gol. On mi kaže: “Jebo ti ustašku majku što nas slikaš ovde! Đe su ti gaće?” Imo sam gaće u džepu, skočio sam brzo, a onda me udario šakom dva puta u bubrege. Tad su me bubrezi zabolili, to je bilo gore nego ne znam što. Tu su nam sve uzeli, sve što smo imali. Onda su nas utjerali u logor, u toj štali, onda smo mi tražili bolje mjesto. Mislim, boljeg nije bilo sve je bila zemlja i beton. Ovi već stariji logoraši (iz Sanskog Mosta), oni su prvi dan došli na Manjaču, oni su svaki dan donosili bujad pa smo mi stavljali bujad. Mada to nije bila neka bujad, možda 3, 4 grančice samo da te oči zavaraju. Jesti nismo imali skoro nikako, pošto smo onaj kilogram kruha na 22 dijela sjekli. Tako da smo mi čekajući u redu za hranu padali u nesvjest. Onda je, ne znam koji je datum, ovaj Crveni križ došao. Onda je bio neki dogovor sa tim srpskim vlastima da oni dozvole Crvenom križu da nas oni hrane. Onda je Crveni križ dovozio, stvarno je bilo hrane, nije bilo dovoljno ali je bilo bolje.

U početku smo dobivali sve dijetalnu hranu, po onim konzervama što smo dobivali. Pošto smo mi bili skoro propali skroz. Onda su nam davali cigarete, davali su nam neke vitaminske tablete, davali su nam voće: kivi, jabuke, mandarine... Ja sam

onda baš imo problema sa želudcom, imo sam problema i nisam mogo jestc. Imo' je doktor jedan K., on nije imo neki' lijekova protiv bolova i tih upala, pa sam ja muku mučio i nisam mogo jest. Tako da sam ja izgubio, imo' sam 115 kg kad su me uhapsili, a bio sam spao na 60 kg. Onda su nas oni i vagali i o nama se brinuli pa smo dobivali i ćebadi i šta ja znam. Za te uslove to je bilo idealno. Onda su nam davali i nešto garderobe: hlače, majice, čarape... Davali su nam i cipele, pošto niko više nije imao cipela, pa smo te cipele držali i nosili svukud sa sobom.

Onda su nas 19.09. nas 150 Hrvata prozvali i rekli da idemo na razmjenu. Išli smo, 6 sati smo putovali do Knina, ali pri samom ulasku u autobus smo morali glave oborit i stavit ruke na ramena i onda su nas čitavo vrijeme tukli. Izvodili nas u hodniku u autobusu, tukli, udaraju jedan s jedne, drugi s druge strane, lijegali na pod, skakali po nama, udarali od stola drvenom nogom, po vratu. Nisam se mogo počešat po vratu pet mjeseci, češo' sam ali džabe. Onda su nas dovezli u Knin i ta razmjena nije uspjela, od Knina jedno selo, mislim da se zove Žitnić. Onda su nam opet psovali ustašku majku i odveli nas u Knin u zatvor. Ostavili su nas kninskoj policiji. Onda je kninska policija, oni su nas tukli čitavu noć do ujutru, negdje do 4:30, već se počelo svanjivat'. I to su se redali: ljudi, žene, djeca..., samo nisu dali da nas tuku u glavu da se ne može primjetit' da smo tučeni. Tukli su nas tu čitavu noć, onda su nas izvodili kao da moramo ići na pišanje (mokrenje) i morali smo proć kroz taj njihov špalir, pa su nas i tu tukli. Jedino tu nisu tukli starije, ove preko 50 godina, a njih je bilo vrlo malo. Onda su nas ujutro izveli i rekli da ćemo dobiti doručak. Međutim, od toga nije bilo ništa. Onda smo jedno 3 sata stajali po dva u stroju i vikali smo: "Mi smo ustaše!" Oni su nas primorali da vičemo to. Onda su nam govorili da pjevamo pjesme kao: "Druže Franjo mi ti se kunemo i ustašku majku sjebemo."

Onda smo čuli na radiju da od te razmjene nema ništa. Onda su nas vratili ponovo na Manjaču ali su nas usput ponovo tukli do Ključa. Onda smo im morali pjevat', onda je jedan od nas reko' da ima pjevača sa sobom ovaj M. D. Onda je ovaj pito: "Šta znaš pjevat?" Ovaj mu kaže: "Znam sve." -"Znaš to?" On kaže: "Znam." Tako da su nas prestali tući, zahvaljujući njemu. Onda smo usput imali nekih kvarova 4, 5 puta nam guma pukla, to smo mi sami krpali između sebe. Ne mogu to da shvatim u jednom momentu nas tuku, a u drugom...

Onda su nas opet vratili na Manjaču, mi smo se uvijek nadali da će doći neki autobus po nas. Na Manjači smo muku mučili s vodom, nismo imali vode. Onda je Crveni križ donio neke kanistere s vodom, pa smo sebi donosili vodu za piće i kupanje. Mislim, to nije bilo kupanje nikakvo, to je bilo samo sapiranje. Donosili su vodu sa tog jezera, a u tom jezeru je bilo i stoke mrtve. Sve smo mi to grabili i odatle donosili. Onda

su bili ljudi koji su išli nositi drva, u njivu vadit' krompir, to što je trebalo raditi u jesen. Ja nisam išo' radit pošto su me bubrezi bolili, u ruke mi živac bio oštećen. Ali sam i ja moro' uvijek eskivirat'. Išo' bi i ja radit, mislim, moro' bi ić' da on nije pito' 'ko je bolestan. Onda smo načuli da ćemo ić' u deportaciju, al' da će 500 ljudi ostat na Manjači.

Onda to jutro 13.12., bila je nedjelja, došo je jedan i čito' je imena, ali samo Hrvata, mi smo odma' znali da ostajemo. Presto' je čitat i reko: "Nek iziđu svi Hrvati, da ne čitam. Uzmite dva ćebeta i svoje stvari i izađite." Mi smo izašli, onda su nas 3, 4 puta prozivali da ne bi 'ko osta' ili da se ne bi netko ubacio. Bila je neka TV, ne znam čija je bila. Oni su baš pitali ovog Č.: "Znate li gdje idete? Hoćete u razmjenu?" kaže Č.: "Čisto sumnjam, u razmjenu se ne ide sa ćebadima."

Mi smo tu pjevali, došla je harmonika, moro' si pjevati, pošto je to kao namještaljka bila neka. Mi smo krenuli, bilo je negdje oko 11:00. Ja sam od prilike znao kud idemo. Ja sam sumnjo' da idemo u Srbiju, Mitrovicu, pošto je put preko Dervente, u Brčko. Malo smo se zaustavili, bila je noć ne znam ni ja šta i onda su nas dovezli u Batkoviće.

Nismo znali gdje je to, kad smo došli gore izlazili smo svi oborenih glava i s rukama na leđima. Onda su ovi stražari vikali: "Ljudi, šta je ovo jeste vi ludi? Dignite glave." Onda smo mi glave digli, normalno sasvim drugačije je bilo nego na Manjači. Onda su nas pretresali, uzeli su ko' je imo čakiju ili nož, cigare nisu uzimali. Onda smo ušli unutra u neki hangar, tu je još bilo ljudi unutra, ali svi su bili, omotane su im glave bile nečim bijelim. Mislio sam to je sigurno od te tuče. Kad smo mi uši unutra oni su zaključali, a to su bili neki "bijele kape" su ih zvali, koje su oni morali navuć' preko očiju kad su ih dovozili. Mislim, bilo je tu dosta Hrvata iz istočne Bosne, Šamca i sl. U početku nismo radili ništa, 4, 5 ljudi je radilo u radioni. Išli smo tri puta jesti, ali ta tri puta nije bio ni jedan obrok pravi. Onda smo imali neki radio, čuli smo na straži. Ta grupa od 500 ljudi bila je podjelita u tri grupe: prva grupa je bila Muslimana, druga samo Hrvati, treća grupa Muslimani. Oni su otišli drugi dan navodno u razmjenu, ali smo poslije saznali, na TV smo gledali te ljude u zatvoru Butmir. Mislim, prepoznali smo te ljude i čuli smo na radiju da su neki od njih izašli.

Krajem decembra i januar počele su radne obaveze, počelo se ić' u Brčko, počelo se ić' na Telovčak. U Brčkom su se kopali rovovi, ja sam bio u Brčkom tri i po mjeseca. U početku smo putovali, vozili su kamion, a kasnije smo spavali u nekoj kući, nas 50 je bilo. Tamo nas niko nije tuko' i ne treba te tuć' kad je to na prvoj vatrenoj liniji. Puno ljudi je stradalo i ostalo bez nogu, na tim nagaznim minama, pošto je to sve bilo minirano, dosta je ranjeno. Jednu grupu su odveli, rekli su da idu na razmjenu. Međutim, odveli su ih na suđenje, kao optužili su ljude za neka nedjela. Malte ne svi

su dobili zatvora 20 godina sa mogućnosti smrtnom kaznom i davali su im rješenja. Međutim, nitko ta rješenja nije donio, pošto su oni to oduzimali, kad smo pošli.

Onda sam od aprila mjeseca radio u Patkovači (to je poljoprivredno dobro), pošto nemaju rezervnih djelova za kombajne ni majstora, ja sam bio kao majstor, mislim moro' sam radit. Tu je malo hrana bila bolja taj jedan obrok što smo dobivali, mislim količinski. Onda sam tu imo priliku prvi put da se okupam toplom vodom, pošto je u radioni bio bojler. Onda se isto o nekim razmjenama govorilo kao: bit će, bit će... Ja sam se spremo da pobjegnem. Htio sam da pobjegnem, imali smo neki motorić tamo koji smo mi popravili, a njima smo rekli da nije popravljen. Imo' je dva deci goriva do Drine.

Jedno jutro smo čuli da Muslimani treba svi da idu za Tuzlu. Već se osjetilo između Muslimana i nas... Mislim, oni su uvijek sami se sastajali, s njima smo spavali jeli i djelili... Primjetili smo dosta po tome što smo mi imali radio, a oni nisu. Pa su uvijek volili slušati Sarajevo, govorili su: "Daj Sarajevo..." Mi smo slušali Hrvatski radio, slušali smo Beograd i Sarajevo. Mi smo sebi rasporedili u toku dana šta ćemo slušat'. Kad je bilo ovo između Muslimana i Hrvata onda su oni stalno tražili: "Daj Zagreb. Daj Zagreb." Onda mi nismo htjeli da im puštamo Zagreb, mi smo naveče' slušali i BBC i nema šta nismo slušali. Imali smo pravo zaduženje ko' šta treba slušat. Onda nam jednom te tranzistore pokupe... (...)

Onda jedno jutro javili da se sprema razmjena za Hrvate. To je bilo u utorak, a mi smo kao trebali ić' u srijedu, a Muslimani u petak. Stvarno kad smo došli u logor primjetio sam da se svi skupljaju u garažu. Ovaj jedan nam je reko' da večeras u 12:00 idemo na razmjenu. Mislim, oni su nas toliko puta izigrali i slagali, ali smo vjerovali zato smo se svi i okupili.

Mi smo sve stvari spakovali, kao idemo na razmjenu. Mi smo se radovali, radovali smo se slobodi, ali smo znali da to neće ić' tako glatko. Vidili smo da u tri sela su došli ti Crveni križ. Došli su autobusi i onda su nas potrpali u te autobuse. Stvarno nas niko nije dirao u tim autobusima. Došli smo pred Livno, ne znam koliko kilometara, neka organizacija je bila. Čim su nas uveli u krug te organizacije mi smo znali da do razmjene neće bit'. Vratili su nas otale u Drvar, to je Kamanica jedno selo prije Drvara. Tu su nas svratili u neku školu, tu je bio zatvor. Tu su nas svratili, ali tu je neko bio prije nas, pošto je unutra već bilo ovih podmetača. Oni to nama ne bi stavili nego bi nas utjerali kao stoku, ali su nas čuvali, bilo je jedno 50 policajaca, da ne bi tko pobjego. Tu smo bili 23 dana, u stvari, ja sam bio 23 dana, pošto sam ja izišo' u drugoj grupi. Isto me niko nije diro', za tih 23 dana ja sam 7 kg omršavio. Mislim, ne mogu reć da je hrana bila dobra kad nije bila.

Onda je Crveni križ reko: “Mi vama ne možemo ništa. Obećale su srpske vlasti da će vas hranit.” Reko’: “Oni nas hrane ali...” I gore nismo imali vode, imali smo neke mješine pa smo iz njih pili, tako da se nismo mogli kupat. Jesu zadnji dan su nam dali neke kanistere, ko je uspio ovako da se opere...

U toj školi gdje smo mi bili, našli smo datume i Hrvata i Muslimana, na tom jednom velikom zidu piše “T. M.”. Mislim, M. je bio osto u Omarskoj poslje sviju nas. Jedna grupa Muslimana je bila u podrumu (njih 4, 5). Njih su tu držali jedno 6, 7 dana i onda su ih poslje kamionom prebacili. Vidio ih je V. U., on je njima nosio vodui tamo.

Bilo je tih dežurnih koji hodaju pa smo mi njega slali da on to izvidi. Nakon 6, 7 dana i njih su odvezli tako da smo mi sami ostali tu. Bile su dvi’ smjene tu, jedan nam je uzimo’ cigare (neko je imo’ maraka, neko nekom proturio), kupe nam cigare pa kasnije pokradu. (...)

Jednog momka (Hrvat), jedno luksuzno auto je došlo po njega. Stavili su mu lisice i povez na oči. Rekli su kao da ide na razmjenu. Međutim, niti je vraćen u Batkoviće niti se čulo za njega.

Onda jedno jutro, jedan dan je jedna grupa, njih jedno 12, 13 je oʼšla na razmjenu. U drugoj grupi sam bio ja 16.07. Nas je jedno 40 odvelo na razmjenu, a vratilo se nazad njih 9, pošto sa hrvatske strane nisu doveli neke što oni traže. Nakon dva dana i ova preostala grupa je razmjenjena.

U Zagrebu, 9. rujna 1993.

- jad103

GODINA ROĐENJA: 1928.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

Prije nego što je predana vlast u Prijedoru, odnosno prije okupacije, po meni sve tri stranke su bile zajedno. Još uvjek je bila stara vlast. Međutim, poslije 1. maja, kad je počela ta situacija, kad je SDS preuzeo komandu, počela su ta hapšenja nekih ljudi. Ja, lično sam smatrao da neki ljudi nisu ništa krivi pa sam više puta probo’ razgovarat u kriznom štabu da bi zaštitio. Odgovora je bilo vrlo malo. To je bio krizni štab, kako bi’ rekao sad, neprijateljske vojske. To je bilo po preuzimanju vlasti. Tada su oni razoružali sve ljude...

Pa, bio je proglas da se vrati sve oružje. Ja nisam išo' ni u kakvoj funkciji na pregovore, samo po molbi ljudi, majki u većini (od Hrvata i Muslimana). Išao sam ispred, pretežno majki, mada nekad nisam bio raspoložen da odem. Obično je bilo u vezi pojedinih, a nekad i u vezi grupe ljudi. Tako sam išo' i za tog mog sinovca i još jednog dečka...

Članovi HDZ uglavnom i bili su oni koji su organizirali za to glasanje... Običaj izraza riječi je ovakav: «Ako je čovjek član stranke HDZ, njega se izgovara imenom ustaša.» I za druge koji možda nisu članovi, samo su možda katolici. To je bio stav takav. Posle, kroz cijelo to vreme, par puta sam bio pozvan i par puta sam odlazio na te razgovore. Oni su me zvali u krizni štab kod Đ. T. jer on je bio zamjenik, a njegov brat stariji bio je komadant. Taj njegov brat nije volio razgovarat sa mnom, on je to prepustio bratu, taj njegov brat je radio sa mnom, mi smo ista struka. Molio sam ih da ne dođe do tuče ljudi iako su neki već odvedeni u logore, smatrao sam da će se vratiti.

Hapšenje ljudi počelo je odmah poslije 1. maja. Već 2. maja je počelo neko hapšenje. Poslije, povremeno se do 24.06., tada je došao moj brat i želio je da ode u štab da pita za sina. Reko' sam mu da meni nisu dali povratne informacije iz logora da ne treba da ide. On je otišao, oni su ga čekali da dođe, on je i ostao. Taj dan su izišli na Briševo i priveli su još pet ljudi: J. B., J. I., J. B., M., J. Od tog dana počelo je hapšenje dalje. Obično je to bio Prijedor, onda Tomašica, Omarska itd.

Tako da u kontakt nismo mogli doći sa tim ljudima. Probavo sam opet u kriznom štabu da bi dobio broj telefona. Jednom prilikom su mi dali neki broj telefona ali da ne kažem 'ko mi je to dao nego da sam uspio doznati. Onda sam uspio razgovarati sa nekim komadantom. (...) Međutim, već smo čuli da su neki ljudi ubijeni.

Poslije tog slučaja opet je bilo odvođenje po Ljubiji i po okolnim selima i do 24.07. Tada je bilo opkoljeno Briševo sa svih strana. Jedna brigada je išla od Prijedora. Vidio sam dosta vojnika. Imali su "šarolike" uniforme. Bilo ih je i sa petokrakama i sa kokardama i sa nekim drugim znakovima, koji su prolazili iznad naših kuća. Pucnjava je počela sa strane Brišavljana (Srba), kao čovjek znam i smatram, da niko nije imo oružja niti je puco'. Stotinu i nešto ljudi je stradalo ta dva dana, možda se još neko negdje i krije, mi ne znamo, 24. i 25.07. to su bili petak i subota. Već smo 24. imali izbjeglice iz sela, kod mene je bilo 17 ljudi.

Dana, 26.07. je bio kao dan odmora, vojska se povukla odozgo sa sela u Ljubiju i vjerovatno tamo prema Sanskom Mostu, ta 5. i 6. brigada.

Dana, 27. ujutro oko 5:30 već je bila vojska tu na jedno 20 do 50 m i stražarila tu van. Onda su mene uzeli van. Jednostavno, cijelu noć se čuje da vojska oda. Ujutro

kad sam izišao pogledao sam i vidio da po bašči ima vojnika. Međutim, nisam na to obraćo pažnju pošo' sam pčelama, stvarno sam pošo' pčelama jer sam mislio to jutro da ih malo pokadim, protiv neke varoze. Nisu mi to dali nego su me uhapsili, ono sam morao sve bacit. Izveli su me na put iznad kuće, na asfaltni put.

Onda je počelo to ispitivanje. Prvo je bilo ispitivanje da priznam: "Ko je svjetlio te noći iz moje kuće?" Međutim, nije nitko jer niko nije imao ni baterije i zbog čega smo svjetlili na vojsku. Da, šta ja jesam tu, mislim, šta se ja pravim važan, kao ustaša i ne znam ni ja ko, da kontrolišem vojsku gdje se kreće. Međutim, reko sam da to ne znam, kao što i ne znam. E, onda: Da li moj susjed (komšija kako tamo kažu) ima oružje ili mitraljez?

Reko sam da nema što mislim da nema jer nisam primijetio i za mene nema. Što ne vidim za mene nema. Tada je nastalo šamaranje da priznam. Reko' sam: "Ja mogu reći ali to nije istina i neću to reći. Ne mogu reći što nije istina." Opet pas mater ustašku, opet bilo šamaranje, udarali su kundacima i cjevima, šamaranje itd. (...) U toj situaciji nisam se mogo' snaći jer kad mi je od šamaranja otišo' bubnjić nisam čuo neka pitanja, na to sam dobio kundake neke. Onda su me natjerali da legnem. Ja sam lego' onda su me neki udarili par puta po leđima i po nogama. Nisam čuo, ono šta su mi govorili, jer je odzvanjalo kroz uši.

Kad su prestali da me tuku ja sam ustao, držao sam ruke na vratu jer je bilo naređeno ako maknem rukama da me ubiju. Onda kad sam opet stao tu, onda kad je uzeo nož taj njihov komadant. Izvadio je nož i pošo je rukom da me uhvati za nos, ja sam se izmicao. Onda sam ga fino zamolio, tada sam skinuo ruke jer sam rješio da me ubiju, druge nije bilo. Bilo mi je neugodno da me djeca gledaju ako me izmasakriraju. Zamolio sam ga: "Ubite me ako ste oficir i ako ste vojnik, a nemojte me masakrirat." Stavio je nož u futrolu, onda je uzeo pištolj stavio mi u usta i to sam rađe želio da me ubiju jer to je brzina ali su me opet natrali da stavim ruke na vrat. Nije me ubio ni taj put onda se opet naljutio, onda je 'trgo neku letvu koja je bila tu kod ograde. Onda me udario letvom po lijevoj strani glave, po ramenu.

Nisam se urušio ali tada sam čuo kao mi psuje majku ustašku kako ne padam. Tada je opet izvadio nož i htio je da skidam hlače. Reko sam: "Kako da skidam kad su mi ruke na vratu?" Onda je reko da mi ovi strgaju hlače. Onda sam se počeo povlačiti nazad, onda su me počeli tući čizmama u leđa, a on me tukao tu naprijed, gde stigne nije bitno. Tako da još i danas imam neki' ožiljaka.

Posle te tuče opet je išo' nož, onako da me uplaši jer me nije ogreba. Pošo' mi je prema očima misleć da će ispucati u mene. Opet sam ga zamolio da me ubije da me ne masakrira. Stavio je nož opet za pojas. Onda koješta i mater ustašku i ne znam ni ja, da

se naljutio bio. Tražio je automat od nekog dječaka koji su tamo bili, bilo ih je možda 50 ležalo okolo ili sjedilo, a jedno 10 oko mene. Onda opet automatom u usta jer je vidio da sam skinuo ruke. Ja sam mislio da će me ubit'... Nije me ubio i taj put nego me samo malo ozljedio unutra i izvuko je automat van. Htio je da me udari automatom.

U tom momentu sam primjetio da su iza leđa njegovih dvojica, jedan u milicajskom odjelu i jedan sa petokrakom. Pokazuju ovako automatom na nešto. Međutim, ja nisam znakove znao šta je, ali sam shvatio kao da trebam da bježim. Mislio sam kad pođem da bježim ubit će me. Skinuo sam ruke sa vrata, u toj brzini potrčao sam malo niz onu strminu. Nisu ispucali, pustili su me, ja sam otišao u kuću.

Nakon 10 minuta opet oko kuće je bila galama, zvali me van iz kuće. Kad sam ušo' u kuću pita žena: «Gde si bio? Šta si radio? Šta ti je?» Šutao sam. (...) Samo sam uzeo tablete, jednu za smirenje, jednu za srce i stavio pod jezik. Utom su stigli ponovo kući, mislim, oko kuće, oko stana i zvali su me van "Komšija, iziđi. Iziđite." Izišao sam.

Onda mi je bio jedan susjed koji je bio prvi među njima, a to je bilo blizu njegove kuće, gdje su me izveli. Tad on veli neka uzmem neku vestu ili nešto ako će me nekud terat. Taj komadant je reko' da mi ne treba ništa da neću daleko nego da siđem dole na put. Ja sam ipak uzeo neku vestu na sebe jer je bilo toplo jutro. Izišo' sam dole, a žena je izišla za mnom ne stepenice i gledala odozgo. Dok je vidjela da su me prikliještili uza zid, njih desetak, nije mogla više promatrat' pa je ušla u kuću.

Tu su me nešto pitali ali ja nisam čuo jer sam dobio dobar udarac, ovako tu. To mi je odzvanjalo i nisam čuo šta, samo sam čuo galamu. Nisam čuo ni šta mi je taj moj susjed govorio. Njegova je majka pravoslavka, a otac katolik. Tu su me pustili par metara dalje, onda su me opet ono pribili puškama. Da li su me htjeli ubiti ili plašiti ja nisam više mogo čut' šta me pitaju. Nego kad su me opet pustili tu i na jedno 10 m dalje.

Pošto zid traje jedno 20 m, opet su me uza zid prikliještili. Veli on da treba sad ubit'... Tada je taj moj susjed rekao: "Vi u njega, a ja ću u vas!" U tom sam momentu glavu okrenuo da vidim. Vidim da njemu ruke dršću, ali je... Taj moj susjed je rekao: "On je dobar susjed i samo neka ide u krizni štab. Ako oni odluče da se ubije, neka se ubije, a ovdje ga ubiti nećete! Vi ako ubijete njega ja ću komadanta!" Tada su me pustili i onda su me vodili u krizni štab.

Kad sam doša doli pred krizni štab (bio je smješten u Ljubiji iznad samoposluge neke tamo). Doli sam ono vidio dva mladića stoje. To su vjerovatno arkanovci jer su imali orlove na sebi, naprijed dva orla u crnim bluzicama nekim i na leđima jednog orla. Pitaju jel' to za njih, ovaj komadant kaže: "Nije nego za krizni štab."

Onda su me uzeli neki milicioneri i odveli me gore, tamo sam našao poznata neka dva dečka. ... Pitali su me šta je bilo, 'ko me je tuka'. Reko' sam da me nije niko

tuka' jer nisam smio reć da su me tukli. Pa kaže: "Ipak imate po licu ožiljke." Onda sam reko' da sam to pao, da me izgrebalo trnje gloginje ili tako nešto. Donjeli su mi vode da se malo osvježim. Pitali su me hoću li zapušiti, reko sam: "Ne." Uzeo sam samo jednu tabletu za osvježenje. Pitali su jesam li pri sebi, rekao sam da jesam. Pitali su: "Jesu li vas puno tukli?" Opet sam reko' sam da nisu.

Tada su ušli u drugu sobu da pitaju šta će sa mnom, taj moj komšija kaže tako: ... "Moj jedan komšija, vrlo dobar čovjek, za nas dobar." Onda on kaže: "Putite ga nek ide kući."

Tog čovjeka ne znam, izvirio je ali ga nisam prepoznao, reko je: "Pustite ga nek ide kući." Onda su oni meni rekli da ipak trebam izić' 10 minuta prije jer da će doći arkanovci, šešeljevci i još neki ljudi. Ako me zateku doli da može bit svašta...

Tada je taj komšija izveo mene van i sa mnom je išao jedno 100 metara kroz ulicu, pošto je bio još policijski čas oko 7:00 ujutro, za nas. Reko' je samo da idem posred ceste, da se ne okrećem ni levo ni desno, a on će me pratit jedno vreme koliko on bude mogao nasred ceste.

Tako sam došao kući, nije me niko dirao. Posle tog sam tek onda klonuo tako da jedno dva meseca nisam mogao nikud rukom. Nosio sam u džepu, doktorima nisam smio ići, ni zube popravljat. Liječio sam kako sam znao, masirao sam.

Poslije sam očekivo', svaki onaj vojnički topot, smatro sam da idu po mene kući, kao i svako drugi. Jel' mi je bilo rečeno ako ostanem tu da ću bit sav iskasapit i da imam da se selim i ja i svi oni koji su mi poznati. To mi je rečeno na putu prije nego ću dobit' te silne batine. (...)

I. M. je ubijen kod svoje kuće, L. M. ubijen je isto kod kuće tog I. M. Opet jedna prija i ona je M., pošto nas ima više, ona je ubijena kod svoje kuće, to je jedna stara žena negje oko 77 godina, 78 tu negdje. Jedna moja stričevka, njezin muž, dva sina i snaha svi su ubijeni kod svojih kuća. To je sve na Briševu. Brat mi je u logoru od batina podlegao, u Omarskoj. On je podlegao negdje oko 19.07., a odveden je 24.06. Njegov sin je u logoru i živ je, on je u Batkovićima.

Moje mišljenje je da je to bilo organizirano od davnih dana, posebno za Briševo. Mislim da je taj komadant 6. brigade, pošto je ratovao u prošlom ratu negdje u okolici Briševa i sam je izjavljivao da treba Briševo sravnit sa zemljom. Prije toga, a i poslje toga kad je išao na Jajce, jer sam ga slušao preko radija, kad je išo' sa tom brigadom na Jajce ratovat...

Pravi razlog nema za ubijanje, poslije toliko godina. Sa srpske strane smatra se da je Briševo kao za vrijeme prošlog rata od 1941. pa do 1945., da su iz Briševa djelovali

neki ustaše koji su kao nanjeli zla partizanskoj vojsci. Međutim, u blizini Briševa na jednoj koti jeste bila Njemačka vojska. Bilo je ustaša, Talijana, četnika, od '42. do '44. koji su obezbjeđivali da se ne može prić' Ljubiji s partizanske strane. Oni su to pripisivali Briševu iako to nije pripadalo briševačkom terenu. To je ocrnjeno Briševo za vrijeme još prošlog rata.

Tobož' sad je to odmazda tih nekih prvoboraca. Nažalost prvoboraca koji nemaju razuma, da se osvete na nevinim ljudima s kojima su do juče jeli, pili... To je to što je žalosno, najžalosnije.

Nisam izvršio zamjenu kuće, izbjeglica sam. Tamo sam ostavio kuću, podrum je 10 sa 5, gori je 10 sa 9 prizemlje, sprat 7 sa 10, tako sa velikom terasom. Imao sam nekakve šupice ali to nije važno, imao sam zemlje oko 2000 kvadrata. To je bio zapušteno, bagrenjar uglavnom, a obradive ima jedno 300 kvadrata. Ovih momenata u kući nema nitko, a bio sam ostavio jednog dečaka koji je prije mjesec dana stigao u Sisak, njega i njegovu djevojčicu. Bili su do tada.

Sad mi je rekla jedna sestra, sami su ostali na kraju Briševa, da bi prešli u moju kuću. Ja sam odobrio to. Ovi su preko Njemačke javili da mogu slobodno uć'. Bolje da oni nego bilo tko drugi.

Od batina su mi povrjeđeni mišići, jako mi je teško, ne mogu da se krećem. Jednostavno, boli sve to. Probo' sam i ljekarima reć' da ovi udarci, ja jest da sam slabog srca, ali klone mi ruka i bolovi su većinom s leve strane, ali iz vana na pleću kako bi rekli u centru. Lekari kažu da je to od starosti, no ja se s tim nisam mogo' slagati jer me pre toga nije bolelo. Onda i na nogama, uvek sam zategnut, imam još ovako nekih ožiljaka. Kud je tvrđi teren tud još nije sve prošlo, a po mišićima se ništa ne poznaje. Lijevi bubnjić mi je stradao.

Mislim kad bi ostao u Ljubiji da bi me ubili. Mislim po jednoj prijetnji, a ima i drugih stvari. Ja sam za njih izgledao nekakav viđen čovjek. Iako, kažem, nisam se nikad petljo u nikakvu politiku, pa su mnogi smatrali, a i taj put na saslušanju, da sam nekakav tajni čovjek koji se kao ničim ne bavi ali da ipak nešto krije. Neki su mi se prije godinu dana izrazili da su me pratili još prije dvije godine. Kome nosim vodu kad idem gore na bašti. (...) U stvari oni su nadgledali sve Hrvate... Tako su mi dali do znanja da neki od njih, otkrili su da misle da se ja s nečim bavim. Ja sam vrlo teško mogo' da skužim, prije dve godine, kad su rekli da sam se ljubio s nekom ženom gore na bašči. Poslje sam se sjetio da mi je kći došla sa unučićem i da smo se mi ljubili. Međutim, onda sam shvatio da me ipak promatralo još od pre, a ne sad. (...)

U Zagrebu, 30. travnja 1993.

- jad108

GODINA ROĐENJA: 1947.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvatica

Želim pričat' za svoga brata. Odveden je ispred svoje kuće, što ga je odveo taj neki Dž., šta ja znam, kako se zove. … Došo je po mog brata sjećajući se neke davnošnje svađe. (…) Mi smo po nacionalnosti Hrvati. Došo' je pijan po njega, on i još jedan i izveo ga je. Njegovoj supruzi je rekao da ga vodi na saslušanje. Međutim, odveo ga je gore na Čarakovo, a Čarakovo je već bilo očišćeno. Gore su ga ubili, e sad ne zna se kako. (…) Moj brat nije bio član ni jedne stranke. Čak je dobio dozvolu od srpskih vlasti da napusti Prijedor, da ide nekim konvojem kao i mnogi.

Moj suprug S. S. (predsjednik HDZ-a) je odveden negdje 28.05., otišao je na posao. E sad, ja ne znam da li je neko njega zvao s posla. On se javljao direktoru i rekao: "Ako bude potrebe da radim." (…) Mislio je nešto se normalizira, vjerovatno je išo' po toj liniji. Međutim, na poslu su ovi direktori, zamjenici i šta ja znam, pili su kavu i došli su dvojica u uniformi i tražili su da on izađe. On je izišao i odveli su ga u SUP na saslušanje. (…) Onda se on meni negdje oko 1:00 sat javio iz SUP-a i kaže: priveden je, trebo' bi bit' ispitan, ali nema tog nekog dotičnog. Ali ako slučajno ga zadrže jer je on vjerovatno nešto već predosjetio i nešto, da ja se obratim S. M. (tom predsjedniku SDS-a). On je uvjek tvrdio da je ispravan i da on nema čega se bojat' da on ne želi ići iz Prijedora, ne znajući da to neće bit' važno je li ispravno ili nije ispravno. Pretresanje stanova, ono što je većini rađeno, tako je i meni, s tim što je naš jedan komšija poslao, tako neku trojku da oni nas pretresu ko' fol svima pa onda kao i meni.

Ljudi koje uopće ne poznam, a oni sve znaju da je gore u logoru, da ovo, da ono. Tražili su oružje i tome slično. Nekog velikog uznemiravanja nije bilo, možda iz tog razloga što su oni mislili da sam ja Srpkinja. Znala sam čut od rođaka, ovaj MUP već misli da si Srpkinja.

Kad su oni njega smakli, kad je on podlegao tom maltretiranju u Omarskoj, onda mi je u kući bio taj zločinac, taj Ž. M. i s njim je taj neki visok krupan bio, ne znam mu ime. Došli su s nekom pričom. Kao: "Kad je on odveden? Ko ga je odveo?" I tome slično, ja sam njih onda pitala izravno: "Što ste vi došli? Šta vas zanima? Šta vi meni hoćete reći u stvari?" Ja sam vidjela da nešto jest. Međutim, oni su kao: "Njega nema gore na spisku, mogo' je neko njega da odvede da ga sakrije." Reko: "Ko bi mogo pored vas da ga sakrije?" Pa su oni na kraju zaključili, baš taj M., kao usput su to rekli: "Vidiš, ipak nam je pobjego'." U tom smislu je nešto reko'. (…)

Po preuzimanju vlasti nisu nas odmah maltretirali, možda jedan anonimni poziv. Uoči samog hapšenja jest. (…) Kamo sreće da su nas provocirali, da su nam prijetili to bi nas ponukalo da idemo.

To je bila jedna svađa u kafani, prije možda dvije tri godine, gdje su moj brat i taj dotični opsovali ustašku, odnosno četničku majku i na tome se završilo. Međutim, kao što Srbi dugo pamte, on se toga sad sjetio kad je nosio taj automat, kako se zove. Obično tako rade kukavice kad dobiju oružje onda se žele osvetit. Jednostavno, on je htio da ga ubije i tako.

U Gašincima, 6. svibnja 1993.

- jad110

GODINA ROĐENJA: 1932.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Nakon višestranačkih izbora gdje je pobjedila Muslimanska stranka SDA koja je imala većinu, na drugom mjestu bila je srpska stranka, a na trećem HDZ. Nakon tog višestranačkog sustava koji je trajao jedno kraće vrijeme. Srbočetnička horda preuzela je vlast u prijedorskoj općini 29.04.1992. Tog jutra, kada sam pogledao kroz prozor vidio sam naoružanu srpsku vojsku sastavljenu od domaćih "četnika" ali i vojske koja mi nije bila poznata, a u svakom slučaju na osnovi posmatranja zaključio sam da su to postrojbe bivše JNA. Jer u sjevernom dijelu Prijedora bila je vojarna u kojoj su bili smješteni vojnici iz bivše vojske JNA. Nakon preuzimanja vlasti osjetio sam se ugroženim jer do tada sam provodio svoj život onako kako sam i živio.

Radio sam, imam 60 godina manje tri mjeseca, jer sam trebao u mirovinu. Išao sam na posao, vraćao, pošteno radio. Kada nisam morao radit bavio sam se sportom. Zanimao sam se sa radom goblena. Nisam bio uopće uključen u politički život, bar u početku ovog višestranačkog sustava ali sam se bio uključio nešto kasnije, pred preuzimanje ove vlasti. Zbog toga što me je stranka SDA, kao Muslimana, preusmjerila na jednu odgovornu funkciju u općini Prijedor. Pa sam se ja učlanio i to je bio moj motiv za učlanjenje, inače mislio sam da ću otić u mirovinu da ne budem angažovan uopće u bilo kakvom političkom životu. Doživio sam okupaciju moga grada Prijedora, moje općine (...) Grozdanića kula poznata je kao prvi objekat grada Prijedora u starom dijelu grada od kojeg sada nema ni temelja, a Srbi su se naseljavali kasnije. Starosjedioci su uglavnom Muslimani i Hrvati, a to je jedan hrvatski narod.

U okupaciji sam postao tužan, osjetio sam da više nema slobode i da sljede jako teški dani u mom životu i u životu moje obitelji. Osjetio sam da sljede teški dani za muslimanski i hrvatski narod ove općine ali i ostalih krajeva u Bosni i Hercegovini. Nakon okupacije i početka napada te srpske soldateske na muslimanske i hrvatske krajeve koje ja dobro poznajem. Poznajem svaku ulicu, svako brdo, svaki brežuljak. Onda sam vidio i to dobro vidio, da u tim postrojbama srbočetničkim ima ljudi sa raznim oznakama: sa crvenim kapama, sa bijelim nekim oznakama na ramenima zvani "bjeli orlovi"... Zaključio sam da bi oni mogli biti organizovani kao dobrovoljci iz Srbije ili Crne Gore jer to se jako jasno moglo zaključiti po govoru.

Dana, 23.05.1992. posmatrajući iz novog stana, iz novog naselja Pećana i gledajući kroz prozor vidio sam kako iz dalekometnih topova sa većim kalibrom, prvo pucaju i razaraju muslimanska sela, a mi to kažemo Brdo, a to su: Zecovi, Čarakovo, Rizvanovići, Hambarine, Rakovčani... To je nekoliko muslimanskih sela iza kojih su hrvatska sela od Ljubije pa dalje. Prvo su ih pucali iz dalekometnih topova, a onda sam vidio kako počinju kuće goriti. Vidio sam prvo dim pa onda plamen i tako dalje. Nisam znao šta se tamo događa ali sam mogao naslutiti ono najcrnje i te moje slutnje su se obistinile. Sutradan, 24.05.1992. također boraveći u svom stanu nisam mogao vidjeti ali sam čuo da je napadnuto naselje Kozarac koje broji negdje oko 5, 6 tisuća ljudi pretežno Muslimana, zatim ono što me najviše srozalo je napad na moj rođeni Prijedor.

Dana, 30.05.1992. čuo sam cijelu noć neku pucnjavu. Nisam znao o čemu se radi dok nije svanulo, vidio sam ulična ubijanja ljudi, trku, istrčavanja iz stanova, pucnjavu, padanje, ubijanje... To se moglo očito vidjet'. Nisam sve vidio ali ono što sam vidio bilo mi je jako jasno.

Mogu kazati nekoliko primjera: tako sam vidio da u mojoj okolnoj zgradi vrve "četnici" s puškama u rukama i nisam znao o čemu se radi, pa kada su utrčavali u zgradu i penjali se, vidio sam da izlaze na krov te zgrade G1. Ta G1 zgrada je odmah do "zelene pijace".

Iza toga sam vidio, malo mi poznatog čovjeka, ali kasnije sam saznao da je on hrvatski umirovljenik, bivši policajac, star negdje oko 60 godina, sa sinom koji je star oko 30 godina i suprugom koja je stara negdje oko 55 godina, da se kriju iza dimnjaka i da kada su vidjeli da nemaju izbora da će pasti u ruke "četnika" vidio sam da se te osobe bacaju sa krova i padaju dolje i sve troje su kasnije bili mrtvi. Ne znam im imena ali znam da je obitelj C., toliko sam o njima znao i to je što sam vidio.

Zatim, po okupaciji Prijedora nastali su teški dani za mene, na svu moju sreću, moja kćerka, najmlađa, zatekla se u Banja Luci gdje je i studirala. Prije ove okupacije grada Prijedora, moja supruga M. otišla je u Banja Luku odakle joj je obitelj, otišla

je da posjeti majku, sestru, brata i sopstvenu kćerku. Tako da se dogodilo da sam za vrijeme okupacije sam bio u stanu. Imam još dvije kćerke koje su udane, jedna je u Libiji, a druga je u Zagrebu.

Proživio sam nekoliko dana boreveći u kući sa ostalim stanarima zgrade G3. U tom trenutku ja sam imao rješenje da se nalazim na godišnjem odmoru. To rješenje mi je dao D. (Srbin) poznat kasnije kao srpski ekstremista, koj je ostao u uniformi i sve Muslimane kasnije rastjerao iz firme tako da su ostali samo Srbi. Nalazeći se na godišnjem odmoru bio sam samo isključivo u stanu i nisam po okupaciji nigdje mogao ni izać' jer nisam ni mogao ako sam htio da sačuvam život, jer se odvodilo, ubijalo, a naš život u zgradi bio je tako mučan da se to ne može opisat. Vidio sam svoje sopstvene komšije: B. B. njegovog mlađeg brata koji je stanovao uz mene u stanu. Koji su obučeni u uniforme Srbočetnika, naoružani do zuba, da svaki dan nose u kuću opljačkane stvari.

Taj B. B. je ušao i u moj stan i opljačkao me. Opljačkao je ono što mi je bilo možda najdraže od stvari, a to su teniski reketi jer sam se 50 godina i više bavio tenisom i u mojoj obitelji tenis je sport onaj u kojem mi uživamo.

Okupacija je trajala i dalje ali eto, nešto će se i dogodit'. Čuo sam da su ubijeni i mnogi ljudi koje ne bi imenovao ali u koliko i kad budem bilo gdje pozvan onda ću se sjetit njihovih imena. Moj je život bio tako težak da nisam mogao spavat i svaki dan sam očekivao da budem odveden i likvidiran. To je svakodnevna i masovna pojava bila u Prijedoru. To je trajalo sve do 7.06.1992. god kada su po mene došla tri naoružana Srbočetnika od kojih jedan jako visok, ne znam im imena ali bi ih prepoznao, sa puškom sačmaricom. Strpali me u "maricu", a zatim me odveli u stanicu milicije gdje sam evidentiran u neku knjigu, a onda odatle odveden u prvi logor "Keraterm".

Za vrijeme boravka u logoru Keraterm gdje sam bio zadržan samo 2 sata, vidio sam ono što nikad u životu nisam mogao sanjat. Vidio sam poznatog, kasnije koljača, nekog Ž. da hoda krvavih ruku, raspasan, razoružan, ostavio je oružje u Prijedoru gazeći ih, udarajući cipelama pozivajući da tko hoće da se tuče s njim. Osjetio sam da mi je to kraj pa sam to hladno gledao, ali gledao i umiranja nekih ljudi na moje oči. To su bili ljudi sa sela čija ja imena ne znam, ali mogao bih doći do imena tih ljudi o kojima se radilo. Ti ljudi su ležali u krvi, vjerovatno su još i davali znake života, u predvorju su ih izvukli kao tačke napolje.

Iza toga su došli s "maricom" i nas 10 imenom i prezimenom prozvali, mene prvoga. Kad su prozvali tih 10 prozvali su još dva, tako da nas je bilo 12 i strpali u "maricu" u koju je moglo stati 6 ljudi. Utjerali su nas ko sardine unutra i odvezli u Omarsku. Do Omarske su se desile mnoge stvari koje nisu ni za pričat. Prijetili su,

zaustavljali se, govorili, psovali, Muslimane, Hrvate, Aliju, govorili: “Vadi nož ovdje ćemo jedne poklati, dalje ćemo druge!” Izvadi pušku, udarali po vratima. Mi smo mislili da je kraj, dvojica su čak i plakali, ostavljali nam poruke ako ostane netko živ... Pet ili šest zaustavljanja je bilo, kratkih po 6 ili 7 minuta. Nisu nas izvodili ali su nas maltretirali samo riječima i prijetili, to je bilo dovoljno da shvatimo da će nas negdje u putu likvidirat. Ipak nisu, već su nas doveli u Omarsku, logor koji se nalazio u prostorijama rudnika željezne rude u Omarskoj. Ti objekti su meni dobro poznati kao Prijedorčaninu. U logoru Omarska, iz “marice” smo izvedeni sa rukama na zatiljku, udarani puškama, palicama, cipelama, željeznim predmetima i tako utjerani kao stoka u jednu od mnogih tamo prostorija u kojoj prostoriji je bilo negdje oko 300 ljudi i to pretežito Muslimana ali je bilo Hrvata i drugih nacionalnosti.

U toj Omarskoj sam proživio dva mjeseca, mukotrpna teška mjeseca gdje sam svega i svašta doživio. Nakon desetak dana boravka prozvat sam i izveden u drugu prostoriju u neku kancelariju gdje su prisustvovali šest ili sedam Srbočetnika naoružanih do zuba. Među njima i jedan koji nije u sastavu te straže, koji nosi oznake milicije, ne znam mu ime ali znam da je jako nizak i bile su mu oči krvave, čini mi se da je bio i pijan. Onda su me počeli ispitivat, dajući ispred mene cedulju da pišem ko je bio sa mnom u napadu na njihove postrojbe. To je izmišljena taktika jer u napadu nikakvom niti sam bio niti sam bio u bilo kakvoj vojnoj formaciji, već sam kao miran građanin bio čak na godišnjem odmoru. Radio sam, dobio sam od njega nekoliko batina i to nožem kroz vjetrovku u kojoj sam došo i trenerki sam bio. Tako sam lagano bio obučen jer kad su me vodili govorili su da idem na saslušanje i da ću se brzo vratit. Sa sobom sam slučajno ponio: vozačku dozvolu, saobraćajnu dozvolu, putovnicu i osobnu iskaznicu.

Tu me je na tom prisilnom saslušanju da pišem ko je učestvovao sa mnom, ja nisam mogo nikog napisat, jer stvarno, niti je ‘ko napado koga, niti sam bio u kakvoj organizaciji niti sam mogao čije ime ni izmislit. Rađe neka meni glava ide, nego da ja nešto izmišljam. Tu sam dobio udaraca, pored tog noža koji je proparao vjetrovku i oparo me malo po leđima. Nije mi puno zla nanio, ali zato sam dobio nekoliko udaraca: kundakom, cipelom, šakom i na kraju ovoga koji je već izgubio kontrolu skroz nad sobom, koji me je isključivo tukao, a ovi su se smijali i gledali. Ufatili ga za ruke i izvukli ga u drugu sobu gdje je on nastavio svoj pir s nekim drugim čovjekom. Za koga sam čuo da kricima se javlja. Ja sam vraćen u prostoriju ostalim zatvorenicima.

Mislim da se ta prostorija zvala “petneska”. To je prostorija iznad stepenica, koja je bila na spratu. “Petneska”, to je ona crvena zgrada, tamo gdje su ubijali najviše. Poznate su te prostorije: “petneska”, “kod Muje”, “staklenik”, “garaža”, a najzloglasnija

je "bijela kuća". Kasnije, kad sam izašo', nisam znao, a znao sam da tu ubijaju, to je ispred "petneske", onda i hangar koji je bio sam nadkriven i pun. Tu je bilo, najteži život, tu su ih najviše izvodili i ubijali.

Ta dva mjeseca će ostati neispričana priča, kratko da kažem da se svaki dan ubijalo. U mojoj najbližoj okolini udaljenoj od mene oko 2 metra i na mojim rukama, umrlo je od tuče oko 300 ljudi. Spreman sam da njihovih dosta imena kažem. Tu je: N. Š., O. K., Z. M. ... Pola ih možda u ovom trenutku ne bi mogao sada da kažem, ali u svakom slučaju kad bude potrebno njihovih imena ima mnogo.

Od stražara sve jednog znam, a sada kojeg bih god vidio sigurno bi prepoznao. Imena najmanje znam ali u svakom slučaju čuo sam, kad bi me neko pitao i pokazao: "Je li to taj?" Rekao bi i pokazao imenom i prezimenom, ja bih to mogao. Ti stražari su bili mještani, najviše negdje iz Omarske, ali i iz okolnih sela. Mene je ispitivao Prijedorčanin agronom po zanimanju, inžinjer agronomije, R. M. zvani R. Pitao me: jesam li učestvovao u nabavci oružja, jesam li učestvovao u napadu, jesam li surađivao sa bilo kim naročito političkim strankama SDA oko naoružanja, oko napada... Nisam nigdje učestvovao pa nisam mogao ni potvrdit'.

Za ono vrijeme boravka u Omarskoj, vidio sam i doživio svega i svašta, toliko toga da je to nepojmljivo čovjeku. U tom logoru bila je i grupa žena, ja mislim oko 36 da ih je bilo. Među njima pretežito meni poznate Muslimanke i Hrvatice. Bio je jedan broj koji ja nisam znao do tada, one najbolje znaju šta su doživjele. U svakom slučaju ono što je čovjeku nepojmljivo, maltretiranja, udaranja, a kako sam i to kasnije saznao bilo je i silovanja o čemu ja vama ne bih mogao reći.

Za vrijeme ta dva mjeseca mukotrpnog života, rekao sam već, na mojim rukama je umrlo oko 300 istučeni' i pretučeni' ljudi, ali umiralo se i u drugim prostorijama, umiralo ih je i vani (kako mi to kažemo pisti). Ubijani su ljudi kako je 'ko znao i stigao, ne krijući. Bilo je ubijanja po izvođenju noću, na najgori i najsvirepiji način sa željeznim šipkama, kundacima, noževima, puškama, cipelama. Tako da su nestajali preko noći i više se nisu vraćali. Tako je likvidiran jedan broj. Jedan broj je likvidiran tako što su iscenirana bježanja. Prozvani su ljudi po određen broj i onda im je rečeno da bježe pa su u njih pucali jer nisu imali šanse da bježe. Pošto je logor bio u nekoliko obruča straže, pored one koja je bila na osiguranju samog logora.

Zatim su znali pucati u masu iz vatrenog oružja i takav slučaj je bio gdje je jedan poginuo, a dva ranjena. Zatim je bilo slučajeva da tuku vani, onako kad se postrojavamo ili bez postrojavanja kad dovode iz grada po grupicu u "marici". Pa ih izvode po desetak ili dvadesetak pa ih pljačkaju, sve oduzimaju ono što su imali po džepovima, a onda ih ispretuku. (...)

Još bi htjeo govoriti puno o logoru Omarska. Prošao sam četiri, ali veće patnje tog zarobljenog naroda nisam vidio. Dovoljno sam star da znam i Drugi svjetski rat, znam šta se je dogodilo sa Židovima, za vrjeme Drugog svjetkog rata. Znam šta se dogodilo i sa ostalim narodima ali ovakva zlodjela, ovakvo kalnje, ovakvo uništavanje svih naroda, svih naroda koji nisu Srbi, još nije zapamtila istorija. Tučeno je ubijano, ali valjda će se nekada saznati tačno imenom i prezimenom ko je to radio i koliko je ljudi ubijeno. U svakom slučaju ubijani su oni ljudi koji su bili važniji, akademski ljudi koji su imali neke funkcije, koji su bili pametniji, koji su bili školovaniji. Ali nije birato, da se ubijaju starci, žene, djeca to sam vidio. Vidio sam i umiranja od gladi.

U Omarskoj se živilo od 1/8 kruha i pet ili šest kašika nekog variva koje je počesto slično mulju ili je bilo zagađeno toliko da su ljudi dobivali masovno proljeve. Za vrijeme mog boravka dolazili su predstavnici srpske vlasti iz Prijedora. Dolazili su iz: Prijedora, Banja Luke i ko zna odkud još i to se je tačno priređivalo kad su dolazili. Pa smo morali pri njihovm dolasku postrojavati se posebno, pjevati srpske pjesme od koji se sjećam o nekakvom vojvodi Sinđeliću, ne znam bilo je još.

U Zagrebu, 20. travnja 1993.

- milj4

PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Dana 30. svibnja 1992., oko 17:00 sati, došao je susjed N. R. i rekao da moramo doći do tržnice, da su u naš dio grada upali muslimanski ekstremisti, poželjno bi bilo da napustimo kuće. Nas je sačekala srpska vojska, počela nas vrijeđati, psovati ustašku majku. Išli smo ja, žena i dijete s ostalim susjedima. Odlučio sam otići bratu. Kad smo došli do tržnice tamo je već bilo pobijeno dosta ljudi, izgorjeli su kiosci, na drugoj strani ljudi su čekali autobuse podijeljeni: naređeno je da se muškarci odvedu u Omarsku, a žene u Trnopolje. U Omarskoj su za odmazdu ubili dvojicu, jer je jedan srpski vojnik poginuo na bojištu. Najprije su nas postrojili uza zid, a zatim pustili u jednu prostoriju, gdje smo zatekli nekoliko Kozarčana. N. nas je vodio i imao zadatak da odvaja Srbe od ostalih, kako bi Srbe poštedio odlaska u logor. Svaki dan je bilo sve teže, veliki dio nas nije znao zašto nam se sve ovo događa. Oni koji su išli na ispitivanje, vraćali su se pretučeni, izmaltretirani, stavljali smo im obloge itd., i tako opet za tri dana. Većinom su tukli "školovane" ljude, inženjere, doktore, itd. U našem krugu

je bio i predsjednik općine Č. U jednom trenutku, da bi dobili vode, Kozarčani su počeli pjevati pjesme koje su im zlikovci govorili: "Oj Alija, ako bude rata, ubit ću te k'o Miloš Murata." Ovi zatvorenici su bili u garaži bez vode i svježeg zraka i gotovo su umirali. U našoj prostoriji nisu tukli, ali su tražili novac, satove i sl. Ispitivani su puštani kućama, pa sam htio i ja. Prepoznao me je jedan Srbin, T. P., i rekao: "P., dođi." Ja sam odgovorio da sam gladan. Kaže on D. P.: "Donesi hrane", što je D. i učinio. Kasnije je postao komandant logora. Otišao sam na ispitivanje. Na pitanje u kojoj sam stranci odgovorio sam da mene zanima turpija, pošto sam zanatlija. Oružja nisam imao. Rekao sam da je u naselju neki Č. oduzeo puške. "Možeš biti slobodan", odgovoreno mi je, "Izvedi ga". Tako sam prošao bez batina.

A ako zatvorenika nitko nije izvodio, taj je doživio veliko batinjanje. Na pisti smo provodili po cijeli dan. Dovedu nekog premlaćenog, a nama narede da ležimo i da ne smijemo dizati glavu, u suprotnom te netko od njih odmah pretuče. Imao sam na laktovima, koljenima velike žuljeve od tog ležanja. Poseban problem je bio ručak. Idući u redu, oni poliju vodu tako da zatvorenici padaju, a onda se stražari sjate pa ga tuku, iživljavajući se na njemu. Grupu koju su doveli iz Ljubije, Hamarina, itd., odmah tuku bez obzira je li tko kriv ili nije i sl. Poseban tretman su imali odvođeni u "Bijelu kuću". Tko iziđe taj je izdržao, a tko nije ili je ubijen ili je odveden negdje drugdje. U logoru sam bio od 30. svibnja do 6. rujna. Brojno stanje u logoru kretalo se oko 2500 ljudi, s tim da su jedni ubijani, a drugi dovođeni. Jedne noći je došla specijalna grupa za "klanje". Poslije toga su ostale ubijali šipkama, maljevima... Izjava jednog od njih: "Dobru smo gozbu napravili." Neki G. je bio vođa smjene. Posebno teško je bilo prilikom neuspješne razmjene u Žitniću kod Knina. U vožnji su nas pratili srpski stražari, koji su nam dali svakom po šaku soli, koju smo morali pojesti, a da vode nismo smjeli piti, tukli su nas, udarali čizmama... šest sati ne smiješ dići glavu. Posebna je tortura bila u zatvoru u Kninu poslije neuspješne razmjene: tuča, maltretiranje, nacionalno vrijeđanje... Tako je njih 10-15 tuklo sve zarobljenike. Sve ovo događalo se pod navodnom zaštitom UNPROFOR-a i Međunarodnog crvenog križa. Bojeći se srpskih stražara morali smo lagati komisiji za razmjenu da nas nisu tukli. (...)

Iza logora je iskopan kanal i može biti da su u njega pokapani ubijeni, a zatim zatrpavani rovokopačima. Postoji odlagalište jalovine gdje su također mogli biti pokapani. Iza logora je klana pokradena stoka, meso je nekud odvoženo, a nas se izgladnjivalo na četvrt kruha i nešto juhe u kojoj je bilo umijeće naći list kupusa, tako da smo svi bili stravično iscrpljeni i izobličeni.

U Zagrebu, 22. prosinca, 1992.

- milj5

GODINA ROĐENJA: 1954.
PREBIVALIŠTE: Jugovci
NACIONALNOST: Muslimanka

Dana 20. srpnja 1992. izvršen je pretres mojeg mjesta Jugovaca od strane jugosrpske vojske. Naišla je srpska vojska i izvodila sve ljude van, potom su ih postrojili na jednoj ledini. Prvo su ih pretukli, zatim su ih ubijali iz pušaka i automata. Bilo je jezivo. Svojim sam očima vidjela da su tada ubijeni moj muž, (te) H. A., H. A., U. A., M. A., A. A.-A., F. A., V. Z., F. A., Č. A., D. A., H. A., Z. A. i M. A. (...) Treći dan ovi ljudi su pokupljeni u kamione, odvezli su ih u meni nepoznatom pravcu, a moju jetrvu su ostavili, pa smo je mi u ranu zoru pokopali. Nju su ubili samo zato što je pokazala hrvatski dinar. Ulazili su u moju kuću, maltretirali me, pucali u moju kuću, a dobro su znali da sam ja unutra s malom djecom. Metak je kroz jedan prozor ušao kroz drugi izišao. Poslije smo se skupile sve žene i živjele još mjesec dana u mjestu. Pošto je već sve bilo iselilo, morali smo krenuti za Travnik, a onda u Vitez. U Vitezu sam provela mjesec dana, potom sam došla u Posušje sa svoje četvoro djece. (...) Po mom mišljenju, Prijedor s okolicom je očišćen, mjesto Hambarine su preimenovali u Petrovo Brdo, Kozarac je dobio ime Radomirovac. Kuće su sve opljačkane pa onda zapaljene, većina sela su samo zgarišta. Oni pljačkaju sve po redu.

U Posušju, 29. prosinca 1992.

- milj8

PREBIVALIŠTE: Hambarine
NACIONALNOST: Musliman

Dana 22. svibnja 1992. godine, izvršen je napad na Hambarine, a to je jedno od muslimanskih sela u nizu Zecovi, Čarakovo, Hambarine, Rakovčani, Rizvanovići i Bišćani. Tog je dana srpska vojska tenkovima spalila pedesetak kuća. Sutradan su pljačkali po kućama sve što su mogli, a stanovnici koji su se vratili ponovno su vraćeni u šumu. Ja sam ostao kod kuće s još petoro starih ljudi. Tu smo bili 29 dana, potom nam je došao srpski kapetan u odori JNA i rekao: “Ako hoćete izvući žive glave idite u sela Čarakovo ili Bišćane, jer su došli srpski vojnici s ratišta i oni neće razabirati nikoga.” Ja sam otišao s ovo petoro starih u selo Čarakovo. Tamo sam bio

dvadeset dana. Za to vrijeme četnici su ubili četiri čovjeka. Napustio sam to selo i došao u Tukove. Iz Tukova sam otišao u sabirni centar Trnopolje, a odatle nakon dva dana bio protjeran za Vlašić. Sa Vlašića sam krenuo u Travnik, iz Travnika u Vitez, zatim u Ljubljanu pa u Posušje. "Ova muslimanska sela su napadnuta", tako su nam govorili srpski vojnici, "zato jer se naše vođe ne mogu dogovoriti, pa mi Srbi s vama Muslimanima i Hrvatima ne možemo zajedno živeti." Dok sam ja bio u Hambarinama spaljeno je oko 300 kuća.

U Posušju, 29. prosinca, 1992.

- milj13

GODINA 1975.
PREBIVALIŠTE: Hambarine
NACIONALNOST: Musliman

Napad na Hambarine dogodio se 23. lipnja, 1992. godine. Narod je pobjegao u šumu, pošto je bio nenaoružan. Mjesec dana nakon toga bilo je svojevrsno zatišje. Početkom srpnja JNA vrši pretres Hambarina. Bila je to vojska s raznim obilježjima, neki su imali i kokarde, srpsku zastavu... Vojska je u selo upala pješice. Ja sam pobjegao u potok s B. K. i S. D. Čuli smo kako pucaju. Kad se smračilo otišli smo kući jesti. Pretres je počeo od Tukova do Hegića. Došao je k nama S. K. i rekao da je pred njegovom kućom ubijeno četrdeset ljudi. Idući navečer do pojedinih kuća vidjeli smo krvave ulice. (...) Ljudi su ubijani gdje su zaticani. Većina ljudi bila je zaklana. Ubijani su muškarci od četrnaest do šezdeset i pet godina starosti. Tog dana su vršena i silovanja žena i djevojaka. One koje nisu ubili skupili su pred domom kulture u Rizvanovićima. Pred domom su bili samo muškarci. U selu je bilo i izbjeglica i oni su bili istjerani. Prema riječima K. K., koji je bio u grupi (...) njega su pretukli kao i sve ostale, neke su odmah ubili. Preostale ljude su poredali pred zid magacina, gdje su selektivno ubijali. Ubijali su i starce. Tu je ubijeno oko četrdeset do pedeset ljudi. Došli su autobusi iz Autotransporta i odvezli više od tisuću mještana u pravcu KERATERMA, Omarske i ostalih logora. K. K. je premlaćen i nije odvezen autobusom. Iz moje kuće nitko nije stradao jer smo se sakrili, a mati, sestra i snaha nisu dirane.

Sljedećih pet ili šest dana, zajedno s ostalih petnaest do dvadeset muškaraca, krili smo se u polju u međama. Saznali smo da trebamo ići na slobodni teritorij Bihać, Cazin, gdje smo se spremali otići. Na Bukviku nas se skupilo oko tristo. Krenuli smo

preko šume Kalajevo, gdje smo se odmarali. Srbi su nas primjetili i zapucali po nama. Mi smo se razbježali. Ja sam bježao u grupi u kojoj se našlo sto sedamnaest ljudi. Za ostale ne znam. U našoj grupi imali smo jednu automatsku pušku, jednu M-48 i jednu lovačku pušku. Bježeći, uhvaćeni smo u Miskoj Glavi. Potjeru za nama organizirala je vojna policija, a dočekala nas je srpska TO. Svi su bili naoružani. Poredali su nas u četiri vrste i prebijali. Naredili su da sve izvadimo iz džepova i bacimo ispred sebe na zemlju. Jedan je ispucao rafal u zrak, da bi nas prestrašio, poslije smo pretresani. Među njima je bilo doktora s puškom. Jedan od njih je dr. M., radio je u prijedorskoj bolnici, onda "A." (oko tridesetpet godina starosti). Jabuke koje smo nabrali usput morali smo baciti, nisu nam dali da ih jedemo. Tu sam vidio osam naoružanih srpskih vojnika. Vodeći nas prema livadi, trojica naših pokušala su bježati. Jednog su odmah ubili, a saznao sam da su ovu dvojicu kasnije ubili. Onda su nas doveli na jednu livadu tristo metara udaljenu od mjesta zarobljavanja. Naredili su nam da kleknemo. Vikali su na nas i pitali jesmo li pošli Tuđmanu da ubijamo Srbe, jesmo li pošli u džihad...Jedan od srpskih vojnika se iživljavao gađajući nas grumenjem zemlje. Nakon pola sata došao je kombi, gdje su strpali nas oko tridesetipet. Odvezli su nas u dom u Miskoj Glavi.

Prvog dana izvršili su popis imena. Smješteni smo na betonsku podlogu. Za tri dana su na nas stočetrnaest, dali nam tri kruha i šest litara vode. Vidjeli smo da su u posude za vodu Srbi mokrili. Govorili su da pjevamo srpske pjesme i da se križamo iako smo svi bili Muslimani, pa bi nam tek onda dali vode. Najviše su inzistirali da pjevamo pjesmu: "Tko to kaže tko to laže da Srbija je mala". Većina nas pri izlasku na mokrenje bila je tučena nogama, rukama i tvrdim predmetima koji bi im se našli pri ruci. Tjerali su nas da mokrimo ispred srpskih žena. Drugi dan nakon prozivke išlo se na gornji kat na saslušavanje. Svi nisu bili prozivani. Prozivani su ugledniji, materijalno imućniji ljudi od kojih bi tražili novac, zlato itd., a pri tom bi ih tukli. Za ta tri dana mučenjem je ubijeno 17 ljudi. Ta mučenja su bila svojevrsni eksperiment. Kroz prozor sam vidio kako je nakon žestokog mučenja udaranjem, osoba polegnuta na leđa. Iznad nje je stajao mučitelj s nožem i crnom rukavicom. Mučitelj se sagnuo nad žrtvom i rezao je po sredini grudnog koša, tako da su joj se vidjela pluća. Zatim je ulazio u prostoriju, koja je prethodno služila kao "kafić", veličine 5x5 kvadratnih metara, tražeći sljedeću žrtvu pitanjem: "Tko je sljedeći dobrovoljac?". Zatim je sam odabirao sljedeću žrtvu. Tako je rasporenjem grudnog koša i rezanjem vrata stradalo sedam ljudi. Ubijeni su bili od 18 do 25 godina starosti. Ubojice su bile starosti od 22 do 35 godina i imali su SMB uniforme. Na glavama su imali beretke, šešire i "titovke". Dvojici naših, K. E. i A. I., naređeno je da pokopaju leševe i operu krv. Zakopani su iza doma. Zatim su tražili deset dobrovoljaca iz Rizvanovića, po zahtjevu nekog

S., navodno oca K. Z. Ja sam se javio među njima, ali sam ostao po naređenju jednog četnika, a umjesto mene prozvana su druga dvojica, jedan iz Cazina i jedan iz Višegrada, otac dvojice sinova koji su ostali s nama. Čuli smo jauke i krkljanje. Svi su odmah poklani. To je izvršeno kao odmazda za smrt Z. K., ratnog zločinca.

Nakon tri dana, preživjeli ljudi, njih 97, odvezeni su u Ljubiju s rukama na potiljku i glavom sagnutom nadolje. Dovezeni smo u Gornju Ljubiju kod vatrogasnog doma. Tu su nam dozvolili da dignemo glave. Na tom trgu je bilo puno vojnika, za koje su tvrdili da su pripadnici 6. krajiške brigade. U autobuse su čim smo stali ušli jedan civil i jedan srpski vojnik pitajući: "Imali li tko od K.?" Ja i moj otac smo šutili jer smo znali da nas traže radi S. K., čovjeka zaduženog za obranu sela za kojim su oni tragali. Vrlo brzo su nas prevezli na stadion Ljubije. Tjerali su nas da istrčimo na stadion, a onda bi nas tukli. Onda su nam naredili da stanemo uza zid u dvije vrste. Tu je već bilo dovedeno dosta civila, Muslimana i Hrvata. Ispitivanju su bila prisutna i trojica izdajnika: A. I. iz Rakovčana, K. F. iz Sredice, treći čovjek je iz Čarakova - ne znam mu ime. Njih su trojica pred srpskom vojnom policijom prokazivali pojedine Muslimane, upirući prstom na pojedince, riječima: "Ovaj, ovaj, ovaj...". Navodim da su to činili pod prisilom srpske vojne policije. Tako su izdani svi koji su imali oružje, bili imućniji i bili u stranci SDA. Tako je izvedeno oko 50 - 60 osoba. Odvojeni su uz ogradu igrališta, a jedan od njih je odmah ubijen. Zatim je došao uniformirani čovjek koga su zvali "Vojvoda". Nosio je bradu, veliki zlatni križ sa zlatnim lancem i rekao da se ne smije ubijati mecima. Onda su ti izdvojeni odvedeni u svlačionicu. Čuli smo samo lupnjavu i srpske pjesme koje su morali pjevati Muslimani. Unutra se vršilo strašno mučenje. Svi su ubijeni klanjem. Nama su rekli da čekamo nekakve "spravice". Dok su jedni mučili i ubijali odvedene u svlačionicu, nama je došla grupa od šest četnika sa sredstvima za mučenje. Naredili su da stavimo tri prsta na rub zida. Gore se popeo jedan četnik i gazio nas po prstima. Dok nam je ovaj gore gazio prste, drugi su nas dolje tukli po leđima i pjevali četničke pjesme. Posebno napravljenom limenom spravom zarezivali su dijelove tijela ili ... (izostavljeno zbog iznimno mučnog opisa ubijanja)

Imali su i vreće s pijeskom kojima su tukli po bubrezima. Nekoliko ljudi su ubili udarcima kundakom puške po glavi. Ubojice su bile u trijeznom stanju. Tad je ubijeno dvadesetak ljudi. Ostalo nas je oko dvadesetpet. Živima je naređeno da mrtve odnesemo u autobus. Radnički autobus je bio napunjen leševima u visini od pola metra. Nama je naređeno da sjednemo u isti autobus. Komanda je glasila glava dolje, ruke na potiljak. Bila je noć. Tražili su trojicu dobrovoljaca da istovare mrtve, što su ovi i učinili. Nakon toga čuli su se rafali, ova tri dobrovoljca su ubijena. Sad su izvo-

dili trojicu po trojicu živih na ubijanje. Napominjem da je s nama bilo više četnika koji su putem ubili i jednog koji je digao glavu. I tako, redom su se čuli rafali i psovke: "To vam je dao Alija, Nezavisnu Bosnu i Hercegovinu". Ja sam ustao s još trojicom, ispred mene je bila grupa u kojoj je bio moj otac. Pogledao me je i izišao. Moram navesti da smo mi bili imućna porodica. Moj otac je zbog toga bio mučen. Oca su svi zvali "B.", po plavoj kosi. Prozvani smo nas sljedeća trojica. Prvi koji je izlazio skočio je na četnika kod vozačkog mjesta. Počeli su se rvati. Netko od preostale dvojice je za to vrijeme udario u bočni prozor autobusa, koji je ispao. Ja prvi pokušavam iskočiti, ali me spriječava četnički rafal. Mi smo opet sjeli. Za to vrijeme još jedan četnik priskače u pomoć prvome koji se 'rve s našim kolegom. Dok je četnik mijenjao okvir na pušci (s lijeve bočne strane) ja iskačem. Autobus je očito stajao na makadamskoj cesti. Dočekavši se na noge potrčao sam i našao se u jednom od udubljenja što ih je napravila jalovina od rude. U bijegu mi je pomogla i mjesečina. Nastavio sam dalje sa bježanjem. Iz autobusa su uspjela pobjeći još dvojica ljudi. Ja sam bio sav izgreban. Nakon 500 do 600 metara kotrljajući se našao sam se u udubljenju uz šumu. Tu sam se u travi onesvijestio.

U rano jutro došao sam svijesti. Radi bolje orijentacije približio sam se mjestu izvršenja zločina. Pošao sam u pravcu Ljubije. Onda sam sreo dvojicu Briševljana, mladića. Bio sam psihički i fizički slomljen, oko sebe sam doživljavao sve same četnike, govorio sam na glas, sam sa sobom, i tražio da se u mene puca jer više nisam mogao izdržati. Na riječ stoj, zaustavljaju me dvojica nenaoružanih mladića iz Briševa i pitaju me s kim pričam i jesam li vidio žene i djecu. Njima sam ispričao o sinoćnjem strijeljanju. Njih dvojica su mi rekli o etničkom čišćenju koje se dogodilo u Briševu dan prije. Oni su mi rekli da su muškarce koje su zatekli pobili, a neki su sa ženama i djecom uspjeli pobjeći. Uputili su me u pravcu Čarakova i upozorili na glavni četnički punkt na vrhu Briševa. Idući dalje sreo sam jednog čiču i babu i jednu curicu (Hrvate). Oni su se mene jako uplašili jer sam bio jako krvav. Nakon šest dana tu sam se prvi put najeo jabuka i drugog voća. Nastavio sam put šumom Kurevo, lutajući dva dana oko Ljubije. U toj šumi sam vidio dosta ljudi u procesu raspadanja. Na Kurevo je izvršen masakr ...

Stigao sam između Ljeskara i Hambarina, a pokraj mene skrivenog prolaze kolone četnika, vozeći opljačkanu robu s opljačkanim traktorima i drugim prevoznim sredstvima. U Rakovčane sam došao kod jednog djeda A., gdje sam dobio hrane. Istog dana sam se prebacio kod zaseoka Crljenkovići. Moja rodica J. me je vidjela i prevela preko ceste u pravcu prijedorskog polja. S vrata jedne kuće pozvao me jedan djed i tek što smo sjeli odnekud se pojavio jedan četnik s uperenom puškom. Ispred

kuće je ubio psa i zaprijetio da će se to i meni dogoditi. Ovaj djed se zove A. Đ., a njega su optužili da prima "zelene beretke". Ponovno sam zarobljen. Četnik koji me je zarobio bio je jedan od pljačkaša. Tog trenutka su djedu ukrali kola i konje. Domalo zatim vidio sam grupu od oko dvadeset četnika kako opljačkani traktor i ukradenu robu voze u Rizvanoviće. Vidio se dim iz kuće iz koje su ovo iznijeli. Pitaju me što sam krvav, ja sam odgovorio da sam pao na kamen. Sjatili su se na mene i tukli me, a potom ispitivali. Rekli su mi da ću biti njihov grobar. Odveli su me do kuće E. K. i naredili da dvojicu zakopam, a iza toga još šestoricu. Leševi su bili u raspadanju. Dok sam kopao došao je njihov glavni rekavši: "Završite s njim". (...)

Uz moje stradanje živote su izgubili: otac F., njegova dva brata od kojih je jedan gluhonijem, stričević S. i sin S.

U Zagrebu, 11. siječnja 1993.

- milj15

GODINA ROĐENJA: 1961.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Muslimanka

Uz prethodno granatiranje, srpska vojska je 22. svibnja 1992., ušla u Hambarine. Iz tog i okolnih sela narod je pobjegao u šumu prema Kurevu i Ljeskarama. Nakon tri dana smo se vratili, ali nitko nije noćivao u svojoj kući, nego zajedno u podrumu. Oni su hodali po kućama i temeljito ih pljačkali. Ljudi koji su pljačkali bili su naši susjedi iz okolnih sela. Znam te ljude iz viđenja, prije rata smo zajedno putovali. Odvodili su ljude, naši ljudi se vrate pretučeni, potom maltretiraju nas žene i djecu. Srbi su inscenirali sukob i pod lažnom optužbom pošli na nas. Starije ljude su puštali sa propusnicama u Prijedor. Moj muž se vratio taj dan i rekao: «Mi smo opkoljeni, nemamo kamo pobjeći». Oko 10:00 sati čula se pucnjava iz pravca Sredica, među nas se uvukla panika; jedni su bježali u šume, drugi su zvali susjede i bježali u raznim pravcima. Potom ulazi vojska predvođena jednim profesorom iz Prijedora. Pozvali su ljude da dođu sa osobnim kartama. Svi smo morali izići iz kuća. Odvojili su žene i djecu na jednu, a muškarce na drugu stranu. Tu su postrojili muškarce od 16-60 godina i odveli ih u selo Rizvanoviće. Predali su ih tamo i razdvojili mlađe muškarce od starijih. Tu su ih tukli šljemovima, kundacima...Tada su ubili četiri muškarca i ženu Z. E. U autobusima su odvezli grupu muškaraca preko Hambarina u pravcu

Prijedora pod naredbom: “Glava dolje, ruke na potiljak”. Vojnici su i dalje vršili pretres. Provjeravali su da nije ostao koji muškarac, pucali, bacali granate. Vratili smo se kućama, žene i djeca sa nekolicinom staraca. Nama su rekli da će se muškarci vratiti, ali mi ih više nismo vidjeli. Dio vojske je ostao u selu, sa zadatkom da pljačka i maltretira narod. Srbi, naši susjedi nisu nas štitili. Komanda im je bila kod džamije, gdje su pekli janjce, lumpovali, pili... Upadali su po kućama, pretresali, pitali novac, zlato, pod izgovorom da traže oružje. Ja sam bila trudna, upali su u moju kuću i pitali za motor moga muža. U Bišćane su odvodili žene i tu ih ubijali, prije maltretirali. Muškarce o kojima sam govorila odvodili su u logore Omarska i KERATERM. Tu se gubi njima svaki trag.

Dolazi naređenje da se izlazi iz sela, a ako ostanemo da ćemo stradati. Uzela sam nešto robe, kao i moji susjedi i pošli smo pješice u Tukove, noseći bijelu zastavu. U Tukovima smo morali prenoćiti. Kuće gdje smo noćivali bile su pune. Rečeno nam je da za nas nitko ne odgovara, tako da smo cijelu noć proveli u strahu. Na punktu u Tukovima ulazili su u kuće, tražili osobne karte, potom izvodili žene i djevojke u kuću S. A, gdje su ih silovali. Na tom punktu su bili B. S., M. - visok, imao je brkove, B., G. M. i neki kog su zvali B. Ova zla radila je jedinica koja je bila na punktu kod bunara. Ujutro su nas potrpali u autobuse i povezli nas u logor Trnopolje, gdje smo ostali tri dana. Tijekom vožnje su nas opljačkali. Tu su nas sve popisali. Ostavili su nas u školi u sali, a potjerali su logoraše u drugu sobu. Logoraši su nam davali nešto hrane po koju su išli svojim kućama. U sobe je ulazila pijana vojska, maltretirala nas, tukla, djecu su pitali jesu li ustaše... Djevojke su pitali i silovali. Dovodili su i druge žene iz okolnih sela. Potom su stigli autobusi i šleperi u koje su nas potrpali i povezli u nepoznatom pravcu. ćuli smo da vozač spominje Travnik. Tako su nas vozili do Vlašića. Putem su tražili novac, zlato, zaustavljajući nas na par mjesta. Morali smo dati sve što smo imali.Nisu nam dali da gledamo kud idemo, vozili su nas na kamionima sa spuštenom ceradom, gdje smo se skoro gušili. Sa Vlašića smo pješice krenuli prema Turbetu, bili smo ispraćeni rafalima, koji su okrenuti po nama. Iz Turbeta nas je naša vojska prebacila do Travnika. U Travniku sam bila dva i pol mjeseca, gdje sam čula da su mi najbliži ubijeni.

Zagreb, 18. siječnja, 1993.

- milj16

GODINA ROĐENJA: 1936.
PREBIVALIŠTE: Čarakovo
NACIONALNOST: Muslimanka

Sredinom šestog mjeseca 1992. počeli su četnici dolaziti u Čarakovo. Narod je bio zatočen, vojska je pješice nastupila sa svih strana. Upadaju u kuće i upućuju starce prema džamiji. Tu su bila moja braća kojima su naredili da idu na raskrižje. Jedan njihov komandir je naredio da ne ubijaju starce, žene i djecu iako su vojnici imali namjeru ubijati na licu mjesta. Braća su mi tako ostala u dvorištu. Pucali su iz sveg naoružanja, a nama su naredili da idemo u kuće. U prvom naletu ubijen je H. K, čula sam plač njegove žene. Ubijen mu je i sin K. i zet E. Č. U drugoj kući do moje ubijen je K. H. i njegov sin V., iza kojeg je ostalo dvoje djece. Odveden je A. M., kojeg sam našla uz džamiju mrtvog i onda sam ga pokopala. Zatim su odveli M. H., H. S., R. S. i ubili, a posebno su mučili hodžu S. M. R. su ubili nasred njive, zatim je ubijen M. Z. Ovi ljudi su pobijeni uz džamiju. Petoricu sam ja pokopala sa susjedima na mezarlucima kod džamije u jednu grobnicu. Sa mnom su bile M. B., M. B. supruga A., S. M. i K. K. supruga H. Ove ljude smo pokopali četvrti dan. Leševi su bili u stanju raspadanja. Jedan dio ljudi je odvođen u drugo selo i tamo ubijan. Poviše džamije ubijeni su I. M. i njegova dva sina. O. M. je radio na željeznici. Ubijeni su H. M. i njegova dva sina E. i K., M. H. i njegov najmlađi sin «Ć». Idući od moje kuće prema stanici «poljski put» ubijeni su O. A., sin I., R. M., H. S., H. I., H. I., H. M., H. I. i otac I., S. H. Zaklan je R. I. Ubijen je također M. R. i njegov najmlađi sin. U zaseoku Musići ubijeni su M. M., M. Š., M. F., K. M. i njegov sin. Poviše džamije ubijen je šesnaestogodišnji sin M. A. Ovo je dio ubijenih ljudi za koje ja znam. Mnogo ljudi je ubijeno u planini Kurevo. Na «žegaru», uz cestu poginuo je H. A. i njegov sin I. Žene i djeca su ostali u kućama oko petnaest dana. Dana 4. srpnja, 1992. su odveli moju braću i za njih više ništa ne znam. Noćivali smo zajedno u nekoliko kuća. Moju sestru Z. su najprije pretukli ujutro, a već poslijepodne sam ju našla mrtvu. U susjednom selu Zecovi nađeno je dvadeset osam ljudi, žena i djece poklanih u jednom podrumu. Sestru sam pokopala treći dan, pošto mi nije bilo preporučeno da se krećem. Komandir iz Tukova M. J. mi je rekao da ne idem jer će i mene ubiti. U ubojstvima su sudjelovali mlađi Rasavčani koji su silovali dosta žena.

Dana 11. kolovoza 1992. godine pošla sam u kuću M. M., tu su nas dočekali Srbi na barikadama i nisu nas pustili dalje. Tek četvrti dan dovezli su autobuse i povezli nas u pravcu Travnika. Tijekom vožnje su nas pretresali, tražili marke, zlato, svlačili

ljude do gola, maltretirali, prijetili da će nas sve zaklati. Vozili su nas pod komandom: "Glava dolje, ruke na potiljak". Ovako su nas zlostavljali tijekom cijele vožnje do Vlašića. Bila sam pet dana u Travniku odakle me je prebacio bratić u Resnik u Zagrebu.

Zagreb,19. siječnja 1993.

- milj17

GODINA ROĐENJA: 1981.
PREBIVALIŠTE: Bišćani
NACIONALNOST: Musliman

Čuo sam pucnjavu, domalo zatim došli su vojnici i počeli vikati govoreći: «Mi smo Arkanovci». Razbijali su nam prozore, vrata, stakla su pucala. Jedan vojnik me je zovnuo: «Ti mali u crvenoj majici odi ovamo! Gdje su vam marke i zlato?» Rekao sam da nemamo. «Jesi li vidio ovuda naoružanih ljudi, ovih vaših zelenih beretki?» Odgovorio sam da nisam. Poslao me zatim u stroj mami. Drugi vojnik me je zovnuo i rekao da iznesem vode. Ja sam mu donio i on se umio, donio sam mu i ručnik. Blizu mene bila su dvojica vojnika koji su oštrili noževe. Jedan od njih mi je rekao: «Hoćeš li da te zakoljem!» Drugi vojnik je dreknuo: «Marš u kuću.» Nailazili su drugi vojnici koji su pljačkali. Moju mamu je jedan udario. Palili su kuće. Moji susjedi su ukopavali mrtve, a već se bila obrazovala kolona i išla u pravcu sela Tukovi. Tu smo noćili. Krenuli smo prema Trnopolju, a odatle prema Vlašiću. Tu su nas iskrcali i nastavili smo, popraćeni pješadijskom vatrom, u pravcu Turbeta. U Turbetu su nas čekali autobusi i prevezli nas do Travnika. Tu sam bio sedamnaest dana, a odatle sam došao u Zagreb. Bio sam dva dana u kući u F., a on nas je doveo u izbjeglički logor. Volio bih se vratiti svojoj kući, kad bi se moglo živjeti kao prije rata.

Zagreb, 19. siječnja, 1993.

- milj18

PREBIVALIŠTE: Bišćani
NACIONALNOST: Muslimanka

Od početka šestog mjeseca svakodnevno je granatirano selo Bišćani. Do 20. lipnja, 1992. srpska vojska nas je granatirala iz daljine sa svojih položaja. U grad Prijedor se rijetko odlazilo, tko je želio ići morao je imati propusnice. Dana 20. lipnja 1992. godine u 11:30 sati ulaze srpske jedinice u moje selo Bišćane. Čula sam prijetnju jednog vojnika: "Majku vam jebem, izlazite, mi smo Arkanovci". Vojska je imala maskirne odore, na glavi kape sa srpskim obilježjima: kokarde, srpske zastave, povezane trake, crni šeširi, jedan dio je imao petokrake, bilo ih je obojenih ratničkim bojama. Izveli su nas van, postrojili uza zid, pitajući: "Tko ima ovdje". Tako smo stajali oko dvadeset minuta. Transporter je otišao dalje, a s nama su ostala petorica, od kojih su dvojica oštrila noževe. Tad je jedan izustio: "Hoćemo li ih nožem ili rafalom". Jedan dreknu da su se dogovorili da neće žene, djecu i starce. Potom slijedi naređenje: "Marš u kuću". Počeli su pretresati selo; tražeći marke, zlato... Maltretirali su mi djete od 11 godna. Jedan vojnik je radio vezom pitao: "Što ćemo sa zarobljenim muškarcima?" Odgovor je bio od 16-60 godina poubijati.

U selu nitko nije pružio nikakav otpor. Mi smo ostali u kući, vani se je pucalo. Ispred kuće K. F., mog djevera, ubijeni su: K. H., K. E., K. M., K. Š., R. D., K. A. Tako su nastavili dalje i ubijali. Ispred kuće H. N. ubijeni su: K.: H., E., S., S., B. (Š.), O., E. Prije nego su ih ubili naredili su im da pjevaju srpske pjesme, pasu travu, rade sklekove i sl., a zatim su ih rafalima pobili. B. su rasparali. Ove ljude su treći dan ukopale njihove žene. Trideset metara dalje ispred kuće K. S., koji je ubijen iza kuće, još su ubijeni: K. H., H. K. i njegovi sinovi B. i H., F. K., M. K. i njegov sin A., ubijeni su A. K. sin i zet, M. K. star oko 75. g. i sinovi M. i S. Ubijena je i R. J. u svojoj kući. Nakon sat vremena vraćaju se trojica s bijelim kombijem pred moju kuću. Slijedi pitanje: "Tko ima, izlazite van - dreknuo je jedan. Za pet minuta hoćemo ključeve od djeverove garaže." Tražili su iz kuće automobil, traktor i motor. Motor su odvezli, a ključeve djeverove garaže im nisam dala.

Svi mještani su se skupljali u nekoliko kuća. Nas tridesetak žena i djece skupilo se u kući R. K. Vojska je dalje pljačkala selo. Među ovim vojnicima javio nam se jedan i rekao kako je on redovan vojnik, da 17 mjeseci nije vidio roditelja, on je ostalima govorio da se ne diraju žene i djeca. Kuću u kojoj smo bili su opljačkali, a sutradan su zapalili kuću E. K. Čula sam prijetnju jednog vojnika: "Što se vi ne selite?" Potom smo prešli u treću kuću, a ja sam otišla do svoje kuće po neke stvari i opet se vratila.

U tom trenutku nailaze dvojica vojnika, a žene ih pitaju mogu li pokopati svoje mrtve. Rekli su da može, ali ukoliko nađu kojeg muškarca ubit ćemo i vas. Jedan dio žena je ukapao svoje mrtve, a cijela kolona je išla s bijelom zastavom k punktu u Tukovima. Idući putem, vidjela sam kod pržionice kave Brkića oko četerdeset i pet mrtvih ljudi. Leševi su bili u raspadanju. Idući dalje vidjela sam na nekoliko mjesta po pet ili šest mrtvih ljudi. Na punktu nas je vojska nastavila vrijeđati: "Hoćete li Aliji? Jebem vam majku Turkinje!... U koloni nas je bilo oko dvjesto žena i djece. To je bila prva kolona iz Sredica. U Tukovima me je dočekala kćerka i pitala: "Može li moja majka kod mene?" Pustili su me, tu sam i noćila, a ostali su voženi autobusom za Trnopolje. Drugi dan sam i ja s ostalim ženama i djecom odvezena za Trnopolje. Na punktu jedan od zapovjednika bio je B. S. U Tukovima u "Prištinskoj ulici" u kući I. A. vojnici s punkta i vodovoda, mještani Tukova, zasigurno su silovali žene i djevojke koje su pristizale iz okolnih sela. U Trnopolju smo ostali četiri dana, a došli smo autobusima. Tu smo bili popisani, a hranu su nam dali logoraši. U jednom trenutku u sobu ulazi B. T. iz Tukova (22-23.g.) i psuje nas: "Jesu li ovo Alijini". Kad smo polazili za Travnik, vidjeli smo kako tuku jednog starog čovjeka. Putem su nam uzimali srpske pare. Došli smo na Vlašić, pucali su za nama, a mi smo nastavili pješice prema Travniku.

Zagreb,19. siječnja 1993.

- milj55

GODINA ROĐENJA: 1968.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Dana 18.06.1992. ujutro, kad smo se probudili vidjeli smo vojsku. Tu su bili neki specijalci iz Omarske jer ih nisam poznavao. Ta vojska je bila iz Krajine, a imali su četnička obilježja. Oni naši Srbi imali su specijalne uniforme. Znači, bilo je svih obilježja. Pokupili su ljude iz cijele moje ulice, a bilo nas je oko 34 muškarca. Oni su hodali od kuće do kuće i pretresali tražeći oružje. Među ovima što su došli po nas bio je i B. B., a ostali su bili stariji. Tu su još bili i S. M., M. M. To jutro 18.06.1992. pokupili su nas u autobus i odvezli u Keraterm. Tamo su nas isto pretresli i odveli u "spavaone". Prva dva dana je bilo u redu, a onda su počele tučnjave, sve teže i teže. U prvoj nisam prepoznao stražare, a u drugoj smjeni sam prepoznao P. i njegova dva brata blizanca. Oni su bili moji vršnjaci, a tada su bili stražari u Keratermu. Ti stražari su bili sinovi od moćnijih ljudi tako da oni nisu išli na ratište nego su bili stražari. Naj-

gori je bio D. K. Imao je oko četrdeset i nešto godina. On nije bio stražar ali je dolazio povremeno i najgore radio. Tukao i ubijao. Tukli su pretežno željeznim šipkama, a B. je tukao s baseball palicom ili drvenim nogama od stolova. Nismo mogli gledati kako druge tuku, ali sam vidio D. K. kad je tukao jednog iz Predavca. Od ovih koje su tukli znam I. K. i F. Dž. Mene nisu tukli, ali su mog oca. Njega je izveo Đ. On je bio tatin radni kolega. U logoru smo bili moj otac, brat i ja tako da je majka ostala sama. Đ. ga je htio zaklati, ali je naišao još jedan tatin kolega (Srbin) T. koji ga je spasio.

Svake noći su izvodili i tukli. Bile su četiri hale u kojima su nas držali. Peta (prostorija) je bila kao garaža. Pretežno su u tu garažu izvodili i tukli. Tukli su i odmah iza vrata kad bi nekoga izveli.

Dana 21.07.1992. pokupili su ljude iz Hambarina i dovezli njih oko 300 i sve ih ugurali u jednu “spavaonicu”. Tu su ih zatvorili tako da nisu imali zraka. Kako nismo smjeli izlaziti van na WC u “spavaoni” se nalazila jedan kanta gdje smo vršili nuždu. Onda su tu kantu ubacili tamo njima, u tu prostoriju u kojoj je bilo njih 300. Kasnije su došli četnici, posjedali oko naših “spavaona”, poredali se i izvadili oružje. Ljude iz te prostorije su poredali i negdje oko 22:00 ili 23:00 sata počeli su pucati. Pucali su cijelu noć, sve do jutra. Htjeli su nas sve pobiti, a stražar K. je rekao nemojte pucati u prvu i drugu “spavaonu”. Ujutro, kad su ovi otišli, ušli su u našu “spavaonu” stražari i rekli: “Trebaju nam dva ili tri dobrovoljca.” Javila su se tri momka da iznose te mrtve. Kako je bilo ljeto i vrućina osjetio se smrad. Iz početka su govorili da mrtvih ima oko 40-ak, pa 50-ak, da bi na kraju ispalo da ih je 140 mrtvih. To je bilo 24./25.07.1992. To su sve bili civili. Ljude su kupili i sa njiva. Kad su ih iznosili ustanovilo se da nisu samo pucali mitraljezima nego su i noževim i sjekirama ubijali. Jednostavno, da su ih izmasakrirali. Kasnije su ih sve potrpali na jedan kamion, zajedno i mrtve i ranjene. Zatvorili su ceradu i odvezli ih. Ove ranjene kao odvest će u Trnopolje u prihvatni centar, jer je tamo kao blaži režim logora. Samo, kad su se vratili, vidilo se da je na jednom mjestu poderana cerada i da ovi ranjeni nisu imali zraka unutra. Uglavnom nitko nije vraćen. Taj kamion je otišao prema Omarskoj. Dana 25.07.1992. navečer, ubili su u toj trećoj “spavaoni” još oko 60 ljudi. Uglavnom za te dvije noći ubijeno je oko 220 ljudi. Iz te treće “spavaone” preživilo je oko 30 ljudi. Ljudi koji su bili u trećoj “spavaoni”, od 21.07.1992. kad su ih doveli pa sve do 28.07.1992. nisu dobili ništa ni za jesti ni za piti.

Nakon tog masovnog ubojstva kriteriji u logoru su se malo poboljšali, došla je i smjena. S. više nije bio načelnik logora pa su bili malo blaži. Od zločinaca znam sljedeće: P. B., dva brata blizanca - braća od P. B., K., Ž. – taksist. Ž. je ubijao ljude. Jednostavno bi došao do čovjeka s pištoljem i ubio ga. Ili bi nekog izveo i istukao ga. Često je dolazio i iživljavo se nad ljudima.

Kasnije je već saznala međunarodna zajednica. Prije puštanja naredili su nam da svi izađemo iz "spavaona" kako bi se oribale i očistile. To je bilo 03.08.1992., a 05.08.1992. je došlo 10 autobusa kojima su nas prevezli u Trnopolje. U Trnoplju je kriterij bio malo blaži. Davali su nam jesti. U Keratermu smo samo imali dvije, tri tanke šnite kruha dnevno i neko varivo. Kad smo išli na ručak tada su nas najviše udarali tako da ni te šnite kruha nismo mogli uzeti. Tako je B. došao do mene i počeo me tući, ali su doveli drugog da ga tuku tako da me to spasilo.

U Trnopolju, načelnik logora je bio jedan koji je radio u Omarskoj, a kasnije je došao K. i preuzeo tu funkciju. U Trnopolju je bilo dobro u odnosu na Keraterm. Čim smo došli taj načelnik je rekao da nas tu neće tući. To je bilo tako dok nije došao taj Ž. On je odmah izveo nekog starog čovjeka i tu noć ga ubio. Udarao ga je šakama, nogama... To je učinio pred nama. Kad je došla ta međunarodna zajednica više nas nisu smjeli tući. Onda su počeli puštati iz Trnopolja. Ja sam pušten na osnovu zahtjeva za iseljenje iz Prijedora. Zahtijev je načinila moja mati u općini. Morali smo potpisati da svu imovinu ostavljamo dobrovoljno. Kad smo odlazili morali smo platiti sve račune od struje, vode i sl. premda nismo ništa potrošili.

Tog čovjeka koji je ubijen u Trnopolju poznavao je Ž. jer ga je zvao: "M., gdje si M., komšija moj?!" Taj Ž. je bio strah i trepet. Kad bi on došao u Keraterm znalo se da će dva ili tri čovjeka biti mrtva.

Dana 05.08.1992. kad je bilo raspuštanje Keraterma prozvali su oko 120 ljudi i rekli im da uđu u autobus kojim su ih odvezli u Omarsku. U Omarskoj su ih držali do navečer kada su ih opet prozvali (njih 120) i odvezli ih u nepoznatom pravcu. Od tada im se gubi svaki trag. Među njima su bili A. G. i J. M. Vojnici koji su odveli tu grupu su: D. M. - radio u Omarskoj u rudniku, Z. B. - iz Prijedora, M. R., brat M. R., zvani "S.", sinovi S. R.

Kad su nas 18.06.1992. pokupili sa mnom su bili: J. A., S. G., I. D., I. D., A. K., M. K., M. K., D. M., V. J., B. B., M. B., I. B., F. Dž., A. K. Od nas nitko nije ubijen, jedino su ti iz ta dva autobusa (koja su odvezena 05.08.1992.) nestali. Jesu nas premlaćivali, ali ne znam da je itko od mojih susjeda ubijen.

U Zagrebu, 11. veljače 1994.

- milj61

GODINA ROĐENJA: 1957.
PREBIVALIŠTE: Tomašica
NACIONALNOST: Hrvat

U četvrtak su došla dva oficira. Jedan od njih je bio iz Busnova. Rekli su nam da svi Hrvati idu na raskršće Sasine i Tomašice gdje smo sjekli drva. Vukli smo oko 2 km daleko od kuće F. Š. To je bilo 03.12.1992. U subotu, 05.12.1992., dovezli su dva kamiona iz Prijedora i odvezli ih pune drva. Mi smo nastavili voziti. Oko 14:00 zadnji smo naišli M. T. i ja. Tu je bio još brat mu M., M. Z., L. K., A. K., J. Š.i sin mu M., P. P. i P. T. Sa konjima su bili: A. K., M. K., M.T.. U šumi smo ostali: J. Š. i sin mu, M. T. i ja. Ovi ostali su otišli do kuće F. Š. Tu im je strina dala jesti. Nešto kasnije sin od F. Š. je rekao: "Bježite, evo Usorčana!" P. T. je rekao: "Neće nas Usorčani, to su naši ljudi." Kad su ovi došli, tražili su gazdu. F. Š. nije bio tu jer je otišao u drugo selo. Tada je upitao P. T.: "Kako se zoveš?" Rekao je: "P. T.!?" Ovaj ga je odmah ubio. Tu je ubio našu strinu D. Š. i M. Š.

Tu je radio jedan Srbin i jedan Musliman sa motorkom. Kad je ubio P. T. i ostale, došao je do P. P. i pitao: "Kako se zoveš!" Rekao je: "P. P." Tada ga je upitao: "Da li si Srbin?" Rekao je: "Jesam!" Tada je ovaj pitao: "Tko je još Srbin?" Pošto su se ustali ovaj je samo rekao: "Bežite odatle!" Mi smo bili udaljeni oko 500 metara od te kuće. Tada nam je bilo čudno što se razilaze. Nitko nije znao o čemu se radi. Kad smo prišli F. kući na oko 200 metara, vidjeli smo da F. sin bježi u šumu. Dao je i nama znak rukama da bježimo. Kad smo došli u dvorište te kuće njih pet je izišlo pred nas. Trojica su držala oružje na ramenima, a dvojica su odmah počela skidati oružje i ići prema nama. Tada su upitali: "Kako se zoveš?" M. T. nije odmah razumio o čemu govori pa je rekao: "Vučemo drva." Tada mu ovaj kaže: "Ne pitam te šta radiš, nego kako se zoveš?" Kad smo rekli, jedan je stao do mene, a drugi do M. Ovaj što je stao do M. opalio je s leđa u M. tako da je pao na glavu. Kad je to napravio pitao je: "Zašto ti ne pucaš?" Tada je ovaj opalio metak u moju vilicu. Kad sam se okrenuo opalio je u lijevo rame, opet sam se okrenuo tako da je zapucao i u desno. Pošao sam naprijed i pao, desna ruka mi je pala ispod glave. M., sin od M. T., je jauknuo: "Nemojte mene! Nisam kriv!" Kad je ovaj ispalio metak, ja sam zaspao (onesvijestio se). To je bilo danju oko 14:00 sati.

Kad sam se probudio ruke su mi bile između nogu, a vilica je bila izvaljena. Tuda je naišla I. Z. i pitala: "P. šta su od tebe napravili!?" Nisam joj mogao ništa reći samo sam jauknuo. Tuda je prošao M. On se samo uhvatio za glavu i pošao prema rudniku

Tomašica. Tada sam ustao i pošao. U putu sam vidio jednog vojnika koji je išao prema meni. Pomislio sam: Evo ga ide prema meni, sad će me zaklati do kraja. To je bio Srbin. Kad je prišao pitao je: "Šta je bilo P? Tko te ubio?" Ništa mu nisam mogao reći.

Kod F.kuće ubijeni su: D. Š. - ležala je na leđima, P. T. - ležao je na leđima, M. Š. - ležala je na boku. Ona je njima vadila vodu iz bunara i tu su je ubili. Odatle sam pošao prema kući.

Kod I. K. i kod Srbina D. S. klale su se svinje. Od I. prijatelj strgao je košulju i svezao mi usta jer su mi zubi išli van. Kasnije je došao jedan Srbin sa ladom iz Busnova. Uveli su me u kola i ovaj me odvezao do rudnika. Tu me čekala prva pomoć i 30 njihovih policajaca. Tu sam prepoznao S. T. Iako su vidjeli kakav sam, pitali su da li sam "sakat". Ovaj vozač je rekao da jesam. Prebacili su me u kola prve pomoći i odvezli u Prijedor. U Prijedoru su mi dali samo injekciju za smirenje. Odatle sam prebačen u Banja Luku. Pošto je počeo padati mrak osjetio sam hladnoću i počeo se tresti.

Kad smo došli, stavili su me na krevet u bolnici i jedan liječnik je rekao: "Izvadite mu jezik jer će mu otići niz grlo." Tu su sve skinuli sa mene i uspavali me. Kad sam se probudio nisam znao koliko je sati. Ležao sam na leđima i imao dvije šipke u ramenima. Ništa nisam mogao govoriti. Bilo je -20, a grijanja nismo imali.

Tu je bilo dobrih i loših medicinskih sestara. Neke su donosile grijalicu pa smo grijali leđa. Nakon 10 ili 12 dana u posjet su mi došla dva Srbina. Doveli su moje sestre i brata. Medicinska sestra me u kolicima izvela van. Kad su me vidjeli, D. je upitao: "Tko ti je glavni doktor?" Pošto nisam znao, pitao je medicinsku sestru i ona mu je rekla. Ne znam šta mu je ovaj rekao, ali nakon tih 15 dana, dobio sam dvije boce krvi. Svako jutro, kad bi bila ta vizita, jedna sestra je govorila: "Trebalo bi P. goniti." Ova glavna sestra bi upitala: "Kud ga treba gonit?"

Deset dana sam imao svezana usta. Nakon toga su mi skinuli žicu. Dali su mi nešto mekano da jedem, ali mi se sve vraćalo na nos. Tada mi je jedan doktor Musliman rekao: "E moj P., kud je tebi kugla prošla!?" Tek tada me uhvatio strah. Tu sam bio 72 dana. Kasnije je došla jedna Muslimanka iz Banja Luke. Ona je radila u Crvenom križu u koji me prijavila. Rekla je ako me budu negdje vodili, da znaju za mene. Nakon ta 72 dana odvela me svojoj kući u kojoj me njegovala tri tjedna. Poznavala je jednog Srbina I. D. On je bio privatnik. Moja rodbina je preko nje doznala za mene.

Taj Srbin me povezao za Hamburg 14.02.1993. Išli smo preko Sombora na Mađarsku. Zaustavljali su nas. Prije toga I. mi je rekao: "Ti samo šuti!" Sa nama je bilo još dvoje Muslimana, čovjek i žena. On im je davao cigarete, robu ili novac. Da on to nije davao ušli bi u taj autobus i istjerali nas. Pošto su nas kontrolirali, jedan policajac

je rekao: “Imaš pravo da voziš svakog tko ima papire.” Tako smo došli u Hamburg.

Smjestili su me u jednu bolnicu. Šef je rekao mužu od sestre: “Ja ću probati tražiti socijalno. Ako mi ne htjednu dati ja ću ga primiti.” Tada me taj kućni doktor uslikao sa svih strana. Kasnije su mi stavili nekakvu plastiku na usta. Dao mi je čašu vode da popijem. Mogao sam lakše govoriti. Od sestre mužu je rekao: “Vodite ga kući! Čim dobijemo krevet pozvat ćemo ga.”

Prošlo je dva mjeseca kad sam dobio krevet. To je bilo 20.04.1993. Prvu operaciju sam imao 10.05. Nakon određenog vremena su me otpustili. Drugu operaciju sam imao 11.08., a 30.08 sam imao treću operaciju. Tada su me otpustili i rekli da je sve skupo i da ne možemo dalje. Poslije toga sam otišao u socijalno i rekao da ne mogu više živjeti. Tako da su mi dali to socijalno. Posljednju operaciju sam imao 18.11.1993. Iz bolnice sam izišao u prosincu 1993. godine. Odlazio sam na kontrolu. Kasnije su mi rekli da je sve u redu.

Od tih ljudi što su pucali na nas bili su… Kad je bila sahrana onih ljudi M. G. se hvalio kod rođaka. Rekao je: “Ja sam ih ubio osam, a jedan je preživio.” Prije nas, na mjesec dana, ubio je I. T. od M. brata, M., M. strica, D., M. i mene ranio. Kasnije je ubio I., M. i J. M. Tada su došli ti njihovi policajci iz Sanskog Mosta i pohvatali ih. Odatle su ih odveli u Banja Luku i držali u zatvoru tri dana. Kad su ih pustili hvalio se da je i kasnije bilo ubistava.

Sa mnom su izvlačili drva: Đ. S., P. P., P. T., M. T., A. K. Bilo je pet zaprega. Vukli smo 150 metara drva za tri dana.

Treći dan su svi Hrvati iz Sasine protjerani i pobijeni. Tako da smo i mi smetali. Oni su po Pejićima i Usorcima išli sa konjima i pljačkali. To je bilo u petak, a u subotu su nas pobili. M. T. i ja smo išli i vidio sam kako su od D. M. izveli jednu junicu i dva konja. Dok su ih ugonili na traktor jedan konj im se otrgao i pobjegao. (…)

U Novskoj, 25. ožujka 1994.

- luka1

Prijedor
Hrvati (obiteljski iskaz)

Naša kuća se nalazi u Prijedoru, neposredno uz tvornicu keramičkih proizvoda od koje su srpske paravojne vlasti napravile koncentracioni logor u pravom smislu te riječi. Logor je dobio naziv KERATERM, po istoimenoj tvornici.

Vidjeli smo kako su ljudi donosili hranu svojima koji su bili zatočeni u logoru. Svašta se dešavalo. Jednom starom čovjeku koji je u logor donio hranu za svoja tri sina nisu dozvolili da hranu preda sinovima. Otjerali su ga od ulaznih vrata logora. Na kojih 50 metara od logora zaustavila su ga dva pijana srpska uniformirana vojnika. Odveli su ga nazad do logora i tu su se počeli iživljavati nad starcem. Pred očima svoje djece starac je umro od batina - izmasakriran. Istog dana je radio Prijedor objavio da je starac nasilno želio ući u krug logora i da je tom prilikom stradao. Užas!

Bilo nam je užasno to što smo svake noći slušali sva ta mučenja i zapomaganja koja su dolazila iz logora. Najgora je bila noć kad su mučili milicionara iz Ljubije, D. T. Jauci su parali noćnu tišinu. Nitko iz okolnih kuća nije mogao spavati. Sutradan je naišao čovjek koji je te noći bio na straži u logoru. Rekao nam je: ‘’Ubijen je D. Bio je u vezi sa ZNG-om i ustašama”. Taj stražar je iz Prijedora. U KERATERMU su stražarili samo Srbi iz Prijedora.

Grupe huligana, Srbi iz Prijedora, navažali su se ulicama u kamionima i urlali. Vikali su da su oni rođeni da ubijaju, da kolju! Grozno. Kad bi nas vidjeli pred kućom, čudili su se, a zatim bi nas počeli vrijeđati. Psovali su nam majku ustašku. Našem susjedu S. su dobacivali: ‘’Hajde S., što sjediš, što čekaš, što ne očistiš svoju ulicu od ustaša! Pred našom kućom su pjevali četničke pjesme, npr. ‘’ako misliš četnik biti, moraš šajku nakriviti, sve ustaše istrijebiti”, ili “na Manjači kuje se granata, da ubije Tuđmana Hrvata”. Kad bi završili koju od svojih pjesama počeli bi urlati i tada bi iz svojih automata i pištolja počeli pucati po našoj kući. Mi bi se spuštali u podrum čim bi počela pjesma, jer smo znali da poslije nje slijedi pucnjava.

Poslije svakog masakra kojeg su Srbi počinili nad zatočenicima u logoru, niz našu ulicu je tekla krv. Mrtve su iz logora odvozili kamionima, a postoji i masovna grobnica kod mjesta zvanog ‘’Bajer” na ciglani, blizu samog logora KERATERM. Ta masovna grobnica je zatrpavana građevinskim materijalom kojeg su dovozili iz Starog grada kojeg su porušili tako da danas na tom mjestu raste trava. Prema priči stražara u tu masovnu grobnicu nisu sahranjivani samo mrtvi logoraši već i oni logoraši koji su bili izranjavani pri tzv. ispitivanjima tj. mučenjima. Naš susjed S. je bio jedan

od stražara u logoru. Ponekad se znao hvaliti: ''Logorašima po šest dana dajemo samo vodu, a sedmi dan dobiju po četvrtinu kruha. Tad im 'udari' voda na usta, nos i uši, pa počnu hodati kao pijane kokoši. Tako požive koji dan i umiru, nemoraš metka na njih trošiti. To su psi i zaslužili, drugo i nisu zavrijedili, što se nisu rodili kao Srbi pa bi ostali na životu!"

Pljačka hrvatske i muslimanske imovine je svakodnevna. Po kućama Hrvata i Muslimana pljačka se sve, od namještaja do stoke. Iz Kozarca su kamionima dovozili krave i ovce u Prijedor i potom ih dijelili Srbima. Jedna naša susjeda Srpkinja, telefonirajući iz naše kuće nekoj svojoj prijateljici, pozvala ju je da zajedno odu u "nabavku" u selo Ćelu, "jer ima finih stvari".

Kada je Međunarodni crveni križ iz Ženeve dopremio humanitarnu pomoć za Hrvate i Muslimane, doživjeli smo najgrublja poniženja od strane srpskih milicionara. Pošto su doslovno bacili 10 paketa u masu izgladnjelih žena, počeli su pakete davati isključivo Srbima. Mi smo negodovali, a tada je jedan srpski milicionar počeo tući žene urlajući da smo mi stoka, da nismo ljudi. Psovao nam je majku ustašku i vikao da nas sve treba pobiti. Tada je ubijena jedna trudna žena. Sve se to događalo pred očima službenika Međunarodnog crvenog križa.

Srbin Đ. D. se hvalio kako je njegov djed pobio preko 1000 Hrvata za vrijeme Drugog svjetskog rata, te da i on mora dostići svoga djeda. Za njega znamo da je proganjao Hrvatice i Muslimanke po Prijedoru i okolici te ih silovao i potom ubijao. Njemu je srpski Vojni sud uputio i poziv na saslušanje. Đ. je tada rekao: ''Kad sam im trebao da ubijam Hrvate i Muslimane bio sam dobar, a sada kad im više ne trebam hoće da mi sude. Neka dođu po mene ako se usude! Imam ja oružja da se branim." Od tada ga nitko ne dira, a on i dalje po starom. Đ. je alkoholičar i najveći zločinac u Prijedoru.

Neki Srbin 'Ž.' je greškom upao u srpsku kuću i tražio novac od žene. Prijetio joj je, ne znajući da se sin te žene nalazi u susjednoj sobi. Sin je izašao i pucao iz pištolja u 'Ž.', te ga teško ranio.

Oko 280 ljudi je odvedeno iz Prijedora u pravcu Travnika. Vozač autobusa je poslije pričao kako su pobili svih 280 „ustaša".

I. V. je nakon puštanja iz KERATERMA ponovo uhapšen i više se ne zna gdje je. Najvjerojatnije je ubijen. Kada je došao iz KERATERMA pokazivao nam je leđa i stopala, po kojima je bio udaran. Sve je bilo tamno od podlivene krvi. Nakon par dana su ga ponovo odveli. Žena mu je stigla s nama u Zagreb. Š. N. i njegov sin M. N. odvedeni su u logor zbog toga što su se prošle godine sa susjedom Srbinom, M. Č., porječkali zbog međe.

T. V. su se uselili u kuću i zaprijetili da će ga ubiti jer je u ZNG-u. Kuću su mu oduzeli kao ratni plijen. Jednoj staroj baki su iz dvorišta odvezli drva za ogrjev pod izgovorom da joj neće trebati budući da je stara i neće doživjeti zimu.

U Zagrebu, 20. studenog, 1992.

-luka2

GODINA ROĐENJA: 1957.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Musliman

U Ljubiji i okolnim selima na vlasti su bili predstavnici stranaka HDZ i SDA shodno nacionalnoj strukturi stanovništva područja. Udio predstavnika stranke SDS u strukturi vlasti je bio shodan udjelu broja stanovnika srpske nacionalnosti u ukupnom broju stanovnika područja tj. mali. Odnosi između lokalnih vladajućih stranaka, koje su na vlast došle legalnim izborima, bili su veoma dobri i korektni. Potkraj mjeseca travnja 1992. godine, Srbi su, iako u manjini, preuzeli vlast jer su koristili svekoliko naoružanje kojim ih je opskrbila tzv. JNA. Koristeći se zastrašivanjem, odvođenjem u logore, protjerivanjem nesrpskog pučanstva i ubojstvima, Srbi su uspostavili totalitarnu vlast utemeljenu na teroru i strahovladi.

Na zahtjev srpskih paravojnih vlasti, Hrvati i Muslimani su predali svo naoružanje koje su posjedovali, te nisu pružali nikakav otpor jer su im susjedi Srbi garantirali mir i sigurnost. Kad je otpočeo teror i odvođenje Muslimana i Hrvata u koncentracione logore, uništavanje gospodarskih i sakralnih objekata te plansko etničko čišćenje i ubojstva, srpsko stanovnišvo je mirno i bez imalo protivljenja takvoj ekstremnoj politici, promatralo i u većini slučajeva otvoreno podržavalo i aktivno učestvovalo s agresorom u provođenju terora nad nesrpskim stanovništvom.

Očevidac sam više strašnih zločina koje su srpske paravojne formacije počinile na širem području bivše općine Ljubija. Prvo ću opisati zločin naoružane grupe Srba pod komandom samozvanog četničkog vojvode iz sela Ljeskare pokraj Ljubije. Zločin je počinjen nad Muslimanima - civilima, a zbio se u jednom dijelu područja zvanog “Kurevo” pored Ljubije, dana 20.07.1992 godine. U vrijeme zločina nalazio sam se u tzv. logoru - kampu s naoružanom grupom momaka iz Ljubije i okolnih mjesta. Svi smo mi odani legitimnoj vladi Bosne i Hercegovine i nismo priznavali paravojnu srpsku okupatorsku vlast. Nešto podalje od nas, u predjelu Kureva zvanom “Borik”

bila je skrivena grupa prognanih civila - Muslimana iz popaljenih sela Bišćani, Hambarine i Čarakovo njih cca. 300 osoba.

Ujutro, oko 7:30 sati, grupa od šest mladića starosne dobi 16 - 22 godine otišla je do obližnjeg izvora pitke vode kako bi za cca. 300 bespomoćnih civila donijeli vodu za piće i kuhanje. Tu, na izvoru, zatekli su ih naoružani Srbi i na licu mjesta pobili. Nisu mi poznata imena i prezimena nedužnih mladića. Svi su ti naoružani Srbi bili tzv. povratnici sa ratišta u Republici Hrvatskoj, uglavnom su ratovali na području Lipika i Pakraca. Poslije masakra nad nedužnim mladićima, Srbi su se prikrali civilima te napali bespomoćne ljude, žene, djecu i starce koji su u paničnom bijegu nastojali izbjeći smrti od srpskog noža. Nesvjesno su bježali u pravcu sela Briševo, a tu su ih ispred sela u zasjedi čekali srpski krvnici obučeni u milicijske uniforme, njih 25 - 30. Rafalima iz automatskog oružja bespoštedno su pucali po nemoćnim civilima. Tu je poginulo preko 150 civila.

Kad smo uvidjeli što se dogodilo civilnom stanovništvu, odvojili smo grupu od cca. pedeset naoružanih momaka da izvrši proboj i izvlačenje civila iz okruženja. Tijekom oružanog sukoba između naših momaka i srpskih paramilicijskih snaga, grupa od cca. 100 preživjelih civila se uspjela izvući iz okruženja i povući dublje u šumovite predjele Kureva u pravcu sela Čarakova. Radeći odstupnicu preživjelim civilima, grupa naših momaka se nakon nekog vremena našla i sama u okruženju od oko cca. 2000 naoružanih Srba koje su putem radija pozvali tzv. srpski milicajci. U žestokom vatrenom okršaju poginulo je 30 naših momaka dok su se preživjeli i ranjeni momci uspjeli izvući iz srpskog okruženja i priključiti glavnini.

U Zagrebu 25.11.1992.

- luka4

DATUM ROĐENJA: 1945.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

Prije početka svih zbivanja o kojima ću govoriti, treba napomenuti da su međunacionalni odnosi u Ljubiji bili dobri, skladni. Nitko nikoga nije mrzio. Tek nakon referenduma o neovisnosti BiH osjetili smo mi Hrvati i Muslimani da su Srbi jednostavno prestali razgovarati s nama. Izbjegavali su nas, okretali glavu na drugu stranu, nisu se više družili sa nama. Jednostavno su nas odbacili.

Dana 22. svibnja 1992. godine, izbili su nemiri na Hambarinama koje su na pola puta između Prijedora i Ljubije. Tad je u Ljubiji prestala svaka radna, kulturna, zabavna i sportska aktivnost. Zavladao je strah jer je takozvana srpska vojska ušla u Ljubiju i zaposjela glavni trg. Uveli su takozvani "policijski sat" koji je trajao od 21:00 do 6:00. Zabranjeno je grupiranje ljudi i kretanje preko glavnog trga. Srpske vlasti su preko radio Prijedora zahtijevale da svi Hrvati i Muslimani predaju svo oružje. To je i učinjeno. Tada je počelo bezrazložno hapšenje i odvođenje stanovnika Ljubije u logore. 16. lipnja 1992. godine, oko 2:30 izjutra, došli su po mene, tako reći moji susjedi. … U kombiju sam zatekao susjeda J. Š. kojeg su kao i mene izvukli iz kreveta. To jutro priveli su 13 osoba iz Ljubije i odvezli u logor KERATERM u Prijedoru. Prostorija u koju su nas smjestili bila je duga cca 20 m, a široka cca 10 m (cca 200 m^2). Tu je bilo smješteno cca 550 - 600 nas zatočenika. Svi smo bili civili.

Nakon par dana u KERATERM su doveli D. T., E. S., E. I., I. T., J. R., I. D. i veliki broj ljudi koje nisam poznavao. Stigao je i …, ne kao zatočenik već kao zamjenik komandira milicije u Ljubiji. On nam je rekao da je sve ovo što se dogodilo u Ljubiji "volja" šefa takozvanog vojnog kriznog štaba. Obećao je da će nam pomoći.

U logoru KERATERM su u najstrašnijim mukama i batinama ubijeni: D. T., E. S., E. I., J. R.. Čovjek iz Kozarca koji se preziva B. je umirao četiri dana, a kada je umro - stražari su ga izbacili na smetlište. Srbinu J. R. je bila greška što je oženio Hrvaticu Z. (nju su ubili u obiteljskoj kući u Ljeskarama) i to što je bio na osnivačkoj skupštini SDA na Hambarinama. Ljude su izvodila i odvodila na mučenje dvojica Srba iz Prijedora. Jednog zovu "D." a drugi je neki "Ž.". Obojica su bili takozvani "zaslužni Srbi" koji su se dokazali na ratištima u Hrvatskoj te im je bilo dozvoljeno da ubijaju zatočenike logora KERATERM, iako nisu bili stražari u logoru.

U KERATERMU sam proveo od 16. lipnja 1992. do 4. srpnja 1992. godine, kad sam s još cca 130 logoraša odvezen u logor Omarska. To je bio pravi pravcati koncentracioni logor. U garažu veličine 4 x 5,5 m (cca 22 m^2) i visine negdje 2,5 - 3 m, strpali su nas cca 80 ljudi. Užas. Garaža je sva od betona, a uslijed velikih temperatura ostajali smo bez zraka jer su betonski zidovi garaže bili topli, a nas mnogo. Navečer bi stražar otvorio vrata, te bi nas vrijeđao pogrdnim psovkama. Govorio nam je da smo "ustaše", udarao bi nas vojničkim čizmama, palicama za bejzbol i takozvanim crijevima od hidraulike velikih rudarskih strojeva. Bilo je neizdrživo, jezovito!

Svakodnevno smo slušali jauke i krikove onih koje su izvodili na ispitivanje. Ja sam bio sretnik jer me nisu tukli za vrijeme ispitivanja, a bilo je slučajeva da su one jadnike, koje su ispitivali, toliko jako pretukli da su nakon nekog vremena od zadobivenih povreda umirali. Stražar bi pozvao par jačih ljudi da iznesu nesretnika, a na-

ma bi bilo naređeno da legnemo potrbuške ili da, ako sjedimo, savijemo glavu među koljena. Tad bi iznijeli nesretnika i odnijeli ga do kontejnera za smeće. Od jutra do večeri tu bi se našlo 6 do 7 leševa logoraša koje bi predvečer sami logoraši morali natovariti na kamion. Kamion je svakodnevno odvozio mrtve logoraše. Što se tiče noćnih prozivanja i odvođenja njih je bilo mnogo. Bilo je večeri kad su izvodili i do 15 osoba. Te se osobe više nikada nisu vratile. U logoru Omarska su postojale tri grupe zatočenika: 1. grupa određena za likvidaciju, 2. grupa određena za razmjenu i 3. grupa onih koje su Srbi smatrali neupotrebljivima. (…)

U Omarskoj je na stravičan način ubijen J. G. – zvani “B.” koji je živio i radio u Rijeci (Hrvatska), a došao je u posjet ocu kad su izbili nemiri i hapšenja. Od batina koje je zadobio prilikom mučenja, podlegao je gospodin I. D., magistar rudarstva iz ljubijskog rudnika, sa stalnim prebivalištem u Sanskom Mostu. On je tvrdio da ga je u logor poslao O. M., direktor rudnika Ljubija.

Iz Omarske, tog pravog logora smrti, sam premješten u Trnopolje tek nakon što su se pojavile grupe novinara i TV snimatelja. U Trnopolje sam stigao 6. kolovoza 1992. godine, premda mi u otpusnoj potvrdi koju sam dobio u Omarskoj piše da sam otpušten 3. kolovoza 1992. godine. Iz Trnopolja sam pušten 14. kolovoza 1992., nakon što sam potpisao obrazac da “dobrovoljno” napuštam takozvanu srpsku republiku i da svu svoju imovinu poklanjam srpskim vlastima.

Po dolasku u Ljubiju, 14. kolovoza 1992. godine, zatvorio sam se u stan i nisam se kretao po mjestu iz predostrožnosti. Jednog dana mi je u stan ušao gospodin J. Š., također zatočenik iz logora Trnopolje, koji mi je rekao da je kod njega došao Srbin te ga izveo van pred zgradu i tu ga pretukao, te da je prijetio da će osobno riješiti probleme bivših logoraša ako se ne iselimo. Tako sam čuo za grozne stvari koje se događaju u noćnim satima u Ljubiji.

Jednom mi je došao Hrvat koji se oženio Srpkinjom i priklonio Srbima. Bio je pod utjecajem alkohola. Ispričao mi je kako on sam zatrpava mrtve koje Srbi dovoze u rudnik na takozvane “kipe”. Rekao je da Srbi tu dovoze i žive ljude te ih tu ubijaju. Spominjao je neku veću grupu ljudi sa područja mjesta Hambarina (preko 100 osoba) koje su uhvatili Srbi iz sela Miska Glava, te su ih tu doveli i pogubili, a on ih je zatrpao s buldožerom. (…)

U Zagrebu 6. studenoga 1992.

- luka5

GODINA ROĐENJA: 1928.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvatica

U selu Briševu koje je nastanjeno isključivo hrvatskim stanovništvom, Hrvati nisu smjeli ništa, nisu držali vlast, nisu imali oružje jer su im srpske vlasti oduzele oružje (dio koji je zadužila Teritorijalna obrana i svo privatno). Svo oružje je predano srpskim paravlastima kod kuće M. B. u Rasavcima - selo koje graniči s Briševom, a nastanjeno je isključivo pravoslavnim stanovništvom, Srbima.

Dana 24. lipnja, 1992. godine paravojne vlasti pohapsile su većinu muškaraca sela Briševa, među kojima su J. B., J. I., J. J.; a 25. lipnja 1992. odvedena je druga grupa među kojima i J. M., S. M., J. B. Svi su oni odvedeni u logore kod Prijedora. To je bio početak naših muka.

Oko 4. srpnja 1992. godine zbio se ružan događaj. Ja i moji sinovi, s još nekolicinom mještana, smo sušili sijeno pored kuće kad su došla dva mladića srpske nacionalnosti iz Oštre Luke. ... Rekli su da su došli sjeći drveća pored naše kuće, ali da su im se kola zaglavila. Tada su naredili J. L., M. M. i mojem sinu da im pomognu. Odveli su ih pod prijetnjom oružja (pištolj). U šumi su ih tukli. Ja sam ih molila da ih puste, ali su me otjerali u kuću pogrdnim riječima i psovkama. Plakala sam sve dok se naši dečki nisu pojavili. Bili su strašno pretučeni. J. L. su ozlijedili glavu sa sjekirom.

Ujutro 24. srpnja 1992. godine počele su po selu Briševu padati granate. Kuće su gorjele. Moja snaha L. I., supruga mojeg najstarijeg sina P., poginula je pred kućom od gelera granate. Ja sam je okupala, obukla i počešljala te uz pomoć moga sina M. odnijela u podrum i položila na daske, te je prekrila plahtom.

Povukli smo se svi u podrum. U podrumu su uz mene bili: L. M., A. M. (L. mati), Lj. M. (L. supruga), N. M. (L. kćerka), M. I., J. I. (M. sin), R. I. (J. supruga), djeca J., S. i M. (djeca R. i J.), P. I., S. I., M. I. (moji sinovi) i mojih četvero unučadi (P. djeca), S. M. i S. žena. Do naše kuće su došli srpski krvnici, među kojima se isticao jedan žuti s crnim rukavicama i velikom drvenom držalicom - toljagom koju je držao za pojasom. Govorili su da su iz 6. krajiške brigade Banjalučkog korpusa. Komandant te grupe je bio jedan sredovječni čovjek koji je rekao da je iz Knina. Izveli su muškarce iz podruma: L. M., M. I., J. I., I. M., S. I. i P. I. Naredili su im da sa sobom iz podruma ponesu lopate i kramp. Odveli su ih na cca 150 metara od kuće na njivu I.

M. - u kukuruz. Tu su naši dečki kopali zajedničku grobnicu. Iz podruma su izveli R. I. - suprugu J. i N. M. - kćerku L. M. Njih su prisiljavali gledaju muke naših dečkiju. R. I. mi je rekla kako je taj "žuti" vojnik mojem sinu M. odrezao spolni organ te prisilio J. I. da mu ga stavi u usta. Naše su dečke zatukli drvenom toljagom. L. M. su ubili trnokopom (krampom). Ja sam čula samo dva pucnja, a naših je šest ljudi ubijeno. Svi su tu u zajedničkoj grobnici. Kad se sve smirilo do kuće je stigao taj "žuti" vojnik. Čula sam kako govori - "Ja sam za danas ispunio normu". Pala je noć i počele su muke za žene. Izveli su Lj. M., N. M. i R. I. Silovali su ih sve tri. Tu noć su N. M. izvodili tri puta. Lj. M. nas je molila: "Ubijte me, ja više nisam za živjeti." Sve tri su bile izbezumljene.

Dana 25. srpnja 1992. godine ubili su J. B. Tada sam s četvero unučadi pobjegla u Ljubiju. Od ljudi iz Briševa ubijeni su na najokrutnije načine sljedeći za koje znam: B. M., B. V., I. S., L. I. i B. S. - svi kod Ivinog jezera, B. M. - prethodno su ga rezali noževima, zakopan blizu kuće M. B., B. M. i B. I. - zakopani blizu kuće M. B., B. M. - kolcima pretučen, pa zapaljen na Redku, B. K. i B. M. – zaklane, K. K. - višekratno silovana, zaklana, čitava obitelj I. S. i I. S. - ukupno 6 osoba, čitava obitelj K. L. - ukupno pet osoba, M. L. - ubijen krampom, te M. I., I. J., I. P., I. S., I. M. - ubijeni drvenim kolcima i zakopani u zajedničkoj grobnici na njivi I. M. i I. L. - poginula od gelera granate. Ovo su ubijene osobe za koje ja znam. Silovane su: M. Ljuba, M. N. i I. R.

Sve zločine nad Hrvatima sela Briševo učinili su Srbi iz sela Rasavci, Oštra Luka, Batkovci i Miska Glava, te tzv. "6. krajiška brigada banjalučkog korpusa" i paravojna formacija koja sebe naziva "Suva rebra" iz Radomirovca.

U Zagrebu, 25. listopada, 1992.

- luka6

GODINA ROĐENJA: 1950.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

Ne sjećam se točno datuma kada su me prvi put uhapsili i priveli, ali se sjećam da su tada sa mnom bili, u grupi i Š. Ć., M. S. i mnogi drugi. Jedan dio grupe su zadržali, a nas su pustili kući. Drugi put su me uhapsili točno 10.07.1992. u dvorištu očeve kuće. Po mene je došao Srbin S. Đ., koji mi je rekao da me mora privesti u stanicu milicije na informativni razgovor. Pristao sam i sjeo u furgon. Tu su već bili M.

i C. (ne sjećam se imena) Odvezli su nas do stanice milicije u Ljubiji. Tu nas je bilo 15 muškaraca iz Ljubije. Saslušavali su nas jednog po jednog. Sve je to trajalo oko tri sata. Mene je saslušavao milicajac koji je rođen u selu Ljeskare pored Ljubije a živi u Prijedoru. Prije nego se uključio u srpsku miliciju radio je kao konobar u Prijedoru. Uzeo je moje osobne podatke i pitao me gdje sam bio u posljednja dva mjeseca, s kim sam se družio? Odgovorio sam mu da sam cijelo vrijeme bio kod kuće sa familijom jer nisam radio pošto sam cijelo vrijeme bio na plaćenom dopustu. On je tražio imena ljudi. Rekao sam I. M., Š. Ć. i M. P. - "Z.", tu i tamo. Odveden sam u furgon. Sprovodili su nas: S., R. J., milicioner Z. i G.

U Omarsku smo stigli oko 17:00 sati. Izveli su nas i pretražili, te uzeli podatke. Poslije tog prijema sproveli su nas u jednu zgradu koja se (kasnije sam saznao) zove "Bijela kuća". Tu su nas, nakon prvih sat vremena ušla su trojica ljudi i počeli su nas tući, te su nas tjerali da se krstimo na pravoslavni način i da pjevamo neke četničke pjesme. Poslije su nas udarali s pendrecima. Nakon njihovog odlaska imali smo mir oko sat vremena. Tada je u prostoriju ušla grupa od četiri Srbina i od nas su tražili dinare, devize, zlato, satove. Oni koji su imali su dali. Potom su ti Srbi otišli. Poslije par sati naređeno nam je da legnemo potrbuške na pod, a da rukama prekrijemo glavu kako ne bismo vidjeli što se zbiva oko nas. Tada su izvodili neke ljude u jednu manju prostoriju. Čuli su se samo strašni jauci. Sve je to trajalo jedno dva sata, kada bi nastupilo zatišje od cca jedan sat, pa ponovo mučenje nesretnih ljudi. Mučenje se tog prvog dana mog boravka u Omarskoj odvijalo do cca 2:00 po ponoći. Poslije toga je u našu prostoriju ušlo 5-6 Srba i pretukli su nas sa palicama. Zatim su počeli izvoditi jednog po jednog iz te prostorije na neko "interno ispitivanje". Tražili su dinare i devize od ljudi. Izveli su i mene. Tražili su me devize, a kako nisam ništa imao dobio sam strašne batine sa nekom drvenom palicom. Mene su ispitivali pred zoru. Smjena straže je bila u 7:00 sati. Tada je počelo novo ispitivanje - prozivanje. Ja sam negdje između 9:00 i 10:00 sati pozvan na saslušavanje. Tu sam doživio strašan šok, jer sam dobio neke podatke koji su me šokirali. Pitali su me što sam pričao, s kim sam se družio, što sam radio. Optuživali su me da sam pripremao nekakav ustanak u Ljubiji, oružanu pobunu. Sve sam negirao. Pitali su me za neke ljude s kojima sam navodno pripremao pobunu. Pročitali su mi i nekakvu optužnicu koju su mi pripisali u Ljubiji. U njoj je stajalo da sam se ja zalagao za useljavanje hrvatske gospode, te da sam sprečavao Srbe da se useljavaju u Ljubiju. To me je šokiralo. Pokušavao sam se opravdavati. Pitali su me gdje je oružje, gdje je moja puška, itd. Tijekom cijelog ispitivanja jedan srpski vojnik me je tukao i naređivao da priznam optužnicu. Sve sam negirao. Dobio sam jake batine nogama i pendrekom u predjelu bubrega i jetre. Traume i danas osjećam iako je prošlo već skoro pet mjeseci. Pitali su me između ostalog

za imena predsjednika SDA i HDZ-a. Nisam znao i slijedile su batine i riječi da ću pred zid (na strijeljanje).

Nakon ispitivanja "mučenja" vratili su me u tzv. "Bijelu kuću". U toj "Bijeloj kući" sam bio pet dana, a određen sam u grupu koja je morala iznositi logoraše koji su podlegli batinjanju i zlostavljanju. Za tih pet dana u prosjeku smo ja i još trojica morali iznositi po dva leša. Tu su bile tri prostorije pune nas logoraša koji smo stigli skupa, a i oni koji su stigli prije nas. Svi smo bili saslušani i pretučeni, a nitko nije znao razlog. Cijelo vrijeme su se čuli jauci i zapomaganja. Svi smo bili puni modrica po tijelu. Za pet dana moga boravka iznio sam cca 10 mrtvih logoraša Mrtve smo nosili na livadu iza te tzv. "Bijele kuće". Pored mene su umrli u tzv. "Bijeloj kući" Z. P., trgovac iz Gornje Ravske. Umro je u zaista velikim mukama, jer je bio strahovito pretučen. Dok je još bio živ govorio mi je: "Tukli su me sa sajlama i sa nekakvim palicama zato što su kod Z. K. zvanog "V." pronašli moju propusnicu iz logora Keraterm, gdje su me odveli poslije mog prvog hapšenja. Iz Keraterma sam pušten kući, a potom ponovno uhapšen". On je umro 13. srpnja 1992. godine.

Dana 14. srpnja 1992. godine pored mene je umro J. G. - "B." iz Ljubije. Pretučen je do smrti zato što navodno nije dao svoj kamion koji je ionako bio u kvaru. "B." je imao doslovno jezive rane po cijelom tijelu, posebno su se isticale rane po leđima koje su bile natekle ko' šaka, a bile su otvorene. Iz njih se cijedila neka čudna tečnost. Tukli su ga nekakvim drvenim palicama. To je nemoguće kako je on bio pretučen.

Isti dan smo morali iznijeti jednog mladića iz Kozarca. Bio je niskog rasta, ali krupan i jak. Njega su u toku noći tri puta izvodili van i tukli ga. Ujutro smo ga morali iznijeti van premda je još bio živ, jer nam je tako naređeno. Odnijeli smo ga na kraj hangara u toj tzv. "Bijeloj kući". Dok smo ga nosili morali smo imati pognute glave da ne bismo vidjeli što se oko nas zbiva. Donijeli smo ga do kraja hangara gdje su stajala četiri čovjeka sa drvenim palicama u rukama. Tu smo ga spustili. Potom su nas otjerali nazad u našu prostoriju. Znali smo o čemu se radi, jer dok smo nesretnog mladića nosili on je govorio: "Nemojte me nositi. Spustite me. Kamo me nosite?" Znali smo da ga nosimo na mjesto gdje će mu biti dokrajčen život.

Četvrtog dana boravka u toj tzv. "Bijeloj kući", slučajno sam vidio u krugu jednog komandira tih logorskih čuvara… Pitao sam svog stražara da me pusti do njega, što mi je i dozvolio. Ja i "K." smo se poznavali. Kad sam mu prišao prepoznao me je. Zamolio sam ga da me izbavi iz te tzv. "Bijele kuće" jer je tamo bilo jezovito - pakao. Morao sam iznositi mrtvace. Bilo nas je mnogo u prostorijama. U našoj prostoriji koja je bila 4x4 metara bilo je smješteno cca 40-50 logoraša. Nije bilo ni zraka. Obećao je da će mi pomoći što je i učinio premda sam od mnogih logoraša čuo da je on

učestvovao u raznim gnjusnim radnjama. Prebačen sam u jednu prostoriju u kojoj se nalazilo cca 420 logoraša. Tu su bili uglavnom smješteni privatnici i direktori. Bilo je i ljudi koje sam poznavao: B., A., M., predsjednik općine Prijedor gospodin Č., S. I. direktor centralnog rudišta Ljubija, S. Z. i mnogi drugi. Stekao se dojam da je tu smještena elita Prijedora i Ljubije. I u toj prostoriji se dešavao pakao. Skoro svake noći bile su neke privatne prozivke od strane čuvara koje su se dešavale između 20:00 i 22:00 sata. Prozivani su pojedinci koji su bili odvođeni i više se nisu vraćali. Znali smo da su ubijeni. Tako su odvedeni na put bez povratka M. Č., predsjednik općine Prijedor, a izveden je i S. Z.

Pljačke su bile svakodnevne, a najbizarnija je bila ta koja je najučestalija. Uvijek isti čuvari su iz naše prostorije izvodili jednog logoraša i naređivali mu da se vrati u prostoriju i da u par minuta donese neki iznos novaca npr. 100 ili 200 DEM jer ako ne skupi taj iznos bit će likvidiran, ili će izvesti npr. 15 ljudi i pretući ih. Pljačkali su satove. Higijenski uvjeti su bili grozni u našoj prostoriji, a i nije ništa čudno kod nas je bilo cca 420 ljudi na malom prostoru. bili smo ko' sardine. Sve je smrdjelo. Nakon nekog vremena pojavila se dizenterija te tzv. "ČEŠA" (vrst kožne bolesti) i uši.

Moj boravak u logoru Omarska je trajao 28 dana, dok nas nisu prebacili na Manjaču u logor Manjača. Na Manjači smo prvih 15 dana bili pod dojmovima i strahovima iz Omarske. Evakuacija iz Omarske na Manjaču je nekako bila uvijena u neko velo tajne jer smo mi cijelo vrijeme bili pod dojmom da idemo u "Trnopolje", tzv. "Trnopolje spasa", pa potom kući. Po polasku autobusa, kojima smo bili prevoženi iz "Omarske", shvatili smo da idemo za Manjaču. Morali smo sjesti na pod s glavom na dolje, a ruke na vratu. Nismo smjeli gledati ni lijevo ni desno. Po polasku iz Omarske dobili smo batine od čuvara u autobusu. Hodao je po autobusu i tukao po leđima. Iz Omarske smo krenuli 5. kolovoza 1992. godine. Bile su velike vrućine tih dana, a u autobusu su nam zatvorili prozore i uključili grijanje. Bilo je neopisivo, nedostajalo je zraka, vode... užas. Tijekom vožnje čuvar je još jednom s drvenom palicom tukao po leđima logoraša. Prije samog uspinjanja na planinu Manjača prolazili smo kroz jedno selo nastanjeno Srbima. Čuli smo uzvike i udarce kamenja po autobusu. Vika koja je dospijevala do nas govorila je da ništa dobro ne očekujemo. Psovali su nam mater ustašku, tražili od čuvara konvoja da sude jednoj grupi, kako nas nazivaju, "ustaša". Čuli su se i rafalni pucnjevi.

Kad smo došli do logora Manjača, bila je noć. Autobusi su stali prije ulaska u logor. Mogli smo vidjeti samo konture nekih objekata. Nismo mogli znati da li se radi o nekom selu ili je nešto drugo posrijedi. Vozači su pogasili svjetla i upalili sve žmigavce, da daju malo svjetlosti. S vremena na vrijeme u autobus su ulazili srpski voj-

nici i tražili satove i novce. Oko 1:00 sat iza ponoći prozivali su neke ljude i odvodili ih. Iz autobusa gdje sam ja bio tražili su D. C., privatnika iz Ljubije, M. B. iz Ljubije i još negdje cca 8 ljudi. Mi ostali smo dobili batine, a prozvani se nisu vratili. Kada je svanulo, vidjeli smo da smo na Manjači. Vidjeli smo logor, mnogo srpskih vojnika, naše čuvare. Svi smo bili izvedeni iz autobusa na neku poljanu, slijedila je prozivka. Grupe od po 100 logoraša bile u uvođene u logor, gdje smo ponovno bili evidentirani i oduzeto nam je sve što smo posjedovali; od osobnih iskaznica do olovaka. Sve su nam uzeli i smjestili nas u štale. U logoru se nalazi šest štala u kojima je u svakoj štali bilo 650-700 logoraša. Ležali smo na golom kamenu ili betonu. U prvih 15 dana režim je bio užasan, a hrana nikakva. Za doručak jedan komadić kruha, pola šalice nezaslađenog čaja; za ručak pola tanjura rijetkog variva neslano i bez mesa i komadić kruha. Po dolasku ICR-a (Međunarodnog crvenog križa) bili smo evidentirani, dobili smo zarobljeničke brojeve, režim prehrane se poboljšao, dobivali smo vitamine. Mogli smo pisati najbližima. Više nismo bili fizički učestalo maltretirani. Dobivali smo obuću, odjeću, vitaminsku hranu, pa čak i kekse, pa se slobodno može reći da je tada zaustavljeno propadanje ljudi.

Jedan događaj baca sjenu na boravak na Manjači, a to je odvođenje u razmjenu koja se trebala obaviti u Žitniću kod Knina u srijedu 20. listopada 1992. godine iz Manjače. Trebalo je razmijeniti cca 120 Hrvata za isto toliko Srba. Mi smo bili u strahu jer smo išli subotom, a subotom nije bio prisutan nitko od ICR-a. Dežurni oficiri su nas upozoravali da će biti sve u redu. Među njima i dežurni oficir po nadimku "Š.". Da su oni već imali razmjene i sve je bilo u redu. Govorili su nam da obratimo pažnju na one ljude za koje ćemo biti zamijenjeni, jer da su oni navodno pretučni, da su zlostavljani opušcima, rezani noževima, itd. Po ulasku u autobus uvidjeli smo da su priče čista laž. Oduzeli su nam posude u kojima smo imali vodu. Pratioc u autobusu nam je naredio da ispružimo dlan na koji nam je sipao veću količinu soli koju smo morali polizati. Oduzeli su nam hranu za taj dan: 14 kilograma kruha i dvije konzerve ribe. Poslije tog događaja sa solju uslijedile su batine. Po dolasku u neko srpsko selo zaustavili smo se. Oko autobusa su se okupili uglavnom žene i starci. Mi smo ih morali pozdravljati sa tri uzdignuta prsta i pjevati: "Tko to kaže, tko to laže...". Po polasku iz tog sela srpski vojnik-pratilac je prošetao autobusom i udarao nas drvenom palicom, gdje je koga stigao, kao da smo životinje. Do ulaska u ružičastu zonu koju kontroliraju "plavci" dobili smo četiri puta batine. Po ulasku u ružičastu zonu mislili smo sad smo sigurni, više nas neće tući, tu su "plavci". Prevarili smo se. Po ulasku UNPROFOR-aca u autobuse uvidjeli smo da smo se uludo nadali zaštiti, jer je faktično i "plavcima" trebala zaštita. Vozač i pratilac su "plavce" dočekali pogrdnim riječima, psovke na račun majki "plavaca" su bile sadržane u svakoj rečenici

koju su Srbi izrekli. Slijedile su najvulgarnije riječi, a nisu izostale ni one o boji kože i porijeklu s drveta. Prošli smo kroz Knin, pa kroz Drniš, koji je avetinjski grad u kojemu je sve spaljeno, žive mačke nema. Dobili smo naredbu da spustimo glavu i da ne gledamo kroz prozor. Ruke su bile na potiljku. Ja sam gledao ispod pazuha kroz prozor, pa sam i zamijetio sve popaljene i porušene kuće u Drnišu i okolnim selima kroz koja smo prolazili.

Došli smo u Žitnić gdje je trebalo doći do razmjene. U autobusima smo bili oko 4 (četiri) sata, s glavama prema dolje, a ruke na potiljku. Nisu nam dali vodu za piće, a za odlazak na malu nuždu dobili smo par minuta već pri kraju našeg boravka u Žitniću. Za sve to vrijeme u autobus su ulazile razne skupine ljudi koji su nešto zapisivali, prozivali itd., a jedna skupina djece je ulazila u autobus i naređivala nam da dignemo pa spustimo glavu, da pozdravljamo. Oko 17:00 sati, saznali smo da se vraćamo u Knin jer da taj dan do razmjene neće doći. Po dolasku u Knin smjestili su nas u zgradu neke bivše kasarne na treći kat u dvije prostorije. Prvih pol sata bilo je mirno a onda su u prostorije ulazili milicajci u grupama od 5-6 osoba s oznakama SAO Krajine i počelo je maltretiranje. Morali smo pjevati srpske pjesme, a batine smo dobivali tijekom cijele noći. Tukli su nas policajci, vojnici, nekakvi pijani civili, žene, mladići koji su bili skoro djeca. Tukli su nas svim i svačim: rukama, nogama, šutali nas, tukli su nas palicama, vrijeđali, nazivali nas svakako. Izmišljali su razne načine mučenja kao npr. pozovu određene ljude da moraju ići iz prostorije u WC mokriti iako nikome nije bilo do mokrenja. Po izlasku iz prostorije u hodniku nailazili bismo na pet, šest Srba koji su nas tukli kao životinje dok smo prolazili pored njih. Sve je to trajalo do ujutro kad su nas pustili na miru jedno pola sata. Poslije su nas izveli u dvorište, postrojili su nas i bili smo u stavu "mirno" jedno dva sata dok ne dođe delegacija iz Žitnića. Tu su pojedinci logoraši padali u nesvijest u obližnjem parku. Rekli su nam da jedemo, a znali su da su nam svu hranu oduzeli. Po dolasku delegacije iz Žitnića saznali smo da do razmjene neće doći i da se vraćamo na Manjaču. U povratku od Knina do Manjače a u prosjeku svakih pol sata do sat vremena dobivali smo batine od pratioca u autobusu, pa valjda kad su se zamorili pozvali su jednog logoraša i dali mu palicu da tuče ljude. On je pazio da ne udara jako, a udarao je i po sjedalima samo da se čuje, a mi smo jaukali. Jadan čovjek, po dolasku na Manjaču ispričavao se.

Sa Manjače sam otišao 31. listopada 1992. godine, u razmjenu ja i "N." kao dvojica Hrvata sa 59 Muslimana. Razmjena je bila organizirana između Armije BiH i Srba u selu Turbe kod Travnika. Bilo mi je drago, a osjećao sam veliki strah, a naročito po dolasku pred Turbe kad su se autobusi zaustavili. Oko autobusa su hodali pravi četnici. Prvi put sam u životu vidio četnika u njihovim odorama, šubarama, kokardama,

zobunima (kaput od ovčje kože s runom), hlače s oružjem i kamama, bradama. Oko nas su hodali ko' gladni vuci. Jedan je ulazio u autobus i pokazivao slike mrtvih ljudi bez glava i govorio: "Evo što rade vaši mudžahedini od srpskih vojnika". Mislio sam: "To mu je opravdanje pa će nas možda poklati."

Bojali smo se da možda neće doći do razmjene pa će nas sve pobiti. Sve je to trajalo oko jedan i pol sati. Bili smo presretni kad smo ugledali da s druge strane dolazi auto sa barjakom Crvenog križa. Razmjena je izvršena. Mi smo bili potrgani, a zatočenici s druge strane su bili zdravi, pričali su, smijali se, pozdravljali, imali su torbe sa sobom. U Travniku su nam zabilježili podatke, a ja i "N." smo otišli u Zenicu i dobili papire da smo razmijenjeni i nakon dva dana otišli smo za Split, pa u Rijeku i evo nas u Zagrebu.

Na "Manjači" nikog od čuvara nismo poznavali osim što sam ja poznavao čovjeka zaduženog za sanitet. On mi je u više navrata pomogao. Dostavio mi je posredstvom M. T. i njegove supruge paket (garderoba) i najvjerojatnije smo njegovim zauzimanjem i razmijenjeni ja i "N.".

U Omarskoj je ubijen A. Č., tj. umro je od posljedica batinjanja i krvarenja jer su čuvari natjerali jednog logoraša da mu odgrize genitalije, što je i učinjeno. M. S. su spasila samo jaka leđa jer su ga tukli ko' životinju rukama, nogama, palicama, cijevima, pa čak i hidrauličnim crijevima - metalnim i sajlama. E. B. iz Kozarca je umro poput A. Č., tj. nakon što mu je logoraš morao odgristi genitalije. taj logoraš je ostao na Manjači. Tko je u Omarskoj bio ubijen metkom bio je srećković.

U Zagrebu, 3. prosinca, 1992.

- luka7

GODINA ROĐENJA: 1959.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Muslimanka

Ja mogu govoriti o…, zbog njega sam bila sedam dana u podrumu, bježala u Prijedor. To je zločinac. Tu su mi djeca bila. Nas nekoliko je bilo na spisku za silovanje. Tu sam bila i ja. Odlazio je u Omarsku obilaziti mojeg muža.

Radila sam i u ratnom vremenu, kao i još jedna Muslimanka koja je isto glavni knjigovođa. Na radnom mjestu nismo imali većih problema ako izuzmemo česte upite naših suradnica koje su svakodnevno u upravi pitale: "Kad će ustaškinje biti

otpuštene s radnog mjesta." Međutim, naš pretpostavljeni je rekao: "Ako se uklone njih dvije, uklonite i mene." Naše radne kolegice koje su bile za to da nas se ukloni su Srpkinje iz Prijedora. Za nas dvije se zauzimao naš pretpostavljeni, Srbin iz Prijedora, jer mu je bilo potrebno naše znanje da bi pripremio polugodišnji obračun (to nije mogao bez nas). Kratko sam radila. Samo taj obračun, onda sam upućena na čekanje jer im više nisam bila potrebna.

Muža su mi odveli u Omarsku 10. srpnja 1992. Poslije toga je bilo jako teško. Svaki sam dan s djecom odlazila na njivu. Tu smo imali nešto kukuruza i nešto povrća. Jednog dana me susrela na ulici I. A., Muslimanka. Ja sam još uvijek bila u šoku nakon odvođenja u logor. To je bilo nekih desetak dana nakon odvođenja muža, oko 20. srpnja 1992. Rekla mi je: "Imam ti nešto reći", ja se uvijek tresem kad o tome pričam. Pitam ja nju: "Da li si čula što za mog muža?" "Da, čula sam." - "Što je? On je ispitan i nije ništa kriv." "Znam da nije kriv", kaže ona, "A ne znaš zašto je odveden?" Pitam: "Zašto?" Kaže: "On je odveden zato što ima jako zgodnu ženu i njegova žena je zapala za oko vojnom komandantu". Ja sam na to šutjela jer sam bila zatečena. Ona kaže: "Ti meni ne vjeruješ, ali ovo je iz čisto pouzdanih izvora." Ja kažem: "Što ćeš, što je tu je". Ona kaže: "Ali pripazi se koju od ovih noći, da ti ne bi upali tri-četiri, jer onda znaš što će biti". Na to sam rekla: "Ono što mi je Bog propisao to moram i preživjeti." Došla sam kući strašno uznemirena. Taj dan nisam nikud izlazila. Boljela me glava. Sutradan mi dolazi susjeda i pita me što mi je, jer je vidjela da nisam u redu. Pozvala me na kavu kod sebe i pitala: "Što je s tobom S., znam te kao vedru osobu." Ja joj kažem: "Nešto sam čula, ne znam da li da ti pričam jer ta osoba od koje sam čula nije baš povjerljiva osoba, ta I. je, onako, više slobodan tip ženske." Ipak sam sve ispričala našto će ona: "Ja ne znam tko je vojni komandant, jedino…" Na to kažem: "Dobro, on je bio komandant kriznog štaba, ali ja ne znam što bi se zamjerila tom čovjeku." To ja pustim kraju, ali sam tih dana živjela pod pritiskom.

Tri-četiri dana poslije tog susreta bila sam u dvorištu iza stana s djecom te sa susjedima. Nešto smo pričali. Moja kćerka je bila u stanu. Istrčala je sva izbezumljena i povikala: "Mama, mama vojska lupa na vrata." Ja sam utrčala u stan i otvorila vrata. Doslovce su čizmama lupali po vratima. Na vratima se pojavio … u pratnji još jednog vojnika. Nisam saznala kako se zove taj vojnik, ali bi ga uvijek prepoznala. On je inače iz Ljubije, a radio je u rudnicima željezne rude Ljubija. Prvi je prošao je kraj mene kao da me nikad u životu nije vidio. U prolazu, dok je ulazio u dnevni boravak upitao me: "Zašto mi ne otvaraš kad lupam?" Na to sam odgovorila: "Izvinite, nisam čula. Bila sam u dvorištu." Sjeo je na dvosjed, a taj vojnik na fotelju. Rekli su mi: "Sjedni na tabure, neka djeca iziđu van na dvorište." Sjela sam, a on je uzeo neki tefter i počeo uzimati moje podatke; kako se zovem, imena djece, zatim je dodao: "Mi se

ne znamo?” Odgovorila sam mu: “Izvinite R., mislim da smo se upoznali.” Par puta sam ga srela u Prijedoru u mirnodopskim uvjetima, naravno, muž me upoznao s njim. Nikad s tim čovjekom nisam progovorila riječ ovako na samo, nego samo dva-tri puta kad sam bila s mužem. Tad mi je rekao: “Kako ti se zove muž?” Odgovorila sam. “Ah, da” - kaže - “Ja ga znam kao A.”. Kraj dvosjeda je bio auto-radio, priključen na akumulator. On je onda ustao i krenuo prema tome radiju pitajući me što slušam. Rekla sam: “Radio Zagreb”. On je rekao: “Opa, a ne slušaš Banja Luku.” Ja sam odgovorila da taj radio ne može ništa drugo hvatati osim Radio Zagreb. Vojnik koji je došao s njim i koji je sjedio, podigao je slušalicu na telefonu, a naš telefon je paralelno vezan s telefonom svekrve i svekra, pa se u slučaju podizanja slušalice kod njih na njihovom telefonu osjeti to jest čuje zvrckanje. Tad mi je svekrva slučajno čula da se dira slušalica pa je mislila da je ja zovem i podigla slušalicu, a ovaj vojnik me je upitao: “Radi li telefon?”. Ja kažem da ne radi. On je podigao slušalicu prema uhu, čuo moju svekrvu i rekao: “Vi kažete da ne radi, a telefon radi.” Onda mu ja objasnim, međutim moja svekrva koja je nervni i srčani bolesnik u panici se rasplakala i pozvala mene. Ja njima objašnjavam: “Moram se javiti, svekrva mi je bolesnik, samo da joj kažem.” Kaže mi: “Javi joj se i reci da je greška, da smo greškom upali u tvoj stan.” Javila sam se svekrvi: “Bako, vojska je tu, ali to je greška.”

Ona se, normalno, rasplakala. Majka kao majka, Odveli su joj sina ovamo, ja sa dvoje djece nezaštićena. I dobro, to je prošlo, a onda je počelo ispitivanje: “Gdje ti je muž?” Odgovorila sam:” U logoru Omarska”. On kaže: “A što, četnici su ga odveli?” Našto sam ja odgovorila: “Ja to nisam rekla”. Tada je on rekao: “A tko ga je odveo?” Odgovorila sam: “Ja znam da ga je odveo S. To sam čula od djece, jer sam bila na poslu kad mi je muž odveden. Muža su mi odveli iz stana, ostalo je dvoje maloljetne djece samih. Ja sam bila na poslu, a susjeda je rekla tom istom: “Kako možete voditi čovjeka kad nema tko ni da djecu čuva.” Pitao me je da li što čujem o njemu. Kazala sam da čujem da je u logoru Omarska. Onda me upitao: “Da li si imala kakav kontakt s njim?” Ja sam rekla da sam poslala paket, našto je upitao: “Preko koga?” Odgovorila sam. Također sam rekla da sam dobila poruku od muža. Pitao me: “Što traži muž?” Rekla sam: “Traži hranu”. On je pitao: “A što će mu hrana?” Ja sam odgovorila da ne znam. Na to me upitao kako to da se ja obraćam samo miliciji, a ne obraćam se vojsci. Ja sam na to samo slegla ramenima. Pitao me zašto se ne obratim njemu. Ja sam rekla: “Čak što više ja i ne znam da ste tu.” On je rekao: “Kako da ne znaš, ja sam vojni komandant.” Tad sam se ja strašno preplašila jer sam u momentu povezala sve što mi je I. A. rekla, da će mi doći netko i da je to vojni komandant. Onda me je pitao: “Kome ti to psuješ četničku majku?” Ja sam rekla nikome, a on je na to odgovorio: “Pa dobro, možda je nečija kokoš došla u tvoju baštu, pa si ti opsovala.” Ja kažem:

“Ne, u svakom slučaju nađite onog tko je to rekao, ja ne bježim od suočenja, a inače ne psujem.” Ja sam se počela tresti, a on će: “S., pazi što pričaš, gdje pričaš i s kim se družiš.” Rekla sam: “Nemam običaj hodati ni kod koga, jedino s kim popijem kavu je susjeda iz iste zgrade, a inače nigdje ne idem, osim na posao.” Onda me pitao: “Da li znaš D. A.?” Rekla sam da ne znam, a on me pitao znam li N. Rekla sam da znam, a D. je vjerojatno njegova žena. Poslije me pitao znam li N. i V. Rekla sam da N. znam, a V. ne. Pitao me kojeg V., ja sam odgovorila: “Pa vi ste spomenuli V”. On mi je ljutito rekao: “Po ovome što si do sad rekla, ja ti ne bih dao ni četiri razreda osnovne škole, a kamoli srednju.” Pitao me da li se bojim, ja sam odgovorila: “Znate što, nikad mi u mirnodopskim uvjetima milicija nije došla na vrata, a sad u ratnim mi dolazi vojska. Normalno da postoji nekakva doza straha.” Onda je on rekao ovom vojniku da ide pogledati gornji kat. Djeca su mi bila u dvorištu. Vojnik je otišao.

On mi je tada prišao i onako preko stola pitao: “Bojiš li se?” Ja sam se odmakla i šutjela. Upitao je: “Treba li ti nešto?” Odgovorila sam: “Ne”. Upitao je: “Treba li hrane, novaca?” Odgovorila sam: “Hvala, imam svega, ne trebam ništa”. Uto se vratio onaj vojnik i upitao:” Da l’ bi bila dobra i donijela nam čašu vode?” Ja sam ustala i donijela vodu. ‘’Kad nam već nećeš skuhati kavu”, dodao je. “Da, ja nemam kave”, odgovorila sam. “Da, sad si rekla da ti ne treba ništa. Dobro, za koji dan ću doći pa ćemo nas dvoje popiti kavu, donijet ću 10 dkg.” Ovaj vojnik je već izišao iz stana kad je on ustao i počeo mi prilaziti. Ja sam se povukla u trpezariju, a on mi je prateći me rekao: “Pa ne boj se, ne boj se.” Odgovorila sam mu: ‘’Molim Vas pustite me na miru. Djeca su mi tu u dvorištu”. Mislila sam ako mi i dalje budeš prilazio izići ću tu u dvorište, a tu je N. On je stao i rekao: “Dobro. Vidimo se.” Izišao je iz stana. Tad sam ja istrčala iz trpezarije u dvorište, gdje me je počelo puštati stanje šoka. Tresla sam se tako da su me morali držati za ramena. Rekla sam joj: “Sve ono što sam ti rekla, istina je. Taj vojni komandant je bio kod mene u stanu.” Poslije se ispostavilo da on nije bio nikakav komandant, nego neka vrsta njihovog obavještajca pri vojsci. Ja sam sedam dana bila zatvorena, spuštenih roleta, od straha. On je svih sedam dana dolazio po tri ili četiri puta na vrata i kucao. Jedan dan sam bila u podrumu, sakrivena s djecom. On je došao pred stan, a znali su se jer su skupa radili i pitao: “Gdje vam je susjeda, ja dolazim već pet ili šest puta, a nje nikad nema u stanu.” Ja sam sve čula u podrumu. N. mu je odgovorio: “Pa žena radi.” Na to je rekao: “Pa, jebem ti ovu Krajinu, kakva je to država, muž u logoru, ona radi, a svašta priča okolo.” Otišao je bijesan. Ja sam drugi dan otišla u Prijedor, u SUP, kod školskog kolege mojeg muža. On ima tri zvjezdice, a ja ne znam što je on po činu u SUP-u. Rekla sam mu kakva je situacija u mojoj kući. U Prijedoru sam ostala četiri dana u stanu sa svojom djecom, kod Srbina i Hrvatice, ujedno moje velike prijateljice.

… je rekao da će sve srediti, te neka se ja vratim s djecom u Ljubiju i neka ne brinem. Rekla sam mu da se ja bojim odmazde s obzirom da su mi i muž i brat u logoru, a ja sam sama s djecom. Vratila sam se i skrivala po Ljubiji kod poznanika. Jedan dan sam s kćerkom otišla u baštu po paradajz i još neko povrće. … je naišao autom i stao pored nas te rekao: "Gospođo, svaka Vam čast i puno Vam hvala." Nikad mi više nije rekao ni riječi. Poslije sam čula od nekih Srba da je on bio na ratištu u Hrvatskoj, u Pakracu, da je krao konje s farme u Lipiku, da je silovao žene, te da ga je tadašnja JNA prošle godine osudila, da je trebao ići na izdržavanje kazne u zatvor, ali su ga oslobodili. (…) Na spisku za silovanje imao je suprugu od … Ona je proživljavala još veće traume i stresove od mene. Njoj je dolazio u 1:00 sat noću. Još mogu reći da su me Srbi tri puta dolazili istjerivati iz stana. Bili su to … i vojnik iz Miske Glave. Niti jednom nisam bila u stanu kad su dolazili. Drugi put je dolazio taj iz Ljubije kod Keramike, inače je bio na ratištu u Hrvatskoj (bio je i na TV) i taj vojnik. Treći put je došao taj s još jednim vojnikom i rekao mojoj susjedi: "Recite gospođi da iziđe iz stana, jer ću u protivnom ja upasti u stan s policijom i postjerati nju i djecu". Ja sam opet išla …, a on je javio komandiru ljubijske milicije. Rekao je da ne brinem, da ostanem s djecom tu gdje jesam. Idite kući, on sutra odlazi na ratište. Poslije toga me više nisu dirali. (…) Prema meni je bio korektan.

Slučaj H. i A. B. koji su ostali sami poslije pokolja u Briševu. Majku im je silovalo pet srpskih vojnika u nekoj vikendici. H. je završila osmi razred (14. g.), ubili su im obje bake, oba djeda, majku i oca, a djeca su ostala sama. Smjestili su se u našem dvorištu. Majku su poslije silovanja izmasakrirali, izvadili su joj mozak iz glave. Užasno. Mala H. je vidjela kad su joj baku natjerali da klekne pred kukuruze i kad su ispucali metak u nju. Kad je prošao pokolj u Briševu, nastupila je pljačka. Grozno. Pored naše kuće su provozili na traktorskim prikolicama namještaj. Zauzeli su kuću Ž. B., sve su iz kuće raznijeli. U pljački je učestvovao neki R., stariji čovjek, mršav, zvali su ga Ž. (…) Njegov sin Z. R. poginuo je u šumama Kureva. Po pričama iz Ljubije taj je pomagao Hrvatima i Muslimanima koji su izbjegli u šume, pa ga je zbog toga ubila srpska vojska. Pričao je rodici, majka mu je Hrvatica. Plakao je i govorio: "A., ti momci su nedužni, pa ja sam se do jučer s njima družio, ja im moram odnijeti da jedu, jer ih ovi žele ubiti." (…)

Kad sam odlučila napustiti Ljubiju i pridružiti se mužu koji je pušten s Manjače, sad je u Zagrebu, morala sam podmiriti sve namete prema takozvanoj Srpskoj Republici za godinu dana unaprijed. Krenula sam 20. studenog 1992. godine s djecom. Sve ostalo sam morala ostaviti. Morala sam platiti struju vodu, telefon, porez itd. za godinu dana unaprijed.

U Zagrebu 3. prosinca, 1992. godine

- luka9

PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Musliman

Kad sam ja uhapšen, sa mnom je uhapšeno još troje ljudi, tri Hrvata iz Ljubije. To su M. B., D. I. i još jedan kojem se ne sjećam imena. Uhapšeni smo u Ljubiji po danu i odvedeni u stanicu milicije u Ljubiji. Navečer u 22:30 su mene i još dvanaest ljudi strpali u kombi i odvezli u Prijedor, u logor KERATERM. (…) Oni koji su nas maltretirali i tukli od 14:30 kad su nas uhapsili pa do 22:30 kad su nas potrpali u kombi su…

U KERATERMU sam proveo samo jednu noć, ali su nas isprebijali na mrtvo ime. Tukli su nas čim su stigli. Kundacima pušaka, tvrdim palicama, nogama. Ja i dan danas imam problema s desnom stranom tijela u području ispod rebara. Jednog čuvara sam zapamtio jer se on posebno okomio na mene. Bio je to nekakav malen, nizak čovjek iz Prijedora. On me je tukao tvrdom palicom po glavi. Razlog je bio taj jer je kod mene pronašao češalj za kosu i to mu je kao bio povod za iživljavanje. Prilikom izvođenja na ispitivanje, on me je udario kundakom puške u lice. Zapravo, želio me je udariti u sljepoočnicu, ali sam se ja okrenuo prema njemu i udarac je pao na lice. Još uvijek imam problema s glavom kao posljedicom od udaraca zadobijenih te večeri i drugog jutra. Sumnjam da postoji način da mi se liječenjem pomogne. Žena i djeca su mi ostali u Ljubiji. Žena mi je po nacionalnosti Srpkinja, ali ona mi je pomagala kad su me uhapsili i odveli iz Ljubije.

D. Z. rođena V., kćer M. V. iz Ljeskara, skupljala je maloljetnice, porijeklom Muslimanke i podvodila ih Srbima koji su se vraćali s ratišta. Pogotovo je vodila brige da njena dva brata budu zadovoljni po povratku s ratišta. Od stana N. R. su doslovno napravili kupleraj. Uzeli su ključeve od stana, očistili ga i unutra unijeli namještaj kojeg su pokrali iz kuća čije su vlasnike protjerali ili pobili. Napravili su pravi pravcati bordel. Prije svakog povratka srpskih ratnika s ratišta ili pljačke ili pohoda … privodile su maloljetnice i mlađe žene kako bi se povratnici "rasteretili". (…)

Kad su mene uhapsili u Ljubiji je već izvršena smjena u policijskoj stanici. Dotadašnji komandant B. B. je prisilno maknut s položaja i odveden u logor. Sa mnom je bio i B. – J. G. koji je imao kamion. On je iz Ljubije. Bio je tu i D. P. kojeg su optuživali da je navodno imao oružje, da je bio privržen HDZ-u itd. Njega su tukli u KERATERM-u, a posebno u Omarskoj gdje je svaki dan bio tučen sve dok nije umro od batina. Tukli su ga čuvari logora Omarska, njega i M. Š. iz Gornje Ravske. Čovjek kojeg svi zovu Č., a sin je S. konduktera, bio je uz nas sedamnaest određen za likvidaciju 9. srpnja, 1992. Tada je tu noć šest ljudi podleglo od batina u takozvanoj "Bijeloj

kući", među njima su bili J. G. zvani B., čovjek zvan Č. i D. P. koji je umro na mojim rukama. M. Š. je izveden te večeri. Čuvar logora koji se isto zvao M. viknuo je s vrata: "Ajmo, imenjače, majku ti jebem ustašku. Ajmo na još jednu porciju."

Z. K. zvani V. je "poginuo" kad su nas prebacili iz Bijele kuće u radionicu. On i S. I. iz Ljubije. Govori se da su oca S. I. pokojnog S. i ubili radi sina i radi toga što je S. otac za vrijeme Drugog svjetskog rata bio u ustašama.

Higijenski uvjeti u logoru Omarska su bili užasni. Dobili smo jednu kantu u koju smo morali mokriti preko noći, a preko dana bismo je samo isprali i koristili je kao posudu za vodu za piće. Prva tri ili četiri dana smo koristili cipele ili čizme za veliku nuždu. Svi mi koji smo bili u toj Bijeloj kući bili smo gotovo nepokretni što od batina zadobijenih u KERATERM-u što od batina dobivenih prvih dana u logoru Omarska. Ubrzo je zavladala dizenterija. Smrad je bio nepodnošljiv, tako da ni čuvari u logoru skoro da nisu ulazili u prostoriju već su samo otvorili vrata i prozivali jednog po jednog. Preko dana su prozori i vrata stalno bili zatvoreni, a preko noći su se vrata otvarala samo kad su čuvari prozivali nekog od nas. D. P. je umirao u najvećim mukama. U jednom momentu je došao svijesti i počeo psovati Srbima sve po spisku. Tu je bio i I. B. koji je imao čudan status za razliku od nas ostalih. Njega nisu ni taknuli, a kamoli tukli, a poslije je vraćen u Ljubiju. Svi mi zatočenici smo stekli dojam da je on ubačeni špijun i izdajica. On je inače Hrvat, ponašao se pokvareno prema nama ostalima. Slobodno se kretao na WC, dnevno je odlazio u prostoriju za ispitivanje. Nikada nije dobio batina, a mi ostali smo bili tučeni čak i kad bismo odlazili na WC, jer je tu uvijek bio jedan crni, visoki, jaki Srbin koji je imao brkove. On se doslovno iživljavao dok nas je tukao. Sjećam se kad je dizenteriju dobio kondukter iz Šurkovca i otišao na WC, dobio je užasne batine. Vratio se u prostoriju razbijene arkade, slomljene nosne kosti. Cijelu noć je jaukao. Govorio je kako su ga udarcima srušili na pod, a potom tukli čizmama.

Kad su mene tukli, prvo su mi stavili sajlu oko vrata i počeli me gušiti, ali sam ja uspio ugurati ruku između vrata i sajle. Vikali su: "Vidi ga, majku mu jebem muslimansku, što radi. Otkini mu ruku." Tijekom mučenja, ja sam dva puta gubio svijest. Šofera V. A. su čuvari zadužili da nas koje pretuku prenosi iz te prostorije za mučenje u prostoriju u kojoj smo boravili. Mene je spasio M. Š. koji mi je davao vode kad su me doveli s mučenja. Mene je izdao I. P., Musliman, i zato su me i uhapsili u Ljubiji. Taj I. P. je poslije poginuo u Prijedoru. Ubili su ga Srbi.

Po meni je najveći uzrok stradanja neorganiziranost TO Ljubija, zato što nije bilo jedinstvene komande. Ja se nisam htio javljati na pozive (dva sam dobio) TO. Srbi su se prvo naoružali, a potom zapustili rad TO-a, zapustili dežurstva, itd. Ko-

mandiri TO-a su bili I. M., Hrvat, M. Ć. zvani K., Srbin, te neka žena "Š." i još neki drugi. Cijeli sastav je imao zaduženo naoružanje, ali se nisu njime koristili, a Srbi su zauzimali pozicije u Ljubiji, organizirali straže. M. Ć. zvani K. je krstario Ljubijom s puškomitraljezom. On i još jedan koji ima kuću pored stadiona "Rudara" su imali puškomitraljeze. Svi su Srbi bili naoružani i dobro izorganizirani. Izdali su naredbu da svi Hrvati i Muslimani koji imaju ikakvo oružje moraju isto donijeti u policijsku stanicu u Ljubiji. Potom su Srbi natjerali da TO preda naoružanje i da prestane s bilo kakvom aktivnošću. Od Muslimana i Hrvata koji su se pridružili Srbima u agresiji i zlostavljanju nad stanovništvom Ljubije i okolnih sela su… (….)

Da je sve bilo dobro organizirano od strane Hrvata i Muslimana, Ljubija nikad ne bi pala pod srpsku okupaciju. Muslimani iz Donje Ljubije su izdali Hambarine jer se nisu priključili otporu, prvi su postavili bijele plahte na zahtjev Srba. Te bijele plahte su značile iskazivanje lojalnosti srpskoj vlasti. Postavili su srpsku zastavu u Donju Ljubiju. Nije postojala suradnja Hrvata i Muslimana. Srbi su prijetili da će minirati veliku branu povrh Ljubije, ako se cijela Ljubija ne preda, a da su ozbiljno mislili govori podatak da je u branu postavljen eksploziv na svakih cca 10 metara. Da su to učinili cijela ljubijska kotlina bi bila poplavljena u strahovitom vodenom valu. Ta brana je kapaciteta 5.000.000 m^3 vode. Bio bi to vodeni užas. Najviše ljudi je ubijeno na Hambarinama i Rizvanovićima. Rizvanoviće je izdao Srbin… Predao je kompletan popis svih muškaraca koji su imali oružje, a Muslimani su ga cijenili. Mene su svojim pričama zatvorili Srpkinja iz Miske Glave, te moj punac Srbin… Jedne večeri otjerao me je ispred kavane M. G. koji je također strah i trepet u Ljubiji. Pripremu obrane i skladišta hrane su pripremili K. A., M. T. i Z. K. zvani V.. Samo u Žunama u gornjem dijelu postoji šest zemunica punih hrane. V. rođak, čovjek zvan Č., zna sve punktove gdje je smještena hrana. Sva hrana je odvožena iz prodavaonica noću poslije provala s crvenim kombijem u "Borik" u Žunama gdje je sakrivana u nepromočivoj ambalaži.

Ja sad pokušavam na bilo koji način izvući djecu iz Ljubije, a onda planiram otići u Evropu, a ako ne izvučem djecu vraćam se u Bosnu i to pod oružjem. Odbijam otići u Švedsku. Spreman sam boriti se za Ljubiju gdje sam proveo punih sedamnaest godina i za Bosnu u kojoj sam rođen. Iz Manjače sam pušten u onoj razmjeni, 14. studenog.

U Karlovcu, 20. prosinca, 1992.

- luka10

GODINA ROĐENJA: 1964.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvatica

U našem selu još od rujna 1991. godine (dok je u nas još bio mir) sedmorica ljudi su bila obučena u rezervnoj policiji. (…) U srpskoj vojsci već od ranije je bio … Oni su stražarili po selu, kao "čuvaju nas od neprijatelja". Nismo znali tko je neprijatelj od kojeg oni nas čuvaju, ja u tim ljudima nikad nisam gledala prijatelje. Nekoliko dana nakon što su pali Prijedor i Ljubija u našem selu je sazvan sastanak na kojem je zatraženo da se selo stavi pod komandu Srba, da policija nosi njihove oznake, da na domu visi njihova zastava itd. Moj muž i još par ljudi su se tome usprotivili, ali su ih napali …, kao oni su protiv sela, da oni ljude uvlače u sigurnu smrt. Selo se moralo pokoriti novoj vlasti kako bi se sačuvale kuće i životi mještana (tako su bar govorili izdajnici našeg naroda). Kad su Srbi preuzeli vlast, strah se uvukao u ljude. Sva okolna sela su srpska. Oni su dan i noć pucali prema našem selu. Jedan dječak je ranjen. To je I. (J.) B. Širila se panika, ljudi su noćivali po šumama. Svi su se plašili, uveden je policijski sat, trgovina više nije radila, autobusi nisu vozili, ljudi nisu išli na posao. U Ljubiju su išle samo žene i djeca, muškarci se nisu smjeli udaljavati od kuća. Ljubija je bila puna ljudi iz Hambarina i Šurkovca. Počeli su progoni i odvođenja u logore. U našem je selu naređeno da svi koji posjeduju oružje legalno i ilegalno moraju isto predati. Dana 1. lipnja su svi koji su imali oružje i streljivo to vratili. Ljudi su bili toliko prestrašeni da su se toga strogo pridržavali. Onda su počeli pretresi po kućama onih za koje se sumnjalo da nisu vratili oružje. Takvih je bilo nekoliko. Pretres su radili ljudi iz našeg sela, ovi što su bili u policiji. Oni su bili strah i trepet, radili su što su htjeli, surađivali su sa Srbima, išli s njima na čišćenje (tako su Srbi nazivali upade u sela, ubijanja, silovanja, pljačku i palež) i dobijali pohvale od pretpostavljenih, jer su se u nekim stvarima pokazali okrutnijim i od njih samih. (...)

Dana 30. svibnja 1992. godine (subota) u našu su kuću došla dva policajca, da privedu mojeg muža na policiju u Ljubiju. Bilo je oko 20:00 sati, te su oni rekli da je kasno da idu u Ljubiju, nego da moj muž sutradan ode sam. On je tako i učinio, nije se plašio jer je znao da nije ništa kriv, krenuo je ujutro oko 7:00 da se što prije vrati. Kako ga nije bilo cijeli dan mene je uhvatila panika. Došao je moj otac i rekao mi da će on otići na policiju pitati za njega. Na policiji su mu rekli da je odveden u Prijedor na informativni razgovor. Dani su prolazili. U utorak 9. lipnja sam osobno otišla na policiju pitati za muža. Rekli su mi da još nije ispitan i čim bude ispitan doći

će kući. Rekli su da ima što jesti, da ga nitko neće tući i da se može oprati. Tada još nisam znala da postoje logori. Na šesti rođendan naše kćerke su muža su pustili iz logora. Nisam mogla vjerovati da je to on, bila je to sjena od čovjeka. Bio je sav prljav, neobrijan, blijed u licu i jako, jako mršav. Bila sam sretna što je došao, ali pravi šok je nastupio kad se skinuo i spremio za kupanje. Tijelo mu se crnilo od udaraca, nije bilo mjesta gdje nije udaren i pored toga u lijevu stranu je dva puta bio uboden nožem. Kad se malo odmorio, ispričao mi je što je sve doživio u tih trinaest dana logorovanja.

U Ljubiji ga je ispitivao policajac, Hrvat po nacionalnosti. Razlog zbog kojeg su ga pozvali bio je sljedeći: … lažno su ga optužili da je on dobio kamion oružja od HDZ-a da podijeli ljudima, da se krije po šumama, da ima svoju oružanu skupinu i da radi protiv vlasti. Naravno, u tim optužbama nije bilo trunke istine, pa je poslije razgovora s mojim mužem rekao "Ja tebi vjerujem, ali moraš i u Prijedor u SUP na razgovor." U zatvoru je prenoćio i onda s još nekoliko ljudi odvezen u KERATERM u Čirkin Polje. Gore su ga odmah počeli tući od ponoći pa do jutra, tri večeri za redom. Jesti im nisu davali ništa, nego su dijelili ono malo hrane što su žene donosile od kuća muževima u logor. Kad su ga ispitali, inspektori iz SUP-a su vidjeli da nije ništa kriv te su ga pustili kući. Dali su mu propusnicu Prijedor - Ljubija i dozvolu za kretanje. Bio je slobodan, ali ne zadugo, kod kuće je bio skoro mjesec dana. Nikud se nije udaljavao, s nikim se nije sastajao, ljudi su ga dolazili vidjeti, ali on nije puno pričao o onome što je proživio.

Drugi put su ga odveli 8. srpnja 1992. godine. (…) Slutila sam ono najgore, opet će ga odvesti, a ako ga odvedu i tuku neće to preživjeti. S njim do doma smo otišli ja i djeca. Pred domom je bilo puno ljudi, izvršena je neka pljačka, pa su priveli sumnjive. N. J. je rekao meni i mužu da odemo do mojeg oca jer je njegova kuća bila kod samog doma i da dođemo za pola sata. Tek što smo stigli, došao je … i rekao: "Zovu te." Htjela sam poći s njim ali mi nije dao. Strpali su ih u kombi i odvezli u logor Omarska. Muž se nije ni oprostio sa mnom i s djecom. Poslije su mi rekli da je cijelim putem plakao i govorio da više nikad neće vidjeti svoju djecu. Zajedno s njim su otjerani M. Š., član HDZ-a, M. B., M. M. i S. Č. Za D. i M. nije bilo nikakve optužbe, a ostala trojica su optuženi za pljačku. (…) Tako su njih dvojica završila ni kriva ni dužna u logoru. Na sve načine sam pokušavala bilo što saznati o mužu, ali uzalud. U Ljubiji na policiji su se smijali kad sam pitala za njega, samo mi je jedan policajac rekao da je u Omarskoj. Tek polovicom kolovoza kad je M. Š. došao kući saznala sam da mi je muž umro 13. ili 14. srpnja. Nije mogao izdržati stalna batinjanja, te je podlegao batinama. Njegovo tijelo je ili spaljeno ili poliveno kiselinom.

U srpnju je sazvan sastanak u našem selu. Morao je doći netko iz svake kuće. Iz Ljubije su došli vojna lica ali za civilna pitanja. Govorili su nam da moramo s njima surađivati, ako primjetimo kakvu vojsku ili nekog nepoznatog moramo to odmah prijaviti. Hvalili su ove obučene iz našeg sela kako su se dobro pokazali na terenu, da se što više muškaraca prijavi dobrovoljno u srpsku vojsku. Tad su nam rekli da jedno vrijeme ne smijemo ići niz Svoznicu (tom cestom smo išli u Ljubiju). Nismo odmah znali zašto, ali smo poslije saznali da je kod tvornice "Tomeks" na kipama ubijeno dosta ljudi i zatrpano zemljom. Širio se užasan smrad, čak su virile noge i ruke. Nisu se puno trudili da prikriju tragove. Kraj same ceste, isto kod "Tomeksa", ubijen je jedan čovjek, na njega su samo nabacali kamenja, vidjela mu se jedna ruka do lakta. Srbi su je namjerno ostavili nezatrpanu. Rekli su da tako ustaša pozdravlja ustaše. Znali su da tim putem prolaze Hrvati, pa su nas i na taj način omalovažavali i ponižavali. Mi Hrvati morali smo se pri ulasku u Ljubiju upisivati u knjigu uz "ličnu kartu", a pri izlasku ispisivati. To je pravilo važilo za Hrvate i Muslimane, a Srbi su slobodno išli kud su htjeli. Uglavnom su svi bili obučeni u vojsku.

Isto u srpnju, u naše je selo upala grupa od nekoliko četnika iz Bosanskog Novog. Maltretirali su našeg svećenika I. G. (kojeg su u noći između 7. i 8. studenog na okrutan način ubili I. J. J., I. Š., S. D., T. B. i D. Č.). Zatim su ubili D. (J.) Ž. i D. P. u selu Tisova. Poslije toga su otišli kod J. te jeli i pili do kasno u noć. Tog istog dana kada su ova dvojica ubijena, N. J. je uhitio D. (J.) B. Držali su ga cijelu noć i idući dan zatvorenog u domu. Mučili su ga cijelo vrijeme, a zatim ga je B. M., Srbin iz Marina ubio kraj ceste stotinjak metara od moje kuće.

Za iseljenje sam se javila u srpnju. Zahtjevi su se primali u Crvenom križu Ljubija. Iz našeg sela se prijavilo jako puno ljudi, ali su se poslije ponovno prijavili jer nisu imali "garantna pisma" i ostale papire koje su Srbi tražili. Ja sam od brata iz Njemačke početkom kolovoza dobila garantno pismo te smo na njega izišli iz Krajine 2. listopada 1992. godine. Sa mnom i mojom djecom još su izišli moja majka, dvoje djece mojeg brata, te još jedna familija B., ukupno nas desetero. Mi smo prvi iz našeg sela koji smo izišli, u studenom je izišla još jedna djevojka.

U rujnu se zahvaljujući J. i njegovom sinu N. iz našeg sela obuklo preko 70 ljudi. Oni su se dobrovoljno javili i brojali su se srpskim dobrovoljcima. Odmah su im podijelili oružje i poslali jednu grupu na Gradačac. Tamo je poginuo jedan D. (I.) M., a dvojica su ranjena I. (D.) Č. i I. (D.) B. Obitelji onih koji su se obukli odmah su imale sva prava, dobijale su pakete pomoći, jeftinije brašno, gorivo za žage, za drvo rušiti. Ja kao supruga jednog logoraša nisam ništa imala, niti mi je tko u čemu pomogao. Svi su me izbjegavali, u kuću mi nitko nije dolazio, bila sam izolirana od svih. Čak

su govorili da smo ja i djeca isto krivi kao i moj suprug i da bi trebalo i nas skloniti, odnosno ubiti. U tim izjavama najviše je prednjačio policajac D. (ime mu ne znam), inače Srbin.

U Zagrebu, prosinac, 1992.

DODATAK ISKAZU

U Gornjoj Ravskoj su svi Hrvati. Kad su bili višestranački izbori, u Gornjoj Ravskoj je pobijedio HDZ, ali tijesno, jer je dosta mještana glasovalo za SDP i stranku Ante Markovića. Kad je pao Prijedor počeo je progon HDZ-ovaca iz sela. Na ispitivanja su pozivani moj muž, M. Š. i A. J. Odmah u šestom mjesecu su odvedeni u logore. Moj muž i M. Š. su ubijeni, a A. J. je trenutno u Švedskoj.

U Zagrebu, 8. ožujka, 1993.

- luka11

PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

Opisat ću vam u kratkim crtama stanje od Ljubije do Banja Luke u dijelu života kojeg sam osobno doživio. Prije samog iskaza moram vam reći da je stanje u našem zavičaju jednom rječju grozno. Ljudi su gladni, opljačkani, maltretirani, ne smiju se kretati izvan kuća. Pitate se kako im možete pomoći? U ovo vrijeme jedino na taj način da budete zajedno s njima u mislima.

Uhićen sam 7. lipnja 1992. godine i odmah su me odveli u takozvani Krizni štab koji se nalazio na stadionu "Rudar" u Ljubiji. Nakon dobrih batina koje sam dobio od Srba, prevezli su me u Prijedor. Prvu noć sam proveo u kasarni takozvane JNA gdje me je pretukao meni nepoznat oficir "četničke" armade. Posebno mi se urezala izjava jednog oficira: "U Sloveniji smo izgubili rat, u Hrvatskoj ga gubimo, ali ovdje smo jaki i sve ovdje će biti srpsko i nitko od Hrvata i Muslimana ovdje ne smije ostati niti opstati." Svim zatočenicima uz batine govore da smo Tuđmanovi i Kuharićevi sinovi. U srpskom kriznom štabu rade Hrvati koji su se stavili na raspolaganje Srbima i vrše više zla nego sami Srbi. U 12:00 su me odveli na saslušanje kod komandira stanice milicije. Nakon ispitivanja odvezao me je u KERATERM. Cijelo vrijeme prisutan je bio Srbin zvani "K". U prostoriji u koju su me smjestili već se nalazilo cca 120 osoba i gotovo su već svi dobili batine bez ikakvog razloga. Tijekom noći se dogodio pravi

užas. U jednu susjednu prostoriju čuvari logora (Srbi iz Prijedora) su pustili nekakav plin. Ljudi koji su bili zatočeni u toj prostoriji pokušali su pobjeći kroz vrata i kroz prozore. Čuvari logora su to i pretpostavljali, što se može zaključiti po tome što su u dvorištu imali pripremljen puškomitraljez, a i sami su stajali u dvorištu s automatskim oružjem. Kad su nesretni zatočenici počeli iskakati iz prostorije, na iste je otvarana vatra iz automata i puškomitraljeza. Tom prilikom ubijen je veliki broj zatočenika, a bilo je i puno ranjenih. Sve mrtve i ranjene zatočenike Srbi su odvezli iz KERATERMA na područje pored stare ciglane, takozvani "Bajer".

Nakon par jezovitih dana provedenih u KERATERMU odvezli su me s još nekolicinom zatočenika (gospodin H. - oficir JNA koji je odbio učestvovati u zločinima) u Omarsku. Po dolasku u Omarsku uvidio sam da su Srbi od prostorija direkcije rudnika načinili pravi koncentracioni logor. Na velikom asfaltiranom dvorištu se nalazilo cca 5000 osoba. Sve osobe su ležale potrbuške na asfaltu. Sljedećeg dana sam upoznao način na koji su Srbi provodili torturu nad zatočenicima. Svi smo morali ležati od 6:00 na trbuhu, da bi nakon nekog vremena slijedila naredba da sjednemo, ali sa glavom spuštenom prema dolje, sve dok netko od čuvara ne izda drugu naredbu. Oni zatočenici koji se nisu mogli podići, bili su polijevani vatrogasnim šmrkovima. Poslije te torture svi koji su bili živi su se podizali. Zatočenike koje muče na jezovito grozne načine, ostali zatočenici ne smiju vidjeti. Zato su morali imati glavu spuštenu prema dolje. Ipak, njihovi očajnički krikovi su se mogli čuti na kilometre udaljenosti.

Najgroznije stanje je bilo predvečer, kada su Srbi, čuvari logora, prozivali pojedince te ih odvodili u takozvanu "Bijelu kuću". Osobno sam proveo tri dana i tri noći u toj "Bijeloj kući". To su bila tri najstrašnija dana u mom životu - tri dana i tri noći najstrašnijih mučenja koja sam preživio samo zahvaljujući molitvi i Bogu. Većina zatočenika nije imala sreće. Bilo je slučajeva da su Srbi tjerali pojedince da naprimjer sin ocu ili otac sinu mora odgristi spolovilo i testise. (…) Mrtve zatočenike su morali sami zatočenici iznositi izvan "Bijele kuće", a svaki dan je dolazio kamion i odvozio mrtve zatočenike u meni nepoznatom pravcu. Kad bi netko od zatočenika podlegao mučenju, mi koji smo još bili na životu doslovno smo se borili kako bi došli do njihovih odijevnih predmeta, npr. košulje su nam služile za previjanje rana koje smo zadobili prilikom mučenja.

Za cijelo vrijeme boravka u koncentracionom logoru Omarska, jedina dnevna hrana nam je bila juha od graha i tanka šnita kruha. Prilikom odlaska na objed morali smo proći kroz špalir Srba, čuvara logora, koji su nas udarali drvenim palicama ili čime god im se već našlo pri ruci. Sve se to ponavljalo prilikom povratka s objeda. Psihička oboljenja su bila ogromna. Mnogi od zatočenika su vidjeli izlaz u bijegu, ali

najspretniji su uspijevali doći samo do minskih polja kojima je logor bio okružen. Kad su pristigli strani novinski i TV izvjestitelji, Srbi su nam poboljšali ishranu na taj način da su nam počeli davati po jednu četvrtinu kruha, uz standardnu juhicu od graha.

Prilikom mučenja, Srbi su od nas tražili da im govorimo kako ih mrzimo. Tkogod je rekao da ih mrzi, taj nije ostajao živ, a oni koji su govorili da ih ne mrze bili su mučeni i podvrgnuti batinama onoliko koliko je to Srbima odgovaralo.

Dana 4. kolovoza 1992. godine pred logor Omarska je došlo cca pedeset autobusa. Nadali smo se da idemo kući, ali smo se ubrzo uvjerili u suprotno. Autobus u kojeg su odredili da ja idem bio je određen da ide u logor Manjača. Uz mene je u tom autobusu bilo još cca sto osoba. Tijekom putovanja prema Manjači autobusi su se zaustavili u nekakvom selu u kojem žive Srbi. U vrlo kratkom roku oko autobusa se okupio poveći broj djece, žena i staraca koji su s tri uzdignuta prsta pljuvali po autobusu, bacali kamenje na autobus. Vrhunac svega je bio kad su tražili od naoružanog pratioca da im izvede jednog zatočenika i kad je to pratilac uradio, te su srpske spodobe nesretnika rukama usmrtile za samo cca pet minuta.

U sam logor Manjača stigli smo tek drugi dan ujutro i tada je nastao pravi pakao. Svi prozori i vrata na autobusima su morali biti zatvoreni, a mi smo morali biti unutra po najvećoj vrućini cijeli dan. Po mojem saznanju, a i po iskazima drugih zatočenika iz ostalih autobusa, od dehidriranja je prosječno po autobusu umrlo pet do šest osoba. Od onih osoba koje sam ja poznavao u logoru Omarska i tijekom puta do Manjače umrli su: S. (J.) M. (njegov sin V. koji se nalazi u logoru molio je Srbe, čuvare u logoru, da ga sahrani, ali mu nisu dozvolili), M. (M.) Š., D. (V.) P., V. (S.) B., S. S., J. M., M. (J.) B., S. K., D. K., Z. (pok. J.) T., F. (N.) P. i S. K.

Na ulazu u logor Manjača piše da je to logor za ratne zarobljenike, mada od nas nitko nije bio ni ratnik, ni u ratu, niti smo posjedovali ikakvo oružje. Svi smo mi bili civili. Smetalo im je to što smo Hrvati ili Muslimani. Što se tiče logora Manjača, mogu vam reći, premda su uvjeti zatočeništva teški, u odnosu na logor Omarska bio je to hotel “A” kategorije. Svaki dan je netko od predstavnika Međunarodnog crvenog križa vršio raspodjelu hrane. Oni koji su bili predviđeni za razmjenu ili puštanje iz logora bili su doslovno šopani hranom i vitaminima kako bi im se povratili izgled i snaga. Što se tiče ostalih zatvorenika, ICR je obećao da će svi biti pušteni do zime, u što ja osobno ne vjerujem. Ali, najveća opasnost prijeti baš onima koji nakon puštanja budu vraćeni u svoj kraj jer ih tamo čeka smrt. Najbolji primjer je N. (P.) I. koji je nakon samo tri dana po povratku iz logora Manjača ubijen u rodnom mjestu. Ja sam logor Manjača napustio krajem kolovoza i preko Banja Luke stigao u Zagreb.

U Zagrebu, 14. rujna, 1992.

DODATAK ISKAZU

Dramatična situacija nastala je 23. svibnja 1992. godine kada su … izdali grad Prijedor. Tog dana je iz Prijedora prema Ljubiji krenuo golf tamne boje. Na prvom punktu ispred Hambarina zaustavljen je od samoorganiziranih redarstvenika i tom prigodom u okršaju koji je izazvan od strane četnika, ubijena su tri, a ranjen jedan pripadnik četničke armade. Nakon tog incidenta došao je ultimatum iz Prijedora da se drugi dan do 12:00 mora predati sve naoružanje. Također je stigla prijetnja od T. S. da će napasti Ljubiju. Pošto je ultimatum odbijen, 24. svibnja 1992. godine ujutro je počelo dalekometnim naoružanjem bombardiranje Hambarina. Granatiranje je trajalo četiri sata nakon čega slijedi pješadijski napad uz pomoć dvanaest tenkova. Napad je odbijen mada su branitelji imali samo lako oružje. Drugi napad poslije podneva branitelji nisu uspjeli zaustaviti iz razloga što su bili izdani od žitelja: Bišćani, Rakovčani i Rizvanovići. Svo naoružanje su predali četnicima... Pred večer su tenkovi došli u Ljeskare gdje su dočekani od skupine žitelja srpske nacionalnosti koji žive u tom dijelu uz opće veselje. Cijelu noć se igralo, sviralo i pjevalo uz obilno konzumiranje alkohola i hrane. Hrvati i Muslimani su pobjegli u Ljubiju, jedan dio je pobjegao u šumu Kurevo.

Dana 25. svibnja 1992. godine, četnička armada je izvršila "čišćenje" Kureva i tom je prigodom poginulo dosta ljudi, a 26. svibnja svi preživjeli iz Hambarina su se morali vratiti u selo mada je bilo gotovo sve porušeno. Tog dana dolazi na red i Ljubija. Slijede pljačkanja, ubijanja, silovanja i razbijanje svega što nije srpsko. Tenk T-84 je došao u D. Ljubiju, a s njime i četnička horda. Ubijeni su: H. I., V. I., S. I. (zaklan pred kućom), F. S., E. S., I. K., M. K., R. Č., D. T., H. Dž., J. R. i Z. R. Preživjeli muškarci su morali ići na nogometno igralište u Ljubiji. Pedesetak ih je pobjeglo u šume. Pred očima svjedoka silovane su M. I. i supruga J. S.

Od devedeset pripadnika policije hrvatske i muslimanske nacionalnosti (aktivni i rezervni) ostalo je živih samo sedmorica. Svi su oni odvođeni i likvidirani… Sve ove zločine su radili četnici iz Ljeskara, Radočaja i Prijedora, potpomognuti s domaćim izdajnicima (Hrvatima i Muslimanima).

Nakon odlaska tenkova prema Šurkovcu u Ljubiju su dolazili banditi na pojedinačno pljačkanje. Ženske osobe koje su morale biti u kućama davale bi pljačkašima sve što je vrijedilo jer bi u protivnom bile silovane i ubijene. U ovim pljačkama isticali su se… Kod kuće Č., ljudi su bili postrojeni za strijeljanje, ali su im pucali iznad glava. Ukoliko nisu nalazili ljude u kućama, četnici bi ubijali životinje. Prvi dan su ubijena tri čovjeka, a drugi dan još devet ljudi koji su one prve sahranjivali. Za ovaj zločin postoje krunski svjedoci. S. T. je naredio da se na džamiju stavi srpska zastava.

Pučanstvo hrvatske i muslimanske nacionalnosti je moralo na svojim kućama izvjesiti bijele zastave ili plahte.

Ženske osobe su od Crvenog križa tj. od M. A. i njegovog sina M. tražile papire da se mogu iseliti, no oni im nisu htjeli izaći u susret (nažalost rade za četnike). Poslije dva dana stigli su papiri za iseljenje (naravno na ćirilici) koji su proslijeđeni kod … (također rade za četnike). Ishodovano je 250 dokumenata za iseljenje, nakon čega je … zabranio daljnje izdavanje istih. Naredio je drugi dan zbor građana. Zbor su vodili u Domu... Pitali su prisutne da li žele da ih čuva policija sastavljena od Hrvata, Muslimana i Srba na što su prisutni pristali. Uslijedilo je pitanje da li žele da ih čuva srpska vojska. Taj prijedlog su prisutni odbili. Rečeno im je ukoliko ne žele srpsku vojsku neće imati ni policiju za zaštitu. Naravno da je jednoglasno odlučeno da će to ipak biti srpska vojska. Osobe iz Ljubije koje su se priklonile četničkim hordama su…

Prema iskazima osoba iz Zavičajnog kraja na kipama rudnika Redak zatrpano je oko 400 ubijenih osoba (ljudi, žene, čak i djeca). S. B. uzima 600 DEM za dopuštanje iseljenja uz navodnu garanciju za život koje ipak nema. Pučanstvo iz Ljubije i okolnih mjesta koje je smješteno u razne objekte ne smije izlaziti van bez posebne dozvole koju naravno teško dobije. Transport izbjeglica - prognanika od Prijedora do Travnika vrši se autobusima i kamionima u koje se stavlja po 80 osoba, a te osobe, po tradiciji "srpskog viteštva" prije toga budu pretučene. Na tom križnom putu nailaze na četnike koji izdvajaju iz kolone pojedine muškarce za čiju se sudbinu za sada nažalost ništa ne zna.

U Zagrebu, studeni 1992.

- luka12

GODINA ROĐENJA: 1949.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Rođen sam u mjestu Žune, općina Prijedor. Potičem iz radničke porodice. (…) Po napadu srbočetničke armade na grad Prijedor, u maju mjesecu 1992. godine nalazio sam se u stanu u Prijedoru, a zatim sam nakon nekoliko dana odveden u logor Omarska gdje sam proveo dva mjeseca. Zatim sam potpisao rješenje da ću napustiti stan i s obitelji se preseliti u drugu državu, da neću ometati srpsku vlast pri uspostavljanju društvenog poretka Republike Srpske, te će me pod tim uslovom pustiti iz lo-

gora. U logoru Omarska nas je bilo oko 5000, a svake noći i dana ubijani su logoraši po određenom spisku. (…) Ubijeni su Z. K. iz Žuna, zatim noću 9-10. jula 1992. dva brata B. s Runjavic, V. iz Donje Ljubije, I. B. iz Vareša, J. Hrvat iz Žuna, N. I. iz Lipika, te I. G., sveštenik iz Gornje Ravske i I. J. iz Tukova, kojem je odsječena glava.

Iako je vlast pripadala SDA u SO Prijedor, srpske snage su iskoristile snagu bivše armije i tako nastavile tući, ubijati i progoniti sve nesrpsko stanovništvo. Tako sam bio prisutan višednevnom batinjanju do smrti opštinskom čelnika M. Č. te O. K., sudije okružnog suda u Prijedoru. Od logoraša iz logora KERATERM saznao sam da je taksi vozač ubio D. T. u logoru KERATERM na Urijama. Ne može se opisati koliko sam mrtvih iznio iz sobe u upravnoj zgradi Rudnika Omarska, a koje ljude znam po imenu i prezimenu, a također i one koji su ih ubili. Sve su objekte u Rudniku Omarska uništili - tako da je kad su raspustili logor iza nas ostala samo pustoš. O svemu tome mogu javno govoriti, i na sudu ako zatreba.

U Zagrebu, 15. ožujka, 1993.

- luka13

GODINA ROĐENJA: 1936.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

Ja sam iz sela Briševo koje je uništeno, spaljeno od strane paravojnih formacija srpske vojske i JNA. Nosili su uniforme s crvenim trakama oko rukava i sami su sebe nazivali 6. krajiška. Došli su u selo 27. lipnja, 1992., opkolili su selo i počeli tući granatama po civilnom stanovništvu. Stanovnici sela su hrvatske nacionalnosti i nisu pružali nikakav otpor jer je to bio miroljubiv narod i nije bio naoružan. Sve su to bili radnici rudnika Ljubija. Za vrijeme granatiranja sela narod se skrivao u podrume i skloništa. Poslije su oni došli s pješadijom i palili redom sve kuće, izvlačili ljude iz podruma i ubijali i rušili. Ja sam se sa ženom nalazio u podrumu svoje kuće kad je došla vojska. Istjerali su nas vani i pretraživali objekte, držali su nas vani i maltretirali, ispitivali su nas gdje nam je oružje. Mi nismo imali nikakvo oružje. Nisu ništa našli i tako su nas pustili. Još tad nisam ni znao što su napravili, dok nisam vidio da gore crkva i okolne kuće. Oni koje sam vidio bili su mi nepoznati. U selu Briševu je na vlasti bila stranka HDZ za koju su stanovnici glasali na izborima. Prije učinjenog zločina vlast je preuzela srpska stranka i sve oružje koje su građani posjedovali (lovačko) su oduzeli i naredili da nitko ne ide od kuće. Sve žrtve su bili civili (muškar-

ci, žene, čak i djeca). Muškarci koji nisu pobijeni odvedeni su u logore Sanski Most i Prijedor gdje su zlostavljani i ubijani. Neki su kasnije pušteni i morali su napustiti tu takozvanu Srpsku Krajinu. Neki se još uvijek nalaze u logorima. Odnos agresora prema Muslimanima bio je isti. Željeli su sve uništiti i pobiti. Odnos Muslimana i Hrvata uvijek je bio korektan. A što se tiče lokalnog srpskog stanovništva i sami su učestvovali u pokolju hrvatskog stanovništva sela Briševo. Na mjestu zločina dolazilo je do planskog uništavanja objekata radi etničkog čišćenja. Uništavane su kuće, crkve i drugi objekti.

U Šćitarjevu, 17. ožujka 1993.

- luka14

GODINA ROĐENJA: 1965.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvatica

U trenutku zločina nalazila sam se kod kuće u Briševu. Počinitelji zločina su bili VI. krajiška brigada i V. kozarska, među kojima je bilo i Arkanovaca i Šešeljevaca. Bili su većinom iz Oštre Luke, D. Rasavaca, iz općine Sanski Most i općine Prijedor. Osobno mi nisu poznata imena počinitelja zločina. Izvršeno je oduzimanje naoružanja i granatiranje sela. Područje nije bilo pod nadzorom UNPROFOR-a. U Briševu je na izborima pobijedila Hrvatska Demokratska Zajednica. Prije napada je oduzeto sve oružje koje je narod sela Briševa posjedovao (par pušaka i pištolja), tako da nije moglo biti nikakvog otpora. Posljedice agresije su oko 70 mrtvih uključujući i djecu, žene i muškarce, oko 60 zapaljenih kuća, kasnije i više, zapaljena je i Crkva Svetog Petra i Pavla u Briševu, silovano je nekoliko žena (nije mi poznat točan broj).

Prilikom takozvanog "čišćenja" od strane četnika, u par navrata je stanovnicima Briševa rečeno da se moraju iseliti. Pitali su zašto nismo već ranije otišli. Briševo je etnički očišćeno jer je većina stanovnika Briševa prešla u Hrvatsku i ostale strane zemlje, s tim da ima još mali broj stanovnika Briševa koji nisu došli, ali čekaju prvi konvoj iz Prijedora.

Neposredne žrtve zločina su oko 70 civila. Moj otac I. L. je ubijen, a pretpostavljam da je prije toga mučen. Sahranjen je u šumi u susjedstvu. S njim je istog dana sahranjen i moj rođak J. L., inače nesposoban (paraliziran), iza kojeg su ostali supruga K. i troje malodobne djece. S mojim ocem I. u istu grobnicu su sahranjeni susjedi S. B., M. B., iza kojeg su ostali supruga i dvoje malodobne djece, te V. B., M. brat

invalid. U blizini te grobnice, na njivi I. M., sahranjeni su u grupnu grobnicu I. M. - penzioner, L. M. - radnik, P. I. - iza kojeg su ostale četiri kćerke i njegova majka A., P. brat S., te brat M. i J. I. - iza kojeg su ostali supruga i troje malodobne djece. Dana 24. srpnja 1992. godine ovih šest susjeda je mučeno, maltretirano i ubijeno. Bili su prisiljeni sami sebi iskopati grobnice. Moj otac i susjedi koje sam nabrojala ubijeni su 25. srpnja, 1992. godine.

Pored dosad nabrojanih, osobno mi je poznato da su četnici mučili, maltretirali i na kraju ubili mojeg susjeda M. B. rođenog 1963. godine, pred njegovom kućom, dok su mu oca M. B. odveli dalje od kuće, mučili ga, te je pronađen zapaljen na jednoj njivi u Raljašu, gdje je i sahranjen. Pored M., kod kuće M. B. nađen je i leš M. brata I. B., te pored leša nož, a točno na ulazu pred M. kuću leš M. B., koji je tada bio jako bolestan.

U takozvanom Barišića gaju sam osobno vidjela mrtvo tijelo M. M., dok leš njezinog sina G. koji je imao oko 14 godina nisam vidjela, ali sam čula da je i njegovo mrtvo tijelo pronađeno i sahranjeno. Ostale žrtve nisam osobno vidjela, ali mi je poznato da je većina sahranjena po kućama i susjednim baštama i njivama, kao i L. I. koja je poginula od gelera granate.

U logor su prvi odvedeni V. M. i R. V., u maju ili lipnju mjesecu, te se i sada nalaze u logoru Batkovići kod Bijeljine. Dana 24. lipnja, 1992. godine odvedeni su J. B., J. J., S. M., J. M., A. I., i J. B.; J. B., S. M. i J. B. nisu preživjeli. Navedeni su bili u logorima u općini Prijedor i na Manjači. Oko tridesetak muškaraca iz Briševa je 25. srpnja, 1992. godine odvedeno u logor u Sanski Most, te su tamo bili 21 dan. Za to vrijeme su tučeni i maltretirani, a zatim su pušteni kućama.

Moja je procjena da je odnos agresora bio gori prema Muslimanima, možda zato što ih je bilo više, ili zato što je SDA pobijedila na izborima u prijedorskoj općini, iako je i hrvatsko selo Briševo prošlo kao mnoga muslimanska sela. Za vrijeme agresije odnos Muslimana i Hrvata je bio dobar, normalan. Većina lokalnog srpskog stanovništva odobravala je učinjene četničke zločine, ali ni onima koji kažu da im je žao ne vjerujem mnogo da je stvarno tako. Zapaljena je crkva u Briševu.

Briševo smo morali napustiti odmah poslije agresije, jer su u par navrata i na više mjesta u Briševu četnici izjavili da se moramo iseliti i da nemamo tu što čekati, tako da smo otišli u Ljubiju, a u Hrvatsku smo moja mama, dva brata i ja došli konvojem, 10. prosinca 1992. godine, nakon što smo dobili tranzitnu vizu od Vlade Republike Hrvatske.

U Zagrebu, 22. ožujka, 1993.

- luka16

GODINA ROĐENJA: 1963.
PREBIVALIŠTE: Gornji Volar
NACIONALNOST: Hrvat

Oružani napad na sela Šurkovac i Gornji Volar u kojima žive isključivo Hrvati zbio se 23. 05. 1992. godine nešto poslije 21:00. Napad su izveli naoružani Srbi stanovnici sela Donji Volar, Sokolište, Trgovište, Radomirovac i Miska Glava. Po selima Gornji Volar i Šurkovac padale su minobacačke granate i projektili iz beztrzajnog topa. Zbog dugotrajnog topničkog napada naoružanih Srba, hrvatsko civilno pučanstvo iz napadnutih sela otpočelo je sa evakuacijom preko zaseoka Kosa, Lipik i sela Žune u grad Ljubiju. Pri tom prvom napadu nije bilo stradalih jer je kompletno pučanstvo bilo izrazito disciplinirano i evakuaciju su sproveli u velikoj tišini i vrlo brzo, tako da su naoružani Srbi bili zaprepašteni jer po ulasku u hrvatska sela nisu zatekli nikog od žitelja i za odmazdu su zapalili nekoliko obiteljskih kuća i gospodarskih objekata između Crkve i škole. Naredno jutro svi izbjegli Hrvati su se vratili u sela.

U 9:00 sati, 24. 05.1992. godine, posredstvom radio veze civilne policije policijske postaje iz Ljubije (poruku primio i prenio pričuvni policajac, Hrvat iz sela Gornji Volar), vojne vlasti Jugoslavenske narodne armije iz Prijedora (major R. Z.) upućuju ultimatum Hrvatima sela Šurkovac i Gornji Volar kojim se zahtijeva od Hrvata ta dva sela da se do 12:00 sati, 24. 05. 1992. godine "Srpskim vlastima" općine Prijedor predaju članovi mjesnog HDZ-a BiH: M. (T.) T., I. (A.) T., V. (A.) T. i M. (A.) T. Major R. Z. je naglasio da će, ukoliko se dotična četvorka ne pojave do 12:00, izdati naredbu JNA za napad na Šurkovac i Gornji Volar i da će ta dva sela biti sravnjena sa zemljom. Pričuvni policajac V. J. je nakon dužeg pregovaranja sa majorom Z. uspio ishoditi da se ultimatum odgodi do 14:00 te da se "Srpskim vlastima" predaju samo M. (T.) T. i M. (A.) T.

U 12:00 sati, 24. 05. 1992. godine major R. Z. radio vezom upućuje novi ultimatum prema kojem Hrvati sela Šurkovac i Gornji Volar trebaju predati sve naoružanje koje posjeduju i 30 pripadnika ZNG-e za koje on "zna" da se skrivaju u navedenim selima i da su predhodne večeri izveli napad i okupaciju sela Šurkovac i Gornji Volar, ali su ih naoružani Srbi, pripadnici TO sela Donji Volar, Sokolište, Trgovište, Radomirovac i Miska Glava uspjeli granatiranjem otjerati i na taj način "spasiti" Hrvate tih sela. Naoružanje i pripadnici ZNG-a moraju biti predani na, od Srba uspostavljenom, kontrolnom punktu u selu Ljeskarama. Majoru Z. ništa nisu značila uvjerava-

nja kako Hrvati sela Gornji Volar i Šurkovac nemaju nikakvog nelegalno nabavljenog naoružanja osim onog kojeg posjeduju registrirani lovci (par lovačkih pušaka za koje posjeduju uredne dozvole), tri pištolja za koje vlasnici posjeduju uredno izdane dozvole od strane policije i naoružanje TO sela Šurkovac i Gornji Volar. Obzirom na novonastalu situaciju alarmirano je svo pučanstvo oba sela i sazvan je zbor građana na kojem je pučanstvo sela upoznato sa ultimatumima JNA, a ja i stric M. (T.) T. smo iznijeli našu odluku da ćemo se, u interesu spašavanja pučanstva predati "Srpskim vlastima" kao i da se prikupi svo naoružanje koje ćemo predati onako kako je traženo od strane majora R. Z.

Od Hrvata Gornjeg Volara i Šurkovca smo tražili da se, poradi zaštite, evakuiraju u Ljubiju. Moje i stričeve odluke prihvatili su svi sudionici Zbora. O donešenim odlukama izvjestili smo radio vezom zapovjednika policijske postaje u Ljubiji. Svo naoružanje koje su posjedovali Hrvati sela Gornji Volar i Šurkovac, donešeno je u mjesni Dom kulture. Tu su bile 21 puška tipa M-48, 18 pušaka tipa Kalašnjikov i 1 automat ruske proizvodnje (dobošar). Svo to oružje pripadalo je mjesnom odjeljenju TO. Bilo je i nekoliko lovačkih pušaka, tri pištolja i svo streljivo za oružje. Zapovjednik policijske postaje u Ljubiji – B. B. poslao je u selo policajca koji se preziva S. (brat F. S.) i njemu sam predao prikupljeno naoružanje i streljivo.

Ja i stric smo se oko 14:00 uputili zajedno sa svim narodom u Ljubiju. Po dolasku u Ljubiju otišao sam sa stricem u policijsku postaju. Zapovjednik postaje naredio je policajcu da mene i strica proslijedi u policijsku postaju u Prijedor. Na kontrolnom punktu kojeg su naoružani Srbi sela Ljeskare postavili kod zadružnog doma u selu Ljeskare zaustavili su nas naoružani ljudi, na čelu sa samozvanim vojvodom. On je naredio policajcu da se vrati u Ljubiju što je ovaj i učinio. Meni i stricu je rekao da se ništa ne bojimo jer da nas sada štiti "naoružana formacija SDS-a" čiji je on "vojvoda". Nakon toga nam je naredio da se s njim odvezemo u mjesto Hambarine koje su nastanjivali Muslimani. Po dolasku u Hambarine pokazivao nam je kako JNA precizno granatira mjesto. Pogođene su mnoge obiteljske kuće i gospodarski objekti. Društveni dom i nova džamija (lijevo od ceste Ljubija - Prijedor) bili su porušeni. Užas! R. B. je naredio meni i stricu da ga pješice pratimo. Prolazili smo ulicama Hambarina. U samom centru mjesta naišli smo na tenk i naoružane uniformirane vojnike JNA i TO, ali nikog nisam prepoznao. Tada je R. B. upitao strica: "Kaži mi, profesore, gdje je sada muslimanski ponos?" Stric mu je vrlo kratko odgovorio: "Tu je - gaziš po njemu." Tada se stric sagnuo i podigao praznu čahuru tenkovske granate. R. B. ga je upitao: "Što će ti to, profesore?", a on mu je odgovorio: "Da đacima pokažem od kuda dolazi vaše bratstvo i jedinstvo."

R. B. je naredio da sjednemo u auto i odvezao nas ponovo u selo Ljeskare. U svom štabu nam je prijetio i naređivao da odemo u crkvu u Šurkovcu i da iz podruma crkve izvadimo minobacače i mitraljeze, te da mu ih dovezemo u njegov štab. Tražio je i da potom sav narod koji je izbjegao u Ljubiju vratimo u sela. Odgovorili smo mu da u selu nema ni mitraljeza ni minobacača, a pogotovo da nisu u podrumu crkve u Šurkovcu jer crkva uopće nema podruma. Što se tiče naroda rekli smo mu da nemamo namjeru vraćati ga u sela jer da bi tek tada prijetila opasnost za živote ljudi jer bi ostali na milost i nemilost naoružanih Srba. R. B. je problijedio i naredio da izađemo iz njegovog štaba. Govorio je kako će nas zaklati ako ne vratimo narod u sela jer da nitko ne smije namagarčiti 3000 naoružanih Srba koji su odlučili pobiti i sravniti sa zemljom Gornji Volar i Šurkovac. Strpao nas je u auto i prosljedio u Ljubiju u policijsku postaju. Zapovjednik postaje (Hrvat po nacionalnosti), nazvao je radio vezom policijsku postaju u Prijedoru koja je od 01.05.1992. bila u rukama SDS-a. Iz Prijedora je došao auto i odvezao nas iz Ljubije. Ljubiju smo napustili oko 19:00 sati, 24.05.1992. Po dolasku u policijsku postaju u Prijedoru počeli su ispitivati mene i strica. Ispitivanje je trajalo do cca 3:00 (25.05.1992.). Mene su ispitivali meni nepoznati isljednici. Strica su odveli na gornji kat gdje su ga ispitivali isljednici državne sigurnosti na čelu s majorom JNA koji se preziva V. Kad su mene odveli iz policijske postaje, stric je ostao na daljnjem ispitivanju. Mene su odvezli u krug tvornice elektrokeramičkih proizvoda - "Keraterm". Pripadnici JNA i naoružanih postrojbi SDS-a pretvorili su tu tvornicu u zatvor u koji su zatvarali sve one koji nisu poštivali od 01.05.1992. proglašen policijski sat.

Kada su mene doveli u "Keraterm", zatekao sam sedam civila koje su te večeri uhitili. Smjestili su me u prvu prostoriju. Ta prostorija nosi broj 1. Oko 3:15 u prostoriju su ušla dva Srbina koje poznajem po nadimcima. (…) Od 3:15 do 5:00 sati (25.05.1992.) su me maltretirali fizički (tukli me) i psihički (psovali, vrijeđali na nacionalnoj osnovi, tjerali da s njima pjevam pjesme kojima se veličaju četnici i njihov vođa iz II svjetskog rata - Draža Mihailović). Oko 9:00 sati, 25.05.1992. u "Keraterm" je došao isljednik iz policijske postaje u Prijedoru i odvezao me u policiju na ponovno ispitivanje. Ispitivanje je trajalo oko 2 sata tj. do iza 11:00, kada me vratio natrag u "Keraterm". Oko 15:00 sati, 25.05.1992. čuo sam eksplozije granata iz pravca mjesta Kozarac. Dana 26.05.1992. oko 10:00 sati, naoružani vojnici JNA i naoružani pripadnici prijedorskog SDS-a počeli su dovoditi u "Keraterm" Muslimane iz mjesta Kozarac i okolnih sela. U prostoriju br. 1, u kojoj sam se ja nalazio, doveli su i zatočili do 15:00 sati (26.05.1992.) više od 200 civila iz Kozarca i Prijedora. Tada sam u prostoriji uočio svog strica. Bio je tu i I. H. iz sela Kalajevo, kao i predsjednik općine Prijedor (do 30.04.1992. kad su ga naoružani pripadnici SDS-a smijenili) M. Č. Broj zatoče-

nika se povećavao iz sata u sat. "Keraterm" je postao, za samo par sati, pravi pravcati konc-logor. Hranu nam nisu davali, vode nije bilo, a zbog velikog broja ljudi u prostoriji nismo se uopće mogli kretati. Postajalo je sve teže i teže. Neizdržljivo! Odrasli ljudi su plakali. Čuli su se jauci. Bilo je puno ozlijeđenih, pretučenih.

Dana 27.05.1992., oko 22:00, pred prostoriju br. 1 došao je vojni policajac JNA, po činu vodnik, i naredio nam da izađemo van iz prostorije i da uđemo u autobuse koji su došli u krug logora. Bilo je 17 praznih i 6 punih autobusa. Doznali smo da su u tim punim autobusima osobe koje su Srbi držali zatočene u školskoj dvorani u mjestu Brezičani (cca 5 km zapadno od Prijedora). Po ulasku u autobuse morali smo ostaviti prazna prva četiri sjedala. Kad smo sjeli na slobodno mjesto, naoružani pratioci u uniformama JNA naredili su nam da glavu pognemo prema naprijed, a da dlanove ruku stavimo na potiljak. Dok su svi zatočenici smješteni u autobuse prošla su skoro 2 sata. Iz kruga konc-logora "Keraterm", autobusi su krenuli oko 24:00. Nakon poduže vožnje autobusi su se zaustavili, a naoružani vojnici JNA su izdali naredbu da ne izlazimo iz autobusa. Tada sam vidio da se nalazimo u ograđenom prostoru rudnika željezne rude Omarska. Bilo je oko 2:00 sata, 28.05.1992. godine.

Dok smo se vozili iz Keraterma u Omarsku, naoružani vojnici JNA su nas nemilice tukli. U autobusu u kojem sam se ja nalazio posebno su se okomili na jednog Muslimana iz Kozarca kojemu ne znam ime ali znam da je bio policajac. Nemu su doslovno razbili glavu kundakom puške. Po dolasku u Omarsku taj policajac iz Kozarca je još bio živ ali mi je njegova daljnja sudbina nepoznata jer ga je jedan čuvar, crne puti (ličio je na Roma), nastavio tući odmah po izlasku iz autobusa. Čuvari su izveli doktora Ž. S. koji je radio kao ginekolog u Prijedoru. Počeli su ga udarati. Govorili su mu: "Ti doktore štrojiš (kastriraš) srpsku djecu." Čuli su se jauci i zapomaganje. Potom su izveli I. M. - profesora iz srednje škole u Prijedoru. Zatim su izveli F. s Hambarina koji je radio kao internista u Domu zdravlja u Prijedoru. Potom osobu s nadimkom "Ć." koji je bio vlasnik picerije u Prijedoru (u blizini tvornice keksa "Mira Cikota"). Čuvari su ih nemilosrdno udarali, a jadni ljudi su jaukali od boli. Tijekom mog boravka (do 21.08.1992.) u konc-logoru Omarska više nisam vidio te ljude niti čuo da su živi.

Potom su iz autobusa izvodili jednog po jednog zatočenika i uvodili ga u garderobu radionice za popravak dempera (velikih kamiona koji se koriste u rudnicima). Sama radionica je udaljena cca 2 km od željezničke postaje Omarska na pruzi Prijedor - Banja Luka, a nalazi se s desne strane željezničke pruge gledano od Prijedora u pravcu Banja Luke. Radionice su udaljene cca 500 m od željezničke pruge koja povezuje Omarsku i rudokop rudnika željezne rude u Tomašici, s njene lijeve strane - gledano sa željezničke postaje Omarska u pravcu Tomašice.

Mi smo bili prvi zatočenici konc-logora "Omarska". Sveukupno je taj dan u konc-logor Omarska dovedeno oko 2000 zatočenika. Od tog broja oko 90% zatočenika bili su civili hrvatske i muslimanske nacionalnosti, dok su ostali (cca 10%) bili pripadnici regularne i pričuvne policije, a po nacionalnosti Hrvati i Muslimani s područja općine Prijedor. Čuvari u logoru i naoružani vojnici JNA su nas zatočili u prazne prostorije tako da je broj zatočenika u jednoj prostoriji bio oko 700, a u drugoj oko 600. U garaži je zatočeno 170 ljudi. U prostoriji za pranje rublja (u vešeraju) bilo je zatočeno preko 500 ljudi. Srbi su iz dana u dan dovodili nove zatočenike koji su bili prisiljeni ležati na pisti (asfaltirani prostor ispred radionice) gdje su provodili i noći, pod vedrim nebom. U zloglasnoj "Bijeloj kući" bilo je ponekad i preko 50 zatočenika.

Prva dva dana nismo dobili nikakvu hranu. Cijelo vrijeme čuli smo pucnjavu u neposrednoj blizini logora. Bilo je više nego očito da Srbi iz vatrenog oružja ubijaju zatočenike. Prvi zapovjednik konc-logora "Omarska" bio je Srbin. Na sebi je imao maskirnu (šarenu) uniformu. On je zapovijedao logorom do 20.06.1992. kad ga je zamjenio Srbin …

Ja i stric smo bili u istoj prostoriji. Njega su često prozivali i vodili u "Bijelu kuću" na ispitivanje. Mene su jednom vodili na ispitivanje u "Bijelu kuću" upravo u vrijeme kad je i stric bio na ispitivanju. Njega su odveli sat vremena ranije. Kad sam ušao u prostoriju stric je sjedio na stolici, lice mu je bilo krvavo jer su mu razbili čelo, nos i usnice. Krvario je. Pitao sam ga: "Čime su te tukli?" On je rekao: "Ovo što vidiš je od udaraca rukama i nogama, a ono što ne vidiš je od udaraca baseball palicom i onim tamo drvenim kolcem." Pogledao sam u kut prostorije i vidio pravu baseball palicu i veliki drveni kolac promjera cca 10 cm. Pitao sam isljednika: "Zašto ste ga tukli?" Isljednik je ustao, prišao mi i rekao: "Od tebe ovisi da li ćemo tući i tebe i njega." Zatim me je pitao: "Tko je dovozio oružje u Prijedor i kome je oružje dijeljeno?" Ja sam odgovorio: "Svo oružje koje je došlo u Prijedor bilo je, što je vama dobro poznato, oružje koje je JNA kad se povlačila iz Hrvatske podijelila isključivo Srbima koji su bili članovi SDS-a." Isljednik je tada naredio čuvarima da nas počnu tući. Jedan od čuvara je uzeo drveni kolac, a drugi baseball palicu. Mene je udarao onaj čuvar koji je uzeo drveni kolac, a strica je udarao onaj čuvar koji je uzeo baseball palicu. Nakon nekog vremena su prestali i izvukli nas na hodnik, te vratili u prostoriju. To je bilo krajem srpnja 1992. Meni je to bilo peto ispitivanje, a stricu šesto. Ja sam se koliko-toliko uspio oporaviti nakon dva dana, ali je stric bio u kritičnom stanju četiri dana. Njemu su slomili onu baseball palicu o leđa. Stric je mokrio krv, što znači da su mu povrijedili bubrege, a na ležaju je jaukao od boli pri svakom pokretu. Govorio je da su mu rebra potrgana.

Otprilike tjedan dana nakon što su nas pretukli, u konc-logor "Omarska" došli su razni novinari ali su srpske vlasti u logoru dan prije odvojili sve teško ozlijeđene zatočenike i zatvorili ih u zasebnu prostoriju tako da sam ja samo čuo da su dolazili novinari ali ih nisam vidio. Dana 05.08.1992. Srbi su autobusima odvezli sve osim 179 zatočenika. Čuo sam da ih voze u konc-logore Manjača i Trnopolje a da će iz Trnopolja puštati zatočenike kućama ili u Hrvatsku. Među nas 179 koji smo ostali u konc-logoru Omarska bilo je i 5 žena i to: Z. R. - Hrvatica iz Kozarca; S. T. - Muslimanka iz Kozarca koja je sa svojim suprugom S. bila vlasnica gostionice "Crvene Ruže" u Kozarcu; H. H. - Muslimanka iz Prijedora, stara oko 25 godina; V. M. - Muslimanka iz Kozarca koja je bila delegat u općini Prijedor, a inače je profesorica; i još jedna meni nepoznata žena. Osim strica, od muških zatočenika koji su ostali nakon 05.08.1992. u konc-logoru Omarska poznavao sam I. Z. - Muslimana iz Donje Ljubije; F. M. - Muslimana iz sela Kozaruša pored Prijedora; M. B. - Muslimana iz Donje Ljubije; A. S. - Hrvata iz sela Žune pored Ljubije.

Dana 15.08.1992. predstavnici ICRC-a (Međunarodni crveni križ) izvršili su registraciju svih preostalih zatočenika osim onih pet žena koje su Srbi skrivali. Ja sam dobio broj: 00208687, a stric M. 00208688. Pored registarskog broja upisan nam je logor Omarska.

Dana 21.08.1992. srpske vlasti konc-logora "Omarska" izvršile su prozivku. Prozvali su 172 zatočenika među kojima i mene. Nisu prozvali jedino mog strica M. (T.) T.; F. M. i onih 5 žena. Nama koji smo bili prozvani naredili su da uđemo u autobuse, kojih je bilo četiri. Neprozvanih 7 zatočenika su odveli izvan mog vidokruga. Oko 14:00 sati četiri autobusa sa 172 zatočenika napustila su konc-logor Omarska. Naoružani Srbi koji su bili pratnja u autobusima rekli su da nas vode na Manjaču u logor. Od četiri autobusa koja su krenula iz konc-logora Omarska do logora Manjača došla su samo dva, ali sa svih 172 zatočenika. Dva autobusa su se pokvarila tijekom puta.

Logor Manjača je bio hotel u odnosu na konc-logor Omarska. Hranu smo dobivali relativno redovito, a dobili smo i nešto odjeće. Čuvari logora nas nisu tukli kao u Omarskoj, a nije bilo ni ubojstava koliko je meni poznato. Jedina drastična promjena dogodila se 17.10.1992. Tog dana su logorske vlasti izvršile prozivku oko 120 zatočenika. Svi prozvani su bili Hrvati. Dežurni oficiri, među kojima i oficir po nadimku "Š.", su nam govorili da nas vode na razmjenu u Žitnić kod Drniša u Hrvatskoj. Nama je bilo sve sumnjivo jer nije bilo predstavnika ICRC-a. Po ulasku u autobus krenuli smo iz logora Manjača. Čim smo se udaljili od logora, naoružani pratioci su zahtijevali od nas da im damo posude s vodom i hranu (1/4 kg kruha i dvije konzerve s ribom, po osobi). Tada su nam naredili da ispružimo ruku sa otvorenim dlanom. Na

dlan su svakom od nas stavili poveću količinu soli koju smo morali progutati. Tijekom vožnje, pratioc je ustajao i hodao po autobusu i tukao zatočenike. Zaustavljali smo se u svakom selu kroz koje smo prolazili. Oko autobusa su se okupljala uglavnom djeca, starci i žene. Tada bi nam pratioc izdavao naredbu da dignemo ruku s tri izdignuta prsta, te da pjevamo prosrpske pjesme kao što su: "Tko to laže, tko to kaže, i slične." Kad bi autobus ponovno krenuo pratioc bi prošetao autobusom i udarao nas drvenom palicom po leđima i po glavi. Dok smo se vozili od Manjače pa do ulaska u Hrvatsku, dobili smo četiri puta batine. Kad smo ugledali vojnike UNPROFOR-a ponadali smo se da ćemo imati zaštitu, ali su vozač autobusa i pratioc otpočeli vrijeđati "plavce" pogrdnim riječima na račun boje kože i podrijetla, a psovali su im i majku. Prošli smo kroz Knin i kroz Drniš. Kad smo došli u Žitnić, do mjesta na kojem je trebalo doći do razmjene, autobusi su se zaustavili, a vozač i pratioc su izašli van iz autobusa dok su nama naredili da se ne mičemo sa svojih sjedišta te da spustimo glavu prema dolje i da ruke stavimo na potiljak. Nismo imali vode za piće, a malu nuždu smo smjeli obaviti tek nakon cca 4 sata provedena u autobusu. Dok smo sjedili u autobusima pojavila se nekakva skupina djece. Djeca su ušla u autobus i naređivala nam da dignemo glavu, pa da spustimo ... Ulazile su i razne skupine ljudi koji su nešto zapisivali, gledali nas, a neki su nas prozivali. Oko 17:00 pratioc nam je rekao da taj dan neće biti razmjene te da se vraćamo u Knin gdje ćemo prenoćiti.

Autobus se zaustavio pred nekakvom zgradom, a nama je naređeno da idemo na treći kat te zgrade. Nakon cca 1/2 sata počele su ulaziti grupe od po 5 - 6 uniformiranih osoba. Na rukama su imali oznake "SAO krajina". Naredili su da pjevamo četničke pjesme kao što su: "Od Topole pa do Ravne Gore ...." Počeli su nas udarati. Tukli su nas svim i svačim: nogama, rukama, palicama. Vrijeđali su nas na nacionalnoj osnovi. Psovali su nam majku ustašku. Pozivali su pojedine zatočenike da izađu van iz prostorije u hodnik. Pozvali su i mene. Na hodniku je stajalo 5 - 6 Srba koji su me nemilosrdno udarali, kao da je svaki od njih želio da me ubije svojim udarcem. Naredili su mi da stanem i da gledam u žarulju koja je svijetlila iznad moje glave. Kad sam podigao glavu na gore i usredotočio pogled na žarulju osjetio sam strahovit udarac u predjelu srca. Od siline udarca bio sam odbačen par metara dalje. Srušio sam se ali mi je prišao jedan Srbin koji je pitao: "Je li dobro udara srpska noga?" Ništa nisam odgovorio, a on mi je naredio da mu ljubim vojničku čizmu s kojom me udario. Nisam htio, pa sam dobio bezbroj udaraca nogom po tijelu i glavi. Toliko su me pretukli da se nisam mogao pomaknuti niti puzeći. Dok sam ja tako ležao, čuo sam kako jednog zatočenika uvode u prostoriju WC-a u mojoj neposrednoj blizini. Čuo sam potmule udarce i jauk nesretnika. Potom mu je netko od Srba naredio: "Liži srpska govna, majku ti jebem ustašku!" Poslije su do nas dolazili pijani Srbi u civilu, žene,

mladići ne stariji od 18 godina... Svi su se oni iživljavali nad nama. Tukli su koga su htjeli i kako su htjeli. To brutalno, fizičko maltretiranje i iživljavanje trajalo je sve do jutra kad su nas ostavili na miru jedno vrlo kratko vrijeme. Na licima ostalih zatočenika vidio sam tragove udaraca, a neki su ležali kao i ja, previjajući se od bolova. Potom su nas istjerali van u dvorište i naredili nam da stojimo mirno. Stajali smo tako oko 2 sata, a da se nismo smjeli pomaknuti. Mnogi zatočenici su padali u nesvijest od nemoći, iscrpljenosti i zadobijenih udaraca. Kninski Srbi i naši pratioci su govorili da se čeka dolazak srpske delegacije iz Žitnića. Kad je delegacija došla iz Žitnića rekli su nam da do razmjene neće doći te da nas vraćaju u logor Manjača. Bio sam razočaran.

Tada su nam naredili da pjevamo hrvatske pjesme: "Ustani Bane, Bane, Hrvatska te zove, zove..." te da uzvikujemo: "Mi smo ustaše." Svi zatočenici su neviđenom snagom glasa u središtu Knina pjevali Bana i uzvikivali: "Mi smo ustaše!" Činilo se da cijeli Knin odjekuje od naših glasova. Počeli smo samoinicijativno uzvikivati: "Ovo je Hrvatska!" Srbi su nas pustili da se ispjevamo. Onda je došao autobus. Tijekom puta od Knina do Manjače mi smo povremeno pjevali hrvatske pjesme. S nama su pjevali i vozač autobusa i pratioc - obojica Srbi. Govorili su da su hrvatske pjesme melodične i lake za pjevanje. U međuvremenu pratioc je ustajao i palicom nas tukao po glavi i tijelu, a u jednom trenutku je naredio jednom zatočeniku da uzme palicu i da njome udara druge zatočenike, ali je taj zatočenik udarao po naslonima sjedala, a mi smo jaukali kao da nas udara. Kad smo došli u logor Manjača doživjeli smo još jedno razočaranje. Muslimani - zatočenici su nam se rugali i vrijeđali nas govoreći: "Eto, ni Hrvatska vas neće." Kad smo tražili naše stvari (ležajeve, jakne) Muslimani su nam govorili: "Neka vam ih Tuđman da, jebem vam mater hrvatsku". Čuvari logora su nas morali rastavljati. Nakon par dana stanje se primirilo, a pojedini Muslimani su nam se ispričali.

Početkom prosinca 1992. logorom Manjača je naveliko kružila priča o skorašnjem raspuštanju logora i o oslobađanju svih zatočenika. Oslobađanje zatočenika bi bilo pod nadzorom ICRC-a. U krug logora su dolazili razni novinari i obavljali razgovore sa pojedinim zatočenicima. Predstavnici ICRC-a su govorili da će se sa oslobađanjem svih zatočenika otpočeti 14.12.1992., a završiti 16.12.1992.

Dana 13.12.1992., u nedjelju, srpske logorske vlasti logora Manjača su naredile svim zatočenicima da izađu iz štala u kojima smo spavali, na otvoreni prostor logora. Počeli su prozivati pojedine zatočenike. Prozvali su oko 530 zatočenika kojima su naredili da uzmu svoje stvari i pokrivače. Među prozvanima sam bio i ja. Od poznatih zatočenika u prozvanoj grupi su bili: D. Č. iz Ljubije, rođen 1958.; M. G. iz Šurkovca pored Ljubije, rođen 1971.; N. G. iz Šurkovca pored Ljubije, rođen 1969.; Z. L. iz San-

skog Mosta, rođen 1954.; M. M. iz Gornje Ravske pokraj Ljubije, rođen 1958.; I. P. iz Žuna pored Ljubije, rođen 1961.; A. S. iz Žuna pored Ljubije, rođen 1964.; M. S. iz Ljubije; I. A. iz Stare Rijeke pored Ljubije, rođen 1965.; M. B. iz Ljubije, rođen 1971.; M. Č. iz Ljubije, rođen 1964.; V. Č. iz Ljubije, rođen 1956.; Z. H. iz Prijedora, rođen 1961.; N. Č. iz Brdara pored Sanskog Mosta, rođen 1964.; M. D. iz Donje Ljubije, rođen 1955.; D. D. iz Briševa pored Ljubije, rođen 1967.; I. F. iz Sanskog Mosta, rođen 1970.; J. G. iz Ljubije, rođen 1964.; Z. G. iz Prijedora, rođen 1965.; D. I. iz Prijedora, rođen 1966.; F. I. iz Sanskog Mosta, rođen1959.; M. J. iz Prijedora, rođen 1970.; A. J. iz Gornjeg Volara pored Ljubije, rođen 1960.; J. M. iz Sanskog Mosta, rođen 1954.; J. M. iz Stare Rijeke pore Ljubije, rođen 1958.; Z. M. iz Ljubije, rođen 1967.; V. M. iz Briševa pored Ljubije, rođen 1966.; J. P. iz Prijedora, rođen 1963.; M. P. iz Prijedora, rođen 1967.; D. P. iz Prijedora, rođen 1965.; F. R. iz Sanskog Mosta, rođen 1970.; M. R. iz Sanskog Mosta, rođen 1971.; G. Š. iz Gornje Ravske pored Ljubije, rođen 1965.; Z. T. iz Kalajeva pored Ljubije, rođen 1968.; E. V. iz Ljubije, rođen 1965.; R. V. iz Briševa pored Ljubije, rođen 1962.; B. B. iz Ljubije (zapovjednik policijske postaje u Ljubiji do cca 15.06.1992.), rođen 1952.; A. J. iz Šurkovca pored Ljubije, rođen 1951.; D. J. iz Briševa pored Ljubije, rođen 1953.; M. M. iz Ljubije, rođen 1961.; I. H. iz Kalajeva pored Ljubije, rođen 1959.; I. H. iz Ljubije, rođen 1963.; J. M. iz Kalajeva pored Ljubije, rođen 1960.; R. J. iz Briševa pored Ljubije, rođen 1960.; D. I. iz Žuna pored Ljubije, rođen 1959.

Naredili su nam da uđemo u autobuse. Bilo je tu vojnih i civilnih autobusa. Prilikom ulaska u autobus zamjetio sam neke novinare i kameru kojom su nas snimali. Čini mi se da su to snimali Nijemci. Kad su autobusi krenuli, na oko 2 km od logora uočio sam, pored puta, istu tu grupu novinara i kameru koja je snimala prolazak autobusa. Umjesto da nas oslobode, Srbi su nas prevezli u novi logor. Bio je to logor Batković u istoimenom mjestu pored Bijeljine u sjeveroistočnoj Bosni. Tijekom boravka u logoru Batković bili smo raspoređivani na obavljanje raznoraznih poslova. Radili smo kao ložači centralnog grijanja, radili smo na raznim poljoprivrednim privatnim posjedima (kod Srba), a sve to po nalogu srpskih logorskih vlasti logora "Batković".

Ja sam oslobođen sa skupinom koja je razmjenjena u mjestu Dragaliću kod Nove Gradiške (Hrvatska) 07.01.1993. godine.

Zatočenik V. M. iz Briševa pored Ljubije vođen je iz logora Batković na razmjenu u Čelebić pored Livna (Hercegovina) zajedno sa još 55 zatočenika. Dana 16.06.1993. zatvorili su ih u zatvor u selu Kamenica pored Drvara (zapadna Bosna) gdje su proveli dva dana. U prostoriji u kojoj su bili zatočeni, Vinko je zamijetio natpis na zidu:

“M. T. - lipanj 1993.” V. M. je razmijenjen 18.06.1993. i prilikom našeg susreta prenio mi je tu informaciju. Ona upućuje na to da je moj stric - M. (T.) T. iz Gornjeg Volara pored Ljubije, rođen 1940., živ i da ga srpske vlasti tzv. srpske republike skrivaju po raznim zatvorima i logorima. Tragom te spoznaje uputio sam se u ICRC u Zagrebu gdje su mi rekli da se moj stric vodi u evidenciji kao oslobođen 21.08.1992. iz logora Omarska. Moja upućena poruka posredstvom ICRC-a, naslovljena na strica, vratila se sa naznakom da je M. (T.) T. pušten iz logora Batković 23.06.1992., a prema mojim spoznajama on nikada nije ni bio u logoru Batković. Očito da su predstavnici ICRC-a neažurni i površni te da ne obavljaju svoju obavezu.

U Grubišnom Polju, 2. listopada 1993.

- luka17

GODINA ROĐENJA: 1960.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se u Ljubiji. Posljedica agresije je da su Hrvati i Muslimani prognani i iseljeni, a žrtve su bili civili, muškarci i žene. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, a odnos između Muslimana i Hrvata bio je još dobar. Lokalno srpsko stanovništvo je učinjene četničke zločine doživjelo kao da se uništava najveći neprijatelj.

Prvi napad je izvršen 23. 05. 1992., a daljnje detalje nisam popamtio.

Neposredni očevidac bio sam kad je A. A. dovezen na kamionu u Ljubiju. Dva autobusa Muslimana odvezena su na kipe u Ljubiju i pobijena. Otkaz na poslu dobio sam 22.05.1992. Prebjegao sam u Dvor na Uni 30.10.1992. Jedanaest dana bio sam u hotelu na Dvoru u jednoj sobi kod policije UNPROFOR-a i 21 dan u Vojniću u motelu “Vojnić”, pod zaštitom visokog komesarijata za izbjeglice.

U Rijeci, 14. ožujka 1993.

- luka18

GODINA ROĐENJA: 1928.
PREBIVALIŠTE: Žune
NACIONALNOST: Hrvat

(…) U Ljubiji je pobjedio HDZ. U trenutku zločina nalazio sam se u Žunama. Vojna postrojba koja je djelovala u Ljubiji bila je 5. kozarska iz Prijedora. Za izravna počinitelja zločina ne mogu navesti imena, ali znam da je u Žunama … ubio L. P. (…) Prijetnje su bile svakodnevne. Prije zločina nije bilo nikakve borbe. U Ljubijskoj općini nastradalo je oko 120 Hrvata. Nasilno odvođenje u logore bilo je gotovo svakodnevno. Napustio sam svoje ognjište 23.12.1992. Morali smo napustiti svoje ognjište iz straha. Svakodnevno su nam prijetili. Sina F. su htjeli odvesti u četnike. Hrane nismo imali, a svakodnevno su nam prijetili ubistvima.

U Rijeci, 17. ožujka 1993.

- luka19

GODINA ROĐENJA: 1963.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

Preko puta kuće Lj. D., pod starom kruškom, sahranjeno je oko 20 Muslimana, većinom iz Čarakova, starosne dobi negdje oko 20 godina. To je prva grobnica. Druga grobnica je kod kuće S. D. i tu su sahranjeni S. D., star oko 80 godina, M. M., stara cca 55 godina, F. M., star oko 67 godina. Treća grobnica je iznad kuće I. M. i tu su sahranjeni: L. M., I. M., J. I., M. I., S. I. i P. I. Na par metara dalje od ove grobnice sahranjen je J. L. koji je star oko 35 godina, a bio je paraliziran.

Četvrta grobnica je kod kuće (ispod) M. B. i tu su u zajedničkoj grobnici sahranjeni I. B., star cca 65 godina, M. B., star cca 60 godina i M. B. (M. sin), rođen 1963. godine. Peta grobnica se nalazi na mjestu zvanom Jezerce i tu su sahranjeni I. L., S. B., M. B. i V. B. V. i M. su sinovi M. B., a S. B. im je stric. Šesta grobnica se nalazi preko puta kuće J. Č. i u njoj je sahranjen M. B., otac M. B., kojeg smo tu i pronašli. Nađen je dopola spaljen. Starosti je oko 60 godina.

Sedma grobnica je ispod kuće P. D., malo povrh vodenog mlina (vodenice), a u njoj je sahranjen P. D. rođen 1927. godine. Osma grobnica se nalazi iznad kuće I. A.

i u njoj je sahranjen I. A. Na udaljenosti od oko jednog kilometra od grobnice označene brojem dva, a u pravcu Stare Rijeke, nalazi se kuća A. M. i na udaljenosti od cca 6 metara sahranjen je kućevlasnik A. M.

Deveta grobnica se nalazi neposredno uz kuću J. J. (ispod samog prozora spavaće sobe) i tu je sahranjen dotični J. J. Deseta grobnica se nalazi kod kuće S. I. Ustvari, tu se nalazi više grobnica ali na malom prostoru pa se može govoriti o jednoj lokaciji. Tu su sahranjeni I. kojima svima i ne znam imena, ali znam čiji su. To su S. I., D. I. (supruga S. I.), dva sina S. i D. Ivandić od kojih jedan ima nadimak B., S. I., M. I. (S. supruga), A. "P.", ne znam joj prezime.

Jedanaesta grobnica se nalazi kod kuće I. Ž. Tu su dovedene i ubijene, a poslije smo ih mi sahranili, sljedeće osobe: M. M. (supruga J. M., stara cca 35 godina, nesposobna), Z. M., L. K., K. K. (L. supruga), I. K., A. K., i K. K. rođ. B. (supruga A. K.). K. K. rođ. B. je bila zlostavljana. Nju su silovali toliko da je od silovanja i podlegla. K. su S. B. i I. Ž. pokopali petnaestak dana poslije njene smrti. Već se počela raspadati. Na tijelu (grudima) su bili uočljivi tragovi zuba, a nedostajali su dijelovi tijela. ... Nju smo našli na njivi potpuno golu.

Kod kuća B. sahranjena je M. M., supruga S. M. koju smo zvali "M." a njen sin G. je nestao. M. je ubijena metkom. Mjesto gdje je njena grobnica je ispod brijega zvanog Buzukov Rastić. Mali G. je bio star oko 14 godina i tih mu se dana gubi svaki trag. Grobnica broj 12 se nalazi podno brijega Raljaš, pokraj potočića i tu je sahranjen L. M., star 14 godina.

Trinaesta grobnica se nalazi s druge strane potočića nasuprot dvanaestoj grobnici a tu je sahranjen dječak iz Čarakova ili iz Rizvanovića, a po osobnim dokumentima smo saznali da se radi o M. Š. starom 14 godina. Četrnaesta grobnica se nalazi kod kuća Mlinara. U njoj je sahranjena supruga M. M., M. M., starica od kojih 70 godina starosti. Ona je poginula od minobacačke granate pri napadu 24. srpnja 1992.

Petnaesta grobnica je uz tzv. Svoznicu pored raskrižja za Redak. Tu je pobijeno negdje oko 200 Muslimana samo u jednom danu. Tad su nažalost glavnu riječ imali četnici (Hrvati) iz Gornje Ravske. ... Oni su likvidirali zavezane (žicom vezane ruke) Muslimane koje su iz pravca Ljubije dovozili autobusima. To se dogodilo na cca tjedan dana poslije pokolja na Briševu. Negdje oko 1. kolovoza, 1992.

Prva žrtva napada na Briševo bio je zaseok Moštanica koji pripada Staroj Rijeci. Tu su stradali obitelji M., B., L. i B. Na groblju zvanom Grošića Groblje sahranjeni su A. M. i njegova dva sina od kojih je mlađi imao oko 14 godina (djeci ne znam imena), F. M., M. M. i njegova dva sina (ne znam im imena), P. M., A. L., M. B. i supruga mu M. B., M. B. i supruga mu K. B.

U predjelu šume Kurevo između kuća R. s jedne i kuća B. s druge strane zvane Rivića Strana ima mnogo ljudskih leševa i kostiju. Na tom mjestu su pobijeni Muslimani koji su se pokušavali prebaciti iz područja oko Hambarina prema Starom Majdanu ili Japri. Oni su bježali pred četničkim nožem. Njihova mjesta su totalno nastradala pa su se jadnici pokušavali spasiti bježanjem, ali su ih Srbi dočekali s 'pragom' koja je patrolirala cestom i bestrzajnim topom kojeg su postavili na brdu Lisini. U tom dijelu šume Kurevo ima mrtvih i žena i djece i odraslih ljudi. Kad smo išli gledati pronašli smo šest ili sedam gomila, a po svakoj gomili je bilo oko 10 do 12 leševa. Neki su se već raspadali, pa su se vidjele kosti te smo po odjeći zaključivali da se radi o ženi ili muškarcu, a po veličini leša da li se radi o djetetu ili odrasloj osobi. To je broj 16.

Što se tiče ljudi iz Briševa koji su ubijeni, za neke smo ustanovili i utvrdili načine kako su ubijeni. Većina ubijenih je usmrćena vatrenim oružjem, ali neki su i mučeni. M. B. je očito mučen jer smo njegov leš našli i uočili da su mu oči izvađene, uši odsječene, a mišići na rukama prerezani. Glava mu je bila rascopana (razbijena) nekakvom letvom ili toljagom. Tijelo smo pronašli u kukuruzima. On im je dva puta bježao, ali treći put nije mogao. I. B. i M. Buzuk ubijeni su metkom u potiljak i rafalom u leđa niz kičmu. I. A. i P. D. ubijeni su rafalom uz kičmu. I. M., L. M. i J. I. nisu ubijeni vatrenim oružjem nego krampovima, lopatama, kolcima. Srpski ekstremisti su masakrirali što bi se reklo na stručan način jer svojim žrtvama nisu odsjecali ruke ili noge nego su obično prvo rezali mišiće i tetive na rukama i otraga na nogama tako da žrtva nije bila u stanju da pobjegne niti da se miče niti da se brani. Čovjek je živ, osjeća sve što mu se radi, ali nije u stanju da se brani niti da bježi. Najviše je mučen M. B. od svih dosad navedenih. Na njemu su se posebno iživljavali. Sve su isprobali. Osobe iz druge grobnice (M. i F. M. i S. D.) pronašli smo u ostacima kuće S. D. Oni su izgorjeli zajedno s kućom te nismo bili u mogućnosti ustanoviti da li su prvo ubijeni pa zapaljeni ili su živi zapaljeni. Njihovi ostaci su virili iz verande dopola vani. Isti slučaj je i s M. B. Njega smo pronašli na jednoj njivi. Gornji dio tijela je bio totalno izgorio, a donji dio tijela je bio netaknut i nisu bili uočljivi tragovi rana ili tragovi mučenja. To je bilo na njivi Matije kojeg smo zvali Šepavi jer je imao drvenu nogu, a ta njiva se nalazi preko puta kuće J. Č. (...)

Z. M. je ubijen na zvjerski način. Ruke su mu bile vezane njegovim crijevom. Na potkoljenicama su bile rane od metaka. Genitalije F. M. su bile odsječene i stavljene u usta, a kičma mu je bila polomljena na dva mjesta. Kod P. M. "P." našli smo rane od metaka na potkoljenicama. Najvjerojatnije da su on i Z. pokušali pobjeći. Svih devet M. je ubijeno u potoku blizu kuće F., A. i M. M. Oni su braća. Četničke vlasti iz Batkovaca su dozvolili da se sahrane u groblju jer su pripadali Staroj Rijeci.

A. L. smo pronašli u šumi Dubočaj i za njega smo dobili dozvolu da ga sahranimo na Grošića Groblju u Staroj Rijeci. M. B. i njegova M. B. ubijeni su kod kuće. M. je ubijen nožem, a M. su objesili. Sahranjeni su na Grošića Groblju. M. i K. B. su ubijeni kod kuće a sahranjeni na Grošića Groblju.

Dvoje starih ljudi je zapalio u kući Srbin D. R. ... Za te starce optužnica je bila topli kruh u kući: "Aha, ti hraniš muslimanske ekstremiste, evo dokaza - topla pogača." Njihova kćerka koja je neuračunljiva je taj dan bila u Ljubiji pa je i ostala živa. Njoj su prijetili ali je nisu ni tukli ni ubijali. Ona ima maloljetno dijete od osamnaestak godina. Čini mi se da je ta mala udana.

Najveći broj ubijenih osoba nastradao je od formacije srpske vojske koji sebe nazivaju 6. krajiška brigada. Oni su uglavnom Srbi s područja općine Sanski Most s tim da su im se priključili i Srbi iz sela Rasavci koje pripada općini Prijedor. Oni su počinili najveća zvjerstva na našem području. (...)

Uz navedenu 6. krajišku brigadu učestvovali su u pokolju i pripadnici 5. kozarske brigade kako su se nazivali. Oni su s područja općine Prijedor, a držali su teren od Ljubije prema Briševu. Linija razdvajanja ove dvije srpske formacije je od sela Gornja Ravska preko Raljaša i Ljubije do puta koji razdvaja Briševo i Zecovo. U zoru 24. srpnja, 1992. godine područje sela Briševo i Raljaš je bilo totalno opkoljeno i nije postojala ni najmanja šansa da se netko izvuče iz okruženja. Bila je masa uniformiranih ljudi. Ja sam bio skriven u grmlju pored puta i mogu reći da su pored mene prolazili što pješadija, što kamioni, automobili, zaprežna kola, oko dva i pol sata. Moje skrovište je bilo u blizini same srpske komande tako da sam mogao čuti i razaznati izrečene riječi komande. Tako sam saznao da su u napadu na civile Briševa učestvovala tri bataljona te 6. krajiške brigade i to prvi, sedmi i deveti bataljon. Koga su oni živog uhvatili toga su i ubili, na koju su kuću naišli nju su i zapalili. (...) Od ljudi koji su bili neposredni izvršioci zločina i masakra nad Hrvatima Briševa mogu reći da su to bili uglavnom ljudi iz sela: Koprivna, Oštra Luka, Rasavci, Gornji dio Zecova, Ništavci i Usorci. Od 5. kozarske učesnici su Srbi iz sela Marićka, Jelićka, Omarska, Tomašica, Busnovi. Za njih ništa pouzdano ne znam, ni tko ih vodi, ni tko im je komandirao jer oni su držali dio Ljubije. Na brdu zvanom Redak bila su postavljena dva tenka. Pripadnici 5. kozaračke su bili neposredni počinitelji zločina nad porodicama I., M. i K. koje smo pokopali u grobnice koje smo ovdje na karti označili brojevima 10 i 11. (...)

Sad bih pričao o samom događaju koji je prethodio stradanju Briševa. Prvi napad na selo Briševo je bio 27. svibnja, 1992. godine. Tad su nas tukli minobacačkim projektilima od 82 mm. Pucali su cijeli dan. Tukli su od Stupara iz Oštre Luke te iz Rasavaca, ali nismo mogli ustanoviti točan položaj. Mi smo sazvali sve ljude iz Bri-

ševa te smo nakon dogovora formirali delegaciju koja je otišla do tih, nama susjednih pravoslavnih sela iz kojih su dolazile granate. Na upit naše delegacije zbog čega se puca i granatira na Briševo oni su odgovorili: "Hoćemo da povratite oružje.", koje nismo ni imali. Tražili su nekakav top trocijevac. Svemu tome je kumovao jedan Hrvat iz sela Gornja Ravska ..., koji je tih dana na savjetovanju za narodnu obranu u Prijedoru izjavio da su stanovnici sela Briševo tukli po selu Gornja Ravska s minobacačem i protuavionskim topom trocjevcem. Oba sela, i Briševo i Gornju Ravsku, nastanjuju isključivo Hrvati tako da su te optužbe smiješne. I sad odgovorno tvrdim da je od naoružanja koje je bilo u posjedu stanovnika sela Briševo bilo sljedeće naoružanje: pet pušaka M-48, jedan automat (ruski, stari, dobošar) M-41, 80 komada metaka za pušku M-48 i 72 komada metaka za automat M-41, imali smo jednu pušku M-48 koju smo kupili na crno, jedan automat "Kalašnjikov", šest pištolja i pet pušaka sačmarica. Kompletno naoružanje smo vratili, odnosno predali tzv. 6. krajiškoj brigadi u selu Rasavci gdje je kapetan I. klase zaprimio oružje te nam izdao potvrdu da je oružje vraćeno, da je municija na broju te da iz oružja duži period nije pucano.

Po nasilnom preuzimanju vlasti u općini Prijedor od strane SDS-a, dotadašnji nosioci vlasti u općini Prijedor tj. predstavnici SDA predali su kompletne spiskove o pripadnicima Teritorijalne obrane (TO) te o vrsti i količini naoružanja koje posjeduju pripadnici TO u svim mjestima općine. Tada su nam predstavnici te 6. krajiške rekli da ne postoje razlozi zbog kojih bi se nastavilo granatiranje Briševa, te da je minobacački napad od 27. svibnja 1992. godine bio samo upozorenje što bi nam se moglo desiti da nismo vratili oružje. Moram napomenuti da prilikom tog minobacačkog napada nitko nije stradao, ni ljudi ni stoka niti kuće ili koja gospodarska zgrada, premda su granate nasumice ispaljivane, a padale su po vrtovima i njivama. Pregledavanjem ostataka od minobacačkih projektila, a uspoređujući ih s onima koje nisu eksplodirale utvrdili smo da se radi o granatama od 82 mm. Jedino oštećenje je doživjela ograda od kuće S. M. jer je neposredno uz nju eksplodirala jedna granata. Prilikom vraćanja naoružanja TO-a predstavnik 6. krajiške nam je rekao da će za par dana srpske vlasti doći na Briševo i da će vršiti pretres kuća te ako se desi da pronađu bilo kakvo oružje vlasnik kuće će biti odveden u zatvor, a kuća zapaljena. To je bila prijetnja potkrijepljena sankcijama.

Poslije tog događaja nije bilo pucnjave po selu ali su se počeli dešavati negativni ekscesi. R. V. i V. M. su dobili poziv da se jave u srpsku komandu u Ljubiji što su oni i uradili. Srbi su ih obojicu odveli u logor KERATERM. Za njih znam da su poslije prebačeni u logor Omarska, pa logor Manjača i sad su u logoru Batkovići pored Bjeljine. Dana 24. lipnja, 1992. godine u naše su selo došli... Oni su tog dana uhapsili

i sa sobom odveli J. I., J. J., J. B., J. B. i J. M. Poslije ispitivanja u tzv. srpskom SUP-u Ljubija odveli su navedene osobe u logor KERATERM u Prijedoru, a potom u logor Omarska. J. B.i J. B. su ubijeni u logoru Omarska od strane čuvara logora. Nakon par dana otac od V. M., S. M. je otišao u Ljubiju i kod srpskih predstavnika se raspitivao za sudbinu svojeg sina V. Njega su odveli u logor Omarska gdje su ga i ubili. U logor su odvedeni i V. B. koji je ubijen u logoru i D. D. (KERATERM) a poslije pokolja odveden je brat R. V., E. "B." V. To je sve što se tiče odvođenja naših ljudi u logore.

Sada bih vam želio ispričati sve što znam i čega se sjećam a tiče se pokolja nad Hrvatima Briševa. Dana 24. srpnja 1992. godine rano ujutro oko 3:30 počeli su tući selo s granatama od 120 mm. Dosta tih granata je bilo neeksplodirano. Taj dan su padale samo te granate od 120 mm tako da smo mi Boga molili da vrate one od 82 mm jer sve od 120 mm su užasne. Granatiranje je trajalo cijeli dan sve do predvečer. Projektili su dolazili s četiri strane i to: iz pravca Stanara u Oštroj Luci, iz Batkovaca, iz pravca firme "TOMEX" s Redka i iz pravca Rasavaca s brda zvanog Dragišića Glavica.

Za svo vrijeme granatiranja srpska pješadija nije ulazila u selo, a one moje suseljane koji su se pokušali bijegom spasiti od granata i otići u selo Gornja Ravska ista ta pješadija je automatskom puščanom vatrom prisiljavala da se vrate u selo. Čekali su da minobacačka vatra učini svoje. Tog dana od granata su poginule jedna mlađa i jedna starija žena. Prvo je poginula L. I. supruga od P. I. Ona je majka četiri djevojčice od kojih je najstarija stara 12 godina, a najmlađa je stara 6 godina. Poslije je poginula M. M., supruga M. M., starija žena od cca 70 godina. Nju smo sahranili pred njenom kućom u Mlinarima u grob kojeg smo na karti označili brojem 14. U predvečerje tog dana (24. srpnja, 1992.) negdje između 17:00 i 18:00 sati srpska pješadija je počela ulaziti u selo iz dva pravca. Pripadnici tzv. 6. krajiške su dolazili iz pravca Stare Rijeke pored kuća Begića, a pripadnici tzv. 5. kozaračke su dolazili iz pravca Raljaša i Ljubije. Pripadnici 6. krajiške su na svom putu izmasakrirali i pobili osobe koje smo mi poslije sahranili u grobnice označene brojevima 2, 3, 4, 5 i 8, tj. osobe s prezimenima D., M., I., B., a pripadnici tzv. 5. kozaračke su mučili i pobili osobe koje smo mi sahranili u grobnice označene na karti brojevima 6, 10, 11, 12 i 13. Kako se pješadija pomjerala, tako se pomjerala i minobacačka vatra tako da je razmak između pješaka i granata koje su padale bio cca 100 metara. Kad je počela padati noć pješadija se zaustavila, a minobacači su i dalje tukli. Ja sam izbjegao u centralni dio sela. Čuo sam eksplozije, pucnje, jauke, ali nisam mogao znati da li je tko ubijen. Vidio sam kuće u plamenu. Bilo je jezovito. Sutradan ujutro negdje oko 10:00 dio tzv. 6. krajiške se počeo spuštati od kuća Buzuka preko brda zvanog Graorac prema rječicama Starjenica

i Muštanica, a u isto vrijeme je drugi dio 6. krajiške dolazio iz pravca Atlijine Kose preko brda Bjeljevca te Ivandića Glavice i Marijanove glavice. Navedene formacije su se sastale u blizini kuće I. A. i kuće P. D. Tada su ubili I. A. i P. D. Ubili su ih vatrenim oružjem, tj. rafalima. Obadvojica su imali ustrijelne rane na leđima i potiljku uz samu kičmu. To se dešavalo 25. srpnja 1992. Tad su uhvatili i M. B. odveli ga do njegove kuće i pred očima njegove majke V. su ga ubili. Mučili su ga i ubijali pred njom. Tad su odveli i ubili M. B. Navečer 25. srpnja 1992. godine oko 19:00 sati svi zločinci su se skupili na brijegu kojeg zovemo Tibet, a na karti je upisano Dizdari kota, nadmorske visine 495 metara. Tu im je bio i njihov glavni štab. Imali su smotru. Jedan dio civila koje su vodili sa sobom, a nisu ih ubili, odveli su u Sanski Most u formirani logor (firma) KRINGS.

KRINGS je napušten tvornički logor. Civile su odvezli kamionima, a potom su se nakon smotre razišli svatko na svoj teren, tj. u svoja sela. Ostale su samo pojedine grupice koje su u danima što su dolazili otvarale vatru čim bi uočili kretanje nas koji smo pokušavali sahraniti mrtve, tako da smo mi morali naše mrtve sahranjivati ili kasno u noći ili rano ujutro. Obično smo to radili ujutro jer su se ti Srbi obično navečer opijali pa su se drugi dan kasno ustajali. Mi smo se podijelili u grupe po četiri tako da je dvoje kopalo grob a drugo dvoje stražarilo. Neke osobe smo sahranili dva dana poslije ubojstva, a neke nismo mogli sahraniti skoro mjesec dana upravo zbog pucnjave ili blizine tih srpskih grupica. Dogovor nas preživjelih stanovnika Briševa je bio da ne odlazimo sve dok sve mrtve ne sahranimo pa makar i sami poginuli. Uspjeli smo, čak smo sve grobove i obilježili križem, ogradili drvenom ogradom. Humke smo napravili s dosta zemlje tako da ne postoji opasnost da divlje životinje otkopaju leševe. Svi grobovi koje smo mi činili tj. grobnice 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 14, su dubine preko jednog metra. Osobe iz grobnice broj 8 i 9 su sahranjene u grobnici br. 2; to su bile ustvari samo kosti jer su bili izgorjeli u kući. Identificirali smo ih po komadima odjeće, nakita. Od njih troje smo sakupili kosti i pokopali ih. Osobe iz grobnica 3 i 5 su sahranjene onakve kakve smo ih zatekli. Bili su u skoro stanju raspadanja. Na njih smo položili drvene daske a potom smo stavljali zemlju i radili humku. Osobe iz grobnice br. 4 su sahranjeni tako da smo ih umotali u deke i plahte i nakon toga smo ih položili u grobnice. Moram napomenuti da je grobnica br. 3 već bila iskopana i u njoj su ležali I. i M. Očito su ih četnici natjerali da kopaju, a potom su ih i pogubili u samoj grobnici. Mi smo stavili daske preko leševa i nasipali zemlju, načinili humku, postavili križeve i ogradili grob. Osobe koje smo sahranili u grobnice: 6, 10, 11, 12 i 13 smo uspjeli sahraniti tek nakon više od mjesec dana od smrti jer su taj dio četnici držali pod budnom paskom i svaki put kad smo pokušali kopati grob pucali su prema nama te smo morali odustajati od nakane i bježati od leševa. Ti su grobovi prilič-

no plitko iskopani ali je navezeno dosta zemlje tako da su humke visoke. Svi grobovi su rađeni na povišenim dijelovima terena i uglavnom su na pjeskovitom terenu jer se zbog visokih temperatura zemlja posušila i morali smo kopati u onim dijelovima gdje je zemlja bila pjeskovita što radi brzine da nas ne otkriju, a što i radi manjeg fizičkog napora.

Što se tiče oštećenja obiteljskih kuća samo u ta prva dva dana 24. i 25. srpnja 1992. godine, zapaljeno je i izgorjelo točno 68 kuća. Poslije masakra u Briševo su dolazile manje grupice koje su pljačkale i palile preostale kuće. Dnevno je znalo izgorjeti od jedne do pet kuća. Ljudi koji su nedavno došli iz Briševa i s kojima sam razgovarao kažu da u Briševu nema više niti jedne kuće koja nije izgorjela. Posljednje su zapaljene kuće iz zaseoka Marijana. Pored sitnih grupica lokalnih šerifa koji su dolazili u pljačku i paljenje posebno se isticala u svojim zločinima grupa koju je predvodio D. T.

Crkva u Briševu je stradala. Nju su zapalili iznutra tako da je skroz izgorjela. Krov se urušio unutra. Zvonik je srušen "zoljama" i "osama" jer su ga četnici gađali u dane nakon masakra. Zidovi su ostali i ono što je od kamena i betona.

Selo Briševo je bilo nastanjeno 100% Hrvatima. Jedini nehrvat je bio učitelj koji nije živio tu ali je radio tu u osnovnoj školi. On je davao informacije Srbima što tko radi, govori, za koga je tko glasao, tko je u kojoj stranci, što tko posjeduje od imovine, tko dolazi u Briševo, tko se po njegovom mišljenju protivi vlasti tzv. Republike Srpske, tko bi mogao biti lojalan, tko bi mogao biti naoružan. Taj učitelj je pravoslavac iz Donjih Rasavaca.

Po teritorijalnoj pripadnosti, prilikom prvih, slobodnih i demokratskih izbora, selo Briševo je pripadalo u izbornu jedinicu Ljubija. U samom Briševu pobijedila je Hrvatska demokratska zajednica s velikom prednošću pred Strankom reformista, ali kad su se izborni rezultati stopili u izbornoj jedinici pobjedu je odnijela koalicija komunista i reformista.

Što se tiče mjesne zajednice Ljubija-Rudnik, kojoj su pripadala sela Briševo, Raljaš, Žune i mjesto Gornja Ljubija, udio Hrvata u ukupnom broju stanovništva je iznosio oko 85%, ali za tajnika navedene mjesne zajednice koalicija komunista i reformista postavila je Srbina iz sela Miska Glava. Iz Briševa u odboru mjesne zajednice su bili V. L. (s Redka) član HDZ-a, J. M. član reformista i M. L. koji je u travnju 1992. napustio BiH i otišao. (...)

Što se tiče međunacionalnih odnosa između Hrvata i Srba (mi smo ih zvali pravoslavci ili Vlasi jer su i oni tako govorili, a tek od prije dvije godine su počeli govoriti

da su Srbi) sve je bilo u najboljem redu. Družili smo se, igrali nogomet skupa, odlazili jedni drugima na zabave, svadbe, proslave. Ja, V. M., A. M. i I. M. smo svirali na njihovim svadbama i zabavama. Sve je to trajalo dok nije počeo rat protiv Hrvatske. Tada su se odnosi poremetili. Srbi su nama Hrvatima predbacivali to što mi nismo htjeli ići u borbu protiv Hrvatske niti pucati u Hrvate, dok su oni odlazili i govorili da se bore protiv "ustaša". Mi smo odlazili i dalje prema potrebi u njihova sela, dok su oni prestali dolaziti na Briševo. Dolazio je samo taj učitelj.

Uvod u pokolj se zbio negdje polovicom sedmog mjeseca 1992. Taj dan su u predio zvan Jezerce došli D. T. i još par Srba iz sela Rasavci navodno da sijeku drva u državnoj šumi. Zvali su M. I. da im donese alat kako bi popravili motornu pilu. M. je odnio alat, a nakon nekog vremena D. je pozvao ljude koji su sušili travu da dođu pomoći kako bi navodno oslobodili auto koji je propao dijelom u vlažnu zemlju oko samog jezerceta. Otišli su J. L., M. M., P. I. i S. I. Kad su došli do auta uvidjeli su da nema potrebe da guraju jer je auto bio na tvrdoj podlozi. Tad su im Srbi dali da piju, a naši dečki su se zahvalili, ali su ih Srbi napali i počeli tući. Najgore je prošao M. I. koji je zadobio par uboda sa šrafcigerom u tijelo. Očito da su Srbi došli provocirati a ne da bi sjekli šumu. Nakon toga su slijedili dvodnevni napad i pokolj.

Nakon nešto više od mjesec dana čuli smo da u Staru Rijeku dolazi delegacija sastavljena od Srba i Hrvata kako bi se uvjerili u "dobre" međunacionalne odnose između Hrvata i Srba. Tada sam se ja dogovorio s J. D. i F. M. "F." da se moramo probiti do Stare Rijeke kako bismo razgovarali s Hrvatima iz te delegacije. U Staru Rijeku su tog dana stigli Franjo Komarica (biskup banjalučki) i dr Miljenko Aničić ispred Caritasa kao predstavnici Hrvata, a od Srba su došli Vojo Kuprešanin (predsjednik samoproglašene autonomne regije Krajine) i Nedeljko Rašula (predsjednik tzv. srpske općine Sanski Most). Ja sam tog dana otvoreno govorio toj delegaciji o cijeloj kronologiji i pokolju nad Hrvatima Briševa. Biskup Komarica i dr Aničić su obećali da će dostaviti humanitarnu pomoć na Briševo, a Kuprešanin i Rašula su obećavali da više nitko neće pucati prema Briševu, da nas neće više pljačkati niti nam paliti kuće, a to što se desilo rekli su mi: "To je uradila šačica neodgovornih koja se otela kontroli." Ja sam pitao zar je moguće da dvije brigade izmaknu kontroli. Gluposti su nam pričali. Za par dana u Briševo je stigla humanitarna pomoć od Caritasa, ali pucnjava nije prestajala, pljačke su bile učestale, a kuće su gorjele iz dana u dan. Upozoravali smo predstavnike Caritasa da nam osiguraju odlazak, ali oni nisu željeli ni čuti za takvu mogućnost. Osobno sam telefonski zvao biskupa Komaricu i zahtjevao da dovede nekoga iz UNPROFOR-a ili UNHCR-a ili Međunarodnog crvenog križa. Molio sam ga da nam pomogne kako bismo napustili Briševo i prešli u Hrvatsku. (...)

Poslije je biskup Komarica došao u Ljubiju i ubjeđivao nas da ostanemo na svojim 700 godina starima ognjištima. Pitali smo ga što znače ognjišta ako nas Srbi pobiju. Kuprešanin nas je ubjeđivao da nitko po nama neće pucati, a nudio nam je mogućnost da se preselimo iz Briševa u sela Mataruškog Brda (Bišćani, Rizvanovići, Hambarine), ali mi smo to odbili jer smo znali što su Srbi počinili Muslimanima koji su tu živjeli. Sve su ih protjerali ili pobili. Nudio nam je autobuse koji će nas prevesti do tamo. (...) Nakon naših zahtjeva da u Ljubiju dođe netko od predstavnika UN-a, biskup se uskoro ponovno pojavio s predstavnikom UNHCR-a, Japancem. Zvao se Satoši. Taj Japanac je dogovorio sa Srbima koji su držali vlast u Ljubiji da nam omoguće susret i razgovor s njima u njihovom ratnom štabu. Mi smo organizirali delegaciju koja se uputila na razgovore. Ja sam bio član delegacije. Po našem dolasku u Ljubiju primili su nas braća Taranjac i odveli na razgovor u štab. Mi smo gospodinu Satošiu iznijeli kronologiju zbivanja od prvih slobodnih izbora pa sve do tog dana. Iznijeli smo i našu molbu da nam se omogući napuštanje područja i odlazak u Hrvatsku. Na tu našu zamolbu ... govorili su nam (zapravo lagali, prim. ur.) da nas Hrvatska ne priznaje, da nas Hrvatska neće i ne želi čuti za nas, da Hrvatsku nije briga za nas. To nas je strahovito povrijedilo. Nismo mogli vjerovati. Zar se Hrvatska odriče Hrvata? Znali smo i to da su upravo Muslimani iz ljubijskog kraja bili prihvaćeni u Hrvatskoj, nismo mogli vjerovati svojim ušima. Taranjci su govorili da nas nitko ne dira, da nam ništa ne nedostaje, pa kamo bi mi išli, te ako se još uključimo u srpsku vojsku bit će nam super.

Tada je došlo do natezanja, biskup Komarica je zahtjevao naš ostanak. Satoši nam je nudio mogućnost da UNHCR u Briševo doveze drvene montažne kućice. Odbili smo zahtjeve Komarice, a gospodinu Satošiju smo se zahvalili na ponudi uz opasku da je teren u Briševu idealan za drvene montažne kućice jer se te kućice lako pale i brzo gore. Mislim da su tada svi osjetili našu bol i gorčinu, a i naum da odemo kako bismo sačuvali živote onih koji su preživjeli pokolj. Tada su nam nudili humanitarnu pomoć, ali su braća Taranjac zahtijevala da se dio pomoći dostavlja na Briševo, a dio da se daje Srbima u okolnim selima. Tako su Srbi živjeli, a uvjeren sam da i danas žive od humanitarne pomoći Caritasa. Sve što je dolazilo u sela koja nastanjuju Hrvati (Briševo, Stara Rijeka, Donja Ravska, Šurkovac i Ljubija) Srbi su otimali, a ostavljali su samo male količine. Pomoć koja je stizala u crkvu u Ljubiji dijelila se pod budnom paskom i obezbjeđenjem same braće Taranjac koji su bili najviša vlast u Ljubiji. Pomoć je bila dijeljena sve dok oni ne bi rekli: "Nema više." Mi pogledamo, a iza njihovih leđa brašno, ulje, šećer naslagani do plafona. Naš komentar bi bio: "Vidi, stvarno nema više ničega." Predstavnici Caritasa su znali što se dešava ali nisu reagirali. Slali su novu pomoć. Srbi su znali što se dešava, ali nisu reagirali. Slali su novu pomoć. Srbi su uzimali kolikogod su htjeli. Biskup Komarica i dr. Aničić su osobno dovezli ka-

mion pomoći na Briševo. Počela je raspodjela, ali su se pojavila braća Taranjac i rekli da se to što je ostalo na kamionu odveze u štab u Ljubiju, i da nitko neće dirati ono što smo istovarili." Uz biskupa Komaricu su bili tzv. tjelesni čuvari srpskog generala Talića, ali nitko nije reagirao već se postupilo onako kako je rečeno.

Predsjednik općine Prijedor i njegov zamjenik su nam poručivali da se preselimo u Bišćane kako bi prikrili pokolj koji su oni učinili u tom muslimanskom selu. To smo odbijali. Od tog dana mene, Z. L. i J. D. nisu više niti proganjali niti nam prijetili. Mogli smo se slobodnije kretati. Mogli smo koristiti telefon i zvati biskupa Komaricu u Banja Luku. Tada su počela pristizati garantna i tranzitna pisma. Narod je bio oduševljen da se može maknuti iz tog pakla. Prema zadnjim informacijama u Briševu nema više nikoga, u Staroj Rijeci je ostalo oko desetak starijih osoba, u Šurkovcu par desetaka. U Raljašu je ostalo vešto više osoba jer iz tog sela je i major u njihovoj vojsci, S. D. jedini Hrvat u njihovoj policiji iako su Srbi odlučili da samo Srbi mogu biti policajci. Najvjerojatnije da ih je S. D. zadužio uslugama kad je ostao u policiji. Ostale su i one obitelji za koje nitko nije poslao papire da izađu. Ostao je veliki broj Hrvata iz sela Gornja Ravska i Kalajevo jer upravo su se Hrvati iz tih sela u najvećem broju i odazvali pozivima na mobilizaciju u srpsku vojsku, ali ne možemo ih kriviti jer samo iz Gornje Ravske od 105 "obučenih", 90 ih je bilo maltretirano i prisiljeno da se "obuče". Slično je i sa selom Kalajevom. (...)

U Ljubiji je mali broj Hrvata i Muslimana. Uglavnom starije osobe. Moram napomenuti da se u samoj Ljubiji u parku uz samu ogradu koja dijeli malonogometno igralište i park, tik iza mjesta za gol nalazi grob čovjeka starog cca 60 godina iz sela Ovanjska pored Stare Rijeke. Ljudi su pričali da je Hrvat i da ima jako puno djece. Njega su doveli i tu ubili i pokopali. Nije mi poznato njegovo ime niti tko ga je ubio. Za mojeg boravka u Ljubiji čuo sam da su u prazne kuće dovodili djevojke ili žene, Muslimanke iz Donje Ljubije, a ima i par Hrvatica. Njih su dovodili da bi se grupa povratnika s ratišta mogla zadovoljavati i iživljavati.

Za vrijeme pokolja na Briševu, silovano je po mojem saznanju petnaestak žena. Silovane su čak i starije žene preko 55 godina ali i one od 18. (...) Malo je onih cura i žena u Donjoj Ljubiji koje su tamo bile, a da nisu silovane. Zadatak da priskrbe žene povratnicima imali su oni Srbi koji nisu odlazili na ratište. Jedan od njih ... rođen je 1970. godine.

Odnos Muslimana i Hrvata je bio dobar. Poslije prvog napada u petom mjesecu upravo su Hrvati iz Briševa prihvatili i pomogli Muslimanima iz Hambarina. Preko deset dana su bili skriveni kod nas i onda su se neki vratili kući, a neki otišli prema Starom Majdanu. (...)

U Zagrebu, 30. siječnja, 1993.

- luka20

GODINA ROĐENJA: 1960.
PREBIVALIŠTE: Gornji Volar
NACIONALNOST: Hrvat

(...) Od svih Miskoglavčana jedini koji je sačuvao obraz i ljudskost je Č. K. i M. (R.) K. Pošteni ljudi. I kompletno K. iz Gornje Miske Glave skoro kod Gornje Ravske. S. (R.) K. je naoružavao Srbe, a na ratištu je od prvog dana. On je prisiljavao svojeg brata M. da se obuče, ali ovaj nije htio. M. je dolazio i upozoravao nas kad su se Srbi spremali da napadnu Gornji Volar. Od naših je u prosincu ubijen S. (L.) T. zvan Ć. A. (M.) J. je prvo odveden u Radomirovac. Bio je optužen da ima grupu od 30 naoružanih ljudi, a prijavio ga je P. (J.) G. P. je najkrivlji za sve što se dogodilo u Gornjem Volaru. Prijavljivao je Srbima tko od naših ljudi što posjeduje, tko ima traktor, motornu pilu. Srbi su dolazili i tražili određene stvari i nisu krili od koga su što saznali. Kod njega su na kavi, na piću. Njemu ništa ne fali iz kuće. (...)

Mene je prijavio da imam pušku njen muž. On je i dojavljivao Srbima sve što se govorilo na sastancima ili zborovima građana u našoj mjesnoj zajednici. Dojavljivao je sve … iz Donjeg Volara, govorio je u Radmirovcu da će se skinuti do pasa gol i da će ići redom daviti i klati po Gornjem Volaru i Šurkovcu. To je rekao na sastanku u Radomirovcu, a mi smo došli na taj sastanak da pregovaramo da nas više ne napadaju. S naše strane smo prisustvovali ja, V. J. i V. J. zvan C. Oni su živi svjedoci. N. V. zvan N. i brat mu B. koji je radio u Sisku. Oni su sinovi B. V. Iz Donjeg Volara tu je M. A. On je radio u Zagrebu. (...)

Pljačkali su naše kuće i ubijali po Rizvanovićima, Bišćanima, Rakovčanima, Čarakovu. Našeg trgovca H. K. strijeljali su s još četvoricom mladića na "Trzni". "Trzne" je mjesto to jest raskrižje puteva. Jedan put vodi od Prijedora u Donji Volar, a drugi od Alagića u Jugovcima za Cikote. Tu je velika grobnica u koju su sahranjeni cca 30 do 40 Muslimana prezimenom H. koji tu još žive. Iz kuća su istjerali oko 90 H. od kojih su jedan dio (30 ili 40) pobili tu na Trzni, a ostale su odvezli prema Prijedoru. U takozvanoj "Šljunčari" pored rijeke Sane lijevo od puta Bišćani - Prijedor ima puno mrtvih osoba koje su Srbi ili dovozili mrtve iz okolnih mjesta i logora ili dovodili žive i tu strijeljali. Tu su jednom dovezli iz KERATERM-a grupu od preko 20 Muslimana i tu su ih pogubili. Jedan od njih je uspio iskočiti iz vozila i pobjeći. To je K. zvani Č. iz Bišćana. Tu na tom mjestu su poubijani poštar iz Ljubije kojem ne znam ime, M. M. - milicioner, S. K. - milicioner. Od ljudi koji se prezivaju A., iz Jugovaca, ostao je živ samo jedan, a svi su ostali pobijeni i pokopani na "Trzni". Njih oko 80, što muškaraca, što žena i djece.

U šumi Kurevo ima veliki broj leševa koji ni dan danas nisu pokopani, a uz "Svoznicu" je onih 205 koji su dovezeni iz logora KERATERM onog dana kad su poginuli Srbi M. Ć. "K." i V. (njih je ubio Srbin S. P. u međusobnom obračunu). Od broja 205 dovezenih bilo je živih oko 33 osoba. Bili su samo ranjeni. Svi su oni zapaljeni. Oni su dovezeni iz KERATERM-a, a utovarivao ih je jedan Musliman iz Kamičana s kojim sam ja poslije bio i razgovarao. On je tvrdio da je tog dana bilo na kamion tegljač utovareno 172 mrtva i 33 živa (ranjena) logoraša. Mnogi od ovih potonjih nisu bili teški ranjenici i mogli su preživjeti. Kad su ih palili, ljudi su urlikali, a sve je to iz skrovišta promatrala jedna žena iz Gornje Ravske. Ona je pravoslavka, ali je udata za Hrvata. Suprug joj je poginuo kao pripadnik srpske vojske na Gradačcu. Bio je prisilno mobiliziran. Ona je pričala da je cijelo brdo smrdjelo tako da se nije moglo prolaziti blizu. Ona se zove G., a preziva B. po suprugu I., dok joj je djevojačko prezime V. Muž joj je poginuo na Gradačcu. Dobio je metak u leđa.

Iz Starog Majdana je dovedeno cca 97 ljudi. Ima grobnica od ovih iz KERATERM-a što su pobijeni na mjestu gdje se skreće put za Gornju Ravsku. Jedno 50 metara naprijed, iza stražarske kućice i pokraj samog asfalta kud voze kamioni, ima jedno udubljenje, nalijevo, ovako kako je gurano buldožerom. Na početku tog udubljenja već se slegla zemlja. Svi pogubljeni ljudi iz Starog Majdana imali su uvijenu kožu odavde, od početka dlana, pa do ispod pazuha kao da si otvarao konzervu ribe. Koža je s nečim bila odvajana. (...)

Što se tiče smrti ljudi u Gornjem Volaru znam kako se odvijala cijela akcija. Navečer negdje oko 22:45 odjeknule su prve eksplozije iz pravca crkve. Čule su se četiri eksplozije. Ja sam izašao iz kuće i počeo obavještavati susjede. Tri ili četiri minute nakon prvih eksplozija odjeknule su još dvije jače. Tad sam probudio D. G. i zajedno s njim smo se popeli na vrh brda s kojeg smo imali pogled na cijelo selo. U tom momentu se čula eksplozija od kuće M. i T. M. M. Nakon par minuta eksplozija se čula iz pravca kuće P. R. Poslije smo se uvjerili da je ta eksplozija uništila prizemni dio kuće. Svi ukućani su bili u kući i zahvaljujući dragom Bogu ostali su neozlijeđeni. U kući su bile četiri osobe. Tu večer je bilo mjesečine i zvijezda pa se vidjelo skoro kao po danu. Sljedeća eksplozija se čula iz pravca raskrižja puteva koje mi zovemo «Kod slike» po raspelu, slici Majke Božje i spomeniku Svetog Ante. Nakon cca 15 minuta čuli su se pucnji iz pravca zaseoka Jurića otprilike od kuće N. Š. Slijedili su pucnji od kuće (iz pravca) M. (L.) J. Odjeknule su i dvije eksplozije. Tu večer je bilo ukupno 11 eksplozija što od tromblona što od ručnog bacača. Vidjeli smo kad je planula kuća N. Š., a potom i kod M. J. Sve je to trajalo do cca 24:00, možda koju minutu duže. Cijeli je napad trajao ukupno oko 1:15 sati. M. J. je umirao negdje oko devet sati. Iskrvario

je. Srbi nikomme nisu dali da mu pomogne. Tad je ubijena M. supruga, D. koja je nepokretna i A. Š. koja je gluha.

U Gornjem Volaru Srbi su ubili dječaka od dvanaest godina, sina L. T., malog S. zvanog "Ć". To se desilo u prosincu 1992. godine, a ovaj napad je bio po svojem sprovođenju identičan onom od 12. rujna 1992. godine kad su stradali Jurići. Sve je opet počelo od crkve, a bili su i isti ljudi iz Radomirovca. Tada je totalno uništena radna svećenikova soba u župnom uredu. Totalno uništena u eksploziji. Poslije su zapalili sijeno J. L. "A.", pucali po kući S. J. pokojnog pa po kući pokojnog J. K. "P". Mali S. je najvjerojatnije stajao pokraj osvijetljenog prozora jer dva su ga metka pogodila ravno u čelo, a izlazna rana je užasna. Odneseno mu je pola tjemena. Ostao je na mjestu mrtav. Srbi su svoj sarkazam pokazali dolaskom istražitelja iz vojnog garnizona i predstavnika milicije. Tad je "Z." izjavio: "Za sve su to krive žene." Od masovnih grobnica za koje znam moram spomenuti uz navedene i onu u "Volariću". Tu je iz kamiona izbačeno dvanaest mrtvih Muslimana. Većinom su bili iz Rizvanovića. Onda je rezervni milicioner iz Miske Glave otišao u tzv. "Cigane" i naredio, kako leševi ne bi bili pored puta, da se iskopa grobnica. Otišlo je jedanaest Roma (mi ih zovemo Cigani). To se dešavalo pred noć. Već je padao suton. To je bilo odmah par dana poslije masakra u Bišćanima, Rizvanovićima i Hambarinama negdje oko 23. srpnja 1992. godine. Dok su Romi kopali grob naišao je auto, najvjerojatnije iz Tisove kraj Gornje Ravske. Taj kamion je vozio hranu za srpsku regimentu u Miskoj Glavi koja je bila u domu. Romi su pobijeni iz mitraljeza. Spasila su se samo dvojica koji su bili otišli u šumu da usijeku kolce kojima bi leševe podvukli i prenijeli u grob. Svih devet Roma je pokopano u toj grobnici koju su kopali, a za onih dvanaest Muslimana Srbi su rovokopačima iskopali grabu u samom potoku i tu ih zatrpali. Obje grobnice su blizu jedna drugoj. Jedno vrijeme se nije moglo proći po tom putu od nesnošljivog smrada. Sad se zemlja počela slijegati. Veliki broj leševa se nalazi na takozvanim kipama u rudniku, u Žunskoj staroj brani za separaciju, u mulju. Mrtvaca u toj brani po nekom proračunu i po kazivanju očevidaca s kojima sam razgovarao ima jako puno, više stotina.

Četiri dječaka od dvanaest do petnaest godina iz Rizvanovića uhapsio … u Gornjoj Ravskoj i prisilio je … da ih vozi u traktorskoj prikolici. (…) Špagom su vezali toj djeci ruke i noge na leđa tako da se nisu mogli ni pomaknuti. Odvedeni su u SUP u Ljubiju i tu su ih tukli. (…) Ta četiri dječaka su poslije mučenja ubijeni na cesti zvanoj Svoznica. Na Svoznici su s lijeve i desne strane vidljive ljudske kosti. (...) Dovezeno je oko 15 kamiona-tegljača, a i malih punih leševa što iz logora oko Prijedora što iz područja sela Bišćani, Rizvanovići, Rakovčani, Hambarine, Čarakovo, Zecovi, te iz

same Ljubije i Starog Majdana. Tu je pokopano i puno ljudi s Briševa. Tu je pokopana i snaha od L. K. s Briševa koju su prvo silovali, a potom su joj odsjekli dva prsta lijeve ruke pa su je zaklali. Njoj je ime K., a rođena je B. Srbin zvani Ž. se hvali kako je zapalio dvoje starih ljudi iz Raljaša. Jedno od to dvoje supružnika je bilo nepokretno, nije imalo nogu. Taj se osvećivao jer su mu poginuli sin i zet. Taj je točno na granici sela Zecovi i Raljaš, s najvišeg brda u tom dijelu gore poviše Drinčića u Raljašu. Za pokojnog I. G. mogu reći da je imao odnešen mecima gornji desni dio glave. Lijevo oko je bilo otvoreno. Imao je probijen lijevi dlan, imao je dva metka u zapešću lijeve ruke, jedan metak blizu lakta lijeve ruke i cijeli niz rana od metaka (rafal) od desnog ramena pa ukoso preko srca. Od tih rana jedno šest ili sedam je bilo smrtonosno. Bio je gurnut niz kipu kod rampe povrh "TOMEX-a", van puta za Gornju Ravsku jedno svojih 100 ili 120 metara, desno. Po Šurkovcu su pljačkali iz Miske Glave…

U Gornjoj Ravskoj crkva je čitava dok je u Donjoj Ravskoj srušena. U Staroj Rijeci crkva je razrušena i popaljena, u Briševu porušena, u Šurkovcu oštećena mecima izvana i iznutra, vrata su izrešetana, a unutra ima oštećenih križeva, zatim postaja križnog puta, stakla na crkvi. Župni dvor je jako oštećen od eksplozija. Srbi iz Miske Glave su krali humanitarnu pomoć koja je stizala u Šurkovac. Oko crkve je nađeno devet granata od ručnog bacača koje nisu eksplodirale. … iz Ljeskara je uskraćivao struju Šurkovcu i maltretirao ljude. Sin mu je poginuo na Kurevu i on se samo sveti. Pucao je i na mene. (…)

U Zagrebu, 17. siječnja, 1993.

- luka21

GODINA ROĐENJA: 1951.
PREBIVALIŠTE: Šurkovac
NACIONALNOST: Hrvat

Kad su došli u Šurkovac da me uhite, pobjegao sam iz kuće u obližnje polje kukuruza. Čuo sam vrisku žene i djece. (…) Rekao je: "Čekat ćemo mi njega. Doći će on!" Točno 10.07.1992. odvezli su nas u Ljubiju. Iz Ljubije su nas odvezli u Prijedorski MUP. Kako tu nije bilo mjesta čekali smo sat i pol. Nakon toga su nas odvezli u "Omarsku".

Ušao sam u logor "Omarsku" 10.07.1992. sa još trinaest momaka iz Ljubije. Od tih trinaest momaka, trojica su sigurno ubijena. Čim smo došli u logor "Omarska"

odmah smo imali “turu” batinanja. Morali smo prisloniti ruke uz zid, a oni su nas udarali po leđima šakama i raznim predmetima: palicama, metalnim štangama... Pri ulasku u “Bijelu kuću” sa strana su stajali njihovi policajci koji su nas mlatili, svaki s onim što je imao. Neki su nas udarali šakama, neki nogama, neki pendrecima, uglavnom tko je čime stigao. Pri ulasku u prostorije, jedni su govorili da idemo lijevo, drugi da idemo desno. Kad bi pošao desno, drugi bi govorio: “Pođite lijevo!”. Na to bih pošao lijevo, a drugi bi rekao: “Idite pravo!” Kad smo ušli (lijevo), nas trinaest su stavili sve u jednu prostoriju. Tu su bili: D. K. iz Šurkovca, “L.”, A. iz Ljubije, A., J. A., Z. M., D. M, P. T., A. J. i ja. Kako sam bio prvi do vrata, odmah je počelo “šaketanje”. Tako su nas udarali da smo svi popadali dolje. Kad bi se digli, zavrnuli bi nam jakne i udarali nas palicama po leđima. Udarali su nas i kolcem koji je bio dug oko 80 cm tako da su mogli jako zamahnuti. Morali smo se predstavljati, govoriti tko smo i što smo, okrenuti leđima. Kad smo se okrenuli prema njima uzeli su nam sve dokumente i natjerali nas da se krstimo. Kad su me poveli (od kuće) nisam mogao naći ništa od dokumenata osim “vojne knjižice” tako da sam jedino to imao sa sobom od dokumenata. Kad su vidjeli u knjižici da imam neke odlike kao i odlike za brzinu, počeli su me udarati palicama preko leđa, jedan s jedne, a drugi s druge strane. Kad su mene pretukli prešli su na drugog i tako redom. Najgori je bio ... (...)

Kasnije su nas pitali: “Pozna li tko Omarsku? Da li je tko radio u Omarskoj? Trebat će nam vezista.” Jadni A. (Musliman) se javio jer je mislio da će izaći. Oni su mu rekli: “Sjedi na klupu, trebat ćeš nam” Kad je sjeo, počeli su ga udarati nogama, i to samo po glavi. Kad su ga pretukli ostavili su ga na miru. Kasnije su nam rekli: “Ovo što ste čuli neka vam ne uđe u uši!” Njih je bilo pet ili šest. … Rekli su “Nemojte ih toliko tući jer još nisu ispitani.” Malo kasnije su se nešto došaptavali. Došli su do mene i naredili mi: “Hajde se prekrsti!” Kad sm se počeo krstiti obično, rekli su: “Ne lopatom, majku ti jebem!” Onda su me udarili palicom i počeli mi pokazivati kako da se prekrstim. Kako god mi je pokazao ja bih učinio suprotno. Trinaest puta su me tukli palicom dok sam skužio. Kad su ostali došli na red oni su se već malo namučili. Kad su došli do V. I. on je već bio naučio od zeta tako da je krsteći se govorio: “VA-IME-OCA...” On je samo tražio M. R. zvanog “K.”.

Oko 22:00 sata navečer počeli su nas udarati. Prvo su pretukli ljude u desnoj sobi. Čuli su se takvi krikovi da smo se mi zaprepastili. U “Bijeloj kući” je bila jedna soba desno; druga soba lijevo i mučilište veličine 2 metra sa 1,5 metar. U toj maloj prostoriji - “Mučilištu” su nas tukli na sve moguće načine. Kasnije je njih desetak upalo u našu sobu i tuklo nas na isti način. Kasnije su u našu sobu upala dvojica i pošto nisu mogli dobiti nas pojedinačno odveli su mene i pokojnog “Š.”. Mene su odveli do jed-

nog dugačkog stola. Bio je dugačak oko 2 metra. Ja sam se samo skupio kod vrata. Sjećam se samo udarca kundakom, a nakon toga se više ničega ne sjećam. Kad sam se osvijestio vidio sam da sam još uvijek u toj prostoriji. U jakni sam imao (što mi je M. kupila) dvije vrećice "Smokija". Bio sam ih sakrio pod jaknu. Kad sam pogledao, od "Smokija" je ostao samo prah. Više nisam bio kod vrata već kod prozora. Kad sam se probudio prepoznao sam D. M., a ostali su jaukali od bolova. Više nije bila "K." smjena već druga. Kad se to malo smirilo netko nam je donio vodu, ali su dijelili oko 10 litara vode po sobi. Nitko od nas nije išao po vodu jer se nitko nije usudio ništa tražiti. Oko 10 ili 11 sati donesena je kantica vode. Ali, mi ko mi, svak je počeo grabiti, ne može se reda dočekati, tako da je pola vode proliveno. Kanta je bila ona široka crna, kao za boju (malter). Nakon toga svak se vratio na svoje mjesto i nitko nije ni sa kim pričao.

Ja sam prvi išao na ispitivanje. Kad sam prolazio kroz hodnik vidio sam kako tuku 2 ili 3 logoraša. U hodniku je bila kuhinja, do kuhinje garderoba i iza tih ormara su ih mlatili. Tako su se ormati tresli i tako je "pucalo" da to nije normalno. Kad sam se popeo uz stepenice rekli su mi da uđem u prvu sobu lijevo. Svaki od nas je imao određeno kod koga treba ići. Tu su mi pročitali "optužnicu":

1. član HDZ-a - čovjek koji je radio u političkim organizacijama. Tu optužbu sam priznao.
2. suradnja sa S. H. i M. M. iz SDA stranke. Mi jesmo s njima razgovarali, ali neke suradnje nije bilo osim naše zajedničke (moje i njegove).
3. da sam odlio dvije topovske cijevi i to jednu za Hambarine, a drugu za Čarakovo.
4. Oružana pobuna protiv "Srpske republike BiH".

Četvrta točka optužnice je bila ista za svakog od nas logoraša. Tko je dokazao da nije imao oružje, ta bi mu točka bila skinuta.

Optužnica je glasila: Oružana pobuna protiv Srpske republike BiH. Nas 6 ili 7 iz Ljubije je išlo na suđenje. To suđenje je održano u Bijeljini. Tri ili četiri čovjeka su došla kampanjolom, uzela nas trojicu, četvoricu i odvela nas na sud u Bijeljinu. U vojnom sudu svi su bili obučeni u vojne uniforme. Bila je tu jedna ženska koja je čitala optužnice, koje smo mi poslije dobivali na uvid. Kasnije smo morali odgovarati kakva nam je optužnica došla iz Omarske ili sa Manjače. Na kraju su sročili optužnice i rekli da imamo pravo na odvjetnika. Optužnice su bile sve iste, kao da su kopirane. Imali smo presude za deset do petnaest godina. Poslije toga smo odvedeni u druge logore. Logor od logora je bio odvojen samo žicom. U Omarskoj su ubijeni A. i

Z. M. (rođen 1951.). (…) Ubio ih je … On je radio na "saslušanjima", a poslije je preuzeo komandu "spiskova". Po njegovoj naredbi, ako je netko bio za ubijanje on bi te "spiskove" dostavio policiji. Kasnije nas je sortirao, tko treba ići u Trnopolje, a tko na Manajču. Z. je 11.07.1992. bio toliko pretučen da više nije vođen na ispitivanje. Oni su tako bez veze tukli. Sve je ovisilo u koju si grupu upao i da li si im se svidio ili ne.

U Omarskoj su ubijeni još i D. P. iz Gornje Ravske, dva Muslimana, J. G. iz Ljubije, I. B. iz Ljubije (visok rastom), otac od K. A. iz Ljubije. Za tog A. su se dva policajca kladila da će ga sa sto udaraca palicom ubiti. Kad smo mi došli on je ležao, a vrata su bila otvorena na lijevu stranu. To je bila jedna mala sobica, kao hodnik, mislim da nije dugačka ni 1,5 metra, samo da se može pružiti. Tukao ga je po prsima i po leđima palicom, ali ga to nije (odmah) ubilo. Ostavili su ga da leži. Tako je živio još osam sati. Baš smo ga ja i D. iznijeli. To je bilo 12. ili 13.07.1992.

Moj kum (Z. M.) je pretučen 10.07.1992., a umro je u noći 15./16.07.1992. Kad smo pošli iz "Bijele kuće" kuma su vukli pokojni "Č." i još jedan Musliman preko cijele piste sve do jedne hale. Vuli su ga za noge. Kako su ga vukli spale su mu hlače, a glava mu je udarala preko onih ploča. Mi smo prvi izvedeni iz "Bijele kuće". Kasnije su nam naredili da se ta kuća očisti, jer bi tu mogli doći predstavnici Međunarodnog crvenog križa i komisije. Mi koji smo uspjeli pogledati prko piste vidjeli smo da se tamo nešto čisti. Tada smo pretpostavili da će netko doći ili da nas neće još dugo držati.

Kad smo prešli u hangar znam da su ubili Z. K. zvanog "V."; S. I. S. su hvatali mjesec dana, a kad su ga uhvatili bio je u "Bijeloj kući" 20 dana. Imao je "optužnicu" da je učestvovao u napadima na Prijedor. Njega su kasnije ubili. Tu su još bili N. K. star oko 20 godina i O. Š. "Z." je došao i doveo S. I. i rekao V. I.: "Evo doveo sam ti rođaka!" To je rekao pred svima. Kad smo mi ušli unutra su bila trojica… Onaj koga bi on prepoznao bio bi gotov. Oni su isto pretpostavljali da će netko od nas ostati (živ). Zbog toga je govorio ako netko nekoga prepozna da će ga zadaviti. Oni su ulazili oko tri puta u logor. Toga dana došao je …, donio mali paketić i bacio ga P. Jedan od P. roditelja je srpske nacionalnosti. On je poslije prebačen u Trnopolje.

Tu u Omarskoj je vladala velika glad. Ako uspiješ doći na red do 10:00 sati dobro, a ako ne dođeš ostaneš i bez te šnite kruha uz svakodnevno batinanje. Kad se išlo na ručak nitko nije pričao. To je bilo isto kao kad bi išli na ispitivanje. Znali su nam podbacivati stolove preko kojih bi smo padali, a oni bi nas udarali nogama, rukama, čim god bi stigli. Pri izlazu je bio jedan stup. Jedan od njih bi stao na sredinu i pitao: "Kuda ćeš, lijevo ili desno?" Kad kaže - idi lijevo - pođeš lijevo, a on kaže - kud ćeš lijevo, idi desno. Kad pođeš desno počnu te udarati. (...)

U toj hali nas je bilo preko 700. Ležalo se na kartonima ili ko je imao nešto svoje odjeće. Svak' tko je imao to taj je bio sretan jer se dolje često znalo napraviti blato. Tada je naišao … i upitao pokazujući prstom: "Zar su oni još živi?" Pokazivao je na onu četvoricu. Oko 22:00 ili 22:30 (navečer) odveli su ih u "Bijelu kuću". Njih trojica, ne znam kako, ali uspjeli su se vratiti u hangar. Oni su morali puzati preko piste da bi došli natrag do hangara. Kad su oni pobjegli u hangar bili su toliko izudarani i krvavi da mi nikako nije jasno kako su im uspjeli pobjeći. Kad su vidjeli da ih nema u "Bijeloj kući" došli su oko 03:00 ili 04:00 sata u hangar, tražiti ih. Tražili su njih trojicu imenom i prezimenom, a "V." više nisu tražili jer su znali da je ubijen. Oni su svi šutili. Tada je jedan Musliman rekao: "Ima ovdje jedan." On je to rekao najvjerojatnije zato da sebe spasi jer njih deset kad bi ušlo tu među nas počeli bi nas gaziti i udarati. Došao je vojnik i rekao: "Š., izlazi!". Onda je poslao F. Č. po Š. i pitao ga gdje su ostali. Pošto im je on rekao da su tu, uhvatili su ih i izveli na poljanu.

Kad su me doveli u logor vidio sam na pisti oko 500 ljudi koji su ležali na trbuhu, a ruke su morali držati na potiljku. Takva im je bila naredba: "Lezi dolje!" Onda su ih udarali. Bila je jedna garaža malo ispod restorana. U tim garažama je bilo stotinjak ljudi, možda i više. I po sobama, lijevo i desno ih je bilo dosta. Bilo mi je čudno jer 1476 ljudi je bilo prozvano na Manjaču, a oko 1200 ih je ostalo za Trnopolje. Oko 176 ljudi je ostalo u Omarskoj kad su trebali doći predstavnici Međunarodnog crvenog križa. Tada su im dali i krevete. U tolikoj masi se moglo skriti, što je dosta momaka i napravilo. Jednostavno, kad te prozovu ne javljaš se. Tko je bio naivan i javljao se, toga su odvodili. Tako su dolazili i prozivali, a nisu znali te osobe, dosta ih se nije ni javilo. A oni su dobili naređenje da ubiju tu osobu. Tako, ima njih koji su u autobusima (koji su išli na Manjaču) tražili ljude da ih ubiju. Prozivali su V. L. Tražili su ga u svim autobusima, ali se on nije htio javiti. Po priči sam čuo da ih je 18 ubijeno. Pred našim autobusom dvojica Muslimana su zaklana. Tada su ubili i Z. T. Došao je komandant i rekao da nema ulaska u logor (Manjaču) do jutra, tj. dok ne dođe neka komisija. To je bilo noću 06.08.1992. Pored nas 1476 bilo je još oko 50 ili 60 ljudi koji nisu bili na nikakvom spisku. Oni su jako loše vodili evidenciju. Prozivani su ljudi da idu u Trnopolje ili na Manjaču koji su već bili ubijeni. Tako je moj kum prozvan da ide na Manjaču.

Od vojske su tamo bili … Bilo je ljudi koji su radili prije u rudniku Omarska. Sve njih su ubijali.

U Omarskoj sam u jednoj turi natovario 8 mrtvih. Među njima sam prepoznao starog A. U drugoj turi je bilo 12 mrtvih. Morao sam ih pretresti da vidim da li imaju što od dokumenata. (…) Bili su toliko ljuti i grozni kad bi ujutro vidili da ima samo

2 ili 3 mrtva. Oni su toliko tukli ljude da su očekivali po 10 ili 15 mrtvih. Ljudi bi umirali tek 3 ili 4 dana poslije premlačivanja, a ta tri, četiri dana bi patili. Tako je bilo i s mojim kumom. Valjda mu je srce ostalo sačuvano, a sve ostalo mu je bilo potrgano. On je umro tek četvrti dan. Ž. ne treba ništa pitati niti mu suditi jer je u nekom intervjuu rekao da su u Omarskoj samo dva čovjeka umrla. On je toliku laž rekao da to nije normalno.

Iz Rizvanovića i Bišćana je 16. ili 17.07.1992. dovedena masa ljudi. To sam čuo od R. K. iz Bišćana. Njega je bilo strah i pričati jer ih je pola skoro poubijano kad su pošli iz Bišćana. Čuo sam da su odvedeni prema pisti u druge hangare jer ih je bilo puno. Iznad nas su isto bile sobe iz kojjih su se svake večeri čuli krikovi tako da nismo mogli spavati. U Omarskoj sam proveo oko 26 dana. Cijelo to vrijeme spavao sam možda 24 sata. Niti sam mogao spavati, niti sam imao na čemu. Kad je bio njihov Petrov dan (23. ili 24.) došla su nam dva žigosana Muslimana. Na butini su imali opekline veličine šake. Nešto okruglo su im probili kroz gaće i tako ih žigosali. Kad sam ih pitao kako su im to napravili rekli su da su okruglo drvo zažarili i sve im to propalili. Ložili su vatru (palili gume) i iživljavali se nad njima.

Nekoliko dana prije nego što ćemo ići na Manjaču odveli su sve intelektualce: direktore, upravnike, inžinjere... Moj direktor - upravnik E. C. je ubijen prvi. To je bilo kad sam ja došao. U lijevoj sobi je bilo "krštenje" - kako su ga oni zvali. Tu su bile prve pretrage i prva tučnjava, a desno smo išli nakon ispitivanja. Ta sobica je bila 5 metara sa 4 metra. U njoj nas je bilo oko 70. U sobi lijevo, malo tko je prenoćio jer je ta soba uvijek bila spremna za primanje novih. Pošto su vrata bila otvorena iz te sobe se čuo zvuk (krik) kako je krv počela teći jer mu je presjekao grkljan. Kasnije su ga naši momci odnijeli. Ne mogu vam reći imena jer ih ne znam, a možda su i ovi drugi, treći dan ubijeni ili odvedeni na pistu. Poslije svakog ispitivanja su nas razbacivali, rijetko kad bi se našli među onima od kojih smo otišli. Taj što ga je ubio, bio je visok i plav.

U hangaru u Omarskoj postojala je jedna smjena koja je vršila batinanje u WC-u. Tako su tukli, posebno Muslimane, kad bi ponijeli kantu u WC. Tukli su s palicama, i sa kuglama od hidraulika. Od te smjene znam … bio je mršav, žgoljav. Nikad nije tukao samo jedan, niti je samo jedan smio ući među zatočenike bez obzira što su imali naoružanje. Bilo je pomisli da se pobunimo, ali što ćeš, desno je bio mitraljez, ispred mitraljez, lijevo mitraljez. Oni su nas držali u takvom stanju da nismo mogli napraviti pobunu, jer smo svi bili premlaćeni. Leševi su uglavnom završavali na kipama rudokopa jer su se kamioni brzo vraćali (za oko 30 minuta). Baš sam jednom pratio kad su neke Muslimane ispod prozora pretukli i poslije ih zaklali. Ovi neki su

ih utovarili i tako se brzo vratio kamion da smo rekli: "Evo vratio se dvotonac." Najviše su vozili rano ujutro oko 05:00 sati.

Manjača kao Manjača za mene je bila najpodesnija. Napatio sam se prvih 21 dan (u Omarskoj) kada nisam ništa jeo i kad sam pao u nesvijest od gladi. Kad smo došli do Manjače zatvorili su nam sve prozore na autobusu i uključili grijanje, a bilo je ljetno doba, kolovoz. Tako je umro Z. T. Do Manjače je došao živ, ali je u autobusu umro baš od toga što psihički nije mogao podnijeti. Čuo sam da je još njih umrlo od toga. Ja sam bio u prvom autobusu. U naš autobus nitko nije ulazio osim jednog vojnika koji je tražio novac. Dali smo mu nešto, ali kako nismo imali više počeo nas je mlatiti. Tada je došao vozač i kad je vidio susjeda Muslimana rekao je: "U ovog čovjeka ne smije nitko dirati!" i zaključao je autobus tako da nam nitko više nije mogao ući unutra. Oni su okolo hodali ali nisu mogli ući. Jedino smo od žeđi propatili. Morali smo lizati stakla i štange, gdje god se uhvatilo malo vlage, jer nam je to bila jedina voda do ujutro. Kad su nas ujutro pustili i kad smo uhvatili zraka osjećali smo kao da se ponovno rađamo. Poslije toga su nas odveli na jednu poljanu. Odatle su odveli dva Muslimana iza brda. Kasnije sam pitao zatočenike gdje su, rekli su mi da su ubijeni. Poslije toga su nas prozivali u grupe od po 100 ljudi. Odatle su nas vodili na put koji je bio svježe nasut ili je bio makadam. Na to smo morali kleknuti, glavu pognuti dolje, s rukama na potiljku kao da klanjamo, k'o Muslimani. Tako je grupa za grupom ulazila u logor. Vode nismo imali cijeli dan. To je toliko sporo išlo da smo 7 ili 8 sati klečali na tom kamenu. To pomicanje je išlo tako da bi smo se pomakli oko pet metara, pa bi opet stali. Tu su nas stražari tukli. Pitali su tko smo, što smo, imamo li oružje... Neko je imao sreće da je tu prošao, a da nije dobio batine. Tu su nas toliko izmučili da smo došli do toga da su nam i oči pobijelile. To je bio strah kad se pogledaš. Samo smo šutili i čekali što će biti. Toliko sam se plašio Manjače. Tada je jedan stražar ušao i rekao: "Momci, držite se neće vam ovdje biti loše." Dobro sam čuo kad je čovjek rekao i odmah je počelo šaptanje. Kasnije je došla i cisterna sa vodom. Toliko smo popili te vode da sam mislio da ćemo svi popucati. Poslije toga smo išli kod liječnika na pregled. Tu smo se morali skinuti do gola. Sve smo morali odvojiti sa sebe. Na Manjači nisam dobio batina. Dobivali su oni koji su uzimali hranu drugima pa su ih ovi "smirivali". Što se tiče rada bilo ga je dosta. Na rad su vodili samo one do 40 godina. Kako sam bio stariji išao sam uglavnom u šumu. Nosio sam drva na leđima i tovario u kamione. Nekad smo i vadili krumpir po poljima, sakupljali i čuvali stoku... Tu su bila dva hangara, bila su tri paviljona (kako su ih oni nazivali), a na drugoj strani tri. U prvom su bili pretežno zatočenici iz Kotor Varoši, Jajca, Travnika... Oni su išli graditi neku crkvu u blizini. Znam da je to bilo blizu jer su išli pješke. Čuo sam da tu u blizini te crkve nema nikakve kuće niti ljudi.

Dana 19.10.1992. opet je počelo batinanje. Kad smo išli sa Manjače na razmjenu u Žitnić do punkta UN-a su nas premlatili. Na svakom punktu su nas zaustavljali i prebrojavali. Pratioci su nas tukli sve dok nije došao jedan crnac. Na jednom je punktu čak ušao jedan (UN-ovac) i pitao: "Kako ste?" na našem jeziku. On je to pitao iako je vidio da smo pretučeni. Kad smo doćli u Žitnić izveli su jednog momka. Odveli su ga do neke kavane (u zgradi) i tu ga pretukli. Nas ostale nisu tukli dok nas nisu dovezli u zatvor u Kninu. Kad smo kretali sa Manjače u autobus su ušla trojica. Jedan od njih nas je tukao viljuškastim ključem (od autobusa), a drugi pendrekom. Udarali su nas toliko po glavi i leđima... Najgore je bilo kad te izvedu između redova i jedan te udara sprijeda, a drugi po leđima. U Žitniću su nam dolazile i neke ženske koje su nas ispitivale. Koliko sam skužio to je bilo samo psihičko ubijanje. Kad smo došli u Knin već dok smo se penjali uz stepenice počeli su nas udarati i šutati sve dok nisu iznemogli. Kad su iznemogli, zvali su civile sa korza da nas tuku. Tukli su nas pretežno muškarci, a bilo je i djece od 14, 15 godina. To je doslovce bilo iživljavanje. Malo su tu upotrebljavali kundake i pendreke, pretežno su nas udarali nogama i šakama. Tu su nas sve poredali dolje tako da nitko nije mogao ustati, samo se čulo jaukanje. Tukli su nas do oko 2:00 sata u noći. Kasnije su nam ugasili svijetlo i rekli: "Neće vas niko više dirati."

Ipak, oko četiri, pet sati ujutro opet su došli i počeli nas tući. Onda su nas opet pustili na miru kad su im ujutro došli glavni šefovi. Istjerali su nas van na doručak i postrojili. Onda su počele njihove četničke pjesme. Djeca odozgora su bacala kamenje i pljuvala po nama. To su bila djeca od 7 do 10 godina starosti. Bilo je još pojedinačne tučnjave. Pojedince su odvodili i tukli ih tako da su se čuli samo krikovi. Opet nam nisu ništa dali jesti. Kad su nas vraćali na Manjaču, ugurali su nas u naš autobus govoreći nam: "Neće vas vaši Hrvati! Neće vas Tuđman! Niko vas neće!. Oni nisu htijeli dovesti naše!" Na to smo mi morali odgovoriti: "Jeste, vi ste doveli sve svoje." Kad smo se vraćali, u naš autobus je ušao taj ministar iz Banja Luke. Bio je to mlad čovjek, onizak rastom. Kad smo došli do negdje ispod Manjače stali smo. Pratioci su otišli piti (kavu). To je potrajalo dva i pol sata. Za to vrijeme smo mi čekali u autobusu. Kad su se napili i ušli u autobuse opet je počelo batinanje i trajalo je sve do Manjače. Ja nisam bio tučen do Manjače. Sjećam se malog "Z." K. Imao je 19 godina. Njega su tukli i još neke. Kad smo došli gore jedan komandant nam je održao govor. Govorio je da nam ne preostaje ništa drugo nego razmjena. Ovaj naš ministar razmjene svađao se s jednim od tih oficira. Mi smo ih čekali kod ceste. Kasnije je došao komandant logora kod nas i pitao: "Je li vas tko dirao?" Kasnije smo se žalili komandantu logora i ispričali mu kako je bilo. Kasnije je sve to bilo rečeno predstavnicima Međunarodnog crvenog križa. Odvedeni smo liječniku koji nas je masirao i liječio koliko je mogao. Opet su se svađali, a ovaj je govorio da ćemo biti razmijenjeni, za

tjedan, dva ili mjesec, da nije važno za koliko ali da ćemo biti razmijenjeni. Netko od nas je uspio reći da smo gladni. Onda je on naredio: “Dajte im po konzervu i 1/2 kg leba!” Komandant naših paviljona je bio jedan “Š.”.

Na Manjači je bilo 6 paviljona, a u svakom paviljonu je bilo oko 650 do 700 ljudi, tako da nas je bilo oko 4200. Taj pukovnik je bio sijed, nizak, a imao je ženski glas, stariji čovjek. Oko nas su bili sve Muslimani, a Hrvati su bili razmijenjeni osim ove naše grupe. Kasnije je, prije raspuštanja Manjače došlo do razmjene ovih starijih, sve do 50-og godišta. Nakon toga u logoru nije bilo starijeg od mene. Oko 15:00 sati, kad smo išli na ručak, došli su momci koji su radili u radionicama. Logoraši su popravljali njihove automobile, traktore, puške, kamione i sl., osim toga su radili posebne kundake za puške. Pošto su radili i slušali radio čuli su da će 14. biti raspuštanje logora. To smo čuli 7 do 10 dana prije 14.12.1992. Došli su predstavnici Međunarodnog crvenog križa i rekli nam da su i oni tako čuli. Onda su nam rekli da nas oko 25 do 30% neće biti razmijenjeno, da je tako potpisano, jer da je nelogično da nema ratnih zatočenika. Ali Srbi su nam sve do zadnjeg dana tvrdili da neće nitko ostati osim ratnih zločinaca, ako se utvrdi da takvih ima. Dijelili su 100 kruhova na 2200 zarobljenika i uz to malo čaja ili juhe. Zadnji dan kad smo slušali da se raspušta Manjača odmah nam je bilo drugačije. Tada mi je I. H. (ime oca A.) rekao: “Nećemo mi A. biti oslobođeni. Vidjet ćeš da nas neće pustiti. Mi ćemo sutra ići dalje. Sjećaš se kad nam je rekao komandant logora da smo mi određeni za razmjenu.” Ujutro rano otvorila su se vrata, a nikad tako rano nisu upadali. Bilo je oko 05:00 sati. Bilo je hladno. To je bilo 13.12.1992. Naredili su nam: “Svi Hrvati neka uzmu dvije deke i svoje što imaju i neka izlaze van.” Tada su nas počeli prozivati. Bilo je nas Hrvata oko 150, a dolje niže Muslimana 330. Opet su nam očitali bukvicu kako se trebamo ponašati i kako nam je bilo: “Kad pređete tamo i kad se vidite sa svojima, pričajte bre, kako vam je bilo, nemojte lagati.” Pošto smo imali na Manjači zaštitu Međunarodnog crvenog križa nisu smijeli sa automatskim oružjem ulaziti unutra.

Ujutro su stigli predstavnici Međunarodnog crvenog križa i ekipa neke strane TV. Pitali su nas - kako, gdje, šta: “Znate li gdje vas vode na razmjenu?” Odgovorili smo da ne znamo. Kasnije nam je komandant rekao: “To vam je, bre, iznenađenje.” Mislio sam da ćemo na razmjenu u Dragalić. Muzika nas je ispratila kad smo odlazili. Dobili smo opet konzerve i kruh. Kad smo sjeli u autobuse počeli smo razmišljati o tome što će nam po dvije deke ako idemo na razmjenu?! Ipak smo se nadali da idemo na razmjenu misleći da oni imaju još ljudi pa da ćemo njima ostaviti deke. Ili da je to zbog toga što je noć, pa da se imamo čime pokriti... Nitko nije mislio na ono najgore, ali kad smo prošli od Banja Luke prema Gradišci počelo je došaptavanje. U

autobusu nas nisu tukli. Gledali smo putokaze. Vozili su nas civilnim autobusom. Dugo smo se vozili, već je bio počeo padati mrak. Procurila je vijest da idemo u Srbiju. Kad je noć već pala, netko je rekao: “Evo Brčkog! Idemo u Brčko!” Poslije Brčkog vozili su nas preko nekog polja i tu se zaustavili. Stajali smo tu dugo. Vjerojatno je pratnja otišla u logor “Batkoviće” da se s njima dogovore.

Kad smo stigli u logor Batkoviće bilo je oko 22:00 ili 23:00 sata, a možda i više. Te večeri kad smo stigli izgledalo mi je strašno. Nakon 2 do 3 dana mogli smo izaći u WC, tek poslije smo stekli neku slobodu. Tu nije bilo neke tučnjave. Pretukli su jednog Njemca koji se zvao H. Tukli su one koje su dovodili sa ratišta iz Brčkog, Zvornika - uglavnom Muslimane. Sjećam se i dvojice Hrvata koji su bili na Brčanskom bojištu, a inače su iz Rijeke. To su I. L. i B. (kojem ne znam prezime). Nakon nekoliko dana predstavnici Međunarodnog crvenog križa su nas pronašli. Tu su nam očitali bukvicu da ćemo nakon 2-3 dana biti razmijenjeni. Nama je onda opet bilo drago. Tu je manje bilo Hrvata, a Muslimana je bilo dosta iz Šamca, zatim zatvorenika iz same Bijeljine. Ali tu su bile samo gradske razmjene. Jedino je jedna razmjena sa Hrvatima otišla u Šamac. Poslije toga je to stalo do 07.01.1993. pa do razmjene u Čelebićima. Za nekoga su Batkovići bili super, a za druge ne. Jedan Srbin D. je djelovao fino, a u sebi je imao toliko mržnje da to nije normalno. U Batkovićima je bilo oko 1300 zatočenika. Jedan dječak Musliman (star oko 15, 16 godina) rekao je da je uhićen zajedno sa majkom i sestrom ali da su one ostale zatočene u nekoj školi u Bijeljini. Odatle smo išli raditi osim ako bi bili tako bolesni da ne možemo ustati. Radili smo sve najteže poslove. Bila je jedna grupa zatočenika koja je bila na Majevici na Tuzlanskom ratištu, baš na odašiljaču. Njima je bilo jako opasno jer su tu kopali rovove i posluživali hranu. Radili su samo noću, a bilo ih je oko 50. Pretežno su bili Muslimani. Čuo sam za njih da su uhvaćeni na ratištu. Ove ostale je slalo na Brčansko ratište. Nas su poslali u Teočak u akciju. Probijali smo liniju od Bjeladića na Teočak, prema Tuzli, jer su od tamo muslimanske snage tukle po Ugljeviku. Odatle su oni mogli tući dio elektrane, rudnik i Ugljevik. Mi smo bili doslovce poslani da izginemo. U mojoj grupi je bilo 40 zatočenika prvih osam dana. Zatim smo podijeljeni na dvije grupe od po 20. Osam ih je bilo ranjeno odmah prvih dana. Odatle su neki vraćeni na suđenje u Bijeljinu. Radilo se o Muslimanima. Od ranjenih se sjećam I. P. (ime oca Š.). Imao je prostrijelnu ranu kroz pluća (metak mu je izašao kroz leđa). On je iz Kotor Varoši. Snajper je odbio tri prsta na lijevoj ruci jednom zatočeniku, također iz Kotor Varoši. Tako da nas je na liniji ostalo još 24. Među nama su bili: I. P. i M. Ć. Od tih 24, 19 je ubijeno, dvojica se vode kao nestali, a nas trojica smo preživjeli. Dok smo išli kamionon na liniju, I. P. je uspio iskočiti i pri tom je ranjen. Na liniji smo samo gledali kako ćemo poginuti.

Točno 26.03.93. (subota ujutro) na Crnom Grebenu prolazili smo preko minskog polja. Nas 8 je prošlo, a jedan stražar je nagazio na minu koja mu je odbila petu. Kasnije su tenkovi prolazili tuda da razminiraju te mine (zvali su ih "paštete"), a mi smo samo gledali koliko je tu bilo mina. U tih osam dana samo smo čekali kada će nas zvati. Oni bi samo javili na toki-voki: "Treba mi ovo, treba mi ono." Sve se to odvijalo na 100 metara od borbi. Granate su padale oko nas ali ih više nismo ni gledali. Kad su ovi poginuli išli smo na liniju ujutro rano u 06:00 sati. Te večeri su nas vratili na Ugljevik, a cijelu noć 26.03.1992. je padao snijeg. Tu je ranjeno dosta srpskih vojnika, a 29 je poginulo. Kad su Srbi zauzeli te dvije kote, opustili su se. Muslimani su onda počeli tući po njima. Tu je bilo grozno. Mi smo zapadali u snijeg, a bili smo praktički goli i bosi. Tako su Muslimani, 26.03.1993. opet vratili te kote (Bilalić i još jednu), gdje su pobili te Srbe. Oko šest sati smo ostali kod komande. Toliko dugo nikad nismo ostali. Komanda je bila u jednoj muslimanskoj kući. Dok smo tu čekali javljeno im je da su linije probijene, ali su ipak poslali svoja dva vojnika da idu na te položaje spasiti mrtve i ranjene. Poveli su nas na te nove položaje, ali gore nismo stigli. Samo sam čuo riječ "Mujo". Mislim da je tada na tisuće metaka ispaljeno na nas. Kamion se pomaknuo još možda 10 metara. Samo sam čuo neke krikove. Kad smo im rekli: "Mi smo logoraši, nismo vojnici!', oni su samo opsovali i rekli: "Kakvi logoraši!"

Kasnije sam čuo jedan transporter kako se vraća s položaja. Ispod nas je bila provalija. Nisam bio siguran jesam li živ. Čuo sam samo krkljanje ljudi. Kasnije su gađali transporter. On nas je odgurao. Kasnije mi je rekao srpski kapetan da je on bio u transporteru. Kad sam došao k svijesti vidio sam da su na mene popadali leševi i da me to guši. Lijeva noga mi je bila propala kroz pod. U trenu sam iskočio na zemlju i vidio da nema nikakvog zaklona. Kad sam pogledao kamion vidio sam da nema kotača, ali da je naprijed još uvijek zaštitna maska i kako nas je transporter gurao napravila se velika gromada blata i snijega. Dolje niže bila je voda i bljuzgavica u koju sam ušao. To je bila dosta velika rupa tako kad sam ušao, samo mi je glava virila. Tu sam bio dugo i kasnije sam čuo neko stenjanje u kamionu. Kad sam se okrenuo lijevo vidio sam dolje jednog čovjeka i čuo kako jauče. Bio je to I. P. On je iskočio kad su Muslimani prvi rafal opalili. Tada je ranjen. Osluškivao sam i čuo glasove iznad sebe. Sva ta vojska je bila maskirana tako da nisam znao da li je srpska ili muslimanska. Došli su iznad nas i rekli: "Izlazite, ima li tko živ." Opalio je još 2-3 metka. M. Č., pošto je bio ranjen, vikao je: "Spasite me! Ja sam logoraš! Poubijali ste logoraše!" Kad su ga pitali tko je i odakle je, rekao je: "Ja sam M. Č. iz Jajca." Onda je netko od njih rekao: "Da vam majku jebem, svi ste vi isti!" Kad sam to čuo nisam se smio nikako javiti. Oni su došli do kamiona na jedno pet, šest metara. Po njihovoj priči čuo sam da su uništili tenk koji je naišao poslije transportera i nagazio na minu. Tu sam čekao

i nisam znao kud i gdje da krenem. Onako prljav i blatnjav kakav sam bio znao sam da bi pucali čim bi me ugledali. U toj rupači sam bio oko sat i pol.

Kasnije sam pitao M. kako je, a on je zajauknuo da mu pomognem. Rekao sam mu da mu ne mogu pomoći. Pogledao sam dolje tražeći I., ali nisam nikog vidio. Dolje je bila sutjeska (kanjon), nije mogao dolje. Odozdo je krenula srpska vojska prema položajima. Oni su našli prvo I. P. Dok su njega ispitali što je bilo i dok su došli do mene potrajalo je. Tih 50 do 100 metara nisu ni oni smijeli ići brzo jer su se bojali muslimanske zasjede odozgo. Kad su pitali: "Imali li živih?" Odazvao sam se. Kad su me pitali za oružje rekao sam: "Ovjde ima oružje od vašeg vojnika tj. od suvozača kamiona." Rekli su: "Ne diraj ništa. Okreni se i dođi da te pogledamo." Kad su me pregledali pitali su ima li još živih. Rekao sam da ima jedan u kamionu. Pitali su imali još ljudi u kamionu. Rekao sam im da ima samo mrtvih. Oni nisu znali ništa, nisu znali ni da smo mi logoraši. Onda su me pitali da li mogu otići do njihove komande. Rekao sam im: "Ja ne znam ovdje ništa, ja sam tu zarobljenik." "Zarobljenik?" -upitno je ponovio netko od njih. Rekao sam: "Mene su iz Batkovića poslali ovdje da radim." Ponovno me upitao da li mogu otići do njihove komande. Pitao sam gdje je komanda. Rekao mi je da se komanda nalazi dolje, na oko 2 km udaljenosti. Svu su tešku artiljeriju locirali dolje tako da se tamo nalazila i komanda. Rekli su mi da odem dole javiti sanitetu da dođu po mog kolegu.

Dolje je bilo gore nego u kamionu. Stalno sam mislio da će me ubiti. Rovovi su bili lijevo i desno. Prolazio sam, a da me nitko ništa nije pitao. Tu je bilo dosta vojske. Kad sam došao dolje, gdje je bila masa njih, pitali su me tko sam. Kad sam im rekao da sam zarobljenik, rekli su mi: "O, pa ovdje ima jedan tvoj kolega. Eno ga u bolnici." Pitali su me da li sam ranjen. Rekao sam im da nisam jer da su me geleri samo prosjekli. Samo sam imao teške udare od detonacije. Oni se nisu prvo usudili prići kamionu jer su znali da će Muslimani otvoriti vatru. Tako da je potrajalo dok su prišli kamionu. Kasnije su izvukli M. Ja sam čekao, pa kad su vozili mrtve onda sam i ja sa njima otišao. Među mrtvima bilo je 13 Hrvata i 6 Muslimana. Za jednog Hrvata se ne zna jer je i on iskočio i bio pod kamionom. Možda ga je pregazio transporter. Uglavnom njegovo tijelo nisu našli. Zvao se J. M. (iz Banja Luke). On se vodi kao nestao. Jedan Musliman se također vodi kao nestao. On se zove E. Među poginulima iz Ljubije su bili: D. K. iz Kalajeva; S. I. iz Žuna; J. M. iz Žuna. Iz Kotor Varoši, među poginulima su bili: J. M.; Z., I. B.; V. i još jedan. Od poginulih Muslimana samo znam jednog iz Sanskog Mosta i M. Mi smo osam dana bili skupa tako da im ne znam svima imena. Poznavali smo se samo po imenu SLOBODA. Kad sam se vratio u komandu mislio sam da će me ubiti. U toj komandi su me sklonili i rekli: "Nemoj samo da te vidi policija!" Zatvorili su me i dali mi cigarete i kavu. Kasnije su me prebacili u Ugljevik.

U Ugljeviku sam proveo jednu noć. Te noći je došao jedan s redenikom. Bilo je 5 ili 6 minuta do ponoći. Mislio sam da me vode na strijeljanje. Bio sam sam u toj ćeliji. Rekao mi je: "Ideš sa mnom!" Kad sam počeo oblačiti jaknu rekao mi je da je ne oblačim jer da samo idemo malo van. Tada mi je bilo još gore. Dok smo išli počeo sam se tresti premda sam primio tablete za smirenje. Kad je on to primjetio rekao je: "Ne boj se! Neće ti ništa biti." Vodio me kroz hodnik do jedne sobe. U toj sobi je sjedio mlad čovjek. Ispred njega je stajala pisaća mašina. Na drugoj strani je bilo narezanog suhog mesa i neke "žvake" Tada me on pitao da li sam se uplašio. Rekao sam mu da jesam. Onda mi je on rekao: "Ne boj se ništa! Samo moraš dati izjavu u ovom danu još prije ponoći." Dok sam davao izjavu ponudio me mesom i "žvakom" Kasnije su me vratili u ćeliju gdje sam dočekao jutro. Tog jutra su došli strani novinari. Sve leševe su izvadili u jedan podrum, a ja sam čekao da dam imena poginulih. To je bila nedjelja 27.03.1993. Sve naše Hrvate su stavili u neke škrinje, a Muslimane u neke kištre. Stavili su im i neke natpise. Svi su sahranjeni u Bijeljini i to Hrvati na hrvatskom groblju, a Muslimani na muslimanskom. Njihova tijela su razmijenjena u kolovozu. Oni su bili pokopani dostojanstveno.

Predstavnici Međunarodnog crvenog križa su nam mogli pomoći samo u vezi hrane i higijenskih uvjeta, a što se tiče politike tu oni nisu mogli ništa. Od Hrvata, samo sam se ja vratio u logor. Po noći sam imao noćne more, buncao sam, a bilo je dana kad ništa nisam mogao jesti. Jednom kad sam se probudio vidio sam da me čovjek drži. Pitao sam što je. Rekao mi je: "Ti urličeš, skačeš, buncaš!" Pošto sam bio pod stresom žene iz Međunarodnog crvenog križa su mi davale tablete. Bez obzira na to nisam mogao 14 dana ništa jesti. Popio bih samo malo kave i čaja i to bi bilo sve. U Batkovićima je dosta ljudi izginulo. Neki su ostali bez noge, ruke... Dvojica su ubijena. Ubijen je I. I. iz Kotor Varoši. On je nešto radio "motorkom" kad je udarila granata i raznijela ga. Muslimana je bilo dosta ranjenih. Bilo je oko 20 ljudi bez noge, ruke... Tako da je ostalo dosta invalida.

Kasnije su govorili da ponovno treba ići na rovove. Tražili su 10 ljudi. Tad sam im rekao da ja to ne mogu podnijeti ni fizički, a ni psihički. Da sam ja gotov. Trebalo je ići u Janje kod Bijeljine. Među tih deset javio se zatočenik J. Rekli su mi: «A., dvojica Muslimana moraju ostati ovdje jer moraju na suđenje. Hajde ti s nama." Kad sam ih pitao što rade rekli su: "Čistimo oko vikendica, palimo trnje. Nitko nas ne dira. U motelu jedemo s vojskom." Samo sam povukao svoju torbu i rekao: "Idem!" Kad sam došao gore iznjeli su neku hranu pred nas. To je bilo nešto kao riža s puno mesa. Dobili smo kompot i kolač. Poslije smo naručili kavu. Bilo nam je dobro. Prve noći jedan nam je rekao: "Izaberite od tih kuća jednu koju hoćete i tu ćete spavati." Dobili

smo vikendicu. Tu je spavala pretežno srpska vojska koja je sastavljena uglavnom od Srba prognanih sa tuzlanskog, travničkog i sarajevskog područja. Tu nas nisu tukli i maltretirali. Mogli smo jesti koliko smo htjeli. Popodne su nam dozvolili da se kupamo u Drini. Oni su lovili ribu pa su nam znali dati i po 20 kg ribe za roštilj navečer. Ja sam bio kao vođa te radne brigade.

Jednog dana su nam naredili: "Idete svi za Batkoviće. Hrvati sutra idu na razmjenu." Kad smo došli u Batkoviće pitali smo da li je to istina. Rekli su nam da su samo tako čuli, da ništa ne znaju. Čekali smo tu noć. Onda su došli, prozvali sve Hrvate i rekli: "Spremite se. Sutra idete na razmjenu." Nitko nije mogao spavati te noći. Svak se počeo pomalo sređivati. Stražar zvani "O." (bio je dobar, nije tukao ni maltretirao) otvorio je prozore. uveli su nas u autobuse. Kad smo ih pitali gdje idemo reki su: "Idete u Čelebić." Sa mnom su bili Ž. T., I., I. i S. V., F. M., V. U. Vidjeli smo da opet nešto nije u redu, jer su nas odveli u neku prostoriju. Opet je nastao tajac, tišina, nitko nije pričao ni sa kim. Kasnije su odvojili Ž. T. i još neke u drugu sobu. Poslije su došli naši predstavnici. Među njima je bio i naš novinar S. Š. Govorili su nam da do razmjene neće doći jer Srbi nisu poštivali dogovor. Srbi su nam govorili to isto, ali da Hrvati nisu poštivali dogovor. Tako je to trajalo dok nisu došli predstavnici Međunarodnog crvenog križa. Donijeli su nam kiselu vodu, mesni narezak i po 1/2 kruha. Kad je pala noć morali smo nazad.

Pošli smo prema Manjači, međutim onda je skrenuo. Vidjeli smo neko brdo, neku školu, počeli smo se veseliti. Pogledao sam i vidio da je ograđeno i da na jednoj žici visi natpis MINE, iza je bila druga žica. Kad smo došli do te škole vidio sam vojne pse i uperene mitraljeze. Nikog živog nije bilo, samo natpisi. Bilo je i krvi, tada smo vidjeli da je i tu bio neki logor. Bilo je to u selu Kamenica kod Drvara. Tad su nam rekli: "Ovjde ćete biti dok se ne izvrši razmjena!" Nismo imali puno cigareta. Svaki je dobio po kutiju kad smo pošli iz Batkovića. Pošto vojnici koji su bili tu nisu imali cigareta lupali su nam na vrata i tražili cigarete pa smo im morali dati. Tu smo ostali do 29.06.1993. Davali su nam po dva obroka na dan. Nisu to bili baš neki dobri obroci, ali nama je bilo važno da nas ne batinaju, da nas ne tuku. Opet su došli predstavnici Međunarodnog crvenog križa i pitali nas zašto smo još tu. Ti predstavnici Međunarodnog crvenog križa su bili kod nas i na Manjači. Tražili smo ih da nam donesu vode da se možemo oprati. Imali smo samo neke tanke madrace, krov je prokišnjavao. Tada su nam rekli da će se za nas brinuti kao i na Manjači ako budemo tu duže zadržani. Rekli su da će nam i hranu dovesti. Tako je i bilo. Oni su išli na pregovore. Bili smo toliko izmučeni i psihički i fizički da smo i njih počeli vrijeđati.

Na jednom štoku od vrata bio je urezan natpis: "M. T. 26.08.1992. ili nešto slično. Uvijek kažem da bih volio da je on u nekom manjem zatvoru, samo da nije ubijen.

Otišlo nas je 12 u Kamenicu. Sa nama je bila samo vojska. Pomislio sam - opet me vode na neku liniju. Bio je mali autobus. Pola autobusa je bilo vojske. Onda sam vidio M., B. K. iz Mrkonjića. Mislio sam ako skrenemo lijevo nema nas, a ako skrenemo desno bit će možda nešto. Onda sam vidio da skrećemo lijevo. Malo niže zaustavila nas je njihova kontrola i vratila nas natrag. Onda smo se vratili i skrenuli desno. Išli smo tako, a onda se na pola puta autobus pokvario (planuo je motor). Bilo je oko 22:00 sata navečer. Srpska policija nije u prvom trenutku ni primjetila da nas nema jer su oni išli ispred, pa su se morali vraćati po nas. Stigli smo do mjesta gdje se trebala održati razmjena, i opet su počeli problemi jer nas je trebalo biti 13, a bilo nas je samo 12. Od toga trojica su se vratila jer su htjeli biti razmijenjeni na tuzlanskom području (jer su im tamo bile obitelji). Jesu li se razmijenili ne znam. Mogli su se ovdje razmijeniti s nama i otići gore.

Kad su nas pohapsili u Ljubiji rekli su da idemo samo na informativni razgovor, a taj "razgovor" je potrajao godinu dana. I opet se nismo uspjeli dogovoriti.

U Bjelovaru, 4. veljače 1994.

- luka23

GODINA ROĐENJA: 1962.
PREBIVALIŠTE: Žune
NACIONALNOST: Hrvat

(…) U trenutku zločina nalazio sam se na svom radnom mjestu u selu Žune kod rudnika željezne rude Ljubija. Za zločine u prijedorskoj općini po meni je kriv SDS stranka koja je planski sprovodila i dalje sprovodi etničko čišćenje uz pomoć vojske Republike srpske i drugih paravojnih formacija iz Srbije, tzv. Belih orlova, arkanovaca, šešeljevaca... Počinitelji zločina u selu Briševo - Ljubija i drugim okolnim selima su pripadnici 6. krajiške koja gravitira sanskoj općini uz pomoć Ljubijskog bataljona i još nekih paravojnih formacija iz Prijedora. Primjer iz mog sela: Ubijen moj susjed M. K., ubili su ga pripadnici 6. krajiške brigade, susjeda J. H. i N. I. ubio je Lj. P. pripadnik Ljubijskog bataljona.

Pripremne radnje prije zločina učinjene su tako što su preuzeli vlast silom, smijenili komadanta milicije u Prijedoru, koji je bio Musliman,a ostale djelatnike Muslimane i Hrvate razoružali tako da je milicija ostala čisto srpska. Smjenjen je predsjednik općine, a poslije odveden u logor Omarska. Poslije toga naredba da se vrati

oružje kojeg ništa nije bilo, a onda je počelo 22. maja pa dalje, prvo Hambarine pa Čarakovo, onda Kozarac. Navodno su čistili sela od ekstrema kako su ih oni zvali muslimanskih fundamentalista, a to se svelo na čišćenje što ne uspiju pobit, ostalo u logor i protjerati. To se u stvari svelo na etničko čišćenje.

Vladajuća stranka u našoj općini je bila SDA - Stranka aemokratske akcije, koja je na vlast došla putem demokratskih izbora koji su provedeni po protokolu. Poslije preuzimanja vlasti od strane Srba u noći od 30 aprila na 1. maj mir je trajao 22 dana, a onda je puklo prvo na Hambarinama (selo nedaleko od Prijedora). Otpor je bio slab jer ljudi nisu imali oružja, tako da su Hambarine pale u prvom srpskom naletu. Malo bolji otpor pružio je Kozarac, međutim i to selo je palo nakon 7 dana. Otpor su pružile grupe koje su imale oružje, a njih je bilo malo tako da je to bilo jadno poredeći to sa srpskom vojskom. Srbi su po tim selima ubijali civile i odvodili u logore. Ubijanje je trajalo prva dva mjeseca rata i odvođenje u logore (Omarsku, Trnopolje), a kad su novinari došli u Omarsku, to se donekle zaustavilo jer je svijet doznao za te zločine pa je počelo spašavanje logoraša preko Međunarodnog crvenog križa.

Posljedice agresije su: uništena sela, pobijeni ljudi, odvedeni u logore sve što je najgore moglo da zadesi naš narod, a najviše su stradali Muslimani. Lokalno stanovništvo je moralo biti lojalno prema agresorskim formacijama. Moralo se ćutati, ništa ne vidjeti, ne znati, ne čuti i tako se preživljavalo. Etničko čišćenje je provedeno maksimalno u Bosanskoj krajini, a za to postoje dokazi i mnogi svjedoci. Neposredne žrtve masakra su bili 99% civili, žene, djeca i starci, nosioci funkcija stranaka SDA i HDZ-a, intelektualci, svi bogatiji i viđeniji ljudi u općini Prijedor. Ovi zadnji su odvedeni u logor i tamo mučeni i ponižavani, a mnogi su i ubijeni.

Odnos agresora prema Muslimanima je bio takav da su ih ubijali kao zečeve, totalno su ih uništavali, dok su se prema Hrvatima odnosili malo podnošljivije. Odnos Hrvata i Muslimana prije rata je bio dosta dobar, a mislim da se nije promjenio ni za vrijeme rata. Lokalno srpsko stanovništvo odobrava zločine jer tamo nisam sreo ni čuo Srbina da je barem rekao nešto protiv zločina, a kamo li da je javno prosvjedovao. Govore samo da vraćaju dugove iz prošlog rata.

Uništavane su crkve katoličke tj. planski su rušene kao i džamije. Direktno nisam bio na licu mjesta zločina ali sam bio jako blizu, tih dana se bježalo u šume i skrivalo. Tako sam se i ja ponašao i imao sam sreće i ništa drugo.

Mjesto boravka sam napustio 22.01.1993., a prije toga sam dobio papire koji život znače jer bez njih ne bih mogao ni izići. Pritisak od Srba je bio da se pridružim u četničku vojsku, ali ja sam izdržao i nisam to uradio, a i u međuvremenu sam dobio

i papire iz Hrvatske, tako da sam morao izići. Mogu reći da sam imao veliku sreću jer dosta momaka iz mog sela je ostalo i vjerojatno će ih prisilno mobilizirati. Jednostavno, tamo imaš dvije mogućnosti, da se obučeš u četnike i ako preživiš nemaš budućnosti, a ako se ne obučeš onda bježi što dalje jer te može samo metak snaći.

U Zagrebu, 18. ožujka 1993.

- luka24

GODINA ROĐENJA: 1967.
PREBIVALIŠTE: Žune
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se u selu Šurkovac. (…) Žrtve zločina su mnogobrojni Hrvati iz sela Briševa, M. K. iz Žuna, J. i M. H., N. I. - bivši zatočenik logora Manjača. Odnos Muslimana i Hrvata je bio dobar. Napominjem da smo mi u Šurkovcu kupili pomoć za prognane Muslimane koji su bili u Dojnjoj Ljubiji. Ne mogu se točno sjetiti datuma ali od druge polovine petog mjeseca dogodili su se svi zločini. Osobno sam svjedok dvojice ubijenih koje sam vidio u Šurkovcu. Jedan je bačen pred osnovnu školu u Šurkovcu. Drugog sam našao kad sam išao sa Kose (groblja) gdje sam noćio. Obje žrtve nisu bili stariji od 35 godina.

Mjesto stalnog boravka sam morao napustiti 11.11.1992. Napustio sam mjesto jer me četnik Č. dva puta prisiljavao da se obučem (u srpsku vojsku). Kad sam odbio rekao mi je da jednom neće biti mene ili njega. Svjedok ovome je i velečasni fra. J. B., svećenik iz Šurkovca.

U Zagrebu, 17. ožujka 1993.

- luka26

GODINA ROĐENJA: 1940.
PREBIVALIŠTE: Kalajevo
NACIONALNOST: Hrvat

U mom selu nacionalna struktura stanovništva je mješovita, živjeli su Srbi i Hrvati. Vladajuća stranka je bila HDZ, a na vlast je došla višestranačkim izborima. U trenutku zločina nalazio sam se u granicama svog sela. U mom selu su djelovali pri-

padnici 5. kozarske brigade, a nju su sačinjavali mještani susjednih srpskih sela: Miska Glava, Volar, Ljeskare i VP Ljubija. Uoči napada bila su stalna zastrašivanja stanovništva sa prijetnjom smrću, pljačke, progoni iz kuća, tuča stanovništva. Otpor nije pružen jer su pokupili ono malo oružja i rekli su da nam neće nitko ništa. Posljedice agresije u mom selu su: nasilna mobilizacija stanovništva, odvođenje stanovništva u konc. logore (iz mog sela je otjerano u logore osam osoba). Neposredne žrtve zločina bile su masovno civilne osobe i pojedinci sa odgovarajućih funkcija. Planski su uništeni vjerski objekti. Odnos agresora prema Hrvatima i Muslimanima je isti, a odnos Hrvata i Muslimana je bio dobar. Lokalno srpsko stanovništvo zločine doživljava sa ponosom. Stalno mijesto boravka napustili smo 15. prosinac 1992., a okolnosti pod kojima smo napustili su etničko čišćenje, pljačke, prijetnje smrću.

U Trbovlju, 17. ožujak 1993.

- luka27

GODINA ROĐENJA: 1955.
PREBIVALIŠTE: Šurkovac
NACIONALNOST: Hrvat

Naše mjesto je čisto Hrvatsko. U trenutku zločina nalazio sam se u Šurkovcu, Volari, Ljubiji. (…) Otpora nije bilo, organizovali smo spašavanje naroda. Neposredne žrtve zločina bili su hrvatski i muslimanski narod, koji je trpio pljačke, ubijanje, teror i paljenje. Jednako su proganjani i Hrvati i Muslimani, čiji je međusoban odnos uglavnom bio dobar. Lokalno stanovništvo nasilno je odvođeno u koncetracione logore. U mjestu zločina planski su uništavani objekti koji nemaju vojni značaj. Za lokalno srpsko stanovništvo to je bilo normalno, tvrdili su da smo mi za sve krivi. Očevidac sam leša S. K. iz Bišćana koji je ubijen i bačen ispred naše škole u Šurkovcu. Šurkovac sam napustio kao i ostali zbog stalnih prijetnji, pucanja po kućama, pljačke i sl. U Hrvatsku sam došao 10.10.1992. preko Travnika, put je trajao 18 dana.

U Rijeci, 15. ožujka 1993.

- luka28

GODINA ROĐENJA: 1956.
PREBIVALIŠTE: Šurkovac
NACIONALNOST: Hrvat

Nacionalna struktura stanovništva na mjestu zločina bila je Hrvatska. U trenutku zločina nalazio sam se kod kuće. Počinitelji zločina su Srbi koji su preuzeli vlast na prijedorskoj općini. Među njima su se isticale vođe, a to su moje radne kolege … te mještani susjednih srpskih sela koji su znali pravo stanje u našem selu. Vladajuća stranka je bila HDZ. Muslimani i Hrvati su bili u dobrim odnosima.

Poslije pada Prijedora Srbi su sve lako rješavali i činili u svoju korist. Dolazili su u selo pucali, pljačkali, prijetili, oduzimali i odvozili. Nisi smio nikoga ni pitat zašto se to tako radi. Prije zločina naše mjesto nije vodilo borbe, niti je pružalo otpor pošto je bilo u okruženju od četnika. Otpor su pokušali Muslimani, ali su odmah ugušeni i napravljen je masakr.

Poslije agresije ostao je jad, bol i dalje je nastavljeno zastrašivanje pucanjem i ubijanjem: A. J., M. J. i njihove žene iz susjednog sela Volara. Neposredne žrtve u toku rata su bili i moja žena, djeca i punica gdje su četiri četnika došli kod njih i tražili novce, zlato, stavljali nož pod grlo i na taj način su im oduzeli 4000 DEM, svo zlato što su imali. Sasjekli su gume od auta pošto ga nisu mogli odvesti jer nije bilo goriva. U logor su mi odveli brata Z. M. gdje je i podlegao od četničkih udaraca.

Prijedor je pao 01.05.1992., a agresija na selo bila je 22., 23.05.1992. (…)

U Rijeci, 13. ožujka 1993.

- luka29

GODINA ROĐENJA: 1956.
PREBIVALIŠTE: Šurkovac
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se u Šurkovcu, Gornjem Volaru, Ljubiji, Prijedoru. (...)

Očevidac sam leša S. K. iz Bišćana koji je ubijen i bačen ispred škole u Šurkovcu. Bio sam na Briševu sa N. D. na zgarištu njegovog imanja, vidio sam ubijene Musli-

mane iz Kureva i Srbe koji se hvale kako su ubijali (M.- S. O., M. G. - kapetan iz D. Volara i dr). (...)

Šurkovac sam napustio kad su i ostali zbog prijetnji, pucanja po kućama, pljačke i sl. U Hrvatsku sam došao posredstvom UN CIV POL-a iz Dvora 22.10.1992. Put me vodio preko Prijedora 40 dana, Trnopolja 15 dana, Dvora 13 dana i Petrinje 1 dan.

U Rijeci, 15. ožujka 1993.

- luka30

GODINA ROĐENJA: 1953.
PREBIVALIŠTE: Šurkovac
NACIONALNOST: Hrvat

(...) V. J. – V. trgovac, poslao je 9 Roma (cigana) da pokopaju 11 već ubijenih ljudi, koji su dovezeni i izbačeni kod njihovog naselja Volarići. Dok su oni kopali grobnice iz smjera gdje je Vojo otišao došla su dva za sada nepoznata četnika i ubila tih 9 Roma. (...)

Dana 20. 07.1992. je stanovništvo predalo oružje u mjestu Bišćani. Kad je grupa četnika pokušala silovati kćerku, ćaća kćerke je uzeo pištolj i ubio jednog četnika, prezivao se P. rodom iz Miske Glave. Za osvetu četnici su napravili čišćenje sela: Bišćani, Rakovčani, Hambarine, Jugovci i Čarakovo. To su Muslimanska sela gusto naseljena. Tu je živilo oko 15.000 stanovnika - Muslimana. Nad tim stanovništvom u tom vremenu izvršen je pokolj. Malo ih je preživilo taj masakr. Tamo više nema žive duše. (...)

Zastrašivanje građana bilo je cijelo vrijeme dok sam tamo boravio. Npr., u mojoj MZ Šurkovac: Izmasakriranog čovjek tjekom noći izbacili su iz auta ispred škole. Izmasakrirani je bio S. K. rođ. 1957. rođen u Bišćanima. Nakon izvjesnog vremena ubili su čovjeka ispred moje kuće kod kojeg nismo našli dokumente. Petnaest dana nakon toga su granatirali crkvu i kuću P. R. Istu noć u Gornjem Volaru u obiteljskoj kući su ubili: M. J., njegovu nepokretnu ženu i gluhonijemu susjedu. Prije toga su odveli sina mu Antu i njega ubili. Poslije takvih akcija idu od kuće do kuće i ubjeđuju ljude da se obuku u četničku vojsku kao da bi zaštitili selo od njihovih kako oni kažu ekstrema. Moje je mišljenje da je te njihove ekstreme slala njihova četnička komanda. Meni je osobno M. Č. iz Miske Glave došao i rekao: "Obuci se u četnike! Seli ili metak u čelo!" Ima toga puno, to se sve ne može opisati ovako kratko jer tamo sam boravio od početka agresije pa sve do mog prelaska ovamo 24.12.1992.

U Rijeci, 14. ožujka 1993.

- luka31

GODINA ROĐENJA: 1941.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se u kući u Ljubiji. Srbi su silom preuzeli vlast. Kada je vraćeno oružje TO, tada je došlo do rušenja i paljenja kuća. Svako kontaktiranje sa Srbima - četnicima bilo je zabranjeno i masovno je iseljeno hrvatsko i muslimansko stanovništvo. Neposredne žrtve zločina bili su civili u prvom redu, ljudi od ugleda, a kasnije bez obzira i žene i djeca. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, a odnos između Muslimana i Hrvata tada je bio dobar.

Dana 22. svibnja naišao sam autom na punkt u Tukovima kad je ubijeno dvoje četnika i tada je počeo rat u Prijedoru. Dana 19.07.1992. oko 10:00 došli su četnici, opkolili kuću, mene uhitili i odveli u prihvatni logor u Ljubiji na stadion, a odatle smo autobusima odvezeni do logora Keraterm, tamo svi nismo mogli stati pa smo prebačeni na Vlašić kod Turbeta.

U Rijeci, 15. ožujka 1993.

- luka32

GODINA ROĐENJA: 1961.
PREBIVALIŠTE: Šurkovac
NACIONALNOST: Hrvat

Od samog početka zvjerstva agresora nalazio sam se kod kuće skrivajući sebe i svoju obitelj da ne bi nastradali. Od samog početka bili smo u okruženju četnika što su maltretirali naš narod, pljačkali, otimali, palili, tako da ni jednog trenutka nismo bili sigurni. Imali smo ograničeno kretanje. U trenutku prvog ubijenog i dovezenog čovjeka u Šurkovac koji se zvao S. K. iz Bišćana, nalazio sam se kod kuće i da bi kasnije tog istog čovjeka pokopali. (…)

Odnos Hrvata i Muslimana za vrijeme mog boravka je bio dobar. Svi zločini koji su napravljeni od strane četnika bili su prihvatljivi za Srbe. Oni su ih podržavali i nagrađivali te četnike i davali im da piju i jedu i govorili im tko šta ima i da mogu unaprijed otići tamo, gdje znaju šta imaju uzeti.

U Rijeci, 13. ožujka 1993.

- luka33

GODINA ROĐENJA: 1962.
PREBIVALIŠTE: Šurkovac
NACIONALNOST: Hrvat

U Šurkovcu u selu u kojem sam živio bilo je Hrvatsko stanovništvo. Od 01.05.1992. od kada traje srpska okupacija u Prijedorskoj općini pa do 06.01.1993. boravio sam u Šurkovcu. (...)

U mom mjestu do okupacije je vladao HDZ, a na vlast je došla demokratskim izborima. Prije srpske okupacije nije pružan otpor od strane hrvatskog stanovništva, jer je na prijedorskoj općini prije okupacije bilo svega 6% Hrvata, i nisu kao takvi imali nikakvih šansi na pružanje otpora. Od 01.05.1992. traju protjerivanja, zastrašivanja, pljačke, odvođenje u logore, ubijanje, paljenje i niz drugih stvari koje su nepojmljive i neobjašnjive. Posljedice agresije su takve da si najsretniji ako živ dočekaš novi dan. Žrtve zločina su žene, djeca, muškarci, odnosno, kompletno hrvatsko pučanstvo.

Odnos agresora je prema Hrvatima bio isti kao i prema Muslimanima. Odnos između Hrvata i Muslimana je relativno dobar. Srpsko stanovništvo svoje četničke zločine doživljava kao borbu za njihovu svetu stvar, za obranu njihove Republike Srpske. Uništena je crkva i mnoge druge kuće koje nisu imale nikakvo vojno značenje.

Mjesto sam napustio 06.01.1993., a otišao sam da spasim živu glavu i to sam uradio u posljednji trenutak.

U Rijeci, 15. ožujka 1993.

- luka34

GODINA ROĐENJA: 1942.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se sa obitelji u selu Raljaš. (…) Neposredne žrtve zločina su bili nedužni civili Muslimani i Hrvati i to najviše su nastradale majke sa djecom i nemoćni starci. Odnos Muslimana i Hrvata za sad je dobar. Učinjene četničke zločine srpsko stanovništvo gleda sasvim normalno na sve što četnici učine jer mi Hrvati nemamo nikakva prava u njihovoj srpskoj krajini. Na odlazak gledaju sasvim normalno i kažu: “Vi Hrvati u Hrvatsku, a naši Srbi iz Hrvatske ovamo!”

U Zagrebu, 23. ožujka 1993.

- luka35

GODINA ROĐENJA: 1943.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se u selu Raljaš. Zločin su počinili arkanovci, šešeljevci, susjedi Srbi iz Rasavaca i Oštre Luke te 6. krajiška.

Putem izbora pobjedio je HDZ, a SDS je preuzeo vlast silom. Stanovništvo nije pružalo nikakav otpor, ipak odvedeni su silom u logore, a i ja među njima. Neposredne žrtve zločina su Hrvati i Muslimani. Muslimani i Hrvati su živjeli u slozi. Pojedini lokalni Srbi učestvovali u zločinima četnika, pljačkali, ubijali i palili kuće. Zapaljene su kuće i crkva u Ljubiji.

Dana 25.05.1992. počelo je sa granatiranjem Hambarina, muslimanskog sela u općini Prijedor. Stanovništvo sela ubijeno je ili odvedeno u logore, kuće porušene ili opljačkane.

Dana 25.07.1992. bilo je granatiranje susjednog sela Briševa. Nakon granatiranja, uslijedile su pljačka, silovanja, paljenje kuća i odvođenja mještana u konc logore. Bio sam očevidac ubojstva mještanina Briševa J. A. prilikom odvođenja u logor. Nakon čega su i mene uhvatili. U logoru u Sanskom Mostu ubijeno je mnogo ljudi hrvatske i muslimanske nacionalnosti, imena se ne sjećam, jer nas je bilo preko 700, a nisam sve ni poznavao. Tukli su nas i maltretirali, a Srbi iz susjednih sela su nas zastrašivali, prijetili i pljačkali sve što im se sviđalo. Govorili su nam da je sve njihova teritorija i ako ne odemo da ćemo završiti kao i selo Briševo koje su uništili, a stanovništvo mahom poubijali ili otjerali iz sela.

Nakon neprestanih prijetnji i zastrašivanja 23.12.1992. bili smo prisiljeni napustiti selo jer su nam susjedni Srbi iz Rasovaca i Oštre Luke govorili da će nas sviju poubijati jer živimo na njihovom teritoriju i da se pod hitno odselimo ako nećemo da nam urade isto što su uradili i sa selom Briševo.

U Zagrebu, 19. ožujka 1993.

- luka36

GODINA ROĐENJA: 1962.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

(…) Na teritoriju Mjesne zajednice (MZ) Ljubija većinsko (stanovništvo) je hrvatsko, oko 70%. Za vrijeme okupacije su konstantno vršene razne prijetnje i prestrašivanje kompletnog nesrpskog stanovništva MZ i općine. U MZ Ljubija nisu vođene borbe prilikom okupiranja mjesta tj. preuzimanja vlasti agresora. Stalne prijetnje vojnika okupacijske vojske, četnika prema nesrpskom stanovništvu. Odvođenje muškog civilnog stanovništva, redovne premetačine kuća, stalna pucnjava po kućama, itd. Neposredne žrtve zločina, masakra i napada bili su civili ili pojedinci sa odgovarajućih funkcija (mjesni funkcioneri). Svo nesrpsko stanovništvo. Bilo je nasilnog odvođenja lokalnog stanovništva u koncentracione logore.

Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je uglavnom isti, nasilan. Odnos između Muslimana i Hrvata bio je dobar. Mali postotak srpskog stanovništva je protiv toga, ali zbog malobrojnih istog nemoćan da išta poduzme. Nisam bio očevidac nijednog zločina već sam sela i objekte vidio poslije tih zločina.

Mjesto stalnog boravka napustio sam 12.01.1993. zbog devetomjesečne okupacije općine i sela, otpuštanja sa posla i nikakvih mogućnosti zarađivanja i same prehrane, kako porodice tako i samog sebe, zbog prijetnji mobilizacijom i provođenja mobilizacije svog vojno sposobnog muškog stanovništva, stalnih pretresa kuća, sela, zbog stalnih pljački i paljenja kuća, kako u okolnim selima tako i u selu stanovanja. Nikakve sigurnosti za goli život svih žitelja nesrpske nacionalnosti itd.

U Zagrebu, 19. ožujka 1993.

- luka37

GODINA ROĐENJA: 1936.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvatica

Nacionalna struktura stanovništva u mjestu je bila hrvatska. U trenutku zločina bila sam kod kuće. Otpor nije nitko pružio. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, a odnos Muslimana i Hrvata u mjestu gdje sam ja bila, bio je dobar. Lokalno srpsko stanovništvo doživljelo je učinjene četničke zločine ravnodušno,

jer i oni imaju korist od toga. Uništavano je sve što je hrvatsko, a nema vojnog značenja. Stalno su me maltretirali. Muž mi je odveden u logor iz kojeg se još nije vratio, a ne zna mu se ni sudbina.

U Trbovlju, 21. ožujka 1993.

- luka38

GODINA ROĐENJA: 1969.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvat

Nacionalna struktura na području zločina je bila hrvatska. U trenutku zločina nalazili smo se u selu Raljaš. Zločin su napravili pripadnici 6. krajiške brigade sa lokalnim Srbima iz Rasavaca, Oštre Luke, Podvidače, Zecova, Koprivne, Batkovaca, Miske Glave, Ljubije, Marina, Usoraca. Otpora nije bilo. Vladajuća stranka bio je HDZ, koji je legalno izabran na višestranačkim izborima. Odnos agresora bio je isti prema Muslimanima i Hrvatima, a odnos Muslimana i Hrvata bio je dobar. Lokalno srpsko stanovništvo opravdava četničke zločine.

Dana, 24.07.1992. ubijeni su: L.M., I., J. I., M., S., P. …

Mjesto stalnog boravka napustio sam sredinom prosinca, zbog etničkog čišćenja i prijetnji mobilizacijom.

U Trbovlju, 21. ožujka 1993.

- luka39

GODINA ROĐENJA: 1960.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvat

U selima Raljaš i Briševo stanovništvo je bilo hrvatske nacionalnosti. Kada se dogodio zločin bio sam kod kuće pa sam sa porodicom pobjegao u šumu. Zločin je počinila 6. krajiška, a uz njih i srpski stanovnici okolnih sela Rasavaca, Oštra Luka. Otpora nije bilo. Poslije agresije bilo je popaljeno selo Briševo i dio Raljaša te masakrirano oko 78 osoba, osobe se nisu birale. Ubijali su ljude, žene, nevinu djecu... Prije zločina su kupili muškarce iz sela i vodili u logore.

Zločin prema Hrvatima i Muslimanima bio je isti, a odnos Hrvata i Muslimana bio je dobar. Poslije zločina srpski civili su pošli selom i pokupili sve što je ostalo upotrebljivog. Uništili su sve što su mogli hrvatsko. Zastrašivanja i krađa je bila svaki dan. Najveći pokolj se dogodio od 24.07.1992. do 26.07.1992. Poslije pokolja, kad su četnici otišli prošao sam selom i vidio masakrirane osobe koje smo brat i ja sahranjivali. Vidio sam opljačkane kuće i zapaljeno selo.

Dana, 28.07.1992. morao sam napustiti svoju kuću sa porodicom jer su nam prijetili da će nas poklať. Otišli smo u Ljubiju, pošto su nam i tamo prijetili, a bili smo bez hrane i prihoda, pa smo morali odselit kod rodbine u Sloveniju.

U Trbovlju, 21. ožujka 1993.

- luka40

GODINA ROĐENJA: 1921.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvatica

Na mjestu zločina u mom selu nacionalna struktura je hrvatska. U trenutku zločina nalazila sam se u svom podrumu. Zločine u selu Raljaš su počinili djelovi 6. krajiške brigade i djelovi 5. kozarske brigade i lokalno srpsko stanovništvo iz susjednih sela. Uoči zločina Srbi iz susjednih sela su izlazili u pljačku, vršili zastrašivanje seljaka, a pojedine ljude su i pretukli, osobno i mene su tukli.

U našem selu stranka na vlasti je bila HDZ, a na vlast je došla višestranačkim izborima. Otpor nitko nije pružio pošto je oružje bilo oduzeto i svi smo bili u kućama, jer su rekli da nam niko ništa neće. Posljedice agresije su: etničko čišćenje, pljačke zastrašivanja, prijetnje smrću. Neposredne žrtve u mom selu većinom su nedužni civili. Planski su uništavali osobne civilne kuće, a također planski je uništena i katolička crkva. Odnos agresora prema Hrvatima i Muslimanima je isti. Odnos Muslimana i Hrvata je bio dobar, spašavali smo izbjeglice. U vezi sa zlostavljanjem, mogu samo napisati da su mene samu 25.07.1992. maskirana dva vojnika tukli i tražili novac.

Mjesto stalnog boravka sam napustila 15.12.1992., a okolnosti pod kojima sam napustila mjesto stalnog boravka su: etničko čišćenje, stalno zastrašivanje, pljačke, glad...

U Trbovlju, 21. ožujka 1993.

- luka41

GODINA ROĐENJA: 1935.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvatica

Selo Briševo je čisto Hrvatsko. U trenutku zločina bili smo zatvoreni u podrumu, a onda su izvodili muškarce i ubijali ih, ne pitajući za starost ili zdravstveno stanje. Sve moje rođake ubili su susjedi Srbi koji su nas poznavali godinama. Iz nama susjednih sela sa pravoslavnim življem došli su četnici i poklali oko 80 civila u dva dana. Srpska sela zovu se: Rasavci, Oštra Luka. (...) U redovima četnika bilo je martićevaca, arkanovaca i svih drugih luđaka. Ubijali su većinom nožem i štapom. Izvršeno je tipično etničko čišćenje. (...) Selo je imalo 100 kuća... Obećali su narodu da ih niko neće dirati jer nisu ništa krivi, svi su bili kod svojih kuća, a onda su došli i pobili nenaoružane civile. U općinu Prijedor još nitko nije uspio ući i vidjeti pravo stanje, a tu je najveće stradanje u BiH...

Napali su selo artiljerijom, prije pokolja ljudi su pobjegli u podrume, a tu su ih nalazili i ubijali. Ubijali su po spisku jer su o selu sve znali, selo je nenaoružano, ali izdajnici u selu javljali su Srbima ‘ko je pravi Hrvat i to je bilo dovoljno za smrt. Ljudi su sahranjivani kod svojih kuća, a neki su spaljeni zajedno sa kućom. Tko je preživio tražio je spas u gradu Ljubiji. Izvršeno je pravo etničko čišćenje. U logor su odveli članove HDZ-a. A u samom pokolju ubijali su muškarce i poneku ženu, bilo je silovanja, ubijeni su bili civili. U logor Omarska odveli su sedam ljudi i trojicu ubili, među njima i mog muža, a ostali su isprebijani, ali preživjeli.

Agresor je uništio sva muslimanska sela ..., a moje selo hrvatsko najviše je stradalo. Odnos Hrvata i Muslimana je bio dobar, ali nenaoružani nisu si mogli pomoći. (...) U selu su srušili crkvu i spalili kuće lokalnog stanovništva, uništili sve.

U Zagrebu, 17. ožujka 1993.

- luka42

GODINA ROĐENJA: 1966.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se u svom selu Briševu. (...) Prije zločina nisu vođene nikakve borbe, niti je pružen otpor. Posljedice agresije su 70 mrtvih, a ostali protjerani sa svojih ognjišta... Neposredne žrtve su civili i vođe HDZ-a. Među stradalnicima su mi poznati: I., M., B., B., itd. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je podjednak. Odnos Muslimana i Hrvata za vrijeme mog boravka bio je pozitivan. Lokalno stanovništvo bilo je na strani četničkih koljača.

Vrijeme zločina u selu Briševu je 26.07.1992. godine. Porodice stradalnika su: M., M., B., I., J.

Mjesto stalnog boravka sam morao napustiti zbog protjerivanja, etničkog čišćenja od strane srbočetničkog agresora. Vrijeme napuštanja mjesta stalnog boravka je 21.11.1992. godine, zbog stalne prijetnje, zbog nedostatka lijekova, hrane i oblačenja u njihovu vojsku.

U Rijeci, 14. ožujka 1993.

- luka43

GODINA ROĐENJA: 1924.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

U selu Briševu, koliko ja znam, Srbin je bio samo učitelj P. M. i još dvije Srpkinje udane za Hrvate. Ostalo sve su bili Hrvati. U trenutku zločina nalazio sam se u zbjegu po šumama, u zaseoku Redak te često također u zbjegu u Ljubiji. Od vojnih postrojbi na Briševu su u tzv čišćenju učestvovali: 6. krajiška iz Sanskog Mosta, i 5. kozarska iz Prijedora.

U Briševu je na izborima pobjedio HDZ, a malo njih je glasovalo i za Markovića. Prije pokolja nije bilo nikakvih borbi jer smo morali predati sve oružje srpskoj vojsci. Jedan dan je moj sin morao odvesti sve oružje na motokultivatoru u Oštru Luku. Nije se dugo vraćao pa smo mislili da su ga ubili. O posljedicama agresije ne može nitko točno sve opisati. Ostalo je jako malo cijelih kuća, puno ljudi je pobijeno, tko je

mogao pobjegao je u Hrvatsku, a malo njih je ostalo, no i oni će morati pobjeći. Ne znam na pamet tko je sve bio ubijen ali znam po pričanju onih koji su sahranjivali mrtve da je u Briševu i Moštanici ubijeno oko 80 ljudi.

Mjesto boravka napustio sam s obitelji 23.12.1992. godine. Prije toga su nam stalno prijetili. Mene i moju snaju su dva puta htjeli strijeljati i govorili su da smo svi ustaše, a da je najveći moj sin i da će njega srediti u logoru. Imao sam 20 ovaca i oni su bacali bombe među njih tako da su ih ostale samo 4 pa sam ih poklonio na Tromeđu. Prijetnje su bile svakodnevne tako da nismo mogli više izdržati pa smo nekako pobjegli u Hrvatsku.

U Rijeci, 16. ožujka 1993.

- luka45

GODINA ROĐENJA: 1962.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se kod kuće. (...) Dva mjeseca prije agresije na Briševo, Raljaš, G. Rasavce i G. Zecove padale su granate kao opomena da se vrati oružje. Mi smo oružje vratili (5 legalnih pištolja, 2 karabina i prepoljaša). Kad smo to vratili rekli su nam da će nas doći pretresti i gdje god nađu oružje da će ga ubiti i kuću zapaliti. Mi u to baš nismo vjerovali jer smo mislili, šta će od nas kad smo čisti. Međutim, oni su drugačije mislili i došli su nakon 2 mjeseca i popalili sela, pobili narod, odnosno, napravili pravi masakr. (...) Na višestranačkim izborima na vlast je došla HDZ ali njen rad takoreći nije ni postojao.

Zločin nad nedužnim civilnim narodom dogodio se 24. i 25. srpnja 1992. godine. Došla je 6. krajiška brigada..., navodno da očisti selo od zelenih beretki i ustaških ekstremista. Prije toga, 24.06.1992. odvedeno je 6 muškaraca od 30 do 60 godina starosti (Keraterm, pa Omarska i na kraju Manjača). Nisu pripadali nikakvim vojnim formacijama. U zločinu koji je počinjen u srpnju stradalo je 70 ljudi. Od toga je 16 žena, 10 maloljetne djece, 5 invalida, a ostalo su ljudi srednjih godina kao i starci, žene. Nikakav otpor nije pružan jer se nije imao čim pružit. Teretili su nas da hranimo zelene beretke i ustaše koje su se navodno nalazili u šumi Kurevo. Mislim da je njihov cilj bio etničko čišćenje baš zbog toga što nisu štedjeli ni djecu, žene i starce. Po završetku te zločinačke akcije odvedeno je 36 ljudi u nekakav istražni zatvor (Krings) kako su ga oni nazivali. Tu su bili 21 dan gdje su ih oni tukli maltretirali i ispitivali,

onda su ih pustili kući. Ja sam poslije toga kad su odveli tih 36 ljudi u Sanski Most u Krings pošao tražiti zeta, jer sam čuo da je ubijen na Retku, na sreću nije. Koji su bili ubijeni svoj iskaz sam dao zajedno sa I. A. američkoj komisiji za ratne zločine.

Prema Muslimanima agresor je bio još žešći tako da u njihovim selima jako teško se moglo ostati živ. Što se tiče odnosa Muslimana i Hrvata mislim da je bio zadovoljavajući. Što se tiče srpskog stanovništva oni su kasnije dolazili i pljačkali ono što nije izgorjelo i govorili su da smo ustaše i da nas sve treba pobit.

U Zagrebu, 23. ožujka 1993.

- luka46

GODINA ROĐENJA: 1937.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvatica

U trenutku zločina nalazili smo se kod kuće u podrumu. Zločine su napravili pripadnici 6. krajiške sa lokalnim Srbima iz: Rasavaca, Oštre Luke, Podvidače, Usoraca, Zecova, Koprivne, Batkovaca i Ljubije. (...) Granatiranje sela 24.07.1992. cijeli dan i cijelu noć, kad su četnici izišli, onda su vršili: pokolj, silovanja, masakr, mučenja nedužnog i golorukog naroda. Otpor nije pružan. (...) Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, a odnos Muslimana i Hrvata na području u kojem sam bila bio je dobar. (...) Krajem prosinca smo morali otići zbog etničkog čišćenja i prijetnji lokalnih Srba tj. četnika.

U Trbovlju, 21. ožujka 1993.

- luka48

GODINA ROĐENJA: 1933.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

U Briševu su 99% bili Hrvati. U trenutku zločina bio sam kod kuće. Počinitelji zločina bili su 6. krajiška i 5. kozarska. U 5. mjesecu su nas granatirali, a kad je oružje predano rekli su nam da se nitko ne krije jer će se živjeti bezbjedno. Vladajuća stranka u Briševu je bila HDZ, a došla je na vlast prvim višestranačkim izborima u BiH.

Prije samog zločina živjelo se takoreć' "normalno". Ljudi su, koliko je to bilo moguće, bavili su se zemljoradnjom. Nikakve oružane akcije, niti organizacije nije bilo na Briševu. Posljedica agresije su više od 70 ubijenih ljudi te 2/3 spaljenog sela i uz to silovanja. Žrtve zločina su bile razne civilne osobe jer nije bilo nikakve vojske.

U svibnju i lipnju 1992. odvedeno je šest ljudi u logore, a kasnije još 15. Isto su se odnosili prema Muslimanima i Hrvatima. Odnos Muslimana i Hrvata bio je dosta dobar. Srušena je i zapaljena crkva u Briševu.

U Zagrebu, 19. ožujka 1993.

- luka49

GODINA ROĐENJA: 1944.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se u logoru Krings u Sanskom Mostu. Odnos Muslimana i Hrvata bio je jedinstven.

Dana, 25.07.1992. subota, kada su prve grupe naišle, to su premetali kuće i kupili dragocjene stvari koje su im odgovarale i druga grupa kada je naišla odmah su opkolili i podrum gdje smo se sklonili. Puškama, pištoljima i noževima su nam prijetili da će nas pobit i poklat'. Bilo ih je puno nismo smjeli gledati, a kamo li nešto govorit'. Puno su nas maltretirali i onda je jedan od njih uzeo dva noža i oštrio jedan o drugi. Govorio je kako su se istupili od klanja, drugi je rekao: "Počmi klati s reda!" Tada je jedan stari rekao: "Nemoj Z.! Vidiš malu djecu!?" Odveli su jednog čovjeka, puno su ga vodali i mučili, ali se vratio jer se od granata nije moglo izići. Kad smo izišli iz podruma vidjeli smo da kuća gori, oni pjevaju i kréšte. Zapalili su bratovu kuću, nama nad glavama. U to smo prešli u druge podrume brata S. i M. da se zaštitimo od metaka i granata: ja i dvije kćeri i susjedi koji su se nalazili s nama. (...)

Prvo što je bilo otjerali su mene i dva sina u logor Krings u Sanskom Mostu. Tu smo bili najviše tučeni, imamo i dosta lomova kostiju. Kad smo se vratili iz logora nismo imali gdje da se vratimo. Naša kuća bila je izgorila, što smo imali sve je opljačkano. Tako smo se morali snalaziti po tuđim kućama, kod rođaka i susjeda. Nismo smjeli nigdje izlaziti na vidjelo srpskim neprijateljima. Teško smo preživljavali sve do 10.12.1992. dok nismo prešli u Hrvatsku.

U Zagrebu, 22. ožujka 1993.

- luka50

GODINA ROĐENJA: 1964.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

(…) U trenutku zločina nalazio sam se u Ljubiji gdje sam i stanovao. Za počinjene zločine na prijedorsko općini kriva je SDS stranka, koja je uz pomoć vojske tzv. Republika Srpske provodila etničko čišćenje, kao i uz pomoć ostalih paravojnih formacija: arkanovaca, šešeljevaca itd. Počinitelji zločina u selu Briševu i ostalim mjestima su pripadnici 6. krajiške brigade i domaći Srbi koji su u svemu tome i bili glavni.

Vladajuća stranka u našoj općini bila je SDA- stranka koja je došla na vlast demokratskim izborima. Srbi su vlast preuzeli silom, smijenili komandire policije i sve ostale koji su bili na funkciji a nisu bili Srbi. Kad je došlo do incidenta na Hambarinama, od tada je počelo ubijanje, paljenje muslimanskih sela, odvođenje u logore, pljačkanje, a kasnije se sve to svelo na etničko čišćenje.

Prije preuzimanja vlasti strane SDS u noći 30.04.1992. mir je trajao sve do 22.05.1992., a onda je nedaleko od Prijedora u selu Hambarine došlo do pucnjave između Muslimana i nekih srpskih vojnika. Od tada je sve i počelo. Prvo su tražili da se predaju A. i njegova grupa koja je učestvovala u toj pucnjavi, a pošto se oni nisu predali došlo je do sukoba. Srbi su porušili, popalili i poubijali sve koje su uhvatili u tom selu i od tada su krenuli mjesto po mjesto, rušili, palili, ubijali, odvodili u logor: Keraterm, Omarska, Trnopolje, itd.

Posljedice agresije su: uništena sela, poubijani ljudi, ostajanje bez posla, bez ikakvih prava na bilo što, iseljavanje ljudi, itd. Moralo se ćutati, kretati se na svoju odgovornost. Tako da se to svodilo na sjedenje u kući i čekanje šta će se dalje dogoditi. Etničko čišćenje je sprovedeno u potpunosti. Neposredne žrtve masakra su bili civili: žene, djeca, starci i nemoćni, stranka SDA i HDZ, te intelektualci i svi bogati ljudi koji su odvedeni u logor i tamo mučeni i ubijani.

Odnos agresora prema Muslimanima je bio takav da ih nisu mogli smisliti pa su ih ubijali gdje su stigli, dok su se prema Hrvatima ponašali malo podnošljivije. Odnos Hrvata i Muslimana je dosta dobar. Lokalno srpsko stanovništvo podržava i odobrava sve te zločine i govore da samo vraćaju dugove iz 2. svjetskog rata. Uništavane su crkve, takođe i džamije.

Dana 23.05.1992. napad na Hambarine; poslije toga napad na Kozarac pa Čarakovo; 24., 25., 26.07.1992. napad na selo Briševo koje je totalno uništeno i ubijeno oko 75 Hrvata - civila itd. Nisam bio neposredni očevidac zločina.

Dana, 11.11.1992. sam napustio mjesto stalnog boravka zbog svega ovog prije navedenog jer se živjelo u strahu i neimaštini i nismo imali nikakvih prava ni na što, a najmanje na život. Pošto sam oženjen i imam dvoje male djece morao sam sve ostaviti i otići da bih njih spasio.

U Zagrebu, 18. ožujka 1993.

- luka52

GODINA ROĐENJA: 1937.
PREBIVALIŠTE: Rasavci
NACIONALNOST: Hrvatica

Moje selo Briševo je čisto Hrvatsko. (...) Prije ubijanja u selu, napali su selo artiljerijom i izručili puno granata na nenaoružane civile i njihova imanja. Etničko čišćenje su radili planski po spisku koji su dobili od Hrvata iz sela koji su bili njihovi doušnici. U selu njih je bilo 7 ili 8, a o selu su sve znali, prave Hrvate su pobili među prvima. Pobijeni ljudi su sahranjeni kod svojih kuća, selo su više popalili nego pljačkali. Selo nije bilo naoružano, goloruk narod. U trenutku zločina bila sam u svojoj kući, kad su ubijali moje susjede, mene osobno su tukli kundakom i maltretirali. Zločinaca ima puno, to su većina iz susjednih srpskih sela Rasavaca, Oštre Luke. U selu su ubili 24. i 25. srpnja 1992. oko 80 civila (...)

U općini Prijedor Srbi su naoružani do zuba, a Muslimani i Hrvati nikako. To su Srbi iskoristili (...). To su bile masovne likvidacije, mahom na kućnom pragu ili u selu i logoru Omarska. (...) Stanovništvu su rekli da nitko ne ide iz svojih kuća jer će palit kuće koje budu napuštene. U naše područje još nije ušla ničija kamera osim srpske, a kamo li UNPROFOR ili neka druga organizacija. Preživjeli su se razbježali kud koji, izvršeno je pravo etničko čišćenje. U logor su odveli i ubili odane Hrvate članove HDZ-a, a u samom pokolju ubijali su većinom muškarce i poneku ženu, a bilo je i silovanja. Svi ubijeni su civili. Odveli su sedam ljudi u logor Omarska i trojicu odmah likvidirali, a ostale isprebijali. Odnos agresora prema Muslimanima, broj ubijenih Muslimana sve govori... Hrvati su malo bolje prošli, a moje selo, hrvatsko, najgore. Odnos Hrvata i Muslimana bio je dobar, ali nisu si mogli pomoći jer su bili nenaoružani. Lokalno srpsko stanovništvo učinjene zločina doživljava kao veliki uspjeh jer su kažu pobili neprijatelje.

U selu su srušili crkvu, kuće ubijenih civila. Uništavali su praktično sve.

U Zagrebu, 17. ožujka 1993.

- luka53

GODINA ROĐENJA: 1926.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

Za vrijeme zločina bio sam u svom domu, a kad sam spazio u čemu je stvar odmah sam pobjegao u šumu. (...) Tri dana prije etničkog čišćenja su blokirali selo Briševo. Etničko čišćenje je počelo 27.07.1992. kad su napravili pokolj po selu Briševo i popalili cijelo selo. UNPROFOR se nije nalazio na području Prijedor - Sanski Most u vrijeme čišćenja, a niti prije čišćenja. Došli su nakon dva mjeseca. (...) Najprije su agresori razoružali (prisilno) narod. Prije zločina nije pružan otpor. (...) Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti. Ubijali su jedne i druge. Odnos Muslimana i Hrvata bio je suradnički. Srpski dio stanovništva na toj teritoriji je bio oduševljen radom 6. krajiške brigade, čak su se prijavljivali dobrovoljački u tu vojsku. Kuću i zemlju sam napustio 27.07.1992. u 7:00 navečer kad se 6. krajiška povukla u Sanski Most nakon masakra. (...) Morao sam otići pod prisilom, a predhodno prijetnjom jer su tražili i raspitivali se za mojih osam sinova koji su zaposleni u inozemstvu. (...)

U Trbovlju, 21. ožujka 1993.

- luka54

GODINA ROĐENJA: 1938.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvat

Živjeli smo u Raljašu u blokadi, bez mogućnosti kretanja i pod stalnim pritiskom, ne znajući koliko nam je života još preostalo. Nadamnom nije izvršen nikakav zločin kao ni nad članovima moje porodice. Bili smo pod opsadom Srpske milicije i vojske iz mjesta Ljubija i okolnih sela i gradova: Rasavci, Oštra Luka, Sanski Most, Prijedor, Miska Glava, Marin, Jelovac... Bilo ih je čak i iz Zrenjanina, kao npr. N. M. Sebe su nazivali 6. krajiška brigada. Nisam očevidac mnogih učinjenih zločina niti znam imena vođa i naredbodavaca. (...) Mnoge porodice Hrvata, Muslimana, Roma, su žrtve ovog rata, a posebno intelektualci i ugledni građani, kako Hrvati, tako i Muslimani. Bilo je puno odvođenja u logore i to svakodnevno. Cijelo to vrijeme odnos

između Hrvata i Muslimana je bio dobar. Stanovnici srpske nacionalnosti ponosili su se svojim zlodjelima. Ukoliko bi nekog osobno poznavali držali bi se rezervirano.

Dana 05.11.1992. ispod brijega Ljubijice u Ljeskarama, srpska vojska skupljala je raspadnuta tijela izginulih Muslimana razne dobi i spola koji su pobjegli u šumu Kurevo nakon što su prethodno istjerani minobacačkom vatrom, te ih je tu poubijala pješadija. Toga dana srpska vojska iz Ljeskara spalila je preostale leševe. Od toga se širio neugodan miris do nekoliko kilometara prema Ljubiji. Stražu u Ljeskarama čuvao je … koji je prije radio u miliciji u Ljubiji i Prijedoru. Uništavanje vjerskih objekata bilo je planski.

Mnoge događaje sam gledao iz neposredne blizine, ali sam zaboravio točne datume. Tako sam vidio kad je gorilo Briševo i kad je tamo izvršen masakr. Vidio sam dosta događaja u Ljubiji. Vidio sam strijeljanja na Centralnim rudištima i drugdje. Dana 12.01.1993. morao sam krenuti s porodicom i ostaviti sve.

Kad je osvanuo prvi snijeg, sa njim je osvanula i srpska milicija. Za sve tragove u snijegu morali smo dokazati kome pripadaju jer su oni smatrali da mi hranimo "Zelene beretke". Noću su dolazili maskirani i kupili našu imovinu, stoku i drugo.

Iz Prijedora sam krenuo 12.01.1993. sa ženom i dvoje djece, preko Crvenog križa.

U Zagrebu, 18. ožujka 1993.

- luka55

GODINA ROĐENJA: 1963.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvatica

U trenutku zločina nalazili smo se u podrumu obiteljske kuće. Zločin su napravili pripadnici 6. krajiške brigade sa lokalnim Srbima iz Rasavaca, Oštre Luke, Podvidače, Usoraca, Zecova, Koprivne, Batkovaca i Ljubije. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, a odnos Muslimana i Hrvata bio je solidaran. Na dan 25. srpnja osobno sam vidjela iživljavanja nad nemoćnim M. B. Vidjela sam mnogo zločina, ali zbog šoka u kojem se nalazim nisam u stanju podrobnije opisati događaje. Mjesto stalnog boravka sam napustila u studenom 1992.

U Vrbniku (Krk), 14. ožujka 1993.

- luka57

GODINA ROĐENJA: 1949.
PREBIVALIŠTE: Pećani
NACIONALNOST: Hrvat

Načelnik stanice je bio na čelu. Tu je postojala stanica policije, unutar stanice javne sigurnosti. Ta stanica za promet kao i stanica za javni red i mir imala je nadležnost u Banja Luci. Stanica za sigurnost prometa sastojala se od stanice policije za javni red i mir, stanice za istraživanje krivičnih djela i suzbijanje. Ta stanica je radila tu ali u manjem broju. Tu je bila i kriminalistička služba … (…) Ta krim. služba bavila se općim i privrednim kriminalom. Ti kriminali su imali svoje inspektore. Centar veza je bio u uskoj vezi. Sa stanicom policije bili su u vezi preko naše stanice. (…)

Kasnije (1992.) je došao Ž. iz Banja Luke koji je bio načelnik centra službe sigurnosti. V. K. je rekao preko radija: "Meni je dosta Ante, Mate i Ive u državi. Tko se ne bude borio za srpsku stvar ne treba nam." Kasnije su oni skinuli Š. bez obzira što je on radio na njihovoj strani. To je bilo kad su preuzeli Prijedor, poslije 01.05.1992. Nakon mjesec dana V. je rekao: "Tko se ne bude borio sa puškom u ruci za srpsku stvar, ne treba ništa očekivati od države." Nakon 01.06.1992. svi su imali takvo stanje, jer je dosta Hrvata ostalo u radnim organizacijama. (...)

U Prijedoru prije 30.04.1992. bila su policijska stanična odjeljenja, a komandir je imao svoje zamjenike i pomoćnike. (...) Rekli su mi da nigdje ne idem, ali sam morao jer je došla vojska po mene. On mi kaže da ne ide to tako. Tada su došli U. i mali M. kriminalac koji me udario i rekao: "Koliko si ti zaklao Srba?" Rekao sam: "Nisam ni jednog." To je bio kriminalac. Pobio je najviše ljudi u Prijedoru. Pobio je sve Muslimane koji su čekali za Travnik… (…) Taj B. je bio toliki lopov. Tako je prije rata jednom šepavom čovjeku, koji mu je napravio bačvu, rekao da će platiti. Kad ga je ovaj pitao: "Imaš li novca? B. mu je rekao da ima i ošamario ga tako da je ovaj pao. Poslije toga B. mu je rekao: "Još jednom zatraži i ubit ću te kao zeca." Kasnije, čovjek se ustao i pošao. (...)

Dana, 29./30.04.1992., kad je bilo preuzimanje, pošao sam u Žune preko Pećana nešto raditi. Kad sam prolazio, desno iza mesnice stajao je vojnik. Pomislio sam da čuva njihove prostorije. Kad sam prolazio pored doma zdravlja također je bio jedan, kod robne kuće, kod SDK... Nigdje nikog od civila nije bilo pa sam pomislio da imaju pojačane sigurnosne mjere. Nisam odmah znao da su samo Srbi bili naoružani. To sam shvatio tek kad sam ušao u autobus, jer je gore kod crkve na izlazu iz Prijedora stajala vojna policija. Jedna medicinska sestra, Muslimanka, što je radila u Ljubiji kaže: "Za-

ustavite vi da ja iziđem." Onda joj jedna Srpkinja kaže: "Ne bojte se ništa, vojska je to, sve je pod kontrolom." Pošli smo dalje u Tukove, kad opet vojska, nitko nije izlazio. Kad sam izišao na Hambarinama vidio sam mještane. Pošto sam ih dosta poznavo pitali su: "Gdje ću?" Rekao sam - nazad u Prijedor. Oni su mi rekli da se ne može jer je sve blokirano. Tada je naišao F. - taksista i pitao me: "I., može li se u Prijedor?" Rekao sam: "Kako da ne može." Meni je bio cilj samo da se vratim. Sjeo sam u taxi. F. je vozio svoju ženu na posao. Kad smo došli do Tukova zaustavila nas je patrola. Tražili su mu dokumente. Jedan stražar, Srbin je provirio i rekao: "O, pa ja poznajem ovog čovjeka. Hajde prolazi!" Taj je radio u Zagrebu, a došao je u Prijedor pred rat. Kad smo došli na most opet nas je zaustavila patrola ali su se nešto dogovarali i pustili nas. Kad smo došli do crkve takođe je bila jedna patrola. Izišao sam kod gimnazije i pošao kući. Nitko od njih nije znao tko sam ni što sam tako da me nitko nije zaustavljao. (...)

Kad je Kozarac srušen preko radija su Srbi rekli: "Žao nam je I. D. – zvanog B. koji se nije mogao otrgnuti od fundamelista pa je i on poginuo." B. je bio malo imućniji. Vodio ih je na te neke njihove zakuske tako da je mogao raditi šta je htio. Kasnije je dobio auto pa se samo vozikao. (…)

Oko 9:00 sati ujutro po mene su došli… To je bilo 09.06.1992. kad sam priveden u policijsku stanicu u Prijedor. U toj stanici sam prenoćio. Dogovor nadležnih sam čekao do tri sata ujutro. Kasnije je vođa smjene rekao: "Izgleda da ćemo te morati zatvorit. Č. govori da moraš ići u logor, a J. nije za to." (…) Kad se sve to razišlo dežurni me odveo u prostorije za zadržavanje. Tu je bilo još nekoliko osoba, a to su: M. vozač autotransporta i dvojica mladića iz sela Zecova. Oni su već bili pretučeni. Nakon sat vremena došla je jedna policijska patrola za brze intervencije. M. M. je bio pred vratima. Čuo sam kad su ga pitali: "Tko ima u zatvoru?" Rekao je: "Nema niko." Policajac U. F. je rekao: "Tko ga dirne, ja ću ga odmah ubiti." Mali M. me udario još dok sam bio u hodniku. Tada mi je rekao: "Večeras ćemo ti derati kožu." Kad je U. naišao rekao mi je: "Šta je?" Rekao sam mu šta je bilo, onda je on rekao: "Niko ne smje da te dira, ubit ću onog tko te dirne." Tada je rekao stražaru: "Nemoj ključeve da daješ!" Sutradan su me pozvali i rekli da sjednem u auto. Odatle su me odveli u Banja Luku gdje sam proveo dva dana, a kasnije sam vraćen u Prijedor.

U Banja Luci su bili muški i ženski zatvori. Tu je bilo pola vojske, pola policije. Taj što me dovezo predao je dežurnom nalog i dežurni me pritvorio u jednu prostoriju. Svi koji su bili u tim prostorijama su iz Banja Luke ali nismo mogli ništa pričati. Kasnije je po mene došao jedan vojnik koji me vodio na saslušanje kod nekog kapetana. Kad su vidjeli da sam iz Prijedora rekao je: "Zašto ovo niste riješili u Prijedoru, mi s njim nemamo ništa. Vrati ga nazad." Kasnije je došao ovaj stražar i pitao: "Da li ste

gladni? Da li je itko ručao?" Pošto nitko nije ručao donio nam je po 1/4 kruha. Tko je trebao u WC mogao je, jer tu večer nitko nije ulazio k nama. Neki su izvođeni na saslušanje i davali su izjave, ali nitko nije maltretiran i udaran. Sutradan je opet došlo po mene auto i vraćen sam u Prijedor. Kad smo pošli kapetan je Prijedorčanima rekao: "Nemojte ga slati amo, jer on nije u našoj nadležnosti. On je vaš čovjek i s vašeg terena. Evo vam dokument, nije vojno lice niti je učestvovao u borbama." U stanici policije u Prijedoru sam bio do pet ili šest sati popodne tog dana.

Odatle sam odveden u logor Omarska oko 19:00, R. me opet odvezao. Čim sam izišao iz auta (u Omarskoj) okupili su se oko mene "četnici" i govorili: "Koga ste doveli, dajte ga ovamo?" Kad su mi htjeli prići V. J. im je rekao: "Ne prilazite!" i uzeo pištolj. On je rekao vođi smjene K.: "Ovo je naš čovjek, evo za njega uputnica, primite ga. Čovjek je pretresen nema kod sebe ništa." Na to mu je K. rekao: "Dobro, nađite jednog da ga odvede u prijemnu sobu." Taj stražar me odveo do zadnje garaže, a ostale su bile pune ko' šibica, ljudi su bili sve jedan na drugom. Kad smo došli do zadnje garaže, gurnuo me unutra tako da sam pao na ljude. Jedni su jaukali od boli, a drugi su se ljutili. Jedan me logoraš upitao: "Joj, zar si i ti ovdje?" To je pitao od A. advokata sin. Tu je bilo dosta Kozarčana koji su me znali. B., J. C. otpravnik autobusa. Bilo ih je dosta, ali uglavnom s područja Kozarca. Tu sam bio do 22:00 sata. Tada je jedan stražar upitao: "Tko je stigao novi?" Rekao sam: "Nema nitko nego ja." Na to mi je rekao da iziđem. Pitao me kako se zovem i gdje sam radio. Kad sam mu to rekao pitao je: "Imaš li maraka?" Rekao sam da nemam. Onda mi je rekao: "Bolje da si koze čuvao nego što si bio u SUP-u. Kad nemaš maraka, gubi se!" Kad sam se vratio, kod vrata je bio B. S. što je držao "Sport". Kad sam ušao pitao me: "Da li su te tukli?" Pošto sam mu rekao da me nisu tukli rekao je: "Dobro si prošao, vidjet ćeš šta se ovdje radi." Te noći nisu više dolazili. Kasnije bi došli i govorili: "Hajde, svi pjevajte!" Pjevali su neke pjesme protiv Alije. Bez obzira u koja doba bi dolazili morali bi pjevati. Sljedeće jutro došao je jedan po mene i rekao da idem na saslušanje. Rekao mi je: "Treća prostorija lijevo." Na to sam mu odgovorio: "Dobro, naći ću ja to." Kad sam prolazio hodnikom vidio sam kako tuku jednog mladog čovjeka. Njih pet ili šest su ga tukli. Od tih što su ga tukli vidio sam … s nekom palicom. Neki su udarali čizmama, a neki kundacima. Ovaj što su ga tukli nije davao nikakve znakove ili je previše dobio pa se izgubio.

Kad sam došao u tu prostoriju, tu je bio i onaj Z. koji me pozdravio sa: "Dobro jutro!" Odmah me počeo ispitivati. Pitao me kako se zovem. Kasnije sam doznao da je taj Z. bio brat od sudije B. To su mi rekli drugi logoraši koji su ga poznavali. Kasnije mi je taj Z. rekao: "Znaš li zašto si osuđen?" Kad sam rekao da ne znam nastavio je: "Pa eto, radio si u toj službi i kretao si se među ljudima. Poznaješ dosta ljudi i znaš

kako su se Hrvati i Muslimani naoružavali protiv Srba. Tko je to organizovao i tko im je nabavljao oružje? Tko je vršio rasprodaju?" Na to sam mu rekao: "Ja u tom nisam sudjelovao! Ne znam ništa o tome." On nije bio upućen toliko da mi nije mogao ni postaviti neka konkretna pitanja. Ne znam gdje je radio te istrage tako da sam mogao samo površinski odgovarati. Pitao me za svećenika S. Š. iz Ljubije. Kad me pitao da li ga znam, rekao sam: "Znam, prolazim tuda kući." On me upitao: "Šta od prilike govori na misama?" Rekao sam: "Ne znam!" Pitao je: "Ide li ti majka na misu?" -"Ide, ali ne bavi se on politikom dok govori misu." Pitao me i za V. L. Rekao sam mu: "Znam samo da je vozač u Komunalnom." Na to mi je rekao: "On je vozio oružje u Ljubiju." Rekao sam da ne znam jer ništa o tome nije pričao. Pitao me i za D. L. sina od A. i M. L. Rekao sam da ga poznajem ali da ne znam ni za kakvo oružje. Ne znam ni za to da su ga uzeli u Banja Luci i noćili u KRAŠ-u. D. je bio u logoru, kad je pušten, bio je 6 mjeseci u Banja Luci. Njegova majka je bila Hrvatica, a otac Srbin. On je otvorio kafić u Prijedoru i ostao tamo. Nakon tog razgovora Z. je rekao: "Nisam te pozvao, pa te ne mogu ni pustiti." Kad sam ga pitao: "Hoću li biti slobodan ili zadržan?" Rekao je: "Bit ćeš zadržan, jer te ne mogu pustiti." Kasnije je pozvao jednog i rekao: "Vodi ga dolje i nađi mu mjesto." Ovaj je rekao samo dobro.

Kad sam izišao iz prostorije već su se pripremili u hodniku da i mene batinaju. Ovi su bili tu ako neki logoraš što ga ispituju ne bi nešto priznao, izvodili bi ga van i batinali dok ne bi priznao. U tom hodniku su bila trojica ili četvorica koji su bili zaduženi za batinanje. Kod mene nije ništa zapelo jer je ovaj mali stražar već njima dao znak rukama. Od ovih nisam nikoga prepoznao, a po govoru mislim da su iz sela Gradine. Z. je malom stražaru rekao da me vodi u nekakvu staklaru gdje su bili ovi što su "pošteđeni", a mali me poveo u "Bijelu kuću". Kad sam ušao tu jedni su jaukali, drugi ležali, a u desnoj prostoriji su bili mrtvi. Kasnije sam upao u grupu od 700 ljudi jer sam vidio da se pripremaju da ih kupaju. Jedan stražar mi je rekao: "Dođi i ti trebaš." Na to sam mu rekao: "Pa, ja sam tek od kuće." On mi na to kaže: "Neka, skidaj se!" Ja sam se prvi skinuo i stao pod onaj mlaz. Oni su pustili vodu na najjače kroz vatrogasno crijevo. Kad smo se okupali i obukli jedan stražar je izabrao malo jače logoraše i rekao: "Vi ćete iznjeti ove mrtve jer ste malo jači i zdraviji." Tu je odredio iz Ljubije M. i sina mu, I. M. i mene. Kad me M. vidio pitao je: "Zar si i ti ovdje?" On se nije mogao ispraviti jer je večer prije bio pretučen. Oni su mislili u odnosu na ove ostale da on može još raditi. Kad smo ušli u "Bijelu kuću" iznijeli smo iz jedne prostorije oko deset leševa. Iznosili smo ih pored garaže lijevo od ulaznih vrata.

U lijevoj prostoriji su bili ranjeni, a u desnoj su bili mrtvi. Tu je bio i WC, školjka u WC-u je bila puna osobnih karata. Kad bi netko došao uzimali bi osobne karte i

bacali ih tu u WC. Kad smo nosili mrtve, M. i ovaj mladić su nosili za ruke, I. i ja za noge. Kako bi ih nosili M. je govorio ovo je F. V. od H. nogometaša brat. Ja ga nisam prepoznao jer je bio izobličen od batina. Svi leševi su bili plavi, a leđa ljubičasta kao i srčani predio i vratne žile. Tko je bio u košulji, sva mu je bila poderana od batina. Kad smo drugog iznjeli to je bio J. B. s Runjevca, a drugi je bio J. brat N. B. Sve nam je to govorio M. Ja ih nisam mogao prepoznati jer su svi bili izobličeni. Bili su 1938. i 1940. Godište, ocu im je ime S. Kasnije mi je M. rekao to je B., I. G. sin. Tu je bio i Z. M. iz Šurkovca. Kad sam pitao M.: "Kako je ovaj mladić lagan?" Rekao je: "Pa zar ne znaš, to je gostioničar." Poslije njega smo iznijeli I. B. iz Vareša, koji je živio u Ljubiji (imao je stan kod bolnice). On je davao znakove života. Kad smo prvog iznijeli ovaj četnik nam je rekao: "Od njih napravi srpski krst, znaš li?" Rekao sam da ne znam. Kad mi je pokazao kako da napravim trebalo je od njih osam da to napravim, a I. da stavim odozgo. I. smo stavili gore iako je bio težak. On je još davao znakove života bez obzira što mu je krv curila iz ušiju i usta. Pošto su leševi padali vraćali smo ih, a ovaj nam je rekao: "Neka se zna da je ovo srpska zemlja i da ustaše ne mogu raditi što hoće." Oni su vidjeli da daje znakove života. Dok smo mi iznosili prve mrtve, oni su I. izbacili kroz prozor. Odatle su ga vukli do stepenica i kako ga nisu mogli iznijeti digli su mu glavu i noge. Pošto su mu prebacili glavu dolje povraćao je i išla mu je krv iz ušiju i nosa. Kad smo ga stavili na vrh hrpe rekli su nam: "Sad idite tamo i vidite ima li još koga?" Kasnije su nam rekli: "Bježite sad tamo, da i vi ne bi..."

Kasnije smo se vratili na pistu u onu grupu ljudi. Morali smo ležati tu na pisti jer unutra nije bilo mjesta. Tu nas je bilo oko 700. Tu noć kad se to dogodilo šef smjene je bio K. konobar. Ti ljudi su dovedeni iz Keramike i Keraterma. Kad sam pitao M.: "Tko vas je tukao?" Rekao je: "Nismo mi ovdje tučeni mi smo tučeni u Keramici. Izubijani smo dolje na polasku." Tu su prebačeni 09. na 10.06.1992. Došli su iz Ljubije M. i sin mu i još neki. Oni su dovedeni u drugu prostoriju. Jednom mi je u redu za ručak rekao: "Daj, imaš li nekog tko bi nas prebacio u grupu kod vas. Pobit će nas, svaku noć nas tuku. Žao mi je sina, ubit će ga." Na to sam mu rekao: "Samo kad budemo na ručku ubaci se tu i ostani s nama." Rekao sam mu da ga niko neće prepoznati jer oni ne znaju od toliko ljudi tko je umro, a tko nije.

Što se tiče hrane u Omarskoj je to izgledalo ovako: Oko 8:30 bi počela podjela hrane, a oko 17:30 bi završila. Cijelo vrijeme grupe su išle i to trčeći. Imali smo jednu minutu da uzmemo tu juhu i šnitu kruha. Pošto se nismo mogli zadržavati, juhu bi odmah popili, a kruh bi ponijeli u džepu za kasnije. Na ulazu i izlazu iz restorana su nas tukli. Od ulaska do izlaska iz restorana trebalo nam je minutu do minutu i pol. Najviše smo se zadržavali do dvije minute. Dok su jedni bili unutra i «jeli» sljedećih

trideset je bilo pripravno za ulaz. Kad zadnji iz prethodne grupe iziđe, prvi od ovih novih trideset bi ulazio i tako redom svi logoraši. Nismo mogli ni pomisliti da sjednemo, a kamo li da jedemo kruh.

Uvijek nas je u logoru bio isti broj, jer koliko ih danas ubiju ili odvedu sutra ih opet toliko dovedu. Jedna kondukterka iz Ćele koja je gore čistila prostorije rekla je da je u upravnikovoj prostoriji pročitala da je kroz ovaj logor prošlo 12.000 muslimanskih fundamentalista i ustaških bojovnika. Žene su bile smještene u upravnoj zgradi i čistile njihove prostorije. Ona mi je to rekla, da je pročitala pred kraj, u osmom mjesecu (kolovoz 1992.). Najvjerovatnije da je bilo toliko ispitanih. Srbi su na jednu livadu dotjerali oko 50 krava i svaki put kad smo sjedili mi smo ih brojali. Ta livada je bila odmah pored "Bijele kuće". Kako smo ih brojali, svaki dan po jedna je bila manje. Računali smo, kad se te krave potroše da ćemo ići kući. To meso su kuhali za vojsku, a mi smo dobivali samo neku "čorbu". Kuhali bi vojsci rižu ili kupus. Kad bi mi našli u tanjuru korjen od kupusa znali smo da je kupus kuhan vojsci. Ako bi se zadesilo koje zrno riže znali smo da je riža kuhana. Sve kuhano što smo dobivali izgledalo je kao juha. Kad se približilo tri dana to smo znali jer su ostale tri krave. Tada je počela tolerancija prema nama zatvorenicima. Jedan dan su nas pustili da se okupamo, podšišamo i obrijemo. To je bilo pet dana prije otpuštanja. Oni su se također opustili davali su nam cigarete. Kad sam čekao u redu da se umijem jedan stražar me upitao: "Šta čekaš?" Rekao sam: "Čekam na red da se umijem." Kasnije me pitao: "Da li bi se okupao?" Rekao sam da bih jer se nisam kupao više od mjesec dana. Tada mi je rekao: "Hajde, kupaj se cijeli dan ako hoćeš." Nisam znao ni tko je ni šta je. On je samo sjedio i pjevao. Kad sam mu rekao: "Ne smijem od drugih stražara, ubit će me." Na to mi je rekao: "Kad sam ti rekao, dođi ovamo!" Tu sam se okupao i oprao hlače koje sam opet obukao. Kad sam se okupao pitao sam: "Da li biste se danas složili da se večeras obrijemo?" On mi je rekao: "Ako hoćeš možeš odmah da se obriješ, ako imaš žilet?" Rekao sam: "Naći ću kod jednog Muslimana." Kad sam našao jednog koji ima žilet i pitao ga da li me hoće obrijati, rekao je: "Hoću, ako ćeš mi dati kruh." Izišli smo van i ovaj me obrijao. Kad smo se vraćali dvojica stražara su sjedila i jedan mi kaže: "Dođi ovamo!" Pomislio sam da mi onaj stražar namjestio da se okupam i sad će me ovi pretući. Jedan od njih me pitao: "Šta, ti se tamo kupaš kao kakva dama." Ja mu kažem da mi je rekao ovaj stražar. Kad sam rekao gdje sam radio rekli su mi: "Hajde ulazi!" Taj Musliman što me brijao bio je iz Kozarca.

Izvukao sam se iz te Ljubijske grupe jer su njih uvijek tukli. (…) Logoraše koji su bili zdravi bi pozivali i izvodili (oko 1:00 sat po noći). Npr. E. i J. T. su noću izveli i kako nisam mogao spavati uskoro sam čuo u blizini rafale. To nije bilo samo tu noć nego i

večeri prije. E. i J. T. su bili autoprevoznici. Skužio sam da ih ne vode dalje od obližnjeg kopa rude jer su se rafali čuli u blizini. Nisu bili iza garaže jer su tu bacali one koje su pretukli. Tu su ostavljali i one koji su podlegli ili bili na izdahu. Taj što ih je prozvao bio je pisar. On bi dobivao u upravi logora spisak i išao po paviljonima i prozivao. Nekad je prozivao i one što su ubijeni. Tada bi više puta upitao da li je prozivani logoraš tu.

Ta dvojica (E. i J. T.) ubijena su krajem srpnja. I. je vozio te dempere i bio je mehaničar, stanovao je kod "Celuloze". Pred kraj je čistio garaže, kasnije su nas u njih uvodili. On je također bio logoraš ali su oni tražili nekoga tko zna upravljati tim demperima tako da su njega uzeli. Kasnije su ga izveli na razmjenu na koju nije ni otišao. M. T. je nestao. Njegov brat je ostao u logoru. M. je dva puta noću izvođen i oba puta pretučen. Jednom su ga u noći prozvali i rekli da ide na razmjenu. Mislim da je i on ubijen. Ako bi tko bio vođen na tu razmjenu išao bi autobusom, a autobus sam vidio tek pred kraj i otišao je s logorašima. To je bio autobus Prijedorskog transporta. To sam vidio jer sam tražio od stražara da nam otvore vrata od garaže da uđe malo zraka. Tada sam vidio da ih kupe u taj autobus. To su počeli 4 ili 5 dana pred kraj.

Srbin zvani "J." vozio je manji autobus, u logor je dovozio samo inspektore. U tim autobusima je bilo oko 30 mjesta. U krug logora nije ništa ulazilo od vozila osim dvotonca koji je odvozio mrtve. To znam jer sam ležao 10 dana na pisti. Taj dvotonac je dolazio oko 6:00 ujutro. On je dolazio iza garaža (imao je put do tamo) gdje bi utovarali mrtve. Voženi su u pravcu Gradine gdje je odlagana jalovina. Vraćao se brzo za nepunih pola sata. Sa šoferima su odlazili po dva zatvorenika i nisu se vraćali. Samo dvojica su se vratila.

Kasnije je došao … i rekao: "Tko ne bude poštivao stražare taj će biti odmah likvidiran." Kad je pogledao mene rekao je: "Ti si zauzeo dva mjesta, tebe treba odmah smaknuti. Ovdje mogu leći dvojica." Na to smo O. K. i ja samo šutili. Kasnije sam čuo gdje su njih dvojica pričali: "Ovi iz Ljubije su čisti i civilizirani, njih ne diraj. Prljave treba sve pobit." Logoraši su dobili dizenteriju. U garaži gdje sam bio morali smo vršiti nuždu u jednu kantu koja je stajala u jednom kutu. To su bile metalne garaže. Tu je stalo oko 80 ljudi iako su prostorije bile 5 sa 4. Jedan od nas je uvijek morao sjediti na toj kanti da ne smrdi. U tu kantu smo vršili veliku i malu nuždu.

Kad smo bili na pisti i kad bi htjeli ići u WC morali smo se javljati. Na malu nuždu mogli smo ići samo ujutro i to u koloni. Sve to je zavisilo od stražara. Nekad smo mogli dobiti vodu za umivanje, a nekad ne. Kod nekih stražara smo mogli dobiti vode u plastičnoj boci, a neki bi samo govorili: "Jebem vam majku ustašku, danas nećete ni piti ni jesti." Tada nije bilo ni vode. Kupanje smo imali jednom mjesečno. Pošto nije bilo mjesta zbijali bi se u hangare kad bi padala kiša. Tako da su neki logoraši

ležali u vodi u kupaoni i kod WC. U tim kupaonama su Kozarčani spavali, kasnije bi dobivali nekakav izgled kao da su u rudniku radili. Oni su samo odatle izlazili kad je bio ručak, a kasnije bi se opet tu vraćali. Kad bi se vratili s ručka stražari bi ih zaključavali. Kad smo se kupali (pod šmrkovima od crijeva vatrogasnih kola) morali bi se skinuti do gola. Stajalo bi nas 6 ili 7 u redovima i tad bi nas stražar pod šmrkom prao. Pod tim šmrkom malo tko bi ostao, a da ne padne. Kad bi logoraša udario mlazom iz šmrka u glavu odmah bi taj logoraš pao u nesvijest.

U logoru Omarska ljudi su često umirali od gladi i iscrpljenosti. Često bi drugi logoraši pored njih prolazili i govorili: "Eno, ovaj je umro!" Kasnije smo zvali stražara i govorili: "Evo, ovaj je umro, treba ga iznijeti." On bi nam na to rekao: "Neka, neće ti mrtvac ništa. I ti ćeš, pa nikom ništa." Tako bi mrtvac tu stajao po pola dana dok ga odnesu na hrpu iza garaže. Ti što su nas polijevali vodom bili su Srbi iz Omarske. Inspektori su gore radili. Dolazili bi i dolje da vide šta logoraši rade ali bi samo dolazili i prolazili." (…) Upravnici i zamjenici su to nadgledali. Gore je nekakav spisak dobivan koji je slan upravniku, a on je slao vođama smjena. Vođe smjena su taj spisak slali do izvršitelja i tako su logoraši ubijani.

Svakim danom ih je 10 ili 12 ubijano. Svako jutro bi se našlo od 8 do 12 ubijenih. Jedan autobus s logorašima odvežen je 4. ili 5.07.1992. to su bili Rakovčani koji su naknadno dovezeni. M. čovjek je radio na benzinskoj pumpi na putu prema Banja Luci, njega također nema, a prezivao se D. Srbi su ih odvezli u noći, a samo su tu prenoćili, to je bilo dan prije nego smo raspušteni. Taj autobus nisam vidio ali sam čuo njegov motor. Ti ljudi su odmah prozvani, a I. je prozvan da ide u drugu sobu. Ta grupa od 124 čovjeka dovedena je iz Keraterma u Omarsku. Oni su navodno trebali ići na nekakvu razmjenu i odtad njih nigdje nema. Oni su negdje likvidirani. Vidio sam kad je stariji sin H. E. izišao i pao na sredinu kruga. A drugi što je bio s njim pao je i nije se više digao, a bio je radnik u "Celulozi".

Prije je dolazio jedan liječnik koji je rekao: "Ja sam učio da bolesne ljude liječim, a vi zdrave ljude lomite. Kako onda da ih liječim?" To je rekao stražaru i nakon toga nije dolazio 20 dana. Od tada nitko nas nije pitao da li si bolestan? Poslije toga nastalo je još veće premlaćivanje logoraša. Taj liječnik je bio plav, bio je zreliji čovjek imao je oko 50 godina, bio je krupniji i visok oko 172 cm. Kasnije je dolazio jedan liječnik bez ruke koji je samo obilazio. Taj liječnik je bio iz Gomljenice, a jedno vrijeme je radio uz obalu. Pošto nas je samo obilazio nitko ga ništa nije pitao niti je on koga pitao. On je imao traku sa crvenim križom oko ruke. To je bio njihov sanitet. Kasnije bi dolazio i zadržavao se s njima. Dolazio je s njim i vozač koji ga je dovozio, a da nam je pružao kakvu pomoć nije.

Pred kraj (srpanj 1992.) su popisali ljude starije od 60 godina. Oni su se trebali javiti ako im je trebalo šta od lijekova. Kad bi se ovi skupili govorili bi da nemaju nikakvih lijekova. Tu su bili stariji: Dž., E. od M. i M. otac, O. K., i iz Kozarca je bilo dosta starijih ljudi. Oni su odvedeni prije nas u Trnopolje na "oporavak". Na taj oporavak su išli stariji i maloljetni. Otišli su prije nas na tjedan dana, a bili su popisani 15 dana prije. Uglavnom dočekali su nas u Trnopolju.

S nama u sobi, u logoru Omarska, bila je H. H.. Ona je bila jedina ženska među nama. Netko od stražara se sjetio da bi se i ona trebala okupati. Na njoj je bilo sve prljavo i pocijepano. Ona je odlazila musti one krave na livadu.

Kad je trebalo opljačkati mrtve išla su dvojica logoraša Muslimana. Svako jutro su bili u novoj odjeći. Kad smo ih pitali otkud im to, rekli su: "Pa mi smo to kupili." Oni su tu odjeću prodavali idućoj smjeni stražara za komad kruha ili koji paradajz. Vršili su krađe i od živih logoraša. Tako su V. I. iz Šurkovca skinuli sat. Kad je došla druga smjena, V. je rekao da mu je ukraden sat i tko mu je ukrao. Tada je stražar izveo tog i rekao: "Šta radiš?" On mu odgovori: "Skidam sa onih mrtvih i prodajem stražarima." Stražar ga je izudarao i rekao: "Hoću da nađeš taj sat i da ga vratiš!" On sat nije mogao vratiti jer ga je prodao jednom stražaru. Od tada nisu više krali.

Dan ili dva prije raspuštanja, u logor je dolazila TV ekipa. Slikali su nas kako ručamo. Srbi su odvojili oko 30 logoraša. Kad su ih doveli u kuhinju da jedu logoraši su odmah počeli na brzinu jesti. Tada im je stražar rekao: "Imate pola sata da pojedete samo sjedite." Tada mu jedan logoraš kaže: "Dobit ćemo batine." Na to mu stražar reče: "Ništa, samo sjedite i jedite." Tu je TV snimala, snimali su prostorije gdje je bio K., i pok. N. M. od P. sin. S. K. – K. mi je rekao: "Dođi da ti nešto kažem." Kad sam došao rekao je: "Interesovao sam se za tebe i vidio u spisku da sutra ideš kući. Tko je bio kriv, likvidiran je. Jedan dio će ići na razmjenu, a vi ćete ići u Trnopolje na oporavak i onda kućama." Sutradan je došao jedan zatvorenik i kad smo išli po vodu čučnuo je kod mene i rekao: "Sutra ideš kući, vidio sam te na spisku." On je bio iz Kozarca (zidar), a stražarima je čistio WC. Tri dana prije raspuštanja nismo vođeni na ispitivanje, a nisu dolazili ni inspektori. Tada je K. rekao: "Koji nisu odgovorni ti će ići kući. Koji su pola-pola, ti će ići na razmjenu. Uglavnom tko je preživio, preživio je." To je značilo koji su za razmjenu idu na Manjaču, a koji nisu idu u Trnopolje na oporavak. S. D. došao iz Keraterma pitao je: "Ima li mjesta kod tebe?"

B. B. je bio u jednoj manjoj prostoriji koja se nalazila kod kuhinje. S njim je bio M. D. koji ima oko 25 godina. Kad je izišao iz logora M. se obukao srpsku vojsku (njegov brat je bio kapetan u srpskoj vojsci u Banja Luci). Njih dvojicu nitko nije tukao, bili su u čistom i u čistom su ležali, imali su svoj WC. To je bila kao apoteka u

odnosu na naš smještaj. Ipak, tu gdje su oni bili nije bio logor, oni se nisu miješali s nama. U toj prostoriji bio je jedan Musliman.

M. je bio na fronti u Hrvatskoj kod Novske, ali na srpskoj strani. Kad su se vratili u Prijedor napustio je vojsku. Jedan Musliman što ih je vodio na teren je rekao: "Mi nećemo tući Lipik. Nećemo građane tući." On je bio iz Mostara, a ubijen je u stanu. Došli su u njegov stan i ubili ga. Tada je on bio u JNA. Kasnije su javili da ih je preko 300 napustilo tu bojišnicu. Kad je on to napustio došli su kod njega u stan i ubili ga. Stanovao je u onoj zgradi gdje je bio Radio - Prijedor. Pošto je M. bio tamo pitao sam ga: "Zašto su tebe pritvorili kad si bio u srpskoj vojsci?" On mi kaže: "Pa, ja sam im rekao da se ne bih povukao, ali nisam mogao ostati kad su se svi povukli. Ne znam gdje bih ostao." Mislim da je bio u toj prostoriji, iznad kuhinje, jer je bio u srpskoj vojsci. Njegov brat Ž. je bio kapetan, a sada je major. Stanuje u Banja Luci, oženio je jednu Muslimanku iz Tešnja. Bio je na svim bojišnicama u Hrvatskoj od početka rata. Pretežno je bio u Novskoj i Lipiku. Pričao je, kad je dolazio, da je komandirao pri napadu na Lipik.

Na sam dan raspuštanja logora Omarska nosili su spiskove. Jedan njihov nadležni je čitao ime i prezime. Mi smo morali govoriti datum, godinu, mjesto rođenja i prebivalište. Bilo ih je dosta koji su imali isto ime i prezime, a različito mjesto. Prvo su prozvali ove za Manjaču, a onda nas za Trnopolje. Za Trnopolje je bilo oko 6 autobusa. Autobusi za Trnopolje su bili veliki, gradski. U nekim autobusima su pretežno sjedili, a par njih je stajalo. U nekim je bila tolika gužva da su svi stajali. S. B. – S. mi je rekao da nas za Trnopolje ima oko 700. On je bio stražar. Za Manjaču je u prvoj turi otišlo oko 10 autobusa dok smo brojali. Kasnije su došli neki vozači koji su me poznavali i provocirali su me (oni su vozili u Prijedoru u transportu). Kad me D. primjetio rekao je: "Hajde malo njega zezaj." Došli su do mene dok sam stajao u redu i čekao. Došao je do mene i rekao: "Dođe i ti gdje trebaš." Na to sam mu rekao: "Ne znam o čemu misliš." On samo nastavi: "Vidiš kako se osveti. Ti ubi našeg Srbina S. Vidiš kako će on sad tebi glavu skinut." Pod tim "ubio" mislio je na to da sam ga pretukao. To je bilo 1972. za njega sam samo podnio krivičnu prijavu. Našao se uvrijeđen jer su mu oduzeli municiju i oružje. U Srbiji se moglo oružje kupovati na više. Pošto je S. vozio kamion uzimao je oružje i dovozio ga u Prijedor i prodavao.

M. P. mi je skinuo službenu jaknu bez obzira što nisam imao nikakvih oznaka. On mi je rekao: "Pitao sam komandanta da skinem ovo sa tebe..." Rekao sam: "Nema veze, ti si u službi tebi će ovo trebati." Tada me pustio i nije me više dirao. Kad su me ovi vozači zezali kažem mu: "Vidiš da nas provociraju, radije nas prebite nego da nas provocirate." Onda je on rekao: "Vozači svi na svoja mjesta! Ako tko hoće neka

obuče uniformu i neka se bori, a ne ovako." Njih dvojica su nešto promumljali i otišli. Tu smo ostali do 18:00 sati nismo stigli ući u autobuse. Oni su prvo odvozili ove na Manjaču i kasnije se vraćali po druge. (...)

Vozači nisu nikog maltretirali pred nama, ali jesu provocirali. Nije bilo toga što nam nisu govorili. B. koji je imao butik doveden je k nama u logor Omarsku zadnjih dana i bio je izubijan i krvav. On je također sjedio do nas i vozači su ga provocirali. Njega su pitali koliko je dao maraka i kad im je rekao da nije ništa, rekli su: "Vidjet ćeš do Manjače koliko je dao". Kad smo ušli u autobus za Trnopolje nitko nas nije dirao. Rekli su nam tko ima cigaretu da može zapaliti. U drugim autobusima su tukli i maltretirali do Trnopolja. To je bilo u četvrtak 04.08.1992. kad je Omarska raspuštena. Uglavnom smo svi prebačeni taj dan.

Žene su u logoru Omarska radile u kuhinji: brisale, prale tanjure, djelile hranu... J. je tamo radila. Dok je brisala tanjure u kuhinji brojala nas je. Tu su bile R. R. i M. A. tu su radile jedno vrijeme, a kasnije su logorašice radile. Tog dana na radijatoru su sjedile: S. S., N. S., od Ć. sestra mislim da je imala oko 28 godina, kondukterka R. Bilo je još žena koje nisam poznavao. Kad su nosile smeće stražari su dobacivali govoreći: «Dovedi i meni jednu.» Tu su ih zezali ovi na punktovima. Po danu su one sjedile tu, a navečer su odlazile iznad restorana gdje su spavale. Jedna od tih je imala slomljenu ruku, a jedna nogu jer su ih dvije uvijek nosile. Na drugom katu su bile prostorije gdje se provodila istraga, a one su spavale kat iznad. Tada nam je ona rekla: «Vi niste mogli sve vidjeti. Ja sam vidjela da su na Petrovdan (to je 04.07.1992.) palili vatru i tamo ubacivali ljude. Tu su sagorijevali mrtvi.» (to su bile vatre običaja). Taj dan nam je jedan stražar rekao: «Večeras će doći ovi pijani iz Omarske pa će vas pobit. Ja ću vas zaključati, nemojte da se čujete. Reći ćemo da tu nema nitko. Vi samo spavajte, a i mi ćemo malo popiti.» Tu su sjedili i pili imali su jednog koji će nas paziti, a ostali su spavali. Kod nas taj dan nisu ulazili, ali smo kasnije čuli da su izvodili neke. Te koje su izvodili tukli su ih i iživljavali se.

Dana 30.05.1992. u Prijedoru smo morali iznijeti neko bijelo platno, da smo lojalni. Iznosili smo zavjese, ručnik... Za to je bila obavijest preko radio-Prijedora. Na radiju su rekli: "Građani koji su lojalni Republici Srpskoj neka svoje kuće obilježe da vojska ne mora dolaziti pretresati." Na srpskim kućama nisu stavljena platna. To je javio srpski krizni štab. Bilo je to prije nego sam odveden u logor. Muslimani i Hrvati su morali nositi trake. Sjećam se kad su žene išle kupovati kruh morale su nositi trake. Srbi nisu nosili te trake. Majka od E. H., kad bi pošla, govorila je: "Dajte mi traku!" Ona ja išla u Bosanski Novi putem. Uvijek je nosila traku na ruci.

U Trnopolju smo bili kao slobodnjaci. Mogli smo hodati i ići po selima, kontaktirati s ljudima. Tko je smio ići stražaru bi dao osobnu kartu i izlazio. Kad bi netko

naišao na srpsku vojsku ubili bi ga. Tako su svako jutro bila ubijena 3 ili 4 čovjeka. Govorili su: “Što nađete u blizini uzmite i donesite sebi.” Iz tog logora u Trnopolju pušten sam 14.08.1992.

Prvo su puštali one za koje je neki srpski vojnik garantirao. Tko je imao nekog srpskog vojnika da garantira za njega bio je odmah pušten. Pošto se pojavio velik broj zainteresiranih Srba to su ukinuli nakon 2 ili 3 dana. Kasnije je uvjet bio tko je davao krv više od 10 puta. Takvih je takođe bilo dosta pa su i to ukinuli. Kasnije su postavili uvjet da se mora podnijeti zahtjev za napuštanje srpske krajine i da ostavljaš svu imovinu Srbima. To je moja žena tražila i otišla u MUP. Kad je to izvadila žena je donijela i oni su to razmotrili. Sutradan mi je J. Ž. rekao: “Eno, prozivaju te da ideš kući.” Ja mu kažem: “Hajde ti.” Ćato mi kaže: “Hajde provjeri.” Rekao sam: “Strah me, likvidirat će me.” Kad sam došao gore Z. mi je dao nekakav papir i rekao da sam slobodan. Kad sam se probio iz tih redova počeo sam čitati. Tamo je pisalo: otpušten sa danom tim i tim. Samo je pisalo da sam se nalazio u prihvatilištu.

Upitao sam jednu Srpkinju za prijevoz. Rekla mi je da me ne može povesti jer je došla po neke svoje prijatelje. Kasnije sam pitao jednog Srbina M. da li ima mjesta u njegovom autu, rekao je: “Ima, ali da te izvuku i ubiju, a ja da te nosim na duši. Neću. Ja ti ne mogu ništa, ti znaš šta oni rade.” Kasnije sam stao pri izlazu iz logora jer nisam znao gdje ću. Jedan mladić iz Galovaca sjedi u nekim luksuznim kolima i pita: “Šta ti radiš tu?” Rekao sam: “Ništa, bio sam ovdje pa idem kući.” Kasnije ma pitao: “Kad ćeš kući?” Rekao sam: “Išao bih ali nemam s kim.” Na to mi on kaže: “Pa hajde sa mnom.” -”Koga voziš?” -”Jednog kapetana iz kasarne.” -”Hoće li on dati?” -”Šta te briga hoće li dati?” Rekao sam: “Ne smijem dok ne upitam. A gdje je on?” Rekao je: “Eno, tamo stoji sa jednom djevojkom.” Kad sam došao tamo pitao sam: “Oprostite kapetane, pitao sam vašeg vozača da me poveze do Prijedora.” Rekao sam mu da sam bio zatvoren i da sam otpušten. Tada mi on kaže: “Kad ti je on rekao, sjedi.” Na to sam rekao: “Ne znam, hoćete li se ljutiti što ja idem s vama.” Opet mi je rekao - samo sjedi, i sjeo sam. Na prvom punktu nas je zaustavila patrola. Pitali su: “Koga vozite?” Ovaj vozač kaže: “Vozim ovog čovjeka u zatvor, dalje na istragu.” Propustili su nas tu. Kad nas je opet zaustavila patrola ovaj je opet ponovio isto na što mu je stražar rekao: “Vozi!” Kad smo prošli i tu patrolu kapetan ga je upitao: “Kako si se sjetio toga?” Vozač mu odgovori: “Tko ih jebe! Šta oni moraju znati kud mi idemo.” Kasnije me pitao: “Zna li ti žena da dolaziš?” Rekao sam da ne zna. On je rekao: “Idemo je obradovati i kavu popiti.”

Kad smo došli u kuću moja žena je ostala iznenađena jer je mislila da idem dalje. Ovaj vozač joj je rekao: “Evo mlada, stigao je momak. Hajde kuvaj kavu.” Ona je

samo stajala, nije ni trepnula. Rekao sam joj: "Došao sam za stalno. Nemoj se sikirati." Kad sam ušao u kuću pitao sam: "Ima li kave i rakije?" Rekla je da ima susjeda i donjela. Susjeda J. je došla i rekla: "Ima svega, samo da si ti došao." Tu u zgradi je bila i jedna raspuštenica, s njom su se malo šalili. Kad su krenuli kapetan me izveo iz stana i rekao: "Dođi da ti nešto kažem." Rekao mi je: "Znaš šta bi ti dobro bilo? Šta si ti ovdje radio da su ljudi ovakvi prema tebi?" Rekao sam: "Ništa, mi smo uvijek tako živjeli. Nismo gledali tko je što, a ni oni nisu gledali tko sam ja." Na to mi on kaže: "Dobro bi ti bilo da odeš na jedno dvije ili tri godine odavde." Pošto sam pitao zašto, nastavio je: "Dobili smo nalog da sve logoraše likvidiramo. Ovo će proći i završiti se, a može naići kakva lutalica pa te vidjeti i prijavit. Povuci se negdje i prebaci, a ovo će opet doći na svoje mjesto." Na to sam rekao: "Ići ću ja, imam u planu, otići ću negdje." On se pozdravio i rekao: "Sve sam poznavao ali tebe nisam. Vidim da si dobar čovjek." Odatle su otišli na Urije u vojarnu.

Kasnije je bilo veće zlo nego prije. Malo po malo su dolazili po ljude koji su bili u logoru. Izvodili su ih van i ubijali. Po izlasku iz logora ubijeni su: od Dž. M. brat, I. F. (ubijen je pred ugostiteljskim objektom na Pećanima. Pošto je ušao u taj kafić izveli su ga i izboli nožem.). Srbi su išli na Hambarine i u Žune, pretresali su i pljačkali.

Pred 15.12.1992., dva dana prije nego ću poći išao sam u Ljubiju. Izišao sam kod Keramike. M. I. je išao iz Lipika i rekao: "Idemo uz onaj potok. Idu odozgo Srbi, srest će te i onda si gotov." Rekao sam: "Neću!" Tako sam otišao kući kod roditelja. Još opasnije je bilo u selu Žunama. Vratio sam se u Prijedor.

Ulazna vrata naše zgrade bila su zaključavana, a pretežno su u njoj živili Srbi. U zgradi su prije bile još dvije porodice Muslimana koje su otišle. U jedan muslimanski stan uselio se Srbin. Taj je bio komandir Vojne policije u Prijedoru. Ovi susjedi Srbi su dolazili i pitali: "Imate li šta jesti? Kako ste?" Od V. žena donosila je i davala nam novce. Kad smo pošli jedva su se ljudi odvojili od nas.

Morali smo popuniti te papire ako smo htjeli ići. U te papire su mi ubilježili da sam otišao u Njemačku, do daljnjeg. Prijavili smo se u prijedorskom Crvenom križu, izvadili 12 potvrda, poplaćali navodne dugove što smo imali. Te potvrde su bile: iz banke da nismo dužni banci, komunalnom, da nisam vojni obveznik... Kad smo sve poplaćali dobili smo jednu zajedničku potvrdu za sve. Ženu i djecu su upisali na jedan papir, a mene na drugi. Autobus smo platili 200 DM za nas četvoro.

Kad smo pošli zaustavili su nas u Gradišci na prijelazu. Tu su rekli vozaču: "Ako hoćete da pređete skupite nešto maraka pa vas neću maltretirati. Dinare što imate dajte meni jer vam i tako neće trebati." Ljudi nisu htjeli dati, a ja sam izvadio 50 DM

i dao. Vozač je rekao: "Hajde ti sakupi novce." Rekao sam: "Nemoj mene, evo ti za moje." Tako smo dali mi i ovi Ć. Ovaj autobus je naknadno doveden jer nismo mogli stati u onih 6 pa su uzeli i sedmi. U ovom autobusu su sve bili Muslimani osim nas dvije porodice.

Taksista Ž. je radio u Crvenom križu i kad je došao pitao je: "Što ne ideš?" Rekao sam: "Pa ne možete me uvrstiti u spisak." Na to je on rekao: "Kako ne može?" Kasnije je moja žena ovjerila neke papire, a on je otišao u SUP i uvrstio nas. Kad smo došli i čekali autobus jedan je išao i kupio novce. Pošto je došao do mene pitao je: "I. gdje si, ima li šta?" Rekao sam: "Kad odem, pisat ću ti i bit' će nešto." On mi na to kaže: "O, ispade ti veći lopov od mene." Tako smo ušli u taj sedmi autobus. To je bilo 16.12.1992.

U Gradišci smo bili do 22:00 na stadionu. Kasnije su ipak odlučili da nas propuste. Vozač našeg autobusa skupio je oko 700 DM. Kasnije je rekao: "Imat ćete pred Okučanima jednu srpsku patrolu." Pošto je bila noć nismo ih našli na punktu, vjerojatno su negdje pili.

Š. i M. P. sina su stalno izvodili i tukli kad se vratio iz logora. U moj stan, dan prije nego ću ići, došao je … i predstavio se kao inspektor. (…) Nakon toga se pojavio … i pitao: "Ideš li?" rekao sam: "Idem" Pitao me: "Može li tvoj stan ostati meni?" Rekao sam: "Stan nije moj nego državni, a ima čovjek koji se javio." Tog dana sam otišao u školu po đačku knjižicu od malog. Kad je došao V. pitao je: "Šta tebi sad treba?" Rekao sam: "Da me uvrstite i da idem." Rekao je da će srediti, ali nije mogao ništa. S. K. ga nije htio saslušati bez maraka bez obzira što je Srbin. Kasnije je došao kod mene pred zgradu i rekao: "Šta ti misliš? Misliš otići, a ne dati mi stana." Rekao sam: "Ja ću izići sad iz stana, a ti hajde unutra." Rekao je: "Neću, čuo sam da je..." Na to sam mu rekao: "Šta mene briga… Vi se dogovorite." Odatle je otišao negdje u službu. Te zadnje noći došao je B. i govorio: "Otvori, otvori!" Kad sam otvorio kaže mi: "Oprosti ja sam uranio." Rekao sam: "Nismo mi ni spavali." Tu smo sjeli i pili kavu, a žena mu je došla oko 6:00 ujutro. Kad me B. pitao ključ rekao sam: "Žena i ja moramo odnijeti ključeve u SUP inače nećemo izići iz Gradiške. Č. je rekao ako direktno ne predamo ključeve da nećemo izići." B. je rekao mojoj ženi: "Hajde ti sa mnom." Otišli su dolje. Dežurni je bio, njemu je rekla: "Evo ključeve od stana, nema gore nikog." On je uzeo i dao B., a B. mu je rekao: "Reci Č. da sam ja uzeo ključeve." Kad smo pošli iz kuće, B. žena je uzela automat. Rekao sam joj: "Vi se čuvajte ako dođe." Ona mi kaže: "Ništa vi ne brinite." B. je došao šest godina prije rata u Prijedor. (…) Kad mu je žena predala ključeve rekao je: "Eto, pozdravi I. Nemojte se ljutiti nismo mi ništa krivi." Šta ćemo i u onom stanu kad nismo imali nikakvih primanja. Moju ženu su otpustili kao i ostale Hrvate i Muslimane. Zaključili su im radni staž prije nego su ih pozvali.

Ispitivači u logoru Omarska su uglavnom bili bivši inspektori u SUP-u uz ostale koji su pridodani. Pridodan je bio direktor Nacionalnog parka, pridodan je bio i profesor. U logor je dolazio jedan s bradom i neka delegacija koja nije bila u uniformi. Uniformirana je bila samo pratnja. … (…) Gore ih je dolazilo oko desetak svako jutro. S njima su dolazile i zapisničarke. (…)

Dvojica braće iz Adžića, M., kad bi ih prozvali skrivali bi se ispod stola i nisu htjeli izići. Ovi su govorili: "Izlazite, ili ćemo vas ubiti!" Kasnije mu je ovaj rekao: "Meni je Ž. rekao da ne izlazim nigdje. Neću izići jer ćete me prebiti. Vi ste meni slomili šest rebara i neću izići, možeš me ubiti." Tek sutradan su ih izveli i odveli u tu "Bijelu kuću". Te večeri je nestalo struje, a kiša je padala; trojica su pokušala pobjeći. Jednog su tu ubili, drugog su ranili, a treći je lutao tri dana i izišao na autobusku stanicu u Omarskoj. Na toj stanici ga je uhvatila patrola i vratila u logor Omarska. Tu su ga svezali i sutradan ubili. Dvojica od tih su bila ta braća M., a A. su ubili u Prijedoru. A. im je bio treći brat. Treći što je pobjegao bio je iz Raškovca. Ovog ranjenog su također ubili. (…)

Od svibnja, kako je počelo privođenje, pa do zadnjeg dana, po desetak ljudi je dovođeno u logor (dnevno). Bilo je i ovih organiziranih grupa koje su vođene. Tu je dosta ljudi privedeno i likvidirano. Uglavnom svako jutro je dolazio dvotonac i odvozio mrtve.

Navodne razmjene su bile tri puta, po dva, tri autobusa. Nekad je bio po jedan ili dva. Govorili su da idu za Drvar... Vjerojatno je netko od stražara to "bubnuo". Mislim da ti ljudi koji su odvedeni nisu više na životu. To znam jer je otišlo tako 6 ili 7 autobusa. Nešto je ubijeno u krugu. Tako su i N. ubili. On se popeo na vrata i rekao: "Pa ljudi, šta su oni pametniji od nas da nas drže ovako, maltretiraju, ubijaju..." Jedan je samo zapucao po njemu i on je pao. (…)

Sve garaže su bile pune, dvije velike radione su bile pune, na tavanu, u svlačionicama, u kupaoni..., sve je bilo puno ljudi. Č. je bio u Banja Luci. Kad je padala kiša i kad su nas tjerali unutra pitao sam: "Kako si prošao?" Rekao je: "Pa eto, u Banja Luci su tražili da potpišem da sam suglasan, kao predsjednik općine, da Prijedorska općina pripadne toj srpskoj republici. Drugo nisu ništa tražili." U Omarskoj su ga tukli bio je pun modrica. Odatle su ga odveli do one "razmjene" i nije dočekao Manjače. Sa piste lijevo je poljana, a iza leđa je kop. Desno je rijeka Gomljenica koja je daleko oko 100 metara.

U Zagrebu, 19. veljače 1994.

- luka58

GODINA ROĐENJA: 1970.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvat

Nacionalna struktura na mjestu zločina (Raljaš i Briševo) bila je hrvatska. U trenutku zločina bio sam kod kuće u podrumu sa obitelji. Zločine u selima Raljaš i Briševo su počinili pripadnici 6. krajiške brigade i lokalno srpsko stanovništvo iz susjednih sela. Imena počinitelja zločina ne znam točno jer sam bio otjeran u logor. Uoči zločina su susjedi Srbi izlazili u pljačku, pojedine ljude su pretukli, prijetili su i zastrašivali seljane.

U mjestu gdje je počinjen zločin vladajuća stranka je bila HDZ, a na vlast je došla višestranačkim izborima. Otpor nismo pružili pošto nismo imali čim. Slijed radnji je: Prije zločina 24.07.1992. ujutro je počelo granatiranje i trajalo sve do 25.07.1992. do podne, a onda su ušli četnici i napravili masakr nad civilnim stanovništvom. Poslije zločina susjedno srpsko stanovništvo je pljačkalo naše hrvatske kuće i protjeralo ono malo stanovništva u pravcu mjesta Ljubija. Posljedice agresije su, masakr stanovništva, više od pola sela Briševa i površine Raljaša i Rasavaca je popaljeno, ostatak kuća je opljačkan, 36 muškaraca je otjerano u logor "Krings" u Sanskom Mostu, među njima sam bio i ja. Etničko čišćenje su izvršili definitivno tako da selo Briševo, površina Rasavaca i Raljaša više ne postoje. Neposredne žrtve su bili nedužni civili. Krajem svibnja je otjerana jedna grupa u konc. logor Omarska, onda 24.06.1992. je otjerana druga grupa isto u konc. logor Omarska, te, kako sam već rekao, 24. i 25.07.1992. je otjerano 36 ljudi u logor "Krings" u Sanskom Mostu, među kojima sam bio i ja.

Odnos agresora prema Hrvatima i Muslimanima je bio isti. Odnos Muslimana i Hrvata je bio dobar, mi smo muslimanskim izbjeglicama dali smještaj i hranili ih tjedan dana. (...) Na mjestu zločina su planski uništavane civilne kuće, a planski je uništena i katolička crkva.

Mogu napisati samo vrijeme kad je agresije počela i kad je završila, počela je ujutro 24.07.1992., a završila se pred noć 25.07.1992. Neposredno očevidci smo ubijanja dječaka od 16 godina, L. M. i dječaka Muslimana kojem ne znamo ime, a ubijen je pred našom kućom.

Iz svoje kuće smo protjerani odmah kada je bilo čišćenje, a mjesto stalnog boravka smo napustili polovinom prosinca. Okolnosti pod kojima smo napustili selo su: etničko čišćenje, stalno zastrašivanje, pljačka, prijetnja smrću, glad.

U Trbovlju, 21. ožujka 1993.

- luka60

GODINA ROĐENJA: 1937.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

Granatiranje sela 27. svibnja 1992., oduzimanje naoružanja, a potom pljačke sela kako bi izazvali hrvatski narod. U drugom navratu, u srpnju počela su opet granatiranja i pokolj stanovništva. Borbi nije bilo pošto je naoružanje vraćeno, niti je tko pružao otpor. Neposredne žrtve zločina bili su civili: 50 muškaraca, 16 žena i 2 djece.

Lokalno stanovništvo odvedeno je u koncetracione logore dva puta - prva grupa je odvedena u Omarsku i Manjaču, od kojih je šest naših momaka danas u Batkovcima, a druga grupa je odvedena u Sanski Most, gdje sam i sam bio sa sinom. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, a odnosi Muslimana i Hrvata bili su dobri. Lokalno srpsko stanovništvo za sve imaju opravdanje, pa i za zločin koji su počinili. Uništeno je kompletno selo, a najviše su bijesa iskalili na crkvi.

Bio sam kod kuće odakle su me odveli u logor. Mjesto stalnog boravka napustio sam pod prisilom, konvojem iz Prijedora za Novsku.

U Zagrebu, 22. ožujka 1993.

- luka61

GODINA ROĐENJA: 1934.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

U selu Briševu bilo je 99% hrvatsko stanovništvo. U trenutku zločina nalazio sam se kod kuće, u neposrednoj blizini gdje su četnici ubili moga brata P. D. Ta zlodjela su učinili pripednici 6. krajiške brigade i 5. kozarske, sa susjedima iz Rasovaca, Oštre Luke i drugih srpskih sela koja nas okružuju. (...) U općini Prijedor SDS je došao na vlast silom oko 26.04.1992. (...) Nije bilo borbi u Briševu i nije pružan otpor. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, govore - sve ustaše i zelene beretke. Odnos Muslimana i Hrvata bio je dobar. Lokalni Srbi su učestvovali u masakrima. Spaljena je crkva.

U Zagrebu, 17. ožujka 1993.

- luka62

GODINA ROĐENJA: 1934.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

U selu Briševu je većinsko hrvatsko pučanstvo. Dana, 25., 26. i 27.07.1992. izvršen je napad na moje selo. Prvo je granatirano, a zatim je išla pješadija. Nije pružan nikakav otpor agresoru. Ja sam se sa porodicom nalazio kod kuće jer je bilo takvo naređenje. Mojoj kući je došlo sedam vojnika koji su imali oznake srpske vojske i crvene trake oko ruku. Pretresli su kuću i sve pomoćne objekte tražeći oružje, a nas su provocirali i prijetili da će nas pobit'. Nikoga od njih osobno nisam poznavao, tih dana pobijeno je dosta ljudi i spaljeno dosta kuća. Kod kuće sam proveo još par dana i onda smo pobjegli u Ljubiju. Cijelo vrijeme sa mnom su bila moja dva sina sa svojim obiteljima. Kuća mi je opljačkana i demolirana od nepoznatih osoba.

Posjedovao sam lovačko oružje i to pušku sačmaricu, lovački karabin i pištolj. Oružje mi je oduzeto 31.05.1992., o čemu imam i dokumentaciju.

U Hrvatsku sam stigao 17.12.1992. posredstvom Crvenog križa.

U Novom Čiču (općina Velika Gorica), 17. ožujka 1993.

- luka64

GODINA ROĐENJA: 1924.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

U trenutku zločina nalazio sam se kod kuće dana, 24.07.1992. godine. Vojne jedinice koje su učestvovale po mom znanju su: 6. krajiška i jedinice SDS iz Ljubije i Prijedora. Prije zločina stalno su prijetili da će Briševa nestati i to se obistinilo. Javno su govorili da moraju izvršiti etničko čišćenje. Na izborima pobjedile su reformske snage, uoči rata vlast je preuzeo SDS, silom.

U Briševu je poginulo 77 ljudi, koliko ja znam, plus oni što su odvedeni u logor. Poslije tog pokolja i paljenja sela ostalo je stalno zastrašivanje i prijetnja. Skoro svi Hrvati i Muslimani su dobili otkaz. Žrtve su bili civili, žene i djeca bez obzira na godine. Od moje porodice su poginuli: kćerka, zet, prijatelji od moja oba roditelja, dva brata i osmero daljnje rodbine.

Odnos agresora prema Hrvatima i Muslimanima je bio isti, divljački. Odnos između Hrvata i Muslimana je bio dobar. U Briševu je srušena crkva, kuće popaljene, tako da više Briševa nema.

U Zagrebu, 22. ožujka 1993.

- luka65

GODINA ROĐENJA: 1948.
PREBIVALIŠTE: Raljaš
NACIONALNOST: Hrvat

(…) U mjestu Raljaš većinsko stanovništvo je bilo hrvatsko oko 100%. (…) U mjestu su bile na izborima pobjedile reformske snage. Uoči rata vlast je preuzeo SDS silom. U trenutku zločina sam se nalazio kod kuće u Raljašu. Dana, 24.07.1992. na pravoslavni Petrovdan su mene osobno htjeli ubit'. Prije zločina stalno su prijetili da će Briševa nestati i to se obistinilo. Javno su govorili da moraju izvršiti etničko čišćenje. Napad je izvršen od Prijedora, Ljeskara, Ljubije i Sanskog Mosta. Otpora u Raljašu i Briševu nije bilo jer narod nije ni bio naoružan.

U Raljašu je poginulo oko 10 ljudi, a u Briševu 77 (koliko ja znam). Mnoge je prije toga odvelo u logor. Poslije tog pokolja i paljenja sela ostalo je stalno zastrašivanje i pucanje. Teže da Hrvate treba svesti na neki mali postotak. Gotovo svi Hrvati i Muslimani su dobili otkaz. Žrtve su bili civili, žene, djeca, ljudi bez obzira na godine. Od moje porodice u širem smislu poginulo je oko 15 osoba. U logore su nasilno odvođeni ljudi bez obzira na godine. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti - divljački. Odnos između Muslimana i Hrvata bio je dobar. U mjestu su palili kuće i staje. U Briševu, Staroj Rijeci su srušili crkve, a u Ljubiji su spalili oltar u crkvi, kapelu - kuću su opljačkali.

U Zagrebu, 22. ožujka 1993.

- luka66

GODINA ROĐENJA: 1955.
PREBIVALIŠTE: Rasavci
NACIONALNOST: Hrvat

Nacionalna struktura stanovništva na mjestu zločina bila je hrvatska. U trenutku zločinan nalazio sam se u svojoj kući. Zločine je počinila Šesta krajiška i 5. kozarska brigada. Vojnici koji su me uhitili i maltretirali su mi nepoznati, a mislim da su iz okolice Sanskog Mosta. Nisam svjedočio ubijanju, ali tuči i maltretiranju jesam. Tražili su me više puta iz susjednog sela, ali sam se krio po šumama. Otpora nije bio jer nisu postojale nikakve vojne formacije. Naše selo je potpuno spaljeno, 90 ljudi je pobijeno i poklano… Neposredne žrtve zločina bili su civili, žene djeca i starci, a HDZ-ovci su ranije pohapšeni i odvedeni u logor. I ja sam jedan od 50 odvedenih, odvedeni su svi punoljetni muškarci. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, a odnos Muslimana i Hrvata u našoj općini bio je korektan. Susjedi Srbi su nas opljačkali. Srušene su crkve, civilni objekti, kuće i sl.

U sedmom mjesecu 1992., u sjećanju mi je 24. i 25.07., u to vrijeme je provedeno "čišćenje", kako oni to nazivaju. Te dane su i izvršili te masakre i ubijanja civila u našem mjestu. Moja kuća je raketirana sa 50 m dok smo moja žena, djeca i ja bili u kući. Dok smo bježali iz kuće po nama su pucali, i po meni i po ženi, iako su vidjeli da su s nama djeca jer smo ih nosili. Srušena kuća i svakodnevno iščekivanje da budem likvidiran razlozi su zašto sam otišao. Sa dvoje djece, bez posla i hrane, posljednje novce sam dao za prelazak u Hrvatsku sa obitelji (ženom i djecom).

U Rijeci, 14. ožujka 1993.

- luka67

GODINA ROĐENJA: 1960.
PREBIVALIŠTE: Rasavci
NACIONALNOST: Hrvat

Nacionalna struktura na području zločina je hrvatska. U trenutku zločina nalazili smo se kod kuće u podrumu. Zločine su napravili pripadnici 6. krajiške sa lokalnim Srbima iz Rasavaca, Oštre Luke, Podvidače, Usoraca, Zecova, Koprivne, Batkovaca i Ljubije. (...) U mjestu zločina vladajuća stranka bio je HDZ, izabran na višestranačkim izborima. Selo je granatirano 24.07.1992. cijelo vrijeme do 15:00 sati, kad su iziš-

li četnici i vršili pokolj, silovanja nedužnog stanovništva, otpora nije bilo. Posljedica agresije je totalno čišćenje hrvatskog stanovništva. (...) Plansko je uništavano sve što je hrvatsko, a nije imalo vojnog značaja. Neposredne žrtve zločina bili su nedužni civili: žene, djeca, starci, invalidi i svi ostali. (...) Dana, 24.07.1992. ubijeni su L. i I. M., J. I., M., S., P., pobili su ih: D. T. iz Oštre Luke, D. i N. B. iz Rasovaca. Lokalno stanovništvo odvođeno je u koncentracione logore, a odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti. Na području gdje smo živili odnos Muslimana i Hrvata bio je dobar.

Krajem studenog 1992. sam morao otići zbog etničkog čišćenja i prijetnji lokalnih Srba.

U Trbovlju, 21. ožujka 1993.

- luka68

GODINA ROĐENJA: 1953.
PREBIVALIŠTE: Rasavci
NACIONALNOST: Hrvatica

U trenutku zločina nalazila sam se u selu kod kuće koja je na granici Briševa i Rasavaca.

Zločine su od 24. do 26.07.1992. činili 6. krajiška i s njima domaći Srbi iz Rasavaca, Oštre Luke i Ljubije rudnika. (...) Nosili su maskirne uniforme, vojne, zelenkasto sivomaslinaste i mješano. (...) Imali su oznake srpske vojske, kokarde i na rukavima neki bijele, a neki crvene marame. Prije upada ove bande dva dana je bilo granatiranje. Nikakav otpor nije im pružan. Posljedica agresije su oko 74 mrtva, selo popaljeno, prvo opljačkano, crkva minirana, ostalo stanovništvo rastjerano. Žrtve zločina bili su sve civili: starci, žene, djeca i ljudi. Što su uhvatili odveli su sa sobom. (...) Planski je uništeno sve... Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, samo što je Muslimana bilo više pa su više nastradali. A odnos između Muslimana i Hrvata bio je besprijekoran. Dana, 25.07.1992. pobjegla sam u šumu sa djecom, bosa i bez ičega, a iz prijedorske općine izbjegla 09.11.1992. u Hrvatsku sa troje djece.

U Zagrebu, 21. ožujka 1993.

- luka69

GODINA ROĐENJA: 1939.
PREBIVALIŠTE: Donja Ljubija
NACIONALNOST: Hrvatica

U trenutku zločina nalazila sam se u kući (Dojnja Ljubija). (...) Srbi su silom preuzeli vlast. Kad je vraćeno oružje TO, tad je došlo do rušenja, ubijanja, masakriranja. Neposredne žrtve zločina bili su u prvom redu ljudi od ugleda, a nakon toga svi redom. Odnos agresora prema Muslimanima i Hrvatima bio je isti, a odnos Muslimana i Hrvata bio je dobar. Rijetki Srbi u strogoj tajnosti su osuđivali zločine, ali drugi odnosno, većina su to gledali kao najnormalnije. Mjesto stalnog boravka napustila sam u prosincu 1992., zbog smrti muža u logoru Omarska i stalnog provociranja od Srba.

U Rijeci, 14. ožujka 1993.

- luka76

GODINA ROĐENJA: 1947.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvatica

U trenutku zločina nalazila sam se u kući. Izvršeno je granatiranje sela u dva navrata ..., potom oduzimanje naoružanja i agresija. (...) Posljedice su bile strahovite ..., selo je iseljeno do posljednjeg stanovnika. Neposredne žrtve su civili: 50 muškaraca, 16 žena i 2 djece. Odnos prema Hrvatima i Muslimanima je bio isti, važno im je bilo uništiti sve nesrpsko. Odnos Muslimana i Hrvata bio je zadovoljavajući. Lokalno srpsko stanovništvo doživljava učinjene četničke zločine kao da se sve to moralo dogoditi i kako su oni u pravu. Uništavano je sve od reda, a najveći bjes je iskaljen na Briševačkoj crkvi. Dana 28.11.1992. smo došli konvojem iz Prijedora za Novsku, s tim da smo morali potpisati da (imovinu) ostavljamo dobrovoljno.

U Zagrebu, 18. ožujka 1993.

- luka90

GODINA ROĐENJA: 1937.
PREBIVALIŠTE: Kalajevo
NACIONALNOST: Hrvatica

Zbog stalnog srpskog terora odlučila sam se na iseljavanje. Na put od Prijedora do Zagreba odlučila sam krenuti sa svojim osobnim autom marke "LADA RIVA 1300". U sastavu konvoja od 14 autobusa koji su imali isti pravac i zadatak da do Novske prevezu prognano nesrpsko stanovništvo. Uz stalno maltretiranje tijekom puta vrhunac se zbio u Bosanskoj Gradišci. Zbog razularenog ponašanje četnika konvoj je zaustavljen u 12:00 pa sve do oko 17:00. U tom vremenu pored ostalog maltretiranja svih u konvoju doživljavala sam i tešku pljačku, a za malo sam izbjegla smrt. Oko 15:00 prilaze mi dvojica četnika. Jedan od njih je bio u civilnom odjelu. Na grub način me izvlače iz vozila te na očigled prisutnih me počinju stezati za vrat i oduzimati osobne stvari, novac, dokumente i drugi osobni pribor. Ni sama ne znam kao sam se uspjela istrgnuti iz njihovih ruku. Dok sam pokušavala tražiti pomoć od osoblja u pratnji konvoja oni sjedaju u moj auto i odlaze sa svim što je bilo u autu. Samo napominjem da je to u tom trenu bila sva moja imovina. Poslije tog svega nas vraćaju u Prijedor gdje smo proveli noć, a sutra se ponovo vraćamo prema Zagrebu. Bogu hvala, prelazimo uz već poznata ponašanja četnika. Sve ovo se događalo 12. i 13.01.1993.

U Velikoj Gorici, 12. svibnja 1993.

- luka91

GODINA ROĐENJA: 1941.
PREBIVALIŠTE: Kalajevo
NACIONALNOST: Hrvatica

Dana 10.07.1992. bila sam svjedok uhićenja i odvođenja u logor svoga sina. Uhićenje je izvršio D. Š., N. V. i izvjesni R. J. Uhićenje i odvođenje u logor izvršeno je po zapovjedi R. B. Sam čin uhićenja izvršen je na vrlo brutalan način. Tom prilikom su prisutni vojnici prijetili noževima i vatrenim oružjem, a bili su pripadnici srpskih postrojbi. Sve ovo je izvršeno u našoj obiteljskoj kući u Kalajevu. Prilikom uhićenja izvršena je i brutalna premetačina, tako da je sve vrijedno razbacano i polupano po kući.

Dana 20.07.1992. također smo bili svjedoci izvršenja pokolja u našem susjednom selu. Prilikom tog stravičnog zločina na brutalan način su ubijeni: N. A., M. A., U. A., Đ. A., R. A., J. A. i njegova 4 sina. Napominjem da su ubijeni i supruga od U. A. i njihov sin. Ubijeni su i: B. A., R. A. i njegova tri sina i to naočigled majke. Ovaj masakr su izvršili pripadnici srpske vojske …, a svih 10 je bilo maskirano čarapama.

U Velikoj Gorici, 12. svibnja 1993.

Dodatak: svjedoči suprug od luka91:

Dana, 26.07.1992. bez ikakvog razloga došli su naoružani srpski vojnici. Izveli su me iz kuće i počeli tući. Kao razlog tome bio je da sam skrivao i hranio Muslimane. Psovali su mi majku ustašku, udarali su me i zbog toga što mi je sin bio u stranci HDZ. Sin mi je u to vrijeme bio u logoru. Za njega su govorili da je najveći ustaša u njihovoj državi i da sam ga ja othranio pod svojim krovom. Tukli su me u putu od kuće M. K. do kuće D. M., a to je 500 metara. Udarali su me i odveli do dva Muslimana da gledam svojim očima šta rade srpski vojnici. Masakrirane je izvodio P. S. Pucao im je u koljena i ramena. Bili su svezani za šljivu bodljikavom žicom. Na kraju ih je ubio. Sahranjeni su kod kuće D. M. Kad su njih sredili počeli su ponovo da udaraju putem natrag. U tom trenutku su autom naišli: I. i Z. P. koji su se zauzeli za mene kod kapetana B. Tu je bio i kapetan koji je okrvavio ruke u zapadnoj Slavoniji. Kapetan B. me ispitao i pustio onako starog i pretučenog. Jedva sam se dovukao do kuće gdje sam bio skriven. Putem su prolazili vojnici, tada je bilo čišćenje Kalajeva. Tada je bio progon nesrpskog stanovništva i učestala maltretiranja. Čišćenja Kalajeva bila su česta. Tada je bilo teško živjeti, skrivali smo se svi zajedno u jednoj kući.

U Velikoj Gorici, 12. svibnja 1993.

- and1

GODINA ROĐENJA: 1958.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Priveden sam od strane lokalne milicije 24. srpnja 1992. godine. Isti dan oko 18:00 sati prebačen sam s još devetoricom privedenih u logor Omarsku. Po dolasku u logor svih deset nas je pretučeno. Tučeni smo oko sat vremena palicama, kundacima i željeznim šipkama. Prebačeni smo u takozvanu “Bijelu kuću” da čekamo ispitivanje.

U toj “Bijeloj kući” proveo sam samo jednu noć. Pouzdano znam da je tu noć izneseno deset leševa ljudi koji su umrli od batinjanja, a najmanje dvadeset, vjerojatno i više prozvano, izvedeno i pobijeno vatrenim oružjem. Jasno smo čuli pucnjeve. Izvođena su dvojica po dvojica. To su potvrdili i ljudi koji su sutradan utovarivali leševe. Leševi su utovarivani ujutro oko pet sati na kamion dvotonac i zatim prebacivani u za nas nepoznatom pravcu. Od izvršilaca ovog zlodjela znam jedino taksistu po nadimku “B.”. Od nas deset koji smo zajedno došli, trojica su tu noć ubijena i to F. M. dipl. oece, J. C. star 70 godina, N. Z. star oko 60 godina.

Trećeg dana odveden sam na ispitivanje. Do mjesta saslušavanja sam ponovno pretučen. Ono za što su me teretili na saslušanju je bilo neutemeljeno. Na povratku sa saslušanja ponovno su me tukli.

Za vrijeme mojeg boravka u Omarskoj koji je trajao trinaest dana, svaku večer su ljudi izvođeni, premlaćivani i ubijani. Ne mogu točno reći koliko je ljudi ubijeno, ali to je svakako veliki broj. Leševe ubijenih su utovarivali na kamion S. Dž., I. M. i I. H. iz Kozarca, kao i još neki logoraši kojima ne znam imena. Oni bi mogli znati približan broj. Iz logora Omarska smo 6. kolovoza 1992. prebačeni na Manjaču. Taj put je bio jeziv. Ležali smo jedni na drugima. Cijelim putem su nas tukli. Na dionici puta od Banja Luke do Manjače, seljaci i srpska vojska su zaustavljali konvoj i iz autobusa izbacivali po dva ili tri čovjeka kojima se gubi svaki trag. Na Manjači su po našem dolasku ubijeni D. C., N. K., N. B., Đ. i još neki kojima ne znam imena.

Za ova zvjerstva smatram odgovornim rukovodstvo stranke SDS, ali mi je neshvatljivo što se najveći dio stanovništva srpske nacionalnosti solidarizirao s tim zločinima koji su svakodnevno vršeni nad nedužnim stanovništvom.

U Zagrebu, siječanj 1992.

- and2

GODINA ROĐENJA: 1958.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Uhapšen sam 10. lipnja 1992. godine, oko 20:00 sati, od strane srpske vojne policije. Odveden sam u zgradu poduzeća “Kozara-putevi” koja je služila kao komanda. Tu je bila smještena i vojna policija. Rečeno mi je da ću tu biti saslušan. Čekao sam pred vratima na kojima je pisalo “šef mehanizacije”. Čuvao me jedan vojni policajac. Nakon nekih sat vremena, policajcu koji me je čuvao je rečeno da me vodi “preko”.

To “preko” je bila tvornica keramičkih proizvoda “Keraterm”. Ovaj policajac me je upisao u neku bilježnicu, odveo do jednih velikih vrata i rekao da uđem. Ušao sam i našao se u potpunom mraku. Osjetio sam da ima dosta ljudi, ali nikoga nisam mogao raspoznati. Sjeo sam na jednu drvenu paletu koja se nalazila do zida gdje su bila još dva čovjeka. Negdje oko ponoći upala je jedna grupa vojnika, pijanih i raskalašenih, pucajući u prostoriji koja je bila od metalne konstrukcije. Meci su se odbijali i letjeli svuda. Netko je rekao da je među njima Ž. Kada je progovorio i ja sam ga prepoznao. Naime, bio je to Z. Ž., taksist, ranije je odgovarao za ubojstvo, koji je prije ovih događaja među četnicima imao imidž velikog ratnika iz Hrvatske. Vrijeđali su nas i psovali majku ustašku, majku balijsku, da nam Tito majku... Poslije toga su tukli kundacima i čizmama neke ljude koje nisam poznavao. Nakon sat vremena su otišli. Tijekom noći su dolazili još u dva navrata. Kad je svanulo prepoznao sam dosta ljudi, mojih sugrađana Hrvata i Muslimana koji su tu bili zatvoreni. Prostorija je bila velika oko 250 m^2. Tada nas je u njoj bilo oko dvjesto, da bi za par dana taj broj bio oko 560.

Oko 9:00 sati došao je onaj isti vojni policajac i odveo me na ispitivanje. Ušao sam u ured na čijim je vratima pisalo “šef mehanizacije”. Za stolom je sjedio čovjek u uniformi bivše JNA, sa srpskim obilježjem, star oko 50 godina. Uzeo je moje podatke i započeo razgovor o aktualnoj političkoj situaciji. Taj razgovor je trajao oko dva sata. Nakon toga me je vratio u Keraterm. Tada sam vidio da osim prostorije u kojoj sam se ja nalazio, postoji još jedna prostorija u kojoj je bilo otprilike sto ljudi koji su bili “ispitivani”. I pored ovog ispitivanja ja još nisam prešao u tu prostoriju gdje su bili ispitani. Morao sam čekati “civilno” ispitivanje. Na njega se čekalo otprilike 12-15 dana. Oni ispitani su živjeli u nadi da trebaju biti svaki čas pušteni. To se naime i događalo do 6. lipnja 1992. godine. Poslije tog datuma nitko nije pušten. Logor je osiguravala takozvana “specijalna jedinica” iz Čirkin polja. Ti ljudi su bili obučeni u maskirne uniforme. Tko je njima zapovijedao nije se znalo, ali je to vjerojatno bila vojska jer su inače svi Srbi bili obučeni u uniforme, pa i oni koji su obavljali civilne poslove. U samom logoru postojala su tri mitraljeska gnijezda i cijevi su prijeteći bile uperene prema nama. U krugu je kao sablast stajao i jedan bager. Ljudi su svakodnevno dovoženi u logor. Za kratko vrijeme logor je brojao između 1100 i 1200 ljudi. Otvorene su još dvije prostorije. Bilo ih je ukupno četiri. Svi smo se služili WC-om koji je imao četiri pisoara i četiri čučavca. Vode je bilo vrlo rijetko. I kad je bilo, to je bila industrijska voda. Smrad iz WC-a na ljetnoj vrućini nesnosno se širio cijelim logorom. Valjda ispoljavajući sadizam i na taj način, ručak su nam dijelili neposredno kod tog WC-a. “Ručak” se sastojao od dvije tanko rezane kriške kruha i za otprilike polovicu logoraša je dostajalo nekog variva za koje se nije moglo utvrditi od čega je.

Prilikom dovoženja novih logoraša nama je naređivano da ulazimo u prostorije. “Prijem” je tekao tako da ih straža prilikom pretresa opljačka, oduzme sav novac, zlato, satove, i pobaca dokumente. Ono što je slijedilo ovisilo je o mašti stražara. Odmah bi ih tukli, zatim tjerali da jedni druge tuku, da pužu i slično. Ljudi su bili zgranuti jer im je prilikom odvođenja od njihovih kuća govoreno da idu samo na neki razgovor i da će odmah biti vraćeni.

Inače, logor se nalazi uz cestu Banja Luka - Prijedor i dosta je prometan. Međutim, to nije smetalo straži da radi ono što su radili. Te scene mučenja i iživljavanja su gledali oficiri iz “Kozara-puteva” koji su bili preko puta i inspektori koji su bili na katu iznad nas. Za vrijeme mojeg boravka tamo promijenila su se tri nadzornika logora. Prvi je bio “K.” koji se hvalio time da je navodno ucijenjen u Hrvatskoj na veliku novčanu nagradu. Ujedno je bio i zapovjednik jedne smjene straže. Njega je zamijenio D. S. za čije vrijeme se dogodilo najviše zločina. Pet dana prije raspuštanja logora Keraterm je umjesto S. imenovan M. S. …

Negdje oko 20. lipnja izvršeno je čišćenje sela Motrić i Carevac. Ljude koji su radili u polju i bili kod svojih kuća jednostavno su pokupili, dio pobili, uglavnom mladiće, prije nego su ušli u autobuse, dio dovezli u Keraterm, a dio navodno u Omarsku. U “Keratermu” ih je spremno čekalo dvadesetak stražara s posebnim napravama za premlaćivanje. Bile su tu palice za baseball, lanci, akumulatorski kablovi, posebno savitljiva metalna crijeva s kuglom na vrhu. Izvodili su ih deset po deset. Nisu birali gdje udaraju. Posebno se u tome isticao D. K. zvani D., koji je bajunetom probijao butine pojedinim ljudima. U toj grupi je bilo i maloljetnih. Bio je razvijen i šverc cigaretama. To je išlo na taj način da neki od stražara traži recimo 100 ili 200 DEM za jednu šteku. Ukoliko se ne nađu novci počinje izvođenje ljudi i prebijanje. Kad se nađu novci, onda se moraju cigarete vratiti. Inače, jedan stražar kojeg znam pod nadimkom Ć. je N. E. jedne noći slomio ruku i poslao ga da po spavaonama sakupi 200 DEM. Zaprijetio je da će ga ukoliko to ne učini ubiti.

Noćno prozivanje je bilo posebna priča. Moj je utisak da je ono vršeno po nalogu inspektora kao privatno sređivanje starih računa, ali i zbog pljačke. To je rađeno na taj način da se oko 22:00 sata prozivaju ljudi i po pet ili šest odvode u petu prostoriju i tamo premlaćuju. Te batine malo je tko preživio. Na taj način ubijeno je stotinjak ljudi. Negdje oko 21. srpnja izvršeno je čišćenje sela Bišćani, Rizvanovići i Čarakovo. Oko 250 do 270 ljudi je dovezeno u “Keraterm”. Zlostavljali su ih prilikom prijema oko tri ili četiri sata. Došlo je i pojačanje straži, tako da su ljude tukli na smjenu. Dana 24. srpnja zatvorili su ih u treću spavaonu koja je bila do moje. Ona je bila površine oko 80 m^2. Bila je velika vrućina. Oni su mogli samo stajati, nisu im dali ni vode ni

hrane. Predvečer je došla jedna veća grupa uniformiranih ljudi koja inače nije pripadala straži. Te večeri, oko 19:00 sati, prozvana je jedna grupa ljudi među kojima i B. H., moj prijatelj koji je ležao kraj mene. Straža ih je stavila da kleče u krug. Klečali su tako njih deset otprilike sat i pol kad su ih počeli tući trčeći u krug oko njih. Zatim su jednog po jednog tjerali do spavaone jednako ih tukući. Moj prijatelj B. H. nije uspio dotrčati do vrata nego je pao pet ili šest metara prije njih. Tu su ga dotukli željeznim šipkama i palicama za baseball. Umro je nakon desetak minuta.

Iste večeri, oko ponoći, bio je potpuni mrak, čula se neka svađa u krugu. Čuli su se glasovi: "Imam nalog za stotinu." Zatim: "Nedamo municiju." I neki nerazumljivi glasovi. Vidjela se grupa ljudi s cigaretama gdje nije bilo uobičajeno da itko stoji. Jedan "kombibus" je otišao iz kruga i vratio se nakon petnaestak minuta. Poslije toga se čulo: "Razbij im prozor." Zatim: "Ne pucaj bez K. komande." Nakon nekoliko trenutaka samo su se začuli zatvarači i počela je pucnjava iz automatskog oružja. Nekoliko metaka je uletjelo i u našu spavaonu. No, mi smo mislili da nas oni plaše. Pravu istinu smo vidjeli u zoru. Došao je "Autotransporter" šleper FAP 1620, s vozačem kojeg poznajem iz viđenja. Izveli su neke ljude iz naše spavaone da vrše utovar leševa. Ubijenih je bilo 98. Ranjenih 64. Sve su ih zajedno utovarili i odvezli u pravcu Banja Luke. To jutro je bio zaustavljen saobraćaj na cesti koja je prolazila kraj logora.

Sljedeću noć, 25. na 26. srpnja, ponovno se čula rafalna pucnjava u istoj prostoriji. Poslije nje su ispaljivani pojedinačni hici. Brojao sam. Točno 21. Ujutro je došao čovjek u civilu u pratnji nekih uniformiranih ljudi i napravio nekoliko snimaka foto-aparatom. Pored ova dva masovna zločina, ljudi su često odvođeni "na rad". Nikad se nisu vratili.

Ne opisujem ovdje strašne patnje izgladnjelih, bolesnih i isprebijanih ljudi koji su umirali u najgroznijim mukama, bestijalnost stražara koji su tjerali pretučene da jedni drugima stavljaju spolovila u usta, niti umiranje isprebijanog sina na očevim rukama. Po mojoj procjeni u logoru "Keraterm" je za vrijeme mojeg boravka tamo, od 10. lipnja do 5. kolovoza 1992. godine, ubijeno preko tristo ljudi. (…) Glavni planeri ovih nedjela sjede u Beogradu, Banja Luci i na Palama.

U Zagrebu, 8. siječnja, 1993.

- and4

GODINA ROĐENJA: 1960.
PREBIVALIŠTE: Jugovci
NACIONALNOST: Musliman

Dana 20. srpnja 1992. godine, ja i mještani mojeg sela Jugovci smo bili kod svojih kuća. Naši susjedi Srbi su nam govorili da je najbolje da budemo kod kuća jer bi vojska i milicija mogli posumnjati da smo se odmetnuli u šumu protiv Srba.

Tog 20. srpnja 1992. godine, začula se pucnjava od sela Bišćani. Ta pucnjava se sve više približavala našem selu. Zatim se čula jaka pucnjava u susjednom selu Hegići. Nismo znali o čemu se radi. Mi smo pomislili da je to taj pretres i da tom pucnjavom plaše ljude, da netko ne bi bježao i da ako netko ima oružje, da ga preda. Vidjeli smo jedan oklopni transporter i jedan vojni kamion. Nismo znali da li će krenuti u naše selo ili će otići u susjedno selo Alagiće.

Ja sam bio u dvorištu svoje kuće kad me je prstom pozvao jedan srpski rezervist da dođem. Pitao me je kako se zovem i naredio da trčim uz put. Tu je bilo dosta srpskih rezervista. Kod našeg groblja je već bilo dosta postrojenih ljudi iz našeg sela koji su držali ruke iza vrata. Na zemlji je ležao ubijen moj stričević. Ljudi su bili bosi ili u čarapama. Došao je R. B. i rekao čovjeku koji je držao pušku uperenu u nas da on odgovara za nas. Nakon nekoliko minuta rečeno nam je da smo slobodni. Moj brat i snaha su otišli u obližnje Alagiće iz kojih je i moja snaha. Vratili su se nakon sat vremena. Rekli su nam da su svi u Alagićima pobijeni. Taj dan smo sahranili i mojeg stričevića. Poslije sahrane ponovno je naišla vojska. Mi smo se razbježali. Po nekim kućama su bacali bombe.

H. P. i H. H. su odveli da kupe leševe po susjednim selima. Vjerojatno su išli i na istovar leševa jer se nijedan nije vratio.

Treći dan vojska je opet došla u naše selo. Mi smo pobjegli. U selu su zatekli I. B., S. P. i H. P. Njih trojicu su uhvatili i odvezli na utovar leševa. Navečer su se vratili. Rekli su da su natovarili tri kamiona i da je naređeno da se u selu sakupi što više ljudi da sutradan idu na isti posao. Došli su sutradan oko devet sati. Komšija D. S. iz susjednog sela je rekao da garantira za naše živote.

Kad sam se popeo na kamion vidio sam krv, dijelove tkiva i kose. Smučilo mi se. Odvezli su nas u Hegiće. Tamo su od prethodnog dana ostala dva neodvezena leša. To su bili S. H. i E. A. (A. je bio zaklan). Jedan rezervist mi je dao gas-masku jer se širio nevjerojatan zadah. Leševe smo tovarili pomoću ćebadi jer ih je drugačije bilo

nemoguće nositi. Bili su već u stanju raspadanja. Inače, temperatura je bila preko 30 stupnjeva.

Odatle smo krenuli prema Bišćanima u zaselak Mrkalji. Tu smo ugledali veliku hrpu leševa. Ja i I. H. smo se popeli na kamion. Ovi ostali su leševe kupili, prenosili ih na ćebadi i nama dodavali na kamion, a mi smo ih slagali. Oni su uzimali podatke na prvom kamionu i procijenili koliko leševa može stati. To je bilo od 35-40 leševa na jedan kamion. Zatim smo krenuli dalje po selu. Leševa je bilo svuda, iza kuća, iza štala. Naišli smo i na tri mrtve žene.

Kod kuće E. K. neke žene su nam rekle da tu ima sedam leševa vrlo plitko zakopanih i molile nas da i njih potovarimo. Oni su u stvari bili samo zagrnuti sa dvadesetak ari zemlje koja je bila pomiješana sa zgrušanom krvlju. Rezervista koji je bio s nama je rekao: "Što je dole neka stoji, tovarite samo one odozgo." U Ravnomu (dio Bišćana) u jednoj jaruzi je bio veći broj poubijanih. Kamion im nije mogao doći blizu. Morali smo ih iznositi stotinu metara do kamiona. Poslije toga je D. S. rekao: "Dosta za danas, idemo kući." Tad je naišao neki kapetan i rekao da nitko nikud neće ići dok se posao ne završi. Još je rekao da se poslije toga javimo na policijski punkt. Pretpostavljali smo da će nas kad se javimo na taj punkt ili postreljati ili odvesti u logor. Nastavili smo. U Duratovićima (dio Bišćana) smo naišli na ogromnu hrpu leševa. Tu smo sakupili tri kamiona. Leševi su bili u užasnom stanju. Nisu se smjeli potegnuti ni za ruku ni za nogu. Taj kapetan je išao ispred nas i pokazivao gdje je koja hrpa ljudi. Tu bi kamion prilazio i mi bi kupili. Sve je to nekako i išlo, ali najteže mi je bilo kad sam morao hodati po drugim leševima da bi slagali nove na kamion. Cerade su bile na kamionima i bezbroj muha i crva je hodalo i po meni i po leševima. Kod jedne krivine smo pokupili devet zadnjih.

Očekivali smo da ćemo biti odvedeni na policijski punkt. Međutim rečeno je da se vratimo kući. Taj dan natovarili smo sedam kamiona. Narednih dana smo se krili po kukuruzima, gdje smo i spavali. Svakodnevno su dolazili u selo i pljačkati kuće. U susjednim Hegićima sve mlađe žene i djevojke su silovane. Kad smo vidjeli da je nemoguće tu dalje ostati odlučili smo da krenemo s konvojem za koji smo čuli da će krenuti u Travnik. Tako smo i učinili. Kad je konvoj krenuo jedan srpski vojnik, pratilac u autobusu, izradio je pištolj i jednoj djevojčici ga prislonio na glavu i naredio da uzme kesu i pokupi sav novac i zlato iz autobusa. Ona je to i učinila. Međutim on nije bio zadovoljan i rekao je da to ponovno učini. Istovremeno je jednog dječaka tukao palicom i uzeo mu sav novac.

Zatim je meni rekao da dođem do njega. Zvao sam što me čeka. Rekao mi je da nabrojim sve Srbe koji sa mnom rade na željeznici. Ja sam nabrojao. Tad je on rekao:

“Majku ti j..., ne znaš nijednog kojeg ja znam!” Zatim je naredio da kleknem i počeo me tući palicom. Nakon toga mi je naredio da se uhvatim za štangu i tukao me po glavi palicom. Zatim me je udarao nogama dok nisam pao, a onda me je gazio s čizmama. Moja djeca su počela da plaču. On je rekao: “Tu djecu nemoj da čujem, inače ću ih poklati!” Ja nisam vidio u tom trenutku, ali mi je žena kasnije pričala da je djeci morala usta zapušiti da ne plaču.

Kad smo stigli na Vlašić istjerali su nas iz autobusa i pustili pješice prema Turbetu pucajući za nama.

U Zagrebu, 27. siječnja 1993.

- and5

GODINA ROĐENJA: 1936.
PREBIVALIŠTE: Hambarine
NACIONALNOST: Muslimanka

Živjela sam u Hambarinskom polju kod Prijedora. Oko 22. ili 23. svibnja 1992. godine, došlo je do incidenta na punktu koji se nalazio ispred Hambarinske strane. Taj punkt je držala pod svojim nadzorom Teritorijalna obrana BiH. To su u stvari bili mještani sela. Tog dana je srpska vojska bila kontrolirana na tom punktu i došlo je do pucnjave u kojoj su poginula dva srpska vojnika i jedan mještanin sela. Tijekom noći stanovništvo je pobjeglo u susjedna muslimanska i hrvatska sela. I ja sam pobjegla u selo Rizvanoviće. Sutradan je počelo granatiranje sela i pješadijski napad. Granatiran je i zbjeg u šumi Kurevo.

Ja sam se vratila svojoj kući nakon dva dana. U selu više nikog nije bilo osim srpske vojske. Meni je naređeno da nikuda ne izlazim. Među tom vojskom je bilo dosta naših susjeda Srba i poznanika. Gledala sam kako pljačkaju napuštene kuće. Opljačkane stvari su donosili ispred moje kuće. Odatle su ih transportirali dolje pokradenim vozilima. (...)

Sedamnaest dana sam provela u kući u strahu. Poslije toga sam pobjegla u selo Rizvanoviće, gdje su bili i moji. ... Svakodnevno su prolazili srpski vojnici sa svojim vozilima, ali do 20. srpnja nisu nas ozbiljnije uznemiravali, osim što su ljudima pljačkali imovinu. Muškarce su uglavnom odvodili na ispitivanja u vezi oružja i nisu ih vraćali.

Dana 20. srpnja 1992. godine, oko 8:30 sati, čuli smo viku, galamu, pucnjavu. Vidjeli smo srpsku vojsku kako ide poljem, pale sijena i prilaze kućama. Mi smo pobjegli u kuću. Vojnici su bili dobro naoružani. Pratio ih je transporter. Kuća u kojoj smo mi bili imala je trgovinu sa staklenim izlozima. Transporter je udario u izloge, tako da se staklo razbilo. Mi smo pošli da vidimo. Oni su nas uz psovke utjerali nazad. Kad su ušli u kuću, vikali su: "gdje su maske", "gdje je S.". Mi smo bili u strahu jer smo vidjeli da momke sakupljaju i istjeravaju ih na put, gdje su ih pljačkali, skidajući s njih sve do pojasa. Zatim su ih ubijali s mesarskom satarom. Metkom su ubijali samo rijetke koji su eventualno pokušali bježati.

Moj sin se nalazio u drugoj kući udaljenoj jedno 200 metara dalje. Tu sam ga zatekla u gomili leševa mrtvog s izvađenim očima. Poslije dva dana smo ih sahranili kod kuće A. K. Tu je sahranjeno sedam leševa. To smo mi učinili. Neki su pokopani u dvorištima, a veliki dio nije ni pokopan. Leševi su bili ucrvani i širio se strašan zadah. (...)

Nakon dva dana od pokolja bili smo protjerani. Išli smo u povorci koja je bila duga od Sredica do benzinske pumpe u Tukovima. Morali smo na svakih pet metara kolone istaknuti bijele zastave. U Tukovima su došli autobusi i prebacili nas u Trnopolje u logor. Dva dana nakon toga smo konvojem upućeni za Travnik. U tijeku tog puta više puta smo zaustavljeni i pljačkani. Oduzeli su nam sve novce i zlato. ...

U Travniku sam bila do 29. studenog 1992. godine. Zatim sam prešla u Zagreb.

U Zagrebu, 18. siječnja 1993.

- and6

GODINA ROĐENJA: 1958.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Uhapšen sam 30. lipnja 1992. godine na taj način što je došla vojna policija „Krajine" i pozvala me da dam neku izjavu po pitanju mojeg vozila, a koje je već bilo oduzeto od strane policije bez ikakve potvrde. Vozilo je bilo oduzeto četiri ili pet dana ranije "zahvaljujući" mojem radnom kolegi S. K. zvanom „Ž.", s kojim sam radio tri godine. On je dolazio u Puharsku i oduzimao sva dizel-vozila koja bi tamo zaticao. Po privođenju u njihovu vojnu policiju u KERATERM-u bio sam ispitivan o stvarima koje mi nisu bile poznate. Optuživali su me za napad na Prijedor, za učešće na

nekom Kurevu i uglavnom o stvarima koje su meni bile nepoznate. Po davanju moje izjave rečeno mi je da lažem. Prije saslušanja sam bio upisan u knjigu zatočenika u KERATERM-u. Za vrijeme vođenja iz vojne policije u prostorije gdje smo bili smješteni, dobio sam dva udarca nogom u predjelu bubrega. Sljedećih dvanaest dana koje sam proveo u KERATERM-u nije me nitko dirao.

Potom sam prebačen u Omarsku. Po dolasku u Omarsku smješten sam u takozvanu Bijelu kuću. Tamo su se počele događati stravične stvari. Čuli su se jauci ljudi, potmuli udarci. Po mojoj procjeni u prostorijama Bijele kuće moglo je biti 200 ljudi, možda i više. Izvodili su tada već prije dovedene Hrvate i pojedine Muslimane iz Ljubije. Tukli su ih, mučili i iživljavali se na njima. Skakali su sa stola na grudne koševe, na glavu i sl. Te večeri tražen je i I. T., bivši milicioner SUP-a Prijedor, koji je radio u Ljubiji, a bio je moj zet. Pošto nije bio u Bijeloj kući, naredili su čovjeku koji ga poznaje da ga mora pronaći u drugim prostorijama inače će biti ubijen. Ujutro sam saznao da je I. T. podlegao batinama.

Narednog dana sam odveden na saslušanje. Postavljali su slična pitanja kao i u KERATERM-u. Pošto nisu bili zadovoljni mojim odgovorima, inspektor K. me je počeo udarati nogom u grudni koš. Poslije svakog mog odgovora on je uzvraćao s “lažeš” i udarcima. Pošto je ispitivanje bilo pri kraju, a moj list ostao čist, bio sam izveden u jednu prostoriju gdje sam dobio mnoge udarce kundakom puške. Zatim sam bio prisiljen da kleknem na pod i dobivao sam mnoge udarce po leđima. Kad sam počeo krvariti jedan stražar je rekao da će im tu krv smrditi. Prebacili su me na “pistu” gdje je bilo oko 650 ljudi. Naredni dan sam ponovno pozvan na saslušanje. Pošto su bila ista pitanja, a ja jednako nisam znao odgovore kakvi su njima bili potrebni, izveden sam na hodnik gdje su me tukla šestorica stražara. To je trajalo skoro sat vremena. Morao sam dići ruke na zid. Najblaži su bili udarci policijskim palicama. Tukli su akumulatorskim kablovima, kundacima, najviše u predjelu bubrega. Inspektori su tada prolazili na objed. Na moje jauke oni su pitali: “Što se žališ?” Nakon jednog sata batinjanja pozvali su me ponovno na saslušavanje. Cinično su me pitali je li me netko možda tukao. Pitali su me jesam li se predomislio i hoću li progovoriti. Ispitivač je rekao da neće gubiti vrijeme sa mnom i ponovno me poslao u hodnik. Tukla su me ponovno ista šestorica stražara. U međuvremenu je inspektor K. javio po Š. (stražaru) da me je oslobodio.

Odveden sam na pistu u istu grupu ljudi. Na pisti smo sjedili ili ležali potrbuške na visokoj temperaturi i suncu. Kad su nekog prozivali da tuku naređivali su nam da legnemo potrbuške i ruke stavimo na glavu. Ako bi netko podigao glavu ili probao se okrenuti bio je jednako tučen i masakriran. Ljudi su vođeni na ispitivanje. Često se

događalo da se traže četvorica jačih zatočenika i deke, da mogu iznijeti ispitivanog. Potom smo prebačeni u garažu demper-vozila koju su navodno oprali. Navečer oko 22:00 utjerali su nas u tu prostoriju gdje je voda bila do gležanja i natjerali nas da legnemo i spavamo. Istu noć, kao i svaku narednu bilo je zlostavljanja, tuče i ubojstava.

Često se događalo da se popisuju ljudi koji ne mogu ići na doručak, odnosno na to jedino jelo. Navečer su prozivani da se riješe tih problema. Bili su ubijeni. Jednom prilikom, bila su izvedena četvorica koja su bila pretučena. Ostavili su ih vani jer su mislili da su mrtvi. Pošto su od svježeg zraka došli k svijesti, vratili su ih nazad i ponovno ih prozvali oko 1:30 sati, ponovno tukli, zatim se čuo rafal, a nakon toga četiri pojedinačna hica. Ujutro su nas izveli na mokrenje na jednu njivu pošto je WC bio preopterećen. Tamo smo svako jutro zaticali po dva, tri, pet, sedam, petnaest ili više leševa koje nismo mogli prebrojati. Neizvjesnost je bila stalna. Ako prođe termin ispitivanja, pa imaš sreću da nisi prozvan, onda dolazi noćno prozivanje koje je vjerojatno bilo po nalogu ispitivača. Vrlo često su dolazili i «ratnici» sa fronta. Iživljavali bi se i ubijali. (...)

Načuli smo da će doći do raspuštanja logora Omarska. Manje su nas tukli ali su svake večeri izvođeni ljudi i ubijani. Ubijeni su i logoraši koji su morali tovariti leševe na kamione. Od velikog broja ubijenih ljudi malo ih je ubijeno vatrenim oružjem. Uglavnom su ubijeni maljevima, sjekirama, vješani na dizalice, tjerani da zubima kidaju spolne organe, tjerani da piju pregorjelo motorno ulje ili naftu. U prostorijama koje su bile više nas, u zloglasnoj dvadesetšestici i petici nisu zatočenicima davali vodu, nuždu su vršili u prostorijama. Ukoliko bi netko izgubio zdrav razum i počeo halucinirati po noći bio je ubijen u prostoriji, nije izvođen.

Po dovođenju, ljudi iz sela Čarakovo, Rizvanovići i Bišćani su pretučeni. Prostorije u kojima su bili bile su zatvorene, nisu im dali vode u tom stanju, tako da su ljudi gubili razum i na silu izlazili na vrata gdje ih je čekao puščani metak. Tako je završio i R. K. Jednog jutra primjetili smo puno autobusa. Stražari su nam rekli da je kraj i da ćemo ići kući. Zavladala je neka radost, neka stidljiva radost. Nismo se mogli otvoreno radovati jer smo znali što smo izgubili u toj Omarskoj: prijatelje, rođake, susjede... Po ulasku u autobus saznao sam da se ne ide kući nego na Manjaču. Za vrijeme ulaska u autobus bili smo tučeni od njihovih specijalaca koji su bili u službi u Banjaluci, a bilo ih je iz Prijedora. Prednjačio je "B." kojem ne znam ime. U autobusu su nas prisiljavali da pjevamo četničke pjesme, a glave su morale biti povijene ispod sjedala. Za vrijeme vožnje su nas tukli. Cijelo vrijeme prozori su bili zatvoreni iako je bila velika vrućina. Po dolasku na Manjaču nisu nam dozvolili da izađemo. Bili smo žedni i izmrcvareni. Uvečer su počela prozivanja ljudi iz autobusa. Prozvali su N. K. i

D. C. i druge koji meni nisu bili poznati. Čuli su se udarci kundacima i čizmama i jauci. Ujutro smo istjerani na jednu poljanu i postrojeni. Prozivao nas je izvjesni Š. Kasnije sam saznao da je on nadzornik logora. Dok nas je on prozivao i postrojavao u redove po deset mi smo klečali na makadamskoj cesti, zavrnutih nogavica. Uslijedila su zatim prozivanja ranije spomenutog B. iz Tukova koji je prozivao svoje poznanike i susjede. Među prvima je bio J. A. zvani J., Đ., Dž. zvan M. Odvedeni su, pretučeni, a zatim zaklani. Svjedoci su ljudi koji su gledali iz graničnog dijela naše postrojene skupine. Vodu smo dobili tek po ulasku u logor, u kasne sate tog dana.

Inače, u Omarskoj je bilo po kazivanju stražara "B." oko 3000-3500 ljudi. Međutim, ljudi su svakodnevno dovoženi. Po prilici, koliko su ubijali, toliko su dovozili nove. Oni nisu po mojem mišljenju imali uredno vođenu dokumentaciju. Nisu sačinjavani nikakvi uviđaji. Saznao sam za jedan slučaj u Bijeloj kući kad je jedan čovjek "izgubljen" rekao da hoće kući. Stražari su ga izveli i rekli mu: "Kreni, tamo ti je kuća!" i ubili ga. Tad je nadzornik, ne znam koji je bio, upitao koga su ubili. Stražari su rekli da ne znaju. Nadzornik im je rekao da ne smiju ubiti čovjeka kojem ne znaju ime. Rekao je da moraju uzeti podatke prije nego ubiju.

U Omarskoj nije bilo liječničke zaštite. Njihov je jedini lijek bio kao što sam maloprije rekao kad vide da čovjek ne može ni na objed otići, prozovu ga navečer i ubiju. Čak štoviše trudili su se da nas bude što više bolesnih jer po izlasku iz WC-a nisu dozvoljavali da operemo ruke na hidrantskom crijevu. Tu je stajao stražar s puškom i govorio: "Tko opere ruke bit će ubijen." Nismo smjeli niti jedan drugom pomagati kad je netko bio pretučen.

U Karlovcu, 22. prosinca 1992.

- and7

GODINA ROĐENJA: 1977.
PREBIVALIŠTE: Bišćani
NACIONALNOST: Musliman

Prije dolaska srpskih postrojbi bilo je mirno stanje. Ponedjeljka 21. srpnja, čuli smo da idu Srbi oko 10:00 sati. Čuli smo od komšija. Jedni su išli cestom, jedni poljem. Išli su frontalno. Počela je panika među narodom. Bili su naoružani do zuba. Bila je pješadija i "pinzganeri", a iza njih je išao transporter. Vikali su i psovali. Počeli su istjeravati ljude iz kuća i ubijati. Natjeravali su ih da pjevaju srpske pjesme i da rade sklekove.

Ja sam bio u kući i pobjegao u šumu prije nego su oni došli. Dok sam bježao čuo sam njihovo psovanje i mučenje ljudi. Poslije pretresa sam se vratio nakon dva sata. Ja i još dvojica komšija. (...) Jedan je stariji, a jedan moje godište. Još je bio dan. Onda se čuo jedan vojni kombibus. Mi smo zastali da vidimo hoće li prema nama. Nije išao. Tada smo ugledali mrtve. Ležali su jedni na drugima, streljani. Ja sam prešao na drugu stranu i vidio svoje mrtve. Vidio sam oca, brata, stričevića, djeda, susjeda, jednog, drugog susjeda, trećeg. Nitko nije bio ranjen. Svi su bili mrtvi. Jedino je Š. K. bio zaklan. Točno zaklan. Ja sam se uplašio i nisam znao što da radim. Vratio sam se u šumu i rekao što se dogodilo. Prebacili smo se u polje zvano Naklja. To je polje izraslo vrbama. Tu smo se krili. Navečer sam došao kući. Pitao sam mamu zna li za ovo. Kaže da ne zna. Ja ništa nisam htio reći i vratio sam se nazad. Ja sam jedini iz našeg sela dolazio kući. Zadnju večer sam uzeo nešto hrane i odjeće i rekao da ćemo se probiti do Cazina. Rekao sam mami da ako im ponude da idu negdje u Hrvatsku ili bilo gdje na slobodnu teritoriju neka pristane. To veče smo krenuli u šumu Bukvik. Bilo nas je oko 150. U šumi Bukvik sreli smo još oko 120 ljudi.

Bilo je deset ili dvanaest pušaka. Odatle smo krenuli k šumi Kurevo kod kapetana A. M. Bili smo dva dana tu i napali su nas četnici. Transporter je ušao u šumu i tu su nas razbili. Na transporteru je bio "PAM". Kad je gađao ljude, trgao je meso s njih. Odatle smo krenuli ravno za Cazin bez zadržavanja. Uhvatili su nas u selu Miska Glava. Tu nas je uhvaćeno 114. Prvo su nas natjerali u jednu dolinu da nas pobiju. Međutim, naišao je neki njihov starješina i rekao da nas prebace u dom u Misku Glavu. Tu smo prenoćili. Onda su počeli izvoditi po dvojicu ili trojicu, tući ih, tjerati da pjevaju srpske pjesme. Neki od njih su imali uniforme JNA. Većina je imala maskirne uniforme. Onda je ušao jedan krupan čovjek i rekao da izađe deset dobrovoljaca iz Rizvanovića. Ustalo je devet. Deseti se nije javljao. Rekao je ako ne ustane deseti da će sve pobiti. Ustao je komšija S. K. Oborili su ih na beton. Ruke su im vezali bodljikavom žicom. Pritom su ih tukli i ne znam što sve nisu radili od njih. Začuo se rafal. Ne znamo što je bilo s njima. Onda su i dalje izvodili i tukli, tjerali da pjevamo četničke pjesme.

Poslije toga su nas potrpali u autobuse i odvezli u Ljubiju. Dovezli su nas na stadion NK "Ljubija". Poredali su nas u dva reda. Tu su odmah ubili dva čovjeka. Jednome od njih su raznijeli mozak. Pola mozga je palo dva metra meni do nogu. Jako sam se uplašio. Počeli su nas ponovno tući. Tukli su nas šipkama. Bile su okrugle, zašiljene na vrhu. Time su probijali ljude. D. T., M. Ž., Z. K. i Z. J. su to radili. To su sve tu komšije iz Volara, Miske Glave i Tukova. Onda je bio i jedan po nadimku B., zatim B. T. To su ljudi od 30 do 40 godina. To su ranije sve bili civili, a nosili su maskirne

uniforme, neki sa srpskim zastavama, a neki sa kokardama. Bilo nas je stotinjak pod tim zidom na stadionu. Njih je bilo oko 100 ili 120 koji su se na nas obrušili. E. K. su natjerali da poliže krv od onih ubijenih. On je to radio i pritom su ga udarali. Naredili su da se jave maloljetnici. Mi smo se javili. Bilo nas je 16. Izdvojili su još 15 ljudi. Tad su nas prebacili u zatvor, tj. u svlačionu. Najmlađi je bio S. M. iz Čarakova. Imao je 13 godina. Ostale su odvezli autobusom na rudnik - kop. Tu su ih izvodili po dvojicu iz autobusa i streljali. Pola su izveli i onda je izbila pobuna u autobusu. Izbili su stakla. Koliko znam, uspio je pobjeći samo N. K. Svi ostali su pobijeni. Svi. Pokapani su tamo gdje su i strijeljani. U rudniku više Ljubije. N. K. se nalazi ovdje u kampu. On je jedini preživjeli svjedok.

Nas koji smo ostali na stadionu u svlačionici svakih su pola sata izvodili, tukli i ispitivali. Pitali su za ove naše što su se krili po šumi. Pitali su i za učesnike napada na Prijedor. Tada su oni njih tražili. I mene su tukli. Obori te, tuče, ispituje. Tuku čizmama, kundakom. Prilikom tog ispitivanja uvodili su nas u jednu prostoriju, posjedali na stolicu. kad pita, ako ne znaš, kaže: "Lažeš, znaš." i tuku. To su oni isti koji su tukli napolju. Rezervisti iz okolnih sela. Najviše iz Ljubije i Miske Glave. Poslije toga su popisali nas maloljetne, potrpali u kombi i odvezli u logor Trnopolje. Tih dana nismo ništa jeli. Pretresli su nas prilikom dolaska u Trnopolje. Prostor je bio ograđen žicom. Prvu noć smo proveli u školi. Sutradan smo otišli na ispitivanje kod majora S. K. Ispitivao nas je kuda smo pošli, znamo li za neke ljude koje oni traže. Nikakav zapisnik nije vođen. Poslije toga ispitivanja smjestili su nas u jednu prostoriju koja je nekad bila podmornica. U tom logoru je bilo oko 3500 ljudi. To su bili Muslimani. Uglavnom stariji ljudi, žene i djeca. To je bilo 1. kolovoza 1992. Maltretiranje je bilo uglavnom kod smjene straže. Dolazili su uvijek pijani. Psovali su nam majku balijsku. Hranio nas je njihov Crveni križ. Dobijali smo makarone na vodi i šnitu kruha dva puta na dan.

Tu su bile i djevojčice. Pozovu ih i odvedu u jednu sobu gdje ih onda najvjerojatnije siluju ili nešto slično jer smo čuli vrisku. Nismo mogli vidjeti, već smo to čuli kad smo došli. Bilo je ubistava. Dođu, izvedu i samo se čuje pucanj. Iskopa se rupa, tu ga ubiju i zakopaju.

U Trnopolju sam bio dvanaest dana. Onda je moja tetka sa Žegera garantirala da će me primiti na svoju odgovornost. tad su već počeli puštati. Od stražara još znam Dž. Mi smo se vrlo malo smjeli kretati u krugu gdje su ostali ljudi bili. Ja sam dobio dozvolu za stalno. Kad smo otišli na Žeger, četnici su dolazili stalno i govorili: "Izlazite odavde, odlazite odavde, pobićemo vas, vratite se dolje u Trnopolje." Za dva dana čuli smo da ide konvoj za Travnik. Išlo je 10 autobusa i 12 šlepera. Išli su žene i djeca.

Išao je kako je tko stigao. Bilo je puno kontrola i bio je rizik. Prije samog polaska rekla nam je pratnja da sve zlato i novac odmah predamo njima. Rekli su da će biti još dva pretresa i tko ne bude predao da će biti zaklan. Prilikom zaustavljanja konvoja, četnik uđe u kamion ili autobus, uperi pištolj u nekod od ljudi i kaže npr.: “Skupite 300 DEM, ako ne skupite ovaj će čovjek biti ubijen.” Konvoj je išao preko Banja Luke, Skender Vakufa i Vlašića. Na Vlašiću su nas istjerali napolje, tu su nas maltretirali. Vikali su: “Balije kuda ćete, što niste ostali.” Rekli su nam da nas dolje čekaju naši. Pucali su za nama, ali mi nije poznato da li je netko ubijen. Došli smo u Turbe. Naši su nas prihvatili i organizirali prijevoz do Travnika. Mamu sam našao u Posušju i s njom krenuo preko Splita za Zagreb.

Puno je mojih prijatelja poginulo. Moj najbolji prijatelj koji mi je bio kao brat E. K., E. K., F. K., J. K., I. K. S. K., od daidže sin S. K., A. K. (moj vršnjak), E. Š. (13 godina). Ubijali su napamet. To je bilo “etničko čišćenje”. Oni su javili na toki-voki od 16 do 60 godina sve muško ubijajte. To je čula komšinica. Oni su se najviše bojali tog našeg oružja, misleći da smo naoružani. Mi oružja nismo imali. Oružje su imali oni što su napali Prijedor. Ja sam čuo da su E. Š. tukli i ubili. Zabili su mu skijaški štap u leđa. Ubili su mu i djeda s kojim je živio jer nije imao oca. Ubijen mu je i stric. Ljudi će se vratiti, a počiniteljima treba suditi na legalnom sudu jer mi nismo divljaci.

U Zagrebu, 28. prosinca 1992.

- and9

GODINA ROĐENJA: 1952.
PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Musliman

Radio sam u Banja Luci u “Autoprevozu”, a imao sam kuću u Kozarcu gdje mi je živjela i obitelj. Pošto sam upućen na čekanje bio sam u Kozarcu. Na jednom zboru građana koji je održan u školi saznao sam za ultimatum za predaju oružja srpskim vlastima do petka. Rekli su da je policija otišla na pregovore, a ako oni ne uspiju bit će izvršen napad na Kozarac i okolna sela. Kod nas u selu su davane nekakve straže. Mi smo pokušali da se organiziramo. Bili smo na jednom sastanku u društvenom domu u Deri (zaseok Kozarca). Svi su dobili neka zaduženja. Ja sam dobio zadatak da budem komandir pozadine. Trebao sam organizirati kuhinju, prikupiti namirnice po selu, voditi brigu o starcima, djeci i ženama u slučaju granatiranja.

U nedjelju smo pokušali da vidimo kako će to funkcionirati. Oko podneva smo čuli pucnjavu iz pravca Jakupovića. Navečer sam vidio da nema komande. Sutradan sam videći da nemam kuda maskirao kotlove za kuhanje hrane jer sam znao ako ih nađu da će pobiti sve u susjedstvu gdje je bila kuhinja. U utorak je na vijestima Radio Prijedora rečeno da se predaju žene i djeca. Rečeno je da mi muški moramo bježati jer će nas pobiti. Nisam imao drugog izbora. Pozdravio sam se s roditeljima i krenuo u šumu. Krenuli smo ja, J. H. i jedan komšija lovac. Pridružila su nam se još četvorica. Kod šume Josik našli smo oko 150 ljudi. Stotinjak ih je imalo puške. Namjera nam je bila da se prebacimo u Hrvatsku. Izvidnica koju smo poslali nam je javila da se oko nas nalaze tri obruča četnika. Dogovorili smo se da se razbijemo na manje grupe i tako se probamo izvući. Nije nam to uspjelo. Nas je bilo sedam u grupi. Samo je moj komšija imao lovačku pušku. U blizini Kotlovače naša je grupa opkoljena. Pozvali su nas na predaju. Mi smo se predali. Bio je tu njihov kapetan koji je rekao: "Idite dole, vidjećemo hoćemo li vas odmah poubijati ili ćemo vas povesti."

Bio je plav, niži čovjek. Radio vezom su pozvali kamion "Dajc" iz Benkovca. Tamo su nas odvezli. Gore su bili pravi četnici s bradama, pijani. Vrištali su kao indijanci i otimali se između sebe tko će nas pobiti. Nas su poredali uz jednu binu s rukama za vratom. Tu su nas tukli. Dolazio je kako je tko htio i udarao nas. Poslije toga smo išli na ispitivanje u susjednu baraku. Čuli smo jauke i udarce. Ja sam bio treći na ispitivanju. Ispitivao me neki mladić, čuo sam da je iz Omarske ili iz Gradine. Bio je nizak, nabijen, imao je kraću bradu, traku povezanu oko glave crvene boje. Pored njega je bilo desetak četnika koji su držali u rukama palice, željezne štange. Bila je tu i jedna manja sjekira. Pitali su me koga znam, gdje je ovaj, gdje je onaj. "Poznaješ li toga?"-pitali su me, ja kažem "Znam." "Poznaješ li toga?", ja kažem "Ne znam". On zatim kaže: "Tucite ga, majku mu jebem, on sve zna ali neće da kaže. Tucite Zengu." Za mene su rekli da sam "Zenga" i "mupovac". Tukli su me sve dotad dok me jedan nije udario s onom sjekirom u predjelu usta i nosa, onim tupim dijelom. Zatim su me odveli u neki WC. Do tamo su me udarali kundacima i čizmama. WC je bio zapušen. Po podu je bila mokraća. Unutra je bilo oko 120 ljudi. U tom WC-u smo bili taj četvrtak i petak cijeli dan. Petak navečer su nas izvodili van gdje nas je čekala njihova vojna policija. Podijelili su se u pet grupa. Prethodno su nam oduzimali odjeću. Meni su uzeli kožnu jaknu i cipele. Svaka od tih pet grupa nas je tukla. Mi smo morali ići od jedne do druge grupe. Nakon toga smo ulazili u autobus, prethodno dižući tri prsta i morali smo otpjevati neku četničku pjesmu. Krenuli smo autobusom.

U Kozarcu su ušli ponovno neki četnici i tukli nas i ponovno smo uz batine pjevali četničke pjesme. Tako je bilo još dva puta do Omarske. U Omarskoj su nas natjerali da iz autobusa izlazimo četveronoške i da lajemo kao psi, udarajući nas kun-

dacima i čizmama. Utjerali su nas u jednu limenu garažu. Garaža je bila veličine 5x4 metara. Nagurali su nas 162 čovjeka. Samo je na jednom mjestu bio jedan mali otvor. Brzo smo ostali bez kisika. Inače moglo se stajati samo na jednoj nozi. Ljudi su gubili svijest. Tu večer je nekolicina umrla. Oni su se zabavljali na taj način što su od nas tražili da pjevamo njihove četničke pjesme, a zauzvrat su nam davali flašu vode. Bila je tolika sparina da je farba počela otpadati. Od te sparine s plafona su padale kapi kao kiša. Ljudi su počeli dobijati dizenteriju. Zatvorena prostorija nije imala zraka, a zadah je bio nepodnošljiv. Stražari su se smijali i govorili: "To je za vas jebo vam Tuđman i Alija majku." Jednu noć je netko pucao u našu garažu. Pogođena su tri čovjeka neposredno do mene. Nisu bili mrtvi nego samo ranjeni. Izveli su ih van. Ne znam što je bilo s njima.

Prva četiri dana nismo ništa jeli. Peti dan smo odvedeni na ručak koji se sastojao od 1/8 kruha i neke juhe. Odmah nakon ručka izdvojili su mene i još šest ili sedam ljudi među kojima i J. H. i odveli na ispitivanje. To je bilo 2. lipnja 1992. godine. Dva sata su me ispitivali. Moralo se kleknuti na koljena. Normalno da su tukli. Kad se došla dvojica isljednika, obadvojica se zovu N., rekli su da me ne tuku, jer da su me dosta tukli na Benkovcu, a da sad oni hoće da ispituju. Nakon ispitivanja vraćen sam u istu garažu. Ovi ostali koji su sa mnom ispitivani prebačeni su u hangar. Od tada nisam više vidio J. i ove ostale. Jedan moj prijatelj mi je kasnije rekao da je J. ubijen u tom hangaru na zvjerski način, i da su zajedno s njim ubijeni milicioner K. i E. A. Tukli su ih, a zatim su jednog retardiranog momka batinama natjerali da J. odgrize testise. Tog momka su tjerali da jede mrtve golubove i da pije prerađeno motorno ulje. Taj čovjek je tu u Karlovcu. Sutradan su ih odvezli. Inače te mrtve su odvozili s jednim kamionom, kiperom FAP-13, jednim "tamićem" i jednim utovaračem.

Garaža je kasnije postala prijelazna prostorija. Kasnije su ljude svakodnevno dovozili iz Prijedora. Tu je prošao i predsjednik općine iz Prijedora kad je vraćen iz istražnog zatvora iz Banja Luke. Kasnije su me prebacili na Pistu. Spavao sam u garderobi. Ručak je trajao tri minute. U salu za ručavanje su puštali po 30 ljudi. Onaj koji je bio zadnji nije uspijevao jesti. Tukli su i pri ulasku i pri izlasku. Bile su tri smjene stražara. Najgora je bila K. smjena. Stražar "B." je bio vozač komandanta logora. On je ucjenjivao za novac. Tako su radili i drugi stražari. Zovnu jednog čovjeka i zatraže određenu sumu novca. On je mora naći inače će biti ubijen. Onda smo mi solidarno skupljali novce i otkupljivali ga. Noću je veliki broj ljudi odveden iz Omarske. Navodno su išli u razmjene. Primjetio sam jednu noć da je 60 ljudi odvezao autobus "auto-škole" iz Laktaša. Inače garaža koja je jedno vrijeme bila najgora prestala je to biti. Nju je zamijenila "Bijela kuća". Vidio sam tamo neke ljude koji su morali potpisati neke izjave pod prinudom. Tu je bilo najveće ubijanje. Svako jutro iza te "Bijele

kuće" bile su hrpe mrtvih ljudi. To najbolje znaju ljudi koji su bili u prostoriji broj 26. Malo je ljudi ubijeno metkom. Sjećam se dok sam još bio u garaži, jednu noć su izveli sve ljude koji su imali prezime G. Inače postoji zaselak Garibovići kod Kozarca. Rekli su da će ići u Gradišku u zatvor. Kad su ih izveli odmah su im naredili da tuku jedan drugog. Zatim su ih natjeravali da mokre jedan po drugom. Onda su ih tukli većinom do smrti. Preživjele smo natovarili na dvotonce, navodno za razmjenu. Za njima je otišao "FAP" i traktor. Začuli su se rafali. Vozila su se brzo vratila. Shvatili smo da to nije nikakva Gradiška ili razmjena. Inače, one mrtve koje su odvozili pokopavati nisu previše daleko vozili. Odu i vrate se za otprilike 1/2 sata.

Kad bi ispred "Bijele kuće" tovarili mrtve nas bi na Pisti natjerali da po pet ili šest sati ležimo potrbuške na suncu. Znali su nas zvati po imenu i provocirati ne bi li se koji maknuo. Tko bi napravio i najmanji pokret bio bi prebijen. Tako i za vrijeme ispitivanja. Čuju se krici. Tuku gore. Neko odmah podlegne. Nekoga iznesu na Pistu. Mi čujemo viče: "Vode!" i na kraju utihne. Umre. Mi se ne smijemo pomaknuti. Nekog uzmu na pik. Ja znam jednog M. koji je bio sa mnom u garaži. Rekli su da je navodno pljunuo na neki plakat ili da je nešto rekao. Tukli su ga u krugu dok ga nisu ubili.

Ljudi su masovno umirali od dizenterije. Nikakve pomoći nismo imali. U mojoj garaži je najmanje 20 momaka između 20 i 25 godina umrlo od dizenterije. Molili smo da se nešto poduzme. Ljudi su dobijali žive rane od proljeva i nehigijene. Gledali smo živo meso. Nismo im mogli pomoći. Dolazio je jedan liječnik i jedan bolničar bez ruke. Oni su umjesto da pomažu i liječe tukli logoraše. Bili smo puni ušiju. Bio je jedino E. S. liječnik logoraš. On je pomogao koliko je mogao. Dana 6. kolovoza došli su autobusi. Mi smo mislili da ćemo u Trnopolje. Međutim kad smo vidjeli pratnju koja je nosila palice, lance, štange i drvene palice vidjeli smo da nam se loše piše. U autobusu su nas potrpali po 80 ili 100, ali tako da prednji dio autobusa bude prazan. Ljudi su praktično ležali jedni na drugima. Bila je velika vrućina. Ulazili su dok smo čekali pokret i tukli. Jednog B., baš sam gledao, električara iz Elektro-Prijedora, tukla su njih šestorica ili sedmorica. Zavukli su ga pod autobus tako da su se čuli samo jauci.

Došli smo gore. Cijelu noć nas nisu htjeli pustiti. Gore je ubijeno i zaklano 10 do 20 ljudi prije ulaska u logor na Manjači. Među njima je bio i spomenuti B. Ujutro smo tek izašli iz autobusa. Žeđ je bila nesnosna. Prozivali su nas za ulazak u logor. Sve dok nismo ušli u logor maltretirala nas je pratnja iz Omarske. Tu smo smješteni u štale koje su oni nazivali paviljonima. Gore nas je došlo oko 1300. Tek sutradan smo dobili po šnitu kruha. Kruh se dijelio na 24 čovjeka. Kasnije smo išli raditi u šumu, kopati kanale, vaditi krumpir. Ljude preko 40 godina starosti nisu tjerali da to rade.

Dolaskom Međunarodnog crvenog križa situacija se popravila u pogledu hrane i tretmana. Ljudi su se jednostavno vraćali iz mrtvih. Za vrijeme našeg boravka izgra-

đena je i pravoslavna crkva nedaleko od našeg logora. Svaki dan je 30 ili 40 logoraša, uglavnom građevinskih majstora, išlo na izgradnju crkve. Otprilike mjesec i pol dana prije našeg dolaska u Karlovac bilo je i njeno posvećenje.

U Karlovcu, 28. prosinca 1992.

- and36

GODINA ROĐENJA: 1946.
PREBIVALIŠTE: Trnopolje
NACIONALNOST: Ukrajinac

Dana 22. svibnja 1992. godine u selu Matrićima, u blizini moje kuće, TO BiH (Teritorijalna obrana) i regularna milicija iz Kozarca postavile su kontrolni punkt. Dana 23. svibnja srpske vlasti su dale nalog da se punkt ukloni, a 24. svibnja, počeo je srpski napad na Kozarac i na naš punkt u Matrićima. Palo je oko pedeset granata. Ja sam se nalazio u kući s porodicom. Jedinica četnika kojom je zapovijedao Đ. D. zvani Đ. je ušla u selo bez ikakvog otpora. Ja sam imao trgovinu i kafić. Polupali su izloge i opljačkali robu i stvari. Kafić su demolirali tako da cijenim da je napravljeno preko 50.000 DM štete. Ta jedinica je iz Orlovače udaljene oko tri kilometara. Sutradan su tražili da se preda oružje. Ljudi su imali lovačko oružje, eventualno pištolje sa dozvolama i nekoliko pušaka, vlasništvo Teritorijalne obrane. U mojoj garaži je izvršena predaja oružja. Rekli su da će svi koji predaju oružje biti zaštićeni.

Dana 4. srpnja 1992. godine, sa nalogom za hapšenje došli su B. V., J. M. i treći čije ime ne znam, a bio je njihov vojvoda. Odveli su me u logor Omarska. Koliko sam mogao znati tu je bilo oko 1500 ljudi. Na ulazu sam pretresen i oduzet mi je novac. Odmah pri ulasku tukli su palicama i čizmama. Tukli su me petorica. Svaki udari po pet ili šest puta.

Nakon par dana odveden sam na saslušanje. Od prostorije gdje sam boravio do saslušanja, stražari opet tuku. Gore sam doveden kod R. M., kojeg sam poznavao, i D. R. kojeg nisam poznavao. R. M. mi je rekao: “Evo vidiš da ću ja sjediti gdje ti sjediš.”

Pitanja su bila: u kojoj sam stranci, jesam li davao novac za SDA, jesam li bio u TO, itd. Za vrijeme ispitivanja su bili korektni. Preko dana smo ležali na pisti glavom okrenutom nadolje. Bile su velike vrućine. Nitko nije smio dići glavu. Za to vrijeme su uvijek nekog tukli. Često su ljude sa saslušavanja morali iznositi. Nakon kraćeg vremena oni su umirali. Stražari su bili pretežno iz Omarske. Postojale su tri smje-

ne straže. (...) Najgore je bilo prozivanje po noći Prozvane ljude bi bjesomučno tukli i istovremeno puštali muziku sa kazetofona što je bilo jezivo za nas koje nisu tukli. Mrtve su iznosili iza "Bijele kuće", jedne od zgrada u kojoj je počinjen najveći broj zločina, i odvozili bi ih kamionom u za nas nepoznatom pravcu. Mi smo ih mogli vidjeti svako jutro kad smo išli u WC. Hranu smo dobivali jednom u 24:00 sata, a sastojala se od jedne osmine kruha i nekog variva. Po trideset ljudi su puštali u prostoriju u kojoj smo jeli. Za dvije minute morali smo završiti, tako da oni zadnji uopće nisu mogli jesti. Za to vrijeme su nas tukli pri ulasku i pri izlasku.

Dana 6. kolovoza krenuli smo na Manjaču sa osamnaest ili devetnaest autobusa. Cijelim putem od Omarske do Manjače su nas tukli, palicama, sajlama. Autobusi su bili pretrpani, otprilike po osamdeset ljudi, ali tako da se nitko ne vidi iz autobusa. Bila je strašna vrućina. Nisu nam dali otvoriti prozore. Cijelu noć su nas držali u autobusima. Izveli su i ubili D. C. i još nekoliko ljudi kojima ne znam imena. Ujutro su nas natjerali da u logor uđemo «klanjajući» kao Muslimani i usput nas tukući. Drugi ili treći dan došao je Međunarodni crveni križ i više nije bilo maltretiranja. Poboljšala se i hrana.

Oko 20. listopada prozvani su svi Hrvati da idu na razmjenu. Komandir logora, neki Š., inače konobar po struci, je rekao da ćemo imati dobar put. Kad su autobusi krenuli dali su svakome po šaku soli da progutamo. Svu vodu su nam oduzeli. Stražari su išli od svjedoka do svjedoka i tukli nas cijelim putem od Manjače do Žitnića sela kod Knina. To je po mojoj procjeni oko 180 kilometara.

U Žitniću su rekli da smo mi borci sa prve linije fronta iako od nas nitko nije bio zarobljen nego samo uhapšeni ljudi civili. Ta razmjena nije uspjela, a nas su odveli u Knin u zatvor. Tu su bile neviđene torture cijelu noć. Tjerali su nas da ližemo pod u WC-u, neke su tjerali da stavljaju spolne organe u usta drugih zarobljenika, uz bjesomučne batine. Pozvali su i civile s ulice da nas tuku. Pjevali smo njihove pjesme, "Ko to kaže Srbija je mala", "Od Topole pa do Ravne gore" i sl.

Ujutro su nas postrojili u dvorištu i pitali tko smo. Mi smo ćutali. Onda su rekli da smo "ustaše". Mi smo odgovorili da smo ustaše. Tražili su da to ponavljamo glasnije, još glasnije. E onda su rekli: "Majku vam vašu pa vi ste ustaše!", i onda opet batine. Ljudi su bili gladni. Neki su tražili kruh u kontejneru za smeće. Imali smo sreću da smo taj dan krenuli nazad na Manjaču. Dolazak na Manjaču nam se činio kao dolazak kući, jer su torture gore prestale dolaskom Međunarodnog crvenog križa.

Sad se nalazim u Karlovcu i putem MCU ću biti prebačen u Švicarsku.

U Karlovcu, 22. prosinca 1992.

- and45

GODINA ROĐENJA: 1967.
PREBIVALIŠTE: Briševo
NACIONALNOST: Hrvat

Dana 30. travnja Srbi su u Prijedoru preuzeli vlast. To se odmah odrazilo i u Ljubiji iako je u Ljubiji bilo većinsko hrvatsko stanovništvo, koje je išlo na soluciju da vidimo da li možemo živjeti, a ako ne možemo da nam srpske vlasti omoguće da odemo iz naših sela, da ostavimo kuće i imanja i da iziđemo van. Na sve to su nam rekli - može nema problema nikakvih, toliko godina smo živjeli skupa zašto da sada pravimo razliku. Ali kasnije se vidjelo da to nije to. Situacija je počela biti napeta, vidjelo se da smo pogriješili. (…) Oni su eksponirali srpstvo, a omalovažavali Hrvate i Muslimane u samoj Ljubiji. Do incidenta nije došlo zbog toga što smo bili smireni i staloženi, nismo htjeli sukoba jer smo znali da im se nemamo čime suprotstaviti.

Prva hapšenja počela su u prvoj polovini lipnja. Na Spasovo su granatirali Briševo. Slušali smo Radio-Prijedor da čujemo što će tražiti od nas. (…) Oni su tražili da im predamo oružje, ali kako ga mi nismo imali, nismo im ništa dali - granatirali su nas. Kako bi nas upozorili, tukli su. Oružje nismo imali, ni od koga nismo ništa dobili, nego ako je neko imao lovačko naoružanje ili je sebi nešto napravio. Pretresa kuća nije bilo dok SDS nije preuzeo vlast. Kad su oni preuzeli vlast, išli su po kućama i tražili oružje. Kad je počelo granatiranje, ljudi su otišli u Ljubiju pitati što se događa, zašto, pa je granatiranje zatim obustavljeno.

Dana 28. - 29. svibnja otprilike bilo je granatiranje. Kad je prestalo, došli su Srbi i rekli da R. V. i V. M. moraju doći i predati se. Ukoliko se oni ne predaju da će doći i popaliti selo i poubijati ljude. Oni su važili za one koji su rasturali oružje. Jedini im je "grijeh" to što su bili članovi HDZ-a. Rečeno je samo da se trebaju javiti u stanicu milicije u Ljubiji. Ali kad su se oni javili sprovedeni su direktno u Omarsku. Tada je komandir milicije bio B. B. Milicija je tada nosila još petokraku kao oznaku, ali mislim da to nije bilo zato što su htjeli, nego još nisu mogli nabaviti svoje oznake. R. V. i V. M. su prvi ljudi koji su odvedeni iz Ljubije. Zatim je došlo do stagnacije. Niko nikog nije dirao. Zatim je na Briševo došla delegacija srpske vojske iz Ljubije (…)

Kad su došli, insistirali smo da nam omoguće sigurnost, da nas ne diraju, jer im od nas ne prijeti nikakva opasnost, a ako to ne mogu neka nam omoguće odlazak. Da nam daju autobuse, da ništa nećemo odnijeti. To je od njih tražio baš I. A., momak koji je sada u Zagrebu. On je preživio. Oca su mu ubili u tom selu kad je bilo grana-

tiranje. Ispred sela su sa Srbima razgovarali A. M. i B. B. Oni su išli u Oštru Luku u komandu pregovarati. Iz Oštre Luke su nas tukli. Išli su u komandu VI. krajiške pitati zašto nas tuku, zašto pucaju na nas. U Krajiškoj su ljudi iz Sanskog Mosta, tako da nikoga od njih ne znam. Poslije nas neko vrijeme nisu dirali a onda su opet počeli. U drugoj polovini lipnja odveli su J. B., J. I., J. J., J. B., S. M. i D. J. Odvela ih je civilna policija…

Dana 01.07.1992. sam išao u Ljubiju. Imao sam nešto novaca u banci. Htio sam podići to i kupiti nešto hrane, već nam je ponestajalo. Sreo me taj i rekao mi: "Hajde sad tu u Stanicu milicije na informativni razgovor." Već su tada imali na sebi srpske oznake, imao je milicijsku uniformu.

Prije svega ovoga bio je to najobičniji mladić koji je živio u Ljubiji, prodavao bi nešto na tržnici. Inteligencija mu je niska. Zapravo je takav da izvršava naređenja koja mu neko dade. Opsesija mu je bila da oproba i provoza automobile koje je neko negdje opljačkao i dovezao u Ljubiju. Pljačke u Ljubiji u to vrijeme još nije bilo.

Mirno sam prihvatio taj informativni razgovor, jer sam osjećao da nisam ništa kriv. Od 10:30 ujutro do 7:30 poslije podne čekao sam da dođe … koji će me ispitati. Optužnica je bila da sam prebacio grupu ljudi. To je bila istina. Izdao me je neko od naših. Da sam imao oružje. Sve optužbe su bile da sam nešto htio učiniti, a ne da sam nešto učinio: On je htio dijeliti oružje, on je htio klati Srbe... itd. Tako su optuživali. Kad sam vidio da sam doveden pred svršen čin, rekao sam: "Dobro, ako je sve to tako, ti me dobro znaš, dolazio si mi toliko puta u kuću, i pokojnog oca si mi poznavao. Što me bez veze maltretiraš. Eto ti pištolja, možeš me odmah ubiti." Rekao je: "Polako, otići ćeš malo u Keraterm. Bićeš tamo gladan, žedan. Da se malo napatiš. Ne može to tek tako. Ideš tamo da se malo napatiš, da budeš žedan i gladan." U pola devet sam bio u Keratermu.

U Keratermu me niko nije dirao. Kad sam došao, ljudi su bili ispred onih magazina. Kad smo bili na kapiji u strahu su gledali prema nama. Kad smo došli do njih počeli su prilaziti, raspitivati se za svoje poznanike, obitelji, što rade, jesu li živi, kakva je konkretno situacija. Davali su nam savjete da ne pijemo vodu u velikim količinama, zbog dizenterije, da hranu žvačemo i više nego je inače potrebno kako bi apsorbirali sve iz te hrane. Onda su došli i prodali nam priču da se popišemo svi Ljubijanci, da idemo u Ljubiju. Kad smo se popisali i kad su nas stavili u autobuse, vozač je rekao: "Momci, nema problema, idemo u Ljubiju." Kad su autobusi krenuli i skrenuli ulijevo prema Banja Luci, vidjeli smo da nas voze u Omarsku. U Keratermu su iz Ljubije još bili: D. I.; M. i D. Č.; M. B. Četvorica smo uspjeli izići, jedan je najvjerojatnije ubijen – B.

U Omarskoj je bio strahovit prizor. Došli smo 4. svibnja poslije podne. Čim smo došli, ljudima koji su tu bili naredili su da se okrenu i legnu na trbuh, da nas ne vide. Došlo nas je 130-140. Došli su i K., G. i V., što je ubijen za Bajram u Omarskoj, i još neki. Izvodili su nas iz autobusa i vodili prema zidu garaže, tamo gdje je M. bio šef sobe. Stavili su nas uza zid, tri prsta na zid i morali smo pjevati "Ko to kaže ko to laže". Jedan policajac koji je stajao sa strane nam je rekao: "Pjevajte, bolje je da pjevate nego da vas tuku." Pjevali smo.

Svih nas 130-140 stalo je u tu garažu koja je dimenzija 5x4-3,5. Bilo je nemoguće. Ni sjesti ni stajati, kamo li da legneš. Bila je subota kad smo došli. Nisu nas ispitivali do ponedjeljka. U ponedjeljak su krenuli ispitivati nas i na našu nesreću ta smjena je bila na dužnosti. (…) oni su bili najgori, najveći krvnici. Kad je njihova smjena, znalo se, najstrožiji su bili. Čulo se u garaži kad su ispitivali. To je bila lupa kao kad mičeš namještaj. Lupa stolica, tako nešto. Mislili smo - čiste nešto, sređuju. Kasnije smo saznali da su gore tukli naše momke na tim ispitivanjima, prijetili, tražili od njih da priznaju nešto što oni nisu radili, o čemu oni ni pojma nisu imali. Taj dan je prošao u apsolutnoj tuči. Ponedjeljak je bio 06.07.1992. kad su nas kolektivno, kad smo išli jesti, tukli. Glavni je bio taj … jedan od stražara. Ako imate snimke možete ga vidjeti, uvijek je imao crne hlače od samta, plavu vojnu košulju i kosu, crnu, zategnutu pozadi. On je tukao. S jela su nas vratili. Došli smo do zida garaže, morali smo sjesti u dva reda, obgrliti koljena, spustiti glave da im ne vidimo lica, da ih ne zapamtimo. Tukli su nas raznim rekvizitima. Imali su bičeve, pravili su ih od konopa, lance, palice, tukli su čizmama, imali su neke žice. Tukli su, tukli. Dobio sam strahovit udarac u lijevi bubreg. Osjećam posljedice i sada. Udarali su...

Jednostavno ostane ti uslikana čizma na leđima, kao u snijegu. Dobio sam ja i sve do jedan momak... Tjerali su nas da udaramo glavom u zid. I moraš... Ako nećeš sam, on te uhvati pozadi za kosu i udara ti glavom o zid. To se nekako smirilo. Sutradan sam pozvan na ispitivanje. Ispitivao me …, koji je bio načelnik vodoprivrede u Prijedoru i …, koji je radio kao inspektor u SUP-u. … me je poznavao. Mogu reći reći da imam i sreće. Jer pojavio se "gorila", ogroman čovjek, ali on mu je odmahnuo rukom da mu ne treba. A ovaj je već bio zasukao rukave, kosa zalijepljena od znoja uz čelo, vjerovatno je nekoga već prije tukao. Ali se bio smilovao, poznavajući mene. Radili smo jedno vrijeme skupa i eto rekao mu da me ne tuče. Mene su tada već doveli pred svršen čin. Poznavali su sve činjenice. Ja doduše nisam imao priliku da se branim. Da lažem i petljam ne bi imalo nikakvog smisla. Na ispitivanju sam zapalio cigaretu, popio kavu, čak i keks "Albert" sam pojeo. Bilo je to čisto onako - hajde, radili smo skupa, 'ko zna što sutra može biti, pa ako ti ništa ne mogu pomoći mogu bar ovo. Ta-

da mi je rekao:"Sjeti se jesi li nešto zaboravio. Jer ako ti sutra nešto pronađu, saznaju o tebi što nisi priznao, ako dopadneš onim "gorilama", ja ti ništa ne mogu pomoći." Rekao sam da sam sve rekao što sam imao. Preporučio mi je, ako se sjetim nečega, da se javim stražaru da me dovede njemu, da dopunim priznanje. Zamolio sam ga da kaže stražarima da me ne tuku. Izišao je i rekao stražarima, i zaista nisu me tukli. Ja sam kao noj iza toga zavukao glavu. Nastojao sam ničim se ne isticati. Znao sam da im se ništa ne može vjerovati. Dolazili su ljudi i poznanici, nastojao sam nikome se ne javljati. Shvatio sam da se njima ništa ne može vjerovati.

Izjava je vezana za ljude koji su dolazili mojoj kući u Ljubiji. Optužen sam da su ti ljudi bili u mojoj kući, a zapravo su oni bili u šumi. Samo su navraćali, na desetak minuta pa odu. U toj grupi su bili: I. G., H. /Č./ - vođa te grupe, njega ne znam, D. iz Puharske, H., i jedan zvan "B.". Optuživali su me da sam im davao hranu. Bili su u šumi kad su ih Srbi pročišćavali granatama, pucali su iz Prijedora i Ljeskara. Vidjeli su da je gusto i počeli su bježati. Došli su do mene i ja sam ih prebacio dio puta. To je bila teritorija koju Srbi još nisu kontrolirali. Ja sam ih prebacio i objasnio im kuda dalje trebaju ići. Otišli su i na nesreću izgleda da su pali. I moj prijatelj I. izgleda da je poginuo. Još nije provjereno ali velike su šanse da je poginuo u Bosanskom Novom. Kriv sam bio što sam im dao hrane i pokazao put. Branio sam se time što sam samo pomogao prijatelju s kojim sam bio deset godina što u školi što na poslu.

Taj život u Omarskoj svodi se na to da si neprestano psihički napet, strepnja... Po mojoj procjeni u Omarskoj je bilo između 4000 i 5000 ljudi. Ubijeni su naš ujak M. Š.; Č. - predsjednik općine; O. K. - sudija; dr. B. - kirirg; E. M. - pravobranilac; J. B. - moj susjed; V. B.; I. B. iz Ljubije; I. G. "B.". Ne mogu se konkretno sjetiti imena, ali mnogo ljudi je ubijeno. Nas 1350 je iz Omarske prebačeno na Manjaču, a isto toliko je prebačeno u Trnopolje. Ako uzmete u obzir da je u Omarskoj bilo između 4000 i 5000 ljudi, sami možete izračunati razliku - ti su ubijeni.

Leševe sam viđao, vidio sam čak i leš svoga ujaka. Momci su išli tovariti leševe u Tomiće. Jedan zvan "D.", nema on veze sa zdravstvom, to mu je nadimak, izišao je, u Karlovcu je, on je tovario leševe. Ali ko je leševe tovario i on je brzo nestajao. Leševe su najvjerojatnije odvozili po kopovima, a jedan dio je moguće bacan u jezero na branu. To ja procjenjujem poznajući teren, jer radio sam kao geometar 4-5 godina. Nismo to smjeli gledati. Bilo nam je naređeno da okrenemo glavu, da legnemo na trbuh da ne vidimo nikoga.

Jedan dan sam ležao na pisti. Komisija je dolazila u 8:30 na posao, a u pola dva su završavali posao. Taj dan je pored mene proneseno 68 leševa. Ne znam koji je točno dan bio, ali polovinom sedmog mjeseca. Ispitivanje je teklo tako što kažu ime i

prezime, prozovu na ispitivanje, on ode gore i ne prođe 10-15 minuta zovu dvojicu jačih, momci moraju otići gore, uzeti ga i tamo pored "Bijele kuće" položiti na livadu. Ja sam brojao, kraj mene je taj dan proneseno 68 leševa. Članova komisije je bilo koliko i kancelarija gore. Te su članove na posao dovozili autobusom kojim su prije nogometaše kluba "Rudar" vozili na utakmice. Otprilike pun autobus, što stražara, što njih. Pretpostavljam da je bilo oko 7-8 tih prostorija, a u svakoj po dvojica tih koji su ispitivali. Leševe su vozili TAM-ićem, samo ih natovare na karoseriju. Zapisnike o ubijenima niko nije vodio. Uzimali bi iz džepova ubijenih lične karte. Ali kad su prozivali nas, kad su nas prebacivali u Trnopolje i na Manjaču, vidjelo se da nemaju predstavu ni koliko su ljudi tu imali, ni o ubijenima, ni o živima ni o mrtvima. (…)

Jednom prilikom nam je došla službena delegacija. Dolazio je … i još neki. Kad je on došao morali smo sjediti na pisti, dići tri prsta u zrak i pjevati «Ko to kaže». Oni su izlazili iz auta, vidjeli nas, ali nam se nisu obraćali. Mogli su vidjeti izgladnjele i mršave ljude. Došli su vojnim transporterom i zadržali se 10-15 min. Poslije toga smo čuli o kategoriziranju ljudi: I. Likvidacija; II. Sud; III. Sloboda.

Sve su likvidirali. Ja sam bio u drugoj kategoriji. Bilo nas je 136 u garaži dimenzija 4x3,5 metara. Izdržalo se. Došlo je 17 autobusa voziti nas na Manjaču, druga grupa u Trnopolje, a 120-130 je ostalo. Ne znam zašto su ti ostali. Možda zato da bi dokazali kako je to tranzitni logor odakle konvojima ljudi idu dalje, kako je tu lijepo. Odmah iza našega odlaska dovezli su krevete i ostale stvari. A mi smo spavali na podu, bez ičega, na golome betonu.

Put na Manjaču: Tukli su nas letvama, nisu nam davali vode, a bila je strašna vrućina. Ali izdržalo se nekako. Konvoj je pratila njihova milicija… Došli smo po noći, komanda logora na Manjači nije nas htjela primiti. Ovi su onda ulazili u autobuse i maltretirali ljude. Njegov glas prepoznajem, jer poznavao sam toga čovjeka. Čuo sam kad je prozvao N. K. i D. C. Njegov glas poznajem i kategorično stojim iza toga da ih je on prozvao. Ubili su D., pretukli ga, ubacili u autobus na proširenje kraj vozača. Čulo se njegovo stenjanje. Ja i još jedan momak smo njegov leš... Kad smo došli tamo, bilo je još leševa. Po mojoj procjeni mislim da su iz svakoga autobusa po jednog ubili. Tako su nešto htjeli napraviti. Znači, koliko autobusa toliko i leševa. 17 autobusa, 17 leševa. Samo jedan je dehidrirao. Koliko se sada može reći - umro je prirodnom smrću. Svi ostali su ubijeni i nitko nije ubijen metkom. Čak i "J." (J. A.) iz Prijedora je zaklan. To su vidjeli ljudi koji su bili u žici. Ljudi su poslije u logoru to prepričavali.

Kad smo došli na Manjaču, dobili smo još poneku palicu (udarac). Kad smo ušli u žicu, unutra je vladala vojna disciplina. Policajci nisu mogli unutra ući. Mi smo imali svoje povjerenike u disciplini. Smanjuje se tučnjava, torture. (…) Glad je bila

velika. Nismo imali što jesti. U jednom trenutku kruh se dijelio na 42 osobe. Od kruha se napravi 21 kriška i onda se još rasiječe kroz sredinu. Ljudi su jako smršavili.

Dana 13. kolovoza dolazi delegacija Međunarodnog Crvenog križa. Tada smo mogli odahnuti, tada su nas registrirali. Stražar više nije mogao doći i reći: "Dođi da te ubijem." Znalo se da smo tu, svi naši podaci su otišli u Ženevu, naša imena su u kompjutoru. Nije te mogao jednostavno ubiti. Mogao te je ubiti, ali to će se znati i neko će pitati, tražiti tvoj leš, a ne kao što su ove leševe bacali tamo po kopovima. Crveni križ je poslije uz velike naporne pregovore uspio dobiti dozvolu da nam donose hranu. Kad smo počeli dobivati tu hranu, onda je ta hrana dolazila iz Zagreba - kruh, konzerve, voće, keksi, čokolade. Ljudi su se oporavljali, dobivali kile, neki čak i više nego su imali kad su došli u logor. Ali sve to uz bojazan da će opet doći vrijeme da više neće biti hrane, pa hajde da se udebljam da ima što spasti.

Dana 18. rujna … trebala je biti razmjena. Nalili smo kanistere vode, autobus je pošao. Malo je prošlo, došli su policajci i oduzeli nam vodu. Ti policajci su došli iz Banja Luke. Imena im ne znam, ali bih ih prepoznao. Ušli su u autobus, naredili da se ispruže ruke. Kad su došli do mene, nasuli su mi nešto na dlan, vidio sam da je to sol. Nije bilo moguće sakriti to ili prosuti, jer kad ti dade, stoji kraj tebe i gleda dok ne pojedeš. Uspio sam se donekle spasiti. Ušli smo u tunel, uspio sam dio te soli prosuti u trenerku. Nisu nam dali vode nego su nas natjerali da pjevamo srpske pjesme. Uto je došao policajac i stao kraj mene. Njega bih prepoznao. Rekao mi je da mu nađem 50 DEM. Mi smo bili logoraši, pedeset maraka nije bilo moguće naći. Naredio mi je da skinem sve: trenerku, košulju i potkošulju i da sjednem na rub u autobusu. Pitao me je što ti je otraga. Rekao sam masno tkivo. "Ne!" - rekao je - "Niže!" Bubrezi. Molio sam ga da me ne tuče, jer to može ako hoće. Rekao je: "Džaba me moliš!" Tukao me je polugom, odvijačem šarafa s automobilskih guma, profila 5-7. Ponovio je i prestao. Došli smo na mjesto razmjene. Razmjena nije izvršena. Nisu ispoštovani dogovori.

Poslali su nas u Knin, u centralni zatvor u Kninu. Od 9 sati navečer do 3:30 ujutro su nas tukli. Po tijelu i po nogama su nas najviše tukli. Sutra je trebala biti razmjena pa nas nisu tukli po glavi da se ne bi vidjelo, jer mogli bi doći novinari i vidjeti. Kad su nas vraćali na Manjaču, s nama je bio srpski predstavnik za razmjenu, tako da nas ti policajci nisu tukli.

Na Manjači smo nastavili normalan logorski život. Morali smo raditi, nije to bilo dobrovoljno. Radili smo pravoslavnu crkvu na Manjači. Ne znam da li su radovi završeni. Bila je već pri kraju. Radili smo i čamac za potpukovnika, zapovjednika logora. Čamac su renovirali. Poslije smo osjetili da bi mogla biti istinita vijest da će se izvršiti deportacija zarobljenika.

Kad su nas povezli nadali smo se da nas vode prema Okučanima, tako je izgledalo. Ali skrenuli smo lijevo, pomislili smo da idemo u Šamac, zatim su nas vozili neprestano prema Beogradu. Bio je to koridor koji su oni držali, samo mi to tada nismo znali. Bio sam uvjeren da idemo u Aleksinac raditi u rudniku. Dovezli su nas u Batkoviće. Niko nas nije dirao ni tukao. Bili su korektni. Uvjeti za život bili su minimalni. Jednom su dolazili mjeriti temperaturu u barakama. Bilo je -17 stupnjeva Celzijevih. Odnos kao prema robovima. Glava u torbi. Mogao te je ubiti kad je htio. Trgovali su nama. Računali su koliko će za nas dobiti svojih ljudi na razmjeni. Bilo je teško i opasno. Pogotovu kad su pobjegla dvojica momaka. Radili su u šumi, nosili drva. Bila su četvorica. Dvojica su se dogovorila. Kad je trebalo ići na ručak rekli su; "Hajdete vi, mi ćemo se napiti vode i eto nas za vama, ponijet ćemo i jedno drvo." Pobjegli su niz potok, prešli na našu teritoriju. Nas su htjeli zbog njih tući. Bio je strašan pritisak. Pretresali su nam prostorije. Jedan je provalio vrata i ušao unutra. Sa šubarom i kokardom. Pitao je ko će prvi. Upro je prstom u mene. Pitao kako se zovem. Rekao sam. Kako, a balija. Nisam ja balija, ja sam Hrvat. Nasmijao se, rekao da mu je žena Hrvatica - "Ja se opštim sa Hrvatima" - okrenuo na šalu. Rekao nam da pospremimo sobu, okrenuo se i otišao. Nismo se mogli načuditi. Vidiš da je to neko 'ko je po ratištu izludio, pa hajde može raditi što hoće.

Dana 23. lipnja ponovo smo krenuli na razmjenu. Ponovo smo došli na liniju razmjene, ponovo nas V. prozvao, ponovo zastoj, ponovo strahovit psihički udarac, ali sve se izdržalo. Vratili su nas u Kamenicu kraj Drvara. Tu smo ušli u jednu prostoriju, bivša škola, tako nešto. Nismo našli nikoga, ali smo našli natpise po zidovima, dva dana ranije napisane. Saznali smo za dvojicu Muslimana koje su zarobili na bihaćkom bojištu. Bili su u susjednim prostorijama. Srbi koji su nešto skrivili također su bili zatvoreni tu. Bilo je strahovito neuredno, prljavo. Za dva dana smo dobili svrab, uši. Pojavio se Crveni križ, donijeli nam praške, očistili smo sve, odahnuli. Uskoro je došlo do razmjene. Sloboda, zadovoljstvo.

U Zagrebu, 25. srpnja 1993.

- and48

GODINA ROĐENJA: 1951.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Bio sam obrtnik. Imao sam restoran, dvije mesnice, gril. Radio sam obrtnički posao u smislu mesnice, klaonice i ugostiteljstva. Spadao sam među najbogatije privatnike u Prijedoru. S imovinom: lokali, voznim parkom, ugostiteljstvom, klaonicom, oko 20 milijuna DEM. Nakon prvih parlamentarnih izbora očekivao sam napredak u radu i razvitku. I sam sam učestvovao smatrajući da su parlamentarni. Pobijedila je SDA. Nisam bio u stranci koja je pobijedila. Bio sam u Stranci reformskih snaga. Vidio sam da SDA ne pravi probleme, ne mijenja rukovodioce, koji su bili članovi SDS, ne mijenja miliciju. Izgreda, nemira nije bilo u gradu. To je trajalo oko godinu i pol dana. Otvarani su lokali. Radilo se.

Kad je izvršena invazija na Hrvatsku već je počeo raskol i razdvajanje. Srbi su se počeli odvajati, imali su iluzije što treba biti, da će biti velika Srbija. Nama se obratio predsjednik Republike, rekao da se ne odazivamo na mobilizaciju u tu njihovu vojsku. Nismo se ni odazvali. Odazvali su se samo neki. Bilo je sve zategnutije svaki dan. Nadali smo se da ćemo to prevazići s obzirom na odnose u gradu. Poznato je da je u gradu mnogo miješanih brakova, veliki broj prijatelja. Imao sam društvo, pretežno Srbe... Družili smo se, bili smo prijatelji, dobri drugovi. Kad je došao kobni 30.04.1992., tad nas je i razdvojio.

Dana 30.04.1992. dogodila se invazija na Prijedor sa srpske strane. Blokirani su svi prilazi gradu, zgrade, ustanove. Imao sam klaonicu van Prijedora, u srpskom selu Končari. Zaustavljen sam ujutro u 4 sata, maltretiran. Nisu me tukli. Rekli su mi da nemam ništa više da radim. Povod za invaziju bio je sljedeći: Rekli su da nakon glasanja o suverenoj, slobodnoj republici BiH, da oni to ne dozvoljavaju, da će to biti velika Srbija. Meni se čini da im je povod bila želja da sami žive u tom gradu, iako ih je bilo manje od nas Hrvata i Muslimana. 30.04.1992. bio sam u svom društvu. Sjedili smo u gostioni "Oskar" R. S. do kasno navečer. Ništa nisam primijetio, da će se dogoditi ono najgore. Po svemu, oni su znali. Bio sam u klaonici, uradio sve što je trebalo kad su došli moji radnici A. B., S. H. i I. D. (kojega su zaklali u Kozarcu, zaklani su otac i sin). Rekli su: "Šefe, gotovo je, gotovi smo, počeo je rat!" Rekao sam da će se možda sve smiriti. Došli smo pred moju radnju. Pred radnjom me čekaju moji drugovi u maskirnim uniformama i s pištoljima. Iste moje kolege s kojima sam tu noć sjedio. Kažu da je sada srpska vlast. Da se ne bojim, da sam ja dobar Musliman.

Da je sve srpsko, jer su to sada Srbi oslobodili. Pitao sam jesu li me Srbi oslobodili od dobrih kolega srpskih, od srpskih liječnika, sudija, od kolega srpskih. Poslije sam radio još jedan dan. Imao sam još puno robe. Ostalo mi je 25 tona kože na klaonici.

Dana 30.04. su preuzeli vlast. Otpora nije bilo nikakvog. Na Radio-Prijedoru su javili: "Dragi građani, srpska republika je sada u Prijedoru. Mi smo to morali, nije se znalo šta 'ko radi, radi ekonomske strane." Poslije su napravili pokolj.

Ušli smo u svibanj. Došla je grupa naoružanih vojnika mojoj kući. Ostala su mi taj dan oba kamiona u Prijedoru. Nisam išao ni na farmu ni u klaonicu. Objekt je vrijedio 3-5 miliona DEM s robom koja je bila u njemu. Bila je puna štala stoke, stočne hrane, nezaklane živadi preko 1000 komada, kuruzana, hambar 130x20 izuzetno suvremeno opremljen. Trebao sam za koji dan klati za UNPROFOR, da ga nisu srušili. Došli su naoružani ljudi k mojoj kući i uzeli 2 kamiona, hladnjaču i stočar. Rekli su: "Neće tebi biti potreban ni kamion ni potvrda." Prepoznao sam Z. D., G. R. Poznavao sam i druge. Jedni su se stidili, a drugi bili više nego grozni. Parkirali su pred moju kuću dva auta i ušli u moju radionu. Radiona je velika, kobasičarska, velika suvremena linija kapaciteta više od 1500 kg. Natjerali su me da tovarim svu laganiju robu, alat, strojeve, garderobu, sve, čak su i telefon iščupali i rekli: "Neće ti trebati." Mislim da je to u organizaciji M. A. i N. D. koji ima restoran "Evropa" u Omarskoj. Oni su bili moje mušterije, cijenio sam ih i družili smo se. Po momcima sm vidio da su to oni organizirali. Uzeli su sve ovo što sam nabrojao, i ženin auto "Audi" turbo-dizel 80. To je bilo četiri dana po preuzimanju vlasti. Kad sam vidio što se događa, mercedesa sam sklonio kod susjeda. Pozvao sam kolegu B. M. da spasi ta kola. Odvezao ga je. Nakon sedam dana me nazvao i rekao da je došao S. K. zvani "Ž." (taksist) s automatom i uzeo i taj auto. Da li je to dogovor među njima ja ne znam. Vidio sam o čemu se radi i gledao sam samo da spasim živu glavu svoje djece, svoje žene i svoje mnogobrojne porodice. Mislio sam da ću biti sigurniji kod punca, i tu sam se sklonio. Tu sam proveo 20 dana. Kad su čuli da sam tu, došli su i počeli me vrijeđati govoreći da sam sudjelovao u naoružavanju nekih ljudi, izdajica hrvatskog i muslimanskog naroda, da su oni rekli da smo naoružavali. Je li to patka ili nije, nisam imao uvida. Osjetio sam da sam ugrožen. Zamolio sm prijatelja Š., preko nogometnog kluba. Odvezao me kući. Računao sam da ću se prebacivanjem iz kuće u kuću prikrivati i tako lakše sačuvati. Tako sam i radio.

Dana 20.05.1992., u srijedu, došli su iznenada, opkolili kuću i ubacili me u auto i odvezli u SUP u Prijedor, gdje je bilo puno ljudi, civila, koje sam vidio da su bili tučeni, fizički maltretirani. Naišao sam tu na Š. R., mesara iz Čarakova, B. B., kojeg su poslije ubili u Omarskoj, Z. B. i E. M. Uveli su me u kancelariju. Njih je bilo 4-5. Ko'

god je ulazio, neko me pozdravi, neko udari iza glave po potiljku: S., B. K., V. (kojeg sam se bojao, on mi duguje 3000 DEM). I S. mi duguje 2500 DEM. Bojao sam se ubit će me. Ustao sam i rekao S. u uho: "Molim te nemoj me ubiti zbog toga. Ja od tebe nikad nisam tražio te pare." Smatrao sam da su me oni tu doveli.

Kad se smrklo, rekli su mi da idem kući. Nisam smio jer sam se bojao da će me netko ubiti. Zamolio sam P. O. da me odvede do punca. On me je i odveo. Ujutro su punac i punica zamolili svoga susjeda da me odvede kući. Prebacio me je na zadnjem sjedištu svoga auta, pokrivši me dekom. Nije prošlo ni dan, opet su oko kuće. Isto auto, B. K. i C. U srpskoj uniformi, kapa, zastava na autu. Auto je bio mercedes 240 D, moga susjeda E. K. Izišli su i rekli da me moraju opet odvesti na ispitivanje. Da je neko rekao da moram u zatvor. Pitao sam zašto, jesam li nekoga ubio, jesam li dužan nekome, jesam li van politike. Rekli su da nema druge, da me moraju voditi. U kući je bila moja mati, pala je u nesvijest, moj punac također, on je srčani bolesnik. Odveli su me ispred sestre. Mislio sam da se neću vratiti. Uzeli su mi podatke, ime, prezime. Bio je to milicioner G., nizak, crn. Zapisao je on, a drugi me je odvezao nazad kući. Vidio sam da je to ispiranje moga mozga, ili hoće da dadem neki novac, da bi mi poslije toga opet otkinuli glavu. Vodili su me više radi maltretiranja. Vidio sam isprebijane ljude. Mene su samo onako po vratu znali udariti. Vratio me D. B., milicioner u rezervi, poznavao me je, stan mu je u blizini moje mesnice. Sjeli smo u njegovu privatnu "peglicu" i vratio me kući. Kod kuće je bilo najgore. Svi su bili još u nesvijesti: mati, djeca, svi. I on ih je tješio: "Nema razloga da se M. privodi."

Za tri dana opet. Točno u podne došli su isti: K. i C. C. je rekao: "Rekao sam ocu da te moram privesti. Otac mi je rekao da te strogo pazim, da si ti bolji čovjek od M. D. i od B. Z. "Nemojte ga ubiti, čuvajte toga čovjeka." Rekli su mi da uzmem neki pokrivač. Nisam htio iz prkosa. Rekli su da uzmem novaca, puno novaca. Rekao sam da nemam, a imao sam, novac mi je poslije spasio glavu. Išao sam golih ruku, u trenirci i majici. Odveli su me kod moga kolege R. S., zvanog "Pale", u gostionicu. Na stolu su bila dva bokala pića. Prisutni: B. M., R. S. "P.", R., K. D., Lj. D., D. T., M. G. moj učenik. Bila su na stolu dva ovala mesa i ja sam sjeo. Mislio sam da se šale sa mnom. Rekao sam: "Dobar je ovo logor." "Dobro je. Mi Srbi smo takvi. Mi najprije nahranimo, napojimo pa zakoljemo." Rekao je to M. G. On je moj bivši učenik. "Ma ti si budala, Milutine." - "Jest, jest" - rekao je, i ponovio to isto. "Dobro" - rekao sam - "Najest ću se i napiti pa ćemo se vidjeti." Pio sam i jeo s njima. Na njihovim očima nisam primijetio da je neko tužan što ja idem u logor. Ja sam još uvijek mislio da neću u logor. Dok sam tu sjedio pola četiri poslije podne naizmjenično su odlazili i dolazili, B., nekad C., išli su nekuda autom i vraćali se naizmjenično. I oni su mezili i pili tu.

Znao bi reći C.: "Slabe ti imaš drugove, loše kolege" - govorio je pred njima svima. C. je inače bio milicajac. Znao sam ga s ulice. Poznavao sam mu oca.

K. je u neko doba rekao kako je vrijeme da ja idem. Vidio sam stvarno da idem. Niko se sa mnom nije pozdravio. Vratio sam se s vrata i rekao: "Znam da idem u logor Omarska i da ću tamo biti ubijen. Ali nemojte mučiti makar moja dva sina. A ovo što sam opljačkan i što ću biti ubijen, znajte da će doći vrijeme i na vas. Kad ne bude nas Muslimana i Hrvata, doći ćete vi na red." Reagirali su na to. Osjetio sam da im je bilo krivo što sam to rekao. Poveli su me do auta, posjeli na prednje sjedište. U autu je bio zavezan M. Š., bivši komercijalista iz "Autotransporta". Ruke su mu bile zavezane i tako je zavezan za onaj držač. Auto je bio onaj isti mercedes. Odvezli su nas u Omarsku. Mene su izveli a M. je ostao svezan. Kod hotela "Europa" čitali su M. Š. presudu. Presudu je čitao B. K., a M. je pitao zbog čega ga hapse. Pročitao mu je: "M. Š. je bio član komisije za suverenu BiH, stric mu je N. Š., predsjednik suda. Kao komercijalista, nije moguće da nisi izdavao pare za SDA stranku." -"A zbog čega M.?" M. hapsimo zato što je bogat. On je velika zvijerka. M. je preživio, u Njemačkoj je. Kod restorana u Omarskoj mene su izveli u "Europu" kod N. Imao sam osjećaj da su telefonske veze već radile. Bio sam dočekan s pićem. N. mi je rekao: "Došao ti je kraj." -"Zbog čega N.? Je li zato što sam ti klao svinje kod kuće, pravio ti i sušio pršute?" -"M., sjećaš li se da si rekao kako ćeš naoružati 1000 Muslimana u Prijedoru da se odupru Srbima?" -"Što je 'ko rekao presudit će naša djeca." Ja sam imao, ali sam uvijek bio skroman. Nisam se nikada prislanjao uz politiku ili uz vlast. "Sada si ti zauvijek spreman. Ideš na vikend, nećeš ni vikend preživjeti." Kad smo izlazili, B. K. kaže M.: "Vidiš li ti koje je to đubre. Osnivao je logor. Mi znamo da si ti pošteniji čovjek od njega." Nisam smio reći ništa protiv njega. Bojao sam se da je to neka njihova patka, da će me, ako što kažem o njemu, ubiti tu usput.

Odlučili su me odvesti kod M. A. i njegova sina "M.", koji su me cijenili. U vrijeme mira smo isto surađivali, snabdijevao sam ih mesom i uvijek sam se ugodno osjećao u njihovu restoranu. Kad god je gostovao H. M. ili T. Z., išao sam i sjedio tamo. To je ponudio K. - da odemo M. A., da mu dadem novaca koliko treba pa da mene i moju porodicu pokušaju preko Beograda izvući odavde. Rekao sam K. da nemam para, a on meni: "Naći će se, nema problema." Odveo me je u "Tri asa". Dočekao me M. i veli: "Ti si velika zvijerka. Tebe imovina jebe. Ona će ti glavu otkinuti." K. me odveo kući do A., a M. je cijelo to vrijeme bio vezan u autu. Pred A. kućom moja dva kamiona: Zastava - hladnjača, stočar kamion, isto Zastava, i Audi. Vidio sam da je izašao C., onaj zloglasni ubica, koljač, bivši taksista. Onda se vratio u kuću. Došao je M. i pitao može li što napraviti za mene. M. je ponovio kako sam ja velika zvijerka,

kako moram položiti pare da budem slobodan. Rekao sam da nemam para, ali da ću im prepisati restoran, 250 metara kvadratnih poslovnog prostora, neka ne ubiju mene i moju porodicu. Milan mi na to veli da šta ću ja njima prepisivati kad će oni to i sami uzeti. M. A. je ugledan čovjek u Omarskoj. Smatram da je produžena ruka srpske strukture u Prijedoru i da je karika između Pala, Karadžića i svega toga. Rekao je da me vode u logor pa da će poslije vidjeti što će sa mnom.

Odveli su me u logor, s one strane gdje je garaža, od restorana. Čuo se jauk. Tukli su. Bilo je oko 6 poslijepodne, negdje 22.06.1992. Na kapiji su nas već htjeli tući. M. su malo i udarili. Ovaj koji nas je vodio rekao je da nas ne tuku. Pred garažom je ležala hrpa od 5-6 ubijenih. Dalje od garaže sam vidio, na prostoru od 300-400 metara kvadratnih, leže ljudi - puno ljudi. Mislio sam da su svi mrtvi. O tome ću još pričati.

Ponovo sam K. napomenuo da mi novac nikada ne mora vratiti, neka me ne ubija zbog toga, da mi pomogne, da će doći vrijeme kad ćemo opet moći pomagati jedan drugome. Proradila je neka svijest u njemu. Digao je automat i zapucao u zrak, zabranio je da me tuku. Ljudi koji su izišli s namjerom da nas tuku imali su tupe predmete u rukama: lance, pendreke, šipke, vodovodne cijevi, bejzbol palice. Vidio sam na njihovim licima da nisu normalni, da su retardirani. U tom trenutku sam pomislio da sam se usrao u gaće. Bio sam gotov. Mislio sam da ću pokušati bježati, nek me ubiju metkom, samo neću dozvoliti da me tuku. Potrpali su nas opet u auto i odvezli s druge strane restorana da nas obrane od ovih ljudi. Opet su došli za nama, priključio se i jedan srpski policajac. U tom trenutku sam osjetio samo lagano brujanje i shvatio da su ljudi koji su ležali na betonu živi. Poznao sam I. H., privatnika, nogometaša J. A., mesara zvanog G. Oni su bili blizu. Ubacili su nas u restoran. Dohvatili su nas udarcima malo preko ovih koji su nas branili. Ušli su s nama B. K. i C. i rekli da smo mi kao lakša kategorija pa će nas ubaciti u taj restoran. Zidovi su bili stakleni. Bio sam izgubljen, plakao sam kao dijete. Bilo je oko 50-60 žena. Sjedile su u kutu pognute glave, nisu nas smjele gledati. Ja sam još zirkao jer nisam znao red. K. je otišao uz neke stepenice gore vidjeti ima li kojeg od inspektora da me odmah ispita pa da me vodi kući. Nije nikoga bilo. Rekao je da će doći sutra i da će to sutra pokušati. Nudio sam mu sve osim života i života svoje porodice. Udario sam glavom o zid, ozlijedio sam se malo. Tu sam prepoznao E. S., autolimara, Srbina M. M., imao je pržionicu kave, a radio je kao komercijalista u "Josipu Krašu", A. S. iz policije, K. M. iz Sekretarijata za narodnu obranu, R. T., R. B., direktor "Gradnje". Rekli su mi da su mi krvave cipele i čarape. Otišao sam u WC. Bile su mi krvave gaće. Puklo mi je debelo crijevo. Dr. E. S. je čuo nekako što je bilo, naveče se probio do nas. Pogledao

me. Rekao je da je bolje i to nego da mi je pukla neka žila u glavi ili srce. Jer događalo se ljudima koje počnu tući da im, od muke i jada, srce eksplodira.

Bilo je mojih susjeda koje nisam mogao prepoznati. Ljudi su bili iscrpljeni, izgubili po 30-40 kg. Neki nikako nisu mogli hodati. Mali G., nogometaš FK Prijedora, moj susjed, bio je na 100 metara od mene, nisam ga mogao prepoznati. Pita on mene: "Čika M., ja sam." -"Sine, ja tebe ne znam." -"Ja sam M." Oči su mi stale. Teško mi je bilo. Zaplakao sam.

Jeli smo jednom dnevno. S M. sam išao jesti da mu dadem svoje. Tako 18 dana. Išli smo trčeći, tuku te, trčiš, i tako. Nas su malo manje tukli. One iz hangara i iz "Bijele kuće" tukli su više. Jednog dana su polili neko ulje, stavili neke cijevi preko staze, metalne tacne iz restorana, i natjerali ih da trče, pa udri po njima. Ko je pao taj se više nije ni digao. Kad raja vidi da tuku, bježe u druge grupe, neće ni da idu jesti. Ta hrana, to je kruh, neka "čorba", pomije, neslano. Nisam imao povjerenja u tu hranu. Mislio sam da nuždu vrše u nju. Kad sam vidio šta rade ovako, mogu zamisliti kakva je to hrana. Išao sam s M., on popije, i tako dan za danom. Saznao sam da su tu četiri moja učenika: D. J., mesar iz Omarske, D. V., D. V., Z. M. Oni su bili stražari tu. Uglavnom su imali plavu uniformu, a V. je nekada imao i drugu. D. J. mi je rekao da mi ništa ne može pomoći. Rekao sam mu da mi ne odnemaže. V. mi je donosio u kruhu mesa. Podijelio bih to s drugima. On je morao kriti od drugih stražara da mi to donosi. J. je svakodnevno išao mojima kući, javljao im o meni, donio bi mi novaca, donosio što je kome trebalo. Marke su mi glavu spasile. Bio je gore R., moj susjed kod klaonice, ali se njemu nisam obraćao. Bojao sam se D. P. koji je najčešće vozio mrtve u kamionu. Kad bi odvezli kamion, odvozili bi i one koji su tovarili. Ni njih nisu vraćali. Odvezu, npr. osam mrtvih, povedu i ove. Posljednjih dana pred zatvaranje logora njih su masovno ubijali. Iz Rizvanovića mislim da je bilo 11 autobusa mrtvih. Tovarili su utovarivačem u velike kamione. Ovi koji su utovarivali također su odvedeni. Najviše je odvedeno iz Rizvanovića. Ne znam kamo su ih odveli. Ali znam ko je vozio. D., M. R., sin D. R. - radio je kao rukovodilac u "Građevini". J. D. je bio jedan od blažih stražara. On nije tukao ljude ni iživljavao se nad njima. Ali sam ga vidio jednoga dana kad je rafalno pucao na ove ljude iz Rizvanovića. Ogadio mi se onda. Mislio sam da je pravi čovjek, ali sam ga vidio kad je rafalno pucao na one iz Rizvanovića. Jedne noći stražari su došli krvavi jesti u restoran. Bila je to K. smjena. M. R., zvani K., bivši milicajac. Njegova smjena je ubila najviše ljudi. Tu noć su oni pobili one iz Rizvanovića. (...)

Kad sam prebrodio ulazak u logor, stavio sam sebi u glavu samo da nađem načina da iziđem živ iz logora. Odlučio sam da je bolje sitnim stražarima davati pomalo

novaca, nego da dadem jednome puno maraka. Jer sve koji su dali novac poslije su ubili. Izvodili su sve privatnike i ubijali ih zbog para. Ubili su Z. T. i njegova sina A., privatnika iz Kozarca, imao je svoju konfekciju - ne znam kako mu je ime. I., brata jednoga, imali su svoje traktore, pa one mlinare. Ko je god dao pare ubili su ga. I mene su izvodili. Cijelu noć me je prisiljavao D. P. da mu dam pare. On je bio načelnik obezbjeđenja tog logora. On me prisiljavao da dam pare. Izveli su me u 11 navečer. Cijelu noć me je nagovarao: kao ima bezobraznih koji traže pare, sad da ja njemu dam, pa će on dati tome koji traži. On je kao dobar čovjek. Rekao sam da nemam para, da sam kupio restoran i sve pare potrošio, da ni moja porodica nema što da jede. Vidio sam da su svi koji su dali pare ubijeni.

Jednom prilikom mi je došao Ž. M., šef logora (i njega je snimila strana televizija). Pred svima je rekao: “Majku ti jebem, poslao sam 30 ljudi da te ubije, ni jedan te nije ubio, ali ja ću te ubiti.” -”Zbog čega, Ž., je li zato što sam čitavog života radio?” -”Da, zato ću te ubiti.”

Počeli su izvoditi iz naše grupe. Vodili su u “Crvenu kuću”. Tamo je bila prostorija za mijenjanje ulja iz motora, tamo iza hangara. Odveli su I. B., doktora, kirurga. Ušao je čovjek, čini mi se da je radio u “Agrouniji”, vozač, viđao sam ga. Tražio je doktora I. I. je pitao da li treba ponijeti stvari. Rekao mu je da mu neće trebati. Odmah je otišao tamo. Ja sam zamolio M. M., koji je bio do mene, da ode vidjeti što će biti od čovjeka. Znam da je M. bio dobar s B. Jer kad god je B. trebalo skupiti pare, mi smo skupljali po 1000 DEM, davali B., a M. je otišao i brzo se vratio, držeći se za glavu, kaže ubijen je. Isti čovjek je ubio A. S., isljednika iz policije. Ubili su ga isti dan.

Tu noć je došao B., T. M., bivši taksista i rekao da mu se skupi 1000 DEM, da će on napisati rješenje da nikoga više ne izvode iz naše prostorije. Bilo je teško skupiti. Nismo imali svi pare. Ali skupili smo i uručili B. Kad smo dali pare, ušao je unutra i istjerao dvadesetak ljudi. Napisao je na vratima da se ne smiju odatle više izvoditi ljudi. Nisu više izvođeni. Izvodili su samo mene.

Izvodili su me obično noću između 11 i 12. I to su me izvodile one ubice. Jedan od njih izvadio je svaki drugi zub, crna majica, crne hlače, na majici mrtvačka glava, napisao na licu “Beli orlovi”, tetovirao ili samo napisao. Umirao sam od straha. Uz WC-u je bila jedna mala prostorija, zvali smo je “Mala šokara”. Prostorija veličine 1,5 x 2,5 metara. U njoj je bila samo jedna panelka. Legneš i ispružiš ruke, oni te tuku. Uveo me je tu. Rekao sam mu: “Sine, ako me trebaš ubiti zato što ti je neko dao novaca, ja ću ti dati više, nemoj me ubiti. Ako me ubijaš zato što sam Musliman, dat ću ti 20-30 telefonskih brojeva Srba pa ti vidi trebaš li me ubiti. Možeš me ubiti i su-

tra. Imam dvoje djece. Nisam ni kriv ni dužan." Onda me on pita što nudim. Pitam ga što traži. Obično počnemo od 1000 DEM, 500, 300. Bilo je slučajeva da ja njemu dadnem, pa on meni nešto vrati, kao: "Da imaš uza se, nemoj ni ti biti bez para." Provokativno. Ali najgore je kad iziđeš odatle, drugi stražar vidi i eto ti njega: "A dao si, koliko si dao. Imaš para." Onda se ja branim, da nemam više, da nisam dao. Uvijek sam krio, imao sam zavrnute hlače pa sam držao u nogavicama. Htio sam da mi nazovu porodicu da im kažu da sam živ. Uvijek sam nešto morao kriti. I najgore je to što odmah dolaze drugi ako znaju da si dao, i odmah te ubiju. Ulazio je D. P., B. i K. u tu prostoriju gdje me je ovaj držao ujutro do 5 sati, tražili su pare. Znali su da sam ugledan građanin, da će se pitati gdje sam ako me ubiju. Oni su bili svjesni da će doći dan kad će odgovarati gdje sam ja, da će jednom doći na vidjelo. Jedan dio stražara bio je drogiran: K., K., P., Ž. M. Imam popisano, mogu naknadno donijeti.

U toj prostoriji gdje smo mi bili, bili smo povlašteni utoliko što nas nisu više izvodili, imali smo novaca, bili smo kao prva klasa. Prostorija nije imala krova, kiša je padala na nas. Nekad su nas znali otjerati u restoran, 700 ljudi. Ne bi se moglo sjesti, bili smo stisnuti jedan kraj drugoga. Onda viknu: "Lezi!", a ne možeš, nema mjesta. Onog ko ostane samo pokose rafalom. Najgori je bio (P. ili P.) najviše je ubijao, kaže da je radio u Zagrebu, bio je poštar. Ubio je jednom 2-3 čovjeka, neke ranio. Svi su bili zlikovci. Ali među njima je bilo drugačijih. U P. smjeni je bio jedan plavi mladić, taj nas je znao tući. Uživao je dok nas je tukao. Jednom je došao tući nas. Nije znao da je jedan prozor zastakljen. Udario je čitavim licem u staklo, razbio ga, razbio glavu. Nije ga bilo sedam dana. Došao je umotane glave. Rekao je kako mu je mati rekla da se ogriješio o nas.

Odatle smo sve vidjeli. Gledali smo žene. Po danu su bile u restoranu, po noći su ih vodili gore u kancelarije. Bile su maltretirane. Posebno M., malu E., O., H. H. sestru, što je imao ultrazvuk u Prijedoru, H. M. S., starijeg čovjeka, radio je u rudniku, skinuli gola da on... A on plače, nije htio, pa su ga tukli. Svi su to gledali. Bilo je to po danu. Žene su po danu bile u restoranu, prale krv onih koje su ubili. Bio je predsjednik Izvršnog odbora. Da on tu curicu. A nju su već silovali, ne znam koliko puta, nema 'ko je nije. Među njima je bilo i zgodnih žena. Plače on, nemojte ljudi to od mene raditi. Ubili su ga. Tukli pendrecima. Najteže mi je palo to potcjenjivanje ljudi. Maltretira te, a vidiš da nemaju mozga nikakvoga, a ti njega moliš da te ne ubije. Poslije nju zovu H.- zelena beretka. Ja sam molio da me ne ubiju, da ostanem živ, stalno molio. Sreća je da su mi ovi susjedi stalno donosili. Ja sam uvijek davao para, 1000 DEM, 500, 2000 DEM. Oni će vjerovarno ostati živi. Svjedočit će. Meni je D. N. stalno donosio, J. isto tako. Imao sam. Ako nemam, onda mi posude E. S. ili M.

M., ako imaju. On je bio Srbin. Sa mnom je bio i I. K. Ubili su ga. Došla su četvorica nepoznatih ljudi, odveli ga u restoran, tukli ga, o glavu, i ubili ga. Skinuli mu cipele i odnijeli. Bio je Srbin. Valjda nije bio dovoljno Srbin. I M. je bio tu zato što nije htio svjedočiti protiv direktora da je davao pare za HDZ. Nije mogao reći ono što nije. Tukli su ga isto stražari. Psovali mu majku srpsku - "Večeras ćemo te zakopati". Imao je veliku rodbinu. I otac mu je bio tu. Bio je obučen, kao neki kapetan, čak. M. se spasio, otišao je u Trnopolje.

Ljudi koji su došli, advokat B. i drugi, mi smo sve to vidjeli. Bili smo u staklenjaku. Prošli su kraj nas B., S., Ž. D., B., D. R. Svi ispitivači su bili gore. B. je prošao, Ž. D., J. sin, B., J. iz policije isto. B. nije bio u uniformi. Nosio je spise. Oni su pozvali gore N. Š., O. E., I. P., E. M. Mi smo brojali da je pobijeno 46, što doktora, profesora, inžinjera - intelektualaca. 46. I oko 150 privatnika smo mogli prebrojati. To znaju i drugi logoraši. Te noći se tim ljudima gubi svaki trag. Što smo mi mislili da će nam živi ostati, ti pismeni ljudi. Ti ljudi su likvidirani.

Bilo je sve teže i teže. Sve više ljudi su ubijali. Svi smo mislili da nam je kraj, nemamo izbora, da će nas poubijati. Vidiš kako idu tvoji poznati, znaš 'ko ide iza njega. Ide I. iz "Getaldusa", poslovođa. Ide poznat, i zna 'ko ide iza njega. Pitam I.: "Gdje je?" - odnosi se na G. K. I. mi veli: "Ubijen." Nađemo se I. i ja. Došli su ljudi i pretukli ga. Jednostavno.

Jednoga dana dođe straža i pozove: "Debeli naprijed, mršavi pozadi." Ja sam po prirodi jači, mesar. Mi smo stali, ali smo opet pustili one mršave naprijed a mi pozadi. Stražari su to vidjeli, psovali nam. Novinari su snimali ono što im je bilo bitno. Ljudi iz hangara su bili mršavi 'ko kosturi. Bilo je ljudi koji nisu mogli ni izići iz hangara. Oko 300 ljudi. To smo vidjeli zadnji dan. Novinarima nisu dali da idu u hangar. U hangaru su vršili zlodjela. Tjerali ljude da piju motorno ulje, odsijecali jaja, udove, iživljavali se tjerajući ih da jedu žive golubove. Bilo je tu privatnika iz Kozarca. Nisam ulazio u hangar, ali su mi pričali. Novinarima nisu dali tamo ući. Događale su se stvari koje ni jedan logor na svijetu do sada nije zabilježio. Ali su novinari na drugim ljudima, koji su išli po hranu, vidjeli što se događa. Da se za tako kratko vrijeme ljudi mogu tako izgubiti, da tako mogu propasti. Pitali su logoraše, ali niko nije smio govoriti. Svi smo bili civili, pohvatani kod kuće. U Prijedoru nije bilo otpora. Otpor su napravili oni sami između sebe, inscenirali ga. Godinu dana Prijedor je bio u blokadi, pod vojskom. Jednog S., zidara (radio je u "Gradnji"), pitao je novinar i on je rekao koliko je imao kila ranije. On je rekao, i rekao je koliko ima sada. Stražar mu je iza leđa novinara prijetio da će ga zaklati. I toga su zaklali. Više ga nisam vidio kad su novinari otišli.

Kad su novinari došli, s njima su došli ti kriminalci koji su sve to režirali. D., npr., kad su novinari otišli, vidimo kupe ljude. Prije toga su dovezli 12 autobusa ljudi iz Rizvanovića, zabili ih po "Bijeloj kući". Te noći su pobili 'ko zna koliko tih ljudi. Pobijeni su oružjem. Poslije, te noći, ušli su onako krvavi u restoran da jedu. I ne peru ruke. Zlikovci su to sve.

Mi smo sjedili pognute glave, nisi smio dizati, samo gledaš da budeš što neprimjetniji. Najgori od svih bili su ispitivači... - od njih živ nisi izlazio. Dotuku te u kancelariji. Iziđu na pistu i viknu: "Ajmo, dvojica jakih!" I vidiš poslije iznose te ljude. Mi smo čuli jer je kancelarija iznad nas. Čuješ kako moli: "Nemoj me tući. Sve sam vam dao. Sve ću vam dati. Nemojte me ubiti, molim vas." Čuo sam izravno riječi S. Čuješ kako tuku, tuku. I čim čuješ kako bace onu cijev, cijev odzvoni i znaš gotov je. A. K. su ubili u kancelariji. 13.07.1992. ubili su A., od O. E., privatnik, imao je kafić, ubili su nakon dan ili dva i njegova oca. Njegov otac je otkrio, da prebroji, leševe tu na hrpi. Sigurno je naišao na leš svoga sina. Oni su leševe skupljali iza "Bijele kuće". Pa kad se nakupi, odvozili bi ih predveče ili ujutro, trpali u kamione i vozili Bog zna kuda. Čuo sam da je netko ukrao leš M. S., neki njegov radnik, i zakopao ga u mezarluke (muslimansko groblje; op.) negdje i da je javio porodici gdje je zakopan. On je bio direktor, bio je dobar, voljeli su ga.

Bilo je ljudi koji su znali donijeti jabuka, kruha. Moja hladnjača je dovozila hranu. Stražari me izvedu i pitaju: "Kako ti je gledati tvoju hladnjaču?" Rekao bih: "Vaša vlast, vaša hladnjača." Izazivali su me. Gledali reakciju na meni. Govorili kako bi oni, da su u obrnutoj situaciji, zgrabili automat i pucali. Bilo mi je naravno teško, ali im nisam htio dati povoda da me ubiju. Rekao bih da ne bih to radio, da je njihova politika ispravna.

Kad su novinari otišli, mislio sam pobit će nas. Vodila ih je žena doktora B. Govorila im kako je to sabirni centar, da nije bilo likvidiranja. Bila je njihov čuvar i prenosila onako kako njima odgovara. Novinari su vidjeli nekolicinu logoraša. Vidjeli su automatima izbušena stakla, kako ljudi izgledaju. Vidjeli su da je pokolj, masakr. (...) Ispitivali su me N. T., N., i još neki, ne znam mu prezime. N. nije dao da me tuku. Bio je moj mušterija u grilu na tržnici. Pokušali su me dva-tri puta tući, oni nisu dali. Istjerao je stražare jednom iz svoje sobe i rekao mi: "Ovo s ovom politikom neće na dobro izaći. Ne slažemo se mi s ovim." Bilo mi je na srcu drago kad je to rekao. "Jednoga dana će svako za ovo odgovarati." U njihovoj kancelariji nisu tukli. Nisu s drugima ni kući zajedno išli. Ali su morali raditi taj posao, jer ako nisi s njima onda si protiv njih. I N. S. i N. (N. K.) mogu posvjedočiti. Znali su sve.

Sproveli su me na isto mjesto dolje. Krio sam se od D. R. On je tukao mog šofera A. B.. Ispitivali su ga on i Mandić. Spasio ga je neki ispitivač iz Banjaluke da ga ne ubiju. Valjda ribar, zajedno su ribarili, poslije mi je to B. pričao na Manjači.

Dana 06.08.1992. dođoše autobusi i čiste logor, trpaju. Jedne trpaju i kažu: "Kući", a za druge niko ne zna kud će. Mi smo mislili poslije novinara da ćemo kući. Mene su prozvali da idem na pistu. Bojao sam se. Često, kad bi htjeli masovno ubijati, natovare na kamione, autobuse i kažu: "Idete na razmjenu." A B., T., taksist, zamjenik Ž. M., rekao je meni, E. S. i M.: "Kakva zamjena, to se sve poubija. Ali vi ste 'glasali' (dali ste novac; op.), vi nećete na 'zamjenu'. Ako vas ovdje ne poubijaju."

Jednom su otišla 3 autobusa. U jednom autobusu je otišao S. R., prijevoznik. Masa tih ljudi. Ko zna gdje su završili. Otkad smo izišli nema im traga. B. je rekao odmah ujutro da su odmah poubijani. B., taksista M. T., došao je i rekao: "Oni su poubijani." Poslije odlaska novinara došli su po E. S. On je bio doktor. Odvezli su ga luksuznim autom u Omarsku. Dok je bio s novinarima dovezli su ga naveče u 8 sati. Tu noć hodao je slobodno. Došao je i pričao nam, šalio se: "Vi logoraši, a ja sam bio u gostioni." Vodili su ga, jeo je, sjedio slobodno. Rekao nam je kako će ga tu veče' voditi na razmjenu u Bihać. Oko 11 sati navečer natrpali su dva autobusa. Viču: "Daj doktora E. S.". Nema mu traga. U taj autobus su potrpali E. To je noć prije samog raspuštanja logora. Od tada mu se gubi svaki trag. Neki, koji sada dolaze iz Ljubije, pričaju da su gore kod Ljubije na branu dovozili dva autobusa. U Staroj Rijeci više Ljubije. Da su tamo poubijani neki ljudi. Sad ako se to može povezati. To znaju stražari koji su tu bili.

Kad je došao taj dan, čitaju ove koje su izveli na pistu, i čitaju ove tamo. Bio sam s R. H., M. M. - da idem u Trnopolje. Znalo se da ćemo mi s piste u Trnopolje. Odjednom me je ugledao G. M., poslao jednog stražara i ovaj me odveo u 17. autobus među ljude za koje se ne zna kuda će. Proveo me kroz hangar. U hangaru je D. P. čitao spisak ljudi koji će ići. Pitao sam: "D., kuda ću ja?" Rekao je: "Ti si na jednom putovanju. Bolje ti je nego da ostaneš s ovima ovdje" - i pokazao mi na kosture u hangaru. Bili su to ljudi mršavi kao kosturi. Oči upale, noge više glave, mislim da oni nisu više mogli ni pričati, ali su ti ljudi još živi: ti ljudi nisu bili na Manjači, a nisu došli ni u Trnopolje, mislim da su ostali tamo.

U autobusu (sedamnaestom) stražari su tukli, glave dolje, mi dolje. Poznao me S. H. - brata N. čevabdžije, rekao mi je: "Podvuci se pod klupu, tebe će inače ubiti." Poslušao sam ga. Podvukao sam se, legao pod sjedala, on iznad mene. Stražari, trojica koja su bila u pratnji autobusa, rekli su: "Sada idete. Od vas zahtijevamo dva prazna sjedišta sprijeda. Od vrata se odmaknite pola metra, da ste van dohvata. Ako hoćete

sebi dobro. Ovdje će biti puno ubijanja i klanja. I ako hoćete sebi dobro, skupite pare, satove, dajte, to vama više neće trebati. Što nam više date, bolje ćemo vas čuvati." Imao sam 100 DEM i oko 50 milijardi njihovih dinara, dao sam to S. i dali smo to stražarima, uzeli su, zahvalili se i čuvali nas. U našem autobusu trojica su se ugušila, nije nitko ubijen. Ugušili su se, putovali smo od 8 ujutro i sutra u 8 su nas izveli iz autobusa. Ja sam bio pod sjedištem, noge su mi se ukočile, nisam znao za njih. Lizao sam znoj s ovoga do sebe. Jedan kanister vode su nam dali usput, a jedan uveče. Nismo znali kuda nas vode. S. je na polasku rekao da idemo za Banja Luku. On je spavao na meni i gledao je.

Ova trojica stražara su bili dobri u odnosu na druge, u drugim autobusima. Što su ti radili! U jednom trenutku S. reče da idemo na Manjaču. Stražar, mladić od 20 godina, rekao je: "Onaj koji je dao puno para, nemoj da bi neko' rekao da je on tu." Izgleda da sam bio na spisku za likvidaciju. Čuo sam kako traže D., naši momci kažu: "Nema ga ovdje." Čuvali su nas, moram to reći. Nisu cijelu noć spavali. I vozač nas je štitio. S. opet meni prenosi: "Evo našli su D. (D. C.), izveli ga." Čuo sam kako D. ječi. Vele mu: "Sad ćemo praviti krvavice od tebe D." I tu je D. bio kraj.

Pratnja je bio, njega sam poznavao, malo je trčao, "B." B. iz Tukova, momak isto, nema više od 22 godine. Njega sam isto vidio gore. Dva pištolja, borna kola naprijed i nazad. Put je bio težak. Usput, gdje je god šuma, međa, zaustave, izvedu, ubijaju. Gdje su kuće srpske, ulaze žene, djeca, ljudi, tuku nas. Oni su njima rekli da smo pobunjenici, a mi smo svi ljudi izvedeni iz kuća, 'ko je god Prijedorčanin zna da smo svi civili. Srećom da su nas momci ipak malo zaštitili. Donijeli nam vode. Ljudi su umirali od žeđi. Meni su ispucali jezik i usta. Cijelu noć su izvodili, ubijali i klali. Ja nisam mogao izići ispred onih klupa. Došla su dva stražara, otkinula klupu. Kad sam izišao, nisam mogao jedne minute stajati na nogama. Kad je krv proradila, stao sam na noge. Rekli su mi: "Čuvaj svoju glavu". Ovaj momak koji nas je čuvao. Ne znam tko je.

Ujutro su nas izveli na njivu. Klanje. Grabež - onaj milicioner - onog Đ. S. što je radio u "Urbanizmu", fotokopirao - uze nož, udari ga klinom u glavu i ubode ga u srce. A G. B. pritrča, uze nož i prikla ga - sve to gleda potpukovnik... J. A. zaklaše, zaklaše B. iz "Električnoga". Zaklali su puno naših ljudi na toj njivi. I koga proziva ide na šljunak, na cestu, kraj onih štala, koljena i glave dolje, ruke gore. Oni idu i tuku. Došla je sa nama pratnja. Tu je bio G. iz Prijedorskog SUP-a, on je mene tukao. Tuku, iživljavaju se, kolju, rade što hoće i koliko hoće. Natjerao ih je onaj potpukovnik da prestanu: "Jel' vam dosta tog klanja. I još neki Š., žut, visok, kažu da je bio konobar u lokalu "S." u Banja Luci. One koje nisu pokopali, natjeraše nas da ih potrpamo u autobus. Tu sam prepoznao J., iz Gašića naselja, žena mu je bila sestra od onog na

recepciji, vozio je autobus iz Ljubije. J. su ga zvali. Bio je moj susjed. Radio je u Ljubiji, vozio autobus. Visok, krupan. Nosio je automat, bombe, pištolj. Svi su oni tako bili opremljeni do zuba. I koga treba kokaju. Mi smo držali glavu dolje da te 'ko ne prepozna i nikom se ne javljaj ako hoćeš ostati živ.

Otišli smo na njivu. Tamo prozivaju. Deset i deset se slože. Po stotinu. Na pistu, klečeći. Glave dolje, ruke gore, noge i koljena dolje. Na šljunak. Oni idu i tuku. I tjeraju nas da pjevamo njihove pjesme: "Ko to kaže ko to laže..." Bude: "Ko vas je zajebo?" Mi moramo vikati: "Alija". Pa ponovo: "Ko vas je zajebo?" ... a mi: "Jebem mu majku" ... itd. Iživljavali se na nama 'ko na svinjama.

Prozvali sve, svi odoše. Vidio sam ode M., ode K. i još neki poznati ljudi. Nas je još ostalo na toj njivi. Š. se okrenu, veli: "Šta vi tu čekate? Hej, Prijedorčani, čekajte, vozite i ove, sve je ovo tehnološki višak." Ko i nas da pobiju. Jedan momak se umiješa, A. B., kasnije mi je puno pomogao, nisam ga tada poznao. "Kakvi, bolan, gdje ćeš pobiti ljude, daj ih ovamo, i oni idu u logor." Praktički su nas tretirali kao neku robu. Zatim su nas upisali 'ko nije bio upisan ranije. Odveli su nas tamo kod štala kao na neki liječnički pregled. Potpukovnik je držao neki govor, kako se trebamo ponašati i dao nam je malo vode. Ja sam bio lijevo od kapije. Tu nam je bilo dozvoljeno da se malo opustimo. Imao sam zavežljaj sa sobom, nešto malo garderobe. Vidio me je G., iz SUP-a prijedorskog, počeo mi je psovati majku i udario me jednom-dvaput. Zatim je poslao jednog momka. I taj me je dobro istukao. I opet me je A. B. spasio.

Uto su nas pozvali da se skinemo goli. Moja leđa su bila dobra i opet su me istukli. Vele: "Vidi ovoga, majku mu jebem." Ja sam imao 138 kg kad sam došao u logor. Kad sam izišao iz logora imao sam 100 kg. Tukao me pendrekom po leđima. Dobro me istukao. Morali smo baciti lične karte, slike. Pred jednim vozačem, M., namjerno su trgali slike njegovih unuka. On je plakao.

Tu su bili K. i dosta mojih poznatih. Stavili su nas u prvi paviljon, tako oni to zovu. To je štala. Bilo nas je preko 700. Dolje na podu bio je šljunak. Bili smo loše obučeni. Razabereš šljunak i legneš. Ja sam jake konstrukcije, bio sam godinama sportaš, imao sam kalorija, meni je bilo lakše nego drugima. Kad dođe noć, Manjača je visoko, bude hladno. I mi se dignemo i hodamo. Ali moraš tiho, inače bi rafalom po nama, jer zabranili su da se dižemo. Potpukovnik je valjda naredio da donesu sirovu bujad (paprat). Ali ljudi sve to popuše. Od žutih vreća otkinu, zamotaju i popuše.

Kad je stražar prozivao sutradan, pobjegao sam u drugi kraj štale i nisam se javljao. Prozivali su me i u drugim štalama. Kad smo došli na Manjaču, s putom, već je bilo tri dana, neki su već bili umrli od posljedica Omarske i putovanja, dali su nam

jesti. Čaj i dvopek, a za ručak grah i šnitu kruha. Kad sam išao na doručak, vojnik - u vojničkom odijelu, imao je činove - nije imao kokarde, nego trobojnicu - poznao sam ga da je to isti, izveo me je iz kolone i pitao da li ja njega znam. Rekao sam da ga ne poznajem. Rekao je da je on liječnik, dr. A. B., da je imao citroena kao i ja, i da sam mu nekada, možda 1975. dao neke dijelove za citroen i nisam mu naplatio. Da je njegova žena iz Prijedora, rod sa ženom moga šurjaka, i to bliži rod. Tako mi se on predstavio da smo čak rod ili prijatelji. Rekao mi je da mu je žao što se sa mnom to tako događa, da svi u logoru znaju da sam čovjek, da mi on ništa ne može pomoći, ali da će me staviti u kuhinju da mogu doći do hrane. Već drugi dan ujutro stavio me je u kuhinju. Ošišali su me naćelavo. Pokušao sam poboljšati hranu. Logoraši znaju koliko sam u tome uspio. Nakon sedam dana vele: "Posjeta." Prepao sam se. Rekao sam svima oko sebe: "Ubit će me." U logor je došao B. K., badžo moga šurjaka A. Obučen je bio. Rekao mi je da je došao uvjeriti se da sam živ, da to prenese mojoj ženi i djeci da sam živ. Inače on je radio kod mene honorarno, a i živio je iznad moga restorana još godinu dana prije rata. Čujem da i danas živi tamo. Ono dolje su zapalili, susjedi, kako da kažem, četnici, Srbi. Zaplakao je. A. je rekao: "Izići ćeš ti. Sutra će doći Međunarodni Crveni krst, popisat će vas, izići ćeš ti."

I stvarno, predstavnici Međunarodnog crvenog križa su došli sutradan 13.08.1992. Napisao sam par riječi da znaju da sam živ. Rekao mi je da će sve učiniti da me izvuče. Ali ne u Prijedor. "Ubit će te u Prijedoru. Ubit će te onaj 'ko ti je uzeo mercedesa, onaj ko ti je uzeo audija, kamion, onaj 'ko je sebi prepisao restoran, oni koji su popalili, opljačkali, odvezli." Ostalo je mojih puno zidova. Imao sam puno lokala po gradu, po zgradama, nisu mogli minirati, bombardirati. Svaki dan je dolazio A. Nije bio loš nama na Manjači. Znao je da će doći jednoga dana do ovoga što ja danas pričam, on ima i kćerku S. Došao je jednoga dana i rekao da idem u Banja Luku. Rekao sam svima, svojim logorašima, da znaju gdje sam, iako mi je on rekao da ne govorim nikome. Nisam mu baš sve vjerovao.

Kad su stigli predstavnici Međunarodnog crvenog križa, dobili smo kartice, i hrana je bila malo bolja, ljudi su se oporavljali. S nama je bio dr. K. Skroz slabi su otišli za London. Kasnije je došao A. i rekao da ne mogu ići da nešto moram platiti, 1000 DEM. Jedne subote dođe, već svaki dan su ovi iz Međunarodnog crvenog križa. A. je bila tu, s njom sam bio dobar. Nisu nas više tukli, valjda su se i stražari izdobrovoljili. A. je bila zadovoljna sa mnom, s tim što sam uspio napraviti. I M. sam uspio ubaciti u kuhinju, s obzirom na njegovu stručnost. A. sam rekao da su mi rekli da ću kući, da mi je tako rečeno i da li ona zna išta o tome. Rekla mi je da zna, da idem u Banja Luku. Da se tamo odmah prijavim Međunarodnom crvenom križu.

Popodne me A. prebacio u stan njegove sestre. (...) Uveo me u stan. Stan pun svega, hrane, pića. Rekao mi je da će dovesti moju porodicu. Vratio se s B. M. Mislio je kako je B. moj prijatelj, da njemu može povjeriti da sam došao. B. je dovezao moju porodicu, a A. je došao sam. Odvezao me svojoj kući. B. ipak nije rekao gdje me je smjestio, da ne bi znao gdje stanujem. Ipak je bio oprezan.

Okupao sam se i uredio malo. B. je doveo moju porodicu, dva moja sina. Došla je i moja snaha. B. i M. su otišli kući, a A. je nas prebacio u taj stan. Tada se je još moglo ići Banja Lukom, ali sporednim ulicama, ili kad ideš sa ženom i djecom, pa ne obraćaju pažnju na tebe. A. je mene i porodicu odveo u Merhamet, prijavio sam se u Međunarodni crveni križ, da se zna da sam u Banja Luci. Došao je iz Merhameta A. M., donijeo mi još jedno sljedovanje. Ovo sam ja A. u Banja Luci sve ispričao, i o logoru na Manjači. On je za ratne zločine u Ženevi. Tamo su to radili skriveno.

A. je opet morao ići gore. Dao sam mu 5000 DEM, nakon tri dana. Došli su oni u Banja Luku, Š. osobno, i uzeli su pare.

A. sestra udata je za Muslimana. Ona je inače doktorica, psihijatar, radila je u vojnoj bolnici srpskoj. I A. je osuđivao, ali bio je obučen. Bio je u njihovoj vojsci. Ona je rekla da će mi napraviti uputnicu, a A. vojnu knjižicu srpsku, da s tim pređem u Beograd. A vozač tog autobusa će mi donijeti pasoš, to će koštati 1000 DEM. Ići ću u Beograd u VMA pod izgovorom da sam imao izljev krvi u mozak. Ne sjećam se na čije sam ime išao, na ime nekog iz Banja Luke. Napravili su mi sve te dokumente.

Autobus je kretao ispred njihove vojne bolnice. A. je ušao prvi u autobus i pitao ima li 'ko iz Prijedora. Rekli su da ih ima četvero. Tu ih on u šali napadne da se ne znaju boriti, da ih samo ranjavaju. Inače bili smo se dogovorili da ću glumiti da imam problema s govorom, da mi je lijeva strana lica oduzeta. Morao sam provjeriti ima li Prijedorčana zato što mene u Prijedoru svak zna. Izišao je A. iz autobusa i rekao da ne ulazim unutra, da ima Prijedorčana, da će me zaklati unutra. Vodio je računa da dođem živ. Vratili smo se kući. Raspitivao sam se u Merhametu i crvenom križu da li se organizira kakav odlazak. Ali već mi je postalo opasno, jer A. i M. su mi javili da se u Prijedoru već zna da sam živ i da se raspituju gdje sam. Dolazili su s Manjače svaku noć. A. kaže da se ide s Vojnića, 1000 DEM po čovjeku. I to je bila istina. Najprije će prebaciti ženu i djecu, (...) njima su napravili đačke knjižice. A plaćati nećemo odmah, nego za svakoga treba dati 1000 DEM toj pratnji u autobusu. I ne dati u Banja Luci, nego u Beogradu. Kuma iz Banja Luke trebala ih je odvesti u Tunjice. Kum je imao kafić u Banja Luci, već je bio pobjegao. U Kastelu je bila velika kancelarija, koja je inače vlasništvo moga kuma. (...) oni su sada obučeni u uniformu srpske vojske, srpske policije, i oni ispituju Hrvate i Muslimane. Oni su sada srpska policija.

U ponedjeljak su žena i djeca otišli. Prešao sam stanovati kod kume. Tu sam bio kad se žena javila iz Beograda. Sljedeći ponedjeljak, jer taj autobus je vozio ponedjeljkom, došao sam u autobus. Bio je karlovačke registracije. (...) A. me je upozorio da sjedim mirno, da se ne okrećem, da me netko ne prepozna, da ni s kim ne pričam, da čitam novine. Jer da me je netko prepoznao, ubili bi nas sve. Oni rade za pare. A. me je provodio zaobilazeći neke punktove na kojima su bili Prijedorčani. Jedan iz pratnje autobusa uzeo je moju torbu i dao mi ličnu kartu na koju sam imao putovati. Sjeo sam na prvo sjedište iza vozača. Bio je to jedini sic koji nije imao kontakta s drugima. Na kontrolnim punktovima oni daju spiskove, vele: "Nema Hrvata ni Muslimana." Gledali su lične karte. Na ličnoj karti je bila moja slika. Dovezli su nas pred hotel "Jugoslavija". Rekli su da idem. Žena s djecom je spavala u hotelu "Slavija", rekli su da će doći tamo. Tako je i bilo. Došli su s nekim "jugom", izišli smo na večeru. Oni su platili. Na neka krilca, u pičku materinu. Ja njima dadem pare...

U Zagrebu, 15. lipnja 1993.

- and49

GODINA ROĐENJA: 1963.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Dana 30. svibnja 1992. u dijelu grada vršeno je čišćenje od nesrpskog stanovništva. To su činili pripadnici JNA i tzv. vojske Republike Srpske. Ja sam istjeran iz svog stana pod prijetnjom oružja i uz fizičko maltretiranje. Zajedno sa mnom moj brat i majka A. Nas muške su razdvojili od žena i djece i uz batine nas poveli do tristotinjak metara udaljenog "crvenog nebodera" u kojem se nalazila lokalna radio-stanica. Tu sam vidio nekoliko leševa, među kojima i meni poznatog S. K. Tu smo uz batine utjerani u autobuse i odvezeni u Omarsku. Vozili su nas okolnim putem preko Tomašice. Po dolasku u rudnik Omarsku, odnosno prostorije garaža za rudarsku mehanizaciju, naređeno nam je da izlazi po pet osoba iz autobusa koje su pretresane uz stalno fizičko maltretiranje. Ja i još četiri zatočenika smo ostali zadnji u autobusu kada je jedan čovjek u uniformi JNA, star oko četrdeset godina, automatskom puškom pucao u ljude koji su bili pretreseni i čekali da uđu u logor. Iz neposredne blizine ispalio je cijeli okvir. Prije pucanja hodao je oko njih, šutio, gledao i onda iznenada zapucao. Među tim ljudima su bili: E. Z., A.i A. M., A. G., A. i M. R., dva Albanca kojima ne znam imena. Sa mnom u autobusu su bili F. R., F. J., M. P. i H. zvani "C.". Mi smo pali

po podu, da nas ne vidi ovaj što puca. Kad smo mi izašli iz autobusa, na zemlji je ležalo više od deset ljudi. Okolo je bilo i više leševa koji su bili stari nekoliko dana. U hangaru u koji smo uvedeni bilo je preko četiri stotine ljudi. To je početak mog boravka u logorima koje će trajati do 19. srpnja 1993. godine.

U Zagrebu 20. prosinca 1993.

- and51

GODINA ROĐENJA: 1938.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvatica

Ujutro oko devet sati 18.06.1992. došla je srpska vojska. Zauzeli su od INA-e, od Mirkovića Prištinsku cestu i od raskršća Ljubijsku cestu. Imali su crvene i bijele trake oko ruku. Rekli su da traže oružje, a ko ga nema da se ne treba bojati. Dvojica vojnika su došla do moje kuće i ušla unutra. Kasnije je jedan izašao i rekao da uđem unutra da vidim da srpska vojska ne krade. Kad su izašli van rekli su mojim sinovim da se obuju i da idu s njima. Kad sam izašla van vidjela sam petnaestak susjeda. Među naoružanim Srbima prepoznala sam B. sina od Lj. geometra i učitelja D. Kad je naišao jedan srpski vojnik rekao je da žene idu u kuću, a muškarce su odveli prema INA-i. Kad su došli do Mirkovića gdje ih je čekao autobus sve mladiće su ugurali unutra i odvezli. Kad sam ujutro došla do kuće u policijskoj uniformi je naišao A. sin G. i pitao me za ključeve od auta. Kad sam mu donijela ključ prevrtao je po autu. Pošto su otišli odavde išli su od kuće do kuće tražeći automobile ili vadeći gorivo iz njih. Kad sam doznala da su mi sinovi u logoru "Keraterm", tražila sam propusnicu. Kad sam je dobila otišla sam do logora gdje sam vidjela sinove i muža.

Druga srpska vojska došla je 20.07.1992. Oni su pobili sve Muslimane. One koje nisu pobili odveli su u logor. Autobus pun zarobljenika je vraćen 20.07.1992. oko četiri sata. Na okuci prema Rizvanovićima su ih izveli iz autobusa i poubijali. Njihovi leševi su tu stajali cijelo ljeto. Srpski vojnici su dolazili u moje dvorište, vodili me i htjeli me strijeljati. Nakon toga došli su i odvezli automobil. Kasnije su govorili ako se netko odriče svoga imanja da će mu pustiti rodbinu iz logora. Napravila sam papire, sve do rješenja. To je trebao netko potpisati, ali nitko nije htio. S. K. je rekao da će ih pustiti neko vrijeme bez potpisa. Pošto su bili pušteni 13.08.1992. nisu smjeli spavati u svojoj kući nego kod susjeda. Nakon tjedan dana netko je nazvao i rekao

da ćemo biti poklani ako ne iselimo za jedan dan. Pošto nismo znali gdje ćemo, otišli smo u Trnopolje u logor. U logoru smo se skrivali od srpskih vojnika samo da nas ne maltreitraju. Skrivali smo se u prostorijama škole jer smo se bojali od te prijetnje telefonom kad su nam govorili da sve logoraše treba pobiti.

Kada smo odlazili odatle potpisala sam da sam dragovoljno napustila sve što sam imala samo da nas puste. To je potpisano u bivšoj Narodnoj odbrani. Iz Prijedora sam pošla 20.11.1992. U Novskoj su me primili M. i V. K.

Još dok su moji bili u logoru došao je V. M. On je imao krvavu košulju na sebi i nož. Dok smo razgovarali stalno je gledao gdje mu je nož. Kasnije me pitao da mu dam ključ od garaže. Pošto je imao ključ on je narednih dana dovozio stvari koje je pljačkao u obližnjim selima. Kad je bilo ubijanje Muslimana M., sin S. R., prošao je ulicom držeći nož u jednoj, a snajper u drugoj ruci. Imao je crne naočale i prošao je pjevajući prema svojoj kući.

U Novskoj 6. siječnja 1994.

- and52

GODINA ROĐENJA: 1937.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Dana 18.06.1992. pošli smo ujutro u grad. Imali smo propusnicu izdanu od tzv. srpske vlade. Kada sam došao na benzinsku crpku vidio sam susjede Srbe, naoružane. Sin od Lj. B. pitao me gdje idem. Odgovorio sam da idem u grad. On me upitao imali tko kod kuće i da li imam oružje. Kada sam mu rekao da se vraćam kući, rekao mi je da se ne trebam vraćati. Pošto sam znao o čemu se radi vratio sam se kući da upozorim sinove. Kasnije sam se vratio u grad da kupim mlijeko. U gradu sam svratio kod M. Š. Vraćajući se kući vidio sam sinove, dosta susjeda i rodbine na benzinskoj crpki. Tu me zaustavio susjed D. Z. Rekao je: “Hvatajte ga!” Dolje niže me dočekao jedan od njih. Pitao me gdje mi je sin i da li je otišao u Derventu. Odgovorio sam mu da mi sin radi u Sisku. Pitao me da li imam propusnicu. Kad sam mu dao propusnicu opsovao mi je. Kasnije je naišao saobraćajac H. Kad im je on prišao počeli su ga tući, mene je samo malo zaparalo. Pošto sam ostavio bicikl poslali su nas gore u stroj. Tu su bili Lj. B., “C.” S., M., B., D. K., M. A., S., “N.”, M. sinovi J. i D., A. iz Dubice, “D.” - trgovački putnik. Oni su svi imali uniforme i puške koje su bile okrenute prema nama. U koloni nas je bilo oko trideset, a bili su: moji sinovi, S. G., J. M., V.

J., D. M., M. K., J. A., U. K., F. Dž., I. D., I. D., A. D., M. i njegov sin, Z. D. Naredili su nam da uđemo u autobus koji je bio tu, i da nitko ni s kim ne priča. Ulazeći u autobus mislio sam da će naši susjedi Srbi reći da V., S. i ja ne idemo. Kad smo ušli u autobus morali smo staviti ruke na potiljak. Kada smo došli u "Keraterm" vidjeli smo dosta zatočenika. Oni su bili omršavili od gladi. U "Keratermu" su nas popisali. Tu smo bili raspoređeni po "spavaonama". Mislio sam da ćemo ostati tu samo da nas ispitaju. Međutim, tu smo bili dva dana. Niti su nas ispitivali niti su nam davali hrane. Navečer su počeli prozivati i tući ljude. Te večeri čuli su se krikovi. Tek nakon četvrtog dana počeli su nam donositi hranu i to jednom na dan. U zadnjoj spavaonici nekad nisu dobivali ništa po dva dana. Tu smo ostali dva mjeseca. Svake večeri su prozivali. Koga su prozvali toga su i tukli. Tukli su sa cijevima, ljudima su sječene uši. Stražarili su tu: P. i N. B. Nismo se dva mjeseca presvukli niti smo imali na čemu spavati. Dva radnika koja su radila sa mnom, pozvala su me i izvela iz sobe. To su bili Đ. D. zvani "Đ." i D. Đ. Oni su me tukli pendrecima i čizmama, šamarali me... Kad su me poveli psovali su mi majku ustašku. Dok su me ispitivali za F. ušao je M. T. zvani "C.". On ih je pitao zašto me tuku, a oni su mu odgovorili da je to prva opomena. Kad sam se vratio u sobu bio sam deset dana nepokretan.

Svaku večer su dolazili kamionom i odvozili ljude ili su ih tu ubijali. Kad kamion ne bi htio upaliti zvali bi ljude da pomognu, a poslije bi ih ubacivali unutra i odvozili u nepoznato. Svaki dan bilo je sve gore. Ozlijede na ljudima su se počele crvati. Najteže je bilo kad su izvršili masakr. Naveče su došli s mitraljezima i iselili sobu br. 3. Kasnije su tu uselili 300 ljudi mada u tu sobu nije moglo stati ni 150. Tu su unijeli jedno bure (puno urina) i ljudi su se počeli gušiti. Oko 22:00 sata počeli su pucati po ljudima. To je bilo 24./25.07.1992. To su bili ljudi iz Rizvanovića, Hambarina, Rakovčana, Bišćana i pet mojih susjeda. Nakon toga nismo smjeli izlaziti iz sobe dva dana. Birali su snažnije ljude da iznose leševe. P. K. je dovezao šleper u koji su tovarili mrtve i ranjene. Šleper je odvezen u pravcu Tomašice. Nakon odlaska šlepera sve prostorije su bile u krvi. Pista na koju smo izlazili bila je sva izrešetana mecima. Prve noći je ubijeno više od 150 ljudi, a druge 30-ak. Kad su me odveli na ispitivanje pitali su me za ime oca. Kad sam im odgovorio da mu je ime C. nisu mi vjerovali. Kad sam im dao osobnu iskaznicu uzeli su je i nisu mi je vratili. M. mi je rekao da sam primio 25 pušaka. Kad sam mu odgovorio da nisam primio ni jednu i da ne znam nikoga, rekao mi je da sam primio 25 pušaka od M. T. te da sam surađivao sa S. E. Kad me pitao za puške rekao je da sam surađivao i sa J. M. i pitao je za J. sestre. Ja sam mu rekao da za puške ne znam kao ni za J. sestre. Kasnije me pitao za sina. Odgovorio sam da radi u Sisku. Pitao me da li mi je sin bio na televiziji. Pošto sam rekao da ništa ne znam, pitao me da li sam predao oružje. Rekao sam da smo držali stražu i kad je do-

šao V. V. komandir te jedinice rekao je da nema više straže. M. me pitao da li sam predao puške 30.04.1992. Odgovorio sam da ne znam koji je datum bio, ali da sam puške predao. Kad me pitao za brata rekao sam da je ostao u gradu kod sina. Pošto je od mog brata sin M. vozio M., on me pitao gdje je. Rekao sam da je obolio na živce i da prevozi službenike. Kad je pitao da li se iz moje kuće pucalo snajperom rekao sam da nije istina. Kada sam sjedio na dasci ispred "spavaonica", došli su po mene Đ. D. zvani "Đ." i D. Đ. Odveli su me na ispitivanje uz mnoge psovke. Govorili su da će ubiti K. kao i mene. Odveli su me u skladište i počeli tući. Sa mnom je bilo i maloljetnih osoba. P. B. je najviše provocirao i tukao ljude kao i Đ. (...) Naredili su nam 05.08.1992. da se "spakiramo". Prebačeni smo u logor Trnopolje. Istog dana 120 ljudi odvezeno je u nepoznatom prvcu. Dok su ulazili u autobuse, tukli su ih. Autobusi koji su otišli za Omarsku bili su krvavi, a ljudi premlaćivani. Za ta dva autobusa se ne zna.

Kad smo došli u "Trnopolje" ogradili su nas žicom. Tu smo dobivali malo više hrane. Čuvari su bili korektniji. Nakon nekoliko dana mogli smo dobiti potvrde za izlazak. Te potvrde su davali S. K. i P. Ć. Kad smo dobili te potvrde mogli smo izaći. Od ovih što su otišli u Omarsku bili su J. M. i A. G. J. A. zvanog "J." kombijem su odvezli u nepoznatom pravcu. Pošto smo izašli iz logora s potvrdom otišli smo kući. I dalje smo živjeli kao u logoru. Po danu bi se provlačili do kuće, a spavali smo kod L. A. U moju kuću je uselio V. G. iz sela Oštra Luka. Oni su nam govorili ako ne iselimo za jedan dan da ćemo svi biti poklani. Međunarodna zajednica je odvela i popisala sve nas. Kad su nas popisali bilo nas je previše. Došli smo kasnije u Novsku tu su nas primili prijatelji.

U Novskoj 6. siječnja 1994.

- and53

GODINA ROĐENJA: 1967.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Uveden je policijski sat 30.05.1992. kada je srpska policija preuzela vlast u Prijedoru. Ujutro 30.05.1992. kada je počela pucnjava u Prijedoru svi su bili preplašeni. Preko telefona su pitali što se to događa, a pucnjava se čula sve jače. Iz zgrada snajperisti su gađali sve što se kretalo po gradu. Čuo sam proglas na radio-Prijedoru da svi građani koji su lojalni prema tzv. republici srpskoj trebaju izvjesiti bijele zastave kako ne bi došlo do daljnjeg razaranja. Da ne bi došlo do etničkog čišćenja Hrvati i Musli-

mani su izvjesili bijele zastave. Kasnije sam vidio susjede na ulici sa putnim torbama i vrećicama. Iz transportera Srbi su pucali po kućama i izvodili ljude na ulicu. Kada su došli do naše kuće izveli su mene i starijeg brata. Izveli su nas pred kuću gdje smo morali klečati sa rukama na potiljku. Nakon što smo izašli maltretirali su nas Srbi i jedan pijani srpski vojnik. Oni su imali razne oznake: jugoslavenske trobojnice, srpske trobojnice... Zato nisam znao tko me uhitio. Jedan srpski vojnik mi je govorio da donesem oružje inače će me ubiti. Kada sam mu rekao da nemam oružja napunio je pušku i opalio. Metak je prošao između mojih nogu. Nakon toga naišli su srpski oficiri koji su dovezli autobus u koji smo ušli. Odvezli su nas u pravcu radio-postaje Prijedor.

U Prijedoru kod radio-postaje morali smo stajati u redu jedan iza drugog sa rukama na potiljku. Iz stroja su prozivali ljude. Vidjeli smo dosta ubijenih ljudi među kojima sam prepoznao S. K. - autoprijevoznika po zanimanju. Pošto su ležali u blizini nas, naređeno je da se uklone ti leševi. S. K. su odnijeli do neke kuće gdje su ga bacili u jednu rupu. Dok smo se vozili u autobusu nismo znali gdje idemo, a udarali su nas i govorili da nas treba sve pobiti. Govorili su da više nikad nećemo vidjeti svoj grad. Na putu do Omarske su nas zaustavili i izveli neke ljude. Kad smo došli u Omarsku u autobus je ušao upravnik logora. Rekao je da se moramo ponašati kako nam oni narede. Kada smo izlazili iz autobusa išli smo u grupama od po pet ljudi. U mojoj grupi su bili: F. J., "C. P." i moj brat. Nas pet je ostalo u autobusu. U međuvremenu je došao jedan pijani srpski vojnik i počeo pucati po grupi ljudi koji su bili vani. Kada smo začuli pucnjavu legli smo po podu autobusa. Kasnije su odveli tog pijanog vojnika, a nama rekli da brzo izlazimo iz autobusa. Prelazeći preko leševa vidio sam da su neki ljudi bili samo ranjeni. Njima nitko nije pružio nikakvu pomoć. Među tim ljudima prepoznao sam: A. i A. M., M. i A. R. Kada su nas uveli u prostoriju tu je bila grupa od tristo ljudi. Četiri dana nisam ništa jeo. Ljude su opet počeli prozivati i ispitivati, ali ta ispitivanja su se svodila na ubijanje ljudi.

Ljudi iz "Bijele kuće" su najgore prolazili jer se iz nje nitko nije vratio. Stražar nas je udarao debelim telefonskim kablom. Leševe su nosili na travu iza "Bijele kuće", a kasnije ih ubacivali u kamion i odvozili. Najgora je bila "K." smjena jer je u njoj ubijeno najviše ljudi. Veći dio ljudi je 06.08.1992. prebačen na Manjaču, a ostatak u Trnopolje. Na putu za Manjaču bilo nas je više od 100 u autobusu. Svi smo morali biti u pola autobusa. U toku puta su nas udarali. Kad smo došli na Manjaču morali smo u autobusu prespavati. Te noći su ubili još nekoliko ljudi među kojima i "D." C. Sutradan smo klečeći morali ulaziti u logor. Dolaskom Međunarodnog crvenog križa 13.08.1992. uvjeti su nam se malo popravili. Polovicom rujna išli smo na razmjenu u

selo Žitnić kod Knina. Pošto do razmjene nije došlo vratili su nas u Knin. Kad smo došli u vojni zatvor u Kninu, u 19:00 sati, počeli su nas tući i to batinanje je trajalo sve do 5:00 sati ujutro. U prostorije u kojima smo bili dolazili su pijani civili koji su se iživljavali nad nama. Poslije toga su nas vratili na Manjaču gdje smo bili sve do 13.12.1992. kada je taj logor raspušten. Nas oko 500 zatočenika odvezli su u Batkoviće kraj Bijeljine. U logoru Batkovići nisu nas maltretirali, ali smo morali odlaziti na rad. Na liniji fronte morali smo kopati rovove. Na Majevici je poginulo sedamnaest naših ljudi. Iz Bijeljine smo pošli na razmjenu u lipnju. Razmijenjeni smo 19.07.1993. u Čelebiću kod Livna. Nakon trinaest mjeseci konačno sam bio slobodan.

U Zagrebu, 20. prosinca 1993.

- and55

GODINA ROĐENJA: 1960.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Hrvat

Pretres kuća je bio 18.06.1992. Srpska vojska je tražila oružje. Pretres je vršen od 7:00 do 8:00 sati ujutro. Pošto je bila samo rutinska kontrola, završili su brzo. Nisu se dugo zadržavali u kućama. Među tim vojnicima bio je jedan koji je radio sa mnom. On je rekao: "Nemaš se čega bojati, znam da nemaš oružje, ali, eto to se mora pregledati." Kasnije je izvadio cigarete, ponudio me i rekao: "Ovo daj starom." Kad se taj pretres završio, svi iz sela su se skupili kod mene. Tu su bili: K., D. i mi. Dogovorili smo se da ćemo popiti kavu. Ali, što se kaže, tek što je voda prokuhala došla je druga vojska tzv. "crvene beretke". Bila su trojica. Rekli su: "Svi muškarci neka iziđu na cestu." Iz te moje ljetnje kuhinje su izašla dva brata D., od tetke sin, moj otac i ja. Onda je jedan od njih došao do mog oca i pitao ga koliko ima godina. Kad mu je otac odgovorio da ima 63 godine, rekao mu je da se može vratiti. Kad je mene pitao za godine, rekao sam da imam 32. Meni je rekao: "Ti idi na cestu!" Tako su sve redom pitali. Nisu tražili nikakve dokumente. Kad smo izlazili pitao sam: "Možemo li uzeti jakne?" jer je tu bilo ljudi koji su izašli u papučama i u džemperima. Rekao mi je: "Možete, ali niko ne smije ući više u dvorište." Meni je mati iznijela kaput, tetka je iznijela svom sinu... Onda su nam rekli: "Idite polako prema benzinskoj pumpi…"

Polako smo svi krenuli dolje. Istovremeno, odozgo su išli B., Dž., G. Tako da su se kompletne dvije ulice skupile. Svi smo bili na jednom mjestu u grupi. Kad smo

došli do benzinske crpke, glavni - šef "crvenih beretki" tražio je S. G., B. J. i V. J. Tražio je samo tu trojicu, a na koga je drugog naišao kupio ga je. Taj komandant je bio visok, krupan, težak oko 95 kg, star oko 35 godina, nosio je sunčane naočale i bio je "pun sebe". Bilo je tu dosta drugih ljudi iz Rizvanovića i Rakovčana koji su išli u grad, ljudi su tražili propusnice. Sve ljude koji su se vraćali zaustavljali su i skupljali kod nas u grupu. Tu u toj ulici su pravili kao jedan sabirni punkt. Kada je naišao moj susjed N. B., legitimirali su ga i rekli mu da ide dovesti ovu trojicu. Vojska je njih mimoišla jer su se bili sakrili. On je otišao, a B. je bio u gradu. Nakon 15 do 20 minuta došao je tu S. G. i N. B. Kada je N. pitao: "Što ću ja sad?" On je odgovorio: "Ti možeš ići jer imaš dosta godina." Kad su J. pitali gdje je bio, gdje se sakrio. On im je odgovorio: "Pa ja sam bio u kući. Nitko me nije tražio." Rekli su mu: "Dobro, stani tamo u grupu." Tada je naišao i B. Njega su zaustavili i legitimirali. Tada su rekli: "Mi tebe tražimo." Tako u toj grupi nas se skupilo oko 37. Tu smo stajali oko 2 sata. Onda je taj njihov glavni vođa imao pik na S. G. Pitao ga je: "Je li brko, koga si pitao da čučneš?" Odgovorio mu je: "Stajao sam dugo, noge me zabolile pa sam čučnuo. Prišao mu je, udario mu dva šamara i rekao: "Boli li te još? Ne boli?!" Poslije toga došao je vozač i autobus "Autotransporta". Poznavao sam tog vozača, ali se on pravio da me ne pozna. I on je bio u uniformi. Samo je rekao: "Ulazite, upadajte, bez guranja!" Pri samom ulasku u autobus, jedan vojnik sa kožnim šeširom nas je pregledao da nemamo oružje. Kad smo ušli rekli su nam: "Idete na ispitivanje. Nakon dva sata vraćate se nazad." To je rekao taj brko. Vojnici su imali crvene beretke. Jedni su imali vojničke, a drugi maskirne uniforme. Od vojnika je bio D. A. i njegov sin. On se zalagao da se jedan dio pusti. Onda je ovaj jedan rekao: "Kad nađemo B., V. i S., pustite ostale. Onda je taj šef "crvenih beretki" rekao: "Šta, ja ću ih okolo hvatati, a ti ćeš ih puštat!? Neće to ići tako." Kada smo vidjeli gdje se autobusi svraćaju, znali smo kuda nas vode.

Kad smo došli u "Keraterm" svi ostali logoraši su morali ući u svoj prostorije, a nas 37 su postrojili ispred autobusa. Komandir smjene je bio F. Komandir druge smjene je bio D. K. Među mnogima koji su bili zajedno sa mnom bio je i A. K. On je bio instruktor u auto-školi. Jedan od onih koji su nas doveli je rekao: "O A., zar si to ti? Vidiš prije si ti bio instruktor, ti si odlučivao tko će padati, a sad sam ja došao na vlast, sad ja odlučujem. Nisi htio mene pustiti na vozačkom... E, vidiš, da si ti mene pustio tamo, sad bi i ja tebe pustio ovde. Nije to ništa, ja sam kod tebe padao tri puta, a nadaj se da ćeš i ti kod mene padati. Kad te ja budem ovde sređivao i ispitivao nema šanse da prođeš." Tad je F.uzeo jednu veliku bilježnicu (formata A4) i počeo pisati imena i prezimena. Tu su bili S. G., J. M., J. A., F. D., B. B., M. B., I. B., V. J., M. K., I. D., I. D., M. K., M. K., A. K. i ja. Bili su i neki iz Rakovčana - obitelj Š., zatim A.

K. i mnogi drugi koje znam iz viđenja. Još je bio i S. B., E. A., D. A. i jedan M.. Kad su nas popisali K. je rekao da prvih pet ide u “spavaonu” br. 1, drugih deset u “spavaonu” br. 2, sljedeći u “spavaonu” br. 3 i “spavaonu” br. 4. U sobi br. 2 su bili: S. G., J. M., V. J., M. K., J. i svi ostali A. i ja. Kad su nas doveli unutra rekli su nam: “Nađite sebi mjesto gdje ćete spavati.” Ja sam imao sreću da sam sjeo na neke palete. Od vrata sam bio udaljen oko 6 ili 7 metara. Prostorija je bila oko 130 kvadrata. Kad sam došao u prostoriju ljudi su mogli spavati samo jedan do drugog. Po mojoj procjeni tu je bilo oko 390 - 420 ljudi. Do vrata je bilo još mjesta za oko 20 ljudi da mogu leći bez ikakvih problema. Kako su dani prolazili više nije bilo šanse da netko legne, a kasnije su neki morali samo čučati jer nije bilo šanse ni za ležanje. M., ja i još neki ležali smo na tim paletama. J. V. i J. M. su bili udaljeni od vrata samo 4 metra. Svaki dan prosjek dolaska ljudi u logor je bio od 50 do 60 ljudi. Bili su to ljudi koje su skupili po gradu i okolnim selima: Trnopolju, Kozarcu, Ljubijama.

Dana 12.07. doveli su oko 350 ljudi iz Matrića i ostalih sela. Tada je prosjek “spavača” bio oko 480. Tako je bilo sve dok M. Ć. zvani “K” (policajac) nije poginuo. To je bilo 20. ili 21.07.1992. Tada su pooštrili mjere prema nama. G., jedan od stražara, došao je i rekao: Mi vas čuvamo, a vaši gore biju naše po selu. Neće više biti onako kao što je bilo.” Od tada nam nisu više davali vodu i zabranili su nam šetnju. Zabranili su da vrata od “spavaone” budu otvorena. Maltretirali su nas cijele noći. Uvjeti su postali grozni. Dovozili su kruh u 10:00 ujutro i ostavljali ga vani na suncu tako da bi se skroz posušio. Tek navečer oko 17:00 ili 18:00 sati podijelili bi nam hranu. To nam je bio i ručak i večera i sve.

Sve ljude sa brda, a brdo je široko oko 5 km, a dugo oko 12 km, doveli su u logor. Brdo obuhvaća sela: Čarakovo, Hambarine, Rizvanovići, Biščan i Alagići. Logor je bio premalen za prihvat tolikog broja ljudi. Da bi ove nove primili ispraznili su sobu br. 3, a tu su bili “stari” logoraši, njih 280 do 300. “Stari” logoraši su raspoređeni po ostalim “spavaonama”. U tim “spavaonama” je bila tolika gužva da kad bi jedan pošao leći svi su se morali okretati. Čim bi netko ustao, drugi bi mu zauzeo mjesto. Vrućina je bila neizdrživa, a vode nam nisu davali. Samo smo čekali što će se dogoditi sljedećeg dana. U “spavaoni” br. 3 bilo je dosta mojih radnih kolega. Među logorašima je bio i M. K. Došla su dva puna autobusa. Mnogi su klečali ili sjedili na podu, a drugi su sjedili na njima. U autobusima je bilo od 100 do 120 osoba. M. je došao jednim od tih autobusa. Izveli su ih pred vagu (vaga za kamione). Izveli su ih do parka i naredili im da posjedaju u krug. Tu su sjedili 2 sata. Nakon 2 sata ukrcali su ih u autobuse koji su se zatim uputili u pravcu Omarske. Nakon 2 sata vratili su ih u Keraterm, opet na isto mjesto. Natjerali su ih da kleče sa rukama na potiljku. Nakon toga vojska, po-

jedinci, počeli su im prilaziti i tući ih. Zatim su ih opet ukrcali u autobuse i odvezli prema gradu. Kasnije kad sam izašao doznao sam da su leš M. K. našli na raskršću u Donjim Krateljima, na cesti koja vodi za Biščane. Doznao sam da su tu ulicu "čistile" 5. i 6. krajiška brigada. Oni su "čistili" Tukove, a zatim su išli gore na brda. Kad su prolazili našom ulicom žene su zajaukale da muških nema jer da su u logoru. Oni su produžili dalje. Kad su došli do Duratovića vidjeli su muškarce i odmah ih ubili. Ubili su S. D. na kućnom pragu. A. T. je ubijen u pšenici dok je bježao. S. K. su ubili kod vodovodne stanice. Nitko nije sahranjivao te leševe. Zarobljenici koji su autobusima odvedeni u Prijedor ubijeni su na cesti prema Biščanima. To sve su pričale žene koje su ostale u kućama. One su čule pucnjavu. Leševi su ostali tu 5 ili 6 dana tako da se širio neopisivi smrad. Bila je velika vrućina jer je bio mjesec srpanj. Neki su smogli snage i otišli dolje pogledati. D. J. je išla gledati. Ona je rekla: "Kad bi bacio kamen na te 'bare' (lokalni izraz za livadu) bila bi sreća da kamen ne pogodi neko tijelo." Tu je bio leš do leša. Većina ih je bila ubijena nasred 'bare', malo ih je bilo koji su uspjeli pretrčati 50-ak metara. Srbi bi ponekog pustili da pobjegne 50-ak metara, a unda bi ga ubili.

"Spavaona" br. 3 je bila puna. Unutra je bilo 420 logoraša. U sobi su bili: S. K.(otac od M.), D. D. i njegova dva sina, "K." i njegova 3 sina, E. D., još jedan D. (plav, proćelav), F. A. (vozač) i još dosta njih koje ne poznam. U odnosu na to što su radili stražari i njihova klapa u "spavaoni" br. 3 mi smo bili u povlaštenom položaju. Znali smo da mi dolazimo na red kad završe u "spavaoni" br. 3. Jedno vrijeme nisu nikoga primali u "Keraterm", a zatočenicima u "spavaoni" br. 3 nisu davali ništa jesti ni piti, dok smo mi mogli piti i jesti. Jesti znači dobiti dvije tanke šnite kruha i 2-3 dcl graha ili nekih makarona kuhanih na vodi. Nekad je bio kupus, ako bi te zapao list kupusa veličine dlana bio bi sretan. Kuhali su na vodi, bez soli, bez ičega. Kruh se tako tanko rezao da je jedna štruca dostajala za 8 osoba.

U noći 24./25.07.1992. izvršili su pokolj. To je bilo u smjeni D. K. zvanog "K.". D. K. i "Č." B. su izvršili pripreme u noći 23./24.07.1992. K. je došao u smjenu i zatvorio "spavaone". U našoj "spavaoni" je bilo toliko vruće da su se ljudi počeli skidati, a takoreći disali smo na škrge. K. je skupljao svu mokraću (koja je bila u buradima) iz "spavaona" br. 1 i 2. To je prolijevao pred jedna vrata iza "spavaone" br. 3. Nakon što bi prosuli tu mokraću bacili bi 1 ili 2 lopate klora na to tako da bi nastajao nepodnošljiv smrad. Suze su nam curile kao da su bacili suzavac. Sat vremena prije nego što će svoju smjenu predati, istresli su oko 1/2 vreće klora i onda su bure sa oko 50 litara mokraće stavili pred "spavaonu" br. 3. To su sve ugurali unutra i otvorili vrata od "spavaone" br. 3 tako da onaj smrad uđe unutra. B. je prije smjene zatvorio sve pro-

zore tako da je u "spavaonu" br. 3 ulazio samo taj smrad. Kad je došao "K." u smjenu nije se moglo živjeti. Oko 21:00 sat nastali su problemi jer su zaključavali. U trici se nije moglo disati. Narod je već znao što se događa.

Te večeri su K. "Č." izveli 10-ak ljudi. Poredali su ih u krug sa rukama na potiljku i tukli ih. Nisu ih odmah počeli tući nego su ih prvo jedno vrijeme tako držali sa rukama na potiljku. Oko 22:00 sata je nastala vika. Nije se znalo da li ljudi vrište od toga što nemaju zraka ili od batina. Oko 23:30 ili 00:30 K. je vikao: "Razbijte prozore! Razbijte stakla!" Jedni su porazbijali i kad se čulo pucanje stakla netko je zavikao: "Bježe! Šta je?! Pucaj!" Počeli su pucati i paljba je trajal sat ili dva. Cijelo to vrijeme K. je komandirao: "Prekini paljbu!" i hodao ispred "spavaona" br. 1 i 2. Kasnije su se čuli Ž. i D. glas. Vikali su: "Ubijte ustašu!" (Misleći pritom na K. koji ih je pokušavao spriječiti.) K. je i dalje bio ispred "spavaona" br. 1 i 2. On je rekao: "Skloni se K. da pucam!" Oko 04:00 ujutro sve je utihnulo. Na trenutak sam zaspao, možda na 10-ak minuta. Samo znam da je opet bio ispaljen rafal ili dva. Komandant logora S. je običavao dolaziti oko 07:00 ili 08:00 sati, ali tog jutra je došao oko 05:30. Došao je sa svojim ljudima i pitao: "Što je bilo? Tko je počeo bježati?" Poslije su došli u našu "spavaonicu" i izveli S. J. i H. da iznose mrtve iz "spavaone" br. 3. Njih dvojica su znali pomagati. Oni su bili njihovi radnici. S. im je i pjevao jer je imao dobar glas. Oko 09:00 sati počeli su iznositi mrtve. Iznosili su ih do 11:00 sati. Kad su došli unutra bili su mokri od znoja, žutili su se k'o papiri, iznemogli. J. je inače spavao do mene. Sjeo je i rekao mi: "Zbogom rođo, više se vidjeti nećemo." Kada sam ga upitao zašto, rekao je: "Ja sam im svjedok, ubit će i mene i H. Rekao sam mu: "Ma neće!" Onda mi je rekao: "Ali, da se zna, do sada sam iznio 135 mrtvih i poredao sam ih. Mislim da ovi logoraši unutra što su ostali, mislim da ih ima još 1 m debeo sloj. Mislim da ih ima još oko 90. Ne mogu više i mene će ubiti." Kasnije su otišli drugi iznositi. Bio je pun kamion mrtvih, 36 teško ranjenih je isto natovareno u taj kamion i još 10 zdravih momaka. Svi su odvedeni u pravcu "Omarske". Kamion je vozio P. K. auto-mehaničar iz auto-transporta. Kasnije kad smo izašli iz logora, P. mi je rekao da su svi pobijeni, čak i oni zdravi. Sve sa njih su skinuli na hrpu, tako da su leševi ostali goli. Sa te hrpe su uzeli što im je valjalo, a ostalo su zapalili. Jedno šatorsko krilo su nakupili cipela, "adidaski"... Bilo je satova i prstenja sa prstima. Čovjek se čudio od kuda im onolika volja za zlatom onako krvavim. Sve je to bager zatrpao jalovinom. Ta se lokacija nalazi na pravcu između "Omarske" i Tomašice. To je prošlo kroz rudnik. Samo mi je kasnije rekao: "Sumnjam da će se netko sjetiti da otkopa 100 metara jalovine da bi našao leševe." On je sam rekao: "I mene će ubiti jer i ja sam svjedok." Onda je rekao: "Ja sam vozio, nisam ih ubijao." Među njima je odvezen i S. K. zvani "S." koji je bio teško ranjen u prsa. Bio je među onih 36 ranjenih. Kad se to sve završilo nije bilo:

D. D. i njegovih sinova, ni vozača A. Te noći je ubijen i hodža iz Rakovčana. Mnogo drugih ljudi koje sam poznavao više nije bilo.

Kad se završio pokolj, negdje oko podneva, došla je vatrogasna cisterna, ali kako nije bio jak pritisak dovezli su vojnu cisternu i uzeli 4 logoraša da to operu. Perući, prali su i zemlju, jer je već bilo mjesta gdje je krv ušla u zemlju. Asfaltom je voda tekla crvena od krvi. To su bile rijeke crvene vode. Šmrkovi na cisterni su bili toliko jaki da su i asfalt trgali. Kasnije su prali "spavaonu", ali nisu uspjeli sve tragove sakriti, jer je bilo krvi i na visini od metar ili 2. Nakon dva dana krv je više smrdila u onoj kanalizaciji tako da je svaki logoraš osjetio taj smrad. Oprali su i kamion kojim su vozili mrtve. Nakon nekog vremena došao je vojni TAM 110 i "fora" im je bila da kažu: "Trebamo 10 ljudi, dobrovoljaca, kupi se stoka po selu." Kasnije su odvozili 10 ljudi. Ispostavilo se da su oni išli na Kratelj i utovarali one mrtve. Kasnije se doznalo da su ti mrtvi odvoženi na kop u Tomašici. Tu su ih zatrpavali kao i one zdrave koje bi prethodno ubili. Uspjeli su tako napraviti i po drugi put, a kasnije su ljudi bježali unutra. Opet su doveli kamion do onog kruga. Onda je K. izašao i rekao: "Hajde, treba 5 ili 6 ljudi da gurnu kamion, da upali." Izveo je malo snažnije, ali pošto je kamion odmah upalio rekao je: "Hajde, kad ste tu, uđite unutra." Tako su radili 3 dana. Po mojoj procjeni oko 70 ljudi su tako utovarili.

Četiri ili pet dana nakon tog pokolja došao je jedan kamion sa zastavom. Rekli su: «Hajde, treba nam jedno 8 ljudi za rad.» Tih osam ljudi je išlo na brdo, u Hambarine, Rakovčane, Biščane. Išli su od kuće do kuće i odvezivali krave, ovce... To su sve dovodili u Tukove na novi stadion. Jedino su se ti ljudi vraćali. Oni su bili jedini koji su išli na rad i vraćali se. Od njih smo dobili informaciju da je sve pobijeno, ali nismo nijednog leša vidjeli. Ako bi vidjeli leš morali su to prijaviti i onda su ga morali voziti. Ljude koji su vidjeli leš bi ubijali tako da je bilo pametnije šutjeti. Kada ubiju oko 10 ljudi to se ne računa kao masovno u odnosu na onih 250-300 koji su ubijeni 24./25. U tom periodu je D. S. bio glavni u tom logoru. Kad su 25.07.1992. izvršili taj masovni masakr, kad su se leševi nalazili po pločniku, travi, jedan se držao za trbuh i govorio: «Ljudi, vodite me doktoru, iskrvarit› ću!» Sikirica je od jednog vojnika uzeo poluautomatsku pušku i ispalio u tog jadnika. Onda se sagnuo i kao pitao: «Evo, je li ti bolje, je li dobro?! Eto vidiš, ne boli!" Ubio je čovjeka s udaljenosti od 50-60 cm. Toliki je to udar bio da su meci, kad su se odbijali i vraćali u tijelo, dizali tijelo oko 1-2 cm.

Iz logora "Keraterm" tjedno su ljudi dva puta voženi u pravcu Omarske. Svaki dan u logor je stizlo oko 50 ljudi. Bilo je dana kad nisu stizali ali onda bi ih poslije doveli i po 300. Dosta ljudi nije imalo mjesta za spavanje. Oni su po istom principu

znali natovariti 1 ili 2 autobusa ljudi i odvesti ih za Omarsku. Kad odvezu 4 autobusa onda bi za 10-ak dana vozili po jedan autobus ili po dvojicu ili petoricu. Kad su sve ljude iz Ljubije popisali onda su ih sve odvezli sa dva autobusa. Bilo ih je oko 190. U logoru "Keraterm" 05.08.1992. u 10:00 su vršili prozivku. Prozvali su oko 120 ljudi među kojima je bio A. G. i J. M. Njih su odvezli u pravcu Omarske. U 11:00 su počeli prozivati ostale logoraše i tovariti ih u autobus. Ti su otišli za logor Trnopolje. Ja sam bio u toj grupi koja je išla za Trnopolje. Iz grupe od 120 ljudi samo su dvojica došla u Trnopolje u sobu br. 1. Oni su rekli da su ih prvo odvezli u Omarsku (25.08.1992). Onda su oko 11:00 ili 12:00 sati prozvali 176 ljudi i odvezli ih tim autobusima. (...)

Izašao sam iz logora oko 12.08.1992. Prvih nekoliko dana bilo mi je teško. Nakon sedam dana umrla je supruga od Đ. M. Susjedi su otišli na sahranu, a među njima je bio i B. B. (on i Đ. su bili dobri prijatelji). Sahrana je bila kao i sve druge. Skupilo se puno ljudi. Između ostalih bio je tu i B. M. Mislim da je on Đ. brat. Na toj sahrani ljudi su svašta pričali. Kako su znali da je B. bio u logoru, pitali su ga kako je. Odgovorio im je: "Pa eto, dobro. A kako si ti B.?" A on mu odgovori: "Nikad bolje! Eto, ovaj rat, nisam znao da je tako dobar!" (…) B. je išao i silovao …, čak i djecu…, jer mu je to bila specijalnost. B. je oblačio uniformu samo kad je trebalo silovati i govorio: "To je za srpsku republiku čast uraditi." To mu je bio jedan od načina za brže iseljavanje Muslimana. Da Muslimani što prije napuste taj teritorij.

U Grubišnom Polju, 7. veljače 1994.

- and56

GODINA ROĐENJA: 1959.
PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Musliman

U selu Sivcima, kraj Trnopolja, bilo je mirno do 14. lipnja 1992. godine. Našao sam se u selu slučajno. Dok sam igrao košarku pokupili su me i deportirali u logor Keraterm. Naišao je jedan tenk i ta srpska vojska. Kupili su nas na hrpu. Svaki drugi je dolazio krvav, razbijene glave. Jednog momka su odmah ubili. Ubijeno je najmanje deset osoba tog dana u Sivcima. U Kenjarima, blizu Sivaca, pokupili su tog dana inžinjera strojarstva F. T. i 18-godišnjeg sina njegove sestre. Izgubio im se trag.

Dovukli su nas, puna tri autobusa, u Trnopolje oko podne. Pretresali su nas i pobacali dokumenta. Svi smo bili civilno stanovništvo, nenaoružani narod. Doveli su

nas u "Keraterm", gdje je tada došao i jedan autobus ljudi iz Kenjara (više Sivaca). Tada su popalili kuće uz put koji vodi od Prijedora prema Banja Luci. Popalili su i sva sela s lijeve strane puta.

Rekli su nam da idemo na ispitivanje. Ma, ne govore oni puno. Samo batinaju, tuku, psuju ustašku majku, beretke, Aliju, Tuđmana. U logoru je bio jedan od najvećih zločinaca Z. Ž. – "Ž.". Nosio je crvenu beretku, ima ožiljak na licu, crn momak, jedno 32-33 godine. Čim bi ušao u autobus kazao bi: "Marke, marke, dojč marke - sve ovamo. U koga nađem odmah mu glave nema." Normalno ljudi su sve davali. Pokupio je i sve dobre satove i zlato. Strpali su nas u hangar - skladište u toj tvornici u "Karatermu". Mene su strpali u takozvanu "dvojku", koja je imala jedno 250 m^2. Tada nas nije bilo puno, ali kasnije je bilo preko 500 ljudi, po 515, 520 ljudi. Uvijek je netko umirao, nekog su ubijali, odvodili, tako da broj nije bio nikada stalan.

Istog dana je počelo maltretiranje. Tog dana nismo jeli. Pakao je nastao navečer, kada su počele prozivke. Navodili su neke bez-vezne razloge - kao netko je nekog ubio, ubio mu neko dijete. O tome priče nema, samo traže opravdanje za batinanje. Najviše su nastradali oni iz četvrtog autobusa. Njih su najviše tukli te noći. Kada su prozivali njih 30-40 iz tog autobusa nitko se nije htio javiti. Bijesni zbog toga izmišljali su koješta, kao npr. - tko je otimao vojniku pušku. Nalaze razloge da iz tog autobusa izvedu deset po deset i tako ih mlate. Jednom momku iz Brđana, J. A., razbili su glavu tukući ga. Te noći posebno se isticao Ž. Pucao je i ranio neke u glavu, u ruku, u nogu. Mlatio je i parao nožem kako naiđe na koga. Svaki dan je bilo gore. Svaki dan ubijanja, hrane nikako, vode nikako, zagušljivo. Dođe oko 800 obroka na nas 1500. Dakle, često bi ostali i bez tog obroka od 2 prozirne šnitice kruha i 7-8 žlica variva.

Ubijali su po dva čovjeka dnevno, tri, kasnije 8, pa i po 30. Kamo sreće da su ubijali metkom! Tuku čovjeka po sedam noći, kao što su tukli E. B. iz Kozarca. On je jadan umirao sedam dana. Bile su mu polomljene čašice na koljenima, na rukama, sav grudni koš mu je bio zdrobljen. Mokrio je krv. Nije mogao pričati, ni hodati, nije znao za sebe. Kada je umro, sedmi dana nakon mog dolaska, izbacili su ga na smetlište i odvezli ga kamionom. Dž. M. su ubili za 5 minuta. Najgori pakao je bio kada su dovezli ljude sa brda oko Prijedora - sa Čarakova, Hambarina, Rizvanovića, Zecova. Tada su i nas zatvorili i nismo izlazili puna tri dana. Jedan dan nije bilo hrane. Drugi dan su ubacili samo kruh - jedan na 7-8 ljudi, nekome više nekome manje. Treći dan smo izišli na brzinu, jer ubijaju ljude naočigled.

Tada se dogodio masakr, pravo strijeljanje. Tijekom noći strijeljali su preko 200 ljudi. To je bilo 24./25. srpnja 1992. godine. Strijeljanje je počelo oko pola noći. Čula

se pucnjava cijele noći iz teških mitraljeza, bacili su bombu, vikali, psovali, ganjali ljude po pisti. Izvedu 2-3 čovjeka, pa ih ubiju. Izvedu 10 ljudi, ganjaju ih i ubiju. Njih stotinu na ovih deset. Opale rafal po spavaonici. Tu je bilo krvi do koljena. Tada je bilo preko 150 mrtvih i više od 70 ranjenih. Ujutro je došao šleper. Vidio sam svojim očima kada je otišao natovareni šleper. Ostavljao je krvavi trag. Užas! Saznao sam da su tovarili ljudi iz TROJKE. U njoj su sve strijeljali. Jedan po nadimku H., iz K., koji je isto tovario, govorio je da je bilo ljudskih komada i da su tovarili zajedno mrtve i ranjene. Idiotizam!

Druge noći, odmah iza, bilo je mirno do pola pet ujutro. Odjednom začu se jedan dugi rafal, kuknjava, zapomaganje i onda samo kratki rafali. Neke su strijeljali u spavaonici, a neke izvodili. Te noći strijeljali su mog radnog kolegu A. H., što mi je rekao i moj radni kolega M. A. koji je preživio to strijeljanje - sada se nalazi negdje u Zenici. Poginulo je tog dana puno momaka koji su radili u Celulozi i koje osobno poznajem. Recimo M. - njega nisu strijeljali. On je jadan tovario, pa su i njega natovarili s njima. Sve te ljude iz TROJKE, koji su tovarili, strijeljali su i natovarili i njih. Jedino je taj H. ostao živ. On je u Sisku, radi u nekom šumskom poduzeću kao knjigovođa. Tog jutra, te druge noći, poginulo je 30, a ranjeno oko 20-30 osoba. Teško je znati točan broj. I tog puta je došao kamion i natovareni su samo mrtvi, a s drugim kamionom su odvezli ranjene - navodno u bolnicu.

Te noći jedan momak iz naše spavaonice – E. N. - inače tada je bio bolestan, otišao je oko 12 sati. Prišla su mu dva vojnika, stražara. Jedan od njih je hodao i vikao: "Faca, faca - odakle si ti faco?" Pitao ga je nešto i samo ga ustrijelio pištoljem. Na mjestu je izdahnuo. Drugog momka, B. (šofera - imao je trgovinu u Prijedoru) ranio je u stomak. Odvezli su i njega. Ubijali su jednostavno nizašto, svake noći. Pretukli su S. M., F. H., N. M., F. M., S. S., T. L., S. D., A. M. Neki od tih ljudi ostat će teški invalidi.

Treći dan poslije tog masakra opet nam nisu dali izlaziti. Iz te TROJKE odvozili su ljude u nepoznatom smjeru. Deset po deset ljudi u jedno desetak tura. U tri dana nestalo je najmanje 400 ljudi - što pobijenih, što ranjenih. Ni danas se ne zna što je s tim ljudima. Osobno znam neke za koje se ne zna, kao npr. D. N. (radio je sa mnom u Celulozi) i njegova tri brata, onda brat od mog prijatelja, kolege M. – M. N. brat; M. N. zvani "M.", zatim ne zna se za M. K. Od M. H. ubili su oca i stričevića. Tu u "Keratermu" ubijeno je i premlaćeno puno ljudi s prezimenima D., H., M. iz Hambarina, te puno ljudi iz Čarakova i Rizvanovića.

Stanje je bivalo malo bolje, malo su popustili, ali nastala je tortura, premlaćivanje i odvođenje ljudi. Vršila su se neka ispitivanja i nepodobni su odvođeni u Omarsku.

Dana 5.8.'92. godine došli su autobusi, najprije dva i prozvali su 124 čovjeka za "Omarsku". Iz "Omarske" im se gubi svaki trag. Tada su otišli N. M., sin B. iz Kozaruše; A. E. iz Gornje Kozaruše, sin R.; F. M., brat od N. i B.; neki Š. iz Prijedora; A. G.; M.; S. R. sa Pećana. Prvo su ih postrojili, prozvali i uvodili u autobus. Kako je koji ulazio tako su ga tukli lancima, željeznim šipkama, letvama, palicom za baseball, nekim koaksijalnim kablovima. Tukli su i stražari i specijalci. Posebno se isticao "D." iz Orlovaca. Jednom je zatočeniku – A. pripisao da je silovao dijete, za što ga je lažno optužio J. B. Bio sam nazočan kada je tukao S. S. i neke duge. "D." je bio strah i trepet. Kada naiđe bijelim mercedesom nema žive duše na pisti. (...)

Jedan je bio logoraš, a činio je isto što i oni. Tukao je naše starije ljude, djecu, jer tu je bilo djece od 13 godina, pa do staraca preko 60 godina. Dolazili su autobus za autobusom. Bili smo presretni da idemo. Došli smo u "Trnopolje". Dobar osjećaj. Vidimo kukuruze, šljive, zelenilo, a ne samo zatvoreni prostor kao do tada. Straža je bila ipak mekša. Prostor ispod doma je bio ograđen žicom, gdje su već bili drugi logoraši. Stupili smo odmah u kontakt s njima. Mi smo bili gladni i iznemogli. Svi sa bradama. Bacali su nam kruh - mi smo se otimali za taj kruh, neki čak i tukli. Do tada je tu bio logor, a tog dana su stavili tablu i natpis na engleskom: Otvoreni prihvatni centar.

Navečer je došao Ž. i istukao svog kuma iz Kamičana. Prebio ga i nogama gazio. Onda je došao taj M. i kao - ispričao se. Te noći opet su odveli osam ljudi iz jednog skladišta u nepoznatom smjeru. Kada bi ljudi izlazili po hranu, nikada se ne bi vratili. Našli bi ga, kada netko drugi ide po hranu, ubijenog ili zaklanog.

Voda je bila jako loša. Dobio sam dizenteriju. Već tada sam bio 28 kg mršaviji, a kada sam dobio dizenteriju za sedam dana sam smršavio još 10 kg - na 70 kg. U Trnopolju sam se fotografirao.

Jedan konvoj je otišao 13. ili 14.8.1992. godine i svi su sretno prošli. Mnogi su požalili zašto nisu otišli s njima. Kako su dolazili strani novinari i Crveni križ odlučeno je da neki odu s konvojem. Dana 21.8.1992. godine došlo je 5 autobusa u Trnopolje. Uspio sam ući u jedan autobus s bolesnicima i ranjenicima, kada sam na nosilima nosio jednog ranjenika i tako ostao u autobusu. Vozač je bio V. B., a pratilac D. K. iz Podgrađa (dio Kozarca). Spojili smo se s konvojem od 5-6 šlepera iz Prijedora. Bilo je dobro do Banja Luke. Međutim, naš pratilac veli da sve predamo - zlato, novac. Ljudi su dali što su imali. Meni su uzeli 150 DM.

Išli smo prema Skender Vakufu, gdje smo trebali imati odmor, ali produžili smo i išli povrh Skender Vakufa. Na nekom izvoru prije Travnika, na Vlašiću, pili smo vodu. Tu sam vidio mnoge iz Keraterma, svoje rođake i susjede koji su bili u tom kon-

voju. Svi smo bili sretni - još malo i bit ćemo slobodni. Išli smo dalje nekim kozjim putem prema Turbetu, pokraj jedne rijeke - mislim da je to Lašva (najvjerojatnije rijeka Ugar). Pokraj mene je bio taj pratilac, srpski policajac, pa nisam smio dignuti glavu. Čim netko digne glavu on viče: "Dole glavu! Ubit ću te!" I odmah udara.

Došli smo do te rijeke i zaustavili se da popijemo vode. Bili smo tu oko 2 sata. Ne idemo, ne znam zašto. Utjerali su nas u autobuse. Dva su se pokvarila na putu, a šleperi su još u konvoju. Pratilac naređuje: "Izađi ti, ti, ponesi stvari. Ne, izađite svi, ne trebaju vam stvari. Odmah ćete se vratiti. Međutim, taj je ostavio samo "R." - mesara i "Č." iz Kozarca - iz Kalate. Taj V., vozač, ostavio je mene i mog rođaka J. Z. Čim su svi izišli počela je galama: "Mirno! Na lijevo! Lezi!" Provirio sam i vido stražara iz Keraterma koji je nosio crvenu beretku. V. je rekao: "Malo što će pomoći ako on uđe." Sreća, nije ušao. Iz našeg autobusa izišlo je oko 40 osoba ako ne i više. S. T. je zavikao - kruh! Ušao je i ostao. I još jedan momak je ostao. Ostali su teški bolesnici, jer nisu mogli izaći. Počele su ulaziti žene i djeca iz drugih autobusa. Mi smo se bacili među žene i djecu i tako smo ostali. Po mojoj procijeni tog prvog dana su skinuli barem 200-250 ljudi.

Tu su skinuli mog stričevića F.; susjeda E. M.; rođaka E. M. (iz Kozaruše); zatim dva H.: H. B. zvanog "B." i još jednog inače, RTV mehaničara koji je predavao elektro-mehaniku. Zatim, skinuli su M. S. i njegova dva sina N. i E.; pa N. S., mog velikog prijatelja; strojovođu H. Č.; V. M. iz Donjih Urkanića, kod Sivaca; skinulo je G. iz "dvojke" u Keratermu; N. B.; Z. B.; jednog Z. - zvanog "Z.", isto iz Keraterma. Sve to je naredio naš pratilac K. Da nije bilo V. i ja bih izašao i mene bi skinulo. On je mene spasio. O navedenim ljudima ni dan danas se ništa ne zna, a do tada su bili s nama u konvoju koji je krenuo 21.8.92. godine.

Onda je došao novi pratilac. Išli smo povrh Travnika do Vlašića. Taj pratilac je provocirao i psovao nam majku. Bilo je tu starijih ljudi. Iskrcali su nas tu na Vlašiću. Imali smo poteškoća na putu kada smo izašli. Sve je bilo minirano, a mi smo morali tuda proći. Od mog zeta nana - mati slomila je nogu. Ipak, nitko nije poginuo. Uspio sam čak pronaći svoju sestru i zeta - i prešli smo i izišli.

U Zagrebu, travanj 1993.

- and60

GODINA ROĐENJA: 1959.
PREBIVALIŠTE: Tomašica
NACIONALNOST: Hrvatica

Mog muža su pozivali više puta u četničku vojsku, kad je počelo 1991. god. Prvi put su ga pozvali na ljeto, a drugi u jesen. Tada je takođe' odbio i rekao: "Ljudi, ja ne mogu pucati na svoj narod." U ljeto 10.07.1992., petak, bili smo svi na okupu. Oni su došli sa komandirom M. B. (M. je bio komandant u Rakelićima). Bio je visok, krupan, plave rijeđe kose. Poznavao se s mojim mužem. Došao je do njega i pitao: "J. jesi li ti gazda?" Rekao je: "Jesam!" Na to mu ovaj kaže: "Mi smo došli da pretresemo." Na to mu moj muž kaže: "Izvolite, slobodno je." Došli su bez najave, a ovaj ga pitao: "Imaš li šta od oružja?" Tada mu je moj muž rekao: "Imam pištolj." Taj pištolj je posjedovao sa odobrenjem. Kad ga je M. pitao: "Mogu li pogledati?" moj muž je rekao: "Može!" Otišao je u sobu i donio pištolj. Tada mu ovaj rekao: "Svaka čast!" Tada su mu oduzeli taj pištolj. M. mu je rekao da ode s njim do kombija, da će dobiti potvrdu da je pištolj oduzet. To mu je rekao da bi se J. mogao opravdati u SUP-u. S njim su otišla još dvojica, a više se nije vratio. Kad su ga vodili pitala sam da li mogu ići s njim. Ovaj jedan mi je rekao da mogu ako otvorim vikendicu od zaove da pretresu. Otvorila sam vikendicu, pretresli su ali ništa nisu našli. Otišla sam do auta, a moj muž je sjedio u autu sa još jednim u uniformi. Tu su razgovarali, vidjela sam još jednog susjeda i rođaka koji su stajali sa jednim vojnikom pred kombijem. Oni su odvedeni zajedno sa mojim mužem. Moj muž se zove J. G., rođak T. G., a susjed V. T. To je bilo 10.07.1992. Kad je došao jedan u uniformi i sa bijelim remenom, pošli su. Tada sam upitala: "Kud ga vodite? Rekli ste da će mu dati samo potvrdu." Muž mi je, iz kombija, samo rekao: "Idi kući doći ću ja. Idem malo s njima do T." Kad su otišli vidjela sam da nešto nije u redu. Odvezli su ih sa nekim kamionom i tim kombijem u kojem su oni došli.

Nakon nekoliko dana otišla sam do komandira B. da vidim gdje su. Pitala sam ga: "Gdje su oni?" On mi je rekao: "Doći će on. Ljudi su otišli dva mjeseca prije njega i nisu još završili sa ispitivanjem. Kad se to ispita doći će."

Kad sam dolazila drugi put kod B. isto mi je rekao. Došla sam i treći put, opet je tako rekao. Tada sam mu rekla: "Niste nikakav čovjek, recite mi šta je s njim? Ako je mrtav, mrtav. Ako je živ, živ. Da znam šta je s njim." Tada mi je rekao: "On je otišao s kamionom na utovar drva i više nisu vraćeni iz Keraterma. Do tada je bio u Keratermu." Tu smo se nas dvoje prepirali. Od tada nisam više odlazila. Oni se nisu vratili.

Kad je odveden moj muž, s njim je odvedeno još civila. Nitko nije znao gdje su odvedeni, a svako se bojao za sebe.

Nitko nije ubijen do 25.10.1992., kada su ubili I. T., a za tjedan dana su bila i neka ranjavanja u kući I. K. Tu je bilo i Srba. To je vidjela jedna žena. Jedan vojnik nije dolazio unutra samo je iz dvorišta pitao litru rakije. I. je rekao da nema ali da ima u susjeda Srbina. Tada ga je ovaj upitao: "Da li bi otišao sa mnom do tog susjeda?" I. je rekao da bi otišao. Izišli su do susjedove kuće. Tada je njegova žena čula kako zove: "B.! B.! B.!" Taj B. se prezivao T. Kad ga je I. zovnuo treći put, pukla je puška. Njegova žena nije smjela izići da vidi šta se događa. Ujutro je izišla malo ranije da vidi. Vidjela je da on leži okrenut niz put. Kako je kiša padala oko njega je bila krv pomiješana sa kišom. I. je bio brat od V. T. koji je odveden sa mojim mužem.

Poslije toga ubijen je i treći im brat, M. T., kad su bili na radnoj obvezi. To je bilo na granici Sasine i Tomašice. Vojska ih tjerala da sjeku drva. Radili su četvrtak i petak, a u subotu su ubijeni. Njih pet je ubijeno. Ubijeni su: sestra od ujaka, jedna baka, jedan čovjek, stric od I.

P. Š. je to preživio. Vilica i zubi su mu bili potrgani, a ramena izbijena metcima. Pošto su mislili da je mrtav ostavili su ga. Kad je došao sebi držao je vilicu i trčao do prvog susjeda. Jedan dečko kad ga je vidio, strgao je košulju i svezao mu vilicu. Bio je u Banja Luci ali ga nitko nije gledao sve dok dvojica Srba nisu rekla da je bio na vojnoj obvezi. Tek tada su ga počeli liječiti. Otišao je na liječenje u Njemačku. Moj muž je 1957. godište.

U mom selu je bilo oko 30 kuća. To je u blizini rudnika Tomašica, možda jedan i po kilometar udaljeno. U taj rudnik su dovođeni i ubacivani leševi. Osim što su ubacivali leševe, tu su i ubijali ljude. Dovozili su tu mrtve i žive koje su ubijali. Često smo znali, kad smo radili na polju, ostaviti sve i slušati rafale. Čuli bi pucnjavu i bagere koji bi sve to zatrpavali. Kad bi dovodili te ljude trebalo bi pažljivo slušati, tada bi se čuo zvuk kamiona. Oni su ih pretežno dovodili oko 17:00 sati, to je bilo u srpnju. Te rupe gdje su ih bacali bile su velike jer se tu kopala ruda. Do tih rupa moglo se doći na oko 10 metara. Niko od Srba nije krio šta se tu radilo.

Najviše smo čuli od A. K. - K. On ima oko 26, 27 godina. Pričao je da su tu dovodili jednog Muslimana koji im je tri puta bježao. Zadnji put su ga uhvatili u Rakelićima i strijeljali. (...) Tu su dovođeni ljudi iz Kozarca, Čarakova, Bišćana, Hambarina, pretežno iz tih muslimanskih sela.

Taj K. se napio onog dana kad su odvedeni moj muž i ostali. Došao je do T. mame i rekao: "Neće vam nikad više doći. Oni će na rudniku završiti, na kipama." Te jame su bile duboke oko 120 metara.

Kasnije, početkom srpnja 1993., vršili su vađenje tih leševa. Vidjela sam tu kninsku policiju, jer sam išla u školu, preko ceste. Svi su bili maskirani, svi su bili nekako grozni. Pričali su ti njihovi Srbi da se ni po danu ne zovu imenom. Po tome sam znala da su iz Knina. Oni su po noći vadili te leševe od 21:00 do 5:00 i prevozili. Pitala sam K. kud ih vode, rekao mi je: "Idu u Kozarac, ali nikom o tome ni riječi." Kasnije se toliki smrad osjećao od tih leševa da se nije moglo disati. Do rudničke kapije se osjećalo malo, a od kapije do škole je bilo grozno. Nisam znala da li da se vratim ili ne. Ljudi su počeli oboljevati, vjerovatno od toga. Prvo je bilo ukočenje kralježnice i "gubljenje". Jedna djevojčica od 15 godina je umrla od toga. Liječnici nisu znali šta je to, ali su smatrali da je od toga.

J. P. je pričao šta se dogodilo s mojim mužem u Keratermu. Govorio je: "Kad su J. ubacivali u tu halu, bio je toliko pretučen i ležao je na cigli. J. nije mogao ni vode popiti, dok mu J. nije nagnuo malo glavu. Bio je sav plav. J. je uzimao svoj peškir i stavljao mu obloge." J. mu je pričao da je najgori K., od svih koji su ga tukli. Svi koji su ga tukli bili su Busnovčani (iz sela Busnovi). Pitali su ga gdje su mu otac i mati. J. nije imao oca jer je bio vanbračno dijete. Odvezen je 21.07.1992. sa još dvojicom Hrvata i četiri Muslimana. Rekao je da je tamo ubijeno oko 190 Hrvata i Muslimana za jednu veče". Rekao je da su tukli sa vrata. Došli su s jednim autobusom. Jedan stražar nije dao proći ovim vojnicima ali su ga ovi odbacili. (...)

Dovodili su ljude u taj rudnik i 15.08. Mi smo pošli 31.07 i došli ovdje. Povod našem odlasku je bio što su ovi dolazili po noći. Izvodili su mi djecu van, a meni stavljali nož pod vrat. Djecu je izvodilo Lj. I. sin D. iz Donje Tomašice i još neki. Svi oni su bili mlađi od 30 godina.

Od T. G. žena i ja smo na drugi dan Uskrsa išle pijehe u Prijedor. Pošto sam bila umorna navečer sam odmah legla. Nešto kasnije netko je počeo lupati na vrata. Ustala sam, a moja svekrva je rekla da je moj svak. Uhvatila sam je jer sam vidjela da to nije on. Rekla sam joj: "Nemoj otvarati! Idem ja do prozora da vidim tko je." Tada sam vidjela ljude sa čarapama na glavi, pištoljima ili puškama u rukama. Ona nije poslušala što sam joj rekla, nego je otvorila. Kako je otvorila ovi su grunuli unutra tako da su je gurnuli na škrinju, tu je povrijedila kralježnicu. Upali su u sobu, gurnuli me preko kreveta i stavili nož pod vrat. Pošto sam nož odgurnula i bacila isjekla sam se tim nožem. Tada mi ovaj kaže: "dajte 2000 DM i bit ćete mirni." Tu su bili: Lj. od D. I., M. M., Z., J. T. i jedan crni. Kad su vidjeli da nemam novca odveli su svekrvu i mene u kuhinju. Udarali su nas i govorili da nemamo novca u dojnjem vešu. Kad su vidjeli da nemamo novca ni tu, jedan od njih je izvodio djecu. Izveli su jednog, ali tada nisam znala kojeg. Samo sam čula da je pukao metak. Tada su govorili: "Daj

drugog!” Kad su došli do najmlađeg, držao se za T. ženu. Ovi su ga odvukli iako je plakao: “Pustite me! Pustite me!” Tada je moja svekrva rekla: “Djeco moja, nemam 2000 DM, imam samo 350 DM što sam prodala kravu. Ako vam to može pomoći, više nemamo, sve nas možete poklati.” Odatle su otišli za svekrvom, koja je otišla u sobu. Kad su došli tamo istrgli su joj novčanik iz ruku i uzeli još nekih vrijednih stvari. Kad je svanulo djeca su govorila: “Bježimo! Mama, bježimo!” Nisam znala gdje da odemo svi su se bojali. Svi su bježali iz kuća, jedino smo mogli otići u potoke.

Jednog dana sam im rekla da idemo kući, ali da nećemo paliti svjetlo. Ušli smo u kuću, tu noć nisam spavala. Oni su oko 1:00 došli. Vidjela sam kroz prozor isti onaj žuti “stojadin” koji su parkirali kod potoka i ugasili svjetla. Tada sam čula kako zatvaraju vrata. Pošto sam to vidjela rekla sam: “Bježite!” Otišli smo do susjeda Srbina koji je takođe bio u srpskoj vojsci. Susjed je zapucao i ovi su otišli. Tek tada sam vidjela da mi nema povratka kući. Sve sam ostavila tamo. Kad sam pošla i ključ sam ostavila u vratima od kuće. (...)

Ostavila sam traktor i željeznu pilu kod svaka. Dao mi je 500 DM da imam s čim otići, a ako se vratim da traktor ostaje meni. Ne znam kako su oni napravili ugovor da je to prodato. T. traktor su takođe odvezli.

U Novskoj, 25. ožujka 1994.

- and81

GODINA ROĐENJA: 1971.
PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Musliman

Uhvaćen sam 27.05. u Kozarcu. Odatle smo transportirani za Keraterm - Prijedor. Tu večer nismo bili istovareni jer je bila velika kolona autobusa. Tu je bila kolona od oko 20 autobusa. Sačekali smo oko pola sata i krenuli u nepoznatom pravcu. Nismo znali gdje idemo, krenuli smo prema rudniku Tomašica. Putovali smo i skrenuli starim putem prema Omarskoj. U Omarsku, pred rudnik, došli smo navečer oko 11:30 i čekali 10 ili 15 minuta da nas puste unutra. Kad smo došli tu počeli su nas istovarati. Odmah su nas počeli tući i maltretirati. Kad su nas sve istovarili iz autobusa, tu smo čekali do ujutro. Čekali smo iako nismo znali ni gdje smo ni šta ćemo tu. Tada su nas počeli odvoditi na ispitivanje. Vodili su nas dvojicu po dvojicu. Bili smo u jednoj prostoriji gdje su se radnici iz tog rudnika presvlačili. U toj prostoriji su

bile nekakve kasete koje su gurnuli u jednu stranu. Tako da smo sjedili na podu. Taj dan je počelo to ispitivanje. Tko je otišao na ispitivanje nije se ni vratio. Nismo znali gdje, ni zašto se ide na to ispitivanje. Ljudi iz mog sela i ja smo tek sutradan došli na red za ispitivanje.

Kad smo otišli na ispitivanje, tamo smo vidjeli dosta poznatih ljudi. Npr. D., Ž., R. i još neke koje smo poznavali od prije. Pitali su nas: Gdje smo imali puške? Gdje smo se borili i što smo radili? Dok su nas ispitivali tukli su, maltretirali, psovali... Dok su nas ispitivali rekli su da će nas ispitati i pustiti da idemo kućama. Poslije tog ispitivanja rekli su nam: «Idite dolje na pistu!» Kasnije su nešto rekli stražaru koji nas je odveo dolje. Tukao nas je, ali ne mnogo.

Na toj pisti smo bili dok nisu svi ispitani taj dan. Kasnije su nas odveli u jednu sobu (nešto kao kancelarija) i rekli: "Sjedite! Lezite!" U toj sobi smo bili do oko 18:30. Tada je došao jedan stražar i rekao: "Postrojite se po 30 ljudi! Idete na večeru!" Tada su nas odveli na večeru, nisu nas tukli. Za večeru smo dobili po 1/4 kruha i nekakvo varivo. To varivo je bilo samo: prokuhana voda, ubačen kupus i krompir. Poslije te večere vratili smo se natrag.

Nakon 5 ili 6 dana počeli su dovoditi Prijedorčane. Tada su počeli tući, maltretirati, psovati, izvoditi i tražiti novac, ubijati... Novce su tražili stražari. Jednostavno, dođe i izvede jednog od nas zatvorenika. Kad ovaj zatvorenik iziđe, stražar mu kaže: "U roku od 10 minuta hoću da mi nađeš 700 DEM!" Nekad su tražili 500, nekad 700, a nekad i 1000 DEM. Taj zatvorenik mu kaže: "Pa, nemam novaca!?" Na to mu ovaj stražar kaže: "Idi traži od drugih. Ne budeš li imao, ja ću te ubit!" Zatvorenik bi došao u tu prostoriju, a narod nije imao novaca. Netko bi se potrudio, pa bi skupio nešto. Uzimali su od zatvorenika: satove, prstenje, naših novaca, jakne, cipele... Dok su to uzimali govorili su: "Što će vama to, to treba nama!?"

Jedno izvjesno vrijeme su pitali: "Tko je bio na ratištu?" Ja sam bio u vojsci u Slavoniji. Kad je zapucalo u Prijedoru, vratio sam se, tako da su i mene pokupili. Tu su pokupili nas 30 i rekli: "Idete za nama!" Odveli su nas do kuhinje, u neki staklenik. Tu nije bilo krova, ali je bilo dobro jer smo imali čist zrak. Rekli su nam: "Tu sjedite, neće vas nitko maltretirati niti tući. Vi ste drugačiji nego ostali." Tako su nam govorili. Pošto je tu bila i kuhinja, neki su počeli prati tanjure i raditi u toj kuhinji.

Poslije toga počeli su dovoditi žene. Prvo su doveli tri žene, a kasnije su dovodili dvije, pet itd. Tako se sakupilo oko 26 žena. Tu je bilo i starijih žena od 67 ili 68 godina, a bilo je i od 20 godina. Njih su maltretirali jer su morale sve čistiti i ribati. Psovali su im majku ustašku. Neke od tih žena su budili navečer i silovali. Žene su plakale! Često su se po noći čuli jauci tih žena. Često, kad bi legli čuli bi jauke tih žena. Preko

dana su dolazili u kuhinju i udarali ih. Tu su bile: nastavnica u Kozarcu, iz Prijedora što su radile u pošti, jedna Z. iz Kozarca, jedna konobarica što je radila kod M., žene što su radile u SUP-u, sudu... Jednostavno, kupili su žene iz stanova i dovodili.

Kasnije smo i mi počeli raditi u kuhinji. Odvodili su i neke od nas. Kad bi išli na ručak odlazilo nas je po 30. Međutim, trideseti čovjek nije imao vremena jesti. Ako je trideseti čovjek na liniji, ne može stići skoro ništa uzeti jer su ostali polazili. Prvi što posjedaju ti i jedu, posljednji ne mogu stići nikako na red. Čim bi ti sjeli, ovi stražari bi rekli: "Ustaj! Gotovo!" Tada su bacali tanjure, tacne. Sipali su vodu i maltretirali, tukli... Npr., ako ti ispadne ta 1/4 kruha na pod i hoćeš ga dići, nisi mogao jer, ubiše te! Udarali su kundakom. Udarali su i repom od goveda. Taj rep bi osušili, ispleli i tim su udarali. Odrezali bi šestožilno kabel na oko 80 cm i tim tukli. Neko tko je gladan, uzimao bi dvije četvrtine kruha, ili ako bi netko dao nekom kruh tada bi istukli ovog što je dao taj kruh i ovog što je uzeo.

Poslije toga su počeli masovno ubijati u "Bijeloj kući". Tamo je počela nemoguća tuča. Samo bi izvodili jednog po jednog i tukli. Preko noći se čuje tuča, dernjava. Ujutro bi dolazio plavi TAM-ić i odvozio 5 ili 6 ljudi. Poslije toga tri jutra su dolazili sa velikim kamionom. Tri jutra su odvozili kamionom te mrtve ljude. Ljudi bi utovarili u tu "kašiku" po 20 ili 30 ljudi. Nakon toga bi ovaj dizao tu "kašiku" i istresao to u kamion. Tako su znali odvesti po pun kamion. Ubijali su doktore, ubili su dr. P. i dr. B.

Po dr. B. došli su jedno jutro. Kad je on uzeo svoju torbu, ovaj mu kaže: "Torba ti neće trebati." Dr. B. je izišao napolje. Otišao je iza "Bijele kuće". Poslije toga se čuo pucanj. Poslije 2 ili 3 sata došao je kamion i vidjeli smo kako dr. B. bacaju na kombi. Od preživjelih doktora u Omarskoj je ostao samo dr. K. (…) Jednostavno su izvodili: prijevoznike, bogate ljude, intelektualce, i sl. Izvodili su njih jer su znali da oni imaju novaca. Tko nije imao novaca tukli su ga. Rekli su: "Tko ima novaca, ne služi svom narodu. Pripremao je nešto."

Š. - S. što je imao "De Lux" na raskršću u Kozarcu, izvodili su pet puta i tukli. Dok su ga tukli, tražili su novce. On je imao novaca, ali ne kod sebe. Petu večer su ga ubili. Kad je dolazio bio je cijeli u modricama. Jednostavno, jedne večeri nije ni došao. Prije nego su ubili J. i ostale tako su ih maltretirali. Oni su morali na pisti ležati po tri sata na tri prsta od ruku. Ili bi ih postavili uza zid, tako su morali stajati prislonjeni na tri prsta uz zid. Ako tako ne stoje, tukli su, maltretirali, psovali.

Kad dovoze neku novu grupu, nakon "čišćenja" tada je po 500 ljudi znalo ležati na pisti po osam i po sati. Morali su staviti glavu dolje i ruke na leđa. Iako je po cijeli dan sunce pržilo. Ako bi se tko digao, stražar bi ga pozvao. Tamo bi tog čovjeka

pretukao: oštećivao bi mu bubreg, kralježnični pršljen. Poslije toga je počelo izvođenje po noći. Npr., izvode kolegu što leži pored tebe. Kad bi ga izveli napolje čuli bi se stravični glasovi. Ovaj bi jaukao, a stražar bi ga tukao, psovao, maltretirao... Znali su mačem probijati: ruku, nogu, malo zasjeći pojedini dio tijela. Dok bi to radili govorili su: "Zaklat ćemo te, ako ne kažeš tko je imao oružje!?" Tada je počela panika i strah među nama. Bolje je bilo da i nas ubije nego da nas onako maltretira. Bojali smo se! Jednostavno bi ulazili i govorili: "Ti izlazi!" Uzimali bi po redu, kasnije bi taj dolazio pretučen. Poslije toga su izvodili drugog. Tada sam mislio da će i mene izvesti. Kad bi ovaj dolazio, odmah mu je pravljeno mjesto za ležanje. Od nekih boljih stražara smo dobivali svinjsku mast, pa smo mazali leđa ljudima. Kupovali smo kekse iako je ta kutija keksa bila oko 7 milijardi (njihovih novaca). To smo morali kupiti zbog ovih ljudi koje su prebijali.

Noć je bila najgora. Jedna noć za nas je trajala kao godina. Čim bi se smračilo odmah bi izvodili ili je bila prozivka. Tko je bio s njima u svađi prvi bi odlazio. Nitko nije dolazio napraviti uviđaj i sl. Njihov doktor (što je bio bez ruke) zove se K. Ljudima koji bi se žalili da su bolseni, on bi davao samo neke lijekove. Kasnije je ovaj doktor, što je bio tu govorio: "To nisu ti lijekovi."

Nismo smjeli izići. Najgore je bilo za vodu. Davali su nam litru vode na 500 ljudi koji su bili u sobi. Nekad bi nam davali kanister od 5 litara. Za dva sata nam nisu davali ništa. Zatvorili bi sve prozore koje nismo smjeli otvoriti.

Jedan dan, pred mrak oko 19:30, moj stričević je ležao pored prozora. Stražar je govorio: "Zatvorite prozore!" To nismo čuli, odjednom je došao jedan stražar i rekao: "Izvedite ga ovamo!" Ovog što je spavao u sredini izveli su van. Kad su ga izveli pitali su: "Zašto nisi zatvorio prozor?" Ovaj mu je rekao: "Nisam znao!" -"Kako nisi znao!? Majku ti ustašku jebem!" Tu ga je toliko istukao. Kad se ovaj vratio bio je cijeli crn. Kasnije je ušao unutra i kad smo ga vidjeli zatvorili smo prozor.

Kad sam prešao u staklenik oni su skupili ljude s piste i rekli im da spavaju u restoranu. Posložili bi stolove u jednu stranu, a ti ljudi su spavali dolje. Jednu noć bila je mala buka jer su ljudi razgovaraili između sebe. Kad je to čuo stražar rekao je: "Tišina!" Ovaj čovjek kojeg su tukli nastavio je pričati. Jednostavno je taj čovjek izludio. Tom stražaru se nije obraćao. Kasnije je stražar rekao najbližem do prozora: "Otvori prozor!" Kad je ovaj otvorio, stražar je ispalio rafal. Tada je ubio tog i dvojicu ranio. Kad je ovaj stražar ispalio rafal polupao je prozore. Nakon sat vremena došli su i tražili od nas da platimo ta stakla. Mnogi od ljudi nisu imali novaca, a što su imali to je bilo jako sitno. Govorili su da je to staklo od rudnika i da se mora sve ostaviti u ispravnom stanju. Poslije njega je došao jedan D. mesar i rekao: "Ljudi lezite. Vi niste

krivi što je to staklo razbijeno. On je razbio to staklo i neka ga plati." To je bio isto Srbin, ali je bio malo bolji od njih. -"Lezite, vama nitko ne smje nešta reći. Ako vas netko bude večeras tukao, ja ću se s njima svađati." Tako da je ulio povjerenje ljudima. Tada su se ljudi osjećali sigurnije.

Kad je došla gazdarica R. iz Kozarca izvodili su je i šamarali oko sat i po, da prizna gdje je sakrila novce. Govorili su da je ona kao bila gazdarica, da je hranila te "zelene beretke", da im je davala ručak.

Mi smo spavali u stakleniku, a žene su spavale iznad nas u sobama. Pošto je bilo ljetno doba i otvoreni prozori sve se čulo. Čuli smo kako su govorili: "Hajde skidaj se!" Tu bi ih silovali. Ujutro žena ili dijevojka bi plakala i pričala nam šta je to bilo. Govorile bi nam da ne smjemo nikom reći jer su im zaprijetili ako bi nekom rekle da će ih ubiti ili zaklati.

U Omarskoj je bilo oko 30 stražara koji su nas čuvali. Svako jutro dolazio je autobus sa stražarima koji nije bio pun. Kad bi ujutro iznosili smeće, gledao sam kako se postrojavaju. Svako 12 sati im je bila smjena. Instrukcije im je davao Ž. M., o tome šta će raditi i kako. Svi smo se bojali da će nas izvesti noću, ali pretežno su izvodili ljude intelektualce ili bogate. Oni su imali spiskove. Mnogi stražari nisu znali te ljude. Ti stražari su bili iz okoline Omarske. Mislim da im je netko dao te podatke. To je mogao biti B. On je od mnogo ljudi tražio novce i govorio: "Vodim te do UNPROFOR-a na slobodnu teritoriju, ako platiš 5000 DEM." Tako se pričalo među ljudima.

Među nama je bilo i ljudi koji su govorili: "Ima ovaj." Došao bi B. i izvodio tog čovjeka. Govorio je: "Ne boj se. Ako imaš novaca, odvest ću te kući da nađeš taj novac i odvest ću te na slobodnu teritoriju." Dosta je ljudi nasjelo tome. Od toga znam dva ili tri čovjeka koji su se vratili. Mnogo ljudi što je otišlo za koje ne znamo. Pitao je čovjeka koji mu je dao novce: "Šta želiš da ti kupim?" Pošto su ljudi bili gladni i žedni ljudi su govorili: "Nije važno! Bilo šta." On bi otišao i kupio kutiju keksa i kutiju cigareta za nečijih 5000 ili 3000 DEM.

Jedan iz Gradine što je tukao on je ubio J. i E. (…)

Jedne nedjelje, odjednom je bila nekakva panika između stražara. Došli su u kuhinju i pokupili oko 15 tacni, 3 kante vode naši dečki su odnjeli tamo. Vidjeli smo kako su pobacali protupožarne aparate. Vidjeli smo kako su ih već poredali u stroj. Naši ljudi su digli tri prsta u zrak i govorili: "Živjela Srbija!" Tamo su ih tukli i maltretirali. Tukli su ih dok su ulazili. Kad su došli na liniju za ručak govorili su im: "Brže!" Netko od zatvorenika je zaboravio kruh, netko žlicu, tanjur... Kad bi odlazili tamo, zadnji nije ni stigao da uzme nešto, stražar kaže: "Gotovo!" Te ljude su batine pratile

od ulaza do izlaza. Koji bi od zatvorenika pao taj je dobio toliko batina. Tako je bilo i sa sljedećom grupom koja je ulazila. Od kruha i hrane koju smo dobivali, mislim da je oko 100 kg kruha pobacano. Hrane je bilo po cijeloj prostoriji. Mislim, da nikad hrane nije prosuto kao taj dana. Taj dan su ljudi pretrpjeli mnogo zla. Nekom od tih ljudi su razbili glavu, nekom leđa, slomili kralježnicu. Inspektori su to gledali i smijali se. Oni su bili iza nekog stakla. … Taj dan je bila nekakva sahrana. Netko od njih je poginuo na ratištu pa su se oni osvećivali na nama.

Bila je neka C. ekipa koja je dolazila tu u logor. Kad bi došli, oni su ih puštali do nas. Ljude koji su bili tu klali su i ubijali. Kad bi došli sa ratišta ubijali su ljude.

U logoru, oko 01.07.1992., bilo je oko 2500 do 3000 ljudi. Dosta ljudi je ulazilo i izlazilo iz Omarske. U Omarskoj je poginulo od 1000 pa naviše ljudi. Leševi tih su odvoženi na kopove. Kako sam čuo od stražara neki leševi su odvezeni u Tomašicu, neki su govorili da su odvezeni na Gomljenicu, neki na kopove po Omarskoj. Kad je bio Bajram u Kevljanima kod Omarske srušena je džamija. Taj dan su oni došli pijani i donijeli dve ili tri gajbe pive. Pozivali su ljude koje su poznavali.

Kad bi ti zatvorenici dolazili rekli bi im: "Hajde da nazdravimo! Džamija vam je srušena na današnji dan." Kako im ljudi nisu smjeli ništa reći, popili bi malo pive. Kad bi to vidio ovaj stražar rekao bi: "Pij! Šta je? Napravit ćete drugu ako ostanete živi, ako ne ostanete napravit će netko drugi." Kasnije su dolazili S., M., Ž. Oni su tukli i maltretirali. Kad je bio odlazak u WC, morali smo ići. Onog trenutka kad bi trebali u WC nisu nam dali ići nego smo nuždu vršili u jednu kantu. Nekad kad se nekom nije ni išlo u WC oni bi govorili: «Hajde po 10 u WC!» Kad bi se tih 10 ljudi vratilo, oni nisu bili ni za šta. Bili su pretučeni, imali su modrice, bili krvavi... Morali smo prisilno ići u WC tako da bi nas oni mogli tući.

Kad su stigla tri autobusa ljudi, istovareni su i odvedeni iza jednog hangara. Dok su ih istovarali, svi stražari koji su bili tu došli su tući te ljude. Dok su ti ljudi izlazili tukli su ih: palicama, nogama, kundacima. Pošto su ti ljudi bili lijepo obučeni, mislim, da su ih tek izvukli iz kuća. Oni su tu stigli oko 12:00 ili 12:30, a navečer oko 19:00 opet su došli autobusi. Ž. M. se svađao i govorio: "Ti ljudi nemaju mjesta ovdje. Te ljude treba prebaciti u drugi logor." Tada je komandir logora bio K. Autobusi nisu napustili Omarsku. Vozači rezervisti koji su vozili te autobuse su bili ljuti. Oko 19:15 su te ljude ponovo tukli i ukracali u autobuse. Odatle su ih odvezli u nepoznatom pravcu. Večer poslije toga, oko 22:30, odveli su: B. M. ženu, malu E. iz Prijedora, S. B. - D., S. R. i još mnogo tih momaka. Na autobusu je bilo napisano Šešelj, a tablice su bile Bihaćke. Kako kod nas nije bilo krova, a autobus je bio blizu, sve smo mogli čuti. Ovi što su bili prozvani morali su obući uniforme koje su im donesene. Rekli su

im da moraju slušati stražare koji su bili s njima. Svi stražari su imali brade koje su bile duge oko 10 ili 15cm. Govorili su im da ne bježe i sl. Taj autobus je otišao kao za Petrovo selo (kod Bihaća). Tu se trebala izvršiti razmjena. To je moglo biti od 20. do 25.07.1992. Sa njima je otišao B. i još dvojica stražara.

Jedno jutro oko 8:00, došao je B. i rekao: “Dolazi TV, morate dizati tri prsta, sve da bude za vas bolje.” Rekao nam je za ta tri prsta i dao nam neke pjesme kao: “Čoban tjera ovčice, preko jedne riječice” i “Čoban tjera ustaše prako jedne riječice”. Govorili su: “Držite tri prsta da vas kamera može snimiti.” Kasnije su došli ti novinari i slikali. Tu su slikali i žene. To je bila TV Banja Luka. Poslije TV B. Luka, trebao je doći BBC. To je bio ponedjeljak, kad je trebala doći BBC. Taj dan su oni pokupili tih 26 žena i odveli ih u pripremnicu, gdje se pripremala hrana. Ujutro su te žene otišle čistiti prozore gore. Međutim, taj dan nije došla ta TV jer je bila nekakva pucnjava.

Tek sutra oko 10:00 došao je taj BBC, odmah su ušli kamermani kroz prozor snimali su i slikali. Dok su oni sjedili, ljudi su jeli po 10 ili 15 minuta. Bila je servirana sol i sl. Jedan od njih je pitao: “Koliko puta jedete na dan?” Stražar je bio iza tog novinara i pokazivao rukom na tri puta. Kako sam radio u kuhinji sve sam vidio. Međutim, nitko nije mogao reći tim ljudima iz BBC ništa, jer je stražar bio pored njih. Nitko nije imao prilike da kaže da je to pakao. Ljudima iz BBC-a bilo je dozvoljeno samo da vide kako ljudi jedu i ništa više. Njih je zanimalo kako i gdje leže zatvorenici. Međutim, ovi im nisu dopuštali. Prije dolaska BBC-a žene su sjedile tu. Kasnije su oni te žene sklonili. Kako je od jedne žene ostao šal na stolici, ovi iz BBC-a su pitali odkud to tu? Sve to je snimala kamera. Na to su im ovi odgovorili: “To je od muškaraca. Kad su se rastajali sa ženama, ostalo je tu.” Dok je to trajalo, oko logora se strahovito pucalo. Ovi su pitali: “Šta je to?” - rekli su im: “To Muslimani napadaju logor.” Kad je otišla ta TV, poslije dva jutra, pokupljene su sve žene i odvedene prema Trnopolju. Kasnije smo doznali da su zaista otišle za Trnopolje.

Sutradan, dok je trajao taj ručak bila je nekakva prozivka. Neki su izlazili na pistu. Tada je 800 ljudi bilo određeno za Trnopolje. To su bili ljudi koji nisu ništa napravili njihovoj državi. Nas su strpali u jedan hangar. Kasnije je stiglo dosta autobusa. Nitko od nas nije znao gdje se ide. Kako je bilo poznatih vozača, prišao sam jednom Đ. i pitao: “Gdje idu ovi ljudi? Gdje ćemo?” Rekao je: “Ovi što su tu, 8 autobusa ide za Trnopolje, a ostali idu u logor Manjača.” Vidio sam da nisam prozvan među ove što idu za Trnopolje. Otišao sam kod mog strica i rekao: “Idemo za Manjaču”. Postojala je mogućnost da netko pređe npr. iz autobusa za Manjaču u autobus za Trnopolje. Međutim, u tom trenutku nitko se nije usudio jer je bio toliki haos. Kad sam svojima rekao da idemo za Manjaču, oni su mi rekli da gore “četnici” kolju, ubijaju.

Oko 16:30 su nas tukli i potrpali u autobus. Kad smo sjeli u autous morali smo staviti glavu dolje. Nitko nije smio dignuti glavu. Ko bi digao glavu maltretirali bi ga ili tukli. Čim smo ušli u autobuse pitali su: "Tko ima novaca, satova..." Tu akciju su pretežno napravili vozači. Jedan čovjek, kad su mu uzimali sat, rekao je: "Nemojte! To mi je od oca." Ovaj mu kaže: "Jebo' te otac, on je mrtav. Bit ćeš i ti! Daj taj sat ovamo!"

Kad smo prolazili do Banja Luke prema Manjači, ljudi iz onih sela su izlazili i bacali na nas: drva, kamenje, djeca su bacala pijesak... Dizali su po tri prsta i govorili: "Ustaše! Ustaše!" Malo naviše su stali i puštali djecu u autobuse. Djeca su ulazila u naše autobuse i udarala nas drvima koje su ljudi pripremili za zimu. Kad smo prolazili pored kasarne, njihova vojska nas je gađala. Govorili su: "Pustite ustaše ovamo da ih pokoljemo!" Čulo se kako galame. To je bilo oko 20:30 ili 21:00. Došli smo pred logor ali nam nisu dali ući unutra. Rekli su: «Neka spavaju u autobusima!» Tu večer su nas tako tukli. Cijelu tu noć su ulazili u autobuse tukli, tražili novce i sl. Kad smo dočekali jutro, bilo je kao novi život.

To jutro, kad su nas izveli, odmah je počela prozivka. Prozivali su po 100 ljudi. Kako su ih prozivali tako su ih vodili na ispitivanje. Poslije ispitivanja vodili su gore na pregled. Ja sam bio u trećoj grupi. Kad smo došli gore rekli su nam: "Malo sjedite tu." Tu su nam dali vode da popijemo. Ušli smo tamo, tada su nam rekli: "Skidajte se do gaća!" Neki su vikali: "Nemam ja gaća!?" Na to su im odgovarali: "Skini se gol!" Sve su pregledali, rekli su nam da idemo u neku žicu (prostor ograđen žicom). Prije nego su nam rekli da idemo u logor u tu žicu naredili su: "Glavu dolje i ruke na leđa! Ne smijete pogledati u stražara dok vam on ne dozvoli!" Na ručak se išlo organizirano po 10 ili po 30 ljudi. Tu nije bilo tuče, ali je postojala disciplina. Puštali su ljude po pola sata da idu sjesti van. Spavali smo na nekoj travi, a deke nismao imali. Tu smo spavali iako nam je bilo jako hladno.

Od Omarske do Manjače pratili su nas čuvari iz Omarske. Stražari koji su najviše ubijali …Šef pratnje bio je policajac. U putu od Omarske do Manjače osam ljudi je bilo ubijeno. Pošto je dosta ljudi imalo dizenteriju u putu je podleglo 22 ljudi. Kad su autobusi stali pored logora, ubili su još neke ljude. Te ljude ubili su … i još mnogo ljudi. Sve to je bilo noću kad smo došli. Mi smo bili u autobusima, ali nismo smjeli dizati glave niti koga gledati. Neke od tih ljudi su odmah klali, nekima su nožen odrezali ruku ili rezali komad po komad mesa. Neke ljude su izvodili iz autobusa i tukli. Npr., izvedu 5 ljudi pa ih tuku. Izvodili su po dvojicu i npr. tučem ja njega, a on mene. Ako ne tučeš jako onda te on tuče. Sve to je radila pratnja iz Omarske.

Dana, 06.08.1992. selili smo se iz Omarske za Manjaču. Zatvorili su prozore i vrata na autobusima i uključili grijanje. Uključivali su grijanje iako je bio kolovoz. Vode nam nisu dali, vruće je bilo, a nismo se smjeli skinuti. U autobusu je bilo toliko ljudi da smo jedan na drugom sjedili. U te autobuse utrpali su po 50 ili 60 ljudi. To je bilo nemoguće! Išli smo na radove, a to su bili: kopanje, radovi na crkvi, hraniti stoku. Crkvu su pretežno radili logoraši. Oko crkve se kopala kanalizacija, crkva je imala vodu i sl. Ljudi koji su radili tu crkvu pričali su da ima nekih stvari iz muslimanskih džamija i sl.

U Karlovcu, 22. prosinca 1992.

- and82

GODINA ROĐENJA: 1953.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Musliman

Dana 26.06.1992. oko 10:00 ujutro otišao sam do stolara B. Tamo sam otišao po neku stolariju jer mi je bila potrebna. Tu sam sjeo i popričao sa njegovim sinom R. Dok smo pričali došla je vojna policija žutim kombijem u njegovo dvorište. Ta vojna policija je opkolila dvorište od njegovog susjeda F. koji se nalazi na radu u inozemstvu (u Njemačkoj). Kad su opkolili kuću, tražili su njegove sinove. U prvoj kući nisu našli nikoga. Iz te kuće je izišla samo jedna stara žena (majka od F.). Pošto su pretražili u toj kući, prešli su u susjednu.

F. je imao dvije kuće. Pucali su puškama u bravu, kasnije je izišao jedan momak i rekao: "Šta trebate? Izvolite!" Čim je on izišao počeli su ga tući i psovati: "Jebo' vam Alija majku!" Dok su ga tukli, tražili su pušku. Poslije toga su ih priveli do kombija u kojem je sjedio jedan momak duže kose (V. F.). Taj momak duže kose doveo ih je na lice mjesta u namjeri da pronađu oružje. Tu su ih maltretirali oko sat vremena. Vidio sam tu vojsku kako su ih tukli i maltretirali. Te momke su zlostavljali oko sat vremena. Svi ljudi su izišli i gledali kako ih tuku. Tu se ova starija žena onesvijestila, pa su je polijevali vodom. Poslije toga su ih odvezli. Ovu ženu su odveli kod stolara B., da je sklone da ona ne gleda. Kasnije je došao jedan policajac, koji je poznavao mene i R. Rekao je: "Vi se ne trebate plašiti. Vama nitko neće ništa, mi vas znamo." Policajca koji je vozio kombi znao sam iz viđenja. Taj policajac je bio najpošteniji među njima. Ovi ostali su bili rezervisti, koje nisam poznavao. Kad sam to vidio sjeo sam na bicikl i odvezao se kući.

Prije toga sam čuo za taj žuti kombi koji je kupio ljude po selu. Kad sam došao kući, vidio sam da nešto nije u redu. Majka je plakala, moja žena je plakala, djeca... Pitao sam ih: "Šta je?" Rekli su mi: "Traži te policija, trebaš se hitno javiti tamo i dati izjavu." Odmah sam pošao tamo, jer sam znao da ništa nisam napravio. U putu sam sreo neke prijatelje s kojima sam se posavjetovao. Naišao sam i na jednog Srbina prijatelja (koji je aktivni policajac) i pitao ga za savjet. On mi je predložio da tamo ne govorim njegovo ime, ali da mi je najbolje da bježim. Pitao sam ga: "Zbog čega bi trebao bježati?" (...) Poslije toga sam razmišljao da li da odem.

Vidio sam jednu scenu maltretiranja žena i djece. Kako sam imao dvije kćerke, da ne bi bilo nešto njima, mislio sam da je bolje da odem i da se prijavim. Kad sam došao u stanicu policije, razmišljao sam oko dva sata. Oko 13:45, tada je već bila smjena u SUP-u. Primio me komandir te policije, a osobno me poznavao. Rekao je: "Izvoli sjesti" Kad sam sjeo pitao me: "Šta treba?" Rekao sam da ja ne znam, a da bi on to trebao znati. Rekao je da ne zna ni on i da će provjeriti preko telefona. Dok je on provjeravao stigli su… Njih dvojica su redovno prolazili po Prijedoru mercedesom (cigla boje) sa srpskom zastavom, kupili ljude i dovodili ih u SUP. To im je bio zadatak. Kad su stigli pitali su: "Da li ste vi taj?" Rekao sam: "Jesam!" Čim sam to rekao, oni su izvadili popis na kojem je bilo oko 60 imena. Pored nekih, već je bilo nešto zabilježeno. Tako su napravili i pored mog imena. Rekli su da izvadim sve iz džepova i stavili su jednu vreću pored mene. Morao sam izvaditi: novčanik, vezice iz cipela, remen...

Poslije toga došao je drugi policajac i stavio nekakvu ceduljicu gdje su zapisali moje ime i prezime. Izvadili su moj novčanik i dali mi novce (dinare), a ostalo su ostavili kod sebe. U novčaniku sam imao i oko 700 DEM. Poslije toga došao je drugi policajac koji me proveo kroz jedno dvorište u zatvor. Kad sam došao tamo vidio sam momka koji je bio u onom kombiju. Sam je bio u toj ćeliji. S njim nisam pričao jer ga nisam poznavao. Kasnije sam mu prišao i pitao: "Šta je ovo?" Rekao je kako tu dovode svakog trenutka, a da se on tu nalazi već dva dana. Rekao je da su došli do H. dva brata M. Oni su kao učestvovali u napadu na Prijedor i da su odvezeni, a dovedeni su drugi. Oni su odvedeni za Keraterm, a ovi su odvedeni za Omarsku. On je znao kud su odvedeni. Kasnije mi je rekao da svakih sat vremena dolazi jedan vojnik u maskiranom odijelu i tuče.

Nakon 15 minuta otvorila su se vrata ćelije i ušao je policajac. To je bio policajac koji je bio meni na osiguranju na utakmicama. To je bio lijep momak izgledom, plav. Za njim je ušao vojnik u maskirnom odijelu koji je imao bradu. Na ruci je imao kožni pojas, a u ruci je držao palicu, imao je i beretku koja je bila kao maskirno odjelo.

Kad je ušao, začuđeno me pogledao i pitao: “Otkud ti ovdje!?” Rekao sam: “Došao sam da dam izjavu.” Na to je on opsovao i rekao: “Nije dobro! Ja sam malen da ti mogu pomoći.” On je mahnuo glavom ovom u maskirnom odijelu i izišli su. Poslije toga sam pitao ovog zatvorenika: “Šta se događa?” Rekao je: “Čudno mi je!? Ovaj je ulazio svako sat vremena i tukao svakog tko bi bio tu.” Pretpostavio sam da je ovaj mene prepoznao i da zbog toga nisu tukli. Nakon 15 minuta, opet su se otvorila vrata. Tada su doveli Š. H., poslije toga su doveli dva profesora iz Kozarca. Tako da nas je bilo osam u toj ćeliji. Doveli su i S. M. koji je radio u općini. (...) Tu smo se zadržali do 18:00. Poslije je došla ta policija, pokupila nas i izvela van. Kad su nas izveli bio je špalir (dvored) koji su napravili policajci koji su bili preko puta. Dok smo prolazili do kombija tukli su nas u tom špaliru. Kad smo ušli u taj kombi zatvorili su ga i odvezli nas za Omarsku.

U Omarsku smo došli oko 18:30, tada im je bila smjena straže. Kad smo došli vidjeli smo kako na pisti leži oko 1000 ljudi. Sa tih ljudi bile su skinute košulje. Glavu su morali okrenuti prema asfaltu. Kad smo izišli poredali su nas uza zid te zgrade. Naredili su nam da dignemo tri prsta i da se naslonimo uz taj zid. Čitali su imena iz ličnih karata. Pročitali su ime od V. F. (imao je dužu kosu) i pitali: “Tko je V. F.?” Kad se javio počeli su ga tući petožilnim kabelom (promjera oko 30 milimetara) i palicama. Tu je bio žuti policajac P. i jedan D. (crn, visine oko 140 cm ili 150 cm). Njih dvojica su ga tukli. Kasnije su i nas počeli tući. Ovi policajci koji su došli s nama iz Prijedora, nisu nas tukli. Otvorili su jednu garažu i poredali nas da ulazimo u tu garažu. Kad smo prolazili taj dio do garaže, tukli su sve redom. Ja sam ulazio zadnji. Kad je mene udario, mahnuo sam rukom. Tada je P. rekao: “Daj, vrati tog gospodina u kožnoj jakni, na dopunu!” Vratio sam se, a on mi je rekao: “Stavi tri prsta i uza zid i raširi noge!” Počeli su me tući. Tukli su me oko pola sata. Poslije toga sam bio crn. U jednom trenutku me udario i iza vrata, malo je falilo da se ne onesvijestim. Inače sam bio težak 92 kg, bavio sam se sportom i bio sam izdržljiv. Držao sam se da ne padnem jer sam znao da su jako tukli one koji padnu. Na sebi sam imao modrice od palica, čizama i sl. Oko 19:00 su me pustili da uđem unutra. Kad sam ušao u tu garažu vidio sam strahotu! Ti koji su bili u toj garaži, sve su bili sami intelektualci iz Prijedora. To je bila prostorija 4 sa 5, a bilo nas je oko 86. Tako da se u toj prostoriji nije moglo ni leći. Tu su bili: predsjednik općine M. Č., A. S. iz krim. službe, O. M., S. M. iz Općine, svi poznatiji ljudi i privatnici bili su tu. Bili su i ovi policajci. Tada je završena smjena i bilo je malo zatišje.

Oko 12:00 noću, otvorila se garaža i prozvali su M. Č. Izveli su ga van. Čuli smo jauke, nakon 15 minuta vratio se nazad. Kad su ušli naredili su nam da okrenemo

glave prema podu. Ušla su njih trojica, ali nitko nije smio pogledati. Vratio se M., a od nas su tražili da skupimo oko 200 DEM u roku od 5 minuta. Rekli su nam ako to ne sakupimo, M. neće ostati živ. Svi su šutili, jer nitko nije imao novaca. O. M. je iz košulje izvadio oko 200 DEM i dao. Tada sam prvi put vidio O. Lijevo oko mu je bilo natečeno, a lijeva ruka crna. On je namakao maramicu i tim se mazao. U jednom kutu je bila kanta za WC. Imali smo jednu kanticu od 5 litara u kojoj smo dobivali vodu. Tu vodu smo mogli dobiti kad otpjevamo tri srpske pjesme. To su: Od topole pa do ravne gore..., o generalu Draži... Kad bi to otpjevali dobili bi 5 litara vode na nas 86. Međutim, sjetili smo se da strgamo cijev od radijatora i tako navlažili malo usne.

Kad je M. iznio te novce, tukli su ga još malo i vratili nazad. Tada su ušli i pitali: "Tko je ZNG-a?" Ponovio je drugi put i rekao: "Nemojte da ja tražim tko je ZNG-a! Neka se javi!" Tada je ustao M. A. - bio je policajac u Prijedoru. Ustao je i rekao: "Ja sam!" Ovaj ga je pitao da li zna nekog komandira i rekao njegovo ime. Znači da je ovaj radio u Zagrebu, pa je i znao. Nismo ga viđali, samo je dolazio navečer. Taj je poznavao kompletan Zagreb i sve komandire. Međutim, mi ga nismo mogli vidjeti, a nisu nam ni dali da dignemo glavu. Izveli su M. i udarili ga nekoliko puta. Jedan ga je udario okvirom pištolja i izbio mu četiri zuba. Poslije toga su nas pustili na miru.

Ujutro, jedan je pitao da prospe iz kante u koju smo vršili nuždu. Stražar bi govorio: "Može, ali ne vi nego 'gospon' predsjednik!" Kad je on odnio to prosuti, svi su izišli da vide kako on to nosi. On se vratio sa praznom kantom, kad je došao do ćelije nabili su mu tu kantu na glavu. Natjerali su ga da ode i opere tu kantu. Svaki put su se iživaljvali.

Sutradan, oko 16:00 stigli su K. i C. u mercedesu. To smo vidjeli kroz jednu šupljinu, prepoznao sam auto i njih. Nakon toga su prozvali M. A. i odveli ga. Nakon pola sata vratio se cijeli izmasakriran. Rezali su ga nožem, tukli... Cijeli je bio crn, imao je rane po leđima, imao je posjekotine od noža, usne su mu bile razbijene, oko razbijeno. Prišao mi je i rekao: "Ako navečer opet dođu po mene, pokušat ću bježati. Molim te, pozdravi moje! Bolje da me ubiju nego da me ovako tuku. Ovo se ne može izdržati." On je imao oko 40 ili 50 kg, toliko je bio smršavio jer je prije ovog bio u vojno - istražnom zatvoru u Banja Luci.

Poslije toga smo išli na ispitivanje. Svaki dan su tukli jednog ili dvojicu i tražili novce. Tek tada sam shvatio zbog čega smo bili odvojeni. To su napravili da mogu od nas tražiti. Kad je bilo ispitivanje, tamo je bila grozota! Morali smo kleknuti ispred stola, da nas oni mogu šutirati nogom u glavu. Ispitivali su nas Z. i R. K.. Mene je ipitivao R. i jedan iz Banja Luke. Svi oni su bili iz SUP-a… Na tim ispitivanjima su pitali: da li sam bio u stranci, da li sam pomagao stranci, da li sam dao novaca, koliko sam

dao, gdje sam kupovao naoružanje, šta se spremalo protiv njih, zašto nisam išao u njihovu vojsku kad nas je Srbija pozvala? Rekao sam mu da nisam član stranke SDA. Pitao me zbog čega lažem jer su svi oni znali da je SDA pobijedio. To su bila sve pitanja bez ikakve veze i smisla. Skoro svi su me poznavali ali tada su se pretvarali da te ne vide. Svi, od stražara pa do intelektualaca, imali su takvo mišljenje. Spavao sam na pisti, odatle smo mogli vidjeti tučnjave. Nismo mogli vidjeti gdje su odvođeni.

Jedan vozač kruha u "Žitoprometu" odveden je oko 12:00 sa ručka, da ide utovarati mrtve iza "Bijele kuće". Kako je tada otišao, nije se više ni vratio. Mogli smo samo nagađati kako se to dogodilo, jer oni koji su utovarali nisu se ni vraćali. Mi smo imali priliku da te ljude koji su bili ispitivani iznosimo na svojim leđima. Sa tih ispitivanja u "Bijeloj kući" iznosili smo ljude polumrtve ili mrtve. Odnosili smo ih iza "Bijele kuće" i tamo ih bacali. Ja sam imao priliku da iznesem F. Tada on nije bio mrtav, nego je bio tako pretučen da nije znao za sebe.

Kad smo išli na ispitivanje kroz hodnik je bio špalir vojnika. Sa mnom je došao jedan Hrvat iz Briševa. Kad je on pokazao ličnu kartu, ovaj je rekao: "O, ustaša došao. Dobro došao." Kad sam se ja pojavio rekao je: "Otkud ti sudac!? Nemoj više da dolaziš." Mene tu nisu tukli, ali su tukli ovog Hrvata.

Vidio sam da je ubijen R. H. Kako smo se vratili s ručka i sjedili na pisti, R. je izvadio kruh koji je donio s ručka. Kako smo jeli brzo ostala mu je 1/8 kruha. To mu je ostalo od ručka jer smo imali 3 minute da uđemo, pojedemo i iziđemo iz tog restorana. Kako je jeo, ovaj stražar mu je rekao: "Prijatno." R. mu je rekao: "Hvala, bujrum." Na to mu je stražar rekao: "Majku ti jebem! Otkud bujrum u Omarskoj, dođi ovamo!" Nama su naredili da legnemo, a njega su odvukli. Tamo su ga tukli. Kad su ga vratili, nakon 5 minuta je umro. Tako da su ga tukli do iznemoglosti.

Vidio sam i I. D. - inžinjera, upravnik rudnika. Njega su 5 ili 6 puta odvodili i tukli. Pred nama, na pisti, je podlegao batinama. M. Š. su tukli. Kad sam njega vidio uplašio sam se. Nas su uveli u jednu prostoriju, jer je padala kiša. U toj prostoriji smo vidjeli M. Š. Imao je slomljenu lijevu ruku i zamotanu kartonom. Pitao sam ga: "Šta je?" Rekao je: "Ne pitaj, digni me." Digao sam ga da sjedne. Kad sam ga digao rekao je: "Spusti me, ne mogu sjedit." Nije mogao sjediti jer su mu rebra bila slomljena. To je bio čovjek težak preko 120 kg, a spao je na oko 70 kg. Taj dan je jedva disao, a navečer je umro.

Vidio sam F. M., njega su tukli do iznemoglosti. On je bio cijeli dan u jednoj "Mujinoj sobi". Tada mu je E. S. sa skalperom rezao podljeve na nozi, cijedio rukama, dao mu je dvije injekcije. Navečer je umro. Njega su u jednoj deci odnijeli iza "Bijele kuće". Ti koji su tukli, pretežno su bili: straža iz Omarske, Marićke, Tomašice i sl.

To su bili nepoznati ljudi, oni koje sam znao nisu tukli. Znao sam dva nogometaša iz Omarske. Oni su se korektno ponašali. Sjedili su, a tu je bio i jedan kojeg su zvali "M.". Mislim, da taj nikog nije ubio. (…) Mislim, da nitko u Omarskoj nije poginuo od metka. Svi su ubijeni maljem i sl. sredstvima. Isljednici koji su bili tu, ne da su znali, nego su i oni tukli. Gledali su kako nas tuku. Nas je oko 1000 bilo poredano na pisti, izabrali bi njih oko 10 da trče po nama. Dok su ovi trčali isljednici su se smijali.

Kad smo selili na Manjaču, nisu nam dali da sjedimo na sjedištima, nego smo morali ležati na podu. Drugi koji su dolazili sjedali su po nama. Tukli su nas dok nismo došli gore. (…) Sutradan kad smo bili primani, tukli su nas. Nekorektno se prema nama ponašala policija iz Prijedora. Tako su se ponašali prema nama u putu i sutradan dok nismo ušli u logor. Manjača je bila rehabilitacija iza Omarske. Tu je bio… Radio je u Tomašici kao električar. Tu je bio i… Kad je prepoznao mene, natjerao me da se oko 4 sata klanjam na nasipu. Svi smo klanjali, tako da smo morali klečati na tom pjesku po 4 sata. To je bilo nešto najzloglasnije što smo mogli doživjeti i što smo doživili, od Omarske do Manjače.

U Omarskoj je bilo oko 3000 ljudi. Međutim, koliko god su ubijali toliko su ih i dovodili. Tako je broj zatvorenika uvijek bio isti. Mene su izvodili 6 puta. Uzeli su od mene novce, sat, prsten i sve ostalo. Trenere su tukli oko 4 noći. Golmana D. su izvodili i tukli. Od nas su tražili da sakupimo novce, da im kupimo pivo.

U Karlovcu, 9. travnja 1993.

- and83

GODINA ROĐENJA: 1961.
PREBIVALIŠTE: Donja Ljubija
NACIONALNOST: Musliman

Živio sam u Donjoj Ljubiji, općina Prijedor, do 02.06.1992. kada su me paravojne formacije (tzv. Republike Srpske) odvele u SUP u Prijedoru. Znao sam da moram proći kroz taj pakao. To sam znao jer sam bio pripadnik stranke SDA, a ujedno sam ispred stanke radio u općini Prijedor.

Dana, 02.06.1992. otišao sam u Ljubiju, odakle su nas petoricu priveli u SUP. Tu je bio i F. P. koji je bio uhapšen jer je bio kapetan u bivšoj JNA, a učestvovao je u borbama u Lipiku i Pakracu. Kad je vidio šta se događa, napustio je tu vojsku. Zbog toga je bio uhapšen i priveden. Odmah su nas počeli tući. Morali smo im čistiti cipele. Tu

sam dobio prve batine. Do tada me nitko nije toliko udarao. Kad su saznali da je F. bio kapetan i da je napustio vojsku morao je ljubiti čizme tim vojnicima. Kako se sagnuo da poljubi te čizme, oni su ga udarali nogom u lice.

Tu su nas potrpali i otjerali u logor Keraterm. Keraterm je bio u samom gradu na cesti od Prijedora prema Banja Luci. Sa nama je išao i jedna vojnik. Kod izlaza iz Prijedora, kod podvožnjaka, taj vojnik me pogodio iz automatske puške sa pola metra udaljenost. Pitao sam ga: "Zašto si to učinio?" On je podigao pušku prema mojim grudima i htio je pucati. Sigurno bi to učinio da nije bilo ovih ostalih vojnika koji su bili s nama. Oko 20:30 došli smo u logor, smjestili su nas u poseban ugao, jer su smatrali da smo mi učestvovali u napadu na Prijedor. Metak koji je prošao kroz moju nogu, zadržao se u nozi F. P.

Tu su nas počeli tući. (…) Nisam se mogao spustiti na koljena jer mi je sve bilo razneseno. F. je ponovno izveden. Rekao je: "Kapetane, dođi da pjevaš." Naredio je da nas petorica pjevamo srpske pjesme. Tamo sam vidio mnoge ugledne ljude koji su radili u općini i sudu. Tu su bili: N. Š. - predsjednik suda, S. M. koji je bio moj kolega u općini, privatne ugostitelje i sl. Nitko se nije usuđivao pomoći. B. Z. mi je donio kanister da se napijem vode. Tu noć su i njega izudarali. Tu su nas zadržali do oko 2:30. Poslije toga sam zamolio jednog vojnika da mi doda zavoj. On je rekao: "Ušuti!" Kasnije je ipak donio zavoj. Naredio je F., da me previje. Na to mu je F. rekao: "Pa, i ja sam ranjen." Dao je i F. zavoj. Poslije toga oko 2:30 poslije ponoći odveli su nas u bolnicu.

Kad smo došli u bolnicu vidio sam dosta vojnika u šarenim uniformama, policajaca. Tu su nam prvo na rendgenu slikali nogu, a onda smo išli na previjanje. Mene su zadržali u bolnici zbog rane. Rekao mi je da su mi rasječene tetive i da ne mogu ići. F. su vratili nazad u Keraterm. U bolnici sam bio do 23.06.1992. Poslije toga su me ponovno vratili u Keraterm. Od 03.06. do 23.06.1992. već je počela podjela između liječnika. Ranjene Muslimane i Hrvate liječili su samo liječnici i med. sestre muslimanske nacionalnosti. Srbe su liječili na 3. katu. Njihovi ranjenici odlazili su na liječenje na taj kat. Već tada su počeli iskazivati šta su osjećali prema nama. Navečer su znali upadati pijani vojnici, iako su bila po dva policajca na svakom katu. Tu su pripadnici tzv. srpske vojske upadali i tražili njima poznate ljude iz Kozarca. Kad bi prepoznali te ljude, psovali bi im majku ustašku i tražili da ih zakolju i da ih jednostavno ubiju zato što liječe te ljude. Ulazili su pod pratnjom ovih policajaca koji su nas čuvali. Ti policajci su ih kao tjerali iz soba ili hodnika, a oni su uz njihovu dozvolu to i radili. Tu su liječnici i med. sestre, med. osoblje koji su na neki način nama pomagali. Zamolili smo ih da ponekad nazovu kućama i da jave da smo tu. Tako je moja supruga došla

tu. Nju je iz Ljubije (koja je bila opkoljena) doveo … On je jednom došao kod mene i pitao me: “Šta ti treba?” Zamolio sam ga da mi donese pribor za brijanje i nešto donjeg veša. Sutradan je doveo suprugu, a poslije toga je nisam vidio do 20.01.1993. Doktor H. R. i E. B. su dva divna i izvrsna kirurga. Oni su pružali sve od sebe, da bi ublažili bolove unesrećenim, ranjenim i pretučenim.

Vidio sam dr.E. B. u Omarskoj. Njega su optuživali da je kao pripremao ratnu kirurgiju za Kozarac, da je pripremao potrebnu opremu za to. Mislim, ako je to i pokušao, da bi pomogao, nije mogao. Tu su me zadržali do 23.06.1992. kad sam otpušten iz bolnice, navodno da idem na kućno liječenje. Došla su dvojica pripadnika VP i ispitivala me. Oni su me pitali tko sam. Rekao sam: “Mene su tražili pod imenom H. F., a ja sam F. H.” Tako su me njihove sestre uvijek odbijale. One ne da nisu htjele izići u susret, nego su bile dovedene u zabunu. Tu su me pitali odkale sam? Gdje sam radio? Tu su dali prijavu i odveli me u Keraterm.

U Keraterm sam došao 23.06.1992. oko 15:00. Tamo sam vidio mnoštvo ljudi kako izviruju iz onog skladišta. Tu su bile četiri prostorije u kojima je bilo skladište vatrostalnog materijala. Tu je bilo puno ljudi. Bilo je i mojih susjeda koji su me blijedo gledali, kad sam došao. Oni su bili blijedi, neobrijani, krvavi. Bili su iznenađeni i prestrašeni. Od mojih susjeda tu su bili: B. B., E. D., S. D., N. D., H. K., E. H., S., A. B., M. D., Š. ... Tu je bilo dosta ljudi iz rudnika, iz Gornje Ljubije. Iz samog mijesta Ljubije, bilo je nas oko 120. Mislim da je tada u Keratermu bilo oko 1000 ljudi. Tu su bile četiri prostorije, a u tim prostorijama je bilo po oko 200 ljudi, u razdoblju od 23.06. do 04.07.1992.

Druge noći prisustvovao sam ubojstvu D. T. - policajca. Dok su ga tukli govorili su: “D., da vidimo koliko si ti Srba prebio! Šta misliš boli li ovo kad tučemo?” Nisam vidio tolike batine, ne znam da li itko može podnijeti tolike batine. Kad smo ga unijeli, umro je od izljeva krvi. Te noći prebili su i E. I. (takođe je radio u stanici policije u Ljubiji). Oko 24:00 (poslije ponoći) tražili su da iziđu prva četvorica koja su ležala do vrata. Tada sam izišao i ja. Trebali smo kao da unesemo ove prebijene. Tada smo izišli: B. B., E. I. i ja. Kako sam izišao van, tako me netko udario čizmom. Kako sam bio nestabilan na nozi, pao sam, a oni su me počeli udarati. Poslije toga sam bio u krvi i nisam ni znao što se događa. Te noći ubili su D. T. i J. R.

J. R. je bio iz Ljeskara, bio je Srbin, a glasovao je za SDA. On je bio član izvršnog odbora na Hambarinama. Zbog toga je doveden u zatvor. Na njegovoj kući i ogradi bile su izlijepljene slike Fikreta Abdića i Alije Izetbegovića. Kad su ga tukli govorili su: “Sad ćemo da te režemo kao prase. Nećemo kao prase, nego kao janje kad Muslimani pripremaju za Bajram.” Tukli su ga neposredno iza vrata. Ta vrata nisu imala

stakla, nego su bile samo rešetke. Tako smo vidjeli kako ga tuku. Kasnije su ga ubacili u taj hodnik. Pao je do mojih nogu. Umirao je u najstrašnijim mukama. Dok je umirao zvao je braću i svu svoju rodbinu. Govorio je: "Upalite svjetlo, ništa ne vidim."

B. i E. I. su te noći dobili takve batine da to pamtim i danas, iako sam prošao i Omarsku. Bilo je grozno! Kad smo ustali ujutro, sve u hodniku je plivalo od krvi. Kako sam naslonio glavu na zid, vidio sam trag od krvi na zidu. D. je ležao u krvi, E. I. je bio toliko pretučen da smo se čudili kako je ostao živ. E. smo nekako mogli pomoći, a D. i J. su već bili mrtvi. E. je bio toliko deformiran da smo mu samo mogli stavljati obloge na glavu. On je ležao cijeli dan i nije znao što se događa oko njega. Svaku noć se događala ista scena. Oni su izvodili, kako su nazivali te prostorije, iz jedinice, dvojke, trojke, četvorke. Nisu gledali kuda udaraju, neki su govorili: "Čuvajte, ne udarajte ih po glavi!"

Sutradan su doveli ljude iz Ališića. Natjerali su ljude da tuku svoje susjede. Ako bi netko udario slabije, on to nije brojao. Brojao je samo jače udarce. Tu je bilo ljudi kojima su slomljeni prsti, zglobovi... To je bilo strašno! Kad bi svanulo odahnuli bi, od 7:00 do 18:00, dok ponovo nisu zatvarali vrata tih skladišta. Tada samo živjeli i pregovarali, a navečer pa do 7:00 ujutro je bilo pitanje hoćeš li dočekati jutro. Scene tih ubojstava stalno su se ponavljale.

Nažalost, svi govore o strašnom logoru Omarska, a težina logora Keraterm je u tome što se on nalazi u samom gradu. Nitko od tih njihovih snaga nije pokušao spriječiti to ubijanje. Mislim da su oni ljudi koji su živjeli u neposrednoj blizini, ako su htjeli čuti, čuli te jauke i zapomaganja kad je počinjao «ples smrti». To sve je trajalo do 04.07.1992. kad su sve Ljubijce muslimanske i hrvatske nacionalnosti popisali i poslali u Omarsku.

U Omarsku smo došli oko 15:00, vidio sam veliki broj ljudi kako leže na pisti ispred upravne zgrade. Kad su nas prislonili uza zid gledao sam te ljude. Oni su ležali potrbuške, nisu smjeli ni glavu okrenuti. Nas su prozivali i u grupama odvodili u te prostorije. Ja sam sa grupom od 30 do 40 mojih susjeda prebačen u jednu malu prostoriju. Tada nas je prozivala ta njihova policija. Kako je bilo ljetno doba, imali su kratke majice, policajci su nosili plave košulje. Ovi pripadnici srpske vojske imali su šarena odjela. Pored oružja i palica imali su i neke drvene palice. (...) Kad bi tim udarali, to je pojačavalo bol.

Ušli smo u te prostorije i malo odahnuli. Tražili smo od njih vode, kad su nas pustili donijeli smo dvije boce. Ležao sam do B. B. i D., podvukao sam se pod stol da mi netko ne bi stao na nogu.

Tu prvu noć ušla su dvojica, bili su u crnim majicama i šarenim hlačama. Kad su došli rekli su: "Dobra veče! Kako ste. Šta ima? Došli ste ovdje da se odmorite." Poslije toga su izišli. Kasnije su prozvali jednog, dali mu rudarsku kacigu i rekli: "Sakupite sve dragocjenosti: zlato, prstenje, lančiće, novce i sve što imate!" Na tim vratima nije bilo brave, dok je ovaj kupio, oni su gledali tko daje taj novac. Ja nisam imao ništa jer su mi sve uzeli u bolnici. Tako su ljudi neoprezno davali. Kasnije su se opet vratili i rekli: "Hoćemo još!" Tražili su cigarete, šibice...

Te noći sam odveden u trećoj grupi. Sa mnom je bio B. B., odvedeni smo u susjednu prostoriju. Kad su nas tamo doveli tražili su njemačke marke. Počeli su ispitivati. Uzeli su od B. novčanik i vidjeli nekakve slike. On je u novčaniku imao sliku od kćerke, sina i žene. Pitali su: "Gdje su ti djeca?" B. je rekao: "U Zagrebu studiraju." Na to mu je ovaj rekao: "Jebem ti majku ustašku! Poslao si ih tamo da rade ustašama, da se tamo pripremaju i nas ubijaju." Kasnije sam rekao B.: "Što si baš rekao da su u Zagrebu? Mogao si reći da su u Banja Luci ili Sarajevu." Rekao mi je: "Nisam se ni sjetio." Ja nisam ni smio reći gdje sam radio. Rekao sam da sam radio u Ljubiji u rudniku. Pitao je: "Gdje?" Rekao sam: "U Ljubiji." Tako da me nisu pitali. Tu su nas prebili. B. su ubacili u prostoriju. Mene su zadržali i rekli: "Ako za 3 minute ne nađeš 100 DEM ode ti glava!" Tada su me udarili nogom u leđa i ubacili u tu prostoriju gdje smo ležali. Kad sam upao tamo rekao sam: "Ljudi molim, čuli ste." Na to su oni počeli govoriti: "Hoće vražiju mater! Sve su pokupili od nas." Kasnije su oni došli i pitali: "Ima li?" Rekao sam: "Nema, ja sam sve pretražio." Tada me gurnuo među ljude. Te noći su pretukli oko 20 ljudi. Za neke su to bile prve batine, koje su na takav divljački način dobili.

Poslije toga je počelo ispitivanje. Mene je ispitivao inspektor. Mladić, moje godište, znao sam ga iz viđenja. Radio je u kriminalističkom odjelu. Mi koji smo pripadali nekoj stranci, bili smo politički krivci. Odmah je počeo sa ispitivanjem i optužbama da sam falsificirao rezultate izbora referenduma u ožujku 1992. Govorio je da sam falsifcirao biračke popise. Pokušao sam objašnjavati da nisam, da su ljudi pred sam referendum dolazili da daju svoj doprinos stvaranju države BiH. Objašnjavao sam po zakonu o biračkim popisima tko ima pravo i na koji način upisati se. Na to mi je rekao: "Kolega pazi, i ja sam pravnik, znam i ja zakon o biračkim spiskovima!" Ja sam ga samo blijedo gledao. Znao sam da on nema pojma o onom što sam govorio. Tu su bila dvojica, jedan je bio u šarenoj uniformi. Dok su me tukli pitali su: "Tko je bio još od članova?" Znao sam da znaju to sve. Svi Muslimani intelektualci koji su radili u Prijedoru dobili su zadatke u siječnju i veljači da rade na tim pripremama. On je od mene tražio da mu kažem imena svih grupa. To sam i zaboravio, znam tko je radio ali tko je bio u kojoj grupi to sam zaboravio. Rekao sm mu: "Gospodine inspektore,

ja sam to već i zaboravio. Prošlo je oko četiri mjeseca i ne pamtim tko je bio u tim grupama." Međutim, to mi nije pomoglo. Rekao mi je da skinem cipelu i počeo me udarati palicom po desnom tabanu. To me tukao …, a ovaj me tukao kablom koji je dugačak preko pola metra. Nakon toga je rekao: "Sad ćemo te tući po ranjenoj nozi!" Zamolio sam ih i rekao: "Nemojte me tući. Molim vas."

Kasnije je ovog inspektora zvao jedna da iziđe, a ovaj u šarenoj uniformi me pitao: "Znaš li kad je iz Bosanske Dubice čovjek otišao na odsluženje JNA?" Rekao sam: "Ne znam!" Tada me udario automatskom puškom preko cijelih leđa. Tako me udario da je ispao okvir i meci. Rekao je: "Majku ti jebem! Prvi čovjek na odsluženje vojnog roka iz Bosanske Dubice je otišao 1961." Rekao sam: "Pa, ne znam! Ja sam rođen 1961. otkud sam ja mogao... I ja sam služio tu JNA. Bila mi je čast da služim kad smo svi bili zajedno." Na to mi je on rekao: "Ma, ne! Majku vam jebem muslimansku i vama i Hrvatima. Jeste da vas ima više, ali vi ste mlada nacija. Vi ćete tek doći na svoje. Ali, mi ćemo se za to potruditi da ne dođete na svoje." Nisam znao što da mu kažem, pa sam šutio.

Poslije toga je došao inspektor i rekao: "Sad kad smo to završili hajde da pređemo na tvoju Ljubiju. Tko ti je bio u izvršnom odboru? Tko je švercao oružjem?" Rekao sam mu za one ljude koji su bili u šumi. Rekao sam za te ljude jer su bili u šumi i znao sam da do njih ne mogu doći. Kasnije je pitao: "Gdje je tvoje oružje?" Rekao sam da nemam oružje. Tada me počeo tući visokonaponskim kablom, da priznam. Opet sam mu rekao da nemam oružje. Kad sam mu to rekao izbacio me na hodnik.

Na hodniku su me dočekala petorica pred vratima i počeli tući. Pao sam na pločice i onda su me tukli. Ne znam šta je bilo jer sam počeo gubiti svijest. Gurajući izbacili su me na stepenice. Jedan me udario aluminijskom šipkom. Kako me udario tako se njegova šipka prelomila. Tada mi je rekao: "Majku ti jebem! Vidi šta si mi učinio od šipke!" Bježeći ispred njega izletio sam na pistu i pao. Ovi što su bili na pisti dodali su mi jednu bocu s vodom. Ta voda je bila topla, popio sam malo samo da dođem sebi. Ležao sam na pisti dok nisam došao sebi. Poslije su me moji Ljubijani prebacili u sobu br. 26, da ne idem uz stepenice. Ta soba br. 26 bila je veća prostorija u kojoj je bilo smješteno oko 250 do 300 ljudi. Nisu imali pravo otvarati prozore. Dva puta se dobivala voda. Nisu imali pravo ići u WC kad su htjeli. Toliki broj ljudi morao je vršiti veliku i malu nuždu u vrećice, čizme ili bilo kakvu posudu. Kasnije smo čekali da se otvore ta vrata, da to iznesemo. To je strašno smrdilo jer je bio mjesec kolovoz. Nismo se mogli ni okupati. Jednom su nam rekli: "Idete na kupanje!" Uzeli su velika crijeva i priključili na industrijsku vodu koja je bila u rudniku. Otvorili su na najači mlaz a među nama je bilo pretučenih i onih koji su imali rane po tijelu. Uperivali

bi mlaz vode prema nama, tako da su ovi slabiji ljudi padali pod tim mlazom vode. Pošto je to crijevo puklo na jednom mjestu otišao sam do stražara i zamolio ga da se malo umijem. Nisam se smio kupati zbog rane.

Jelo smo dobivali jednom u toku dana, ako stigneš na to jelo. Dobivali bi 1/8 ili 1/4 kruha i ako ima nekakvog kupusa i sl. To smo dobivali ako stignemo dok ima hrane, ako ne bi stigli na to dobivali bi samo kruh i u trku smo morali bježati. Kad b izlazili udarali bi nas. Udarali su svim i svačim ili bi zaustavljali ljude i tukli. To je bilo grozno, tako da čovjek nekad nije ni želio otići na ručak.

U noći 27. ili 28.07.1992. ubacili su grupu od oko 250 ljudi. Te ljude su doveli kad je bilo čišćenje Rakovčana, Rizvanovića, Hambarina i Bišćana. Kad su njih doveli taj dan su nama naredili da legnemo potrbuške i stavimo ruke na glavu. Koliko sam čuo od ovih kad su došli, priveli su oko 3 ili 4 autobusa ljudi i odveli ih u "Bijelu kuću". Jednog starijeg čovjeka počelo je hvatati ludilo. Stalno je hodao po sobi. Rekli smo mu: "Sjedi dolje." Rekao je: "Neću da sjednem! Pustite me! Ja imam pištolj." Kasnije je došao jedan stražar i rekao: "Lezi dolje!" Ovaj mu je rekao: "Neću!" Stražar je izišao i kasnije došao sa još trojicom, da odvede tog starog. Stari im je rekao: "Ne prilazite mi ja imam pištolj!" To je govorio iako nije imao nikakvog pištolja. Stražar je jednostavno ispalio metak i pogodio starog u desno plućno krilo. Metak je prošao i odbio se o metalnu ogradu i prošao kroz staklo. Starac je pao na koljena. Kasnije su izveli starca van i čuo se samo još jedan pucanj. Kasnije smo doznali da ga je ovaj stražar pogodio u glavu. Taj stražar se zvao M. Bio je visok, krupan, crn.

U logor Omarska privedeno je oko 35 žena. Te žene sam poznavao. Radilo se o sutkinjama osnovnog suda Prijedor, liječnicama iz mog mjesta, zatim odbornica ispred SDA N. S., E. A., J. H., V. M., T. ... Bilo je strašno gledati te jadne i izmučene žene. One su nam dijelile ručak, tako smo prolazili redom nijemo. Dok smo tako prolazili gledali smo se očima. Tako smo pokušavali mi njima ili one nama nešto reći očima. To je bilo sve što smo mogli reći. Navečer je bilo grozno slušati te ljude! Kad su nas puštali na vršenje nužde na jednu baru koja je bila udaljena oko 25 metara od upravne zgrade vidjeli smo gdje su ostavljali mrtve. Kad smo prolazili vidjeli smo kako leže pored jedne živice. Neke smo prepoznavali, a neke nismo mogli prepoznati.

Tako je do mene ležao jedan mladić iz Prijedora. Taj mladić se zvao G. K. On je doveden u Omarsku pod optužbom da je švercao oružjem. Imao je kafić u Prijedoru. Ležao je tu, bio je cijeli plav, nije mogao ništa jesti, samo je pio vodu. Rekao sam mu: "G., morat ćeš nešto jesti. Rekao je: "Nemoj F., ne mogu ništa. Evo tebi sve što dobijem." Nakon dva ili tri dana je umro. Umro je pred ručak, otvorenih očiju gledao je u nas. Gurnuo sam ovog pored sebe i rekao: "G. je umro." Pozvali smo stražara, oni su

ga jednostavno izbacili pored te živice. Tamo smo ga vidjeli na suncu taj dan. Poslije toga ga nismo vidjeli. Većina tih ubijenih, po mom uvjerenju, završila je u kipama samog rudnika u odlagalištima jalovine. Mislim, da je ogroman broj ubijen… Tu su ubijeni svi viđeniji ljudi Prijedora. Ubijeni su ljudi koji su na bilo koji način surađivali sa strankama HDZ i SDA. Znam da je tu nastradao i predsjednik HDZ-a S. S.

Ništa nismo mogli saznati. Stanje smo saznavali od novih koje su dovodili u logor. Saznavali smo da ubijaju i pale na terenu. Nismo znali kad je upala TV (ne znam da li je BBC ili CNN). Vidio sam da su upali i slikali, mnoštvo vojske i policije. Mislili smo: Što se ovo događa, pomišljali smo da ćemo ići na raspuštanje. Kasnije je to prošlo. Počeli su raditi neke popise, čitali su se ti popisi, prebrojavali. Na kraju nisu ni znali: koliko je ljudi ubijeno, koliko ih ima živih... Mislim, da su oni svoju evidenciju vodili (...) neuredno. Ti ljudi koji su tu radili bili su bez srca ili duše, odnosno maloumnici. Sami popisi su i prije rađeni, tako da se nije znalo koliko ima jednih, a koliko drugih nacija.

Kad su bile razmjene odlazili su u sobe i tražili ljude po listama. Neki su govorili idete u razmjenu, neki su govorili idete u Trnopolje u sabirni centar. Tako mi logoraši nismo znali šta se događa. Jedne noći odveli su cijelo rukovodstvo općine Prijedor koje je bilo u tom logoru: predsjednika godpodina M. Č., S. M., M. Č. i stranačke lidere po mjesnim zajednicama. Poslije toga nitko za njih nište ne zna. Mislim, da su oni svi pobijeni. To je trajalo do 06.08.1992. kad su nas potrpali u autobuse. Oni "najekstremniji" odvedeni su na Manjaču.

Pošli smo oko 15:00, a put do Manjače je bio grozan. Potrpali su po oko 100 ljudi u autobuse. Gazili smo jedni preko drugih. Npr., pokvari se autobus, a oni sve njih potrpaju u ostale. Zatvorili su prozore i nisu dali da ih otvorimo. Kad smo prolazili kroz Banja Luku prolazili smo pored "gimnazije". Neki ljudi su prestrašeno gledali taj konvoj, neki su pokazivali preko vrata kao da nas treba sve poklati, djeca su izlazila kao hoće da nas pobiju. Virio sam kroz prozor i nisam mogao vjerojati da se to događa. Taj dan je sunce grijalo.

Na Manjaču pred logor smo došli oko 20:00 ili 20:30. Ostavili su nas u autobusima, iako je bio kolovoz i vruće. Nekima su ostavili upaljeno grijenje. I ja sam bio u jednom od tih autobusa. Neki ljudi su krišom otvarali prozore da uđe zraka. Na nama odjeća je bila mokra. Vode nam nisu dali. Kako se uhvatila rosa po prozorima, prstom smo skidali tu rosu, samo da smočimo usne i da dođemo sebi. Mnogi su imali dizenteriju, neki su vršili nuždu tako da se nije moglo izdržati. Z. T. je umro od srca jer nije mogao izdržati stanje u tim autobusima. Čuo sam da je tu noć ubijeno od 12 do 18 ljudi. Tu je ubijen D. C. vlasnik jednog restorana u Prijedoru. To je bio

jedan human čovjek koji je htio svima pomoći. Ubijen je i N. K. Govorili su da ih je iz Kozarca dosta ubijeno. Neki ljudi su umrli u putu. Bili su ukočeni kad su ih iznosili iz autobusa.

Ujutro, sam prvi put vidio taj logor Manjača. Vidjeli smo žice okolo, zgrade, štale. Nismo znali što se to događa, niti šta će se događati. Prvo su prozvali grupu od oko 186 ljudi u kojoj sam se našao i ja. Odveli su nas do jedne nadstrešice koja im je služila za ostavu poljoprivrednih strojeva. Vidjeli smo dosta traktora, probušenih stakala, guma... Naredili su nam da se skinemo do gaćica i počeli nas pregledavati. Oduzimali su dokumentaciju i bacali na jednu stranu, uzimali su remenje, cigarete... Prvo je došao taj komadant logora i naredio da nam se da voda. Svi smo se bijedno osjećali. Odatle su nas raspoređivali po logorima. Mi smo bili u drugom logoru, okruženi žicom. Kad sam došao u štalu i kad sam legao, to je bilo carstvo. Unutra su bili logoraši iz Sanskog Mosta koji su nam dali vode. Tako su nam na bilo koji način pokušali pomoći. Ti logoraši su pitali: "Ima li itko cigaretu? Mi smo ovdje od početka lipnja."

Tu sam zaspao. Kad sam se probudio ujutro, odveli su nas na doručak. Ti logoraši koji su kuhali tamo skuhali su grah. Taj grah je bio neslan, ali nam je bio sladak kao med. Jeli smo na brzinu, oni ljudi koji su bili tu gledali su kako mi jedemo kao životinje. Bojali smo se! Oni su nam rekli: "Jedite polako, nitko vam neće ništa." To nismo mogli vjerovati poslije onoga što smo proživjeli u Omarskoj. Dobili smo šnitu kruha i prepun tanjur graha. Za nas je to bila premija, nismo vjerovali svojim očima. Takvo stanje je trajalo oko 20 dana. Dobivali smo dvije šnite kruha, za doručak i ručak, jedna pašteta od 350 grama dijelila se na 6 ljudi. Iz jedne štruce kruha morala se izvući 21 šnita. Svi od nas su mislili da nas ne voli onaj što je to dijelio. Tu su ljudi tijelesno i duhovno oslabili. Jednostavno, idu, idu i padnu u prašinu. Za mene je to bio "raj" kad sam vidio zelene boriće i travu. Ne znam šta je to predstavljalo, da mogu izići u WC ili prohodati, a da ne dobijem batine. To je tako trajalo sve dok nas predstavnici Međunarodnog crvenog križa nisu registrirali. Podjelili su nam one kartice. Počeli su nas hraniti. Taj dan mi se urezao u sjećanje. Vidio sam kako iznose štruce kruha, paprike, paradajiz... To je bilo da čovjek ne vjeruje svojim očima. Napredni intelektualci srpske nacionalnosti zaslužni su što je došlo do ovoga. Oni su doprinjeli svojim postupcima i svojim radom. Nitko nije mogao vjerovati da je Prijedor ostao najduže gdje je vladao mir.

Dana, 30.04.1992. od srpske strane preuzeta je općina Prijedor, sve važne institucije. Mislim, da se to već i ranije događalo. Kako se događalo u cijeloj BiH, tako su oni primjenjivali i u samom Prijedoru. Kako nije radila skupština BiH, tako nije radila ni skupština Prijedor. Npr., sam SDS nije mogao rješavati nikakve probleme ko-

ji su se događali u općini Prijedor. Sama komunalna struktura koja je bila potrebna jednim i drugim, nisu ništa mogli riješiti. Svi smo očekivali od općine da to riješi. To smo očekivali od listopada, kada nije došlo do saziva skupštine općine Prijedor. Ta skupština nije funkcionirala od svibnja. U skupštini je bio samo nerad, takav nerad je bio i u vladi. Čim bi trebalo riješiti nekakvo delikatno pitanje, oni to ne bi rješavali. Napuštali su sjednicu, kasnije je opet ta sjednica zakazivana i sl. Zločini u općini Prijedor su bili od same stranke SDS koja je bila pod velikim uticajem Banja Luke. Nažalost, veliki broj srpskih intelektualaca je otišao s njima.

Možda i njima u početku nije bilo jasno što se događa. Međutim, kad je došlo do pada općine Prijedor, znalo se šta će se dogoditi. Poslije napada srpskih snaga na Kozarac, Hambarine... Kasnije dolazi do otvaranja rudnika. Smatram da je to i ranije pripremljeno. Toliki broj ljudi je tamo zatvoren, pa je moralo to biti pripremljeno. (…)

Npr., sami direktori firmi, koliko mi je poznato bilo ih je 108. Tu je bilo 5 ili 6 Muslimana i Hrvata, a ostalo su sve bili Srbi. Prema mojoj procjeni veliki broj ljudi je nestao ili je ubijen ili raseljen. (…)

U Karlovcu, 9. travnja 1993.

- and84

GODINA ROĐENJA: 1941.
PREBIVALIŠTE: Ljubija
NACIONALNOST: Musliman

Poslije prvih višestranačkih izbora opredjelio sam se za reformske snage. Smatrao sam da je tu vrijeme budućnosti za razvoj privatne inicijative, razvoj ljudskog bića. U podsvjesti sam podržavao svoj narod. Smatrao sam da je muslimanski narod dosta zaostao u svom obrazovnom dijelu. Na taj način, bi mogao dati neki svoj doprinos. Bio sam i odbornik ispred svog mjesta u skupštini općine Prijedor, ispred reformskih snaga. Tako sam dolje zastupao svoje mjesto. Poslije izbijanja rata u Sloveniji, a kasnije i u Hrvatskoj, odmah sam bio protiv JNA jer sam vidio da ne radi u interesu naroda. Od ranijih ustava koje sam doživljavao od JNA i od srpskog naroda, još više me potaknulo da budem protiv njih.

Po izbijanju rata u BiH u ožujku 1992. mi u Ljubiji počeli smo razmišljati o tome, počeli smo praviti organizaciju rada u tim okolnostima. U drugoj polovici travnja

na zboru građana, narod je predložio da oformimo jedan krizni štab. Taj krizni štab koji će biti krizni štab mira. Taj štab se trebao boriti za mir. Svi poslovi u tom našem štabu bili su usmjereni u tom pravcu. Bilo je priprema za tu obranu. Međutim, nismo imali oružje. Bilo je pojedinaca koji su imali oružje. Za to oružje nisam znao. Ako je bilo nešto organizirano, to je bilo u sklopu stranke SDA. Ljudi koji su bili u toj stranci imali su nekakvo nepovjerenje prema nama. Oni nisu htjeli ili nisu znali nama iznijeti neke svoje zaključke. Iz njihovih istupa koji su bili polu skriveni, polu javni. Osjećao sam da se oni boje ovih drugih stranaka, jer su oni sebe vidjeli u nekim rukovodećim položajima.

I ja sam bio na referendumu, kao i mnogi moji prijatelji iz SDA. Svi su bili osim 100 Srba koji nisu došli na taj referendum. Bilo je nekoliko ljudi Muslimana koji su išli glasati sa Srbima. Išli su glasati na plebiscit koji je bio prije. Glasali su protiv BiH, odnosno glasali su za Jugoslaviju. Kako smo radili u tom kriznom štabu, glavni posao nam je bio prikupljanje hrane, pripremanje skloništa, ako bi došlo do bombardiranja. Bilo je dosta naznaka da bi moglo do toga doći pošto smo gledali kako se rat razbuktava u BiH od ožujka, travnja, a posebno u svibnju 1992. kad je rat buknuo u više od polovine BiH. Savjetovali smo ljudima šta bi bilo najpotrebnije. Govorili smo da ljudi pripreme hranu i ostalo najpotrebnije. Tako smo počeli pripreme: ljudi su čistili podrume, pripremali, i sl.

Ja sam bio zadužen za CZ. Taj posao sam organizirao uz pomoć: E. D. i A. H. - poručnik bivše JNA. A. je napustio JNA kad je vidio šta se događa u Bosni. Uključili su se I (…) Bilo je tu i Srba... Tako smo imali i zadovoljenu strukturu, da bi dokazali da želimo mir. Pred njima neke stvari nismo ni smjeli govoriti što se ticalo borbenog djelovanja. Od oružja smo imali samo 16 pušaka, među njima bila su i dva ruska automata, koji su bili oružje TO. Naš rad u kriznom štabu pratili su ti Srbi. U školi gdje sam radio bili smo svi prijatelji i to jako "iskreni". Na dan kad smo izlazili na referendum, Srbi su se od nas odvojili. Kako su dani prolazili oni su bili sve odvojeniji od nas. Tako da smo i mi pazili šta ćemo govoriti. Tu se posebno u ekstremnim istupima isticao (…)

Dana 22.05.1992. oni su naišli autom na punkt koji su držali Muslimani iz Hambarina. Među njima je bio i A. A. Oni nisu htjeli stati na znak stop, nego su prošli 5 do 10 metara od punkta. Dolje su stali i vratili se nazad. Svi su bili pijani i otvarali su vrata. A. im je prišao nenaoružan i pitao: "Zašto ljudi ne stajete?" Tada je s druge strane dolazio S. Ovi iz auta su otvorili vatru i ranili ga oko nogu. Poslije toga su ovi sa punkta zapucali, mislim da su jednog ubili, a dvojicu ranili. Tada se A. bacio u stranu tako da se spasio. Nakon par minuta iz pravca Prijedora stigao je oklopni

transporter. A. S. koji mi je ovo ispričao, išao je s njima na pregovore. Oni su u njega uperili PAM sa transportera. Morao je držati ruke u zraku. Tražili su da izruče A. A. je rekao da mora pitati svoje ljude. Kasnije je došao do njih i rekao da njegovi ljudi ne daju A. Oni su se vratili na pola puta do polja. Odozdola su zahtjevali da im se A. preda. Postavili su ultimatum do 16:00. Ukoliko se A. ne preda da će početi pucati. Poslije 16:00 počeli su pucati. Jedan tenk je bio postavljen na aerodromu "Urija", minobacači su bili na Topića brdu, na Karani su bili topovi i iza benzinske crpke na novom Rudarevom igralištu. Tako su počeli rušiti centralni dio Hambarina. Poslije toga su naišli tenkovima i pješadijom. To su bili specijalci iz Niša, koji su imali pancirne košulje. Pošto su ovi imali pancirke, a naši su bili amateri morali su bježati u susjedno selo. Pobjegli su u Kurevo koje se nalazi blizu Ljubije. Gađali su i tenkove, govorili su kad pogodi zolja jednostavno se odbije i ne eksplodira. Te zolje su kupovali od JNA, bile su školske. Od tog trenutka ta šuma, planina Kurevo bila je puna žena, djece, staraca, neprofesionalnih vojnika iz Hambarina, Čarakova i Rizvanovića. Prema nekim procjenama tu je bilo oko 5000 ljudi. To su pretežno bili civili. U Ljubiji smo pristupili organiziranju prihvata tih ljudi koji su došli u naše mjesto. Posao nas u kriznom štabu bio je zaštita svoga mjesta. To smo morali jer su poslije Hambarina, u večernjim satima, tenkovi pošli prema Ljubiji. Nismo im nikakav otpor pripremili, a nismo s čim ni imali.

Pozivali smo štab, S. K. i J. - komadanta VP u Prijedoru. Sa njima je direktno razgovarao F. S. i F. H., mi ostali smo se nalazili u toj prostoriji. Još dok je trajala borba na Hambarinama, rekli su nam da ne pucamo. Oni su mislili da mi imamo 5 topova. Rekli smo im da mi nećemo ni jedan metak ispaliti. Jednostavno, smo ih "blefirali" da ne bi došlo rušenja mjesta Ljubija. Tu bi došlo do masakra i rušenja, a mi ne bi imali s čim da se obranimo. Oni su došli do Ljeskara i tamo stali. Jedan tenk je otišao prema Kurevu, na susjedno brdo Hasanovci. Drugi tenk je zaustavljen u Ljeskarama. Čuli smo da je taj tenk zaustavio … Srbin i rekao da ne idu u Ljubiju. Moguće je da su još neki Ljeskarčani intervenirali. Tako je taj dan Ljubija spašena. Navečer su tražili da jedna delegacija dođe k njima na pregovore. Tada je otišao H. B. - hodža iz Donje Ljubije, a odvezao ih je V. B. sin H. Odvezao ih je sa svojim fićom, jer je našao malo goriva. S njima je otišao i B. B. sin A. - trgovac po zanimanju. Oni su bili kod samozvanog vojvode, koji je rukovodio cijelom operacijom na ovom terenu Ljubije. On se mnogo pitao kod srpskih vlasti. Srbi su govorili da to nisu pregovori nego samo ultimatum da mi moramo predati oružje. Oko pola noći otišla je još jedna grupa i tada je išao ovaj hodža.

Čuli smo kasnije da je hodža ubijen. To sam čuo u logoru. Njega su odveli na Hambarine, da vidi kako su Hambarine porušene. Rekli su da će se to i nama dogo-

diti, ako ne predamo oružje. Kasnije su i nama javili da predamo oružje TO. Mi smo to i predali u stanicu policije. Oni su zahtijevali da im predamo i ilegalno oružje. Mi to nismo napravili. Nešto oružja je bilo ali oni nisu do toga znali doći. Cijelo vrijeme su zahtijevali topove i na tome su istrajali. Koliko sam znao da tih topova nismo ni imali. Tog trenutka sam shvatio da ćemo svi, osim Srba, ići u logor. Oni su krajem svibnja naredili da se ljudi hapse. To još u Ljubiji nije počelo, nego su ljudi vođeni na neke razgovore. Već tada se počelo pričati o Keratermu, Omarskoj. Shvatio sam da ćemo svi mi morati ići u te logore.

Možda sam i mogao negdje pobjeći, ali nisam htio ostaviti svoje mjesto. To nisam htio napraviti jer je Ljubija bila puna izbjeglica koji su stigli iz: Agića Gornjih i Donjih i sela koji su se nalazili u dolini Japre. Oni su bili protjerani odatle i napadnuti od JNA. U Ljubiju je stiglo oko 1000 ljudi, žena i djece. Jedan veći dio primili smo 13.05.1992. u svoje mjesto. To je bilo prije napada na Hambarine. Jedan dio je otišao u Hambarine, a drugi dio prema Prijedoru. Tako smo ih morali hraniti. Pošto sam ja bio zadužen za taj posao tu sam i ostao. Poslije su u Ljubiju došli ljudi sa Hambarina, Rizvanovića, Čarakova. Tako da je u Ljubiji jedno vrijeme bilo oko 2000 do 3000 izbjeglica koje je trebalo hraniti.

Zahtjevali smo od Crvenog križa iz Prijedora da nam pošalje nešto. Međutim, nikad ništa nismo mogli dobiti. Čak, dok se moglo ići u Prijedor, prije napada na Hambarine, išao sam kod Z. koji je vodio to. On mi je obećavao, ali od toga ništa nije bilo. Govorio sam mu da u Ljubiji ima žena i djece kojima je potrebno mlijeko u prahu, kruh, šećer... Tada mi je rekao: "Upravo se tovari kamion za tebe." Zahvalio sam mu, poslije toga su prošla 3 ili 4 sata. Kasnije mi je netko javio da je kamion Crvenog križa prošao u rudnik Ljubija. Odmah sam nazvao M. I. - inžinjera koji je radio u srpskom kriznom štabu u rudniku Ljubija. Rekao mi je: «Jeste! Greškom je stiglo do nas.» Rekao je da su oni skoro sve istovarili i kao da će nama poslati nešto. Poslali su mi 40 kg kruha i 10 konzervi mlijeka u prahu. To je bilo sve što smo od njih dobili. Znači da je to svjesno poslano gore. Još u dva navrata smo dobili po 50 kg kruha. Poslije toga smo se sami organizirali za hranu. Npr., jedna ulica kuha taj dan za izbjeglice koji su bili smješteni u školi. Tako smo organizirali da ulica po ulica hrani te ljude koji su u školi. Bilo je devet tih ulica koje su osiguravale hranu. Svako devet dana po jedna ulica je dolazila na red.

Nazvao sam C. - inače je direktor "Same". Pitao sam da nam ustupi restoran u "Sami". On nam je dopustio i rekao onog trenutka kad dođe bilo koja vojska da to uzme da mi to ne dozvolimo, odnosno da mi zaključamo, a oni ako provale neka provale. Rekao je da se samo mi služimo s tim i da to održavamo. To smo jedno vrijeme i radili.

Dana, 14.06.1992. došlo je do pretresa Ljubije. Oni su rekli da će pretresti i vidjeti da li itko od nas ima oružje. Rekli su da se ne bojimo da to neće biti ništa opasno. Taj dan u jutranjim satima probudila me neka buka. Oko 6:00 čuo sam neku buku. Kako je moja žena već ustala izišla je i otvorila vrata. Kad je otvorila vojska je bila na vratima. Kako su lupali ustao sam i ja. Kad su me vidjeli rekli su: "Brzo se oblači! Daj oružje! Gdje je puška?" Jedan je otišao pregledati na tavan, a drugi je ostao pored mene. Obojica su bila s automatima. Ovaj mi je rekao: "Brzo se oblači!" Obukao sam se i izišao napolje. Moja žena je ostala sama unutra. Kasnije su mi rekli da idem dolje niz ulicu. Mislio sam da su oni došli po mene. Međutim, kad sam vidio da dolje ide dosta ljudi shvatio sam da je to taj "pretres". Pošto sam radio u kriznom štabu govorio sam tim ljudima: "Ne bojte se, ovo je samo pretres. Mislim da ćemo danas biti svi pušteni." Odatle smo pošli dolje prema Prijedoru. Kod prelaza, na mostu gdje se spaja nova i stara ulica, ugledali smo tenk. Na tenku je bilo ljudi, bila je i jedna M. - moja učenica iz Ljeskara. Ona je sjedila na tenku kao njihova medicinska sestra. Stali smo dolje, nitko nas nije poznavao. Vidio sam J. E., koji je samo prošao pored mene. Dolje smo se skupljali, a oni su na okolnim brdima trčali, palili, smijali se, ovi ostali su sjedili na tenku i pili. Poslije toga pošli smo za tenkom prema rudniku. Oni su išli za nama sa automatima i puškama. Među njima je bilo i Prijedorčana u toj jedinici. (…)

Kad smo došli do moje kuće stali su i počeli pregledati dalje. Došli su do jednog mog susjeda, jedan je ušao u tu kuću i prepoznao tu ženu s kojom je radio u "Celulozi". Kako je nju prepoznao, automat mu je opalio i ranio se u nogu. Sreća je bila jer je rekao da se sam ranio. Da to nije rekao kuća bi bila spaljena. Njega su dolje otjerali. Ulazili su i u kuće koje su bile zaključane. Kad su ulazili unutra, negdje su tražili oružje. Gdje god bi ušli, glavno pitanje im je bilo: "Gdje držite novac? Gdje držite zlato?"

Stare žene su pregledali. Npr., moju mamu su cijelu pregledali. Ona je stanovala u susjednoj kući sa još jednom ženom. Ova susjeda je spavala s mojom mamom jer je bila jako stara. Taj dan su opljačkali jako puno zlata. Zaplijenili su oko 16 automobila, rekli su da će se to svima vratiti. Međutim, nitko im nije dao nikakvu potvrdu da su to uzeli. Uglavnom su uzimali automobile koji su trošili naftu.

Tako smo išli za tenkom, negdje blizu doma u Donjoj Ljubiji. Tu su doveli jednog M. - učitelj iz Agića za kojim su izdali potjernicu. Uhvatili su ga u Ljubiji jer se kod nas skrivao. Svezali su ga preko vrata i ruke na leđima, a bio je bos. Njega su odveli u jednom kombiju za kojim je otišao tenk. Kad smo stigli do "čaršije", tenk je polupao izloge od privatnih firmi. Na jednoj lipi, koja je bila tu u sredini objesili su srpsku zastavu. Slike od Alije Izetbegovića, Titovu i sliku od Fikreta Abdića su prikucali na

tu lipu i probili ih nožem. Tada su otišli sa tenkom prema rudniku, a mi smo morali ubrzanim maršem za njima. Doveli su nas do igrališta gdje smo bili do oko 15:00 ili 16:00. Izvršli su kontrolu i pregledali nas. Tu su zapisivali ime i prezime, a imali su nekakav popis sa kojeg su tražili. Uglavnom, skoro su nas sve pustili kućama.

Vidjeli smo da to neće na tome stati. Već je počelo odvođenje ljudi. Neke iz našeg mjesta su čak imali na popisu. To su pretežno bili mlađi ljudi koji su već pobjegli u šume. Među njima su tražili K. A. sin od U., A. Z. - rezervnog poručnika, A. B. - predsjednika i odbornik ispred SDA i još mlađih ljudi za koje su oni nešto sumnjali. Nas ostale su ostavili na miru. Međutim, ja sam znao da ću i ja doći na red, kao i mnogi drugi.

Dana 20.06.1992. u ranim jutarnjim satima, probudilo me lupanje na vratima. Izgovarali su moje ime. Kad sam ustao bilo je oko 5:20. otvorio sam vrata pred kojima se nalazio … Pred ulazom je bio jedan kombi. Rekli su mi da se spremim i da idem s njima, da su oni došli po njega greškom, pa je on došao s njima da mene probudi (to je bilo zbog toga jer imamo isto ime i prezime). Vjerovao sam da je to tako, a kasnije u logoru sam čuo da je on nas dosta izdao. Kasnije smo čuli da su njegovu kuću opljačkali i da su ga jako istukli u kući. Mislim da je u listopadu pretučen.

Mene su odveli u stanicu policije u Ljubiju, zatvorili su me u jednu prostoriju širine 1,5m i dužine 5 ili 6m. Tu sam bio sam do oko 7:00, kad su doveli još jednu grupu. Tako da nas je bilo oko 15 u toj prostoriji. Oko 8:00 prošao je netko i pitao: "Da li ste doveli…?" Ovaj što nas je čuvao rekao je: "Jesmo!" Na to mu ovaj kaže: "Dovedi ga gore!"

Ja sam odmah izišao. Odveli su me gore na kat u jedan ured. U taj ured je ušao G. i sjeo nasuprot mene, izvadio je pištolj i stavio ga na stol. Jedna bomba je stajala u zidu, a automat je bio pored njega. Počeo je upisivati moje podatke na jedan papir. Pitao je ime, prezime, ime oca i pitao da li znam zašto sam uhapšen. Rekao sam: "Vjerojatno što sam radio u kriznom štabu." Kasnije me pitao: "Gdje je puška?" Rekao sam da ne znam i da je nisam ni imao. Međutim, on mi nije vjerovao pa je pitao: "Tko još ima pušku?" Nisam mu ništa rekao osim za K. A. da ima "pumparicu" jer su oni znali za nju.

Prije našeg zarobljavanja došli su D. i jedan što je bio pedagog u osnovnoj školi. Kad su došli rekli su nam što da radimo mi koji smo bili u kriznom štabu. Na tim pregovorima je bio K. i imao je tu pušku.

Na ispitivanju ovaj me pitao: "Je li K. imao pušku?" Rekao sam: "Jeste." Pitao je: "Da li je I. Z. imao pušku?" Rekao sam: "Nije imao pušku." To sam rekao iako sam

znao da I. ima pušku. Rekao sam da je on ponekad nosio puške od TO, po mjestima gdje je trebalo držati stražu. Pitao me još neke stvari koje su bile sasvim nevažne. Kasnije me izveo u hodnik i postavio da stojim uza zid. Kasnije je uveo još nekoliko ljudi. Uveo je V. Č. i N. J., a ostali su pušteni.

Navečer su izveli nas sedmoricu u kombi. Tu su bili bivši policajci i jedan sa Brda. Odatle smo odvdeni u SUP u Prijedoru. Tu smo morali sjediti u kombiju, nismo izlazili nikako oko pola sata. Poslije toga smo odvedeni u Keraterm. Tu smo izišli svi osim Z., kojeg su odvezli negdje dalje, a od tada za njega nikad nismo čuli. Mene su poslali u prostoriju br. 4, a sa mnom je otišao i V. Č. Nas dvojica smo našli jedno mjesto u malom hodničiću. Nakon oko dva sata došli su D. T. i E. I. Do vrata je spavao Č. do njega sam bio ja, E., pa D. Poslije podne došla je još jedna grupa među kojima su bili S. S. i E. Dž. I njih smo doveli do nas, jer su govorili da je ta prostorija najsigurnija i da je tu najbolje spavati. Nakon dan ili dva došao je I.Đ., kasnije je došao i F. H. koji je došao iz bolnice. Tako da nas je bilo oko 9 u tom hodničiću.

Oko 16:00 sati, prvi dan, dobili smo ručak, a bio je grah i dvije male šnite kruha. Počeo sam jesti, pojeo sam jednu žlicu, kad sam htio pojesti drugu žlicu graha vidio sam neke crve (žiža) unutra. Tu je bilo mnogo tog žiška, tada mi se to jako zgadilo. Međutim, sljedeći ručak sam morao pojesti jer sam bio jako gladan. To je bilo 20.06.1992. Taj dan mi je mnogo pomogao J. Š. - B. On je bio od ranije tu, dao mi je neku podršku jer je taj prvi utisak bio jako težak.

Sutradan, iz Ljubije je doveden J. R., A. B., M. i još neki. Kad su doveli J., "K." - vođa smjene udario ga je po glavi i rekao da će ga tu večer ubit. Čuo sam da je kod njega bila cijela dokumentacija od SDA sa Hambarina. On je spavao u susjednoj prostoriji i čuli smo kad su ih tukli sljedeće noći. Užasno je plakao i molio. Kasnije su se otvorila vrata naše sobe i njega su ubacili. J. je pao do mojih nogu, nekako smo ga u onom mraku uhvatili, a nas su zaključali. Nitko nikom nije smio pomagati, a to su nam rekli ovi koji su tu bili od prije. Mogli smo pomoći, ali jako tiho jer su oni znali premlaćivati i one koji pomažu.

Kad su oni zaključali, tiho smo mu davali vode i polijevali ga vodom. Njega su pretukli oko 11:00, a izdahnuo je oko 5:10. Cijelo to vrijeme dozivao je svoju braću. Zvao je: "Z.! L.! M.!..." Z. je njegova žena. Govorio je: "Dajte mi rakije, skuhajte mi kavu." Nešto malo smo mu olakšali jer smo ga polijevali vodom. Tako je buncao cijelo vrijeme. On je izdahnuo u teškim mukama.

Tu noć kad su njega ubacili, prozvali su D. T. Rekli su mu da stane uz vrata. D. je bio zdrav, bio je izuzetno snažne građe. Kasnije je došao ovaj iz vana i rekao: "D. lezi ne trebaš nam." Legao je ponovo. Sutrdan, cijeli dan je ležao i čitao nekakvu knjigu

“spremanje zimnice”. Navečer oko 11:00 su ga oštro prozvali. Iz mraka je jedan glas prozvao: “D. T.!” On je rekao: “Ja!” Na to mu je taj rekao: “Izlazi!” On je brzo obukao policijsku bundu i izišao. Mislio je da će mu ta bunda bar leđa zaštititi. Izišao je vanka, a vrata je ostavio otvorena. Vidio sam ispod oka. Tamo ga je jedan zagrlio i kao štipao po obrazu govoreći: “Gdje si kume?” Kroz stisnuta usta. D. je rekao: “Nisam ja ništa kriv!?” Na to mu je taj rekao: “Ne boj se kume. Neće tebi kum ništa.” Poslije toga sam čuo užasan D. jauk. Poslije toga je počela tuča. Vidio sam njihove sjene, udarali su D. kao bijesni psi. Odzvanjalo je kao po praznoj mješini. On se derao i govorio: “Nemojte!” Molio ih! U jednom trenutku je smogao hrabrosti i rekao: “Nemojte dirati E., on je dobar čovjek i nije ništa kriv.” Jednog trenutka je počeo ujednačeno stenjati, a ovi su ga i dalje tukli. Osjetio sam i čuo, kao da je iz korica nož izvučen. Po sjeni kako sam vidio, mislim da je to mogao biti B. M., čupav, duge kose. Poslije toga su rekli: “Hajde da ga malo kupamo.” Tu smo imali jedno plasitčno bure vode odakle smo se izjutra umivali. Tada sam mislio kad ga okupaju, da ga neće više dirati. Međutim, oni su polili vodu po njemu i jedan od njih je rekao: “Sad još 100 udaraca!” On je ležao i neprekidno ujednačeno ječao. Tada su počeli brojati, ali na svaki broj je bio po 4 ili 5 udaraca. Tako su brojali, a to je užasno bilo za slušati.

Kasnije su izveli i E., kad je izišao počeli su i njega tuči. Njega su tukli jako kratko. Poslije toga se ništa nije čulo osim ujednačenog D. stenjanja. Kasnije su rekli: “Prva četvorica, izlazite napolje!” Ja sam bio od vrata šesti. Tada sam vidio kako ovi bježe preko mene. Tada se u meni nešto dogodilo pa sam mislio: Ako i ja počnem bježati, bježat ćemo svi pa će opet doći na mene red. Jednostavno sam riješio: Pa neće valjda dugo trajati i izišao sam. Tamo me dočekao jedan čovjek i pitao: “Što ne izlazite?” Rekao sam: “Nisam mogao brzo da iziđem.” Tada me udario nekakvom palicom. Ta palica je bila debela, mislim, da je od kuhane gume. Udario me po bradi i po uhu, udario me po glavi i rasjekao mi glavu. Međutim, nisu to bili jaki udarci. To su bili više poluudarci. Tada je iz mraka izišao jedan čovjek visok oko dva metra. Rekao je ovom: “Nemoj bez veze tući ljude!” Ovaj mu je rekao: “I ti ne zafrkavaj.” Tada me pustio na miru.

Po njihovoj priči sam shvatio da je to bio mesar … ubojica (…). Kasnije je ovaj rekao: “Unosi tu đubrad unutra!” Kako je bio mrak vidio sam samo bure, a njih nisam ni vidio. Pošto ih nisam vidio pitao sam: “Gdje su oni?” Rekli su mi: “Tu su ispred!” Našao sam jednog i kad sam pokušao da ga unesem, vidio sam da je to D. On je bio snažne građe, čvrst. Međutim, nisam ga mogao dići, jer je njegovo tijelo bilo kao mrtvo. On je i dalje stenjao. Rekao sam: “Može li mi netko pomoći?” Netko mi je pomogao da ga unesem. Kad smo ga unijeli unutra, ovaj mi je naredio: “Izlazi

i po drugog!” Tog trenutka ovaj što mi je pomagao, zaplakao je i rekao: “E. brate!” E. je izgledao kao mrtav. Nije davao nikakve znake života. To je bio E. I., od E. brata sin. Unijeli smo i E. Tog trenutka sam ostao sam u tom hodniku. Pošto smo mislili da je E. mrtav pomagali smo T. On mi je govorio: “Skini mi tu jaknu.” Pokušao sam mu skinuti jaknu. Dok sam je skidao pazio sam da ne padne na leđa jer bi ga to ugušilo. Stalno sam ga držao sa strane da ne bi umro. On mi je ispadao.

Vrata su bila zaključana, ali sam čuo glasove i tupkanje cipela. Molio sam ga da tiho govori, da oni ne bi ušli i počeli ostale tući. Tiho sam molio ljude da mi dođe pomoći. Nitko mi nije prilazio. Kad sam mu to skinuo, prepoznao me. Tada je počeo da govori: “B. brate, pomozi!” Kad sam mu to skinuo, dao sm mu vode i polijevao ga. Tako je stenjao i po neku riječ izgovorio. U mraku je netko meni prišao. Tom što mi je prišao rekao sam: “Vidi šta je sa E.” To je bio E. Dž. Kad je E. dirnuo E., E. je počeo buncati. Izgleda da je imao mali potres mozga i buncao je. Međutim, bilo mi je drago da je živ. Tog trenutka D. se jednostavno otrgao. Shvatio sam da je umro. Ipak, opipao sam mu puls lijeve i desne ruke po nekoliko puta. Tada sam rekao: “D. je umro!”

To mi je bilo najteže u životu. Skoro nikad u životu mrtvih ljudi nisam ni vidio, a D. mi je umro u naručju. Spustio sam ga, a drugi su prišli i pomagali E. Pošto sam već dosta klonuo rekao sam: “Ja ću malo leći.” Legao sam pored D. na jednu dasku, na kojoj smo inače i spavali. Međutim, opet sam pomislio: Ko zna možda je D. i živ. Uzeo sam mu ruku da opipam, a ruka je bila vruća. Šapnuo sam E.: “E., izgleda da je D. živ.” Kasnije sam mu opipao puls, puls sam osjetio. Tada sam vidio da je E. ruka pala na D. i da sam njegovu ruku napipao. Tada sam napipao D. ruku i uvjerio se da je mrtav. Cijelu tu noć nismo spavali. Kad je svanulo, D. je ležao blijed, a E. je u predjelu očiju bio potpuno plav. E. desno oko je bilo potpuno zatvoreno i oteklo, a lijevo se samo malo vidjelo. Pokazivali smo mu prste da bi vidio da li vidi. Kako smo mu pokazivali prste brojao je, znači da je vidio. Kasnije smo mu otvorili i drugo oko i uvjerili se da i na njega vidi.

Nakon sat vremena, kad su naišli vojnici i šef sobe je otišao i rekao da je jedan umro. Došli su oni i pitali: “Od čega je umro?” Rekli smo: “Vjerojatno se razbolio.” Nikad nismo smjeli reći da je netko ubijen, nego smo govorili da se razbolio ili da se udario. Kasnije smo ga na deci i iznjeli napolje. Tek tada sam vidio da je bio proboden nožem. Na deci na kojoj je D. ležao bila je velika lokva krvi. To je bila moja deka koju mi je žena poslala drugi dan po mom dolasku. Moja žena je poslala tu deku po policajcu. On je često puta donosio hranu.

Kad smo D. iznjeli napolje, taj dio hodnika gdje smo mi bili bio je pun krvi. Moj džemper i traperice bile su potpuno mokre od krvi i od vode. B. i još jedan su mi po-

mogli da ga odvezemo nekim malim kolicima. Odvezli su ga na smeće i tamo su ga ostavili. Svaki dan, dolje je odvoženo najmanje 4 ili 5 ljudi. Po mojoj procjeni, za tih 15 dana koliko sam bio u Keratermu, mislim da je ubijeno oko 400 ili 500 ljudi. Toliko je po onom što smo mi vidjeli. Možda ih je ubijeno i više, što mi nismo vidjeli. Tamić od «komunalnog» ih je negdje odvozio.

Tako su prolazili dani tamo. Svaku večer su bile užasne tuče. Nije bilo noći da nisu tukli, cijelu noć, pola noći, a sat vremena ili pola sata bi se odmorili i opet tukli. Oko 23:00 sata dolazili bi iz grada pijani. Izvodili bi, jedne bi tražili novaca, druge bi izvodili i tukli. Uglavnom, ljude su ubijali, a oni koji su se vraćali bili su pretučeni. Previjali smo se tom vodom, ručnicima ili našim košuljama. Tako da se nismo imali vremena opustiti, osim po danu. Bilo je u toku dana i nekih priča. Promatrali smo susjednu ulicu, koja je išla Banja Luka - Prijedor. Svaki dan su provozili na traktorima raznu robu: namještaj, stoku iz pravca Kozarca. Svaki dan smo vidjeli kako je zapaljena nova kuća.

Jednog dana vidjeli smo kako prevoze na traktoru i komplet drvenu vikendicu. Do mene je sjedio jedan čovjek i počeo je plakati. Rekao je: "Eno moje vikendice! Netko je odvozi." Mislim, da je u Keratermu bilo oko 1100 zatočenika maksimalno. Taj broj je uvijek bio isti. Ono što bi ubili, dovodili bi nove. Tu su bile četiri prostorije: u jednoj je bilo oko 200 do 250 ljudi, u drugoj je bilo oko 400, u trećoj je bilo oko 200 do 250 ljudi i u mojoj prostoriji je bilo oko 200 ljudi. To je bilo zbijeno kao šibica. Spavali smo na paletama, ako je netko imao deku prostirao bi ispod sebe. Higijena je bila nikakva. Tu su bile tri smjene. Jedan, visok oko dva metra, bio je pravo osvježenje za nas po danu. Međutim, po noći njegova smjena je najviše zvjerstava učinila. To mi je bilo jako čudno. Vjerojatno im je bila neka maska. Uglavnom ljudi su dolazili, a on je rekao: "Ja vas ne mogu spašavati. Ima da iziđete koga prozovu." Tukli su i onog koga ne prozovu, a tukli su svim i svačim. Znali su vezati ljude za automobile i voziti ih onim krugom. Dok su ih vozili tukli su ljude, dok ne bi izdahnuli. To je bilo kao u kaubojskim filmovima kad su ljude vukli s konjima. Uglavnom su tukli bogate ljude pa su tražili novce, ili visoko obrazovane ljude.

Dana 04.07.1992. rekli su da svi Ljubijci naprave popis. Taj popis je napravio M. A. - N., govorili smo mu ime i prezime, godinu rođenja, ime oca. On je napravio popis od 100 i dodali su još nešto ljudi iz Prijedora. Tako da su puna dva autobusa natovarena. Bili smo kao sardine u tim autobusima. Ljudi su se radovali jer su nam rekli da idemo kući. Rekli su da ćemo ići u Ljubiju na igralište, pa onda kući. Međutim, sumnjao sam u to, iako sam kasnije i ja mislio da ćemo kući. Kad su došla dva autobusa oko 12:00 sati iz njih su izišli ljudi u crnim uniformama. Rekli su mi da su to

specijalci. Tada mi je bilo jasno da ne idemo kući, jer oni nikog ne vode kućama. Ušli smo unutra i autobusi su pošli. Morali smo držati glave dolje. Ispod oka smo gledali gdje će autobus desno ili lijevo. Ako ide desno idemo kući, a lijevo idemo u Omarsku. Međutim, mi smo pošli prema Omarskoj. Bilo je grozno vidjeti da idemo prema Omarskoj jer smo o njoj čuli najgore stvari.

Kad smo došli gore izbacili su nas ispred jedne garaže na samom početku tih upravnih zgrada i radiona. Pola nas istjerano je u tri reda na asfalt, a polovina je stala uza zid sa tri prsta (morali su se okrenuti prema zidu i prisloniti se rukama na taj zid sa tri prsta). Počela su dobacivanja i maltretiranja. Ja sam sjedio na suncu u ovoj grupi, a ovi koji su stajali morali su pjevati srpske pjese. Pjevali su o Srbiji, o Vuku Karadžiću... Kasnije su došla njih trojica i počela popisivati imena i prezimena. Popisali su nas i ubacivali nas u jednu garažu. Kad su ubacili nas oko 120 u garažu (ta garaža je bila toliko velika da bi mogla dva veća auta stati unutra) nije se moglo ni stajati, a kamo li sjesti. Sa nama je bio i U. A., otac od K. A. kojeg su oni tražili. U. je počeo luditi jer su ga jako tukli, zato što je on otac od K. Jednom su došli neki i rekli: "Idemo izvući njih pola da ne budu svi unutra." Među tim što su izišli bio sam ja i E. Rekao sam: "idemo i mi možda ćemo doći na bolje mjesto." U toj prostoriji je bio beton i nije se moglo leći. Odatle su nas odveli u Hangar, gore iznad u jednu prostoriju. Ta prostorija je bila 8 sa 6. Tu nas je bilo oko 70. Legao sam uza zid, drugi od kuta. U kutu je bio ranjeni F., do njega sam bio ja, treći je bio E. Dž., četvrti A. A.,... Tada su nas zatvorili i nisu nas ni dirali.

Tada nam je došao jedan mladić, vidjeli smo da je to neki logoraš. On nam je rekao da kao noćas dolazi najgora smijena. Rekao je ako budu od nas tražili novac ili cigarete, da im ništa ne damo. Rekao je: "Ako bilo šta date, gotovi ste!" Tako smo čekali, a taj dan ništa nismo jeli. Imali smo nešto malo vode, a imali smo oko 4 ili 5 flaša vode. Oko 19:00 došla je ta smjena, počeli su udarati nogama u željezna vrata. Mi smo sjedili i čekali što će biti. Ušao je jedan u crnoj majici, imao je vojničke hlače, vojničke čizme i policijsku palicu. Kad je došao rekao je: "E, sad svi da skupite 6 cigareta!" Vjerojatno su njih trojica bili vani pa da imaju zapaliti. To nam je rekao prijatno. Kad je izlazio rekao je: "Doći ću ja za minut ili dva." Kako smo zaboravili na savjet onog mladića, sakupili smo to. Kad je došao dali smo mu to. Na to nam je rekao: "Baš ste vi fini ljudi." Tada je izišao. Nakon par minuta ušao je unutra i izveo S. Nakon par minuta ušao je S. sa okruglom kartonskom pločom i počeo čitati: "Za razbijeno staklo svi da damo po 700 dinara, za razbijenu WC školjku 1000..." Rekli su ako to ne sakupimo da će S. izvesti i tući, a kasnije će tući sve redom. Počeli smo skupljati i skupili smo oko 40.000, ali to nije bio ni deseti dio od onog što su oni

tražili. Za oko 5 minuta su došli i pitali: “Jeste li?” Rekli smo koliko smo sakupili i da nemamo više. Nakon toga su opet došli i tražili 100 DEM. Našli smo i 100 DEM kod jednog A. S.

Kad je bio pretres u Ljubiji, silovane su dvije žene. Zamolile su nas da im imena ne spominjemo, a te žene znaju tko je to učinio.

A. je dao tih 100 DEM i rekli smo da više nema. Poslije toga su rekli: “Sad je prozivka.” Izvodili su i tukli, a kasnije bi te ljude samo ubacivali. Kasnije su prozvali mene i F. H. Uveli su nas u jednu prostoriju i pitali imamo li novaca. Rekao sam: “Nemamo.” Pitali su F. šta je po zanimanju. F. im je slagao šta je po zanimanju. Pitao je mene, rekao sam da sam učitelj. To sam rekao jer sam mislio da učitelji nemaju novaca. Na to mi je rekao: “O, baš vi imate novaca!” Njih dvojica sjedila su za stolom, a treći je hodao s automatom. Ovaj što nas je pitao je onaj u crnoj majici. Rekao mi je: “Ti baš imaš novaca, vi uvijek imate.” Rekao sam: “Pravim kuću pa sam istrošio, a imam i kćerku koja studira.” -”Gdje ti kćerka studira?” -”U Zagrebu ima 4 godine.” -”Što baš u Zagrebu? Što nije u Banja Luci?” Rekao sam da nije bilo te struke, a bliže je bilo u Zagrebu. On se zadovoljio odgovorom. Kako je F. bio bliže, udario ga je dva ili tri puta po prsima palicom. Naredio nam je: “Okrenite se!” Ja sam bio do kuta i digli smo ruke. Tada sam imao u džepu novčanik i osobne dokumente. Onaj što je sjedio rekao je: “O vidi, ovaj nešto piše! Daj da vidimo šta piše.” Sreća je bila jer u novčaniku nije bilo ništa.

Što god sam napisao, to sam sakrio. Oni su uzeli sve moje dokumente i pregledali. Među svojim dokumentima imao sam slike od žene, kćerke i sina. Moj sin je bio u vojsci do 1991. u Puli. Tada sam ga izvukao uz pomoć zeta i poslao u Njemačku. Pitao me: «Ko ti je ovo?» Rekao sam: «Sin.» -»Gdje ti je on?» -»I on studira u Zagrebu već 3 godine.» Na to mi je rekao: «Vidi malog ustaše!» -»On nije ustaša!» Rekao je F.: “Skloni der se da malo ovog...” F. se sklonio. Tada me udarao po licu i svugdje. Kasnije mi je F. rekao da me tukao šakama. Tukao me palicom po prsima. Odmaknuo bi se oko 2 ili 3 metra, pa skakao po leđima u predjelu bubrega. Tada sam izgubio dah. Kad je to vidio ovaj drugi rekao je: “Pusti ga malo da odahne.” Pustili su me, kad sam udahnuo malo zraka, ovaj je ponovo počeo skakati po nogama. Stajao sam, a on me udario. Kad bi me udarao napeo bi mišić i nije mi bilo ništa. Tada je rekao: “Vidi, koliko ga udaram, a on ne pada.” Kasnije se opet zatrkao da me udari. Kako se zatrkao skočio je i okliznuo se. Kako se okliznuo pao sam, a pao je i on. Njemu je bilo drago što me srušio. Tada mi je sve opsovao i ubacili su nas unutra. Ubacili su nas unutra, a ostale su nastavili izvoditi. Izveli su ih oko pola, a ostale nisu stigli. Međutim, oni su bili i sa tim zadovoljni.

Dok su me ispitivali pitao me: “Znaš li ti karate kida?” Rekao sam: “Ne znam!” Taj momak je rekao: “Sad ćeš ga upoznati.” i počeo je skakati po meni. Tog momka znam po nadimku, a on je užasno tukao ljude u Omarskoj. Tu noć smo pili onu vodu. Poslije tih batina žeđ je bila jako velika. Ta tuča mi je došla kao rasterećenje. Mislio sam da tu tuču nikad neću preživjeti. Shvatio sam da moram živjeti logoraškim životom. To sam shvatio još u Keratermu. To sam shvatio čitajući knjigu “Smrt je moj zanat” iz Prvog i Drugog svjetskog rata. Iz te knjige sam shvatio da treba biti neupadljiv i skloniti se u stranu. Tako sam i postupao, možda me to i spasilo. Moji prijatelji koji su tu bili, isto tako su postupali. Poslije toga nismo imali problema, osim kad su nas za ručkom tukli u špaliru. Kad god je bila tuča u špaliru, mene bi uvijek zakačili. Međutim, to nisu bili jaki udarci. Više smo osjećali strah nego te udarce. Kad smo silazili niz stepenice, oni su svezali jednu žicu. Tu žicu su svezali na vrhu stepenica, na visini od pola metra. Tako smo morali preskakati to. Ako bi zapeli slomili bi vrat. Ako bi pali, oni bi nas dočekali i tukli. Na mjestima gdje smo morali malo usporiti stajala su bar po dvojica, sa drvenim palicama, bejzbol palicama, policijskim palicama, sa debelim kablom. Nekad bi posipali vode po tim pločicama. Kad bi izišli van, postrojili bi se uza zid, a išlo nas je po 30 na ručak. Do tamo smo morali trčati šprintom. Na ulazu bi nas čekali, nekad bi srušili aparat za gašenje, okruglu cijev, stavljali bocu tako da su ljudi padali. Kad bi pali oni bi došli do nas i premlaćivali bi. Nekog bi ubijali, nekog premlaćivali, smijali se. Čak smo razgovarali kao: Mi bi njih lako mogli pobjediti i sve razoružati. Međutim, sve okolo na oko 100 ili 200 metara bili su koncentrični krugovi njihovih mitraljeskih gnijezda. Možda je tako bilo sve do Prijedora. Ako bi to i napravili bili bi svi pobijeni. Tako da smo shvatili da ne bi imalo nikakvog smisla to napraviti. Zbog toga smo radije trpili.

Pošto mi iz Ljubije nismo bili ni ispitani, odozgo su nas prebacili u garažu u kojoj smo bili kad smo došli. Nismo se smjeli miješati sa ostalima, da nam ne bi rekli šta su ih ispitivali. U utorak su nas prebacili, a u subotu smo stigli iz Keraterma u Omarsku. Kad su E. Dž. ispitivali u Ljubiji rekao mi je: “Oko tebe se sve vrti u Ljubiji!” To me jako preplašilo jer sam smatrao da sam već osuđen. Od naših Ljubijaca ja sam bio zadnji ispitivan. Kad sam ušao unutra ugledao sam bilježnicu našeg kriznog štaba. Tu su bili jedan T. ispitivač i jedan M. M. je meni bio okrenut leđima, a T. je gledao u mene. Taj ured je prva soba lijevo iznad restorana. Vidio sam da oni znaju sve ono što je tamo zapisano. Isitivanje je bilo takvo da su oni imali jedan podsjetnik na papiru i po tom podsjetniku su ispitivali. Odgovarao sam ono što sam znao i što sam smio, nešto sam negirao i nisam htio priznati. Nisam ništa ni na koga htio natovariti. Uglavnom, puno su teretili A. B., K. A., A. Z., za njih su pitali. Njih nisu doveli, a

tražili su ih. O njima su tražili mnogo podataka. Rekao sam im samo ono što su oni znali. Za K. sam rekao da ima “pumpericu” jer su je vidjeli, za A. sam rekao da ima pištolj jer su ga vidjeli. Pitali su da li Z. ima “pumpericu”. Rekao sam da nema, iako sam znao da je ima.

Z. je jedno vrijeme bio u kriznom štabu. (…) Tada je on uperio u mene “pumparicu”. Poslije toga mi je jedan policajac rekao da oni znaju za to. Kasnije me taj pitao: “Jesi li imao ikakvih problema u kriznom štabu?” Rekao sam: “Mogu li da ne odgovorim na to pitanje?” Rekao mi je: “Odgovori!” Pošto sam znao da oni znaju za to rekao sam: “Pa, imao sam sa tim Z.” -”Šta je bilo?” -”Uperio je pušku u mene, ali to je u njega tako trenutno bilo.” -”Kakva je puška?” Tada sam se pravio nevješt u tome i rekao sam: “Ma, one nove puške.” Mislim da je rekao poluautomatske. Počeo sam mu objašnjavati kako izgleda ta puška, govorio sam: “Sa onim nožem...” -”Zar’ nije bila neka druga?” Rekao sam: “Ne, nije!” -”Dobro!” Vidio sam da je bio zadovoljan, još me pitao neke stvari. Kasnije sam ga pitao: “Da li bi mogao nešto privatno reći o Z.?” Tada sam mu rekao: “Z. je izuzetno dobar čovjek, ali je nagao. Reagira instiktivno, a kasnije se uvijek kaje za ono što je učinio.” Na to mi je rekao: “Iziđi napolje i reci im da te izvedu.” Izišao sam, a jedan policajac je došao. Kad sam vidio tog policajca rekao sam: “Rekli su da me negdje izvedete.” Izveli su me na pistu.

Z. je već ranije bio uhvaćen, pretučen i doveden tu. Otišao sam tamo, a na toj pisti je bilo već onih mojih prijatelja. Pitao sam ih šta je? Kako je? Kad sam prvi dan došao tu govorio sam: “Ne bih volio tu doći!” Međutim, došao sam na tu pistu. Tada sam vidio da je na toj pisti bilo bolje. Gore u prostorijama tukli su cijelo vrijeme. Tražili su novac, tukli. Na tom asfaltu smo ležali po cijeli dan. Ponekad bi dozvolili da idemo vršiti malu nuždu na obližnju njivu. Sjedili smo i pričali, davali su nam vode u bocama koje smo imali. Ručak bi tako dočekali oko 15:00. Trčeći smo išli na ručak, a obično je trajao oko 1 ili 2 minute. Za ručak smo dobivali 1/8 kruha i malo nekakvog graha, rijetkog krumpira, makarona i sl. Imali smo vremena staviti jedan zalogaj kruha u usta i taj grah popiti. Kruh smo nosili tamo i jeli. Nikad nisam pojeo cijeli kruh odjednom. Uvijek sam ostavljao malo za kasnije. Gledali smo kako ljude na otvorenom tuku. Svakim danom smo nalazili po jednog, dvojicu ili trojicu mrtvih ljudi. Svako jutro ispod oka sam gledao ima li tko od poznatih. Uglavnom svaki dan je odvoženo 5 ili 6 ljudi. Po noći je bilo masovnih ubojstava. Npr. Đ. A. - D. (brat od K. A.) rekao je da je jednu noć natovario 32 mrtva na kamion.

Tako su dani prolazili u našem preživljavanju u tom logoru. Negdje oko 8. ili 9.07.1992. pojavio se jedan helikopter i kružio je iznad nas, kasnije se spustio na pistu pored nas. Iz njega je istrčalo oko 10 specijalaca sa automatima i potrčali su pre-

ma nama. Tada nam nije bilo jasno što žele od nas. Nakon pola sata rekli su: "Sjedite!" Oni su uzeli trake iz tog rudnika i otišli prema Banja Luci.

Dana 16.07.1992. jedna grupa je ušla u hangar i čuli smo kako su cijeli dan radili. Predveče, poslije ručka rekli su nam da ćemo svi ući unutra. Sa piste su nas postrojili i uveli unutra. Unutra je bilo vode, blata, ulja debljine oko 2 ili 3 cm. Poredali su nas u redove, mi smo se postrojili jedan uz drugog. Na polovini tog hangara bila su dva reda žice. Sa druge strane je bio jedan otvor, širine oko 3 metra. Prije nego su izišli, naredili su nam: "Lezi!" Tko je imao išta prostirao bi i legao na to. Tko nije imao legao bi u odjelu. Moja grupa je imala dvije deke i jedno šatorsko krilo. To smo izvadili još u Keratermu ispod nekog mrtvaca, pa smo ga nosili sa sobom. Kako smo tu legli, pokupili smo na sebe. Već sutradan to je bilo suho.

Po noći su dolazili, prozivali pojedince. Izvodili su ih napolje i tukli. Kako smo bili tu nismo imali struje. Kasnije su nam stavili jedan reflektor koji je svijetlio cijelu noć, a dobivao je struju od agregata. Pošto je taj agregat radio, lupao je cijelu noć. Ispred nas je bio jedan demper i na njemu je postavljen jedan stražar. Ispod galerije su sjedila njih po 4 ili 5 i pili pivo. Kad ne bi imali novaca, ne bi pili. Cijelu noć su vrištali, derali se. Jedan vrišti i baca komade željeza na hrpu željeza. Ovaj drugi mu kaže: "Daj, nemoj ljudi spavaju." Tako su provocirali. Ulazili bi unutra i naređivali da legnemo potrbuške. Nikad nismo znali tko nas pretražuje. Oni su pretežno organizirali logoraše da za njih pretražuju. Pretežno su uzimali satove "Seiko", novac, dobru hranu, cigarete... Dobra hrana za njih je bila: paketi keksa ili salame i sl. Ovo domaće što smo mi dobivali od kuće pogače, maslenice to nisu dirali. Često su nas tukli, jednom prilikom sam dobio udarac u leđa, jednom u nogu.

Jedne noći su došli i tražili M. T. - u općini šef uprave prihoda. On se javio i nije htio izići jer je bio u sredini hangara. Oni su ga zvali i opkolili nas sve. On im je rekao: "Neću!" i počeo plakati "Ja u vaše ruke neću, ja ću sebi rezati žiletom vene. Ali tamo ne idem." Kasnije su nama naredili da svi legnemo, a on da ustane. Kad smo mi trebali leći htio je i on ali nije uspio. Htjeli su kao pucati, ali nisu. Kasnije je jedan došao do njega i izveo ga. Nije se više vratio. (…)

Jedan dan su iz Keraterma dovedena dva autobusa ljudi. Ti ljudi nisu ni izišli, nego su ih ovi pobili iza "Bijele kuće". Njih su odveli u Žune jezero br.1 i bacili ih u živo blato. To sam čuo u Banja Luci od E. V.

Jedne noći, prozvali su oko 150 do 200 ljudi i rekli: "Svi idete kućama!" Odveli su: dr. J. P., dr. R. S. i još oko 15 ljudi koji su prozvani iz hangara. Izvedeni su na pistu, odakle su ih vodili kućama. Međutim, njih su proveli okolo i odveli iza hangara gdje

su vršena ta masovna ubojstva. Čuli smo i motore od dva autobusa. Poslije toga smo čuli rafalnu paljbu. Kasnije smo od ljudi čuli da su oni pucali na njih.

Uglavnom, u tom hangaru je bilo jako teško živjeti. Imali smo tu sanitarni čvor, to su koristili radnici prije. Uvijek smo morali paziti da ne idu jedan ili dvojica, jer oni odnekud dođu i prebiju tamo ljude. Moralo se paziti da nas bude po 10 unutra. Međutim, ljudi su dobili dizenteriju, pa su morali ići više puta u WC, tako da je dobivao batine. U tu prostoriju gdje smo bili instalirali su zvučnike i puštali neke kasete. Nekad smo čuli i vijesti, a nekad smo čuli i Zagrebačke vijesti. Kasnije bi te Zagrebačke vijesti u pola prekidali, jer bi se sjetili da i mi to slušamo. Na toj kazeti, koju su oni puštali bile su kombinacije pjesama, vrištanja, mučenja ljudi, stenjanja. Pjesme su bile uglavnom srpske: "Tko to kaže, tko to laže Srbija je mala"; "Čoban tjera ovčice, čoban tjera ustaše"; "Hvala tebi Karadžiću Vuče, naša djeca ćirilicu uče". Tako je bilo po cijelu noć. Znali smo zaspati po sat vremena. (…)

U "Crvenoj kući" mesar, proćelav, krupan, jak, po danu je bio jako prijatan. Međutim, po noći je vodio ljude u tu "Crvenu kuću" i tjerao ih da piju prerađeno ulje. Ljude su davili čeličnim žicama. Stavljali su u škripac glave od ljudi i stezali dok glava ne pukne.

U "Bijeloj kući" je bio moj susjed H. B. i izveli su ih napolje iz kuće po noći. Naredili su svakom od njih: "Hajde trči do onog drveta da vidimo za koliko možeš otići i doći." Koji god je potrčao, taj je bio ubijen. Naredili su i H., međutim, on nije htio trčati, šutio je i stajao. Tada su njemu rekli: "A, ti ne voliš da trčiš! Hajde malo gimnastike. Napravi 20 sklekova!" Kad je on legao da napravi te sklekove, oni su ga počeli tući. Tukli su ga, on se malo vratio i izvukao se. Rekli su mu da bježi u kuću.

Jedan događaj je doživio V. B. - nastavnik u Ljubiji. Rekao je da je u jednoj sobi bilo oko 40 ljudi, sve su ih pobili jedan dan. Drugi dan su trebali pobiti ove iz druge sobe. V. B. je bio u drugoj sobi. Pošto je u toj sobi bilo dosta ljudi, jednu grupicu od oko 10 ljudi su izbacili u sobu u kojoj su već prije pobijeni. On je bio u toj grupi, a sutradan su ove iz njegove sobe pobili. (…)

Vođa treće smjene je bio K. On je volio pokazivati svoje mišiće uvijek je bio zavrnutih hlača, nosio je palicu u ruci i majicu kratkih rukava. Nekad je nosio policijsku palicu, a nekad drvenu. On je ubio jednog u "Bijeloj kući", jednostavno je pucao u njega sa udaljenosti od 1 metar. To je napravio jer je taj čovjek izgubio živce, a ovaj ga je jednostavno ubio. Jedan mladić nije mogao izdržati maltretiranja dok smo trčali na ručak pao je, a oni su ga tukli. Uspio je uzeti pušku od jednog stražara, ispaljen je i jedan metak. Međutim, oni su njega brzo savladali, a njega su polili benzinom i zapalili.

Bila je tu i jedna mršava, plava, visoka J., ružna žena. Njoj je jedan stražar dodao nož, a ona je zaklala jednog logoraša. Međutim, nož joj je ispao i ostao u vratu. Taj stražar joj opsovao i završio to. (…)

Dana 06.08.1992. počeli su nas prozivati. Prozivali su grupu po grupu. U hangaru je ostala 1/3, … je rekao: "Nemoramo vas ni prozivati, jer ćete biti i kasnije popisani." Trčećim korakom smo izišli u autobus i sjeli. U prva dva mjesta nitko nije sjeo. U autobusu gdje sam bio bilo je oko 150 ljudi. Čekali smo što će biti. Kad smo pošli morali smo držati glavu dolje. Unutra su ušla trojica koja su sebe nazivala vojvodama. Prijetili su nam, ponekad su i tukli one bliže. U toku puta do Manjače koji je trajao oko 5 sati, djeca su bacala kamenje na nas, ljudi su govorili: "Dajte, izbacite nam ustašu da ga zakoljemo!" Tako je to bio užasan strah. Oni su dolazili po nas u autobus, gazili su po nama. Jednostavno, morali smo dolje ležati, nisu nam dali vode ni ništa. Jedan je počeo moliti: "Daj vode!" Moja boca vode je bila kod E. Rekao sam E. da mu je doda, on mu je dodao. Međutim, boca do njega nije ni došla ljudi su je razgrabili i popili.

Na Manjaču smo stigli oko 22:00, zatvoreni smo bili u autobusu. Od njih smo tražili vodu, morali smo dati sve novce, remenje, ostalo. Pošto nismo imali vode lizali smo rosu sa prozora.

U Zagrebu, 2. travnja 1993.

- and85

GODINA ROĐENJA: 1937.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Mi smo pošli na poziv radio Prijedora. Oni su rekli da trebamo izvući žene i djecu. Kad smo došli pred neboder vidjeli smo da gore zgrade. Preko puta nebodera je skladište. Tada je gorila Muharema Stojanovića ploča na njegovoj kući. Radio Prijedor je dao program i javili su oko 10:00 sati da mi stavimo bijele zastave. Kasnije su rekli: "Onda uzmite svoje žene i djecu da ih mi možemo smjestiti na sigurno." To se odnosilo na Muslimane. Oni su nam zaprijetili da će sve srušiti i nas sve pobiti ako se zastava ne izvjesi. To je bilo oko 11:00, a bilo je u ulici Avde Ćuka. To je odmah pored tržnice u centru grada.

Na samom izlazu iz Avdine ulice vidjeli smo 6 ili 7 leševa. Ti leševi su se nalazili na raskrižju. Sve to su bili civili, nitko od njih nije imao pušku niti kakvo drugo

oružje. Kasnije sam doznao da su to bili neki Albanci. To su bili mladići i stariji ljudi. Došli smo pred neboder, tada sam zamjeniku komandira stanice policije K. rekao da je kod mene u kući ostalo oružje. Ja sam bio lovac imao sam karabin sa snajperom, dvije lovačke puške, pištolj. Na to mi je on rekao: "Ne treba ništa. Ti samo izjavi da to imaš i nema problema." Nitko od nas nije znao da će za Omarsku.

Oni su odatle natovarili 6 ili 7 autobusa žena, djece i odvezli. Mene, sina, brata i još oko 50 ljudi smjestili su u jedan autobus. Odvezli su nas pred SUP, odatle su nam rekli da nemaju goriva. Odvezli su nas pred autotransport. Tamo su morali ručno ulijevati gorivo jer nije bilo struje. Ovaj V. (vozač) vratio nas je pred SUP. Pred SUP-om su nam rekli da idemo u Omarsku. Tu je izišao C. - B. On je pitao malog prometnika T. i T. je njega izveo. Tako da je C. jedini koji je ostao.

Prošli smo pored gimnazije i išli prema tenisu. Pošto sam bio na prvom sjedištu, imao sam najbolji pregled. Vidio sam leševe pred Kanafinom pekarom. Tu su bili: M., M. brat, jedno dijete i još dvoje ljudi. Tada sam pomislio: Šta je ovo Bože dragi! Pogledao sam prema trgovini do pekare i vidio da je sve razbijeno i pokradeno. Odatle smo išli lijevo prema tvornici "Celuloze", a to je Partizanska ulica. Pogledao sam prema kući H. - mesara i vidio da kuće ne gore. Pred H. kućom ležao je H., H. sin i od sestre sin. Do njegove kuće gorila je kuća Omera Ekimovića, do Omerove kuće Salihova kuća je bila u plamenu. Odatle smo došli do gostione "Obala". Pred njom sam vidio još ubijenih civila.

Vidio sam kod civila bijele trake oko ruke. Ti civili koji su imali te trake nisu imali oružje. Među tim civilima sa trakama bio je i jedan moj susjed L. R. On je otišao snahi i zetu na Pećane.

Kad smo došli u Busnove pošli smo lijevo prije pruge. Došli smo skoro do kapije rudnika Tomašice. U Omarskoj je autobus ušao u krug, kako smo stali tako se začuo rafal. Prije nas bio je jedan autobus koji je dovezao ljude iz Rudničke ulice. Pogledao sam van iz autobusa, vidio sam krv i mrtve ljude. Jedan dečko je pucao iz automata. Ispalio je cijeli šaržer na trojicu ili četvoricu zatvorenika. Jedan je gluhonjem, a njemu je metak prošao kroz petu od čizme. Tada je došao K. koji je održavao. Prebacivali su te leševe i vozili do "Bijele kuće". Tamo su ih istresli jednog, drugog pa trećeg... Kasnije su uzeli šmrkove i to sve oprali. Kad su to oprali došli su do nas i rekli: "Izlazite!" Oko sat vremena smo bili u autobusu.

Izlazili smo po osmorica, a ja sam bio među prvima. Kako je koji od nas izlazio tako su ga oni pretresali. Pošto bi te pretresli rekli bi: "Ulazi unutra!" Nekog su zapisivali, a mene nije nitko zapisao. Oko 44 dana sam bio u Omarskoj, a da me nitko nije zapisao. Nakon ta 44 dana došao je S. što je prodavao kokoši i upisao nas u jednu

debelu knjigu. Smjestili su nas u garderobu gdje su se majstori iz rudnika presvlačili. Tu je bilo 6 ili 7 ljudi. Bio je predsjednik općine M. Č. Kad me vidio pitao je: “Otkud ti?” Izvadio sam cigaretu jer nije imao cigareta i dao mu. Smršavio je, imao je bradu, izgledao je kao nekakav prosjak. Malo sam s njim popričao, a svi su ga izbjegavali jer su se svi bojali. Tu večer su nas izveli van na pistu. Na toj pisti bili smo 24 dana. Za ta 24 dana nije bilo dana, a da nisu dolazili kamioni, autobusi. Odvozili su, dovozili, tukli...

Ovaj čovjek koji je pucao na one ljude imao je oko 30 i nešto godina. Malo manji je od mene. Čuo sam da je njegov brat poginuo u Prijedoru. Uzeli su ga, komadant logora ga je sjeo u auto i drugi ga je odvezao za Omarsku. Ovaj komadant mu je dao saučešće, a za ove ljude koje je pobio nije bilo bitno.

Nas su na pistu izveli jer nije bilo mjesta unutra. Tada je počela tortura. Jednog trenutka nas je bilo oko 735. Ta prostorija je bila oko 25 širine i 15+10 metara. Bila je jedna mala prostorijica u kojoj je bio Z. C., H., dr. S., K. i njegova dva sina, P. J. i sin mu M. Kasnije su nas izbacili van. Izišli smo van, a stalno su stizali autobusi. Tražli smo da nas ubace, ali oni nisu mogli.

U utorak brojao sam ljude. Išlo je po 30 ljudi na ručak. Pošto smo sjedili na toj pisti, a tu su bile cigle, uzeo sam čavao i kad je koja grupa ušla stavljao sam crticu tako da sam u utorak napisao 139 crtica. Nakon 7 ili 8 dana napisao sam oko 155 crtica. Znači da je bilo oko 4 do 5 tisuća ljudi. Uz to su svaku veče dovozili i odvozili.

Ujutro bi išli u WC i vidjeli bi tih leševa. Nitko od nas nije znao tko su. Najviše je bilo Kozarčana. Najviše leševa je bilo jedno jutro kad smo A. i ja išli na jednu ledinu, bilo ih je oko 15. Glave su im bile okrenute dolje, ni jedan nije bio okrenut licem.

Kasnije sam saznao kako su oni te ljude prozivali jer me to najviše interesiralo. Svaki dan je dolazilo 28 inspektora iz Prijedora da nas ispituju. Oni su poslije 17:00 sati jeli i svaki je na svom stolu ostavljao ceduljicu. Na toj ceduljici je bilo pet ili šest imena ljudi. Kad bi bila smjena oko 19:00, komandir bi ušao i pokupio te ceduljice. Kasnije su prozivali po tim ceduljicama. To mi je rekao S. koji je to pisao. To sam doznao kad sam izišao iz logora. Tražio sam od njega da mi vidi brata i od sestre sina. Međutim, nije mi ništa htio reći.

Tamo su bile tri smjene. Najgora smjena je bila od P. zvanog “P.”. U njegovoj smjeni je bio jedan koji je izvukao R. V. i sina mu. Taj što je izvukao R. je najviše tukao. U toj smjeni je stradalo najviše ljudi i zbog toga je bila najgora smjena. Oni su ljude izvodili od 21:00 pa do ujutro oko 3:00 ili 4:00. Došli bi i pitali ima li taj i taj. Svi oni su imali nadimke tako da nikad nisi mogao doći do njegovog imena i prezimena. Mi

smo njega zvali M. Đ. On je jednu večer toliko isprovocirao D. C. ... Kod njih je mogao svak doći, izvesti čovjeka, ubiti ga ili oteti.

Oni su izvodili dva ili tri puta A. K. i dvojicu C. Sa njima je dolazio jedan nepoznati čovjek i razgovarali su vani po dva ili tri sata. Kako su razgovarali pokušavali su ga u nešto uvjeriti. Međutim, nije im uspjelo. Kasnije bi dolazili drugi, odvodili ga i tukli. On je ječao po tri ili četiri sata. Ne znam od čega je bio taj čovjek. Znam da je išao doktoru M. i davali su mu injekcije, dobivao je infuziju...

Iz naše sobe su vodili: Š., N. ... Oni su od N. tražili da prizna da je P. bio na tim izborima i da je on... Međutim, N. im je rekao da on ne može potpisati takvu izjavu. Kasnije je odveden i nije vraćen. Nakon toga smo saznali da je ubijen metkom. To smo saznali od vozača hitne pomoći u Omarskoj, po izlasku iz Omarske.

Mi smo bili dolje u prostorijama, a oni su tukli gore. Nevečer bi nas ovi tukli, a preko dana smo odlazili na ispitivanje. To ispitivanje je trajalo ujutro od 8:00 pa do 17:00. Stalno su tukli.

Gledali smo kako su tukli S. Š. Izveli su ga van i tukli pred vratima. Poslije par dana je umro. Kasnje su inspektora koji je radio u banci istukli i nakon dva sata je i on umro. Njemu su oštetili jetru. On je iz Puharske, a zove se Ć. P. Kad je on umro i njega su izbacili van.

Mene su dvojica iz Banja Luke ispitivala. D. R., prije je bio direktor, a kasnije je predavao likovni u školi. Inače mi je bio susjed. Dolazio je D. Ž. - sudija. Dolazio je M. R. sin. Najcrnji za prijedorčane je bio R. Ukoliko vam kažu da možete ići i vi pođete tada vas čekaju četiri ili pet ljudi u hodniku, koji bi vas prebili. Ukoliko hoće da vas provedu, onda bi pozvali policajca koji bi te izvodio. Meni su pozvali policajca i rekli: “Idi tamo!”

Slučajno sam imao partijsku knjižicu, vozačku dozvolu i lovačku knjižicu. Kad je vidio kod mene zelenu knjižicu stavio je ruku na moj novčanik. Rekao sam: “Izvolite!” Kad je on to vidio, vidio je da je lovačka knjižica. Ovaj iz Banja Luke je prema meni bio fer. Tada sam ga zamolio da ispita mog sina i brata. Mog sina je ispitao, a brata nisu. Bratu su slomili tri rebra.

Oko 5:00 sati, 16.07.1992., pošto sam imao dizenteriju, zamolio sam stražara da me pusti. Rekao mi je da idem. Kad sam ušao unutra za mnom su ušla dvojica i zatvorili vrata. Vidio sam da je jedan bio nizak, a drugi visok i bez zuba. Kad sam vidio da ću pasti jer sam dobio 30 ili 40 udaraca, tada sam bacio kantu koja je bila tu i istrčao kroz vrata. Kako sam istrčao tako sam pao, a oni su mi se počeli smijati. Tražio sam S., ali njega nisam mogao dobiti, dobio sam M. C. koji me izvukao.

Ja sam već bio prozvan da idem kući. To je bilo prije raspuštanja logora, a logor se raspustio 5.10.1992. Ja sam u Trnopolje došao 24.07.1992., nas 99 je došlo oko 10:15 sati. (…)

Z. B. i ja smo spavali i jeli kad je on dobio paket. Njemu sam davao apaurin koji smo dobili. Kasnije su njega prozvali jednom pa drugi put i treći put sve dok ga nisu izbacili iz stroja. Prije nego smo mi pošli njega su izveli iz stroja, jednostavno su mu rekli: "Ti! Vrati se u svoju prostoriju!"

Oni su pretežno imali maskirne, obične uniforme i policijske. U jednoj smjeni je bilo ljudi u raznim uniformama. Npr., bilo ih je sa vojnim, maskirnim i policijskim uniformama. Nikad nismo znali tko, šta, kome i kako zapovjeda. Oni su to tako isplanirali... Npr., jedan stražar prozove danas, drugi sutra, treći... Nikad nije prozivao čovjek iz jedne smjene. Tako je bilo svaki dan osim vikenda i praznika. Tako su radili svi ispitivači osim ove dvojice iz Banja Luke. Njihovi uredi su bili na katu, a gore su i žene spavale.

Svaki dan na ručku smo mogli vidjeti žene. One su čistile, prale, dijelile hranu... Bile su u lijevom kutu, a bilo ih je 34. Bile su: susjeda Z., S., zubarica, C., M., od M. D. kćerka, a bio je i njen sin. Čuo sam da su svaku večer njih prozivali i odvodili. Najvjerojatnije da su nad njima vršili preljubu. To je bila normalna pojava kod njih.

Njima je dolazio kamion pića. Oni su nama prodavali pivo. Ako nam prodaju cigarete, nakon sat vremena bi dolazili i pitali cigaretu. Uzimali su satove, zlatni zub, prsten i sl. Ulazili bi ujutro oko 5:00 sati i rekli: "Hoću za 5 minuta 300 DEM!" (…)

Ovaj grozni je dolazio autom iz Prijedora. On je bio Hrvat, naređivao je da legnemo na trbuh. Tako smo znali i po sedam sati ležati na trbuhu, a glavu nisi smio dignuti. Jedan iz Tukova koji je radio u vodovodu, samo je okrenuo glavu kad je naišao stražar. Tada ga je stražar 4 ili 5 puta udario cipelom tako da mu je sve razbio. Ispitivačima nije bilo ništa udarit čovjeka. Npr., mi stojimo, on naiđe i kaže: "Sjedite!" Sjeli smo, tada je naredio ovom čovjeku da sjedne i istog trenutka ga počeo šamarati.

Prebačen sam 24.07.1992. u Trnopolje, ne znam da li je netko za mene intervenirao. Potrpali su nas 99 u autobus i odvezli za Trnopolje. Tamo smo došli oko 10:15 sati. Došao je komadant logora u Trnopolju S. K. i ponovo je pročitao popis. Rekao nam je da ne smijemo iz žice, da ne smijemo biti sa ovim Kozarčanima, da ne smijemo nigdje izlaziti. Poslije S. došao je B. koji je radio u veterinarskoj stanici. Govorili su nam: "Šta napraviše vaši Muslimani? Neće vas Alija, neće vas nitko!" U Omarskoj nam je došao jedan mladić i rekao: "Najvjerojatnije da ćete ići u Srnetiće u logor."

Kad smo došli u Trnopolje, B. nam je rekao: "Sad jedna brigada ide na izgradnju rovova!" Međutim, kad su vidjeli da smo svi iscrpljeni i mršavi, odustali su od toga. Pošto sam srčani bolesnik, tražio sam od njih da me puste kući. Nakon osam dana su me pustili. Išao sam kod liječnika i on me pustio, a pregledao me dr. I.

Tog petka navečer oko 12:00 sati ležali smo gore: D. Z. i otac i sin M. iz Kozarca. Prozvali su njih trojicu. Jedan T. je došao i prozvao ih i rekao: "Dođite ovamo trebamo vas!" Nakon 5 minuta čuli smo rafal. Dotrčao je D. i rekao: "Ubiše Antu i sina mu!" Pitali smo ga: "Gdje!?" Rekao je: "S one strane pruge." Tada je došao Z. i rekao: "Tko vas bude prozivao, ne odazivajte se!" Nakon sat i po, kad je jedan čovjek izišao u WC, oni su ga pretukli i počeli klati. Nešto kasnije je utrčao Z. i rekao: "Dajte deku da ga odnesemo doktoru!" Ova četvorica mlađih ljudi su izišla i svi oni su se plašili da ih ne ubiju jer nije bilo svjetla. Odnijeli su tog čovjek koji je i ostao u tom stacionaru. Gore je bio 6 ili 7 dana i kasnije se vratio. Mogao je jesti i pričati ali sve mu je bilo zašiveno. To je jedan Prijedorčanin, a radio je kao vodoinstalater.

Dan poslije Antine smrti došla je D. mama koja je bila Srpkinja. On je sve ispričao mami, a D. žena je bila srpkinja. Kasnije su ga njih dvije izvukle iz zatvora. Čim su ga izvukli iz zatvora, nekako su ga prebacili u Austriju.

Antu i njegovog sina zakopali su tek nakon osam dana. Ti leševi su bili u procesu raspadanja. Prije nego što su ubili Antu i sina rekli su D.: "Da tebe ne stigne metak... Briši!" D. nam je rekao: "Samo što sam se okrenuo rafal je ispaljen." Najviše sam se plašio Ž. T. jer me uvijek gledao ispod oka.

Imao sam i dizenteriju, tako da sam sa 116 kg spao na 63 kg. Kad sam došao kući bio sam kao smrt. Na debelom mesu sam imao rane. U Trnopolju mi je žena počela donositi mast, tako da mi je bilo malo bolje. (...) Ja sam samo ležao, oni su me stalno iznosili van. Kasnije mi se stanje pogoršalo jer sam tamo pojeo meso, a to nisam smio. Nakon toga su mi stalno kuhali čajeve. Toliko sam bio bolestan da me žena morala odvesti do doktora i zbog toga su me pustili. Sreća je bila jer sam tamo imao prijatelja koji su mi pomogli.

Od stražara u Omarskoj nije bilo stražara koji se mogao izdvojiti, osim S. On je bio jedini koji je bio tih i miran. On je vodio popise. On nam je htio pomoći, ali nije mogao. Čak nam je jednom donosio hrane od svoje kuće.

Kući u Prijedor došao sam u kolovozu 1992. Kako sam pravio kuću 1992. u travnju sam uselio. Ostala mi je zanatska zadruga u Prijedoru. (…) Tada sam rekao ženi da proda moj i sinov video rekorder. To je bilo nedjelja i ponedjeljak 4. i 5.10.1992. Tada je ona prodala ta dva video rekordera po 120 DEM. U ponedjeljak oko 21:30

netko je pokucao na prozor. Pitao sam: "Tko je?" Rekli su: "Patrola! Otvori!" Čim sam otvorio vrata on je stavio nogu i postavio mi kalašnjikov pod vrat, ženi i djeci je naredio da legnu na trbuh. Tada je meni rekao: "Hajde ti pod stepenice!" Kad sam došao pod stepenice rekao je: "5000 DEM!?" Rekao sam: "Nema ljudi, pretresite sve..." -"1000 DEM!?" Rekao sam: "Nemam, jesam juče i danas prodao dva video rekordera za 240 DEM." (...)

Poslije toga sam počeo malo izlaziti u grad jer je N. T. prolazio pored mene. Tada sam počeo raditi za "Žitopromet". Svako malo M. B. je dolazio po mene i odlazili smo na piće. Njega je dosta toga zanimalo ali nisam ništa htio reći. M. je rekao: "Eto i mene su proglasili ratnim zločincem." Tada je N. T. rekao: "I mene su." Tada je došao B. i rekao: "Proglasili su mene i ženu!" Oni su tražili od mene da im nešto kažem ali im ja nisam imao što reći. Cijelo vrijeme dok sam bio u Prijedoru događala su se ubojstva.

Najgore ubijanje je bilo 5. ili 8. 01. 1994., bacali bi bombe ljudima na kuću. Mom susjedu I. A. bacili su bombu u kuću. Došao je kod mene jer je i on izišao iz Omarske. Nakon tri ili četiri dana ubijeni su Idriz i žena mu. Najvjerojarnije je to napravio E. M. sin. Kasnije je to počelo masovno.

Meni su u četvrtak 30.03.1994. oko 12:10 sati bacili bombu. Sutradan sam otišao odjaviti radionu i preko Crvenog križa tražio da bježim. U Crvenom križu radio je jedan dečko iz Žepča kojem sam morao dati dosta novaca da mi osigura izlazak. Dao sam mu u vrijednosti oko 1000 DEM.

U srijedu, kad sam trebao dobiti potvrdu, kad sam došao dolje rekli su da mu komanda ne dozvoljava. Svakih dva ili tri puta se išlo. U subotu oko 11:00 kad sam u kovertu stavio novac, od sestre kćerka je otišla i stavila mu to na stol. U tu plavu kovertu sam stavio 1000 DEM. Tada je za tri minute potpisao. To je bio S. B. Stalno je govorio mojoj sestri i od sestre kćerki: "On nam treba i ne možete dobiti! Moram ići pitati komadanta." Tako, tek kad sam dao novce, pustio me.

Kuće od ljudi koji su otišli ranije su naseljavali, rušili, otvarali radionice. Kako sam vidio, oni bi pokupili sve stvari, izvukli bi ono što bi mogli i prelazili na drugu kuću. Prije svega bi bacili unutra bombu, klali su i ubijali. To ubacivanje bombe je radila policija jer su meni ubacila bombu dva policajca.

U Varaždinu, 23. lipnja 1994.

- and92

GODINA ROĐENJA: 1958.
PREBIVALIŠTE: Donja Puharska
NACIONALNOST: Musliman

(...) Dvojica su me dovela tu, imali su u mjesnoj zajednici tu bazu u Tukovima. Zovnili su, došo je šef s autom i odvezo me u SUP. Kad smo došli u SUP ostavio me tamo. To je bilo 12.06. Odveli su me u SUP, tražili su me kartu, dao sam im. Rekli su mi: "Čekaj tu! Sjedi!" Došo je još jedan. Doveli su još jednog inžinjera, slijep je bio (Muslimani). On je bio inžinjer, mislim da nije radio jer je slabo vidio. Došo je milicioner K. pokupio njega i mene i u Keraterm nas odveo. Na ulazu u Keraterm uzeli su nam "ličnu kartu" i sve što smo imali po džepovima. Odveli su nas tamo, tamo smo vidjeli masu ljudi zatvorenu u hangarima. To je za Keramiku rađen neki pogon pa je bilo prazno, paleta je bilo drvenih. Ljudi su ležali na paletama, bilo ih je svakakvih. Neki su prebijani, hodali su ljudi. Bio sam tu sat vremena. Vidio sam tu svog jednog kolegu, sav je prebijen. To je bio Š. N., bio je sav prebijen. Kaže: "Ja sam mislio da si ti zbriso. Kud ćeš vamo, Ž. te tražio!?"

Taj Z. Ž., zna ga već i Bog i narod. To je jedna okorjela budala kojeg su oni koristili, jednostavno vlada ga koristila dok im je trebo. Radio je najprljavije poslove, on je sam najvjerovatnije, samo koliko znam pobio masu Muslimana. Međutim, u taj sat vremena dok smo mi bili tu, vratio se taj K. s autom. Prišo tom i pito: "Tko je došo s tobom?" Taj inžinjer se zvao Ibro, mislim da je on strado. Došo je taj K. s "LADOM" i vratio nas nazad u SUP. Kad smo se vratili već je prikupito ljudi, jedan autobus. Došo je i potrpali su nas i odvezli za Omarsku. Išli smo preko Tomašice, ovamo okolo nismo mogli kroz Kozarac. Išli smo preko Tomašice, Marićke i gore. Kad smo došli u Omarsku bilo je 14:00, 15:00 sati. Uzeli su tamo spiskove, napravili su spisak ko je šta i zove nas gore. Počeli su odma' tući sa batinama. Utjerali su nas u 15-esku gore na spratu isto to limeni ležajevi. To su bile najvjerovatnije radničke presvlačionice jer je bilo tu još radničkih tih ormara i kupatilo, umivonik i tako te stvari. Bilo je tu ljudi koji su došli i ranije. Onda sam pitao njih šta se dešava i kako. Onda sam se kasnije i sam uvjerio. Onda su nas odatle iz te sobe odmah odveli na ispitivanje.

To je bilo 12.06.1992., kako se moglo zaključiti po ručku, oko 30 ljudi je išlo na ručak. Vidjelo se prilično i sa prozora, moralo je biti između 5 i 6 tisuća ljudi. Bilo je i tamo drugih hangara, bila je jedna velika soba i dvije manje. Ovamo je bila "bijela kuća", mi smo je zvali bijela, a ona je bila crvena. Ovamo gore je bilo isto 4, dolje dvije velike. Po 7, 8 stotina ljudi nabije. Tako da je bilo preko 5 tisuća ljudi.

Odatle su nas zvali na ispitivanje. Ispitivali su, od Prijedorčana koje ja poznajem: D. R. - on je bio profesor, u posljednje vrijeme je bio direktor nacionalnog parka mislim da je bio jedan od vodećih tu, pa onda ljudi koji su radili u SUP-u: Z. L., jedan M. - stariji bio je penzionisan pa su ga aktivirali. Tako da sam ja zapo na ispitivanje kod tog L. i kod tog M.

Pošto su oni znali da sam ja radio ovdje u Hrvatskoj, znali su da nisam mogo bit umješan ni u šta. Tamo sam baš radio privatnu kuću kod jednog Srbina, znali su tačno podatke, praćeno je to od prije dok nije još ništa počelo. Ja sam tačno znao, osjeti se to od prije. Sve su starije milicionere poskidali, stavili mlađe. Ovi stariji su hodali u civilu i bilježili ko se gdje kreće itd.

Tako da su oni imali sve podatke, gdje sam radio, kod koga sam radio, gdje sam se kreto. Na ispitivanjima je bilo strašenja, ali na ispitivanju nisam dobio ništa batina. Da nije bilo M. možda bih i dobio. Vidio sam kako viče iza leđa da me ne diraju. Onda su me iz hodnika vratili nazad i poslali na pistu. Na pisti je najviše bilo ljudi koji nisu bili optuženi ni za što. Dok smo mi tu bili na pisti bilo je pogodno pratit sve daljne kretanje. Sve prostorije se moglo vidit, moglo se vidit sve šta se dalje dešava.

Bilo je ljudi koji su išli na ispitivanje, premlate ga i iznesu ga, živi par sati i podlegne. A u onoj “bijeloj kući” koga su god poslali tamo... To je bio užas slušat! Čitavu noć tuče smjena. Od ovog jednog bivšeg milicionera K., njegova smjena je bila najužasnija. On je bio šef te smjene. Ne znam kako se K. zove (to mu je bio nadimak). On ti nije ništa radio što se tiče tih stvari.

Ja sam bio tučen poslije to je najvjerovatnije zahvaljujući mom pravniku. Mi smo imali ovako neki verbalni duel u firmi. U vezi poslovnih stvari dok sam još radio u firmi (“Žitopromet” u Prijedoru), a on je bio pravnik... Postrojili su nas na ručak sa piste, postrojili i okrenuti smo bili prema zidu. Njima kako se svidilo on je govorio: Ovaj red ide ili onaj red ide. Ja sam bio zadnji ovako, a kako smo se bili okrenuli ispalo je da sam prvi u redu. B. je došo iz Prijedora, iz kojih razloga to ja ne znam. Došo je u Omarsku, imo je uniformu (vojnu). Pogledi su nam se sreli, pozno on mene i ja njega, mi smo radili 5, 6 godina zajedno. (…)

Ovaj što je bio dežurni, „P.“ su ga zvali, on je bio najgori što se tiče maltretiranja i batina. Ne znam kako mu je ime, znam da je iz Krivaje. Dolazio je traktorom na poso', čuo sam da je iz Krivaje. On je mojih godina, oko 32 do 35 godina. Češljo je kosu nazad, samo što je malo svjetlije puti. Nosio je milicionersku uniformu. On ti je gori bio najrigorozniji, tući do smrti! Zaskoči se, koliko može skočit i skoči čovjeku na leđa. Natjera nas da legnemo, ležali smo potrbuške na asfaltu. Ležali smo ovako po 6, 7 sati. Znate kakve su onda bile vrućine, lijepi se koža, odjelo bilo šta. Znao se

zaskočit čovjeku na leđa. On ti je čim sam ja izišo s ručka, odma' mi je prišo i pitao: "Jesi li ti...?" Nemaš šta drugo reći nego da jesi i reko' sam: "Jesam." Pozvao me po imenu i znao sam da je to... On nije znao po imenu nikoga, to mu je Š. najvjerojatnije rekao. Kaže: "Zvat ću te kad ti završi ručak." Otišo sam nazad tamo, završio se ručak i komanda je da legnemo potrbuške. Kad smo legli potrbuške on je prozvo' mene, da stanem tamo u stranu. Prišli su još dvojica stražara koji su bili na desnoj strani malo dalje. On je bio onde na ulazu u restoran, lijevo od tog ulaza je bila jedna mala sobica, 3 sa 2. Tu je bio stol ovako jedan. Tu je reko da legnem dole i tukli su me palicama. Rekli su da legnem, njih dvojica su me tukli palicama. P. me tuko non stop po glavi, jedan me tuko stalno po leđima i ovaj drugi. Kasnije su znali udariti i kundakom puške. Kad sam ustao glava mi je bila crna. Otečena ova lijeva strana, ova je bila dolje do betona, a palica je non stop udarala. Možda bi i podlego da je još koji minut bilo.

Zamjenik komandira logora je bio ovaj K. Prije mene su tukli 6 ljudi i svih 6 je podleglo, bacali su ih tamo. Valjda je i njemu dosadila ta krika, otvorio je vrata i reko': "Dosta je! Sunce vam jebem!" Tako da su me pustili. Reko mi je P.: "Diži se! Izlazi napolje!" Ustanem 'nako vruć još, izišao sam ispred kuhinje, možda 10 ili 15 m i pao sam, nisam mogo dalje ić'. On je zovno': "Dvojica malo jača!" Poslali su dva, tri momka. Nosili su me, malo su me odveli u hlad, to je sreća bila, a to je bilo uveče oko 18:00, 18:30 sati i njima je smjena bila uveče oko 19:00. On je došao kod mene i opalio jednom nogom u rebra. Rekao sam: "Majku ti jebem! Još nisam umro P." Sutra ili preksutra kad je došo' na poso' pito' je ljude za mene. Međutim dosta je ljudi podleglo, tako da su rekli da sam i ja podlego'. Poslije smo prebačeni sa piste u hangare gdje su bili demperi, ogradili su bodljikavom žicom i ubacili nas unutra. To je ona jalovina od dempera bila, oni su to još pokvasili vodom i ubacili nas unutra, nas oko 800. Tu smo bili, poslije dan, dva to se osušilo pod nama. Tako da je on to i zaboravio. Međutim, jednom čovjeku su naredili da popiše imena i prezimena. Ja sam slago' ime i prezime, koje mi je bilo palo na pamet, ne bi li malo zameo trag. Poslije toga dolazio je i on gledat, gledao je na spiskove, najvjerovatnije da me pronašao na spiskovima, da bi me opet izveo.

Poslije izvjesnog vremena bilo nam je naređeno da se obrijemo, ono kad su novinari dolazili. Onda smo se obrijali, a oni su nabavili žilete i aparat. Jedan ili dvojica naših ljudi su brijali, a njihov jedan stražar je bio 5 ili 6 metara od nas i sjedio s puškom. Mi smo izlazili tamo, ondje na hodnik i brijali. Ali uvijek njihov jedan čovjek je bio blizu njih. (...) U jednoj smjeni je bilo 15 do 17 ljudi. Bio je jedan gore na ploči, na ulazu, sa mitraljezom M54 tzv. šarcom. On je bio gore dok smo mi još bili na pisti i poslije.

Taj dan kad sam dobio batina jedno dva dana, kad je on bio u smjeni nisam smio ić' jesti. Hrana je bila nikakva, splačine. Grah su znali skuhat', nit je zapržen ni ništa. To je na vodi, ostave po dva dana vrije, nije bilo slano, bez začina bez ičega. U početku smo dobivali šnitu kruha, nediljom smo dobivali 1/4. Hrana je bila ništa. Sve to je većinom bacano.

F. je umro u najvećim mukama. On je bio momak sportista, fin dečko miran, mislim da je imo' i pojas u karateu. Četiri, pet naših ljudi su natjerali da se tuku između sebe dok god su mogli. Onda poslije, grizli su jedan drugom jaja (spolni organ). Fikret je osto' sam, njega su prebili željeznim štangama, od malih prsta od nogu, tako je i ruke. Tako su ga ostavili, umiro je 24 sata. Bio je izdržljiv ali... Trpali su mast u usta, tukli otiračima od onih dempera, ključem, nema čim nisu. Gore kad sam išo' palicama za bejzbol, bičeve su imali na ispitivanju. Stoje kraj vrata, to je dugačko, kancelarija s jedne i druge strane. Neki je imo palicu, neki... Svačega je bilo! Jednog dečka su vješali, nije da mu se stegne omča oko vrata da ga ubiju, nego samo da ga dignu da visi. (...)

Bio je pontonac, dnevno su vozili. Baš jedan moj susjed D. P. On je radio u jednoj, a jedan R. u drugoj smjeni. Jedan dan su radili jedan nisu, tako da je uvijek jedan tu. Tako da oni najvjerovatnije znaju gdje su odvoženi mrtvi. Ali to je blizu, ode za 15 minuta i vrati se. To je tu negdje najvjerovatnije u jalovini (blizu rudnika) ili u samom rudniku. Oni nisu bili u uniformi, oni su bili kao bravari i vozili su taj pontonac. Išli su u Omarsku po kruh i tako te stvari radili. Oni su odvozili to svakodnevno.

Ujutro, kad hoćemo ić' vršit' nuždu, brojo' sam namjerno, po 25 leševa ubiju po noći. To je sve na zdravo umrlo, kad vidite mlada čovjeka punog 20 ili 21 godinu. Rumeni se, a namjerno ga skinu, leđa sva plava. To sve da nas zastraše. Sve uza živicu, natjeraju nas da pišamo (mokrimo). To je preko noći bilo 25 do 30 mrtvih, plus još sa ispitivanja ili neko nekoga pozna iz osvete ili nečega. To je automatski ubijano.

Imo' sam jednog vojnika, on je bio u toj srpskoj vojsci, nosio je uniformu. Bio je mirne naravi, poznavo sam ga, ne baš da smo bili prijatelji, ali poznavali smo se. Vidio sam, osjetio sam da je čovjek blag, nikog gore nije dirao. Pitao sam ga: "Kako?" On kaže: "Nema rješenja bez političkog rješenja. Neće niko nikoga van dok ne bude... Ćuti krij se, a po noći kad te bude neko zvao, prozivao nemoj izlazit, nemoj se javljat da si tu i zdravo." Tako je i bilo do tada kad su se novinari probili.

Ja sam bio na ručku i s ručka smo išli i jedan me novinar zbog snalažljivosti oduševio. Uzeo je jedan tanjur kuhanja od njih i četvrt kruha. Izišo je vani, nosio je aparat, odnio je tanjur pred raju. To je nagradno bilo... Namjerno je spustio da vidi

koliko je raja gladna, to se počeputalo za ona zrna dolje i za onaj kruh. On se samo izmako. To je otišlo u svjet.

Četiri ili pet dana poslije toga Omarska je rasformirana. Sve što je optuženo, otišlo je na Manjaču, jedino nas 800 je otišlo za Trnopolje, koji nisu imali optužbe. Ostalo je oko 100 ljudi koji su teže prebijeni... Oni su namjestili poslije krevete i za svoju TV snimali gdje su bili logoraši. (...)

U Trnopolju smo zatekli ljudi, to je isto bio logor prije, dok nisu osnovali taj sabirni centar. Tu je bilo nekad tuče, ali manje, bilo je kretanja, ipak je Vojna policija držala, Međunarodni crveni križ je dolazio. (...)

Kad su nas vratili kući, onda je isto bila potraga i ubijanje tih logoraša, očevidaca. Onda su se poslije dosjetili da im je možda to greška. Gdje god su našli kojeg logoraša to su preko noći makli ili ubili. Sa ulice te pokupi... Ja sam moro bježat' iz tog stana kod svog brata. Bio sam u Ljubiji gore. U Ljubiji slabije dolaze, gore ima jako malo Srba, većinom Hrvati i Muslimani. Onda su kasnije ušli u hrvatsko selo, utjerali su strah ljudima, tako da su se morali nasilno obuć' u njihovu vojsku. Tako da su manje likvidirali i manje je bilo žrtava, jedino ako neko nekog zna pa mu dođe u kuću i ubije ga. Cijelo vrijeme poslije logora sam bio u Ljubiji. Gore je bila blizu šuma... Nisam nikuda smio izlazit. Otišla bi njegova ili moja žena po hranu. Ja sam dobio papire za izlazak, otišo sam i odjavio se dolje kod njih u SUP-u, oni su mislili da sam ja već otišo'.

Kad sam pošo' iz Prijedora reko' sam da idem za Banja Luku, pa ću na Travnik tako da se zametne malo trag. Bilo je poslije potražnje kod mog oca, dolazili su u Prijedor njemu i pitali: "Đe ti je sin? Ubit ćemo tebe i njega!" Ja sam bio u Ljubiji, a on je reko' da sam otišo'. Nisam smio šetat po gradu, izbjegavo sam svako uniformirano lice dok sam došao do autobusa, na rizik. Bio sam očevidac, ovaj jedan je dobio 1/4 kruha, a ovaj drugi njegov kolega koji je zatražio malo kruha, ovaj je reko: "Bujrum." Baš taj P. ga ubio. Odmah tu je počeo govorit: "Ovdje govoriš Bujrum." Odmah ga je počeo tući i gazio ga tu pred masom, ubio ga tu. Njemu je bilo ime Rizo, a njega je ubio P.

Bio sam očevidac kad je čovjek bio malo skreno od toga svega. Nije se znao branit, prebacili su ga u "bijelu kuću", bio sam očevidac kad ga je isto čovjek srezo po nogama rafalima, umiro' je dan, dva. Nije mu pružena nikakva pomoć. Može se komotno računat da je u Omarskoj u toku 24 sata ubijano 25 do 30 ljudi. Svako jutro je dolazio "TAM-ić" i odvozio u ranu zoru. Bilo je i masovnijih ubistava, ja to nisam vidio, ali sam čuo. (...) Gledo' sam čovjeka S. što je puco' na tom prvom punktu kad je to počelo u Prijedoru. On je bio ranjen pa su ga poslali u bolnicu, a kasnije su ga doveli u Omarsku. Gore su ga tukli, u njega je glava pukla. Imo' je dužu kosu i onda je vezo', kako je on god zagrne ono curi. To je zagrnuo sve, a ono curi pozadi. To sam

vidio i ja, a vidio je svak živ, i on je otišo sa tim autobusom. I taj drugi što je imao na leđima od batina. Odpala mu je koža, same su kosti bijele i ona voda pilji, bijeli se ko' papir. Nije mogo ništa stavit na sebe, majicu ili nešto. To je bilo ružno za gledat! Bilo je svakakvih slučajeva. Prebijani, ruka, noga. Čovjek na štapu je hodo, ubiše ga tu 10 minuta samo što je tražio da ide u WC. Vratio se i podlego'. M. Z. koji je imao lokal, ubili su ga batinama. Imo' je svoj lokal, ubili su ga na moje oči. (...)

Ovi gore nisu spečevali to maltretiranje. Znali su se, zadnji' dana kad je to bilo, znali su se i skupit' svi na prozore i gledat. Baš taj dan kad sam ja dobio batina i kad je ovih šest pobijeno, skupili su se svi (ti ispitivači) na prozore i gledali. Svi izašli na prozore, one stepenice, stakleni ulaz je bio. Kad sam pao ja nisam svijest izgubio, ali sam bio nemoćan. Sve jednog sam vidio, među njima je bio i taj L. i R. i svi su tu bili.

Dana, 1994. kad je bio masakr u Prijedoru. UNHCR nije to dobro objavio, oni su objavili cirka 19 ubijenih ljudi. Među kojima su dva Hrvata, a ostalo Muslimani. Međutim njih je 55 pobijeno. Samo u jednoj kući je pobijeno njih devet u kući kod F. što je držo' praonu auta, kod željezničke stanice. Pobijeni su mala djeca, njegova svekrva, komplet porodica. Onda u zgradama gdje je po 23 zaklano. To je cifra bila koju znaju ljudi. To nije bilo sve u jednoj noći, nego kroz tri noći.

Ne može se znat točno počinitelj jer je to rađeno sa njihovim kriznim štabom. To je sve u saradnji. To je bila osveta za 12 milicionera koji su poginuli na Doboju. Oni su jednostavno znali, kad čovjek prijavi i zovne njih, oni dođu kad sve bude kasno.

Početkom 5. mjeseca, 3. 05., sam došao ovdje.

U Varaždinu, 22. rujna 1994.

- and93

GODINA ROĐENJA: 1930.
PREBIVALIŠTE: Bišćani
NACIONALNOST: Muslimanka

Izgubila sam muža, tri sina, dva unuka, brata i tri bratića. Oni su poginuli u selu. Tu smo ih pokopali prije nego što smo krenuli. Napad je počeo 20.07.1992. Mi smo se bojali granata. Ujutro smo pokrenuli da spremimo jelo da pošaljem sinovima koji su čuvali stoku. Poslali smo po mužu hranu i poručili im da ne dolaze kući. Računali smo ako bacaju granate, da ih bacaju gore na selo, a ne dole bliže Prijedoru. Ako naiđe, jer i to se je govorilo, pretres, lakše im se skloniti dole kod Sane. Međutim oni

to nisu htjeli poslušati. Taman kad su stoku vratili i povezali je, oni su naišli, četnici. Mi smo otišli, ja i snaha, u komšijsku kuću u kojoj je bilo sklonište. Bili su u raznim uniformama, neki nose i rukavice, maske, naočale. Bilo ih je i koje smo poznavali, bilo je i komšija. Ljudi su bili pošli bježati, ali najstariji sin, on je bio komandir TO, imao je čin straijeg vodnika. On je bio ‘61. godište. On je bio pri mjesnoj zajednici. I tako da su oni njega svi slušali. On je rekao: “nemojte bježati, jer ako svi krenemo, pobit će nam ovo žena i djece, ‘ajdemo svi svojoj kući pa ako nas odvedu u logor doći ćemo, neće nas valjda pobiti.”

Već su poneke ljude odveli u logor ali nisu redom. Međutim sve se je vratilo svojoj kući. I moj sin onaj najmlađi je sjedio na balkonu, a onaj srednji i sin mu su u kući sjedili. Onoga mog ugledao radni kolega i zove ga: “E. dolazi ovamo” da mu sunce. Moj E. skoči sa balkona, on je mislio da će ga spasiti kad ga poznaje, odletio tamo k njima. Oni su nekoliko puta pitali gdje su “beretke” i onda ga samo pred jednu kuću, nije bila dovršena i ubili ga. Ispucalo u njega. Bio je ‘65. godište. Onda su krenuli kupiti tu gdje su njega ubili, tu su skupili još 5-6. On je prvi tu poginuo u tom našem... Onda je za kućom 7-8 pobijeno. Kad su došli u kuću u kojoj smo mi bile: “Gdje su vam ljudi, majku vam jebem.” Rekoh: “Brate, moji su kod kuće, mogu li ja ići sa vama kući?” Kaže: “Ovoga puta ne.” Sve mi je bilo jasno dok mi je rekao ovoga puta ne. Rekoh gotovo pobit će ih. Oni su nas istjerali iz kuće. Ruke u vis, uza zid, postrojilo nas i tu ženu u čijoj smo kući bili. Ovamo jedni oštre noževe i kaže: “Šta ćemo, hoćemo li klati ili strijeljati?” Naiđe neki brko i veli: “Pustite žene i djecu u kuću”. “Marš u kuću!” Mi u kuću, oni za nama sve po dvije u sobu. Daj zlato i pare. Pregledaše, pretresaše, nema. Izađoše. Krenuše gore dolje. Onda su te poubijali.

Imali su kape i kokarde. Šta viču, samo: “ Ovo su ‘Arkanovci’ majku vam jebem da možemo dokazati Aliji Izetbegoviću šta ‘Arkanovci’ rade.” Jesu li to ‘Arkanovci’ mogu vikati šta god hoće ima tu dosta komšija. Kao da su došli sa strane. Moj je sin bio vodoinstalater. Kad je njega zvalo imenom, njih 6-7 vodoinstalatera, zovnulo imenom izvelo i ubilo. Po tome znam da su kolege radne. To je njegovo društvo bilo, njihove radne kolege. Sviju su ih ispred kuće zovnuli po imenu i pobili. To su E. kolege. I tako su krenuli gore dolje i ubijali. Ubili su S. muža, rođenog 15.3.1930. Bio je penzioner. I kad su oni krenuli dolje mi onamo ne znamo što se radi. Samo vidim nema nikog. Oni su progrmili, pucaju, psuju i viču. Noć je došla, nama nikog nema, nit mi smijemo izaći. Oni već idu, pljačkaju, kupe, pale kuće. Mi smo se skupile iz 3-4 kuće žene u jednu kuću da nam je lakše, dosta je male djece. Ko god od njih uđe, kaže ‘djeca’ i ode.

U Karlovcu.

- and100

MJESTO ROĐENJA; Ljubija
NACIONALNOST: Hrvat

Mogu da kažem da je 14. lipnja izjutra odvelo moga brata i zeta, brata J. M. i zeta M. I. i svećenika S. Š. Od tada ja sam mislio da će i mene povesti. Oni su kasnije prošli kroz logore, a ja sam očekivao. Mene je tek nakon šest dana, to jest 20. lipnja privelo u miliciju pod optužbom da sam prevozio stranke na sastanak HDZ i SDA. U međuvremenu kada sam se pravdao Đ. mi je, kao da ne bi išao odmah u logor, rekao da on čeka za treću smjenu i da mene ne bi trebalo slati na ispitivanje i tako su me oslobodili.

Ali, 6. srpnja su me ponovo uhapsili radi toga što su na ovo dodali da sam prevozio oružje kada je iz milicije pod izjavom da je u svojoj izjavi podnio …, milicajac, da sam ja te noći kao prevozio oružje za SDA iz stanice milicije u Ljubiji u Donju Ljubiju. To ja nisam radio, nego takva je bila optužba na ovo sve nakalamito. Tako je po mene došao jedan moj radni kolega, u srpskoj policiji sada. Dolje me je saslušao zamjenik kapetana milicije. Z. je prijetio pištoljem da bi ubio. On je kao spriječio da ne bi ako odam koji su to bili koje sam vozio na sastanak. Onda mi je rekao to zašto sam optužen. Lisice mi je stavio na ruke … Tako nas sedam-osam provedeno je do Prijedora. (…) Otišli smo do Prijedora. Na ulazu u Keraterm logor predavao sam dokumente, da vide tko sam i što sam. Oduzimali su stvari koje su smatrali da se ne mogu unijeti u logor. Samo su dozvolili da unesem deku. Hranu su oduzeli. Z. je signalisao da treba mene posebno pretući i paziti i još jednoga koji se zvao J. G. Radio je kao prijevoznik u Rijeci, pa je imao dugački veliki kamion. Imao je dva vozila: mercedes i jedno opel vozilo - ne znam točno. Kada je 22. na Barinama izbio onaj incident on je slučajno izišao iz vozila, jer se nije moglo proći zbog gužve u saobraćaju, pa se to njegovo vozilo našlo i on je bio optužen zbog toga kao da je on tu dovezao neko oružanje. Tako kako smo nas dvojica bili slični mene su više tukli za njegove optužbe nego njega pošto su bili pijani i drogirani ti policajci u šarenoj uniformi i vojska srpska i plus rezervna srpska milicija. Tu je bio jedan koji je bio drogiran i pijan. To su drugi gledali. On me je najviše tukao karate potezima. Tukao je i ovoga G., možda nešto manje, jer kako je bio pijan zamjenjivao je optužbu moju i njegovu. Tukao je najviše nogama i šakama. Malo se palica upotrijebljavala tu, ali su uvijek natezali oružje i prijetili da će nas ubiti ili da će nas baciti u minsko polje koje je bilo tu u blizini. Ja sam tu padao i dizali su me. Razbili su mi iznad desnog oka na obrvi ono i desnu stranu lica, gornju usnu, koja se nije mogla za dugo oporaviti i donju vilicu

i zube, zubi su se klimali i donja vilica čak za jedan centimetar - toliko je bila rasklimana. Onda su rekli da će tući ostale.

Tada su nas pustili. Došao je jedan, taj milicajac, rezervista u plavoj uniformi, taj srpski. Pitao me je znam li M. M., a ja sam preupitao je li to možda onaj doktor. Onda sam dobio najjači udarac. Uho mi je, što se kaže, zvonilo mjesec dana i zagnjojilo se i curilo, možda i duže - čak tri mjeseca. Udario me samo zato što sam spomenuo da je on doktor. On kaže, da on nije doktor, nego da je on govno. Da to nisam spomenuo ne bi dobio takav udarac, najopasniji sam udarac za to dobio. Rekao je da će me pripaziti za noćas i za sutra i rekao je stariješini sobe da pripazi dobro na mene pa ću ja kao sutra ujutro opet pjevati. Ja sam se ujutro prikrio i tako tu sam prošao ono što se kaže da nisam prošao najgore. Pošto su bili pijani možeš se nekada i sakriti. Nisu znali ni koga mlate, ni zašto. Sve je išlo samo onako samo da pretuče i gotovo. Tukli su s udarcima do smrti. Bio sam fizički dosta jak, pa sam ipak mogao to sve izdržati. Poznavao sam druge ljude. Sad da ne spominjem koji su, što su došli sa mnom. I njih su tukli, neke manje, neke više.

Rekli su nam 8. lipnja da se prikupe svi Ljubijanci i da idemo u autobus. Kada smo došli pred autobus tukli su nas, one koje su poznavali i prepoznavali prema izmišljenim optužbama da su nešto skrivili te su mlatili više. Na primjer, posebno smo primjetili D. P., koji je jednom bio u logoru, pa otpušten, pa ga ponovo zvali. On je bio za Gornju Ravsku, za HDZ, i kada je ponovo došao na njemu je bila još veća osveta. On je najviše tu dobio. Pao je pored autobusa. Tukli su ga, gazili nogama, tukli palicama, kundacima, nogama, čizmama šutali u rebra svakako. U međuvremneu tukli su i nas ostale. Ulazeći u autobus tukli su nas non-stop. Tu je bio B. M. Ja sam se bojao za njega da će dobiti kao i ovaj D. I on je dobio, ali čini mi se da nisu znali odakle on potječe i nije bilo ono najgore da ne bi živ izišao. D. P. je dobio u tom momentu dosta, a kada smo došli u Omarsku i izišli iz autobusa udarali su udarcima, predmetima, kundacima, što je tko imao - čak i željeznim predmetom, letvama, komadima drveta, komadima cijevi. Ako čovjek padne, ako mu se zapetljaju noge pa padne na njemu se skrši njih dvadeset-trideset. Onda udaraju smrtimice. Tko preživi, preživi. Umirali su od tih udaraca. Takva je sudbina bila dok se ne uđe u bijelu kuću gdje smo svi morali leći potrbuške. Prostorija je bila pet sa šest otprilike. Gazilo nas je odozgo po leđima, od vrata niz kičmu skroz dolje, gazilo se s petom i zavrtali da se rane naprave, da se koža skida. Tuklo u rebra, tuklo palicom, na jednom stoji a drugog udara, paze strogo da svaki dobije batine.

To je bilo tako tu večer. Neke su po spisku odmah izvodili, a što će najgore biti to će biti sutra iza ispitivanja. Po spisku, koliko nas je došlo, tek uvečer smjena koja

je došla ona preuzima taj posao. Tukla je po spisku, izvodila jednog po jednog u tu bjelu kuću, u jednu manju prostoriju koja je bila kao jedna telefonska govornica. Legne se na klupu. Ako imaš odjeću koja bi zaštitila od tuče to je skidalo da bi moglo bolje tući. Ostavi tu košulju i onda je tuklo pendrecima. Mi smo brojali, mi koje je prije tuklo, bude do 150 udaraca. To su bili jaki udarci. Čovjek se dere na naj-najgori, najglasniji način. Udarci su bili smrtonosni, tako da je bilo slučajeva, kao na primjer V. B. umro je od četvrtog ili petog udarca, zanijemio i umro, a oni su nastavili tući i dalje da namire 150 udaraca. Tako je i za S. B. isto bilo. Njega su kao optužili da je on lovačkom puškom pucao na Srbe, na donjoj brani, a tu mu je inače kuća. Tu Srba praktički nije ni bilo, nego to je bila samo optužba. Tu je bio i njegov sin i vidio što se radi. Njega su isto udarili s pet-šest udaraca. Ni on se iza toga nije čuo, nije galamio. Izgleda da je bio mrtav nakon toliko udaraca, ali opet su ga kako smo izbrojali udarali do 150 udaraca, smrtonosnih, a on je podlegao iza 5-6 udaraca. Mi koji smo preživjeli svjedoci smo da je i D. P. isto podlegao, jer i njega su tukli na isti način, bez obzira što je dobio batine i u Keratermu i dolazeći u Omarsku, kao i mi svi ostali. On je poslije ispitivanja, mogu reći nakon pet šest dana, ispitivanje je bilo 6-og, a on je oko 13-og podlegao tim ranama i velikoj tuči i rekao je da mu bubrezi ne rade, da su odbijeni, da je imao velika krvarenja kod mokrenja. Onda se nije mogao dizati, pa su mu drugi pomagali i donosili mu hranu. Samo je rekao da je imao dvoje djece i da mu javimo ženi da nije mogao preživjeti. Tako je od takvih muka umro ljudima na rukama, negdje iza ponoći. Isto tako od pretučenosti sagnjila su leđa J. G., kojeg sam ranije spominjao, od jakih udaraca. Od tih udaraca ugnjojila mu se leđa, to je bio veliki smrad i curilo je, te je izgledalo kao kod mrtvaca kojemu odagnjije tjelo. Njemu su oči požutile skroz i on je negdje u međuvremenu nakon 4, 5 ili 6 dana poslije te glavne tuče 9-og, umro je isto na sličan način, nije mogao preživjeti, pošto je bio pretučen.

Bilo je nas u jednoj grupi sedam-osam. Moj slučaj je bio drukčiji od ovih ostalih. Meni su naredili da se skinem, da ostavim samo košulju. Imao sam kožun i radnu bluzu. To sam morao skinuti. Rekli su mi da se ne može kroz to tući. Kada sam legao osjetio sam vezanje sajle oko vrata. Legao sam potrbuške. Osijetio sam četiri-pet udaraca. Uhvatio sam rukama sajlu da me ne zadave. Natjerali su me da pustim ruke i u međuvremenu su tukli. Ja sam pustio ruke, tada sam se onesvijestio. Kada sam kasnije pitao druge koliko su mene tukli rekli su mi da su me tukli isto do 150 udaraca. U međuvremenu su pustili sajlu, jer su mislili da sam gotov, ali ja sam se pomalo osvješćivao. Rekli su da sam gotov i da mi za svaki slučaj treba prebiti ruku i probiti lakat s nožem. To sam čuo u polusvjesnom stanju. Ja im ne znam imena, toj dežurnoj policiji. Nisam ni mogao ispitivati kada sam bio toliko pretučen da sam se borio o

sebi. Mjesec dana sam ležao na parketu. Onda kada su mi probili nožem lakat i prebili ruku tada sam prilično došao sebi. Rekli su mi da se podignem. Ja sam se podigao i pošao, a oni su računali da sam ubijen i kada su vidjeli da mogu ići onda su se ponovo skršili nadamnom. Pao sam dolje na pod. Onda je njihov komandir rekao - nemojte čovjeka dirati, kada ste mu rekli da ide u sobu, on je svakako ubijen, on će tamo umrijeti malo kasnije. Kada se dođe u sobu zatvorena su vrata i po noći i po danu, ventilacije nema, a nas bude preko stotinu u toj sobi. I mrtvi i živi leže zajedno. Tko nije umro od pretučenosti umro je zbog zagušljivosti. Bila je velika vrućina, sedmi mjesec, u sobi je bilo skroz zagušljivo. (...)

Ja sam znao ako budem među mrtvima i odavao znakove života, da će me dotući ukoliko ne umrem od gušenja za nekoliko dana. Proveo sam tu deset dana. Prve noći na mudar način sam prešao među žive. Kada su brojali mrtve, a dolazili su u noći i brojali po 15-20 puta. Pitali su da li je još netko umro od ovih koji su pretučeni, da li je tko umro - pitali su opet i opet. I mene su brojali među mrtve. Iako sam osijetio ta brojanja uvijek sam se pravio da sam stvarno mrtav. Ukočio bi se da me ne bi ponovo dotukli i kada je bilo pred zoru prešao sam uz hrpu živih, samo sam se pomakao. Oni su ujutro došli opet brojati, nešto im nije bilo jasno, jer u toku noći su nabrojili više nego tada ujutro. Nisu znali tko je trebao biti tu među mrtvima. Bili su i pijani i drogirani i ono što je bilo mrtvo iznijeli su, a oni što su ostali kasnije su umirali. I ja sam bio na granici smrti. Zarobljenici koji su bili manje pretučeni došli bi do malo vode, pa su mi nekad davali, nekada bi me rashladili, podizali su me i davali su mi nešto jesti. Ja nisam izlazio jesti. Služio nas je S. D., koji je tu bio mjesec dana. Optužili su ga da je napadao Prijedor. Nakon tih mjesec dana provedenih u toj bijeloj kući ubili su ga zajedno sa onima koji su te noći poginuli u Ljubiji, a to su bili Ć., milicajac, K. i još nekoliko milicajaca. Te noći su izvodili Ljubijance, iz Gornje i Donje Ljubije, ne gledajući tko je Hrvat, a tko Musliman. Prozivali su nekada 18, nekada 25, nekada 35, po nekoliko puta u noći i ubijali. To je bila kao neka osveta zbog tih milicajaca, iako se kasnije saznalo da su oni na nekakav drugi način nastradali kako smo čuli, djeleći općinu što će pripasti Ljubiji, Sanskoj općini ili Prijedoru. Između njih je bila neka gužva, došlo je do pucnjave. U vremenu dok sam ja bio u bijeloj kući za prvu večer je ubijeno sedam, a ja sam eto ostao živ i još dvojica, tako da su ustvari podlegla njih četvorica. Ta dvojica koji su isto ostali živi su D. P. i D. I. (...)

Kada smo krenuli iz Omarske za Manjaču rekli su da idemo kući, da požurimo. Ušli smo u autobuse, u nekih dvadeset autobusa. Na putu smo imali teška maltretiranja i tuču. Tako da je do gore otprilike dvadeset četvero što pretučeno pa umrlo, što vanka usput zaklano i tako ubačeni unutra. Neki su se usput ugušili u autobusu pošto

je T. Z. bolovao od dizenterije nije mogao izdurati i podnijeti tu vrućinu. Umro je na samom ulazu u Manjaču. U autobusu smo prenoćili svi. Izvodili su neke i dežurali da nitko ne otvara. Tu smo se mučili i patili. Nije bilo vode, ni ničega. Ja sam se s rosom s prozora kvasio, osvježavao usta i čelo i tako sam se nekako spasio. Mnogi su isto durali. U međuvremenu su tražili satove, marke. Udarali su. Ja sam dobio jaki udarac letvom i to sa oštricom preko cijele glave s namjerom da me ubije. Udarili su me u rame, pa u vrat. Rascijepili su mi rame. Moraš dati sat ili marke. Jedan čovjek je išao u WC i kada se vratio isprebijali su ga samo radi toga da drugi ne mogu ići u WC. Tako smo vršili nuždu unutra. Ponekog je izvodilo i tuklo. Tako su umirali nakon tuče. (…)

Imali smo non-stop sagnutu glavu dok su njih troje četvero hodali i pratili nas. Davali su nam po punu šaku soli i udarali nas dokle god to ne pojedemo. Mene su udarali po leđima dok nisam sve pojeo u tri navrata, a čak i prste polizao. Davio sam se s tom soli, jer je bila suha i nije se moglo lako gutati. (…)

Razmjena nije uspjela i vratili su nas nazad u Knin. Kada smo došli u Knin pitali su nas znamo li gdje se nalazimo. Mi smo znali da je to otprilike Knin, ali nismo znali gdje smo. Tada su nam oni govorili da smo u Vojno-istražnom zatvoru u Kninu. Jedino sam ja dobio udarac u stomak kada sam izlazio iz WC-a. Kasnije iza svega toga išli smo u jednu prostoriju veličine šest sa šest gdje smo se zbili svih nas stotinu i sedamnaest. Bile su još i dvije manje, onako otvorene. Tu smo mi trebali noćiti, ali nije to bilo za noćiti nego je odmah počela tuča jednog po jednog. Dizali su tako sve sa poda i tukli su njih osam-deset dok si imao ruke iza vrata i tako iznenada udaraju. Sve su to bili karate potezi i udarci. Jedino su pazili da ne udare u glavu, jer onda nas ne bi mogli razmijeniti, a i da se ne primjeti da su nas tukli.

Očekivali su nekakvu razmjenu, obećavali su da će nas do ujutro pretući, a da imaju nekakve, kako oni kažu, zarobljene od hrvatske strane i pošto nije uspjela razmjena u Žitniću pa bi tu nas razmijenili za nekih osamdeset Srba. Tako sam barem ja čuo. Do ponoći su tukli, pa su onda imali neku pauzu od pola sata i nastalo je drugo poluvrijeme do zore. Došli su u civilu, najvjerovatnije njihovi policajci koji nisu radili. Dolazila su i neka djeca od 13 do 15 godina, valjda oni koji su trenirali karate. Svi su nas udarali. Imali su i neke oznake kao da su ŠeŠeljovci, Arkanovci, Beli Orlovi, nosili su neke bijele značke. Svašta su govorili samo da bude što strašnije. Morali smo pjevati neke pjesme o omalovažavanju Tuđmana, Hrvata i Hrvatske, Alije i muslimana. Tjerali su nas da kroz pjesmu veličamo Srbe, Srbiju i četnike i sve što je srpsko. Mi nismo znali stihove, pa jedan kaže kako ćemo pjevati i natjeravao nas je da se pjeva što glasnije, što jače i da se ponavlja po nekoliko puta. Zatim su nas tjerali da ljubimo "srpsku krajinu". Tko je se našao na podu ljubio je pod, a tko se našao pored

zida ljubio je zid, tko se našao u WC-u oni koji su čistili morali su ljubiti i šolju WC-a i pločice iako nisu bile oprane. One koji su ljubili pod poneki od policajaca ošine ga po glavi i vikne: "Bolje ljubi!" Ja sam morao cmokoćati što više, jer je kraj mene bio pendrek. Ljubio sam, brojao sam, hiljadu i sedam stotina puta u šest navrata. Dok sam ljubio tu keramičku pločicu on je držao pendrek nadamnom, da me ošine ako popustim u ljubljenju. Druge su nagazivali po glavi dok su im isto govorili. Ja sam se bojao da mi ne razbiju nos ili zube, pa sam onda kada sam vidio što rade od drugih ljubio i imao osjećaj da ne ljubim srpsku krajinu nego... da... ljubim... slobodnu Hrvatsku. Ja sam se praktično nalazio u Hrvatskoj, a ne u njihovoj "srpskoj krajini".

Tu u Kninu tukli su nas svakuda, a najviše po mekanim dijelovima, a udarci u grudi su bili iznenadni udarci petama i đonovima. Tukli su svakuda osim po glavi, kao što sam napomenuo. Inače zaskakivali su se na ljude po tri četiri metra - kada ga bace na hrpu još se za njim zaskoči pa obima rukama skoči mu na rebra i na kičmu. Jednima je tako pokazao kako se kičma lomi, taj isti karatista uhvati ga za leđa i preko koljena ovako lomi. Eto, ljudi su to nekako proživljavali. Padali su u nesvijest. Onaj koji padne dolje nabija ga nogom u stomak ili rebra i onda ga izduva i govori mu ‘ajde udani malo zraka. Ako mu nije ništa nastavlja ga tući. Ako čovjek leži i opet ponovo dođe sebi dižu ga, tako da se događalo da bi dizali čovjeka po šest puta. Pretuče čovjeka, on legne onesviješćen, kasnije je li malo došao sebi govore mu - hajde ponovo, diž se. Ja sam to vidio kako su dizali i po šest puta i opet i opet tukli.

U logoru sam proveo od 6. srpnja od zatvaranja do puštanja iz logora 14. studenoga 1992. godine. Odmah nakon izlaska iz logora išao sam na liječnički pregled. Išao sam na slikanje, jer znao sam što je samnom, pa sam se morao uvjeriti imam li neke velike posljedice kako bi se mogao što prije liječiti. Znao sam kako se nisam mogao za mjesec dana micati i kretati, a sve sam bolove osijećao dok sam bio u logoru i sada ih osijećam. Na snimcima je pokazano da mi je lijeva ruka ispod lakta prebijena skroz i krivo prirasla, da imam ubod noža u lakat, kroz zglob lakta. Četiri rebra; sedmo, osmo, deveto i jedanaesto su prebijena, da to prilično zarasta i da još nije zaraslo. Osijećam bolove u predijelu rebara i glave i na desnoj strani iznad oka. (...)

Sada se nalazimo eto u Karlovcu i zasad se ne možemo vratiti, a naređeno nam je da moramo ići u treću zemlju. Kako će biti organizirano to vraćanje, da li preko tih Ujedinjenih nacija, preko visokog komesarijata, crvenog križa - možda će biti tako ili će biti na neki drugi način, ili će netko ostati, a netko se vratiti, a ja bi' najviše volio vratiti se tamo gdje sam i bio. Obitelji su kod kuće sada, kako je drugima tako je i njima. Kako su, to se još ne može točno znati. Uglavnom, ostali su kod kuće.

U Karlovcu, prosinac 1992.

- and101

Uhićen sam u mjestu Kozarac 4. lipnja 1992. godine. Tu je ranjen jedan prijatelj. Odmah su počeli da nas tuku. Preveženi smo u kasarnu gdje smo dobili batine. Odatle smo preveženi u Omarsku. U kasarni smo bili samo par sati. To je bilo negdje pred večer. Odmah smo otišli u Omarsku. Imao sam tu privilegiju, da sam odmah pozvan na ispitivanje. Mene je ispitivao tip iz Banja Luke. Tu je bilo premlaćivanje. Tražili su nešto. Najbitnije pitanje je bilo - koliko si ubio i što si radio u to vrijeme? Tog tipa ja nisam poznavao. Skužio sam da je jedan mladić bio iz Knina. Istom kada smo došli on je prišao k nama. Mali koji je bio ranjen bio je u patikama. Rekao je, da je i on tako pošao ratovati u Hrvatskoj. Dosta ih je bilo iz Knina onih prvih dana. Oni su vršili čišćenje. Bili smo smješteni u prostoriju od 25 kvadrata. Bilo nas je 180. Boja se topila na zidovima. Ljudi su vršili nuždu po nama. Bivalo je slučajeva da su ljudi izluđivali, odnosno poludili od tih batina. Ako počmeš bježati ubijaju. Bježali su ono nesvjesno. Bivalo je takvih koji su bivali u skroz kritičnom stanju ludila, a nakon recimo pet dana dođu sebi. To su bivali šokovi.

Neki su pričali o borbi, neki su sanjali o kruhu, o hrani, o djeci, o ženi. Tu sam bio mjesec dana u tako maloj prostoriji. Kasnije je broj smanjen na sto četrdeset. Da nije smanjen broj svi bi pocrkali. Tu nije bilo spavanja. Jedni bi se spustili dolje, drugi su stajali. Tako bi stajali dok se negdje oko tri sata, kada bi bili skroz umorni, ne bi povaljali jedan po drugom. Umirali su od gušenja.

Tražili su da iziđu svi sa prezimenom G. Bili su trojica braće i sve skupa njih devetorica izišli su van. Izišli su najprije njih par koje su pitali tko ima još, pa su onda prozivali po imenima. Tukli su ih tu ispred dok nisu priznali i onda su ih natjerali da se sami međusobno tuku. Zatim su ih otjerali s nekim kamionom. Čuli su se pucnjevi. Poubijali su ih. Dolje je neki Srbin nastradao, kod njihovog zaseoka, pa je to bila neka osveta.

U Omarsku sam došao oko 25. lipnja 1992. godine. Došao je onaj upravnik logora, čini mi se. Nisam ga znao. To su bili stariji ljudi. Znao sam mlađe ljude. Čak je došao jedan moj školski kolega da me vidi. Bolje bi bilo da nije došao. Imao je na sebi farmerke i vojničku košulju, od JNA. U takvom stanju čovjek nije mogao ništa kazati. Bio sam kod njega u kući i on kod mene, pomagao sam mu u školi, jer je bio slabiji đak od mene. To je jedini kojeg sam ja vidio od meni poznatih. Bili su sve mlađi momci, koji nisu dolazili s nama u dodir. On nije bio tu na dužnosti, ali je dolazio da me vidi.

Puno je ljudi umrlo u toj garaži zbog zagušljivosti. Mislim jedno pet ih je umrlo tako. Mi smo imali kantu u koju smo vršili nuždu. Ljudi su morali čak s glavom bi-

ti u blizini toga. Prva tri dana nismo dobili hranu. Inače onda smo počeli dobivati osminu kruha, a ksnije po četvrtinu, pa opet osminu uz batine. Kada smo išli na ručak morali smo proći između koridora, tog njihovog batinjanja. Čovječe, to nije bilo normalno! To su bili momci iz Omarske, taj njihov TO iz bivšeg sistema. Bilo je dosta i policije tu. Da sam ostao tu ne bi ostao živ. Prebačen sam u drugu prostoriju u kojoj sam mogao bar malo da legnem. Tu je bio moj daljnji ujak.

Sin vozača hitne pomoći u Omarskoj je bio jako opak. … Njegova sestra G. je išla samnom u školu. Čuo sam da ima brata u Rijeci. Dok smo imali nešto novca kupili su novac. Istuku, isprebijaju čovjeka i reknu mu da ide kupiti novac za prilog na temelju neke zahvalnice zbog dizanja spomenika, spomen ploče nekim herojima iz Drugog svjetskog rata. Gdje su oni to pronalazili nemam pojma i onda hajmo kupiti kao neki dobrovoljni prilog.

Bilo je gadno kada smo morali ići s drugog kata dolje niz stepenice. Nismo mogli ni hodati, a oni tjeraju da trčimo. Zatim bilo je puno onih hodnika kroz koje su nas naganjali. Tu je bila automehanička radiona od rudnika. Tu je bila i njihova Uprava i menza gdje su radili ti radnici u kuhinji i gdje smo se mi hranili, išlo nas je po trideset u stroju.

Ta prva prostorija, gdje sam bio prvih mjesec dana je bila u garaži, na ulazu tog kompleksa. Bile su ustvari dvije prostorije u kojoj su bili ljudi, a u toj zgradi s druge strane je bila menza. Gore je bila prostorija gdje su ispitivali nas, u biti gore su bile njihove kancelarije. Bilo je dosta nadzornih inspektora pod navodnim znacima. Bilo ih je iz Banja Luke, a manji broj ih je bio iz Prijedora. Svi inspektori su bili u uniformama, u nekim novim policijskim uniformama te srpske republike. Kod njih ima nekih prepucavanja. Ta Banja Luka hoće da bude centar svega i ta krajina, bila je krajiška policija. Dolazio je predsjednik općine Banja Luka, koji je imao tu funkciju u miru. … Morali smo mu aplaudirati. Rekli su nam momci s piste, oni su se poredali ono po vojnički u stav mirno. On je došao u pratnji specijalne policije i transportera u crnom autu "AUDI". On je rekao par riječi. Ja ga nisam čuo. Vidio sam kako izgleda. To je crn čovjek. Njegove riječi se nisu čule, ali aplauz se čuo. Brat mi je pričao da je dolazio na Manjaču.

Svi ti čuvari su pretežno bili neobrazovani ljudi. Lako ih se moglo zavesti s bilo kakvom pričom o čovjeku da je pobio toliko ili toliko Srba i srpske djece, što ja znam. U početku su imali, što sam primjetio i kasnije razmišljao o tome, imali su strah kada su tukli naobrazovanog čovjeka, koji su prije bili moćni bogati intelektualci. Kasnije su masovno ubijali. Spomenut ću primjer kako su ubili F., profesora kemije u Gimnaziji. Njega su odveli, izbatinali, nismo to vidjeli, ali ujutro smo ga vidjeli mr-

tvog. Odlagali smo mrtve iz prostorije na jednu njivu, više "bijele kuće". Svako jutro je dolazio "TAM-ić". Na početku su tovarili zarobljenici, a kasnije kako su prokužili nešto i nisu htjeli imati puno svjedoka pa su to radili s bagerom i punili svako jutro. Svako jutro kamion je bio pun.

Postoji jedno mjesto koje nitko nije vidio. To je bila "crvena kuća". Tamo su imali pristup samo njihovi ljudi koji su klali stoku za njihovu vojsku vjerovatno. Mi nismo dobivali meso za jesti, ma kakvi... Dobivali smo kupus, neki na vodi, grah i ako nije dovoljno za sviju onda samo dodaju ledenu vodu da povećaju količinu. Ta crvena kuća se nije uopće vidjela. To ne mogu ispričati što se tamo događalo. Jedino znam da nitko nije preživio koga bi odveli.

"Bijela kuća" je bila ispred mene, tamo gdje sam bio drugi mjesec. U bijeloj kući su konstantno tukli, baš konstantno. Pri kraju su dovеženi ljudi i istovareni tu. Dovedeni su ljudi iz Prijedora, iz Stanova, Hambarine, Biščana - to mi zovemo Brdo. Iz te Kozaračke općine malo tko je umro od metka, svi redom su, može se reći 90%, umrli od batina, malo od metka. Ove iz Biščana, Rakovčana, Hambarina nismu imali vremena prebijati, njih su i metkom ubijali. Njih su masovno ubijali za jednu noć po 70-80% bi ubili s metkom. Čuli su se pucnji. Tukli su ih u "bijeloj kući", a negdje dalje su ubijali s metkom. Postoje indicije da su mrtve vozili u rudnik Tomašica, ti stari kopovi, da li je to tačno ja ne mogu reći. Taj žuti kamion nije imao potrebe da se vraća. Ne znam koliko daleko su išli s kamionom kada se nisu vraćali na isto mjesto, nego možda je dolazio s druge strane da ga mi ne vidimo. Velika je vjerovatnoća da su vozili mrtve baš u rudnik.

Mi nismo baš dobivali informacije osim od onih koji su dolazili iz Prijedora, koje su naknadno hapsili. Ja sam, recimo, saznao od čovjeka kojeg su odveli iz stana, iz Prijedora, da je u Sarajevu bio Morion i ponešto o toj svjetskoj diplomaciji. Po meni malo je učinjeno sa tom svjetskom diplomacijom. Mi smo se nadali da će nam pomoći sa tom diplomacijom, ali po nas je to samo gore bivalo. Francuska, recimo, nije za nas ništa uradila, ali ima čovjeka koji je za nas najviše od svih uradio. To je Bernard Kušner. On je heroj za bosansku krajinu. Jedini je koji je učinio nešto. U Omarskoj bi pobili sve da nije bilo njega. Kada je on trebao doći u Omarsku, ne mogu da govorim sve, koliko je prebačeno na Manjaču, koliko u Trnopolje, a ostalo je negdje oko dvijesto koje je Kušner posjetio. Tu je bio i moj brat. Čuo sam da su prije njegova posjeta bili jedino naši novinari u logoru i nitko drugi. Izgleda, da je ona slika koju sam vidio ovdje preko televizije kada sam izišao, da je to njihov snimak. To je vidjelo, ako su dolazili uopće, možda najviše pedeset ljudi.

Teško je reći koliko je ljudi ubijeno, koliko je vidio i koliko sve nije vidio. Po meni u logoru je ubijeno tisuću i pol - tisuću i osamsto. Ne znam.

Za F. P. (profesor) znam pouzdano da je mrtav, E. S. (doktor), P., P., B., oni su nestali za jednu noć. Znam samo da je jedan doktor preživio to sve, M. koji je bio na Manjači, otišao je u Luksemburg. Po priči, ja nisam vidio, pokupili su te sve dokture, sve ih odveli. Jeli su odveli ili su ih ubili... Po meni su ih ubili. Oni se nisu do sad javili.

Ubijen je B. M., te srpske vlasti su okrivili tog čovjeka kao glavnog organizatora toga svega, te "pobune" protiv njih u Kozarcu. Jedan sin mu je ubijen nesretnim slučajem, drugog sina su ranili pri njihovom hvatanju i doveli. Doveli su njega, ženu mu i sina u Omarsku. B. su odma ubili, čak je bio i preko njihove TV. Za ženu mu se ne zna, ostala je u Omarskoj zadnja, ne zna se za nju i za V. V. je bila u skupštini općine Prijedor, za nju se isto ne zna. Sina su odveli na Manjaču, tako ranjen, sreća je što mu nije prostrelna rana.(…) B. je bio pravi čovjek, on je bio neki politički radnik, ali na vojnom planu ništa. Još neki bogati ljudi.

Prvih dana su najviše tukli u Omarskoj, a i kasnije. Prvih dana je bilo to ispitivanje i to, da smo mi bili kao borci. Tukli su raznim predmetima policijskim palicama, bio je i neki bič što su oni napravili i tim tukli. (…)

Ja sam prebačen u Trnopolje, 06.08. kad su jedni odlazili na Manjaču, u trenutku kad sam bio šest dana, bio je neki konvoj za žene, tako da sam ja rizikovo i prešo' sam. Mislim, došlo mi je ono nemoguće stanje, imo sam 45 kg kad sam izišao. Kretnja je bila minimalna.

U Zagrebu, 1993.

- vje1

GODINA ROĐENJA: 1937.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Albanac

Radio sam u kafe-baru. Bio sam član HDZ-a. Također sam bio i u članstvu SDA. Živio sam u Prijedoru i bavio se ugostiteljstvom. (...) Prilikom upada srpske vojske u Prijedor, mi smo zauzeli ljubijsku stranu Hambarina. Tu smo imali punkt gdje smo bili odvojeni od srpske strane.

Sve je započelo 22. svibnja, 1992. godine, u 19:00 sati. Tada je naišao onaj golf kojeg je vozio jedan Hrvat i kolega. U tom golfu su bila četiri pripadnika "Belih orlova". Silom su natjerali šofera da vozi u našem smjeru. Kada smo ih kontrolirali, tražili

smo da predaju oružje, a po povratku bi ga mogli preuzeti. U tom trenutku jedan od njih je ispalio rafal i ranio našeg komandira. Vatra je uzvraćena i tom su prilikom smrtno stradala dva pripadnika "Belih orlova", a šofer je ranjen, kao i ostala dvojica. Vozač je izjavio da je vozio pod prisilom. Tada su Srbi dali ultimatum da predamo cjelokupni punkt. Tražili su mene i ostale kolege. Uhapsili su me 29. svibnja 1992. godine u podrumu susjeda koji me je skrivao u Ljubiji. Uhapsio me je Srbin iz Ljubije...

Odveden sam u SUP Prijedor, a onda u logor Omarska. Cijelo vrijeme bio sam zlostavljan i tučen, a u logoru su me rezali nožem po vratu, vrijeđali kao Albanca: "Što si došao da se boriš u redovima ustaša.", psovali su mi majku, itd. Tukli su me u tzv. "Bijeloj kući" u logoru Omarska, gdje su vršeni svi zločini, mučenja i egzekucije. Ljudi su ubijani šipkama, čekićima i nožem. Mučenje je bilo, npr. da zapale traktorsku gumu, a žrtvu četvorica drže na zapaljenoj gumi. Na taj način je ubijen moj rođak R. R., rođen 1957. godine, otac dvoje djece. Njega su na gorućoj gumi držala četvorica Srba i tom prilikom govorili: "E, ovako se pravi burek...". (...)

Jedan je dolazio u sobu i ovako izdvajao žrtve: "Jedan debeli, jedan mršavi, jedan debeli, jedan mršavi... To je dobro za dobru supu...". Tu je zajedno sa mnom preživio I. R.

Jedan od mučitelja iz Omarske ubio je sljedeće osobe: I. I. (1958.), I. N. (1973.), I. I. (1945.), I. S. (1950.), I. J. (1972.), M. I. (1957.). Sve su to bili Albanci rođeni u Tetovu (Makedonija), a živjeli su u Prijedoru. Svi su prije svoje smrti bili podvrgnuti mučenju i izdahnuli su u teškim mukama. Nisam bio očevidac njihovoj smrti, ali to mogu posvjedočiti svjedoci ispred kafića "Hasefa" u Prijedoru (preko puta pijace). Prije smrti su tučeni i tražili su da predaju devize, zlato i nakit jer su znali da su pokojnici bili vrijedni i imućni ljudi.

Bio sam svjedok smrti E. S., kojeg je ubio J. M. (vozač) iz Prijedora. (...)

Izašao sam iz logora Manjača 14. studenog 1992. godine, kad je počelo raspuštanje logora.

U Zagrebu, 16. prosinca, 1992.

- vje29

GODINA ROĐENJA: 1967.
PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Musliman

Rođen sam u Prijedoru gdje sam živio do 30.05.1992. Protjeran sam iz svog doma zajedno s majkom i susjedima. Tog dana su bombardirali Stari grad gdje se nalazilo oko 500 civila pretežno Muslimana. Sprovedeni smo u SUP-Prijedor, gdje su muškarci odvojeni od porodica. Tad su nas tukli i mučili. Poginulo je više ljudi, a među njima i moja dva susjeda: R. M. "Đ." i E. S. "B.".

Poslije toga, odvezeni smo u Omarsku gdje su nas prvo opljačkali, zatim tukli i maltretirali. Na taj način dovedeno je oko 3500-4000 civila Muslimana i Hrvata od kojih većina nije preživjela zatočeništvo (njih oko 2000). Prvih pet dana su nas zvjerski mučili i bili smo bez hrane i vode. Stariji i bolesni su masovno umirali. Bacali su ih pretežno iza tzv. "Bijele kuće".

Za vrijeme mog zatočeništva u logoru "Omarska", smršavio sam oko 25-30 kg, a bilo ih je mnogo koji su i više smršavili. Logor je bio skriven od javnosti, a predstavnicima Međunardnog Crvenog Križa nije bio dozvoljen ulazak u logor, vjerojatno da bi sakrili svoja zlodjela.

Ispitivani smo od strane četničke policije. Mnogi nisu preživjeli ispitivanje među kojima: I. D., I. B., M. C., M. Š., S. E. i mnogi drugi. Nakon noćnih prozivki, nestajalo je 100 i više ljudi u jednoj noći. Odvedeni su na jalovište rude, pobijeni i zatrpani bagerima. Tjerali su nas da jedan drugome zubima otkidamo spolne organe, da jedemo mrtve golubove, pijemo rabljeno ulje i sve što im je padalo na pamet. Među, počiniteljima zločina isticali su se naši susjedi Srbi: D. M., Z. B. "B." - poznati koljač, R. K., Lj. P. iz Omarske, i mnogi drugi čijih se imena ne sjećam.

Dana 06. na 07.08.1992. transportirani smo na Manjaču. Cijelim putem su nas tukli i mučili. Na Manjači su zaklali S. B. zvanog "Đ." i J. A., a sedmoricu su kundacima i palicama pobili. Među tom sedmoricom su bili D. C., N. K., N. B. i drugi. Na Manjači smo slani na prisilni rad koji nije prolazio bez maltretiranja i tuče, a ako je tko imao bilo kakve vrijednosti (sat ili zlato) bio je pretučen i opljačkan. Pljačkali su nam čak i obuću s nogu. Zahvaljujući predstavnicima Međunardonog Crvenog Križa, oporavljeni smo od mučenja.

U Karlovcu, 23. prosinca 1992.

Svjedočenja pojedinih svjedoka s mjestom prebivališta u drugim općinama BiH

- jad89

GODINA ROĐENJA: 1943.
PREBIVALIŠTE: Kulen Vakuf
NACIONALNOST: Musliman

Nacionalna struktura: 90% Muslimani, ostalo Srbi. Dana 10.06.1992. kopao sam u vrtu, a tada dolazi moj učenik i kaže: druže nastavniče, trebaju vas odmah. Krenuo sam na sastanak i navratio u stanicu milicije gdje sam zatekao malo viđenije ljude, a prije tog datuma vodili smo aktivnosti u smislu udovoljavanja srpskih želja, a sve u interesu mira - nije bilo jedinica TO, izuzev proporcionalno zastupljene rezervne milicije. Srpske milicije je bilo više nego što je trebalo. Iz dana u dan se situacija pogoršavala. Pristali smo da se formira jedno tijelo "građanski forum". Članove u isti iz redova Muslimana predložili su Srbi i obrnuto. Najveći problem je bio sa oznakama "ljiljana" kod TO gdje su se izjasnili da to ne priznaju. Sve je bilo jasno. Navedeni dan, komandir K. M. mi je rekao: "Došao je ultimatum o predaji oružja" - oružje je imao samo rezervni sastav milicije i poneki pojedinac. Zauzeli smo položaje za osmatranje. Orašac i Kulen Vakuf brojali su oko 5-6000 Muslimana. Mjesto je obilaženo prije napada od UNPROFOR-a, pošto oni imaju sjedište u Lapcu, udaljenom oko 10-ak km. Kad je počeo napad u noći je stigla naredba iz Bihaća da se povučemo u Orašac (sav narod) a onda se pojavilo vozilo UNPROFOR-a. Kad smo se svi evakuirali iz Kulen Vakufa već su počeli tući sa topovima sa hrvatske okupirane zone. Tukli su Orašac i poneka granata na Kulen Vakuf. Tukli su ga i sa sjevera od puta JNA, artiljerijskim naoružanjem. Te noći je bilo žrtvi, jedna žena sa djetetom i 3-4 čovjeka. Kuće su gorile u Orašcu, vojska ih je spalila zapaljivim mecima. Narod se povukao iz Orašca na Radulje oko 3-4000 ljudi, žena, djece. Neke žene su i rađale, a kiša je padala. Svoju porodicu tu nisam našao, a onda se pojavio moj sin. Sin mi nije rekao, ali jedan K. I. sa prostrjeljenom butinom mi je rekao da je sin ranjen. Pitali smo se kako iz okruženja. Neki ljudi stupili su u kontakt sa milicijom SAO Krajine iz Lapca, koji su bili korektni. Jedan starješina, V. je obećao da će nas provesti bez problema do UNPROFOR-a. Naredili su da se svi skinemo do pasa i dignemo ruke sa oružjem tko ga ima i tako smo išli 500 - 600 metara do livade gdje smo položili ono malo oružja. Nakon toga su nas sproveli na Štrbački Buk do visećeg mosta na

Uni gdje smo sa narodom trebali proći. Predstavnici SDS-a uz pomoć naših "izroda" donijeli su neke spiskove…

Viseći most je bio usko grlo i više od 3 - 4 nije moglo prolaziti. Prelazak je trajao oko 6-7 sati (od 16 - 23 sata). UNPROFOR je preuzimao narod, istovremeno je pred UNPROFOR-om vršeno odvajanje muškaraca od strane srpske milicije, a prema spisku. U prvoj grupi nas je izdvojeno 15 - 20 ljudi, i počele su batine i teška mučenja. Odveli su nas pred jednu kuću, zastrašivali su nas lizanjem noževa, batinanjem i uvredama. Nazivali su nas ustašama i mudžahedinima. Bio je suton, okolo šuma i vode. Bio je pakao. Nakon pola sata pokupili su nas u "pincgauere" - 2 vozila i odveli u Bosanske Doljane i smjestili u podrum područne škole. Nisu nas dirali. U podrumu su bili smeće, mrtve ptice, miševi i mete za gađanje. Prostorija je bila vrlo mala. Sjedili smo i kunjali. Oko 1 - 2 sata po noći pojavila se grupa od 15 - 20 ljudi zatvorenika i tad počinje pakao. Kroz prozor su postavili zolju, upalili su svijeću i počeli psovati, vrijeđati i rekli: "Ako svijeća dogori, onda će te od guzice rezati meso i ono će goriti umjesto svijeće. Tu su nas opljačkali. Najviše su se okomili na K. S. Mi smo morali položiti ruke, ako je neko imao prsten, nožem se zarezivalo po prstima. Nuždu smo vršili u istoj prostoriji. To je trajalo do zore.

U zoru su došla 2 kamiona, ali sad nas je oko 40. Povezali su nas i bacali kao vreće od krompira na kamaru jednog na drugog. Gušili smo se i u kamionima su nas maltretirali, tukli i tjerali da pjevamo "Turkinja se pred džamijom klela", "Od Topole pa do Ravne gore", "Ko to kaže, ko to laže" itd... K. A. zagurana je oštrica noža do grla, ali ga nisu ubili. Bila su dva brata gostioničara, tjerali su ih da jedan drugog siluju. Stariji je rekao: "Kako vas nije sramota kod mene ste pili besplatno." I sad su pili pivu i nas njome polijevali dok su nas tukli. Tako vezane otjerali su nas do Gorijevca, i tu smo muke pretrpili. Bila je štala na kojoj je bio nacrtan konj svezan za drvo. Tjerali su nas da "odvežemo konja", radimo oko štale i nahranimo tog konja. U mojoj grupi, ipak nije niko ubijen. Neprekidno su držali noževe, prelazeći po oštrici prstima da vidimo kako su oštri. Krenuli smo dalje kamionom putem AVNOJ-a, znali smo da idemo u Orašac. Već na ulazu u zaseok Čukove, vidjeli smo u grabi tijelo mrtvog čovjeka, a i oni su nam ga pokazivali i rekli da je to "zelena beretka", a bio je mladić 25 - 26 godina L. M., ubijen metkom. Stigli smo u Orašac i stali pred školom. Škola je bila puna žena, djece i staraca, i nas su iskrcali. Malo poslije desilo se novo ubojstvo. Ubili su starca K. O. od 70 i više godina, zato što je provirio kroz prozor. Nas zatvorenike su odvojili u jednu učionu. Tu su nas odvezali, posjedali smo na gol pod, ali dali su nam ručak i to naše majke i sestre. Tu su nas ispitivali. Bio sam jedan od najocrnjenijijh jer sam član SDA. Mislili su da posjedujem podatke. Tu je bio iz Bosanskog Petrovca

stražar koji me je ocrnio da sam organizirao oružanu pobunu. Sve su nas ispitivali. Dozvolili su da donesemo ćebad. Oko 24 sata došao je autobus pred školu, tu su nas povezali i smjestili u autobus. Krenuli smo u nepoznatom pravcu. Ipak smo znali da idemo prema Bosanskom Petrovcu.

Pred Bosanskim Petrovcem skrenuli smo prema Drvaru, u kojem je napravljena pauza od jednog sata, a zatim smo došli u nama nepoznato selo. Kasnije smo saznali da je to Prekaja. Tu su nas smjestili u prostoriju bez svjetla i prozora. Do nas je bila prostorija koja je imala razbijene prozore sa rešetkama. Doveli su dva vojnika koji su čini mi se služili vojsku u Beogradu, a koji su isprebijani dovedeni od strane vojne policjie iz Ripča. U Prekaji nastaju muke, ispitivanja. Straža je iz mračne prostorije vodila jednog te istog. Pitanja kao i ranije. Stražari nas nisu tukli prva dva, tri dana, ali uslovi u kojima smo bili, bili su grozni. Prebacili su nas u svijetlu prostoriju gdje je bilo puno prosutog mišjeg otrova i miševa. Ovdje smo imali samo za piće 1 kantu dnevno, a 18 dana se tu nismo prali. WC nismo imali, a put do njega je težak, ako smo morali ići tada smo morali moliti, očistit' se nismo mogli. Civila smo se više plašili. Dolazili su i psihički nas maltretirali. Najčešća hrana je bio grah, a znali smo dobiti i večeru. Nakon tri, četiri dana odlaze 3 grupe od 15-ak ljudi ukupno, ne znam kuda. Pretpostavljalo se na razmjenu. Došla je TV. Bili su ljubazni. Tri čovjeka. Jedan me je ispitivao, a jedan je bio ili major ili pukovnik. Ja sam trebao govoriti što sam htio, vezali su me pitanjima. Nakon TV počelo je vrijeđanje, zastrašivanje i tučnjava. Iz Prekaje su nas grubo vezavši ruke na leđima špagom potrpali u 2 pincgauera i krenuli. Jedan stražar je rekao da idemo ubrzo na razmjenu ali idemo prvo u selo Kozline kod Bosanskog Petrovca, gdje je bio privremeni logor. Međutim to je bilo Kozila kod Petrovca. To nas je uplašilo jer su tu za vrijeme rata navodno u šumama pobili puno Talijana (II. svjetski rat). Tu su bile barake od iverice duboko u šumi, sa numeriranim sobama, od 1 do 6. Bile su česme sa vodom i kupatila koja nisu radila. Prvo smo bili dovedeni nas 18 iz Kulen Vakufa i Orašca. Prozori su bili zakovani daskama, nema svjetla. Ležali smo bočno jer nije bilo prostora ni za stajanje. Komandant se zvao neki K., njegov zamjenik M. Z. sa Prkosa (nisam siguran), visok, crn, bradat. On je radio zlodjela. Ušao je u sobu i odmah nam "očitao": kada starješina ulazi odmah leći potrbuške i ruke na leđima, a ako je neko stajao isto. Za nas 18 bilo je 2 do 2,1/2 kruha dnevno. Ostala hrana, prokisao pasulj. Mlaka voda mjesto čaja. U sobi je bila jedna kanta za WC po noći. Drugi dan su došli u ostale sobe Petrovčani. Naša soba bila je br. 2. Nakon par dana mira, druge sedmice dolazi smjena. Tu noć se čuje glas: "Soba br. 1", a onda počinje prozivanje, jedan po jedan. Najviše su tukli… Obično su tukli od 1 do 2 po noći. Čuli su se krici, udarci kundakom. Kad čovjeka isprebijaju, bace ga u konjsko korito. Užasno su tukli. Nije bilo mjesta gdje tijelo nije

bilo crno. To je bilo stravično. F. F. nabili su u sanduk za drva a tada skakali po njemu sa stola i udarali ga po spolnim organima. Kad to rade ljudima, ljudi su morali dok ih tuku da hodaju četveronoške i da laju. Puškomitraljez je čuvao baraku a okolo je bila bodljikava žica. Bilo je iz Sanice i Ključa djece od 15 - 16 godina. Bilo je i staraca.

U Bosanskom Petrovcu, prije nego smo otišli iz Kozila, bio je S. D. Da bi dokazali "finoću" doveli su ga sa još jednim mladićem u bolnicu. Nakon bolnice smješteni su u kuću. Nailazi neki "R." i ulazi u kuću. Prvo je tražio njemačke marke. Vlasnik kuće je pobjegao, a ovu dvojicu su jadne našli. D. su naklali s jedne strane pa onda s druge strane, a na kraju su ga preklali. Sve to je gledao A. koji je živ i negdje u zbjegu. To mi je rekao pekar. To je snimljeno, ali materijal je zajedno sa svim podacima pokopan sa tijelima u Bosanskom Petrovcu, na mezarluku (groblju). Petrovčane su prve povezali i odveli, ali nismo znali gdje. Nakon 2 - 3 dana i mi smo odvedeni, svi smo se našli u Kamenici. To je bila škola, stara i dotrajala. Zatvorili su nas 40 u jednu prostoriju. Bili su u početku mirni. Bilo je i vode i WC. Dozvolili su nam i kupanje. Imao sam 91 kg, a sad 62 kg. U Kamenici smo bili oko 3 mjeseca i nešto.

Čujemo informacije da su mještani Srbi nas prokazivali i to sela: Rajlovci, Palućci i nešto dalje Martin Brod, a naravno i pljačkali. Predsjednik SDA je T. A. koji je izbjegao. U Kamenici su prozivali, tukli, imao sam sreću, mene nisu, ali sam gledao. Kada su dolazili sa ratišta iz Bihaća, a naročito kada je jedan dan bilo 17 sahrana njihovih "vojnika" među kojima dva Drvarčanina, došao je vojni "pincgauer", otvoriše se vrata i uđoše dvojica, zgrabiše prvog za nogu i onda počeše da tuku s čim su stigli, a prije toga su, a i u toku, vikali i psovali. Tad sam i ja dobio batine i udarce u glavu. Bio je i stražar na kojem se po njegovom ponašanju vidjelo da se stidi. Prvi puta, a po dolasku Međunarodnog crvenog križa, smo registrirani, a to nas je spasilo. Tada su došli ponovo i pregledali sve uvjete našeg smještaja. Svi smo imali tretman ratnih vojnih zarobljenika iako smo svi bili civili.

Konačno su omogućili i prve posjete, ali sada počinje pakao za Bosanski Petrovac. Njihova politika "da ne žele iseljavanje". Vršili su represalije, a naročito ubistva, a što smo mi saznavali. Sve muslimansko je uništeno. U Kulen Vakufu je srušena džamija koja je proglašena kulturnim spomenikom. U Bosanskom Petrovcu, primjera radi, "R." je ubio obitelj Š. B. i to sina, kćerku i ženu. Iz škole u kojoj sam radio, otišla su dva čovjeka koji su ubili nastavnika općetehničkog obrazovanja u školi u Drvaru. Čuli smo da ga je ubio upravnik zatvora iz Kamenice (...) i jedan mladić kojeg su zvali N. star oko 20 godina.

U Karlovcu, 6. studenog 1992.

- milj1

DATUM ROĐENJA: 1958.
PREBIVALIŠTE: Bosanski Brod
NACIONALNOST: Musliman

U Liješću, mjestu zločina, većinsko pučanstvo čine Srbi. Novi Poloj je naselje s desetak hrvatskih i jednom muslimanskom kućom, ostale su srpske. U trenutku zločina bio sam kod kuće, gdje su me uhitili i odveli u Liješće. Imena izvršitelja su mi nepoznata (...) Stanovništvo je maltretirano na razne načine: pucanje po kućama, postavljanje barikada, itd. SDS je vladajuća stranka u mjestu (...). Pomjeranje položaja, a samim tim i zauzimanje hrvatskih kuća, potom slijedi zločin, ubijen je P. K. Vođene su borbe, to je bila linija razgraničenja, četnici (Beli Orlovi, Vukovci) i domaće srpsko življe nalazili su se na jednoj strani, a branitelji na drugoj. Prijetnja pucnjevima, paljenjem kuća, domaće stanovništvo je primorano napustiti mjesto. Dana 29. travnja sam odveden u Liješće, dotad sam se nalazio u kućnom pritvoru. U zatvoru u Liješću sam zatekao dvojicu Hrvata, A. S. (69 god.) iz Zborišta i A. A. (40 god.) iz Grka, dvojicu Muslimana, R. V. (64 god.) iz Bosanskog Broda i A. D. (60 god.). To su četiri čovjeka čije sam stradanje vidio. Čini mi se da bih bio iste sudbine da zlikovcima nije ponestalo metaka. Počinitelja ne znam po imenu, ali bih ga prepoznao. M. R. je zločinca oslovio sa: "Sine, nisi to trebao učiniti, ti su ljudi bili za razmjenu." Dana 1. svibnja mrtav je vozilom "Golf" dovezen A. D. Lješčani su ga dovezli masakriranog. Agresor je jednako progonio Hrvate i Muslimane. Odnos Hrvata i Muslimana je tada bio jako dobar. Domaći srpski živalj je podržavao agresora i njegovu politiku. Tvrdim da je tako zbog toga što su se u mjestu pojavljivali "domaći" četnici. (...)

U Zagrebu, 7. studenog, 1992.

- and87

GODINA ROĐENJA: 1922.
PREBIVALIŠTE: Obljaj, općina Bosansko Grahovo
NACIONALNOST: Hrvat

Stanovao sam u blizini Keraterma. To je bilo blizu moje kuće na oko 150 m. Vidio očima nisam ništa jer se nisam smio mrdnuti ispred kuće. Rečeno nam je da ne smjemo izići iz dvorišta. To je bilo tako, koliko pametan čovjek ne može zamisliti zla koja su tu rađena. U Keratermu se radio vatrostalni materijal za Zenicu. Po me-

ni, oni su ljude počeli dovoditi nakon 10 dana preuzimanja vlasti. Čuo se jauk, plač, strojnice, pucanje preko noći. Nema zla koje 'nunde' nije rađeno. (...) To je bio jauk i po danu i po noći. To je bilo da Bog sačuva! (...) To je takvo zlo, Bože sačuvaj! Ja sam čovjek star ali preživio sam Drugi svjetski rat. To nije bio rat, to nije bilo ništa, a ovo sad... To je kovnica bila davnog njihovog zla protiv Hrvata, Hrvatske, katoličke vjere, to su te stvari, mi smo bili naivni i nismo znali o tome ništa. Oni su znali sve, a mi smo bili toliko... (...) Kad sam išao iz Prijedora, išli smo preko Dvora. Mi smo pošli iz Prijedora 2.10.1992. oko 14:00 poslije podne. UNPROFOR nas dočeko' na mostu, pošto sam ja imao tu ulaznu vizu, koji smo mi prešli. Šest dana smo bili u Dvoru na Uni. Zašto? To ja ne znam.

Jednom smo pošli poslije podne i kad smo pošli sa sinom sam bio u autu. Bacio se kamen koji vidiš u ruci, 8.10. piše na njemu. Razbilo je na vratima staklo i sav sam ja bio u staklu, lice i ostalo i taj kamen držim za uspomenu. To su bacili u Dvoru na Uni. Đake su skupili kad smo mi pošli sa UNPROFOR-om. Šest dana smo bili stacionirani na nekoj cesti. To su bili Danci. Da nije bilo Danaca mi bi bili pobijeni. Oni su dolazili okolo, a Danci su čuvali straže. Pošli smo i došli, svjetla nisam vidio dok nismo došli u Karlovac. Onda smo skroz išli za Varaždin. To je toga bilo 8. navečer. Tek iz Varaždina vratio se moj sin s autom, ja sa vlakom i došli ovdje u Sisak. Taj kamen, to mi je uspomena od hajduka kad su me gađali.

U Sisku, 29. kolovoz 1994.

- jad9

PREBIVALIŠTE: Foča
NACIONALNOST: Muslimanka

Pet godina sam bila podstanar kod Lj. R., u njegovoj kući u Miljevini, općina Foča. Živjeli smo u slozi, skoro kao brat i sestra. Nikad nismo imali nikakvih nesuglasica. Nije bilo problema ni zbog toga što je on Srbin, a ja Muslimanka. Onda je moj muž dobio posao u šumarskom poduzeću "Zelengora". Preselili smo se u Jeleč, gdje smo opet bili podstanari. To je bilo prije četiri godine. Kad su počeli problemi i puškaranja na našem području, narod je počeo odlaziti u šume, a preko noći bi dolazili kućama da nešto skuhaju. Ja nisam pobjegla, nego sam se samo preselila u svekrvinu kuću. Ona je bila uz sam rub šume. Tako sam se mogla brzo skloniti u šumu ako vidim da četnici nailaze.

Tog dana sam bila u voćnjaku i nisam vidjela da dolaze R. Lj., M. A.- C. i još jedan kojem ne znam ime. R. je još izdaleka razdragano povikao: “Jao, M.!”, tako da se čulo na vrh sela. Zato sam se malo oslobodila jer mi se učinilo da mu je drago što me vidi. Sjeli smo, ponudio me je cigarama, upitao kako sam i sl. Upitao me je gdje je O. Rekla sam da je on još ranije nekud pobjegao, kad su ono oni zapucali, i da se još nije vratio. Tad me je upitao da li je O. imao oružja. Rekla sam da nije. Rekao mi je da spremim svoju kćerku koja je u prvom razredu osnovne škole da ga potraži i kaže mu da dođe jer imaju o nečem popričati. Kad je mala otišla, upitao me A. čime hranim ustaše. Rekoh mu da nemam kruha ni za sebe i svoju djecu, a kamoli za ustaše. Rekoh: “Evo R., neka vam on kaže, on me zna.” R. je rekao da mi je ranije sve vjerovao, ali da mi sad ništa ne vjeruje.

U međuvremenu je kćerka našla O., ali ju je on nagovorio da se vrati i da kaže da ga nije našla. Za to vrijeme su se R. i ostali digli da idu sa mnom da nađemo O., jer nisu više htjeli čekati. Na putu smo sreli kćerku, pa smo se vratili u kuću. Kad smo ušli, unutra je bilo 10-15 četnika. Oni su mi psovali ustašku majku, prijetili da će me živu s djecom zapaliti u kući. Jedan me uzeo za ruke i onda šutao s noge na nogu, kao nogometnu loptu. Pitao me gdje je O. i gdje nam je oružje. Onda su me trojica kojima ne znam imena odveli u šumu Osoja. Tu su me tukli. Rekli su mi da se skinem. Ja nisam htjela, pa su me opet tukli. Onda su me bacili na tle, dvojica su čuvala stražu, a jedan me je silovao. Onda su me odvukli natrag kući i posjeli na stolicu. Od straha sam bila ukočena. Rekli su da ne smijem nikom reći ni da sam ih vidjela, a kamoli što se dogodilo. Ako kažem, oni će se vratiti, pronaći me i zaklati. Još su mi rekli da se ne smijem maknuti sa stolice dok oni ne izađu iz sela. Tada su otišli.

Sutradan je došla D. M., komšinica, da me obiđe. Sve sam joj ispričala, onda sam s djecom pobjegla iz sela. Bili smo na Zelengori i Treskavici, a odatle smo otišli na Igman. S Igmana sam prebačena u Zenicu. Usput, u Tarčinu sam otišla ginekologu i on je ustanovio da sam trudna. Prebacio me je u Konjic gdje sam zahtijevala da izvršim abortus, ali mi je S. J. rekao da oni to ne rade, i da je za to neophodna veća i bolje opremljena ustanova. Tako sam stigla u Zenicu. Tu su također odbili da mi naprave taj zahvat i sad ne znam što ću. Znam samo da ja neću roditi četnika jer ću ili napraviti taj abortus ili ću se ubiti. Oni četnici su imali na sebi zelene uniforme od JNA, a na glavama bijele trake. Ja ih ne znam, ali ih zna R. Lj. (...)

U Zenici, 27. kolovoza, 1992.

- jad8

GODINA ROĐENJA: 1975.
PREBIVALIŠTE: Teslić
NACIONALNOST: Muslimanka

Živjela sam u selu Kološević kraj Teslića. Majka mi ima 38 godina, a otac 40 godina. Imam brata (20 godina) i sestru (7 godina). ... Ne sjećam se datuma ... u sumrak su došli vojnici u naše selo. Došli su kamionima Jugoslavenske federalne armije, pokrivenim ceradom. Vojnici su govorili srpski. Kod kuće smo bile majka, sestra i ja. Otac i brat su već bili na frontu. Istjerali su nas iz kuće i morali smo se popeti na kamion. Vidjela sam kako su ubili troje staraca, dvije žene i jednog muškarca, koji su odbili poći s vojnicima. Ne znam koliko je kamiona bilo niti koliko je mještana odvedeno. Naše selo ima oko 600 kuća, i muslimanskih i srpskih i hrvatskih. Muškaraca taj dan većinom nije bilo, u selu su se nalazili pretežno žene, djeca i starci. Vidjela sam i kako su odveli nekoliko srpskih obitelji koje ih nisu htjele slušati. Ne znam kamo su nas odveli, znam samo da je bilo zapadno od kuće, kroz Teslić i dalje od njega. Ne znam koliko je vožnja trajala, znam da smo skrenuli s glavnog puta prema šumi i u njoj se zaustavili. Tamo su me razdvojili od majke i sestre i smjestili s još dvanaest djevojaka u jednu veliku sobu koja je imala i nužnik. Zgrade su izgledale nove, izgrađene od cigle. Nisu mi izgledale kao nekakva skladišta ili stare zgrade. Nismo izlazile iz sobe, a sobu su čuvali stražari.

Bilo nas je dvanaest u sobi. Ne znam im svima imena, poznavala sam samo pet djevojaka iz svojeg sela: Ž. (12 godina), M. (17 godina), M. (mlađa od 17 godina), A. (mlađa od 17 godina) i još jedna M. (24 godine). Vojnici su svakodnevno dolazili u sobu i silovali nas. Silovanja su bila svakodnevna, a silovane su sve djevojke. Govorili su nam da hoće da imamo srpsku djecu. Neki su govorili i da to moraju raditi. Bilo je Srba koji su govorili ekavicom, a bilo je i domaćih Srba. Nas dvanaest je uspjelo pobjeći negdje u julu, kad se jedan naš susjed, Srbin, preobukao u uniformu JNA i uspio nas, s dvojicom prijatelja iz Hrvatskog vijeća obrane (HVO), na neki način pustiti iz sobe. Pobjegle smo i četiri dana pješice išle do Gradačca. Putem nismo susrele srpske vojnike, samo HVO. Vojnici HVO-a su nam davali hranu, a iz Gradačca su nas automobilima dovezli u Zagreb, pred džamiju. Mene je moja rođaka koja živi u Zagrebu tamo pronašla i dovela u bolnicu gdje se i sad nalazim. Trudna sam i uskoro trebam roditi. Od majke i sestre primila sam pismo iz Splita u kojem mi govore kako su i one iz logora otišle tamo i da su smještene u nekoj gimnastičkoj dvorani. Za oca i brata isto tako nemam nikakvih podataka. Djevojke koje su sa mnom bile u istoj sobi u logoru više nisam vidjela i ne znam gdje se nalaze.

U Zagrebu, 14. rujna, 1992.

- jad18

GODINA ROĐENJA: 1953.
PREBIVALIŠTE: Brčko
NACIONALNOST: Musliman

Kad se Hrvatska bombardirala mi smo gledali sarajevski program i slušali 'Meraklije'. Tad nas je naše rukovodstvo ubjeđivalo da neće biti rata - za rat je potrebno dvoje, a oni su sami. Tada je bio početak. Početak je bio kada su u mom Brčkom, 100 m od moje kuće kopali rovove. Ja sam 100 m zračne linije udaljen od garnizona (možda ni toliko) i gledao sam kako miniraju. Pitao sam komšiju koji je vojno lice - zašto? Kaže: Ako ustaše uđu da se možemo braniti.To je bilo iz početka. To je bila 1992. godina. I ta naša naivnost, moja i moje familije. U ovom slučaju može biti moje lično svjedočenje i doživljavanje početaka. I kada smo gledali ukopane tenkove oko Brčkog, a nismo znali zašto. Gledali smo sarajevske vijesti i vidjeli kako ta prokleta armija ukopava tenkove na Trebeviću, a kad pitaju generale: pa zašto? - oni kažu da vojska vježba! Pa zašto baš vježba na Trebeviću kad nikada nije? 50 godina, 45 koliko je postojala nikada nije tamo vježbala? A on kaže u TV Dnevniku: Pa stvar je vojske gdje će vježbati. Tu su bili počeci.

Oko Brčkog borbe su počele zvanično - 1., 2. maja 1992. Pamtim jer 1. maja mostovi su otišli u zrak, u 5 sati ujutro. Pošto je u Hrvatskoj tada još bio policijski sat - do 5 sati ujutro nije se moglo preći preko Savskog mosta. Vojska je došla. Ispred mosta je bilo jedno utvđrenje koje su držali policajci. Vojska je došla nešto prije 5 sati ujurto i zarobila tih 10 policajaca i postavila izuzetno jak eksploziv na Brčanski most. Narod koji je čekao da pređe, koji je bježao u Hrvatsku, što iz Zvornika, što iz Bijeljine, što iz Brčkog - vojska im je rekla: možete ići. Dakle, 15-tak minuta prije 5 sati, jer tek u 5 sati mogli su ući u Hrvatsku. Kad je većina tog naroda bila na mostu - most je dignut u zrak! Između dva lučka stuba. Ne zna se nit' će se ikada znati koliko je tu poginulo. Kod mene u kući su svi prozori bili porazbijani. Cijelo Brčko je bilo porazbijano - prozori, vrata su bila izvaljena. Negdje oko 7 sati ujutro ja sam sa svojim susjedima otišao pred most da vidim šta je bilo. Okolo sam vidio trupla, vidio sam ruke, vidio sam glave - bilo je stravično, stravično, stravično. Tog istog jutra, možda u 15-tak minuta razlike otišao je i drugi brčanski most u zrak - most koji je povezivao Bosnu sa Hrvatskom. To je bio željeznički most. U svoj toj tragediji mi smo ostali kod kuće. Još se moglo taj dan izići iz Brčkog. Mi smo uzeli brašna i šećera da imamo. Jer zašto će nas netko dirati? Politički smo neutralni. Ja kao poslovan čovjek nisam glasao za nacionalne stranke, čak sam se na posljednjem popisu izjasnio

kao Eskim! Dakle, nešto nadnacionalno. Jer u mojim odnosima još uvijek je tada bilo velikog duha jugoslavenstva. Kada sam vidio šta je na mostu, kupio sam u jedinoj prodavnici koja je radila, vratio sam se kući. Vidio sam da iz susjedne zgrade bježe ljudi. Ja sam se opet pitao ZAŠTO? Nisu imali oružja! Kažu: Neka. Nek' ne zaostajem za svojima. Od 40 obitelji u zgradi nas je ostalo 5. Pet naivnih obitelji! Taj dan se nije ništa značajno dešavalo - legli smo odmah u krevete i spavali, sve je bilo tiho, isuviše tiho - tišina koja je ubijala. Bilo nas je strah - toliko je bilo tiho, sve je bilo zamračeno. Sutradan ujutro nas je probudila pucnjava. Pobjegli smo odmah u podrum - svih pet obitelji.

Među tim obiteljima bio je L. B. Pokojna majka mu je Hrvatica, a otac mu je Srbin, žena S. - Muslimanka. Bile su tri muslimanske porodice i jedna hrvatska. Kad je pucnjava malo prestala, vratili smo se u svoje stanove i ja sam otišao kod kolege H. sa tim L. B., da pogledam šta se okolo dešava. Tada sam vidio da je u tu našu ulicu i ispred garnizona došlo 11 autobusa bijeljinske registracije – prevozno preduzeće iz Bijeljine, ne znam točno kako se zove, ali je bijeljinska registracija, znam to dobro. Malo su ušli u našu ulicu, a nešto ih je otišlo pred garnizon. Iz svakog od tih 11 autobusa izišlo je od 3 do 5 ljudi u početku, u uniformama, sa šubarama, sa kokardama i dobro naoružani. Sjećam se kako L. kaže: Majku im, ovo su pravi četnici! Pobiće nas! Tada sam prvi put osjetio strah. Ti četnici koji su izišli iz autobusa postrojili su se i formirali jednu kolonu i ušli u brčanski garnizon. Tu ih je tadašnja JNA svečano dočekala uz salutiranje, pozdrave i ljubljenje po 3 puta. Ostali u autobusima bili su civili. Svi su nosili makar po jednu pušku, odnosno automat. Bili su naoružani, ali svi su bili u civilu. Ispred autobusa išao je kombi sa velikim i jakim razglasom. Na kombiju je bila crna zastava sa lobanjom i pisalo je 'smrt balijama, smrt ustašama'. Puštali su 'Marš na Drinu" i Arkanovu himnu koju ću ja nakon dva - tri dana morati da učim u logoru. Poslije jedno sat vremena počela je stravična pucnjava i mi smo svi opet pobjegli u podrum. Trčali su oko naše zgrade: gdje su ustaše? gdje su muslimani? Bilo je bjesomučno pucanje. Samo pucanje - neorganizirano - nitko na njih ne puca, oni pucaju, oni straše, oni jednostavno pucaju. Došli smo bili u podrum naše zgrade koji je ustvari bio kotlovnica i skladište za ugalj. Mogli smo vidjeti šta se dešava - onaj ko je hrabriji mogao je proviriti i vidjeti šta se dešava. Vidio sam kad su, da li ose ili zolje, i kada su gađali vodotoranj koji je možda 50-tak m zračne linije od moje zgrade. Ovaj njihov što je gađao smije se, a ovaj jedan bradati kolega ga pita: pa, dobro, zašto vodotoranj? Kaže: možda je snajperista na vodotornju! Tek toliko da se puca i da se uništava.Tada smo osjetili da netko ide uz stepenice (...). Vojska je ušla u našu zgradu. (...) Kasnije smo čuli da su postavljeni uređaji za navođenje. U vojnu tehniku se slabo razumijem jer armiju nisam služio iz zdravstvenih razloga. I postavili su gore

snajperiste koji su pucali na svakoga koji je pokušao da iziđe, osim na Srbe koji su svi u dogovoru nosili trake.

U podrumu smo bili dva dana. Ja sam živio sa ocem, sestrom i njenim djetetom od dvije godine. Zet je bio kod svoje kuće tada kad je to počelo. Drugog dana predveče sa vojskom je došao moj susjed kirurg, koji je stanovao na istom katu kao i ja i moja obitelj i imao isto tako kćerku od dvije godine. On je zarobio nas pet familija koji smo bili u zgradi uz psovke i prijetnje izveo nas je iz podruma i dok nas je izvodio dao nam je minut vremena da iziđemo. Dok su nas izvodili, njegova supruga koja je na prvom katu, otvorila je vrata i na klaviru svirala „Za Elizu". Svirala je, a mi smo išli, a naše dijete je strašno plakalo. Mi smo imali pripremljen jedino mali torbak. M. je spremila dječije pelene, nešto malo hrane gdje je na svu sreću stavila naše pasoše i nešto malo dokumenata - naše lične karte. Ja sam sa sobom imao torbačić koji je i sada sa mnom ovdje u Zagrebu. U njemu sam imao dosta novaca (...). Imao sam još neka dokumenta. Odveli su nas u garnizon. Uveli su nas u jednu salu - kino-salu, sala za konferencije. Tu je već bilo dosta svijeta. Dovozili su svijet sa svih strana, ili u zbjegovima kupili ljude iz podruma i tako tu dovodili. Tu sam prvi put vidio 'bijele orlove' osim ono kad su dolazili iz Bijeljine autobusima. Tu sam prvi put vidio armiju za koju smo mi učili da je oslobodilačka, dakle još uvijek u onim uniformama koje su bile zvanične, vidio sam ih sa ljudima koji su u četničkim uniformama. Tu sam prvi puta vidio i Arkanove uniforme. Teško je reći koliko je nas bilo u toj sali jer su cijelo veče dovodili ljude. Nama je bilo najvažnije umiriti dijete - da dijete zaspi nekako na podu. Mi nismo spavali, tu veče nije se moglo spavati jer se pucalo cijelo veče povremeno.

Ujutro, kad je svanulo i kad je sala već bila puna i kad su već i u druge sale i druge prostorije dovodili ljude, a kasnije ću shvatiti zašto, onda su rekli: ima li Srba tu među vama? Bilo ih je. Srbi - iziđite vani! Srpske žene mogu tu ostati s nama, mogu pomagati da gule krompir, muškarci moraju uzeti oružje. Moj komšija L. B., kojeg sam maloprije spomenuo, ostao je sa nama jer on je bio Srbin-Hrvat, žena mu Muslimanka. On je Jugoslaven još uvijek u tom trenutku, sa svojim sinom D. On kaže: ja ostajem sa svojim susjedima. I on ostaje. Kada su Srbi izašli, rekli su: žene i djeca napolje, te, muškarci preko 65 godina. Ja sam se tu morao rastati sa svojom sestrom (...) i sestrinim djetetom. To je bilo strašno - plač - ne zna se zašto se rastajemo, šta će biti s nama! Ja sam samo sestri rekao: čuvaj dijete, ako me mobiliziraju - ja ću sebe odmah raniti, snaći ću se nekako - uvijek samo imao sreće u životu, izići ću živ. Zakleo sam se da ćemo se vidjeti uskoro. I stariji muškarci su izašli. I moj otac koji ima 70 godina je izišao, ali su ga vratili. Vratili su sve muškarce opet u salu. Došao je

tatin poznanik. Dao je glavom znak mom ocu. Moj otac je došao i rekao: spasi mog sina! On je rekao: tebe mogu, ulazi! Moj otac je rekao da neće ići. Ugurali su mog oca u autobus gdje je bila i moja sestra. Uguralo ga je između sjedala i između žena i tako je moj otac ostao živ. Mi koji smo ostali u sali čekali smo i nismo znali šta će biti. Tada je došao (prezimena se ne sjećam), bivši vozač mog oca i zovnuo me i kaže: Bježi odavde! Kažem: Gdje ću bježati - na svakih 20 - 30 m su ukopani mitraljezi armije oko garnizona? Kaže: Zapamti - preživjet ćeš prije mitraljeze, nego ovo što vas slijedi! I on se izmakao jer nije smio s nama da priča. Bio je u vojnoj uniformi. Tada su došli ljudi sa orlovima i pitali nas da li je itko spreman da da život za srpsku državu. Nismo tada znali šta to znači. Svi smo šutjeli. Kaže: pa, zar nikog nema ko će dati život za srpsku državu? Kaže: VODITE IH! Taj L. B. (opet se vraćam na njega) pita gdje idu. Kaže: vidjeće oni gdje idu. Kaže L.: daj onda i meni i mom sinu pušku! I L. nas napušta, kaže: komšije, oprostite, moram, moram spasiti sina.

Doveli su autobuse. Bilo je 7 autobusa ispred sale. Kada su nas tiskali u autobuse vidio sam da pred prvim autobusom stoji moj razrednik, razredni starješina, moj profesor M. M. Sad je jedan od glavnih u srpskoj vojsci - nedavno sam ga vidio na TV. Stoji moj susjed, žena mu muslimanka. A 3 - 4 dana prije ja sam njega pitao hoćemo li jagnje okrenuti u mojoj vikendici ili u vikendici dr. koji će nas zarobiti! Ja sam očima tražio pomoć, a Lj. se smije! I stoji tu B. M., jedan od vodećih ljudi u zloglasnom SDS-u. Tiskali su nas u autobuse. Kasnije sam saznao da nas je u mom autobusu bilo 96. Sedam autobusa - oko stotinjak ljudi u svakom autobusu je bilo - bilo je dakle sve skupa oko 650, 700 ljudi. (...) Ja sam bio u zadnjem autobusu, jer ovaj S. je još jednom došao da me proba izvući - da mi nešto kaže kao uz psovke da bi mi mogao uopće govoriti jer nije smio mnogo govoriti. Rekao mi je: ne idi u autobuse, bježi!Nas su trpali, udarali kundacima, trpali su nas u autobuse. Odveli su nas u brčansko selo, preduzeće, odnosno bescarinska zona - ne znam točno što je to. Kada su autobusi bili parkirani izišli su vojnici koji su nas pratili (bilo je vojnika, bijelih orlova). Izišli su na dogovor jer je pred tom zgradom, pred tim hangarima bilo vojske. Pred naš autobus došao je jedan sa velikim nožen - nikada u životu nisam vidio toliki nož, mesarski nož! Držao je nož u svojoj ruci: a, kaže, evo novih balija! Evo novih ustaša! Stravično, jer okolo je svugdje bilo puno krvi. Ja sam gledao iz svog autobusa kako vuku ljude. Mrtve. Leševe! I iza njih ostaje krvav trag! Kako ih izvlače iz te hale, a mi ne znamo što je. Samo smo u strahu i ne smijemo progovoriti. Taj s nožm reče: ovdje za sad nema mjesta, kaže, puno je, pune su sale, vodi ih dalje! Gdje? Kaže: vodi ih u 'Partizan'. Kaže ovaj: jedna je tura već jučer bila u Partizanu, kaže, pa oni su svi smaknuti! Dobro se sjećam da je to rekao - kaže: pa oni su svi smaknuti. Kaže - s njima smo obavili ono što smo trebali i to je gotovo. Odveli su nas u Partizan, u fi-

skulturnu salu, praktično u centaru grada, kod hotela Galeb. Izveli su nas iz autobusa i tada su nas prebrojali. Zato se sjećam broja. Bilo nas je 96. Odmah su tražili određena prezimena jer su imali spiskove. Poslije sam saznao da su imali spiskove za sve: od spiskova o imovinskom stanju do spiskova tko je bio aktivan sportaš, tko je bio u nekoj streljačkoj družini itd. Tražili su R. jer se naš predsjednik općine i čelnik SDA prezivao R. Tražili su i neka pravoslavna imena - tražili su i Srbe koji su bili na referendumu za neovisnost Bosne. Normalno - i hrvatska imena su tražili. Kada su nas uvodili u salu, okolo je bilo skroz zgrušane krvi. To su bile lokve. Strašno! To su bile bare krvi, to je krv gdje je još radilo, gdje su mjehurići.

Osim krvi bilo je i 18 leševa. Kaže: eno pogledajte - eno 18. Kaže - eno ona je davala ustašama znak sinoć baterijom. Kaže: tako i vas čeka ako ne budete sarađivali! Sve vas tako čeka. Tu je bilo i žena. Uglavnom su bili stariji ljudi. U srpskoj varoši - koju smo mi zvali 'srpska varoš' jer je tu bila pravoslavna crkva u blizini. 18! Al' kažem, vidljivo je bilo tragova krvi skroz okolo. Pogotovo kako su valjda vukli leševe, pa je ostajala krv iza leševa. Ali pojedina mjesta gdje su izgleda vršena ta ubojstva oko te sale, oko tog Partizana (jer su tu bile neke društvene prostorije, odnosno prostorije koje su bile društvena preduzeća ranijih namjena, tu su bile neke kancelarije) tu je bilo toliko ugrušane krvi - ja to ne mogu opisati! To su bili slojevi, to su bili ugruši krvi, ali krvi koja je još radila mjestimice! Još radila! To je bilo stravično!

Uveli su nas u salu. Svi prozori su bili porazbijani. Ostali su samo oni gornji prozori na visini od jedno 10-tak 15 metara, pošto je tu bila sala gdje je naš odbojkaški klub. Tu su imali utakmice. Dakle, ostali su čitavi samo oni prozori na visini koji su bili armirani, međutim od jakih detonacija, od rušenja mosta prije dva tri dana - sve je to bilo porazbijano. U početku - dosta uljudno - ovi što su bili s nama rekli su nam da to počistimo. Da počistimo to staklo. Bez neke posebne vike, bez nekih posebnih zastrašivanja. Bile su gomile nekih strunjača i mi smo koliko smo mogli to počistili i sjeli smo. Naredili su nam da sjednemo u jedan dio sale. Nešto ljudi je sjedjelo na podu, nešto na strunjačama, samo su nam rekli da ne smijemo prekrstiti noge, jer je to po turski. Mi smo sjedjeli sagnutih glava i tada počinje ono najstrašnije: dolazi ih jedno petnaestak u maskirnim uniformama, bez kape, bez ikakve oznake, imali su samo bijele orlove na ramenu.

U toj grupi meni nitko nije bio poznat. Onda nam se jedan predstavio - imena mu se ne sjećam, rekao je da je iz Ugljevika. Ovaj drugi je rekao da je iz Crnaljeva kod Bijeljine. 'Dobar dan'. A mi svi uglas: 'Dobar dan'.'Majku vam vašu - nije dobar dan, nego pomoz' Bog!' A mi svi uglas: 'Pomoz' Bog'. 'A tako dakle, naučili ste!' Kako smo sjedjeli tako zađoše i počeše udarati nasumice. Idu, udaraju nogama, kundaci-

ma, što su imali pri sebi. Pitaju ovu grupu što je bila sa nama (što je u početku rekla da počistimo salu): Ko su ovi ljudi? Ovi kažu: pa iz garnizona. Ovi kažu: Ne, ne! To su snajperisti! Ovaj bradonja koji nas je pozdravio je sjedio na klupi gdje su radili te fizičke vježbe - mesar K. Imao je na ruci plastične lisice. Tada sam prvi puta vidio to. Imao je kod sebe šteku cigara. Rekli su mu: Ti nosiš cigare snajperistima! Kaže K.: Pa, ljudi moji, nemojte se zezati! Dajte rakijicu koju da popijemo, ako ima, još uvijek je praznik. Kaže: Vodite ga! Iz sale su izišli. K. su odmah, nakon nekoliko sekundi ubili kratkim rafalom. Kasnije sam ga vidio mrtvog. Već smo svi vidjeli šta nam se sprema. Onda su sa tim spiskovima tražili od nas - tko ima oružja? Nitko nema. Zašto nemate? Nemamo zato što nas nitko nije naoružao, gdje ćemo imati, kako ćemo imati? -Imate! -Nemamo! Ti, ti, ti - trojicu. Sve je bilo u znaku trice - sa tri prsta krstiti se. Trojicu su nasumice odabrali: Gdje su vam puške? -Nemamo! -Gdje vam je oružje? -Nemamo! Tukli su ih, tukli su ih pred nama toliko da su ljudi u nesvijest padali. Tukli su ih i kad leže, tukli su ih i kad su bili u nesvijesti, kad su već onesviješćeni gazili su ih nogama. Nakon 5 - 10 minuta je to prestalo, a bilo je stravično, dovuku ih do nas onako onesviještene. Tišina, tišina, samo tišina. Onda netko od njih, od tih bijelih orlova, zađe sa kutijom cigara ili sa dvije kutije i ponudi nas. Mi nismo htjeli ni da gledamo previše. Ako gledamo - zašto gledamo? Ako ne gledamo - zašto ne gledamo? Uzmemo cigaru - od koga uzimaš cigaru? 'Pa, od tebe' - 'jesam li ja za tebe TI?' 'Dobro - od VAS!' 'A ko sam ja?' on pita. 'Pa, vojnik.' 'Pa koji vojnik?' 'Pa, JNA.' 'Nisam JNA'kaže on. Pa onda pita opet ovog kome je dao cigaru: 'Pa, ko sam?' Ovaj kaže: 'Gospodin' 'I ja sam za tebe gospodin?!' 'Oprostite, niste gospodin, vi ste drug!' Udarac u glavu, jer nismo znali ni da kažemo tko su oni. Bilo što da smo rekli opet bi bilo isto. Uvijek je tako išlo jedno 15 minuta do pola sata tuče i maltretiranja i ubojstava, pa onda jedno petnaestak minuta pauze. U drugom njihovom naletu - kako ga drugačije nazvati - pitali su ima li 'ko ovdje a da je familija. Ustali su otac i sin. Kaže: Udarajte se! Tucite se! Oni su počeli da se šamaraju. Kaže: Ne valja! Zašto ne valja! Zato što nema krvi! Oni počnu jače udarati jedan drugoga. Kaže: još ne valja! Još nema krvi - ovako treba - pa, pred ocem tuku sina toliko da ovaj padne u nesvijest. Teško mi se sjećati svega toga! ... Upitaše nasumice tako jednoga: Kako se ti zoveš? Nije bio dva metra od mene. Reče ime, prezimena mu se sjećam. 'A ti si, majku li ti tvoju! Kaže: Koljite ga! Iz ove grupe petorica skočiše na njega. Poče' čovjek vrištati. Nisu ga zaklali - odsjekli su mu uši. Pred nama. Čovjek vrišti, po nama krv šišti, oni su još na njemu - oni se smiju, oni se iživljavaju. Mali pogled - jer se ne smije previše ni gledati na stranu. Mi koji smo bili okolo - naredili su nam da ližemo krv što je bila tu na parketu. Uto su došli neki sa crvenim kapama - ne znam tko su - imali su i oni neke orlove na sebi, ali nisu bili kao kod ovih 'beli'.

Sjećam se mladog Š., mladića kojem ime ne znam, dali su tada Arkanovu himnu, napisali tekst na papiru i naredili su mu da za 15 minuta nauči. Nas su tada pustili, dali nam cigare - po dvije, tri kutije, njemu su dali da uči pjesmu, himnu. Poslije 15 minuta rekli su mu da ustane. Ustao je. 'Jesi li naučio?' Kimnuo je glavom. Rekli su mu: stavi ruke iza leđa i govori. On je otvarao usta, nije bilo glasa! Ili nije mogao naučiti, ili, ili - bilo što! Njega su nakon toga tukli. Dali su i nama papire ćirilično napisane da učimo. Morali smo tu himnu naglas čitati i govoriti - učiti pred njima. Oni su nas preslušavali.

Sljedeća tortura je bila, možda i najgora - kada je došao 'M.'- iako se tu ne zna što je najgore. Sjećam se ušao je jedan arkanovac (kasnije ću tu uniformu često gledati na slikama na televiziji - sa tri crte i sa jedne i sa druge strane obraza, maskiran, kratko ošišan u uniformi sa crnom kapicom) i rekao je ovim vojnicima koji su bili oko nas: Ide M.! Oni su svi dosta mirno stali u stranu. Shvatili su da je to netko iz vrha. 'Pomoz' Bog' - 'Pomoz' Bog' i tišina. "Ustaše i balije - raširite noge!" A mi sjedimo. Komanda slijedi dalje - još više raširite noge! Ide M. i taj jedan arkanovac iz Beograda kako je kasnije rekao - ide i svakog drugog, trećeg i udara nas po testisima. Cokulom – 'ko vrisne ili 'ko bilo kako reagira - ponovo udarac. Padali smo od bola, ali nije se smjelo vrištati. Onda je taj M. išao opet okolo do svakog - napreskok. Čučnu pored nekog, izvadio nož, ili bajonet, kako se to već zove, polako gladio po vratu i pitao: Kako se ti zoveš? Ja sam taj i taj. Šta imaš od škole? Imam to i to. Zašto će balijama škola? Zašto, kad ćemo vas sve poubijati? Nema odgovora - nitko ne zna odgovor. I do sljedećeg - opet isto ti- kako se zoveš, tako i tako, šta imaš od škole, imam fakultet - šta će ustaši škola? i naglo dva prsta u oči. Vrisak ili šta i ide dalje - do sljedećeg. Odnosno - nekad preskoči dvojicu, trojicu, a nekad do prvog sljedećeg. Ti - isto pitanje - gdje ti je oružje - nemam! Zašto nemaš - nitko mi nije dao - čupanje brkova! Čupanje brkova! ... Opet preskoči nekoga pa dođe do nekoga - ti! Gdje ti je sin? (ako je stariji čovjek) - Ne znam! Kako ne znaš! Kakav si ti otac da ne znaš gdje ti je sin? Pa, ne znam! Prst u uho! i tako dalje. Iza njega je išao taj maskirani arkanovac. Svakog ili svakog drugog - cokulom u leđa. Tu je bio A. - imao je prodavnicu povrća između Doma armije i brčanskog suda, tu mu je bila radnja. Bio je sa sinom. Sina su mu pitali gdje ti je oružje. Kaže - nemam, zašto nemaš, udarajte ga dok ne progovori! Udarali su ga, udarali, udarali, nema od toga ništa. Pao je momak. Dođe malo sebi, a ovaj ga pita: jesmo li ti slomili rebra, a ovaj viče (stenjanje se čuje na kazeti): ovaj pita: gdje ti je oružje? Kaže: nemam. On mu prilazi, klekne pored njega, pa laktom. Kad sam čuo kako kosti škripe, kako čovjek ječi, a ne može da ječi! Izveli su tog A. sina u hodnik. Kasnije sam ga ja zaklanog utovario u hladnjaču. Oni su otišli.

Za jedno pola sata došli su neki sa bordo šeširima, a opet su imali na sebi orlove. Nasumice su izabrali trojicu. Jednog momka koji je bio sitni švercer sa devizama - sjećam mu se nadimka 'P.' - njega i ovog drugog, za kojeg ne znam da li mu je rođak ili brat, strašno su tukli (taj izraz ću stalno ponavljati). Toliko su tukli da su njih boljele ruke. I znam da su kasnije uzeli zavoje i omotali zglobove na rukama. Ubili su tu trojicu sa tri metka tu u hodniku - sa tri metka zato što su se krstili sa tri prsta. Znam da su ih ubili zato što sam ih poslije ja natovario u hladnjaču. Negdje predveče' došla je jedna grupa žena, djece, staraca, ali bilo je i mlađih ljudi. Njih su smjestili u ovaj drugi dio sale dijelila nas je mreža preko koje se igrala odbojka. Prvu ženu koja je bila sa dvoje djece, ovaj bradonja koji je cijelo vrijeme bio uz nas, pitao je koje ćeš od ovo dvoje djece? Ona je šutjela. On je krenuo za ovim mlađim - žena je vrisnula. Kaže: dobro, uzeću onda ovo. To je dijete imalo možda 6-7 godina. Žena je šutjela, on je vodio dijete. Mi smo svi šutjeli i oni, četnici koji su bili tu su šutjeli, ništa se ne dešava 5 minuta, ništa se ne dešava 10 minuta, 15 minuta, mi svi šutima, a ta mukla tišina. Poslije jedno pola sata dolazi on sa tim djetetom. Dijete je obukao od glave do pete u najbolje što su našli jer robna kuća je 20-tak metara od nas. Kaže: vidite li sada 'ko su četnici, kakvi su četnici? Vidite li da oni pomažu narodu? I tako dalje.

Tu je bio sa mnom E.S. Pitali su ga šta je on. Rekao je da je Jugoslaven. Kaže - po čemu Jugoslaven? Kaže on: pa majka mi je Muslimanka, a otac Rus. 'Jebem ti to tvoje jugoslavenstvo! Batinanje! Donijeli su nam keksa i podijelili. Imali su pauzu. I mi smo imali pauzu. Šetali su se između nas - povremeno udare cokulom. Mi smo samo sjedili. Onda je počeo razgovor. Došao je jedan - major iz Brčkog. Njega poznajem. Ne znam mu prezime. On je major iz Brčkog koji je odveo S. E., S. - ne znam što je s njima uradio da li ih je ubio ili pustio. Samo znam da ih je odveo. Oni su s majorom razgovarali tu pred nama. Ovaj jedan je rekao da će ovu grupu (rukom je pokazao na nas) odvesti ili ovdje napolje ili na Savu, ne zna. Major kaže: Na Savu! Kaže: Bolje dole. Odmah ih pobacajte dolje u Savu. I ljude sad vodi - poslije toga. Čuli smo vrisku. Čuli smo pucnjavu. Ne znam što je bilo s njima, ali se može pretpostaviti jer ne vrišti se tako - iz radosti.

Tu je došao u jednom trenutku Brčak, zvani T. Žena mu je Muslimanka, otac joj je mesar. Pitao je, je li 'ko spreman da da život za srpsku državu. Šutjeli smo. Pitao je neke među nama: Šta ćeš ti ovdje? Nismo znali odgovoriti. Ti, ti, ti, ti - osam Roma je tu našao - ja sam ih kasnije utovario kao leševe - osam Roma je tu taj ubio ispred te sale gdje smo mi bili. To je bilo već kasno u noć. Pucnjave u gradu nije bilo toliko. Mi smo sjedili, ostali su tu stražari oko nas. Ovaj jedan na drugom dijelu te sale je rekao da dvojica po dvojica možemo odlaziti u WC. Kada sam ja krenuo, sa mnom je

krenuo još neki čovjek - ne znam tko. Dok smo vršili nuždu tamo rekao mi je: Da mi je ubiti ovoga s puškom! Hajmo se spasiti! Taj koji je išao iza nas s puškom na 3-4 m, dok smo mi vršili malu nuždu, taj koji je možda mogao i čuti taj naš razgovor, koji je vjerojatno i čuo, kad smo mi izlazili iz tog WC-a on je držao pušku - ne automat, nego pušku, ovu stariju M48 ili kako se već zove - vidio je po našim pogledima, i rekao je: Nemojte, molim vas! Nemojte mi ništa! Imam samo dva metka u puški. Nemojte mi ništa! Nemojte me dirati! Nemojte! Mi smo automatski krenuli od njega. Šta ja znam da li smo se uplašili - samo nismo ga dirali, ali je on vidio da hoćemo. Da, i rekao je: Ako šta bude - okolo su skroz mitraljeska gnijezda, skroz oko zgrade. Nemojte ništa pokušavati! Mi smo otišli i sjeli i hvala mu što nas nije izdao.

U toku noći opet je došao ovaj bradonja: Sutra je Đurđevo, kaže, ja najbolje koljem! Najbolje koljem kad malo popijem! I zaista, ujutro je došao, podijelio nam po komad slanine i dao flašu konjaka. Flaša je išla od ruke do ruke, dok je ko mogao jesti - bez obzira što smo bili gladni, bez obzira što je to slanina, ne ide ništa, ne možeš ništa staviti u usta, ne ide ni ta slanina, ne ide ni taj konjak. Neko bi stavio u usta komad i pojeo, ali ne ide ništa! Kaže: Ovo vam je posljednje! Izveli su jednu grupu od desetak, petnaest ljudi Opet se čula pucnjava, opet se čula vriska, jauci. Mi smo ostali tu, satjerali su nas uza zid. Ovaj jedan je uzeo - nije to mitraljez, to je neka automatska puška, ali koja ima postolje, nožice. Stavio je tu klupu, polako je raširio te nožice. Onda je rekao da ta puška ne valja. Došao je jedan, pa mu donio mitraljez. Baš pravi crni mitraljez. Kao što smo gledali na filmovima. Polako je podigao onaj poklopac gore, ili kako se to već zove, gdje se stavlja unutra municija, uvukao unutra redenik. Mi smo dobili naredbu da ustanemo. Ustali smo. Ja sam se okrenuo tako da me što prije ako bude pucao. Okrenuo sam se bočno. Ovaj mu komanduje: Pali! I on puca. Mi čujemo kad škljocne... Kaže: Majku vam vašu, pa opet ste mi podvalili mitraljez bez udarne igle! A mi smo praktički već svi mrtvi!

U jednom trenutku opet su došli arkanovci. S njima je došao moj susjed, mlađi od mene jedno 7-8 godina (...) Kad mu je otac umro, moja je familija preuzela brigu. Između ostalog pomagali smo mu u školovanju, pomagali smo njegovoj majci da živi, da njega i brata prehrani. Taj je mene izveo i mene tukao - tražio je novce od mene. Ja sam imao taj torbačić u kojem je, kažem, bila velika svota DM, jer sam bio izuzetno poslovan čovjek, uspješan u poslu. Uzeo mi je taj novac. Ostavio mi je taj torbačić s nekoliko vizit karata i sa 3-4 slike koje sam tu slučajno imao (sestrinog djeteta). On me je tukao. Onda je došao taj arkanovac. Nas smo trojica tu bili. Ispod je imao pištolj sa burencetom sličnim kao onim u filmovima. Naredio je da kleknemo. Mi smo kleknuli. Stavio je opet tri metka u pištolj, obrnuo burence. Čovjeku koji je

bio do mene, a koji je imao jedno 65 godina, starijem čovjeku je rekao: Puši! Puši ga! I držao mu je nekoliko minuta pištolj u ustima, ovaj je cuclao, cuclao - škljocnuo je, pištolj je opalio i čovjek je pao mrtav. Tako i sa drugim. Isto tako. I drugi čovjek je pao mrtav. Ja sam bio na redu. Meni je stavio pištolj. Da, kad opali - ubaci novi metak! Kad su ova dvojica ubijena - ubaci metak. Meni je stavio pištolj u usta isto tako. Igrao se tako. A smije se on histerično, a ja se tresem, ja se znojim, a ja se pitam kako je to umrijeti! Šta to znači? No, bolje da me ubiju, nego da me zakolju! Pištolj je škljocnuo, on me je udario rukom po ramenu - kaže: Imaš sreće! Izveli su mog kolegu G. - ne znam zašto - vjerojatno zato što je Musliman, što je fakultetski obrazovan. I on je preživio. Kasnije sam ga vidio u Tuzli. Izveli su ga. Ne znam da li su ga tukli - nisam ga to čak ni pitao - samo znam da su ga češljali, češljali četkom natopljenom u krv. Valjda su umakali u krv nekoga koga su zaklali tu i njega su češljali, češljali. Kad su ušli on je bio sav blijed i bio je sav krvav po kosi. Kasnije mi je u Tuzli rekao da su ga češljali krvlju i da su mu naredili da legne pored tog mesara K. koga su ubili i da su se igrali s njim isto kao i sa mnom - ruskog ruleta ili nešto slično. Tako se grupa stalno smanjivala. Nas je ostalo 29. Taj bradonja koji je svo vrijeme ostao uz nas rekao je: “Vas ću za Đurđevo”.

U tom svom sjećanju koje sad pričam vama bilo je još svakakvih ružnih stvari. Sjećam se kada su izvodili ljude da pred nama mašu glavom lijevo, desno, lijevo, desno, lijevo, desno - dok ljudi ne padnu od iznemoglosti, od fizičkog i psihičkog stanja u kojem su bili. Od nas 29 koji smo tu ostali, došao je jedan i tražo je tri dobrovoljca. Nitko nije smio ustati. Od ta tri odabrana jedan sam bio ja. Izveli su nas i odveli u taj hotel koji je bio 20-tak metara od te sale gdje smo mi bili. Tu je bilo mnogo vojske. Čekali su. Bilo ih je mnogo u uniformama. Bilo je mnogo kola. Najviše registracija bilo je iz Valjeva i Beograda. Ovaj nas je svu trojicu uveo i mi smo prošli pored njih. Uveo nas je na prvi kat u hotelu da počistimo ta polupana stakla - očito da su namjeravali da prenoće tu u hotelu ili već nešto da rade. Mi smo čistili - dali su nam neke široke metle, on je stajao tu pored nas. U jednom trenutku došao je jedan - kaže: ‘Ubili su nam, ubili su nam kapetana dinarskog odreda! Majku im njihovu! Jesu li to ustaše, jesu li to balije?’ On je rekao: Jesu. ‘Majku im njihovu, daj da ih pobijem! Daj da ih pobijem!’ Kasnije sam saznao da se taj zove Š. Stavio je prigušivač. Mi smo stali uza zid. On je počeo pucati. Tad sam opet mislio da sam mrtav. On se kasnije nasmijao. Pucao je koji centimetar iznad naše glave. Kaže: ‘Šalim se, šalim se - samo vi završite svoj posao!’ Počistili smo još to malo i vratili se. Tad je došao jedan čovjek kojeg ću se dugo sjećati, nažalost ne znam mu ime. Ušao je u salu sa tri vojnika i rekao: ‘Šta je ovo? Pa, majku vam vašu zar nije dosta ubijanja?’ Tad sam prvi put osjetio opet život u sebi. Kaže: ‘Zašto ovo radite?’ Ovaj reče: ‘Pa, to su snajperisti!’ - taj bradonja.

‘Pa, kaže, gdje su ti ovo snajperisti?! Gdje im je oružje? Otkud snajperisti? Gdje ste ih pokupili?’ Onda je došlo do razgovora između njih. Kaže ovaj: ‘Ja ću ove poklati - hoću da imam dvjesta recki na svom nožu!’ Kaže ovaj - nećeš! Kaže on - hoću! Kaže ovaj - nećeš - nemoj da se sukobljavamo! Kaže - ovi će ljudi ili na ispitivanje, ako su krivi - odgovaraće, a nećete ih ovako mučki ubijati! Pa, zašto ste one žene ubili - nisu ti valjda i one snajperisti! Došlo je do dijaloga između njih, mi smo to čuli, ali nam je to dalo neku šansu iako smo i tada mislili da se igraju s nama. Jer vidjeli smo da se tu sve završava smrću. Ovaj koji je poslije došao, naredio je jednom svom vojniku (i oni su imali orlove, samo su imali oznaku - sad ću pogriješiti - mislim na lijevom rukavu. Oni su policija . SAO policija. Srpska policija.) da ode po kamion ili autobus da dođe po nas i da nas vodi negdje na ispitivanje.

U to je došao jedan uniformirani srpski vojnik. Imao je bijelu traku oko ruke. Ušao je u salu i rekao: Treba mi makar jedan pomoćnik da mi pomogne da utovarimo leševe. Opet su mene odabrali. Ja sam izišao napolje opet ne znajući ni gdje idem. Napolju je bilo jedno vozilo - čini mi se da je to bilo pekarsko vozilo ili je bila hladnjača, ustvari - blindirano vozilo, to je moglo svugdje služiti - ili hladnjača ili pekarsko. Vozio ga je nekada moj radnik na remontu, stariji čovjek, alkoholičar inače, onda je bio, nekada moj vrli kolega i jedan mladić, moja je generacija (...) Mislim da je čak išao sa mnom u gimnaziju - ne znam mu prezime. Ja sam imao zadatak da s njima (kupim) leševe tih ljudi koji su tu bili poubijani, koji su zaklani. Prvi koji je bio u toj našoj grupi to je bio taj K., nesretni mesar kome su mrtvom još nabili Titovu sliku na glavu. Skinuo sam mu sliku s glave i njega smo utovarili. Bacali smo i ubacivali leševe. To je grozno! Ne volim se sjećati! I tog A. sina. A A. sam poslije često sretao u Tuzli i on me je uvijek pitao: Znaš li što je sa mojim sinom? A ja kažem - odveli su ga negdje, vjerojatno je živ! I njega, i tog P., i onih 8 cigana, i te žene. Kasnije kada smo sve pokupili hladnjača je bila puna. Puna je bila leševa. Neki su bili prekriveni stoljnjacima, šarenim stoljnjacima, bijelim stoljnjacima, nekim žutim stoljnjacima. Kada smo ih unosili, kada smo ih utovarali vidio sam da su neki bili unakaženi. Ne samo što su zaklani, ili ubijeni, nego su baš bili i unakaženi. Nekima su sjekli (kasnije sam saznao zašto i shvatio ustvari zašto se mrtvima sijeku) spolovila i stavljaju u usta. (...) Ostalo je tu još leševa. Proizvoljno govoreći, oko te hale ostalo je možda oko 25 do 30 neutovarenih leševa - što otkrivenih, što pokrivenih čaršafom. A koliko je u kamionu - možda bi svaki broj koji bih rekao bio suviše proizvoljan.

I vratio sam se tu u salu. Smogao sam snage da pitam ovoga što će nas spasiti, odakle je. Rekao je da je iz Ugljevika porijeklom, da je radio prije rata u Hrvatskoj kao policajac. Bio je uredno obrijan. Prelijep čovjek tridesetih godina, 30, 35 godina.

S njim je bio još ovaj jedan. Kasnije će se uspostaviti da je on iz Valjeva. Kad je došao autobus (ovaj jedan njegov vojnik je dovezao autobus), on je rekao: Ulazite! I mi smo krenuli u autobus, međutim taj bradonja koji je nas ostavio za Đurđevo, sa svojih nekoliko vojnika stao je ispred autobusa i kaže: Oni ne idu nigdje! Kaže ovaj: Ma idu! Odmah ovaj poče' psovke. Kaže: Rasjeću te rafalom - skloni se! I zaista, dakle uz nas su bila trojica u autobusu, uperili su jedni na druge te automate. Nisu pucali. Ovaj je komandovao svome vozaču: Kreni! Idemo! Idemo što prije odavde! Izišli smo iz Brčkog. Stali smo pred jednu prodavnicu, na kuglani, ušli su u jednu samoposlugu koja je bila sva polupana od detonacija. Tu nam je ovaj dao sanduk Coca Cole od 1,5 l - unijeli su u autobus - i nekoliko šteka cigara. To nam je podijelio - rekao je: Ne brinite, momci, bićete živi! Ne znam da li sam već rekao, da ne bude ponavljanja - da sam tog A. S. pitao gdje vozi leševe. Da pitao sam tog: Gdje vozite leševe? Kaže: Šuti! To sve kad smo utovarali. A., ako netko od nas ostane živ, da znaš gdje te ljude, gdje potražiti njihove kosti, gdje ih dostojno sahraniti. Kaže: Ma, šuti, al' strašno! Što? Pa, kaže: Vozio sam do sada ili u brčansku kafileriju, na periferiju grada, ili na gradsko smetljište. Bager kopa rupu, mi ih ubacujemo u rupu, bager zagrne rupu. To mi je taj čika A. rekao. Prošli smo kroz nekoliko kontrola kad smo izlazili iz Brčkog. Tad sam posljednji put vidio svoju zgradu i na njoj crnu zastavu. Sva zgrada bila je ispisana: Ovo je Srbija. Velika Srbija. I tako te četničke parole.

Došli smo do Brezova polja. Tu je izišla polovica - otprilike polovica. Izišao je i moj kolega M., M. D., jedan od direktora u brčanskoj banci, koji je bio sat i po dva u nesvijesti od tih šokova koje smo doživljavali; koji je kad je iz te depresije, iz te nesvijesti izlazio meni rekao: Nije bilo teško umrijeti! Lagali su nas! Ubili! Pa, gdje smo ovo mi? Na kojem svijetu? - On je tu izišao. Kasnije sam saznao da je taj moj M. našao negdje svoju obitelj u Vrljištu, ili gdje i da je sada smješten negdje u Švedskoj. Ostalih nas petnaestak, koji smo još bili ostali u autobusu, došli smo do Bijeljine, pozdravili smo se, zahvalili ovima koji su nas doveli. Ja sam slučajno naišao na svog školskog kolegu Z. Đ. koji je imao obitelj, i pri izlasku iz autobusa meni rekao: Brzo u kola! Brzo! Odveo me do telefona u svoju kuću. Ja sam usput u vožnji rekao nekoliko događaja. On kaže: To je grozno, kaže, nemoj samo reći mojima! Moji su ovdje! Telefoniraj, samo i shvati sada da si građanin drugog reda i da moraš bježati dalje i iz Bijeljine. Telefonirao sam familiji mog bivšeg direktora, i oni su me primili. Tu sam prenoćio i rekli su mi da imam sreću. Taj rođak od mog direktora rekao mi je da imam sreću, inače me ne bi smio primiti da je njegova supruga tu. Ja sam pitao zašto. Pa, kaže, moja supruga je arkanovka! Kad bi ona znala da si ti tu, ona bi te ovdje zaklala. Zato moraš prije 7 sati izići. Tu sam noć prebdio - reći ću da sam spavao!

Ja kad sam mu neke stvari pričao - on kaže - jer je on vidio šta je bilo u Bijeljini, on je znao, jer on je policajac u uniformi - ali eto on mi je u tom trenutku pružio utočište tih nekoliko sati da budem tu u kući - jer svi su oni znali šta je bilo u Bijeljini. Masakr je bio u Bijeljini. Ja kad sam njemu pričao - on je tu priču već vidio u Bijeljini. Znao je šta je! Znao je šta je sa Hrvatima i Muslimanima u Bijeljini! To je jedan dio toga.

Kasnije sam, kad sam došao do Tuzle - isto čudnim putevima. Pošto sam bio sav izudaran, izubijan - dali su mi presvlaku. Tu sam se presvukao, istuširao se, saprao tu krv sa sebe. Sutradan ujutro ustao. Molio sam da me netko preveze u Bijeljinu jer su mi rekli da u Srbiju ne mogu ići. Znao sam da moram bježati. Da, i u Bijeljini sam našao tog svog direktora, koji se na popisu izjasnio isto (...) kao i ja, da bi mi on tada rekao da je on u srpskom kriznom štabu. Kasnije sam saznao još pojedinosti.

Krenuo sam autobusom iz Bijeljine preko Ugljevika. U Ugljeviku su me skinuli sa autobusa. Jesam li Musliman? A ja rekoh ime i prezime. Nisam imao dokumenata uza se. Sišao. Kaže: Ulazi u policijska kola! Da, prvo su mi rekli: Siđi! Ja sam sišao i čekao tu da autobus ode ili šta ja znam ili dok ove ostale pregledaju. Tu je bila policija sa vojskom. Tada su mi rekli: Ulazi u kola! Ja sam opet osjetio blizinu smrti! Nisam mogao hodati! Nisam! -Hajde! A ja ne mogu - stojim! Neki debeli, stariji čovjek, brkat, koji je sjedio za volanom kaže: Pusti tu bijedu! Kaže - pusti ga, vidiš da je izubijan, kaže, i da je prestrašen! Ovaj kaže: pa treba ga ispitati! A on kaže: Ma pusti ga! Ja sam opet bio živ, ja sam ušao u autobus, došao do Tuzle, prošao pored mjesta gdje se vidjelo da se obučavaju civili i oblače u uniforme, vojska. Tad je bila mobilizacija u tim krajevima. Vidjeli su se poligoni na proplancima neki se narod motao po tim čistinama, gdje se vojska trenira.

Ušao sam u Tuzlu. Sada ćete se možda začuditi - ja sam odmah doživio jedan veliki strah! Jer kad sam ušao u Tuzlu i pošao potražiti prenoćište bilo gdje (jer imam tamo mnogo poznanika i prijatelja - kažem da sam bio poslovan čovjek), odjednom, kada sam išao prema centru grada, zastao sam i počeo sam drhtati. Zašto? Zato što sam vidio da kroz Tuzlu prolaze kamioni sa ceradama puni te armije, te vojske - iste te vojske koja je mene udarala, koja je mene tukla! (...)

Ja sad pričam o svojim strahovima, kažem ovdje imam svjedočenje svojih stradanja, ali on je uvijek vezan uz moj strah jer me još uvijek proganja i zato me uvijek pratite što govorim. U Tuzli sam bio negdje do kolovoza '92.g. kada sam izišao i saznao da su moji živi i da su u Sloveniji i da mene traže i da ja njih tražim. I da se tako tražimo.

Doživio sam i početak rata i u Tuzli - jer to je bio početak rata po raznim mjestima, a ne rat u cijeloj državi. Nismo ga tako shvatili! Nismo znali da se to Brčko brani ispred Brčkog, pa nitko nije organizirao to! Ipak sada shvaćam hrvatski narod - nemojte ovo shvatiti kao laskanje ili podilaženje zato što sam ja ovdje - da je hrvatski narod bio donekle organiziran po hrvatskim selima. Možda ne po gradovima toliko, ne znam. Ne znam kako je bilo u gradu Brčkom, ali bio je koliko-toliko organiziran! I pružio je otpor! Jer naš predsjednik općine, taj dan kada je on pobjegao iz Brčkog negdje oko 4 sata - tada su mostovi već bili minirani, tada su već desetine i stotine ljudi, većinom Muslimana bilo pobijeno, kada su već vojnici zaposjeli sve istaknutije i važnije punktove, kada su pred poštom i pred Radio-stanicom Brčko bili tenkovi - on je dakle u 4 sata došao na TV Brčko i rekao: 'Ne brinite, vojska preuzima vitalne objekte u gradu - Brčko ostaje oaza mira!' Možda je to mene i moju familiju zavaralo i mnoge druge, da ostanemo u Brčkom i da doživim to što sam doživio, i mnogi drugi, nažalost! (...)

U Tuzli sam bio donekle organizirano. Neka se organizacija uspostavljala u tim ratnim uvjetima. Uz svakodnevno granatiranje! Uz sve to što sam doživio u Brčkom, samo sam strahovao da ne uđu neljudi u Tuzlu. Pitao sam nekoga da mi da bombu ili neko oružje, samo da ne doživim to. Ako treba pucaću dokle mogu pucati, a zadnji metak da sačuvam za sebe da ne doživim ono što sam doživio u Brčkom. Osjećao sam veliki strah. Uključio sam se u organizirani rad sa izbjeglicama. Dobio sam zaduženje od našeg kriznog štaba da budem na čelu komisije za izbjeglice. Radio sam u Ekonomskoj školi u Tuzli. Tamo sam imao 960 izbjeglica - uglavnom: žene, djeca, starci, nažalost neke silovane djevojke. Pokušao sam da im pomognem, kao i one meni. Naslušao sam se mnogih tragičnih kazivanja. Moje je kazivanje tragično za mene, a za druge je njihovo kazivanje tragično. Moram reći da ima stravičnijih kazivanja od moga!

Jedan dan je došlo 56 djevojaka uglavnom iz Brčkog i okolice. U razgovoru sa svim tim ljudima, sa tom djecom, sa tim ženama, saznao sam da su oni pokupljeni. Bilo je tu žena i djece koji su bili pokupljeni isto tako kao i ja i moja obitelj i koji su bili isti taj dan dovedeni u garnizon. Poznao sam ih, ali nisu bili u Brezovu polju, jer sva ta manja mjesta su praktično pretvorena u konc-logore. To smo saznali tek kasnije! Oni su izvjesno vrijeme bili u Brezovom polju, zatim su bili odvedeni na Lončare, pa su tamo bili smješteni u neku školu i u neke neuvjetne prostorije. Zatim su odvedeni na Majevicu gdje je većina tih djevojaka, a bilo je i maloljetnih, odvajana od svojih majki ili očeva i gdje je služila za najgore iživljavanje četnika. Sjećam se jedne male A. Bila je maloljetna. Dežurao sam taj dan, tj. te večeri i negdje oko ponoći došla me je

moliti da joj dam vate i higijenskih uložaka. Rekao sam da nemam. Molila me je da joj dam krpe ili bilo što. Rekla mi je: Ja strašno krvarim, ja sam... Rekao sam joj: Što joj majka ne pomogne, jer joj je majka bila tu. Kaže: mene je sramota reći majci. Sramota ju je da kaže, jer je tako odgojena, pomalo patrijarhalno, i zato se ipak obratila meni, jer je mislila da sam ja tu neka veća funkcija. Možda u tom trenutku jesam bio, ali ipak joj nisam mogao pomoći. Kasnije sam u razgovoru sa tom A. saznao da je "izuzetno dobro prošla", jer, kaže, mene su samo osmorica silovala. Postojala je velika vjerojatnoća da su te djevojke - ili zaražene ili trudne. Odmah smo sutradan stupili u kontakt sa nadležnim zdravstvenim institucijama i pozvali ih da dođu i pregledaju te djevojke. Međutim, postojao je jedan problem. Kao i svaka žena koja drži do sebe i kojoj je stalo do sebe, dio svoje intime skriva. Te djevojke, odnosno žene koje su bile silovane, stidjele su se toga. Čak ni svojim najbližim nisu o tome govorile ni što im se sve dešavalo, tako da je i zdravstvenim radnicima rad bio uveliko otežan, jer nije to jednostavno doći, ući u salu i reći: Dajte vi što ste silovane, hajte ovamo! No, mislim da su tu neki od novinara pogriješili (ovo je moj sud) koji su došli i odmah su s vrata kada su ulazili u taj izbjeglički centar počeli tako pompezno: Dajte! Dajte te silovane žene! Dajte ih tu za intrevju! I tako dalje. Kažem - to je vjerojatno bilo bez njihove zle namjere, ali time su učinili mnogo loših stvari.

Prema njihovom kazivanju, prema kazivanju djevojaka koje su često sjedjele sa mnom i pričale, jer su tu često dolazili socijalni radnici i njihove sam ispovijesti čuo. Taj podatak mogu reći samo prema njihovom kazivanju. Najmlađa za koju su znale (iako ja ni sada ne mogu da povjerujem, kao što cijelo ovo svoje ne mogu da povjerujem da je istina), imala je dvanaest godina. Dakle dijete!

Jedna mi je pričala o tom "svom Srbinu" iz Crne Gore koji ju je držao ne znam koliko dana koji ju je tjerao i da pije s njim, i sve to, pričala mi je da se drogirao. Ja sam zato inzistirao i molio je da čujem njenu i uopće njihove ispovijesti, znate, da sjede sa mnom i razgovaraju, pa ja onda nazovem socijalnog radnika ili doktora da dođe i da obrati posebnu pažnju i posebno obradi to i to djevojče. Da dođe i posebno i sistematski nju pregleda, jer je postojala mogućnost i zaraze od SIDE i tako.

Ti ljudi, te izbjeglice (i stradalnici - ružna je riječ "izbjeglice") su mi pričali o tome kako su tamo ubijali žene kojima su prvo naredili da predaju zlato i novac koji su imale. Oni su prolazili pored određenog punkta na kojem narede da sve što imate morate ostaviti. One su ostavljale, a neke i nisu sve ostavile, neka je od žena i zadržala nešto ili zlata ili tako nešto. Kod dvije tri žene su našli ponešto. Na koji način - vjerojatno pretresom. Ubili su dvije starije nene - tako su mi rekli. Možda bi više i nena imao da sam ranije davao ovaj iskaz. Jedino što su novca prenijeli - to je kod

ove jedne starije bake ili nene koja je dosta slabo čula. Ona je sakrila u svoje dimije nekako nešto novca. Nju su nosili. Bila je na nekoj improviziranoj stolici, jer je bila nepokretna. I kad je ona vidjela da ovi daju pare, ona je iz tih svojih dimija izvadila novce i rekla: Evo vam, djeco, popijte, popijte i vi nešto! Popijte i vi kavu! Oni su valjda mislili da je to cijeli njen imetak i tako je to prošlo.

Moja strina, Ć. E., M. smo je zvali, ubijena je prvih dana rata. Došli su joj na vrata, pitali je: Tebe ili djecu. Ne znam šta je odgovorila. Sin mi je rekao da su je ubili iz automata ili iz puške, uglavnom, vatrenim oružjem. Naredili su djeci, a tu je bila i snaha, da iznesu stol. Stavili su preko nje stol. Naredili su im da iznesu piće i meze tu na taj stol. I tu su pili i orgijali. Na njenom lešu. Njen je sin sad negdje u Njemačkoj jer je dosta bolestan. I ranije je bio lošeg zdravlja, a i ovo što ga je zadesilo, ta tragedija! Šta sad njen sin - kad se rat završi - da dođe u Brčko, da živi sa nekim?! A on vjerojatno zna tko je ubojica. Da govorimo o «suživotu»? Nema tu više nikakvog «suživota»! Taj njen sin je kasnije, da li uz njihovo odobrenje ili njihovu naredbu, sahranio svoju majku tu negdje u dvorištu.

Stradao mi je i moj amiđić, O. Ć. On je mojih godina, možda dvije godine stariji, otac dvoje djece. On je bio u podrumu sa još sedamnaestoro ljudi, tamo su se sklonili. Stanovao je u blizini brčanske bolnice. Njih je bilo sedamnaest u podrumu - prvo su bacili bombu. Tko je preživio tu bombu - izveli su ga, pa su mu iskopali oči, pustili ih da tumaraju, a kasnije su ih pobili. Tu je ubijen, zajedno s njim i, to mi je pričala njegova supruga, koja je to gledala iz susjedne kuće - tu su ubili B., koji je izrađivao ključeve u Brčkom. Ime mu ne znam,a kasnije su ubili i njegovog brata, koji je bio glavni frizer u Brčkom.

Za mnogo članova moje obitelji, na žalost,još uvijek ništa ne znam.

U Zagrebu, travanj 1993.

- jad106

GODINA ROĐENJA: 1926.
MJESTO ROĐENJA: Bratunac
NACIONALNOST: Muslimanka

Rat me zatekao u Bratuncu. Povremeno sam u Sarajevu i povremeni sam gore. Ja sam penzioner iz Šipada u Sarajevu. Ranjena sam kao djete od 17 godina. U Bratuncu je to počelo kad i u Vukovaru, tada odmah smo se počeli bojati, one slike, oni prizori, pa kad su došli u Bjeljinu, pa kad su došli u Zvornik. Da smo bar tada se pripremili, pa nešto uzeli, izašli u Tuzlu, zet mi je iz Tuzle. Da se sklonilo nešto, da smo ranije, jer smo bili na preživljanju kod kuće još su prekidi bili: Zvornik, Drinjača, Cerska, Tekija... (...) Kad se ovo smiri, ja imam sestru u Tuzli, njezine stričeve, strine. U Bratunac su unišli šešeljevci i arkanovci.

Dobro znam, petak je bio 13., 14. Ilija, 12. ili 13. kad je ratni poslanik išo' na skupštinu u Sarajevu i trebo' se vratit, dobro znam 13. Prvo su njegovu kuću obili, iznjeli stvari. Ja sam sišla da obiđem njegovu kuću i ponjela, imo' je pseto i mačke da ih nahranim, a žena mu je otišla materi. Pa nije ni bila tu, sin mu je bio tu sa mnom i snaha, dvoje dijece. Kćerke su pobjegle, već otišle, ljudi su ih poslali (...)

Kad kažu na ulazu kroz tunel: "Bježi!" -"Pa, gdje da bježim?" Kaže: "Stigli su arkanovci i šešeljevci, listom ubijaju sve." -"Jadna ti sam pa đe ću!?" Kaže: "Ni mi ne znamo." -"Pa daj, 'oćemo li ić? Može li se kuda?" Kaže: "Mi odosmo da vidimo može li se preko brda." Ja reko: "Kud ću s djetetom? Ne mogu ja nigdje, kud ću sad?" Kaže: "Kako god znaš, makar odavde idi premaVlasenici, ima tamo Milići."

Ali Milići su bili 1941. ustaničko mjesto, tu su bili prvoborci. Međutim, sad je opet "četničko" ustaničko mjesto. U partiji nisam htela bit', jer posle rata odma' sam videla koga su primali. To meni nije odgovaralo da ja idem. Oni koji su bili na jednoj i na drugoj strani odjedanput su se primali u SKOJ-evce. Dana, 1.4.1949. sam počela radit'. Majku su mi izubijali ("četnici", neki Čejenovci) umrla je 1948., oca izubijali, pa se posle šlagiro, brat mi je pogino' od 27 godina (1944.).

Imala sam dokumenata ali ja nisam ništa iznjela jer su za 15 minuta rekli da se siđe vani, da nas čekaju kola, da će nas da transportuju dok ne prođe ta loša vojska - arkanovci i šešeljevci, pa ćemo se nakon 5, 6 dana vratit. To su nam obećavali domaći preko razglasa. Taj narod je sav skupljen dole na igralište, u žici (...)

U Bratuncu i Srebrenici mi je ubijeno 37 članova obitelji. Oni su nalazili njih u kućama i klali. Klali su… (...).

U Zagrebu, 7. svibnja 1993.

- and3

GODINA ROĐENJA: 1963.
PREBIVALIŠTE: Prhovo, općina Ključ
NACIONALNOST: Muslimanka

DODATAK ISKAZU

Jedne subote mi smo otišli kopati, bio je to 30.05.1992. Kad su četnici upali u naše selo oko 17:00 sati. Tražili su oružje da ljudi predaju, što će predati kad nema, bilo je nešto lovačkih pušaka i to su dali. Došli su bez ikakve najave, došao je jedan transporter i dva kamiona. Bili su odjeveni u maskirne, šarene odore. Kad smo čuli da dolaze dosta nas je pobjeglo u šumu, a nekoliko ljudi koji su ostali dobro su pretukli. Njima je zapovjedao učitelj iz Humića. Došli su ponovno za dva, tri dana, 01.06.1992. Vidjeli smo da gore kuće sela Plamena i nismo htjeli bježati. Sklonili smo se mi, žene i djeca u jednu kuću. Naši ljudi su ostali i dočekali nenaoružani ovu vojsku. Bilo je puno selo vojnika, počeli su skupljati naše ljude i tući ih. U podrumu je nas bilo, žena i djece oko 80. Iz podruma smo vidjele što se vani događa. Vidjela sam kad su poveli i ubili mog tečica i ubili ga automatom. Puca se i mi čekamo kad će vojska upasti u podrum i poubijati sve nas. Taj dan je u našem selu ubijeno 39 ljudi. Najprije su strijeljali 7 ljudi. Koga su našli istjerali su iz podruma. Čuli smo naredbu: “Izlazi iz kuća, koga god nađemo poklat ćemo, pobit ćemo!” Neki su izišli, a neki ne, a ovi koji su izišli bili su pobijeni. Taj dan je ubijeno 18 žena i djece. Van sela je odvedeno 16 ljudi u kamionima, devet ih je preživjelo i otišlo na Manjaču. Kad su pobili žene i djecu bacili su na njih granatu, tako da ih je sve iskidalo. To je bilo usred sela pred kućom Š. M., njegove su sve pobili samo je jedna djevojčica ostala živa. Poubijani su: F., H., M., H., E., F. i M. M., a od J.: R., E., zatim I. M. i tri kćerke J.: A., E. i S. Djeca: N. B. (9 godina), A. H. (9 godina), A. (6. razred), M. M.(7. razred), R. B.- žena, R. H.- žena. U mojoj obitelji stradalo je četrnaest članova. Poginuo mi je muž, svekar, od djevera sin, od jedne tetke tri sina, od druge tetke poginuo je jedan sin... To su sve bili civili, nenaoružani. To se dogodilo sve za jedan dan. Metka nitko nije ispalio. Taj dan su rekli da nikoga više ne smiju naći u selu. Mi smo svi sutradan napustili selo. “Ako ikoga nađemo za dva dana, sve ćemo poubijati!” - rekli su nam ovi vojnici. Naši ljudi su bili nepokopani devet dana. Vidjeli smo selo popaljeno, prenoćili smo u kući mog djevera koja je isto bila zapaljena. U selu su ostale ranjene: E. M., R. H., H. M. To su saznale naše žene koje su išle u selo po hranu krišom. Ja sam sa još nekoliko ljudi išla na pokop naših ljudi. Naši ljudi su pokopani usred sela pred kućom R. M. Vojska je iskopala grobnicu bagerom, a poviše naših ljudi pokopana je stoka. Ljudi su

bili u fazi raspadanja, morali su ih skupljati lopatama na deke, to su radili naši ljudi. U grobnici je 39 ljudi, žena i djece. Za neke se uopće ne zna gdje su pokopani. Preživjele su vodili u pravcu Peći. Odvezli su ih navečer do Peći, a u prijevozu su ih mučili na svaki način. Iz Peći su prebačeni u Ključ, a odatle na Manjaču. Do Manjače ih je došlo deset, od dvadeset i dvojice koliko su ih odveli.

Odatle smo otišli u Humiće, pa u Ključ, a onda sa konvojem u Zagreb. I tamo je pucalo i bilo je svašta. Da bi izišli morali smo potpisati da dobrovoljno napuštamo svoju kuću i imovinu. Taj mi je dokument u Sloveniji ostao.

Kad sam iz sela krenula, imam sina od 12 godina, i idemo mi, a pored puta leže mrtvi ljudi. Pored živice leži moj muž, a sin mi reče: “Pusti me mama da samo još jednom vidim tatu.” Tri, četiri dana dijete nije nikako ustajalo. Više nemam nikoga svog, u obitelji nema starijeg muškarca. Imam samo ovo troje svoje djece. (...)

U Zagrebu, 5. veljače 1993.

- and88

GODINA ROĐENJA: 1957.
PREBIVALIŠTE: Crna Rijeka, općina Bosanski Novi
NACIONALNOST: Muslimanka

Odmah počelo, prvo Blagaj, oni su prvo pucali na Blagaj. Pucali su Srbi. Ovi su dali jedno vrjeme otpor ali nemaju gdje sa puškama i tom... Kod nas nisu pucali ali jesu provocirali na nas, Srbi. Oni su dolazili iz Novog kod Gračanice, ne znam ni ja. To je samo dolazilo iz brda, iz šume dolazilo, pucalo. Niko nije odgovarao. Poslije, oni zašli prije na jedno 10 ili 15 dana i rekli: “Odložite naoružanje! Te lovačke puške i ko ima pištolje na dozvolu.” Ljudi, niko nije išao na rat pa su odložili. (...) Svi iz Blagaja, narod je bježao nama gore. Kad su oni opkolili, onda su morali predati naoružanje. Onda su nami stavili ultimatum, došli su, vojno to njihovo auto je išlo kroz selo. Rekli su: “U roku 5 minuta da se svi moraju iseliti, svi u kolone! Ko ostane kod kuće, bit će ubijen.” Onda jednostavno, tko je kako mogao traktore, auto i krenulo se. Od Gornjih Alagića sve do Blagaja, to je sve moralo ić’ u koloni. Mi smo krenuli prema Novom. Mostar su blokirali kod pruge. Samo jedno selo (Egići) je ostalo više nas. Kad su nas taj dan, onda mi smo bili 16 dana kod pruge. Rekli su da idemo po kućama. Tu su svaku veče, svaki dan provocirali, tukli... Onaj ubijen nunde, onaj nunde i tako.

Tu su bili i od nas, naši susjedi. Uglavnom, on je bio u uniformi. Imali su petokrake na glavama. (...) Ne znam ko je bio komadant, to znaju muški više. Mi smo bile u kućama, nismo nikud sa djecom izlazit. Mi smo tude, nisi smio izać' vani iz kuće. Svaka kuća u Blagaju ima po 30 familija. To su noćivali po štalama, garažama, kućama. Za tih 16 dana, šta je ko uspio ponit' da pojede imalo se, šta nije, nije se imalo. Oni ne daju u grad u Novi, blokirali su niti možeš kući. Jedni su išli kroz šumama kući ali nema, već su oni popljačkali, već je pokupito sve, nema ništa.

Ove koji su ubiti u Blagaju znam iz viđenja. Znam da je ubit jedan kad smo mi progoniti S. A. i još ovaj mu drugi brat. Oni su klali, imali su svoju telad, imali su i mesnicu svoju. Oni prvo tražili od njiha pare, on veli: "Mi smo dali narodu, nek narod jede i pije." Tu su obadva brata pobijena. Za tih 16 dana oko 10 ili 15 ljudi. Kad smo protjerani taj dan iz Blagaja, oni su isto nas sve kupili, od kuće. Tko ostane bit će ubijen i tko je ostao stvarno oni su ubili.

Kad su nas do pruge, tu su oduzeli traktore, 360 traktora je oduzeto samo od nas, auta, kamiona. Jesu ubili, to su moji susjedi dva sina i oca H. I. Jednom od sinova je ime K., a jednom N. Jednog sina on ima u Mošćenici, ima kuću taj H. I. Taj čovjek je bio bogat, jako dobro živio kod nas. On je imao farmu svoju, živadi, imao je telaca, kamion, dva auta, dva traktora, kombi... Čovik je radio dugo u Njemačkoj, živio je u Crnoj Rijeci komšija. U Blagaju su ubijana dva sina, a H. je ubijen u logoru. Oni su ubijeni po danu, uz kamion u Blagaju. To su vidili ovi koji su zadnji izlazili iza nas. Oni su ubijeni tačno uz taj kamion. To je bilo zadnji dan, kad su nas progonili. Ta dva sina su nas dočekali i počeli su da pale kamione i tude su i ubili uz kamione. H. sin oca, bio je još jedan sin u logoru zajedno s mojim mužem. Njega i njegova sina su odveli u "hotel". U hotelu su ih tukli.

Iz Balgaja nas stavljaju u vagone. Došli smo do Omarske, tamo su nas mislili u logor, pa je bilo puno, pa su nas mislili na Manjaču, pa je bilo puno. Gonili su nas u Doboj, pred Doboj jedna stanica Stanari. Tu su nas sve istjerali iz vlaka. Tu je jedna žena porodila se i umrlo joj djete u vlaku. Vagoni su bili zatovreni, za stoku što se goni stoka. Kad smo u Blagaju ulazili u vagone s nama su išli i muškarci. Nosili su spisak i izveli su: H. (stričevića od mog muža), B., S. B. i još su jednog tražili, F. H., pošto se on nije javio. On je bio u vagonu ali se nije javio. To su prozivali u Blagaju. Još su jednog prozivali samo ne znam kako je tom čovjeku ime. Odveli su, od tada više ni traga ni glasa. (...) Moj muž je bio u logoru. On je bio u Bosanskom Novom na stadionu. (...)

Kad smo došli u Doboj, niti ima pola naroda, žena ni djece, niti ima ljudi. Puno nas je ušlo u vagone jer je bilo 12 sela. Žene i djecu su potrpali u jedne vagone,

a mlađe muškarce u druge vagone. Još jedne žene i djecu u druge vagone. Jedne su bacili na Gračevicu, a nas su bacili na Doboj i Maglaj. Kad smo tude izišli oni su nam rekli: "Idite tamo! Tamo su vaši, jebali vas oni!" Onda smo prešli tamo preko visećeg mosta preko Bosne. Tude nas dočekao narod, dobili smo tude jesti i piti. Stare iznemogle su prebacili kamionima. Onda smo noćili u jednom selu Moševac i Kostova. Sutradan smo išli 35 km za Maglaj. U Maglaju smo bili u dvorani 19 dana. Otale smo onda došli vamo.

Put od Blagaja do Doboja je izgledao gadno. Niti si imao zraka, niti si imao šta jesti ni piti, ničega nisi imao. Dosta osoba je molilo Boga samo da imaju zraka. Muške naše su vratili. Nismo ni znali dok nisu muški došli iz logora. Oni su ih vratili nazad, pa su tražili Manjaču, pa Omarska pa Trnopolje. Tri dana su ih držali zatvorene u vagonu. Treći dan su ih doveli do nas na stadion. Tu su ljudi padali, već nisu mogli izlaziti iz vagona. To je bilo jako teško. Tude su bili 40 i ne znam koliko su dana bili u logoru. Otale su 15 ljudi izveli: H. I. i njegova sina, H. K., M. Č., jednog učitelja koji je bio kod nas R., F. A. Uglavnom od tih 15 trojica su došla samo, a drugi su pobijeni. Imaju svjedoci, ovi koji su došli. Oni su vidjeli kad su ubijeni, ubijeni su oružjem. Oni su njima dali ona vesla, što se veslaju čamci, da se tuče. Otac sina, a taj H. da tuče sina... On nije htio, oni su njih odveli prema Prijedoru, tamo su ih ubili. Ova trojica koja su došla rekli su: "Oni su pobijeni." Ove što su izveli u Balagaju ni za njih se ne zna. ne znam koji su odvedeni.

Moj otac je bio u logoru, on je 30 i neko godište. Od one žene koja se porodila u putu, djete je umrlo. Uglavnom odvezli su je za bolnicu, gdje i kako ne znam. Kad smo izišli u Doboju oni su je iznjeli.

U Blagaju kod mosta su nas dočekali, njiha 5 je stajalo i odloži što imaš. Oni su imali vojne uniforme. Bili sve civili. Tko je šta imao morao je sve odložiti, novaca, zlata... Jedan čovjek je imao čakiju u džepu, ovaj mu rekao: "Odloži!" Čovjek od straha nije znao da je ima u džepu. Ovaj ga udario kundakom, u njega je odmah krv udarila tada sam mislila da će njega ubiti. Jedne su propustili, a jedne su ostavili kod mosta. Tu su ih maltretirali. Pitali su ih koji je prešao u njihovu vjeru, ovi su šutili. Jedan čovjek se javio, stariji čovjek. Rekao je: "Ja bi!" -"Bi li ti?" Rekao je: "Bi!" Njega kad su udarili, odmah mu je kapa vrcila u stranu, sve su mu ovako zgulili. Mi tude, da nisko nije imao pare i dinara. Nije smio niko držat ništa, ko je imao hrvatski' novaca uza se. U mene baš muž došao s posla, imao je uza se platu. Veli ovaj: "Ovaj je surađivao s ustašama, ovoga triba ubit."

Dosta ljudi tako, tko je imao uza se osobnu hrvatsku morao je dobro krit ili je bacit u vodu. Jedan čovjek je bacio u vodu. Tko je god imao šta isprava, u mene isto

muž imao je iskaznicu ovu što ide na posao, morao je isto bacit u vodu. Nije je smio držat, jel' ubiše odma... Silno su zlato, silni novac, pokupili su to. Traktore isto nisu dali, sve je ostalo tude, kod pruge.

Ja znam od mog muža stričević, mater je invalid i u autu je voze u invalidskim kolicima. Nju su izbacili nasrid mosta, njega su odveli, od njega nema ni traga ni glasa. On je imao uza se 5000 DEM. On se zvao H. M. Njegovu majku su uzela druga dva sina, muž joj je isto nesposoban, snaha je isto bila gotovo rodit. Jedan se čovjek protivio i rekao: "Daj, nemojte oduzimat auto, šta će čovjek. Ne može čovjek nosit, žena je gromodna!" Kaže mu ovaj: "Nije te niko' ništa pitao!"

Nas su bili u logoru, tako svaku veče maltretiraju, tuku... Dok nije UNPROFOR preuzeo, kad je UNPROFOR preuzeo jedne su oni pustili. Kad su krenuli na Kostajnicu, bilo ono sa civilima. Od tada su oni pustili oko 100, a ovo drugo bi sve pobilo u logoru. Srećom što Hrvatska nije tada dala. Da su oni propustili, oni bi UNPROFOR-u rekli da su oni nas propustili, da je to raspustit sav logor. Pošto sav logor nije raspustit, UNPROFOR se vratio i po nas civile i te što su bili u logoru. Tamo kad su oni vidili 750 ljudi još u logoru, kaže da nam jedanput daju jest. I to kad donesu jedna šnita kruha, ako te zapane. Kad donesu nešto kuhano, ne znaš šta je. (...)

U Sisku, 31. kolovoz 1994.

- luka86

GODINA ROĐENJA: 1962.
PREBIVALIŠTE: Stari Majdan, općina Sanski Most
NACIONALNOST: Hrvatica

Stara Rijeka je bila čisto hrvatsko selo. Graničilo je sa selom Batkovci u kojem je bilo mješano stanovništvo (Hrvati i Srbi), sa Starim Majdanom koji je bio muslimansko mjesto i sa Briševom koje je bilo hrvatsko selo. Iako sam imala teških proživljavanja i patnji, svjedokom zločina nisam bila. Sve počinjene strahote (razaranje Briševa i ubijanje civila) nisam vidjela svojim očima. Tko je dolazio po muškarce i odvodio ih u logore također ne znam jer smo se: sin, snaja, djeca i ja u to vrijeme krili po šumi. Zahvaljujući tome sin je izbjegao zarobljeništvo. Jedino znam da su svi sposobni muškarci koji su se zatekli u kući bili odvedeni u logor, bez ikakvih kriterija i objašnjenja zašto. O svemu što se dogodilo (naročito u srpnju 1992.), tek kasnije smo počeli saznavati i tad smo shvatili da i nas čeka ista sudbima. Iz kuća nismo smjeli

izlazit, a noću ako smo i spavali u kući nismo ni svijeću smjeli zapaliti, tako da smo samo ponekad čuli zvuk kamiona kad prođe cestom. Tko je te kamione i šta u njima vozio ne znam. Jedino što se pričalo da su to vojnici tzv. 6. krajiške brigade.

Jednaku sudbinu kao i naše selo doživio je i Stari Majdan kao muslimansko mjesto. Da sam imala ikakvog načina ostala bi u svojoj kući, ali kako, kad niti sam imala novaca, niti sam znala što donosi svaka naredna noć što dolazi. Bojala sam se biti sama jer su moji susjedi davno prije mene otišli. Nikad neću shvatiti zašto su nam to uradili kad im nitko ništa nije učinio. Nitko u selu nije pružio, a niti je imao čime da pruži otpor. Imali su svu svoju vlast, ali eto cilj im je bio da nas maknu i zatru tragove da smo ikad i postojali.

Otišla sam iz sela u prosincu 1992. (ostale su puste i opljačkane kuće, srušena crkva). Konvojem iz Prijedora prešla sam u Republiku Hrvatsku. Svašta sam proživjela: bila sam gladna, bez novca, ostala bez svega svog, ali ne znam vam reći tko su ti ljudi, ako su uopće ljudi, koji su to sve počinili. Svojim očima nisam gledala ubijanje i kako sam katolik i vjernik ne želim griješiti dušu pričajući napamet, a svaki će za svoje djelo odgovarat, ako nikad prije onda pred Bogom. Ta me vjera drži, inače život uopće ne bi imao smisla!

U Zagrebu, 25. ožujka 1993.

PRILOZI

(nastavak)

	Stalno stanovništvo Bosne										
	1948	1953	1961	1971	1981						
					Ukupno	narodnosni sastav					
						Hrvati	Musli-mani	Srbi	"Jugo-slaveni"	Ostali i nepo-znato	
Orašje	18 588	20 207	21 662	25 740	27 806	20 705	1 548	4 151	1 056	346	1
Bok *	1 378	1 279	1 691	1 941	2 086	1 835	5	181	35	30	2
Bukova Greda *	-	252	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Čović Polje	837	898	917	899	962	5	-	934	19	4	4
Donja Mahala	2 666	2 833	3 164	3 853	3 960	3 870	9	7	29	45	5
Donji Žabar	1 524	1 624	1 638	1 639	1 513	5	1	1 454	47	6	6
Jenjić *	-	210	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Kopanice	1 048	1 114	1 136	1 268	1 321	974	-	217	79	51	8
Kostrč	1 144	1 161	1 260	1 601	1 678	1 663	-	2	5	8	9
Lepnica *	-	177	-	-	-	-	-	-	-	-	10
Lončari	457	496	479	467	492	7	10	467	8	-	11
Matići	1 290	1 357	1 487	1 792	1 965	1 945	2	8	3	7	12
Orašje	1 466	1 555	1 860	2 787	3 420	426	1 503	662	722	107	13
Oštra Luka	2 131	2 263	2 452	2 846	3 145	3 064	2	6	26	47	14
Tolisa	2 121	2 249	2 490	3 007	3 203	3 155	1	7	24	16	15
Ugljara	723	825	765	996	1 363	1 237	13	55	39	19	16
Vidovice *	1 803	1 914	2 303	2 644	2 798	2 519	2	251	20	6	17
Posušje	15 217	15 568	15 847	16 882	16 455	16 298	15	34	71	37	18
Bare	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
Batin	787	824	783	806	744	739	4	1	-	-	20
Broćanac	1 148	1 061	1 063	1 229	1 214	1 206	-	2	2	4	21
Čitluk	567	605	676	978	871	866	-	2	1	2	22
Gradac	928	900	890	1 037	952	948	-	3	1	-	23
Konjsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24
Osoje	601	623	651	667	655	652	1	-	1	1	25
Podbila	557	556	569	504	247	247	-	-	-	-	26
Poklečani	1 190	1 247	1 108	1 060	890	884	4	-	1	1	27
Posušje	1 206	1 286	1 436	1 629	2 738	2 654	5	13	46	20	28
Rastovača	1 102	1 071	1 151	1 162	1 182	1 180	-	-	1	1	29
Sutina	1 671	1 590	1 489	1 558	1 314	1 313	-	-	-	1	30
Tribistovo	435	536	479	454	422	421	-	-	-	1	31
Vinjani	1 026	1 102	1 105	1 177	1 114	1 104	-	2	6	2	32
Vir	1 438	1 502	1 728	1 872	1 757	1 741	1	9	5	1	33
Vrpolje	948	974	952	959	858	850	-	-	7	1	34
Vučipolje	143	153	153	146	102	102	-	-	-	-	35
Zagorje	872	949	1 038	1 112	1 081	1 079	-	1	-	1	36
Zavelim	598	589	576	532	314	312	-	1	-	1	37
Prijedor	67 176	73 491	84 675	97 894	108 868	7 297	42 129	45 279	10 556	3 607	38
Ališići	227	204	226	228	251	-	225	25	1	-	39
Babići	909	1 202	1 335	1 290	1 443	2	855	568	4	14	40
Bistrica	1 602	1 669	1 722	1 498	1 519	-	1	1 498	18	2	41
Bišćani	639	734	928	1 319	1 384	1	1 158	2	13	210	42
Božići	526	480	416	310	278	2	-	271	2	3	43

STANOVNIŠTVO HRVATSKE RODOM IZ BOSNE I HERCEGOVINE PO NASELJIMA

	i Hercegovine po popisima						Stalno stanovništvo Hrvatske rodom iz Bosne i Hercegovine					
	1991						1991					
		narodnosni sastav						narodnosni sastav				
	Ukupno	Hrvati	Musli-mani	Srbi	"Jugo-slaveni"	Ostali i nepo-znato	Ukupno	Hrvati	Musli-mani	Srbi	"Jugo-slaveni"	Ostali i nepo-znato
1	28 367	21 308	1 893	4 235	626	305	3 729	3 180	41	351	56	101
2	1 705	1 660	7	9	22	7	232	226	-	1	1	4
3	306	135	-	163	5	3	40	8	-	25	1	6
4	796	-	1	780	12	3	83	3	-	68	9	3
5	4 273	4 207	7	23	11	25	637	615	-	4	2	16
6	1 420	2	3	1 394	13	8	135	13	-	108	8	6
7	290	274	-	-	1	15	40	38	-	-	-	2
8	1 317	1 024	-	273	6	14	384	319	-	57	3	5
9	1 655	1 651	-	3	1	-	125	122	-	-	1	2
10	140	-	-	139	1	-	33	-	-	31	-	2
11	484	6	9	462	7	-	35	2	-	29	3	1
12	2 034	2 010	3	7	1	13	196	189	-	1	1	5
13	3 907	591	1 843	875	470	128	221	118	41	20	11	31
14	3 041	2 995	2	7	3	34	516	498	-	2	4	12
15	3 326	3 274	3	15	20	14	320	316	-	-	4	-
16	1 400	1 288	12	31	47	22	112	111	-	-	1	-
17	2 273	2 191	3	54	6	19	620	602	-	5	7	6
18	17 134	16 963	6	9	26	130	6 719	6 655	1	3	21	39
19	1	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
20	629	628	-	-	-	1	255	255	-	-	-	-
21	1 147	1 144	-	-	-	3	377	370	-	1	3	3
22	944	940	-	-	-	4	184	181	-	-	1	2
23	850	846	-	-	-	4	290	287	-	-	-	3
24	-	-	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-
25	634	626	2	-	-	6	117	116	-	-	-	1
26	161	161	-	-	-	-	494	490	-	-	-	4
27	808	807	-	-	-	1	554	549	-	-	2	3
28	3 913	3 838	4	8	26	37	1 277	1 260	1	-	8	8
29	1 436	1 418	-	1	-	17	322	319	-	-	1	2
30	1 325	1 318	-	-	-	7	556	553	-	-	2	1
31	273	272	-	-	-	1	114	113	-	-	-	1
32	1 159	1 158	-	-	-	1	276	275	-	-	-	1
33	1 675	1 658	-	-	-	17	575	574	-	-	1	-
34	827	827	-	-	-	-	429	423	-	1	-	5
35	50	50	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
36	993	978	-	-	-	15	341	339	-	1	-	1
37	309	293	-	-	-	16	551	544	-	-	3	4
38	112 543	6 316	49 351	47 581	6 459	2 836	11 234	3 836	1 765	3 731	758	1 144
39	263	-	237	16	6	4	14	6	7	1	-	-
40	1 358	-	875	470	-	13	128	3	37	68	8	12
41	1 346	-	2	1 329	11	4	142	8	-	108	9	17
42	1 440	-	1 421	7	7	5	46	3	38	1	1	3
43	194	-	-	193	1	-	24	1	-	19	2	2

5. STALNO STANOVNIŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE I STALNO

(nastavak)

	Stalno stanovništvo Bosne										
	1948	1953	1961	1971	1981						
					narodnosni sastav						
					Ukupno	Hrvati	Musli-mani	Srbi	"Jugo-slaveni"	Ostali i nepo-znato	
Brdjani	1 322	1 353	1 408	1 503	1 827	2	1 541	252	23	9	1
Brezičani	1 287	1 288	1 439	1 544	1 572	8	305	1 078	161	20	2
Briševo	608	659	695	701	537	491	-	7	21	18	3
Busnovi	1 430	1 445	1 440	1 425	1 339	3	1	1 241	88	6	4
Cikote	519	318	366	338	295	-	-	270	14	11	5
Crna Dolina	480	477	435	261	262	4	-	182	40	36	6
Čarakovo	1 074	1 205	1 533	1 933	2 263	20	2 128	38	40	37	7
Čejreci	523	567	647	662	709	3	656	14	27	9	8
Čirkin Polje	375	401	687	1 002	1 463	113	18	1 192	105	35	9
Ćela	1 295	1 449	1 684	1 914	2 022	27	1 454	317	179	45	10
Dera	1 241	1 275	1 336	1 391	1 442	51	1 223	146	12	10	11
Donja Dragotinja	404	432	460	536	529	2	-	502	22	3	12
Donja Ravska	634	663	684	618	438	276	-	155	6	1	13
Donji Garevci	692	761	756	587	842	1	234	563	25	19	14
Donji Orlovci	499	521	540	644	802	7	1	676	83	35	15
Donji Volar	577	613	599	570	442	60	-	356	26	-	16
Gaćani	525	528	497	482	388	1	-	362	25	-	17
Gomjenica	697	810	1 077	1 878	2 483	61	497	1 546	303	76	18
Gornja Dragotinja	1 049	974	912	820	623	-	1	613	8	1	19
Gornja Jutrogošta	645	643	784	617	527	-	-	500	26	1	20
Gornja Puharska	360	409	671	624	643	43	442	33	85	40	21
Gornja Ravska	459	488	428	389	378	314	-	4	60	-	22
Gornji Garevci	481	468	486	465	449	1	137	267	38	6	23
Gornji Jelovac	519	519	615	779	599	-	-	563	24	12	24
Gornji Orlovci	360	357	374	365	430	1	-	418	11	-	25
Gornji Volar	542	512	425	371	391	386	-	-	4	1	26
Gradina	941	1 043	1 065	1 122	1 005	2	4	986	8	5	27
Hambarine	992	1 158	1 548	2 123	2 499	5	2 038	22	117	317	28
Hrnići	731	833	804	821	767	15	603	8	81	60	29
Jaruge	485	434	369	537	337	7	26	239	49	16	30
Jelićka	948	991	1 023	1 032	990	1	-	960	7	2	31
Jugovci	437	465	528	582	586	3	279	260	43	1	32
Kalajevo	309	581	585	592	272	235	16	2	19	-	33
Kamičani	2 146	2 051	2 033	2 602	3 161	14	2 943	54	60	90	34
Kevljani	1 036	1 079	1 288	1 535	1 874	-	1 824	19	25	6	35
Kozarac	1 649	1 860	2 480	2 988	3 527	27	3 107	82	251	60	36
Kozaruša	1 959	2 107	2 239	2 536	2 994	26	2 589	89	126	164	37
Krivaja	1 195	1 216	1 276	1 244	1 236	1	-	1 214	3	18	38
Lamovita	1 669	1 893	2 093	1 916	2 048	3	-	1 939	100	6	39
Ljeskare	268	333	326	321	646	218	20	249	159	-	40
Ljubija	2 637	3 238	4 218	4 674	4 325	622	2 209	639	741	114	41
Malo Palančište	288	309	289	227	199	3	-	193	3	-	42
Marićka	1 901	1 955	1 952	1 929	1 916	1	-	1 845	36	34	43
Marini	590	589	529	455	316	1	-	309	5	1	44
Miljakovci	664	729	734	659	670	10	75	474	93	18	45

STANOVNIŠTVO HRVATSKE RODOM IZ BOSNE I HERCEGOVINE PO NASELJIMA

	i Hercegovine po popisima						Stalno stanovništvo Hrvatske rodom iz Bosne i Hercegovine					
	1991						1991					
	narodnosni sastav						narodnosni sastav					
	Ukupno	Hrvati	Musli-mani	Srbi	"Jugo-slaveni"	Ostali i nepo-znato	Ukupno	Hrvati	Musli-mani	Srbi	"Jugo-slaveni"	Ostali i nepo-znato
1	1 731	2	1 536	181	7	5	46	2	33	5	3	3
2	1 648	6	361	1 159	99	23	126	12	10	67	19	18
3	405	370	1	7	16	11	223	216	-	-	2	5
4	1 054	2	-	1 024	21	7	126	9	-	94	9	14
5	284	-	-	278	4	2	62	3	-	47	6	6
6	254	3	-	249	1	1	17	1	-	12	3	1
7	2 412	20	2 324	45	9	14	68	5	50	1	2	10
8	739	1	714	7	16	1	20	6	13	1	-	-
9	1 996	99	29	1 623	172	73	14	4	-	6	1	3
10	2 147	40	1 634	415	48	10	103	18	48	21	10	6
11	1 593	45	1 398	120	19	11	26	7	13	2	1	3
12	539	3	-	521	7	8	74	7	-	48	10	9
13	250	146	-	96	7	1	362	308	-	36	7	11
14	538	2	59	461	14	2	44	6	17	13	3	5
15	881	15	2	787	35	42	18	3	-	8	6	1
16	344	50	2	287	4	1	252	118	-	101	13	20
17	391	2	-	372	8	9	34	2	-	26	3	3
18	2 949	45	703	1 995	134	72	30	4	18	1	3	4
19	520	-	2	515	3	-	100	7	-	61	16	16
20	337	-	-	332	1	4	122	6	-	101	7	8
21	615	37	487	63	12	16	35	14	16	-	1	4
22	308	287	-	-	19	2	233	224	-	1	2	6
23	130	1	5	117	6	1	35	5	2	16	7	5
24	547	1	2	538	2	4	47	1	-	35	8	3
25	456	3	3	408	29	13	7	-	-	4	1	2
26	373	355	-	2	12	4	241	232	-	2	2	5
27	730	2	-	724	1	3	227	9	1	177	13	27
28	2 876	7	2 768	52	26	23	61	4	47	1	3	6
29	669	10	600	3	-	56	45	3	30	-	6	6
30	326	19	113	163	18	13	68	30	-	22	15	1
31	690	1	-	686	1	2	242	9	-	168	23	42
32	540	4	252	265	15	4	41	1	13	17	4	6
33	172	167	-	2	3	-	113	107	-	1	2	3
34	3 115	9	3 014	24	4	64	148	25	94	2	13	14
35	1 947	2	1 893	36	3	13	106	3	92	2	4	5
36	4 045	35	3 740	96	117	57	437	66	263	26	28	54
37	3 376	20	2 853	264	63	176	141	26	92	2	10	11
38	1 014	3	-	994	2	15	270	8	-	201	16	45
39	1 849	-	1	1 830	1	17	204	14	-	144	13	33
40	611	252	22	293	27	17	21	4	-	14	2	1
41	3 945	675	2 123	465	595	87	517	305	112	42	20	38
42	148	-	-	144	4	-	16	-	1	13	2	-
43	1 632	5	-	1 598	1	28	261	9	-	186	16	50
44	243	1	-	241	-	1	84	3	-	61	11	9
45	628	13	57	534	5	19	40	4	1	24	3	8

(nastavak)

	Stalno stanovništvo Bosne										
	1948	1953	1961	1971	1981						
					narodnosni sastav						
					Ukupno	Hrvati	Musli-mani	Srbi	"Jugo-slaveni"	Ostali i nepo-znato	
Miska Glava	1 101	1 241	1 219	1 170	997	71	-	849	58	19	1
Niševići	858	939	1 132	1 090	1 054	1	-	1 010	38	5	2
Ništavci	335	371	332	284	293	-	60	209	23	1	3
Omarska	1 816	2 002	2 373	2 704	3 280	18	12	2 991	214	45	4
Orlovača	246	359	511	795	1 132	51	204	678	145	54	5
Pejići	448	476	472	513	645	6	35	546	47	11	6
Petrov Gaj	813	904	1 002	1 046	1 153	-	1	1 141	8	3	7
Prijedor	6 941	8 894	14 295	22 223	29 449	1 689	10 173	10 478	6 099	1 010	8
Rakelići	1 028	1 066	1 017	964	792	15	-	728	39	10	9
Rakovčani	769	819	969	1 195	1 368	1	1 313	2	11	41	10
Raljaš	710	729	699	852	722	557	22	26	87	30	11
Rasavci	1 162	1 265	1 247	1 172	1 066	107	-	856	67	36	12
Rizvanovići	742	851	1 007	1 174	1 433	1	1 104	-	29	299	13
Saničani	678	708	657	585	621	11	1	534	64	11	14
Šurkovac	979	995	936	875	686	647	-	18	20	1	15
Tisova	461	476	501	375	315	288	-	27	-	-	16
Tomašica	1 175	1 240	1 256	1 313	1 111	237	2	759	76	37	17
Trnopolje	1 689	1 854	1 965	2 556	2 847	34	1 900	443	70	400	18
Veliko Palančište	610	643	635	597	539	-	-	524	13	2	19
Zecovi	738	796	828	874	897	24	682	181	7	3	20
Žune	532	575	618	578	530	465	10	17	21	17	21
Prnjavor	40 614	44 115	46 109	46 734	48 956	2 060	6 618	34 699	2 291	3 288	22
Babanovci	301	290	356	358	418	45	333	14	9	17	23
Brezik	343	372	391	385	343	1	107	186	4	45	24
Crkvena	771	871	926	936	922	-	-	905	7	10	25
Čivčije	426	501	541	528	463	1	-	462	-	-	26
Čorle	671	723	690	700	665	-	1	498	68	98	27
Doline	270	232	238	195	148	54	5	9	15	65	28
Donja Ilova	747	761	722	807	841	13	-	661	26	141	29
Donja Mravica	432	522	464	496	479	8	-	379	50	42	30
Donji Galjipovci	453	449	450	467	435	1	1	387	15	31	31
Donji Palačkovci	612	667	695	617	620	-	-	575	33	12	32
Donji Smrtići	498	543	561	604	646	-	-	625	12	9	33
Donji Štrpci	1 776	1 975	1 901	1 712	1 657	19	-	1 253	222	163	34
Donji Vijačani	1 863	2 044	2 305	2 268	2 063	4	2	2 023	25	9	35
Drenova	981	1 021	1 074	1 082	955	349	-	548	38	20	36
Gajevi	187	172	186	249	205	-	21	161	8	15	37
Galjipovci	249	287	298	370	377	-	363	5	5	4	38
Gornja Ilova	1 077	1 195	1 430	1 488	1 502	2	1	1 460	25	14	39
Gornja Mravica	1 105	1 096	1 093	1 001	869	13	-	816	8	32	40
Gornji Galjipovci	378	410	416	420	432	-	17	329	26	60	41
Gornji Palačkovci	984	1 177	1 282	1 246	1 344	1	5	1 323	12	3	42

STANOVNIŠTVO HRVATSKE RODOM IZ BOSNE I HERCEGOVINE PO NASELJIMA

	i Hercegovine po popisima						Stalno stanovništvo Hrvatske rodom iz Bosne i Hercegovine					
	1991						1991					
	narodnosni sastav						narodnosni sastav					
	Ukupno	Hrvati	Muslimani	Srbi	"Jugoslaveni"	Ostali i nepoznato	Ukupno	Hrvati	Muslimani	Srbi	"Jugoslaveni"	Ostali i nepoznato
1	764	87	1	636	36	4	242	22	-	170	23	27
2	994	3	-	977	10	4	112	5	-	85	7	15
3	307	-	61	241	4	1	22	2	4	13	-	3
4	3 436	19	23	3 273	79	42	403	34	1	297	26	45
5	1 105	39	184	744	70	68	5	2	-	-	2	1
6	424	2	18	388	7	9	40	5	2	28	4	1
7	1 051	2	9	1 020	16	4	130	8	-	94	13	15
8	34 635	1 757	13 388	13 927	4 282	1 281	2 530	687	545	713	231	354
9	913	3	-	858	35	17	86	2	-	62	9	13
10	1 429	15	1 406	-	5	3	46	-	42	1	2	1
11	536	327	96	22	74	17	82	79	-	-	3	-
12	1 051	89	4	926	29	3	127	41	-	65	11	10
13	1 571	1	1 551	3	10	6	47	5	37	1	1	3
14	625	9	3	587	24	2	53	5	-	35	7	6
15	489	457	-	8	13	11	338	326	-	2	3	7
16	246	194	-	28	24	-	310	290	-	3	10	7
17	908	160	-	688	36	24	388	266	-	90	12	20
18	3 703	43	2 667	576	48	369	158	17	67	28	10	36
19	503	2	-	482	15	4	37	5	-	22	7	3
20	887	21	701	152	10	3	55	8	19	13	6	9
21	368	326	6	14	16	6	162	156	-	-	2	4
22	47 055	1 721	7 143	33 508	1 757	2 926	4 449	1 412	138	1 684	284	931
23	398	30	339	1	25	3	53	30	8	-	2	13
24	304	-	91	186	-	27	57	8	-	8	1	40
25	721	-	-	720	-	1	33	2	-	27	3	1
26	374	2	1	358	13	-	37	3	-	27	5	2
27	632	1	-	537	8	86	37	3	-	15	3	16
28	193	64	3	48	61	17	34	27	1	-	1	5
29	817	12	-	634	46	125	71	14	-	39	11	7
30	448	8	-	400	-	40	21	2	-	10	1	8
31	426	1	-	383	6	36	27	5	-	14	4	4
32	568	-	1	563	-	4	116	78	-	25	4	9
33	672	5	-	660	-	7	45	3	-	28	4	10
34	1 516	25	1	1 366	38	86	19	4	-	8	4	3
35	1 700	30	-	1 637	22	11	180	10	-	132	15	23
36	864	280	-	540	15	29	245	200	-	25	6	14
37	191	1	26	152	2	10	40	4	-	5	-	31
38	400	-	393	4	1	2	35	9	5	12	2	7
39	1 391	4	-	1 375	-	12	15	5	-	5	1	4
40	782	5	-	748	5	24	40	11	-	16	4	9
41	339	-	-	297	4	38	10	-	-	6	-	4
42	1 235	6	3	1 192	22	12	97	46	-	36	5	10

Popis stanovništva Općine Prijedor i zemljovid s narodnosnim sastavom po naseljima preuzeti iz: Stanovništvo Bosne i Hercegovine – narodnosni sastav po naseljima, Zagreb, travanj 1995., 196-200; Tablica: Prikaz LXVII.

REZULTATI POPISA STANOVNIŠTVA U OPŠTINI PRIJEDOR 1993. GODINE (PO MJESNIM ZAJEDNICAMA)

Red. broj	NAZIV MJESNE ZAJEDNICE	Broj domaćinst.	Broj stanovnika	Broj prema vjeroispovjesti				Broj državljana Republike Srpske	Preseljena lica	
				Pravoslavnih	Muslimana	Katolika	Ostali		Svega	Izbjeglica
1	PRIJEDOR-CENTAR	3796	11677	8654	1269	452	13o2	1o857	365	311
2	PRIJEDOR II	2o65	6213	5o2o	651	242	3oo	6o66	3oo	252
3	PRIJEDOR III	751	227o	11oo	867	36	267	2o43	255	247
4	TUKOVI	462	146o	1145	2o9	78	28	1381	197	192
5	DONJA PUHARSKA	934	31o7	1832	1o73	1o3	99	263o	111o	[illegible]
6	ČIRKIN POLJE	586	2o28	1874	12	82	6o	1964	72	52
7	V.PALANČIŠTE	336	1o27	825	163	14	25	1o17	68	47
8	JELOVAC	141	558	555	1	-	2	558	31	29
9	BOŽIĆI	195	628	614	-	9	5	626	9	2
1o	D.ORLOVCI	349	128o	1242	12	4	22	128o	16	16
11	ORLOVAČA	315	979	823	81	4o	35	88o	75	62
12	GOMJENICA	662	2416	2o7o	264	32	5o	2373	2o8	192
13	ĆELA	498	1523	1225	242	35	21	1417	299	266
14	RAKELIĆI	625	2383	2343	1	29	1o	2172	144	[illegible]
15	RASAVCI	335	124o	1219	-	16	5	1233	18	18
16	BREZIČANI	386	1236	1264	24	7	1	1228	49	42
17	D.DRAGOTINJA	164	577	574	-	2	1	577	44	44
18	G.DRAGOTINJA	242	725	722	1	-	2	723	6o	52
19	JUTROGOŠTA	112	332	322	-	-	1o	332	28	28
2o	ČEJRECI	78	255	87	163	1	4	255	62	62
21	OMARSKA X	1235	4578	4551	4	12	11	4575	229	2o4
22	LAMOVITA X	853	3252	3242	1	5	4	3252	146	14o
23	P.GAJ X	265	959	958	-	-	1	959	98	74
24	KEVLJANI X	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1736
4046
12832

Red. broj	NAZIV MJESNE ZAJEDNICE	Broj domaćinst.	Broj stanovnika	Broj prema vjeroispovjesti: Pravoslavnih	Muslimana	Katolika	Ostali	Broj državljana Republike Srpske	Preseljeno lica: Svega	Izbjeglica
25	GRADINA	397	1575	1575	-	-	-	1575	135	135
26	MARIĆKA	656	2471	2447	-	1	23	2471	65	65
27	BUSNOVI	495	1068	1756	1	105	6	1868	60	51
28	KOZARAC	252	844	825	3	12	4	827	526	507
29	KOZARUŠA	200	599	575	-	19	5	598	10	8
[illegible]	TRNOPOLJE	328	1160	960	2	9	189	1155	416	416
31	KAMIČANI	115	438	435	-	2	1	438	11	11
32	LJUBIJA	567	1539	322	487	664	66	1530	25	11
33	D-LJUBIJA	293	808	144	577	57	30	808	70	46
34	LJESKARE	142	460	255	6	196	3	460	2	2
35	G.RAVSKA	134	464	39	-	417	8	425	2	-
36	MISKA GLAVA	260	920	775	2	143	-	901	56	56
37	ŠURKOVAC	133	322	14	-	308	-	322	-	-
38	D.VOLAR	222	757	729	3	23	2	754	43	40
39	CIKOTE	90	282	281	-	1	-	282	44	44
[illegible]	[illegible]IŠĆANI	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	RAKOVČANI	4	12	-	1	11	-	12	-	-
42	RIZVANOVIĆI	-	-	-	-	-	-	-	-	-
43	HAMBARINE	18	62	57	2	2	1	62	2	2
44	ČARAKOVO	39	153	151	2	-	-	153	111	110
45	ZECOVI	37	114	114	-	-	-	114	-	-
	UKUPNO U OPŠTINI	19767	65551	53655	6124	3169	2603	53153	5454	5037

SPISAK SKRAĆENICA / POPIS KRATICA

AINOBiHPUB - Arhiv Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine Područni ured Bihać

AIIZ - Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo

A R BiH - Armija Republike Bosne i Hercegovine

ARK - Autonomna regija Krajina

AVL - aktivno vojno lice

BiH - Bosna i Hercegovina

b/k - borbeni komplet

CK SK BiH - Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine

CSB - Centar službi bezbjednosti

GŠ SVK - Glavni štab Srpske vojske Krajine

Had - haubički divizion

HDZ - Hrvatska demokratska zajednica

HMDCDR - Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata

HVO - Hrvatsko vijeće obrane

ICTY - Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia)

IOM - Međunarodna organizacija za migraciju stanovništva

INO BiH - Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine

IZ BiH - Islamska zajednica Bosne i Hercegovine

JNA - Jugoslovenska narodna armija

KK - Krajiški korpus

KZ BiH - Krivični zakon Bosne i Hercegovine

lpbr - laka pješadijska brigada

MKCK - Međunarodni komitet Crvenog krsta / križa

MKSJ - Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

MTS - materijalno-tehnička sredstva

mtbr - motorizovana brigada

MUP - Ministarstvo unutarnjih poslova

MZ - mjesna zajednica

okbr - oklopna brigada

ONO i DSZ - Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita

OB - organ bezbjednosti

PVO - protivvazdušna odbrana

R BiH - Republika Bosna i Hercegovina

RH – Republika Hrvatska

RO - radna organizacija

RSK - Republika Srpska Krajina

RS - Republika Srpska

RVO i PVO - ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana

RŽR - rudnik željezne rude

SAD - Sjedinjene Američke Države

SAO - Srpska autonomna oblast

SDA - Stranka demokratske akcije

SDK - Služba društvenog knjigovodstva

SDS - Srpska demokratska stranka

SFRJ - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

SJB - Stanica javne bezbjednosti

SKJ - Savez komunista Jugoslavije

SO - Skuština opštine / općine

SR BiH - Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina

SSNO - Savezni sekretarijat za narodnu odbranu

SUP - Sekretarijat unutrašnjih poslova

SVK – Srpska vojska Krajine

TO BiH - Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine

tpoab - topovska protivoklopna artiljerijska baterija

UB - Uprava bezbjednosti

UNHCR – Visoki povjerenik UN-a za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees)

UNPROFOR - Zaštitne snage UN-a (United Nations Protection Forces)

UN - Ujedinjene nacije / Ujedinjeni narodi

VES - vojno evidenciona sposobnost

VO - vojna oblast

VRSK - Vojska Republike Srpske Krajine (vidi SVK)

VRS - Vojska Republike Srpske

ZOBK-a - Zajednica opština Bosanske krajine

Zn ŠTO - Zonski štab Teritorijalne odbrane

ZNG - Zbor narodne garde

KAZALO

C

Č

Ć

D

DŽ

Đ

E

J

K

L

O autoru

Dr. sc. Begić (Mustafa) Mujo rođen je 13.05.1968. godine u Orašcu, općina Bihać. Oženjen je i otac dvoje djece. Živi i radi u Bihaću. Uposlen je u Institutu za nestale osobe Bosne i Hercegovine. Tokom agresije na BiH obavljao je niz komandnih dužnosti u komandi 5. korpusa A R BiH. Učestvovao je na više naučnih konferencija, skupova i okruglih stolova.

Autor je 4 knjige:

- *Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi* (Grafičar, Bihać, 2004);
- *Genocid u Ključu* (Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu);
- *U opsadi 1.201 dan - Bihać sigurna zona UN-a* (Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013);
- *Zločini ustanika u Ljutočkoj dolini 1941. godine* (Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014.).